

الذی المنصور

(الحکم)

سُنَنُ أَبِي ذَرٍّ

(افادات)

حضرت مولانا محمد عاقل صیّد

صدر مدرس، مظاہر العلوم، تھانہ نور، ہند

(تفہیم)

- ① دیکھنا کہ اقل کہیں ماکھل، غریب، مسکین، مستحق
- ② دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ③ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ④ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ⑤ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ⑥ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ⑦ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق
- ⑧ دیکھنا کہ کیا وہ دیکھ کر (اقل) کاویں، غریب، مسکین، مستحق

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاؤن لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو درس	مناظرے	تمام فنون

الدر المنضود

فی حل

سنن أبي داود

افادات:- حضرت مولانا محمد عاقل صیب
صدر مدرس مظاهر العلوم سہارنپور (ہند)

مترجمین:

[رفقاء] دار التصفیف والتحقیق

زیر نگرانی

مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس

پیشگو..... نہم جلد

خصوصیات

- ① د کتاب پہ اول کنبی د اصول حدیث مفیدہ مقدمہ.
- ② د بذل المجهود شرح أبي داود عربي شرحي خلاصه اونچور
- ③ د متن تولو احادیث ته اعراب ورکول
- ④ د هر کتاب په اول کنبی هغې سره متعلقه ضروری مباحث.
- ⑤ د هر حدیث تخریج د مصدر، کتاب او رقم په حولی سره.
- ⑥ د مشکلو لغاتو حل
- ⑦ په فقهی مباحثو کنبی د مذاہبو بیان
- ⑧ د فریق مخالف دلائل
- ⑨ د فریق مخالف د دلائلو څخه جوابونه.
- ⑩ د مذهب حنفی دلائل او وجوه ترجیح.

خوړونکي

فیصل کتب خانہ محلہ جنکی پینښور

د چټاپ حقوق صرف ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم: اللہ المنصور فی حل سنن ابی داؤد

مؤلف: حضرت مولانا محمد عاقل صاحب دامت برکاتہم

زیر نگرانی: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس

خوړونکي: فیصل کتب خانہ محلہ جنگی پېښور

د ملایو ډیو پټي

مکتبه فخر الدین رازی هرات [نمائنده فیصل کتب خانہ دهرات]

جدید اسلامی کتب خانہ خوست

المصباح کتب خانہ کابل

روغانیوال کتب خانہ جلال آباد

رحیمی کتب خانہ خوست

حرم کتب خانہ کابل

فلاح کتب خانہ جلال آباد

مومنی مبارک کتب خانہ غزنی

مکتبه خواجه عبداللہ انصاری غزنی

واحدی کتب خانہ خوست

مکتبه رحمانیہ قندهار

دعوت کتب خانہ جلال آباد

تقویٰ کتب خانہ جلال آباد

نعت کتب خانہ کابل

شریف الله کتب خانہ کابل

حقانیہ کتب خانہ گردیز

مسلم کتب خانہ جلال آباد

مکتبه نعمانیہ غزنی

گودر کتب خانہ جلال آباد

مسلم کتب خانہ خوست

حاجی سردار کتب خانہ کابل

مکتبه رشیدیہ کابل

خپرونکي

فیصل کتب خانہ

مدینه ټاور محلہ جنگی پېښور قصه خوانی پېښور

موبائیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست أبواب ومضامين

شمار	مضمون	صفحه
۱۶	باب دِيَّةِ الْحَنِينِ.....	۱۶
۱۶	شرح الحديث :	۱۶
۱۷	د جنين د ديت مصداق :.....	۱۷
۲۲	د حديث شرح او په هغې باندې اشكال :.....	۲۲
۲۲	ملحوظه :.....	۲۲
۲۴	باب فِي دِيَّةِ الْمُكَاتَّبِ.....	۲۴
۲۴	د حديث شرح او په هغې تفصيلي كلام :.....	۲۴
۲۵	د حديث الباب توجيه بلسان المحدث الكنگوهي :.....	۲۵
۲۷	باب فِي دِيَّةِ الذَّمِّي.....	۲۷
۲۷	مسئلة الباب كنبي مذاهب ائمة مع الدليل :.....	۲۷
۲۸	باب فِي الرَّجُلِ يُقَاتِلُ الرَّجُلَ فَيَذْفَعُهُ عَنْ نَفْسِهِ.....	۲۸
۲۸	مضمون الحديث :.....	۲۸
۲۹	په مسئلة الباب كنبي مسلك جمهور :.....	۲۹
۲۹	باب فِيمَنْ تَطَبَّبَ وَلَا يُعْلَمُ مِنْهُ طِبٌّ فَأَعْنَتَ.....	۲۹
۳۰	شرح الحديث :.....	۳۰
۳۰	په مسئلة الباب كنبي د فقهاء كرامو رأيي :.....	۳۰
۳۱	باب الْقِصَاصِ مِنَ السِّنِّ.....	۳۱
۳۲	باب فِي الدَّابَّةِ تَنْفَعُ بِرِجْلِهَا.....	۳۲
۳۴	باب فِي النَّارِ تَعْدَى.....	۳۴
۳۴	باب فِي جَنَايَةِ الْعَبْدِ يَكُونُ لِلْفُقَرَاءِ.....	۳۴
۳۵	د مسئلة مترجم بها او حديث هر دواړو تشريح :.....	۳۵
۳۶	باب فِيمَنْ قُتِلَ فِي عِمِّيًّا بَيْنَ قَوْمٍ.....	۳۶
۳۷	كِتَابُ السُّنَّةِ.....	۳۷
۳۷	بيان غرض المصنف من هذا الباب اى الكتاب :.....	۳۷
۳۸	بَابُ شَرْحِ السُّنَّةِ.....	۳۸
۳۸	د مشروعات اقسام خمسة :.....	۳۸
۳۸	تعريف البدعة :.....	۳۸
۳۹	د بدعت اقسام خمسة :.....	۳۹

شمار	مضمون	صفحه
٤٠	شرح الحديث :	٤٠
٤١	د درې اویا فرقو مصداق :	٤١
٤٢	سوال او جواب :	٤٢
٤٣	باب التَّهْيِ عَنِ الْجِدَالِ، وَاتِّبَاعِ، مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ	٤٣
٤٤	شرح الحديث :	٤٤
٤٥	باب مُجَانَبَةِ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ وَبُغْضِهِمْ	٤٥
٤٧	باب تَرْكِ السَّلَامِ عَلَى أَهْلِ الْأَهْوَاءِ	٤٧
٤٨	باب التَّهْيِ عَنِ الْجِدَالِ، فِي الْقُرْآنِ	٤٨
٤٨	شرح الحديث :	٤٨
٤٨	باب فِي لُزُومِ السُّنَّةِ	٤٨
٥٠	د سيدنا معاذ بن جبل <small>رضي الله عنه</small> د نصائحو تشریح :	٥٠
٥٤	د عمر بن العزيز د يو گران او دقيق خط تشریح :	٥٤
٥٨	د حسن بصری <small>رحمته الله</small> نه مختلف سوالات او د هغې جوابات :	٥٨
٦٢	د روايت تشریح :	٦٢
٦٦	شرح الحديث :	٦٦
٦٧	باب مَنْ دَعَا إِلَى السُّنَّةِ	٦٧
٦٨	الاصل في الاشياء الاباحة :	٦٨
٦٩	باب فِي التَّفْضِيلِ	٦٩
٦٩	غرض المصنف بالترجمة	٦٩
٧٠	د مسلسلات نومی کتاب تعارف :	٧٠
٧٠	د شاه صاحب يو مکاشفه :	٧٠
٧٢	باب فِي الْخُلُقَاءِ	٧٢
٧٣	شرح الحديث بالبسط :	٧٣
٧٦	شرح الحديث :	٧٦
٧٩	شرح الحديث بالبسط :	٧٩
٨٣	اقتباس اول :	٨٣
٨٤	اقتباس ثانی :	٨٤
٨٦	اقتباس ثالث :	٨٦
٨٦	اقتباس رابع :	٨٦
٨٧	اقتباس خامس :	٨٧

شمار	مضمون	صفحه
۸۸	باب في الخلفاء.....	۸۸
۸۹	د خلفاء راشدينو د خلافت موده :	۸۹
۹۱	شرح السند :	۹۱
۹۲	شرح المتن :	۹۲
۹۳	د عشره مبشره والا روايت :	۹۳
۹۵	مضمون الحديث :	۹۵
۹۹	مضمون الحديث :	۹۹
۱۰۱	باب في فضل أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم.....	۱۰۱
۱۰۲	د قرون ثلاثه تحديد من حيث الزمان او تحديد كنبې اختلاف روايات :	۱۰۲
۱۰۴	شرح الحديث :	۱۰۴
۱۰۵	باب في التَّهْمِي عَنْ سَبِّ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.....	۱۰۵
۱۰۸	مضمون الحديث :	۱۰۸
۱۰۹	باب في استِخْلَافِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.....	۱۰۹
۱۱۰	غرض المصنف بالترجمة :	۱۱۰
۱۱۰	مضمون حديث :	۱۱۰
۱۱۱	باب مَا يَدُلُّ عَلَى تَرْكِ الْكَلَامِ فِي الْفِتْنَةِ.....	۱۱۱
۱۱۵	باب في التَّخْيِيرِ بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ.....	۱۱۵
۱۱۶	په حديث د صعقه كنبې د صعقه نه كومه صعقه مراد ده؟ :	۱۱۶
۱۱۸	د انبياء اولو العزم مصداق :	۱۱۸
۱۲۱	باب في ردِّ الإزجاء.....	۱۲۱
۱۲۲	شرح الحديث.....	۱۲۲
۱۲۵	باب الدَّلِيلُ عَلَى زِيَادَةِ الْإِيمَانِ وَنُقْصَانِهِ.....	۱۲۵
۱۲۵	د ايمان په حقيقت كنبې د اهل سنت او فرق باطله اختلاف :	۱۲۵
۱۲۵	آيا د امام ابوحنيفه <small>رحمته الله</small> په دې مسئله كنبې د جمهور فقهاء او محدثينو سره اختلاف دې؟.....	۱۲۵
۱۲۶	(د فرقه كراميه مذهب).....	۱۲۶
۱۳۰	شرح الحديث :	۱۳۰
۱۳۲	توجيه الحديث على مسلك اهل السنة :	۱۳۲
۱۳۳	باب في القَدَرِ.....	۱۳۳
۱۳۴	الفرق بين القضاء والقدر :	۱۳۴
۱۳۷	مضمون الحديث :	۱۳۷

شمار	مضمون	صفحه
۱۴۰	د فتنه انکار تقدیر ابتداء:	۱۴۰
۱۴۱	د حدیث جبرائیل علیه السلام تشریح:	۱۴۱
۱۴۵	د اسلام اطلاق صرف په دین محمدی ﷺ باندې کیږي:	۱۴۵
۱۵۰	د اول ما خلق الله په باره کښې مختلف روایات او د هغې تطبیق:	۱۵۰
۱۵۱	د ادم علیه السلام او موسی علیه السلام ترمینځه محاجه:	۱۵۱
۱۵۲	(اشکال: آیا د جرم په وخت د تقدیر حواله ورکول جائز دی؟)	۱۵۲
۱۵۳	(د ادم علیه السلام په مذکوره واقعه کښې جنت ارضی وو که اخروی؟)	۱۵۳
۱۵۵	وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمُ الْآيَةَ تفسیر:	۱۵۵
۱۵۶	د آیت کریمه متعلق لس سوالونه او د هغې جوابات:	۱۵۶
۱۵۸	شرح الحدیث:	۱۵۸
۱۶۰	باب فِي ذُرَارِيِّ الْمُشْرِكِينَ	۱۶۰
۱۶۱	شرح الحدیث:	۱۶۱
۱۶۲	د اطفال مشرکین په باره کښې د علماء کرامو اقوال:	۱۶۲
۱۶۳	شرح الحدیث:	۱۶۳
۱۶۴	شرح الحدیث:	۱۶۴
۱۶۵	شرح الحدیث:	۱۶۵
۱۶۶	د فطرت په مصداق کښې اقوال:	۱۶۶
۱۶۷	شرح السند:	۱۶۷
۱۶۷	د دوه متعارض احادیثو تطبیق:	۱۶۷
۱۶۸	د رسول الله ﷺ د مور پلار د نجات مسئله او په هغې کښې د علامه شامی رأي:	۱۶۸
۱۶۸	ایمان د رسول الله ﷺ د مور پلار:	۱۶۸
۱۶۹	د حدیث الباب توجیه هم دغه شان او د فقه اکبر والا رأي جواب:	۱۶۹
۱۷۰	اولی دا ده چه دا بحث او نه کړې شی:	۱۷۰
۱۷۱	باب فِي الْجَنَّمِيَّةِ	۱۷۱
۱۷۴	د حدیث الاوعال مضمون:	۱۷۴
۱۷۴	(په جهنمیه باندې رد)	۱۷۴
۱۷۵	(د الرحمن علی العرش مفهوم)	۱۷۵
۱۷۵	حدیث الاوعال من حیث السند:	۱۷۵
۱۷۷	د حدیث الاطیط مضمون:	۱۷۷
۱۷۷	د حدیث اطیط الرحل تشریح:	۱۷۷

شمار	مضمون	صفحه
۱۷۸.....	شرح السند :	۱۷۸.....
۱۷۹.....	په حديث الاطيط كښي كلام جرحا او تاويلا :	۱۷۹.....
۱۸۲.....	باب في الرؤيَة	۱۸۲.....
۱۸۳.....	د منكرين رويه دليل او د هغي جواب :	۱۸۳.....
۱۸۳.....	رويه باري تعالى في الدنيا وفي المعراج :	۱۸۳.....
۱۸۶.....	باب في الردّ عَلَى الْجَهْمِيَّة	۱۸۶.....
۱۸۷.....	باب في القرآن	۱۸۷.....
۱۸۷.....	دمصنف ﷺ غرض اود باري تعالى دپاره په صفت كلام ثابتيدلو كښي د معتزله اختلاف :	۱۸۷.....
۱۸۸.....	د كلام دوه قسمونه لفظي او نفسي :	۱۸۸.....
۱۸۸.....	د خلق القرآن مسئله :	۱۸۸.....
۱۸۹.....	د امام بخاري ﷺ د طرف نه په غلاة حنابله باندې رد :	۱۸۹.....
۱۹۲.....	د الله پاك د صفت كلام په غير مخلوق كيدو باندې د امام بيهقي استدلال :	۱۹۲.....
۱۹۳.....	شرح الحديث :	۱۹۳.....
۱۹۴.....	باب في ذكر البعث والصّور	۱۹۴.....
۱۹۵.....	د انبياء ﷺ په شان هغه اشخاص د چا بدنونه چه خاورې نه خوري :	۱۹۵.....
۱۹۶.....	باب في الشّفاعَة	۱۹۶.....
۱۹۶.....	د شفاعت اقسام او د هغي مصاديق :	۱۹۶.....
۱۹۸.....	آيا په جنت كښي به جماع او اولاد وي :	۱۹۸.....
۱۹۹.....	باب في خلق الجنّة والثّار	۱۹۹.....
۲۰۰.....	د جهنم عذاب ابدی دې او د فناء نار قول مردود دې :	۲۰۰.....
۲۰۱.....	باب في الحوض	۲۰۱.....
۲۰۵.....	مضمون الحديث :	۲۰۵.....
۲۰۶.....	آيا دا حديث الحوض سندا ثلاثي دې؟ :	۲۰۶.....
۲۰۷.....	باب في المسألة في القبر وعذاب القبر	۲۰۷.....
۲۰۹.....	په قبر كښي سوال او جواب د حديث مفصل شرح :	۲۰۹.....
۲۱۱.....	په قبر كښي به فاسق مسلمان سره څه معامله كيږي :	۲۱۱.....
۲۱۱.....	په روايات مختلفه كښي تطبيق :	۲۱۱.....
۲۱۵.....	په قبر كښي د سوال او جواب متعلق بعض علمي فوائد :	۲۱۵.....
۲۱۶.....	باب في ذكر الميزان	۲۱۶.....
۲۱۶.....	(په وزن باندې د معتزله روميې اشكال)	۲۱۶.....

شمار	مضمون	صفحه
۲۱۷	(د معتزله دویم اشکال)	۲۱۷
۲۱۸	په دوه احادیثو کښې دفع تعارض :	۲۱۸
۲۱۹	باب في الدَّجَالِ	۲۱۹
۲۲۰	باب في قتال الخوارج	۲۲۰
۲۳۲	د جنگ نهروان قصه :	۲۳۲
۲۳۵	د دې رئیس الخوارج ابتدائی حال :	۲۳۵
۲۳۵	باب في قتال اللُّصُوصِ	۲۳۵
۲۳۹	أول كتاب الأدب	۲۳۹
۲۳۹	باب في الحليم وأخلاق النبي صلى الله عليه وسلم	۲۳۹
۲۳۹	د حسن اخلاق فضيلت :	۲۳۹
۲۴۰	د حسن خلق تعريف :	۲۴۰
۲۴۰	د احاديث الباب مضمون :	۲۴۰
۲۴۴	باب في الوقار	۲۴۴
۲۴۴	باب من كظم غيظًا	۲۴۴
۲۴۶	باب ما يُقال عند الغضب	۲۴۶
۲۴۸	باب في العفو والتجاوز في الأمر	۲۴۸
۲۴۹	باب في حُسْنِ العِشرة	۲۴۹
۲۵۱	په سلم علوی کښې د نسبت تحقيق :	۲۵۱
۲۵۱	شرح الحديث :	۲۵۱
۲۵۱	(تطبيق بين الحديثين)	۲۵۱
۲۵۲	(په ښکاره د فسق کونکي غيبت)	۲۵۲
۲۵۴	باب في الحياء	۲۵۴
۲۵۴	د حياء تعريف :	۲۵۴
۲۵۴	د انسان غوره حالت :	۲۵۴
۲۵۷	باب في حُسْنِ الخُلُقِ ()	۲۵۷
۲۵۹	باب في كراهية الرِّفْعَةِ في الأمور	۲۵۹
۲۶۰	باب في كراهية التَّمَادُجِ	۲۶۰
۲۶۱	(د مداحين نه څوک مراد دی؟)	۲۶۱
۲۶۲	باب في الرِّفْقِ	۲۶۲
۲۶۴	باب في شُكْرِ المَعْرُوفِ	۲۶۴

صفحہ	مضمون	شمار
۲۶۵	باب فی الجُلُوسِ فی الطَّرُقَاتِ	۲۶۵
۲۶۷	باب فی سَعَةِ الْمَجْلِسِ	۲۶۷
۲۶۷	باب فی الجُلُوسِ بَيْنَ الظِّلِّ وَالشَّمْسِ	۲۶۷
۲۶۸	باب فی التَّحَلُّقِ	۲۶۸
۲۶۹	باب الجُلُوسِ وَسَطَ الْحُلُقَةِ	۲۶۹
۲۷۰	باب فی الرَّجُلِ يَقُومُ لِلرَّجُلِ مِنْ مَجْلِسِهِ	۲۷۰
۲۷۱	باب مَنْ يُؤْمَرُ أَنْ يُجَالَسَ	۲۷۱
۲۷۵	د الارواح جنود مجنۃ تشریح :	۲۷۵
۲۷۵	باب فی کَرَاهِيَةِ الْمِرَاءِ	۲۷۵
۲۷۶	شرح الحديث :	۲۷۶
۲۷۷	(د راوی حضرت سائب <small>رضی اللہ عنہ</small> تعارف)	۲۷۷
۲۷۷	باب الْهَدْيِ فِي الْكَلَامِ	۲۷۷
۲۷۸	باب فی الْخُطْبَةِ	۲۷۸
۲۷۹	باب فی تَنْزِيلِ النَّاسِ مَنَازِلَهُمْ	۲۷۹
۲۸۰	باب فی الرَّجُلِ يَجْلِسُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ بِغَيْرِ إِذْنِهِمَا	۲۸۰
۲۸۱	باب فی جُلُوسِ الرَّجُلِ	۲۸۱
۲۸۲	باب فی الْجُلُوسَةِ الْمَكْرُوهَةِ	۲۸۲
۲۸۲	باب التَّهْنِئَةِ عَنِ السَّهْرِ، بَعْدَ الْعِشَاءِ	۲۸۲
۲۸۲	باب فی الرَّجُلِ يَجْلِسُ مُتَرَبِّعًا	۲۸۲
۲۸۳	باب فی التَّنَاجِي	۲۸۳
۲۸۴	باب إِذَا قَامَ مِنْ مَجْلِسٍ ثُمَّ رَجَعَ	۲۸۴
۲۸۵	باب کَرَاهِيَةِ أَنْ يَقُومَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَلَا يَذْكُرَ اللَّهَ	۲۸۵
۲۸۶	باب فی كَفَّارَةِ الْمَجْلِسِ	۲۸۶
۲۸۷	باب فی رَفْعِ الْحَدِيثِ مِنَ الْمَجْلِسِ	۲۸۷
۲۸۷	د ترمذی شریف دیو ترجمہ الباب حدیث :	۲۸۷
۲۸۸	باب فی الْحَذَرِ مِنَ النَّاسِ	۲۸۸
۲۹۱	باب فی هَدْيِ الرَّجُلِ	۲۹۱
۲۹۲	باب فی الرَّجُلِ يَضَعُ إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى	۲۹۲
۲۹۳	باب فی نَقْلِ الْحَدِيثِ	۲۹۳
۲۹۴	باب فی الْقَتَاتِ	۲۹۴

شمار	مضمون	صفحه
۲۹۵	باب في ذي الوجهين	۲۹۵
۲۹۵	باب في الغيبة	۲۹۵
۳۰۰	باب من رد عن مسلم، غيبة	۳۰۰
۳۰۲	باب من ليس له غيبة	۳۰۲
۳۰۳	باب في التغي عن التجسس	۳۰۳
۳۰۴	باب ما جاء في الرجل يحمل الرجل قد اغتابه	۳۰۴
۳۰۶	باب في الستر عن المسلم	۳۰۶
۳۰۷	باب المؤاخاة	۳۰۷
۳۰۸	باب المستبان	۳۰۸
۳۰۸	باب في التواضع	۳۰۸
۳۰۸	د تواضع حقيقت او تعريف :	۳۰۸
۳۰۹	باب في الانتصار	۳۰۹
۳۱۲	به دوه متعارض قصو كني تطبيق او توجيه :	۳۱۲
۳۱۲	باب في التغي عن سب الموتى	۳۱۲
۳۱۳	شرح الحديث من كلام المحدث الكنكوهي :	۳۱۳
۳۱۴	باب في التغي عن البغي	۳۱۴
۳۱۵	باب في الحسد	۳۱۵
۳۱۵	(حسد او غبطه)	۳۱۵
۳۱۸	باب في اللعن	۳۱۸
۳۲۰	باب فيمن دعا علي من ظلم	۳۲۰
۳۲۱	باب فيمن يهجر أخاه المسلم	۳۲۱
۳۲۴	شرح الحديث :	۳۲۴
۳۲۵	باب في الظن	۳۲۵
۳۲۶	باب في النصيحة والحيطة	۳۲۶
۳۲۷	باب في إصلاح ذات البين	۳۲۷
۳۲۸	باب في التغي عن الغناء	۳۲۸
۳۲۹	(يو اشكال او دهغي جوابات)	۳۲۹
۳۳۰	باب كراهية الغناء والزمر	۳۳۰
۳۳۲	باب في الحكم في المخنثين	۳۳۲
۳۳۳	باب في اللعب بالبنات	۳۳۳

شمار	مضمون	صفحه
۳۳۵	باب في الأزجوحة	۳۳۵
۳۳۷	باب في التَّغْيِ عَنِ اللَّعِبِ، بِالزَّرْدِ	۳۳۷
۳۳۸	باب في اللَّعِبِ بِالْحَمَامِ	۳۳۸
۳۳۸	باب في الرَّحْمَةِ	۳۳۸
۳۳۹	الحديث المسلسل بالاولية :	۳۳۹
۳۳۹	شرح السند او په تحديث او اخبار كنې عدم فرق :	۳۳۹
۳۴۰	باب في النَّصِيحَةِ	۳۴۰
۳۴۰	هغه خصلت كوم چه د تول دين خلاصه ده :	۳۴۰
۳۴۲	باب في الْمَعُونَةِ لِلْمُسْلِمِ	۳۴۲
۳۴۳	باب في تَغْيِيرِ الْأَسْمَاءِ	۳۴۳
۳۴۶	باب في تَغْيِيرِ الْإِسْمِ الْقَبِيحِ	۳۴۶
۳۴۸	(د شريح نه خوك مراد دي؟)	۳۴۸
۳۵۲	باب في الْأَلْقَابِ	۳۵۲
۳۵۳	باب في مَنْ يَتَكَنَّى بِأَبِي عَيْسَى	۳۵۳
۳۵۴	باب في الرَّجُلِ يَقُولُ لِابْنِ غَيْرِهِ يَا بُنَيَّ	۳۵۴
۳۵۵	باب في الرَّجُلِ يَتَكَنَّى بِأَبِي الْقَاسِمِ	۳۵۵
۳۵۶	په مسئله الايواب كنې مذاهب علماء :	۳۵۶
۳۵۶	باب مَنْ رَأَى أَنْ لَا يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا	۳۵۶
۳۵۷	باب في الرَّخْصَةِ فِي الْجَمْعِ بَيْنَهُمَا	۳۵۷
۳۵۷	باب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يَتَكَنَّى وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ	۳۵۷
۳۵۹	باب في الْمَرْأَةِ تُكَنَّى	۳۵۹
۳۵۹	باب في الْمَعَارِيضِ	۳۵۹
۳۶۰	باب قَوْلُ الرَّجُلِ زَعَمُوا	۳۶۰
۳۶۱	باب في الرَّجُلِ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ "أَمَّا بَعْدُ"	۳۶۱
۳۶۱	باب في الْكَرَمِ وَحِفْظِ الْمَنْطِقِ	۳۶۱
۳۶۲	باب لَا يَقُولُ الْمَمْلُوكُ "رَبِّي وَرَبِّي"	۳۶۲
۳۶۳	باب لَا يُقَالُ خَبِثَتْ نَفْسِي	۳۶۳
۳۶۴	باب	۳۶۴
۳۶۶	باب في صَلَاةِ الْعَتَمَةِ	۳۶۶
۳۶۷	(د عتمه معنی)	۳۶۷

شمار	مضمون	صفحه
۳۶۹	باب مَا رُوِيَ فِي التَّرْخِيسِ، فِي ذَلِكَ	۳۶۹
۳۷۰	باب فِي التَّشْدِيدِ فِي الْكَذِبِ	۳۷۰
۳۷۲	باب فِي حُسْنِ الظَّنِّ	۳۷۲
۳۷۳	باب فِي الْعِدَّةِ	۳۷۳
۳۷۵	باب فِي الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يُعْطَ	۳۷۵
۳۷۵	(د ثوبی زور نه څه مراد دی؟)	۳۷۵
۳۷۶	باب مَا جَاءَ فِي الْمِرَاجِ	۳۷۶
۳۷۸	باب مَنْ يَأْخُذُ الشَّيْءَ عَلَى الْمِرَاجِ	۳۷۸
۳۸۰	باب مَا جَاءَ فِي الْمُتَشَدِّقِ فِي الْكَلَامِ	۳۸۰
۳۸۱	(دا دوه سړی څوک وو؟)	۳۸۱
۳۸۲	باب مَا جَاءَ فِي الشَّعْرِ	۳۸۲
۳۸۷	باب فِي الرُّؤْيَا	۳۸۷
۳۹۰	(د خوبونو اقسام)	۳۹۰
۳۹۰	د رویاء صالحه او غیر صالحه آداب :	۳۹۰
۳۹۵	باب مَا جَاءَ فِي التَّثَاوُبِ	۳۹۵
۳۹۷	باب فِي الْعُطَاسِ	۳۹۷
۳۹۸	باب كَيْفَ تَشْمِيتُ الْعَاطِسِ	۳۹۸
۴۰۰	باب كَمْ مَرَّةً يُشَمَّتُ الْعَاطِسُ	۴۰۰
۴۰۱	باب كَيْفَ يُشَمَّتُ الذَّمِّيُّ	۴۰۱
۴۰۲	باب فِيمَنْ يَعْطُسُ وَلَا يَحْمَدُ اللَّهَ	۴۰۲
۴۰۳	أَبْوَابُ النَّوْمِ	۴۰۳
۴۰۳	باب فِي الرَّجُلِ يَنْبَطِخُ عَلَى بَطْنِهِ	۴۰۳
۴۰۵	باب فِي النَّوْمِ عَلَى سَطْحٍ غَيْرِ مُحَجَّرٍ	۴۰۵
۴۰۵	باب فِي النَّوْمِ عَلَى طَهَارَةٍ	۴۰۵
۴۰۷	باب كَيْفَ يَتَوَجَّهُ	۴۰۷
۴۰۸	شرح الحديث او د آداب نوم تحقيق :	۴۰۸
۴۰۸	باب مَا يُقَالُ عِنْدَ النَّوْمِ	۴۰۸
۴۱۱	په بڼی طرف به سملی که په کس طرف؟ او دهغې تحقيق :	۴۱۱
۴۱۶	باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ	۴۱۶
۴۱۷	د سنن ابوداؤد اخري يعنی دوه دیرشمه پاره :	۴۱۷

شمار	مضمون	صفحه
۴۱۷	باب في التَّسْبِيحِ عِنْدَ النَّوْمِ	۴۱۷
۴۲۱	باب مَا يَقُولُ إِذَا أَصْبَحَ	۴۲۱
۴۳۷	باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا رَأَى الْهَلَالَ	۴۳۷
۴۳۸	باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ	۴۳۸
۴۴۰	باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ	۴۴۰
۴۴۰	باب مَا يَقُولُ إِذَا هَاجَتِ الرِّيحُ	۴۴۰
۴۴۲	باب مَا جَاءَ فِي الْمَطَرِ	۴۴۲
۴۴۲	باب مَا جَاءَ فِي الدَّيْكِ وَالبَّهَائِمِ	۴۴۲
۴۴۳	(آيا چرگ هميشه د فرشتي په ليدو آواز کوي؟)	۴۴۳
۴۴۳	باب نَهْيُ الْحَمِيرِ وَتَبَاجِ الْكِلَابِ	۴۴۳
۴۴۴	باب فِي الصَّبِيِّ يُولَدُ فَيُؤَدَّنُ فِي أُذُنِهِ	۴۴۴
۴۴۶	باب فِي الرَّجُلِ يَسْتَعِيدُّ مِنَ الرَّجُلِ	۴۴۶
۴۴۷	باب فِي رَدِّ الْوَسْوَسةِ	۴۴۷
۴۴۹	باب فِي الرَّجُلِ يَنْتَمِي إِلَى غَيْرِ مَوَالِيهِ	۴۴۹
۴۵۰	شرح الحديث :	۴۵۰
۴۵۰	د زياد بن عبيد ثقفی تذکره :	۴۵۰
۴۵۲	(د ولاء نه کوم ولاء مراد دی؟)	۴۵۲
۴۵۳	باب فِي التَّفَاخُرِ بِالْأَخْسَابِ	۴۵۳
۴۵۴	باب فِي الْعَصَبِيَّةِ	۴۵۴
۴۵۶	باب إِبْخَارِ الرَّجُلِ الرَّجُلَ بِمَحَبَّتِهِ إِيَّاهُ	۴۵۶
۴۵۸	باب فِي الْمَشُورَةِ	۴۵۸
۴۵۸	باب فِي الدَّالِّ عَلَى الْخَيْرِ	۴۵۸
۴۵۹	باب فِي الْهَوَى	۴۵۹
۴۶۰	باب فِي الشَّفَاعَةِ	۴۶۰
۴۶۱	باب فِي الرَّجُلِ يَبْدَأُ بِنَفْسِهِ فِي الْكِتَابِ	۴۶۱
۴۶۲	باب كَيْفَ يُكْتَبُ إِلَى الذَّمِّ	۴۶۲
۴۶۳	باب فِي بَرِّ الْوَالِدَيْنِ	۴۶۳
۴۶۸	باب فِي فَضْلِ مَنْ عَالَ يَتَامَى	۴۶۸
۴۶۹	باب فِي مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا	۴۶۹
۴۷۰	باب فِي حَقِّ الْحَوَارِ	۴۷۰

شمار	مضمون	صفحه
۴۷۱	(د یو اخستونکي عجيبه واقعه)	۴۷۱
۴۷۲	باب فِي حَقِّ الْمَمْلُوكِ	۴۷۲
۴۷۸	باب مَا جَاءَ فِي الْمَمْلُوكِ إِذَا نَصَحَ	۴۷۸
۴۷۹	باب فِيمَنْ حَبَبَ مَمْلُوكًا عَلَى مَوْلَاهُ	۴۷۹
۴۷۹	باب فِي الْإِسْتِثْنَانِ	۴۷۹
۴۸۰	(آیا په دې صورت کښې به ضمان وی؟)	۴۸۰
۴۸۱	باب كَيْفَ الْإِسْتِثْنَانُ	۴۸۱
۴۸۵	باب كَمْ مَرَّةً يُسَلِّمُ الرَّجُلُ فِي الْإِسْتِثْنَانِ	۴۸۵
۴۸۷	(خبر واحد لره د حجت نه منونکو استدلال سره د جوابه)	۴۸۷
۴۹۰	باب الرَّجُلُ يَسْتَأْذِنُ بِالذَّقِّ	۴۹۰
۴۹۲	باب فِي الرَّجُلِ يُدْعَى أَيْكُونُ ذَلِكَ إِذْنُهُ	۴۹۲
۴۹۳	باب الْإِسْتِثْنَانِ فِي الْعَوْرَاتِ الثَّلَاثِ	۴۹۳
۴۹۵	(تطبيق بين الروایتين)	۴۹۵
۴۹۵	أَبْوَابُ السَّلَامِ	۴۹۵
۴۹۵	باب فِي إِفْشَاءِ السَّلَامِ	۴۹۵
۴۹۶	باب كَيْفَ السَّلَامِ	۴۹۶
۴۹۸	باب فِي فَضْلِ مَنْ بَدَأَ بِالسَّلَامِ	۴۹۸
۴۹۸	باب مَنْ أَوَّلَى بِالسَّلَامِ	۴۹۸
۴۹۹	باب فِي الرَّجُلِ يُفَارِقُ الرَّجُلَ ثُمَّ يَلْقَاهُ أَيْسَلِّمُ عَلَيْهِ	۴۹۹
۵۰۰	باب فِي السَّلَامِ عَلَى الصَّبْيَانِ	۵۰۰
۵۰۱	باب فِي السَّلَامِ عَلَى النِّسَاءِ	۵۰۱
۵۰۱	باب فِي السَّلَامِ عَلَى أَهْلِ الذِّمَّةِ	۵۰۱
۵۰۳	باب فِي السَّلَامِ إِذَا قَامَ مِنَ الْمَجْلِسِ	۵۰۳
۵۰۴	باب كَرَاهِيَّةُ أَنْ يَقُولَ عَلَيْكَ السَّلَامُ	۵۰۴
۵۰۴	باب مَا جَاءَ فِي رَدِّ الْوَاحِدِ عَنِ الْجَمَاعَةِ	۵۰۴
۵۰۵	باب فِي الْمُصَافَحَةِ	۵۰۵
۵۰۵	(د مصافحه حکم)	۵۰۵
۵۰۷	باب فِي الْمُعَانَقَةِ	۵۰۷
۵۱۰	باب مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ	۵۱۰
۵۱۲	باب فِي قُبْلَةِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ	۵۱۲

شمار	مضمون	صفحه
۵۱۳	باب فِي قُبْلَةِ مَا بَيْنَ الْعَيْنَيْنِ.....	۵۱۳
۵۱۳	باب فِي قُبْلَةِ الْحَدِّ.....	۵۱۳
۵۱۳	(دلته دحسن نه مراد حسن بصری دی).....	۵۱۳
۵۱۴	باب فِي قُبْلَةِ الْبَيْدِ.....	۵۱۴
۵۱۵	باب فِي قُبْلَةِ الْجَسَدِ.....	۵۱۵
۵۱۶	باب قُبْلَةِ الرَّجُلِ.....	۵۱۶
۵۱۷	باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ.....	۵۱۷
۵۱۷	(زه په فداء (قربان) یم، ددی قول حکم).....	۵۱۷
۵۱۸	باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ أَنْعَمَ اللَّهُ بِكَ عَيْنًا.....	۵۱۸
۵۱۹	باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لِلرَّجُلِ حَفِظَكَ اللَّهُ.....	۵۱۹
۵۱۹	باب فِي قِيَامِ الرَّجُلِ لِلرَّجُلِ.....	۵۱۹
۵۲۰	باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ فَلَانٌ يُقْرُئُكَ السَّلَامَ.....	۵۲۰
۵۲۱	باب فِي الرَّجُلِ يُنَادِي الرَّجُلَ فَيَقُولُ لَبَيْكَ.....	۵۲۱
۵۲۳	باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لِلرَّجُلِ أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ.....	۵۲۳
۵۲۳	باب مَا جَاءَ فِي الْبِنَاءِ.....	۵۲۳
۵۲۶	باب فِي اخْتِذَاذِ الْغُرْفِ.....	۵۲۶
۵۲۷	باب فِي قَطْعِ السِّدْرِ.....	۵۲۷
۵۲۹	باب فِي إِمَاطَةِ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ.....	۵۲۹
۵۳۱	باب فِي إِطْفَاءِ النَّارِ بِاللَّيْلِ.....	۵۳۱
۵۳۲	باب فِي قَتْلِ الْحَيَّاتِ.....	۵۳۲
۵۴۱	باب فِي قَتْلِ الْأَوْزَاعِ.....	۵۴۱
۵۴۳	باب فِي قَتْلِ الذَّرِّ.....	۵۴۳
۵۴۶	باب فِي قَتْلِ الضَّفَدَعِ.....	۵۴۶
۵۴۷	باب فِي الْحَذْفِ.....	۵۴۷
۵۴۸	باب مَا جَاءَ فِي الْخَيْتَانِ.....	۵۴۸
۵۵۰	باب فِي مَشْيِ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ فِي الطَّرِيقِ.....	۵۵۰
۵۵۱	باب فِي الرَّجُلِ يَسُبُّ الدَّهْرَ.....	۵۵۱
۵۵۲	(د) وانا الدهر (اعراب).....	۵۵۲
۵۵۳	(آیا دهر د الله د اسماء نه دی؟).....	۵۵۳
۵۵۳	(حدیث قدسی تعریف).....	۵۵۳
۵۵۳	(په قرآن اوحدیث قدسی کښې فرق).....	۵۵۳

بسم الله الرحمن الرحيم

باب دِيَةِ الْجَنِينِ

باب د حمل د ماشوم د دیت بیان

[۴۵۶۸] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ التَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ نُسُيْجَةَ، عَنْ الْمُفِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ: "أَنَّ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا تَحْتَ رَجُلٍ مِنْ هَذِلٍ فَقَرَبَتْ أَحَدَاهُمَا الْأُخْرَى بِعَمُودٍ فَقَتَلَتْهَا وَجَنَيْنَهَا، فَأَخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ أَحَدُ الرَّجُلَيْنِ: كَيْفَ بَدَى مِنْ لَا صَاعَ وَلَا أَكْلَ وَلَا شَرِبَ وَلَا اسْتَهَلَ؟ فَقَالَ: أَسَجَعُ كَسَجِعِ الْأَعْرَابِ، فَقَضَى فِيهِ بِغُرَّةٍ وَجَعَلَهُ عَلَى عَاقِلَةِ الْمَرْأَةِ".

د شعبه نه روایت دي فرمائی چه په هذیل قبيله کنبی دیوسړې دوه
 ښځې وي یوې ښځې بله په لرګي او وهله او ددې ښځې په خټه
 کنبی بچي وو او هغه مړ شو دواړه ښځو خپله مقدمه نبی ﷺ ته
 پیش کړه، په دوی کنبی یوې عرض او کړو چه مونږ په څه طریقي
 سره ددې دیت ادا کړو کوم چه نه ژرلي دي اونه ئې څه خوړلي دي
 اونه ئې څه څکلي دي اونه ئې چغه وهلې ده او ددې قبیلې خلقو دا
 عبارت په قافیه دارو الفاظو بیان کړو نبی ﷺ او فرمائیل ایا
 تاسو د باندېچیانو په شان د قافیه بندئ نه کار اخلي؟ اویا نبی
 ﷺ د قاتلي ښځې په وارثانو باندې یوه غره (یعنی غلام یا وینځه)
 د بچي په دیت کنبی ورکول مقرر کړل.

شرح الحديث :

قوله: «عَنِ الْمُفِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَنَّ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا تَحْتَ رَجُلٍ..... فَقَالَ «أَسَجَعُ كَسَجِعِ الْأَعْرَابِ»». وَقَضَى فِيهِ بِغُرَّةٍ وَجَعَلَهُ عَلَى عَاقِلَةِ الْمَرْأَةِ» سیدنا مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوه زنانه د یو هذلي
 سړي د لاندې یعنی د هغوی په نکاح کنبی وې په هغوی کنبی یوې بله په لرګي او وهله او هغه
 ئې مړه کړه، د دواړو زنانو اولیاء د رسول الله ﷺ په خدمت کنبی خپلې مقدمې سره حاضر
 شو، په دواړو کنبی د یوې ولی او وې یعنی د قاتلي ولی چه مونږ دیت څنگه ادا کړو د هغه
 ماشوم چه پیدا کیدو سره ئې نه چغه وهلې ده اونه ئې څه خوړلي څکلي دي، په دې روایت
 کنبی یو لفظ نشته کوم چه په بل لفظ کنبی شته «ومثل ذلك يطل» دا درې واړه جملې هغه
 مسجع طریقي سره او وې په وقف سره، چه په هغې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه څه د

(۱): صحيح مسلم/القسم۱ (۱۶۸۲)، سنن الترمذي/الدييات ۱۵ (۱۴۱۱)، سنن النسائي/القسم۳ ۳۳ (۴۸۲۵)، سنن ابن
 ماجه/الدييات ۷ (۲۶۳۳)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الدييات ۲۵ (۶۹۰۵-۶۹۰۸)، الاعتصام
 ۱۳ (۷۳۱۷)، مسند احمد (۴/۲۲۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۹)، سنن الدارمي/الدييات ۲۰ (۲۴۲۵) (صحيح)

باند چيانو په شان سندرې وائي او رسول الله ﷺ د هغه د دې جملو هيڅ اثر وانخستلو او په دې كښې د يو غره رسول الله ﷺ فيصله او فرماييله او د جنايت كونكي زنانه عاقله ئې ذمه دار كړل، په دې روايت كښې كافي اختصار او شو د دې واقعي سره متعلق څو اجزاء په دې كښې پاتې شو كوم چه د دې نه روستو راتلونكي روايت كښې ذكر شوى دى، اول خو په دې روايت كښې د جنين بالكل ذكر نشته، د دې زنانو نومونه كومې چه خپل مينځ كښې ښې وې (۲) د يوې نوم مليكه وو او د بلې ام غطيف، دا دواړه د قبيله هذيل نه وې.

او وړاندې د دې جنين په باره كښې دا هم دى « فاسقطت غلاما وقد نبت شعره ميتا » چه كوم ماشوم ساقط شوي وو هغه دغه وخت كښې مړ وو او د هغه وينسته راختلې وو. د باب په دې اول حديث كښې د دې مقتولي زنانه يعنى د ام الجنين د ديت ذكر نشته، په روستو روايت كښې ذكر دى، « فجعل النبي ﷺ دية المقتولة على عاقلة القتالة » چه د مړې شوې زنانه ديت رسول الله ﷺ د قاعدي مطابق د قاتلي په عاقله باندې كيخودلو، او په دې روايت كښې د غرة تفسير هم ذكر نه دى، په روستو روايت كښې دى « قضى فيها بغرة عبد او امة » او په دې روايت كښې دا هم دى « ضربت احدهما الاخرى بعمود » او د دې نه پس په يو روايت كښې دى « بمسطح » او بيا وړاندې مصنف رحمه الله د نضر بن شمیل نه نقل كړى دى د نضر بن شمیل نه نقل كړى دى « المسطح وهو الصوبج »، صوبج هغه خيز دى چه په هغې ډوډۍ جوړولې شى چه هغې ته په اردو كښې بيلن وائي، او د ابو عبيد نه د مسطح تفسير «عود من اعواد الخباء» نقل دى يعنى د خيمې لرگي.

د جنين د ديت مصداق :

د دې حديث نه معلومه شوه چه رسول الله ﷺ د جنين ديت غرة يعنى غلام يا وينځه مقرر كړې ده، غلام يا وينځه څه معيارى خيز نه دې فقهاء كرامو د دې مصداق نصف عشر الدية مقرر كړې دې يعنى د سړى د كامل ديت شلمه حصه، او كه د زنانه ديت ته اوكتلې شى نو دهغې لسمه حصه به وي، ځكه چه د زنانه ديت د سړى نه نيم وي، لهذا د سړى د ديت شلمه حصه او د زنانه د ديت لسمه حصه دواړه برابر دي، په جنين كښې مذكر او مونث دواړه برابر دي د هغې هيڅ فرق نشته، په دې مسئله كښې كافي تفصيل دې كوم چه په هدايه وغيره كښې ذكر دى مثلاً كه يو ماشوم د مور د خيتې نه مړ راوتلې دى نو بيا خو ديت دا دې كوم چه ذكر شو او كه ژوندي پيدا كيدو سره بيا مړ شو نو په دې كښې به كامل ديت واجب وي، هم دغه شان د ام الجنين د مړه كيدو او نه مړ كيدو تفصيلات دي، په هدايه كښې دې اوكتلې شى.

(۲) يعنى د باب د دې اول روايت د وحي نه چه د هغې راوى مغيره بن شعبه رضی الله عنه دى، او وړاندې د څو رواياتو نه پس د جابر بن عبد الله رضی الله عنه په روايت كښې دا راځي چه « ان امرأتين من هذيل قتلتا احدهما الاخرى ولكل واحدة منها زوج وولد » د دې روايت تقاضه دا ده چه هغوى دواړه د يو سړى په نكاح كښې نه وې بلكه د بيلو بيلو خاوندانو په نكاح كښې وې، فيمكن تعدد الواقعة والله تعالى اعلم ولم يتعرض له صاحب البذل ولا صاحب العون فليفتش.

[۴۵۶۹] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ، وَزَادَ: فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَةَ الْمَقْتُولَةِ عَلَى عَصَبَةِ الْقَاتِلَةِ، وَغَرَّةً لِمَا فِي بَطْنِهَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْحَكَمُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ.

منصور په خپل سند سره تیر شوي روایت په شان روایت بیان کړي مگر دا اضافه نه کړې ده چې نبی ﷺ دمقتولي دیت په عصبه وارئانو دقاتي باندې لازم کړو او یوه وینځه ورکول په بدل دهغه ماشوم کښې کوم چې دمقتولي په خپته کښې وو. امام ابوداؤد وائی چې همدارنگې دا روایت حکم د مجاهد نه او هغه دمغیره نه بیان کړې دي.

[۴۵۷۰] (۴) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَارُونُ بْنُ عَبْدِ الْأَزْدِيِّ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ غُرَّةٍ، عَنِ الْمَنْسُورِ بْنِ مَخْرَمَةَ: "أَنَّ عُمَرَ اسْتَشَارَ النَّاسَ فِي إِمْلَاصِ الْمَرْأَةِ، فَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِيهَا بِغُرَّةٍ عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ، فَقَالَ: ائْتِنِي بِمَنْ يَشْهَدُ مَعَكَ، فَأَتَاهُ بِمُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ، زَادَ هَارُونُ: فَشَهِدَ لَهُ يَعْنِي ضَرَبَ الرَّجُلِ بَطْنَ امْرَأَتِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: بَلَغَنِي عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، ائْتَمَّاسُمِّيَ إِمْلَاصًا لِأَنَّ الْمَرْأَةَ تَزْلُقُهُ قَبْلَ وَقْتِ الْوِلَادَةِ، وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا زَلَقَ مِنَ الْيَدِ وَغَيْرِهِ فَقَدْ مِلَصَ.

دمسور بن مخرمه رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چې عمر فاروق رضي الله عنه داسقاط په باره کښې دخلقونه مشوره اخستله شعبه رضي الله عنه او وئیل چې زه موجود وم چې نبی ﷺ دیوه غلام یاوینځې دورکولو حکم کړې دي عمر فاروق اه او فرمائیل ته دخان سره یو بل کس راوله چې ستا په خبره باندې گواهی وکړي نو هغه محمد بن مسلمه نه راوستو او گواهی ئې ورکړه چې یوسرې دخپلې ښځې خپته په سوک وهلي وه په کوم باندې چې دهغې ماشوم ضایع شوې وو.

قوله: (عَنِ الْمَنْسُورِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّ عُمَرَ اسْتَشَارَ النَّاسَ فِي إِمْلَاصِ الْمَرْأَةِ فَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَضَى فِيهَا بِغُرَّةٍ عَبْدٍ أَوْ أَمَةٍ)

عمر رضي الله عنه ته د جنین په باره کښې د دې ذکر شوی حدیث علم چې په هغې کښې د جنین حکم ذکر شوې دي نه وو په دې وجه هغوی خلقو سره دې باره کښې مشوره او فرمائیل په دې باندې مغیره بن شعبه رضي الله عنه او فرمائیل چې زما په موجودگي کښې رسول الله ﷺ د غرة یعنی عبد یا امة فیصله فرمائیلې وه. سیدنا عمر رضي الله عنه او فرمائیل چې که تاسره په دې کښې څوک گواه وی نو هغه راوله. هغوی محمد بن مسلمه پیش کړو. (یعنی ضَرَبَ الرَّجُلُ بَطْنَ امْرَأَتِهِ) دا د یو راوی د طرف نه د املاص تفسیر دي یعنی د یو سړی د خپلې ښځې په خپته باندې گزار کول (چې په هغې سره ماشوم بهر راشی) په دې تفسیر باندې په بذل کښې دا اشکال لیکلې دي چې دا صحیح نه دي ځکه چې مقصود په دې سره حکم شرعی لره بیانول وو نو بیا خو په دې وجه صحیح نه دي چې د خاوند د خپلې ښځې په خپته کښې وهلو سره که اسقاط جنین اوشی نو هغې سره په خاوند باندې هیڅ نه واجب کیږي، او که په دې سره مقصود لغوی معنی بیانول وی نو بیا په دې کښې د زوج د وهلو څه قید دي. اه.

(۳): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱۰) (صحیح)

(۴): صحیح مسلم / القسامة ۲ (۱۶۸۹)، سنن ابن ماجه / الديات ۱۱ (۲۶۴۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۳۳، ۱۱۵۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۵۳/۴) (صحیح)

قلت اللهم الا ان يقال ان الحصر غير مقصود بل هو تمثيل ای مثلا.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ بَلَّغْنِي عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ إِنَّمَا سُمِّيَ إِمْلَاصًا لِأَنَّ الْمَرْأَةَ نَزَلَتْهُ قَبْلَ وَقْتِ الْوِلَادَةِ ﴾

په پورته روایت کښې د املاص المرأة ذکر راغلي وو چه په دهغي نه مراد اسقاط وو د دې په باره کښې مصنف د مشهور امام لغت ابو عبید قاسم بن سلام قول نقل کوي چه صرف دا نه چه اسقاط جنین ته املاص په دې وجه وایی چه چونکه هغه زنانه په دې کښې ماشوم لره د وخت نه مخکښې راوخوښوي.

[۴۵۷۱] (۴) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ عُمَرَ بِمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عُمَرَ قَالَ:

مغيره رضي الله عنه د عمر رضي الله عنه نه همداسې روایت بیان کړې دې، امام ابوداود فرمائي همدارنگې حماد بن زيد هم د حماد بن مسلمه نه او هغه دهشام بن عروه نه او هغه دخپل پلار نه نقل کړې دې چه عمر رضي الله عنه او فرمائيل امام ابوداود فرمائي چه ماته د ابو عبید نه رارسيدلي دي چه املاص ته املاص خكه وائی چه املاص دازلاق په معنی باندې دي يعنی دگوم خيز داخلولو او گویا کښې ښخه هم د ماشوم د پیدائش په وخت کښې ونخلوي او کوم شي چه دلاس وغيره په ذریعه ونخلولي شي نو هغه ته هم ملص وئيلي شي.

[۴۵۷۲] (۵) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ الْمِصْبِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ دِينَارٍ، أَنَّهُ سَمِعَ طَاوُسًا، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ: "أَنَّهُ سَأَلَ عَنْ قَضِيَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ، فَقَامَ إِلَيْهِ حَمَلُ بْنُ مَالِكِ بْنِ النَّابِغَةِ، فَقَالَ: كُنْتُ بَيْنَ امْرَأَتَيْنِ فَضَرَبْتُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِمِسْطَرٍ فَقَتَلْتَهَا وَجَنِينَهَا، فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنِينِهَا بِغُرَّةٍ وَأَنْ تُقْتَلَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ النَّضْرُ بْنُ شَمِيلٍ: الْمِسْطَرُّ هُوَ الصُّوبُجُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَقَالَ أَبُو عُبَيْدٍ: الْمِسْطَرُّ عُودٌ مِنْ أَعْوَادِ الْحَبَاءِ.

د طاوس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائي چه ابن عباس رضي الله عنه و د عمر رضي الله عنه نه د اسقاط حمل د دیت متعلق د نبی صلی الله علیه و آله د فیصلي پوختنه وکړله چه څنگه فیصله ئې کړي وو؟ نو په دې وخت کښې حمل بن مالک بن نابغه رضي الله عنه پاخیدو او عرض ئې وکړو چه زه ددوه ښخوپه مینخ کښې موجود وم نو پدوی دواړو کښې یوې بلي لره په لرگي ووهله او مړه ئې کړه او دهغي په خپته کښې چه ماشوم ووهغه ئې هم مړ کړو نو د ماشوم د دیت متعلق نبی صلی الله علیه و آله دیوي وینخي یا علام دورکولو حکم وکړو اود قاتي دقتل کولو حکم ئې وکړو، امام ابوداود فرمائي چه نضر بن شمیل وئيلي دی چه داد دودې پخولو والا لرگي وو.

[۴۵۷۳] (۶) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُمَرَ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: قَامَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، لَمْ يَذْكُرُوا أَنْ تُقْتَلَ، زَادَ: بِغُرَّةٍ عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ، قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: اللَّهُ أَكْبَرُ لَوْلَا أَسْمُهُمْ بِهَذَا الْقَضِيَّةِ يَغْيِرُ هَذَا.

۴: صحيح البخاري/الديات ۲۵ (۶۹۰۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۱۱) (صحيح)

۵: سنن النسائي/القسم ۳۳ (۴۷۲۰)، سنن ابن ماجه/الديات ۱۱ (۲۶۴۱)، (تحفة الأشراف: ۳۴۴۴)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۱/۳۶۴، ۷۹)، سنن الدارمي/الديات ۲۱ (۲۴۲۷) (صحيح)

۶: تفرد به أبو داود، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۴۴۴) (ضعيف الإسناد)

دطاوس نه روایت دي فرمائی چه عمر رضی اللہ عنہ پاخیدو او په منبرباندې ئې خطبه ورکوله اوباقی حدیث ئې دتیر شوي حدیث په شان بیان کړو اودقاتلي دقتل کولو ذکر ئې پکښې ونکړو اودا اضافه ئې پکښې وکړه چه وينځه يا غلام به په دیت کښې ورکوي، راوی وائی چه عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل الله اکبر که چرې دا حدیث مې نه وي اوریدلي نو ددې فیصلي نه به مې علاوه فیصله کړي وه.

قوله: ﴿ قَالَ فَقَالَ عُمَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَوْ لَمْ أَسْمَعْ بِهَذَا لَقَضَيْتُنَا بِغَيْرِ هَذَا ﴾ سیدنا عمر رضی اللہ عنہ دالله تعالی شکر په ادا کوی چه ډیر ښه اوشو چه ما په دې مسئله کښې مشوره کړې وه که مشوره مې نه وه کړې نو ما به ددې خلاف فیصله کړې وه، معلومه نه ده چه څه فیصله به ئې فرمائيله، هسې فقهاء کرام دا لیکي چه په جنین کښې د دیت واجب کیدل دا د قیاس خلاف دی، د قیاس تقاضا خو دا ده چه هیڅ هم واجب کیدل نه دی پکار ځکه چه د دې جنین په خیته کښې ژوندی کیدل یقینی خبره نه ده، کیدې شی چه هغه د مخکښې نه مړ وي.

[۴۵۷۴] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّمَارِيُّ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ طَلْحَةَ حَدَّثَهُمْ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قِصَّةِ حَمَلِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: فَأَسْقَطْتُ غُلَامًا قَدْ نَبَتَ شَعْرُهُ مِثْلًا وَمِثْلًا الْمَرْأَةِ فَقَضَى عَلَى الْعَاقِلَةِ الدِّيَّةَ، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّهَا قَدْ أَسْقَطَتْ يَأْتِي اللَّهَ غُلَامًا قَدْ نَبَتَ شَعْرُهُ، فَقَالَ أَبُو الْقَاتِلَةِ: إِنَّهُ كَاذِبٌ إِنَّهُ وَاللَّهِ مَا اسْتَهْلَ وَلَا شَرِبَ وَلَا أَكَلَ فَمِثْلُهُ يُطَلُّ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَسْمِعُوا الْجَاهِلِيَّةَ وَكُفَّاتُهَا! أَدْفِنِي الصَّبِيَّ عُرَّةً، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ اسْمُهُمَا مَلِيكَةً وَالْأُخْرَى أُمَّ غُطَيْفٍ.

سماک دابن عباس مه نه دحمل بن مالک دواقعي په سلسله کښې منقول دي فرمائی چه دیوي زنانه دخیتي نه ماشوم وغورځیدو او وینسته ئې راتوکیدلي وولیکن ماشوم مړ پیداشو او بیا ورپسې ښځه هم مړه شوه نونبی صلی اللہ علیہ وسلم دقاتلي دځاندا دطرف نه دیت اداکړو ددې تره عرض اوکړوای دالله رسوله ددې ښځې دخیتي نه داسې بچې غورځیدلي دي چه په سر ئې وینسته راغلې وو دقتل کونکي ښځې پلار او وئیل دي دروغژن دي په الله مې دي قسم وي هغه چغه هم ونکړه اونه ئې خوراک اوکړو اونه ځکل اوکړل دداسې قسم ماشوم قتل ضایع دي نبي صلی اللہ علیہ وسلم چه دا واوریدل نو ئې فرمائیل تاسو دجاهلیت دوخت دخلقوپه شان عبارت وایئ لکه څنگه چه به دعربو کاهنانو وئیل تاسو به دیوماشوم په عوض کښې یوه غره (وینځه يا غلام) ادا کوئ، ابن عباس اوفرمائیل په دغه دوه جځو کښې دیوي نوم ملیکه وو اودبلی نوم ام غطیف وو.

[۴۵۷۵] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا مُجَالِدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: "أَنَّ امْرَأَتَيْنِ مِنْ هَذَيْلٍ قَتَلَتَا إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلِكُلٍّ وَاحِدَةً مِنْهُمَا زَوْجًا وَوَلَدًا، فَبَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَّةَ الْمَقْتُولَةِ عَلَى عَاقِلَةِ الْقَاتِلَةِ وَبَرَّأ زَوْجَهَا وَوَلَدَهَا، قَالَ: فَقَالَ: عَاقِلَةُ الْمَقْتُولَةِ مِيرَاثُهَا لَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا، مِيرَاثُهَا لِزَوْجِهَا وَوَلَدِهَا."

دجابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه دهذیل قبیلې په دوه ښځو کښې یوي ښځې بله

۸: (نظر حدیث رقم: ۴۵۶۸، (تحفة الأشراف: ۳۴۴۴) (ضعیف)

۹: (سنن ابن ماجه للذیات ۲۵ (۲۶۴۸)، (تحفة الأشراف: ۲۳۴۷) (صحیح)

مړه کړه اودا دواړه ښځې واده شوي وي او يو يو بچي يې هم وو نو نبی ﷺ دقتل شوي ښځې ديت دقاتلي په وارثانو باندې مقرر کړو اوددې ښځې دځاوند اودماشومانو نه به څه تاوان وانه خستوه راوی وائی دمړي شوي ښځې وارثانو او وئيل ددې ميراث به زمونږ وي، راوی وائی چه نبی ﷺ اوفرمايل نه، ددې ميراث به ددې ځاوند اوددې ماشومان اخلي.

[۴۵۷۶] (۳) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ يَبَّانٍ، وَابْنُ السَّرْمِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "اُقْتُلْتُ امْرَأَتَانِ مِنْ هَذِلِ قَرَمَتْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى بِحَجَرٍ فَقَتَلْتَهَا، فَاخْتَصَمُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِيَّةَ جَنِينِهَا غَرَّةَ عَبْدٍ أَوْ لَبْدَةٍ وَقَضَى بِدِيَةِ الْمَرْأَةِ عَلَى عَاقِلَتِهَا وَوَرَثَتِهَا وَلَدَهَا وَمَنْ مَعَهُمْ، فَقَالَ حَمَلُ بْنُ مَالِكِ بْنِ النَّابِغَةِ الْهَذَلِيُّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ أَغْرُمُ دِيَّةً مَنْ لَا شَرِبَ وَلَا أَكَلَ لَا نَطْقُ وَلَا اسْتَهْلُ فِيمِثْلُ ذَلِكَ يَطْلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا هَذَا مِنْ إِخْوَانِ الْكُهَّانِ مِنْ أَجْلِ سَجْعِهِ الَّذِي سَجَعَهُ."

د ابوهريره رضی اللہ عنہ روایت دي فرمائی چه دقبيله بنی هذیل دوه ښځو خپل مینځ کښې جنگ اوکړو بوي ښځې بله په گټه اوویشته او قتل ئې کړه بیا دا جگړه نبی ﷺ ته پیش کړې شوه نبی ﷺ اوفرمايل ددې ماشوم ديت بو غلام بایوه وينځه ده اونبی ﷺ دښځې ديت دقاتلي په خاندان باندې مقرر کړو اوددې ځامن اوڅوک چه ددې سره رو هغه ئې ددې دپاره وارثان وگرځول، نومل بن مالک بن نابغه عرض اوکړو اي دالله رسوله زه په څه وجه باندې ددې ماشوم تاوان ورکرم کوم چه نه خوراک کړې دي اونه څښاک نه ئې اواز کړې وو اونه ئې چنه وهلي وو داسې قتل خوباطل وي نبی ﷺ اوفرمايل دا سرې خود کاهنانو ورور ښکاري ځکه چه ده قافيه دار عبارت او وئيل (يعنی خود ساخته او تکلفی لهجه باندې خبرې کوي).

[۴۵۷۷] (۴) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ قَالَ: لَمَّا رَأَى الْمَرْأَةُ الَّتِي قُضِيَ عَلَيْهَا بِالْغَرَّةِ تُؤْفِيَتْ، فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْ مِيرَاثُهَا لِبَنِيهَا وَأَنَّ الْعَقْلَ عَلَى عَصَبَتِهَا.

د ابوهريره رضی اللہ عنہ ددې واقعي په باره کښې مروی دي فرمائی چه یقینا هغه ښځه په کوي باندې چه نبی ﷺ دغره (غلام یا وينځه) حکم کړې وو هغه مړه شوه بیانی نبی ﷺ حکم وکړو چه ددې ښځې وراثت به ددې دخامنووي اوددې ديت ددې دعصباتو په ذمه باندې دي. قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ قَالَ لَمَّا رَأَى الْمَرْأَةَ الَّتِي قُضِيَ عَلَيْهَا بِالْغَرَّةِ تُؤْفِيَتْ فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِأَنْ مِيرَاثُهَا لِبَنِيهَا وَأَنَّ الْعَقْلَ عَلَى عَصَبَتِهَا)

(۱): صحيح البخاري/الطب ۴۶ (۵۷۵۸)، الفرائض ۱۱ (۵۷۵۹)، الديات ۲۵ (۶۹۰۹)، ۲۶ (۶۹۱۰)، صحيح مسلم/القسمه ۱۱ (۱۶۸۱)، سنن النسائي/القسمه ۳۳ (۴۸۲۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۲۰، ۱۵۳۰۸)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الديات ۱۵ (۱۴۱۰)، سنن ابن ماجه/الديات ۱۱ (۲۶۳۹)، موطا امام مالك/العقول ۷ (۵)، مسند احمد (۲۳۷۲، ۲۷۴، ۴۳۸، ۴۹۸، ۵۳۵، ۵۳۹)، دي/الديات ۲۱ (۲۴۲۷) (صحيح)

(۱): صحيح البخاري/الفرائض (۶۷۴۰)، الديات ۲۵ (۶۹۰۹)، صحيح مسلم/الحدود ۱۱ (۱۶۸۱)، سنن الترمذي/الديات ۱۵ (۱۴۱۰)، الفرائض ۱۹ (۲۱۱۱)، سنن النسائي/القسمه ۳۳ (۴۸۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۳۲۲۵)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/العقول ۷ (۵) (صحيح)

د حدیث شرح او په هغې باندې اشکال :

یعنی د کومې زنانه خلاف چه رسول الله ﷺ د دیت فیصله فرمائیلي وه یعنی جانیه، قتل کونکې چه کله د هغې وفات اوشو نو رسول الله ﷺ فیصله اوفرمایله چه د هغې میراث د هغې د خامنو دپاره دې (د هغې وارثان به هم دوی وی) او دا چه دیت به د هغه زنانه په عصبه باندې واجب وی. یعنی څنگه چه قاعده او ضابطه ده د دیت چه هغه په عصبه القاتل باندې واجب کیږي، د دې حدیث د ظاهر الفاظو نه هم دا معلومیږي چه وفات د هغه زنانه اوشو د کومې خلاف چه د دیت فیصله کړې شوې وه، چه د هغې خلاف دا فیصله کړې شوې وه هغه دغه زنانه ده کومه چه قاتله ده خو دا خبره خلاف ظاهر معلومیږي، ظاهره خو دا ده چه کومه زنانه مضروبه وه چه په کومې ضرب واقع شوې وو او د کومې د ماشوم چه اسقاط شوې وو د هغې وفات کیدل پکار دی د دې نه علاوه دا روایت د هغه روایاتو هم خلاف دې چه د هغې نه معلومیږي چه وفات کیدونکې زنانه هغه مضروبه وه د کومې په حق کښې چه د دیت فیصله کړې شوې وه، علامه طیبی د دې توجیه داسې کړې ده چه دالتی قضی علیها نه دې قضی لها مراد کړې شی یعنی علی دې د لام په معنی باندې واخستلې شی، په دې صورت کښې به د دې مصداق د قاتلې په ځای مقتوله شی د چا د بچی چه اسقاط شوې وو، خو په دې صورت کښې وړاندې تلو سره (بان میراثها لنبها) دا دواړه ضمیرونه خو به هم دې مقتولې ته راجع وی او (علی عصبها) دا ضمیر به د قاتلې طرف ته راجع منلې شی، گویا په دې توجیه سره اصل اشکال خو ختم شو خو تشتت د ضماثرو به لازمیږي، هکذا فی حاشیه الترمذی عن اللمعات.

ملحوظه :

په ترمذی کښې دا روایت هم په دې الفاظو یعنی په کوم چه اشکال واقع کیږي د کتاب الفرائض باب ما جاء ان الميراث للورثة والعقل على العصبه کښې ذکر شوې دې، او ابواب الديات کوم چه اصل محل دې هلته په ترمذی کښې دا روایت نه دې ذکر شوې، په هغې کښې خو روایت هم دغه شان دې څنگه چه کیدل پکار دی، دا خو د شارحینو رأيي وه خو زمونږ د حصرت گنگوهی په تقریر کښې کوم چه حضرت سهارنپوری په بذل کښې نقل فرمائیلي دې چه د شارحینو خو په دې روایت کښې اشکال دې چه د قاتلې مرگ خلاف ظاهر دې د مقتولې د مرگ ذکر کیدل پکار دی، حضرت فرمائی چه د اشکال هیڅ خبره نشته والامر سهل... د حضرت د توجیه حاصل دا دې چه دا د قاتلې د مرگ ذکر دې او مضمون د دې حدیث دا دې چه کله تیره شوې واقعه پیښه شوه یعنی د جنین او ام الجنین دواړو وفات اوشو او په هغې کښې د قاتلې خلاف دا فیصله اوشوه چه د مقتولې دیت به عصبه القاتله ورکوی نو د هغې نه څه موده پس د قاتلې هم وفات اوشو نو اوس مسئله مخې ته راغله د دې مړې شوې قاتلې د میراث، اوس ظاهره ده چه د هغې مستحق د هغې خپل وارثان وو او هغوی ته ملاویدل پکار وو خو په دې موقع باندې د دې مړې کیدونکې عاقله دا اووې چه هر کله مونږ د دې طرف نه دیت ادا کړې وو نو د دې میراث هم مونږ ته

ملاویدل پکار دی، خو د هغوی خبره چونکه د دیت او د میراث د قاعدې خلاف وه په دې وجه رسول الله ﷺ د هغوی خبره رد فرمائیلو سره هغوی د دې مړې کیدونکې د میراث فیصله د هغې د وارثانو دپاره او د دیت فیصله د هغوی په عاقله باندې برقرار اوساتله، فلله در الشیخ نور الله مرقده، حضرت ته په احادیث مشکله کنبې د توجیه او تطبیق ډیره ملکه حاصله وه هغوی به د روایت تغلیظ او د رواة تخطئه زرنه فرمائیل، په دې اشکال او جواب باندې کلام په نصب الراية کنبې علامه زیلعی هم کړې دي کما فی هامش البذل.

[۴۵۷۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَرِيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ: "أَنَّ امْرَأَةً خَذَفَتْ امْرَأَةً فَأَسْقَطَتْ، فَرَفَعَ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَعَلَ فِي وَلَدِهَا خَمْسَ مِائَةٍ شَاةٍ وَنَهَى يَوْمَئِذٍ عَنِ الْخَذَفِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: كَذَا الْحَدِيثُ خَمْسَ مِائَةٍ شَاةٍ وَالصَّوَابُ مِائَةٌ شَاةٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَكَذَا قَالَ عَبَّاسٌ، وَهُوَ وَهْمٌ.

عبدالله بن بريده دخپل پلار نه روایت کوی فرمائی چه پوي بنځې بله بنځه په کانري اوویشته ددې حمل ساقط شو بیا دا مقدمه په دربار نبوي کنبې پیش شوه نبی ﷺ ددې بنځې دېچي په عوض کنبې دی ته د پنځه سوه چیلو ورکولو حکم وکړو اوداننده دپاره ئې خلق په کانرو باندې دویشتلونه منع کړل، امام ابوداؤد فرمائی همدارنگې یو روایت دپنځه سوه چیلو بل هم شته لیکن حق دادې چه سل چیلې وي. ابوداؤد وائی سیدنا عباس هم دغسې فرمائیلی دی حالانکه دا وهم دي.

په دې روایت کنبې د غره مصداق یعنی د دية الجنین مقدار پنځه سوه چیلې گرځولی شوی دی حالانکه مخکې تیرشو چه د غره نه مراد د عشرالدية نصف دي، یعنی د دیت شلمه حصه، اوس که هغه چیلې دی نو سل به وی ځکه چه د دیت ټولې چیلې دوه زره دی اود دوه زرو شلمه حصه سل دی، اوکه دراهم مراد واخستلې شی نو هغه لس زره دی اود لس زره درهمو شلمه حصه پنځه سوه دی، لهذا دلته په روایت کنبې صحیح لفظ یا خو ،، مائة شاة،، دي کما قال المصنف یا خمس مئة درهم، کما فی البذل.

[۴۵۷۹] (۳) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا عِيسَى، عَنْ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَنَيْنِ بَغْرَةَ عَبْدٍ أَوْ امْرَأَةٍ أَوْ قَرْنٍ أَوْ بَعْلٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَخَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، لَمْ يَذْكُرْ أَوْ قَرْنٍ أَوْ بَعْلٍ.

د ابوهريره روايت نه روایت دي فرمائی چه فیصله کړي وه نبی ﷺ دهغه ماشوم په باره کنبې چه په خپته کنبې هلاک شي چه په دیت کنبې به یې یو غلام بابوه وينځه یا یو اس یا یو قچر ورکولې شی.

تشریح: په دې روایت کنبې د فرس او بغل اضافه ده په کوم چه مصنف ﷺ وړاندې کلام فرمائیلې دي، امام خطابی ﷺ فرمائی چه دا د عیسی بن یونس وهم دي او بییهقی فرمائی:

۱۱: سنن النسائي للقسامة ۳۳ (۴۸۱۷)، (تحفة الأشراف: ۲۰۰۶) (ضعيف) وضاحت: الحكم علي حديث النسائي: صحيح الإسناد ۱۱ (۴۸۱۷)

۱۲: تقرده ابو داود، انظر حديث رقم: (۴۵۷۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۸/۲، ۴۹۸) (شاذ)

ذكر البغل والفرس فيه غير محفوظ (بذل)

[۴۵۸۰] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الْعَوْقِيُّ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، وَجَابِرٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: "الْفَرَّةُ خَمْسٌ مِائَةٌ دِرْهَمٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ رَبِيعَةُ: الْفَرَّةُ خَمْسُونَ دِينَارًا.

دشعبی رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمائی چه غره پنځه سوه درهمونه وئیلې شي امام ابوداؤد وائی ربیعه وئیلې دی چه غره پنځوس دیناره وي.

بَابُ فِي دِيَةِ الْمَكَاتِبِ

باب د مکاتب د دیت بیان

[۴۵۸۱] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا حُجَّاجُ الصَّوَّافِ، جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دِيَةِ الْمَكَاتِبِ يُقْتَلُ يُوْدَى مَا أَدَّى مِنْ مَكَاتِبِهِ دِيَةَ الْحُرِّ وَمَا بَقِيَ دِيَةِ الْمَمْلُوكِ".

د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمائی چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم دمکاتب د دیت په باره کښې د قتل کولو فیصله کړي وه او په بدل کتابت کښې چه ده څومره حصه ورکړې ده د دومره حصي دیت به د ازاد کس د دیت په شان ورکوي او باقی دیت به د غلام د دیت په شان ورکوي.
قوله: ﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي دِيَةِ الْمَكَاتِبِ يُقْتَلُ يُوْدَى مَا أَدَّى مِنْ مَكَاتِبِهِ دِيَةَ الْحُرِّ وَمَا بَقِيَ دِيَةِ الْمَمْلُوكِ﴾ يُوْدَى صيغه د مضارع مجهول ده، د ودي بدي دپه نه، لکه وعد بعد عدة.

د حديث شرح او په هغې تفصيلي كلام :

يعنى مكاتب كه قتل كړې شى (نو اوس د هغه دیت به څه وى د هغې په باره كښې وړاندې دا دى، چه څومره بدل د كتاب هغه ادا كړي دي مثلا نيم نو نيم دیت به د حر واجب وى او نيم دیت د عبد، نو گويا په نصف مكاتب كښې به د حر معامله كولې شى ځكه چه نصف بدل كتابت ئې ادا كړې دي او نصف كښې به ورسره د غلام معامله كولې شى ځكه چه نصف بدل كتابت لا باقى دي، لهذا په ذكر شوى مثال كښې به د هغه دیت پنځه اويا اوښان وى ځكه چه د غلام دیت د حر نيم وى د دې روايت تقاضا هم دا ده خو دا په ائمه اربعه كښې د چا مذهب هم نه دي هغوى خو دا فرمائی: المكاتب عبد ما بقى عليه درهم... چه تر څو پورې مكاتب پوره بدل كتابت نه وى ادا كړې تر هغې پورې هغه غلام وى ځكه چه حریت او رقيت متجزى نه دي، خو د ابراهيم نخعی په دې حديث باندې عمل دي لکه چه په حاشیه د

^{۱۶}: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۰۳) (ضعيف الإسناد)

^{۱۷}: سنن النسائي/القسم ۳۲ (۴۸۱۲، ۴۸۱۳)، (تحفة الأشراف: ۶۲۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۲/۱، ۲۲۶، ۲۶۰،

(۲۹۲، ۳۱۳) (صحیح)

کوکب کنبی د ملا علی قاری نه نقل کړې دی، هم دغه شان د دې نه پس چه کوم حدیث راروان دې: ﴿إِذَا أَصَابَ الْمَكَّاتِبُ حَدًا أَوْ وَرَثَ مِيرَاثًا يَرِثُ عَلَى قَدَرِ مَا عَقَّقَ مِنْهُ﴾ په دې حدیث کنبی د شرط طرف ته دوه مسئلې ذکر شوې دي یوه د حد او دویمه د میراث خو د جزاء په طرف کنبی صرف د یوې مسئلې جواب ذکر دې یعنی د میراث د مسئلې، او د مسئله اولی جزاء مقدر ده یعنی اذا اصاب المكاتب حد الحد بقدر ما ادى وحد العبد بقدر ما بقى، د مسئله اولی تشریح دا ده: یو مکاتب چا چه نصف بدل ادا کړې وو او نیم ئې باقی وو، هغه چرته د یو موجب حد امر ارتکاب او کړو مثلاً زنا ئې او کړه نو په هغه باندي به نصف حد جاری کولې شی او نصف حد د غلام یعنی پنځه اويا کورې به ورته ورکولې شی، او د مسئله ثانیه صورت به دا وی چه یو مکاتب دې چه د هغه صرف یو رور دې پس د دې مکاتب د پلار انتقال اوشو نو که دې مکاتب هیڅ هم بدل کتاب ادا نه کړو نو په دې صورت کنبی به صرف د هغه رور وارث وی او که پوره بدل کتابت ئې ادا کړو نو دواړه رونه به برابر وارثان وی، او که دې مکاتب صرف نصف بدل کتابت ادا کړې وو نو د حدیث الباب په رنړا کنبی به په ځانې دنصف میراث د نصف النصف مستحق وی،

حضرت په الکوکب الدرۍ ۲۲۹/۱ کنبی د دې حدیث هم داسې شرح کړې ده، او د دې نه پس ئې لیکلی دی چه ائمه اربعه او جمهور فقهاء دا فرمائی: المكاتب عبد ما بقى عليه درهم، وكان فيه الاختلاف في السلف، بسطه في التعليق الممجد عن البناية اه دا حدیث په سنن ترمذی کنبی فی غیر محله دې یعنی په کتاب البيوع ۲۲۹/۱ کنبی باب ما جاء في المكاتب اذا كان عنده ما بودی، او په دې کنبی دا روایت داسې دې: ﴿إِذَا أَصَابَ الْمَكَّاتِبُ حَدًا أَوْ مِيرَاثًا وَرِثَ بِحَسَابِ مَا عَقَّقَ مِنْهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤَدِّي الْمَكَّاتِبُ بِحَصَّةِ مَا أَدَّى دِيَّةَ حُرٍّ وَمَا بَقِيَ دِيَّةَ عَبْدٍ قَالَ وَفِي الْبَابِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدِيثُ حَسَنٍ﴾ او بیا د دې نه پس په دې کنبی د راویانو اختلاف ذکر کړې دې چه د هغې حاصل دا دې چه بعضو دا روایت کړو د عکرمه عن ابن عباس مرفوعا او بعضو عکرمه عن علي قوله (يعني موقوفا عليه) والعمل على هذا الحديث عند بعض أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم وقال أكثر أهل العلم من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم وغيرهم المكاتب عبد ما بقى عليه درهم وقول سفيان الثوري و الشافعي و أحمد و إسحق.

د حدیث الباب توجیه بلسان المحدث الکنګوهی:

خان پوهه کړه چه ټول شراح قاطبة د دې حدیث په باره کنبی هم دا خبره لیکي چه د جمهور علماء کرامو په دې باندي عمل نشته او حضرت ګنګوهی رحمته الله علیه د دې حدیث یو توجیه فرمائیلې ده او په هغه صورت کنبی دا حدیث د جمهور خلاف نه پاتې کیږي، حضرت د دې اول حدیث توجیه دا فرمائیلې ده چه په ما ادى من کتابته کنبی ما موصوله نه ده بمعنی مقدار، بلکه دا ما په معنی د مادام یا ما مصدریه ده او د مصدر کیدو په صورت کنبی به مونږ دا ظرف اومنو کقولهم اتيك خقوق النجم (ای وقت خوفه) والمعنى يودى المكاتب حين

ادی بدل کتابته دپه حر، وحين بقى عليه يودى دية العبد، حضرت چه دا فرمايلي دي چه په دي کښي دي ما مصدريه او منلي شي او ظرف دي او گرزولي شي دا خبره بالکل صحيح ده ځکه چه په شرح جامي بحث فعل کښي يو خائي کښي ليکلي شوي دي: وتقدير الزمان قبل المصادر كثير، لهذا اوس د دي حديث ترجمه دا شوه چه مکاتب ته به د مقتول ديت ورکولي شي په وخت د هغه د بدل کتابت ادا کولو د حر والا ديت او په وخت د باقي پاتي کيدو د بدل کتابت د مملوک والا ديت، او هم دا د جمهورو مسلک دي، سبحان الله، الله در الشيخ الننگوهي والحديث اخرجه النسائي مسندا ومرسلا، قاله المنذري.

[۴۵۸۲] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا أَصَابَ الْمُكَاتَبُ حَدًّا أَوْ وَرِثَ مِيرَاثًا يَرِثُ عَلَى قَدَرِ مَا عَتَقَ مِنْهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ وَهَيْبٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَرْسَلَهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، وَإِسْمَاعِيلُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجَعَلَهُ إِسْمَاعِيلُ ابْنَ عَلِيٍّ قَوْلَ عِكْرِمَةَ.

دا بن عباس رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه نبی صلی الله علیه و آله فرمايل دي كله چه په يوم مكاتب باندې ديت لازم شي اويا په ميراث کښي څه شي ويسي نو دومره ميراث ورلي شي څومره چه دده نه آزاد شوي دي، امام ابوداود فرمائي دا روايت رهيپ دايوب نه هغه د عكرمه نه هغه د علي كه نه او هغه د نبی صلی الله علیه و آله نه، او مرسل بيان كړې دي دي لره حماد بن زيد او اسماعيل دايوب نه او هغه د عكرمه نه هغه د نبی صلی الله علیه و آله نه، اودا روايت اسماعيل بن عليه د عكرمه قول گرځولي دي.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَاهُ وَهَيْبٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَلِيٍّ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَرْسَلَهُ حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ وَإِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَعَلَهُ إِسْمَاعِيلُ ابْنَ عَلِيٍّ قَوْلَ عِكْرِمَةَ ﴾

مصنف رحمته الله د دي حديث په سند کښي د راويانو اختلاف او اضطراب بيانوي چه د هغې حاصل دا دي چه په دي کښي يو اختلاف خو دا دي چه دا حديث مسند دي يا مرسل؟ حماد بن زيد خو دي ته مرسل ويلي دي او وهيب مسند، دويم اختلاف دا چه دا حديث د مسانيد ابن عباس نه دي يا د مسانيد علي رضي الله عنه نه، حماد بن مسلمه خو دا د مسند ابن عباس رضي الله عنه نه منلي دي او وهيب د مسند علي نه، او اسماعيل بن عليه دا د عكرمه قول منلي دي، د دي اختلاف رواة ذكر پورته د ترمذي کښي هم راغلي دي، خو مصنف رحمته الله دا اختلاف په تفصيل سره بيان كړې دي، او گويا د جمهور د طرف نه د دي حديث يو جواب خو دا كيدې شي چه دا حديث مضطرب دي.

۱۹. سنن ترمذي/اليوم ۳۵ (۱۲۵۹)، انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۹۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۹/۱) (صحيح)

باب فی دية الذمی

باب دذمی ددیت بیان

[۴۵۸۳] (۴) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَوْهَبِ الرَّمْلِيِّ، حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "دِيَّةُ الْمُعَاهِدِ نِصْفُ دِيَّةِ الْحُرِّ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ اللَّيْثِيُّ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ مِثْلَهُ.

عمرو بن شعيب دخپل پلار او هغه دده دنيکه نه روایت کوي چه نبی ﷺ فرمائيلى دى دمعاهد ديت دازاد اود اصیل ددیت دنیم برابر وي، امام ابوداؤد فرمائی دا روایت اسامه بن زید اللیثي او عبد الرحمن بن حارث د عمرو بن شعيب نه دتیر روایت په شان بیان کړې دي.

مسئله الباب کښي مذاهب ائمه مع الدليل :

د دې باب حواله ددې نه مخکښي مونږ سره تیره شوې ده، د باب فی الدية کم هی، په شروع کښي چه د هغې الفاظ دا دي : « ودية اهل الكتاب يومئذ النصف من دية المسلمين الحديث » د ذمی په دیت کښي اختلاف دې د امام مالک او امام احمد په نزد د هغه دیت نصف دية المسلم او د امام شافعی په نزد د ثلث دية المسلم برابر دي. او د احنافو په نزد د ذمی دیت د دیت د مسلمان برابر دي، خو د امام احمد رحمه الله په نزد دا هغه وخت دي چه کله قتل خطاء وی او که د دې ذمی قتل عمد دي یعنی یو مسلمان هغه عمدا قتل کړي دې نو قصاص خو البه نشته دي د هغوی په نزد خو دا به دية المضاعف وی یعنی پوره دولس زره درهمه، کذا قال الخطابي، او د احنافو د مسلک په باره کښي امام خطابي رحمه الله فرمائی : وقال أبو حنيفة وأصحابه وسفيان الثوري دية المسلم ؛ وهو قول الشعبي والنخعي ومجاهد، وروي ذلك عن عمر وابن مسعود رضي الله عنهما قلت والدليل للحنفية ما قال في الهداية : ولنا قوله عليه الصلاة والسلام دية كل ذي عهد في عهده ألف دينار، وقال الزيلعي أخرجه ابوداؤد في المراسيل عن سعيد بن المسيب قال قال رسول الله ﷺ دية كل ذي عهد في عهده الف دينار انتهى، وأخرج الترمذي بسنده عن ابن عباس رضي الله عنهما ان النبي ﷺ ودى العامرين بدية المسلمين، وكان لهما عهد رسول الله ﷺ الى آخر ما في البذل ... دا روایت د ترمذي امام ترمذي په یو مستقل باب کښي بغیر د ترجمي نه ذکر کړې دي، او د کومو عامريين د دیت چه په دې کښي ذکر دې دي باره کښي په تحفه الاخوذی کښي لیکلې دي چه دې دواړو اشخاصو لره عمرو بن اميه الضمری قتل کړي وو هغوی دهغه ذمی کیدل معلوم نه وو، او رسول الله ﷺ هغوی ته هم هغه دیت ورکړو کوم چه د مسلمانانو وی، او بله دا چه د ظاهر د قرآن نه هم د احنافو تائید کيږي، « قال تعالى وان كان من قوم بينكم وبينهم ميثاق فدية مسلمة الى اهله » په دې آیت کریمه کښي د ذمی دپاره مطلق دیت فرمائيلى شوي دي او دیت مطلقه ظاهر دي چه هغه هم هغه دي کوم چه دیت د مسلم دي. والحديث أخرجه الترمذي والنسائي وابن ماجه، قاله المنذري.

^{۱۷} : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۷۸۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الدييات ۱۷ (۱۴۱۳)، سنن النسائي/التقسمة ۳۱ (۴۸۱۰)، سنن ابن ماجه/الدييات ۱۳ (۲۶۴۴)، مسند احمد (۲/۱۸۳، ۲۱۷، ۲۲۴) (حسن)

بَابُ فِي الرَّجُلِ يُقَاتِلُ الرَّجُلَ فَيَدْفَعُهُ عَنْ نَفْسِهِ

بابه خوکه چه د بل کس سره جنگ کوي او د خپل ځان نه دفاع کوي دهغه بيان

[۴۵۸۴] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، عَنْ صفوان بن يعلى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "قَاتَلَ أَجِيرٌ لِي رَجُلًا فَعَضَّ يَدَهُ فَأَنْتَزَعَهَا فَنَدَرْتُ كُنِيَّتَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَهَا، وَقَالَ: أَتُرِيدُ أَنْ يَعْضَ يَدَهُ فِي فَيْكِ تَغْفِيَهَا كَالْفَحْلِ؟" قَالَ: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَهْدَرَهَا، وَقَالَ: بَعَدَتْ سِنْتُهُ."

صفوان بن يعلى دخپل پلار نه روايت کوي فرمائي چه زمايو مزدور دچا سره جنگ وکړو او دهغه په لاس ټي چک ولگولو نو هغه ورنه خپل لاس رابښکلونودده مخامخ غاښ وختونوښي ته ورغې او بيان ټي ورته وکړو نبي ﷺ دده دعوي باطله وگرځوله او ورته ټي او وئيل آيا ته غواړي چه دې خپل لاس ستا په خوله کښې درکړي اوته ټي داوښ په شان اوچوبي، راوی وائي: ماته ابن مليکه دخپل نيکه نه بيان کړيدي چه ابوبکره هم دغاښ دپټ نه وو ورکړې او وئيلي ټي وو چه الله دي وکړي چه دده غاښ اوځيږي.

مضمون الحديث :

يعلى بن اميه فرمائي چه زما د يو اجير يعنى خادم جهگړه اوشوه د يو سړي سره نو زما اجير د هغه گوته په غاښونو کښې گيره کړه دې سړي خپله گوته په زور رابښکله، د اجير مخامخ يو غاښ مات شو (په کوم ټي چه گوته گيره کړې وه) هغه اجير د رسول الله ﷺ خدمت ته لاړو يعنى د ضمان او د قصاص د مطالبې دپاره خو رسول الله ﷺ د هغه په غاښ باندې هيڅ هم واجب او نه فرمائيل او دې اجير ته ټي او فرمائيل چه آيا ته غواړې چه هغه خپله گوته ستا په خوله کښې ورکړې وي او په هغې چکونه لگوي د اوښ په شان، يعنى څنگه چه ځناور گيا ميده کوي، او د دې نه روستو روايت کښې دا زيات دې چه که ته غواړې نو د دې قصاص داسې کيدي شي چه خپله گوته د هغه په خوله کښې کيده او هغه ته د چيچلو موقع ورکړه او بيا ته خپله گوته هم دغه شان راکاږه (چه د هغه غاښ هم هغه شان مات شي) په دې اوريدلو باندې مزدور خاموش شو يعنى داسې کولو دپاره هغه تيار نه شو او د هغه ټوله غصه ختم شوه، ځکه چه دا ظاهره ده چه دا څه ضروري خو نه ده چه د هغه د گوټې په رابښکلو سره دې د هغه غاښ مات شي او د گوټې زخمى کيدل هم پکښې دي.

دا چه د عض يد واقعه په دې روايت کښې ذکرده په دې کښې روايات حديثه مختلف دي د عاض او د معضوض د تعين په اعتبار سره، د مسلم د يو روايت نه معلومېږي چه دا واقعه ديعلى د اجير سره نه ده پيښه شوې بلکه خپله د يعلى سره پيښه شوې ده، د اختلاف روايات تفصيل په بذل کښې ذکر دې په دې کښې د امام نووي رحمه الله نه دا هم نقل دي، احتملا انهما قضيتان جرتا ليعلى واجيره في وقت او وقتين اه.

^{۱۸}: صحيح البخاري/جزاء العبيد ۱۹ (۱۸۴۷)، الإجارة ۵ (۲۲۶۵)، الجهاد ۱۲۰ (۲۹۷۳)، المغازي ۷۸ (۴۴۱۷)، الديات ۱۸ (۳۸۹۳)، صحيح مسلم/الحدود ۴ (۱۶۷۳)، سنن النسائي/القسمه ۱۵ (۴۷۷۴، ۴۷۷۵، ۴۷۷۶)، سنن ابن ماجه/الديات ۲۵ (۲۶۵۶)، تحفة الأشراف: ۱، ۱۸۳۷، ۶۶۲۲، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۲/۴، ۲۲۳، ۲۲۴) (صحيح)

په مسئله الباب کنبی مسلک جمهور :

د دې حديث نه معلومه شوه چه په داسې واقعه کنبې ضمان او قصاص نشته ځکه چه دلته مقصود مدافعت عن نفسه دې نه اضرار الغير، په حاشيه د بذل کنبې دې : وبذلک قالت ثلاثة وقال مالک فيه الدية کذا فی المغنی ۳۵۳/۱۰، وفصل فيه الدردير ۳۵۶/۴ بانه اراد قطع اسنانه ففیه الدية، وان اراد تخليص يده فلا اه صحيح بخاری ۱۰۱۸ په روايت کنبې د عاض يا د معضوض هيڅ تعين نشته دهغي الفاظ دا دي : (عن عمران بن حصين رضي الله عنه ان رجلا عض يد رجل فنزع يده من فيه فوقع ثنيته الخ) او په بل روايت کنبې دې (خَرَجْتُ فِي غَزْوَةٍ فَعَضَ رَجُلٌ فَاَنْتَزَعْتُ ثَنِيَّتَهُ فَأَبْطَلَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائي، وليس فيه قضية الى بكرضى الله تعالى عنه، قاله المنذرى.

[۴۵۸۵] (٣) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَيُّوبَ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا حُجَّاجٌ، وَعَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ بِهَذَا، زَادَ: ثُمَّ قَالَ يَعْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْعَاضِ: إِنْ شِئْتَ أَنْ تُمَكِّنَهُ مِنْ يَدِكَ فَيَعْضَهَا ثُمَّ تَنْزِعَهَا مِنْ فِيهِ وَأَبْطَلَ دِيَّةَ أَسْنَانِهِ.

صفوان بن يعلى دخپل پلار نه د تيرشري روايت په شان روايت کوي مگر د دې اضافي سره فرمائي چه : بيانې عليه السلام چک لگونکي ته او وئيل که ستا خوښه وي نو دا کيدی شي چه ته هم دده په خوله کنبې خپل لاس ورکړي او هغه به ورباندې چک ولگوي بيانه خپل لاس راکاره، او نبی عليه السلام دهغه دپاره د غاښونو د ديت ورکولو حکم ونکړو.

باب فِيمَنْ تَطَبَّبَ وَلَا يَعْلَمُ مِنْهُ طَبٌّ فَأَعْنَتَ

باب: څوک چه ډاکټر نه وي او چاته په علاج سره نقصان اورسوي دهغه بيان

[۴۵۸۶] (٣) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَنْطَاكِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سَفْيَانَ، أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ مُسْلِمٍ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ تَطَبَّبَ وَلَا يَعْلَمُ مِنْهُ طَبٌّ فَهُوَ ضَامِنٌ"، قَالَ نَعْرٌ: قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا الْمَرْبُوعُ إِلَّا الْوَلِيدَ، لَا نَذَرِي هُوَ صَحِيحٌ أَمْ لَا؟

عمرو بن شعيب دخپل پلار او هغه دده دنيکه نه روايت کوي چه نبی عليه السلام فرمائيلى دي چا چه د طب پيشه اختيار کړه او دي طبيب نه وي نو د نقصان په صورت کنبې به دې ذمه وار وي، نصر وئيلي دي ماته ابن جريج هم دا حديث بيان کړي وو، امام ابوداؤد وائی دا روايت د ولید نه علاوه بل چاندې بيان کړي او مونږ نه پوهېږو چه دا صحيح دې او که نه دې.

«عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «مَنْ تَطَبَّبَ وَلَا يَعْلَمُ مِنْهُ طَبٌّ فَهُوَ ضَامِنٌ»»

يعنى کوم سړې چه د چا علاج کوي او په حقيقت کنبې هغه طبيب نه وي (نو که د داسې

^{۱۹}: تفرد به أبو داود، انظر ما قبله (تحفة الأشراف: ۱۱۸۴۶) (صحيح الإسناد)

^{۲۰}: سنن النسائي للقسامة ۳۴ (۴۸۳۴)، سنن ابن ماجه للطب ۱۶ (۳۴۶۶)، (تحفة الأشراف: ۸۷۴۶) (حسن)

انسان نه چاته ضرر اورسی، نو طبیب به ضامن وی، اودهغی نه روستو روایت کښی دی.

[۴۵۸۷] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنِي بَعْضُ الْوُقَدِّ الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَيَّ أَبِي، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا طَبِيبٍ تَطَبَّبَ عَلَى قَوْمٍ لَا يَعْرِفُونَ لَهُ تَطَبَّبَ قَبْلَ ذَلِكَ فَأَعْنَتَ فَهُوَ ضَامِنٌ"، قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ: أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ بِالنَّعْتِ، إِنَّمَا هُوَ قَطْعُ الْعُرُوقِ وَالْبَطُّ وَالْكَيْ.

د عمر بن عبد العزيز نه روایت دی فرمائی چه زما والد ته یو وفد راغلی وو هغوی وونیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلي دي: هر يو کس چه دخان نه چاته طبیب جوړ کړي او طب دده پيشه نه وي (مستند نه وي) او بیا دده د علاج په ذریعه چاته نقصان ورسپړی نو هم دې ذمه واری د عمر بن عبد العزيز وونیلی دی چه دا حکم صرف د طبابت متعلق نه دی بلکه که چرې په ښکر لگولو کښی که چرې څوک د چارگ پر بیکړي یاني په بده طریقه زخمی کړي نو هغه هم ذمه واری.

شرح الحديث :

د عمر بن عبد العزيز څوی چه د هغه نوم عبد العزيز دې هغوی وائی چه ماته بیان کړو بعض هغه میلمنو کوم چه زما پلار ته راغلی وو هغوی دا حدیث بیان کړو چه رسول الله ﷺ او فرمائیلي د دې مضمون هم هغه دې کوم چه پورته تیر شو، د هغی نه روستو دی (قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ بِالنَّعْتِ إِنَّمَا هُوَ قَطْعُ الْعُرُوقِ وَالْبَطُّ وَالْكَيْ) عبد العزيز دا وائی چه په دې حدیث کښی چه د کوم علاج ذکر دې، د هغی نه مراد صرف دوائی تجویز کول نه دی، که زبانی ئې وئیلې وی یا ئې لیکلو سره ورکړې وی چه فلانی دوائی واخله او اونې خوره، بلکه دلته مقصود عملاً چه کوم علاج معالجه کولې شی د هغی حکم بیانول دی مثلاً څوک علاجاً د چا د رگ خوله پرانیزی لکه چه په فصد کښی وی، یا د بدن په یو حصه کښی سورې او کړی یا علاج بالکئی او کړی، په اوسپنې وغیره گرمولو سره داغ ورکول.

په مسئله الباب کښی د فقهاء گرامر رائي :

د حدیث نه معلومه شوه چه کوم سرې د طب د فن نه نه وی خبر او بیا علاج کوی نو په داسې صورت کښی که د هغه په علاج باندې څوک هلاک شی نو هغه به ضامن وی خو قصاص په هغی کښی نشته ځکه چه هغه طبیب په دې خپل عمل کښی منفرد نه دې بلکه د مریض اجازت په دې کښی شامل دې، د هغه په طلب باندې هغه علاج کړې دې، کذا فی البذل عن الخطائی، په حاشیه د بذل کښی دی د ابن قدامة ۱۲۰/۷ نه نقل کولو سره چه حجام (ښکر لگونکې) او ختان (سنت کونکې ماشوم لره) او د هغی نه علاوه په نورو علاج کونکو باندې ضمان نشته په دوه شرطونو سره یو دا چه هغه په خپل فن کښی مهارت لری او دویم دا چه د هغه په لاسونو باندې څه جنایت نه وی شوې، یعنی د حد نه تجاوز او څه فحش غلطی ئې نه وی کړې، او دې دوه شرطونو سره ضمان نشته گینې شته، وهذا مذهب الشافعی واصحاب الرائي ولا نعلم فيه خلافا، د دې مسئلې مثال دمفتی په غلطه فتوی باندې

د عمل کولود وجې نه د یو څیز هلاکیدل دی، دا مسئله په 'درمنضود' کښې په ابواب التیمم، باب فی المجروح یتیم کښې تیره شوې ده، فارجه الیه لو شت. الحديث اخرجه النسائي مسندا ومنقطعا، واخرجه ابن ماجه، قاله المنذرى.

باب الْقِصَاصِ مِنَ السِّنِّ

باب د غاښ د قصاص بیان

[۴۵۹۵] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْمُعْتَمِرِ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "كَسَرَتِ الرَّبِيعُ أُخْتُ أَنَسِ بْنِ النَّضْرِ ثَنِيَّةَ امْرَأَةٍ، فَأَتَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَضَى بِكِتَابِ اللَّهِ الْقِصَاصَ، فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تُكْسِرُ ثَنِيَّتَهَا الْيَوْمَ، قَالَ: يَا أَنَسُ كِتَابُ اللَّهِ الْقِصَاصُ، قَرَضُوا بِأَرْشٍ أَخَذُوهُ، فَعَجَبَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبْرَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ، قِيلَ لَهُ: كَيْفَ يَقْتَضِ مِنَ السِّنِّ؟ قَالَ: تُبْرَدُ.

دانس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائی چه دانس بن نصر خور ربیع دیوي ښځې غاښ مات کړو ددي وارثان نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلل نبی صلی اللہ علیہ وسلم دالله د کتاب په شان د قصاص حکم اوکړو انس بن نصر او وئیل په هغه ذات مي دي قسم وي چاچه ته د حق ښکاره کولو دپاره پیغمبر را بیرلي یی ددي ښځې غاښ به نن نه ماتیري نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای انس دالله په کتاب کښې د قصاص حکم دي بیاچه د کومې ښځې غاښ مات شوې وو دهغې وارثان دیت اخستلو ته تیار شول نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم تعجب اوکړو او وئې فرمائیل دالله بعضې بندگان داسې هم شته که چرې هغوی په الله باندې دتوکل په ذریعه په څه خبره باندې قسم وکړي نو الله تعالی دهغوی قسم رښتیا کوي، ابوداؤد فرمائی داحمد بن حنبل نه مي اوریدلی دی کله چه هغه ته او وئیلې شول چه دغاښ قصاص به څنگه اخستلی شي نو هغه او وئیل: په رښی باندې دي اوسولولې شي.

قوله: (عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَسَرَتِ الرَّبِيعُ أُخْتُ أَنَسِ بْنِ النَّضْرِ ثَنِيَّةَ امْرَأَةٍ فَأَتَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَضَى بِكِتَابِ اللَّهِ الْقِصَاصَ الْخ)

د دي حديث حواله د دي نه مخکښي په باب ولي العمد ياخذ الدية کښې تيره شوې ده، مضمون حديث دا دي: سيدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه دانس بن النصر خور ربیع ديوي ښځې مخامخ غاښونه مات کړل، دا انس بن النصر تره دي دانس بن مالک رضی اللہ عنہ ځکه چه دانس رضی اللہ عنہ نسب دا دي انس بن مالک بن النصر، لهذا ربیع کومه چه دانس بن النصر خور ده دانس رضی اللہ عنہ ترور شوه، خو بهر حال د کومې زنانه غاښ چه هغې مات کړې وو دهغې اولياء د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغلل نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د کتاب الله موافق د قصاص فيصله او فرمائيله يعنی (السن بالسن)، مطلب دا شو چه د ربیع به هم غاښ ماتولي شي، په دي باندې د ربیع رور انس بن النصر او وې قسم په هغه ذات چا چه تاسو برحق نبی مبعوث کړي یی زما د خور غاښ به نن نه ماتیري. مطلب دا وو چه انشاء الله هغې ته به حاجت نه راځي،

۲۷: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۷۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الصلح ۸ (۲۷۰۳)، تفسير سورة البقرة ۲۳ (۴۴۹۹)، المائدة ۶ (۴۶۱۱)، الديات ۱۹ (۶۸۹۴)، صحيح مسلم/القسم ۵ (۱۶۷۵)، سنن النسائي/القسم ۱۲ (۴۷۵۹)، سنن ابن ماجه/الديات ۱۶ (۲۶۴۹)، مسند احمد (۱۲۸۳، ۱۶۷، ۲۸۴) (صحيح)

رسول الله ﷺ او فرمائیل ای انس د قران فیصله خو قصاص ده (۲۲) هغوی په دې باندې خاموش شو خو بیا په آخر کښې د هغه زنانه اولیاء په ارش اخستلو باندې راضی شو، گویا قصاص ئې معاف کړو او کومه خبره چه انس بن النضر رضی الله عنه اعتمادا علی الله تعالی کړې وه هغه الله پاک پوره کړه، راوی وائی چه رسول الله ﷺ په تعجب کښې شو (ځکه چه په شروع کښې د هغه زنانه اولیاء په قصاص باندې ډیر مصر وو) او وې فرمائیل «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ» چه واقعی د الله پاک بعض بندگان داسې وی چه که هغوی په الله پاک باندې قسم اوخوری نو الله پاک هغوی په قسم کښې نه حانت کوی بلکه نیکان ئې پرېږدی. او د دې حدیث مثال د سعد بن عبادہ کلام «قال سعد بلی والذی اکرمک بالحق» د دې نه مخکښې په باب فیمن وجد مع اهله رجلا یقتله کښې تیر شوې دې.

«قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ قِيلَ لَهُ كَيْفَ يُقْتَصُّ مِنَ السِّنِّ قَالَ تُبْرَدُ»

مصنف رضی الله عنه فرمائی چه ما د خپل استاد محترم امام احمد بن حنبل رضی الله عنه نه اوریدلې دی چه کله د هغوی نه تپوس اوکړې شو چه د قصاص من السن صورت څه دې؟ نو هغوی او فرمائیل چه هغه دې په مبرد یعنی سوان (رېتی) سره رابښکلې شی، او سوان سره د رابښکلو طریقه به هغه وخت اختیارولې شی چه کله جنایت ماتول د غاښ وی یعنی یو سړې د بل د غاښونو څه حصه ماته کړی نو اوس په دې کښې د قصاص صورت دا دې چه د سوان په ذریعه د هغه هم دومره غاښ مات کړې شی، خو که غاښ ئې ویستلې شوې وی یعنی پوره غاښ ئې ترې نه ویستلې وی نو بیا به هلته د دې ضرورت نه وی کما هو الظاهر... کذا فی البدل عما نقله مولانا محمد یحیی من تقریر شیخه رحمة الله علیهما.

والحدیث اخرجه البخاری والنسائی وابن ماجه.

باب فی الدَّابَّةِ تَنْفَعُ بِرَّ جَلِيلًا

باب: د چا څاروې چه څوک په ننه اووهی نو د څاروې مالک د علاج ذمه وار نه دې

[۴۵۹۲] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الرَّجُلُ جَبَّارٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الدَّابَّةُ تَنْفَعُ بِرَّ جَلِيلًا وَهُوَ رَأْيٌ.

د ابو هريره رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه رسول کریم صلی الله علیه و آله فرمائیلی دی د څاروې خپه ایښودل جبار،، دې یعنی عبس ده، (د څاروې دخپې ایښودلو یادلتي وهلو په وجه باندې په مالک دیت نه لازمیږي).

۳، خان پوهه کړه چه د ضمان فی السن په مسئله کښې فقهاء کرامو د صغیر او کبیر فرق کړې دې هغه دا چه د ماشوم غاښ که دوباره راوخیژی لکه چه ښکاره ده دوباره راوتل د یو کال نه پس نو هلته به ارش نه واجب کیږي په خلاف د کبیر چه په هغې کښې اول خو تاویل سنه او عدم تاویل کښې اختلاف دې بله دا چه که روستو راوتلې دې نو هغه وخت به د امام صاحب په نزد ضمان ساقط او د صاحبین په نزد به ارش واجب وی شامی (۲۷۵/۵)

۴، تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۲۰) (ضعیف)

قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «الرَّجُلُ جُبَّارٌ»
 او د دې نه روستو حديث د دې نه زيات مفصل دي چه په هغې كښې دې «الْعَجَمَاءُ
 جَرْحُهَا جُبَّارٌ وَالْمَعْدِنُ جُبَّارٌ وَالْبُئْرُ جُبَّارٌ وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ» (۲۵)

د اول حديث او د دويم حديث جزء اول دا دواړه هم معنى دى د دواړو تعلق د څاروو د نقصان
 رسولو سره دې يعنى چه د چا څاروي چا ته لته ور كړي يا د چا څاروي كوم چه پرانستلي
 گرځي هغه د چا د پتي نقصان او كړي مثلا دهغې باره كښې نبى كريم ﷺ فرمائى چه ددې
 جنايت هيڅ ضمان نشته ځكه چه دا د ځناور د طرفه دې او دا غير مكلف دې دهغې په باره
 كښې مصنف ﷺ دلته دا فرمائى: «العجماء المنفلتة التي لا يكون معها احد، وتكون بالنهار» په
 دې مسئله باندې كلام مونږ سره په كتاب الاجارة كښې بالكل اخره كښې په باب المواشى
 تفسد زرع قوم.... كښې تير شوي دي، فلا حاجة الى الاعادة د دې نه روستو په حديث كښې دى
 «الْمَعْدِنُ جُبَّارٌ وَالْبُئْرُ جُبَّارٌ» د دې مطلب هم ښكاره دې چه كه يو سړي د يو مزدرو نه په كان
 كښې كار اخلى دهغې د كنستلو وغيره او په هغې كښې دننه كار كولو والا او يا بل څوك
 ورغورځيدلو يا گيريدو سره مړ شى نو داهم هدر دي، او دې نه روستو په حديث كښې «وفى
 الركاك الخمس» په دې مسئله باندې د مصنف مستقل ترجمه باب ما جاء فى الركاك وما فيه د
 احياء الموات نه پس د كتاب الجنائز نه مخكښې تير شوي دي، او بله دا چه مخكښې هم باب
 اقطاع الارضين كښ د معادن قبيله والا حديث شرح كښې په تفصيل سره تير شوي دي.

[۴۵۹۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، سَمِعًا أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ
 رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «الْعَجَمَاءُ جَرْحُهَا جُبَّارٌ، وَالْمَعْدِنُ جُبَّارٌ، وَالْبُئْرُ جُبَّارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الْخُمْسُ»،
 قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْعَجَمَاءُ الْمُنْفَلَتَةُ الَّتِي لَا يَكُونُ مَعَهَا أَحَدٌ، وَتَكُونُ بِالنَّهَارِ لَا تَكُونُ بِاللَّيْلِ.

د ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائى چه رسول كريمه فرمايلى دى كه چرې د چا څاروي
 څوك زخمي كړي نوددې تاوان باطل دې او كان او كړهې هم باطل دې او په ركاز كښې
 پنځمه حصه ادا كول ضرورى دى، امام ابوداؤد فرمائى ددې نه هغه څاروي مراد دې كوم چه
 آزاد پريخودې شوې وي يعنى تړلى نه وي اوددې سره دده دپاره دنگهباني كولو دپاره
 څوك نه وي او وخت هم دورځي وي اوشپه نه وي الحديث الاول اخرجہ النسائي، والثاني اخرجہ
 البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه، قاله المنذرى.

(۲۵) په حاشيه د بذل كښې دى چه د شامى په حاشيه كښې ليكلي شوي دي چه امام ابويوسف رضی اللہ عنہ په
 كتاب الخراج كښې دا ليكلي دي: حدثني عبدالله بن سعيد بن ابى سعيد المقبري عن جده قال كان اهل الجاهلية
 اذا عذب الرجل في القليب جعلوا القليب عقله، واذا قتلته دابة جعلوها عقله واذا قتلته معدن جعلوه عقله، فسنل رسول
 الله ﷺ فقال العجماء جبار الحديث، يعني د جاهليت په زمانه كښې دا دستور وو چه كه يو سړي به يو
 كوهى كښې پريوتلو سره هلاك شو نو هم هغه كوهي به د هغه ديت كولي شو او هم دغه شان كه
 څاروي به قتل كړو نو هم هغه دابة به د هغه ديت وو او هم دغه شان به معدن د هغه ديت وو، د رسول
 الله ﷺ نه چه كله د دې په باره كښې تپوس او كړي شو نو هغوى دا حديث ارشاد او فرمايلى
 "نظير حديث رقم: (۳۰۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۲۸، ۱۵۱۴۷) (صحيح)

بَابُ فِي النَّارِ تَعْدَى

باب چه اور د بل چا کورته اورسی دهغي بيان

[۴۵۹۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْكَلَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، م. وَحَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مَسَافٍ التَّيْسِيُّ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ الصُّعَايْنِيُّ، كِلَاهُمَا عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "النَّارُ جَبَارٌ".

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي فرمائي چه رسول كريم فرمايلي دي اور باطل دي. يعنى چه خوک اور بلوي او هوائي د چا کورته يوسي اويائي د چا سامان ته يوسي او هغه اوسوزوي نو بلونکي د تاوان ذمه وارندې.

يعنى چه کوم اور متعدی شی او خورشی، دا لفظ په اصل کښې «تعدى» وو احدى التائين حذف کولې شی د اختصار دپاره.

قوله: «عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «النَّارُ جَبَارٌ»»
همام بن منبه رضي الله عنه د ابوهريره رضي الله عنه شاگرد دي د هغوی نه په کثرت سره روايتونه کوي، او د هغوی يو صحيفه هم ده هم په دي نوم سره يعنى صحيفه همام بن منبه چه د هغي تعارف مونږ سره په کتاب الخراج باب في ايقاف ارض السواد کښې تير شوې دي.
د دي حديث ترجمه خو هم دا ده چه اور معاف دي خو مطلب څه دي د دي؟ چه خوک د چا په کور کښې اور اولگوي دا خو نه شی معاف کيدلې، په دي وجه د ډيرو محدثينو رائي خو په دي کښې دا ده چه په دي کښې د يو راوی نه غلطې شوې دي او صحيح «البنر جبار» دي کوم چه مشهور حديث دي، خو که حديث صحيح اومنلې شی نو د دي توجيه او صحيح مطلب به دا وي چه يو سړي په خپله زمکه کښې مثلاً پتي کښې په يو ښکاره ځاني باندې د خپل ضرورت دپاره اور بل کړي يا بغير د ضرورت نه، او بيا هوا شروع شی چه د هغي په وجه د هغي شعلي او چتيدلو سره د بل د مال نقصان او کړي نو د هغي په باره کښې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه د دي نقصان هغه اور بلونکې ذمه دار نه دي، خو په دي کښې دا شرط دي چه د دي اور بلونکي د طرف نه تعدی او بي احتياطي او نه موندلې شی، هغه دا چه هغه په داسې وخت کښې دا کار کړې وي چه کله هوا ساکن وي، د اور د خوریدو څه خطره نه وي، او که تعدی اوموندلې شی نو بيا به ضمان وي. کذا في البذل،
والحديث اخرجه النسائي وابن ماجه، قاله المنذري.

بَابُ فِي جَنَايَةِ الْعَبْدِ يَكُونُ لِلْفُقَرَاءِ

باب د يوقير ماشوم د بل ماشوم جنايت او کړي نو د دي حکم

[۴۵۹۰] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَعْرَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ: "أَنَّ غُلَامًا لِأَنْثَى فَقَرَأَ قِطْعَةً أَذُنَ غُلَامٍ لِأَنْثَى أَغْنِيَاءَ، فَأَتَى أَهْلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا

۱. ترمذی ابو داؤد، (تحفة الأشراف: ۱۴۷۹۶، ۱۴۶۹۹)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه، للدييات ۲۷ (۲۶۷۶) (صحیح)

۲. سنن النسائي، لقسمه ۱۵، ۱۶ (۴۷۵۵)، سنن الدارمي، للدييات ۳ (۲۳۹۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۶۳) (صحیح)

رَسُولُ اللَّهِ إِنَّا أَنَا نَاسٌ فَقَرَاءٌ، فَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِ شَيْئًا.

د عمران بن حصینه نه روایت دې فرمائی چه په فقیرانو کښې د چاپچي دیو مالدار کس د بچي غوږ پرېکړو او د دې غریب کس ټول خپلوان د نبی ﷺ په خدمت کښې حاضر شول او عرض ئې وکړو چه اې د الله رسول له مونږ خو نیسمن او فقیران یو نبی ﷺ چه دا واوریدل تر په دوی باندې ئې هیڅ جرمانه مقرر نکړه.

قوله: ﴿عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ أَنَّ غُلَامًا لِلنَّاسِ فَقَرَاءً قَطَعَ أُذُنَ غُلَامٍ لِلنَّاسِ أَغْنِيَاءَ فَأَتَى أَهْلَهُ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَاسٌ فَقَرَاءٌ. فَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِ شَيْئًا﴾

د مسئله مترجم به او حدیث هر دواړو تشریح :

په ترجمه الباب کښې چه کومه مسئله ذکر شوې ده هغه خو دا ده چه که د چا غلام په چا باندې جنایت او کړی چه د هغې په وجه باندې ضمان واجب کیږي خو د دې غلام مولی نادار او فقیر دې نو په دې صورت کښې به څه وی؟ د دې جواب خو دا دې چه د عبد د جنایت په صورت کښې د هغه د مولی د غنی یا فقیر کیدو سره هیڅ فرق نه راځي هغه که هرڅه وی، ځکه چه د جنایت عبد ضمان په رقبه العبد او د هغه په ذات باندې وی، غلام به خرڅولې شی او بیا به د هغه د قیمت په ذریعه ضمان ادا کولې شی خو په حدیث کښې چه کومه مسئله ذکر ده هغه دا ده چه یو غلام یعنی نابالغ حر چه د هغه د کور خلق فقیران یا نادار وو، هغه د یو داسې هلک (۱) غوږ پرې کړو کوم چه د مالدارو نه وو نو د هغه غلام جانی د کور خلق د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلل او عرض ئې اوکړو یا رسول الله ﷺ مونږ غریبانان یو، مطلب دا چه د ضمان د ادا کولو استطاعت نه لرو نو رسول الله ﷺ په هغوی باندې هیڅ قسم ضمان واجب نه کړو، د امام خطابی رحمه الله رائي هم دا ده هغوی فرمائی: لو كان عبداً لم يكن لاعتذار أهله بالفقر معنى لأن العاقلة لا تحمل عبداً كما لا تحمل عمداً ولا اعترافاً وذلك في قول أكثر أهل العلم فاما الغلام المملوك إذا جنى على عبد أو حرّ فجنايته في رقبته في قول عامة الفقهاء واختلفوا في كيفية أخذ أرش الجنابة من رقبته الخ (۲) او هم دا رائي په دې کښې په بذل المجهود کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه نقل کړې ده او بیا حضرت دا معنی لیکلو سره په مصنف رحمه الله باندې اشکال کړې دي ځکه چه مصنف رحمه الله په دې باندې د عبد ترجمه قائم کړې ده، حضرت فرمائی چه مصنف که غلام کوم چه په حدیث کښې دې د عبد په معنی اخستلې دې پس ښکاره ده چه دا صحیح نه ده او که داسې نه وی بلکه غلام ئې په نابالغ حر باندې محمول کړې وی او بیا ئې عبد په نابالغ حر باندې قیاس کولو سره د هغه حکم په دې کښې جاری کړې وی په دې لحاظ سره چه دواړه یعنی عبد او نابالغ حر دا دواړه محجور عن التصرفات وی نو دا قیاس هم صحیح نه دي ځکه چه عبد بهر حال مکلف دي او غلام حر د نابالغ کیدو د وجې نه غیر مکلف دي فلا يصح قياسه عليه اه. او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې په دې حدیث سره اشاره اوکړه یو اختلافی مسئلې طرف ته هغه دا

(۱) د دې نه مراد هم نابالغ حر دي

چه جناية جرح (جناية فيما دون النفس) كنبې كه جارج او مجروح دواړه عبید وی نو په هغې كنبې قصاص شته یا نه؟ مسئله اختلافی ده، حضرت شیخ فرمائی چه ابن رشد په دې كنبې دعلماء كرامو درې اقوال لیکلې دي یو دا چه د هغوی ترمینځه قصاص مطلقا شته فی النفس وفيما دون النفس دواړه، وهو قول الشافعي ومالك، قول ثانی داچه په دې كنبې مطلقا قصاص نشته وانهم كالبهائم وهو قول الحسن وابن شبرمة وجماعة، دریم قول دا چه دعبید ترمینځه قصاص فی النفس خوشته خو قصاص فيما دون النفس نشته، وبه قال ابوحنيفة والثوري او بیا د احنافو په دلیل كنبې هغوی هم دادعمران بن حصين رضي الله عنه حدیث ذكر كړې دې خو هغوی چه كوم حدیث نقل كړې دې په لفظ د غلام سره نه بلكه په لفظ د عبد سره دې، د دې مطلب دا شو چه د غلام نه مراد په دې حدیث كنبې عبد دې، او نه صرف دا بلكه دا هم چه دا حدیث د احنافو دلیل دې د سقوط قصاص بين العبيد فی الجروح په مسئله كنب، او د دې رأيي تائید چه په حدیث كنبې د غلام نه مراد مملوك دې د امام د نسائی طرز نه هم كېږي. ځكه چه هغوی په حدیث باندې ترجمه قائم كړې ده، «سقوط القود بين المماليك فيما دون النفس» خو اوس به په دې باندې دا اشكال وه چه دا مسئله بين العبدین پېښه شوې وی نو په دې صورت كنبې خو صحيح ده چه قصاص نشته د احنافو په نزد خو ارش به واجب وی او د دې تعلق د غلام د ذات سره دې نه د مولی سره نو بیا رسول الله ﷺ د ارش فیصله ولې او نه فرمائیلې؟ یا خو دې د دې توجیه داسې او كړې شی چه مراد دا دې چه فی الفور ئې په هغه باندې هېڅ هم واجب نه كړل، مطلقا د ضمان نفی مراد نه ده، او یا دې دا په خصوصیت باندې محمول كړې شی، واقعة حال لا عموم لها، یا دې بیا د دې نسخ تسلیم كړې شی، ذكر مثله فی حاشية النسائی وهذا بتوفيق الله تعالى غاية تنقيح فی هذا المقام فله الحمد. والحديث اخرجه النسائی، قاله المنذرى.

باب فِيمَنْ قُتِلَ فِي عَمِيَّابَيْنَ قَوْمٍ

باب: څوك چه په تياره او كڼره كنبې قتل كړې شی

[۴۵۹۱] (۱) قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَدَّثْتُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَتَلَ فِي عَمِيَّابَيْنَ أَوْ قِيَّابَيْنَ يَكُونُ بَيْنَهُمْ بِحَجَرٍ أَوْ بِسَوْطٍ فَعَقْلُهُ عَقْلٌ عَظِيمٌ، وَمَنْ قَتَلَ عَمْدًا فَقَوْدُ يَدَيْهِ فَمَنْ حَالٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ".

دعبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه نبی ﷺ فرمائيلى دي: څوك چه په تياره يا كڼره كنبې قتل كړي شي يادكانړوپه ويشتلو كنبې ياددرې په وهلو كوي چه دنورو خلقويه مينځ كنبې وي او څوك پكښې مړ كړې شي نوددې مقتول ديت به دقتل خطاء ديت وي او څوك چه په قصد سره قتل كړي شونوداقتل قصاص موجب دې او څوك چه دقاتل اودمقتول په مينځ كنبې ننوځي دقاتل دپچ كولو دپاره نویده باندې دالله تعالى اودفرشتو

اودتما موخلقو دطرف نه لعنت دې.

قوله: (خُدْتُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ..... مَنْ قِيلَ فِي عَمِيٍّ أَوْ زَمِيٍّ)

دا حدیث د دې نه مخکښې په باب فی عفو النساء عن الدم کښې تیر شوې دې، هلته د مصنف رحمه الله استاد په دې کښې محمد بن ابی غالب وو او باقی سند هم هغه دې کوم چه دلته ذکر شوې دې، او دلته مصنف رحمه الله په ځانې د استاد د نوم ذکر کولو (حدثت) په صیغه د مجهول سره اووې پس کیدې شی چه دلته د حدثت فاعل هم هغه وی، او دا هم ممکنه ده چه بل څوک وی. فאלله تعالیٰ اعلم.

(آخر کتاب الدیات)

کتاب السنّة

باب: د سنت متعلق بیان

او په بعض نسخو کښې د دې باب نه مخکښې دا عبارت دې (بسم الله الرحمن الرحيم) اول کتاب السنّة او زمونږ په نسخه کښې اگر چه لفظ کتاب نشته خو د بنده په ذهن کښې د مخکښې نه هم دا دی چه باب شرح السنّة مستقل کتاب دې صرف یو باب نه دې او د دې لاندې چه مصنف رحمه الله کوم احادیث راوړی دی هغه گویا د دې کتاب اساس او بنیاد دې او د دې نه پس چه څومره ابواب راځی تر د کتاب الادب پورې هغه ټول د دې شرح السنّة د لاندې دی. (۱)

بیان غرض المصنف من هذا الباب ای الکتاب:

تر اوسه پورې مصنف رحمه الله سیل کولو په اصل موضوع د کتاب کښې یعنی احادیث احکام او ابواب فقیهیه کښ، او اوس د دې ځانې نه مصنف رحمه الله دویم قسم مضامین بیانوی، یعنی د خالص احکام فرعیه بیان خو ختم شو اوس بعض څیزونه د عقائدو او ایمانیاتو او د آدابو د قبیل نه بیانوی، پس د سنت او بدعت فرق، د سنت ترغیب او د بدعت نه ترهیب او دغه شان مسئله د تقدیر او هم دغه شان صفات د باری تعالیٰ او بیا په کتاب الادب باندې کتاب ختموی، شرح السنّة یعنی د سنت بیان، سنت دلته د فرض او مستحب مقابل نه دې بلکه د بدعت په مقابل کښې دې، گویا د اهل سنت والجماعت د عقائدو اثبات او د فرق باطله تردید بیانول غواړی، د صفات باری تعالیٰ مسئله مصنف رحمه الله چیرلې ده په قدریه او معتزله وغیره باندې د رد کولو دپاره، او هم دغه شان ئې مناقب صحابه رضی الله عنهم بیان کړی دی په روافض او خوارجو باندې د رد کولو دپاره، او مسئله د زیادت ایمان او نقص ایمان هم د پاره د رد په مرجئه باندې.

(۱) د شرح السنّة په نوم باندې په فقه الحدیث کښې د علامه بغوی شافعی رحمه الله مشهور تصنیف هم شته د مشکوٰۃ اصل یعنی د المصابیح مولف هم دا علامه بغوی دې.

بَابُ شَرْحِ السُّنَّةِ

باب د سنت د تشریح بیان

د مشروعات اقسام خمسة :

د سنیت په باره کښې علامه شامی رحمۃ اللہ علیہ (ص ۷۰ ج ۱) کښې فرمائی چې: پس خان پوهول پکار دی چې د مشروعات څلور قسمونه دي: فرض، واجب، سنت، نفل او دلیل د حصر د هغې دا دي چې د کوم څیز کول اولې دي د هغې د ترک نه، د دې دوه صورتونه دي دا چې یا به د هغې ترک ممنوع وي یا غیر ممنوع که اول صورت وي نو بیا د هغې دوه قسمونه دي یا به د هغې ثبوت په دلیل قطعی سره وي یا په دلیل ظنی سره اول صورت ته به فرض وئیلې شي او دویم صورت ته به واجب، او د غیر ممنوع ترک کیدو په صورت کښې دوه قسمونه دي یا خو به هغه کار داسې وي چې رسول الله ﷺ یا خلفاء راشدین به د هغوی نه پس په هغې باندې مواظبت فرمائیلې وي یا نه، د مواظبت په صورت کښې به ورته سنت وائی او بغیر د هغې نه به ورته مندوب او نفل، او بیا فرمائی چې د سنت دوه قسمونه دي یو سنن الهدی او بل سنن الزوائد، اول لکه د جماعت مونځ او آذان او اقامت، د دې ترک مکروه او سبب د بدی دې ثانی یعنی سنن الزوائد د دې مثال د رسول الله ﷺ سیرت په لباس کښې په قیام قعود وغیره کښ، او د نفل او مندوب حکم دا دي: یناب فاعله ولا یسی تارکه یعنی که او ئې کړی نو ثواب دي او که پرې ئې ږدي نو په هغې کښې هیڅ بدی نشته، د سنت تعریف په 'درمنضود' کښې په مقدمة العلم کښې تیر شوی دي، او د الدرر المنضود په کتاب الصلوة، ابواب الجماعة کښې د سنت د دوه قسمونو سنن الهدی او سنن الزوائد ذکر شوی دي، د سنت مقابل بدعت دي.

تعریف البدعة :

او د بدعت تعریف علامه شامی دا لیکلې دي: مَا أَخِذْتُ عَلَى خِلَافِ الْحَقِّ الْمُتَلَقَّى عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَمَلٍ أَوْ خَالٍ بِنَوْعِ شُبْهَةٍ وَاسْتِخْسَانٍ، وَجَعَلَ دَيْنًا قَوِيمًا وَصِرَاطًا مُسْتَقِيمًا یعنی بدعت هغه څیز دي کوم چې ایجاد کړې شي د هغه حق خبرې خلاف کومه چې د رسول الله ﷺ نه ثابت وي که هغه علم وي یا عمل وي یا بل څه حال، د څه دلیل په وجه نه بلکه د شبهي په وجه او هغې ته دین او صراط مستقیم اوئیلې شي. د دې نه معلومه شوه چې کوم څیز بدعت وي هغه په دلیل نه بلکه په شبهة الدلیل باندې بناء وي، او دا هم نه چې په عناد او مکابره باندې بناء وي، ځکه چې کوم امر د مبتدع په عناد بناء وي هغه کفر هم کیدې شي لکه د ضروریات دین انکار (من الشامی) په فتاوی رحیمیه ۳۴/۱۰ کښې ئې د بدعت تعریف د ډیرو مستند کتابونو نه نقل کړې دي هغه دي او کتلې شي، او هم په هغې کښې ئې د تفسیر عثمانی نه نقل کړی دی چې بدعت وائی د یو داسې کار کولو ته چې د هغې اصل په کتاب او سنت او قرون مشهود لها بالخیر کښې نه وو او هغه د دین او ثواب کار گنړلو سره اوکړې شي، او په فتح الباری کښې په یو ځای کښې داسې دی چې بدعت په

لغت کښې هغه څيز ته وائي کوم چه بغير د يو مثال سابق او نمونې نه ايجاد کړې شوې وي، او په شريعت کښې د بدعت اطلاق د سنت په مقابلې کښې وي لهدا هغه به مذموم وي، او په مجمع البحار ۱۶۰/۱ کښې دي: سيدنا عمر رضي الله عنه د قيام رمضان يعنې تراويح په باره کښې فرمايلي وو: نعمت البدعة هغوی ليکي چه د بدعت دوه قسمونه دي. يو بدعت هدی او بل بدعت ضلالت بدعت هدی هغه کار دې چه د هغې طرف ته شارع صلی الله علیه و آله دعوت او ترغيب ورکړې وي او هغه د هغې د عموم د لاندې راشي، لهدا هغه بدعت مذموم نه شي کيدې، ځکه چه په داسې بدعت باندې د اجر وعده ده، «من سن سنة حسنة الحديث» او بدعت سيئه هغه دې کوم چه د رسول الله صلی الله علیه و آله د امر خلاف وي، او د سيد شريف جرجاني صاحب په رساله تعريف الاشياء کښې دي «البدعة هلى الفعلة المخالفة للسنة سميت بدعة لان قائلها ابتدعها من غير مثال» يعنې بدعت هغه فعل دې کوم چه د سنت خلاف وي، او بدعت ته بدعت په دې وجه وائي چه هغه د هغې قائل د خپل طرف نه ايجاد کړې دې بغير د دې نه چه په شريعت کښې د هغې مثال وي. اه اشاره ده دې خبرې ته چه په اصطلاحی معنی کښې لغوی معنی ملحوظ ده، او شيخ عبدالحق محدث دهلوی په مقدمه د مشکوة کښې ليکلي دي «واما البدعة فالمراد به اعتقاد امر محدث على خلاف ما عرف في الدين وما جاء عن رسول الله صلی الله علیه و آله واصحابه بنوع شبهة وتاويل لا بطريق جحود وانكار فان ذلك كفر. اه»

د بدعت اقسام خمسة :

او علامه شامي رحمته الله (ص ۷۷ ج ۱) کښ د بدعت پنځه قسمونه ليکلي دي، اول حرام (لکه هغه بدعات کوم چه فرق باطله خوارج او روافض وغيره اختيار کړې دي، دويم واجبه لکه د فرق باطله دپاره دلائل قائمول او د نحو او صرف زده کول چه په هغې سره قرآن او حديث په فهم کښې راشي، او مندوبه لکه مدارس قائمول او رباطين جوړول او هر هغه نیک کار کوم چه په صدر اول کښې نه وو، او مکروهه لکه مساجد ډيرزيات ډولی کول، او بدعت مباحه لکه ښه ښه او خوندور د خوراک څکاک څيزونه او ډولی جامې اغوستل اه يعنې د دې څيزونو اهتمام کول گڼې نفس ثبوت خود دې څيزونو د حديث شريف نه هم شته يعنې کله کله رسول الله صلی الله علیه و آله ډير غوره جامه هم اغوستلي ده.

[۴۵۹۶] (١) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَتَفَرَّقَتِ النَّصَارَى عَلَى إِحْدَى أَوْ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً، وَتَفَرَّقَ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، چې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمايل "چې يهوديان په يو اويا يا په دوه اويا فرقو کښې تقسيم شو او عيسايان هم په يو اويا يا په دوه اويا فرقو کښې تقسيم شو او زما امت به په درې اويا فرقو کښې تقسيمېږي. دا حديث د ابوهريره رضي الله عنه دې، او د دې نه پس هم دا حديث د معاويه رضي الله عنه په روايت باندې

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۲۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الإيمان ۱۸ (۲۶۴۰)، سنن ابن ماجه/الفتن ۱۷ (۳۹۹۱)، مسند احمد (۳۳۲/۲) (حسن صحيح)

راځي په هغې کښې بغير د شک نه (ثنتين وسبعين) دې او د حديث په آخر کښې دا زيادت دې (ثَنَانٍ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَمَاعَةُ) او دا حديث په مشکوة کښې په حواله د ترمذی د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه نه داسې روايت دې (لياتين على امتي كما اتى على بني اسرائيل حذو النعل بالنعل حتى ان كان منهم من اتى امه علانية لكان في امتي من يصنع او د دې په آخره کښې دى: **إلا ملة واحدة قالوا ومن هي يا رسول الله قال ما أنا عليه وأصحابي**) د دې نه معلومه شوه چه د ابوداؤد په روايت کښې د لفظ جماعت نه مراد دصحابه کرام رضي الله عنهم جماعت دې. او په ظاهر کښې د اهل السنة والجماعت لقب هم د دې نه اخستلې شوې دې ما انا عليه واصحابي، او د باب په حديث ثانې کښې دا زيادت هم دې (وَإِنَّهُ سَيَخْرُجُ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَجَارَى بِهِمْ تِلْكَ الْأَهْوَاءُ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلْبُ لِصَاحِبِهِ لَا يَبْقَى مِنْهُ عِزٌّ وَلَا مَفْصِلٌ إِلَّا دَخَلَهُ)

شرح الحديث :

اوس د حديث ترجمه او شرح مونږ د مظاهر حق نه ليکو: رسول الله ﷺ او فرمايل چه زما په امت به يو زمانه راشي، لکه چه په بنې اسرائيلو باندې يو زمانه راغلې وه، په برابر والي کښې هغوی سره په شان د يو کيرئ د بلې کيرئ سره، تر دې چه که د هغوی نه يو کس خپلې مور ته د بدفعلي دپاره راغلې وو نو زما د امت نه به هم دغه شان يو تن وي او يقينا بنې اسرائيلو اختلاف او کړو دوه اويا ډلو کيدو سره او اختلاف به او کړي زما اومت تر درې اويا ډلو پورې، ټول به هغوی کښې جهنم ته داخلېږي سوا د يوې ډلې نه، صحابه کرام رضي الله عنهم عرض او کړو يا رسول الله ﷺ هغه ډله به کومه وي؟ وې فرمايل چه په څه باندې زه يم او زما صحابه کرام، دا ترمذی روايت کړې دې او د احمد او ابوداؤد په روايت کښې دى د معاويه رضي الله عنه نه چه دوه اويا ډلې په دوزخ کښې او يوه ډله په جنت کښې، او هغه ډله ده جماعت او يقينا زما په امت کښې به ډير قومونه راوځي، چه په هغوی کښې به خواهشات خواره شي، يعنى بدعات په عقائدو او اعمالو کښې، لکه چه خواره شي د سپي د چيچلو زهر په هغه چيچلي شوي کښې چه نه بچ کيږي د هغې نه د هغه يو رگ او نه يو جوړ مگر داخلېږي هغې ته.

فانده: برابر کيدل په شان د کيرئ د بلې کيرئ سره، يعنى څنگه چه کيرئ بلې کيرئ سره برابر وي، هم دغه شان به د دې امت خلق هم برابر شي، هم دغه شان به د دې امت خلق برابر شي د بنې اسرائيلو سره، او مراد د مور نه د پلار ښځه ده، يعنى ميرنئ مور سره، د سکه سره دچا مور دا حرکت نه کيږي چه مانع طبعي او مانع شرعي دواړه جمع دي، او مراد د امتي نه اهل قبله دي يعنى کوم چه مسلمانان شميرلې شي، پس په دې صورت کښې به معنی د (کلهم في النار) دا وی چه په سبب د گناه او بداعتقاد به دوزخ ته داخلېږي، بيا د چا عقیده چه حد د کفر ته نه وي رسيدلې هغه به د الله پاک په رحمت سره راوځي او د جماعت نه مراد اهل علم او اهل فقه دي، او جماعت دې ته ځکه اوښلې شو چه راجمع دي په حق باندې.

د درې اویا فرقو مصداق :

او د درې اویا فرقو تفریق داسې دې چې لوڼې لوڼې فرقې د اهل اسلام اته دی، ۱: معتزله، ۲: شیعہ، ۳: خوارج، ۴: مرجئه، ۵: نجاریه، ۶: جبریه، ۷: مشبهه، ۸: ناجیه، بیا د معتزله شل فرقې دی او د شیعہ گانو دویشتم فرقې دی او د خوارجو شل او د مرجئه پنځه او د نجاریه درې او د جبریه او مشبهه یو یو فرقه ده ډیرې نه، او فرقه ناجیه اهل سنت والجماعت ده، دا ټولې درې اویا شوې.

اوس د هغوی عقائد اوریدل پکار دی، معتزله وائی چې بندگان خپل عملونه خپله پیدا کوی او د الله پاک د لیدلو نه (آخرت کښې) انکار کوی، او په الله پاک باندې د ثواب او عذاب د وجوب قائل دی، او مرجئه وائی چې گناه د ایمان سره هېڅ ضرر نه ورکوی لکه څنگه چې د کفر سره طاعت هېڅ فائده نه ورکوی، او نجاریه د صفاتو نفی کوی او کلام الهی حادث گڼی، او جبریه وائی چې بنده په خپلو افعالو کښې د هېڅ اختیار نه لری، او مشبهه خالق یعنی الله پاک لره د مخلوق سره مشابهه کوی او د جسمیت او حلول قائل دی، د باقی فرقو عقائد مشهور دی په دې وجه ټی بیان نه کړل.

وراندې لیکي: اوس په حدیث کښې د هغوی مشابهت د سپی د چیچلې شوو سره په دې وجه ورکړې شو چې لکه څنگه د سپی په چیچلې شوی باندې د هغه چیچلو زهر غالب وی او د اوبو نه تختی او تږې مړ شی هم دغه شان په دروغونو مذهبونو والا باندې هم خواش نفسانی غالب وی او د علم حق نه تیخته کولو سره د گمراهی په څنگل کښې هغوی هلاکیرې عیاذا بالله منه، په مظاهر حق کښې دلته یو اشکال او د هغې مفصل جواب لیکلې شوې دې اشکال دا دې هغوی لیکي: خو دلته عوامو ته یو اشکال راځی چې مثلاً یو سړې جاهل مسلمان شو او هغه روافض او اهل السنه والجماعت اولیدل چې دواړه خپل ځان په حق گڼی او سند راوړی د کتاب او سنت نه، اوس دا غریب ډیر حیران دې چې حقیقت د یو په دواړو کښې څنگه معلوم کړی، د دې نه پس په هغې کښې د دې جواب ذکر دې مونږ ټی د اوږد والی د ویرې نه نه لیکو هلته دې اوکتلې شی. (مظاهر حق ۱/۸۷)

په بذل المجهود کښې د تفریق امتی تفسیر په امت اجابت سره کړې شوې دې (څنگه چې په مظاهر حق کښې دی، او بیا وړاندې په دې کښې لیکلې شوې دی چې د دې تفرق نه مراد هغه مذموم تفرق دې کوم چې په اصول دین کښې واقع وی، او کوم اختلاف د فروعو چې په دین کښې وی هغه مذموم نه دې، بلکه د الله پاک رحمت دې، تاسو گورئ چې په فروغ دین کښې اختلاف کونکی چې کوم جماعتونه دی هغه ټول په اصول دین کښې متفق دی او په هغوی کښې بعض د بعضو تضلیل نه کوی، او کوم جماعتونه چې په اصول دین کښې مفترق دی هغوی بعض د بعضو تکفیر او تضلیل کوی او بیا د دې نه روستو په بذل کښې په عدد مذکوره فی الحدیث باندې کلام دې یعنی درې اویا او دا چې دا د تحدید دپاره دې یا د تکثیر دپاره فارجمع الیه لوست.

په دې حدیث کښې دا دی (کما یتجاری الکلب) کلب په فتحې د کاف او لام په

سره لیونې سپې کوم ته چه گلب وائی په فتح د کاب او کسرې د لام سره د دې د چیچلو په وجه باندې چه په انسان کښ کوم مرض او بیماری پیدا کیږي هغې ته کلب وائی، هغه د انسان په رگ او ریشه کښې خورېږي او د ډیرې مودې نه پس ښکاره کیږي او د هغه سرې د هلاکت ذریعه وی هم دغه شان د بدعاتو زهر په انسان کښې داسې پیوست شی چه د هغه دین تباه او برباد کړی. د بدعت نه علاوه چه کوم نور گناهونه دی هغې لره سره د ارتکاب معصیت گنړی ځکه چه کله خو د توبې توفیق ملاویدې شی، او صاحب بدعت چونکه بدعت لره دین گنړلو سره اختیاروی په دې وجه عام طور نه هغه ته د توبې توفیق کیږي او نه ورته ضرورت گنړی، هغه چه په فتن کښې حدیث تیر شوې دې، ﴿انما اخاف علی امتی الائمة المضلین﴾ د دې نه هم دا مبتدعین مراد دی او د هغوی مشران.

سوال او جواب :

په دې حدیث کښې د امتی نه مراد د اکثر و علماء کرامو په نزد امت اجابت دې یعنی اهل قبله، خو په دې حدیث کښې په هغه ټولو فرقو باندې د ﴿فی النار﴾ حکم لگولې شوې دې سوا د یوې ډلې نه، دلته یو سوال واردیږي چه د فی النار نه مراد څه دی، که خلود فی النار وی نو دا خلاف اجماع ده ځکه چه هغه نورې ډلې هم اسلامی ډلې دی او مسلمانان دی، او که مراد نفس دخول وی نو دا د ټولو په حق کښې مشترک دې، په اهل سنت کښې هم دا قسم خلق موجود دی؟ جواب دا دې چه مراد خو ترې نه نفس دخول فی النار دې خو د دخول نه مراد هغه دخول دې کوم چه د اختلاف عقائد د وجې نه وی او د کوم جماعت واحده په باره کښې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه ﴿فی الجنة﴾ د هغې مطلب دا دې چه هغوی به د اختلاف عقائد د وجې نه جهنم ته نه ځي اگر چه د نورو معاصی د وجې نه هغوی جهنم ته لاړ شی، او یا دې دا اوښلې شی چه د دوه او یا ډلو په باره کښې چه دا فرمائیلې شوې دی چه ﴿فی النار﴾ د دې نه مراد اوږده زمانه ده، او د کومې فرقې په باره کښې چه وښلې شوې دی، ﴿فی الجنة﴾ د دې نه مراد عدم طول مکث فی النار دې چه هغوی به زیات په جهنم کښې نه اوسیدږي، وعبر عنهم بکولهم فی الجنة ترغیا فی تصحيح العقائد، الی اخر ما ذکر العلامة السندی فی هامش ابن ماجه ۴۸۰/۲ او د مظاهر حق نه دا تیر شوی دی چه په دې دوه او یا ډلو کښې چه د هغې عقیده حد د کفر ته نه وی رسیدلې هغه به په اخر کښې د جهنم نه نجات بیا مومي.

والحدیث أخرجه الترمذی وابن ماجه، وحدث ابن ماجه مختصر، وقال الترمذی حسن صحيح، قاله المنذری.

[۴۵۹۷] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، حَدَّثَنَا صَفْوَانُ، وَحَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُمَانَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي صَفْوَانُ نَعْوَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَزْهَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَرَازِيُّ، عَنْ أَبِي عَامِرٍ الْهَوَازِيِّ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّهُ قَامَ فِينَا، فَقَالَ: أَلَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِينَا، فَقَالَ: "أَلَا

١. تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۲/۴)، سنن الدارمي للسيير ۷۵ (۲۵۶۰) (حسن)

إِنَّ مَنْ قَبْلَكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَإِنَّ هَذِهِ الْمِلَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ، وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَمَاعَةُ، زَادَ ابْنُ يَحْيَى، وَغَمَرُوا فِي حَدِيثَيْهِمَا: وَإِنَّهُ سَيَخْرُجُ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَجَارَى بِبَهْمِ تِلْكَ الْأَهْوَاءِ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلْبُ بِصَاحِبِهِ، وَقَالَ غَمَرٌ: الْكَلْبُ بِصَاحِبِهِ لَا يَتَّقِي مِنْهُ عِرْقٌ وَلَا مَفْصِلٌ إِلَّا دَخَلَهُ".

د ابو عامر هوزنی بیان دې چې حضرت معاویه بن ابو سفیان رضی اللہ عنہ زمونږ نه د خطبې د پاره اودريدو او وې وئيل: خبردار! تحقيق رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زمونږ نه اودريدلو او وې فرمائيل: خبردار! تاسو نه وړاندې اهل کتاب دوه اويا (۷۲) فرقو کښې تقسيم وو او دغه ملت به په درې اويا فرقو کښې تقسيمیږي. دوه اويا به اور ته درومی او يوه فرقه به جنت ته ځي او هم دغه به "الجماعه" وي - "ابن يحيى او عمرو په خپلو روايتونو کښې مزید وئيلي دي: "بې شکه زما د امت نه به څه قومونه راوځي په هغوی کښې به دغه اهواء (من پسند نظريات او اعمال په دين کښې داخلول) به داسې عام شي څنگه چه د ليونتوب بيماري په بيمار کښې ډيره زر خوره شي". عمرو او وئيل: "د ليونتوب بيماري کښې د بدن کوم ځای، کوم جوړ، کوم رگ داسې باقی نه پاتیږي چې ددغه بيماري اثر پکښې نه وي.

بَابُ النِّهْيِ عَنِ الْجَدَالِ، وَاتِّبَاعِ، مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ

باب ۲: په خپلو کښې جگړې کول يا د قرآن کریم د متشابهاتو پسې پريوتل منع دی

[۴۵۹۸] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ الْآيَةَ: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ إِلَى أُولَوِ الْأَلْبَابِ سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ آيَةً، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَإِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَى اللَّهُ فَأَحْدَرُوهُمْ".

د ام المؤمنين سیده عائشه رضی اللہ عنہا بیان دې چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دغه ایت کریمه تلاوت اوفرمائيلو: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ ... تا ... أُولَوِ الْأَلْبَابِ - "(الله) هغه ذات دې کوم چې په تاسو باندې کتاب نازل کړو، په کوم کښې چې بعضی آیاتونه محکم (واضح) دی کوم چې ددې کتاب اصل بنیاد دې او بعضي په کښې آیاتونه متشابهات (غیر واضح) دی، نو چې د چا په زړونو کښې کوږ والي دې هغوی په هم ددغو آیاتونو پسې پريوتی وی کوم چې متشابه (غیر واضح) دی، دهغوی مقصد محض د فتنې او د تاویل تلاش وي، حالانکه د الله تعالی نه علاوه هیڅوک ددې په تاویل نه پوهیږي. او کوم خلق چې د پوخ علم خاوندان وی هغوی وائی چې زمونږ په دغو (متشابهاتو) باندې ایمان دې، دا ټول زمونږ د رب د طرف نه دی او نصیحت هم دهغه خلقو په زړونو اثر کوی کوم چې د عقل واله دی." حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی، چې بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائيل "کله چې تاسو داسې خلق اووینئ چې متشابه آیتونو پسې پريوتې وی نو دغه هم هغه خلق دی د کومو په

(۱): صحيح البخاري/تفسير آل عمران ۱ (۴۵۹۷)، صحيح مسلم/العلم ۱ (۲۶۶۵)، سنن الترمذي/تفسير آل عمران ۴ (۲۹۹۳)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۶۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المقدمة ۷ (۴۷)، مسند احمد (۴۸۷)، سنن الدررني/المقدمة ۱۹ (۱۴۷) (صحيح)

باب کښې چې الله تعالى فرمائيلی دی (فاحذروهم) "چې ددوی نه اویریرئ او د دوی نه خانونه بچ کړئ".

﴿ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- هَذِهِ الْآيَةَ (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ) إِلَى (أَوَّلُو الْأَلْبَابِ) قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « فَإِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَى اللَّهُ فَاخَذَرُوهُمْ » ﴾

سیده عائشه صدیقه رضی الله عنہا فرمائی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا آیت کریمه تلاوت او فرمائیلو کوم چې پورته ذکر دی، چې د هغې باقی حصه دا ده: ﴿ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأَخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أَوَّلُو الْأَلْبَابِ ﴾

شرح الحديث :

هغه فرمائی چې دا آیت کریمه رسول الله صلی الله علیه وسلم تلاوت فرمائیلو سره داسې او فرمائیل چې کله تاسو داسې خلق اویښئ کوم چې د قرآن کریم د متشابهات اتباع کوی یعنی په هغې پسې کیږی، د هغې معنی او تفسیر لټوی نو پوهه شی چې هم دا هغه خلق دی د کومو نه چې الله پاک تعبیر فرمائیلې دې په بد او قبیح لقب سره یعنی دا چې هغوی اصحاب زیغ دی او د هغوی په زړونو کښې کوږوالي دې پس تاسو د هغوی نه بچ شی او احتیاط کوئ، یعنی هغوی ته د تلو راتلو او تعلقات ساتلو نه.

خان پوهه کړه چې په دې کښې اختلاف دې چې علماء راسخین ته د متشابهاتو علم شته او که نه؟ په نور الانوار کښې لیکلې دی چې د احنافو رائې دا ده چې د الله پاک نه سوا چاته هم د دې علم نشته، د دې معانی انکشاف به د قیامت د قیام نه پس وی او د امام شافعی او د اکثر معتزل رائې هغوی دا لیکلې ده چې علماء راسخین هم د دې د تاویل نه خبر دی، او منشاء د اختلاف ئې دا لیکلې ده چې په دې آیت کریمه کښې په ﴿ اَلَا اللَّهُ ﴾ باندې وقف دې یا د دې نه پس ﴿ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ﴾ باندې، زمونږ په نزد په ﴿ اَلَا اللَّهُ ﴾ باندې وقف واجب دې، او د دې نه پس ﴿ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ﴾ دا جمله مستانفه ده، پس مطلب دا شو چې د زائغینو حصه اتباع المتشابهات ده او د راسخینو حصه تسلیم او انقیاد ده او د دویمې ډلې په نزد په آیت کښې وقف په ﴿ اَلَا اللَّهُ ﴾ باندې نه دې بلکه په ﴿ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ﴾ باندې دې، د دې نه پس هغوی فرمائی: خو دا نزاع لفظی ده ځکه چې کوم خلق د دې خبرې قائل دی چې راسخینو ته د دې د تاویل علم دې د هغوی د تاویل نه مراد تاویل ظنی دې، کوم حضرات چې د علم نفی کوی د هغوی مراد د تاویل نه تاویل مجزوم به او یقینی دې. د نور الانوار صفحه ۹۳ د متن عبارت چې د هغې شرح دا لیکلې شوې ده دا دې: واما المتشابه فهو اسم لما انقطع رجاء معرفة المراد منه، وحكمه اعتقاد الحقيقة قبل الاصابة، كالمقطعات في اوائل السور مثل الم و حم اه. او د هغې په حاشیه کښې د مقطعات په باره کښې دا لیکلې دی چې په دې کښې دوه قوله دی چې د بعض په نزد د متشابهاتو د قبیلې نه دې او بعضو د دې نه انکار کړې دې او وئیلې ئې دی چې دا د متشابهاتو د قبیلې نه نه دې،

بل هی من جنس التكلم بالرمز فيعلم تاويله، كما قيل ان الالف رمز الى انا، واللام رمز الى الله، والميم رمز الى اعلم، فمعنى "الم" انا الله اعلم وكما قيل ان حم رمز الى الرحمن اه، والحديث اخرجه البخارى ومسلم والترمذى قاله المنذرى.

باب مُجَانِبَةِ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ وَبُغْضِهِمْ

باب... داهل بدعت نه خان لري ساتل اودهغوى نه په زړه کښې د بغض ساتلو بيان
الاهواء جمع ده د هوى په معنى د خواهش نفس اودلته مراد د دې نه بده عقیده او بدعت دي.

[٤٥٩٩] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْخُبُّ فِي اللَّهِ».

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه بيان دي، رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل: "په اعمالو کښې افضل عمل د الله تعالى د پاره محبت کول او هم دهغه د پاره بغض ساتل دي."
(عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْخُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ»)

يعنى د الله پاک د پاره محبت کول او هم دهغه د پاره بغض کول دا افضل ترين عمل دي. اوس چه هر کله د افضليت بنياد په دې باندې دي چه هغه دواړه د الله پاک د پاره وى نو محبت به د الله پاک د پاره وى نو هغه به د هم هغه خلقو سره وى کوم چه د هغه مطيع او فرمانبردار دي، هم دغه شان چه کله بغض صرف د الله پاک د پاره وى نو هغه به هم د هغه خلقو سره وى کوم چه د الله پاک باغيان او نافرمان دي، ځکه چه دا خو ظاهره ده چه د الله پاک د يو محبوب بنده سره بغض ساتل هغه د الله پاک د پاره نه شى کيدې، على هذا القياس، د الله پاک د نافرمان بنده سره چه کوم محبت وى هغه د الله پاک د پاره نه شى کيدې، بنده په يو کتاب کښې ليدلې وو (٢) چه سيدنا عبد الله بن عمر رضي الله عنهما ته يو سړى اووې «انا احبک فى الله» چه زما تا سره د الله پاک د پاره مينه ده نو هغوى ورته او فرمائيل: «انا ابغضک فى الله» او زما تا سره د الله پاک د پاره بغض دي. هغه اووې دا څنگه؟ نو هغوى او فرمائيل: «لانک تلحن فى الاذان» ځکه چه ته اذان غلط ورکوي د هغې حروف صحيح نه ادا کوي. الله اکبر! څه به وى اجر د دې اخلاص او للهيت! هم دا اخلاص د صحابه کرام رضي الله عنهم هغه کارنامه ده چه د هغې په وجه باندې هغوى په ټولو باندې مخکښې شو.

او دا هم پيژندل پکار دي چه حب او بغض دواړه اعمال قلب دي د دواړو تعلق د قلب سره دي، او په اعمال قلب کښې چه کوم اخلاص کيدې شى هغه په اعمال جوارح کښې نه شى کيدې. د دې حديث د ترجمه الباب سره مطابقت هم ښکاره دي، ځکه چه اهل اهواء د الله پاک په نزد د بغض مستحق دي.

(١): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ١٢٠٠٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٤٦٥) (ضعيف)

(٢) چه روستو او کتلي شو نو دا روايت په مجمع الزوائد ٣/٧ کښې په حواله د معجم کبير للطبراني ٣٠٥٩ ملاؤ شو

[٤٦٠٠] (١) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ رضي الله عنه، "أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ بْنُ مَالِكٍ وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ جَيْنَ عَمِي، قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ، وَذَكَرَ ابْنُ السَّرْحِ قِصَّةَ تَخْلُفِهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، قَالَ: وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ، حَتَّى إِذَا طَالَ عَلَى ثَوْرَتِ جِدَارِ حَاطِطٍ أَوْ قَتَادَةٍ هَوَانٍ عَمِي فَلَسَّمْتُ عَلَيْهِ فَوَالِدَهُ مَا رَفَعَهُ عَلَى السَّلَامِ ثُمَّ سَأَلَ خَبَرَ تَزِيلِ تَوْبَتِهِ".

حضرت عبد الله د خپل پلار حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه د نابينا كيدو نه پس د هغوی قائد جوړ شو. هغه بيان كوی چی ما د خپل پلار حضرت كعب بن مالك رضي الله عنه نه واوریدل... او ابن سرح د هغوی په غزوه تبوك كښې د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د وروستو پاتې كیدو واقعه بیان كړه... وې وئیل چی رسول الله صلی الله علیه و آله مسلمانانو لره زمونږ د دریو وارو سره د خبرو اترو نه منع او فرمائیل. حتی چی كله دغه صورتحال په ماباندې ډیر طویل او گران شونو زه د ابو قتاده د باغ په دیوال اوچت شوم او د هغه سره مې خبرې او کړې، هغه زما د تره ځوی وو، ما سلام او کړو نو په الله مې دې قسم وی چی هغه زما د سلام جواب رانه کړلو. بیا (ابن سرح) د هغوی د توبې د نازلیدو خبر راورپلو.

قوله: قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ، وَذَكَرَ ابْنُ السَّرْحِ قِصَّةَ تَخْلُفِهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، قَالَ: وَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمِينَ عَنْ كَلَامِنَا أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ،... الخ،

دمشهور صحابی كعب بن مالك رضي الله عنه ځوڼي عبد الله بن كعب چه د هغه په باره كښې راوی وائی چه دې د كعب په ځامنو كښې چه كله هغه نابينا شوي وو، قائد وو يعنی هغوی سره اوسیدلو او د هغوی لاس ئې نیولې وو او روان وو، په مینځ كښې دا جمله معترضه ده، بهر حال هغه عبد الله وائی چه ماته زما پلار سيدنا كعب رضي الله عنه په غزوه تبوك كښې د خپل تخلف قصه واوروله چه د هغې يو جزء دا دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ درې كسانو سره يعنی مرارة بن الربيع، كعب بن مالك او هلال بن اميه سره د كلام كولو نه منع فرمائيلې وه. هغوی فرمائی چه كله په ما باندې د ترك كلام سلسله اوږده شوه نو يو ځل زه د خپل تره ځوی ابوقتاده رضي الله عنه په كور باندې اوختلم او هغوی ته مې سلام او کړو قسم په الله هغه د سلام جواب رانكړو، مصنف رحمه الله د دې واقعي صرف يو ټكړه ذكر كړې ده، د ترجمه الباب د مناسبت د وجې نه يعنی د اهل اهواء سره ترك سلام و كلام، خو دا ښكاره ده خو دا ظاهره ده چه په دې صحابی باندې بلكه په يو صحابی باندې هم د اهل اهواء لقب صادق نه راځی، اوس يا خو دې دا توجيه او كړې شی چه اثبات د ترجمې په طريقه د اولويت دې چه كله د يو صاحب لعزش د صحابی سره ترك سلام و كلام كيدې شی نو د اهل اهواء (مبتدعين) كوم چه فاسقان فاجران دی هغوی سره په طريقه اولی كيدې شی هم دې توجيه طرف ته اشاره ده په بذل كښې چه د دې صحابی د معصيت تعلق د عمل سره وو او د اهل اهواء د خطاء تعلق د عقائدو سره وی كوم چه د معصيت فی الفعل نه زيات سخت دې او يا داسې او ايه چه دا صحابی خو يقينا د اهل اهواء نه نه دې خو دا چه كومه كوتاهی او لغزش هغه وخت سره د هغوی نه صادر شوې

دې هغه په هوا نفس باندې بناء وو دا د كعب بن مالك رضي الله عنه قصه د بخاري په كتاب المغازي باب غزوة تبوك نه پس په يو مستقل باب كښې په پوره تفصيل سره په څو صفحاتو باندې ذكر ده، او هم دغه شان په مسلم كښې په كتاب التوبة كښې باب حديث توبة كعب بن مالك وصاحبيه.... والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي مطولاً ومختصراً، قاله المنذرى.

باب تَرَكِ السَّلَامِ عَلَى أَهْلِ الْأَهْوَاءِ

بابه ۲- د بدعاتیا نوسره د سلام پرېخودلو بیان

[۴۶۰۱] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْقَرٍ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: "قَدِمْتُ عَلَى أَهْلِي وَقَدْ تَشَقَّقَتْ يَدَايَ فَخَلَقُونِي بِزَعْفَرَانٍ، فَقَدَوْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ، وَقَالَ: أَذْهَبَ فَأَغْسِلَ هَذَا عَنكَ".

حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه بيان فرمائی چې زه خپل کور ته اورسیدم- او حالت مې دا وو چې زما لاسونه اوچودل- نو هغوی (کورواله) ماته (زما په لاسونو) باندې زعفران اولگول- سحر زه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او ما سلام عرض کړو نو هغوی صلی الله علیه وسلم ماله جواب رانه کړو او وې فرمائیل "لار شه لاسونه اووینځه".

دا حدیث په کتاب الترجل کښې تیر شوې دې، دا ترجمه الباب د تخصیص بعد التعمیم د قبیلې نه دې اول باب مطلقاً په مجانبیت کښې وو یعنی ترک تعلق، او ترک سلام د هغې یو فرد دې.

[۴۶۰۲] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ سُمَيَّةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا "أَنَّهُ اعْتَلَّ بِعَيْرٍ لَصِيفَةٍ بِنْتِ حَبِيبٍ وَعِنْدَ زَيْنَبَ فَضُلٌ ظَهَرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَزَيْنَبَ: أُعْطِيَهَا بَعِيرًا، فَقَالَتْ: أَنَا أُعْطِيَ تِلْكَ الْيَهُودِيَّةَ، فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَهَجَرَهَا ذَا الْحِجَّةِ وَالْمَحْرَمِ وَيَعْضُ صَفَرٍ".

د ام المؤمنین حضرت سیده عائشه رضي الله عنها دغه بیان دې چې دام المؤمنین صفیه بن حبیبی رضي الله عنها او بن بیمار شولو او دام المؤمنین حضرت زینب رضي الله عنها سره یوه زیاته سورلی موجود وه رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت زینب رضي الله عنها ته او فرمائیل "چې او بن هغې له ورکړه" نو هغوی او وئیل "چې زه دې یهودنې له ولې او بن ورکړم؟ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم غصه ډله او د ذوالحجه، محرم او د صفر تر څو ورځو پورې نې هغې سره خبرې اترې اونه کړې.

سیده عائشه صدیقه رضي الله عنها د خپل سفر حج قصه نقل کوی چه په لاره کښې د سیده صفیه رضي الله عنها او بن بیمار شو او سیده زینب رضي الله عنها سره یوه سورلۍ د ضرورت نه زیاتې وه، رسول الله صلی الله علیه وسلم هغې ته او فرمائیل دا صفیه رضي الله عنها ته ورکړه، نو هغې او وې «أَنَا أُعْطِيَ تِلْكَ الْيَهُودِيَّةَ» چه آيا زه خپله سورلۍ دې یهودیه ته ورکړم- (سیده صفیه رضي الله عنها د هارون عليه السلام په اولاد کښې وه) نو د دې په دې خبره باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم غصه (ناراض) شو او تر دوه نیمو میاشتو پورې نې د هغې سره خبرې اونکړې، ذی الحجة، محرم او بعض حصه د صفر.

(۱): انظر حديث رقم: (٤١٧٦)، (تحفة الأشراف: ١٠٣٧٢) (حسن)

(۲): تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٧٨٤٥)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١٣٢/٨، ٢٦١، ٣٣٨) (ضعيف)

باب النبی عن الجدال، فی القرآن باب د قرآن په باره کښې د جگړې کولو معانعت

[۴۶۰۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ".

ترجمه: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان دې چې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل "په قرآن پاک جگړا کول کفر دې."

شرح الحديث :

د مرء معنی د شک هم راځي او د جنگ او جدال هم، که دلته اول معنی مراد وی نو بیا خو د هغه کفر کیدل ښکاره دی او که د مرء نه مراد نورې معنی یعنی جدال مراد دې نو بیا په دې کښې دوه احتماله دی یا د دې نه مراد د هغې تاویل او تفسیر کښې جهگړه کول دی او یا په الفاظو او قراءات کښې په تاویل او معنی کښې اختلاف خو هم هغه دې کوم چه د اهل سنت او نورو فرقو ترمنځه دې لکه قدریه جبریه وغیره، او په قراءات کښې اختلاف مشهور دې د صحابه کرامو رضي الله عنهم ترمنځه هم شوې دې لکه عمر او عکیم بن هشام بن حکیم ترمنځه مشهور دې، په دې دواړو صورتونو کښې د کفر نه مراد به افضاء الی الکفر وی چه دا اختلاف مفضی الی الکفر کیدې شی خو دې جدال لره اختلاف فی الاحکام باندې محمول کول صحیح نه دی ځکه چه اختلاف فی الفروع خو د صحابه کرامو او علماء امت نه ثابت دې او په حدیث کښې دې ته رحمت وئیلی شوې دې.

باب فی لزوم السنّة

باب ۵- د سنت اتباع ضروری ده

[۴۶۰۴] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو بْنُ كَثِيرٍ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ حَرِيزِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَوْفٍ، عَنِ ابْنِ مَقْدَامٍ بْنِ مَعْدِي كَرِبٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "الْأَلَا فِي أَوْتِمَتِ الْكِتَابِ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، أَلَا يُوشِكُ رَجُلٌ شَبَعَانُ عَلَى أَرْبَكْتِهِ، يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْقُرْآنِ فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحِلُّوهُ وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ، أَلَا لَا يَحِلُّ لَكُمْ كَحْمُ الْحِمَارِ الْأَهْلِي وَلَا كُلُّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبُعِ وَلَا لَقِطَةٌ مُعَاهِدِي، إِلَّا أَنْ يَسْتَعْنِيَ عَنْهَا صَاحِبُهَا، وَمَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَعَلِمَهُمْ أَنْ يَقْرَؤُوا فَإِنْ لَمْ يَقْرَؤُوا فَلَهُ أَنْ يُعَقِّبَهُمْ بِمِثْلِ قِرَاءَةٍ".

د حضرت مقدام بن معدی کرب رضي الله عنه نه روایت دې، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "خبردارا ماله د قرآن پاک سره داسې یو بل څیز هم راکړې شوې دې - عنقریب به داسې وی چې یو مور (آسوده حال) سرې به په خپل تحت یا په دیوان باندې کښی او وائی به چې هم دغه قرآن اختیار کړئ، کوم چی په دې کښې حلال دی هغه حلال او گنړئ او کوم چی په دې کښې حرام دی هغه حرام او گنړئ- خبردارا ستاسو د پاره د پالتو خر، د نیش داره خناور او د کوم ذمی

(۱) : تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۱۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۴۲۴، ۵۰۳) (حسن صحيح)

(۲) : تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۷۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للعلم ۱۰ (۲۶۶۴)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۲

(۱۲)، مسند احمد (۴/۱۳۰) (صحيح)

(کافر) پروت مال او چتول حلال نه دی، مگر داچه دهغي مالک د هغي نه بي پرواه وی - او خوک چی د کوم قوم خواه له لار شی نو په هغوی باندې واجب دی چی د هغه میلستیا دي او کړی، که هغوی د هغه میلستیا اونه کړی نو هغه ته دغه حق حاصل دي چی د خپلي میلستیا مثل دي د هغوی نه په طاقت سره حاصل کړی.

قوله: قَالَ: «أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ،^(۱)

یعنی په حدیث باندې عمل کول واجب او لازم دی. په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ ارشاد او فرمائیلو چه څنگه ماته قرآن کریم را کړې شوي دي هم دغه شان د هغي مثل هم را کړې شوي دي چه د هغي نه مراد حدیث دي قرآن کریم وحی ظاهر او وحی متلو او حدیث وحی باطن او وحی غیر متلو په واجب العمل کیدو کښې دواړه برابر دی (وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى) وړاندې رسول الله ﷺ په طور د پیش گوئی فرمائی چه نزدې ده چه یو سړي به پیدا شی چه په مړه خپته به په خپل پالنگ باندې ناست وی او دا به وائی چه صرف قرآن کریم لازم او نیسئ صرف هم د هغي حلال حلال گنړئ او حرام حرام. د دي نه پس رسول الله ﷺ په «الا یحل» سره د تمثیل په طور او فرمائیل چه حرمت د هغه خیزونو په قرآن کریم کښې ذکر نه دي بلکه د هغي حرمت ما بیان کړې دي، لکه خر (کورني) په خلاف د خمار وحشی (زیبرا) چه هغه حلال دي «رجل شعبان» یعنی آرام خوبونکي فارغ البال متکبرانه هیئت کښې په خپل تخت باندې به ناست وی او د حدیث انکار به کوی، په مشکوة شریف کښې د دي مضمون ډیر روایات مختصر او مفصل په باب الاعتصام بالكتاب والسنة کښې ذکر دی، او په درمنضود کښې په کتاب الخراج کښې په باب تعشیر اهل الذمه کښې تیر شوي دي، قاله المنذرى واخرجه الترمذی وابن ماجه، (عون)

[۴۶۱۱] (۱) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ بْنُ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ أَبَا إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيَّ عَابَدَ اللَّهِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عَمْرٍوَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَخْبَرَهُ، قَالَ: «كَانَ لَا يَجْلِسُ فِجْلًا لِلذِّكْرِ حِينَ يَجْلِسُ، إِلَّا قَالَ: اللَّهُ حَكَمَ قِسْطَ هَذِهِ الْمُرْتَابُونَ، فَقَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَوْمَئِذٍ إِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ فِتْنًا يَكْثُرُ فِيهَا الْمَالُ وَيَفْتَحُ فِيهَا الْقُرْآنُ حَتَّى يَأْخُذَهُ الْمُؤْمِنُ وَالْمُنَافِقُ وَالرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ وَالصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ، فَيُوشِكُ قَائِلٌ أَنْ يَقُولَ: مَا لِلنَّاسِ لَا يَتَّبِعُونِي وَقَدْ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ مَا هُمْ بِمُتَّبِعِي حَتَّى ابْتَدِعَ لَهُمْ غَيْرَهُ، فَإِنَّا كُفِّرُوا مَا ابْتَدِعَ فَإِنَّمَا ابْتَدِعَ ضَلَالَةً، وَأَحْذَرُكُمْ زَيْغَةَ الْحَكِيمِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةً الضَّلَالَةِ عَلَى لِسَانِ الْحَكِيمِ، وَقَدْ يَقُولُ الْمُنَافِقُ كَلِمَةَ الْحَقِّ، قَالَ: قُلْتُ لِمُعَاذٍ: مَا يَذَرِي رَحِمَكَ اللَّهُ؟ أَنَّ الْحَكِيمَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةَ الضَّلَالَةِ وَأَنَّ الْمُنَافِقَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةَ الْحَقِّ، قَالَ: بَلَى اجْتَنِبْ مِنْ كَلَامِ الْحَكِيمِ الْمُشْتَهَرَاتِ الَّتِي يُقَالُ لَهَا مَا هَذِهِ، وَلَا يُثْنِيَنَّكَ ذَلِكَ فَإِنَّهُ لَعَلَّهُ أَنْ يَرَا جَهَنَّمَ، وَتَلْقَى الْحَقَّ إِذَا سَمِعْتَهُ فَإِنَّ عَلَى الْحَقِّ نُورًا»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مُعَمَّرٌ: عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: وَلَا يُثْنِيَنَّكَ ذَلِكَ عَنْهُ مَكَانَ يُثْنِيَنَّكَ، وَقَالَ صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ: عَنِ الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا: الْمُشْتَهَرَاتِ مَكَانَ الْمُشْتَهَرَاتِ، وَقَالَ: لَا يُثْنِيَنَّكَ، كَمَا قَالَ عُقَيْلٌ، وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: بَلَى مَا

^(۱)، والمثلية لما في وجوب العمل او القدر والكمية، ففي رواية الا وائي والله قد امرت ووعظت ونهيت عن اشياء انها بمثل القرآن او اكثر الحديث (۱۲)

^(۲)، تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۶۹) (صحيح الإسناد)

تَشَابَهَ عَلَيْكَ مِنْ قَوْلِ الْحَكِيمِ حَتَّى تَقُولَ مَا أَرَادَ بِهِ هَذِهِ الْكَلِمَةُ.

يزيد بن عميره د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه د ملگرو نه وو. هغوی او وئیل چی حضرت معاذ رضي الله عنه به چی کله هم د ذکر د پاره په مجلس کښې کیناستو نو د هغوی د ژبی نه به دغه الفاظ راختل: چی الله تعالیٰ ښه عادل او فیصله کوونکې دې، د شک کولو واله هلاک شو. حضرت معاذ رضي الله عنه یوه ورځ اووې: د ستاسو نه پس به ډیرې فتنې وی. مال به ډیر زیات شی او قرآن پاک به کولاًو (عام شی) شی حتی چی مومن، منافق، سړی، ښځی، وړوکی، لوی، غلام او آزاد ټول به دغه حاصل کړی او داسې به کیرې چی وئیونکې به وائی: په خلقو باندې څه اوشول زما په خبره باندې عمل نه کوی، حالانکه ما قرآن پاک اولوستلو؟ (هغه به وائی) دغه خلق به تر هغې زما پیروی نه کوی حتی چی زه د دوی دپاره ددې نه علاوه څه نوي اختراع او کړم. خوتاسو خپل ځانونه ددغې بدعت نه بچ اوساتی، ددې بدعت، ضلالت او گمراهی به وی. او زه تاسو د دانا سړی د ډغړې نه هم یرومه. شیطان کله د دانا سړی د خلی نه هم د گمراهی څه کلمه راوباسی او کله کله منافق هم د حق خبره اوکړی. (یزید وائی) ما حضرت معاذ رضي الله عنه ته اووې: الله تعالیٰ دې په تا باندې رحم اوکړی ما ته به څنگه معلومیرې چی دانا سړی د گمراهی کلمه او وئیل او منافق د حق خبره اوکړله؟ وې وئیل چی او. د دانا (هونبیار) دداسې خبرو نه ځان بچ کول کومې چی مشهوری شی، د کومو په باب کښې چی وئیلې کیرې چی دا څه دی؟ خو دا خبره ستا د هغه نه د رخ د اړولو سبب چی اونه گرځی، داسې هم کیدې شی چی هغه ددې سره رجوع اوکړی، او حق چی د چا نه هم اورئ قبلوئ ئی، بغیر د څه شک نه حق پر نوره وی. امام ابو داؤد رحمته الله علیه فرمائی چی معمر د زهری په واسطه په دغه روایت کښې د (یثنینک) په ځای باندې (ولا یثنینک ذلک عنه) "دغه خبره تا ددې نه بې رخ جوړ نه کړی." الفاظ روایت کړې دی. صالح بن کیسان د زهری نه روایت کوی د (مشتهرات) په ځای ئې د (المنتبهات) لفظ روایت کړو او هم دغه رنگ ئې (لا یثنینک) لفظ روایت کړو څنگه چی عقیل روایت کړې دې. ابن اسحاق د زهری نه روایت کوی: او، د دانا چی کومه خبره ستا د پاره د شبهې باعث وی حتی چی ته وئیل غواړې معلومه نه ده هغه د دې کلمې نه څه مراد اخستی دې؟

قوله: «أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عُمَيْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَخْبَرَهُ قَالَ كَانَ لَا يَجْلِسُ مَجْلِسًا لِلذُّكْرِ حِينَ يَجْلِسُ إِلَّا قَالَ اللَّهُ حَكَمَ قِسْطَ هَلْكَ الْمُزْتَابُونَ»

د سیدنا معاذ بن جبل رضي الله عنه د نصائحو تشریح:

یزید بن عمیره رضي الله عنه کوم چه د معاذ رضي الله عنه په شاگردانو کښې دې هغه فرمائی چه زمونږ استاد او مربی معاذ بن جبل رضي الله عنه چه به کله هم د وعظ او نصیحت مجلس قائمولو نو دا خبره به ئې د تصحیح عقائد دپاره ضرور فرمایلله چه صرف الله پاک حاکم دې او د حاکم کیدو سره سره عادل دې او د چا چه په دې کښې شک وی هغه به هلاک او برباد شی، هم دغه یزید بن عمیره فرمائی چه یوه ورځ معاذ رضي الله عنه په خپل مجلس کښې دا خبرې او فرمایلې کومې چه وړاندې راروانې دی چه په تاسو پسې راتلونکو ورځو کښې به فتنې او چتیرې چه په هغې

کښې به د مال او دولت ډیر زیات کثرت او فراخی وی او په هغه زمانه کښې به قرآن کریم مفتوح وی، یعنی د هغې د لوستلو سلسله به ښه عام وی، تردې چه مومن منافق، سرې او ښځه، ماشومان او بوداگان او غلام او آزاد ټول به ئې زده کوی (نو په زده کونکو کښې به بعض جاهل او گمراهان داسې هم وی کوم چه به د قوم مشران جوړیدل غواړي، نو دا قسم خلق به وائی چه په عوامو باندې څه چل اوشو چه زما اتباع نه کوی حال دا چه زه د قرآن کریم قاری یم بیا به هغه په خپل زړه کښې سوچ او کړي) «ما هم بمبتعی حتی ابتدع لهم غیره» چه دا خلق زما اتباع کونکی نه دی یعنی په قرآن کریم کښ، ځکه چه قرآن کریم باندې خو دا خلق ښه پوهیږي او لوستلې ئې دي، ترڅو چه ما د دوی دپاره څه نوې څیز نه وی ایجاد کړې ځکه چه د نوې څیز طرف ته خلق میلان کوی، یعنی هغه به په خپل زړه کښې دا سوچ کوی چه د قرآن په پوهه کښې خوزه او دوی برابر یو په دې کښې خو د مساوات درجه شوه، او هغه ته مطلوب ده خپله سرداری لهذا چه زه څه نوې لاره راوباسم او هغه خلق خپل تابع او په ځان د مټین کولو دپاره چه سرداری راته حاصل شی، نو هغوی د دې خپلې نظریه د لاندې د خپل دکان د چلولو دپاره څه بدعت او نوې طریقه ایجاد کوی، د دې په باره کښې سیدنا معاذ رضی الله عنه فرمائی «فَيَاكُمْ وَمَا ابْتَدَعَ فَإِنَّ مَا ابْتَدَعَ ضَلَالَةٌ» چه زه تاسو د هغه سرې د بدعت نه ویروم، یعنی د هغه تابع نه شی ځکه چه کوم بدعت هغه راوباسی هغه به سراسر بدعت او گمراهی وی. «وَأَحْذَرُكُمْ زَيْغَةَ الْحَكِيمِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةً الضَّلَالَةِ عَلَى لِسَانِ الْحَكِيمِ وَقَدْ يَقُولُ الْمُنَافِقُ كَلِمَةَ الْحَقِّ» فرمائی چه زه تاسو د عالم د خطاء نه ویروم ځکه شیطان کله کله د گمراهی کلمه او خپله خبره د حکیم د ژبې نه راوباسی، او د هغې بالمقابل کله منافق په خپله ژبه باندې کلمه الحق وائی، «قَالَ قُلْتُ لِمُعَاذٍ مَا يُذَرِّبُنِي رَجَمَكَ اللَّهُ أَنَّ الْحَكِيمَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةَ الضَّلَالَةِ وَأَنَّ الْمُنَافِقَ قَدْ يَقُولُ كَلِمَةَ الْحَقِّ» په دې باندې شاگرد د معاذ رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه تاسو چه اوس دا کومه کلمه ارشاد فرمائیلې ده چه عالم هم کله کله د گمراهی خبره کوی او منافق کله کله کلمه د حق وائی نو مونږ به دا څنگه پیژنو، یعنی دا چه دا دې عالم د گمراهی خبره ده او د منافق دا خبره حق ده نو په دې باندې هغوی اوفرمائیل: «قَالَ بَلَى اجْتَنِبْ مِنْ كَلَامِ الْحَكِيمِ الْمُشْتَبَهَاتِ الَّتِي يُقَالُ لَهَا مَا هَذِهِ» (۱) نو هغوی اوفرمائیل او ستا تپوس صحیح دې زه درته د هغې علامت وایم چه د عالم کومه خبره د گمراهی ده هغه دا چه که د هغه عالم د ژبې نه داسې خبره اوځی کومه چه د خلقو ترمینځه مشهوره شی او خلق دا خبره اوکړي چه روره دا څه خبره اوکړه دې عالم؟ په خلقو کښې دې باره کښې شهرت او خبرې شروع شو، د دې مثال زه دا ورکوم په سبق کښې چه لکه څه ورځې محکمني دلته د حکومت د طرف نه په نسبندی باندې زور ورکړې شو کوم چه شرعا ناجائز دې د علماء کرامو ترمینځه هم دا مسئله اوچته شوه بعض د هغې منکر او خلاف وو خو د بعض علماء حقه په کلام کښې لچک راغلو په دې باره کښې کافی شور هغه وخت په

(۱) وړاندې راځی چه بعض راویانو دا المشتبهات لوستلې دي یعنی مخدوش او مشتبه خبرې

اوریدلو کنبی راغلو چه فلانی علامه داسی اوئیل، وړاندې فرمائی: ﴿وَلَا يُفْنِكَ ذَلِكَ عَنْهُ﴾ او یو راوی اووې ﴿ولا یفنیک﴾ اول د ثنی یثنی ثنیا نه دې چه د هغې معنی مائل کول او اړول دی او دویم باب د افعال نه انباء یثی انباء یعنی د لرې کولو نه دې چه د هغې مجرد په قرآن کریم کنبی دې ﴿ونا بجانبه﴾ هغوی فرمائی چه که د یو عالم دین او عالم برحق نه څه خطاء اوشی او څه خبره د هغه د ژبې نه اوځی نو په دې لغزش کنبی خو دې د هغه اتباع اونکړې شی خو بالکلیه دې د هغه نه اغراض هم اونکړې شی او مخ دې ترې نه نه اړوی، یعنی په نورو امور حقه کنبی دې د هغه خبره اوملې شی ﴿فَإِنَّهُ لَعَلَّهُ أَنْ يُزَاجِعَ﴾ ځکه چه کیدی شی یا امید دې چه هغه عالم د خپل لغزش نه رجوع اوکړی ﴿وَتَلَقَّ الْحَقَّ إِذَا سَمِعْتَهُ فَإِنْ عَلَى الْحَقِّ نُورًا﴾ دا د هغې جواب دې چه د منافق کلمه حق به مونږ څنگه پیژنو، د جواب حاصل دا دې چه کومه خبره حق وی په هغې کنبی نورانیت وی چه د هغې پته پخپله لگی غالباً حضرت شیخ په خپل تصنیف الاعتدال فی مراتب الرجال کنبی هم د سیدنا معاذ رضی الله عنه د دې تقریر بعض جملې نقل فرمائیلی دی.

[۶۱۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: كَتَبَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ عَنِ الْقَدْرِ. وَحَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ ذَكْوَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ حَدَّثَنَا، عَنْ النَّضْرِ، وَحَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ قَبِيصَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، عَنْ أَبِي الصَّلْتِ، وَهَذَا لَفْظُ حَدِيثِ ابْنِ كَثِيرٍ وَمَعْنَاهُمْ، قَالَ: كَتَبَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ عَنِ الْقَدْرِ، فَكَتَبَ: "أَمَّا بَعْدُ أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالْإِقْصَادِ فِي أَمْرِهِ وَاتِّبَاعِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَرْكِ مَا أَحَدَثَ الْمُحْدِثُونَ بَعْدَ مَا جَرَتْ بِهِ سُنَّتُهُ وَكَفُّوا مَوْتَتَهُ، فَعَلَيْكَ بِزُيُومِ السَّنَةِ فَإِنَّهَا لَكَ بِأَذْنِ اللَّهِ عِصْمَةٌ، ثُمَّ أَعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَبْتَدِعِ النَّاسُ بَدْعَةً إِلَّا قَدْ مَضَى قَبْلَهَا مَا هُوَ ذَلِيلٌ عَلَيْهَا أَوْ عِبْرَةٌ فِيهَا، فَإِنَّ السَّنَةَ إِمَّا سَنَهَا مِنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا، وَلَمْ يَقُلْ ابْنُ كَثِيرٍ: مَنْ قَدْ عَلِمَ مِنَ الْخَطَا وَالزَّلَلِ وَالْحَقِيقِ وَالتَّعَبَقِ فَأَرَضَ لِنَفْسِكَ مَا رَضِيَ بِهِ الْقَوْمُ لِأَنْفُسِهِمْ، فَإِنَّهُمْ عَلَى عِلْمٍ وَقَفُوا وَبَصُرُوا بِمَا فَعَلُوا وَهُمْ عَلَى كَشْفِ الْأُمُورِ كَانُوا أَقْوَى وَبِقَضَلِ مَا كَانُوا فِيهِ أَوْلَى، فَإِنْ كَانَ الْهَدْيُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ لَقَدْ سَبَقْتُمُوهُمْ إِلَيْهِ وَلَبِنَ قُلْتُمْ إِمَّا حَدَثَ بَعْدَهُمْ مَا أَحَدَثَهُ إِلَّا مِنْ أَتْبَعَهُ غَيْرَ سَبِيلِهِمْ، وَرَغِبَ بِنَفْسِهِ عَنْهُمْ فَإِنَّهُمْ هُمُ السَّابِقُونَ فَقَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ بِمَا يَكْفِي وَوَصَفُوا مِنْهُ مَا يَشْفِي، فَمَا دُونَهُمْ مِنْ مَقْصَرٍ وَمَا فَوْقَهُمْ مِنْ فَخْصٍ وَقَدْ قَصَرَ قَوْمٌ دُونَهُمْ فَجَفَّوْا، وَظَهَرَ عَنْهُمْ أَقْوَامٌ فَعَلُوا وَإِنَّهُمْ بَيْنَ ذَلِكَ لَعَلَى هَدْيٍ مُسْتَقِيمٍ، كَتَبْتُ نَسْأَلُ عَنِ الْإِقْرَارِ بِالْقَدْرِ فَعَلَى الْخَيْرِ بِأَذْنِ اللَّهِ، وَقَعْتَ مَا أَعْلَمُ مَا أَحَدَثَ النَّاسُ مِنْ مُحَدَّثَةٍ وَلَا ابْتِدَاعٍ مِنْ بَدْعَةٍ هِيَ أَبْيَنُ اثَرٍ وَلَا أَثْبَتُ أَمْرٍ مِنَ الْإِقْرَارِ بِالْقَدْرِ، لَقَدْ كَانَ ذِكْرُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ الْجَهْلَاءِ يَتَكَلَّمُونَ بِهِ فِي كَلَامِهِمْ وَفِي شِعْرِهِمْ يَعُزُّونَ بِهِ أَنْفُسَهُمْ عَلَى مَا فَعَلْتُمْ ثُمَّ لَمْ يَزِدْهُ إِلَّا شِدَّةً، وَلَقَدْ ذَكَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَيْرِ حَدِيثٍ وَلَا حَدِيثَيْنِ وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْهُ الْمُسْلِمُونَ، فَتَكَلَّمُوا بِهِ فِي حَيَاتِهِ وَيَعُدُّوْنَ قِيَامَهُ وَتَسْلِمًا لِرَبِّهِمْ وَتَضَعِيفًا لَأَنْفُسِهِمْ أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ لَمْ يُحِظْ بِهِ عِلْمُهُ وَلَمْ يُخَصِّصْ كِتَابُهُ وَلَمْ يَمُضْ فِيهِ قَدْرُهُ، وَإِنَّهُ مَعَ ذَلِكَ لَفِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ مِنْهُ أَقْبَسُوهُ وَمِنْهُ تَعْلَمُونَ، وَلَبِنَ قُلْتُمْ لِمَ أُنْزِلَ اللَّهُ آيَةً كَذَا؟ لِمَ قَالَ كَذَا؟ لَقَدْ قَرَعُوا مِنْهُ مَا قَرَأْتُمْ وَعَلِمُوا مِنْ تَأْوِيلِهِ مَا جَهِلْتُمْ، وَقَالُوا بَعْدَ ذَلِكَ كُلِّهِ بِكِتَابٍ وَقَدَرٍ وَكُتِبَتِ الشَّقَاوَةُ وَمَا يَقْدَرُ يَكُنْ وَمَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، وَلَا تَمْلِكُ لِأَنْفُسِنَا ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ثُمَّ رَغِبُوا بَعْدَ ذَلِكَ وَرَهَبُوا".

ابو رجاء د ابو صلت نه روايت ڪري ڏي چي يو سري حضرت عمر بن عبدالعزيز ته خط اوليڪلو. په کوم کنبې چي هغه د خپل د تقدير د مسئلي تپوس اوکړو، نو هغوی ورته په جواب کنبې اوليکل، د حمد او صلوا نه پس، زه تا ته وصيت کومه چي د الله تعالیٰ تقویٰ اختيار کړه او د الله په امر کنبې د اعتدال نه کار واخله. د الله تعالیٰ د نبی ﷺ د سنتو اتباع اوکړه او د بدعتيانو د بدعاتو نه لرې اوسه بالخصوص چي کله په امر دين کنبې د هغوی ﷺ سنت جاري شول او په هغې کنبې د خلقو ضرورتونه پوره شول، سنت لازمی اونيسه يقيناً هم دغه شي باذن الله ستا د پاره د گمراهی نه د بچ کيدلو سبب به وی. یاد اوساته! خلقو چي څه رنگ بدعات راوخکلي دي، د دوی نه مخکښي هغه رهنمائي راغلي ده کومه چي د دی بدعاتو خلاف دليل دي. يا په دي کنبې څه نه څه عبرت دي. بغير د څه شک نه سنت هغه مقدس ذات عطا فرمائيږي دي چي چاته علم وو چي ددي په مخالفت کنبې څه... راوی محمد بن کثير د (من قد علم) الفاظ نه دي روايت کړي. خطا، تيندک وهل او حماقت او (د هلاکت) خوړل دي لهندا خپل ځان په هغه خيز باندې راضي او مطمئن ساته په کوم باندې چي قوم (صحابه) راضي وو، بي شکه هغه خلق د علم نه خبردار وو. (د کومو خبرو نه چي هغوی منع کړي شوي وو) د لرې کتلو په وجه ئي منع کړي وو او د هغه حقائقو په آگاهي باندې (د کوم نه چي ته بزعم خویش آگاه شوې ئ) هغه خلق ډير قادر وو او د خپل فضائل په وجه ددي زيات حقدار وو. که چرې حق او هدايت هم دغه وی کوم چي ته گنړې نو تا گویا د هغوی نه سبقت يوړلو. که چرې ته او وائي چي دغه امور د هغو (صحابه) نه پس نوی ايجاد شوی دی نو ددي ايجاد کوونکی د هغو (صحابه) په لاره نه دی. بلکي د هغوی اعراض کوونکی دی. بغير د څه شک و شبهې نه هم هغه صحابه (په حق او نيکي کنبې) سبقت اوړلو واله دی. هغوی چي په هغه امورو کنبې کومه خبره کړې ده هم هغه کافی ده. کومه چي ئي بيان کړې ده هم په هغې کنبې شفا ده. ددي دپاره د هغوی نه په کم تره باندې اودريدل کوتاهی (تفريط) ده او دهغوی تجاوز کول توضيع کول (زياتي يا ستوماني) (افراط) دي. (د هغوی د طرز عمل نه کمي کول جائز دی نه د هغې نه زياتي کول جائز دی) چا چي کمي اوکړو نو هغوی ظلم اوکړو هغوی غلو اوکړه. او هغه (صحابه) د هغوی بين بين (په اصل) هدايت او صحيح لاره باندې وو. تا د تقدير د اقرار متعلق ليکلي دي او تپوس دي کړي دي نو د الله په فضل سره تا د يو صاحب علم نه تپوس کړي دي. زه نه پوهيږم چي خلقو څومره هم نوی خبری جوړی کړي دي او څومره هم بدعات ئي راپيدا کړي دي په هغې کنبې د تقدير د مسئلي لويه بله کومه مسئله واضح او د دلائلو په رو سره قوی وی، ددي ذکر خوپه ډير زيات زور وخت کنبې د جاهليت په ورځو کنبې هم کيدلو، کوم خيز چي به دوی نه شو حاصلولي، د تقدير ذکر به ئي اوکړلو او تسلي به ئي پرې باندې اوکړله. بيا اسلام ددوی نه پس د تقدير عقیده نوره هم واضحه او مستحکمه کړه. رسول الله ﷺ په يو دوو کنبې نه بل کنبې په لاتعداده احاديثو کنبې ددي ذکر کړي دي. مسلمانانو د هغوی نه واوريدل او د هغوی په ژوند کنبې او د هغوی نه پس ئي هم په دغه باب کنبې گفتگو اوکړه په کوم کنبې چي د الله رب العزت په وړاندې ئي تسليم او رضا او د خپلي عاجزي اعتراف

ئي او کړو چې هيڅ څه شي داسې نه دې په کوم باندې چې د الله تعالی علم محیط نه وي، یا د تقدیر په کتاب کښې ددې شمیر نه وي یا په دې کښې د هغې په تقدیر باندې نه وي جاری شوي. ورسره دغه خبره هم د هغه په محکم کتاب (قرآن حکیم) کښې هم ده. صحابه کرامو دغه مسئله هم ددې نه اخذ کړې وه او د هم دلته نه هغوی خبرداره شوي وو. که چرې تا اووې چې الله تعالی فلانکې آیت ولی نازل کړې وو او دغه رنگ ئې ولی وئیلې وو؟ نو (لېسوچ او کړه چې) هغوی (یعنی صحابه) هم دغه آیات لوستلې وو کوم چې تا لوستلې دی. البته هغه ددې تفسیر او تاویل بیا موندو د کوم نه چې ته جاهل پاتې شولی. ددې نه پس د هغوی قول دادې چې دا ټول د الله د طرفه لیکل شوي دي او د دې تقدیر نه شقاوت او بدبختی هم لیکل شوې ده. کوم چې مقدر دي، هغه اوشی. الله تعالی چې څه هم غواړي هغه کيږي او څه چې نه غواړي نو هغه نه کيږي. مونږ د خپل نفع نقصان مالکان نه یو. بیا (هم په دغه اصل باندې) هغوی د الله تعالی طرفته راغې وو او د هم هغه نه بیریدل.

قوله: ﴿حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ قَالَ كَتَبَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَسْأَلُهُ﴾

د عمر بن العزیز د یو کړان او دقیق خط تشریح :

دا مصنف رحمه الله د عمر بن عبد العزیز یو مکتوب گرامی نقل کړې دې کوم چه عقیده تقدیر سره متعلق دي، د هغوی په زمانه کښې به د فرقه قدریه زور وو چا چه به د قدریه انکار کولو نو گویا د هغه وخت د فضاء او ماحول د وجې نه هغوی د یو سړي په جواب کښې خپل دا خط ولیکلو: ﴿أَمَّا بَعْدُ أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالْإِقْتِصَادِ فِي أَمْرِهِ وَاتَّبَاعِ سُنَّةِ نَبِيِّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَتَرْكِ مَا أَخَذَتْ الْمُخْدِثُونَ بَعْدَ مَا جَرَتْ بِهِ سُنَّتُهُ وَكُفُّوا مُؤَنَّتَهُ﴾ پس د حمد و صلوة نه زه تاته وصیت کوم د تقوی د اختیارولو او د الله پاک په اوامرو کښې د اعتدال او د میانه روی او د رسول الله ﷺ د سنت د اتباع، او مبتدعینو چه کوم بدعات جاری کړي دي د هغې د ترک کولو (دا بدعات هغه خلقو کله جاری کړل) پس د هغې نه چه د رسول الله ﷺ سنت جاری شوي دي او د الله پاک د طرف نه خلق د دې احداث فی الدین د مشقت کفایت کړې شوي دي، یعنی د رسول الله ﷺ د سنتو د مخامخ راتلو نه پس کوم چه په هر لائن او شعبه کښې موندلې شي، د دې احداث بدعات د مشقت برداشت کولو څه ضرورت باقی پاتې شو، چه کله د سنیت یو صفا او واضحه طریقه مخې ته راغله په دې احداث سره زیاته اشاره د تقدیر انکار ته ده کومه چه یو لویه فتنه ده هم د دې فتنې د ختمولو فکر هغوی سره وو لکه چه د دې خط نه معلومیږي ﴿فَعَلَيْكَ بِلُزُومِ السُّنَّةِ فَإِنَّهَا لَكَ بِإِذْنِ اللَّهِ عِصْمَةٌ﴾ یعنی هرکله چه دا خبره ده کومه چه مونږ پورته لیکلې ده نو تاله پکار دي چه د سنت طریقه اختیار کړې، یعنی د تقدیر وغیره په باره کښې چه څه د احادیثو نه ثابت دي، ځکه چه دا سنت اختیار کول به ستا دپاره د الله پاک په اذن د عصمت او سلامتی ذریعه وي ﴿ثُمَّ اغْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَبْتَدِعِ النَّاسُ بِدْعَةً إِلَّا قَدْ مَضَى قَبْلُهَا مَا هُوَ دَلِيلٌ عَلَيْهَا أَوْ غِبْرَةٌ فِيهَا﴾ فرمائی: ځان پوهه کړه چه دا گمراهان خلق د خپل طرف نه چه کوم بدعت راوباسي د هغه بدعت دا حال دي چه د هغه بدعت خلاف یعنی دهغې په بطلان باندې په تیره زمانه کښې د دې نه مخکښي د

رسول الله ﷺ او صحابه کرام و مؤمنان په زمانه کښې دليل قائم شوې دې «او عبره فيها» د دې مطلب خو دا دې چه په زمانه ما مضی کښې په بطلان بدعات باندې عبرت موندلې شی یا مطلب دا دې چه خپله په بدعاتو کښې عبرت موندلې شی د دې خبرې چه د هغې نه اجتناب او کړې شی «فَإِنَّ السُّنَّةَ إِنَّمَا سُنُّهَا مَنْ قَدْ عَلِمَ مَا فِي خِلَافِهَا مِنَ الْخَطَا وَالزَّلَلِ وَالْخُمْقِ وَالتَّعَمُّقِ» ځکه چه سنت جاری کونکې داسې عظیم او باخبر سړې دې چه پوهیږی چه په دې خلاف سنت طریقه کښې څه خطا، او لغزش دې او څه کم عقلتوب او خراب خوئی دې د دې سړی نه مراد د رسول الله ﷺ ذات گرامی دې، د سنت خلاف طریقه کښې چه کومې خرابیانې وې هغه رسول الله ﷺ ته ښه معلومې وې «فَارْضَ لِنَفْسِكَ مَا رَضَى بِهِ الْقَوْمُ لِأَنْفُسِهِمْ» د خپل خان دپاره ته هم هغه څیز غوره کړه کوم چه سلف صالحین د خپل خان دپاره خوښ کړو یعنی هم هغه اقرار بالقدر، قضا او قدر تسلیمول او حق گنړل «فَإِنَّهُمْ عَلَى عِلْمٍ وَقَفُوا وَبَصُرَ نَافِذٍ كَفُّوا» ځکه چه هغه سلف صالحین د علوم نه واقف وو ځکه چه هغوی د مشکاة النبوة نه علم حاصل کړې وو او هغه حضراتو په خپل بصیرت کامله سره د هغه څیز نه منع کړې ده، یعنی د قدریه د عقیدې نه، «وَلَهُمْ عَلَى كَشْفِ الْأُمُورِ كَانُوا أَقْوَى» دا "لهم" ضمیر مجرور نه دې بلکه لام مفتوح دې دپاره د تاکید، یعنی بیشکه دا حضرات سلف صالحین د امور دین په تحقیق او تشریح کښې ډیر مضبوط وو. «وَبَقَضِلْ مَا كَانُوا فِيهِ أَوْلَى» او دې حضراتو چه کوم علوم او بصیرت په خپل خان کښې دننه لرلو د هغې په وجه باندې واقعی د هغې د کشف او تحقیق زیات اهل وو «فَإِنْ كَانَ الْهَدَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ لَقَدْ سَبَقْتُمُوهُمْ إِلَيْهِ» فرمائی چه که د هدایت خبره هغه وی په کومه باندې چه ته ئې یعنی په ځانې د اثبات تقدیر انکار تقدیر کول نو د دې مطلب به دا وی چه دې باره کښې ته د سلف صالحین نه (په علم) کښې مخکښې شوې او گویا هغوی ستا نه روستو پاتې شو، حاشا وکلا روستو خلق د مخکښې نه چرته مخکښې کیدې شی «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ»

«وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّمَا حَدَّثَ بَعْدَهُمْ مَا أَخَذْتُمْ إِلَّا مِنْ اتَّبَعِ غَيْرَ سَبِيلِهِمْ وَرَغِبَ بِنَفْسِهِ عَنْهُمْ» ددې حاصل دا دې چه که یو سړې د دې مبتدعین د طرف نه دا عذر پیش کړی چه هغوی کوم بدعت جاری کړې دې هغه ئې د دې وجې نه کړې دې چه د هغوی لاره جدا ده د سلف صالحین والا لاره نه ده نو د دې مهمل اعتذار () وړاندې جواب ورکوی «فَإِنَّهُمْ هُمُ السَّابِقُونَ فَقَدْ تَكَلَّمُوا فِيهِ بِمَا يَكْفِي وَوَصَفُوا مِنْهُ مَا يَشْفِي» یعنی لاره بدلول صحیح چرته دی ځکه چه د خیر طرف ته مخکښې کیدونکی خو هم دغه حضرات دی یعنی سلف صالحین، پس ښکاره ده چه هم د هغوی لاره به برابر وی د روستو خلقو لاره څنگه برابر کیدې شی، دا اعتذار د هم دې قسم وو «لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ» وړاندې فرمائی چه دې سلف صالحین په

۱، زمونږ یو خپلوان دې او گاونډی هم دې مونږ سره مینه هم ساتی، تعلیم د هغوی د سکول دې او د انگریزی د کور ماحول او لباس په میز کرسی وغیره باندې خوراک کول وغیره، یو ځل ما د هغوی په دې څیزونو باندې اعتراض او کړو چه مونږ خو دا څیزونه نه خوښوو، هغه اووې چه واقعی ستاسو دې دا څیزونه ناخوښه وی، خو زمونږ لائن جدا دې

مسئله د تقدیر کښې دومره څه وئیلې دي او بیان کړې دي چه کافی او شافی دي ﴿فَمَا ذُوْنَهُمْ مِنْ مَّقْصَرٍ وَمَا قُوْفُهُمْ مِنْ مَخْسَرٍ﴾ یعنی د تقدیر په باره کښې چه څومره وضاحت سلف صالحین کړې دي اوس د هغې نه نه خو د روستو کیدو گنجائش شته او نه د هغې نه د مخکښې کیدو، یعنی د تقدیر مسئله ډیره نازکه ده سلف صالحین چه د دې په باره کښې څومره بحث او تمحیص کړې دي نه د هغې نه روستو کیدل پکار دي نه مخکښې کیدل پکار دي، یعنی د تقدیر په مسئله کښې که نور بحث او کړې شي نو په هغې کښې د گمراه کیدو ویره ده، د مقصر او محسر دواړو په باره کښې لیکلې دي چه یا خو مصدر میمی دي یا ظرف مکان، د مقصر معنی د منع کولو ځانې او د محسر معنی کشف، نو د محسر معنی د کشف ده یا د کشف ځانې ﴿وَقَدْ قَصَرَ قَوْمٌ ذُوْنَهُمْ فَجَفَوْا وَطَمَحَ عَنْهُمْ أَقْوَامٌ فَعَلَوْا﴾ یعنی بعض چه په کوم حد باندې تلو سره سلف صالحین او دریدلې وو هغوی خپل ځان د هغې نه ولې منع نه کړو او تقصیر ئې او کړو نو هغوی په خپل ځانې باندې قائم پاتې نه شو یعنی لاندې او غورځیدل، او بعض خلق د سلف صالحین د حد نه وړاندې لاپل نو هغوی د حد نه تیر شو، یعنی په کشف کښ، په اول جمله کښې د تفریط ذکر دي، په دویمه جمله کښې د افراط ذکر دي ﴿وَإِنَّهُمْ بَيْنَ ذَلِكَ لَعَلَى هُدًى مُسْتَقِيمٍ﴾ او بیسکه دا حضرات سلف صالحین د دې افراط او تفریط ترمینځه په صراط مستقیم باندې وو. ﴿كَتَبْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْإِقْرَارِ بِالْقَدَرِ﴾ تا د مسئله تقدیر په باره کښې تپوس او کړو چه هغه یو واقعی څیز دي یا نه؟ ﴿فَعَلَى الْخَبِيرِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَعْتَ﴾ پس ته د الله پاک په ارادې سره باخبر سړی ته راغلې یعنی د یو خبر سړی نه تا تپوس او کړو د چا نه چه کول پکار دي. ﴿مَا أَعْلَمُ مَا أَخَذَتِ النَّاسُ مِنْ مُخَدَّاتٍ وَلَا ابْتَدَعُوا مِنْ بَدْعَةٍ هِيَ أَبَيْنُ أَثَرًا وَلَا أَثَبْتُ أَفْرًا مِنَ الْإِقْرَارِ بِالْقَدَرِ﴾ زه نه پوهیږم چه کوم خلق دا نوې نوې خبرې کوی او بدعات ایجاد کوی هغه زیات ثابت او قوی دي د اقرار بالقدر نه، یعنی د اقرار بالقدر نه زیات یو څیز هم صحیح او ثابت نشته، په دې کلام کښې اقرار بالقدر هم په بدعاتو کښې شمار کړې شوې دي د نصب ادله په اعتبار سره، ځکه چه متکلمینو چه په دې باندې کوم دلائل قائم کړي دي هغه روستنی دي. (بذل) وړاندې د هم دې اقرار بالقدر ثبوت پیش کوی ﴿لَقَدْ كَانَ ذِكْرُهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ الْجَهْلَاءِ يَتَكَلَّمُونَ بِهِ فِي كَلَامِهِمْ وَفِي شِعْرِهِمْ يُعَزُّونَ بِهِ أَنْفُسَهُمْ عَلَى مَا فَاتَهُمْ﴾ یعنی د تقدیر ذکر او د هغې ثبوت په زمانه د جاهلیت کښې وو د هم هغه وخت نه راروان دي هغه خلقو به د دې ذکر کولو په خپل کلام منشور کښې هم او منظوم کښې هم او هم د دې تقدیر په ذریعه ئې په خپل فوت شوی څیز باندې خپل تعزیت کولو او خپل ځان به ئې صبر ورکولو، یعنی د یو څیز په فوت کیدو باندې به ئې خپل ځان ته دومره تسلی ورکوله چه هم دغه شان به په تقدیر کښې وه، ﴿ثُمَّ لَمْ يَزِدْهُ إِلَّا بِدْعَةً﴾ او بیا چه اسلام راغلو نو هغه دا مسئله د مخکښې نه هم زیاته مضبوطه کړه. ﴿وَلَقَدْ ذَكَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي غَيْرِ حَدِيثٍ وَلَا حَدِيثَيْنِ﴾ یعنی رسول الله ﷺ د تقدیر ذکر صرف په یو دوه احادیثو کښ نه دي کړې بلکه په بې شمیره احادیثو کښې ئې

هغه ذکر فرمائیلې دې ﴿ وَقَدْ سَمِعَهُ مِنْهُ الْمُسْلِمُونَ فَتَكَلَّمُوا بِهِ فِي حَيَاتِهِ وَنَعْدَ وَفَاتِهِ ﴾ او عام مسلمان هم رسول الله ﷺ نه د دې ذکر اوریدلو سره په خپلو کلامونو کښې هغه راوړلو د رسول الله ﷺ په حیات کښې هم او د هغوی د وفات نه پس هم، د دې نه پس په وړاندې جملو کښې د تقدیر حقیقت طرف ته اشاره ده ﴿ تَقِيْنَا وَتَسْلِيْمًا لِّزَنَهُمْ وَتَضَعِيْفًا لِّأَنْفُسِهِمْ أَنْ يَكُوْنَ شَيْءٌ لَّمْ يَحِطْ بِهِ عِلْمُهُ وَلَمْ يُخَصِّهِ كِتَابُهُ وَلَمْ يَمُضِ فِيهِ قَدْرُهُ ﴾ تقدیر لره د الله پاک صفت په یقین سره تسلیم کولو سره او د خپلې رائي تضعیف او تردید کولو سره چه یو څیز داسې هم کیدې شی چه هغه دې د الله پاک د علمی احاطې نه بهر وی یا لوح محفوظ د هغې احصاء نه وی کړې او الله پاک د هغې په باره کښې څه فیصله نه وی کړې، ﴿ وَإِنَّهُ مَعَ ذَلِكَ لَفِي مُخْكِمِ كِتَابِهِ مِنْهُ اقْتَبَسُوهُ وَمِنْهُ تَعَلَّمُوهُ ﴾ او یقینا دا تقدیر د دې ټولو سره د الله پاک په کتاب عزیز کښې دې یعنی د شعراء جاهلیت په کلامونو کښې او په احادیثو کښې د کیدو نه علاوه په قرآن کریم کښې هم د دې ذکر دې او هم د دې قرآن کریم نه دا علماء کرامو زده کړې او اخذ کړې دې ﴿ وَلَئِنْ قُلْتُمْ لِمَ أَنْزَلَ اللَّهُ آيَةً كَذَا وَلِمَ قَالَ كَذَا ﴾ اوس د دې ځانې نه د بعض منکرین تقدیر د شکوک او شبهاتو ازاله کوی ځکه چه د بعض آیتونو د مضمون نه او بعض تعبیراتو نه وسوسه راځی او شبهه پیدا کیږی د نفی تقدیر (خو د دې قسم آیتونه هغوی دلته په خپل کلام کښې ذکر نه کړل صرف د هغې جواب ئې ورکړو پس فرمائی) ﴿ لَقَدْ قَرَأُوا مِنْهُ مَا قَرَأْتُمْ وَعَلِمُوا مِنْ تَأْوِيلِهِ مَا جَهِلْتُمْ وَقَالُوا بَعْدَ ذَلِكَ كُلِّهِ بِكِتَابٍ وَقَدَرٍ وَكُتِبَتِ الشَّقَاوَةُ وَمَا يُقَدَّرُ يَكُنْ وَمَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ﴾ چه گوره سلف صالحین هم دا آیتونه لوستلې وو او هغوی هم دا تفسیر فهم کړې وو کوم چه تا فهم نه کړې شو، دا حضرات خو د دې آیتونو د لوستلو باوجود د قضاء او قدر قائل شوي وو، او د انسان شقاوت، یعنی او سعادت دواړه مقرر شوی دی په تقدیر کښې لیکلې شوې دی او کوم څیز چه د تقدیر نه لاندې وی هغه ضرور کیږی، پس څه چه الله پاک او غوښتل هم هغه اوشو او څه چه نه غواړی هغه نه کیږی، گویا د ټول عالم وجود د تقدیر مطابق دې مونږ خلق نه د خپل نقصان مالکان یو او نه د نفع، یعنی زمونږ نفع او نقصان زمونږ په اختیار کښې نه دې، ﴿ رَغَبُوا بَعْدَ ذَلِكَ وَرَهَبُوا ﴾ یعنی قائلین قدر د عقیده تقدیر نه دا اثر نه دې اخستلې چه په تقدیر باندې اعتماد کولو سره کینی، د خوف او رغبت نه لاس وینځی بلکه خائف هم اوسیرې د الله پاک د عذاب نه او راغب هم د هغه په ثواب کښ، فقط الحمد لله خط پوره شو سره د شرح

[۴۶۱۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَبِي أَيُّوبَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو صَخْرٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: كَانَ لِابْنِ عُمَرَ صَدِيقٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ يُكَاثِبُهُ فُكْتُبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: إِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَكَلَّمْتَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقَدَرِ، فَأَيَّاكَ أَنْ تُكْتُبَ إِلَيَّ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ يُكَدِّبُونَ بِالْقَدَرِ".

۱: تفرد بهذا المتن أبو داود، وقد أخرجه: سنن الترمذي للقدر ۱۶ (۲۱۵۲)، سنن ابن ماجه للفتن ۲۹ (۴۰۶۱)، بسياق نحوه ولفظه: "فلي هذه الأمة خسف ومسح أو قذف في أهل القدر" (تحفة الأشراف: ۷۶۵۱)، ومسنده أحمد (۱۰۸۷۲، ۱۳۶۰) (حسن)

حضرت نافع بیان کوی چی په شام کښي د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما دوستانه وو، د چا چی به د هغه سره خط او کتاب کیدلو - حضرت عبد الله رضي الله عنه هغه ته اولیکل: ما ته دغه خبر را رسیدلې دې چی تا د تقدیر باره کښي څه خبرې کړې دي - (ته تقدیر نه منی) ددې دپاره آئنده ماته خط مه لیکه - بې شکه ما د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دي، هغوی به فرمائیل: "په تحقیق سره زما په امت کښي به داسې خلق پیدا کیږي کوم چی به تقدیر نه منی - (عمل به پرې نه کوی)

[۶۱۴] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَرَّاحِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، قَالَ: "قُلْتُ لِلْحَسَنِ: يَا أَبَا سَعِيدٍ أَخْبِرْنِي عَنْ آدَمَ أَلْسَمَاءَ خُلِقَ أَمَ لِلْأَرْضِ؟ قَالَ: لَا بَلْ لِلْأَرْضِ، قُلْتُ: أَرَأَيْتَ لَوْ اغْتَصَمَ فَلَمْ يَأْكُلْ مِنَ الشَّجَرَةِ، قَالَ: لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْهُ بَدْءٌ، قُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ۚ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ۚ سُوْرَةُ الصَّافَاتِ آيَةُ ۴۳-۴۴ قَالَ: إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَا يَفْتِنُونَ بِضَلَالَتِهِمْ إِلَّا مَنْ أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَحِيمَ".

حضرت خالد الخذاء رضي الله عنه وائي چی ما حضرت حسن بصری رضي الله عنه ته اووي: ابو سعيد! ماته اووي چی حضرت آدم عليه السلام د آسمان د پاره پیدا کړې شوې وو یا د زمکې دپاره؟ هغوی اووي: د زمکې د پاره - ما اووي: څه خیال دې دې که چېرې هغه د گناه نه بچ شوې وو او د ونې نه شي نه خوړلې نو...؟ وې وئیل: دا د هغه د پاره ممکن هم نه وو (ولی چی هم دغه مقدر وو) - ما اووي د الله تعالی د دغه فرمان څه مفهوم دې: (کوم چی د جناتو او د شیاطین په حقله دې) (مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ، إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ) "ته هیڅوک د الله د طرف نه نه شی رارولې او نه شی د هوکه کولې، خو هم هغه کوم چی په جهنم کښي پریوتونکی وو -" وې وئیل چی شیاطین د خپلې گمراهۍ سره صرف هم هغه گمراه کوی په کومو چی الله تعالی په جهنم کښي پریوتل واجب کړې وې -

قوله: (عَنْ نَافِعٍ قَالَ كَانَ لِابْنِ عَمَرَ صَدِيقٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ يُكَاتِبُهُ فَكَتَبَ إِلَيْهِ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ « إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ يُكَذِّبُونَ بِالْقَدَرِ »)

نافع رضي الله عنه فرمائي چه د ابن عمر رضي الله عنهما دوستانه وو د اهل شام نه چا چه به هغوی سره خط و کتابت ساتلو یوه ورځ هغوی د هغه طرف ته دا اولیکل چه ماته دا خبره رارسیدلې ده چه ته د تقدیر په باره کښي داسې خبرې اترې کوي او شک او شبهه کوي، لهذا واوره چه بیا دپاره ماته د لیکلو نه پرهیز کوه، یعنی زه ستا نه ترک تعلق اختیاروم، ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې وو هغوی به فرمائیل چه زما په امت کښي به څه خلق داسې پیدا شی چه تقدیر به دروغ ژن گنړی.

قوله: (عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ قَالَ قُلْتُ لِلْحَسَنِ يَا أَبَا سَعِيدٍ أَخْبِرْنِي عَنْ آدَمَ أَلْسَمَاءَ خُلِقَ أَمْ لِلْأَرْضِ قَالَ لَا بَلْ لِلْأَرْضِ. قُلْتُ أَرَأَيْتَ لَوْ اغْتَصَمَ فَلَمْ يَأْكُلْ مِنَ الشَّجَرَةِ قَالَ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِنْهُ بَدْءٌ)

د حسن بصری رضي الله عنه نه مختلف سوالات او د هغې جوابات:

حسن بصری رضي الله عنه کوم چه د کبار تابعینو نه دې او د سلوک او تصوف لوښي امام او مرجع دې د هغوی په باره کښي بعض خلقو ته شک پیدا شوې وو چه دې چرته هغه قدری شوې خو نه

دې، ځكه چه ډير لوڼي خطيب وو نو ممكنه ده چه د هغوی د ژبې نه په بعض خطباتو كښې بعض داسې الفاظ وتلې وې چه په هغې سره سامعینو ته دا شك پيدا شوې وې نو هم په دې بنياد بعض خلقو د دې معاملي د وضاحت غوښتلو دپاره د هغوی نه په مختلفو مجالسو كښې تپوسونه او كړل چه د هغوی د جواب نه واضحه شي چه آيا واقعي هغوی د انكار تقدير طرف ته مائل دي، يا د خلقو دا خيال غلط دې پس په دې روايت كښې دې چه خالد حذاء د هغه نه يو ځل سوال وكړو چه :

پوښتي سوال : دا بيان كړئ د آدم عليه السلام په باره كښې چه الله پاک هغه په اسمان باندې د اوسولو دپاره پيدا كړې وو او كه زمكه باندې د راليرلو دپاره؟

(جواب) نو هغوی جواب ورکړو چه نه، د اسمان دپاره نه بلکه د زمکې دپاره يعنی د هغوی د اسمان نه په زمكه باندې راکوزيدل د مخكښې نه د الله پاک په علم كښې وو هم په دې وجه داسې اوشو او هم دا تقدير دې بيا سائل سوال وكړو چه دا بيان كړئ چه كه هغوی د غنم اونه نه وې خوړلې نو څه به شوی وې؟ هغوی اوفرمائيل څنگه به ئې نه خوړله، دا خوړل د مخكښې نه مقرر وو.

دويم سوال:

د دې نه پس ئې ترې نه تپوس وكړو ﴿ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى (مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ) سائل د دې آيت كريمه تفسير د هغوی نه اوتپوسلو، كوم چه داسې دې ﴿فَأَنكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ﴾ د دې ترجمه دا ده اي مشركانو تاسو او ستاسو هغه ټول معبودان د چا چه تاسو عبادت كوئ چالره په گمراهۍ كښې نه شي اخته كولې مگر هم هغه لره كوم چه جهنم ته تلونكې دې، د دې آيت كريمه نه دا شبهه كيده شي چه دا مشرکین او د هغوی دا باطل معبودان بعضو لره گمراه كولې شي هغه بعض كوم چه جهنم ته تلونكې دي،

(جواب) پس هغوی يعنی حسن بصری رحمه الله د دې خلقو مخكښې د دې آيت كريمه تفسير داسې بيان كړو كوم چه بالكل صفا دې چه د هغې نه روستو هيڅ شك او شبهه نه پيدا كيږي، هغوی اوفرمائيل د ﴿صَالِ الْجَحِيمِ﴾ نه مراد يعنی جهنم ته د تلونكو نه مراد دا نه دې چه هغوی خپله جهنم ته تلل غواړي بلکه مراد دا دې چه د چا په باره كښې الله پاک جهنم ته تلل ليكلي دي.

[٤٦١٥] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَذَّاءُ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: "وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ سُرَّةَ هُودَايَةَ" قَالَ: خَلَقَ هَؤُلَاءَ لِهَذِهِ وَهَؤُلَاءَ لِهَذِهِ.

د حضرت حسن بصری رحمه الله نه منقول دی چی هغوی د الله تعالی دغه فرمان (ولذلك خلقهم) "الله تعالی دوی هم ددې دپاره پيدا کړې دي (چی د حق سره اختلاف کوي)، په تفسیر کښې ئې اوفرمائیل چی هغه خلق ئې ددې (جهنم) دپاره پيدا کړې دي او نور ئې ددې (جنت) دپاره.

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥١٦) (صحيح الإسناد)

[٤٦١٦] (١) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْخَدَّاءُ، قَالَ: "قُلْتُ لِلْحَسَنِ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ" سورة الصافات آية ١٢٣-١٢٤ قَالَ: "إِلَّا مَنْ أَوْجَبَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ أَنَّهُ يَصْلَى الْجَحِيمِ".

خالد الخذاء وائی چی ما د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نه د دغه ایت کریمه : (ما انتم علیه بفاتنین- الا من هو صال الجحیم) (تفسیر) په باب کنبی تپوس او کړو نو هغوی او فرمائیل چی دا الله تعالی هم ددې دپاره لازم کړې دې کوم چی په جهنم کنبی د سوزیدلو واله دې- (دغه مذکوره بالا روایت د ٤٦١٤ غوندي دې)

[٤٦١٧] (٢) حَدَّثَنَا هَلَالُ بْنُ يَسْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي حُمَيْدٌ: كَانَ الْحَسَنُ يَقُولُ: "لَأَنْ يُسْقَطَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَقُولَ الْأَمْرِيُّ دِي".

د حضرت حمید نه منقول دی چی حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ به وئیل چی د آسمان نه په زمکه راپریوتل ما ته ددې نه ډیر خوښ دی چی زه داسې اووایم چی معامله زما په لاس کنبی ده- (مقصد دادې چی د تقدیر نه انکار زه هرگز هرگز نه برداشت کوم)-

قوله: (أَخْبَرَنِي حُمَيْدٌ قَالَ كَانَ الْحَسَنُ يَقُولُ لَأَنْ يُسْقَطَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَقُولَ الْأَمْرِيُّ دِي) چه په یو موقع باندې حسن بصری رضی اللہ عنہ او فرمائیل (د داسې خلقو مخکنی چا چه به په هغوی باندې شک کولو د قدر) بی شک دا خبره چه زه د آسمان نه په زمکه باندې راپریوخم دا زما زیاته خوښه ده ددې نه چه زه اوایم چه زما کار او زما انجام زما په لاس کنبی دې، وړاندې هم د حمید روایت راروان دې.

[٤٦١٨] (٣) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، قَالَ: "قَدِمَ عَلَيْنَا الْحَسَنُ مَكَّةَ، فَكَلَّمَنِي فَقَهَاءُ أَهْلِ مَكَّةَ أَنْ أَكَلِمَهُ فِي أَنْ يَجْلِسَ لَهُمْ يَوْمًا يَعِظُهُمْ فِيهِ، فَقَالَ: نَعَمْ، فَاجْتَمَعُوا فَخَطَبَهُمْ فَمَا رَأَيْتُ أَخْطَبَ مِنْهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا أَبَا سَعِيدٍ مَنْ خَلَقَ الشَّيْطَانَ؟ فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ! خَلَقَ اللَّهُ الشَّيْطَانَ وَخَلَقَ الْخَيْرَ وَخَلَقَ الشَّرَّ، قَالَ الرَّجُلُ: قَاتِلَهُمُ اللَّهُ كَيْفَ يَكْذِبُونَ عَلَى هَذَا الشَّيْخِ".

حضرت حمید بیان او کړو چی حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ مکې ته راغلو نو د هغه خای علماؤ او فقهاؤ ماته او وئیل چی زه هغوی ته دا اووایم چی هغه مونږ ته یوه ورځ وعظ واوروی- نو هغوی قبول کړل- ددې دپاره هغوی راجمع شول او حسن بصری رضی اللہ عنہ درس ورکړو نو ما د هغوی نه لوی کوم خطیب بیا نه موندو- یو سړی تپوس او کړو : ابو سعید! شیطان چا پیدا کړې دې؟ هغه او وئیل سبحان الله! د الله تعالی نه سیوا بل څوک خالق شته څه؟ هم الله تعالی شیطان پیدا کړې دې- د خیر او د شر خالق هم هغه دې- نو هغه سړی اووې : الله تعالی دې هغوی هلاک کړی (نامعلوم) په کومه وجه باندې هغه ددې شیخ په باب کنبی دروغ وائی-

قوله: (قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا الْحَسَنُ مَكَّةَ فَكَلَّمَنِي فَقَهَاءُ أَهْلِ مَكَّةَ أَنْ أَكَلِمَهُ فِي أَنْ يَجْلِسَ لَهُمْ يَوْمًا يَعِظُهُمْ فِيهِ، فَقَالَ نَعَمْ، فَاجْتَمَعُوا فَخَطَبَهُمْ فَمَا رَأَيْتُ أَخْطَبَ مِنْهُ الْخ)

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥١٨) (صحيح الإسناد)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥١٠) (صحيح الإسناد)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥٠٩) (صحيح)

دریم سوال :

یعنی یو ځل حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ مکې مکرمې ته تشریف راوړلو حمید وائی چه ماته د مکې علماء کرامو اووې چه زه حسن ته درخواست اوکړم دې باره کښې چه هغوی یوه ورځ د خپل وعظ مجلس قائم کړی هغوی وائی چه ما هغوی ته درخواست اوکړو او هغوی منظور کړو پس په مقررہ وخت باندې خلق راجمع شو او هغوی خلقو ته خطاب اوکړو، حمید وائی چه ما د هغوی نه لوټې خطیب نه دې لیدلې، په مجلس وعظ کښې یو سړی د هغوی نه دا تپوس اوکړو چه ای ابوسعید! شیطان چا پیدا کړو، هغوی او فرمائل سبحان الله عجیبه خبره ده آیا د الله پاک نه سوا هم څوک خالق شته، د شیطان خالق هم الله پاک دې او د خیر او شر هم، د هغوی دا جواب اوریدلو سره سائل اووې الله دې هلاک کړی دا ناقدین څنگه تهمتونه تړی په دې بزرگ باندې.

معتزله او قدریه د دې خبرې قائل دې چه الله پاک خالق د شر نه دې.

[۴۶۱۹] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنِ الْحَسَنِ، "كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ" سورة الحجرات ۲۳، قَالَ: الشِّرْكُ."

حضرت حمید الطویل د حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ نه روایت اوکړو چی هغوی ددغې ایت کریمه: (کَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ) "هم دغه رنگ مونږ د مجرمانو په زړونو کښې واچوو." په تفسیر کښې اووئیل: ددې نه مراد "شک" دې.

قوله: (عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ عَنِ الْحَسَنِ (كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ) قَالَ الشِّرْكُ)

څلورم سوال:

یعنی د نسلکه د ضمیر مرجع هغوی شرک مقرر کړو او د آیت کریمه دا تفسیر چه الله تعالی فرمائی چه د کفارو په زړه کښې عقیده د شرک مونږ اچوو هغه کفار د کومو دپاره چه مجرم کیدل مقدر شوې دې، په تفسیر جلالین کښې دې: "كَذَلِكَ" أي مثل إدخالنا التَّكْلِيبَ فِي قُلُوبِ الْأُولَى نَسْلُكُهُ أَيْ نَدْخُلُ التَّكْلِيبَ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ أَيْ كُفَّار مَكَّة اه. عون،

[۴۶۲۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ رَجُلٍ قَدْ سَمَاهُ غَيْرُ ابْنِ كَثِيرٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عُبَيْدِ الصِّيدِ، عَنِ الْحَسَنِ، فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ "وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ" سورة سبأ آية ۵۴، قَالَ: بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْإِيمَانِ."

عبید الصید د حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ نه روایت کوی چی هغوی ددغه ایت کریمه (وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ) په تفسیر کښې اووئیل چی د هغوی او د هغوی د ایمان راوړلو په خواش کښې به رکاوټ (مخ نیوی) پیدا کړې شی.

قوله: (عَنْ عُبَيْدِ الصِّيدِ عَنِ الْحَسَنِ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ) قَالَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْإِيمَانِ)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۱۱) (صحیح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۲۴) (ضعیف الإسناد)

سوال خامس : کفار به د قیامت په ورځ باندې ایمان راوړل خوښوی حال دا چه هغه وخت د ایمان د راوړلو نه دې نو د هغې په باره کښې الله پاک په دې آیت کریمه کښې فرمائی چه کوم څیز به دا کفار په قیامت کښې اختیارول غواړی یعنی ایمان د هغوی او د دوی تر مینځه به حیولت او کړې شی یعنی په دنیا کښې خو مونږ واقع کړې دې، په آخرت کښې به هم هغوی د ایمان نه لرې اوساتلې شی، حسن رضی الله عنه د « ما یشتھون » تفسیر په خپلو صفا الفاظو کښې په ایمان سره اوکړو، یعنی د کفارو د ایمان نه مانع هم دا د الله پاک تقدیر وو.

[۴۶۲۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمٌ، عَنْ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: "كُنْتُ أَسِيرُ بِالشَّامِ فَنَادَانِي رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي، فَالْتَفَتْتُ فَإِذَا رَجَاءُ بْنُ حَيَوَةَ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَوْنٍ مَا هَذَا الَّذِي يَذْكُرُونَ، عَنْ الْحَسَنِ؟ قَالَ: قُلْتُ: إِنَّهُمْ يَكْذِبُونَ عَلَى الْحَسَنِ كَثِيرًا".

حضرت ابن عون وائی چی زه د شام په ملک کښې وم چی د شا نه چا ماته اواز اوکړو. زه متوجه شوم نو څه گورم چی حضرت رجاء بن حیوه وو. هغوی او وئیل : ابو عون ! دا څه خبرې دی کوم چی خلق د حسن بصری په باب کښې کوی؟ ما اووې : دغه خلق په حسن بصری باندې ډیر دروغ تری.

قوله: «عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ كُنْتُ أَسِيرُ بِالشَّامِ فَنَادَانِي رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي فَالْتَفَتْتُ فَإِذَا رَجَاءُ بْنُ حَيَوَةَ فَقَالَ يَا أَبَا عَوْنٍ مَا هَذَا الَّذِي يَذْكُرُونَ عَنْ الْحَسَنِ قَالَ قُلْتُ إِنَّهُمْ يَكْذِبُونَ عَلَى الْحَسَنِ كَثِيرًا»

یعنی رجاء بن حیوة د ابن عون نه تپوس اوکړو چه دا څه څیز دې کوم چه خلق د حسن بصری رضی الله عنه د طرف نه نقل کوی یعنی هم هغه انکار قدر خو هغوی جواب ورکړو چه خلق په هغوی باندې غلط الزام لگوی.

[۴۶۲۲] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَيُّوبَ، يَقُولُ: "كَذَّبَ عَلَى الْحَسَنِ ضَرَبَانٍ مِنَ النَّاسِ: قَوْمَ الْقَدَرِ رَأَيْتُمْ وَهُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُنْقِفُوا بِذَلِكَ رَأْيَهُمْ، وَقَوْمٌ لَهُ فِي قُلُوبِهِمْ شَنَانٌ وَبَغْضٌ، يَقُولُونَ: أَلَيْسَ مِنْ قَوْلِهِ كَذَا؟ أَلَيْسَ مِنْ قَوْلِهِ كَذَا؟".

ایوب بیان اوکړو چی په حسن بصری رضی الله عنه باندې دروغ تړلو واله دوه قسمه خلق دی هغه کوم چی د تقدیر نه منکر دی. د هغوی خواهش دې چی دغه رنگ به هغوی خپلو خبرو او راتې له شهرت ورکړی او عام به ئې کړی. او دویم هغه دی د کومو چی زړونو کښې بغض او عداوت دې. (او دغه رنگ خبرې کوی، آیا دا د هغه قول نه دې، آیا هغه دغه رنگې نه دی وئیلی؟ وغیره.

قوله: «سَمِعْتُ أَيُّوبَ يَقُولُ كَذَّبَ عَلَى الْحَسَنِ ضَرَبَانٍ مِنَ النَّاسِ قَوْمَ الْقَدَرِ رَأَيْتُمْ وَهُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُنْقِفُوا بِذَلِكَ رَأْيَهُمْ وَقَوْمٌ لَهُ فِي قُلُوبِهِمْ شَنَانٌ وَبَغْضٌ يَقُولُونَ أَلَيْسَ مِنْ قَوْلِهِ كَذَا أَلَيْسَ مِنْ قَوْلِهِ كَذَا»
د روایت تشریح :

ایوب سختیانې رضی الله عنه فرمائی چه حسن بصری رضی الله عنه طرف ته د غلط نسبتونه کونکی دوه قسمه سړی دی یو هغه قسم چه خپله د هغوی عقیده د انکار قدر ده، نو هغوی حسن بصری ته د

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۲۳، ۱۸۶۳۹) (صحیح الإسناد)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۴۵۰) (صحیح)

خپلې عقیدې نسبت کولو سره خپلې رائي ته ترویج او تقویت ورکول غواړي چه گوري دومره لوښي امام هم دا خبره کوي او دویم قسم هغه دی د چا په زړونو کښي چه د هغوی سره بغض او دشمنی ده نو هغوی د حسن رضی الله عنه په تنقیص او تردید کښي داسې کوي، او د هغوی بعض دا قسم جملو لره او چتوی یعنی د کومو جملو چه تاویل کیدی شي خو هغه هغوی په ظاهر باندې محمول کوي د هغوی طرف ته هغه منسوب کوي چه گوري هغوی په فلانی موقع باندې داسې اوئیل او په فلانی موقع باندې ئي داسې اوئیل.

[۴۶۲۳] (١) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، أَنَّ يَحْيَى بْنَ كَثِيرٍ الْعَنْبَرِيَّ حَدَّثَهُمْ، قَالَ: كَانَ قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، يَقُولُ لَنَا: "يَا فِتْيَانُ لَا تَغْلَبُوا عَلَى الْحَسَنِ، فَإِنَّهُ كَانَ رَأْيُهُ السُّنَّةَ وَالصَّوَابَ".

حضرت قره بن خالد به مونږ ته وئیل اي ځوانانو! د حسن بصری په باب کښي مغلوبه نه شي بي شکه د هغوی رائي د سنت مطابق او د حق و صواب تابع ده.

قوله: ﴿كَانَ قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ يَقُولُ لَنَا يَا فِتْيَانُ لَا تَغْلَبُوا عَلَى الْحَسَنِ فَإِنَّهُ كَانَ رَأْيُهُ السُّنَّةَ وَالصَّوَابَ﴾
قره بن خالد به مونږ ته وئیل: اي هلکانو! د حسن خلاف د خلقو په خبرو کښي مه راځئ ځکه چه د هغوی رائي د سنت موافق او صحيح وه.

[۴۶۲۴] (٢) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، وَأَبْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: "لَوْ عَلِمْنَا أَنَّ كَلِمَةَ الْحَسَنِ تَبْلُغُ مَا بَلَّغَتْ، لَكُنَّا بِرُجُوعِهِ كِتَابًا وَأَشْهَدُنَا عَلَيْهِ شُهُودًا، وَلَكِنَّا قُلْنَا: كَلِمَةٌ خَرَجَتْ لَا تُحْمَلُ".

ابن عون اووي: که چرې مونږ ته دغه علم وي چي د حسن بصری رضی الله عنه د خلې وئيلي شوي خبره به تر دومره حده پورې رسي تر کومه چي اورسيده نو مونږ به د هغه د رجوع متعلق يو کتاب ليکلي وو او په هغي باندې به مو گواهياني قائمي کړي وي. خو مونږ دغه گڼرل چي يوه خبره وه کومه چي اوشوه او بس اوشوه، مشهوره کيږي به نه.

قوله: ﴿عَنْ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ لَوْ عَلِمْنَا أَنَّ كَلِمَةَ الْحَسَنِ تَبْلُغُ مَا بَلَّغَتْ لَكُنَّا بِرُجُوعِهِ كِتَابًا وَأَشْهَدُنَا عَلَيْهِ شُهُودًا وَلَكِنَّا قُلْنَا كَلِمَةٌ خَرَجَتْ لَا تُحْمَلُ﴾

هغه چه پورته مونږ ليکلي دي چه د حسن بصری رضی الله عنه نه په بعض تقريرونو کښي داسې الفاظ د خولې نه وتلي وو چه په هغي سره شبه پيدا کيدي شوه د تقدير خلاف هم د هغي ذکر په دې روايت کښي دي، ابن عون رضی الله عنه فرماني چه که مونږ ته دې قسم جملو په باره کښي خبر وي چه خلق به دا د کوم ځاني نه کوم ځاني ته اورسوي او د څه به څه مطلب واخلي نو مونږ به د دې الفاظو په باره کښي د هغوی نه رجوع ليکلي وي چه زه دا خپل الفاظ واپس اخلم (کوم چه تاسو په غلط محمل باندې محمول کوئ) او د رجوع د ليکلو نه پس به مې په دې باندې گواهان هم قائم کړي وو، خو داسې ځکه اونکړې شوه ه مونږ پوهيدو چه دا جمله په رواني کښي د هغوی د خولې نه اوختله څوک به دا نقل کوي او مشتهر کوي به ئي.

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۳۲) (صحیح)

(٢): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۸۹۲۲) (صحیح مثله)

[٤٦٢٥] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: قَالَ لِيَ الْحَسَنُ "مَا أَنَا بِعَابِدٍ إِلَى شَيْءٍ مِنْهُ أَبَدًا".

ایوب وائی چی حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ ماته اوونیل: زه به ائنده داسی خبره نه کووم- (په کومه کښی چی د تقدیر د انکار شبه وی،)

قوله: (عَنْ أَيُّوبَ قَالَ قَالَ لِيَ الْحَسَنُ مَا أَنَا بِعَابِدٍ إِلَى شَيْءٍ مِنْهُ أَبَدًا)

یعنی کله چه حسن رحمۃ اللہ علیہ ته معلومه شوه چه بعض خلق د هغوی دا قسم الفاظ خوروی نو هغوی به فرمائیل چه بیادپاره به زه داسی الفاظ هرگز نه استعمالوم.

[٤٦٢٦] (٢) حَدَّثَنَا هِلَالُ بْنُ بِشْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عُثْمَانَ الْبَتِيِّ، قَالَ: "مَا فَسَّرَ الْحَسَنُ آيَةَ قُطِّ إِلَّا عَنِ الْإِثْبَاتِ".

عثمان البتي بيان کوی چی حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ چی کله هم د قران کریم د کوم یو ایت تفسیر کوؤ نو په هغې کښی ئې د تقدیر اثبات او په دې به ئې د ایمان هم ذکر کوؤ.

قوله: (عَنْ عُثْمَانَ الْبَتِيِّ قَالَ مَا فَسَّرَ الْحَسَنُ آيَةَ قُطِّ إِلَّا عَنِ الْإِثْبَاتِ)

یعنی حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ به همیشه د آیات قرانیه تفسیر د اثبات تقدیر د عقیدې لاندې کولو، په بذل کښی خو هم دغه شان دی یعنی اثبات ئې د باب افعال مصدر منلی دې، او د استاد محترم مولانا محمد اسعد الله صاحب رحمۃ اللہ علیہ رانې دا وه چه ظاهر دا ده چه دا لفظ په فتح سره دې ثبت په معنی د ثقه جمع، او د ثقه خلقو نه دې دلته هم هغه مراد کړې شی د چا عقیده چه بالقدر وی، دا لفظ په کتاب کښی دوه طریقو سره منقول دې زمونږ په نسخه کښی خو داسې دې (الا عن الاثبات) او د یوې نسخې حواله په حاشیه کښی موجود ده په هغې کښی دی (الا على الاثبات) ظاهره ده چه د علی په صورت کښی دا لفظ اثبات بالکسر یعنی مصدر دې، حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښی لیکي هکذا شرح هذا الكلام الحافظ في التهذيب ٢٧٠/٢ وهو اختار اللفظ عن حميد قرأت القرآن عن الحسن ففسره على الاثبات یعنی على اثبات القدر اه، خو د عن په صورت کښی هم هغه ظاهره ده کومه چه حضرت ناظم صاحب فرمائیلی ده.

[٤٦٠٥] (٣) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا الْفَيْنِ أَحَدُكُمْ مُتَكِنًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرٍ مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ، فَيَقُولُ: لَا نَذْرِي، مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللَّهِ اتَّبَعْنَاهُ".

حضرت عبید الله د خپل والد د حضرت ابو رافع رضی اللہ عنہ نه روایت کوی، نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "هرگز دې داسې نه وی چی زه په تاسو داسې اوگورم چی څوک په خپل تخت یا په دیوان

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥٠٢) (صحیح)

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٨٥٢٥، ١٩٠٠٤) (صحیح)

(٢): سنن الترمذي للعلم ١٠ (٢٦٦١)، سنن ابن ماجه/المقدمة ٢ (١٣)، (تحفة الأشراف: ١٢٠١٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٨٨٦) (صحیح)

باندې ناست وی او هغوی ته زما د احکام نه څه حکم اورسی د کوم چی ما حکم ورکړې وی یا مې د هغې نه منع کړې وی نو هغوی او وئیل چی مونږ نه پوهیږو، مونږ خو په کتاب الله کښې چی څه او گورو نو هم په هغې به عمل کوو.

قوله: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ «لَا أَلْفَيْنِ أَخَذَكُمْ مُتَكِنًا عَلَى أَرْبَعَتِهِ»

دا حدیث په روایت د مقدم بن معدی کرب رضی الله عنه د باب په شروع کښې تیر شو.

[۴۶۰۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرْزَازِيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَخْرَمِيُّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَخَذَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ"، قَالَ ابْنُ عِيْسَى: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَنَعَ أَمْرًا عَلَى غَيْرِ أَمْرِنَا فَهُوَ رَدٌّ.

ام المؤمنین سیده عائشه صدیقہ رضی الله عنها بیان کوی، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "چا چی زموږ په دغه معامله (دین) کښې کوم نوی څیز پیدا کړو کوم چی ددې نه نه وی نو هغه مردود او باطل دي."

قوله: «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «مَنْ أَخَذَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ» او په بل روایت کښې دی مَنْ صَنَعَ أَمْرًا عَلَى غَيْرِ أَمْرِنَا فَهُوَ رَدٌّ» یعنی څوک چه په دین کښې نوې کار راوباسی چه د هغې اصل د مخکښې نه نشته هغه مردود دي، او د هغې نه روستو روایت کښې دی:

[۴۶۰۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ مَعْدَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو السُّلَمِيُّ، وَخُجْرُ بْنُ خُجْرٍ، قَالَا: "أَتَيْنَا الْعُرْبَاضَ بْنَ سَارِيَةَ، وَهُوَ مِنْ نَزْلِ فِيهِ: وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّاتُكَ لِيُخْلِعَهُمْ قُلْتُ لَا أَجِدُ مَا أَهْلَكُمْ عَلَيْهِ سُورَةُ التَّوْبَةِ آيَةُ ٨٢، فَسَلَّمْنَا، وَقُلْنَا: أَتَيْنَاكَ زَائِرِينَ وَعَابِدِينَ وَمُقْتَسِبِينَ، فَقَالَ الْعُرْبَاضُ "صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَوَعظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَانَ هَذِهِ مَوْعِظَةً مُؤَدِّعٍ، فَمَاذَا تَعْبُدُ إِلَيْنَا؟ فَقَالَ: أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ عَبْدًا حَبِشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمُهَدِّدِينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعُضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ، وَإِنَّا كُفْرًا وَمُحَدَّثَاتٍ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ".

د حضرت عبد الرحمن بن عمرو سلمی اود حجر بن حجر بیان دي چی مونږ د حضرت عرباض بن ساریه رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو د چا په باب کښې چی دغه آیت کریمه نازل شوې وو- (ولا على الذين اذا ما اتوك لاتوكلهم قلت لا اجد ما اهلكم عليه سورة التوبة آية ٨٢)، په هغه خلقو باندې هیڅ گناه نشته چی کله هغوی ستاسو خواه له راشی چی تاسو هغوی له سورلی ورکړئ، هغوی او وئیل چی زما

(۱): صحيح البخاري/الصلح ۵ (۲۶۹۷)، صحيح مسلم/الأقضية ۸ (۱۷۱۸)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۲ (۱۴)، (تحفة الأشراف: ۱۷۴۵۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۶، ۷۳/۶، ۱۸۰، ۲۴۰، ۲۵۶، ۲۷۰) (صحيح)

(۲): سنن الترمذي/العلم ۱۶ (۲۶۷۶)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۶ (۴۳، ۴۴)، (تحفة الأشراف: ۹۸۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۷۴)، سنن الدارمي/المقدمة ۱۶ (۹۶) (صحيح)

سره هيڅ څه شي نشته، نو هغوی په هغه حال کښې واپس شول چې د هغوی سترگو په داسې غم سره اوبښکې څڅولې چې هغوی ته هيڅ میسر نه دی څه چې هغوی خرچ کړي. " مونږ هغوی ته سلام او کړو او عرض مو او کړو: مونږ ستاسو سره د میلاؤیدو دپاره راغلي یو او دا چې ستاسو عیادت اوشی او څه علمی فائده مو هم حاصله شي، نو حضرت عرباض رضی الله عنه بیان او کړو چې رسول الله ﷺ مونږله یوه ورځ مونځ راکړو، بیا ئې زمونږ طرفته رامخ کړو او وعظ ئې وفرمائیلو، ډیر زیات بلیغه او جامع وعظ، داسې چې زمونږ د سترگو نه اوبښکې روانې شوې او زړونه مو اودرزیدل- یو وئوونکی او وئیل: ای د الله رسوله! داڅو گویا الوداعی وعظ وو، نوآیا تاسو مونږ ته څه وصیت کوی؟ وې فرمائیل: "زه تاسو ته وصیت کوم چې د الله تعالیٰ تقویٰ اختیاره وئ او د خپلو حکامو احکام اورئ او منئ، خواه که څوک حبشی یا غلام ولې نه وی- بې شکه په تاسو کښې چې څوک زما نه پس ژوندې پاتې شو هغه به ډیر اختلاف وینی، نو په دغه حالاتو کښې زما سنت او زما د خلفاؤ سنت خپلوئ، کوم چې اصحاب د رشد و هدایت دی، سنت ښه په مضبوطی سره اونیسئ، نوی نوی بدعاتو او اختراعاتونه خپل ځانونه بچ کړئ، بغیر د څه شک او شبهې نه هره نوی خبره بدعت دې او هر بدعت گمراهی ده.

قوله: **«عَنِ الْعَرَبِاضِ بْنِ سَارِيَةَ رضی الله عنه..... يَا رَسُولَ اللَّهِ كَأَنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةٌ مُودِعٍ (١) فَمَادَا تَفْعَلُ إِيَّانَا فَقَالَ «أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ..... وَكُلِّ بِذَعَةٍ ضَلَالَةٍ»**

شرح الحديث :

سیدنا عرباض بن ساریه رضی الله عنه فرمائی چې یوه ورځ رسول الله ﷺ مونږ ته مونځ راکړو، د مانځه نه پس زمونږ طرف ته متوجه شو او داسې موثر وعظ ئې وفرمائیلو چې په هغې سره د سترگو نه اوبښکې روانې شوې او زړونه او ریډل یو صحابی د دې نه متاثر کیدو سره فدائی انداز کښې عرض او کړو یا رسول الله ﷺ! دا وعظ او بیان خو داسې دې لکه د رخصت کونکي چې څنگه بیان وی. تاسو زمونږ په کوم څیز باندې عهد اخستل غواړئ او خاص طور سره دهغې وصیت کول غواړئ په دې باندې رسول الله ﷺ وفرمائیل: زه تاسو ته د الله پاک نه د ویریدو وصیت کوم او بل د امیر د خبرې اوریدلو او د منلو اگر چې هغه امیر حبشی او تور غلام ولې نه وی. وړاندې رسول الله ﷺ وفرمائیل چې کوم خلق په تاسو کښې زما نه روستو ژوندی پاتې شي نو هغوی به وړاندې تلو سره ډیر اختلاف اوینی (یعنی په دین کښ، لهذا د هغه اختلاف په وخت، تاسو زما (او زما) د خلفاء راشدینو سنت لازم اونیسئ، ښه په قوت سره ئې اونیسئ، او د خپلو غاښونو د لاندې ئې کړئ، دا کنایه ده په لزوم د سنت کښې د کوشش کولو نه، او ځان بچ کړئ د نوو خبرو نه ځکه چې هره نوې خبره بدعت دې او هر بدعت گمراهی ده، د بدعت نه مراد بدعت سیئه دې، لکه چې مخکښې تیر شوې دی چې د بدعت په لغت کښې دوه قسمونه دې سیئه او حسنه، او دلته د

(١) یحتمل وجهین اما حقیقة لعلمهم فهموا بالقرائن انها موعظة التودع او علي التشبيه اي كما يعظه احد عند الوداع کلا في الکوکب و هاشمه (هامش بدل)

بدعت نه مراد سيئه دي کوم چه قبيح وي. والحديث اخرجه الترمذی وابن ماجه، قاله المنذی.

[۴۶۰۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلِمَانُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ عَتِيقٍ، عَنْ طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، عَنِ الْأَخْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَلَا هَلْكَ الْمُتَنَطِّعُونَ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ".

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دي، نبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: خبردار! غلو (معمولی خبره زیاته ول) کوونکی، او د حد نه تیر شوی خلق هلاک شو. "هغوی دغه خبره درې ځلې او فرمائیله.

قوله: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « أَلَا هَلْكَ الْمُتَنَطِّعُونَ » ثَلَاثَ مَرَّاتٍ)

د متنتعین نه مراد متعمقین دی یعنی کوم خلق چه په بحث مباحثه کښي غلو کوي او لا یعنی فضول خبرو کښي ننوتونکی دی، یا په داسې څیزونو کښي بحث کونکی دی چرته چه عقل نه رسیږي لکه مسئله د تقدیر او صفاتو، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائی چه دې خلقو د خپل ځان سخت نقصان او کړو، او دا خبره هغوی درې کرته او فرمائیله. والحديث اخرجه مسلم، قاله المنذی.

بَابُ مَنْ دَعَا إِلَى السَّنَةِ

باب ۶- د سنت (اتباع) طرف ته د دعوت ورکولو د اهمیت بیان

د دې نه مخکښي باب باب لزوم السنة دي او دا دعوت الى السنة دي په دواړو کښي فرق ښکاره دي، د اول باب مضمون لازم دي او د دې متعدی.

[۴۶۰۹] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْعَلَاءُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "کوم سړي چې د حق د لارې دعوت ورکوي هغه ته دومره ثواب ميلاويږي څومره چې د دې اتباع کولو واله ته ميلاويږي. په دغه اتباع کولو کښي به د هيچا په ثواب کښي څه کمي نه وي. او چا چې دکومي گمراهي دعوت ورکړو نو هغه ته به دومره قدرگناه ميلاويږي څومره چې دهغې پيروي کولو واله ته ميلاويږي په دغه وجه به دهغوی په گناهونو کښي څه کمي نه راځي."

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ الْخ »)

۱: صحيح مسلم للعلم ۴ (۲۶۷۰)، (تحفة الأشراف: ۹۳۱۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۷۱) (صحيح)

۲: صحيح مسلم للعلم ۶ (۲۶۷۴)، سنن الترمذی للعلم ۱۵ (۲۶۷۴)، (تحفة الأشراف: ۱۳۹۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۷/۲)، سنن الدارمي للمقلمة ۴۴ (۵۳۰) (صحيح)

څوک چه خلقو ته د هدايت طرف ته دعوت ورکوي نو د هغه په دعوت چه څومره خلق د هغه اتباع کولو سره اعمال صالحه کوي د هغوی ټولو ثواب به دې داعی ته هم ملاوېږي. او د دې ثواب د ملاویدو د وجې نه به د هغوی په ثواب کښې هېڅ کمې نه راځي. او دویم جزء د دې حدیث د دې مقابل دې چه کوم سړې خلقو ته د گمراهۍ دعوت ورکوي نو څومره خلق چه د هغه د دعوت په اتباع کښې بد اعمال کوي نو د هغه ټولو گناه به دې داعی ته هم ملاوېږي او د اصل عمل کونکو په گناه کښې به هم کمې نه راځي. په دې دویم جزء باندې دې دا شبهه اونکړې شي چه دا د الله پاک د قول «ولا تزر وازرة وزر اخرى» خلاف دې ځکه چه په دې دواړو کښې هېڅ مخالفت نشته، ځکه چه دلته اصل گناه کونکي د خپلو گناهونو بوجه پخپله اوچتوي، او داعی چه کومه گناه شوې ده هغه د هغه د سبب ضلالت د جوړیدو د وجې نه او سبب ضلالت کیدل خپله گناه ده. (بذل) والحدیث اخرجه مسلم والترمذی وابن ماجه، قاله المنذری.

[۶۱۰] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَكْثَرَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ أَمْرٍ لَمْ يُحَرِّمْ فَحَرَّمَ عَلَى النَّاسِ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ».

حضرت عامر بن سعد د خپل والد (حضرت سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه) نه روایت کوي، رسول الله ﷺ او فرماييل: «په مسلمانانو کښې د جرم په اعتبار سره د ټولو نه لوی مجرم هغه مسلمان دې چا چی د کومې داسې خبرې باره کښې سوال اوکړو کوم چی مخکښې حرام نه وو، خو دده د سوال کولو په وجه باندې حرام کړې شو.»
«عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «إِنَّ أَكْثَرَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ أَمْرٍ لَمْ يُحَرِّمْ فَحَرَّمَ..... مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ»»
د دې حدیث د مضمون تعلق د عهد نبوی سره دې کومه چه د نزول وحی او تحلیل او تحریم زمانه وه.

الاصول في الاشياء الاباحية :

او د دې حدیث نه دا هم معلومیږي چه اصل په اشیاء کښې اباحت دې تر څو چه دلیل د تحریم بیا نه موندلې شي. لهذا رسول الله ﷺ فرماني چه که د یو سړی په فضول او بلا ضرورته سوال کولو باندې د یو څیز د تحریم حکم نازل شي نو هغه ډیر د لوښې جرم کار اوکړو چه د هغه د سوال د وجې نه خلق په تنگسیا کښې پریوتل او هغه د یو حلال څیز د حرامیدو ذریعه جوړه شوه ځنګه چه نورو خلقو ته د فائدې او آسانۍ رسولو ثواب عظیم ترین دې. هم دغه شان هغوی په تنگسیا کښې د اخته کولو گناه به هم عظیمه وي، خیر الناس من یفیع الناس، والحدیث اخرجه البخاری ومسلم، قاله المنذری.

(۱): صحيح البخاري/الاعتصام ۳ (۷۲۸۹)، صحيح مسلم/الفضائل ۳۷ (۲۳۵۸)، (تحفة الأشراف: ۳۸۹۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۷۱، ۱۷۹) (صحيح)

باب فی التفضیل

(په صحابه کرامو ﷺ کښی) د تفضیل بیان

غرض المصنف بالترجمة

په سنن ابوداؤد کښی د کتاب المناقب یا ابواب المناقب په عنوان سره هیڅ نشته اگر چه په دې کښی د مناقب صحابه څه اندازه روایات شته خو د مصنف ﷺ غرض چونکه په هغې سره صرف منقبت بیانول نه دی په دې وجه دا عنوان هغوی اختیار نه کړو، ځکه چه د مصنف ﷺ مقصود دې په صحابه کرامو ﷺ کښی ترتیب بیانول په اعتبار د فضیلت هم په دې وجه ئی دا عنوان قائم کړو یعنی التفضیل، ځکه چه په دې مسئله د تفضیل کښی د اهل سنت او مبتدعین اختلاف مشهور دې، د اهل سنت په نزد چه په دې کښی کوم ترتیب دې مصنف ﷺ هغې لره ثابتول غواړی پس په بذل المجهود کښی دی: باب فی التفضیل ... ای طريقة السلف فی التفضیل بین اصحابه ﷺ وقد خالف فيه اهل البدع السلف، من ههنا شرع المصنف ﷺ الرد علی طوائف المبتدعین من الروافض اه

[٤٦٢٧] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَسَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كُنَّا نَقُولُ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا نَعْدِلُ بِأَبِي بَكْرٍ أَحَدًا ثُمَّ عُمَرَ، ثُمَّ نَتْرُكُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا نَقَاضِلُ بَيْنَهُمْ".

د حضرت عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دي چی د نبی کریم ﷺ په زمانه کښی به مونږ د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ برابر هیڅوک نه گڼل- بیاد هغوی نه پس حضرت عمر رضی اللہ عنہ او د هغوی نه پس حضرت عثمان رضی اللہ عنہ (درجه به مو گڼله) بیاد نبی ﷺ په اصحابو کښی به مونږ څه قسمه تفضیل نه گڼلو بلکې ټول به مو مساوی (برابر) گڼل.

قوله: ﴿ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ كُنَّا نَقُولُ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا نَعْدِلُ بِأَبِي بَكْرٍ أَحَدًا ثُمَّ عُمَرَ ثُمَّ نَتْرُكُ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا نَقَاضِلُ بَيْنَهُمْ 》

سیدنا ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه مونږ به د رسول اللہ ﷺ په زمانه کښی او د هغوی په ژوند کښی خپل مینځ کښی داسې وئیل (او هم دا عقیده به لرله) چه په صحابه کرامو ﷺ کښی د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ برابر هیڅوک نه شی کیدی او بیا به مو په دویمه درجه کښی عمر رضی اللہ عنہ ساتلو او په دریمه درجه کښی به مو عثمان رضی اللہ عنہ، بیا به مو باقی صحابه کرامو ﷺ په خپل حال باندې پریخودل او د هغوی تر مینځ به مو د مرتبې په لحاظ سره هیڅ ترتیب نه قائلولو، یعنی په تعیین سره، اگر چه په دې خو پوهیدو چه د بعض په بعضو باندې فضیلت دې کوم چه بدیهی امر دې، د اهل سنت په نزد په شیخین کښی خو هم دا ترتیب دې کوم چه په دې حدیث کښی ذکر دې او د دې نه پس په ختنین کښی هم د جمهورو په نزد هم دا ترتیب دې چه د سیدنا علی رضی اللہ عنہ مرتبه د سیدنا عثمان رضی اللہ عنہ نه پس ده، هسې په دې کښی د بعض علماء کرامو اختلاف دې کوم چه مونږ د الفیض السمائی په مقدمه کښی ذکر کړې دي فارجه الیه لوست.

(١) صحیح البخاری لمضائل الصحابة ٤ (٣٦٥٥)، ٧ (٣٦٩٨)، (تحفة الأشراف: ٨٠٢٨) (صحیح)

د مسلسلالات نومی کتاب تعارف :

موجوده چه په مسلسلالات نوم سره کوم کتاب مشهور دي د شاه ولي الله رحمته الله علیه هغه د درې رسالو مجموعه ده، الفضل المبين في المسلسل من حديث النبي الامين، په دې کښې حضرت شاه ولي الله صاحب خپل يا دخپل پلار بعضې منامات (خوبونه) او مکاشفات ذکر کړي دي او دريمه حصه د هغې چه په هغې کښې هغه احاديث نادره دي کوم چه شاه صاحب ته د خپلو بعض استاذانو نه رارسيدلي دي چه د هغې نوم هغوی النوادر من احاديث سيد الاوائل والاواخر بدلي دي.

د شاه صاحب يو مکاشفه :

دا پوره خبره خو ضمنا راغله ليکل دا وو چه د دې کتاب چه کومه د مينځ حصه ده الدر الثمين په هغې کښې شاه صاحب رحمته الله علیه خپله يو مکاشفه ليکلي ده چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم نه روحاني طور په سيدنا علي عليه السلام باندې د تفضيل شيخين راز معلوم کړو، حال دا چه علي عليه السلام په ډيرو اوصافو کښې د شيخين نه فائق دي. د دې روحاني سوال نه پس چه د شاه صاحب په قلب باندې د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د طرف نه کوم فيضان اوشو د هغې ذکر نې فرمايلي دي چه د هغې خلاصه مونږ دا فهم کړه چه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دوه رخه دي ظاهر او باطن، شيخين عليهم السلام خو د هغوی د ظاهر رخ دپاره په منزله د جوارح (لاس او خپو) دي او وجه باطن چه د هغې تعلق د مراتب فنا او بقا سره دي په هغې کښې علي عليه السلام د هغوی ښې لاس دي. خو د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم علوم کوم چه مروی دي د هغې منبع وجه ظاهر ده اهو ظاهر د شريعت بنياد هم په هغه علومو باندې دي، پس هم په دې وجه د شيخين مرتبه د علي عليه السلام نه زياته ده. والحديث اخرجه البخاري والترمذي، قاله المنذري.

[۴۶۲۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيمٍ، حَدَّثَنَا عَنبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: قَالَ سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: إِنَّ ابْنَ عُمَرَ، قَالَ: "كُنَّا نَقُولُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَحْضَرُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ، ثُمَّ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْمَعِينَ".

حضرت عبد الله بن عمر عليه السلام نه روایت دي چی مونږ به وئیل کله چی د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم حیات وو، د نبی صلی الله علیه و آله و سلم په امت کښې د ټولو نه زیات افضل ابوبکر دي، بیا عمر او بیا عثمان. الله تعالی دي ددوی ټولو نه راضی شی.

[۴۶۲۹] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا جَامِعُ بْنُ أَبِي رَاشِدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو يَعْلَى، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنْفِيَّةِ، قَالَ: "قُلْتُ لِأَبِي أَبِي النَّاسِ خَيْرٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: أَبُو بَكْرٍ، قَالَ: قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ عُمَرُ، قَالَ: ثُمَّ خَشِيتُ أَنْ أَقُولَ: ثُمَّ مَنْ؟ فَيَقُولَ: عُثْمَانُ، فَقُلْتُ: ثُمَّ أَنْتَ يَا أَبَةَ، قَالَ: مَا أَنَا إِلَّا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ".

(د حضرت علي عليه السلام فرزند ارجمند، حضرت محمد بن خنفیه نه مروی دی وائی چی ما د خپل

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۰۱۶) (صحیح)

۲: صحیح البخاري/الفضائل الصحابة ۵ (۶۳۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۶۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المقدمة ۱۱ (۱۰۶) (صحیح)

والد نه تپوس اوکړو چی د رسول الله ﷺ نه پس د ټولو نه افضل څوک دې؟ هغوی اووې: حضرت ابوبکر رضی الله عنه ما اووې: بیا څوک؟ وی وئیل چی حضرت عمر رضی الله عنه - بیا ماته اندیښنه اوشوه که چرې ما ترینه تپوس اوکړو چی د هغوی نه پس څوک دې نو هغوی اووائی چی حضرت عثمان رضی الله عنه - نو ما ترینه د خانه تپوس اوکړو چی بیا خو به تاسو یی، بابا جان! هغوی اووې: زه خو په مسلمانانو کښې یو عام سړې یم.

قوله: «عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَةِ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي أَيْ النَّاسِ خَيْرٌ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ أَبُو بَكْرٍ الْخ»

د علی رضی الله عنه څوئي محمد بن الحنفیه فرمائی چه ما یوه ورځ د خپل پلار نه تپوس اوکړو چه د رسول الله ﷺ نه پس په باقی خلقو کښې افضل څوک دې، هغوی او فرمائیل ابوبکر، ما ترې نه تپوس اوکړو بیا څوک؟ هغوی او فرمائیل د هغوی نه پس د عمر رضی الله عنه درجه ده، هغوی فرمائی چه د دې نه پس ما د خپل سوال رخ بدلولو سره چه چرته دا او نه وائی چه د هغوی نه پس عثمان رضی الله عنه دې په دې وجه ما داسې سوال اوکړو چه بیا د عمر رضی الله عنه نه پس خو هم تاسو یی نو هغوی جواب ورکړو «مَا أَنَا إِلَّا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ» زما درجه به د هغوی نه پس څنگه شی، زه خو د عام مسلمانانو نه یم.

[۴۶۳۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْكِينٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْغَنِيِّ الْفَرَّائِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ، يَقُولُ: "مَنْ زَعَمَ أَنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ أَحَقُّ بِالْوِلَايَةِ مِنْهُمَا فَقَدْ خَطَأَ أَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَالْمُهَاجِرِينَ، وَالْأَنْصَارَ، وَمَا أَرَاهُ يَرْتَفِعُ لَهُ مَعَ هَذَا عَمَلٌ إِلَى السَّمَاءِ".

حضرت سفیان ثوری رضی الله عنه به وئیل: د کوم سړی چی دغه گمان وی چی حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر او د حضرت عمر رضی الله عنه رضی الله تعالی عنهما په نسبت د خلافت زیات حق دار وو نو هغه حضرت ابوبکر، حضرت عمر، مهاجرین او انصار رضی الله عنه په غلطی باندې او گنرل - او زه نه پوهیږم چی ددغې عقیدې په موجودگي کښې به ددې څه عمل د آسمان د طرف نه راځي.

قوله: «سَمِعْتُ سُفْيَانَ يَقُولُ مَنْ زَعَمَ أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ أَحَقُّ بِالْوِلَايَةِ مِنْهُمَا فَقَدْ خَطَأَ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارَ وَمَا أَرَاهُ يَرْتَفِعُ لَهُ مَعَ هَذَا عَمَلٌ إِلَى السَّمَاءِ»

سفیان ثوری رضی الله عنه فرمائی چه کوم سړی دا عقیده لری چه علی رضی الله عنه د خلافت زیات مستحق وو د شیخین نه نو هغه د شیخین او د ټولو مهاجرین او انصار تخطئه اوکړه، او زه دا خیال نه کوم چه د هغه به یو عمل هم اسمان ته اوخیژی د دې عقیدې سره، ځکه چه دا سړی مبتدع دې، د هغه عقیده د سلف د عقیدې خلاف ده.

[۴۶۳۱] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَارِسٍ، حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، حَدَّثَنَا عَبَادُ السَّامَكُ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ، يَقُولُ: "الْخُلَفَاءُ خَمْسَةٌ: أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ".

حضرت سفیان ثوری رضی الله عنه به فرمائیل خلفاء پنځه دی - یعنی ابوبکر، عمر، عثمان، علی او عمر بن العزیز رضی الله عنه.

۱: تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۶۶) (صحیح الإسناد)

۲: تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۶۷) (ضعیف الإسناد)

قوله: (سَمِعْتُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيَّ يَقُولُ الْخُلَفَاءُ خَمْسَةٌ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَغُثْمَانُ وَعَلِيٌّ وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ)

سفیان ثوری رحمہ اللہ فرمائی چه خلفاء پنخه دی یعنی د چا خلافت چه علی منهاج النبوة او خلافت راشده دې هغه پنخه دی خلفاء اربعه او پنخم عمر بن عبدالعزیز کوم چه په عمر ثانی سره معروف دې، او د اول صدی مجدد دې.

باب فِي الْخُلَفَاءِ

باب د خلفاء (راشدینو) بیان

یعنی د خلفاء راشدین د مناقبو په بیان کښې او د هغوی نه علاوه هم د بعض خلفاء بنو امیه ذکر لکه حجاج، یعنی د هغه د سیرت سیئه او کردار په بیان کښ.

د احادیث الباب نه هم د خلفاء راشدین ترمینځه ترتیب معلومېږي او هغه هم هغه ترتیب دې کوم چه د دې حضراتو په خلافت کښې بیا موندلې شو لکه چه د اهل سنت والجماعت مسلک دې، لهذا په روافضو باندې به رد اوشی.

[۶۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: مُحَمَّدٌ كَتَبْتُهُ مِنْ كِتَابِهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ: أَنَّ رَجُلًا أَتَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "إِنِّي أَرَى اللَّيْلَةَ ظُلَّةً يَنْطَلِفُ مِنْهَا السَّمَانُ وَالْعَسَلُ، فَأَرَى النَّاسَ يَتَكَفَّفُونَ بِأَيْدِيهِمْ، فَالْمُسْتَكْبِرُ وَالْمُسْتَقِيلُ، وَأَرَى سَبَبًا وَاصِلًا مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ فَأَرَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخَذْتَ بِهِ فَعَلَوْتَ بِهِ، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَعَلَا بِهِ، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَانْقَطَعَ ثُمَّ وَصَلَ فَعَلَا بِهِ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا بِي وَأَمَى لَتَدْعَنِي فَلَا عِزَّ لِي، فَقَالَ: اعْبُرْهَا، قَالَ: أَمَّا الظُّلَّةُ: فَظُلَّةُ الْإِسْلَامِ، وَأَمَّا مَا يَنْطَلِفُ مِنَ السَّمَانِ وَالْعَسَلِ: فَهُوَ الْقُرْآنُ لِينُهُ وَحَلَاوَتُهُ، وَأَمَّا الْمُسْتَكْبِرُ وَالْمُسْتَقِيلُ: فَهُوَ الْمُسْتَكْبِرُ مِنَ الْقُرْآنِ وَالْمُسْتَقِيلُ مِنْهُ، وَأَمَّا السَّبَبُ الْوَاصِلُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ: فَهُوَ الْحَقُّ الَّذِي أَنْتَ عَلَيْهِ تَأْخُذُ بِهِ فَيُعَلِّيكَ اللَّهُ، ثُمَّ يَأْخُذُ بِهِ رَجُلٌ فَيَعْلُو بِهِ، ثُمَّ يَأْخُذُ بِهِ رَجُلٌ آخَرُ فَيَنْقَطِعُ ثُمَّ يُوَصِّلُ لَهُ فَيَعْلُو بِهِ، أَيْ رَسُولَ اللَّهِ لَتَحْدِثَنِي أَصَبْتُ أَمْ أَخْطَأْتُ؟ فَقَالَ: أَصَبْتُ بَعْضًا وَأَخْطَأْتُ بَعْضًا، فَقَالَ: أَقْسَمْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَتَحْدِثَنِي مَا الَّذِي أَخْطَأْتُ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَقْسِمُ."

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ بیان کوی چی حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ به وئیل چی یو سرې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغلو او وې وئیل: ما نن شپه خوب لیدې وو چی د یوې وریځې نه غوړی او شهد راخاخی ماخلق اولیدل چی هغوی خپل لاسونه خواره کړی وو نو څه خلقو د هغې نه ډیر زیات زیات واخستل او څه خلقو ترینه کم واخستل. او ما یو پرې (رسئ) اولیدو کوم چی د آسمان نه تر زمکې پورې رازوړند دې، ای د الله رسول صلی اللہ علیہ وسلم تاسو مې اولیدئ چی تاسو هغه نیولې دې او بره اوختئ. بیایو بل سرې هغه اونیوؤ او هغه هم بره اوختو. بیایو بل سرې اونیوؤ هغه هم اوختو. بیایو بل سرې اونیوؤ نو هغه پرې اوشلیدو. بیا جوړ کړې شو نو هغه بره اوختو. پس حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او وې ازما موراو پلار په تاسو قربان! ماله اجازت راکړئ چی زه ددې تعبیر عرض کړم. هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "ددې

تعبیر بیان کړه: نو هغوی اووې: هغه وریځه د اسلام سورې دې او د هغې راڅخیدو واله غوړې او شهد، د قرآن پاک ملائمت او شریینی ده. د زیات او د کم اخستلو واله خو هم هغه دی کوم چی د قرآن پاک نه خپله حصه زیاته یا کمه اخلی. او د آسمان رازوړند شوي هغه پرې هم هغه حق دې په کوم باندې چی تاسو ﷺ یئ - تاسو هغه نیولې دې نو الله تعالی به تاسو بلند او فرمائی - بیا د تاسو نه پس به بل سرې هغه نیسی او ددې په ذریعه به ږه اوځیژی - ددې نه پس به بل سرې نیسی هغه به هم اوځیژی - بیا دریم سرې به ئې نیسی نو هغه به اوشلیږی، بیا به د هغه په خاطر سره هغه دوباره جوړ کړې شی نو بیا به هغه اوځیژی - ای د الله رسوله ﷺ ماته ضرور او فرمائی چی ما ټیک اووې یا غلط؟ هغوی ﷺ او فرمائیل: چی تاسو څه درست اووې او په څه کښې مو غلطی اوکړه. "ای د الله رسوله ﷺ! چی زه تاسو له قسم درکوم چی ما ته ضرور او وائی چی ما څه غلطی اوکړه: هغوی ﷺ او فرمائیل: "چی قسم مۀ راکوه."

قوله: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ أَنَّ رَجُلًا أَتَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ إِنِّي أَرَى اللَّيْلَةَ ظِلَّةً يَنْطِفُ مِنْهَا السَّمْنُ وَالْعَسَلُ فَأَرَى النَّاسَ يَتَكَفَّفُونَ بِأَيْدِيهِمْ فَالْمُسْتَقِيلُ الْخ)

شرح الحديث بالبسط :

د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه ابوهریره رضی الله عنه به دا واقعه بیانوله چه یو سرې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلو او راتلو سره هغه دا خواب بیان کړو چه نن شپه ما اولیدل چه په اسمان باندې د وریځ یو ټکړه ده چه د هغې نه شهد او غوړې راڅاڅی او خلق په زمکه باندې ولاړ د هغې نه په خپلو لاسونو کښې اخلی څوک کم او څوک زیات (د خوب یو جزء خو دا شو وړاندې د دویم جزء بیان دې) او زه گورم چه یو رسئ ده چه د آسمان نه د زمکې طرف ته راغلي ده، پس ما تاسو اولیدئ یا رسول الله ﷺ چه تاسو دا رسئ اونیوله او د هغې په نیولو سره پورته لاړئ بیا ستاسو نه پس یو بل سرې هم هغه رسئ اونیوله او هغه هم د هغې په نیولو سره پورته لاړو، بیا یو بل سرې اونیوله هغه هم د دې په ذریعه اوختلو، بیا یو دریم سرې هغه رسئ اونیوله خو هغه رسئ اوشلیده خو بیا روغه شوه پس هغه هم د هغې په ذریعه اوختلو، کومه رسئ چه د رسول الله ﷺ په لاس کښې وه د هغې مصداق خو د هغوی نبوت دې، او کومه رسئ چه د نورو حضراتو په لاس کښې وه د هغې مصداق خلافت نبوت دې، د هغوی نه پس چه کوم دویم سرې راغلو هغه صدیق اکبر رضی الله عنه دې او خپل مدت خلافت پوره کولو سره ئې الله پاک سره ملاقات اوکړو، علی هذا القیاس کوم صاحب چه د هغوی نه پس تشریف راوړلو یعنی عمر رضی الله عنه، او بیا چه د هغوی نه روستو راغلو د هغوی نه مراد عثمان غنی رضی الله عنه دې خو د هغوی رسئ اوشلیده او بیا په روایت کښې دا دی چه هغه بیا روغه شوه یعنی د خلافت تسلسل قائم وو چه هغه خلافت د هغوی نه ما بعد طرف ته منتقل شو. او د دې تسلسل په تمامیت سره هغه دریم صاحب هم پورته لاړو، خوب پوره شو، (قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لَتَدْعَنِي فَلَا تُغْبِرُنَهَا. فَقَالَ «اغْبِرُهَا» یعنی د خوب د

اوریدو نه پس مخکښې د دې نه چه رسول الله ﷺ ټي تعبیر بیان کړې په حاضرین مجلس کښې صدیق اکبر ﷺ عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ زما مور پلار دې په تاسو قربان وی تاسو ما پریردئ یعنی ماته دې باره کښې د پیش قدمی اجازت راکړئ چه زه د دې خوب تعبیر بیان کړم حضرت صدیق اکبر د خوب په تعبیر کښې رغبت او شوق ښکاره کولو سره د رسول الله ﷺ نه اجازت ولې او غوښتلو، ممکنه ده چه د هغه منشاء به دا وه چه دا خوب د رسول الله ﷺ په حق کښې زیرې دې چه تاسو په منصب نبوت باندې فائز کیدو سره درجې د کمال ته اورسیدې او دا خیز خپله خو د رسول الله ﷺ په حق کښې د فخر سبب دې خو د هغوی امت هم کوم چه په هغوی باندې خان قربانوی چه په هغوی کښې د ټولو نه مخکښې صدیق اکبر ﷺ دې د هغوی دپاره هم دا د فخر سبب دې هم په دې وجه د منقبت د بیان په طور صدیق اکبر ﷺ په دې کښې حصه اخستل او غوښتل، او په دې حیثیت سره هم چه رسول الله ﷺ به د خپل خان دپاره فخر نه خوښولو، یو سرې هغوی ته اووې یا خیر البریه انو هغوی او فرمائیل ذاک ابراهیم، او اگر چه د بیان واقع په طور خپل اوصاف کوم چه د فخر سبب کیدې شی هغه رسول الله ﷺ د خپل امت مخکښې بیان کړل د اظهار حقیقت دپاره خو ورسره د فخر نفی هم کوی لکه ﴿بیدی لواء الحمد يوم القيامة ولا فخر وانا سيد ولد ادم ولا فخر ونحو ذلك من الاوصاف﴾ صدیق اکبر ﷺ د خوب دا تعبیر او فرمائیلو چه د وریخي مصداق خو اسلام دې او د هغې نه چه کوم شهد او غوړې راخاسی د هغې مصداق قرآن کریم دې. د قرآن کریم طراوت او حلاوت، ممکنه ده چه په دې وصفونو کښې یو د یو تعلق د قرآن کریم د مضمون او معانی سره دې، او د دویم تعلق د هغې د کمال بلاغت او حسن تعبیر سره دې، هغه چه هر څه وی خو صدیق اکبر ﷺ د سمن او د غسل د دواړو مصداق په قرآن کریم کښې منحصر کړو. ﴿وَأَمَّا الْمُسْتَكْبِرُ وَالْمُسْتَقْبِلُ﴾ د دې په باره کښې هغوی او فرائیل چه دا دواړه کسان هم هغه دی کوم چه د قرآن کریم نه فائده اوچتونکی دی یو زیات او بل کم، او وړاندې ټي او فرمائیل ﴿وَأَمَّا السَّبَبُ الْوَاصِلُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ﴾ نه مراد هغه حق او نبوت دې په کوم باندې چه تاسو قائم یئ تاسو دا په مضبوطیا سره نیولې دې چه د هغې په وجه باندې به الله پاک تاسو ته فوقیت او اوچتوالی درکوی، بیا به دې کار لره ستاسو نه پس یعنی خلافت نبوت لره یو سرې اوچتوی او د هغې په وجه باندې به هغه فوقیت حاصلوی د هغه نه پس به دویم سرې راخی کوم چه به دا کار سنبهالوی او د هغې په وجه باندې به فوقیت حاصلوی، بیا به یو دریم سرې راشی دا کار به سنبهالوی بیا به په دې سرې راتلو باندې د دې سلسلې رسن ماته شی، (۱) بیا به هغه او ترلې شی، بیا به هغه هم اوخیژی، د

(۱) رسول الله ﷺ او حضرت شیخین خو گویا د خپل خان نه روستو د خلافت مسئله اشاره یا صراحة مقرر کړې وه او د عثمان ﷺ د طرف نه د استخلاف په باره کښې څه هدایت نه وو تردې چه د هغوی د شهادت واقعه پېښه شوه او بیا په دې باندې هم څو ورځې تیریدو نه پس د خلیفه تعیین اوشو په دې وجه په دې خوب کښې د دغه کیفیت نه په انقطاع سره تعبیر اوکړې شو او د دې نه پس..... به

دې تعبیر عرض کولو نه پس صدیق اکبر عليه السلام عرض اوکړو: ﴿أَيُّ رَسُولٍ اللَّهِ لَتُحَدَّثَنِي أَصَبْتُ أَمْ أَخْطَأْتُ﴾ چه یا رسول الله عليه السلام تاسو ماته دا بیان کړئ چه ما صحیح اووې او که غلط؟ رسول الله عليه السلام او فرمائیل چه څه دې صحیح اووې او څه دې غلط، هغوی عرض اوکړو چه زه تاسو ته قسم درکولو سره عرض کوم یا رسول الله عليه السلام چه تاسو ماته ضرور بیان کړئ چه څه خطاء مې اوکړه، نو رسول الله عليه السلام او فرمائیل ﴿أَصَبْتُ بَعْضًا وَأَخْطَأْتُ بَعْضًا﴾ چه قسم ولې خورئ، یعنی زه درته وایم نه.

د دې خطاء په تعیین کښې کوم چه رسول الله عليه السلام ښکاره نه کړه ظاهر، د شراح حدیث رائي مختلف دی یو قول دا دې چه د خطاء نه مراد د رسول الله عليه السلام په موجودگي کښې په تعبیر کښې پیش قدمی کول او د هغې اجازت اخستل او بعضو اووې چه د تعبیر په بعض اجزاء کښ خطاء مراد ده، اوس دا چه هغه خطاء څه ده په دې کښې بعض وائي چه هغوی د سمن او غسل دواړو تعبیر په قرآن کریم سره ورکړو د یو تعبیر په قرآن سره او د بل په حدیث سره ورکول پکار دی، او حضرت په الکوکب الدرۍ ۷/۲ کښې په تعیین د خطاء کښې دا اقوال غلط گرزولی دی او خپله رائي ئې دا لیکلې ده چه د خوب یو حصه کومه چه تعبیر او تشریح ته محتاج ده او په خپل ظاهر باندې نه ده، صدیق اکبر عليه السلام ته د هغې تشریح کول پکار وو هغه هغوی هم داسې پریخودله چه د هغې نه معلومېږي چه هغې لره هغوی په خپل ظاهر باندې محمول کړو یعنی د خوب یو جزء داوو ﴿ثُمَّ أَخَذَ بِهِ رَجُلٌ آخَرَ فَأَنْقَطَعَ ثُمَّ وَصَلَ فَعَلًا بِهِ﴾ د دې د ظاهر نه خو دا معلومېږي چه په کوم سړي باندې رسئ ماته شی هم د هغه دپاره به دا دوباره تړلې شی حال دا چه داسې نه ده په حقیقت کښې یعنی مقطوع له موصول له نه دې بلکه د هغه نائب او خلیفه دې یعنی کوم چه به د هغه نه روستو راځی او په خوب کښې دواړو ته د یو تعبیر حیثیت څکه ورکړې شو چه د نائب فعل گویا د اصل فعل دې، او صدیق اکبر عليه السلام د دې وضاحت اونکړو بلکه د خوب دا جزء ئې په ظاهر باندې محمول کړو اهد حضرت په نزد د خطاء مصداق دا دې، هم د دې قسم خبره د امام ابن القیم رحمه الله د کلام نه هم مستفاد کیږي. والله تعالی اعلم... په حاشیه د کوکب کښې هم په تعیین د خطاء کښې ډیر کلام دې گویا د شراح د اقوالو تلخیص دې فارجع الیه لوست. دا حدیث مختصرا په کتاب الایمان والندور کښې په باب القسم ﴿هل يكون يمينا﴾ کښې تیر شوې دې او هلته دې باره کښې یو اختلافی مسئله هم تیره شوې ده چه په لفظ قسم سره د قسم منعقد کیږي یا نه؟

[۴۶۳۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: قُلْتُ أَنْ يُخْبِرَهُ.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه دغه مذکوره قصه بیان کړه - وې وئیل چی تاسو عليه السلام د غلطی د وضاحت نه انکار او فرمائیلو.

..... چه کله د خلیفه تعیین اوشو نو د دې انقطاع تسلسل نه پس دهغې وصل اوشو هم دا فرق په دې خوب کښې ظاهر کړې شوې دې
۱: انظر حدیث رقم: (۳۲۶۹)، (تحفة الأشراف: ۵۸۳۸) (ضعیف الإسناد)

[۴۶۳۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ رُفْيَا، فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا رَأَيْتُ كَأَنَّ مِيزَانًا نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ فَوُزِنْتُ أَنْتَ وَأَبُو بَكْرٍ فَرُجِحْتَ أَنْتَ بِأَبِي بَكْرٍ، وَوُزِنَ عُمَرُ، وَأَبُو بَكْرٍ فَرَجَحَ أَبُو بَكْرٍ، وَوُزِنَ عُمَرُ، وَعُثْمَانُ فَرَجَحَ عُمَرُ، ثُمَّ رَفَعَ الْمِيزَانُ، فَرَأَيْنَا الْكَرَاهِيَّةَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ روایت کوی چی نبی صلی اللہ علیہ وسلم یو ورځ تپوس او فرمائیلو: په تاسو کښې چا خوب لیدلې دې؟ "یو سړی اووې: ما- ما اولیدل چې گویا د آسمان نه یوه تله (میزان) رازورپنده ده نو د ستاسو صلی اللہ علیہ وسلم او د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ وزن او کړې شو نو تاسو صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ نه په وزن کښې درانه شوی- او د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وزن او کړې شونو حضرت عمر رضی اللہ عنہ په وزن کښې درون شویا هغه تله او چته کړې شوه- نو (په دغه خبره باندې) مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مخ مبارک باندې د نا پسندیدگۍ آثار اولیدل-
قوله: «عَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ رُفْيَا «. فَقَالَ رَجُلٌ أَنَا رَأَيْتُ كَأَنَّ مِيزَانًا نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ فَوُزِنْتُ أَنْتَ وَأَبُو بَكْرٍ فَرُجِحْتَ أَنْتَ بِأَبِي بَكْرٍ وَوُزِنَ عُمَرُ وَأَبُو بَكْرٍ فَرَجَحَ أَبُو بَكْرٍ وَوُزِنَ عُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَحَ عُمَرُ ثُمَّ رَفَعَ الْمِيزَانُ فَرَأَيْنَا الْكَرَاهِيَّةَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

شرح الحديث :

يعني يوه ورځ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د حاضرین مجلس نه تپوس او کړو چه آیا په تاسو کښې چا نن شپه خوب لیدلې دې؟ نو یو صحابی عرض او کړو چه ما لیدلې دی نن شپه چه یو تله ده چه د آسمان نه راکوزه شوه چه په هغې کښې تاسو او ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اوتللي شوی نو تاسو درانه شوی، د دې نه پس ابوبکر او عمر رضی اللہ عنہ اوتللي شو، نو ابوبکر رضی اللہ عنہ دروند شو، بیا عمر او عثمان اوتللي شو په دې کښې عمر رضی اللہ عنہ دروند شو، خوب لیدونکې وائی چه بیا هغه تله پورته لاړه، صحابه کرام رضی اللہ عنہم فرمائی چه د دې خوب د اوریدلو نه پس مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مخ مبارک باندې د خفگان اثر اولیدو.

په ظاهر کښې د دې وجې نه لکه چه د بعض شارحینو د کلام نه معلومیږي چه موازنه د څیزونو د اشیاء متقاربه ترمینځه وی یعنی چرته چه د دوه څیزونو ترمینځه معمولی شان کمې یا زیادت وی په وزن کښ، او د کومو دوه څیزونو ترمینځه چه فرق بین او ښکاره وی، د هغې موازنه څوک کوی، هلته خو خپله په نظر راځی چه کوم زیات دې او کوم کم، نو گویا په رفع د میزان سره اشاره اوشوه د بون بعید (دیر مسافت او فرق) طرف ته یعنی د عثمان او علی رضی اللہ عنہ ترمینځه به فرق زیات وی هم په دې وجه تول اونکړې شو، نو هم په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خفه شو، خو حضرت گنگوهی دا توجیه نه ده غوره کړې په الکوکب الدرۍ دویم جلد کښې په دې وجه باندې چه د ابوبکر او عمر رضی اللہ عنہ په مینځ کښې هم بون بعید وو حضرت فرمائی چه زما په نزد ظاهره دا ده چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غم د رفع میزان

او ترک موازنه د عثمان او علی رضی الله عنہما ترمینخه د دې وجه نه نه دې بلکه د دې پوره خوب اوریدلو سره د رسول الله صلی الله علیه و سلم ذهن په دې امت کښې د راتلونکي زوال او فتن او مصائبو ته منتقل کیدو سره اوشو، د دې نه پس چه کوم روایت راروان دې په هغې کښې دا زیادت دې **(فَقَالَ خِلَافَةُ نُبُوَّةٍ ثُمَّ يُؤْتَى اللَّهُ الْمُلْكَ مَنْ يَشَاءُ)** یعنی زما نه پس به په شروع کښې خو خلافت د علی رضی الله عنه علی منهاج النبوة وی او د دې نه پس به بیا بادشاهت راشی د چا په لاس کښې چه راتلل مقدر دی.

دلته دا شبه پیدا کیږی چه چونکه په دې حدیث کښې چه کوم خوب ذکر دې په هغې کښې د خلافت عثمان رضی الله عنه پورې ذکر دې وړاندې نشته چه دهغې نه دا شبه پیدا کیږی چه د علی رضی الله عنه د زمانې نه به په خائي د خلافت ملک او بادشاهت شروع شی حال دا چه د اهل سنت په دې باندې اتفاق دې چه په خلافت علی منهاج النبوة کښې سیدنا علی رضی الله عنه هم داخل دي د دې جواب حضرت په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه دا نقل کړې دې چه دلته لفظ ثم د تراخی او فصل بالمهملة دپاره دې یعنی د دې نه پس به وړاندې تلو سره بادشاهت شروع شی، د عثمان رضی الله عنه نه پس متصلا مراد نه دې بلکه د عثمان رضی الله عنه نه پس د علی رضی الله عنه خلافت او د هغوی نه پس د حسن بن علی رضی الله عنه خلافت هم داسې دې د هغې نه پس ملک او بادشاهت دې. والحديث أخرجه الترمذی، قاله المنذری.

[۶۳۵] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: أَيْكُمْ رَأَى رُفْيَا؟ فَقَدْ كَرَّمْنَا وَلَمْ يَذْكُرِ الْكَرَاهِيَةَ، قَالَ: فَاسْتَأْذَنَّا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْنَى فَسَاءَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: خِلَافَةُ نُبُوَّةٍ ثُمَّ يُؤْتَى اللَّهُ الْمُلْكَ مَنْ يَشَاءُ.

حضرت عبدالرحمن د خپل والد ابوبکره رضی الله عنه نه روایت کوی چی نبی صلی الله علیه و سلم یوه ورځ تپوس او فرمائیلو: "په تاسو کښې چا خوب لیدلې دې؟" نو د مذکوره بالا روایت هم معنی بیان اوشولو. خو په دغه روایت کښې د "کراهیه" ذکر نشته. بلکهي (فاستاء لها رسول الله صلی الله علیه و سلم) یعنی هغوی صلی الله علیه و سلم ته دغه کیفیت ډیر خوښ شو. بیا ئې او فرمائیل: "دا د نبوت خلافت دې. بیا د دې نه پس الله تعالی چاته غواړی خپل ملک به ورته عنایت او فرمائی.

[۶۳۶] (٢) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ الزُّبَيْدِيِّ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ كَانَ يَحْدِثُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "أَرَى اللَّيْلَةَ رَجُلٌ صَالِحٌ أَنْ أَبَا بَكْرٍ نِيْظَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنِيْظَ عُمَرَ بِأَبِي بَكْرٍ، وَنِيْظَ عُثْمَانَ بِعُمَرَ، قَالَ جَابِرٌ: فَلَمَّا قُمْنَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْنَا: أَمَّا الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَّا تَنْوُظُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَمِنْ وَلَاةِ هَذَا الْأَمْرِ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَاهُ يُونُسُ، وَشُعَيْبٌ، لَمْ يَذْكُرَا عَمْرُو بْنَ أَبَانَ.

حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنه به بیان فرمائیلو چی رسول الله صلی الله علیه و سلم او فرمائیل: "نن شپه یو نیک بنده ته خوب اوبښودل شو چی حضرت ابوبکر رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و سلم سره معلق کړې

١: تفرد به أبو داود، انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۸۷) (صحیح)

٢: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۵۰۲)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۵۵/۳) (ضعیف)

شو او حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت ابو بکر رضي الله عنه سره معلق کړې شو او حضرت عثمان رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه سره معلق کړې شو. "حضرت جابر رضي الله عنه اووې: بیا چی کله مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله د خوا نه پاسیدو نو مونږ اووې: "صالح سرې" خو هغه پخپله رسول الله صلی الله علیه و آله دې او د هغوی د یو بل سره معلق کیدل چی هم دغه خلق ددې امر ذمه وار دی د کومو سره چی الله تعالی خپل نبی صلی الله علیه و آله مبعوث او فرمائیلو. امام ابو داود رحمته الله علیه فرمائی چی دغه روایت یونس او شعیب روایت کړې دي. خو دوی دواړو په سند کښې د عمرو (بن ابان) ذکر نه دي کړې. قوله: «عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « أَرَى اللَّيْلَةَ رَجُلٌ صَالِحٌ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ يَبْطِئُ بِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَيَبْطِئُ عُمَرُ بِأَبِي بَكْرٍ وَيَبْطِئُ عُثْمَانُ بِعُمَرَ ». قَالَ جَابِرٌ فَلَمَّا قُفْنَا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قُلْنَا الْخ »

جابر رضي الله عنه فرمائی (چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل) نن شپه یو صالح انسان ته په خوب کښې اوبښودلې شو چه ابوبکر صدیق رضي الله عنه اینختلی دي په رسول الله صلی الله علیه و آله پورې او عمر په ابوبکر پورې او عثمان په عمر پورې رضي الله عنه، جابر رضي الله عنه فرمائی چه کله مونږ د هغوی د مجلس نه بهر راغلو نو خپل مینځ کښې مو اووې یعنی د دې خوب په تعبیر کښې چه د رجل صالح نه مراد خو خپله رسول الله صلی الله علیه و آله دي او دا د بعضو د بعضو پورې اینختل نو د دې مطلب دا دي چه په کوم دین باندې رسول الله صلی الله علیه و آله رالیرلې شوې دي نو دا حضرات کوم چه په خوب کښې ذکر شوې دي هم دوی به د دې دین په ترتیب سره ذمه دار وی، د رسول الله صلی الله علیه و آله نه پس ابوبکر او د هغوی نه پس عمر او د هغوی نه پس عثمان رضي الله عنه.

[۶۳۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنِي عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ: أَنَّ رَجُلًا، قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنَّ دَلْوًا دَلَّتْ مِنَ السَّمَاءِ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ شَرْبًا ضَعِيفًا، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ حَتَّى تَضَلَّعَ، ثُمَّ جَاءَ عُثْمَانُ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ حَتَّى تَضَلَّعَ، ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَانْتَشَطَتْ وَانْتَضَعَتْ عَلَيْهِ مِنْهَا شَيْءٌ".

د حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه نه مروی دی چی یو سړی اووې: ای د الله رسوله صلی الله علیه و آله ما لیدلې دی چی څنگه یو ډول (ډولچه) د آسمان نه رازوړند شوې ده، نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه راغلې دي او دا ئې د دواړو طرف د اړخونو نه اونیوو او د هغې نه ئې اوبه اوڅښلې، خو د کمزورۍ سره. بیا حضرت عمر رضي الله عنه راغلو نو هغه د دواړو اړخو نه اونیوو او اوبه ئې اوڅښلې او ښه ډیری په مړه خپته ئې اوڅښلې. بیا حضرت عثمان رضي الله عنه راغلو او هغوی د دواړو طرف نه اونیوو او اوبه ئې ښه په مړه خپته اوڅښلې. بیا حضرت علی رضي الله عنه راغلو، هغوی د دواړو اړخو نه اونیوو نو هغه اوخوژیدو او د هغې نه څه اوبه په هغوی باندې راپریوتې.

قوله: «عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنَّ دَلْوًا دَلَّتْ مِنَ السَّمَاءِ فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ شَرْبًا ضَعِيفًا ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ حَتَّى تَضَلَّعَ ثُمَّ جَاءَ عُثْمَانُ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا فَشَرِبَ حَتَّى تَضَلَّعَ ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ فَأَخَذَ بِعَرَاقِيهَا مِنْهَا شَيْءٌ »

۱: تقریبه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱/۵) (ضعیف)

شرح الحديث بالبسط :

د سمره بن جندب نه روايت دې چې يو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې راغلو او راتلو سره ئې خپل خوب بيان كړو چې ما په خوب كښې اوليدل چې يو بوقه د آسمان د طرف نه زمكې طرف ته رازورنده ده لږ ساعت پس صديق اكبر ﷺ راغلو هغوى د دې بوقې دواړه طرفونه اونيول او د هغې نه ئې اوبه اوڅكلې، بيا عمر فاروق ﷺ تشریف راوړلو او هغوى هم د دې حلقې په نيولو سره د هغې نه اوبه اوڅكلې او څكلې يې تر دې چې په ښه خړوب شو، بيا عثمان ﷺ راغلو هغوى دا هم دغه شان نيولو سره اوچته كړه او ښه مور شو بيا علي ﷺ تشریف راوړلو هغوى هم دغه شان اونيوله او څكل ئې شروع كړل نو د دې بورقې اوبه راوسسيدې او په هغوى باندې هم څه اوبه راتوې شوې.

د دې خوب په باره كښې په كتب حديث كښې الفاظ مختلف دي، د بخارى په يو روايت كښې دى: «أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَيْنَمَا أَنَا عَلَى بئرٍ أَنْزَعُ مِنْهَا جَاءَنِي أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ الدَّلْوَ فَنَزَعَ ذُنُوبًا، أَوْ ذُنُوبَيْنِ وَفِي نَزْعِهِ ضَعْفٌ وَاللَّهُ يَغْفِرُ لَهُ ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنُ الْخَطَّابِ مِنْ يَدِ أَبِي بَكْرٍ فَاسْتَحَالَتْ فِي يَدِهِ غَرَّتَا فَلَمْ أَرِ غَبْرِيًّا مِنَ النَّاسِ يَغْفِرِي قَرِيئَةً فَنَزَعَ حَتَّى ضَرَبَ النَّاسُ بِعَطَنِ» حافظ ﷺ فرمائی: وفي حديث أبي هريرة في الباب الذي يليه رأيته على قليب وعليها دلو فنزعت منها ما شاء الله.... دې نه پس حافظ د ابوداؤد دا حديث كوم چې د سمره بن جندب ﷺ نه روايت دې هغه ذكر كړې دې: أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنَّ ذُلُومًا ذُلِي مِنَ السَّمَاءِ..... په دې دواړو احاديثو كښې فرق ښكاره دې د ابن عمر ﷺ دا حديث نه خو معلومېږي چې خوب ليدونكې خپله رسول الله ﷺ ته خپل خوب بيان كړو، قال ابن العربي حديث سمرة يعارض حديث ابن عمر وهما خبران قلت (الحافظ) الثاني هو المعتمد فحديث ابن عمر مصرح بأن النبي صلى الله عليه وسلم هو الراي وحديث سمرة فيه أن رجلا أخبر النبي صلى الله عليه وسلم أنه رأى ومن المغيرة بينهما أيضا أن في حديث ابن عمر نزع الماء من البئر وحديث سمرة فيه نزول الماء من السماء فهما قصتان تشد إحداهما الأخرى وكان قصة حديث سمرة سابقة فنزل الماء من السماء وهي خزائنه فأسكن في الأرض كما يقتضيه حديث سمرة ثم أخرج منها بالدلو كما دل عليه حديث ابن عمر وفي حديث سمرة إشارة إلى نزول النصر من السماء على الخلفاء وفي حديث ابن عمر إشارة إلى استيلائهم على كنوز الأرض بأيديهم وكلاهما ظاهر من الفتوح التي فتحوها.... الى آخر ما ذكر (١) او د ترمذى د روايت الفاظ بل شان دى: عن عبد الله بن عمر عن رؤيا النبي صلى الله عليه وسلم و أبي بكر و عمر: قال رأيت الناس اجتمعوا فنزع أبو بكر ذنوبا أو ذنبين فيه ضعف والله يغفر له... الحديث. د

(١) وهو هذا: وفي حديث سمرة زيادة إشارة إلى ما وقع لعلي من الفتن والاختلاف عليه فان الناس أجمعوا علي خلافته ثم لم يلبث أهل الجمل أن خرجوا عليه وامتنع معاوية في أهل الشام ثم حاربه بصفين ثم غلب بعد قليل علي مصر وخرجت للحروية علي علي فلم يحصل له في أيام خلافته راحة فضرب المنام المذكور مثلاً لأحوالهم رضوان الله عليهم أجمعين (فتح الباري ٤٢٩/١٢)

حافظ رائي دا ده چه دا د خوب دواړه قصې بيلې بيلې دي په يو كښې خوب ليدونكي خپله رسول الله ﷺ دې او په دويمه قصه كښې خوب ليدونكي بل څوك صحابي رضي الله عنه دې او د خوبونو د مضمون مناسب ترتيب دا معلومېږي چه اولنې خوب ليدلې دې يو صحابي چه په هغې كښې دا دي چه د اسمان نه د اوبو بوقه راکوزه شوه او روستو قصه پېښه شوه خپله د رسول الله ﷺ د خوب د ليدلو چه په هغې كښې دي چه رسول الله ﷺ او فرمايل چه ما اوليدو خپل ځان چه زه د كوهي نه د بوقې په ذريعه اوبه راوباسم ځكه چه د اوبو اصل مخزن اسمان دې بيا د هغه ځانې نه زمكې ته راوړسيدلې بيا زمكې ته د رارسيدلو نه پس د كوهي نه، هغه په بوقې سره راويستلې شوې لكه چه په حديث د ابن عمر رضي الله عنهما كښې خپله د رسول الله ﷺ د خوب په باره كښې دي او بيا د هغې نه روستو په رواياتو كښې چه په هغې كښې د صديق اكبر رضي الله عنه د اوبو د ويستلو ابتداء ذكر ده په هغې كښې اختصار دي، د اوبو راښكلو ابتداء خپله رسول الله ﷺ او كړه او د هغوی نه پس بيا صديق اكبر رضي الله عنه راغلو او هغوی راويستل شروع كړل، بهر حال د خوب مضمون دا دي چه رسول الله ﷺ د كوهي نه د بوقې په ذريعه اوبه راويستلې نو صديق اكبر رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د لاس مبارك نه بوقه اخستلو سره خپله اوبه راويستل شروع كړل. (پس د بخاري په يو روايت كښې دي فاخذ ابوبكر مني الدلو ليربحني (فتح ۱۲/۲۳۰) او هغوی صرف يو يا دوه بوقې اوبه راويستلې، چه د هغه په راښكلو كښې كمزوري وه، د دې نه پس د بخاري او ترمذي په روايت كښې دي په بخاري كښې (فغفر الله له) او د ترمذي په لفظ كښې دي (والله يغفر له) او د هغوی نه پس عمر رضي الله عنه راغلو هغوی ښه ځان موږ كړو او په يو روايت كښې دي (فاستحالت في يده الغريا) چه د هغوی په لاس كښې راتلو سره هغه بوقه لويه شوه پس ما نه دې ليدلې يو مضبوط سړې او پهلوان چه محنت او كار كوي د هغوی په شان، يعنې عمر فاروق رضي الله عنه د يو زبردست پهلوان په شان د دې كوهي نه اوبه راويستلې، د بخاري په يو روايت كښې د دې نه پس دي (حتى ضرب الناس بعطن) تردې چه خلقو يعنې د اوبښانو والو هلته يعنې دې كوهي ته نژدې د كوم نه چه اوبه راويستلې شوې د اوبښانو د تړلو ځانې جوړ كړو ځكه چه اوبښانو والا اوبښانولره د اوبو چينې ته نژدې ورولي.

حافظ فرمائي چه په قوت او ضعف سره د اوبو راښكلو نه مراد لكه چه د حضرات شيخين په باره كښې دي فتوح او غنائم دي چه هغه د صديق اكبر رضي الله عنه په زمانه كښې ډير كم شوې دي د هغوی د خلافت د مودې د مختصر كيدو د وجې نه او د فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه كښې د دې فتوحاتو ډير كثرت اوشو د هغوی د خلافت د مودې د اوږدوالي نه چه تقريبا لس يا لس نيم كاله وه په خلاف د صديق اكبر رضي الله عنه چه د هغوی د خلافت موده ټوله دوه كاله يا څه دپاسه دوه كاله وه، او هم دغه شان په دې خوب كښې د عثمان رضي الله عنه په باره كښې دي چه هغوی هم ښه په كثرت سره اوبه راويستلې د هغوی د خلافت موده خو د عمر رضي الله عنه د خلافت نه هم زياته وه تقريبا دولس كاله، د هغې نه پس د علي رضي الله عنه د اوبو راويستلو ذكر دي او د هغوی په راويستلو كښې د اوبو د غورځيدو ذكر دي چه په هغې

کښې اشاره ده هغه انتشار او اختلاف طرف ته کوم چه هغوی سره د هغوی د خلافت په زمانه کښې راپېښ شوې وو جنگ جمل او صفین وغیره، او پورته د حافظ په کلام کښې هم تیر شوې دی چه په دې خوب کښې اشاره ده په خلفاء راشدین باندې د اسمان نه د نصرت د نزول، او اشاره ده د دې صحابه کرامو رضی الله عنهم د زمکې په خزانو باندې د غالب راتلو طرف ته هم لکه چه رسول الله ﷺ په یو بل حدیث کښې وفرمائیل: ﴿ستفتح علیکم کنوز کسری وقصر﴾

د صدیق اکبر رضی الله عنه په باره کښې چه دا راغلی دی چه ﴿والله یغفر له﴾ امام نووی رحمته الله علیه فرمائی چه په دې کښې اشاره د هغوی څه گناه یا تقصیر طرف ته نه ده او نه د هغوی په باره کښې څه نقص دې، انما هی کلمة کان المسلمون یزنون بها کلامهم، وقد جاء فی صحیح مسلم انها کلمة کان المسلمون یقولونها افعل کذا والله یغفر لک..... چه دا کلمه بعض وخت د تزیین کلام دپاره راوړلې شی او بعض وخت د یو کار د ترغیب په وخت چه دا کار په محنت سره کوه انشاء الله ستا د مغفرت ذریعه به وی. اه کلام النووی هاشم کوکب.

دا د خوب والا حدیث په صحیحین کښې هم شته په نورو طرقو سره او هم دغه شان په ترمذی کښې هم، لکه چه د پورته مضمون نه معلومه شوه.

[۴۶۳۸] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: "لَتَمُخَّرَنَّ الرُّومُ، الشَّامَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا، لَا يَمْتَنِعُ مِنْهَا إِلَّا دِمَشْقُ، وَعَمَّانُ".

د حضرت مکحول رضی الله عنه نه روایت دې، هغوی اووې: ضرور به داسې کیږي چی رومی خلق به تر څلویښتو ورځو پورې د شامیانو کورونو کښې ورننوتی وی ددغې (فتنې) نه به سیوا د دمشق او د عمان نه بغیر بل ښار نه بچ کیږي.

قوله: ﴿عَنْ مَكْحُولٍ قَالَ لَتَمُخَّرَنَّ الرُّومُ الشَّامَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا لَا يَمْتَنِعُ مِنْهَا إِلَّا دِمَشْقُ وَعَمَّانُ﴾

المخر الشق د باب فتح او نصر نه وئیلې شی مخرت السفينة چه کله هغه اوبو لره شلولو سره ځی مکحول شامی رضی الله عنه فرمائی چه اهل روم به شام لره به شلولو سره گرځی تر څلویښتو ورځو پورې، بچ به نه شی یعنی محفوظ به نه ری د شام په علاقو کښې یو مقام سوا د دمشق او عمان نه، یعنی په هغه جنگ کښې چه کوم به د رومیانو د طرف نه وی د شامیانو سره په بلاد شام کښې هیڅ مقام سوا د دمشق او عمان نه، یعنی په دې جنگ کښې چه کوم به د رومیانو د طرف نه وی د شامیانو سره په بلاد شام کښې صرف دا دوه ځایونه به ترې نه محفوظ پاتې شی، په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه نقل کړې دی چه په دې حدیث کښ چه د کوم جنگ او فتنې ذکر دې او هم دغه شان د دې نه روستو حدیث کښې مونږ ته نه ده معلومه چه د هغې تاریخ وقوع څه دې او دا کله شوې دې یا به کیږي. (والله تعالی اعلم)

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۴۶۴) (صحیح الإسناد)

[۴۶۳۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُتَوِّدِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الْأَعْيَسِ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَلْمَانَ، يَقُولُ: "سَيَأْتِي مَلِكٌ مِنْ مُلُوكِ الْعَجَمِ يَظْهَرُ عَلَى الْمَدَائِنِ كُلِّهَا إِلَّا دِمَشْقَ".

حضرت ابو اعيس عبد الرحمن بن سلمان رضي الله عنه به بيان فرمائيلو چي يو عجمي بادشاه به په ټولو ښارونو باندې غالب شي او صرف دمشق به محفوظ پاتې كيږي.
 قوله: «أَنَّ سَمِعَ أَبَا الْأَعْيَسِ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَلْمَانَ يَقُولُ سَيَأْتِي مَلِكٌ مِنْ مُلُوكِ الْعَجَمِ يَظْهَرُ عَلَى الْمَدَائِنِ كُلِّهَا إِلَّا دِمَشْقَ»

يعني په عجمي بادشاهانو كښې به يو بادشاه راوځي كوم چه به په ټولو ښهرونو باندې غالب شي سوا د دمشق نه د هغه په باره كښې پورته د حضرت گنگوهي د تقرير نه څه ذكر اوشو او حضرت په بذل كښې د دې په باره كښې ليكلي دي: ولعله اشارة الى ما وقع من تيمور على بلاد الاسلام اه دا اشاره ده هغه واقعي طرف ته چه كله تيمور لنگ په بلاد شام باندې په اتمه صدي كښې حمله شروع كړې وه او د دمشق ټي هم محاصره كړې وه.

(عَنْ مَكْحُولٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «مَوْضِعُ قُسْطَاطِ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمَلَا حِمِ أَرْضٌ يُقَالُ لَهَا الْغُوطَةُ»)

رسول الله ﷺ او فرمائيل چه د مسلمانانو خيمه او د پناه ځاني به د جنگونو په زمانه كښې هغه زمكه وي چه د هغې نوم غوطه دې، كومه چه د دمشق يو ډيره زرخيزه علاقه ده، دا حديث په كتاب الملاحم كښې تير شوې دې، باب في المعقل من الملاحم كښې د دې په باره كښې هلته په بذل كښې تير شوې دي: والغوطة كلها اشجار وانهار متصلة وهي بالاجماع انزه بلاد الله واحسنها منظرا، او دلته په بذل كښې دا هم دي چه د زمكې مشهور او لوڼې باغونه او زرخيزې (شنې) علاقې څلور دي چه په هغې كښې يو غوطه هم ده، او باقى درې صفد، الابله او شعب بوآن دې غوطه د دې ټولو نه اعلى ده، په بذل كښې ليكلي دي چه كيدې شي د غوطه د پناه ځاني كيدل كوم چه په دې حديث كښې ذكر دي هغه د مهدى عليه السلام په زمانه كښې وي، د مسلمانانو او د هغوى د لښكرو د پراو ځاني وي.

د دې رواياتو په باره كښې كوم چه دلته مصنف رحمته الله ذكر كړې دي علامه سندی په فتح الودود كښې ليكلي دي چه د مصنف رحمته الله دې رواياتو لره دلته راوړل يعنى د خلفاء راشدينو د ذكر كولو نه پس په دې كښې اشاره ده دې طرف ته چه د فتن ظهور به د خلفاء راشدين د زمانې نه پس وي.

[۴۶۴۰] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا بَرْدُ بْنُ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ مَكْحُولٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَوْضِعُ قُسْطَاطِ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمَلَا حِمِ أَرْضٌ يُقَالُ لَهَا الْغُوطَةُ".

د حضرت مكحول رضي الله عنه نه روايت دې چي رسول الله ﷺ او فرمائيل: "د جنگونو او د فتنو په ورځو كښې به مسلمانان په يو ځاي كښې خيمه زن وي كوم ته چي به غوطه وئيل كيږي.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۹۶۲) (صحیح الإسناد)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۴۵۹) (صحیح)

[۴۶۴۱] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو ظَفَرٍ عَبْدُ السَّلَامِ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، عَنْ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ يَخْطُبُ، وَهُوَ يَقُولُ: "إِنَّ مَثَلَ عُثْمَانَ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ يَفْرُوهَا وَيُفْسِرُهَا: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُظْهَرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوْرَةَ آلِ عِمْرَانَ آيَةً، يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ وَإِلَى أَهْلِ الشَّامِ".

عوف (بن جميله اعرابي) بيان او کړو، هغوی او وې: ما د حجاج (بن يوسف) نه په خطبه ورکولو کښې اوریدلې وو، هغه وئیل چې د حضرت عثمان رضی الله عنه مثال د الله تعالی په نزد د عیسی ابن مریم علیهما السلام په رڼک دي. بیا ئې دغه آیت اولوستو: (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُظْهَرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا) "کله چې الله تعالی او فرمائیل: ای عیسی ازه تا ددې جهان نه پورا پورا اچتولو واله یم او خپل خان طرفته رابللو واله یم او ددې کافرانو د صحبت نه تا پاکولو واله یم." هغه به دغه آیت لوستلو او د دې په شرح کولو به ئې زمونږ طرفته او د اهل شام طرفته اشاره کوله.

﴿ عَنْ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ يَخْطُبُ وَهُوَ يَقُولُ إِنَّ مَثَلَ عُثْمَانَ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ يَفْرُوهَا وَيُفْسِرُهَا (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُظْهَرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا) يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ وَإِلَى أَهْلِ الشَّامِ ﴾

دلته (په باب فی الخلفاء کښې) مصنف رحمته الله څو روایات (۲)، د حجاج بن يوسف د سیرت سیئه او د هغه د جبر او تشدد سره متعلق ذکر کړې دي لکه چه په شروع کښې مونږ لیکلي وو چه مصنف رحمته الله دلته د خلفاء راشدین نه علاوه د نورو بعض خلفاء او امراء د ظلم حال هم ذکر کړې دي د تقابل په طور باندې، دا حجاج بن يوسف کوم چه د عثمان رضی الله عنه په حمایت کونکو او د علی رضی الله عنه په مخالفینو کښې دي، سیدنا عثمان رضی الله عنه خلیفه ثالث کوم چه په بنو امیه کښې دي او خلیفه رابع سیدنا علی رضی الله عنه په بنو هاشم کښې دي او د بنو هاشم او د بنو امیه تقابل معروف دي په دې وجه دا حجاج د عثمان غنی رضی الله عنه فوقیت او شرف په علی رضی الله عنه باندې ډیر په نامناسب انداز کښې بیانوی.

اقتباس اول

او وائی چه د عثمان رضی الله عنه مثال د الله پاک په نزد یعنی د علی رضی الله عنه په مقابله کښې داسې دي لکه د عیسی عليه السلام مثال د یهودو په مقابله کښې، کوم آیت کریمه چه هغه تلاوت کړو په دې آیت کریمه کښې الله پاک د عیسی عليه السلام په باره کښې فرمائی چه زه به تاته د دې کفار یهود نه خلاصې درکړم او تا به خپل طرف ته اوچت کړم او د دې گنده ناپاکو یهودو نه تاته پاکي درکونکې یم نو دې آیت کریمه لره حجاج تلاوت کولو په خپل تقریر کښې او د دې په تفسیر کښې ئې ﴿ رافعک الی ﴾ سره اشاره اهل شام طرف ته کوله یعنی د بنو امیه طرف ته او په ﴿ من الذین کفروا ﴾ سره ئې اشاره کوله اهل عراق طرف ته یعنی علی او اصحاب علی رضی الله عنه والعیاذ بالله منه، گویا دا ئې وئیل غوښتل چه څنگه الله پاک عیسی عليه السلام ته عزت او

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۱۸۳) (ضعیف) (عوف بن ابی جمیل اعرابي او حجاج په منخ انقطاع ده)

(۲): بلکه داوئیل پکار دی چه د حجاج مختلف تقاریر او د خطباتو څو اقتباسات ذکر کړي دي چه د هغه د افکار او نظریاتو اندازه اوشی

فوقیت عطاء او فرمائیلو د هغوی په اسمان ته او چتولو سره په یهودو بې بهبود باندې هم دغه شان الله پاک فوقیت عطاء او فرمائیلو عثمان او عثمانیین ته په خلافت ورکولو سره په علی او اصحاب علی رضی الله عنہم باندې، دغه شان چه د هغوی نه ئې خلافت واخستلو او د بنو امیه طرف ته ئې منتقل او فرمائیلو. «یشیر الینا» چه د هغې قائل عوف بن ابی جمیله دې دې عراقی او بصری دې هم په دې وجه وائی «الینا» یعنی الی اهل العراق او د علی رضی الله عنہ دار السلطنت په عراق کښې وو، لکه چه د معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنہ دار السلطنت په ملک شام کښې وو، هم په دې وجه هغه د اهل عراق او اهل شام تقابل بیان کړو.

[۴۶۲] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّلَقَانِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْبَغِيرَةِ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ خَالِدٍ الضَّبِّيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ يَخْطُبُ، فَقَالَ فِي خُطْبَتِهِ: "رَسُولُ أَحَدِكُمْ فِي حَاجَتِهِ أَكْرَمُ عَلَيْهِ أَمْرُ خَلِيفَتِهِ فِي أَهْلِهِ؟ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لِلَّهِ: عَلَى أَلَا أَصْلَى خَلْفَكَ صَلَاةً أَبَدًا، وَإِنْ وَجَدْتُ قَوْمًا يُجَاهِدُونَكَ لِأَجَاهِدْكَ مَعَهُمْ، زَادَ إِسْحَاقُ فِي حَدِيثِهِ: قَالَ: فَقَاتِلْ فِي الْجَمَاعَةِ حَتَّى قُتِلَ".

ربيع بن خالد ضبى بيان کوى چى ما دحجاج (بن يوسف) نه په خطبه ورکولو کښې واوريدل، هغه په خپله خطبه کښې اووې: په مونږ کښې دچا قاصد کوم چى د هغه په کار کښې مشغول وى، هغه دده دپاره زيات محترم وى يا د هغه نائب کوم چى د هغه په اهل کښې ناست وى؟ پس ما په خپل زړه کښې اووې: په ما دې د الله تعالى نذر وى اوس به زه ستا پسى مونځ نه کوم، او که چرې ما ته څه کسان ميل او شى کوم چى ستا خلاف جهاد کوى نو زه به د هغوى سره يوځاى شم او ضرور به ستا خلاف جهاد کووم. اسحاق په خپل روايت کښې مزيد اووې: ددې دپاره هغه «ربيع بن خالد د حجاج مخالفينو سره، په قتال کښې حصه واخسته حتى چى قتل شو».

اقتباس ثانی:

قوله: «سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ يَخْطُبُ فَقَالَ فِي خُطْبَتِهِ رَسُولُ أَحَدِكُمْ فِي حَاجَتِهِ أَكْرَمُ عَلَيْهِ أَمْرُ خَلِيفَتِهِ فِي أَهْلِهِ» ربيع بن خالد وائی چه ما د حجاج نه په دې خطبه کښې واوريدل، د سوال په طور ئې خطاب کولو چه اې خلکو اوایئ! په تاسو کښې ديو کس يو قاصد چه د خپل څه کار دپاره ئې بهر اوليرې هغه به زيات معزز او مکرم وى د هغه سړى په نزد يا هغه سړې کوم چه هغه د خپل کور د خلکو د ساتنې دپاره هغوى ته پريږدى، د دې جواب ښکاره دې چه کوم سړى په خپل کور باندې پريږدى هغه به د هغه په نزد زيات معتمد او مکرم وى د هغه په مقابله کښې کوم چه د يو کار دپاره بهر اوليرې دا اشاره د عثمان او علی رضی الله عنہما طرف ته ده، عثمان غنى رضی الله عنہ لره رسول الله صلی الله علیه و آله د بدر غزا ته د تلو په وخت په خپل کور باندې پريخودلې وو د رقيه رضی الله عنہا د خيال ساتلو دپاره، او د هغې په مقابله کښې ئې علی رضی الله عنہ په نهمه هجرى کښې د صديق اکبر رضی الله عنہ سره مکې مکرمې ته ليرلې وو د بعض مخصوص اعلاناتو کولو دپاره، لهذا عثمان غنى رضی الله عنہ دير اشرف شو د علی رضی الله عنہ نه. ددې جواب داسې کولى شى چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د دې دواړو سره معامله برعکس هم ثابته ده، پس په يو موقع باندې هغوى

علی عليه السلام په خپل کور باندې پریخودلې وو یعنی غزوه تبوک ته د تلو په وخت او فرمائیلې ئې وو « انت منی بمنزلة هارون من موسى » او عثمان رضي الله عنه ئې یو ځل مکې مکرمې ته د قاصد په طور لیږلې وو یعنی د عمرة الحديبيه په موقع باندې، لهذا د هغه دا استدلال قابل التفات نه دي، اگر چه عثمان رضي الله عنه د اهل سنت په نزد د فضیلت په اعتبار سره په ترتیب کښې د علی عليه السلام نه مخکښ دي خو د حجاج مقصود خو صرف دا نه دي بلکه تنقیص علی عليه السلام مقصود دي، وړاندې په روایت کښې دي، « فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لِلَّهِ عَلِيٌّ أَنْ لَا أَصَلِّيَ خَلْقَكَ صَلَاةً أَبَدًا وَإِنْ وَجَدْتُ قَوْمًا يُجَاهِدُونَكَ لِأَجَاهِدْكَ مَعَهُمْ » ربیع بن خالد څوک چه د حجاج دا خطبه نقل کوی فرمائی چه د دي خطبې د اوریدلو په وخت ما په زړه کښې سوچ کولو چه زه د الله پاک سره په دي خبره معاهده کوم چه په تاپسې به کله هم مونځ اونکړم، او که ما خلق اولیدل چه تاسره ئې جهاد کولو نو هغوی سره به شامل شم او تاسره به جهاد اوکړم، « قَالَ فَقَاتَلَ فِي الْجَمَاعِمْ حَتَّى قُتِلَ » د ربیع بن خالد شاگرد د ربیع په باره کښې فرمائی چه دي یعنی ربیع بن خالد د جماعم په جنگ کښې شریک شو او هلته قتل کړې شو، د جنگ جماعم ذکر د دي نه مخکښې هم په کتاب الجهاد باب فی التفريق بين السبي کښې راغلي دي.

[۴۶۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ عَاصِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، يَقُولُ: "اتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ لَيْسَ فِيهَا مَثْنُوَّةٌ، وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا لَيْسَ فِيهَا مَثْنُوَّةٌ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَبْدِ الْمَلِكِ، وَاللَّهِ لَوْ أَمَرْتُ النَّاسَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنْ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَخَرَجُوا مِنْ بَابٍ آخَرَ لَخَلْتُ لِي دِمَاؤُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ، وَاللَّهِ لَوْ أَخَذْتُ رِبْعَةَ مَضْرٍ لَكَانَ ذَلِكَ لِي مِنَ اللَّهِ حَلَالًا، وَيَا عَذِيرِي مِنْ عَبْدِ هَذِيلٍ يَزْعُمُ أَنْ قِرَاءَتَهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهِ مَا هِيَ إِلَّا رَجَزٌ مِنْ رَجَزِ الْأَعْرَابِ مَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَعَذِيرِي مِنْ هَذِهِ الْأَخْبَرَاءِ يَزْعُمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَرْمِي بِالْحَجَرِ، فَيَقُولُ إِلَى أَنْ يَقَعَ الْحَجَرُ: قَدْ حَدَّثَ أَمْرٌ، فَوَاللَّهِ لَا دَعْنَهُمْ كَالْأَمْسِ الدَّائِرِ" قَالَ: فَذَكَرْتُهُ لِلْأَعْمَشِ، فَقَالَ: أَنَا وَاللَّهِ سَمِعْتُهُ مِنْهُ.

د عاصم نه مروی دی چی ما د حجاج نه واوریدل، هغه د منبر دپاسه وئیل: د الله تقوی اختیار کړئ ترکومې چی مو همت وی، په دي کښې هیڅ استثناء نشته د امیر المومنین عبدالملک (بن مروان) خبره واورئ او اطاعت ئې اوکړئ، په دي کښې هیڅ استثناء نشته. په الله قسم! که چرې زه خلقو ته حکم ورکړم چی د مسجد (جماعت) په فلانکې دروازه باندې باهر لاړشئ او هغوی دبلي کومې دروازې نه بهر اوځی نو ما دپاره به د هغوی وینه او مال حلال وی په الله قسم! که چرې زه د مضر په بدل په قبيله ربیعه باندې قبضه اوکړم نو دا ما د پاره د الله د طرفه حلال دی. او څوک دي کوم چی ما د هذیل د غلام (اشاره ده حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه) د طرف نه معذوره اوگنړی، د هغه خیال دي چی د هغه قرأت د الله د طرفه دي. په الله قسم! دا (د هغه قرأت) خو د بدویانو رجز (واړه واړه شعرونه) په رنگ دي. الله تعالی دا په خپل نبی صلی الله علیه و آله باندې نه دي نازل کړې. او څوک دي کوم چی ما ددي عجمیانو نه معذور اوگنړی، په دوی کښې څوک کانړی اولی (د فتنې

(۱) تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۸۵۱) (صحیح)

خبرې کوی، بیا وائی اوگورئ چی دا تر کومې پورې خی- په الله قسم ازه به دوی لره سبا د ماضی په رنگ کړم (نیست او نابود به ئې کړم) راوی اووې چی ما دغه واقعہ اعمش ته بیان کړه نو هغه اووې: زما هم په الله قسم دې اچه دا ما هم دده نه اوریدلې دی-
قوله: (عَنْ عَاصِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ اتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ لَيْسَ فِيهَا مَثْنَوِيَّةٌ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا لَيْسَ فِيهَا مَثْنَوِيَّةٌ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَبْدِ الْمَلِكِ وَاللَّهُ لَوْ أَمَرْتُ النَّاسَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنْ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ فَخَرَجُوا مِنْ بَابٍ آخَرَ لَحَلْتُ لِي دِمَاؤُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ وَاللَّهُ لَوْ أَخَذْتُ رِبْعَةَ بِمُضَرٍّ لَكَانَ ذَلِكَ لِي مِنَ اللَّهِ حَلَالٌ)

اقتباس ثالث :

د حجاج دا تقرير د هغه وخت دې چه كله هغه د عبد الملك بن مروان د طرف نه د هغه په خلافت كښې د عراق والي وو. د اول جملې مطلب خو دا دې چه هر سرې په دې مامور دې چه هغه د الله پاك نه اویریرې، تقوی اختیار کړی چه په هغې كښې د چا استثناء هم نشته، دا خبره خو واقعی صحیح ده، د د پنه پس هغه په خپل تقرير كښې د هغه وخت د خليفه عبد الملك د اطاعت قانونی طور ذكر كوی چه د هغه سمع او اطاعت په هر سرې باندي واجب دې بغير د چا د استثناء نه، او صرف هم دا نه چه د هغه اطاعت صرف په جائز امورو كښې واجب دې بلكه په هر كار كښې، پس هغه وړاندي وائی چه كه زه خلقو ته حكم او كرم د دې خبرې (د امير المومنين د طرف نه) چه هغوی دې د جمات صرف د فلانئ دروازي نه اوخی او بیا هغوی د هغې خلاف په بلې دروازه باندي اوخی (نو د هغوی په دې حكم عدولی یا مخالفت امر په وجه به) زما دپاره د هغوی وینه او مال حلال شی، وړاندي نوره ترقی کولو سره وائی چه والله كه زه د قبيله مضر په جنایت كښې هغوی ته د سزا وركولو په ځانې ربیعہ راو نیسم كومه چه دویمه قبيله ده نو دا خبره به زما دپاره د الله پاك د طرف نه حلال وی، حضرت په بذل كښې ليكلې دی چه دا د حجاج كفريه اقوال دی ځكه چه تحليل حرام او تحريم حلال پكښې صريح دې، او په دې كښې د احكام شرع انكار دې، حال دا چه د امراء او سلاطين اطاعت صرف په موافق شرع امور كښې واجب دې نه مطلقاً.
قوله: (وَبِأَعْيُنِنَا مِنْ عَبْدِ هَذَا بِلِ يَزْعُمُ أَنَّ قِرَاءَتَهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَا هِيَ إِلَّا رَجَزٌ مِنَ رَجَزِ الْأَغْرَابِ مَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ)

اقتباس رابع :

اوس دې وائی: اي څوك دې هغه سرې چه ماته معذور اوائی د عبد هذيل په باره كښې يعنی چه زه د هغوی تحقير او تنقيص او كرم، دا اشاره ده د جليل القدر صحابی سيدنا عبد الله بن مسعود هذلي رضي الله عنه طرف ته د كوم نه چه هغه په طور د تحقير او اهانت د قبيله هذيل د غلام نه تعبير كړې دې او وړاندي د هغوی په يو خاص فعل باندي نكیر كوی او د هغوی په باره كښې فرمائی چه هغه عبد هذيل خپل مصحف والا قراءت لره د الله پاك د طرف نه گنړی حال دا چه قسم په الله هغه هيڅ هم نه دې سوا د سندرې ويونكو د يوې سندرې ونيولو نه، هغه منزل من الله بالكل نه دې. په بذل كښې ليكلې دی چه په دې باب سره

د هغه مقصود مصحف ابن مسعود رضي الله عنه نه خلقو لره نفرت ورکول دی. چه د هغې منشاء دا اوشوه چه هر کله عثمان غنی رضي الله عنه مختلفو مصاحفو لره راجمع کړل نو عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د خپل مصحف د ورکولو نه انکار اوکړو چه د هغې قصه د ترمذی شریف په روایت کښې ذکر ده د سورة توبه په تفسیر کښې اوږد روایت دی چه د هغې شروع داسې ده: «عن انس ان حذيفة قدم على عثمان بن عفان وكان يغازي أهل الشام في فتح أرمينية وأذربيجان مع أهل العراق فرأى حذيفة اختلافهم في القرآن الحديث چه د هغې په آخر کښې دی: قال عبدالله بن مسعود رضي الله عنه يا أهل العراق اكتبوا المصاحف التي عندكم وغلوها فإن الله يقول: {ومن يغفل يأت بما غل يوم القيامة} فاتقوا الله (كذا في المطبوعة) والصحيح فalcوا الله بالمصاحف الى اخره... چونکه حجاج د سيدنا عثمان او د امويين په حمايت کونکو کښې وو په دې وجه په عبدالله بن مسعود رضي الله عنه باندې د خپلې غصې اظهار کوی او په داسې بده طريقه ئې کوی چه په هغې کښې ئې د خپل کفر هم پرواه اونکړه چه کومه خبره زه کوم دې وخت هغه کلمه کفریه ده.

اقتباس خامس:

وراندې وائی «وَعَذِيرِي مِنْ هَذِهِ الْحَمَرَاءِ» یعنی یا عذیری ځکه چه دا عذیری په مخکښې عذیری باندې معطوف دي چه د هغې په شروع کښې یا حرف ندا ده «مِنْ هَذِهِ الْحَمَرَاءِ يَزْعُمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَزْمِي بِالْحَجَرِ فَيَقُولُ إِلَى أَنْ يَقَعَ الْحَجَرُ قَدْ حَدَثَ أَمْرٌ»

د ((حمراء)) نه مراد عجم دی چه د هغوی نه په موالی سره تعبیر کولې شی لکه چه په وړاندې روایتونو کښې راځي یعنی الموالی دا لیکلې دی چه په هغه زمانه کښې چه په عراق وغیره کښې کوم زیات تر ترکیان، رومیان او فارسیان وو او هغوی په رنگ کښې سره وو هم په دې وجه د هغوی نه په حمراء سره تعبیر اوکړې شو لکه چه عرب اسمرو وی، حجاج وائی چه شته څوک چه ما معذور اوگنړی د دې حمراء په باره کښې یعنی که زه دوی قتل کړم یا ورته څه اوایم، وړاندې د دې غصې منشاء خپله ښکاره کوی: دا خلق گمان کوی چه د عبدالملک په زمانه کښې به داسې فتنې رابښکاره شی په دومره کثرت سره او زر زر چه که د یو ځانې نه بل ځانې ته کانړې هم اویشتلې شی نود هغه کانړی د رسیدو نه مخکښې مخکښې به هلته څه نه څه فتنه موندلې شی، د کانړی د یو ځانې نه اوچتولو سره بل ځانې ته په ویشتلو کښې څو منتونه خرچ کیږي، نو په دې زمانه کښې به دومره زر زر فتنې موندلې شی، د عجمیانو دا خیال د حجاج په شان خلق چرته برداشت کولې شی، هم په دې وجه په هغوی باندې د غصې اظهار کوی او وائی «فَوَاللَّهِ لَأَدْعَهُنَّ كَالْأَنْفَسِ الدَّائِرِ» چه قسم په الله زه به دوی د تیرې شوې ورځې په شان ختم کړم. «قَالَ فَذَكَرْتُهُ لِلْأَعْمَشِ فَقَالَ أَنَا وَاللَّهِ سَمِعْتُهُ مِنْهُ» عاصم کوم چه د دې حکایت راوی دی وائی چه ما د حجاج د دې خطبې ذکر امام اغمش رضي الله عنه ته اوکړو نو هغوی او فرمائیل چه صحیح ده ما هم د هغه نه دا خبره اوریدلې ده، پس د دې نه روستو روایت د اغمش راځي.

[۴۶۴] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ، يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: "هَذِهِ الْحُمْرَاءُ هَبْرَهَبْرٌ، أَمَا وَاللَّهِ لَوْ قَدْ قَرَعْتُ عَصًا بِعَصَا لَأَذَرْتُهُمْ كَالْأَمْسِ الدَّاهِبِ، يَعْنِي الْمَوَالِي".

ابن ادريس د اعمش نه روايت او کړو، وی وئیل چی ما د حجاج نه اوریدلې دی هغه په منبر باندې ولاړ وو او وئیل یی: دغه عجمی د کوټرا کولو لائق دی - په الله قسم! که چرې ما همسا په همسا باندې او هله نو دا خلق به د ماضی حصه شی (نیست او نابود به ئې کړم) د هغه اشاره غیر عرب خلقو طرف ته وه.

قوله: «عن الاعمش قال سمعت الحجاج يقول على المنبر هذه الحمراء هبرهبر» د هبر معنی د قطع ده، وائی چه دا حمراء او عجمی د دي مستحق دی چه دوی یو یو قتل کړې شی، «والله لقد قرعت عصا بعصا لأذرتهم كالأمس الداهب» قسم په الله که زه په دوی باندې همسا استعمال کړم نو دوی به د تیرې شوې ورځ په شان پریږدم، یعنی ختم به ئې کړم «يعني الموالی» دا تفسیر دې په «لا زرنهم» کښ د ضمیر منصوب، راوی وائی چه د حجاج مراد د «لا ذرنهم» نه هم دا موالی او ممالیک دی.

[۴۶۵] (۲) حَدَّثَنَا قَطْنُ بْنُ نُسَيْرٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ يَعْنِي ابْنَ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنِ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ، قَالَ: جَمَعْتُ مَعَ الْحَجَّاجِ فَخُطِبَ، فَذَكَرَ حَدِيثَ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَيَّاشٍ، قَالَ فِيهَا: "فَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا الْخَلِيفَةَ اللَّهَ، وَصَفِيَّهِ عَبْدَ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ"، وَسَاقِ الْحَدِيثَ، قَالَ: وَلَوْ أَخَذْتُ رِبْعَةَ بِمَضْرٍ، وَلَمْ يَذْكُرْ قِصَّةَ الْحُمْرَاءِ.

شریک د سلیمان اعمش نه روايت کوی، وائی چی ما د حجاج سره جمعه او کړه نو هغه خطبه ورکړه... او ابوبکر بن عیاش والی (مذکوره بالا) حدیث (۴۶۴) بیان کړو - هغه اووې چی د الله د خلیفه او د هغه دمنتخب شوی عبد الملک بن مروان خبره واورئ او د هغه اطاعت کوئ - او حدیث ئې بیان کړو - مزید ئې اووې: او که چرې زه د مضر په بدل په ربیعه باندې گرفت (قبضه) واخلم... او د عجمیانو ذکر ئې اونه کړو.

بَابُ فِي الْخُلَفَاءِ

[۴۶۴] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا الْأَشْعَثُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: "مَنْ رَأَى مِنْكُمْ رُفْيَا، فَقَالَ رَجُلٌ: أَنَا رَأَيْتُكَ كَأَنَّ مِيزَانًا نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ فَوُزِنْتَ أَنْتَ وَأَبُوبَكْرٍ فَرَجَحْتَ أَنْتَ بِأَبِي بَكْرٍ، وَوُزِنَ عُمَرُ، وَأَبُوبَكْرٍ فَرَجَحَ أَبُو بَكْرٍ، وَوُزِنَ عُمَرُ، وَعُمَانُ فَرَجَحَ عُمَرُ، ثُمَّ رَفَعَ الْمِيزَانَ، فَرَأَيْنَا الْكَرَاهِيَةَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

حضرت ابوبکره رضي الله عنه روايت کوی چی نبی صلی الله علیه و آله یو ورځ تپوس او فرمائیلو: په تاسو کښې چا خوب لیدلې دې؟ "یو سړی اووې: ما - ما اولیدل چی گویا د آسمان نه یوه تله (میزان) رازورپنده ده نو دستاسو صلی الله علیه و آله او د حضرت ابوبکر رضي الله عنه وزن او کړې شو نو تاسو صلی الله علیه و آله د حضرت

۱: تقدیه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۷۸۴) (صحیح)

۲: انظر رقم: (۴۶۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۸۸۵۱) (صحیح إلی الحجاج)

۳: سنن الترمذی للروایا ۱۰ (۲۲۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۶۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰، ۴۴/۵) (صحیح)

ابوبکر رضی اللہ عنہ نه په وزن کښي درانه شوي- او د حضرت عمر رضی اللہ عنہ او د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وزن او کړې شونو حضرت عمر رضی اللہ عنہ په وزن کښي درون شوبيا هغه تله اوچته کړې شوه - نو په دغه خبره باندې مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په مخ مبارک باندې د نا پسندیدگي آثار اولیدل-
قوله: (عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ « مَنْ رَأَى مِنْكُمْ رُؤْيَا » الْخ) دا حدیث سره د متن او سند نه مکرر دې اوس نزدې تیر شوې دې هم په دې وجه په بعض نسخو کښي نشته.

[۴۶۴۶] (۱) حَدَّثَنَا سَوَّارُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُمُهَانَ، عَنْ سَفِينَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خِلَافَةُ النَّبِيِّ ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ يُؤْتَى اللَّهُ الْمُلْكَ أَوْ مَلِكُهُ مَنْ يَشَاءُ"، قَالَ سَعِيدٌ: قَالَ لِي سَفِينَةُ: أَمْسِكْ عَلَيْكَ أَبَا بَكْرٍ سَنَتَيْنِ، وَعُمَرُ عَشْرًا، وَعُثْمَانُ اثْنَتَى عَشْرَةَ وَعَلِيٌّ كَذَا، قَالَ سَعِيدٌ: قُلْتُ لِسَفِينَةَ: إِنَّ هَؤُلَاءِ يَزْعُمُونَ أَنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ يَكُنْ خَلِيفَةً، قَالَ: كَذَبْتَ أَسْتَأْذِنُكَ بَنِي الزُّرْقَاءِ، يَعْنِي بَنِي مَرْوَانَ.

(د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم غلام) حضرت سفینه رضی اللہ عنہ بیان او کړو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "د نبوت خلافت به دیرش کاله پورې وی بیا به الله تعالی خپل ملک چاته چه غواړي عنایت به ورته فرمائي- سعید بن جمهان اووې چی حضرت سفینه رضی اللہ عنہ ماته اووې: حساب اولگوه، د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ دوه کاله، د حضرت عمر رضی اللہ عنہ لس کاله، د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دولس کاله او هم دغه رنگ د حضرت علی رضی اللہ عنہ - سعید وائی چی ما سفینه رضی اللہ عنہ ته اووې: دغه بنو مروان گنړی چی حضرت علی رضی اللہ عنہ خلیفه نه وو نو هغوی اووې: د بنی زرقا نه وروستو حصو دروغ اووې-

قوله: (عَنِ سَفِينَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « خِلَافَةُ النَّبِيِّ ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ يُؤْتَى اللَّهُ الْمُلْكَ - مَنْ يَشَاءُ ») الی اخر الحديث

سفینه رضی اللہ عنہ کوم چه مشهور صحابی دې او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خادم دې د چه دهغه احوال په باب العتق علی شرط کښي تیر شوی دی.

د هغوی نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د نبوت په طریقه باندې او د هغوی د سیرت مطابق چه کوم خلافت وی هغه به دیرش کاله وی، بیا به د دې نه پس الله پاک چه چاته بادشاهت ورکوی هغه به بادشاهت کوی. د دې نه په روستو روایت کښي دی: (قَالَ سَعِيدٌ قَالَ لِي سَفِينَةُ أَمْسِكْ عَلَيْكَ أَبَا بَكْرٍ سَنَتَيْنِ وَعُمَرُ عَشْرًا وَعُثْمَانُ اثْنَتَى عَشْرَةَ وَعَلِيٌّ كَذَا) **د خلفاء راشدینو د خلافت موده:**

په دې روایت کښي د هغه دیرشو کالو حساب ذکر دې چه په خلفاء اربعه باندې څنگه تقسیم شو، هغه دا چه سعید وائی چه ماته سفینه اووې چه یاد کړه زه درته تفصیل وایم، او بیا ئي تفصیل بیان کړو، د ابوبکر رضی اللہ عنہ د خلافت دوه کاله او د عمر رضی اللہ عنہ لس کاله - او د عثمان رضی اللہ عنہ دولس کاله، دا ټول څلیرشت کلونه شو د دې نه پس د علی رضی اللہ عنہ ذکر دې خود هغې سره ئي کلونه نه دی شمار کړي صرف کذا ئي اووې گویا اشاره ده باقی کلونه ته کوم چه شپږ دی، د دې څه اندازه تفصیل حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښي لیکلې دې د تاریخ

(۱) سنن الترمذي لاقتن ۴۸ (۲۲۲۶)، (تحفة الأشراف: ۴۴۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۱/۵) (حسن صحيح)

الخلفاء او تقريې نه نقل كولو سره، په هغې كښې ليكلې دي، د صديق اكبر عليه السلام خلافت د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات نه پس د ربيع الاول ۱۱ هجري نه ترد وفات جمادى الاولى ۱۳ هجري پورې وو، كما فى التقريې او په تاريخ الخلفاء كښې په ځانې د جمادى الاولى جمادى الثانيه دې، د دې نه پس د عمر عليه السلام خلافت د صديق اكبر عليه السلام د طرف نه الى آخر الوفاة والشهادة د ذى الحجة ۲۳ هجرى پورې ټوله موده لس نيم كاله شوه، د دې نه پس خلافت او بيعت راوړسيدو عثمان عليه السلام ته ترد وفات او شهادت ذى الحجة ۳۵ هجرى پورې ټول دولس كاله، د دې نه پس بيعت او كړې شو د على عليه السلام په لاس باندې الى اخر الوفاة والشهادة رمضان ۴۰ هجرى، د دې نه پس سيدنا حسن عليه السلام ته خلافت ملاؤ شو د خپل پلار د شهادت نه پس د اهل كوفه په بيعت سره، بيا د شپږو مياشتو نه پس د معاويه عليه السلام سره صلح او شوه په ربيع الاول يا اخريا جمادى الاولى ۴۱ هجرى كښې د دې نه پس د حسن عليه السلام وفات او شهادت او شو د زهر ور كولو د وجې نه په ۴۹ هجرى كښې وويل ۵۰ هجرى بعدها كذا فى التقريې، «قال سعيد قلت لسفينة إن هؤلاء يزعمون أن علياً لم يكن بخليفة. قال كذبت أستاذة بنى الزرقاء يعنى بنى مروزان» سعيد وائى چه ما سيدنا سفينه عليه السلام ته اووې چه دا خلق يعنى بنو مروان خو وائى چه سيدنا على عليه السلام خليفه نه وو، هغوى جواب ور كړو چه هغوى دروغ بكواس كوى، زرقاء يو زنانه وه چه د هغې د نسل نه بنو اميه وو، او لفظ استاه د است جمع ده چه د هغې اصل سته دې (۱)، د هغوى د دې دروغ ژن كلام نسبت ئې د هغوى د ژبې په ځانې د هغوى شرمگاه ته او كړو، د تقبيح او تحقير دپاره، يعنى دا خبره خبره نه ده كومه چه د ژبې نه راوځي بلكه بدبوداره هوا ده كومه چه د شرمگاه نه راوځي، د افواه نه ئې مجازا په استاه سره تعبير كړې دې. والحديث أخرجه الترمذى والنسائى، قاله المنذرى.

[۴۶۴۷] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنِ الْعَوَامِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُمَهَانَ، عَنْ سَفِينَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خِلَافَةُ النَّبِيِّ ثَلَاثُونَ سَنَةً، ثُمَّ يُؤْتِي اللَّهُ الْمَلِكَ مَنْ يَشَاءُ أَوْ مُلْكُهُ مَنْ يَشَاءُ". قَالَ سَعِيدٌ قَالَ لِي سَفِينَةُ: «أَمْسِكْ عَلَيْكَ أَبَا بَكْرٍ سَنَتَيْنِ، وَعُمَرَ عَشْرًا، وَعُمَانَ الثَّنِي عَشْرَةَ، وَعَلِيَّ كَذَا» قَالَ سَعِيدٌ، قُلْتُ: لِسَفِينَةَ إِنَّ هَؤُلَاءِ يَزْعُمُونَ أَنَّ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمْ يَكُنْ خَلِيفَةً قَالَ: «كَذَبَتْ أَسْتَاةُ بَنِي الزَّرْقَاءِ يَعْنِي بَنِي مَرْوَانَ»

حضرت سفينه عليه السلام بيان كوى، رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرماييل: "د نبوت خلافت به ديرش كاله وى بيا به الله تعالى خپل ملك چاته چه او غواړي ورله به ئې ور كړى.

[۴۶۴۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ ابْنِ إِدْرِيسَ، أَخْبَرَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ظَالِمٍ، وَسُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ظَالِمٍ الْمَازِنِيِّ، قَالَ: ذَكَرْتُ سُفْيَانَ رَجُلًا فِيمَا

(۱) د نواقض وضو په بابونو كښې د وكاء السه العينان، الحديث د لاندې د دې لفظ تحقيق تير شوې دې
(۲) تنظر ما قبله (تحفة الأشراف: ۴۴۸۰) (حسن صحيح)

(۳) سنن الترمذى المناقب ۲۸ (۳۷۵۷)، سنن ابن ماجه المقلعة ۱۱ (۱۳۴)، (تحفة الأشراف: ۴۴۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۷۱، ۱۸۹) (صحيح)

بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ظَالِمٍ الْمَازِنِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ بْنَ عَمْرٍو بْنِ نُفَيْلٍ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ فَلَانُ الْكُوفَةِ أَقَامَ فَلَانٌ خَطِيْبًا، فَأَخَذَ بِيَدِي سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَالَ: أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا الظَّالِمِ، فَأَشْهَدُ عَلَى التَّسْعَةِ أَنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ، وَلَمْ تُشْهِدْتُ عَلَى الْعَاشِرِ لَمَّا رَأَيْتُهُمْ، قَالَ ابْنُ إِدْرِيسَ: وَالْعَرَبُ تَقُولُ: أَكْمَرُ، قُلْتُ: وَمَنِ التَّسْعَةُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى حِرَاءٍ: "أَثْبُتْ حِرَاءُ إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ، قُلْتُ: وَمَنِ التَّسْعَةُ؟ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، قُلْتُ: وَمَنِ الْعَاشِرُ؟ فَتَلَكَّاهُنِيَّةً، ثُمَّ قَالَ: أَنَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ الْأَشْجَعِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنِ ابْنِ حَيَّانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ظَالِمٍ، بِإِسْنَادِهِ نَحْوَهُ.

د حضرت عبد الله بن ظالم مازنی نه روایت دی، هغوی اووی چی ما د حضرت سعید بن زید بن عمرو بن نفیل رضی اللہ عنہ نه اوریدلی دی، هغوی اووی چی کله فلانکی کوفی ته راغلو او هغه فلانکی خطیبی ته اودرولو (عبدالله اووی) نو سعید بن زید رضی اللہ عنہ زما په لاسو باندي زور اوکړو او وې وئیل: آیا ته دا ظالم (خطیب) نه گوری (غالباً هغه خطیب د حضرت علی رضی اللہ عنہ په باب کښې څه وئیل) زه د نهو کسانو په باب کښې گواهی ورکوم چی هغه جنتیان دی، که چرې د لسم په حقله هم اوویم نو گناهگار به نشم... ابن ادریس اووی: عرب خلق د (آثم) لفظ بولی (او حضرت سعید (لم أیثم) اوئیلو)... عبدالله وائی، ما تپوس اوکړو: هغه نهه خلق څوک دی؟ هغوی اووی چی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چی هغوی په حراء باندي ولاړ وو: "ای حرا اودریبه! په تا باندي سیوا د نبی نه یا د صدیق نه یا د شهید نه نور هیڅوک نشته" ما اووی او هغه نهه څوک څوک دی؟ وی وئیل: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم، ابوبکر، عمر، عثمان، علی، طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص (مالک) او عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ - ما تپوس اوکړو او لسم څوک دی؟ نو هغه د یوې لحظې د پاره خاموش شو او بیا ئې اووی: زه- امام ابو داود رحمته اللہ علیہ وائی چی دغه حدیث اشجعی د سفیان نه، هغوی د منصور نه، هغوی د هلال بن یساف نه، هغوی د ابن حیان نه، هغوی د عبد الله بن ظالم هم دهغه په سند سره د مذکوره بالا په رنگ روایت کړې دي.

قوله: (ابن إدريس أخبرنا حصين عن هلال بن يساف عن عبد الله بن ظالم المازني وسفيان عن منصور عن هلال بن يساف عن عبد الله بن ظالم المازني الخ)

شرح السند:

په دې حدیث کښې د مصنف رحمته اللہ علیہ استاد محمد بن العلاء دې او محمد بن العلاء دا حدیث په دوه سندونو سره روایت کوی اول د ابن ادریس په سند سره تر د عبد الله بن ظالم پورې او دویم سند شروع کیږی د سفیان نه عبد الله بن ظالم پورې. (قَالَ ذَكَرَ سُفْيَانُ رَجُلًا فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ظَالِمٍ الْمَازِنِيِّ) (دا جمله معترضه ده، محمد بن العلاء وائی چه زما دویم استاد سفیان د هلال بن یساف او عبد الله بن ظالم ترمنځه یو واسطه ذکر کړې وه، د مصنف رحمته اللہ علیہ په روستو کلام سره د هغې واسطې تعیین کیږی چه هغه ابن حیان دې تر دې ځانې پورې د سند تشریح اوشوه.

١ (الظاهر ان الضمير الي محمد بن العلاء لكن في البذل ارجع الضمير الي ابن ادریس)

شرح المتن :

قوله: (قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ بْنَ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ فَلَانَ الْكُوفَةَ أَقَامَ (۱) فَلَانٌ خَطِيْبًا فَقَالَ أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا الظَّالِمِ فَأَشْهَدُ عَلَى الشَّعْبَةِ إِنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ)

عبداللہ بن ظالم فرمائی چه کله فلانی سړې کوفې ته راغلو او د هغه په راتلو باندې فلانی سړې اودریدلو (دا دواړه یعنی عبداللہ بن ظالم او سعید بن زید هم هلته موجود وو) نو عبداللہ بن ظالم وائی چه سعید بن زید زما لاس اونیولو چه ته دې ظالم ته نه گوري چه دې خه وائی : (أَلَا تَرَى إِلَى هَذَا الظَّالِمِ) دا د سمعت مفعول دې کوم چه په شروع کښې راغلې دې او بیا سعید بن زید دا هم اوفرمائیل چه زه د نهو کسانو په باره کښې گواهی ورکوم چه هغوی جنتیان دی او که زه د لسم په باره کښې هم گواهی ورکړم نو زه به گناهگار نه یم ما تپوس اوکړو چه هغه نهه کسان خوک دی نو هغوی اوفرمائیل چه یو ځل رسول الله ﷺ اوفرمائیل په داسې حال کښې چه هغوی په حراء غر باندې وو (او هغه د دې حضراتو د وجې نه په حرکت کښې راغلې وو) ساکن شه ای حراء حرکت مه کوه ځکه چه دې وخت کښې په تا باندې یو نبی دې او صدیق او شهید، دا خو په ظاهر کښې د شمیر په اعتبار سره ټول درې شو، نو په دې وجه عبداللہ بن ظالم دوباره تپوس اوکړو چه د نهه کسانو تعین اوکړئ چه هغه نهه خوک دی کوم چه هغه وخت کښې په حراء غر باندې وو نو هغوی اووې چه هغه دا دی : ۱: رسول الله ﷺ ۲: ابوبکر ۳: عمر ۴: عثمان ۵: علی ۶: طلحه ۷: زبیر ۸: سعد بن ابی وقاص او ۹: عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنہم (دا د نهو تعداد خو پوره شو او د لسم په باره کښې ئې دا وئیلې وو چه که زه د هغه هم تعین اوکړم نو هیڅ گناه

(۱) دلته دوه نسخې دی په یو نسخه کښې دی (فلانا) په اول صورت کښې به (اقام) په معنی د (قام) وی او په دویم صورت کښې به (اقام) متعدی وی، او په دې صورت کښې به ترجمه دا وی چه کله معاویه رضی الله عنه کوفې ته راغلو نو هغه یو سړی خطیب جوړولو سره اودرولو او د خطیب مصداق بهر حال په دواړو صورتونو کښې مغیره بن شعبه رضی الله عنه دې، او دا دواړه احتماله هم دغه شان حضرت په بذل کښې لیکلې دی خو په دې کښې روایات حدیثیه مختلف دي پس د سنن کبری للنسائي په یو روایت کښې دی (سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ مُعَاوِيَةُ الْكُوفَةَ أَقَامَ مُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ خُطْبَاءً يَتَأَوَّلُونَ عَلِيًّا فَأَخَذَ يَبْذُرُ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ فَقَالَ: أَلَا تَرَى هَذَا الظَّالِمَ الَّذِي يَأْمُرُ بِلَعْنِ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ) په دې صورت کښې د خطیب مصداق مغیره بن شعبه رضی الله عنه نه دي بلکه د هغوی قائم کرده نور خلق، لهذا د ابوداؤد د دې روایت مطلب هم دا کیدی شي چه کله معاویه کوفې ته تشریف راوړلو نو مغیره بن شعبه رضی الله عنه یو خطیب اودرولو د خطبې ورکولو دپاره او هم د دې معنی روایت په الضعفاء الكبير للعقيلي کښې دی په دې دواړو روایتونو کښې معلومه شوه چه خطیب غیر د مغیره ته وو کوم چه مغیره اودرولې وو او د حدیث په یو بل کتاب مسند الشاشي کښې داسې دی : (سَمِعْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَخْنَسِ يَقُولُ: شَهِدْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ يَخُطُبُ بِالْكُوفَةِ فَذَكَرَ عَلِيًّا فَقَالَ مِنْهُ فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ: أَشْهَدُ الْخ) په دې صورت کښې به خطیب خپله مغیره وی خو په دې روایت کښې کلام دې، امام نسائي رحمه الله فرمائی چه عبدالرحمن بن الاخنس لم يسمع سعيد بن زيد، او بعضو د هغوی په باره کښې لیکلې دی، (مجهول) او په تقریب کښې ئې لیکلې دی (مستور) د سنن کبری وغیره د روایت د وجې نه زما دا خیال دې چه دلته د سنن ابوداؤد په روایت کښې به هم د (اقام فلان خطيباً) په ځانې م خطباء هم وی چه مغیره بن شعبه خو خطیبان اودرول د خطاب دپاره او اقام په معنی د قام دا خلاف ظاهر دې خطيباً او خطبا په کتابت کښې یو شان دی والله تعالی اعلم

نشته، په دې وجه هغوی تپوس او کړو چه هغه لسم څوک دې؟ نو په دې باندې په سوچ کښې پریوتلو او بیا ئې اووې چه هغه زه یم په دې روایت کښې راغلی وو: «وَلَوْ شَهِدْتُ عَلَى الْعَاشِرِ لَمْ إِیْتَمِ قَالَ ابْنُ إِدْرِیسَ وَالْعَرَبُ تَقُولُ آثَمَ» یعنی اصل خواتم دې په وزن د اعلم خو بعض وخت په اماله سره وئیلې شی یعنی ایثم.

د عشره مبشره والا روایت:

د دې نه پس خان پوهه کړه چه په دې حدیث کښې په عشره مبشره کښې ابو عبید بن الجراح نه دې ذکر شوي په حاشیه د بذل کښې دی چه د عشره مبشره په احادیثو کښې هغه هم ذکر دې، خو په دې روایت کښې چه د لسو عدد کوم پوره شوي دې هغه د رسول الله ﷺ سره دې او کوم چه د عشره مبشره والا روایت دې د کوم طرف ته چه شیخ اشاره کړې ده په هغې کښې رسول الله ﷺ شامل نه دې په دې وجه هلته عاشر ابو عبیده رضی الله عنه دې، داسې معلوموي چه په کومو احادیثو کښې د هغوی نه علاوه لس ذکر دی هغه د حراء واقعه نه ده پس د ترمذی په روایت کښې دې «عن عبد الرحمن بن عوف قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أبو بكر في الجنة و عمر في الجنة و عثمان في الجنة و علي في الجنة و طلحة في الجنة و الزبير في الجنة و عبد الرحمن بن عوف في الجنة و سعد في الجنة و سعيد في الجنة و أبو عبيدة بن الجراح في الجنة» خو په دې کښې اشکال دا دې چه د سعید بن زید روایت په ترمذی کښې دواړه قسم شته دې یو د ابوداؤد په شان په کوم کښې چه په عشره مبشره کښې خپله رسول الله ﷺ هم شامل دې او ابو عبیده نه دې ذکر، او په یو روایت د سعید بن زید نه په ترمذی کښې هغه دې چه په هغې کښې د لس عدد بغیر د رسول الله ﷺ نه پوره کیرې او په هغې کښې ابو عبیده بن الجراح رضی الله عنه شمار کړې شوي دې. د سعید بن زید روایات مختلف دی په بعضو کښې د حراء ذکر شته لکه دلته د ابوداؤد په روایت کښې او هم دغه شان د ترمذی په یو روایت کښې کوم چه هم په دې طریق سره دې یعنی د عبداللہ بن ظالم په واسطې سره، او په بعضو کښې د حراء ذکر نشته کوم چه د عبدالرحمن بن حمید عن ابیه په واسطه سره دې په هغې کښې د حراء ذکر نشته او عاشر په دې کښې ابو عبیده دې په ځانې د رسول الله ﷺ هم په دې وجه امام ترمذی رحمه الله هم د سعید بن زید د روایاتو د اختلاف طرف ته اشاره کړې ده: وقد روى من غير وجه عن سعيد بن زيد عن النبي صلى الله عليه وسلم، او په سنن کبری للنسائی کښې د سعید بن زید روایت داسې دې «عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَخْنَسِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: اهْتَرَّ حِرَاءٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اثْبُثْ حِرَاءَ، فَلَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ، أَوْ صَدِيقٌ، أَوْ شَهِيدٌ وَعَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ، وَعَلِيٌّ، وَطَلْحَةُ، وَالزُّبَيْرُ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَأَنَا»

اوس د حدیث الباب په مطلب خان پوهه کړې چه په هغې کښې داسې دی «لَمَّا قَدِمَ فَلَانَ الْكُوفَةَ أَقَامَ فَلَانٌ خَطِيئًا» د دې مخکښې فلانی نه مراد سیدنا معاویه رضی الله عنه دې او د دویم نه مراد مغیره بن شعبه رضی الله عنه، یعنی یو ځل سیدنا معاویه رضی الله عنه کوفې ته تشریف راوړلو نو مغیره بن شعبه رضی الله عنه کوم چه د هغوی د طرف نه د کوفې گورنر وو هغه د هغوی په راتلو

باندې د خطیب په طور باندې اودریدل او خطبه یې ورکړه چه په هغې کښې تعریض وو په
 علی عليه السلام باندې او تفضیل دې د معاویه رضی الله عنه په دې باندې سعید بن زید ته غصه ورغله لکه
 چه دلته په روایت کښې دی چه هغوی د عبدالله بن ظالم لاس اونیولو او د هغوی طرف ته
 متوجه کیدو سره یې اوفرمائیل «الا ترى الى هذا الظالم» چه دا په علی عليه السلام باندې تعریض
 کولې شی. هغه پسې بدې ردې وئیلې کیرې حال دا چه علی عليه السلام په هغه کسانو کښې دې د
 چا د جنتی کیدو چه رسول الله صلی الله علیه و آله شهادت ورکړې دې. علامه سندى رحمته الله په فتح الودود
 کښې لیکي چه امام ابوداؤد رحمته الله ډیر ښه کړې دی چه د مغیره او معاویه رضی الله عنه د نومونو
 تصریح یې نه ده کړې، کنایه یې بیان کړل، فی مثل هذا المحل لکونهما صاحبین اه من
 البذل. د امام ابوداؤد رحمته الله عادت شریفه دې چه په داسې موقعو باندې هغوی نوم نه اخلي د
 دې نه مخکښې هم په باب فی صفایا رسول الله صلی الله علیه و آله کښې د دې عادت ذکر او د دې مثالونه
 ذکر شوي دي.

[٤٦٤٩] (١) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ التَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْحَرِّ بْنِ الصَّبَاحِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَخْنَسِ أَنَّهُ
 كَانَ فِي الْمَسْجِدِ فَذَكَرَ رَجُلٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَامَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، فَقَالَ: أَشْهَدُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي
 سَمِعْتُهُ، وَهُوَ يَقُولُ: "عَشْرَةٌ فِي الْجَنَّةِ: النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ وَأَبُوبَكْرٌ فِي الْجَنَّةِ، وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ، وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ، وَعَلِيٌّ فِي
 الْجَنَّةِ، وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ، وَالزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ فِي الْجَنَّةِ، وَسَعْدُ بْنُ مَالِكٍ فِي الْجَنَّةِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ وَلَوْ
 شِئْتَ لَسَمَّيْتُ الْعَاشِرَ، قَالَ: فَقَالُوا: مَنْ هُوَ؟ فَسَكَتَ، قَالَ: فَقَالُوا: مَنْ هُوَ؟ فَقَالَ: هُوَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ."

د حضرت عبد الرحمن بن الاخنس نه روایت دې چی هغه په مسجد کښې ناست ووچی کله
 یو سړی د حضرت علی عليه السلام ذکر اوکړ نو حضرت سعید بن رضی الله عنه اودریدو او وې وئیل زه
 گواهی ورکوم چی ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلی وو، هغوی به فرمائیل: "لس اشخاص
 جنتیان دی - نبی صلی الله علیه و آله په جنت کښې دې، ابوبکر په جنت کښې دې، عمر په جنت کښې
 دې، عثمان په جنت کښې دې، علی په جنت کښې دې، طلحه په جنت کښې دې، زبیر بن عوام
 په جنت کښې دې، سعد بن مالک په جنت کښې دې او عبد الرحمن بن عوف په جنت کښې
 دې -" که چرې زه او غواړم نو د لسم نوم هم اخستې شم - خلقو تپوس اوکړو: هغه څوک
 دې؟ نو هغوی خاموش پاتې شو - خلقو تپوس اوکړو - هغه څوک دې نو هغوی اووې هغه
 سعید بن زید دي.

[٤٦٥٠] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْمُبَشَّيْ، حَدَّثَنِي
 جَدِّي رِيَّاحُ بْنُ الْحَارِثِ، قَالَ: كُنْتُ قَاعِدًا عِنْدَ فُلَانٍ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ وَعِنْدَهُ أَهْلُ الْكُوفَةِ، فَجَاءَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ
 وَعُمَرُ بْنُ نُفَيْلٍ فَرَحَّبَ بِهِ وَحَيَّاهُ وَأَقْعَدَهُ عِنْدَ رِجْلِهِ عَلَى السَّرِيرِ، فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يُقَالُ لَهُ قَيْسُ بْنُ عَلْقَمَةَ
 فَاسْتَقْبَلَهُ فَسَبَّ وَسَبَّ، فَقَالَ سَعِيدٌ: مَنْ يَسُبُّ هَذَا الرَّجُلَ؟ قَالَ: يَسُبُّ عَلِيًّا، قَالَ: أَلَا أَرَى أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَبُّونَ عِنْدَكَ لَمْ لَا تُنْكِرُ وَلَا تُغَيِّرُ، أَنَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ، وَإِنِّي
 لَغَنِي أَنْ أَقُولَ عَلَيْهِ مَا لَمْ يُقَلْ فَيَسْأَلْنِي عَنْهُ غَدًا إِذَا لَقِيتُهُ: أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ، وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ، وَسَاقِ مَعْنَاهُ، ثُمَّ قَالَ:

١: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٤٤٥٩) (صحيح)

٢: سنن ابن ماجه/ المعلقة ١١ (١٣٣)، (تحفة الأشراف: ٤٤٥٥)، وقد أخرجه: مستند احمد (١٨٧/١) (صحيح)

لَمْ يَشْهَدْ رَجُلٌ مِنْهُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْبِرُ فِيهِ وَجْهَهُ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِ أَحَدِكُمْ عُمْرَةً وَلَوْ غَيْرَ عُمْرَتَيْنِ.

درياح بن حارث بيان دې چې زه د کوفې په مسجد کنبې د فلانکې سره ناست ووم. (اشاره ده د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه طرفته) او د هغه سره څه د کوفې خلق هم ناست وو. نو حضرت سعید بن زید بن عمرو بن نفیل رضي الله عنه تشریف راوړو. پس هغوی (مغیره) هغوی ته مرحبا او هرکلي اووې او بیا ئې هغوی د خپل کټ سر ته کینول. بیا د اهل کوفې نه یو سړې راغلو د کوم نوم چې قیس بن علقمه وو. هغوی د هغه هم استقبال او کړو بیا هغه بدگوئی او کړه او بدگوئی ئې او کړه. سعید تپوس او کړو چې دا چاته کنزل کوی؟ وې وئیل حضرت علی رضي الله عنه ته. نو سعید اووې: (تعجب دې) زه گورم چې ستا په مخکښې د رسول الله صلی الله علیه و آله اصحابو ته بد رد وئیل کیږي او ته ئې چې څوک نه منع کوي او نه ئې پوهه وي. ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې وو، هغوی فرمائیل ... او ماته هیڅ څه ضرورت نشته چې زه په هغوی رضي الله عنه باندې داسې څه خبره اوترمه چې هغوی نه وی کړي بیا که صبا ستا زما سره ملاقات اوشی او زما نه تپوس او کړي... "ابوبکر په جنت کنبې دې، عمر په جنت کنبې دې، " او د مذکوره بالا حدیث په رنگ ئې هم معنی روایت او کړو. بیا ئې اووې په دوی کنبې د کوم یو د رسول الله صلی الله علیه و آله (په جهاد کنبې) حاضر پاتې کیدل او د هغه مخ د دوړو سره پتیدل د ستا د ټولې زندگۍ (ژوند) د اعمالو نه ډیر بهتر دی خواه که تا ته د حضرت نوح عليه السلام عمر ولې میلاؤ نه شی.

﴿ كُنْتُ قَاعِدًا عِنْدَ فُلَانٍ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ وَعِنْدَهُ أَهْلُ الْكُوفَةِ فَجَاءَ سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ فَرَحَّبَ بِهِ وَحَيَّاهُ وَأَقْعَدَهُ عِنْدَ رَجُلٍ عَلَى السَّرِيرِ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ يُقَالُ لَهُ قَيْسُ بْنُ عَلْقَمَةَ فَاسْتَقْبَلَهُ فَسَبَّ وَسَبَّ فَقَالَ سَعِيدٌ مَنْ يَسُبُّ هَذَا الرَّجُلَ قَالَ يَسُبُّ عَلِيًّا. قَالَ أَلَا أَرَى أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُسَبُّونَ عِنْدَكَ ثُمَّ لَا تُنْكِرُونَ وَلَا تُغَيِّرُونَ﴾

مضمون الحديث :

رياح بن الحارث وائی چه زه د کوفې په مسجد کنبې د فلانی سړی یعنی مغیره بن شعبه رضي الله عنه سره ناست اوم هغه وخت هغوی سره نور هم بعض اهل کوفه ناست وو نو لږ ساعت پس سعید بن زید رضي الله عنه صحابی تشریف راوړلو مغیره بن شعبه رضي الله عنه د هغه په راتلو باندې مرحبا او حیاک الله اووې او هغوی ئې په خپل تخت باندې د خپو طرف ته کینول هم په دې وخت کنبې د اهل کوفه نه یو سړې چه د هغه نو قیس بن علقمه وو هغه راغلو او سیدنا مغیره رضي الله عنه ته متوجه شو، یا دا چه مغیره رضي الله عنه هغه ته متوجه شو، هغه بدې ردې وئیلې یعنی بغیرد نوم اخستلو نو په دې باندې سیدنا سعید رضي الله عنه تپوس او کړو د مغیره رضي الله عنه نه چه دې چاته دا بدې ردې وائی، نو هغه جواب ورکړو چه علی رضي الله عنه ته په دې باندې سعید رضي الله عنه او فرمائیل چه عجیبه خبره ده چه صحابه کرامو رضي الله عنهم پسې ستاسو په مجلس کنبې بدې ردې وئیلې کیږي او تاسو په دې باندې هیڅ قسمه انکار نه کوئ حال دا چه هم دا علی رضي الله عنه د هغه خلقو نه دې چه د هغوی په باره کنبې ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی چه دا ټول جنتیان دی ﴿ثُمَّ قَالَ لَمْ يَشْهَدْ رَجُلٌ مِنْهُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَغْبِرُ فِيهِ وَجْهَهُ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِ أَحَدِكُمْ

عُمْرَةُ وَلَوْ عُمْرَ عُمْرِ نُوحٍ ﴿ بیا سعید بن زید او فرمائیل چه په دې ذکر شوي صحابه کرامو ﷺ کښې د یو کس د رسول الله ﷺ سره په یو غزوه کښې صرف یو ځل شریکیدل چه په هغې کښې د هغه مخ گرد الود شوي وی هغه غوره دې ستاسو د ټول عمر د عمل نه اگر چه هغه ته د نوح علیه السلام عمر ورکړې شی یعنی زر کاله.

د دې روایت نه معلومه شوه چه دا بدې ردې ویونکې قیس بن علقمه وو کیدې شی چه دې هم په هغه خطیبانو کښې وو چه د هغوی ذکر په پورته روایت کښې راغلي دي.

حدیث عبدالله بن ظالم اخرجه الترمذی والنسائی (فی الکبری) وابن ماجه، وقال الترمذی حسن صحیح، وقد اخرجه مسلم والترمذی والنسائی من حدیث سہیل بن ابی صالح عن ابيه عن ابی هريرة رضى الله تعالى عنه بنحوه وحدیث عبدالرحمن بن الاخنس اخرجه الترمذی والنسائی (فی الکبری) وحدیث رباح بن الحارث اخرجه النسائی (فی الکبری) وابن ماجه، قاله المنذرى.

[۴۶۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ، "أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَعِدَ أَحَدًا فَتَبِعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ، فَضْرَبَهُ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرِجْلِهِ، وَقَالَ: اثْبُتْ أَحَدُ نَبِيِّ وَصَدِيقٍ وَشَهِيدَانِ".

حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ بیان او کړو چی د الله نبي ﷺ د احد په غر باندي اوختو نو حضرت ابوبکر، حضرت عمر او حضرت عثمان رضی اللہ عنہم ورپسې لارل، پس غر حرکت او کړو. نو نبي ﷺ په هغې باندي پښه او وهله او وي فرمائیل "احد" او درېره (د تا د پاسه) یو نبي، یو صديق او دوه شهیدان دی.

قوله: «عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَعِدَ أَحَدًا فَتَبِعَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ فَضْرَبَهُ نَبِيُّ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِرِجْلِهِ وَقَالَ «اثْبُتْ أَحَدُ نَبِيِّ وَصَدِيقٍ وَشَهِيدَانِ»»

مضمون د حدیث واضح دي او دا واقعه د مدينې طبيې د غر احد ده او د دې نه مخکښې چه د سعید بن زید رضی اللہ عنہ چه کوم روایت راغلي دي هغه د واقعه حراء مکې مکرمې ده او هلته دا تیر شو چه هغه وخت په حراء باندي دا لس کسان موجود وو د چا نومونه چه هلته ذکر شوي دي لکه چه د سنن کبری په روایت کښې تیر شوي دي او د احد په واقعه کښې د رسول الله ﷺ سره په روایت کښې صرف د درې کسانو ذکر دي ابوبکر و عمر و عثمان رضی اللہ عنہم والحديث اخرجه البخاري والترمذی والنسائی، قاله المنذرى.

[۴۶۵۳] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدِ الرَّمْلِيِّ، أَنَّ اللَّيْثَ حَدَّثَهُمْ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ مِّنْ بَايَعْتِمْ تَحْتَ الشَّجَرَةِ".

حضرت جابر رضی اللہ عنہ بیان او کړو چی بغیر د څه شک نه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "کومو چی د

(۱): صحيح البخاري/المناقب ۵ (۳۷۵)، ۶ (۳۸۶)، ۷ (۳۹۷)، سنن الترمذي/المناقب ۱۹ (۳۹۷)، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۲) وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۲/۳) (صحیح)

(۲): سنن الترمذي/المناقب ۵۸ (۳۸۶۰)، (تحفة الأشراف: ۲۹۱۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۰/۳) (صحیح)

ونې لاندې بيعت او کړو په هغوی کښې به هيڅوک په اور کښې نه داخلېږي.
 قوله: «عَنْ جَابِرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنَّهُ قَالَ « لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ مِمَّنْ بَايَعَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ »»

يعنى کوم صحابه کرام عليهم السلام چه په بيعت الرضوان کښې شريک وو رسول الله ﷺ د هغوی په باره کښې زيرې ورکوي چه دا ټول جنتيان او غير معذب دي، دا بيعت د اوني لاندې شوې وو چه د هغې ذکر په قرآن کريم کښې هم راغلې دې «لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ»

والحديث أخرجه الترمذی والنسائی وقد أخرجه مسلم من حديث جابر بن عبد الله عن ام مبشر الخ قاله المنذرى.

[۴۶۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَنَانٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ مُوسَى: فَلَعَلَّ اللَّهَ، وَقَالَ ابْنُ سَنَانٍ: "اطَّلَعَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ، فَقَالَ: اغْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان کوي چي رسول الله ﷺ او فرمايل: شايد چي الله تعالی په اهل بدر باندې نظر فرمائيلې دې او وييلې ئې دې چي تاسو څه عمل هم کوي ما تاسو اوبخښلي.

قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- اطلعَ الله على أهل بدرٍ فقال اغملوا ما شئتم فقد غفرت لكم»

دا حديث په كتاب الجهاد باب في حكم الجاسوس اذا كان مسلماً کښې تير شوې دې او د هغې شرح هم هلته تيره شوې ده فارجع اليه لو شت.

[۴۶۵۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ ثَوْرٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْمُسَوِّبِ بْنِ مَخْرَمَةَ، قَالَ: "خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَمَنَ الْحُدَيْبِيَّةِ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ: فَأَتَاهُ بَعْضُ عُرْوَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَا كَلَّمَهُ أَخَذَ بِلَحْيَتِهِ، وَالْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ السَّيْفُ وَعَلَيْهِ الْبَغَرُ فَضَرَبَ يَدَهُ بِنَعْلِ السَّيْفِ، وَقَالَ: أَخْرَيْدَكَ عَنْ لَحْيَتِهِ، فَرَفَعَ عُرْوَةَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ".

د حضرت مسور بن مخرمه رضي الله عنه نه مروی دی چي نبی ﷺ د حدیبیه په ورځو کښې روان شو... او حديث ئې بيان کړو... وی وئیل چي... بیا (د مشرکین د طرف نه) عروه بن مسعود راغلو او د نبی ﷺ سره ئې خبرې شروع کړې او په دغه وخت کښې به هغه د هغوی ﷺ گیرې مبارکې سره هم لاس لگولو. او حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه د نبی ﷺ په سر باندې ولاړ وو، د هغه په لاس کښې توره او په سر باندې ئې خود (د اوسپنې ټوپک) وه. نو هغوی د

۱: تقرده ابو داود، انظر حديث رقم: ۲۶۵۰، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۵) (حسن صحيح)

۲: انظر حديث رقم: (۲۷۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۷۰) (صحيح)

توري د لاسکي سره دهغه لاس او هلو او وي ونيل چي د نبي ﷺ د گيري مبارکي نه لاس لري اوساته. عروه خپل سر پورته کړو او وي ونيل چي دا څوک دي؟ صحابو او وي: چي دا حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه دي.

قوله: ﴿عَنِ الْمُسَوَّرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - زَمَنَ الْحَدِيثَةِ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ. قَالَ فَأَنَاءَهُ - يَغْنَى غَزْوَةً بَنَ مَسْعُودٍ - فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَكُلَّمَا كَلَّمَهُ أَخَذَ بِلَحْيَتِهِ وَالْمَغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَمَعَهُ السِّيفُ وَعَلَيْهِ الْمِغْفَرُ فَضَرَبَ يَدَهُ بِنَعْلِ السِّيفِ وَقَالَ أَخْرَجْتُكَ عَنْ لِحْيَتِهِ الْحَدِيثَ﴾

دا حديث د كتاب الجهاد په آخر کښي په باب في صلح العدو کښي تير شوې دي، او د دي شرح هم، په بذل کښي حضرت ليکلي دي چه مصنف رحمته الله عليه د مغیره بن شعبه رضي الله عنه متعلق دا حديث چه په هغي کښي د هغوی په رسول الله ﷺ باندې ځان قربانول او فداکاری ذکر ده د دي مناسبت دپاره راوړلي دي چه پورته په روايت کښي مضمون راغلي دي کوم چه د سب علي رضي الله عنه سره متعلق دي د هغي نه متاثر کيدو سره يو سړي د هغوی په باره کښي په بدگمانی کښي اخته نه شی چه د دي حضراتو دا کارنامي هغوی لره خپلي مخي ته کيخودل پکار دي، مونږ وروستو خلقو ته په هغوی باندې د خولي پرانستلو حق نشته.

[۴۶۵۲] (۱) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيِّ، عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ أَبِي خَالِدٍ الدَّالَانِيِّ، عَنْ أَبِي خَالِدٍ مَوْلَى آلِ جَعْفَرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ مَعَكَ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا إِنَّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي."

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان او کړو چي رسول الله ﷺ او فرمايل: زما خوا له جبريل عليه السلام راغلو، زما لاس ئي اونيو او ما ته ئي د جنت دروازه اوښودله په کومه چي به زما امت داخليری. نو حضرت ابوبکر رضي الله عنه او وي: اي د الله رسوله زه دغه خوښوم کاش (ارمان) که زه هم ستا سره وي او ما هم دا ليدلي وي، نو رسول الله ﷺ او فرمايل: اي ابوبکر! ته يقيناً زما د امت هغه کس ئي کوم چي به د ټولو نه مخکښي په جنت کښي داخليری.

قوله: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « أَتَانِي جِبْرِيلُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَأَرَانِي بَابَ الْجَنَّةِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ أُمَّتِي » الخ﴾

سيدنا ابو هريره رضي الله عنه د رسول الله ﷺ حديث نقل فرمائي چه ماته جبرائيل عليه السلام راغلو او زما لاس نيولو سره ئي ماته د جنت هغه دروازه اوښودله چه په هغي به زما امت هغي ته داخليری (دا واقعه يا خو د معراج په شپه پيښه شوه يا په بل څه وخت کښي) په دي باندې صديق اکبر رضي الله عنه عرض او کړو يا رسول الله ﷺ کاش چه دي وخت کښي زه هم تاسو سره اوم چه دا دروازه مي ليدلي وي نو رسول الله ﷺ او فرمايل چه (ته به ئي ډير زر وينې ځکه چه) ته زما په امت کښي جنت ته د ټولو نه مخکښي داخليدونکي ئي.

[۴۶۵۶] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ أَبُو عُمَرَ الْقَصِيرُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ إِبْنِ الْجُرَيْرِ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ الْعُقَيْلِيِّ، عَنِ الْأَقْرَعِ مُؤَذِّنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: "بَعَثَنِي عُمَرُ إِلَى الْأَسْقَفِ فَدَعَوْتُهُ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: وَهَلْ تُجِدُنِي فِي الْكِتَابِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: كَيْفَ تُجِدُنِي؟ قَالَ: أَجِدُكَ قَرْنًا قَرَفَعَهُ عَلَيْهِ الدِّرَّةُ، فَقَالَ: قَرْنٌ مَهْ؟ فَقَالَ: قَرْنٌ حَدِيدٌ أَمِينٌ شَدِيدٌ، قَالَ: كَيْفَ تُجِدُ الَّذِي يَجِيءُ مِنْ بَعْدِي؟ فَقَالَ: أَجِدُهُ خَلِيفَةً صَالِحًا غَيْرَ أَنَّهُ يُؤَثِّرُ قَرَابَتَهُ، قَالَ عُمَرُ: يَرْحَمُ اللَّهُ عُمَانَ ثَلَاثًا، فَقَالَ: كَيْفَ تُجِدُ الَّذِي بَعْدَهُ؟ قَالَ: أَجِدُهُ صَدَأَ حَدِيدٍ، فَوَضَعَ عُمَرُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ، فَقَالَ: يَا دَفْرَاهُ يَا دَفْرَاهُ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّهُ خَلِيفَةٌ صَالِحٌ، وَلَكِنَّهُ يُسْتَخْلَفُ جَيْنَ يُسْتَخْلَفُ وَالسَّيْفُ مَسْلُوكٌ وَالْذَّمُّ مُهْرَاقٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الدَّفْرُ النَّتْنُ.

د سيدنا عمر بن خطاب رضي الله عنه مؤذن حضرت اقرع رضي الله عنه بيان او کړو چې حضرت عمر رضي الله عنه زه د عيسايانو مذهبي سردار له واستلوم - ما هغه راوبللو - حضرت عمر رضي الله عنه د هغه نه تپوس او کړو: آيا ته په خپل کتاب کښې زما ذکر ويني؟ وي وئيل او - تپوس ئې او کړو: څنگه؟ وي وئيل: زه گورم چې تاسو يو قرن يئ - حضرت عمر رضي الله عنه خپله دره په هغه باندې بلنده کړه او تپوس ئې او کړو: "قرن" نه څه مراد دې؟ وي وئيل: ډيره سخته فولادی قلعه، انتهاي امانتدار - حضرت عمر رضي الله عنه ترې تپوس او کړو: کوم چې به زما نه پس راځي د هغه په باب کښې څه گوري؟ وي وئيل: هغه به يو صالحه خليفه وي، صرف به دومره وي چې هغه به خپل قربت واله و ته ترجيح ورکوي - حضرت عمر رضي الله عنه او فرمائيل: الله دې په حضرت عثمان رضي الله عنه باندې رحم او فرمائي، درې ځله ئې اووي - بيا ئې تپوس او کړو: دهغي نه پس چې به څوک راځي د هغه په باب کښې څه گوري؟ زه هغه گورم چې هغه به داوسپنې زنگ وي - نو حضرت عمر رضي الله عنه خپل لاس په خپل سر باندې کيښودو او وي وئيل: اي بدبودار! اي بدبودار! (ته لکيا ئې څه وائي؟) نو هغه اووي: اي امير المؤمنين! دغه به صالحه خليفه وي خو چې کله به ده ته منصب ميلاويږي نو تورې به راوتي وي او ويني به بهيږي - امام ابو داود رضي الله عنه اووي چې د (الدفر) معنی ده: "بدبو".

قوله: (عَنِ الْأَقْرَعِ مُؤَذِّنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ بَعَثَنِي عُمَرُ إِلَى الْأَسْقَفِ فَدَعَوْتُهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ وَهَلْ تُجِدُنِي فِي الْكِتَابِ قَالَ نَعَمْ..... وَلَكِنَّهُ يُسْتَخْلَفُ جَيْنَ يُسْتَخْلَفُ وَالسَّيْفُ مَسْلُوكٌ وَالْذَّمُّ مُهْرَاقٌ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ الدَّفْرُ النَّتْنُ)

مضمون الحديث

د سيدنا عمر فاروق رضي الله عنه مؤذن د چا نوم چه اقرع رضي الله عنه دې هغه وائي چه يو ځل زه عمر رضي الله عنه يو پادري (انصاري عالم چه دلته ترې نه مراد كعب احبار دې چه هغه هم د توراۃ عالم وو) ته اوليرلم، ما هغه راوغوښتلو او هغه راغلو، عمر رضي الله عنه د هغه نه تپوس او کړو چه زما ذکر په تورات کښې شته؟ هغه جواب ورکړو او ستاسو ذکر پکښې شته، هغوی ترې نه تپوس او کړو ته ما په تورات کښې څنگه بيا مومي؟ هغه جواب ورکړو چه زه تاسو په هغې کښې دقلعه په شان بيا مومم. سيدنا عمر رضي الله عنه د خوش طبعي په طور په هغه باندې دره اوچته کړه او تپوس ئې ترې نه او کړو د څه خيز قلعه؟ هغه اووي د اوسپنې جوړه شوې قلعه، او دا چه

۱: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۰۸) (ضعيف الإسناد)

هغه به ډیر امانت دار او مضبوط وی، هغوی ترې نه بیا تپوس او کړو چه کوم خلیفه به زما نه روستو راځی ته هغه څنگه بیا مومي هغه اووې زه هغه یو خلیفه بیا مومم خو یو خبره ده چه هغه به په خپل دور خلافت کښې خپلو رسته دارو ته ترجیح ورکړی، یعنی په مناصب او عهدو کښ، په دې باندې عمر رضی الله عنه اووې الله پاک دې په عثمان رضی الله عنه باندې رحم او فرمائی د هغې نه پس هغوی دا سوال او کړو چه د هغه نه پس چه څوک راځی هغه څنگه بیا مومي؟ وې فرمائیل د اوسپنې د زنگ په شان ئې بیامومم، په دې اوریدلو باندې عمر رضی الله عنه خپل لاس په سر باندې کیخودلو او وې فرمائیل: یا د فراه یا د فراه د د فر معنی لکه چه مصنف رضی الله عنه وړاندې فرمائی د بدبویی ده گویا عمر رضی الله عنه په دې باندې اظهار د کراحت او فرمائیلو بیا دې اسقف نوره تشریح کولو سره اووې چه ای امیر المومنین هغه خو به پخپله خلیفه او صالح وی خو چه کوم وخت هغه خلیفه جوړ کړې شی هغه به دداسې فتنو زمانه وی چه تورې به راویستلې شوې وی او د خلقو وینې به تویولې شی، داسقف دا خبره چه هغه خلیفه به په داسې وخت کښې جوړولې شی چه تورې به چلولې شی په داسې حال کښې چه تورې به چلولې شی او وینې به بهیولې شی، دا صحیح ده او هم دغه شان ده هم او دقتل عثمان رضی الله عنه طرف ته اشاره ده، د عبداللہ بن سلام رضی الله عنه په باره کښې روایت مشهور دې چه په کوم وخت کښې عثمان غنی رضی الله عنه په خپل کور کښې محصور وو او هغه شریسندو د هغوی د کور محاصره کړې وه نو عبداللہ بن سلام رضی الله عنه هغه وخت عثمان رضی الله عنه ته د ملاقات دپاره تلې وو هغوی ترې تپوس او کړو چه څه دپاره راغلې ئې نو هغوی اووې چه ستاسو د نصرت دپاره نو هغوی او فرمائیل چه زما نصرت خوبه په کور کښې دننه نه کیږی، د کورنه بهر لار شه او کومو خلقو چه په ما باندې حمله کړې ده د هغوی د لرې کولو کوشش او کړه، پس عبداللہ بن سلام رضی الله عنه بهر راغلو او دبهر راتلونو نه پس اول خو هغوی خپل تعارف او فرمائیلو چه زه څوک یم او د هغوی په باره کښې چه کوم آیتونه په قرآن کریم کښې نازل شوې دې لکه «وشهد شاهد من بنی اسرائیل علی مثله» او هم دغه شان «قل کفی باللہ شهیدا بنی وینکم ومن عنده علم الکتاب» چه په دې آیتونو کښې هم زما ذکر دې او دا آیت کریمه زما په باره کښې نازل شوې وو او بیا د هغې نه پس هغوی پوهول شروع کړل چه گورئ لا تراوسه پوره خو د فتنو دروازې بند دی، په دې مدینه الرسول صلی الله علیه وسلم کښې ملائک ستاسو حفاظت کوی لهذا ددې سړی په باره کښې دالله پاک نه اویریبئ، د هغه قتل کول گویا د محافظینو ملائکو د خپل ځان نه اوچتول دی او د الله پاک توره چه تراوسه پورې په تیکی کښې ده هغې لره د تیکی نه بهر راویستل دی، او کله چه هغه یو ځل د تیکی نه رابهر شی نو بیا به تر قیامته پورې چلیږی خو هغوی د عبداللہ بن سلام رضی الله عنه د دې ټولو نصیحتونو او تقریر اوریدلو نه پس اووې: «اقتلوا اليهودی واقتلوا عثمان» دا روایت په ترمذی شریف کښې دوه درې ځایه دې د عبداللہ بن سلام په مناقب کښې اودهغې نه علاوه هم یو ځایي دوه شته.

باب فِي فَضْلِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

باب ۹: د نبی ﷺ د اصحابو فضیلت

[۴۶۵۷] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أُنْبِئْنَا بِحَدَّثِنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ أُمَّتِي الْقُرْنُ الَّذِينَ بُعِثَتْ فِيهِمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَذْكَرَ الثَّالِثِ أَمْرًا، ثُمَّ يَنْظُرُ قَوْمٌ يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ، وَيَنْذِرُونَ وَلَا يُؤْفُونَ، وَيَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمُّونَ، وَيَقْشَوْنَهُمْ الِتِّمَنَ».

حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ بیان کوی رسول الله ﷺ او فرمائیل: "زما د امت بهترینه زمانه هم دغه ده په کومه کنبی چی زه مبعوث کړې شوم، او بیا هغه کومه چی ددې سره متصله وی، او بیا هغه چی کومه د دې سره متصله وی... والله اعلم - هغوی ﷺ دا په دریم خل باندې او فرمائیل چی نه... بیا به د دې نه پس داسې خلق راځی کوم چی به گواهی ورکوی حالانکه د هغوی نه به گواهی نه وی غوښتل شوې، نذر به منی خو پوره کوی به ئې نه - خیانتونه به کوی او په هغوی باندې به اعتماد نه کیږی او په هغوی کنبی به غټ والی هم عام وی -

قوله: (عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « خَيْرُ أُمَّتِي الْقُرْنُ الَّذِينَ بُعِثَتْ فِيهِمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ » . وَاللَّهُ أَعْلَمُ أَذْكَرَ الثَّالِثِ أَمْرًا)

امام بخاری او امام ترمذی وغیره مستقل کتاب المناقب قائلولو سره په هغې کنبی دننه د ډیرو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم مناقب فردا فردا بیلو بیلو بابونو کنبی بیان کړی دی، خو امام ابوداؤد رحمه الله داسې اونکړل بس د خلفاء راشدين ترمنځه ئې ترتیب وار روایات بیان کړل کوم چه تیر شویا به اوس مطلق د صحابه کرامو فضائل بیانوی، ځکه چه د هغوی مخې ته زیات تر په دې ابواب سره د فرقه باطله روافض وغیره تردید کول دی، دا روافض د اهل بیت نه علاوه صحابه چرته منی. د دې باب د حدیث مضمون دا دې کوم چه ډیر مشهور حدیث دې، چه په هغې کنبی رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه زما د امت د ټولو نه افضل حصه هغه ده په کومو کنبی چه زه رالیرلې شوې یم او کوم خلق چه زما په زمانه کنبی موجود دی یعنی د رسول الله ﷺ صحابه رضی اللہ عنہم، او بیا چه به کوم خلق د هغوی نه پس متصلاً راځی یعنی تابعین، او بیا چه کوم خلق به د هغوی نه روستو راځی یعنی تبع تابعین، د قرن اطلاق د یوې زمانې په خلقو باندې کیږی کوم چه په یو خاص وصف کنبی مشترک وی که هغه صنعت او حرفت وی یا بل څه فن، ففي القسطلانی ۸۰/۶ والقرن اهل زمان واحد متقارب اشترکوا فی امر من الامور المقصودة ويطلق على مدة من الزمان، واختلف فی تحدیدها من عشرة اعوام الى مائة وعشرين والمراد بهم هنا الصحابة رضوان الله عليهم اجمعين اه وفي المجمع ۲۵۹/۴ والقرن اهل كل زمان وهو مقدار التوسط فی اعمار اهل كل زمان، وهو اربعون سنة او ثمانون او مائة او مطلق من الزمان.

(۱) صحيح مسلم للفضائل الصحابة ۵۲ (۲۵۳۵)، سنن الترمذي للفتن ۴۵ (۲۲۲۲)، الشهادات ۴، (۲۳۰۲)، تحفة الأشراف: (۱۰۸۲۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للشهادات ۹ (۲۶۵۱)، فضائل الصحابة ۱ (۳۶۵۰)، الرقاق ۷ (۶۴۲۸)، الأيمان ۷ (۶۶۹۵)، سنن النسائي للأيمان والندور ۲۸ (۳۸۴۰)، مسند احمد (۴۲۷۴، ۴۲۷، ۴۳۶، ۴۴۰) (صحيح)

د قرون ثلاثه تحديد من حيث الزمان او په تحديد کښې اختلاف روايات :

په دې حديث کښې قرون ثلاثه ذکر دی، په بذل کښې د علامه سندی رحمۃ اللہ علیہ نه نقل کړی دی چې قرن اول یعنی د رسول الله ﷺ د زمانې ابتداء د هغوی د بعثت نه شوې ده او د وفات په اعتبار سره چه کوم د ټولو نه آخری صحابی رضی اللہ عنہ دې هغه د دې انتها ده چه د هغې موده هغوی شپږ شلې کاله لیکلې ده او د قرن تابعین ابتداء هغوی لیکي تقریبا د (۱۰۰ هجري) نه تر (۱۷۰ هجري) پورې او بیا د دې نه پس د ۲۲۰ هجري پورې د اتباع التابعین قرن دی او بیا په دغه زمانه کښې لیکي چه بدعات ښه ښکاره شوې وو او اهل علم په مسئله د خلق قرآن په ازمینست کښې اخته شو او په احوالو کښې تغیر پیدا کیدو لکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلي وو «ثم يفشو الكذب» د دې حديث په آخر کښې دی «والله اعلم اذكر الثالث ام لا» دا د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ حديث په بخاری او مسلم دواړو کښې شته، په صحیح بخاری کښې داسې دی: «خَيْرُ أُمَّتِي قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ فَلَا أَذْرِي أَذْكَرَ بَعْدَ قَرْنِي قَرْنَيْنِ، أَوْ ثَلَاثًا» د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ په پورته ذکر شوي حديث کښې د ابوداؤد او بخاری دواړو په روايت د رسول الله ﷺ د قرن نه پس دوه قرن مذکور دی (پس ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم دوه کرته دي) لهذا دا دوه خو متيقن دی يو د رسول الله ﷺ قرن او دوه د هغې نه پس د تابعین او تبع تابعین دا ټول درې شو، اوس د دې نه پس راوی وائی «فلا ادري اذكر الثالث ام لا» یعنی «ثم الذين يلونهم» دوه کرته فرمائیلي نه پس ئې په دریم ځل هم او فرمایل یا نه، په دې کښې د راوی شک دی، که دا هم اومنلې شی نو هغه به قرن رابع وی د مجموع په په اعتبار سره، د دې اختلاف اعتبار سره د دې حديث تجزیه حافظ ابن القيم رحمۃ اللہ علیہ ډیره په ښه طریقه کړې ده، هغوی فرمائی چې دا حديث د عمران بن حصین، عبدالله بن مسعود، ابوهريره، عائشه او نعمان بن بشير رضی اللہ عنہ د دې پنځو صحابه کرامو نه مروی دی. د دې نه پس فرمائی چې په دوی کښې د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ حديث خو متفق عليه دي یعنی په بخاری او مسلم دواړو کښې دي او د دې په اکثر روایاتو کښې د رسول الله ﷺ د قرن نه پس دوه قرن ذکر دی او د دې په بعض طرق کښې په صحیح کښې (۱) «ثم الذين يلونهم» درې کرته دي، په ظاهر کښې دا غیر محفوظ دي ځکه چه د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه سوال کړې شوې وو د دې په باره کښې نو هغوی جواب ورکړو چه زه نه شم وئيلي چه رسول الله ﷺ د خپل قرن نه پس دوه کرته فرمائیلي وو یا درې کرته، د دې نه پس د عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ د حديث په باره کښې فرمائی چې هغه هم په صحیحین کښې ذکر دي ولفظه: «خير امتي القرن الذي يلونني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم» او په يو روايت

۱، په ظاهر کښې د هغوی مراد د صحیح نه صحیح مسلم دي چه د هغې په يو روايت کښې د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ په حديث کښې «ثم الذين يلونهم» درې کرته دي خو د هغې نه پس بیا دا جمله هم ده «قال عمران فلا ادري اقال رسول الله ﷺ بعد قرن مرتين او ثلاثا» د دې جملې نه پس دا روايت واپس کیدو سره بیا هم هغه روایاتو ته راځي چه په هغې کښې صرف د دوه کړنو ذکر دي، لهذا زموږ په خیال کښې د دې استدلال حاجت نه وو کوم چه هغوی او کړو

کښې د هغوی داسې دی (سنل النبي ﷺ ای الناس خير قال قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم) هغوی فرمائی چه د عبد الله به مسعود رضی الله عنه په حدیث کښې د هغوی نه پس بغیر د اختلاف نه دوه قرن مذکور دی خو په صحیح مسلم کښې د ابوهریره رضی الله عنه د حدیث الفاظ دا دی : (خَيْرُ أُمَّةٍ الْقُرْنُ الَّذِي بُعِثَتْ فِيهِمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ) . وَاللَّهُ أَكْبَرُ أَذْكَرُ الثَّالِثُ أَمْ لَا) هغه فرمائی په دې حدیث د ابوهریره رضی الله عنه کښې د حضور ﷺ د قرن نه پس صرف یو قرن مذکور دې او په دریم کښې راون شک ښکاره کړې دې خو نور حضرات عبد الله بن مسعود، عمران، عائشه رضی الله عنهم دا محفوظ ساتلې دې اوشک نې نه دې کړې، یعنی دهغوی نه پس دغه قرن خو محفوظ او یقیني دې، ددې نه پس د حدیث عائشه رضی الله عنها الفاظ لیکلي دی د صحیح مسلم نه، ای الناس خير قال القرن الذي انا فيه ثم الثاني ثم الثالث، او د هغې نه پس ئې د نعمان بن بشیر رضی الله عنه حدیث د صحیح ابن حبان نه نقل کړو چه په هغې کښې (ثم الذین یلونهم) دوه کرته دې د دې نه پس فرمائی چه دا ټول احادیث د نبی کریم ﷺ د قرن نه پس په دوه قرن باندې متفق دی: الا حدیث ابی هريرة فانه شك فيه، ددې نه پس فرمائی: وَأَمَّا ذِكْرُ الْقُرْنِ الرَّابِعِ فَلَمْ يُذَكَّرْ إِلَّا فِي رِوَايَةٍ (١) فِي حَدِيثِ عِمْرَانَ ، لَكِنْ فِي الصَّحِيحَيْنِ لَهُ شَاهِدٌ مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ فَيَغْزَوْنَ فِتَامَ مِنَ النَّاسِ . فَيَقَالُ لَهُمْ : هَلْ فِيكُمْ مَنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَيَقُولُونَ : نَعَمْ ، فَيُفْتَحَ لَهُمُ الْخ دا حدیث په صحیح بخاری کښې په باب فی فضائل اصحاب النبي ﷺ کښې ذکر دې هغه مونږ اوکتلو، خو د بخاری د روایت نه دا استشهاد خو نه شی کیدې لکه چه ابن قیم رحمه الله فرمائی ځکه په هغې کښې هم د رسول الله ﷺ نه پس صرف د قرنین ثبوت دې د تیرو احادیثو په شان خو د صحیح مسلم په یو طریق کښې د رسول الله ﷺ نه پس د درې جماعتونو ذکر دې پس د هغې په اخر کښې دی، (ثُمَّ يَكُونُ الْبَغْتُ الرَّابِعُ . فَيُقَالُ : أَنْظَرُوا ، هَلْ تَرَوْنَ فِيهِمْ أَحَدًا رَأَى مَنْ رَأَى أَحَدًا رَأَى أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَيُوجَدُ الرَّجُلُ فَيُفْتَحَ لَهُ) نو حافظ ابن القيم رحمه الله دا وئیل غواړی چه د دې حدیث نه په ځانې د قرون ثلاثه د قرون اربعه خیریت او برکت مستفاد کیدی لهذا په کوم حدیث کښې چه (وهو حدیث عمران بن حصین رضی الله عنه عند مسلم) کښې د رسول الله ﷺ په ځانې د دواؤ درې قرن ذکر دی اگر چه هغه صرف د یو حدیث یو طریق دې خو د مسلم دا حدیث د هغه دپاره شاهد جوړیدو سره د هغې د تقویت ذریعه کیدې شی، او علامه عینی ۲۳۸/۱۳ په خیر القرون قرنی والا حدیث لره د صحیحین وغیره نه د ذکر کولو نه پس د قرن رابع په سلسله کښې لیکلې دی: ووقع فی حدیث جعدة بن هبيرة ورواه ابن أبي شيبة والطبراني إثبات القرن الرابع ولفظه خير الناس قرني ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم الآخرون أردی ورجاله ثقات إلا أن جعدة بن هبيرة مختلف في صحبته دا د جعدة بن هبيرة روایت د قرن رابع په ثبوت کښې حافظ

(١) په دې باندې اشکال مونږ په تیره حاشیه کښې ذکر کړې دې.

۱۰/۷ هم په حواله مذکوره سره نقل کړې دي، په ظاهره کښې د ابن القيم رحمته الله علیه په علم کښې دا حدیث نه وو د دې په ځانې ئې د بل حدیث نه استشهاد کړې دي. دلته اوس دوه خبرې نورې هم تشریح طلب دي،

اول: دا چه د قرون ثلاثه ابتداء او انتهاء او په دې کښې د علماء کرامو رائي، په دې کښې د جمهورو رائي خو په شروع کښې د علامه سندی د کلام نه ذکر شوه د دې نه علاوه د دې په باره کښې په حاشیه د بذل کښې دي: وجزم صاحب ازالة الخفاء ۱۵۴/۴ و ۲۴۷ ان القرن الاول من الهجرة الى وفاته رحمته الله علیه والقرن الثاني من مفتاح خلافة الصديق الى مقتل عمر، والثالث زمن خلافة عثمان، فكل قرن قريب من ثنتي عشرة سته اه. د قرن په تفسیر کښې په شروع کښې کافی اختلاف او تفصیل ذکر کړې دي کوم چه امام نووی رحمته الله علیه هم په شرح د مسلم کښې لیکلې دي او بیا ئې په آخر کښې د سنین په اعتبار سره د هغې په مقدار کښې اختلاف هم لیکلې دي هغوی فرمائي: وذكر الحربي الاختلاف في قدره بالسنين من عشر سنين إلى مائة وعشرين ثم قال وليس منه شيء واضح ورأى أن القرن كل أمة هلك فلم يبق منها أحد وقال الحسن وغيره القرن عشر سنين وفتادة سبعون والنخعي أربعون ووزارة بن أبي أوفى مائة وعشرون وعبدالمك بن عمير مائة وقال ابن الاعرابي هو الوقت هذا آخر نقل القاضي والصحيح أن قرنه صلى الله عليه وسلم الصحابة والثاني التابعون والثالث تابعوهم اه.

دویم: چه د کومو روایاتو نه د قرن رابع ثبوت کیږي د هغې مصداق څه دي؟ د دې په باره کښې په حاشیه د بذل کښې دي: «وجعل في الاشاعة لاشراط الساعة القرن الرابع زما المهدي اه» چونکه هغوی قرن رابع ته د مهدی زمانه اووې کوم چه د قرون ثلاثه ماضیه نه منفصل او غیر مسلسل ده په دې وجه هغوی فرمائي: وورد في رواية ثلاثة تترى وواحد فرادی، فيكون قرنه الرابع المفرد الملحق بالثلاثة تترى، یعنی په دې قرون اربعه کښې د شروع درې قرون خو مسلسل او متواتر دي او قرن رابع منفرد، خو د جعه بن هبیره والا حدیث او د مسلم والا حدیث «فيغزوا فنام» والا روایت، د دې دواړو تقاضا ده چه قرون اربعه علی التوالی دي. وړاندې په حدیث کښې دي: «ثُمَّ يَظْهَرُ قَوْمٌ يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ وَيَنْذِرُونَ وَلَا يُؤْفُونَ وَيَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ وَيَفْشَوُ فِيهِمُ السَّمَنُ»

شرح الحديث:

یعنی د قرون ثلاثه نه پس به چه د هغوی په باره کښې پورته یو قول ذکر شو چه د هغوی انتهاء تقریبا تر ۲۲۰ هجری پورې ده داسې خلق پیدا شی چه د هغوی حال به دا وی چه پخپله به د خلقو په معاملاتو کښې گواهی ورکوي اگر چه د هغوی نه گواهی طلب نه کړې شی او منختې به کوي او هغه به نه پوره کوي او قسم قسم خیانتونه به کوي. او د اعتماد قابل به نه وي او څرې والي به په هغوی کښې خور شی، د دې آخری جملې په تفسیر کښې امام نووی رحمته الله علیه درې اقوال لیکلې دي یو د اچه د دې نه مراد کثرت لحم دې چه په خلقو کښې به په کثرت سره موندلې شی یعنی جائز او ناجائز مال خوړلو سره به ئې بدئونه غټې

شی، او یو قول دا دې چه د دې نه مراد فخر او تکبر دې او د لوڼې والی دعوي، زمونږ په عرف کښې د فخر او تکبر نه په غټیدو سره تعبیر کولې شی او دریم قول دا چه د دې نه مراد د دنیا مال و متاع جمع کول دی د شهادت قبل استشهاد په دې حدیث کښې مذمت کولې شی حال دا چه په یو بل حدیث کښې ئې مدح هم راغلې ده د دې تعارض توجیه په ابواب الشهادات کښې تیره شوې ده.

والحدیث أخرجه مسلم والترمذی، وقد أخرجه البخاری ومسلم والنسائی من حدیث زهد بن مضر بن عن عمران بن حصین رضی الله عنه، قاله المنذری.

باب فی النهی عن سب^(۱)

أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم

باب ۱۰- در رسول الله اصحابو ته سب و شتم [کنخل] کول حرام دی

د کتاب الحدود په شروع کښې باب الحكم فیمن سب النبی صلی الله علیه وسلم تیر شوې دې.

[۴۶۵۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ اتَّفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ».

حضرت ابو سعید (خدری) رضی الله عنه بیان او کړو، رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: زما په اصحابو باندې بدگوئی مه کوئ. قسم مې دې په هغه ذات وی چی د چا په لاس کښې زما روح دې! که چرې تاسو د احد دغر برابر سره هم خرچ کړئ نو هغه ددوی د یو مد یا د نیم مد هم نه رسی. حضرت ابو سعید رضی الله عنه اووې: مونږ ته عطاردی حدیث بیان کړو، هغه اووې: مونږ ته ابو معاویه بیان کړو او حدیث ئې بیان کړو.

قوله: (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي قَوْلَ الَّذِي

(۱) د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې دی: هل یکفر من سب الصحابة؟ مختلفا فيه جدا کما بسط فی مکتوب عزیز الرحمن الکنکوهی الججراتی فی المکتوبات العلمیه، ورجع ابن عابدین ۳۲۱/۳ عدم التكفير، ولابن عابدین فيه رسالة مستقلة فی ذلك رسائله، د دې نه پس په حاشیه کښې دا دې چه آیا په مشاجرات صحابه کښې بحث کول او د هغې ذکر تذکره کول آیا دا هم په سب صحابه رضی الله عنهم کښې داخل دی؟ او بیا ئې د صحابه کرامو د مشاجراتو په باره کښې اولیکلی:

والجملة فيه کما بسط صاحب الاشاعة ۱۰۰ انهم مجتهدون فی ذلك لكن علیا مصیب فله اجران وغيره مخطی، فله اجر، اما طلحة والزبیر وعائشة فمجتهدون قطعاً ولم يطعموا فی الخلافة، واما معاویه فمع طمعه فی الخلافة لا یذكر الا بخیر لانه صحابی وصهر له رضی الله عنه واخبره النبی صلی الله علیه وسلم انه یتولي وعاله اللهم اجعله هادیا مهديا، فلا حاجة الي الاعتذار عن الخوارج فانهم لعنهم النبی صلی الله علیه وسلم اهـ وكذا قال الحافظ ۵۳/۱۳ انهم مجتهدون مخطئون... وقال التفتازاني (فی شرح العقائد) ما وقع بينهم من المحاربات لم یکن عن نزاع فی الخلافة بل عن خطأ فی الاجتهاد، وكذا فی مکتوبات المجدد دفتر اول الجزء الرابع وبسط الكلام علیه فی ذلك اهـ

(۱): صحيح البخاري لفضائل الصحابة ۵ (۳۶۷۳)، صحيح مسلم لفضائل الصحابة ۵۴ (۲۵۴۱)، سنن الترمذي/المناقب ۵۹ (۳۸۶۱)، سنن ابن ماجه/المقلعة ۲۰ (۱۶۱)، (تحفة الأشراف: ۴۰۰۱، ۱۲۵۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱/۳)، ۵۴، ۵۵، ۶۳ (صحيح)

نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ»

په دې حديث كښې خطاب روستو راتلونكو خلقو ته دې چه زما صحابه كرامو پسې بدې ردې مه وایئ په هغوی كښې عیبونه مه راوباسئ، او بیا رسول الله ﷺ قسم خوړلو سره فرمائی چه قسم په هغه ذات چه د چا په لاس كښې زما نفس دې كه په تاسو یعنی غیر صحابه كښې یو سړې د احد د غر برابر سره زر د الله پاك په لار كښې خرچ كړی نو د صحابه كرامو ﷺ د مد په اندازه بلكه د نیم مد سرو زرو د خرچ برابر هم نه شی كیدې.

دا حديث په ترك سب صحابه باندې دال خو دې خو د دې سره د صحابه كرامو ﷺ انتهائی درجه فضیلت او شرف باندې هم دال دې، او په دې حديث كښې د یو مخصوص صحابی ذكر نشته بلكه دا د مطلق صحابی د مرتبې بیان دې، كوم كتابونه چه په احوال صحابه او معرفه صحابه باندې لیکلې شوې دی لكه الاصابه د حافظ ابن حجر، الاستیعاب د علامه ابن عبد البر مالکی وغیره دې حضراتو د صحابه كرامو ﷺ په فضائلو كښې ډیر احادیث د دې كتابونو په شروع كښې ذكر كړی دی نوع بنوع، خوك چه كتل غواړی هلته دې اوگوری، دې حضراتو دا دوه احادیث هم ذكر كړی دی كوم چه دلته په اول باب كښې او په دې دویم باب كښې ذكر دی، حافظ په الاصابه كښې مستقل یو فصل د صحابی په تعریف كښ، او یو فصل د صحابی كیدو په علامت او شناخت كښې او یو فصل مستقل په عدالت د صحابه كرامو ﷺ كښې منعقد كړې دې. د دې فصل ثالث په شروع كښې هغوی لیکي: اتفق اهل السنة على ان الجميع عدول، ولم يخالف في ذلك الا شذوذ من المبتدعة وقد ذكر الخطيب في الكفاية فصلا نفيسا في ذلك فقال: عدالة الصحابة ثابتة معلومة بتعديل الله تعالى لهم واخباره عن طهارتهم واختياره لهم، فمن ذلك قوله تعالى كنتم خير امة اخرجت للناس... او بیا د دې نه پس هغوی ډیر آیتونه او احادیث د دې سلسلې ذكر كړې دی، د دې نه پس بیا حافظ ﷺ خپله د والاحادیث الواردة في تفضيل الصحابة كثيرة د عنوان د لاندې ډیر روایات ذكر كړی دی، د امام نووی ﷺ په تقریب كښې دی: الصحابة كلهم عدول من لا بس الفتن وغيرهم باجماع من يعتد به، یعنی صحابه كرام ټول په ټول عادلان دی د هغوی نه هم كوم چه په جنگونو كښې شریك شو او هغه هم كوم چه شریك نه شو، د هغه علماء كرامو په اجماع د چا قول چه په اجماع كښې معتبر دې، او علامه سیوطی ﷺ د دې شرح په تدریب كښې دې باره كښې چه كوم نور اقوال دی هغه ئې هم ذكر كړې دی، خو د جمهورو قول هم هغه دې كوم چه په متن كښې امام نووی ﷺ ذكر كړې دې، او په حاشیه د تدریب كښې د عدالت مفهوم او د هغې مصداق هم او په هغې كښې ئې د علماء كرامو رائي هم لیکلې ده زه په سبق كښې همیشه یو خبره كوم چه حضرات محدثین چه په فن د اسماء الرجال كښې كوم كتابونه لیکلې دی او د راویانو د احوالو تحقیق او لیون ئې چه كړې دې نو د كوم صاحب چه هم ترجمه او حالات لیکي كه هغه هر څومره د اوچتې مرتبې والا صوفی او ولی كامل ولی نه وی د هغوی په ثقافت او عدالت باندې ضرور رائي قائموی او د هغې ضرورت گنړی او په دې كښې د هغوی په نزد د چا استثناء هم نشته، خو د یو صحابی په

ترجمه کنبي د هغه د عدالت نه بالکليه سکوت اختياروي او د وهو ثقة ليکلو همت هم نه کوي. والحديث اخرجه البخاري والترمذي والنسائي وابن ماجه، قاله المنذري.

[۴۶۵۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ الثَّقَفِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ قَيْسٍ الْمَاضِي، عَنْ عُمَرُو بْنِ أَبِي قُرَّةٍ، قَالَ: "كَانَ حَدِيثُهُ بِالْمَدَائِنِ، فَكَانَ يَذْكُرُ أَشْيَاءَ قَالَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فِي الْغَضَبِ، فَيَنْطَلِقُ نَاسٌ مِنْ سَمْعِ ذَلِكَ مِنْ حَدِيثِهِ، فَيَأْتُونَ سَلْمَانَ قَيْدُكُرُونَ لَهُ قَوْلَ حَدِيثِهِ، فَيَقُولُ سَلْمَانُ: حَدِيثُهُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُ، فَيَرْجِعُونَ إِلَى حَدِيثِهِ، فَيَقُولُونَ لَهُ: قَدْ ذَكَّرْنَا قَوْلَكَ لِسَلْمَانَ فَمَا صَدَّقَكَ وَلَا كَذَّبَكَ، فَأَتَى حَدِيثُهُ سَلْمَانَ وَهُوَ فِي مَبْعَلَةٍ، فَقَالَ: يَا سَلْمَانُ مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُصَدِّقَنِي بِمَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ سَلْمَانُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْضِبُ، فَيَقُولُ فِي الْغَضَبِ لِنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ: وَيَرْضَى فَيَقُولُ فِي الرِّضَا لِنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ: أَمَا تَنْتَهِي حَتَّى تَوْرِثَ رَجُلًا حُبَّ رَجُلٍ، وَرَجُلًا بُغْضَ رَجُلٍ، وَحَتَّى تَوْقِعَ اخْتِلَافًا وَفَرْقَةً، وَلَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ فَقَالَ: أَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي سَبَبَتْهُ سَبَّةٌ أَوْ لَعْنَتْهُ لَعْنَةً فِي غَضَبِي، فَإِنَّمَا أَنَا مِنْ وَلَدِ آدَمَ أَغْضِبُ كَمَا يَغْضَبُونَ، وَإِنَّمَا بَعَثَنِي رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ، فَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ صَلَافًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاللَّهِ لَتَنْتَهِيَنَّ أَوْلَاكُمُنَّ إِلَى عَمْرٍ".

عمرو بن ابو قره بيان او کړو چې حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ په مدائن کنبي وو او داسي خبرې به ئې بيانولې کومې چه به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د بعضو اصحابو نه د ناراضگي په حالت کنبي بيانولې. ددې دپاره به چې کومو خلقو د حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه دغه خبرې اوریدلې هغوی به حضرت سلمان رضی اللہ عنہ له راغلل او ورته به ئې اوکړلې. نو حضرت سليمان رضی اللہ عنہ به وئیل: حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ چې څه وائی هم هغه ته به ددې زیاته پته وې. خلق به حضرت حذیفه له راغلل او وئیل به ئې چې مونږ ستا خبره حضرت سلمان رضی اللہ عنہ په مخکنې اوکړه نو هغوی نه ستاسو تصدیق اوکړو او نه تکذیب په دې باندې حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ د حضرت سلمان رضی اللہ عنہ خواله راغلو هغوی په هغه وخت باندې د سبزی په پټی کنبي وو. هغوی اووې: سلمان! تاسو زما د هغو خبرو تصدیق ولې نه کوئ کومې چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دي؟ حضرت سلمان رضی اللہ عنہ اووې: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به ناراضه هم شو او په دغه حالت کنبي به ئې خپلو اصحابو ته څه هم وئیل او خوشحاله به هم شو او په هغه حالت کنبي به خپلو اصحابو ته څه هم وئیل. نو آیا ته د خپل دغه انداز نه باز نه راځي. آیا ته د خلقو په زړونو کنبي دڅه دپاره محبت پیدا کول غواړې او د څه دپاره بغض اچول غواړې؟ داسي خو به ته په دغو خلقو کنبي اختلاف او افتراق پیدا کړې، حالانکه زه په ښه شان باندې پوهیږم چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یوه خطبه ورکړه او فرمائیلي ئې وو: "(ای الله!) په خپل امت کنبي چې چاته هم ما کله بد رد وئیلې وی یا د ناراضگي په حالت کنبي مې پرې لعنت غورځولې وی نو زه هم آدم زاد یم، څنگه چې هغوی غصه کیږي داسي زه هم غصه شوم او زه د جهان واله دپاره رحمت جوړ کړې شوې یم او بیا راستولې شوې یم (یا الله!) زما دغه خبرې، ددوی دپاره د قیامت په ورځ باندې رحمت جوړ کړه. " (ای حذیفه!) په الله قسم! چې ته منع شه یا به زه عمر ته اولیکم بیا څه خلقو هغوی ته سفارش اوکړو نو هغوی د خپل قسم کفاره ادا کړه او حضرت

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۵۰۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۴۳۷، ۴۳۹) (صحیح)

عمر رضي الله عنه ته نې اونه ليكل او كفاره نې هم د قسم د ماتولو نه مخكښې وركړه. امام ابو داؤد رحمه الله او وې د قسم كفاره، د قسم د ماتولو نه مخكښې يا وروستو ادا كول ټول جائز دي.
 قوله: «عن عمرو بن أبي قرة قال كان حذيفة بالمدائن فكان يذكر أضياء قالها رسول الله - صلى الله عليه وسلم - لأناس من أصحابه في الغضب فينطلق ناس ممن سمع ذلك من حذيفة فيأتون سلمان فيذكرون له قول حذيفة فيقول سلمان حذيفة أعلم بما يقول الخ»
مضمون الحديث:

عمرو بن ابی قره نقل کوی چه حذیفه بن الیمان رضي الله عنه مشهور صحابی په مدائن ښهر کښې اوسیدلو نو هغوی به د خلقو مخکښې داسې احادیث بیانول کوم چه رسول الله ﷺ د خپلو بعض صحابه کرامو رضي الله عنهم په باره کښې د غصې په حالت کښې فرماتیلې وو، نو بعض خلقو به چا چه به د هغوی نه دا قسم خبرې اوریدلې هغوی به د دې ذکر سلمان فارسی رضي الله عنه ته کولو نو سلمان رضي الله عنه به په دې اوریدلو باندې فرماتیل چه کومه خبره حذیفه رضي الله عنه نقل کوی په هغې هم هغه ښه پوهیږي (گویا د خپل طرف نه به نې د هغې تائید او تصدیق نه کولو) چه په هغې سره به خلقو کښې شک او شبهه پیدا کیدله، په دې وجه به هغوی لارل او د هغې تذکره به نې سیدنا حذیفه رضي الله عنه ته کوله چه مونږ چه ستاسو نه کومه فلانې خبره واوریدله هغه چه کله مونږ سلمان رضي الله عنه ته او کړه نو هغوی سکوت او فرماتیلو نه نې تصدیق او کړو او نه نې تکذیب، په دې اوریدلو باندې حذیفه رضي الله عنه سلمان فارسی رضي الله عنه ته لارو چه په خپل پتی کښې وو او تلو سره نې هغوی ته او وې چه تاسو زما د بیان کړی حدیث تصدیق ولې نه کوئ کوم چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې وو، په دې باندې سیدنا سلمان رضي الله عنه او فرماتیل چه رسول الله ﷺ انسان وو کله کله به هغوی په غصه کښې هم راتلو او په غصه کښې به نې یو سړی ته څه او فرماتیل د هغه وخت مناسب، او رسول الله ﷺ به د خلقو په بعض خبرو باندې خوشحالیدلو هم او هم د دې خوشحالی په حالت کښې به نې یو خبره ارشاد او فرماتیل، یعنی د خلقو په خپلو معاملاتو کښې چه به رسول الله ﷺ د موقع د مناسبت سره په خوشحالی یا غصه کښې چه څه خبره فرماتیله نو د دې قسم خبرې د نقل کولو خو نه وی، لهذا ته داسې روایات د خلقو مخکښې مه بیانوه چه د هغې په اوریدلو باندې د خلقو زړونو کښې د بعضو محبت او د بعضو بغض پیدا شی او خپل مینځ کښې نې اختلافات پیدا شی () او تاته به معلومه هم وی چه رسول الله ﷺ په خپل ژوند مبارک کښې یو تقریر چه د خلقو مخکښې کړې وو ټولو ته نې اورولو سره دا دعاء فرماتیلې وه چه ای الله ما په خپل امت کښې که په یو سړی باندې غصه کړې وی او هغه ته مې څه سخت الفاظ وئیلې وی یا مې د هغه په حق کښې بد دعاء کړې وی د غصې په حالت کښې نو ای الله زه هم د اولاد ادم نه یم، څنگه چه نورو خلقو ته غصه راځی ماته هم راځی او ای الله هر کله چه تازه رحمة للعالمین رالیرلې یم نو زما دا بد دعاء د هغه خلقو په باره کښې نیکه دعا او رحمت

۱) قلت وعلي هذا القياس د بزرگانو ملفوظات او ارشادات چه په هغې کښې هم بعض داسې وی کوم چه هر ځانې کښې نه شی نقل کولې کمالا یخفي علي ذوی الحجره (۱۲)

جوړه کړه د قیامت په ورځ، او بیا په آخر کښې سیدنا سلمان رضی الله عنه هغوی ته وفرمائیل والله یا خو ته د دې خپل عادت نه منع شه ګینې ستا شکایت به عمر رضی الله عنه ته اولیکم.

دمصنف رضی الله عنه ترجمه وه، النهی عن سب الصحابة.... چه صحابه کرام رضی الله عنهم پسي دې بدې ردې او نه وئیلې شی، د سلمان رضی الله عنه د حدیث نه معلومه شوه چه رسول الله صلی الله علیه و آله یو صحابی رضی الله عنه ته د غصې په حالت کښې څه سخته خبره فرمائیلې وی نو هغې لره بغیر د ضرورت او مصلحت نه نه دی نقل کول پکار.

هذا الفصل الاخير قوله رضی الله عنه فايما مومن سببة قد اخرج به البخاري ومسلم في صحيحهما من حديث سعيد بن المسيب عن ابي هريرة رضی الله عنه قاله المنذرى.

باب في استخلاف أبي بكر رضي الله عنه

بابه ۱۱ - د سيدنا ابوبكر رضی الله عنه خلافت بيان

[۴۶۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ، قَالَ: "لَمَّا اسْتُعِزَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا عِنْدَهُ فِي نَفَرٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، دَعَاهُ بِلَالٌ إِلَى الصَّلَاةِ، فَقَالَ: مُرُوا مَنْ يُصَلِّي لِلنَّاسِ، فَخَرَجَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَمْعَةَ فَإِذَا عُمَرُ فِي النَّاسِ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ غَائِبًا، فَقُلْتُ: يَا عُمَرُ قُمْ فَصَلِّ بِالنَّاسِ فَتَقَدَّمَ فَكَبَّرَ، فَلَمَّا سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَهُ وَكَانَ عُمَرُ رَجُلًا مُجْهَرًا، قَالَ: فَأَيْنَ أَبُو بَكْرٍ؟ يَا بَنِي اللَّهِ ذَلِكَ وَالْمُسْلِمُونَ يَا بَنِي اللَّهِ ذَلِكَ وَالْمُسْلِمُونَ، فَبَعَثَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَجَاءَ بَعْدَ أَنْ صَلَّى عُمَرُ تِلْكَ الصَّلَاةَ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ".

حضرت عبد الله بن زمعه رضی الله عنه بیان کوی چی کله د رسول الله صلی الله علیه و آله تکلیف ډیر زیات شو او زه د مسلمانانو د یو جماعت سره د هغوی رضی الله عنهم په خدمت کښې حاضر ووم چی حضرت بلال رضی الله عنه هغوی مانځه له راوبلل هغوی رضی الله عنه وفرمائیل ا چاته او وائی چی خلقو له مونځ ورکړی. "عبد الله بن زمعه اووې چی زه اووتم نو حضرت عمر رضی الله عنه موجود وو خو حضرت ابوبکر رضی الله عنه موجود نه وو. ما اووې ای عمر! پاڅیږه خلقو له مونځ ورکړه. په دې هغوی راپاڅیدل او رامخکښې شو او تکبیرې اووې. (دیکخوا) چی کله رسول الله صلی الله علیه و آله د هغوی آواز واوریدو... او حضرت عمر رضی الله عنه بلند آوازه سرې وو... نووې فرمائیل: "ابوبکر چرته دې؟" الله ددې نه انکار کوی او مسلمانان هم. "الله ددې نه انکار کوی او مسلمانان هم." یس هغوی رضی الله عنه حضرت ابوبکر رضی الله عنه راوغوښتو نو هغوی راغلل او هغه وخت حضرت عمر رضی الله عنه خلقو له مونځ ورکړې وو، بیا حضرت ابوبکر رضی الله عنه خلقو ته هم هغه مونځ ورکړو.

قوله: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ قَالَ لَمَّا اسْتُعِزَّ بِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَنَا عِنْدَهُ فِي نَفَرٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ دَعَاهُ بِلَالٌ إِلَى الصَّلَاةِ فَقَالَ مُرُوا مَنْ يُصَلِّي لِلنَّاسِ..... فَبَعَثَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَجَاءَ بَعْدَ أَنْ صَلَّى عُمَرُ تِلْكَ الصَّلَاةَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ﴾

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲۹۵)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴/۳۲۲) (حسن صحيح)

غرض المصنف بالترجمة :

مونږ مخکښې ليکلي دي چې د مصنف عليه السلام غرض په دې ابوابو سره په کتاب شرح السنة کښې صرف مناقبو لره بيانول نه دي، بلکه په دې مسائلو کښې د اهل سنت والجماعت د رائي او د مسلک تائيد مقصود دي د دې سلسلې يو اهم کړی د رسول الله عليه السلام نه پس د صديق اکبر عليه السلام د خلافت مسئله ده چې د هغوی نه پس خليفه اول صديق اکبر عليه السلام دي، او بيا عمر عليه السلام چې د هغوی تعين خپله صديق اکبر عليه السلام کړې وو، په خلاف د روافض چې هغوی د خلافت سلسله د رسول الله عليه السلام نه پس د هغوی په اهل بيت کښې مني، او خليفه اول علي حيدر عليه السلام لره تسليموي او هم په دې وجه وائي علي وصي رسول الله عليه السلام، دا پورته ذکر کړې شوې غرض د مصنف عليه السلام دپاره د تبويب منشاء او باعث جوړ شو.

مضمون حديث :

عبدالله بن زمعه عليه السلام فرمائي چې کله د رسول الله عليه السلام مرض سختی اختيار کړه هغه وخت د خو کسانو سره زه هم هلته موجود اوم د عادت مطابق سيدنا بلال عليه السلام هغوی ته د مانځه خبر ورکړو، نو رسول الله عليه السلام او فرمائيل چې بل چا ته او ايئ چې هغه مونځ ورکړي، عبدالله بن زمعه فرمائي چې په دې اوريدلو باندې زه بهر راوتلم نو په خلقو کښې سيدنا عمر عليه السلام تشریف فرما وو، صديق اکبر عليه السلام هغه وخت هلته نه وو، ما عمر عليه السلام ته عرض اوکړو چې څه هم تاسو مونځ راکړئ، هغوی مخکښې شو او تکبير ئې اوکړو، چې کله رسول الله عليه السلام د هغوی اواز واوريدلو او عمر وو هم اوچت آواز والا، نو رسول الله عليه السلام او فرمائيل ابوبکر چرته دي دا خبره به نه الله خوښه کړي او نه مسلمان يعنی د صديق اکبر عليه السلام نه علاوه د بل چا امامت، دا جمله رسول الله عليه السلام دوه کرته او فرمائيله، پس صديق اکبر عليه السلام پسې سرې اوليرلې شو او هغه راطلب کړې شو، لږ ساعت پس هغوی تشریف راوړلو په داسې حال کښې چې عمر عليه السلام مونځ ورکولو يا ئې ورکړې وو، دواړه احتمالات دي، پس هغوی راغلل او مونځ ئې پوره کړو، وهذا على الاحتمال الاول، يا دا چې د هغې نه پس مونځونه صديق اکبر عليه السلام ورکړل، وهذا على الاحتمال الثاني، والى الاحتمال الاول مال صاحب البذل، والى الثاني والد شيخنا مولانا محمد يحيى رحمه الله تعالى.

[٤٦٦] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ يَعْقُوبَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَمْعَةَ أَخْبَرَهُ بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ: لَمَّا سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَ عُمَرَ، قَالَ ابْنُ زَمْعَةَ: "خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَطْلَعَ رَأْسَهُ مِنْ حُجْرَتِهِ، ثُمَّ قَالَ: لَا أَلَا لِيَصِلَ لِلنَّاسِ ابْنُ أَبِي قُحَافَةَ، يَقُولُ ذَلِكَ مُغَضَّبًا".

حضرت عبدالله بن زمعه عليه السلام دغه خبر بيان کړو چې کله نبي عليه السلام د حضرت عمر عليه السلام اواز واوريدو نو هغوی عليه السلام تشریف راوړو، سر مبارک ئې د حجرې نه رابهر کړو او وې فرمائيل: "نه نمئه ابن ابی قحافه (ابوبکر عليه السلام) دي خلقو له مونځ ورکړي - "هغوی عليه السلام دغه خبره د ناراضگي په کيفيت او فرمائيله.

باب مَا يَدُلُّ عَلَى تَرْكِ الْكَلَامِ فِي الْفِتْنَةِ

باب ۱۲- د فتنوپه ورځو کښې دغه خبرې د بحث موضوع نه دی جوړول پکار

د دې باب دې مقام سره څه مناسبت دې زموږ په فهم کښې دا راځي چه اوس کوم باب تیر شوي دي د استخلاف ابی بکر دا باب د هغې د وجې نه دي ځکه چه استخلاف مظنة د فتنې او اختلافاتو وی، فلله در المصنف رحمه الله تعالى.

[۴۶۶۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَمُسْلِمٌ بْنُ أَبِیْهِمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ وَحْدَنَةَ مَحْمُودِ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَشْعَثُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ: «إِنَّ ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ، وَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يُصْلِحَ اللَّهُ بِهِ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ مِنْ أُمَّتِي، وَقَالَ فِي حَدِيثٍ حَمَّادٍ: وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَظِيمَتَيْنِ».

حضرت ابوبکره رضی اللہ عنہ بیان کوي، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د سیدنا حسن بن علی رضی اللہ عنہ متعلق او فرمائیل: «زما دغه ځوی سردار دي او ماته امید دي چي الله تعالى به دده په ذریعه زما د امت په دوه ډلو کښې صلح راولي» د حماد د روایت دغه الفاظ دي: «او امید دي چي الله تعالى به دده په ذریعه د مسلمانانو په دوو لویو ډلو کښې صلح راولي»
تولیه: «عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ «إِنَّ ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ وَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يُصْلِحَ اللَّهُ بِهِ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ مِنْ أُمَّتِي»»

يعني رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خپل نسی حسن رضی اللہ عنہ په باره کښې او فرمائیل چه زما دا ځوی متحمل مزاج دي او زه امید لرم چه الله پاک د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو جماعتونو صلح کوي، په بذل کښې لیکلي دي چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا پیش گوئی پوره شوه پس هغوی د خپلې او د معاویې رضی اللہ عنہ د دوه لویو جماعتونو د صلح ذریعه او گرځیدل او خپل خلافت ئې په دې مصلحت پریخودلو، دا حدیث په مشکوة شریف کښې هم شته په روایت د بخاری چه په هغې کښې دي «عَنِ ابْنِ بَكْرَةَ يَقُولُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى جَنْبِهِ وَهُوَ يَقْبَلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً، وَعَلَيْهِ أُخْرَى وَيَقُولُ الْخ» په مظاهر حق کښې دي، چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به متوجه کیدو یو ځل خلقو ته او یو ځل حسن بن علی رضی اللہ عنہ ته یعنی کله به ئې د خلقو طرف ته کتل د پاره د وعظ او نصیحت او کله د حسن رضی اللہ عنہ طرف ته د شفقت او محبت د وجې نه او وئیل به ئې بیشکه زما دا ځوی سردار دي.

فانده: سید هغه چه په فائق کیدو کښې وی او بعضو وئیلې دي چه سید هغه چه غالب نه راځي په هغه باندي غضب د هغه یعنی حلیم وی او د سید اطلاق په ډیرو معنو باندي راغلي دي د مربی او مالک او شریف او فاضل او کریم و حلیم او متحمل د قوم په ایذاء باندي او رئیس او مقدم، او سید هغه دي چه الله پاک صلح او کړی په سبب د هغه د

(۱) صحیح البخاري/الصلح ۹ (۲۷۰۰۴)، المناقب ۲۵ (۳۱۲۹)، فضائل الصحابة ۲۲ (۳۷۴۶)، الفتن ۲۰ (۷۱۰۹)، سنن الترمذي/المناقب ۳۱ (۳۷۷۳)، سنن النسائي/الجمعة ۲۷ (۱۴۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/ ۳۷، ۴۸، ۴۹، ۵۱) (صحیح)

مسلمانانو د دوه لویو جماعتونو تر مینځه.

فانده : دا خبر ورکړو رسول الله ﷺ د مسلمانانو دوه ډلو ته د تقسیمیدلو چه په هغې کښې به یوه ډله د حسن ﷺ سره وی او یوه ډله د معاوی ﷺ سره او امام حسن ﷺ په هغه ورځ باندې د خلافت ډیر لائق وو ځکه چه شپږ میاشتې باقی وې په ډیر شو کالو کښې د کومو چه رسول الله ﷺ په خپل قول سره خبر ورکړې وو چه «**الخلافة بعدی ثلاثون سنة**» پس په امام حسن ﷺ باندې خپل تقوی او شفقت باعث شو چه د خپل نیکه ﷺ د امت دپاره ئې ترک د ملک او ترک دنیا او کړو او رغبت د ملک دهغې جهان ئې او کړو، او نه وو دا کار په سبب د قلت او ذلت ځکه چه بیعت او کړو د هغوی سره څلویښتو زرو کسانو په مرگ باندې او راغلی دی چه امام حسن ﷺ او فرمائیل چه والله زه نه غواړم چه یو قطره وینه د رسول الله ﷺ د امت زما په ذریعه باندې توښې کړې شی او دا کار د هغوی نه پس په خواهش پرستو باندې ډیر گران شو تردې چه د هغوی حمایت باعث شو چه یو سړی هغوی ته د داخلیدو په وخت اووې السلام علیک یا عار المومنین ا نو حسن ﷺ په جواب کښې اووې «**العار خیر من النار**» او په دې حدیث کښې دلیل دې چه دا دواړه ډلې په اسلام باندې وې سره د دې چه یو ډله مصیب وه او بل مخطیئ او د اهل سنت والجماعت دپاره صلح د امام حسن ﷺ دلیل دې په معاوی ﷺ باندې د امارت د حقیقت او سلف صالحینو په فتنه کښې د کلام کولو نه ترک اختیار کړې دې یعنی په مشاجرات صحابه ﷺ کښې او وئیلې ئې دی چه الله پاک د دې وینو نه زمونږ لاسونه پاک اوساتل پس ولې مونږ په هغې باندې خپلې ژبې ناپاکې کړو، او د امام حسن ﷺ په شرف او فضل کښې دا خبره هم کافی ده چه رسول الله ﷺ هغوی ته سید وئیلې دې، الی اخر ما ذکر تهمه مظا هر حق ۳۸.

والحدیث اخرجه الترمذی من حدیث الاشعث، واخرجه البخاری والنسائی من حدیث ابی موسی اسرائیل بن موسی عن الحسن قاله المنذری.

[۴۶۶۳] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ "مَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ تُذْرِكُهُ الْفِتْنَةُ، إِلَّا أَنَا أَخَافُهَا عَلَيْهِ إِلَّا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمَةَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا تَضُرُّكَ الْفِتْنَةُ."

حضرت محمد بن سیرین رحمته الله روایت اوکړو چی حضرت حذیفه رضی الله عنه اووې چی په خلقو کښې څوک داسې نشته چی هغه ته فتنه ورپېښه وی (او هغه د هغې نه محفوظ وی)، زماگمان دې چی هغه به په دې کښې مبتلا شی- سیوا د محمد بن مسلمه رضی الله عنه نه، ولې چی ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی وو هغوی رضی الله عنه (هغه ته) فرمائیل: "تا ته به فتنه نقصان نه درکوی."

قوله: «عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ حُذَيْفَةُ مَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ تُذْرِكُهُ الْفِتْنَةُ إِلَّا أَنَا أَخَافُهَا عَلَيْهِ إِلَّا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمَةَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ « لَا تَضُرُّكَ الْفِتْنَةُ »»

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۳۸۱) (صحیح)

د محمد بن سيرين رحمته الله نه روايت دي چې يو ځل حذيفه رحمته الله دا خبره او فرمايله چاته چې د فتنې روايات ښه ياد وو چې يو سړې هم داسې نشته چې د فتنې زمانه پرې راشي او ماته د هغه په باره كښې خطر نه وي د هغې فتنې نه د متاثر كيدو، سوا د محمد بن مسلمه رحمته الله نه، چې د هغه په باره كښې دا ويړه بالكل نشته، ځكه چې د هغه په باره كښې ما رسول الله رحمته الله نه اوريدلې وو چې (هغه ته ئې فرمايلې وو) تا ته به فتنه هيڅ ضرر درنكړي. دا محمد بن مسلمه رحمته الله هم هغه صحابي دي د چا ذكر چې د كعب بن الاشرف يهودي د قتل په قصه كښې تير شوې دي، هم په دغه موقع باندې رسول الله رحمته الله د هغوی په باره كښې دا فرمايلې وو، چونكه هغوی مسلمانان د كعب بن الاشرف د اذيتونو او فتنو نه، هغه لره قتل كولو سره بچ كړې وو نو د هغې په صله كښې هغوی ته دا اشاره ملاؤ شوې وه، خو د دې باوجود هغوی د فتنو نه د بچ كيدو ډير كوشش كولو لكه چې په وړاندې روايت كښې راځي.

[٤٦٦] (١) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَشْعَثِ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ ضُبَيْعَةَ، قَالَ: "دَخَلْنَا عَلَى حَذِيفَةَ، فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْرِفُ رَجُلًا لَا تَضُرُّهُ الْفِتْنُ شَيْئًا، قَالَ: فَخَرَجْنَا فَإِذَا فُسْطَاطٌ مَضْرُوبٌ، فَدَخَلْنَا فَإِذَا فِيهِ مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمَةَ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: مَا أَرِيدُ أَنْ يَشْمَلَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ أَمْصَارِكُمْ حَتَّى تَنْجَلِيَ عَمَّا انْجَلَتْ".

حضرت ثعلبه بن ضبيعه وائي چې مونږ د حضرت حذيفه رحمته الله خواه له لارو نو هغوی اووې: يقيناً مونږ هغه سړې پيژنو كوم ته چې هيڅ قسمه فتنه نقصان نه شي رسولې - وې ونيل چې بيا مونږ د هغه د خواه نه لارو نو مونږ ته يوه خيمه په نظر راغله، مونږ هغې ته لارو نو گورو چې په هغې كښې حضرت محمد بن مسلمه رحمته الله دي - مونږ د هغه نه ددغې تنهائي او د گوشه گيرۍ متعلق تپوس او كړو نو هغوی اووې: "زه نه غواړم چې د ستاسو د ښارونو كوم فتنه ما په خپل گرفت كښې واخلي حتی چې دغه صورتحال صفا شي (فتنی ختمی شي).

قوله: (عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ ضُبَيْعَةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى حَذِيفَةَ فَقَالَ إِنِّي لَأَعْرِفُ رَجُلًا لَا تَضُرُّهُ الْفِتْنُ شَيْئًا الْخ) ثعلبه بن ضبيعه فرمائي چې مونږ حذيفه رحمته الله ته لارو نو هغوی هم هغه پورته خبره او فرمايله چې زه يو سړې پيژنم چې هغه ته فتنه هيڅ ضرر نه شي رسولې (په دې باندې به ثعلبه غالباً حذيفه رحمته الله ته درخواست كړې وي چې د داسې سړي زيارت په مونږ باندې هم او كړي پس هغوی وړاندې فرمائي چې) مونږ د هغه د كتلو دپاره اوتلو نو مونږ او كتل چې يو خيمه قائم وه چې كله مونږ هغې ته داخل شو نو په هغې كښې محمد بن مسلمه رحمته الله موجود وو، مونږ د هغوی نه د دې يواځې كيدو وجه معلومه كړه (دغه وخت كښې به څه فتنه موجود وه) نو هغوی او فرمايل ترڅو چې دا فتنه نه وي زائل شوې زه نه غواړم چې زما وجود په دغه ښهرونو كښې وي.

په بذل كښې د هغوی مختصر شان حال ليكلي شوې دي چې په هغې كښې يو دا هم دي چې دوی په جنگ جمل او صفين كښې نه دي شريك شوي اول ئې په مدينه كښې قيام وو، بيا ئې د دې نه روستو په مقام ربذه كښې استوگنه اختيار كړه، د عثمان رحمته الله د قصې نه

١: تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ٣٣٨١) (صحیح)

پس، وفات د هغوی په مدينې کښې شوې دې په صفر ۴۳ هجري کښې.

[۴۶۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ ضُبَيْعَةَ بْنِ حُصَيْنِ الثَّعْلَبِيِّ بِمَعْنَاهُ.

ابو برده بيان او کړو چې ضبيعه بن حصين ثعلبي دمذکوره بالا حديث هم معنی روايت او کړو.

[۴۶۶۶] (۲) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْهَذَلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُليَّةَ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، قَالَ: "قُلْتُ لِعَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَنَا عَنْ مَسِيرِكَ هَذَا أَعْهَدَ عَهْدُهُ إِلَيْكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْ رَأَى رَأْيَتَهُ؟ فَقَالَ: مَا عَهِدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَيْءٍ وَلَكِنَّهُ رَأَى رَأْيَتَهُ".

حضرت قيس بن عباد وائی چې ما د حضرت علي عليه السلام نه تپوس او کړو: ستاسو د حضرت معاويه عليه السلام په مقابلې کښې، وتل د رسول الله صلی الله علیه و آله د فرمان په وجه دی یا ستاسو خپله ذاتي رائې ده؟ د حضرت علي عليه السلام او وې ماته رسول الله صلی الله علیه و آله هېڅ نه دی فرمائيلی، بلکې دا زما خپله ذاتي رائې ده.

قوله: (عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ قَالَ قُلْتُ لِعَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَنَا عَنْ مَسِيرِكَ هَذَا أَعْهَدَ عَهْدُهُ إِلَيْكَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَمْ رَأَى رَأْيَتَهُ؟)

قيس بن عباد د سيدنا علي عليه السلام نه تپوس او کړو چه دا چه د مدينې استوگنه ترک کولو سره تاسو عراق ته تشريف اورې دې باره کښې تاسو ته د رسول الله صلی الله علیه و آله څه هدايت يا وصيت وو يا په خپله رائې باندې داسې کوي؟ هغوی جواب ورکړو چه زه په خپله رائې باندې روان یم، په حاشیه د بذل کښې ليکلې دی چه دا روايت صاحب د کنز العمال ۸۳/۶ کښې د جنگ جمل د واقعي دلاندي ليکلې دې د دي سياق و سباق دې هلته او کتلې شی.

[۴۶۶۷] (۳) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَمْرُقٌ مَارِقَةٌ عِنْدَ فُرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَقْتُلُهَا أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ".

د حضرت ابو سعيد عليه السلام نه روايت دې چې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل: "په مسلمانانو کښې به د افتراق په وخت يو فتنه انگيز جماعت اووځي کوم چې به د مسلمانانو هغه غنده قتلوي کوم چې به حق ته زيات قريې وي."

قوله: (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « تَمْرُقٌ مَارِقَةٌ عِنْدَ فُرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَقْتُلُهَا أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ »)

يعني د مسلمانانو د يو افتراق او اختلاف په موقع باندې به يو جماعت جدا کيدو سره بيل شی او هغه وخت چه په فريقينو کښې کومه ډله زياته حق ته نژدې وي هم هغوی به دغه جماعت لره قتل کوي، د دې مصداق خوارج دی کوم چه د اصحاب علي او اصحاب معاويه عليه السلام د اختلاف په وخت باندې بيل شوې وو د علي عليه السلام د جماعت نه، د قصه تحکيم

^۱: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۳۸۱) (صحيح)

^۲: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۴۲، ۱۴۸) (صحيح الإسناد)

^۳: (صحيح مسلم للزكاة ۴۷ (۱۰۶۴)، (تحفة الأشراف: ۴۴۳۷۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۲، ۹۷) (صحيح)

په وجه باندې، او علی عليه السلام او د هغوی جماعت ورسره قتال کړې وو لهدا هم هغوی اقرب الی الحق شو.

باب فی التَّخْيِيرِ بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

باب ۱۲- په انبياء کرامو عليهم السلام کښې د فضيلت ورکولو مسئله

د اهل السنة والجماعة په مسلک کښې اعتدال دې، د افراط او تفريط نه محفوظ دې او په تخيير بن الانبياء کښې چونکه د يو په حق کښې افراط او د بل په حق کښې د تفريط احتمال دې، هم په دې وجه د دې ممانعت په حديث کښې راغلې دې لکه چه په حديث الباب کښې دې، هم په دې مناسبت سره مصنف عليه السلام دا باب په ظاهر کښې دلته قائم کړې دې.

[۴۶۶۸] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا غَمْرُو بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ».

د حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه نه مروی دی رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "انبياء عليهم السلام ته په يو بل باندې فضيلت او ترجيح مه ورکوی."

قوله: «عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ»» چه د انبياء عليهم السلام ترمينځه په يو بل باندې فضيلت مه بيانوی، ځکه چه په دې کښې ډیر کرته شک پیدا کېږي په يو طرف کښې د سوء ادب او تنقيص والحديث اخرجه البخاری ومسلم اتم منه، قاله المنذري.

[۴۶۷۱] (٢) حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «إِصْطَفَى مُوسَى، فَزَعَرَ الْمُسْلِمَ يَدَهُ فَلَطَمَ وَجْهَ الْيَهُودِيِّ، فَذَهَبَ الْيَهُودِيُّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى، فَإِنَّ النَّاسَ يَضَعُقُونَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيْقُ، فَإِذَا مُوسَى بَاطِشٌ فِي جَانِبِ الْعَرْشِ، فَلَا أَذْرِي أَكَانَ مِمَّنْ صَعِقَ فَأَفَاقَ قَبْلِي، أَوْ كَانَ مِمَّنْ اسْتَنَقَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ ابْنِ يَحْيَى أَثَمٌ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چې يو يهودی اووې: قسم مې دې په هغه ذات وی چې چا موسی عليه السلام منتخب کړلو، نو يو مسلمان خپل لاس اوچت کړو او يهودی ئې په مخ باندې اووهلو - هغه يهودی د نبی صلی الله علیه و آله خواله راغلو او هغوی عليهم السلام ته ئې اووې نو نبی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "ماته په موسی عليه السلام باندې فضيلت مه راکوی- بغير د څه شک نه (د قيامت په راتللو باندې) کله چې به خلق بې هوشه کړې شی نو هم زه به يم کوم چې به ورومبې په هوش کښې راځم او گورم به چې موسی عليه السلام به د عرش پایه نيولې وی او ولاړ به وی - معلومه نه

(١): صحيح البخاري/الخصومات ٤ (٢٤١٢)، الأنبياء ٢٥ (٣٣٩٨)، الديات ٣٢ (٦٩١٧)، صحيح مسلم/الفضائل (٢٣٧٤)،

(تحفة الأشراف: ٤٤٠٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣١/٣، ٣٣، ٤٠) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/الخصومات ١ (٢٤١٢)، الأنبياء ٣٢ (٢٣٩٨)، التفسير ٤ (٤٦٣٨)، والرقاق ٤٣ (٦٥١٧)، التوحيد ٣١

(٧٤٧٢)، صحيح مسلم/الفضائل ٤٢ (٢٣٧٣)، (تحفة الأشراف: ١٣٩٥٦)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/تفسير القرآن ٤٠

(٣٢٤٥)، مسند احمد (٢٦٤/٢) (صحيح)

ده چی هغوی به هوشه شوې وی او مانه به مخکښې په هوش کښې راغلی وی یا هغوی به په هغه کسانو کښې وی کوم چی به الله تعالی د بې هوشۍ نه مستثنی ساتلې وی- اما ابو داود رحمه الله فرمائی چی د ابن یحیی روایت زیات کامل دې-

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى فَإِنَّ النَّاسَ يَضَعِفُونَ فَأَكُونُ أَوَّلَ مِمَّنْ اسْتَفْنَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ »»

سیدنا ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه په مدینه منوره کښې د یوې ورځې واقعہ ده چه یو یهودی په یو خبره باندې اووې **«والذی اصطفی موسی»** قسم په هغه ذات چا چه موسی عليه السلام منتخب کړې دې او فوقیت ئې ورته ورکړې دې، یعنی مطلقا په ټولو جهان والو باندې، نو دا خبره یو مسلمان واوریدله هغه فوراً د یهودی په مخ باندې اوډلو چه ته زمونږ د نبی صلی الله علیه و آله په موجودگۍ کښې داسې خبره کوئ، هغه یهودی شکایت کولو سره د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ماته فضیلت مه راکوئ په موسی عليه السلام باندې، ځکه چه د قیامت په ورځ چه کله د شپیلۍ په وجه باندې ټول خلق بیهوشه شی نو د ټولو نه مخکښې به زه راپاسولې شم نو ناڅاپه به زه او گورم چه موسی عليه السلام د عرش غاړه نیولې ده، اوس زه دا نه شم وئیلې چه هغوی د شپیلۍ نه متاثره کیدو سره بیهوشه شوې وو او زما نه مخکښې په هوش کښې راغلو او یا که په هغه خلقو کښې به وی د چا چه الله پاک استثنا فرمائیلې ده او هغوی به په بیهوشۍ کښې نه وی. دا آیت کریمه دې مضمون طرف ته اشاره کوئ. **«ولنفخ فی الصور فصعق من فی السموات ومن فی الارض الا من شاء الله»**

په حدیثه د صعقه کښې د صعقه نه کومه صعقه مراد ده؟

دا صعقه د کومې چه په دې حدیث کښې ذکر دې کومه صعقه او نفخه ده؟ د دې په باره کښې د حضرت گنگوهی رائي دا ده چه دوه صعقې خو به د قیامت په ورځ وی په اول صعقې سره به ټول خلق فنا شی بلکه ټول څیزونه د دې نه پس به دویمه صعقه وی په هغې سره به ټول خلق ژوندی شی او میدان حشر به قائم شی، بیا ددې نه پس چه به کله الله پاک د حساب کتاب دپاره تجلی او فرمائی نو هغه وخت به ټول خلق بیهوشه شی **«الا من شاء الله»** دا استثنا هم د دې نفخه ثالته په باره کښې ده، او دا نفخه به په دې وجه باندې وی چه خلق بیهوشه شی، او د الله پاک د تجلی مشاهده اونکړې شی، ځکه چه په خلقو کښې به د دې تجلی د مشاهده کولو تحمل او طاقت نه وی، د دې نه پس به یو څلورمه نفخه وی د تجلی کیدو نه پس چه په هغې سره به ټول خلق هوش کښې راشی، (کذا فی حاشیة اللامع ۲/۷۷ عن الکوکب الدرۍ) د نفحات تعداد او د هغې څه اندازه تشریح په الدرر المنضود جلد ثانی ابواب الجمعه کښې تیره شوې ده.

د دې حدیث په شرح کښې په بذل کښې لیکلې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله چه دا د موسی عليه السلام په باره کښې فرمائی دا فضیلت جزئی دې، او کلی فضیلت سیدنا رسول الله صلی الله علیه و آله دپاره دې، او د حضرت گنگوهی د تقریر نه په بذل کښې دا نقل کړې شوې دی چه چونکه د دې یهودی په کلام کښې چا چه **«والذی اصطفی موسی»** وئیلې وو د تاویل گنجاش وو چه

هغه په فضل جزئی باندې محمول کړې شی نه په فضل کلی باندې، نو هم دې تاویل طرف ته اشاره کولو سره رسول الله ﷺ په خپل کلام کښې خبردارې او فرمائیلو چه د عاقل دکلام تر څو چه ممکن وی تاویل کول پکار دی او زر جهکړه نه دی کول پکار. والمحدث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذری.

[۴۶۷۳] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُو بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ أَبِي عَمَّارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرُوحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ، وَأَوَّلُ مَنْ تَنَشَّقُ عَنْهُ الْأَرْضُ، وَأَوَّلُ شَافِعٍ، وَأَوَّلُ مُشَفِّعٍ».

د حضرت ابو هريره رضی الله عنه نه روایت دې، چې رسول الله ﷺ او فرمائیل: "زه د آدم د اولاد سردار یم او ورومبې سړې به یم د کوم نه چې به زمکه شلیرې، زه به د ټولو نه مخکښې سفارس کومه او زما سفارس به د ټولو نه مخکښې قبلیرې." قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَأَوَّلُ مَنْ تَنَشَّقُ عَنْهُ الْأَرْضُ وَأَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفِّعٍ»)

مصنف رحمه الله دا حدیث د تخیر په باب کښې راوړلې دې د کوم نه چه رسول الله ﷺ منع فرمائیلې ده غالباً په دې سره مصنف رحمه الله اشاره او کړه دې ته چه د منع تعلق د امت سره دې چه د هغوی دپاره مناسب نه دی چه هغوی د انبیاء ﷺ ترمینځه د ځان نه فرق د مراتبو بیانوی ځکه چه په دې کښې د افراط او تفريط احتمال دې په خلاف د رسول الله ﷺ چه د هغوی مقصود حقیقت لره بیانول دی کوم چه د هغوی فرض منصبی دې او په هغې کښې د غلطی احتمال نشته، او چرته چه رسول الله ﷺ یو نبی ته په ظاهر کښې په خپل ځان باندې فوقیت ورکړې دې د هغې په باره کښې به یا خو دا وئیلې کیږی چه رسول الله ﷺ به تواضعاً داسې کړې وی، یا ئې قبل العلم دا خبره فرمائیلې ده، یعنی ترڅو چه هغوی ته دا معلومه نه وه چه رسول الله ﷺ د ټولو نه افضل دې یا به فضیلت جزئی باندې محمول کولې شی، یا په بل څه مصلحت باندې لکه چه په وړاندې حدیث کښې راوړان دی.

[۴۶۶۹] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى».

د سیدنا ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې، نبی ﷺ او فرمائیل: "کوم یو بنده ته لائق نه دی چی هغه داسې اوواښی چی زه محمد (ﷺ) د حضرت یونس بن متی علیه السلام نه بهتر یم." قوله: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «مَا يَنْبَغِي لِعَبْدٍ أَنْ يَقُولَ إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى») د دې یو توجیه په بذل کښې دا لیکلې ده یعنی مطلق د نبوت د مرتبې په اعتبار سره، او په ظاهره په دې کښې تخصیص د سیدنا یونس علیه السلام ځکه دې چه چونکه د یونس علیه السلام واقع په قرآن کریم کښې داسې ده: وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ

۱: صحیح مسلم/الفضائل ۲ (۲۲۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۹۵، ۲۸۱) (صحیح)
۲: صحیح البخاری/الأنبياء ۲۴ (۳۳۹۵)، وتفسير القرآن ۴ (۴۶۳۰)، صحیح مسلم/الفضائل ۴۳ (۲۳۷۷)، (تحفة الأشراف: ۵۴۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۴۲، ۲۵۴، ۳۴۲، ۳۴۸) (صحیح)

نو د رسول الله ﷺ ویره پیدا شوه چه هسی نه څوک د هغوی مرتبه کمه او گنړی (۱) هم په دې وجه رسول الله ﷺ خاص د هغوی ذکر او فرمائیلو، او حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی: وقال مولانا الرومی فی "فيه ما فيه": بان لا تفضلونی بان معراجی الی السماء ومعراجہ فی بطن الحوت الخ ومثنوی دفتر سوم والیه یشیر کلام امام الحرمین کما فی حیاة الحیوان ۲۳۳/۱ یعنی ماته په دې لحاظ سره فیضلت مه راکوئ په یونس بن متى ﷺ باندې چه زما معراج د اسمان طرف ته شوې دې او د یونس ﷺ د مهي په خيټه کښ، مقصود بهر حال د تفضیل نه منع کول دی منشاء که د هغې هر څه وی که دا وی او که هغه، او د هغې نه روستو د روایت الفاظ دا دی «ما ینبغی لنبی أن یقول إني خیر من یونس بن متى» او یو مطلب د دې یعنی د «انی خیر من یونس بن متى» د بعض استاذانو نه داسې اوریدلې دې چه د انی نه مراد متکلم دې یعنی یو سړی دخپل په باره کښ داسې اوایی چه زه د هغه نه افضل یم حدیث الی هریره رضی الله عنہ اخرجہ مسلم، وحدیث ابن عباس رضی الله عنہما اخرجہ البخاری ومسلم قاله المنذری.

[۴۶۷۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَكِيمٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَا يَنْبَغِي لِنَبِيِّ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى".

د حضرت عبد الله بن جعفر رضی الله عنہ نه روایت دې، رسول الله ﷺ به فرمائیل: "کوم نبی ته دغه لائق نه دی چی داسې او وایی چی زه د حضرت یونس بن متى ﷺ نه بهتر یم."

[۴۶۷۲] (۲) حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مُخْتَارِ بْنِ قُلْفُلٍ، يَدُكُورُ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ".

د حضرت انس رضی الله عنہ نه روایت دې چی یو سړی د رسول الله ﷺ سره داسې مخاطب شو ریا خیر البریه "ای د مخلوق د ټولو نه افضل شخصیت ا" نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: "دا حضرت ابراهیم علیهم السلام وو."

قوله: «عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ»»

د دې توجیه په بذل کښې دا لیکلې ده چه ابراهیم علیهم السلام په خپله زمانه کښې خیر البریه وو او هم دغه شان په روستو زمانه کښې هم د رسول الله ﷺ د زمانې استثناء کولو سره، او رسول الله ﷺ خیر البریه دې مطلقا، د فضل کلی په اعتبار سره.

د انبیاء اولو العزم مصداق:

په حاشیه د بذل کښې د اولو العزم ترتیب د شرح اقناع نه نظما داسې نقل کړې دې:

(۱) لکه چه د دې زمانې تیس مار خان مودودی په هغوی باندې نقد کړې دي

(۲) تقریبه ابوداود، (تحفة الأشراف: ۵۲۲۶)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۲۰۵/۱) (صحیح لغيره)

(۳) صحیح مسلم للفضائل ۴۱ (۲۳۶۹)، سنن الترمذی/تفسیر الیئنه ۸۶ (۳۳۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۴)، وقد أخرجہ: مسند احمد (۱۷۸۳، ۱۸۴) (صحیح)

محمد ابراهيم موسى كليمه

فيمسى فنوح اولوالعزم فاعلم

قال وهم على هذا الترتيب يعنى د انبياء الوالعزم ترتيب د مرتبې په لحاظ سره هم دغه شان دې، د ټولو نه اول سيدنا محمد ﷺ، د هغوى نه پس سيدنا ابراهيم بيا موسى بيا عيسى او بيا نوح ﷺ د اولوالعزم ذكر په قرآن كريم كښې راغلي دي په سورة احقاف كښ، ﴿فاصبر كما صبر اولو العزم من الرسل﴾ والحديث مسلم والترمذى، قاله المنذرى.

[٤٦٧٤] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْقَلَانِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الشَّعِيرِيُّ الْمُعَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا أَذْرَى أَتَّبِعُ لَعِينٌ هُوَ أَمْ لَا؟ وَمَا أَذْرَى أُعْزِرُ نَبِيَّ هُوَ أَمْ لَا؟".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ روایت دي رسول الله ﷺ او فرمائيل: "د (تبع) متعلق ماته نه دي معلوم چي هغه لعين وو يا نه وو. اود عزيز متعلق خبرنه لرم چي هغه نبی وو يا نه وو." قوله: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « مَا أَذْرَى أَتَّبِعُ لَعِينٌ هُوَ أَمْ لَا وَمَا أَذْرَى أُعْزِرُ نَبِيَّ هُوَ أَمْ لَا »﴾ (٢)

تبع د يمن د بادشاه لقب وو لان اهل الدنيا يتبعونه فهو فى الجاهلية بمنزلة الخليفة فى الاسلام فعلى هذا تبع بمعنى المتبوع وقيل يسمى بذلك لانهم يتبعون ابائهم فى سيرتهم فهو بمعنى التابع كذا فى هامش البذل عن الاكمل ١٤٦/١ او په حاشيه د بذل كښې دا هم دي چه د جلالين حاشيه معروف به "جمل" كښې د تبع احوال په تفصيل سره ليكلي دي او دا چه هغه په رسول الله ﷺ باندې د هغوى د راتلو نه زر كاله مخكښې ايمان راوړلې وو، او هم دا تبع الاكبر دي ابو كريب اسعد، وهو اول من كسا البيت، وهو ملك اليمن، الى آخر ما فيه ... او هم هغه په خپل يو سفر كښې په مدينه منوره (هغه وخت كښې يثرب) باندې تيريدلو سره چه كله هغه ته اوښلې شو چه هم دا ځانې د به د نبى اخر الزمان ﷺ مهاجر وى، نو هغه يو كور جوړ كړو په دې نيت باندې چه رسول الله ﷺ پكښې قيام او فرمائى، او هغه كور هم هغه وو په كوم كښې چه ابو ايوب انصارى رضی اللہ عنہ او سيدلو او رسول الله ﷺ د هجرت په شروع كښې شپږ مياشتي په هغې كښې قيام فرمائيلې وو د تاريخ په كتابونو كښې هم داسې ليكلي دي په بذل كښې ددې حديث په شرح كښې ليكلي دي چه رسول الله ﷺ فرمائى چه زه نه پوهيږم چه تبع ملعون وو يا نه، يعنى غير مسلم وو يا ئې اسلام قبول كړې وو، او دا د هغه وخت خبره ده چه كله هغوى ته وحى نه وه راغلي د هغه د اسلام په باره كښ، بيا رسول الله ﷺ ته خبر وركړې شو د دې نه روستو چه هغه اسلام قبول كړې وو، پس په مسند احمد كښې په روايت د سهل بن سعد الساعدي رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ ارشاد نقل دي: ﴿ لا تسبوا تبعاً فانه كان قد

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٣٠٣٣) (صحيح)

٢: قَالَ الْخَافِظُ أَبُو الْفَضْلِ الْعِرَاقِيُّ فِي ((أَمَالِهِ)) فِي رَوَايَةِ الْحَاكِمِ فِي الْمُسْتَدْرَكِ بِدَلَّةٍ "وَمَا أَذْرَى ذَا الْقَرْنَيْنِ نَبِيًّا كَانَ أَمْ لَا" وَزَادَ فِيهِ "وَمَا أَذْرَى الْخُدُودَ كَقَارَاتِ لَاهِلَهَا أَمْ لَا" وَرَوَيْنَاهُ بِتَمَامِهِ بِذِكْرِ تَبِعٍ وَعَزَيْرٍ وَذِي الْقَرْنَيْنِ وَالْخُدُودَ فِي تَفْسِيرِ ابْنِ مَرْزُوقٍ مِنْ رَوَايَةِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي السَّرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ قَالَ لَمْ أَطْلَمْ أَنَّ النَّبِيَّ أَنَّ الْخُدُودَ كَقَارَاتِ وَأَنَّ تَبِعًا أَسْلَمَ كَذَا فِي مِرْقَاةِ الصُّغُودِ (عَوْنٌ) وَفِيهِ بَعْدَهُ زِيَادَةٌ عَلَيَّ ذَلِكَ فَارْجِعْ إِلَيْهِ لَوْ شِئْتَ.

اسلم) او وړاندې په حدیث کښې دی: ما ته پته نشته چه عزیر عليه السلام نبی وو یا که نه وو، او کیدې شی چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته وئیلې شوې وو چه هغه نبی وو. (بذل)

[۱۶۷۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيْمٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ، الْأَنْبِيَاءِ أَوْلَادُ عَلَاتٍ، وَلَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ».

حضرت ابو هريره بيان کوی چی رسول الله صلی الله علیه و آله نه مې واوریدل هغوی فرمائیل "زه د ابن مریم علیهما السلام د ټولو نه نزدې یم او انبیاء گویا د یو پلار اولاد دی (د کومو چی میاندي بیلې بیلې وی) زما او د ابن مریم علیهما السلام په مینځ کښې بل نبی نشته." قوله: «أَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ الْأَنْبِيَاءِ أَوْلَادُ عَلَاتٍ وَلَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ» (۲)

رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه زه په ټولو انبیاء عليهم السلام کښې عیسی عليه السلام ته زیات نزدې یم، یعنی د زمانې په اعتبار سره پس د هغوی او د عیسی عليه السلام تر مینځه صرف د شپږو سوو کالو فاصله ده، پس د بخاری جلد اول په آخری روایت کښې دا دی: «عَنْ سَلْمَانَ قَالَ فَتْرَةٌ بَيْنَ عِيسَى وَمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسِتْمِئَةِ سَنَةٍ» او دا چه په قرآن کریم کښې دی «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ» چه په هغې کښې دا فرمائیلې شوې دی د رسول الله صلی الله علیه و آله په باره کښې چه په خلقو کښې د ټولو نه زیات نزدې ابراهیم عليه السلام ته رسول الله صلی الله علیه و آله دې نو هغه د قرب شریعت په لحاظ سره چه شرع محمدی صلی الله علیه و آله شرع ابراهیمی عليه السلام ته زیاته نزدې ده د نورو انبیاء عليهم السلام په مقابله کښ. (بذل عن فتح الودود) وړاندې په حدیث کښې دا دی چه ټول انبیاء خپل مینځ کښې علاتی رونه دی، یعنی په اصول دین او توحید کښې متحد دی او په فروع دین کښې مختلف، اصول دین لره د پلار سره او احکام دین لره کوم چه مختلف دی د مور سره تشبیه ورکولو سره علاتی رونه وئیلې شوې دی. (بذل) والحديث أخرجه البخاري ومسلم، قاله المنذري.

۱: صحيح مسلم/الفضائل ٤٠ (٢٣٦٥)، (تحفة الأشراف: ١٥٣٢٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/أحاديث الأنبياء ٤٨ (٣٤٤٢)، مسند احمد (٤٨٢/٢، ٥٤١) (صحيح)

۲: اشكل عليه بما ورد بينهما نبيان واجيب بانه ليس نبي مشهور كذا في الفتاوي الحديثية لابن حجر ٦٤ (هامش البذل) په هغې کښې داسې دی، حدیث الباب لره اخستلو سره یو سړی تپوس او کړو: نقل الیضاوي فی تفسیره انه كان بينه وبين عيسى عليهما الصلوة والسلام نبيان لما الجمع بينهما؟ فاجاب بقوله خبر مسلم اصح من هذا القول فليقدم عليه وعلي الترتل ليجمع بحمل النفي فيه علي انه لم يكن بينهما نبي مشهور يعرفه كل احد او بيا وړاندې په هغې کښې دا دی: د سائل په سوال کښې چونکه حدیث الباب د مسلم شریف طرف ته منسوب کړې شوې وو نو د هغې په باره کښې دا دی چه صرف د مسلم تخصیص نشته بلکه دا روایت خو په بخاری مسند احمد او ابوداؤد کښې هم شته.

باب فی ردّ الإرجاء

باب ۱۴-د مرجئه تردید

ارجاء هغه عقیده ده چه د هغې منونکو ته مرجئه وائی او هغه دا عقیده ده چه د ایمان کیدو سره هیڅ گناه مضر نه ده، لهذا د نیکو اعمالو کولو هیڅ ضرورت نشته، د ارجاء لغوی معنی روستو کول او موخر کول دی، نو چونکه دا خلق اعمال شاته غورزوی هم په دې وجه د دې عقیدې نوم ارجاء دې او فرقې ته مرجئه وائی. دا عقیده د بې شمیره احادیث صحیحه او آیات صریحه خلاف ده، هم په دې وجه مصنف رحمته الله علیه په دې باب کښې داسې احادیث راوړلې دي چه د هغې نه معلومېږي چه اعمال صالحه ته د ایمان په کمال کښې ډیر لوڼې دخل دې بغیر د هغې نه ایمان ناقص دې تردې چه په بعض آیتونو کښې په اعمالو باندې د ایمان اطلاق کړې شوي دي لکه ﴿وما کان الله لیضیع ایمانکم﴾ په دې آیت کریمه کښې په مانځه باندې د ایمان اطلاق شوي دي.

[۴۶۷۶] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ، أَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَذْنَاهَا إِمَاطَةُ الْعِظَمِ عَنِ الطَّرِيقِ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ».

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان دي، رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم اوفرمايل: ”د ایمان اويا او څه نور (څانگي) خاځونه دي. د ټولو نه افضل ”لا اله الا الله“ وئيل دی او د ټولو نه لاندې دا چي په لاره کښې يو هډوکي پروت وي او هغه لري کړې شي. او حيا هم د ایمان يوه څانگه ده. قوله: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ أَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَذْنَاهَا إِمَاطَةُ الْعِظَمِ عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ»﴾

يعنی د ایمان د اويا نه زیاتي څانگي دي یعنی د هغې متعلقات او تقاضې، چه په هغې کښې د ټولو نه افضل ذکر ﴿لا اله الا الله﴾ دي، د قول لفظ ئي ځکه زیات کړو ځکه چه عقیده د لا اله الا الله خو عین ایمان دي او د هغې ذکر او تلفظ دا د اعمال ایمان نه دي، او ادنی شعبه د ایمان رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم د لارې نه ضرري څیز لري کول فرمایلي ده، د دې نه معلومه شوه چه اعمال ایمان مختلفه المرتبه دي، او حياء د هغې د اهميت د وجې نه بيله شمار کړې شوه، ځکه چه هغه په ټولو نیکو اعمالو باندې تیارونکې ده او د بدو نه منع کونکې ده، د حياء دوه قسمونه دي طبعي او ایماني، د ایماني حياء تعريف دا کړې شوي دي چه حياء د هغه خصلت نوم دي کوم چه انسان لره د ارتکاب قبیح او د هر ذی حق د حق د تقصیر نه منع کړي، او لغة حياء نوم دي د هغه شرمندگي کومه چه انسان ته د عیب او عار د ویرې نه پېښیږي، هو فی اللغة تغير وانكسار يعتري الانسان من خوف ما يعاب به وفي الشرع

(۱) صحيح البخاري/الإيمان ۳ (۹)، صحيح مسلم/الإيمان ۱۲ (۳۵)، سنن الترمذي/الإيمان ۶ (۲۶۱۴)، سنن النسائي/الإيمان ۱۶ (۵۰۰۷، ۵۰۰۸، ۵۰۰۹)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۹ (۵۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۱۴، ۴/۱۵، ۴/۱۶) (صحيح)

خلق بيعث على اجتناب القبيح ويمنع من التقصير في حق ذي الحق (عون) د دې نه پس د وفد عبد القيس والا حديث راروان دې په روايت د ابن عباس رضي الله عنه مختصرا، دا حديث د دې نه په زيات تفصيل سره په كتاب الاشربة باب في الادعية كنبى تير شوي دې او د هغې شرح هم هم هلته، والحديث اخرجه البخارى ومسلم والترمذى والنسائى وابن ماجه، قاله المنذرى.

[۴۶۷۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو جَمْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُمُ بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ، قَالَ: "أَتَذَرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصَوْمُ مَضَانَ، وَأَنْ تُعْطُوا الْخُمْسَ مِنَ الْمَغْنَمِ".

د ابو جمره نه روايت دې، هغوى او ونييل ما د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه واوريډل. هغوى او فرماييل: كله چي د عبد القيس وفد رسول الله صلی الله علیه و آله خوا له راغلو نو حضور صلی الله علیه و آله هغوى لره د ايمان په لاره د راوستلو حكم وركړو. هغوى صلی الله علیه و آله د هغې وفد نه تپوس او كړو "آيا تاسو پوهه يئ چي په الله باندې ايمان راوړل څه دى؟" "هغوى او وې: الله او د هغه رسول صلی الله علیه و آله بهتر پوهيږي. هغوى صلی الله علیه و آله او فرماييل: صرف يو الله حقيقي معبود گنړل او محمد د الله د رسول كيدلو گواهي وركول، مونځ قائمه ول، زكواه وركول. د رمضان روژي نيول او دا چي تاسو په مال غنيمت كنبى پنځمه حصه ادا كوي."

[۴۶۷۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ".

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرماييل: "د بنده او د كفر په مينځ كنبې فرق مونځ پريښودل دى."

شرح الحديث

قوله: ﴿عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ﴾ (۲)
د دې شرح په بذل كنبې ليكلي ده: اى الموصل بين العبد وبين الكفر ترك الصلوة، يعنى د مونځ

(۱): صحيح البخاري/الإيمان ۴۰ (۵۳)، العلم ۲۵ (۸۷)، المواقيت ۲ (۵۲۳)، الزكاة ۱ (۱۳۹۸)، فرض الخمس ۲ (۳۰۹۵)، المناقب ۵ (۳۵۱۰)، المغاري ۶۹ (۴۳۸)، الأدب ۹۸ (۶۱۷۶)، خبر الواحد ۵ (۷۲۶۶)، التوحيد ۵۶ (۷۵۵۶)، صحيح مسلم/الإيمان ۶ (۱۷)، الأشربة ۶ (۱۹۹۵)، سنن الترمذي/السير ۲۹ (۱۵۹۹)، الإيمان ۵ (۲۶۱۱)، سنن النسائي/الإيمان ۲۵ (۵۰۳۶)، (تحفة الأشراف: ۶۵۲۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/ ۱۲۸، ۲۷۴، ۲۹۱، ۳۰۴، ۳۳۴، ۳۴۰، ۳۵۲، ۳۶۱)، وقد مضى هذا الحديث برقم: (۳۶۹۲) (صحيح)

(۲): سنن الترمذي/الإيمان ۹ (۲۶۲۰)، سنن ابن ماجه/إقامة الصلاة ۷۷ (۱۰۷۸)، مسند احمد (۳/ ۳۷۰، ۳۸۹)، تحفة الأشراف: (۲۷۴۶)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الإيمان ۳۵ (۸۲) (صحيح)

(۳) په حاشيه د بذل كنبې دې چه په حجة الله البالغة كنبې ليكلي دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله تارك صلاة ته د مشرك او تارك حج ته د يهودي سره تشبيه وركړې ده حكه چه مشركان مونځ نه كوي او يهود حج نه كوي اه دا اشاره ده هغه حديث طرف ته كوم چه ترمذي روايت كړې دې چه كوم سړې سره د استطاعت نه حج نه كوي نو الله پاك پرواه نه كوي د هغه په باره كنبې كه يهودي مري او كه نصراني مري په دې حديث كنبې تارك حج ته د يهودو او نصاراى سره تشبيه وركړې شوي ده او په حديث الباب كنبې رسول الله صلی الله علیه و آله ترك صلاة ته شرك او كفر ونيلي دي، په دې وجه شاه صاحب دا ليكل كړې دي

ترک کول انسان د کفر سره ملارهی یعنی ورنزدې کوی یی، بعض خلق د دې حدیث ترجمه دا کوی چه د سړی او د کفر ترمنځه فرق ترک د مانځه دې، دا ترجمه صحیح نه ده، ځکه چه فرق کونکې خیز خو صلوة دې نه ترک صلوة بلکه دلته د بین متعلق وصل دې نه فرق. د دې حدیث نه اعمال صالحه خصوصا د مانځه تعلق د کمال ایمان سره ښکاره دې چه په ایمان کښې کمال په اعمال صالحه سره حاصلیږي په بذل المجهود کښې لیکي چه ټول اهل سنت فقهاء محدثین او متکلمین په دې باندې اتفاق دې چه اعمال حقیقه په ایمان کښې داخل نه دی چه د هغې په ترک باندې انسان کافر شی بلکه په دې باندې اتفاق دې چه اعمال شرط دی د کمال ایمان دپاره، لهذا که یو سړی په اعمال مفروضه کښې یو عمل پریرېدی بغیر د انکار نه نو په دې سره به هغه نه کافر کیږي بلکه فاسق به وی اه
والحدیث اخرجه مسلم والترمذی وابن ماجه، قاله المنذری.

[۴۶۸۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلِيمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ يَمَّالٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "لَمَّا تَوَجَّهَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْكُعْبَةِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَكَيْفَ الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمُقَدَّسِ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ آيَةُ ۱۲۴."

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مروی دی چی د (تحويل قبله په موقع باندې) کله چی نبی صلی الله علیه و آله کعبه الله طرفته رخ کړو نو صحابه و اووې: ای د الله رسوله! د هغه خلقو به څه کیږي کوم چی د بیت المقدس طرفته به ئې مخ کولو او مونځونه به ئې کول، نو الله تعالی دغه آیت نازل او فرمائیلو: (وما کان الله لیضیع ایمانکم) "الله تعالی داسې نه دې چی ستاسو ایمانونه ضائع کړي."

قوله: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا تَوَجَّهَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَى الْكُعْبَةِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَكَيْفَ الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمُقَدَّسِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ))
یعنی کله چه په مدینه طیبه کښې په رسول الله صلی الله علیه و آله باندې د تحويل قبله په باره کښې آیت نازل شو او د بیت المقدس په ځانې خانه کعبې ته د مونځ کولو حکم ورکړې شو نو په دې باندې بعض صحابه کرام رضي الله عنهم د رسول الله صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو چه کومو خلقو د تحويل قبله نه مخکښې بیت المقدس ته مونځ کولو او د دنیا نه لارل د هغوی د مونځونو به څه کیږي، د هغوی خو یو مونځ هم د کعبې طرف ته نه دې شوې او نه د کعبې قبله کیدل د هغوی په علم کښې راغله نو په دې باندې دا آیت کریمه نازل شو چه الله پاک به د هغوی ایمان یعنی مونځ لره نه ضائع کوی، د دې وجه ښکاره ده چه د دغه شان خلقو په حق کښې خو قبله بیت المقدس وه لهذا د هغوی مونځونو د قاعدې مطابق او شو، بیا دې غیر معتبر ولی وی.
د تحويل قبله حدیث او د هغې متعلق مباحث په کتاب الصلاة کښې په ابواب الاذان کښې احلیت الصلاة ثلاثة احوال الحدیث د لاندې تیر شوې دی. والحدیث اخرجه الترمذی وقال حسن صحیح، قاله المنذری.

۱. سنن الترمذی/تفسیر القرآن ۳ (۲۹۶۴)، (تحفة الأشراف: ۶۱۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۹۵، ۳۰۴، ۳۴۷) (صحیح)

[۴۶۸۱] (۱) حَدَّثَنَا مُؤْمَلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ شَابُورٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَعَ لِلَّهِ، فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».

د حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ نه روایت دي چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "چا چي د الله په خاطر محبت او کړو، د الله په خاطر ئي غصه او کړه، د الله دپاره ئي ورکړه او کړه، او د الله د رضا دپاره ئي ورکړه او نه کړه نو هغه ايمان کامل کړلو."
 قوله: (عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنَّهُ قَالَ « مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ »)

اول دوه عملونه د قلب دي او باقي دوه د اندامونو دي، يعنې د کوم سړي اعمال قلب او اعمال جوارح چه صرف د الله پاک دپاره وي نو د هغه ايمان به کامل وي.

[۴۶۷۹] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرِّجِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ مُضَرَ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلِ وَلَا دِينٍ أَغْلَبَ لِيذِي لُبٍّ مِنْكُمْ، قَالَتْ: وَمَا نَقْصَانُ الْعَقْلِ وَالْدِينِ؟ قَالَ: أَمَّا نَقْصَانُ الْعَقْلِ: فَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ شَهَادَةُ رَجُلٍ، وَأَمَّا نَقْصَانُ الدِّينِ: فَإِنْ أَحَدَاكُمُ تَفْطَرُ رَمَضَانَ وَتَقِيمُ أَيَّامًا لَا تُصَلِّي».

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نه مروی دي چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم (زنانونو ته خطاب کولو) او وي فرمائیل: ما کوم ناقص عقل او ناقص د دين واله بيا نه موندل کوم چي د تاسو نه زيات عقل مند بنده لره بي عقله جوړولو واله وي. "يوې زنانه اووې: په عقل او په دين کښي کمي او نقص څنگه دي؟ هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل: د عقل کمي دا دي چي د دؤ نسخو گواهي د يو سړي برابر وي او په دين کښي کمي داسي دي چي بغير د څه شک نه زنانه په رمضان کښي روژي نيول پريږدي او څو څو ورځي مونځ نه کوي."

قوله: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلِ وَلَا دِينٍ أَغْلَبَ لِيذِي لُبٍّ مِنْكُمْ »)

د حديث مطلب دا دي کوم چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زنانونو ته خطاب کولو سره فرمائي زنانه چه ناقصات العقل والدين وي خو د هغي باوجود څومره چه پوهه سړي په خپل قابو کښي کولي شي داسي ئي بل څوک نه شي کولي، په دي باندې يو زنانه تپوس او کړو چه د زنانه ناقص العقل والدين کيدل څنگه دي نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: چه د عقل د نقصان علامت خو ئي دا دي چه د دوه زنانونو شهادت د يو سړي قائم مقام وي دا د هغي د معامله فهمي د ناقص کيدو د وجې نه ده، او د هغي د دين نقصان دا دي چه د رمضان په بعض حصه کښي هغه روژه نه نيسي او هر مياشت څو ورځي مونځ نه کوي.

د ترجمة الباب سره تعلق د حديث د جزء ثاني دي چه د هغي نه معلومېږي چه په

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۹۰۳) (صحیح)

(۲): صحیح مسلم للإيمان ۳۴ (۷۹)، سنن ابن ماجه/الفتن ۱۹ (۴۰۰۳)، (تحفة الأشراف: ۷۲۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۷۲) (صحیح)

اعمالو سره په ایمان کښې کمال او د هغې په ترک سره نقصان پیدا کیږي، اگر چه په زمانه د حیض کښې ترک صلوٰه و صوم گناه نه ده خو په ثواب کښې خو کمې واقع کیږي اگر چه غیر اختیاری دي (والحدیث اخرجه مسلم وابن ماجه، قاله المنذرى)

باب الدلیل علی زیاده ایمان ونقصانه

باب ۱۵- د ایمان د کمیدو یا د زیاتیدو دلائل

د ایمان په حقیقت کښې د اهل سنت او فرق باطله اختلاف :

یعنی ایمان کمې او زیادت قبلوی یا نه؟ مصنف رحمته الله علیه د کمې او زیادت د قبول کولو قائل دي او په دې باندې دلیل قائموي لکه چه په ترجمه الباب کښې تصریح ده او په احادیث الباب کښې د هغې ثبوت، او هم دا دعوی امام بخاری رحمته الله علیه په کتاب الایمان کښې کړې ده او بیا ئې په ډیرو ابوابو او تراجم باندې دا ثابته کړې ده، پس هغوی فرمائي د کتاب الایمان په شروع کښې (وهو قول وفعل ویزید وینقص) په ایمان کښې د کمې او زیادت مسئله مختلف فیه ده کومه چه متفرع ده په یو بله مسئله باندې هغه دا چه ایمان بسیط دي صرف د تصدیق قلب نوم دي یا مرکب دي د تصدیق او اعمال نه، که بسیط وی نو بیا خو ښکاره ده چه نقصان او زیادت به نه قبلوی، او که مرکب وی نو قابل د زیادت او نقصان به وی. معتزله او خوارج دا مرکب مني د تصدیق قلب او اعمال جوارح نه، او اعمال د هغوی په نزد حقیقه په ایمان کښې داخل دی، او ظاهره ده چه اعمال قابل د زیادت او نقصان دی هم په دې وجه د هغوی په نزد باندې ایمان هم قابل د زیادت او نقصان دي او د اهل سنت والجماعت په نزد د ایمان حقیقت تصدیق قلب دي، او په تصدیق کښې د قلت او زیاده احتمال نشته، پس د امام صاحب نه هم دا نقل کړې شوې دی لکه چه په شرح عقائد نسفی وغیره کښې کتابونو کښې دا مسئله مشهور ده.

ایا د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په دې مسئله کښې

د جمهور فقهاء او محدثینو سره اختلاف دي؟

خو مشهوره دا ده لکه چه په حاشیه د بخاری کښې هم دا لیکلې دی چه جمهور فقهاء او محدثین او ائمه ثلاث د ایمان د زیادت او کمې قائل دي د هغوی په نزد دا قابل د زیادت او نقصان دي. خو زمونږ اکابر او مشائخ فرمائي لکه چه په لامع الدراری وغیره کښې حضرت شیخ فرمائي چه په دې مسئله کښې د اهل سنت والجماعت خپل مینځ کښې هیڅ اختلاف نشته، اصل تقابل د اهل سنت او د نورو فرقو اسلامیه معتزله او خوارجو وغیره دي خو دا هم صحیح ده چه جمهور محدثین د ایمان د زیادت او د نقصان اعلان کوي او ډیر په قوت سره د احادیثو نه دا ثابتوي او د دې په خلاف کښې د امام صاحب رحمته الله علیه نه نقل دی : الایمان لا یزید ولا ینقص... دا اختلاف څه بنیادی اختلاف نه دي اصل کښې دلته یو بله فرقه ده فرقه مرجئه چه هغه هم ایمان لره بسیط مني مگر داسې چه د ایمان د اعمالو سره هیڅ تعلق نشته، نه اعمال د هغوی په نزد د ایمان په حقیقت کښې داخل دی او نه د هغې تعلق د کمال ایمان سره دي او حال دا چه ټول اهل سنت والجماعت په دې باندې متفق دی چه د

ایمان کمال په اعمالو باندې موقوف دي، د امام صاحب چونکه ډیره واسطه راتله د خوارجو او معتزله سره چا چه به اعمال حقیقه په ایمان کښې داخل منل او په دې حیثیت سره هغوی د ایمان د زیادت او د نقصان قائل وو په دې وجه امام صاحب د هغوی په تردید کښې د دې تصریح او فرمائیل په ایمان زیادت او نقصان نه قبلوی او جمهور محدثین او فقهاء مخ وو د فرقه مرجئه سره چه د هغوی په نزد ایمان د کمی او زیادت خانه بالکل نه ده او د اعمالو د هغوی په نزد هیڅ حیثیت نشته نو د هغوی په تردید کښې دې حضراتو او فرمائیل چه ایمان زیادت او نقصان قبلوی، یعنی د اعمالو په کولو او نه کولو سره هغې کښې نقصان او کمال پیدا کیږي نو د ماحول د دې اختلاف په وجه باندې د امام صاحب او جمهور محدثینو تر مینځه فرق په تعبیر کښې اوموندلی شو د مد مقابل د وجې نه، پس څنگه چه جمهور محدثین تارک اعمال ته کافر نه وائی هم دغه شان ئې ورته امام صاحب رحمه الله هم نه وائی، او څنگه چه تارک اعمال ته امام صاحب فاسق وائی هم دغه شان ئې ورته جمهور فقهاء او محدثین هم وائی، په خلاف د دې نورو فرقو چه په دوی کښې خوارج او معتزله خو تارک اعمال لره د حد ایمان نه خارج گنږي او مرجئه هغه ته فاسق هم نه وائی، پس اصل اختلاف د دې فرقو تر مینځه شو نه دا چه د اهل سنت خپل مینځ کښې، کوم خلق چه په دې حقیقت باندې نه دی پوهه شوې، یا ئې په تجاهل عارفانه سره دا د امام صاحب په باره کښې اووې چه امام صاحب د فرقه مرجئه نه وو چه څنگه د مرجئه په نزد ایمان قابل زیادت او نقصان نه دي هم دغه شان د امام صاحب په نزد هم نه دي د دې الزامی جواب چا داسې ورکړې دي چه که داسې وی نو نور حضرات کوم چه ایمان لره قابل زیادت او نقصان منی، هغوی ته معتزلی وئیل پکار دی، د امام صاحب په باره کښې د دې الزام تحقیق او د هغې تردید د مولانا عبدالحی صاحب په کتاب الرفع والتکمیل فی الجرح والتعديل... کښې په تفصیل سره ذکر شوې دي کما فی هامش مقدمة فیض السماني ۱۶/۱.

(د فرقه گرامیه مذهب)

دلته یو مذهب بل پاتې شو چه د هغې قائل گرامیه دی هغوی وائی چه د ایمان حقیقت صرف نطق دي نه د هغې تعلق د تصدیق سره دي نه د اعمال سره، په حاشیه د لامع کښې ذکر دی: قال الحافظ: السلف قالوا هو اعتقاد بالقلب ونطق باللسان وعمل بالأركان وأرادوا بذلك أن الأعمال شرط في كماله ومن هنا نشأ لهم القول بالزيادة والنقصان والمرجئة قالوا هو اعتقاد ونطق فقط والكراميه قالوا هو نطق فقط والمعتزله قالوا هو العمل والنطق والاعتقاد والفارق بينهم وبين السلف إنهم جعلوا الأعمال شرطاً في صحته والسلف جعلوها شرطاً في كماله اه په شرح عقائد نسفی کښې دی: اعلم ان الايمان في الشرع هو التصديق بما جاء به من عند الله تعالى اي تصديق النبي بالقلب في جميع ما علم بالضرورة مجيئه به من عند الله تعالى اجمالاً، والاقرار به اي باللسان الا ان التصديق ركن لا يحتمل السقوط اصلاً، والاقرار قد يحتمله كما في حالة الاكراه فاما الاعمال اي الطاعات فهي تتزايد في نفسها والايمان لا يزيد ولا ينقص... چونکه د ډيرو آيتونو نه د ایمان د زیادت د قبلولو ثبوت ثابت دي د هغې جواب ورکوی چه: والايات الدالة على زيادة الايمان

محمولة على ما ذكره ابو حنيفة انهم كانوا امنوا في الجملة ثم ياتي فرض بعد فرض فكانوا يؤمنون بكل فرض خاص، وحاصله كان يزيد بزيادة ما يجب به الايمان... يعني په کومو آيتونو کښې چه د ايمان د زيادت ذکر دې هغه د مومن به د زيادت په اعتبار سره دې، يعني په کومو احکامو باندې چه ايمان راوړل واجب دی هغه چونکه بيل بيل نازل شوي دی نو هر څومره چه احکام نازلیدل صحابه کرامو په هغې باندې ايمان راوړلو، په دې اعتبار سره ئې په ايمان کښې زيادت کيدلو، وړاندې په هغې کښې دا دی. وقال بعض المحققين لا نسلم ان حقيقة التصديق لا تقبل الزيادة والنقصان بل تتفاوت قوة وضعفا للقطع بان تصديق احاد الامة ليس كتصديق النبي ﷺ، ولهذا قال ابراهيم عليه السلام ﴿ولكن ليظمن قلبي﴾ اه يعني بعض محققينو دا خبره هم کړې وه چه دا خو صحيح ده چه اعمال حقیقه په اعمالو کښې داخل نه دی بلکه صرف تصديق قلب دې، خو دا مونږ ته قبوله نه ده چه حقیقه تصديق زیاده او نقصان نه قبلوی بلکه په دې تصديق کښې د قوت او ضعف په اعتبار سره ډیر لويې تفاوت دې ځکه چه دا خبره يقيني ده چه د يو امتي تصديق د نبی د تصديق برابر نه شی کيدې، خو د بعض محققينو دا اشکال صحيح نه دی، ځکه چه هغوی د زيادت او نقصان د بحث نه د قوت او ضعف طرف ته راغلل، زيادت او نقصان مقوله د کم نه ده او ضعف او قوه مقوله د کيف نه ده، لهذا د هغوی دا استدلال صحيح نه دي، يا داسې او ايه چه دا اختلاف صرف لفظي شو، که د زیاده او نقصان نه قوه او ضعف مراد گول وی نو د هغې خو امام صاحب هم منکر نه دي، په شرح عقائد کښې په دې مقام کښ نور هم سوال او جواب او بحثونه دی د هغې طرف ته دې رجوع او کړې شی، مثلاً په هغې کښې يو اختلاف دا هم ذکر دي چه مصنف عليه السلام اقرار باللسان لره د تصديق بالقلب سره ذکر کړې دي دا د بعض علماء کرامو مذهب دي لکه شمس الائمة او فخر الاسلام او د جمهور محققين رائي دا ده چه د ايمان حقيقت صرف تصديق بالقلب دي، او د اقرار باللسان اجراء د احکام في الدنيا دپاره شرط ده ځکه چه تصديق قلبي يو باطني امر دي چه د هغې دپاره په ظاهر کښې څه علامت کيدل پکار دی الی اخر ما ذکر.

[۴۶۸۲] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا».

دحضرت ابو هريره عليه السلام نه مروی دی، رسول الله ﷺ او فرمائیل "په ايمان کښې د ټولو نه د کامل ايمان واله هم هغه دي کوم چي په اخلاقو کښې د ټولو نه لوی وي." عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا» يعني د کوم مومن اخلاق چه څومره ښه وي د هغه ايمان به هغه څومره کامل وي معلومه شوه چه په حسن خلق سره په ايمان کښې کمال پيدا کيږي او د هغې په کمی سره نقصان پيدا کيږي لهذا په ايمان کښې نقصان او زيادت اوموندلې شو. والمحدث اخرج الترمذي وقال حسن صحيح، قاله المنذري.

۱: (تقرده به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۰۹)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للرضاع ۱۱ (۱۱۶۲)، مسند احمد (۷۲/۲)، (۵۲۷) (حسن صحيح)

[۴۶۸۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْمَعْنِي، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَمَ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ قَسَمًا فَقُلْتُ أَعْطِ فُلَانًا، فَإِنَّهُ مُؤْمِنٌ، قَالَ: أَوْ مُسْلِمٌ إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطَاءَ وَغَيْرَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ مَخَافَةً أَنْ يُكَبَّ عَلَى وَجْهِهِ".

حضرت عامر د خپل والد حضرت سعد (بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ) نه روایت کوی چی نبی صلی اللہ علیہ وسلم په مسلمانانو کښي څه مال تقسیم کړو نو ما عرض او کړو، فلانکی له هم څه ورکړی بغیر د څه شک نه هغه هم مومن دي، حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل مسلمان دي، بې شکه زه کوم سړی له عطیه ورکوم حالانکه د هغه په ځای کوم بل ماته زیات محبوب وی (هغه له څه نه ورکوم) زه په دغه خیال هغه له ورکوم چی چرته هغه په پر مخ اونه غورزول شی۔

قوله: «عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «أَوْ مُسْلِمٌ إِنِّي لَأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطَاءَ وَغَيْرَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ مَخَافَةً أَنْ يُكَبَّ عَلَى وَجْهِهِ» (۲)

سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو ځل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څه مال تقسیمولو، ما عرض او کړو چه فلانی سړی ته هم ورکړی هغه مومن دي، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل بلکه هغه مسلم دي، یعنی د مومن په ځای ورته مسلم وایه، ځکه چه ایمان د اعتقاد نوم دي کوم چه باطنی څیز دي، او اسلام د انقیاد ظاهري نوم دي، او مونږ ته د نورو ظاهر معلوم دي باطن نه، بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه زه بعض وخت داسې سړی ته ورکړه کوم چه د هغه په مقابل کښي ماته بل زیات محبوب وی خو هغه ته ځکه ورکوم چه په نه ورکولو کښي دا ویره وی چه هسې نه په جهنم کښي پر مخي واچولې شی۔

په دي حدیث کښي هم په مسلمانانو کښي خپل مینځ کښي تفاوت په اعتبار د کمال ایمان و نقصان موندلې شی۔ والحديث اخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

[۴۶۸۳] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَوْرٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "أَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا وَلَمْ يُعْطِ رَجُلًا مِنْهُمْ شَيْئًا، فَقَالَ سَعْدٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَعْطَيْتَ فُلَانًا وَفُلَانًا وَلَمْ تُعْطِ فُلَانًا شَيْئًا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْ مُسْلِمٌ حَتَّى أَعَادَهَا سَعْدٌ ثَلَاثًا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَوْ مُسْلِمٌ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي أُعْطِي رَجُلًا وَأَدْعِي مَنْ هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُمْ لَا أُعْطِيهِ شَيْئًا مَخَافَةً أَنْ يُكَبَّوْا فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ".

حضرت عامر بن سعد د خپل والد (حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ) نه روایت کوی چی یو ځل، نبی صلی اللہ علیہ وسلم بعضو خلقو ته څه عنایت او فرمائیلو او یو سړی له ئې څه ور نه کړل۔ نو

(۱): انظر حديث رقم: (٤٦٨٣)، (تحفة الأشراف: ٣٨٩١) (صحيح)

(۲) في هامش البذل ويرد عليه ما في كتاب التفسير من الترمذي ١٥٢/٢ واذا رايتم من يتعاهد المسجد فاشهدوا له بالايان الخ وجمع بينهما القاري ٤٦١/١ بحمل الامر علي الظن والنهي علي القطع اهـ قلت واصل الكلام القاري هكذا قال ابن حجر وقد يستشكل قوله فاشهدوا له بحديث عائشة الذي فيه انكار عليه السلام قولها في طفل انصاري مات طوبى له عصفور من عصفير الجنة ويمكن ان يجمع بحمل ما هنا علي الامر بالشهادة له بالايان ظنا وما في ذلك علي القطع بانه في الجنة الخ

(۳): صحيح البخاري للإيمان ١٩ (٢٧)، الزكاة ٥٣ (١٤٧٨)، صحيح مسلم للإيمان ٦٧ (١٥٠)، الزكاة ٤٥ (١٥٠)، سنن النسائي للإيمان وشرائعه ٧ (٤٩٩٥)، (تحفة الأشراف: ٣٨٩١) (صحيح)

حضرت سعد رضي الله عنه اووي: اي د الله رسوله ﷺ تاسو فلانكي فلانكي ته عنايت او فرمائيلو او فلانكي ته مو هيڅ څه ورنه كړل حالانكه هغه مومن دي - نو نبی ﷺ او فرمائيل: "يا مسلم دي -" حضرت سعد رضي الله عنه دغه خبره درې ځله او كړه او نبی ﷺ يا مسلم دي، مسلم دي فرمائيل او بيا ئي اووي: "زه بعضو كسانو ته وركوم او بعضي پرېږدم حالانكه هغه ماته ددوي په نسبت باندې زيات محبوب وي په دغه اندېښنه چي چرته هغوی د خپلو مخونو په طرف په اور كښي وانه چولي -"

[۴۶۸۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ ثَوْرٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، قَالَ: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ "قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا سَوْرَةَ الْحَجَرَاتِ آيَةً ۱۳" قَالَ: نَرَى أَنَّ الْإِسْلَامَ الْكَلِمَةُ وَالْإِيمَانُ الْعَمَلُ."

حضرت ابن شهاب زهري رضي الله عنه ددغه آيت كريمه قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا (او وائي: اي باندې چيانو) تاسو ايمان راو نه رلو بلكي داسي او وائي چي مونږه اسلام قبول كړو -" تفسير ئي بيان كړو مونږه گنړو د اسلام نه مراد زباني اقرار دي او د ايمان نه مراد عمل دي - قوله: (عَنْ مَعْمَرٍ قَالَ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ (قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا) قَالَ نَرَى أَنَّ الْإِسْلَامَ الْكَلِمَةُ وَالْإِيمَانُ الْعَمَلُ بِهِ)

د موجوده سياق او ظاهري الفاظو نه داسي معلومېږي چه دي باره كښي به معمر د نورو علماء كرامو رائي هم ذكر كړي وي چه په هغې باندې عطف كولو سره ئي د زهري كلام هم ذكر كړو، مقصود د هغه آيت كريمه تفسير دي، (قَالَ الْأَعْرَابُ أَمَا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا) چه د هغې نه معلومېږي چه په ايمان او اسلام كښي فرق دي، هم دا فرق امام زهري رضي الله عنه بيانوي چه اسلام نوم دي په ژبه باندې د كلمه شهادت د ادا كولو او ايمان نوم دي د دي كلمې په مقتضاء باندې د عمل كولو، يعني سره د كلمه شهادت لهذا ايمان اخص شو د اسلام نه، پس په آيت كريمه كښي د حاص نفی او د عام اثبات دي.

[۴۶۸۶] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: وَقَدْ بَنَى عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنِي، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ".

حضرت ابن عمر رضي الله عنه بيان به كولو، نبی ﷺ او فرمائيل: چرته زما نه پس كافران جوړ نه شي چي د يو بل نه خټونه وهي -

قوله: (أَنَّ سَمِعَ ابْنَ عُمَرَ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ « لَا تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ »)

رسول الله ﷺ فرمائي چه تاسو زما نه پس خپل مينځ كښي په جنگ وجدال او د يو بل ست و هلو سره كافر نه شي يعني د كفارو مشابه چه هغوی خپل مينځ كښي جنگ كوي، يو بل لره قتل كول دي په خلاف د مومنانو چه د هغوی شان دا دي چه هغوی خپل مينځ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۳۷) (صحيح الإسناد)

۲: • تخريج: صحيح البخاري / المغازي ۷۷ (۴۴۰۲)، الأدب ۹۵ (۶۱۶۶)، الحدود ۹ (۶۷۸۵)، الديات ۲ (۶۸۶۸)، الفتن ۸ (۷۰۷۷)، صحيح مسلم / الإيمان ۲۹ (۶۶)، سنن النسائي / المحاربة ۲۵ (۴۱۳۰)، سنن ابن ماجه / الفتن ۵ (۲۹۴۳)، (تحفة الأشراف: ۷۴۱۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۵/۲، ۸۷، ۱۰۴، ۱۳۵) (صحيح)

کنبی د رونرو په شان اوسیری.

د دې حدیث نه معلومه شوه چه خپل مینځ کنبی جنگ کول کوم چه معصیت دې په هغې سره ایمان کنبی نقصان پیدا کیری لهذا په مرجئه باندې رد اوشو کوم چه مقصود بالباب دې. والحديث أخرجه البخاري ومسلم وابن ماجه، مطولا ومختصرا قاله المنذري.

[٤٦٨٧] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ غَزْوَانَ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيُّمَا رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْفَرَ رَجُلًا مُسْلِمًا، فَإِنْ كَانَ كَافِرًا وَإِلَّا كَانَ هُوَ الْكَافِرُ".

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دې، رسول الله ﷺ او فرمائیل: که یو مسلمان کوم بل مسلمان ته کافر او وې، نو که چرې هغه (فی الواقع) کافر شوې وو نو فیها، او که نه وی نو وئیونکې پخپله کافر دې.

قوله: «عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « أَيُّمَا رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْفَرَ رَجُلًا مُسْلِمًا فَإِنْ كَانَ كَافِرًا وَإِلَّا كَانَ هُوَ الْكَافِرُ »

یعنی که یو مسلمان د بل مسلمان تکفیر او کړی پس که هغه واقع کافر وو خو خیر او که نه وو نو کفر به واپس دې ویونکې ته راځی یعنی د دې تکفیر نحوست، سپیره والی او وبال.

[٤٦٨٨] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو يَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُمَيَّرٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَرَبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَوَ مَنَافِقٍ خَالِصٌ، وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُمْ كَانَ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ يَفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا: إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا، وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ".

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه بیان کوی چی رسول الله ﷺ او فرمائیل: "خلور خصلتونه چی په کوم سړی کنبی وی هغه خالصه منافق وی او په کوم کنبی چی په دغه خلورو کنبی کوم یو وی نو په ده کنبی د نفاق یو خصلت دې حتی چی هغه ئې پریرېدی - یعنی چی کله خبره کوی نو دروغ وائی، وعده چی کوی نو خلاف کوی، عهد معاهده چی کوی نو د هوکه به ورکوی او که چرې جگړه اوشی نو په بدزبانی (کنخل وینا)، باندې به شروع او کړی.

شرح الحديث :

قوله: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « أَرَبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مَنَافِقٌ خَالِصٌ وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْهُمْ كَانَ فِيهِ خَلَّةٌ مِنْ يَفَاقٍ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبًا وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ »

رسول الله ﷺ فرمائی چه خلور عادتونه داسې دی چه په چا کنبی هغه بیا موندلې شی نو هغه به خالص منافق وی او په چا کنبی چه هغه ټول جمع نه وی بلکه یو پکنبی او موندلې

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٢٥٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للأدب ٧٣ (٦١٠٤)، صحيح مسلم للإيمان ٢٦ (١١١)، سنن الترمذي للإيمان ١٦ (١٢٣٧)، مسند أحمد (٢٣/٢، ٦٠) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري للإيمان ٢٤ (٣٤)، المظالم ١٧ (٢٤٥٩)، الجزية ١٧ (٣١٧٨)، صحيح مسلم للإيمان ٢٥ (٥٨)، سنن الترمذي للإيمان ١٤ (٢٦٣٢)، سنن النسائي للإيمان وشرائعه ٢٠ (٥٠٢٣)، (تحفة الأشراف: ٨٩٣١)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١٨٩٧، ١٩٨، ٢٠٠) (صحيح)

شی نو هغه سړی ته به دا وئیلې شی چه په هغه کښې د نفاق یو صفت دې ترڅو چه ئې هغه پریخودلې نه وی، او هغه صفتونه دا دی چه کله خبرې کوی نو دروغ وائی، او کله چه وعده کوی نو د هغې خلاف کوی، او چه کله څه معاهده او کړی نو هغه د هوکې ورکولو سره ماتوی، او کله ئې چه د چا سره په څه خبره باندې په جنگ شی نو کنځلې کوی.

په بذل کښې د امام نووی رحمته الله علیه نه په دې حدیث باندې یو اشکال او د هغې جواب نقل کړې دې (۱) چه ډیر کرته دا عادتونه خو په مسلمان کښې هم موندلې شی حال دا چه هغه منافق نه دې، د دې یو جواب خو دا ورکړې شوې دې چه د منافق نه مراد کالمنافق، یعنی د منافقانو په شان کار کونکې، دا توجیه خو په هغه صورت کښې ده چه د نفاق نه مراد کفر وی، او دویم جواب دا دې چه د نفاق نه مراد نفاق عملی دې یعنی دا سړې عملا منافق دې اگر چه د اعتقاد په لحاظ نه دې اه او یو جواب د دې دا ورکړې شوې دې چه دا حدیث په خپل ظاهر باندې دې په دې کښې هیڅ اشکال نشته، ځکه چه د دې حدیث مطلب دا دې چه په کوم سړی کښې دا څلور عادتونه یو ځانې موندلې شی هغه به منافق حقیقی وی، او دا صحیح ده ځکه چه په مسلمان کښې اگر که هغه هر څومره نافرمان وی دا څلور خصلتونه نه شی جمع کیدې، هم په دې وجه وړاندې په حدیث کښې وئیلې شوې دی چه په چا کښې دا څلور واړه خصلتونه نه وی راجمع نو بیا به هغه ته منافق نه شی وئیلې کیدې بلکه دا به وئیلې شی چه په دې سړی کښې د منافقت یو صفت دې، امام ترمذی رحمته الله علیه د دې حدیث د لاندې دا خبره هم لیکلې ده چه د نفاق دوه قسمونه دی یو اعتقادی او بل عملی او دلته مراد د نفاق نه نفاق عمل دې او د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په زمانه کښې نفاق حقیقی یعنی نفاق تکذیب خو موندلې شو یعنی ډیرو خلقو به خپل اسلام ظاهرولو او د هغوی په زړه کښې به کفر وو، خو نفاق عمل د هغوی په زمانه کښې نه وو ځکه چه نفاق عمل خو فسق دې او د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په زمانه کښې چه به کوم انسان په اسلام کښې داخلیدو نو هغه به د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم د صحبت په فیض باندې د ایمان د کمال سره متصف کیدلو هلته فسق چرته وو اه د امام ترمذی رحمته الله علیه د رائې تقاضا دا ده چه د دې حدیث تعلق د صحابه کرامو رضی الله عنهم د زمانې سره نه دې بلکه د روستو زمانې سره دې، او یو جواب د دې حدیث دا هم ورکړې شوې دې کما فی هامش الترمذی عن التوریشی: دا هم ممکن ده چه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم دا خبره د خپلې زمانې د بعض منافقانو په اعتبار سره فرمائیلې ده چه د هغوی منافق کیدل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته د وحی د نور نه معلومه شوې وه او په هغوی کښې به دا صفات موندلې شو نو په دې وجه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم خپلو صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د دې منافقانو علامت ښودلې وو چه هغوی د هغوی نه ځان او ساتی او مصلحه ئې د هغوی تعین اونه فرمایه، مصلحت مثلا دا چه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته معلومه وه چه په هغوی کښې به بعضو ته الله پاک د توبې توفیق ورکړی په دې وجه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم هغه رسوا کول او نه غوښتل. (ترمذی ۹۱/۲)

والحدیث أخرجه البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه، قاله المنذری.

(۱) وذكر العيني ٢٥٨٧١ لهذا الاشكال ثمانية اجوبة (هامش البذل)

[۴۶۸۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ الْأَنْطَاكِيُّ، أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَالتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدُ".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان او کړو، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "بدکار زنا کار چی څه وخت زنا کوی، ایماندار نه وی. غل چی څه وخت غلا کوی، د ایمان واله نه وی. او شرابی چی څه وخت شراب څښی، مومن نه وی، ددی نه پس توبه د هغه د وړاندې وی."

قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ »)

یعنی زانی چه کله زنا کوی نو هغه وخت هغه مومن نه وی، هم دغه شان غل چه کله غلا کوی نو هغه مومن نه وی، او هم دغه شان چه د شرابو څکونکي کله شراب څکی نو هغه مومن نه وی.

توجيه الحديث على مسلك اهل السنة :

د دې حديث مشهور جواب د اهل سنت د طرف نه دا دې چه په دې سره د نفس ایمان نفی نه ده مراد بلکه د کمال ایمان نفی مراد ده، ځکه چه ایمان د تصديق قلب نوم دې او زنا وغيره گناهونه د هغې منافی نه دی، بله دا چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښي د کومو خلقو نه زنا یا غلا شوې ده رسول الله صلی الله علیه و آله په هغوی باندې حد خو جاری کړو خو د هغې نه پس ئې ورته د تجديد ایمان حکم او نه فرمائیلو په بذل کښي د دې دوه توجیها ت کړې شوې دی یو هم دا چه د کمال ایمان نفی ده یا دا چه دا محمول دې په مستحل باندې، یو جواب دا هم نقل دې چه دلته د مومن نه مراد (ذو امن) ای ذو امن من العذاب... چه هغه د الله پاک د عذاب نه په امن نه دي.

د حديث په آخر کښي دي (والتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدُ) یعنی زنا او غلا او د شرب خمر نه پس که بنده توبه اوکړی نو د دې موقع شته، الله پاک به د هغه توبه قبوله کړی. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي، قاله المنذري.

[۴۶۹۰] (۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُوَيْدٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْزُومٍ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْأَثَدِ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيَّ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا ذَا زَنَى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ الْإِيمَانُ كَأَن كَانَ عَلَيْهِ كَالْطَّلَةِ فَإِذَا انْقَطَعَ رَجَعَ إِلَيْهِ الْإِيمَانُ".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان کوی، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "سړې چی څه وخت زنا کوی نو دهغه نه ایمان اوځی او د هغه دپاسه د چترئ په نسبت شی. پس چی هغه څه وخت د بدکاری نه باهر ته راوځی نو ایمان د هغه طرفته واپس راشی."

(۱): صحيح البخاري/المظالم ۳۰ (۲۴۷۵)، الأشربة ۱ (۵۵۷۸)، الحدود ۱ (۶۷۷۲)، صحيح مسلم/الإيمان ۲۳ (۵۷)، سنن الترمذي/الإيمان ۱۱ (۲۶۲۵)، سنن النسائي/قطع السارق ۱ (۴۸۷۴)، الأشربة ۴۲ (۵۶۶۲، ۵۶۶۳)، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۶۳، ۱۲۴۸۹)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الأشربة ۱۱ (۲۱۵۲)، الأضاحي ۲۳ (۲۰۳۷) (صحيح)
(۲): تقر دبه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۷۹) (صحيح)

قوله: «أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «إِذَا زَنَى الرَّجُلُ خَرَجَ مِنْهُ الْإِيمَانُ كَانَ عَلَيْهِ كَالظِّلَّةِ فَإِذَا انْقَطَعَ رَجَعَ إِلَيْهِ الْإِيمَانُ»»

يعني كله چه انسان په زنا كښې مشغول شي د هغه نه ايمان اوځي او په هغه باندې د وريځې په شان او درېږي، بيا چه كله هغه د زنا نه فارغ كيدلو سره لرې شي نو ايمان هغه طرف ته راواپس شي، پورته چه كوم حديث تير شوې دې « لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن » د هغې يو توجيه دا هم كړې شوې ده كومه چه په دې حديث مرفوع كښې ده چه ترڅو پورې زاني په زنا كښې اخته وي نو هغه وخت د هغه د نه ايمان يعني نور ايمان بهر راوځي او بيا روستو په هغه كښې داخل شي، گويا د ايمان نفى مستمر نه ده هم دا خبره حافظ په پورته حديث كښې وئيلې ده چه په حديث كښې نفى د ايمان مقيد كړې شوې ده « حين يزني » سره او امام ترمذى د امام محمد الباقر نه د دې حديث شرح دا نقل كړې ده: « انه قال فى هذا خروج من الايمان الى الاسلام » حافظ فرمائى چه هغوى ايمان اخص كړو د اسلام نه، پس هر كله چه هغه د ايمان نه خارج شو نو په اسلام كښې باقى پاتې شو ځكه چه د خاص په نفى سره د عام نه نفى نه لازميږي، خو د عام نفى عام لره مستلزم وي. ا ه په ظاهر كښې مطلب دا دې چه ايمان نوم دې د انقياد ظاهر و باطن د دواړو د مجموعي او دا صفة په زاني كښې په وخت د زنا نه شي موندلې، او اسلام نوم دې صرف د انقياد ظاهر يعني بس كلمه ويونكي كيدل، هغه ښكاره ده چه د زنا په وجه باندې منتفى نه شو، دا سړې په نوم خو مسلمان دې ځكه چه د ايمان نه وتلو سره اسلام ته راغلې دې، او يو جواب د دې دا هم نقل كړې شوې دې چه د ايمان د نفى نه مراد د حياء نفى ده كومه چه د ايمان ډيره لويه شعبه ده.

باب فى الْقَدَرِ

باب ۱۶- د تقدير بيان

د قدر په دال كښې فتح او سكون دواړه جائز دي كما فى المرقاة، خو راجح په دې كښې فتح د دال ده وعليه الاكثر (۱) او په شرح السنة كښې ليكلي دي چه ايمان بالقدر فرض لازم دې او هغه دا دې چه دا اعتقاد اولرى چه الله پاك د بندگانو د اعمالو (كه هغه د خير وي او كه د شر) خالق دې. كوم چه هغه په لوح محفوظ كښې ليكلي دي د هغه د پيدا كولو نه مخكښ، او هغه ټول اعمال د الله پاك په قضاء او قدر او د هغه په اراده او مشيئت سره دي، خو هغه په دې كښې خوښوى ايمان او طاعت لره او په هغې ئې د ثواب وعده كړې ده، او نه خوښوى كفر او معصيت لره او د هغې دپاره ئې عقاب مقرر كړې دې، او تقدير يو راز دې د الله پاك د رازونو نه چه په هغې باندې الله پاك نه يوه مقربه فرشته خبر كړې ده او نه نبى

(۱) پس د قاموس نه معلومېږي چه قدر كوم چه په معنى د قضاء دې هغه محرکه دې يعنى بفتح الدال او كوم قدر «طاقات» او مبلغ الشئ يعنى د مقدار په معنى دې هغه دواړه قسم دي يا بفتح والى سكون، هم دغه شان حافظ په فتح البارى كښې هغه صرف بفتح لقاف والمهمله ضبط كړې دې او په قسطلانى كښې دې هو بفتح لقاف والدال المهملة وقد تسكن، او هم دغه شان په تحفة الاحوذى كښې دې

مرسل، او په دې کښې غور کول او د عقل په رنړا کښې په دې کښې بحث کول جائز نه دی بلکه واجب دې دا اعتقاد کول چه الله پاک ټول مخلوق پیدا کړې دې کوم ئې چه په دوه حصو کښې تقسیم کړې دې، بعضو لره ئې په خپل فضل سره د نعمتونو دپاره او بعضو لره په خپل عدل سره د عذاب دپاره. او په مرقاة ۵۸/۱ شرح مشکوة کښې دی: د اهل سنت والجماعت عقیده دا ده چه ټول افعال عباد خیر او شر د الله پاک مخلوق دې او د دې سره سره هغه مکتسب د عباد هم دی ځکه چه بندگانو ته فی الجملة اختیار ورکړې شوې دې د کسب اگر که د هغوی کسب هم تابع دې د الله پاک د ارادې او د هغه د خلق پس خبره دا ده چه ﴿ لا یسئل عما یفعل وهم یسألون ﴾ او هم دا مذهب اعدل او اوسط دې د نصوص سره زیات موافقت لرلو والا دې لهذا هم دا حق او صواب دې په خلاف د جبریه کوم چه د دې خبرې قائل دی چه بندگان مجبور دی په خپلو افعالو کښ، او په خلاف د قدریه کوم چه د تقدیر نفی کوی یعنی معتزله کوم چه قائل دی د دې خبرې چه بندگان د خپلو افعالو خپله خالق دی په دې کښې د الله پاک د ارادې او قدرت هیڅ دخل نشته، بنده د خپلو افعالو په ایجاد کښې مستقل دې الی اخر ما ذکر.

دا ټول حضرات خو افعال عباد لره اخستلو سره بحث کوی په ظاهر کښې ځکه دا چه اختلاف زیات تر دې د قدریه او جبریه وغیره فرقو سره هم د دې افعال عباد په اعتبار سره دې او زیات تر بحث و مباحثه هم د هغوی سره وی، او بل په دې وجه هم چه په دې دنیا کښې چه اعمالو ته کوم اهمیت حاصل دې هغه ظاهر او بدیهی دې گڼې د تقدیر تعلق صرف افعال عباد سره نه دې بلکه ټول کائنات عالم سره دې چه د دې د یو ذرې وجود او چه څه تر اوسه پورې په دنیا کښې موندلې شوې دی یا موندلې کیږی به او یابه روستو موندلې کیږی هغه ټول د الله پاک په قدرت او د هغه په ارادې او د هغه په تخلیق باندې د هغه د علم ازلی مطابق دې، او د چا چه په دې کښې تردد وی، والعیاذ بالله تعالی هغه مبتدع، او د اهل سنت نه خارج دې او په بعض صورتونو کښې ئې کفر هم لازمیږی، پس په مرقاة کښې دی چه د جبریه په مسلک کښې دا خبره لازمیږی چه انسان چه هر کله مجبور محض دې نو بیا به د امتحان او د تکلیف معنی هیڅ هم نه وی، هغوی لیکي چه څوک د دې لازم اعتراف او کړی د دې نه نو هغه به کافر وی، او څوک چه د دې لازم اعتراف نه کوی بلکه داسې وائی چه زمونږ د بنده نه د قدرت نفی کول هغه د الله پاک د قدرت د تعظیم د وجې نه دې چه اصل قدرت د الله پاک دپاره دې د هغه په دې کښې څوک هم شریک نشته نو په دې صورت کښې به هغه مبتدع وی نه کافر.

الفرق بین القضاء والقدر :

د دې نه پس پیژندل پکار دی چه یو خو دې قضاء او یو دې قدر، علماء کرامو په دې کښې فرق بیان کړې دې په فتح الباری (ص ۴۸۶ ج ۱)، کښې دی نقلا عن الکرمانی: المراد بالقدر حکم الله وقالوا أي العلماء القضاء هو الحكم الکلي الاجمالي فی الازل والقدر جزیات ذلك الحكم وتفاسيله او فتح الباری کښې بل ځانې کښې دی ۱۵۳/۱۱ القضاء الحكم بالکلیات علی سبیل

الإجمال في الازل والقدر الحكم بوقوع الجزئيات التي لتلك الكليات على سبيل التفصيل اه خو په قسطلانی ۳۴۳/۹ کښې د امام راغب نه دا نقل کړې دی: القدر هو التقدير، والقضاء هو الفصل والقطع، فالقضاء أخص من القدر، لأنه الفصل بين التقدير فالقدر كالاساس والقضاء هو التفصيل والقطع، ولهذا لما قال أبو عبيدة لعمر رضي الله عنهما لما أراد الفرار من الطاعون بالشام أتفر من القضاء؟ قال: أفر من قضاء الله إلى قدر الله «۲»، تنبيهاً أن القدر ما لم يكن قضاء فمرجوه أن يدفعه الله، فإذا قضى فلا مدفع له ويشهد لذلك قوله: وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا وقوله: كَانَ عَلَى رَبِّكَ خِئْمًا مَقْضِيًّا تنبيهاً على أنه صار بحيث لا يمكن تلافيه..... خو دا د فتح الباری نه چه څه تیر شو د هغې برعکس ده تقدیر اجمال او په منزله د بنیاد دې او قضاء په دې بنیاد د اجمال مطابق قطعې طور فیصله کول دی په تفصیل سره او بیا د هغې نه روستو چه هغوی د عمر رضی الله عنه کوم حدیث ذکر کړې دې او آیات قرانیه د هغې نه هم د دې خبرې تائید کیری.

[۴۶۹۱] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي جَازِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ إِنْ مَرَضُوا فَلَا تُعَوِّدُوهُمْ وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُوهُمْ».

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما بیان کوی، نبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "قدریه (د تقدیر نه انکار کولو واله) د دې امت مجوسیان دی. که چرې بیمار شی نو د هغوی د عیادت دپاره مه ځی او که چرې مړه شی نو په جنازه کښې ئې شرکت مه کوی." قوله: (عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ إِنْ مَرَضُوا فَلَا تُعَوِّدُوهُمْ وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُوهُمْ»)

قدریه د دې امت مجوسیان دی که بیمار شی نو د هغوی پوښتنه مه کوی او که مړه شی نو جنازه پرې مه کوی، په دې حدیث کښې قدریه لره د مجوسو سره تشبیه ورکړې شوې ده ځکه چه هغوی خالق د خیر خو الله پاک منی او خالق د شر عبد لره گویا هغوی د تعدد خالق قائل شو څنگه چه مجوس د تعدد خالق قائل دی، وئیلې شوې دی چه هغه د اصلین قائل دی چه دوه څیزونه اصل دی نور او ظلمت، خیر منسوب کوی نور ته او شر منسوب کوی تیرې ته، او دغه شان هم مشهوره ده چه هغوی د دوه څیزونو قائل دی د یزدان او اهرمن، د یو طرف ته خیر منسوب کوی یعنی د یزدان طرف ته او د اهرمن طرف ته شر منسوب کوی.

[۴۶۹۲] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عُمَرَ مَوْلَى عَفْرَةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، عَنْ عَبْدِ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ، وَمَجُوسُ هَذِهِ الْأُمَّةِ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا قَدَرَ، مَنْ مَاتَ مِنْهُمْ فَلَا تَشْهَدُوا وَاجْتَازَتْهُ، وَمَنْ مَرَضَ مِنْهُمْ فَلَا تُعَوِّدُوهُمْ وَهُمْ شِيعَةُ الدَّجَالِ وَحَقُّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُلْجِقَهُمُ بِالْدَّجَالِ».

د حضرت حذیفه رضی الله عنه نه مروی دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "د هر امت مجوسیان وی او

(١): تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۷۰۸۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸۷۲) (حسن)

(٢): تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۳۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۶۷۵) (ضعيف)

ددې امت مجوسيان هغه دى كوم چى د تقدير نه منكر دى. په دوى كښې چى څوك مړه شى نو د هغوى په جنازه كښې مه شاميليرئ او چى كوم بيمار شى نو عيادت له ورله مه ځئ. هم دغه خلق به د دجال منونكى وي او په الله باندې حق دى چى دوى په دجال كښې شامل كړى. **تشریح:** او ددې نه په روستو حديث كښې كوم چه د حذيفه رضي الله عنه نه روايت كړې شوې دې په هغې كښې دا زيادت دې **﴿ وَهُمْ شِيعَةُ الدَّجَالِ وَحَقُّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُلْحِقَهُم بِالْذُّجَالِ ﴾** رسول الله ﷺ فرمائى د قدريه په باره كښې چه هغوى د دجال د جماعت نه دى او دا الله پاك د طرف نه دا خبره مقرر ده چه د خروج د جال په وخت به الله پاك دوى هم د هغه سره يو ځائى كوى.

[۴۶۹۳] **﴿ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ زُرَيْعٍ، وَيَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ حَدَّثَاهُمَا، قَالَا: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَسَامَةُ بْنُ زُهَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ، فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ جَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ، وَالْأَبْيَضُ، وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ، وَالْحَزَنُ، وَالْخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ" زَادَ فِي حَدِيثِ يَحْيَى وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالْإِخْبَارُ فِي حَدِيثِ يَزِيدَ.﴾**

حضرت موسى اشعري رضي الله عنه بيان او كړو رسول الله ﷺ او فرمايل: الله جل جلاله آدم عليه السلام د يو موتي خاورو نه پيدا كړو كومه چى هغه د ټولې زمكې نه راجمع فرمائيلې وه. ددې دپاره د آدم اولاد ددغې خاورې په لحاظ سره شوې دې، څه سره دى، او څه سپين، څه تور دى او څه ددې بين بين. څه نرم خو دى او څه سخت طبيعت واله څه د بد طبيعت مالكان دى او څه د ښه او د عمده طبيعت واله. "د يحيى بن سعيد په روايت كښې اضافه ده: "او څه ددې په مينځ مينځ كښې دى. "يزيد (بن زريع) په روايت كښې د (اخبرنا) اضافه استعمال شوې ده.

قوله: ﴿ حَدَّثَنَا أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ جَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزَنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ ﴾ ﴾

يعنى رسول الله ﷺ فرمائى چه الله پاك آدم عليه السلام پيدا كړو د خاورې د يو موتي نه داسې خاوره كومه چه الله پاك د پوره زمكې نه اخستلې وه، او چونكه د زمكې حصې مختلف دى د يو ځائې خاوره يو شان ده د بل ځائې بل شان ده، د رنگ په اعتبار سره هم او د خاصيتونو په اعتبار سره هم، هم دغه شان اولاد آدم عليه السلام هم مختلف شو، بعض بالكل سپين رنگ والا بعض سره او بعض تور، او بعض بين بين، دا خو د رنگ په اعتبار سره فرق شو، او د مزاج او طبيعت په اعتبار سره بعض نرم مزاج او بعض سخت مزاج، بعض نيك سيرت او بعض بد سيرت، او دا هر څه چونكه په تقدير الهى سره او شو د چا په تقدير كښې چه څنگه كيدل ليكلې شوې وو، هم په دې وجه دا حديث مصنف رحمه الله په باب القدر كښې راوړلې دې.

والحديث أخرجه الترمذى وقال حسن صحيح، قاله المنذرى.

[۴۶۹۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، قَالَ: سَمِعْتُ مَنْصُورَ بْنَ الْمُعْتَمِرِ يُحَدِّثُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَبْرِ الْغُرَقْدِ، فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَلَسَ وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهَا الْمِخْصَرَةَ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ مَا مِنْ نَفْسٍ مَنُفُوسَةٍ إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ مَكَانَهَا مِنَ النَّارِ أَوْ مِنَ الْجَنَّةِ، إِلَّا قَدْ كَتَبْتُ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً، قَالَ: فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَفَلَا تُنْكِتُ عَلَيَّ كِتَابَنَا وَتَدْعُ الْعَمَلَ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ لِيَكُونَنَّ إِلَى السَّعَادَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقْوَةِ لِيَكُونَنَّ إِلَى الشَّقْوَةِ، قَالَ: اْعْمَلُوا فَاكُلْ مُبَسَّرٌ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُبَسَّرُونَ لِلْسَّعَادَةِ، وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقْوَةِ فَيُبَسَّرُونَ لِلشَّقْوَةِ، ثُمَّ قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ: فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ۱ فَنُسِيْرُهُ لِلْيُسْرَى ۲ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَعْنَى ۳ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ۴ فَنُسِيْرُهُ لِلْعُسْرَى ۵ «سورة الليل آية ۵-۱۰».

د حضرت علي عليه السلام نه روايت دي چي مونږ د بقیع غرقد په قبرستان کښي یو جنازه کښي وو په کومه کښي چي رسول الله صلی الله علیه و آله هم وو- رسول الله صلی الله علیه و آله تشریف راوړو او کیناستو، د هغوی په لاس کښي کونتي (همسا) وه- هغوی صلی الله علیه و آله زمکه کنستل شروع کړل- بیا هغوی صلی الله علیه و آله خپل سر مبارک اوچت کړو او وی فرمائیل: "الله تعالیٰ په تاسو کښي د هر نفس مقام په جهنم یا جنت کښي اولیکلو او ددغي په حقله اولیکل شو چي هغه بدبخت دي یا سعادت مند- نو د قوم نه یو کس اووي: اي د الله نبي صلی الله علیه و آله! نو آيا مونږه بیا په دغه لیکلو باندي اونه درېږو او عمل پرېږدو- کوم چي په اهل سعادت کښي وی خپل سعادت به واخلی او کوم چي بدبخت وی خپله بدبختی به واخلی- هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "عمل کوي- هر چاله توفیق ورکړي شوي دي- نیک بختو له د سعادت په اعمالو کښي توفیق ورکړل کيږي او بدبختانو له د بد بختو اعمالو توفیق میلاويږي- " بیا د الله نبي صلی الله علیه و آله دغه آیات اولوستل: (فاما من اعطی... فسنيسرہ للعسری) او چا چي (د الله دپاره مال) ورکړو او تقویٰ ئي اختیار کړه او د نیکی تصدیق ئي اوکړو، مونږهغه ته د آسان منزل توفیق ورکوو- او چا چي بخل اوکړو او هغه بي پرواه پاتی شو او نیکی ئي هیږه کړه، نو مونږهغه له د تنگی واله د منزل توفیق ورکوو-

قوله: (عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بِقَبْرِ الْغُرَقْدِ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَجَلَسَ وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهَا الْمِخْصَرَةَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ) ﴿

مضمون الحديث :

د سيدنا علي عليه السلام نه روايت دي چي مونږ يو ورځ په يو جنازه کښي وو چي په هغې کښي رسول الله صلی الله علیه و آله هم شريک وو د مديني طيبي په قبرستان بقیع الغرقد کښي، غرقد د يو قسم اونې نوم دي کوم چي هغه وخت په بقیع کښي وه هم په دي وجه د بقیع اضافت د هغې طرف

۱: صحيح البخاري/الجنائز ۸۲ (۱۳۶۲)، تفسير سورة الليل ۳ (۴۹۴۵)، الأدب ۱۲۰ (۲۲۱۷)، القدر ۴ (۶۶۰۵)، التوحيد ۵۴ (۷۵۵۲)، صحيح مسلم/القدر ۱ (۲۶۴۷)، سنن الترمذي/القدر ۳ (۲۱۳۶)، والتفسير ۸۰ (۳۳۴۴)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۱۰ (۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد ۸۲/۱، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۴۰ (صحيح)

ته کولې شی، لږ ساعت پس رسول الله ﷺ هم تشریف راوړلو یعنی په کوم ځانې کښې چه مونږ ناست وو، رسول الله ﷺ هم مونږ سره هلته کیناستلو هغه وخت د هغوی په لاس کښې یو چوکه وه پس هغوی په ناسته ناسته په هغې باندې زمکه کنستل شروع کړل، لکه څنگه د څه سوچ په وخت انسان عادة داسې کوی، پس هغوی لږ ساعت پس سر مبارک اوچت کړو او دا مضمون ئې او فرمائیلو د تقدیر متعلق: په تاسو کښې هیڅ یو ساه لرونکې نه دې پیدا شوې مگر الله پاک د هغه استوگنه یا په جنت کښې لیکلې ده او یا په دوزخ کښ، او دا چه هغه سړې به نیک بخت او که بدبخت وی، چونکه د صحابه کرامو رضی الله عنہم د رسول الله ﷺ په هر قول باندې یقین کامل وو او د هرې خبرې نه به ئې هم هغه شان اثر اخستلو د کوم قسم چه به هغه مضمون وو په دې وجه یو صحابی رضی الله عنہ د هغوی نه د تقدیر په دې مضمون اوریدلو باندې تپوس او کړو چه آیا مونږ په خپل تقدیر او د الله پاک لیکلې خبره باندې اعتماد کولو سره هسې نه کیږو او د خپل طرف نه عمل پرینږدو، د چا په قسمت کښې چه سعادت لیکلې وی هغه به خپل انجام اوگوری او د چا په تقدیر کښې چه شقاوت وی هغه به خپلې استوگنې ته اورسیږی، دا سوال دې صحابی په تقدیر باندې د کمال ایمان د وجې نه او تپوسلو، خو چونکه دا ئې هم په ذهن کښې راغله چه زما دا رائي غلطه نه وی نور اڅه چه د رسول الله ﷺ نه په دې باره کښې ځان پوهه کړم، پس رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د کومو اعمالو تاسو مکلف یئ د الله پاک د طرف نه هغه کوی، د چا په تقدیر کښې چه الله پاک څه لیکلې وی جنت یا دوزخ د هغه دپاره به الله پاک هم هغه شان اعمال اختیارول آسان او فرمائی. د چا په تقدیر کښې چه جنت دې هغوی ته به د جنت د اعمالو توفیق او تیسر ورکړی او د چا په مقدر کښې چه جهنم دې هغه به هم هغه شان اعمال کوی، یعنی مونږ له دا نه دی کتل پکار چه زمونږ په تقدیر کښې څه دی هغه خو الله پاک ته معلوم دی بلکه مونږ خو به دا گورو چه مونږ په کوم څیز باندې مکلف یو لهذا د خپل طرف نه د هغې کوشش پکار دې، انجام د الله پاک په لاس کښې دې. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي وابن ماجه، قاله المنذري.

[۴۶۹۵] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا كَهْشَمٌ، عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْقَرٍ، قَالَ: كَانَ أَوَّلَ مَنْ تَكَلَّمَ فِي الْقَدَرِ بِالْبَصَرَةِ مَعْبُدُ الْجَهَنِيِّ، فَأَنْطَلَقْتُ أَنَا، وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَمِيرِيُّ حَاجِبِينَ أَوْ مُعْتَمِرِينَ، فَقُلْنَا: لَوْ لَقِينَا أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَاهُ عَمَّا يَقُولُ هَؤُلَاءِ فِي الْقَدَرِ فَوَقَّيْ اللَّهُ لَنَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ دَاخِلًا فِي الْمَسْجِدِ فَاکْتَنَفْتُهُ أَنَا وَصَاحِبِي، فَقُطِنْتُ أَنْ صَاحِبِي سَيَكِلُ الْكَلَامَ إِلَيَّ فَقُلْتُ: أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّهُ قَدْ ظَهَرَ قِبَلَنَا نَاسٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَتَفَقَّرُونَ الْعِلْمَ بِزُغْمُونَ أَنْ لَا قَدَرَ وَالْأَمْرُ أَنْفٌ، فَقَالَ: إِذَا لَقِيتَ أَوْلِيكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيٌّ مِنْهُمْ وَهُمْ بُرَاءٌ مِنِّي وَالَّذِي يَخْلِفُ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَوْ أَنَّ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا، فَأَنْفَقَهُ مَا قَبِلَهُ اللَّهُ مِنْهُ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ، ثُمَّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ، وَلَا نَعْرِفُهُ

(۱) صحیح مسلم للإیمان ۱ (۸)، سنن الترمذی للإیمان ۴ (۲۶۱۰)، سنن النسائی للإیمان ۵ (۴۹۹۳)، سنن ابن ماجه للمقلمة ۹ (۶۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۵۷۲)، وقد أخرجه: صحیح البخاری للإیمان ۳۷ (۵۰)، تفسیر سورة لقمان ۲ (۷۷۷)، مسند احمد (۲۷/۱، ۲۸، ۵۱، ۵۲) (صحیح)

حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فُجْدَيْهِ وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحْجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا، قَالَ: صَدَقْتَ، قَالَ: فَعَجَبْنَا لَهُ بِسَأَلِهِ وَيُصَدِّقُهُ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ، قَالَ: أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، قَالَ: صَدَقْتَ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ، قَالَ: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ، فَإِنَّهُ يَرَاكَ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ، قَالَ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ، قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا، قَالَ: أَنْ تَلِدَ الْأُمَّةُ رَبَّتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحَفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّيْءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبَنِيَانِ، قَالَ: ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ: يَا عَمْرُ هَلْ تَدْرِي مِنَ السَّائِلِ؟ قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: فَإِنَّهُ جَبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ".

يحيى بن يعمر رحمہ اللہ بیان اوکړو چې (په مسلمانانو کېنې) د ټولو نه وړاندې چا د تقدیر نه انکار اوکړو هغه د بصری معبد جهنمی وو. ددې دپاره زه او حمید بن عبد الرحمن حمیری د حج یا عمرې دپاره روان شو نو مونږ اووې: کاش چې د رسول الله ﷺ په اصحابو کېنې د کوم یو سره هم زمونږه ملاقات اوشی د چا نه چې مونږ د هغو خلقو په حقله تپوس اوکړې شو کوم چې په تقدیر کېنې کلام کوی. (انکار کوی) نو د الله کول وو، چه هم داسې اوشوه چې حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ مونږ ته په مسجد کېنې د ننوتو سره میلاؤ شو. ددې دپاره ما او زما ملگری هغه راخان له کړو او ماله خیال راغلو چې زما دوست به ما خبرې ته پرېږدی. ددې دپاره ما اووې: ای عبد الرحمن! (عبد الله بن عمر) زمونږ نه گیر چاپیر داسې خلق راپیدا شوي دی کوم چې قرآن لولی او د علم باریکیانی راوباسی. د هغوی خیال دې چې تقدیر هیڅ څیز نه دې او معاملات هم داسې کیږی. نو هغوی اووې: چې کله تاسو هغوی سره میلاؤ شی نو هغوی ته اووائی چې زه (عبد الله بن عمر) د هغوی نه بری یم او هغوی زما نه بری دی. قسم دې په هغه ذات د چا چې عبد الله بن عمر قسم کوی! (دالله تعالی!) په هغوی کېنې که څوک د احد د غر هومره سره هم خرچ کړی نو الله به هغه نه قبلوی ترکومي چې هغوی په تقدیر باندې ایمان راؤ نه ږی. بیا ئې اووې: ماته حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ بیان اوکړو چې مونږ د رسول الله ﷺ سره ناست وو چې اچانک یو سړې راغلو د چا جامی چې انتهای سپینې او ویخته ئې انتهای تور وو، په هغه باندې د سفر څه آثار نه ښکاریدل او په مونږ کېنې چا هغه پیژندو هم نه. هغه راغلو او د رسول الله ﷺ په وړاندې کیناستو. هغه خپلې گونټې (گودی) د هغوی ﷺ د گودو سره میلاؤکړې او خپل لاسونه ئې هم د هغوی ﷺ په پتونانو باندې کینودل او وی وئیل: ای محمد ﷺ ماته د اسلام په حقله اووایه؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل: "اسلام دادې چې ته گواهی ورکړه چې د یو الله نه سیوا بل معبود نشته او محمد د الله رسول دې. مونږ قائم کړه، زکواه ورکړه، د رمضان روژې اونیسو او د بیت الله حج اوکړه که چرې تر هغې د رسیدو استطاعت په تا کېنې وی." وې وئیل: تاسو رښتیا او فرمائیل: مونږ ته په دې باندې ډیر تعجب اوشو چې د هغوی ﷺ نه سوال هم کوی او تصدیق هم کوی. بیا ئې اووې: تاسو ماته د ایمان په حقله اووائی؟ هغوی او فرمائیل: "ایمان دا دې، چې ته په الله باندې، د هغه په فریښتو باندې، د هغه په کتابونو باندې، د هغه په رسولانو باندې، او د آخرت په ورځ باندې ایمان راوړې

او د تقدیر په ښه او بد باندې ایمان راوړې. “ هغه اووې : تاسو رښتیا او فرمائیل- بیا ئې اووې : ما ته د احسان په حقله اووایئ؟ هغوی عليهم السلام او فرمائیل: “ د الله عبادت داسې کوه چي ته گویا هغه ویني، که چرې دغه کیفیت نه وی درحاصل نوچی داوی چی هغه تاگوری-“ هغه اووې چی ماته د قیامت په حقله اووایئ؟ هغوی عليهم السلام او فرمائیل: “ ددې بابت چی د چا نه تپوس کوي، هغه د تپوس کوونکی نه زیات نه پوهیږي- بیا هغه اووې : ښه ده ماته ددې علامات اووایئ؟ هغوی عليهم السلام او فرمائیل: دا چی وینځه خپل مالک له جنم ورکړی او چی ته وینی چی د پښو او د بدن نه برېنډ، فقیران او شپانه (گډی بیزي څرولو واله، لوی لوی عمارتونه جوړه وی او د یو بل نه په لوی والی کښې سبقت یوسی- “ بیا هغه لاړو- بیا زه (عمر بن خطاب) درې ورځې خاموشه ووم نو هغوی عليهم السلام او فرمائیل ای عمر! آیا ته خبر یئ هغه سائل څوک وو؟ “ ما عرض اوکړو: الله اودهغه رسول بهتر پوهیږي- هغوی عليهم السلام او فرمائیل: “ بې شکه هغه جبریل وو کوم چی تاسو ته ستاسو د دین ښودلو دپاره راغلي وو-“

د فتنه انکار تقدیر ابتداء :

قوله: «عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ قَالَ كَانَ أَوَّلَ مَنْ تَكَلَّمَ فِي الْقَدْرِ بِالْبَصْرَةِ مَعْبُدُ الْجَهَنِّي فَأَنْطَلَقْتُ أَنَا وَحَمِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِمَيرِيُّ حَاجِّينَ أَوْ مُغْتَمِرِينَ فَقُلْنَا يَزْعُمُونَ أَنْ لَا قَدَرَ وَالْأَمْرُ أَتْفَ. فَقَالَ إِذَا لَقِيتَ أَوْلَيْكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي بَرِيءٌ مِنْهُمْ وَهُمْ بُرَاءٌ مِنِّي الْخ»

د مشكوة شريف په شروع كښې چه كوم حديث جبرائيل عليه السلام ذكر كړې شوې دې د سيدنا عمر رضي الله عنه په روايت سره هغې لره د هغوی نه روايت كونكې د هغوی څوئې عبدالله بن عمر رضي الله عنه دي، سيدنا عبدالله رضي الله عنه دا حديث د يحيى بن يعمر په سوال باندې بيان كړې وو چا چه د هغوی نه د فرقه قدریه په باره كښې تپوس كړې وو لكه چه دلته په روايت كښې ذكر دی، هغه دا چه يحيى بن يعمر وايي چه په بصره كښې د ټولو نه مخكښې د انكار تقدير مسئله اوچتونكې معبد جهنې وو. په بذل كښې د هغه په باره كښې ليكلې دی : هو معبد بن عبدالله بن عكيم ويقال ابن عبدالله بن عويم، ويقال ابن خالد او بيا ئې وړاندې ليكلې دی چه دا سرې د دې فتنې چلونكې وو، دا سرې د بصرې نه مدينې ته راغلو او هلته راتلو سره ئې خلق په دې عقیده باندې خراب كړل، حسن بصری رحمته الله عليه به فرمائیل : اياكم ومعبد فانه ضال مضل، او دا ئې هم ليكلې دی چه دې تابعی او ثقه دې، په روايت حديث كښې متهم نه وو يعنی اگر چه عقیده ئې غلطه وه خو په روايت كښې معتبر وو، قتله الحجاج سنة ثمانين او بعدها، د صحيحين په رواياتو كښې ډير راويان د عقيدې په اعتبار سره مبتدع وو خو صادقان وو. د مبتدع د روايت څه حكم دې دا اصولی مسئله ده د اصولو په كتابونو كښې ذكر شوې ده، په مقدمه د مشكوة كښې هم ذكر ده كم از كم هلته كتل پكار دی.

يحيى بن يعمر وائی چه د دې مسئلې د تحقيق دپاره زه او حميد بن عبدالرحمن حميري د حج يا عمرې په سفر باندې وتلو، په مخكښې زمانه كښې به د حج او عمرې سفر د سماع حديث او د تحصيل حديث بلكه د مطلق تحصيل علم لويه ذريعه وه، ځكه چه مكې مكرمه او مدينې طيبې ته به د حج او عمرې او زيارت په غرض باندې د هر ملك نه علماء

فقهاء او محدثین هلته رارسیدل چه دهغي په وجه باندې به خلکوته ددې حضراتو نه د استفادې موقع ملاویده. یحیی وائی چه مونږ په دې سوچ باندې اوتلو چه که دیو صحابی سره زمونږ ملاقات اوشو نو د تقدیر په باره کښې چه دا خلق څه وائی مونږ به د هغوی نه تپوس کوو، نو د دې مقصد د پوره کولو دپاره الله پاک زمونږ دپاره عبدالله بن عمر رضی الله عنهما راوستلو په داسې حال کښې چه هغوی مسجد ته داخلیدل (معلومه نه ده چه کوم مسجد مراد دې) د هغوی په لیدو باندې مونږ د هغوی مخې ته ورغلو ښی او گس طرف ته، یو طرف ته زه او بل طرف ته زما ملگری، زما چونکه خیال دا وو چه زما ملگری به ماته د خبرې کولو موقع راکړی (د یو بل د طبیعت نه به خبر وو) پس ما اول سوال اوکړو او د هغوی نه مې دا تپوس اوکړو چه زمونږ په علاقه کښې د څه داسې خلقو ظهور شوي دي چه هغوی کښې د تلاوت قرآن هم اهتمام دې او هغوی علمی امورو کښې تحقیق هم کوی، او دعوی دا کوی چه تقدیر هیڅ څیز نه دي، او وائی چه د هر سړي معامله نااشنا او نوې ده، یعنی هر سړي په خپل عمل او کردار کښې باختیار او مستقل دي، نو هغوی په دې اوریدلو باندې او فرمائیل چه که ستاسو د داسې قسم خلقو سره (بیا دپاره) ملاقات اوشی نو هغوی ته زما د طرف نه خبر ورکړئ چه زه یعنی عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د هغوی نه بیزاره دي او د هغوی سره تعلق ساتل نه غواړم، او هغوی له هم پکار دي چه زما نه بری او بیزاره شی او هیڅ تعلق دې نه ساتی، او بیا ئې په قسم سره دا خبره اوکړه چه که داسې عقیده لرونکو کښې څوک د احد برابر سره زر هم د الله پاک لار کښې خرج کړی نو الله پاک به ئې ترې نه قبول نه کړی ترڅو چه هغه په تقدیر باندې ایمان رانه وړی.

د حدیث جبرائیل علیه السلام تشریح :

او بیا د دې نه پس د هغې په دلیل کښې هغوی هغه حدیث بیان کړو کوم چه ئې د خپل پلار عمر بن الخطاب رضی الله عنه نه اوریدلې وو، یعنی هم هغه حدیث کوم چه د حدیث جبرائیل علیه السلام په نوم باندې مشهور دي، چه د هغې مضمون داسې دي : چه یوه ورځ مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر وو چه ناڅاپه یو سړي مجلس ته راغلو چه د هغه حال دا وو چه د ډیرو صفا او سپینو جامو والا وو، او د ډیرو تورو ویښتو والا، یعنی ځوان چه په هغه باندې د سفر هیڅ اثر یا گردو غبار وغیره نه ښکاره کیدل او نه په حاضرینو کښې چا پیژندلو، په دې باندې دا سوال واردیږی چه هغه ته څنگه پته اولگیده چه هغه چا نه پیژندلو، د دې جواب دا دي چه دا خبره به هغوی ته په څه خارجی قرینې سره معلومه شوې وی، پس په بعض روایاتو کښې راځی چه د دې سړي په راتلو باندې حاضرین مجلس یو بل ته کتل شروع کړل (فنظر بعضنا الی بعض) دې صحابه کرام رضی الله عنهم ته تعجب په دې خبره وو چه مقامی سړي خو دا دي نه او ښکاره ده چه د لرې نه راغلې دي چه د هغې تقاضا دا ده چه د لرې راتلو اثرات گردو غبار وغیره اثر د هغه په جامه باندې کیدل پکار دی حال دا چه هغه هم نشته تر دې چه هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خوا کښې کیناستلو او خپل زنگونان ئې د رسول الله صلی الله علیه و آله د زنگونانو سره یو ځانې کړل او په زنگونانو کیناستلو سره ئې خپل لاسونه په خپلو

پتونانو باندې کيخودل د ادب د وجې نه، يا د رسول الله ﷺ په پتونانو باندې، وهو الراجح لرواية النسائي... او داسې کيښاستلو نه پس نې پرله پسې څو تپوسونه او کړل، اول سوال د اسلام په باره کښې، نو رسول الله ﷺ او فرمائيل: **الإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَتَقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ مَسِيلًا قَالْ صَدَقْتَ. قَالَ فَعَجَبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ** رسول الله ﷺ چه کله د اسلام په باره کښې او فرمائيل چه د اسلام مصداق دا دې نو هغه اوريدلو سره اوښل چه تاسو صحيح او فرمائيل، په دې باندې راوی وائی چه مونږ د هغه په دې طرز باندې تعجب او کړو چه سوال هم کوی او هم په هغې کښې د رسول الله ﷺ تصديق هم کوی، تعجب ځکه دې چه تصديق په هغه څيز کښې کولې شی کوم چه انسان ته معلوم وی او د سوال تقاضه دا ده چه هغه په هغې باندې نه پوهیږي، نو گویا اجتماع د ضدین شوه، **(قال فاخبرني عن الايمان)** يعنی د اسلام نه پس ئې د ايمان تعريف معلوم کړو، **(قال أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وتؤمن بالقدر خيره وشره قال صدقت)** دلته هم هغه شان اوشو چه د ايمان د تعريف اوريدلو نه پس هغه د رسول الله ﷺ تصديق او کړو، دلته يو طالب علمانه سوال دا دې چه د ايمان په تعريف کښې د ايمان لفظ راوړلې شوې دې **(ان تؤمن بالله الى اخره)** نو دا تعريف بالمجهول شو، جواب دا دې چه ايمان کوم چه معرف دې هغه ايمان اصطلاحی دې، او په تعريف کښې چه کوم لفظ ايمان ذکر دې د دې نه لغوی معنی مراد ده يعنی تصديق **(قال فاخبرني عن الإحسان)** دريم سوال دې سړی د رسول الله ﷺ نه د احسان په باره کښې او کړو چه احسان څه ته وائی يعنی هم هغه احسان دکوم ذکر چه په قرآنی ايتونو او احاديثو کښې په کثرت سره راځي **(ان الله يامر بالعدل والاحسان، وبالوالدين احسانا، ان الله يحب المحسنين وغيره وغيره)** نو رسول الله ﷺ او فرمائيل: **(أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك)** چه احسان دا دې چه ته د الله پاک عبادت داسې او کړې گویا ته هغه ويني يعنی ډير غوره، په توجه سره، ځکه چه غلام چه د آقا په ليدو باندې کوم کار کوی هغه ډير مزیدار کوی د هغه د خوشحالولو دپاره په خلاف د هغه کار کوم چه يو غلام د آقا په غير موجودگي کښې کوی هغه دومره غوره نه وی، وړاندې رسول الله ﷺ او فرمائيل **(فإن لم تكن تراه فإنه يراك)** يعنی که ته هغه نه ويني نو هغه خو تا ويني، د دې جملې په تشریح کښې د شارحينو دوه قوله دی يو دا چه په عبادت کښې دوه مقامونه دی، مقام مشاهده، او مقام مراقبه، په اول جمله کښې مقام مشاهده ذکر ده کومه چه ډيره اوچته ده او په دويمه جمله کښې مقام مراقبه ذکر ده چه د هغې درجه د مخکښې نه کمه ده، ځکه چه مقام مشاهده خو دا ده چه داسې عبادت او کړې شی چه گویا په حقیقت کښې معبود ويني، او دويم مقام دا دې چه کم از کم دا سوچ او کړی چه الله پاک خو ماوینی اگر چه زه هغه نه وینم، يعنی اول رسول الله ﷺ په عبادت کښې د اعلى درجې د حاصلولو په باره کښې او فرمائيل او بيا دا چه که دا او نه شی نو بيا کم از کم دا دويمه درجه کيدل پکار دی او

دويم قول په دې کښې دا دې کوم ته چه زمونږ مشائخو ترجيح ورکړې ده چه په دې حديث کښې دوه مقامونه نه دی ذکر بلکه د اول مقام د حصول دپاره په دويمه جمله کښې د هغې تائيد او تقويت کړې شوې دې او هغه داسې چه مونږ چه دا اووې چه د الله پاک عبادت دې داسې اوکړې شی لکه ته چه هغه ويښي نو په دې باندې دا سوال او شو چه کله مونږ هغه نه وينو فی الواقع نو بيا داسې عبادت څنگه کولې شو کوم چه د ليدو په وخت کښې وی نو بيا رسول الله ﷺ د دې وجه باندې پوهه ورکړه چه د مولې د ليدو په وخت کښې چه کوم کار غوره او بهتر وی د هغې وجه څه ده آيا زمونږ هغه ته کتل يا د هغه مونږ ته ليدل، د دې جواب ښکاره دې چه زمونږ کتل د دې غوره والی باعث نه دې بلکه د مولې مونږ لره ليدل، نو رسول الله ﷺ فرمائی چه دا خبره خو هر وخت حاصله ده يعنی د الله پاک مونږ لره کتل چه د هغې مثال دا دې چه که يو مزدور کار کوی د مولې په غيبت کښې يعنی چه کله مولې هغه ته مخامخ نه وی او مزدور هغه نه ويښي، خو مزدور ته دا معلومه وی چه پورته په روشن دان کښې زما مالک ماته په کار کولو باندې بار بار گوری نو په دې صورت کښې به هم هغه غلام هغه کار هم هغه هومره ښه کوی څنگه چه ئې د هغه د ليدو په وخت کولو، د دې مثال نه معلومه شوه چه د مزدور په کار کښې د غوره والی باعث د مزدور مولې ليدل نه دی بلکه د مولې مزدور ليدل دی، پس د حديث دا جمله ثانيه د جمله اولی دپاره تحليل او د هغې تاکيد دی او بعض صوفياء په دې حديث کښې يو بله نکته پيدا کړه هغه دا چه ﴿فان لم تکن تراه﴾ دا مستقل جمله شرطيه ده چه په هغې کښې جزاء هم ذکر ده او په دې کښې اشاره ده د فنا طرف ته چه که ته خپله هستی فنا کړې نو هغه به اوښي، او د دې نه پس ﴿فانه يراک﴾ مستقل جمله ده چه چونکه الله پاک د عباد د احوال نه واقف دې لهذا څوک چه ځان د هغه دپاره فنا کړی نو الله پاک به هغه ته دا مرتبه د مشاهدې ورکړی، خو دا مطلب د قواعد عربييه نه بالاتر کيدو سره کيدې شی.

﴿قَالَ فَأَخِزْنِي مِنَ السَّاعَةِ﴾ دا څلورم تپوس د قيامت په باره کښې دې يعنی د قيامت د وخت د تعين په باره کښې چه د هغې په باره کښې رسول الله ﷺ لا علمی ښکاره کړه او وې فرمائيل: ﴿مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ﴾ ای ليس الذي سئل عن وقت قيام الساعة باعلم من السائل، چه د چا نه د قيامت د وخت د تعين په باره کښې تپوس کولې شی هغه په دې کښې د سائل نه زيات نه دې خبر بلکه دواړه د هغې په عدم معرفت کښې برابر دی، د ﴿لَسْتُ أَعْلَمُ بِذَلِكَ﴾ په ځانې چه رسول الله ﷺ کومه لويه جمله استعمال او فرمائيله په هغې کښې علماء کرامو دا نکته ليکلې ده چه په دې کښې اشاره ده دې خبرې طرف ته چه دا مسئله داسې ده چه که د دې سائل هر څوک وی او هم دغه شان مسئل هم يعنی د چا نه چه تپوس کولې شی هغه که هر څوک وی په هر ځانې کښې به جواب يو وی يعنی عدم علم، ځکه چه په قرآن کریم کښې تصريح راغلې ده چه د هغې علم سوا د الله پاک نه چاته هم نشته، په مرقاة کښې ليکلې دی چه د قيامت په باره کښې هم دغه شان سوال او جواب د حضرت عيسى او جبرائيل عليهما السلام ترمينځه هم راپيښ شوې وو خو په هغې کښې

سائل عیسیٰ عليه السلام او مسئل جبرائیل عليه السلام و و نو د عیسیٰ عليه السلام په دې سوال باندې هغوی خپل لاسونه (وزرې)، او خوزول او وې فرمائیل **مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ**، دا خبره هغوی د امام شعبی رحمته الله نه نقل کړې ده.

قوله: (قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا قَالَ أَنْ تَلِدَ الْأُمَةُ زَيْنَهَا) چه کله رسول الله ﷺ د قیامت د وقوع په باره کښې د علم نفی او فرمائیل نو هغه عرض او کړو چه بیا کم از کم د هغې علامات بیان کړئ، نو په دې سوال باندې رسول الله ﷺ دلته د قیامت دوه علامت بیان کړل، او دا هغه علامات دی کوم چه په کتاب الفتن کښې د امارات الساعة په بیان کښې نه دی ذکر شوی، اول علامت چه وینځې به خپلې میاندي اوزیږوی، دا جمله د جوامع الکلم نه ده، په ډیرو طریقو باندې د دې شرحې شوې دی یو دا چه په دې سره اشاره عقوق الوالدین ته ده او د وینځو نه مراد میاندي دی یعنی د زنانو نه به داسې اولاد پیدا کیږي چه هغه به ورسره داسې معامله کوی لکه مالک چه د خپلې وینځې سره کوی، د تحقیر او تنقیص، یو معنی ئې دا لیکلې ده چه په دې سره کثرت سراری طرف ته اشاره ده، سراری جمع د سربیه ده او سربیه وائی هغه وینځې ته کوم چه انسان د خپل خان سره د وطی دپاره ساتی او د هغې نه ام ولد جوړه کړی، او تشریح د دې دا ده چه په اسلام کښې به په کثرت سره فتوح او موندلې شی چه په هغې سره به د خلقو په حصه کښې په کثرت سره وینځې راشی د کومو نه چه به هغوی ام ولد جوړوی او د ام ولد وینځې نه چه به کوم اولاد پیدا کیږي نو چونکه هلته ماشوم د هغې د حریت ذریعه جوړیږي په دې وجه د هغې د ماشوم نه په رب سره تعبیر او کړې شو او چونکه دا کثرت سراری به حاصلیږي په اسلام کښې د کثرت فتوح او د هغه د کمال عروج او ترقی په وخت او د خیز خپل کمال ته رسیدل دا علامت وی د هغه خپل انتها ته د رسیدو، (هرکمالی راز والی) او لکه څنگه چه په سورة نصر کښې دی **(وَرَأَى النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا)** چه په روایاتو کښې راځی چه په دې آیت کریمه کښې اشاره ده د امهات الاولاد د بیع طرف ته کومه چه بالاتفاق ناجائز ده گویا اشاره ده کثرت جهل طرف ته، او دا معنی د دې حدیث په دې طریقو شوه چه کله سړې د خپل ولد بیع کوی نو هغه ام ولد به په خرخیدو خرخیدو مختلفو لاسونو ته لاره شی تر دې چه څه موده پس به دې ته هم خبره اورسی چه د دې ام ولد چه کوم بچي وو کوم چه خپل پلار سره پاتې شوې وو هغه به غتیډو سره دې مور لره یو وینځه گنرلو سره واخلی، نه به هغه وینځې ته معلومه وی چه دا زما څوئې دې او نه به دې ځوی ته خبر وی چه دا زما مور ده نو دې به د هغې په اخستلو باندې د هغې رب شی، او دلته به دا خبره صادق شی چه وینځې خپل رب او مولی زیږولې دي.

قوله: (وَأَنْ تَرَى الْخِفَاءَ الْغُرَّةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ) دویم علامت رسول الله ﷺ دا بیان او فرمائیلو چه تاسو به غریبانان او فقیر قسم خلق چه گډې بیزي څرونکې به وی اوینئ چه په لوړو لوړو آبادو باندې به فخر کوی، حفاة جمع د حافی ده یعنی پخې ابله او پیزار ورسره نه وی، عراة جمع د عاری ده، یعنی برینه چا سره چه پوره جامه هم نه وی عالة

جمع د عائل یعنی فقیر، رعاء په کسري د راء او مد سره جمع د راعی ده یعنی شپونکې الشاء جمع د شاة ده، بنیان آبادی، تناول په معنی د تفاخر، یعنی کم مرتبه او کم حیثیت والا خلق به دنیوی مناصب حاصلولو سره مالدارۍ او ریاست حاصل کړی او لوړ لوړ کورونه به جوړوي.

قوله: ﴿ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَيْثُ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ يَا عُمَرُ هَلْ تَذَرِي مِنَ السَّائِلِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ جَبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ﴾ د حدیث راوی سیدنا عمر فاروق رضی الله عنه فرماني چه د دې سوال او جواب نه پس هغه سائل لاړو او مجلس ختم شو، بیا درې ورځې زه ایسار اوم یعنی د دې قصې نه درې ورځې پس رسول الله صلی الله علیه و آله په مونږ باندې راتیر شو او تر اوسه پورې مونږ د هغوی نه د دې سائل په باره کښې تپوس نه وو کړې چه دا سائل څوک وو د درې ورځو د تیریدو نه پس رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه اې عمر تاته معلومه هم ده چه دا سائل څوک وو؟ ما عرض اوکړو الله او د هغه رسول ښه پوهیږي نو هغوی او فرمائیل چه هغه جبرائیل عليه السلام وو تاسو ته ستاسو د دین ښودلو دپاره راغلي وو، د سوالاتو جواب ورکونکې او ښودونکې خو رسول الله صلی الله علیه و آله وو خو چونکه جبرائیل عليه السلام د دې تعلیم ذریعه شو په دې وجه د تعلیم نسبت رسول الله صلی الله علیه و آله هغه ته او فرمائیلو او بیا دا هم ده چه هغه ښه ښه تپوسونه او کړل، او د رسول الله صلی الله علیه و آله د جواباتو تصدیق ئې هم اوکړو، په دې حیثیت سره هغه هم معلم شو، او ښه ښه سوالونه کول دا هم د علم او قابلیت خبره ده، مشهوره ده چه ﴿حسن السؤال نصف العلم﴾ د دې حدیث نه دې خبرې طرف ته هم اشاره ملاویږي چه ایمان او اسلام واحد نه دی بلکه په دواړو کښې فرق دې، دا هم یو مستقل بحث دې چه په هغې باندې علماء کرامو کلام کړې دې، د حدیث شارحینو هم او متکلمینو هم او د چا استقرار هم په یو رانې باندې نه معلومیږي، په دې وجه مونږ هغه پریخودلو، لعل الله يحدث بعد ذلك امرا.

د اسلام اطلاق صرف په دین محمدی صلی الله علیه و آله باندې کیږي:

په حاشیه د بذل کښې دلته یو بلې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کړې ده هغه دا چه د لفظ اسلام اطلاق په ټولو ملل سماویه سابقه حقه یعنی قبل التحریف باندې کیږي شی یا که صرف د دین محمدی سره خاص دې؟ په دې باندې په تفصیل سره کلام په الفتاوی الحديثية لابن حجر المکی کښې ذکر شوي دې صفحه ۷۷ ابن صلاح قول اول ته ترجیح ورکړې ده او نورو حضراتو چه په هغوی کښې علامه سیوطی رحمته الله هم دې هغوی قول ثانی ته ترجیح ورکړې ده، هغه دا چه په اسلام سره امم سابقه موصوف نه دی سوا د انبیاء نه، او دا د دې امت (خصوصی شرف دې چه کوم صفت د انبیاء سابقین عليهم السلام وو هغه دې امت ورکړې شو، تشریفا لهذه الامة وتکریم، او علامه سیوطی رحمته الله په دې باندې تفصیلی کلام کړې دې یعنی د دې په دلائلو کښ، بعض د هغې نه دا دی، ﴿هو سماکم المسلمین﴾ او هم دغه شان د الله پاک قول ﴿ورضیت لکم الاسلام دینا﴾ هغوی لیکي وهو ظاهر فی الاختصاص بهم لان تقدیمه

۱، یعنی د دین محمدی نوم اسلام تجویز کول

يستلزمه، ويفيد انه لم يرضه لغيرهم، كما يقتضيه كلام اهل البيان الخ... يعنى د لکم تقدیم په الاسلام باندې تخصیص لره مقتضى دې چه دا لقب مونږ صرف ستاسو دپاره غوره کړې دې. والحديث اخرجه مسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه، قاله المنذرى.

قوله: «حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى» دا حديث او د دې نه پس چه کوم راروان دې «حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ» دا د تير شوې حديث طريق دی په دې دواړو طريق کښې چه کوم زيادت دې مصنف عليه السلام صرف هم هغه ذکر کړې دی، په اول کښې دا زيادت دې: «وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ مُزَيْنَةَ أَوْ جُهَيْنَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِيمَا نَعْمَلُ أَفِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا أَوْ مَضَى أَوْ شَيْءٍ يُسْتَأْنَفُ الْآنَ قَالَ « فِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا وَمَضَى »» يعنى، يو مزينى يا جهنى سړى د رسول الله عليه السلام نه تپوس او کړو چه يا رسول الله عليه السلام په څنگه کارونو کښې مونږ لگيا يو، آيا داسې کارونه چه د هغې فيصله شوې ده؟ يا په داسې کارونو کښې کوم چه اوس کيږي، يعنى بغير د څه سابقه فيصلې نه، رسول الله عليه السلام او فرماييل: بلکه په داسې کارونو کښې کوم چه تير شوې دی او د هغې فيصله شوې ده. او په ديم طريق کښې د اسلام په تعريف کښې د نورو عباداتو سره اغتسال من الجنابة هم ذکر دې.

[٤٦٩٦] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ غِيَاثٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، وَحُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَا: لَقِينَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ فذكرنا له القدر وما يقولون فيه فذكر نحوه زاد، قَالَ: وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مِنْ مُزَيْنَةَ أَوْ جُهَيْنَةَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فِيمَا نَعْمَلُ أَفِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا أَوْ مَضَى أَوْ فِي شَيْءٍ يُسْتَأْنَفُ الْآنَ؟ قَالَ: فِي شَيْءٍ قَدْ خَلَا، وَمَضَى، فَقَالَ الرَّجُلُ أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ: فَيَمِ الْعَمَلُ؟ قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يُسْتَأْنَفُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ يُسْتَأْنَفُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ.

حضرت يحيى بن يعمر او حميد بن عبد الرحمن بيان او کړو چي مونږ د حضرت عبد الله بن عمر عليه السلام سره ميلاؤ شو او د هغه سره مو د تقدير او د نورو مسائلو کوم چي هغه خلقو وئيل، دريافت مو کړل... نو د مذکوره بالا حديث په رنگ ټي ذکر کړل او مزید ټي اووې: د مزينه يا جهينه يو سړى د هغوی عليه السلام نه تپوس او کړو: اي د الله رسوله! مونږ عمل په کوم بناء باندې کوؤ؟ آيا په هغه څيز کښې چه هغه ټول طي شوې دی يا دا اوگنږو چي معامله نوې ده؟ هغوی عليه السلام او فرماييل: “دغه اوگنږي چي هر څه طي شوې دي” [يعنى هر څه تير شوې دي] نو د قوم نه يو کس اووې: نو بيا عمل ولي دې؟ “هغوی عليه السلام او فرماييل: بي شکه جنتيانو ته د اهل جنت د عملونو توفيق ورکول کيږي او اهل دوزخ ته د اهل جهنم د عملونو توفيق ورکول کيږي.

[٤٦٩٧] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْفَرَيَابِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ ابْنِ يَعْمَرَ بِهَذَا الْحَدِيثِ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ، قَالَ: فَمَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: إِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَحَجُّ الْبَيْتِ وَصَوْمُ شَهْرِ رَمَضَانَ وَالْإِغْتِسَالُ مِنَ الْجَنَابَةِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: عَلْقَمَةُ مُرْجِيٌّ.

١: تفرد به أبو داود، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٥٧٢) (صحیح)

٢: تفرد به أبو داود، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٥٧٢) (صحیح)

حضرت سلیمان بن بریده د ابن یعمر نه دغه روایت نقل کړو چی په هغې کښې څه کمې بیشې دي (د هغه په الفاظو کښې) - وې وئیل : اسلام څه دي؟ وې فرمائیل : "مونځ قائمول، زکوه ورکول، د بیت الله حج کول، د رمضان روژې نیول، او د جنابت نه غسل کول. امام ابو داود رحمه الله او وې چی د علقمه (بن مرثد) تعلق د فرقه مرجئه سره وو.

[۴۶۹۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ أَبِي قُرَّةٍ الْهَمْدَانِي، عَنْ أَبِي ذُرٍّ عَنْ عُمَرُو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ بَيْنَ ظَهْرَيْنِ أَصْحَابِهِ، فَيَجِيءُ الْغَرِيبَ، فَلَا يَذْرِي أَيْهَمَهُمْ هُوَ حَتَّى يَسْأَلَ، فَنُطْلَبُنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَجْعَلَ لَهُ مَجْلِسًا يَعْرِفُهُ الْغَرِيبُ إِذَا أَتَاهُ، قَالَ: قَبْنَيْنَا لَهُ دُكَّانًا مِنْ طِينٍ، فَجَلَسَ عَلَيْهِ وَكُنَّا نَجْلِسُ بِمَجْنَبَتَيْهِ، وَذَكَرَ نَحْوَ هَذَا الْخَبَرِ فَأَقْبَلَ رَجُلٌ فَذَكَرَ هَيْئَتَهُ حَتَّى سَلَّمَ مِنْ طَرَفِ السَّمَاءِ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: فَرَدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د حضرت ابو ذر او د حضرت ابو هريره رضي الله عنهما بيان دي چی رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپلو اصحابو په مینځ کښې به ناست وو. ددې دپاره که چرې څوک نوې سرې به راتللو نو هغه سرې به هغوی رضي الله عنهم نه شو پیژندلې حتی چی د هغوی رضي الله عنهم متعلق به ئې تپوس کولو (چی رسول الله صلى الله عليه وسلم څوک دي؟) نو مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض او کړو چی د تاسو دپاره خاص ځای جوړه وو ځکه چی نوې کس چی کله راځی نو چی تاسو پیژنی. ددې دپاره مونږه یوه د خاورو چبوتره (چونتره) جوړه کړه او هغوی رضي الله عنهم به په هغې باندې کیناستل. او د مذکوره بالا خبر (حدیث) په رنگ ئې بیان او کړو نو یو کس راغلو او د هغې شکل او صورت ئې بیان کړو، حتی چی هغه د جماعت د یو طرف نه سلام او کړو او وې وئیل : السلام عليك يا محمد انبي رضي الله عنهم د هغه د سلام جواب ورکړو.

قوله: (عَنْ أَبِي ذَرٍّ وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَجْلِسُ بَيْنَ ظَهْرَيْنِ أَصْحَابِهِ فَيَجِيءُ الْغَرِيبَ فَلَا يَذْرِي أَيْهَمَهُمْ هُوَ حَتَّى يَسْأَلَ)

یعنی په شروع کښې به رسول الله صلى الله عليه وسلم هم دغه شان د صحابه کرامو تر مینځ په مجلس کښې کیناستلو، بغیر د څه امتیازی ځای نه، نو د بهر نه چه به څوک مسافر راغلو نو هغه ته به د تپوس ضرورت راتلو چه په حاضرینو کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم کوم دي هم په دي وجه مونږ هغوی ته درخواست او کړو چه مونږ د هغوی د ناستې دپاره داسې ځای جوړ کړو چه په هغې سره راتلونکې هغوی پیژنی رسول الله صلى الله عليه وسلم د دي اجازت ورکړو (قَبْنَيْنَا لَهُ دُكَّانًا) په دي باندې مونږ د هغوی دپاره د خاورې یو لور ځای جوړ کړو چه په هغې باندې رسول الله صلى الله عليه وسلم کیناستلو او صحابه کرام رضي الله عنهم به د هغوی نه گیر چاپیره لاندې.

(وَذَكَرَ نَحْوَ هَذَا الْخَبَرِ) د هذا الخبر نه مراد هم هغه حدیث جبرائیل عليه السلام دي خو دلته راویان د دي ابو هريره او ابوذر غفاری رضي الله عنهما دي، د دي دواړو په حدیث کښې یو خود رسول الله صلى الله عليه وسلم د ناستې ځای ته اشاره ده کومه چه په اول حدیث کښې نشته، بل په دي کښې وړاندې تلو

(۱) : وحدیث ابی ذر قد أخرجه: سنن النسائي / الإيمان ۶ (۱۹۹۴)، مختصراً، وحدیث ابی هريرة قد أخرجه: صحيح البخاري / الإيمان ۳۸ (۵۰)، تفسير سورة لقمان ۲ (۷۷۷)، صحيح مسلم / الإيمان ۱ (۹)، سنن ابن ماجه / المقدمة ۹ (۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۷۲) (صحيح)

سره دې کښې د سلام زیادت هم دې چه دې راتلونکې سائل اول رسول الله ﷺ ته سلام اوکړو، (السلام عليك يا محمد) چه د هغې رسول الله ﷺ جواب ورکړو یعنی بیا د دې نه روستو د سوال او جواب سلسله شروع شوه والحديث اخرجه النسائي مختصراً، واخرجه مسلم والنسائي وابن ماجه، بتمامه من حديث ابی هريرة وحده قاله النووي.

[۴۶۹۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ وَهْبِ بْنِ خَالِدٍ الْجَمْعِيِّ، عَنْ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ، قَالَ: "أَتَيْتُ أَبِيَّ بْنَ كَعْبٍ، فَقُلْتُ لَهُ: وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِنَ الْقَدَرِ فَحَدَّثْنِي بِشَيْءٍ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَذْهَبَهُ مِنْ قَلْبِي، قَالَ: لَوْ أَنَّ اللَّهَ عَذَّبَ أَهْلَ سَمَاوَاتِهِ وَأَهْلَ أَرْضِهِ عَذَابَهُمْ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ لَهُمْ، وَلَوْ رَحِمَهُمْ كَانَتْ رَحْمَتُهُ خَيْرًا لَهُمْ مِنْ أَعْمَالِهِمْ وَلَوْ أَنْفَقْتُ مِثْلَ أَحَدِ ذَهَبًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا قَبِلَهُ اللَّهُ مِنْكَ حَتَّى تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ، وَتَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَأَنَّ مَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، وَلَوْ مِتُّ عَلَى غَيْرِ هَذَا الدَّخَلَتِ النَّارُ، قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ، فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُ حَذِيفَةَ بْنَ الْيَمَانِ، فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: ثُمَّ أَتَيْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَحَدَّثْنِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ ذَلِكَ."

حضرت (عبد الله بن فیروز) ابن دیلمی اووې زه د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه خواله له لارم او عرض می اوکړو چی زما په زړه کښې د تقدیر په حقله څه لږه شبه غوندي ده. ماته کوم حدیث بیان کړئ چی زما د زړه نه دا وسوسې لرې شی. په دې باندې هغوی اووې. که چرې الله تعالی د تمامو آسمانونو واله و له او د خپلې زمکې واله و له عذاب ورکول غواړی نو هغه به په دوی باندې ظالم نه وی او که چرې هغه په هغوی باندې رحمت اوکړی نو د هغه رحمت د هغوی د پاره د هغوی د اعمالو نه ډیر بهتر دي. او که چرې ته د احد په غر باندې خومره سره هم د الله تعالی په لار کښې خرچ کړې نو تر کومې چی په تقدیر باندې ایمان نه راوړې الله تعالی به هغه د تانه نه قبلوی او (ترکومې چی) دا اونه پیژنې چی څه هم تا ته رسیدلې دی، هغه په هیڅ صورت کښې هم فوت کیدې نه شواو څه چی درته حاصل نه شو، هغه په یو صورت کښې هم حاصلیدې نه شو. که چرې ته ددې عقیدې نه علاوه په کومه بله عقیده باندې مړ شوی نو جهنم ته به ځي. (ابن دیلمی) وائی چی بیا زه د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه خواله لارم نو هغوی هم داسې اووې. هغوی اووې: بیا زه د حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه خواله له لارم نو هغوی هم داسې اووې. بیا زه د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه خواله له لارم نو هغوی هم ماته د نبی ﷺ نه هم دغه مثال بیان کړو.

قوله: (عَنِ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ قَالَ أَتَيْتُ أَبِيَّ بْنَ كَعْبٍ فَقُلْتُ لَهُ وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِنَ الْقَدَرِ فَحَدَّثْنِي بِشَيْءٍ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَذْهَبَهُ مِنْ قَلْبِي)

د عبد الله بن فیروز الدیلمی نه روایت دې هغوی فرمائی چه زه ابی بن کعب رضی الله عنه ته لارم نو ما هغوی ته عرض اوکړو چه زما په زړه کښې د تقدیر په باره کښې څه شک او شبهه پیدا کیږی نو تاسو ماته څه داسې خبره بیان کړئ چه د هغې په برکت سره الله پاک زما د زړه نه دا وسوسه لرې کړی نو هغوی او فرمائیل چه ښه په غور سره واوره خبره دا ده چه الله پاک ټول آسمانونو او زمکې والو ته عذاب ورکول غواړی نو هغه به په دې عذاب ورکولو

کنبی ظالم نه وی، خکه چه ظلم خو وائی د بل په ملک کنبی تصرف کولو ته او دلته دا خبره نشته، ټول مخلوق الله پاک په خپله جوړ کړې دې، د هغه خپل خیز دې هغه چه په دې کنبی څه غواړی او څنگه غواړی کوی، او که په ځانې د عذاب ورسره د رحم او کرم معامله او فرمائی نو دا د الله پاک معامله او د هغه رحمت به د هغه د اعمال خیر نه ډیره غوره وی، او که ته یا بل یو سړې د احد د غر برابر سره زر د الله پاک په لاره کنبی خرچ کړی نو الله پاک به ئې ترې نه قبول نه کړی تر څو چه ئې په تقدیر باندې ایمان نه وی راوړلې (او په ایمان بالقدر کنبی دا هم داخل ده کوم چه مخکنبی راځی چه، تاته دا معلومه وی چه کومه خبره تاته رسیدلې ده یعنی مصیبت یا راحت، غم یا خوشحالی، ممکن نه وه چه هغه دې درته نه وې رسیدلې، او کوم خیز چه درته اونه رسیدو او حاصل درته نه شو نو ممکن نه وه چه هغه خیز تاته رسیدلې او حاصل شوې وي، مطلب دا دې چه څه اوشو هغه خوبه کیدل، وړاندې فرمائی ﴿وَلَوْ مَتَّ عَلَىٰ غَيْرِ هَذَا لَدْخَلْتُ النَّارَ﴾ که ته د دې عقیدې خلاف په بله عقیده باندې مړ شي نو نیغ به جهنم ته ځی، هغه یعنی ابن الدیلمی رحمته الله علیه فرمائی (چه زه د خپل نور اطمینان او د ابی بن کعب رضی الله عنه د خبرې د تلو دپاره) عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته هم لارم هم دا سوال کولو سره هغوی هم بعینه هم دا جواب راکړو، او هم دغه شان بیا زه حذیفه رضی الله عنه ته لارم هغوی هم دا جواب راکړو، بیا په آخر کنبی زه زید بن ثابت رضی الله عنه ته لارم نو هغوی هم دغه شان خبره ماته د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه نقل کولو سره او فرمائیلو والحديث اخرجه ابن ماجه، قاله المنذرى.

[۴۷۰۰] (۱) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ الْهَذَلِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاجٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عُبَيْلَةَ، عَنْ أَبِي حَفْصَةَ، قَالَ: قَالَ عِبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَعْمَ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ قَالَ: رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، يَا بُنَيَّ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ هَذَا فَلَيْسَ مِنِّي".

حضرت عباد بن صامت رضی الله عنه خپل ځوی ته اووې زما ځویه ته تر هغه وخته پورې د ایمان حقیقت نه شي حاصلولې تر کومې چې دا یقین اونه کړې چې کوم څه تا ته حاصل شوې دی، دا د تانه پاتې کیدې نه شول او څه چې تا ته نه دی حاصل شوی، هغه میلاویدی نه شو. ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه اوریدلې دی، هغوی فرمائیل "د ټولو نه ورومې خیز چې الله تعالی پیدا کړې دې هغه قلم وو. بیا ئې هغه ته او فرمائیل چې اولیکه، هغه اووې ای زما ربه څه اولیکمه؟ الله تعالی او فرمائیل د قیامت قائمیدو پورې د هر یو خیز تقدیر اولیکه". ای زما ځویه: بې شکه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه اوریدلې دی هغوی فرمائیل "کوم سړې چې ددې نه سیوا (په کومه بله عقیده، باندې مړ شو هغه زما نه نه دي).

قوله: ﴿قَالَ عِبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ لِابْنِهِ يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَعْمَ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۰۸۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/للقدر ۱۷ (۲۱۵۵)، تفسير سورة النون ۶۶ (۳۳۱۹) (صحیح)

لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ وَمَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ ﴿

يعنی يوه ورځ عبادۀ ﷺ خپل ځوی ته اووې چه اې زما ځويه ته به د ايمان حلاوت تر هغه وخته پورې او نه ځکې ترڅو چه دې د دې خبرې يقين نه وي کړې چه کوم څيز تاته رسيدلې دې نو ممکن نه وه چه هغه تاته نه وې رسيدلې او کوم څيز چه درته نه دې رسيدلې نو ممکن نه ده چه هغه تاته در رسيدلې وې.

قوله: ﴿ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ « إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ. قَالَ رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ قَالَ اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ ﴾

سيدنا عبادۀ ﷺ چه کومه خبره خپل ځوی ته کړې وه د تقدير متعلق د هغې په ثبوت او دليل کښې هغوی د رسول الله ﷺ مرفوع حديث واورلو چه د هغې حاصل دا دې چه مسئله د تقدير خو په اول الواجبات کښې ده. الله پاک د ټولو نه اول قلم پيدا کړو بيا ئې د هغې په ذريعه د هر څيز تقدير د هغه د پيدا کيدو نه مخکښې په لوح محفوظ کښې اوليکلو.

د اول ما خلق الله په باره کښې مختلف روايات او د هغې تطبيق :

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د اول ما خلق الله په باره کښې روايات مختلف دي، په دې روايت کښې خو د قلم په باره کښې دې چه هغه اول مخلوق دې، د ترمذی په حاشيه کښې په حواله د زين العرب فی شرح المصابيح کښې دا دی: يعارض هذا الحديث ما روى ان اول ما خلق الله العقل، ان اول ما خلق الله نوره، اول ما خلق الله الروح، ان اول ما خلق الله العرش، بيا ئې د دې جواب دا ورکړې دې چه اوليت په امور اضافيه کښې دې هم هغه دلته په دې حديث کښې مراد دې، او مطلب دا دې چه په دې کښې هر يو د خپل جنس په اعتبار سره اول مخلوق دې، پس قلم کوم چه د اشجار د جنس نه دې هغه د خپل جنس په اعتبار سره اول مخلوق دې، او هم دغه شان د رسول الله ﷺ نور د باقی انواراتو په مقابله کښې اول مخلوق دې، او عقل کوم چه په اجسام لطيفه کښې دې هغه په اجسام لطيفه کښې اول مخلوق دې او عرش کوم چه په اجسام کثيفه کښې دې د هغې په اعتبار سره هغه اول مخلوق دې، او دا هم وئيلې شوې دی چه حديث العقل موضوع دې اه او هم په دې حاشيه کښې د عرف الشذی نه منقول دی فی بعض الروایات ان اول المخلوقات نور النبي ﷺ ذكره القسطلانی فی المواهب بطريق الحاكم، والترجيح لحديث النور علی حديث الباب اه په نشر الطيب کښې حضرت تهانوی د ټولو نه اول فصل د نور محمدی په بيان کښې ذکر فرمائيلې دې، چه په هغې کښې ئې ډير روايات ذکر کړي دی چه د هغې په باره کښې هم په هغه حاشيه کښې ليکلې دي: روايات هذا الفصل كلها من المواهب ... او د دې فصل په شروع کښې د ټولو نه مخکښې چه کوم روايت نقل کړې دې هغه داسې دې عبدالرزاق په خپل سند سره د جابر بن عبدالله انصاری ﷺ نه روايت کړې دې چه ما عرض او کړو چه زما مور پلار دې په تاسو قربان وي ماته خبر راکړئ چه د ټولو نه اول الله پاک کوم څيز پيدا کړې دې، نو رسول الله ﷺ

او فرمائیل ای جابر الله پاک د ټولو څیزونو نه مخکښې ستا د نبی نور پیدا کړې دي. (۱) په دې معنی چه نور الهی د هغې ماده وه بلکه د خپل نور په فیض باندې، بیا هغه نور د الله پاک په قدرت باندې چرته چه الله پاک ته منظوره وه سیل کولو او هغه وخت نه لوح وو او نه قلم او نه جنت او نه دوزخ وو او نه ملائک او نه اسمان وو او نه زمکه وه نه نمر وو او نه سپوږمۍ وه او نه جن وو او نه انسان وو، بیا چه کله الله پاک مخلوق پیدا کول او غوښتل نو د هغه نور ئې څلور حصې کړې او د یو حصې نه ئې قلم پیدا کړو او د بلې نه لوح او د دریمې نه عرش، وړاندې په اوږد حدیث کښې دی.

فانده : د دې حدیث نه د نور محمدی اول الخلق پیدا کیدل په اولیت حقیقه سره ثابت شو ځکه چه د کومو څیزونو متعلق په روایاتو کښې د اولیت حکم راغلې دي د هغه څیزونو د نور محمدی نه متاخر کیدل په دې حدیث کښې منصوص دی. الی اخر ما ذکر من الروایات، دا روایت دلته په ابوداؤد کښې مختصر دي او په ترمذی کښې روایت مفصل دي څوک چه غواړي هلته دي او گوري.

[۴۷۰۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ الْمَعْنَى، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، سَمِعَ طَاوُيسًا يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يُخْبِرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "اِخْتَجَّ آدَمُ، وَمُوسَى، فَقَالَ مُوسَى: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُونَا خَيِّبَتْنَا وَأَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ، فَقَالَ آدَمُ: أَنْتَ مُوسَى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ، وَخَطَّ لَكَ التَّوْرَةَ بِيَدِهِ تَلُومُنِي عَلَى أَمْرِ قَدَرَةٍ عَلَى قَبْلِ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً، فَحَجَّ آدَمُ، مُوسَى، قَالَ أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ: عَنْ عَمْرِو، عَنْ طَاوُيسٍ، سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله نه روایت کوي - هغوی رضي الله عنه بیان او فرمائیلو: "په حضرت آدم عليه السلام او حضرت موسی عليه السلام کښې بحث اوشو - موسی عليه السلام اووي: ای آدم! تاسو زموږ پلار یئ؟ تاسو موږ له ډیر نقصان راکړو او د جنت نه مو راوښکلو - آدم اووي: ته موسی یئ، الله تعالی تاله د خپل ځان سره د هم کلامه کیدلو شرف درکړې دي او ستا د پاره ئې په خپل لاس باندې تورات لیکلي دي - ته ما په یوه داسې خبره (تقدیر) باندې ملامته کوي کومه چی زما د پیدا کیدو نه څلویښت کاله مخکښې زما په مقدر کښې لیکلي وه - په دې باندې آدم عليه السلام په موسی عليه السلام باندې غالب شولو.

«سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يُخْبِرُ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «اِخْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى فَقَالَ مُوسَى يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُونَا خَيِّبَتْنَا وَأَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ. فَقَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ وَخَطَّ لَكَ التَّوْرَةَ بِيَدِهِ تَلُومُنِي عَلَى أَمْرِ قَدَرَةٍ عَلَى قَبْلِ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى»»
د آدم عليه السلام او موسی عليه السلام تر مینځه محاجه:

یعنی د حضرت آدم او موسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام تر مینځه محاجه واقع شوه یعنی

(۱) الفاظ د دې روایت داسې دي: ان الله تعالی خلق قبل الاشياء نور نبيك من نوره (۱۲)

(۲) صحيح البخاري/احاديث الانبياء ۳۱ (۳۴۰۹)، القدر ۱۱ (۶۶۱۴)، صحيح مسلم/القدر ۲ (۲۶۵۲)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۱۰ (۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۲۹)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/القدر ۲ (۲۱۳۴)، موطا امام مالك/القدر ۱

(۱)، مسند احمد (۲۶۸، ۲۴۸/۲) (صحيح)

مناظره او طلب حجة، چه د هغې ابتداء د موسی عليه السلام د طرف نه اوشوه، پس هغوی عرض او کړو چه اي ادم عليه السلام تاسو زمونږ والد محترم یئ تاسو مونږ په خساره او نقصان کښې واقع کړو، یعنی د جنت نه مو راویستلو د اکل شجره د وجې نه، که تاسو نه دا قصور نه شوې نو مونږ به په خساره او نقصان کښې نه اخته کیدلې، په دې باندې ادم عليه السلام او فرمائیل چه ته هغه موسی ئې څوک چه الله پاک د خپل کلام دپاره منتخب کړو او ستا دپاره ئې توراۍ په خپل لاس باندې اولیکلو (چه په هغې کښې د تقدیر ذکر دې او په هغې باندې د ایمان راوړلو حکم ذکر شوې دې ته په داسې کار باندې ما ملامته کوي کوم چه الله پاک زما دپاره مقدر کړې وو زما د پیدا کولو نه څلویښت کاله مخکښ، چه په هغې باندې موسی عليه السلام خاموش شو، رسول الله عليه السلام فرمائی چه په دې خبرو کښې ادم عليه السلام په موسی عليه السلام باندې غالب شو، ځکه ادم عليه السلام د تقدیر حواله ورکړه، او ایمان بالقدر دا مسئله متفق علیه ده په ټولو انبیاء او امتونو کښ، د دې محاجه په باره کښې د شارحینو دواړه اقوال دی چه دا محاجه روحانی اوشوه، په عالم برزخ یا عالم ارواح کښ، لکه چه د مسلم په روایت کښې دی (احتج ادم وموسی عند ربهما) ملا علی قاری رحمه الله فرمایي چه دا هم ممکن ده چه دا محاجه جسمانی وی، په داسې طریقه چه د دواړو د وفات نه روستو هغوی الله پاک ژوندی کړی وی، یا ئې د موسی عليه السلام په حیاة کښې ادم عليه السلام ژوندی کړې وی، او په مجمع البحار کښې دی لکه چه په حاشیه د ترمذی کښې چه دی وکانت هذه المحاجة حين التقت ارواحهما فی السماء.... او ددې نه پس بیا هم هغه دواړه احتمالات مذکور دی کوم چه د قاری نه ذکر کړې شو، په دې روایت کښې دی (قبل ان یخلقنی باربعین سنة) او هم دغه شان دمسلم په روایت کښې دی، او دترمذی په روایت کښې دی (قبل ان یخلق السموات والارض) امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې روایت کښې یعنی د دې اربعین سنة والا روایت کښې د تقدیر نه مراد لیکل دی په لوح محفوظ کښ، یا لیکل په الواح د تورات کښ، لهذا مراد د خلق ادم عليه السلام نه مخکښې لیکلې کیدل وو نفس تقدیر مراد نه دې، ځکه چه د الله پاک علم او د هغه تقدیر خو ازلی دې.

(اشکال: ایا دجرم په وخت د تقدیر حواله ورکول جائز دی؟)

دلته دا سوال واردیږي چه ایا یو مجرم یا عاصی لره د ملامت کولو په وخت کښې د تقدیر حواله ورکول او په هغې کښې عذر پیش کول جائز او صحیح دی،

(جواب: ۱): جواب دا دې چه په دنیا او دې عالم کښې خو جائز نه دی کوم چه دار التکلیف والعمل دې، او دلته په عصیان باندې ملامت مفید هم دې او دا محاجه چونکه په دې عالم کښې نه ده پېښه شوې بلکه په عالم علوی کښې کوم چه دار التکلیف نه دې هلته تقدیر لره په عذر کښې پیش کولې شی خصوصا چه د الله پاک د طرف نه د هغې گناه معافی هم شوې وی بلکه په دې وخت کښې خو ملامت کول هم بې محل دی.

(جواب: ۲): او یو جواب دا ورکړې شوې دې چه ادم عليه السلام د خپل قصور او جرم نفی نه ده کړې هغوی ددې واقعي په پېښیدو کښې چه د الله پاک کوم مصلحت وو هغه پیش کړې دې.

(د ادم علیه السلام په مذکوره واقعه کښې جنت ارضی وو که آخروی؟)

د حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې یو بل بحث طرف ته اشاره ده هغه دا چه د کوم جنت نه د آدم عليه السلام اخراج اوشو دا هم هغه معروف جنت دې د کوم ذکر چه په عام آیتونو او احادیثو کښې دې یا که بل دې؟ او په دې کښې د اختلاف سره حضرت د البواقیت والجواهر ۱۵۵ حواله ورکړې ده اود حجة الله البالغة نه ئې مختصرا لیکلې دی چه جنتونه دوه دی حقیقه او مثالیه (اقول) دې باره کښې په معارف القرآن ادیسی کښې هم کلام مذکور دې او هغوی د دلائلو او قرائتو نه ثابته کړې ده چه دا هم هغه جنت دې کوم چه معروف دې او دا چه د دې جنت نه د زمکې یو باغ نه دې مراد لکه چه بعض ته غلط فهمی پیدا شوې ده چه د آدم عليه السلام ته چه په کوم جنت کښې د اوسیدو حکم ملاؤ شوې وو هغه د دنیا په باغونو کښې یو ګور باغ وو، دا غلطه ده، باقی دا اشکال چه د دخول جنت نه پس به بیا د هغه ځای نه خروج نه وی پس دا هغه دخول دې کوم چه به د قیام قیامت نه پس وی، د هغه دخول نه پس به بیشکه خروج نه وی اهد مخلصا..... په عرف الشذی کښې یو خبره لیکلې ده چه آدم عليه السلام چه کوم جواب موسی عليه السلام ته ورکړو نو هم هغه جواب هغوی د الله پاک د عتاب په وخت ولې عرض نه کړو؟ د دې جواب ئې دا لیکلې دې چه د کوم وخت دا واقعه ده هغه وخت د تکلیف وخت وو، او بله خبره دا هم ده چه یو هغه خبرې دی کومې چه بنده د بنده سره کوی، او یو هغه خبرې دی چه مخلوق ئې د خالق سره کوی، په دواړو کښې ډیر فرق دې. والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی وابن ماجه، قاله المنذری.

[۴۷۰۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مُوسَى قَالَ: يَا رَبِّ ارْنَا آدَمَ الَّذِي أَخْرَجْنَا وَنَفْسَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، فَأَرَاهُ اللَّهُ آدَمَ، فَقَالَ: أَنْتَ أَبُوْنَا آدَمَ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: نَعَمْ، قَالَ: أَنْتَ الَّذِي نَفَعَ اللَّهُ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَعَلَّمَكَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا، وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ أَخْرَجْتَنَا وَنَفَكَ مِنْ الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ لَهُ آدَمُ: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مُوسَى، قَالَ: أَنْتَ نَبِيُّ بَنِي إِسْرَائِيلَ الَّذِي كَلَّمَكَ اللَّهُ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ، لَمْ يَجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ رَسُولًا مِنْ خَلْقِهِ، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَفَمَا وَجَدْتَ أَنَّ ذَلِكَ كَانَ فِي كِتَابِ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فِيمَ تَلُومُنِي فِي شَيْءٍ سَبَقَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فِيهِ الْقَضَاءُ قَبْلِي؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عِنْدَ ذَلِكَ فَحَجَرَ آدَمَ، مُوسَى، فَحَجَرَ آدَمَ، مُوسَى."

د حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه نه مروی دی، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرماښل حضرت موسی عليه السلام دعا او کړه: ای زما ربه! مونږ ته آدم عليه السلام اوبښایه، چا چی مونږه او خپل خان هم د جنت راوښکلی وو. په دې باندې الله تعالی هغوی ته آدم عليه السلام اوبښودلو، نو حضرت موسی عليه السلام اووې: تاسو زمونږه پلار آدم یئ؟ آدم عليه السلام اووې: او- موسی عليه السلام اووې: تاسو هم هغه یئ په کوم کښې چی الله تعالی روح پوکلی وو او د تمامو څیزونو د نومونو تعلیم ئې درکړې وو او تمامو فریښتو ته ئې حکم ورکړو نو هغوی تاسوته سجده کړی وه؟ وې ونیل- او موسی عليه السلام اووې: تاسو کوم یو څیز آماده کړې وئ چی تاسو مونږ او خپل خان د جنت نه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۹۷) (حسن)

رابهر کړو؟ آدم ﷺ هغوی ته اووې: او ته څوک یی؟ هغوی اووې: زه موسی یم. هم ته د بنی اسرائیلو هغه نبی یی د کوم سره چی به الله تعالی د پردې شاته کلام فرمائیلو اود خان او ستا ترمنځه ئې د مخلوق نه هیڅوک هم واسطه نه وه جوړه کړې. وی وئیل: او- آدم ﷺ اووې: آیا ته پوهه نه یی چی دا هر څه زما د پیدا کیدو نه مخکښي په کتاب الله کښي (هم داسې، وو؟ موسی ﷺ اووې: او- آدم ﷺ اووې: نو بیا ته ما په کوم څیز باندي ملامته کوي، حالانکه هغه زما نه مخکښي د الله تعالی په فیصله کښي وو. "په دې باندي رسول الله ﷺ او فرمائیل: "آدم ﷺ په موسی ﷺ باندي غالب شولو.

[۴۷۰۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي رَبِيعٍ، أَنَّ عَبْدَ الْحَكِيمِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَبَّلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ إِذَا أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ سُورَةُ الْأَعْرَافِ آيَةً ۚ قَالَ: قَرَأْتُ الْقَعْنَبِيَّ الْآيَةَ فَقَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَّلَ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ، ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً، فَقَالَ: خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ، وَيَعْمَلُ أَهْلُ النَّارِ يَعْمَلُونَ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَيُعَمَلُ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلٍ أَهْلُ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَيُدْخِلُهُ فِي الْجَنَّةِ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلٍ أَهْلُ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ، فَيُدْخِلُهُ فِي النَّارِ".

د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه (و اذ اخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ...) الخ "او چی کله ستا رب د بنو آدم د شاگانو نه د هغوی اولاد راوښکل او هغوی ئې پخپله هم په هغوی باندي گواهان کړل، آیا زه ستا رب نه یم؟ هغوی اووې: او، مونږ اقرار کوؤ. "د تفسیر تپوس او شو نو حضرت عمر رضی الله عنه اووې: ما در رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی، د هغوی ﷺ نه په دې حقله تپوس شوې وو، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: "الله عزوجل آدم ﷺ پیدا کړو، بیا ئې خپل بنې لاس د هغوی په پشت باندي راښکلو او د هغې نه ئې د هغه اولاد راوښکلو او وی فرمائیل: دوی ما د جنت دپاره پیدا کړې دی او دا به د جنتیانو واله عمل کوی. بیا ئې د هغه په پشت باندي لاس راښکلو او د هغې نه ئې د هغه اولاد راوښکلو او وی فرمائیل: دوی ما د دوزخ دپاره پیدا کړل او دوی به د دوزخیانو واله عمل کوی. "یو سړی اووې: ای د الله رسوله ﷺ نو بیا عمل څنگه دې؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: بغیر د څه شک نه الله عزوجل چی کله بندیان د جنت دپاره پیدا کړې دی نو د هغوی نه د جنت واله عمل کوی حتی چی هغوی د اهل جنت واله په عمل کښي به مړ شی نو الله به هم د دغه اعمالو په وجه باندي هغه په جنت کښي داخل کړی او چی کوم سړی ئې د اور دپاره ئې پیدا کړې دې نو د هغه نه به د دوزخیانو واله عمل کوی حتی چی هغه به د دوزخیانو واله عمل کولو کښي مړ شی نو الله تعالی به هم په دغه سبب هغه په اور کښي واچوی.

(۱) سنن الترمذي/تفسير سورة الأعراف (۳۰۷۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۵۴)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/القدر ۱ (۲)، مسند احمد (۱/۴۵) (صحيح)

قوله: (أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَمِعَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ). فَقَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- سَمِعْتُ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً »

د وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ الْآيَةِ تفسیر :

د سيدنا عمر رضي الله عنه نه د دې آيت كريمه په باره كښې كوم چه پورته ذكر شو يعنى د دې د تفسیر په باره كښې سوال او كړې شو، هغوى او فرماښل چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي وو هغوى د يو سړي په سوال باندې فرماښلي وو چه الله پاك كله آدم عليه السلام پيدا كړو نو خپل ښې لاس ئې د هغوى په شا باندې راښكلو او د هغوى د شان نه ئې د هغوى اولاد راويستلو او د هغوى په باره كښې ئې او فرماښل يعنى كوم چه د الله پاك په موى كښې وو چه ما دوى د جنت دپاره پيدا كړى دى او دوى به د اهل جنت عملونه كوي، او د دې نه پس ئې بيا د هغه په شا باندې لاس راښكلو او هم دغه شان ئې ترې نه نور اولاد راويستلو او وې فرماښل ما دا د جهنم دپاره پيدا كړى دى، او دوى به د جهنميانو عملونه كوي.

دا حديث امام ترمذى رحمته الله په كتاب التفسير كښې د سورة الاعراف په تفسير كښې ذكر كړې دې ځكه چه په دې آيت كريمه كښې دى (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ) خو په آيت كريمه كښې خو دا دى چه الله پاك د اولاد آدم عليه السلام د هغوى د شان نه راويستلو، د دې جواب دا وركړې شوې دې چه په آيت كريمه كښې آدم مع اولاده مراد دې په حديث كښې اكتفاء كړې شوې ده په آدم عليه السلام باندې د هغوى د اصل كيدو د وجې نه، او د آدم عليه السلام د شان نه راويستلو مطلب دا نه دې چه ټول انسانان براه راست د آدم عليه السلام د شان نه راويستلي شوې دى بلكه په كوم ترتيب سره چه په دنيا كښې پيدائش كيږي هم هغه ترتيب سره ئې واسطه په واسطه راويستل، يعنى د آدم عليه السلام صلبى اولاد ئې خپله د آدم عليه السلام نه او بيا ئې د اولاد آدم نه د هغوى د اولاد اولاد هم دغه شان الى اخره، هر ذريت په شان د ذر يعنى د ميړې برابر راويستلې شو كوم چه ټول په ټول د آدم عليه السلام مخكښې موجود وو، وړاندې په آيت كريمه كښې دى: (وَأَشْهَدُهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) يعنى الله پاك د هغوى نه اقرار واخستلو او گواهي ئې ترې نه واخستله په خپل ربوبيت باندې، هم د دې لفظ د الست د وجې نه دې ته عهد الست وائى (قَالُوا بَلَى) يعنى ټولو د الله پاك د ربوبيت اقرار او كړو په جلالين كښې دى چه دا واقعه په وادى نعمان كښې پيښه شوې وه د عرفې په ورځ باندې، او الله پاك د هغوى دپاره په خپل ربوبيت باندې دلائل قائم كړل او باقاعده ئې هغوى ته پوهه وركړه، په حاشيه د جمل كښې ليكلي دي چه آيت كريمه لره د هغې په ظاهري معنى باندې محمول كول د سلفو طريقه ده او خلف په دې كښې بله طريقه اختيار كړې ده چه د هغې حاصل دا دې چه حقيقه دلته نه اخراج شته او نه شهادت بلكه دا كلام على سبيل المجاز او تمثيل دې الى اخره ذكر... كو كې ۲۲۱/۲ كښې دى: قوله فاستخرج منه ذرية اى على الترتيب كلا من ايه، دهغې په حاشيه كښې دى (وبذلك جزم عامة المفسرين) اودائې هم ليكلي دي چه صاحب جمل د علامه شعرانى نه په دې كښې لس بحثونه نقل كړي دي فارجع اليه لو شت اه.

د ایت کریمه متعلق لس سوالونه او د هغې جوابات :

په حاشیه د جمل (۲۰۹/۲)، کښې د دې آیت کریمه متعلق لس سوالونه او د هغې جوابونه ذکر دی، شروع ئې داسې ده : الاول این موضع اخذ الله تعالى هذا العهد، د دې نه پس د دې جواب ذکر دې، د دې په باره کښې هم هغه بطن نعمان لیکلې شوې دې هغوی کوم چه پورته ذکر شوې دی د جلالین نه،

او دا چه هو واد بجانب عرفة، وقيل اخذه بسر نديب من ارض الهند، هو الموضع الذي هبط ادم فيه من الجنة، الثاني كيف استخرجهم من ظهره؟ والجواب ورد في الصحيح انه تعالى مسح ظهر ادم واخرجه ذريته منه كلهم كهية الذر الخ الثالث كيف اجابوه تعالى بلى هل كانوا احياء عقلاء ام اجابوه بلسان الحال الخ د دې په باره کښې پورته ذکر شو چه په دې کښې دوه قوله دی یو طريقة السلف او یو طريقة الخلف، الرابع فاذا قال الجميع بلى فلم قبل تعالى قوما ورد اخرين؟ والجواب كما قاله الحكيم الترمذی ان الله تعالى تجلى للكفار بالهية فقالوا بلى مخافة منه فلم يك ينفعهم ايمانهم فكان ايمانهم كايما المنافقين، وتجلى للمومنين بالرحمة فقالوا بلى مطيعين مختارين فنفعهم ايمانهم الخ الخامس اذا سبق لنا عهد وميثاق مثل هذا فلاى شئ لا نذكره اليوم، د دې نه پس د دې جواب ذکر دې،

السادس هل كانت تلك الذرات مصورة بصورة الانسان ام لا؟ يعنى دا اولاد ادم عليه السلام کوم چه د ميرو په شان وو دا د انسان په صورت کښې وو په سترگه پوزه، غوړ و غيره کښې یا نه، وړاندي د دې جواب ذکر دې، السابع متى تعلقت الارواح بالذرات التى هى الذرية. قبل خروجها من ظهره ام بعد خروجها منه، وړاندي د دې جواب ذکر دې.

الثامن ما الحكمة فى اخذ الميثاق منهم؟ والجواب ان الحكمة فى ذلك اقامة الله الحجة على من لم يوف بذلك العهد الخ، التاسع هل اعادهم الى ظهر ادم ام استداروا ارواحهم ثم اعادهم اليه امواتا؟ يعنى د ويستلونه پس چه کله دا ذرية دوباره د آدم عليه السلام په شا کښې واپس شو نو هغه وخت هغوی ژوندی وو یا د هغوی د ارواح قبض کیدو نه پس په هغې کښې واپس کړې شو؟ والجواب ان الظاهر انه لما ردهم الى ظهره قبض ارواحهم الخ، العاشر اين رجعت الارواح بعد رد الذرات الى ظهره؟ والجواب ان هذه المسئلة غامضة الى اخر ما ذكر والحديث اخرجه الترمذی والنسائی وقال الترمذی هذا حديث حسن، قاله المنذرى.

[٤٧٠٤] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ جُعْفَرٍ الْقُرَشِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَسَةَ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ نَعِيمِ بْنِ رَبِيعَةَ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَحَدِيثِ مَالِكٍ أَمَّم.

حضرت نعيم بن ربيعه وائی چي زه د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ سره ووم ... او حديث ئې روايت کړو. او (مذکوره بالا) حديث مالک زيات مکمل دې.

[۴۷۰۵] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَقَبَةَ بْنِ مَصْقَلَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي بْنُ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْغُلَامُ الَّذِي قَتَلَهُ الْخَضِرُ طَبِعَ كَافِرًا، وَلَوْ عَاشَ لَأَرْهَقَ أَبُوْنِهِ طُغْيَانًا وَكُفْرًا».

د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نه روایت دی، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "هغه هلک کوم چی حضر قتل کری ووهغه کافر پیدا کری شوی وو- که چری ژوندی وې نو خپل مور پلار به ئې په سرکشی او کفر باندې مجبوره کری وو-"
 قوله: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي بْنِ كَعْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «الْغُلَامُ الَّذِي قَتَلَهُ الْخَضِرُ طَبِعَ كَافِرًا وَلَوْ عَاشَ لَأَرْهَقَ أَبُوْنِهِ طُغْيَانًا وَكُفْرًا»)

یعنی کوم ماشوم چه سیدنا خضر علیه السلام قتل کری وو (۱) یعنی د حضرت موسی او خضر علیهما السلام په قصه کښې هغه پیداشی کافر وو او که هغه ژوندی پاتې شوی وې نو خپل مور پلار به ئې په کفر او سرکشی کښې اخته کول، د (طبع کافرا) تاویل دا کری شوی دی چه د (کل مولود یولد علی الفطرة) خلاف نه شی چه هغه په داسې صفت او حالت سره پیدا شوی که ژوندی پاتې شو او لوئی شو نو کافر به شی. اه والحديث اخرجه مسلم والترمذی، قاله المنذری.

[۴۷۰۶] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا الْفَرِيَابِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي بْنُ كَعْبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "فِي قَوْلِهِ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ سَوْرَةَ الْكَهْفِ آيَةً ۸۰ وَكَانَ طَبِعَ يَوْمَ طَبِعَ كَافِرًا".

حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ او وې چی ما د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی: هغوی د الله تعالی د فرمان (واما الغلام فكان ابواه مؤمنين، "او د هغه هلک مور او پلار مومنان وو-") تفسیر ئې فرمائیلو- "هغه هلک چی کله پیدا کری شو، کافر پیدا کری شوی وو-"

[۴۷۰۷] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنِي أَبِي بْنُ كَعْبٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَبْصَرَ الْخَضِرُ غُلَامًا يَلْعَبُ مَعَ الصَّبْيَانِ فَتَنَّاوَلْ رَأْسَهُ فَقَلَعَهُ، فَقَالَ مُوسَى: أَقْتَلْتُ نَفْسًا زَكِيَّةً سَوْرَةَ الْكَهْفِ آيَةً ۷۴".

حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ بیان او کړو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: حضرت خضر علیه السلام هغه

(۱): صحيح مسلم القدر ۶ (۲۶۶۱)، سنن الترمذی التفسير ۱۹ (۳۱۴۹)، (تحفة الأشراف: ۴۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للعلم ۴۴ (۱۲۲)، مسند احمد (۱۲۱/۵) (صحيح)

(۲) د خضر علیه السلام په باره کښې په حاشیه د بذل کښې ډیرې حوالې لیکلې دی څوک چه د هغوی حالات کتل غواړی د هغوی دپاره مونږ هغه حوالې نقل کوو: واختلف في حياة خضر اثبته الصوفية وقال السخاوي في المقاصد الحسنة ۱۰۶ اخي الخضر لو كان حيا لوارني لا يثبت مرفوعا بل مقولة لبعض السلف، وذكر ترجمته ايضا في حيوة الحيوان ۲۳۴/۱ وقال في لطائف المنن ۸۴/۱ بقاءه مجمع عند الصوفية اه- وسط العيني ص ۴۴۷ ج ۱ اعلي احوال الخضر من الاسم والزمان والمكان، وسط الحافظ في القسم الاول من الاصابة، وفي الفتح ۲۷۴/۶ والفتاوي الحديثية ۱۳۱ وهامش الكوكب ۲۳۹/۲ وهامش المسلسلات (۷۴)

(۳): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۴۰) (صحيح)

(۴): تفرد به أبو داود، انظر حديث رقم: (۴۷۰۵)، (تحفة الأشراف: ۴۵) (صحيح)

هلک اولیدو کوم چی د نورو ماشومانو سره لوبې کولې - نو هغوی هغه راو نیوو تاو راتاؤ
نی کړو - نو موسی علیه السلام اووې - "تاسو یو پاک خان قتل کړو -"

[۴۷۰۸] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ التَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الْمَعْنَى وَاحِدٌ
وَالْإِخْبَارُ فِي حَدِيثِ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهَبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ "إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ
يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُنْفَخُ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيُؤَمِّرُ بَارِئَةً كَلِمَاتٍ فَيُكْتَبُ رِزْقُهُ، وَأَجَلُهُ،
وَعَمَلُهُ، ثُمَّ يُكْتَبُ شَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ، فَإِنْ أَحَدُكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا
إِلَّا ذِرَاعٌ أَوْ قِيدٌ ذِرَاعٍ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ قَبْلَ خُلُوعِهَا وَإِنْ أَحَدُكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ
حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ أَوْ قِيدٌ ذِرَاعٍ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ، فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ قَبْلَ خُلُوعِهَا".

حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ اووې چی رسول الله ﷺ مونږ ته بیان او فرمائیلو، او هغوی
صادق او مصدوق دی - «د الله تعالی د طرفه او د هغه ملائیکې، انبیاء و رسل او د مومنینو
د طرفه د هغوی تصدیق کړې شوي دي» - «تاسو د پیدائش په مراحلو کښې نطفه د مور
په خيټه کښې تر څلویښتو ورځو پورې مجتمع وي، بیا هم دومره ورځې د جمع شوي وینې
یوه ټکړه جوړه شي - بیا هم په دومره ورځو کښې د غوښې یوه بوټی جوړه شي - بیا د الله
تعالی د طرف نه یوه فریښته اولیگلي شي او هغه ته د څلورو خبرو لیکلو حکم اوشي - هغه
د هغه رزق، اجل (عمر یا مرگ)، عمل او دا چی هغه به خوش بخته وي یا بد بخته، دا ټول
اولیکي - بیا په هغه کښې روح او پوکل شي - ددې دپاره په تاسو څوک د اهل جنت واله
عمل کوي حتی چی د هغه او د جنت په مینځ کښې صرف دیو لاس هومره فاصله پاتي
شي، خو د دی نه وړاندې چی څه رنگ لیکل شوي دي دهغې مطابق د دوزخیانو واله عمل
شروع کړی او په دوزخ کښې پریوځي - او بی شکه په تاسو کښې څوک د دوزخیانو واله
عمل کوي حتی چی د هغه او د دوزخ په مینځ کښې دیو لاس هومره فاصله پاتي شي خو
ددې نه وړاندې چی څه لیکل شوي دي دهغې مطابق هغه د جنتیانو واله عمل او کړی او
هغه به جنت ته لاړ شي -

قوله: (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ
يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُنْفَخُ إِلَيْهِ مَلَكٌ
فَيُؤَمِّرُ بَارِئَةً كَلِمَاتٍ فَيُكْتَبُ رِزْقُهُ وَأَجَلُهُ وَعَمَلُهُ ثُمَّ يُكْتَبُ شَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ»

شرح الحديث :

رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په تاسو کښې د هر یو ماده د خلق (د هغه د پیدائش ماده یعنی
نطفه، د هغه د مور په رحم کښې جمع وي تر څلویښتو ورځو پورې، د دې نه پس په اربعین
ثانی کښې علقه یعنی چک وینه شي، سوال دا دي چه په اربعین اول کښې نطفه نطفه ولې

(۱) : صحيح البخاري/بدء الخلق ٦ (٣٢٠٨)، الأنبياء ١ (٣٣٩٣)، القدر ١ (٦٥٩٤)، صحيح مسلم/القدر ١ (٢٦٤٣)، سنن
الترمذي/القدر ٤ (٢١٣٧)، سنن ابن ماجه/المقدمة ١٠ (٧٦)، (تحفة الأشراف: ٩٢٢٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٨٢/١)،
(٤٣٠، ٤١٤) (صحيح)

پاتې شوه. آیا په هغې کښې تغیر رانغلو؟ جواب دا دې چه نطفه د اول څلویښتو ورځو پورې نطفه وی چه په هغې کښې خمیر پیدا شی، یعنی د بیا دپاره راپیښیدونکې انقلابات او تغیراتو د قبلولو صلاحیت پیدا شی بیا په دریمه چله کښې د هغې د اخرې پورې هغه د غوښې ټکړه جوه شی یعنی د درې چلو تیریدلو نه پس چه د هغې نه څلور میاشتې جوړیږي د ماشوم بدن او اندامونه جوړ شی بیا په څلورم اربعین کښې الله پاک د هغه طرف ته ملائک رالیري کوم چه څلور خبرې د هغه په باره کښې لیکي د هغه رزق، او د عمر موده، او د هغه اعمال او نیک بخت او بدبخت کیدل، او هم په دې کښې بیا د روح نفخ وی علماء کرامو لیکلې دی چه په څلورمه چله باندې د لسو ورځو د تیریدلو نه پس، چه کله هغه د څلور میاشتو او لسو ورځو شی هغه وخت پکښې روح پوکلې شی، (۱) په اربعین رابع کښې د ملائکو د رالیرلو مطلب بعض شارحینو لیکلې دې چه د رالیرلو نه مراد امر دې یعنی هغه ته حکم کولې شی چه داسې دې اوکړي ځکه چه ملائک خو د مخکښې نه هلته موجود وی د حمل محافظ، او بعض حدیث لره د دې په ظاهر باندې محمول کړې دي چه ممکنه ده د دې څیزونو لیکونکې بل ملائک وی کوم چه خاص د دې کار دپاره رالیرلې شوې وی.

وراندې بیا په حدیث کښې دی چه بعض خلق په شروع کښې د جنت اعمال کوی خو چه کله د هغوی او د مرگ ترمنځه صرف د یو لاس په اندازه فاصله پاتې شی نو په دې سړی باندې د الله پاک لیکل او د هغه تقدیر غالب راشی او د اهل جهنم عمل کوی او بیا هم په دې کښې داخلېږي او د بعض حال د دې برعکس چه د اول نه تر آخره پورې د اهل نار عمل کوی او کله ئې چه د یو لاس په اندازه ژوند پاتې شی نو تقدیر پرې غالب شی او د جنت په اعمالو کښې لگیا شی او بیا هم په دې کښې داخل دی.

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه، قاله المنذری.

[۴۷۰۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَزِيدَ الرَّشَكِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُطَرِّفٌ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْلِمَ أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَيَعْمَلُ الْعَامِلُونَ؟ قَالَ: كُلُّ مَيَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ."

د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه روایت دې، د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوشو: ای د الله رسوله آیا د دوزخیانو په مقابله کښې جنتیانو ته علم شته؟ هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل: "او"

(۱) د حضرت گنګوهی رحمۃ اللہ علیہ په تقریر د ترمذی او ابوداؤد کښې (اربعین یوما) باندې لیکلې شوې دی چه د بعض روایاتونو نه معلومیږي چه دا تمام تحولات په یو اربعین کښې کیږي او مشاهده کله کله د دواړو خلاف شی (نه صرف په یو اربعین کښې نه په څلورو کښ) او جواب دا دی چه د هر یو تغیر په یو اربعین کښې کیدل د حمل په اکثر موده کښې وی، او صرف یو اربعین والا روایت دې په اقل موده د حمل باندې محمول کړې شی او باقی روایات دې د دې دواړو زمانو په مینځ باندې محمول کړې شی، او د هغې په حاشیه کښې دی. وسط الحافظ اشد البسط فی اختلاف الفاظ هذا الحديث مع الترجیح لبعضها والجمع فی بعضها فارجع الیه لو شئت التفصیل)

(۱): صحیح البخاری/القدر ۲ (۶۵۹۶)، والتوحید ۵۳ (۷۵۵۱)، صحیح مسلم/القدر ۱ (۲۶۴۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۵۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴۲۷/۱، ۴۳۱) (صحیح)

نو وينا او شوه چي بيا دا عمل ولې كوي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل: "هر چاته هم د هغې توفيق ميلاوېږي د څه دپاره چي هغه پيدا كړې شوي دي."

قوله: ﴿عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَا رَسُولَ اللَّهِ أَعْلِمَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ قَالَ «نَعَمْ» قَالَ فَفِيمَ يَغْمَلُ الْعَامِلُونَ قَالَ «كُلُّ مُيسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ»﴾

يعني د رسول الله ﷺ نه تپوس او كړې شو آيا مړه شوي جنتيان د اهل النار نه جدا كړې شوي دي؟ يعني آيا جنت ته تلونكي او جهنم ته تلونكي متعين كړې شوي دي؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائيل او متعين شوي دي نو هغه صحابي عرض او كړو نو بيا د څه دپاره عمل كوي عمل كونكي، رسول الله ﷺ او فرمائيل د چا دپاره چه كوم ځاني مقرر دي د هغه دپاره د هم هغه ځاني عملونه هم آسان دي، د الله پاك عادت هم داسې جاري دي چه د ثواب او عقاب بنياد ظاهرا او صورة په اعمالو باندې كيخودلې شوي دي والحديث اخرجه البخاري ومسلم، قاله المنذري.

[٤٧١٠] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقَرِّي أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ شَرِيكٍ الْهَذَلِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ مَيْمُونٍ الْخَضْرَمِيِّ، عَنْ رَبِيعَةَ الْجَرَشِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدْرِ وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ».

د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ بیان دي، نبی ﷺ او فرمائيل: "د منكرين تقدير سره مه كيني او نه د هغوی سره خبرې اترې (يا د مناظرې) ابتداء كوي." قوله: ﴿لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدْرِ وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ﴾

يعني د فرقه قدریه سره خپله ناسته مه ساتي، وئيلې شوي دي چه د دي مطلب دا دي چه د هغوی سره په عقائدو كښې مناظره مه كوي چرته هغوی تاسو په شك كښې وانه چوي او ستاسو اعتقاد خراب نه كړي او نه هغوی سره په سلام او كلام كښې ابتداء كوي، او وئيلې شوي دي چه مفاتحه په معنی د حكومت او فيصلې دي، يعني په خپلو معاملاتو كښې په هغوی باندې فيصله مه كوي او د هغوی نه حكم مه جوړوي اهـ.

باب فِي ذُرَارِيِّ الْمُشْرِكِينَ

باب ۱۷ - د مشركانو د اولاد بيان

[٤٧١١] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي شَرِيحٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَلَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ: «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ».

د حضرت عبدالله بن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دي چي نبی ﷺ نه د مشركينو د اولاد په حقله تپوس او شو (كوم چي په وړو كوالی كښې مړه شي) نو هغوی ﷺ او فرمائيل: "الله په ښه شان باندې خبرداره دي چي هغوی (په لوئيدو) باندې څه عمل كوونكي وو."

(١): تفرد به أبو داود، مسند احمد (٣٠/١)، (تحفة الأشراف: ١٠٦٦٩) (ضعيف)

(٢): صحيح البخاري/الجنائز ٩٢ (١٣٨٣)، والقدر ٣ (٦٥٩٧)، صحيح مسلم/القدر ٦ (٢٦٦٠)، سنن النسائي/الجنائز ٦٠ (١٩٥٤)، (تحفة الأشراف: ٥٤٤٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٢٨، ٢١٥/١، ٣٤٠، ٣٥٨) (صحيح)

قوله: ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سُئِلَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ»﴾ یعنی د رسول الله ﷺ نه د مشرکینو د اولاد په باره کښې تپوس او کړې شو یعنی د هغوی د نابالغه ماشومانو په باره کښې چه د هغوی څه حکم دی د عذاب یا د نجات نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه الله ته ښه معلومه ده چه هغوی په لوثیدو باندې څه عمل کوی یعنی غتیدو سره به څه کوی.

شرح الحديث :

امام خطابی رحمه الله فرمائی چه د ظاهر د کلام نه وهم پیدا کیږي چه رسول الله ﷺ د اولاد المشرکین دپاره هېڅ فیصله او نه فرمائیل بلکله د الله پاک په علم باندې ئې محمول کړه، هغوی وائی : خو دا مطلب نه دی بلکله د رسول الله ﷺ مراد دا دی چه هغه کافر دي د خپلو پلارانو تابع دي په کفر کښې په دي وجه الله پاک ښه پوهیږي چه که هغوی ژوندی وي او لوئې شوي وي نو د کفر کارونه به ئې کول. هغوی فرمائی چه د دي مطلب قرینه دا ده چه په حدیث د عائشه رضی الله عنها کښې دی (کوم چه وړاندې راځي) چه ما د رسول الله ﷺ نه د مسلمانانو د بچو په باره کښې تپوس او کړو نو هغوی او فرمائیل : من آبائهم یعنی د خپل مور پلار په حکم کښې دی، هغه فرمائی چه په دي ترې نه ما تپوس او کړو چه یا رسول الله ﷺ بغیر د عمل نه، یعنی بغیر د عمل نه به د خپلو پلارانو په حکم کښې وي؟ نو په دي باندې هغوی او فرمائیل : ﴿الله اعلم بما كانوا عاملين﴾ لهذا په دواړو ځایونو کښې د ﴿الله اعلم بما كانوا عاملين﴾ مطلب یو شو، او د حضرت گنگوهی په تقریر کښې ﴿کل مولود یولد علی الفطرة﴾ چه د هغې په اخیر کښې هم دا دی یا رسول الله ﷺ ﴿افرايت من یموت وهو صغیر؟ قال الله اعلم بما كانوا عاملين﴾ نو د حضرت رائې د هغه حدیث د وجې نه دا ده چه د مشرکینو ماشومان جنتیان دی د فطرة اعتبار کولو سره، او بیا د سائل د سوال په جواب کښې چه رسول الله ﷺ دا او فرمائیل : ﴿الله اعلم بما كانوا عاملين﴾ په دي کښې مقصود د مشرکانو د ماشومانو په باره کښې اظهار د تردد نه دی او نه تعلیق علی العمل دي لکه چه د بعض شارحینو رائې ده بلکله د دي جملې مطلب دا دی چه هغه د مشرکینو بچو به غتیدو سره څه کول خو د پلارانو په اتباع کښې به ئې کفر اختیارولو یا به په اصل فطرت باندې قائم وي هغه خو الله پاک ته پته ده چه څه به ئې کول خو موجوده صورت حال خو دا دی چه هر ماشوم پیدا کیدونکې که هغه د مشرکینو وی او که د مومنینو هغه په فطرت باندې پیدا کیږي پس کله چه د بلوغ نه مخکښې مړ شو نو گویا په اصل فطرت باندې مړ شو چه د هغې تقاضا خلاصې او جنت دي، د حضرت رائې کومه چه په کوکب کښې لیکلې شوې ده او دلته د باب په اول حدیث یعنی د حدیث ابن عباس رضی الله عنهما د لاندې په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه په اوږد کلام کښې نقل کړې شوې ده (۱) د عائشې رضی الله عنها د حدیث متعلق چه په هغې کښې دواړه ځایه دا دی چه ﴿هم من آبائهم﴾ ...

(۱) خو چونکه د کوکب عبارت زیات واضح او اسان وو په دي وجه مونږ هم هغه نقل کړو

[۴۷۱۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ تَجْدَةَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ الرَّقِّيُّ، وَكَثِيرُ بْنُ عَبْدِ الْمَدْحِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ الْمَعْنِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَبِيْسٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَرَارِي الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ: "هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ بِلَا عَمَلٍ، قَالَ: اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَذَرَارِي الْمُشْرِكِينَ، قَالَ: مِنْ آبَائِهِمْ، قُلْتُ: بِلَا عَمَلٍ، قَالَ: اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ."

ام المؤمنين سیده عائشه رضی اللہ عنہا وائی چی ما عرض اوکړو: ای د الله رسوله! د مومنانو د اولادونو به څه انجام وی؟ نو هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائیل: "چی هغوی د خپلو مشرانو نه دی" ما اووې: ای د الله رسوله! د عمل نه بغیر هم؟ وې فرمائیل: "د الله سره ښه علم دې چی هغوی کوم عمل کوونکی وو" ما عرض اوکړو: ای د الله رسوله! د مشرکانو د اولادونو به څه انجام وی؟ هغوی او فرمائیل: "هغوی د خپلو مشرانو نه دی" ما اووې: د عمل نه بغیر هم؟ وې فرمائیل: "الله ته بهتر علم دې چی هغوی کوم عمل کوونکی وو"

د اطفال مشرکین په باره کښې د علماء کرامو اقوال:

د دې نه پس ځان پوهه کړه چه د مشرکینو د ماشومانو په باره کښې ډیر اقوال دی په حاشیه د بذل کښې دی چه حافظ په فتح الباری کښې په دې کښې لس مذاهب نقل کړې دی او په بذل کښې د ملا علی قاری نه دا لاندې لیکلې شوې اقوال نقل کړی دی: ۱: انهم من اهل النار تبعاً للابوين، ۲: من اهل الجنة نظراً الى اصل الفطرة، ۳: دریم قول دا دې چه هغوی به د اهل جنت خادمان وی، ۴: او څلورم قول دا چه هغوی به بین الجنة والنار وی یعنی نه معذب او نه منعم، یعنی د اهل اعراف نه به وی، ۵: او پنځم قول دا دې چه د چا په باره کښې چه د الله پاک په علم کښې وی چه که دې ژوندې پاتې شی نو کفر به ئې اختیارولو نو هغه خو جهنمی دې او د چا په باره کښې چه دا علم دې چه دوی به لوئیدو سره په فطرت باندې قائم وی نو هغه به د اهل جنت نه وی، ۶: او شپږم قول دا دې چه د هغوی په باره کښې دې توقف او کړې شی او هیڅ فیصله دې اونکړې شی، او د اکثر اهل سنت رائي هم دا ده، خو ابن حجر وائی چه دا توقف خو د هغه وخت خبره ده چه کله د هغوی په باره کښې څه نازل شوې نه وو، او اوس اصح قول هم دا دې چه انهم من اهل الجنة او په حاشیه د بذل کښې دی چه حافظ رحمته الله علیه د امام شافعی او امام مالک نه دا نقل کړې دی چه «انهم تحت المشيئة» او د امام نووی رحمته الله علیه نه ئې دا نقل کړې دی چه د جمهورو قول د هغوی په باره کښې د جنتی کیدو دې، والبسط فی الاوجز ص ۲۰۰/۲ والفتاوی الحديثية، وفي شرح الاقناع ص ۲۰۰/۲ ان الخلاف فی اولاد الکفرة من هذه الامة، واما من غیرهم ففي النار، شرح اقناع کوم چه د فقه شافعی مشهور کتاب دې په هغې کښې دا دی چه دا مختلف اقوال د دې امت د کفارو د اولاد په باره کښې دی او د نورو امتونو د کفارو اولاد جهنمیان دی بغیر د اختلاف نه، او په هغې کښې د دې امت د کفارو د اولاد په باره کښې د جنتی کیدو جزم کړې شوې دې.

[۴۷۱۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: "أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ يُصَلِّي عَلَيْهِ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لِهَذَا الْمَرْغَمِ شَرًّا وَلَمْ يَذَرِ بِهِ، فَقَالَ: أَوْغَيْرُ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ لَهَا أَهْلًا، وَخَلَقَهَا لَهُمْ وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ، وَخَلَقَ النَّارَ وَخَلَقَ لَهَا أَهْلًا وَخَلَقَهَا لَهُمْ وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ".

ام المؤمنین حضرت سیدہ عائشہ رضی اللہ عنہا بیان اوکړو، هغوی اووې: نبی ﷺ له د انصارو یو ماشوم راوستل شو چی هغوی ﷺ د هغه جنازه اوکړی- وئیل ئې چی ما ورته اووې ای د الله رسول له مبارکی دې وی دده ته اده نه خه بد عمل کړې دې او نه د بدو عملو ده ته خه خبر اوشو- نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: "عائشه! یا بیاددې نه مختلف؟ بې شکه الله تعالی جنت پیدا فرمائیلې دې نو ددې دپاره ئې مخلوق هم پیدا کړو او دغه جنت ئې هم ددوی دپاره جوړکړو او داچی لا تراوسه هغوی د خپلو پلارانو په پشتونو (ملاگانو) کښې وی او اور (جهنم) ئې پیدا کړو نو ددې دپاره ئې مخلوق هم پیدا کړو او دا جهنم ئې هم ددې خلقو دپاره جوړکړې دې او داچی هغوی لا تراوسه د پلارانو په پشتونو (ملاگانو) کښې وی-
 ﴿عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ قَالَتْ أَتَى النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بِصَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ يُصَلِّي عَلَيْهِ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لِهَذَا لَمْ يَغْمَلْ شَرًّا وَلَمْ يَذَرِ بِهِ..... وَخَلَقَ النَّارَ وَخَلَقَ لَهَا أَهْلًا وَخَلَقَهَا لَهُمْ وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ﴾

شرح الحديث :

سیدہ عائشہ فرمائی چه رسول الله ﷺ ته یو انصاری ماشوم راوستلې شو په هغه باندې د جنازې د مونځ کولو دپاره، هغه فرمائی چه په دغه موقعه ما عرض اوکړو چه یا رسول الله ﷺ د دې ماشوم دپاره خوشحالی ده ځکه چه هغه نه خه بد کار اوکړو او نه په بدې باندې پوهه شو، یعنی کول خه چه هغه پیژنی هم نه، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل ته دا خبرې کوئ حال دا چه خبره بل شان ده، تقدیرد عبارت د دې لفظ دا دې ﴿اعتقدین ما قلت والحق غیر ذلک﴾ یعنی دا همزه استفهامیه ده او واو عاطفه چه د هغې معطوف علیه مقدر دې، او هغه دویمه خبره کومه چه حق ده هغه عدم الجزم بکونه من اهل الجنة دې چه په یقین سره دې ورته جنتی او نه وئیلې شی، دا حدیث اگر چه د اولاد المسلمین په باره کښې دې چه د هغوی په باره کښې اجمالی طور دا مسئله متفق علیه ده انهم من اهل الجنة خو په تعیین سره او یقینی طور د یو خاص سړی دپاره که هغه ماشوم وی او که لوڼې د جنتی کیدو د فیصلې کولو نه رسول الله ﷺ منع او فرمائیله چه دا خبره د احتیاط خلاف ده.
 حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما اخرجه البخاری ومسلم والنسائی، وحدیث عائشة رضی اللہ عنہا سکت علیه المنذری، وحدیثها اخرجه مسلم والنسائی وابن ماجه، قاله المنذری.

(۱): صحیح مسلم القدر ۶ (۲۶۶۲)، سنن النسائی الجناز ۵۸ (۱۹۴۹)، سنن ابن ماجه للمقدمة ۱۰ (۸۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱/۶، ۲۰۸) (صحیح)

[۴۷۱۴] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يَهُودِيٌّ أَوْ نَصْرَانِيٌّ أَوْ مَجْزِيٌّ، كَمَا تَنَاتَجُ الْإِبِلُ مِنْ بَهِيمَةٍ جَمْعَاءُ هَلْ تُحْسِنُ مِنْ جَدْعَاءُ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ مَنْ يَمُوتُ وَهُوَ صَغِيرٌ؟ قَالَ: اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان کوي چي رسول الله ﷺ او فرمايل: "هر پيدا کيدونکي ماشوم په فطرت باندې وي (د دين حق، د اسلام او د توحيد حامل وي)، بيا دهغه مور پلار هغه يهودي او عيسائي جوړ کړي، څنگه چي د اوبښ بچي صحيح او سلامت راپيدا کيږي، آيا تاسو د کوم غوږ پريکړې وينئ؟" خلقو اووي: اي د الله رسوله! ددې متعلق او فرمايئ چي کوم په ورکوالی کښې مړه شي؟ وي فرمايل: "الله ته بهتر علم دي چي هغوی کوم عمل کوونکي وو."

قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يَهُودَانِيٌّ أَوْ نَصْرَانِيٌّ أَوْ مَجْزِيٌّ..... وَهُوَ صَغِيرٌ قَالَ «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ»»

شرح الحديث:

هر پيدا کيدونکي ماشوم په فطرت د اسلام باندې پيدا کيږي، په فطرت باندې د پيدا کيدو په شرح کښې دوه اقوال دي (۱): په دين اسلام باندې پيدا کيدل يا د قبول دين په صلاحيت او استعداد باندې پيدا کيدل، وړاندې په حديث کښې دي چه که پيدا کيدونکي ماشوم د يهودي کره پيدا شو نو د هغه مور پلار د هغه نه يهودي جوړ کړي او که نصراني کره پيدا شي نو د هغه نه نصراني جوړ کړي، يعنې د دې عارض د وجي نه هغه د خپل فطرت نه واوړي، وړاندې فرمائي چه څنگه اوبښي بچي زيږوي کامل الخلقه بچي، آيا په تاسو کښ کوم يو غوږ پري کړې وينئ، يعنې څنگه چه د اوبښ په بچو کښې تغير او نقص روستو پيدا کيږي هم دغه شان بعض ماشومان هم په اصل فطرت باندې د پيدا کيدو نه پس خراب شي، په دې باندې صحابه کرام رضي الله عنهم د رسول الله ﷺ نه د هغه ماشوم په باره کښې تپوس او کړو کوم چه په ماشوم توب کښې مړ شي، نو هغوی او فرمايل: (اللَّهُ اعلم بما كانوا عاملين) دا مخکښې تير شو چه د (اللَّهُ اعلم بما كانوا عاملين) مطلب خطابي ﷺ وغيره شارحين څه اخلي او حضرت گنگوهي د دې مطلب څه اخستلي دي.

[۴۷۱۵] (۲) قَالَ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قُرِمَ عَلَى الْحَارِثِ بْنِ مَسْكِينٍ وَأَنَا أَسْمَعُ، أَخْبَرَكَ يَوْسُفُ بْنُ عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكًا قِيلَ لَهُ: إِنَّ أَهْلَ الْأَهْوَاءِ يَخْتَبُونَ عَلَيْنَا بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ مَالِكٌ "اُخْتَبَرُوا عَلَيْهِمْ بِأَخْرَجِهِ، قَالُوا: أَرَأَيْتَ مَنْ يَمُوتُ وَهُوَ صَغِيرٌ؟ قَالَ: اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ".

د امام مالک رحمه الله له طرفه او ويلي شو چي اهل اهواء يعني بدعتيان خلق دغه

(۱): صحيح البخاري/الجنائز ۹۲ (۱۳۸۳)، والقدر ۳ (۶۵۹۲)، صحيح مسلم/القدر ۶ (۲۶۵۸)، سنن النسائي/الجنائز ۶۰ (۱۹۵۱)، سنن الترمذي/القدر ۵ (۲۱۳۸)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۵۷)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الجنائز ۱۶ (۵۲)، مسند احمد (۲/۲۴۴، ۲۵۳، ۲۵۹، ۲۶۸، ۳۱۵، ۳۴۷، ۳۹۳، ۴۷۱، ۴۸۸، ۵۱۸) (صحيح)

(۲) د دې نه علاوه په دې کښې دوه اقوال وړاندې راځي

(۳) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۲۵۳) (صحيح الإسناد)

مذکوره حدیث زمونږ خلاف پیش کوی (په انکار تقدیر او اثبات جبر کښي)، امام مالک رحمہ اللہ اووي: ته هم ددغي حدیث آخری حصہ په هغوی باندې اپوته کوه - (په کوم کښي چی دی) خلقو اووي: د هغه بجی متعلق او فرمائی کوم چی په وړوکوالی کښي مړه شی؟ هغوی او فرمائی: "الله ته بهتر علم دي چی هغوی به کوم عمل کوؤ."

قوله: «قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَرَأَ عَلَى الْحَارِثِ بْنِ مَسْكِينٍ الْحَدِيثَ. قَالَ مَالِكٌ اخْتَجَّ عَلَيْهِمْ بِآخِرِهِ، قَالُوا أَرَأَيْتَ مَنْ يَمُوتُ وَهُوَ صَغِيرٌ قَالَ «اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ»»

دا مخکښي تیر شو په کتاب الخراج کښي یو ځانې (۱) چه د مصنف رحمہ اللہ طریقه د حارث بن مسکین نه د روایت کولو هم دغه شان ده کومه ئې چه دلته اختیار کړې ده، په ټولو ځایونو کښي هم دغه شان دی د دي په باره کښي هلته نور څه هم تیر شوې دي.

شرح الحديث :

د امام مالک رحمہ اللہ شاگرد ابن وهب فرمائی چه زمونږ د استاد نه تپوس او کړې شو چه اهل اهواء يعني مبتدعين چه د هغوی نه مراد قدریه دی، زمونږ مخکښي د دي حدیث نه استدلال کوی چه اوگوري ددي نه زمونږ تائید کيږي، ځکه چه په حدیث کښي دی «فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ» چه ماشوم خو پیدا کيږي په فطرت د اسلام باندې بیا هغه لره د هغه مور پلار او ماحول خراب کړي، بیا خو ماحول هر څه شو تقدیر هيڅ څيز نه شو، امام مالک رحمہ اللہ ددي جواب دا ورکړو چه که دا خلق ددي حدیث د اولې حصې نه استدلال کوی نو تاسو په هغوی باندې د حدیث د آخری حصې نه استدلال اوکړئ، د هغې نه د اهل سنت تائید او د تقدیر اثبات کيږي، د آخر نه مراد «اللَّهُ اعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ» دی چه الله ښه پوهيږي چه که لوني شوې وي نو څه به ئې کول، يعني هم هغه به ئې کول کوم چه د الله پاک په علم ازلی کښي دی او د هغه د تقدیر نه ده، سبحان الله، څه ښه جواب ئې ورکړې دي چه د کوم حدیث نه هغوی استدلال کولو هم د هغه حدیث نه ئې د هغې جواب راويستلو.

[۴۷۱۶] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ الْمُنْهَالِ، قَالَ: سَمِعْتُ حَمَادَ بْنَ سَلَمَةَ يُقَرِّئُ حَدِيثَ كُلِّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، قَالَ: "هَذَا عِنْدَنَا حَيْثُ أَخَذَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ حَيْثُ، قَالَ: أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى سُورَةُ الْأَعْرَافِ آيَةُ ۱۷۲."

حماد بن سلمه ددغه حدیث "هر ماشوم په فطرت باندې پیدا کيږي" تشریح کښي اووي: ددي مفهوم زمونږ په نزد دا دي چی دا د هغه وخت خبره ده کله چی الله عزوجل د روحونو نه عهد واخستو لا هغوی د پلارانو په ملاگانو کښي وو، هغه وخت ئې وئيلي وو (الست بریکم) "آیا زه ستاسو رب نه یم"

قوله: «سَمِعْتُ حَمَادَ بْنَ سَلَمَةَ يُقَرِّئُ حَدِيثَ «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ»». قَالَ هَذَا عِنْدَنَا حَيْثُ أَخَذَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ حَيْثُ قَالَ (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى)

(۱) في باب ما جاء في حكم أرض خيبر
(۲) تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۵۹۱) (صحيح الإسناد)

د فطرت په مصداق کښې اقوال :

يعنی حماد بن سلمه د « كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ » په شرح کښې دا خبره کړې ده چه د فطرت نه مراد هغه عهد دې کوم چه په عالم ذر کښې د خلقو د وجود دنيا ته د راتلو نه مخکښې هغوی د آدم عليه السلام نه د شا نه راويستلې شو « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى » نو د فطرت مصداق د هغوی په نزد د عهد الست دې کوم چه د زرې زمانې عهد دې څه تازه خصلت نه دې کوم چه د ټولو نه اخستلې شوې وو څوک چه دنيا ته د راتلو نه پس مسلمانان شوی دی د هغوی نه هم او کوم چه کافر شوی دی د هغوی نه هم، امام خطابی رحمه الله فرمائی چه د حماد بن سلمه دا تفسیر ډیر غوره دې او گویا هغوی دا وئیل غواړی چه په احکامات دنيا کښې د ایمان فطری اعتبار نشته اصل اعتبار د ایمان شرعی دې کوم چه په خپله اراده باندې اختیار کړې شی او په کوم کښې چه د خپل کسب او ارادې دخل وی، ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی د مولود په باره کښې چه « فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ » نو او گورئ سره د ایمان فطری په مولود کښې د هغې اعتبار اونکړې شو بلکه په هغه باندې د هغه د کافر مور پلار حکم جاری کړې شو، د دې نه پس امام خطابی رحمه الله فرمائی چه د دې په تفسیر کښې یو بل قول دې کوم چه عبدالله بن مبارک اختیار کړې دې هغه دا چه د فطرت نه مراد هغه سعادت یا شقاوت دې کوم چه د کوم بچی په حصه کښې راغلې وی د الله پاک په قدرت او د هغه په ارادې سره، یعنی کفر یا ایمان پس د هر پیدا کیدونکی ماشوم انجام آخر هم هغه وی په کوم باندې چه هغه پیدا شوې وو او په دنيا کښې هغه هم هغه شان کار کوی کوم چه د هغه د فطرت مطابق وی که هغه فطرت سعادت وی یا شقاوت او د ماشوم د سعادت او شقاوت په آثارو کښې دا ده چه د هغه ماشوم مور پلار یا یهودیان وی یا نصاری، نو د هغه مور پلار یهودیان یا نصاری د دې بچی د شقاوت د وجې نه د یهودو او نصاری دین ته تیاروی او یهودیت او نصرانیت ورته بنائی او یا دا چه هغه د عقل او شعور د پیدا کیدو نه مخکښې مړ شی نو هغه به د خپل مور پلار په حکم کښې وی ځکه چه هغه شرعا د خپل مور پلار تابع دې، او هم دا مطلب دې د رسول الله صلی الله علیه و آله د قول « فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ وَيُنَصِّرَانِهِ »، او د دې رائي تائید د هغه حدیث عائشه رضی الله عنها نه کیږی چه په هغې کښې دا دی « أَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَصِيٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ يُصَلِّي عَلَيْهِ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لَهُ » چه په هغې باندې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي وو « أَوْغَيْرَ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ لَهَا أَهْلًا وَخَلَقَهَا لَهُمْ وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمُ الْحَدِيثُ » د فطرت په تفسیر کښې دوه قوله دا دی او دوه قوله په شروع کښې تیر شوي دی.

[۴۷۱۷] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي زَاهِدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْوَاهِدَةُ وَالْمَوْعُودَةُ فِي النَّارِ"، قَالَ يَحْيَى بْنُ زَكْرِيَّا: قَالَ أَبِي، فَحَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُ بِذَلِكَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت عامر شعبی رضی اللہ عنہ بیان اوکړو چی رسول الله ﷺ او فرمائیل "ماشوم ژوندې ښخولو واله او ژوندې ښخیدونکی (دواړه) په جهنم کښې دی. قوله: «عَنْ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «الْوَائِدَةُ وَالْمُؤَوَّدَةُ فِي النَّارِ». قَالَ يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا قَالَ أَبِي فَحَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ أَنَّ عَامِرًا حَدَّثَهُ بِذَلِكَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

شرح السند :

د يحيى نه مراد ابن ابی زائده دې کوم چه پورته په سند کښې راغلو، د يحيى نه دا حديث د هغه پلار زکريا په شروع کښې بغير د واسطې د ابواسحاق نه د عامر شعبی نه مرسل او معضلا نقل کړو او په دويم ځل دا حديث د يحيى نه د هغه پلار په واسطه د ابواسحاق متصلا او مسندا روايت کړو، پس په اول روايت کښې عامر يعنی شعبی وئيلې وو چه «قال رسول الله ﷺ» او په دويم روايت کښې کوم چه په واسطه د ابواسحاق دې په هغې کښې د عامر شعبی او رسول الله ﷺ ترمنځه دوه واسطې ذکر دی علقمه او ابن مسعود رضی اللہ عنہ.

د دې حديث مضمون دا دې چه وائده يعنی هغه دائی چه نوې پيدا شوي ماشومه به ئې ژوندی ښخوله او موؤده يعنی خپله هغه جينئ دواړه د جهنم مستحق دی، که دا حديث په خپل ظاهر باندې کيخودلې شی نو د ذراری مشرکين په باره کښې چه کوم يو قول دې چه انهم من اهل النار، نو دا به د هغې دپاره دليل شی.

د دوه متعارض احاديثو تطبيق :

دا حديث د هغه حديث خلاف دې کوم چه په کتاب الجهاد کښې په باب فی فضل الشهادة کښې تير شوي دې چه د هغې په اخر کښې دی «المولود فی الجنة والوئيد فی الجنة» د دې جواب هم هلته تير شو، وئيد او موؤده دواړه يوه معنی لری، هلته دې ته جنتی وئيلې شوي ده او دلته جهنمی، د دې جواب دا ورکړې شوي دې چه د «الموؤده» نه پس د هغې صله محذوف ده يعنی د هغې متعلق، په اصل کښې وو الموؤدة لها چه د هغې مصداق د هغه ماشومي کافره مور ده.

[۷۱۸] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ: أَبُوكَ فِي النَّارِ فَلَمَّا قَفَى، قَالَ: إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ."

حضرت انس رضی اللہ عنہ بیان اوکړو چی يو سړی رسول الله ﷺ ته اووې اي د الله رسوله ﷺ زما پلار چرته دې؟ هغوی ﷺ او فرمائیل "ستا پلار په اور کښې دې". کله چی هغه خټ تاو کړو نو هغوی ﷺ او فرمائیل "زما پلار او ستا پلار په جهنم کښې دی". قوله: «عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْنَ أَبِي قَالَ «أَبُوكَ فِي النَّارِ». فَلَمَّا قَفَى قَالَ «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

(۱) صحيح مسلم للإيمان ۸۸ (۲۰۳)، (تحفة الأشراف: ۳۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۹/۳، ۲۶۸) (صحيح)

د رسول الله ﷺ د مور پلار د نجات مسئله او په هغې کښې د علامه شامی راټي:

يو سړی د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه زما پلار چرته دې او د هغه په (جهنم او جنت دواړو کښې) کوم ځانې کښې دې؟ نو رسول الله ﷺ جواب ورکړو چه ستا پلار په جهنم کښې دې. ځکه چه هغه په کفر باندې مړ شوي دې، د حديث راوی انس رضی الله عنه فرمائي چه کله هغه سړي روان شو نو رسول الله ﷺ (د هغه په طبيعت باندې اثر ليدلو سره) او فرماييل چه بيشکه زما پلار او ستا پلار دواړه په جهنم کښې دي. په بذل المجهود کښې د فتح الودود نه نقل کړې شوي دي چه کوم خلق د رسول الله ﷺ د مور پلار د نجات قائل دي نو هغه په دې حديث کښې لفظ اب لره په عم باندې حمل کوي ځکه چه د اب اطلاق په عم باندې هم کيږي (عم الرجل صنو ابیه) او خصوصاً په دې وجه هم چه د رسول الله ﷺ تربيت په ماشوم والي کښې د هغوی تره ابو طالب کړې وو، په دې لحاظ سره د اب اطلاق په هغوی باندې نور هم مناسب دې د حضرت شيخ په دې باندې دوه حاشيې دي: يو دا چه تقدم الکلام عليه يعنی په کتاب الجنائز کښې چه په هغې کښې د رسول الله ﷺ سوال فاطمه نه روايت کړې شوي دې: (ابلفت معهم الکدی قالت لا فذكر شديدا) د لاندې، او دويمه حاشيه ئې دا ده چه دا محمول دې په قبل علمه ﷺ باندې کما فی الشامي ۳/۱۷۰ وقال ايضا ۲/۱۸۴ ان الاحياء كان في حجة الوداع، يعنی د دې حديث تاويل دا دې په ځانې د دې چه په تره باندې ئې محمول کړو داسې به اوایو چه دا خبره رسول الله ﷺ په شروع کښې کړې وه چه کله هغوی ته د خپل مور پلار د خلاصی علم نه وو لکه چه په شامی کښې دی او په بل ځانې کښې په شامی کښې دی چه د رسول الله ﷺ د مور پلار احياء يعنی هغوی لره ژوندی کول د حجة الوداع په موقع باندې شوي وو انتهى ما فی هامش البذل (قلت) په شامی کښې چه چرته دا مسئله ذکر ده چه توبه الياس مقبول ده نه ايمان الياس، هلته ئې د ابن حجر نه دا نقل کړی دی چه د دې قاعدې نه به د يونس عليه السلام قوم مستثنی منلې شی (لقوله تعالى الا قوم يونس) استثناء لره په اتصال باندې محمول کولو سره، او دا چه د هغوی ايمان د معاينة العذاب په وخت وو لکه چه د بعض مفسرينو قول دې او دا به د هغه نبي خصوصيت او کرامت منلو سره قبلولي شی.

د رسول الله ﷺ د مور پلار ايمان:

او د دې نه پس فرمائي: (أَلَا تَرَى أَنَّ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَكْرَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِحَيَاةِ أَبْنَوْهِ لَهُ حَتَّى آمَنَّا بِهِ كَمَا فِي حَدِيثِ صَحْحَةِ الْقُرْطُبِيِّ وَابْنِ نَاصِرِ الدِّينِ خَافِظُ الشَّامِ وَغَيْرُهُمَا، فَانْتَفَعَا بِالْإِيمَانِ بَعْدَ الْمَوْتِ عَلَى خِلَافِ الْقَاعِدَةِ إِكْرَامًا لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا أَخْبَى قَبِيلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لِيُخَيَّرَ بِقَاتِلِهِ، وَكَانَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يُخَيَّرُ الْمَوْتَى، وَكَذَلِكَ نَبِيَّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخِيَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَى يَدَيْهِ جَمَاعَةً مِنَ الْمَوْتَى وَقَدْ صَحَّ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى رَدَّ عَلَيْهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّمْسَ بَعْدَ مَغِيبِهَا حَتَّى صَلَّى عَلَيْهِ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ الْعَصْرَ، فَكَمَا أَكْرَمَ بِمَوْتِهِ الشَّمْسَ وَالْوَقْتَ بَعْدَ قَوَائِهِ فَكَذَلِكَ أَكْرَمَ بِمَوْتِهِ الْإِيمَانِ بَعْدَ قَوَائِهِ وَمَا قِيلَ إِنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى - { وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ } - نَزَلَ فِيهِمَا لَمْ يَصِبْ وَخَبَرٌ مُسْلِمٌ { أَبِي وَأَبُوكَ فِي النَّارِ } " كَانَ قَبْلَ عَلَيْهِ هـ مُلْخَصًا

اه او په شامی کښې په بل خانې کښې په باب النکاح الکافر کښې داسې دی (کل نکاح صحیح بین المسلمین فهو صحیح بین اهل الکفر) او د دې په دلیل کښې ئې دا حدیث پیش کړو چه رسول الله ﷺ فرمائی: ولدت من نکاح لا من سفاح، ځکه چه په دې حدیث کښې رسول الله ﷺ د خپل مور پلار د جاهلیت د زمانې په نکاح باندې چه کوم قبل الاسلام وه په هغې باندې ئې د نکاح حکم لگولې دې لکه چه په فتح القدیر کښې دی (او چونکه د دې حدیث نه په استدلال باندې لازمیږي چه د رسول الله ﷺ د مور پلار نکاح په حالت د کفر کښې شوې وه په دې باندې علامه شامی فرمائی، وَلَا يُقَالُ: إِنَّ فِيهِ إِسَاءَةً أَدَبٍ لِأَقْبَضَانِهِ كُفْرَ الْأَبَوَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ مَعَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَخْيَاهُمَا لَهُ وَآمَنَّا بِهِ كَمَا وَرَدَ فِي حَدِيثٍ ضَعِيفٍ لِأَنَّا نَقُولُ: إِنَّ الْحَدِيثَ أَعْمُ بِدَلِيلِ رَوَايَةِ الطَّبْرَانِيِّ وَأَبِي نُعَيْمٍ وَابْنِ عَسَاكِرٍ { خَرَجَتْ مِنْ نِكَاحٍ وَلَمْ أَخْرُجْ مِنْ سِفَاحٍ مِنْ لَدُنْ آدَمَ إِلَى أَنْ وَلَدَنِي أَبِي وَأُمِّي لَمْ يُصْنِي مِنْ سِفَاحٍ الْجَاهِلِيَّةِ شَيْءٌ } یعنی رسول الله ﷺ چه دا د نکاح اثبات او د سفاح نفی فرمائی هغه صرف د خپل مور پلار په لحاظ نه فرمائی بلکه هغوی د سفاح نفی فرمائی د خپلو ټولو اصول نه تر د آدم ﷺ پورې، او ښکاره خبره ده چه د ټولو اصولو ایمان ثابت نه دې او د ابویین اگر چه ثابت دې خو د نکاح په وخت ثابت نه دې بلکه بعد الموت دوباره د ژوندی کولو نه پس پس استدلال د دې حدیث نه (ولدت من نکاح لا من سفاح) سره په دې مسئله باندې (کل نکاح صحیح بین المسلمین فهو صحیح بین اهل الکفر) باندې صحیح دې.

د حدیث الباب توجیه او دغه شان د فقه اکبر والا رائي جواب:

او دغه شان چه کوم نور خیزونه نقل دی، مثلاً د امام صاحب نه په فقه اکبر کښې چه: د رسول الله ﷺ د مور پلار مرگ په کفر باندې شوې دې او هم دغه شان څنگه چه په صحیح مسلم کښې دی: (اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لِأُمِّي فَلَمْ يَأْذَنْ لِي) او هم دغه شان دا حدیث (یا رسول الله این ابی قال فی النار الخ) ځکه چه د رسول الله ﷺ د مور پلار ایمان احیاء دې او احیاء د دې هر څه نه روستو په حجة الوداع کښې شوې ده او د دې نه پس علامه شامی دویم قول د نجات ابویین شریفین په سلسله کښې د هغه خلقو ذکر کړې دې کوم چه د دې وجه دا بیانوی چه د هغوی د مور پلار وفات د فتره په زمانه کښ شوې دې، د دې په باره کښې هغوی فرمائی چه دا قول بنا دې په اصولو د اشاعره باندې (ان من مات ولم تبلغه الدعوة يموت ناجيا) د دې نه پس هغوی په دې کښې د ماتریدیه مسلک لیکلې دې چه هغوی د اهل فترت په باره کښې مطلقاً د نجات قائل نه دی بلکه د هغوی په نزد دې کښې تفصیل دې (۱) د کوم د

(۱) د ماتریدیه مسلک ئې دا لیکلې دي: اَمَّا الْمَاتَرِيدِيُّ فَإِنْ مَاتَ قَبْلَ مُضِيِّ مُدَّةٍ يُمْكِنُ فِيهَا التَّائُلُّ وَلَمْ يَتَعَمَّدْ إِيْمَانًا وَلَا كُفْرًا فَلَمَّا عَقَابَ عَلَيْهِ بِخِلَافِ مَا إِذَا اهْتَقَدَ كُفْرًا أَوْ مَاتَ بَعْدَ الْمُدَّةِ غَيْرَ مُعْتَقِدٍ شَيْئًا ... یعنی ماتریدیه وائی د اهل فترت په باره کښې چه که د هغه بلوغ ته د رسیدو نه پس دومره موده نه وی تیره شوې چه په هغې کښې تأمل او کړې شی د حق او باطل تر مینځه او حال دا چه هغه نه اعتقاد د ایمان لری او نه د کفر نو په داسې صورت کښې به په هغه باندې عقاب نه وی هغه ناجی دې، او که د کفر عقیده..... به

ذکر کولو نه پس چه شامی په اخیر کښې فرمائی: **فَالظَّنُّ فِي كَرَمِ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَكُونَ أَبَوَاهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَحَدِ هَذَيْنِ الْقِسْمَيْنِ (۱)**، بَلْ قِيلَ إِنَّ أَبَاءَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّهُم مُوَحَّدُونَ.

اولی دا ده چه دا بحث او نه کړې شی:

او بیانی د بحث په اختتام باندې لیکلې دی د بعض محققینو طرف ته نسبت کولو سره چه دا مسئله که ذکر هم کړې شی نو ډیر په ادب سره کښې اول خود ذکر کولو ضرورت څه دي چه د دي نه ناخبر کیدل هیڅ ضرر نه لری، نه به زموږ نه په حشر یا په قبر کښې دي باره کښې تپوس کیږي **فَحِفْظُ اللِّسَانِ عَنِ التَّكَلُّمِ فِيهَا إِلَّا بِخَيْرٍ أَوْلَى وَأَسْلَمَ** (شامی ۲/۲۸۵) په ظاهر کښې دا فرمائی چه که ضرورت په دي کښې کلام کولې هم شی نو په خیر سره دي او کړې شی اولی او اسلم هم دغه ده، او د دي نه مخکښې ئې بیان کړه چه ډیر په ادب سره، او دا دواړه خبرې خو په قول د بایمانهما کښې دی لکه چه د پورته نه ئې هم دا ثابتوله، والله اعلم وعلمه الموفق للصدق والصواب، والحديث أخرجه مسلم، قاله المنذرى.

[۴۷۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: **"إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ فَجَرِّى الدَّمَّ"**.

د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه بیان دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "بغیر د څه شک نه شیطان د ابن آدم په بدن کښې داسې گردش کوی څنگه چی وینه. قوله: (عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ فَجَرِّى الدَّمَّ ») رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائی چه شیطان د انسان په رگونو کښې گړزی، قاضی عیاض فرمائی چه بعض علماء دي حدیث لره د دي په ظاهر باندې حمل کوی چه الله پاک په شیطان کښې دومر طاقت ایخودلې دي چه هغه د انسان په باطن کښې د هغه رگونو ته هم اورسیږي او وئیلې شوې دی چه د دي نه مراد مجازا کثرت اغواء او ألقاء الوسوس دی، گویا هر وخت د انسان سره وی او د هغه نه نه جدا کیږي، د وینې په شان والحديث أخرجه مسلم بطوله واخرجه النسائي ومسلم وابن ماجه من حديث صفية بنت حيي عن رسول الله صلی الله علیه وسلم وقد تقدم في كتاب الصيام قاله المنذرى.

۶۶..... لری یا د تامل نه پس مړ شو بغیر د څه اعتقاد نه، نه په ایمان او نه په کفر نو په دي صورت کښې به ناجی نه وی، وړاندې په دي کښې دا دی چه په ماتریدیه کښې چه کوم بخاری دی هوی د اهل فترت په باره کښې د اشاعره موافق دی او کوم چه د امام صاحب نه نقل دی (لا عذر لاحد في الجهل بخالفه) هغه هغوی په مابعد البعثة باندې حمل کړې دي، خود بخاریین دا رانې د هغه سړی نه په علاوه کښې ده کوم چه د کفر په اعتقاد باندې مړ شی ځکه چه کوم سړی په اعتقاد د کفر یعنی د شرک په حالت کښې مړ شی د هغه د جهنمی کیدو امام نووی او امام رازی تصریح کړې ده **وَعَلَيْهِ حَمْلُ بَعْضِ الْمَالِكِيَّةِ مَا صَحَّ مِنَ الْأَحَادِيثِ فِي تَغْلِيْبِ أَهْلِ الْفِتْرَةِ بِخِلَافِ مَنْ لَمْ يُشْرِكْ مِنْهُمْ وَلَمْ يُوجَدْ بَلْ يَقِي عُمْرُهُ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا كُلِّهِمْ الْخِلَافُ، وَبِخِلَافِ مَنْ أَهْتَدَى مِنْهُمْ بِغَفْلَةٍ كَفَسَ بَيْنَ سَاعِدَةِ وَرَيْدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ نَفِيلٍ فَلَا خِلَافَ فِي نَجَاتِهِمْ...** د دي نه پس هم هغه عبارت دي کوم چه په سرخ کښې تیر شو

(۱) یعنی اما ایمانها واما کونهما من اهل الفتره

(۲) صحیح مسلم للسلام ۹ (۲۱۷۴)، (تحفة الأشراف: ۳۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۵/۳، ۱۵۶، ۲۸۵) (صحیح)

[۴۷۲۰] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ هُبَيْعَةَ، وَعُمَرُو بْنُ الْحَارِثِ، وَسَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ شَرِيكٍ الْهَذَلِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ مَتْمُونٍ، عَنْ رَبِيعَةَ الْجُرَشِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَهَابُوا أَهْلَ الْقَدَرِ وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ الْحَدِيثَ".

د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ نه مروی دی، رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "د منکرین تقدیر د صحبت نه خان بیج اوساتی اود هغوی سره په خبرو اترو (اومناظرو) کنبی ابتداء مه کوی.

باب فی الجهمیة

باب ۱۸- د جهمیه بیان

او په یو نسخه کنبی دی فی الجهمیه والمعتزله ... جهمیه هغه ډله ده کومه چه جهم بن صفوان ته منسوب ده کوم چه د اجبار او د اضطرار قائل وو یعنی انسان په خپلو اعمالو کنبی باختیار نه دي بلکه مجبور دي او دا چه د انسان ټول افعال حقیقه د الله پاک طرف ته منسوب دي، د بنده طرف ته د هغې نسبت مجازی دي، او د الله پاک علم حادث منی، بله دا چه د الله پاک د صفاتو انکار کوی، صفات مشترکه یعنی د کوم صفت اطلاق چه په انسان باندې کیدی شي لکه علم قدرت او حیات، کلام ځکه چه دا صفات په انسان کنبی هم موندلې شي که په الله پاک کنبی هم اوموندلې شي نو شرکت به لازم شي او کوم صفات چه په غیر الله کنبی نه شي موندلې لکه احیاء او اماتة او خلق د هغې هغوی انکار نه کوی او بله دا چه کلام الله حادث منی، سید مرتضی زبیدی وائی چه جهمیه یو جماعت دي په خوارجو کنبی چه منسوب دي جهم بن صفوان ته کوم چه قتل کړې شو د بنوامیه په آخری دور کنس، او په میزان الاعتدال کنبی دی، جهم بن صفوان السمرقندی الضال المبتدع راس الجهمیه هلك فی زمان صغار التابعین زرع شرا عظیما، او په فتح الباری کنس دی چه د هغه قتل په ۱۲۸ هجری کنسې اوشو، دا خو د جهمیه په باره کنسې شو او معتزله په قدریه کنسې یو جماعت دي د هغوی نوم معتزله د یو قول په بناء باندې ځکه شو چه رئیس المعتزله واصل بن عطاء کوم چه به د حسن بصری رحمته اللہ علیہ په خدمت کنسې حاضریدو چه کله واصل د منزله من المنزلین قول اختیار کړو، یعنی دا چه صاحب کبیره نه مومن مطلق دي نه کافر مطلق، بلکه بین المنزلین دي نو په دي باندې حسن بصری رحمته اللہ علیہ او فرمائیل: «اعتزل عنا واصل» هم په دي وجه هغوی ته معتزله وائی. (عون) معتزله د صفاتو قائل دي خو د جبر او اضطرار قائل نه دي، او هغوی دا وائی چه د صفاتو د د توحید مقتضاء ده ځکه چه که صفات د باری تعالی تسلیم کړې شي نو د دوه حالو نه خالی نه دي یا خو به هغه قدیم منلې شي یا حادث، که قدیم اومنلې شي نو تعدد د قدماء لازمیری، او که حادث اومنلې شي نو د الله پاک به محل د حوادث کیدل لازم شي، د اهل سنت د طرف نه د دي جواب دا دي (کما فی شرح العقائد) چه ممنوع تعدد الوجبة دي نه تعدد القدماء مطلقا یعنی د واجب لذاته تعدد ممنوع

^۱ انظر حديث رقم: (۴۷۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۶۹) (ضعيف)

دې تعدد قدیم ممنوع نه دې لهذا صفات په دې کښې داخل نه دی، د هغې تعدد کیدې شی، وجواب اخر وهو ان الصفات ليست غير الذات وان لم تكن عين الذات ايضا، لکه چه په عقائد نسفی کښې دی: وهي لا هو ولا غيره چه د الله پاک صفات نه عین ذات دې او نه د هغې غیر، شرح عقائد اوگوري معتزله خان ته اصحاب العدل والتوحيد وائی، اصحاب توحيد خو په دې وجه چه کومه وجه پورته ذکر شوه یعنی نفی د صفاتو گینې د اثبات صفات په صورت کښې تعدد قدما، لازمیری کوم چه د توحيد منافی دی او اصحاب العدل په دې وجه چه د وجوب الجزاء على الله تعالى قائل دی، یعنی په الله پاک باندې مطیع ته جزاء ورکول او عاصی نه سزا ورکول واجب دی، هغوی وائی د عدل تقاضا هم دا ده.

[٤٧٢١] (١) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَزَالُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يُقَالَ: هَذَا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ، فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ، فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا، فَلْيَقُلْ: آمَنْتُ بِاللَّهِ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې، رسول الله ﷺ او فرماييل: خلق به سوالات کوی حتی چی اوبه وئيلي شي: دغه مخلوق الله تعالى پيدا کړې دې نو الله تعالى چا پيدا کړې دې؟ پس که څوک داسې قسم خبره کوی (يا وهم کوی) نو هغه له پکار دی چی داسې او وائی: "ما په الله باندې ايمان راوړې دې."

قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لَا يَزَالُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يُقَالَ هَذَا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ..... فَلْيَقُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ »)

يعنى خلق به فضول تپوسونه چه د واهياتو نه به ډک وی کوی تر دې چه بعض به دا سوال اوکړی چه ټول مخلوق خو الله پاک پيدا کړې دې، او الله پاک چا پيدا کړې دې، پس کوم سړی ته چه داسې وسوسه راشی نو هغه دې وائی: امنت بالله .. او د دې وسوسې او د دې سوال په جواب کښې دې غور نه کوی، يعنى الله پاک چه د خپل ذات او صفاتو په اعتبار سره څنگه دې مونږ په هغې باندې ايمان لرو، او د الله پاک يو صفت خلق دې يعنى صفت د خلق د الله پاک دپاره ثابت دې د هغه نه علاوه بل څوک خالق نشته لهذا دا سوال باطل دې چه الله پاک چا پيدا کړې دې (٢) رسول الله ﷺ د دې وسوسې په ازاله کښې چه کوم جواب او فرماييلو ان شا الله په دې باندې عمل کولو سره به دا وسوسه خپله ختم شی، او د دې نه په روستو روايت کښې دا زيادت دې: فَإِذَا قَالُوا ذَلِكَ فَقُولُوا (اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ) ثُمَّ لِيَنْقُضْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثًا وَلِيَسْتَعِذَّ مِنَ الشَّيْطَانِ ﴿

(١): صحيح البخاري بدء الخلق ١١ (٣٢٧٦)، صحيح مسلم الإيمان ٦٠ (١٣٤)، سنن النسائي / اليوم والليلة (٦٦٢)، (تحفة الأشراف: ١٤١٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٣١/٢) (صحيح)

(٢) او متکلمين د دې جواب داسې ورکوی چه د هر ممکن او حادث دپاره د خالق او موجد کيدل ضروری دی نه د واجب دپاره گینې تسلسل به لازم شی، کوم چه عقلا محال دي

[۴۷۲۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، أَخْبَرَنَا سَلَمَةُ بْنُ أَبِي الْفَضْلِ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قَدْ كُتِبَتْ لَكُمْ آيَةُ الْإِخْلَاصِ آيَةُ-۳، ثُمَّ لِيَتَقُلَّ عَنْ يَسَارَةٍ ثَلَاثًا، وَلِيَسْتَعِذَّ مِنَ الشَّيْطَانِ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه مروی دی، هغه وائی چی ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دې چه فرمائیل ئې، ... او د مذکوره بالا په رنگ ئې بیان اوکړو وې وئیل: "کله چی دا خلق اووائی نو ته اووایه: الله یو دې - الله بی نیاز دې - نه د هغه نه څوک پیدا دی او نه هغه د چا نه پیدا دی او هیڅوک نشته دې چی د هغه برابری اوکړی - بیا پکار دی چی گس طرفته څه لارې او توکی او د شیطان د شر نه د الله پناه او غواړی.

الحديث الاول اخرجہ البخاری، ومسلم والنسائي، والثاني اخرجہ النسائي، قاله المنذرى.

[۴۷۲۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي ثَوْرٍ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمِيرَةَ، عَنْ الْأَحْنَفِ بْنِ قَبِيصٍ، عَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قَالَ: "كُنْتُ فِي الْبُطْحَاءِ فِي عَصَابَةٍ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَرَّتْ بِهِمْ سَحَابَةٌ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا، فَقَالَ: مَا تَسْمُونَ هَذِهِ؟ قَالُوا: السَّحَابُ، قَالَ: وَالْمَزْنُ، قَالُوا: وَالْمَزْنُ، قَالَ: وَالْعَنَانُ، قَالُوا: وَالْعَنَانُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ أَتَعْنِ الْعَنَانَ جِدًّا، قَالَ: هَلْ تَذَرُونَ مَا بَعْدَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ؟ قَالُوا: لَا نَذَرِي، قَالَ: إِنَّ بَعْدَ مَا بَيْنَهُمَا: أَمَّا وَاحِدَةٌ، أَوْ اثْنَتَانِ، أَوْ ثَلَاثٌ وَسَبْعُونَ سَنَةً، ثُمَّ السَّمَاءُ فَوْقَهَا كَذَلِكَ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ، ثُمَّ فَوْقَ السَّابِعَةِ بَحْرَيْنِ أَسْفَلِهِ وَأَعْلَاهُ مِثْلَ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ذَلِكَ ثَمَانِيَةُ أَوْ عَالٍ بَيْنَ أَطْلَافِهِمْ وَرُكُوبِهِمْ مِثْلَ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ عَلَى ظُهُورِهِمُ الْعَرْشُ مَا بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلَاهُ مِثْلَ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَوْقَ ذَلِكَ."

د سيدنا عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه نه روايت دې وائی: زه په وادی بطحاء کښې په یو جماعت کښې ناست ووم په کوم چی رسول الله صلی الله علیه و آله هم تشریف فرما وو، هلته نه د وریخی یوه ټکره تیره شوه - هغوی صلی الله علیه و آله د هغې طرفته اوکتل او تپوس ئې اوکړو: "تاسو خلق دې ته څه وائی؟" هغوی اووې: "سحاب" هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "او "مزن" هم؟" هغوی اووې: "او "مزن" هم - هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "او عنان" هم؟ هغوی اووې: "او "عنان" هم وایو... امام ابو داود رحمته الله فرمائی: ماته د (العنان) ذکر څه په ښه شان باندې یاد نه دې... هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "تاسو څه گنړئ چی د آسمان او د زمکې تر مینځه څومره فاصله ده؟" هغوی اووې: مونږ ته نه ده معلومه - هغوی او فرمائیل: "ددې دواړو په مینځ یو اویا یا دوه اویا یا درې اویا کالو فاصله ده -" بیا د هغې نه پس د دویم آسمان هم دومره فاصله ده - "حتی چی هغوی صلی الله علیه و آله د اووه آسمانونه شمار کړل - بیا ئې او فرمائیل: "د اووم دپاڅه سمندر دې د کوم چی په دومره قدر ژور او اوږد دې لکه چی د یو آسمان نه تر بل آسمانه پورې - بیا د دې دپاڅه اووه چیلئ (بیزې) دی د کومو چی د پنجو او د گودو په مینځ کښې دومره

(۱): تفرد به أبو داود، سنن النسائي / عمل اليوم واليلة (٦٦١)، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٤٩٧٨) (حسن)

(۲): سنن الترمذي / تفسير الحاقة ٦٧ (٣٣٢٠)، سنن ابن ماجه / المقدمة ١٣ (١٩٣)، (تحفة الأشراف: ٥١٢٤)، وقد أخرجه:

مسند احمد (٢٠٧، ٢٠٦١) (ضعيف)

فاصله ده لکه چی دیو آسمان نه تر بل آسمانه پورې، بیا دهغوی په شاگانوباندي عرش دې، دکوم چی دبیخ اود لوړوالی هم دومره فاصله ده څنگه چی د یو آسمان نه تر بل آسمانه پورې. بیا ددې نه بره الله تبارک و تعالی دې: “

قوله: ﴿عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ كُنْتُ فِي الْبَطْحَاءِ فِي عَصَابَةٍ فِيهِمْ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَمَرَّتْ بِهِمْ سَحَابَةٌ فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا فَقَالَ « مَا تَسْمُونَ هَذِهِ ». قَالُوا السَّحَابُ..... مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ». قَالُوا لَا نَذْرَى الْخ

د حديث الاوعال مضمون :

سیدنا عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه په بطحاء مکه کښې په یو جماعت کښې اوم چه په هغوی کښې رسول الله ﷺ هم وو پس هم په دې وخت کښې په آسمان کښ د وریخ یو ټکره تیره شوه رسول الله ﷺ هغې طرف ته اوکتل او د حاضرینو نه ئې تپوس اوکړو چه تاسو د دې څه نوم ېدئ، صحابه کرام رضی اللہ عنہم عرض اوکړو مونږ دې ته سحاب وایو، رسول الله ﷺ تپوس اوکړو او مزن هم ورته وایئ؟ هغوی عرض اوکړو اوجی مزن هم ورته وایو، نور رسول الله ﷺ او فرمائیل عنان هم ورته وایئ؟ هغوی عرض اوکړو اوجی عنان هم ورته وایو، بیا رسول الله ﷺ تپوس اوکړو د آسمان او زمکې ترمینځه څومره فاصله ده؟ هغوی اووې مونږ ته پته نشته، رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د دې دواړو ترمینځه فاصله د یو اویا یا دوه اویا یا درې اویا کالو ده، ﴿ ثُمَّ السَّمَاءُ فَوَقَهَا كَذَلِكَ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ ﴾ بیا ئې او فرمائیل چه د آسمان دپاسه چه کوم دویم آسمان دې د هغې ترمینځه هم دومره فاصله ده، او هم دغه شان هغوی اووه آسمانونه شمار کړل او وې فرمائیل چه په اووم آسمان باندي یو سمندر دې چه د هغې د تل او د پورته سطح ترمینځه هم دومره فاصله ده څومره چه د یو آسمان نه بل آسمان پورې ده. ﴿ ثُمَّ فَوْقَ ذَلِكَ ثَمَانِيَةُ أَوْعَالٍ بَيْنَ أَظْلَافِهِمْ وَرُكْبِهِمْ مِثْلُ مَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ ثُمَّ عَلَى ظُهُورِهِمُ الْعَرْشُ ﴾ رسول الله ﷺ او فرمائیل چه بیا د دې سمندر دپاسه اته چیلی دی یعنی ملائک چه د چیلو په شکل باندي دی کوم چه د خپل بدن او قامت په اعتبار سره داسې دی چه د هغوی د خپو د او د کونډو ترمینځه دومره فاصله ده څومره چه د یو آسمان نه تر د بل آسمان پورې ده، یعنی د هغوی خپې دومره اوږدې او لوښې دی، ﴿ ثُمَّ عَلَى ظُهُورِهِمُ الْعَرْشُ ﴾ او د دې ملائکو په شا باندي عرش دې چه د هغې ژور والې او اوچتوالې دومره دې لکه د یو آسمان نه بل آسمان پورې، ﴿ ثُمَّ اللَّهُ تَعَالَى فَوْقَ ذَلِكَ ﴾ بیا د دې عرش دپاسه الله پاک دې.

(په جهیمیه باندي رد)

دا حدیث دلالت کوی په دې خبره باندي چه الله پاک فوق العرش دې او جهیمیه د چا په رد کښې چه دا باب دې هغوی د عرش هم منکر دی او د الله پاک د فوق العرش کیدو هم منکر دی، یعنی هغوی صفا داسې وائی چه الله پاک په عرش باندي نه دې بلکه بیخی عرش هم نه منی، دا خو بیله خبره ده چه په عرش باندي د کیدو مطلب څه دې، خو هغوی بالکلیه د دې خیز انکار کوی.

(د الرحمن علی العرش مفهوم)

او زموږ سلف صالحين صحابه او تابعين وغيره اهل علم رضوان الله عليهم اجمعين د الله پاک فوق العرش کيدل مني، او په عرش باندې د کيدو تشریح او کیفیت نه بيانوی د دې د کیفیت په باره کښې هغوی د خپل جهالت اعتراف کوی یو سړی د امام مالک رحمته الله علیه نه د «الرحمن علی العرش استوی» تفسیر معلوم کړې وو، تپوس کونکې به د مبتدعین نه وو، نو هغوی او فرمائیل : الاستواء معلوم والکيف مجهول والسؤال عنه بدعة، اخرجوا هذا المبتدع من المجلس.

حديث الاوعال من حيث السند :

د دې حديث نه په حديث الاوعال سره تعبیر کولې شی، لفظ د اوعال په دې حديث کښې ذکر دې کوم چه د وعل جمع ده، یعنی تیس جلی، غریز چیلې، دا حديث په ترمذی کښې هم شته، هغوی د دې حديث په باره کښې فرمائی حسن غریب، وروی شریک بعض هذا الحديث عن سماک فوقه، بعض محدثینو په دې حديث باندې کلام کړې دې د دوه وجهو نه یو په دې وجه چه د دې په سند کښې ولید بن ابی ثور دي، بل دا چه هم د دې مضمون حديث په ترمذی کښې د حسن په طریق باندې د ابوهریره رضی الله عنه نه ذکر دې چه په هغې کښې دا اخری کلمه یعنی، ثم الله تعالى فوق ذلك، نشته بلکه د هغې نه روستو د زمکې تذکره ده، هل تدرون مالذي تحتکم؟ قالوا الله ورسوله أعلم قال فإنها الأرض ثم قال هل تدرون مالذي تحت ذلك؟ قالوا الله ورسوله أعلم قال فإن تحتها الأرض الأخرى بينهما مسيرة خمسمائة سنة حتى عد سبع أرضين، حافظ ابن القيم رحمته الله علیه د مثبتین حديث د طرف نه د دواړو جواب ورکړې دې چه ولید بن ابی ثور منفرد چرته دې خپله په ابوداؤد کښې د هغه دوه متابع موجود دی عمرو بن ابی قیس عن سماک، ابراهيم بن طهمان عن سماک، او د حديث الحسن عن ابی هريرة د معارضې په باره کښې ئې لیکلې دی چه دا معارضه فاسد ده فان الترمذی ضعف حديث الحسن هذا وقال فيه "غریب" فقط (او د حديث الباب په باره کښې فرمائی حسن غریب، قال ویروی عن ایوب وبنس بن عبید وعلی بن زید قالوا لم یسمع الحسن من ابی هريرة (تهذيب السنن لابن القيم) الحديث اخرجه الترمذی وابن ماجه، وقال الترمذی حسن غریب، قاله المنذری.

[۴۷۲۴] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ، أَنبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَا: أَنبَأَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ يَسَّادٍ وَمَعْنَاهُ.

ترجمه: حضرت عمرو بن ابوقیس بواسطه سماک دخپل سند نه مذکوره بالا حديث هم معنی روایت کړو.

[۴۷۲۵] (٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ يَسَّادٍ، وَمَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ الطَّوِيلِ.

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٥١٢٤) (ضعيف)

(٢): انظر حديث رقم: (٤٧٢٣)، (تحفة الأشراف: ٥١٢٤) (ضعيف)

حضرت ابراهیم بن طهمان بواسطه سماک د هغه د سند نه مذکوره بالا دطویلہ حدیث هم معنی بیان اوکړو.

[۴۷۲۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّبَاطِيُّ، قَالُوا: أَخْبَرَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، قَالَ أَحْمَدُ: كَتَبْنَاهُ مِنْ نُسخَتِهِ، وَهَذَا لَفْظُهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ يُحَدِّثُ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَهَدْتَ الْأَنْفُسَ، وَضَاعَتِ الْعِيَالُ، وَنُهَكْتَ الْأَمْوَالُ، وَهَلَكْتَ الْأَنْعَامُ، فَاسْتَسْقَى اللَّهُ لَنَا، فَإِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ، وَنَسْتَشْفِعُ بِاللَّهِ عَلَيْكَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَنَحْمُكَ، أَتَدْرِي مَا تَقُولُ؟ وَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَا زَالَ يَسْتَعِزُّ حَتَّى عُرِفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَنَحْمُكَ، إِنَّهُ لَا يَسْتَشْفِعُ بِاللَّهِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ، وَنَحْمُكَ، أَتَدْرِي مَا اللَّهُ؟ إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمَآوَاتِهِ هَكَذَا، وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ مِثْلَ الْقَبَةِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ لَيَبِطُ بِهِ أَطِيطُ الرَّحْلِ بِالرَّأِكِبِ"، قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ فِي حَدِيثِهِ: إِنَّ اللَّهَ فَوْقَ عَرْشِهِ، وَعَرْشُهُ فَوْقَ سَمَآوَاتِهِ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى، وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ، وَجُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَالْحَدِيثُ بِإِسْنَادِ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ هُوَ الصَّحِيحُ، وَوَافَقَهُ عَلَيْهِ جَمَاعَةٌ مِنْهُمْ: يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ وَعَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ، وَرَوَاهُ جَمَاعَةٌ، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، كَمَا قَالَ أَحْمَدُ أَيْضًا، وَكَانَ سَمَاعُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ مِنْ نُسخَةٍ وَاحِدَةٍ فِيمَا بَلَغَنِي.

حضرت جبیر بن محمد بن محمد بن جبیر بن مطعم د خپل والد محمد نه هغه د خپل نیکه جبیر بن مطعم رضی الله عنه نه روایت کوی چی د رسول الله صلی الله علیه و آله خواله یو اعرابی راغلو - هغه اووې ای د الله رسوله صلی الله علیه و آله په ځانونو مو جوړه شوه، بال بیج مو مری، مالونه مو ختم شو او مال مو مری، د الله نه مونږ دپاره باران او غواره - مونږ د الله په حضور ستاسو سفارش پیش کوو او الله ستاسو په حضور سفارشی راولو - رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "افسوس په تا باندې آیا ته پوهه ئې چی ته څه وائی؟" او رسول الله صلی الله علیه و آله مسلسل تسبیح (سبحان الله) وئیله حتی چی (ددې خوف اثر) د هغوی صحابه کرامو رضی الله عنهم په مخونو باندې محسوس شو - بیا هغوی رضی الله عنهم او فرمائیل: "افسوس په تا باندې الله تعالی ته د هغه په مخلوق کښې څوک هم سفارشی نه شی پیش کیدلې - د الله تعالی شان ددې نه څو چنده ډیر لوی با عظمت (او برتر) دې - افسوس په تا باندې آیا ته پوهیږی چی د الله کوم شان دې؟ بغیر د څه شک نه د هغه عرش په آسمانونو باندې داسې دې - " او هغوی رضی الله عنهم د خپلو گوتو نه د قبی په رنگ شکل جوړ کړو - او وې فرمائیل: "هغه عرش دغه رنگ چراچراکوی څنگه چی پالان د خپل سره سره کوی - " ابن بشار په خپل روایت کښې اووې: "بغیر د څه شک نه الله تعالی د خپل عرش نه بره دې - "... بواسطه یعقوب بن عتبہ او جبیر بن محمد جبیر، هغه د خپل والد نه، هغه دخپل نیکه نه روایت کړو - امام ابو داود رحمته الله علیه اووې او حدیث هم د احمد بن سعید صحیح دې - او یو جماعت د محدثینو ددې موافقت کړې دې په کومو کښې چی یحیی بن معین او علی بن مدینی هم وو - او یو جماعت د ابن اسحاق نه په دارنگ روایت کړې دې څنگه چی احمد اووې او څنگه چی ماته روایت رسیدلې دې - د عبد الاعلی، د ابن مثنی او

د ابن بشار سماع هم دیوې نسخې نه دي.

قوله: «عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَغْرَابِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ جُهِدْتَ أَنْفُسَ وَضَاعَتِ الْعِيَالِ وَنَهَكْتَ الْأَمْوَالَ وَهَلَكْتَ الْأَنْعَامَ فَاَسْتَنْقَى اللَّهُ لَنَا فَإِنَّا نَسْتَغْفِعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ وَنَسْتَغْفِعُ بِاللَّهِ عَلَيْكَ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «وَيَحْكَ أَنْتَذِرِي مَا تَقُولُ» وَسَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عُرِفَ ذَلِكَ فِي وُجُوهِ أَصْحَابِهِ»

د حديث الاطيط مضمون :

د جبیر بن مطعم رضی اللہ عنہ نه روایت دي چې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې یو بانده چی راغلو او عرض ئې اوکړو یا رسول الله ﷺ ټول خلق په مشقت کښې پراته دی او ماشومان ضائع کیږي او په مالونو کښې ډیر کمې راغلې دي، او څاروی مری، یعنی د خشک سالی د وجې نه، لهذا د الله پاک نه زموږ دپاره د باران دعا اوکړئ، مونږ تاسو په الله پاک باندي د سفارشی په طور پیش کوو (په دې جمله کښې خو هیڅ اشکال نشته) او الله پاک لره سفارشی جوړوو په تاسو باندي (دا قابل اشکال ده پس) رسول الله ﷺ او فرمائیل خوار شي تا ته پته شته چې ته څه وائي او رسول الله ﷺ د الله پاک تسبیح بیانوله، او هغوی تسبیح بیانوله تردې چې د هغې احساس د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم په مخونو کښې هم معلوم شو یعنی د رسول الله ﷺ د ناراضگۍ، بیا رسول الله ﷺ او فرمائیل هلاک شي حقیقت دا دي چې الله پاک ک سفارشی نه شي جوړولې په مخلوق کښې په چا باندي، ځکه چې د سفارشی درجه کمه وي، د هغه چا نه چې چاته سفارش اوړلې شي، لهذا الله پاک لره سفارشی جوړول بې محل دي، د دې نه پس رسول الله ﷺ او فرمائیل :

قوله: «وَيَحْكَ أَنْتَذِرِي مَا اللَّهُ إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمَوَاتِهِ لَهَكَذَا وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ مِثْلَ الْقَبَةِ عَلَيْهِ وَانَّهُ لَيَنْطُ بِهِ أَطِيطُ الرُّحْلُ بِالزَّاكِبِ» «قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ فِي حَدِيثِهِ «إِنَّ اللَّهَ فَوْقَ عَرْشِهِ وَعَرْشُهُ فَوْقَ سَمَوَاتِهِ»»

چې هلاک شي! تاته د الله پاک په باره کښ معلومه ده یعنی د هغه عظمت، بیشکه د هغه عرش په اسمانونو باندي داسې دي، او بیا رسول الله ﷺ په خپلو گوتو مبارکو باندي په اشارې سره پوهه ورکړه لکه څنگه چې په یو څیز دپاسه قبه جوړولې شي، یعنی د الله پاک عرش اسمانونه داسې گیر کړی دی لکه څنگه چې په یو څیز باندي قبه جوړه کې شي د یو وړوکی پلیت دپاسه یو غټ سر کیخودلې شي، او رسول الله ﷺ فرمائی چې د عرش د دومره عظیم کیدو باوجود چې هغه په ټولو اسمانونو باندي محیط دي بیا هم هغه چغارکوی د الله پاک د وجې نه یعنی د هغه د عظمت د وجې نه لکه کله چې کجاوه د خپل سور د وزن د وجې نه چغار کوی

د حديث اطيط الرجل تشریح :

امام خطابی رحمته الله فرمائی چې په دې حدیث کښې د دې د ظاهري معنی په اعتبار سره خو د الله پاک په عرش باندي د کیدو کیفیت مذکور دي حال دا چې د استواء علی العرش چې کوم کیفیت دلته په دې حدیث کښې ذکر دي الله پاک د هغې نه بری دي، نو بیا د دې جواب د

ادې چه دا حديث په خپله معنى حقيقى باندې محمول نه دې او د دې كلام نه مقصود د ظاهري معنى اثبات نه دې بلكه مقصود تمثيل او تقريب دې يعنى د الله پاك عظمت شان لره په يو حسى مثال سره بيانول، ځكه چه سوال كونكي يو ناخبره باندې وو، نو د كوم ځانې پورې چه د هغه د فهم رسيدل كيدل هم د هغې مطابق په دې مثال سره د الله پاك عظمت شان د هغه ذهن ته نژدې كړې شوې دې، پس معنى مرادى د دې كلام «قوله أُنْذِرِي مَا اللَّهُ» دا ده «اندرى ما عظمة الله وجلاله» يعنى د الله پاك نه مراد عظمة الله دې، وقوله انه لينط به معناه انه ليعجز عن جلاله وعظمته حتى ينط به إذ كان معلوماً أن اطيظ الرجل بالراكب إنما يكون لقوة ما فوقه ولعجزه عن احتماله فقرب بهذا النوع من التمثيل عنده معنى عظمة الله وجلاله وارتفاع عرشه ليعلم أن الموصوف بعلو الشأن وجلالة القدر وفخامة الذكر لا يجعل شفيعاً إلى من هو دونه في القدر وأسفل منه في الدرجة وتعالى الله أن يكون مشبهاً بشيء أو مكيفاً بصورة خلق أو مدركاً بحد ليس كمثله شيء وهو السميع البصير..... فرمائى چه د عرش د چغار كولو مطلب د الله پاك د وجې نه دا دې چه هغه عرش سره د دومره عظمت چه هغه ټول اسمانونه او زمكې پټ كړى دى، د الله پاك د جلالت او عظمت شان مخكېنې عاجز او كمزورې دې لكه چه د راكب په وزن سره بعض وخت كجاوه آواز كوى. نو د دې تمثيل په ذريعه د دې اعرابى دپاره د الله پاك عظمت شان لره د هغه ذهن ته نژدې كړې شو، او دا چه كوم ذات په دومره لوئې عظمت شان سره متصف وي هغه د يو داسې چا سفارشى نه شى جوړيږي كوم چه د هغه نه په مرتبه كېنې كم وي، او بغير د حقيقت نه الله پاك ته د يو داسې خيز سره تشبيه څنگه وركړې كيدي شى او څنگه د هغه د حد ادراك كيدي شى (ځكه چه الله پاك خود خپل ذات او صفاتو په اعتبار سره غير محدود دې، محدود كيدل خود ممكن صفت دې، هغه خو واجب لذاته دې، ليس كمثله شى وهو السميع العليم.

د دې نه پس چه د دې په سند كېنې كوم اختلاف دې مصنف رحمته الله عليه هغه بيانوى.
 «وَقَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى وَابْنُ الْمُثَنَّى وَابْنُ بَشَّارٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ وَجُبَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَالحَدِيثُ بِإِسْنَادِ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ هُوَ الصَّحِيحُ»

شرح السند :

پورته په سند كېنې راغلى دى «عن يعقوب بن عتبة عن جبير» د مصنف رحمته الله عليه په دې حديث كېنې څلور استاذان دى په دې څلورو كېنې احمد بن سعيد خو سند داسې بيان كړې دې يعنى جبير بن محمد ته ئې د يعقوب استاد وئيلې دې او باقى درې استاذان كوم د سند په شروع كېنې ذكر دى هغوى د «عن جبير بن محمد» په وجبير بن محمد په عطف سره وئيلې دې. يعنى د جبير نه ئې د يعقوب ملگرې جوړ كړو، گويا محمد بن اسحاق د يعقوب او جبير دواړو نه روايت كوى، بيا وړاندې مصنف رحمته الله عليه چه كوم سند پورته ذكر كړې دې د احمد بن سعيد والا د هغې تصحيح ئې كړې ده چه صحيح دغه شان دې، او وجه د ترجيح ئې دا بيان كړه چه په دې كېنې د احمد بن سعيد موافقت كړې دې يو جماعت چه په هغوى كېنې يحيى بن معين او على بن المدينى هم دې، وړاندې فرمائى چه څنگه د احمد په سند

کښې د جرير محمد بن اسحاق نه روايت کوي هم دغه شان خو نور حضرات هم د محمد بن اسحاق نه هم دغه شان روايت کوي گويا د احمد متابعت کونکې دهغوی په استاد کښ هم دې او په استاد الاستاد کښې هم، اول متابعت اصولا متابعت تامه دې او دويم متابعت قاصره، پس په شرح نخبه کښې دې،

والمتابعة على مراتب، لانها ان حصلت للراوى نفسه فهى التامة، وان حصلت لشيخه فمن فوقه فهى القاصرة، ويستفاد منها التقوية..... مصنفه عليه السلام چونکه د احمد بن سعيد روايت له ترجيح ورکړې ده د متابعت او کثرت د وجې نه نو چا اووې چه په بل طرف کښې هم کثرت دې پس درې راويان دى، عبدالاعلى، ابن المثنى، ابن بشار، نو د هغې جواب ورکوي: (وكان سماع عبدالاعلى الخ) هغه دا چه اگر چه درې راويان دى خو د دې درې واړو سماع د خپل استاد نه صرف يوه نسخه ده لهذا دا درې واړه په حکم کښې ديو دى.

په حديث الاطيط باندې کلام جرحا او تاويلا:

د دې نه پس پيژندل پکار دى چه د حديث الاطيط تشريح او تاويل کښې مونږ د امام خطابی کلام نقل کړې دې هغه مو د بذل المجهود نه اخستلې دې گويا د حضرت رائي هم هغه ده کومه چه د امام خطابی ده خو صاحب دعون المعبود کوم چه د منکرين تقليد نه دى (او دا منکرين تقليد خپل ځان ته خلقو ته د دھوکې ورکولو دپاره سلفى او اهل حديث وائي، هغوی د امام خطابی په کلام باندې نقد کړې دې او ليکلي ئې دى چه د: کلام الإمام الخطابي فيه تأويل بعيد خلاف للظاهر لا حاجة إليه، وإنما الصحيح المعتقد في أحاديث الصفات إمرارها على ظاهرها من غير تأويل ولا تكيف ولا تشبيه ولا تمثيل كما عليه السلف الصالحون والله أعلم... زمونږ د خيال مطابق دا د صاحب عون مغالطه ده د امام خطابی دا تاويل د سلف صالحين د مسلک خلاف نه دې سلف صالحين چه د کومو احاديث صفات په باره کښې وئيلې دى چه (امرارها على ظاهرها) نو دا ئې د هغه حديث صفات په باره کښې وئيلې دى کوم چه مطلق دى، چه په هغې کښې کيفيت مذکور نه دې لکه (الرحمن على العرش استوى) او (ينزل ربنا كل ليلة فى الثلث الاخير) او (ويد الله على الجماعة) د داسې قسم احاديث صفات په باره کښې مونږ (متبعين د سلف صالحين) د هغې د حق کيدو قائل يو، او ورسره د دې هم چه دا حديث په خپله معنى باندې محمول نه دى، مثلاً مونږ د الله پاک د يد قائل يو لکه چه په حديث کښې دى خو ورسره دا اعتقاد هم لرو چه ليس يده کيدنا بل لا نعلم حقيقتها وله سبحانه وتعالى يد تليق بشانه، ځکه چه سلف صالحين د تشبيه او تمثيل قائل نه دى خو که په يو حديث کښې په احاديث صفات کښې هم دغه شان د بارى تعالى صفات په کيفيت سره مذکور وي لکه چه په دې حديث الاطيط کښې نو دغه شان احاديث د سلفو په نزد په خپل ظاهر باندې نه دى محمول، هم په دې وجه مونږ اووې چه د صاحب عون په کلام کښې مغالطه ده په ظاهر کښې به هغوی خپله هم پوهه شوى وي په دې خبره باندې خو هم دغه شان ليکي، او دغه شان حافظ ابن القيم هم په تهذيب السنن کښې د دې حديث په

تصحیح کښې لگیدلې دې هغوی په دې باندې ډیر مبسوط کلام کړې دې، امام خطابی رحمته الله علیه خو په دې حدیث باندې کلام من حیث التاویل کړې دې هغوی دا موول کړزولې دې او د جرح او د تعدیل په اعتبار سره ئې صرف دا لیکلی دی: و ذکر البخاری هذا الحديث فی التاريخ من رواية جبير بن محمد بن جبير عن ابيه عن جده، ولم يدخله فی الجامع الصحيح، خو حافظ منذری رحمته الله علیه د دې حدیث په ثبوت باندې کافی جرح کړې ده، لهذا د هغې طرف ته دې رجوع او کړې شی، خلاصه د هغوی د جرح دا ده چه د دې حدیث په سند کښې محمد بن اسحاق دې چه هغه مدلس دې او دا ئې په عن سره روایت کړې دې او عنعنه د مدلس معتبر نه ده، د ابن اسحاق په روایت باندې خو د سماع د تصریح نه پس هم محدثینو ته کلام دې پاتې لا دا چه په دې صورت کښې د سماع تصریح هم نه وی «فکیف اذا لم یصرح به» بله دا چه ابن اسحاق دې روایت لره د یعقوب نه په روایت کولو کښې منفرد دې او بل دا چه په دې سره یعقوب بن عتبۀ منفرد دې د جبير بن محمد نه په روایت کولو کښې او د دې دواړو روایت په صحیحین کښې نشته دې او دریم اعتراض ئې دا کړې دې چه په لفظ د «لیط به» کښې د راویانو اختلاف دې بعضو لفظ د «به» په هغې کښې ذکر کړې دې او یحیی بن معین لفظ د «به» نه دې ذکر کړې حال دا چه زیات دخل په اشکال کښې د لفظ د «به» دې.

صاحب د انوار الباری مولانا سید احمد رضا صاحب بجنوری رحمته الله علیه په کتاب مذکور جلد ۱۱ صفحه ۲۴ کښې د څو علمی حدیثی فوائد د عنوان لاندې په فائده ثانیه کښې وائی: په بذل المجهود او انوار المحمود کښې په «اطیط عرش» والا حدیث مذکور باندې هیڅ کلام نه دې کړې شوې، حالانکه ضروری وو، او په فائده ثالثه کښې لیکي: په ابوداؤد کښې په باب الجمهیه کښې حدیث او عال په طریق د سماک بن حرب روایت کړې شوې دې کوم چه په ترمذی او ابن ماجه کښې هم شته خو حافظ ابن معین، امام احمد، امام بخاری، امام مسلم، امام نسائی او امام ابن الجوزی رحمته الله علیه د دې حدیث د صحت نه انکار کړې دې، حافظ ابن القیم په تهذیب ابی داؤد کښې په کثرت د طرق ښودلو سره د دې د تصحیح او تقویت سعی کړې ده، حال دا چه د سماک د انفراد نه پس په کثرت طرق سره هیڅ فائده نه حاصلیږي، حقیقت دا دې چه د حافظ ابن القیم علم په معرفت رجال کښې ضعیف وو لکه چه علامه ذهبی هم په المعجم المختص کښې د دې تصریح کړې ده، د دې حدیث په باره کښې پوره تحقیق په په فصل المقال فی تمحیص احادوۃ الاوعال کښې د کتلو قابل دې، په بذل المجهود کښې دلته هم د حدیث مذکور د رجال په باره کښې کلام ډیر ناکافی دې او په سماک باندې خو هیڅ هم نه دی لیکلې شوې، چه په هغه باندې رنړا اچول ضروری وو. اهـ

۱، مولانا سید احمد رضا صاحب رحمته الله علیه په ملفوظات محدث کشمیری (ص ۲۰۵) نومی کتاب کښې یو ځانې ضمنا د تقویۃ الایمان په باره کښې د حضرت مدنی دا راښی چه په رساله تقویۃ الایمان کښې حذف او الحاق شوې دې ځکه د هغې نسبت د حضرت شهید طرف ته صحیح نه دې، خو لیکي چه احقر په انوار الباری کښې عرض کړې وو چه زه په دې نسبت کښې ځکه هم متردد یم چه دا کتاب..... به

هَذِهِ الْآيَةُ: "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا إِلَىٰ قَوْلِهِ تَعَالَىٰ سَمِيعًا بَصِيرًا سُورَةُ النَّسَاءِ آيَةُ ٥٨، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ إِبْهَامَهُ عَلَىٰ أُذُنِهِ، وَالَّتِي تَلِيهَا عَلَىٰ عَيْنِهِ"، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُهَا وَيَضَعُ إِبْصِعِيهِ، قَالَ ابْنُ يُونُسَ: قَالَ الْمُقْرَأُ: يَعْنِي إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ: يَعْنِي أَنَّ لِلَّهِ سَمْعًا وَبَصَرًا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا رَدُّ عَلَى الْجَهْمِيَّةِ.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه دغه ايت اولوستو: (ان الله الله يامرکم ان تودو الامنت الى اهلها... سميعاً بصيراً) "بغير د څه شک الله تعالى تاسو ته حکم درکوی چی امانتونه د هغې حقدارانو ته اورسوي او کله چی د خلقو په مینځ کښي فیصله کوئ نو د عدل او د انصاف سره فیصله کوئ، الله ښه نصیحت کوی، بغير د څه شک الله ښه اوریدونکي او ښه کتونکي دي." وائی چی ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدو چی هغوی خپل کټه گوته په خپل غوږ او ورسره واله گوته په خپلي سترگه باندې ایخودله حضرت ابو هريره رضي الله عنه اووي: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدو چی دغه ایت به ئې وئیلو او خپلي گوتې به ئې (په غوږ او سترگه) باندې ایخودې. ابن یونس روایت کړو چی عبد الله بن یزید مقری اووي: مقصد دا دي چی بغير د څه شک الله تعالى سميع و بصیر دي یعنی هغه ښه اوري او ښه گوري. امام ابو داود رحمه الله وائی چی په دي کښي د جهمیة تردید دي (الله عزوجل ددغو صفاتو نه فی الواقع متصف دي).

قوله: (سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ (إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا) إِلَىٰ قَوْلِهِ تَعَالَىٰ (سَمِيعًا بَصِيرًا) قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَضَعُ إِبْهَامَهُ عَلَىٰ أُذُنِهِ وَالَّتِي تَلِيهَا عَلَىٰ عَيْنِهِ) سیدنا ابو هريره رضي الله عنه فرمائی چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم اولیدو چه د دي آیت کریمه د تلاوت فرمائیلو په وخت (ان الله کان سمیعاً بصیراً) ته چه کله راورسیدلو نو خپله کټه گوته ئې خپل غوږ او د شهادت گوته به ئې په خپله سترگه باندې کیخودله، د الله پاک د سمع او بصر طرف ته د اشارې کولو دپاره (خو تشبیه او تکییف مقصود نه دي چه د الله پاک سترگې او غوږونه هم داسې دي، په جهمیة باندې د رد کولو دپاره کوم چه د صفات مشترکه انکار کوی چه په هغې کښي سمع او بصر هم داخل دي.

بَابُ فِي الرَّؤْيَةِ

باب ۱۹- د الهی دیدار بیان

دا مسئله هم د اهل سنت او د نورو فرقو تر مینځه مختلف فیه ده، اهل سنت والجماعت د دي قائل دي د آیات قرآنیه او احادیث صحیحه د وجې نه، معتزله او جهمیة د دي انکار کوی یعنی د الله پاک رویت د بندگانو دپاره د قیامت په ورځ باندې، په شرح عقائد کښ دي (ورؤیة الله تعال جائزة فی العقل واجبة بالنقل) وقد ورد الدلیل السمعی بإیحاب رؤیة المومنین الله تعالی فی دارالآخرة اما لکتاب فقولہ تعالی (وَجُودَ يُؤْمِنُ نَاصِرَةً إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةً) واما السنة فقولہ صلی الله علیه وسلم انکم سترون ریکم کما ترون القمر ليلة البدر، وهو مشهور رواه احد وعشرون من اکابر الصحابة رضوان الله تعالی علیهم اجمعین، واما الاجماع فهو ان الامة مجمعون علی وقوع الرؤیة فی الآخرة وان الايات الواردة فی ذلک محمولة علی ظواهرها.

د منكرين روية دليل او دهغي جواب :

ثم ظهرت مقالة المخالفين وشاعت شبههم وتاويلاتهم، واقوى شبههم من العقلیات ان الروية مشروطة بكون المرئى فى مكان وجهة ومقابلة من الرائى وثبوت مسافة بينهما بحيث لا يكون فى غاية القرب ولا فى غاية البعد واتصال شعاع من الباصرة بالمرئى، وكل ذلك محال فى حق الله تعالى، والجواب منع هذا الاشتراط واليه اشار بقوله فيرى لا فى مكان ولا على جهة من مقابلة واتصال شعاع او ثبوت مسافة بين الرائى وبين الله تعالى وقياس الغائب على الشاهد فاسد... الى اخر ما ذكر...

يعنى د الله پاک ليدل عقلا منع نه دى بلکه جائز دى او شرعا ثابت دى د دې پورته ذکر شوې آيتونو او احاديثو په وجه باندې، مثلا د رويت دپاره عقلا شرط دا دې چه يو مرئى خيز په يو ځانې او جهت کښې وى او د رائي او د مرئى مقابله موندلې شى او دا چه د يو رائي او مرئى ترمينځه څه اندازه مسافت او فاصله موندلې شى، نه غايت قرب وى او نه غايت بعد، غايت قرب هم د رويت نه مانع وى لکه هغه څيزونه چه د سترگو دپاسه كيخودلې شى، سترگې هغه نه شى ليدلې، د غايت قرب د وجې نه او د غايت بعد مانع کيدل هم ښکاره دى لهذا چه کله دا شرطونه په رويت باري کښې موجود نه دى نو رويت هم ممکن نه دې، د دې جواب ئې دا ورکړو چه دا کوم شرطونه چه تاسو بيانوي دا رويت د ممکن دې د ممکن دپاره، لهذا د واجب تعالى رويت لره په رويت د ممکن باندې قياس کول قياس مع الفارق دى، پس د الله پاک رويت به مسلمانانو ته په آخرت کښې وى بغير د دې نه چه الله پاک په يو جهت او مکان کښې يا په مقابله کښې وى او هم دغه شان بغير د اتصال شعاع نه، هم دغه شان د هغوى نور اشکالات « لا تدركه الابصار » وغيره جوابات هلته ذکر دى، دهغي طرف ته دې رجوع اوکړې شى.

روية بارى تعالى فى الدنيا وفى المعراج :

د اصل مسئلې تعلق خو د رويت فى الآخرة سره دې، خو رويت بارى تعالى فى الدنيا او هم دغه شان د رسول الله ﷺ الله پاک لره ليدل په واقعه د معراج کښې دا خپله د اهل سنت او صحابه کرامو ترمينځه مختلف فيده، په شرح عقائد کښې د معراج په بيان کښې دى : ثم الصحيح انه عليه الصلوة والسلام انما رأى ربه بفؤاده لا بعينه... او په جلالين کښې دى « ما كذب الفؤاد ما رأى ببصره من صورة جبريل » وفى هاشية الجمل قوله من صورة جبريل بيان لما رأى، وهذا احد قولين فى تفسير ما رأى، والثانى ان الذى راه هو ذات الله تعالى وعبرة الخازن : واختلفوا فى الذى رآه، فقيل : رأى جبريل وهو قول ابن عباس وابن مسعود وعائشة وقيل : هو الله عز وجل ثم اختلفوا على هذا فى معنى الرؤية فقيل جعل بصره فى فؤاده وهو قول ابن عباس روى مسلم عن ابن عباس ما كذب الفؤاد ما رأى ولقد رآه نزلة أخرى قال : رآه بفؤاده مرتين وذهب جماعة إلى أنه رآه بعينه حقيقة وهو قول أنس بن مالك والحسن وعكرمة قالوا : رأى محمد ربه عز وجل. وروى عن ابن عباس، قال : إن الله عز وجل اصطفى إبراهيم بالخلعة، واصطفى موسى بالكلام، واصطفى محمدا بالرؤية. وقال كعب : إن الله قسم رؤيته وكلامه بين محمد وموسى فكلم موسى مرتين ورآه محمد

مرتين أخرجه الترمذي باطول من هذا. وكانت عائشة تقول : لم ير رسول الله صلى الله عليه وسلم ربه. وتحمل الآية على رؤية جبريل... وفي الخطيب : وحاصل المسألة : أنَّ الصحيح ثبوت الرؤية وهو ما جرى عليه ابن عباس حبر الأمة، وهو الذي يرجع إليه في المعضلات، وقد راجعه ابن عمر فأخبره أنه رآه ولا يقدر في ذلك حديث عائشة، لأنها لم تخبر أنها سمعت من رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال لم أر وإنما اعتمدت على الاستنباط مما تقدم وجوابه ظاهر، فإن الإدراك هو الإحاطة والله تعالى لا يحاط به وإذا ورد النص بنفي الإحاطة لا يلزم منه نفي الرؤية بغير إحاطة، وأجيب عن احتجاجها بقوله تعالى : {وما كان لبشر أن يكلمه الله} بأنه لا يلزم من الرؤية وجود الكلام حال الرؤية فيجوز وجود الرؤية من غير كلام، وبأنه عام مخصوص بما تقدم من الأدلة اهـ د جمل روایت چونکه دیر زیات واضح او جامع وو او په مسئلې باندې د پوهې دپاره کافی وو په دې وجه ټول نقل کړې شو، والله تعالى موفق.

حضرت شیخ په حاشیه د بذل کنې د جمل نه علاوه نور هم د ډیرو کتابونو حوالې ذکر کړې دي، او په هغې کنې دا هم دی : ورجح القاری فی شرح الشفاء ص ۴۳۰ ان الرویة للصفات لا للذات وقال فی شرح الفقه الاکبر : الصحيح ما فی شرح العقائد انه رآه بقلبه وهكذا فی التفسیر الاحمدی وختار مولانا التهانوی فی بیان القرآن التوقف وفي نشر الطیب روية البصر واختار فی فتح الملهم انه رآه مرة بقلبه ومرة ببصره وفي الفتاوی الحديثية ۱۵۷ لابن حجر، هل يراه المومنات ايضا ام لا؟ والملائكة والامم السابقة ام لا؟

[۴۷۲۹] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، وَوَكَيْعٌ، وَأَبُو أُسَامَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا، فَنَظَرُ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْلَةَ أَرْبَعِ عَشْرَةٍ، فَقَالَ: «إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا، لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تَغْلِبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا، فَافْعَلُوا، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا».

حضرت جریر بن عبد الله رضی اللہ عنہ بیان کوی چی مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو چی هغوی صلی اللہ علیہ وسلم د سپوږمې طرفته نظر پورته کړو او شپه د خورلسمې وه او سپوږمې ښه پریکیده. هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: تاسو به خپل رب گورئ څنگه چی دا گورئ، د هغه په کتو کنې به څه گنړه نه وی، ددې دپاره که چرې کولی شئ نو دا او کړئ چی د نمر ختو او د پریوتو نه د مخکنې مونځونو کنې مغلوبه نه شئ بیا هغوی صلی اللہ علیہ وسلم دغه آیت تلاوت او فرمائیلو. (سبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل غروبها)، پس د خپل رب حمد او ثناء بیان کړی، د نمر ختو نه مخکنې او د نمر پریوتو نه مخکنې.

« عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- جُلُوسًا فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْلَةَ أَرْبَعِ عَشْرَةٍ فَقَالَ « إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ »... او د دې نه په روستو روایت کنې دی.

(۱) : صحيح البخاري/المواقيت ۱۶ (۵۵۴)، التوحيد ۲۴ (۷۴۳۵)، صحيح مسلم/المساجد ۳۷ (۶۳۳)، سنن الترمذي/صفة الجنة ۱۶ (۲۵۵۱)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۱۳ (۱۷۷)، (تحفة الأشراف: ۳۲۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/ ۳۶۰، ۳۶۲، ۳۶۵) (صحيح)

[۴۷۳۰] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ نَاسٌ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، أُنْزِيَ رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟" قَالَ: هَلْ تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ فِي الظَّهِيرَةِ لَيْسَتْ فِي سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: هَلْ تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ فِي سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا تُضَارُونَ فِي رُؤْيَيْهِ إِلَّا كَمَا تُضَارُونَ فِي رُؤْيَا أَحَدِهِمَا".

حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ بیان اوکرو چی خلقو تپوس اوکرو: ای د الله رسولہ ﷺ ایا مونہ بہ د قیامت پہ ورخ الله عزوجل کتی شو؟ هغوی ﷺ او فرمائیل: "ایا د غرمی پہ وخت، کله چی پہ آسمان باندې وریخ و غیره نه وی نو په نمر کتو کنبی تاسو ته څه تکلیف یا مشکل وی؟" هغوی اووې: نه. هغوی ﷺ او فرمائیل: "ایا تاسو د خوارلسمې سپوږمۍ په شپه کنبی چی کله وریخ و غیره نه وی نو په سپوږمۍ کتو کنبی څه تکلیف یا مشکل وی؟" هغوی اووې: نه. هغوی ﷺ او فرمائیل: "قسم مې دې په هغه ذات وی د چا په لاس کنبی چی زما خان دې تاسو ته به د هغه په کتو کنبی څه قسمه تکلیف یا مشکل نه وی خو هم دومره چی خومره تاسو ته د سپوږمۍ یا د نمر په لیدو کنبی وی." (هیڅ مشکل به نه وی.)

قوله: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ نَاسٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُنْزِيَ رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ « هَلْ تُضَارُونَ فِي رُؤْيَةِ الشَّمْسِ فِي الظَّهِيرَةِ »)

يعني يو ځل يو صحابي د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه آيا مسلمانان به د قیامت په ورخ باندې د الله پاک دیدار کوی؟ (په ذهن کنبی ئې دا وو چه که وی نو څنگه به وی یعنی د خلقو په دومره گنډه کنبی چه د هغې اندازه نه شی لگولې کیدې هغوی به دغه ذات واحد څنگه وینی، ممکنه ده چه په هغې کنبی دیکو ته خبره اورسیرې چه په هغې کنبی به ئې بعض اوکړې شی او بعض به هم داسې پاتې شی، نو رسول الله ﷺ د دې جواب ډیر په واضحه مثال سره بیان کړو چه آيا ته نه گورې چه د سپوږمۍ یو مختصر شان وجود دې چه کله هغه د خوارلسمې په شپه باندې پوره شی نو د ټولې دنیا انسان هغې ته ډیر په آرام سره بغیر د گنډې نه په خپل ځانې باندې ولاړ کتلې شی.

او د دې نه په روستو روایت کنبی دی: (أَكَلْنَا يَرَى رَبَّهُ مُخْلِياً بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) په دې کنبی د صحابی د رسول الله ﷺ نه هم دغه تپوس دې چه د قیامت په ورخ باندې به هر سړي په خپل ځانې باندې کیدو سره، یواځې بغیر د زحمت نه الله پاک وینی.

[۴۷۳۱] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، وَأَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ الْمَعْنَى، عَنِ عَطَاءِ بْنِ عَقِيلٍ، قَالَ مُوسَى: عَنْ أَبِي رَزِينٍ، قَالَ مُوسَى: الْعَقِيلِيُّ، قَالَ: قُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَكَلْنَا يَرَى رَبَّهُ؟" قَالَ ابْنُ مُعَاذٍ: مُخْلِياً بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَا آيَةُ ذَلِكَ فِي خَلْقِهِ؟ قَالَ: يَا أَبَا رَزِينٍ، أَلَيْسَ كُلُّكُمْ يَرَى الْقَمَرَ؟ قَالَ ابْنُ مُعَاذٍ: لَيْلَةَ الْبَدْرِ مُخْلِياً بِهِ، ثُمَّ انْفَقَا، قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: قَالَ: فَاللَّهُ أَعْظَمُ؟ قَالَ:

۱: (تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للأذان ۱۲۹ (۸۰۶)، والرقاق ۵۲ (۶۵۷۳)، والتوحيد ۲۴ (۷۴۳۷)، صحيح مسلم للإيمان ۸۱ (۱۸۲) والزهد ۱ (۲۹۶۶)، سنن الترمذي/صفحة الجنة ۱۷ (۲۵۵۴)، سنن الدارمي للرقاق ۸۱ (۲۸۴۳) (صحيح)
۲: (سنن ابن ماجه للمقدمة ۱۳ (۱۸۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲، ۱۱/۴) (حسن)

ابن معاذ: قَالَ: فَإِنَّمَا هُوَ خَلْقٌ مِّنْ خَلْقِ اللَّهِ، قَالَ اللَّهُ أَجَلٌ وَأَعْظَمُ."

حضرت ابو رزین (لقیط بن عامر) رضی اللہ عنہ بیان اوکړو چې ما اووي: اي د الله رسول ﷺ ايا مونږ ټول به خپل رب کتې شو؟ دعبيد الله بن معاذ الفاظ دي: ايا مونږ ټول به د قيامت په ورځ هغه ځان ځان له وينونو په مخلوق کښې به د هغه څه علامت وي؟ هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائيل: "اي ابو رزین ايا په تاسو کښې هر څوک سپوږمۍ نه وينی؟" د ابن معاذ الفاظ دي: "ايا په څوارلسمۍ شپه کښې سپوږمۍ خلق ځان ځان له نه شي کتې؟" ... بيا د دواړو راويانو اتفاق دې... ما اووي: ولي نه (ددې په کتو کښې وخت يا ازدحام نه وي). هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائيل: "نودالله شان ډير لوی اوبلند دې." د ابن معاذ الفاظ دي، هغوی رضی اللہ عنہم او فرمائيل: "دا خودالله د يو مخلوق حال دې او د الله تعالی شان خو ډير بلند دې." د دې حديث په باره کښې پورته تير شو د شرح عقائد نه چه دا حديث مشهور دې د يويشت اکابر صحابه کرام رضی اللہ عنہم نه روايت دې، پس دا حديث په ډيرو طرقو سره په صحاح سته کښې موجود دې.

حديث جرير رضي الله تعالى عنه اخرجہ البخاری ومسلم والترمذی وابن ماجه، وحديث ابرهيرة رضی اللہ عنہ اخرجہ مسلم، وحديث ابی رزین رضی اللہ عنہ اخرجہ ابن ماجه، قاله المنذرى.

بَابُ فِي الرَّدِّ عَلَى الْجَهْمِيَّةِ

باب... دجهميه تردید

[٤٧٣٢] (١) حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ: أَنَّ أَبَا أَسَامَةَ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ عُمَرَ بْنِ حَمْزَةَ، قَالَ: قَالَ سَالِمٌ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَطْوِي اللَّهُ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ يَأْخُذُھُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ الْجَبَّارُونَ، أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ؟ ثُمَّ يَطْوِي الْأَرْضِينَ ثُمَّ يَأْخُذُھُنَّ، قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ: بِيَدِهِ الْأُخْرَى، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ الْجَبَّارُونَ، أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ."

حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ بیان اوکړو، رسول الله ﷺ او فرمائيل: د قيامت په ورځ به الله تعالی آسمانونه راونغاړي او هغه په خپل ښي لاس کښې واخلي او وائي به: هم زه بادشاه يم. چرته دی جابران؟ چرته دی تکبر کولو واله؟ بيا به زمکې راونغاړي او هغه به اونيسي. ابن العلاء اووي: هغه به په بل لاس کښې اونيسي او فرمائي به: هم زه بادشاه يم. چرته دی جابران؟ چرته دی د تکبر کولو واله؟

قوله: (١) قَالَ سَالِمٌ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «يَطْوِي اللَّهُ السَّمَاوَاتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُھُنَّ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ثُمَّ يَأْخُذُھُنَّ». قَالَ ابْنُ الْعَلَاءِ «بِيَدِهِ الْأُخْرَى ثُمَّ يَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ أَيْنَ الْجَبَّارُونَ أَيْنَ الْمُتَكَبِّرُونَ»

يعني الله پاک به د قيامت په ورځ باندې اووه واړه اسمانونه په خپل ښي لاس کښې راټول کړي، هغه کلمات کوم چه پورته ذکر شو او بيا هم دغه شان به اووه واړه زمکې په خپل بل لاس کښې اونيسي (چه هغه هم يمين دي) او بيا به هم هغه خبره ارشاد

١: صحيح البخاري/التوحيد ١٩ (٧٤١٤تعليقاً)، صحيح مسلم/صفة القيامة (٢٧٨٨)، (تحفة الأشراف: ٦٧٧٤)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/المقدمة ١٤ (١٩٨) (صحيح)

اوفرمانی. یعنی هغه لوڼې لوڼې بادشاهان کوم چه په دنیا کښې تیر شوي دي چا چه به ناحق تکبر کولو، او په مخلوق باندې به ئې ناحقه رعب او زور کولو. هغه چرته دي رادي شي او دې گوري د خپلې لوڼې والي دعوي او د هغې حقيقت....

دا حديث هم چونکه په دې کښې د يدالله ذکر دې د احاديث صفات نه هم په دې وجه دلته مصنف رحمه الله راوړې دي. والحديث اخرجه مسلم واخرجه البخاري تعليقا، قاله المنذري.

[۴۷۳۳] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَعَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْرَبِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "يُنْزَلُ رَبُّنَا عَزَّوَجَلَّ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، حَتَّى يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ، فَيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ؟ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ؟ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ؟".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه بيان او کړو، نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل: "هره شپه چي کله ددې اخري دريمه حصه باقي پاتي شي نو زمونږ رب د دنيا آسمان طرفته راشي او ندا ورکوي: څوک شته کوم چي ماله اواز را کړي، زه د هغه واورم او قبول ئې کړم؟ څوک شته چي مانه ئې او غواړي او زه هغه له عطا کړم؟ څوک شته چي مانه بخشش (بخښنه) او غواړي او زه هغه اوبخښم؟"

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «يَنْزِلُ رَبُّنَا كُلَّ لَيْلَةٍ الْخ»

دا حديث د كتاب الصلاة په اخر کښې په باب اي الليل افضل کښې تیر شوي دي او په دې باندې کلام هم هلته تیر شوي دي، يعني د احاديث صفات په باره کښې مذاهب مختلفه او د اهل سنت والجماعت مسلك، چه په هغې کښې د متقدمين او متاخرين طرز مختلف دي، هغه هر څه هلته تیر شوي دي، په حاشيه د بدل کښې دلته يو علمي فائده ليکلي ده هغه لاندې په حاشيه کښې او گوري (۱)

والحديث اخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه، قاله المنذري.

باب فِي الْقُرْآنِ

باب ۲۰- د قرآن مجيد بيان

د مصنف رحمه الله غرض او د باري تعالی دپاره په صفت کلام ثابتيدلو کښې د معتزله اختلاف

مصنف رحمه الله دا بيانول غواړي لکه څنگه چه د احاديث الباب نه ثابتيدوي چه قرآن کریم د الله پاک کلام دې چه د هغې متکلم الله پاک دې، لهذا هغه د الله پاک صفت دې، لکه څنگه چه هر کلام د خپل متکلم صفت وي، او هر چه دا خبره ده چه قرآن کریم د الله پاک کلام دې او د الله پاک صفت دې نو بيا هغه قديم دې ځکه چه الله پاک د خپل ذات او صفاتو په اعتبار سره قديم دې، معتزله وائي چه قرآن کریم حادث دې ځکه چه مرکب من الحروف والاصوات

(۱): انظر حديث رقم: (۱۳۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳۴۶۳، ۱۵۲۴۱) (صحيح)

(۲) حکمي الباجي ۳۰۷/۱ عن الامام مالك: لا باس برواية النزول ورواية ضحكه تعالي ولا ينبغي ان يروي حديث اهتر العرش في جنازة سعد ولا حديث ان الله خلق ادم علي صورته وحديث الساق والفرق بينهما بوجهين اما لان الاولين صحاح وحديث الاهتزاز انكر عليه وحديث الصورة والساق ليست اسانيدھا تبلغ في الصحة حديث النزول، اولان التاويل في اولين اقرب، كلا في الاوجز اهـ

دې وکل مرکب حادث فالقرآن حادث، هم دې سره هغوی وائی چه کلام د الله پاک په صفاتو کښې نه دې یعنی صفت د کلام د الله پاک دپاره نه دې ثابت څنگه چه نور صفات د هغه دپاره ثابت دی علم قدرت سمع او بصر وغیره، وجه د هغې هم دا بیانونی چه هر کلام حادث وی، او قرآن کریم ته چه کلام الله وئیلې کیږي لکه چه په کثرت سره احادیثو کښې راغلي دی د هغې ټولو مطلب دا نه دې چه هغه د الله پاک صفت دې بلکه د کلام نسبت د الله پاک طرف ته په اعتبار د تخلیق دې یعنی (کلام خلقه الله تعالى فی اللوح المحفوظ) لکه چه وئیلې شی بیت الله.

د کلام دوه قسمونه لفظی او نفسی :

او اهل سنت والجماعت وائی چه کلام د صفات الهی نه دې خو د کلام نه مراد د هغوی کلام نفسی دې یعنی مدلول د کلام لفظی کوم چه مرکب من الحروف والاصوات نه دې، گویا اهل سنت د کلام تقسیم کوی د لفظی او نفسی طرف ته، کلام نفسی هغه دې چه د متکلم په زړه کښې کومه خبره راځی کومه چه هغه په خپله ژبه باندې ادا کوی، قال الشاعر :

ان الکلام لقی الفؤاد وانما :::: جعل اللسان علی الفؤاد دلیلا

شاعر وائی چه کلام خو په اصل کښې هغه دې چه کومه خبره او مضمون چه د انسان په زړه کښې وی، ژبه خو د هغه کلام د ادا کولو آله ده، معلومه شوه چه د کلام دوه قسمونه دی نفسی او لفظی کوم چه د محاورات او د کلام شعراء نه هم ثابت دې لهذا د دې انکار مکابره ده، او قرآن کریم اگر چه کلام لفظی دې په دې حیثیت سره هغه لره حادث کیدل پکار دی مگر چونکه قرآن ته کلام الله وئیلې کیږي په دې وجه احتیاطا او ادبا په دې باندې د حادث اطلاق نه کیږي، د کلام لفظی او نفسی بحث په مقدمه کښې هم مختصراً تیر شوې دې د علم حدیث د مرتبې په بیان کښ.

معتزله حضرات د کلام د تقسیم قائل نه دی هغوی صرف په کلام لفظی باندې د کلام اطلاق کوی، په کلام نفسی باندې هغوی د کلام اطلاق نه کوی، هم په دې وجه وئیلې شوی دی چه دا اختلاف زمونږ او د هغوی تر مینځه لفظی شو ځکه چه کوم څیز ته چه هغوی حادث وائی هغه مونږ هم قدیم نه منو، او کوم ته چه مونږ قدیم وایو هغه هغوی هم حادث نه منی بلکه بالکل نه د وجود انکاری دی، چه کلام نفسی هیڅ څیز نه دې.

د خلق قرآن مسئله :

د خلق قرآن مسئله په تاریخ کښې یو مشهوره اختلافی مسئله ده، د امام احمد بن حنبل رحمه الله په زمانه کښې دا مسئله ډیره په زور او شور سره اوچته شوې وه، د هغه زمانې خلفاء د معتزله د مسلک طرف ته مائل وو په دې وجه هغوی علماء اهل سنت مجبور کړل په عقیده خلق القرآن باندې، بعضو خو د دې اقرار او کړو او بعض ترې نه ښکاره انکار او کړو هم په هغوی کښې امام احمد رحمه الله هم دې په دې باندې هغوی ته کورې هم ورکړې شوې او قید هم کړې شو، د معتصم بالله په خلافت کښ، او د هغوی په خپو کښې بیرې واچولې شوې خو

امام احمد رحمته الله د استقلال غرو، بیا د دې نه روستو د واثق بالله زمانه راغله د هغه هم دا طرز وو، د دې نه پس متوکل بالله ته الله پاک هدایت او کړو هغه د امام احمد رحمته الله ډیر تعظیم او کړو او دا فتنه ئې ختم کړه فجزاه الله تعالی احسن الجزاء.... شیخ عبد الفتاح ابو غده رحمته الله په دې موضوع باندې مستقل یو رساله تالیف کړې ده د مسئله خلق القرآن په نوم باندې چه په هغې کښې هغوی دا مسئله او د دې متعلقات ډیر په تفصیل او تحقیق سره لیکلې دی په هغې کښې لیکلی دی چه د دې مسئلې نفس ابتداء خو په عهد اموی کښې د جهنم بن صفوان بلکه د هغه نه هم مخکښې د جعد بن درهم د طرف نه اوشوه جعد بن درهم په ۱۱۸ هجری او جهنم بن صفوان ۱۲۸ هجری کښې د عهد اموی آخر کښې قتل کړې شو، په هغې کښې دا هم لیکلې شوې دی چه د امام ابو حنیفه رحمته الله په زمانه کښې هم دا مسئله ډیره اوچته شوې وه خو امام صاحب هغه ختم کړه؟، د دې مسئلې نوم هم په تاریخ او کتب تراجم رجال کښې مشهور دي، د مسئله خلق القرآن نه علاوه په مسئله اللفظ او مسئله المحنة باندې هم مشهوره ده، پس په کتب رجال کښې راځی، «ابتلى بالمحنة» یعنی مسئله د خلق القرآن سره مخامخ شوې وو.

د امام بخاری رحمته الله د طرف نه په غلاة حنابلة باندې رد:

د دې نه پس خان پوهه کړئ چه امام احمد رحمته الله به دا فرمائیل: لا يقولن احدکم لفظی بالقرآن حادث... یعنی په ژبه باندې دا هم مه ښکاره کوئ چه د قرآن کریم الفاظ حادث دی (احتیاطاً د معتزله په مخالفت کښ) خو غلاة حنابلة دا او کړل چه هغوی د قرآن کریم الفاظو ته حقیقه قدیم وئیل شروع کړل او صرف دا نه بلکه د دې نه هم وړاندې وینا ئې شروع کړه: کل ما بین الدفتین فهو قدیم... بلکه دې دفتین ته ئې هم قدیم وئیل شروع کړل، او د قرآن کریم اوراق او په کوم قلم او سیاهنی چه لیکلې شوې دې هغې ته ئې هم قدیم وئیل شروع کړل، بیا د امام بخاری رحمته الله زمانه راغله نو هغوی د دې مسئلې اصلاح او تحقیق او فرمائیلو او وې فرمائیل: لفظی بالقرآن حادث، او وې فرمائیل: الفاظنا اعمالنا واعمالنا حادثه، او په اصل کښې هم دا رانی د امام احمد بن حنبل هم وه خو هغوی د «لفظی بالقرآن حادث» نه خان ساتلو د خپل ماحول په اعتبار سره، په دې سره بعض خلقو دا او گنرله چه د امام بخاری او د امام احمد خپل مینځ کښې په رانې کښې هم اختلاف دې حال دا چه داسې نه ده لکه چه مونږه لیکلی، کذا افاد الشیخ قدس سره فی درس البخاری وفي مقدمة اللامع.

[۴۷۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَنبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْرِضُ نَفْسَهُ عَلَى النَّاسِ فِي الْمَوْقِفِ، فَقَالَ: أَلَا رَجُلٌ يَحْمِلُنِي إِلَى قَوْمِهِ، فَإِنَّ قُرَيْشًا قَدْ مَنَعُونِي أَنْ أَبْلِغَ كَلَامَ رَبِّي."

١: سنن الترمذي لفضائل القرآن ۲۴ (۲۹۲۵)، سنن ابن ماجه المقدمة ۱۳ (۲۰۱)، (تحفة الأشراف: ۲۲۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/ ۳۹۰)، دي لفضائل ۵ (۳۳۹۷) (صحيح)

د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه نه روایت دي چې «د بعثت په ابتدائي ورځو کښې، پیغمبر صلی الله علیه و آله خپل ځان په میدان عرفات کښې خلقو ته پیش کولو او فرمائیل ئې: آیا څوک شته دي چې ما لره خپل قوم طرف ته بوځي، بې شکه قریشو ما لره د خپل رب د کلام د رسولو نه منع کړې دي.»

قوله: «عن جابر بن عبد الله قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَغْرُضُ نَفْسَهُ عَلَى النَّاسِ فِي الْمَوْقِفِ فَقَالَ «أَلَا رَجُلٌ يَخْمِلُنِي إِلَى قَوْمِهِ فَإِنْ قُرِئْنَا قَدْ مَنَعُونِي أَنْ أَبْلُغَ كَلَامَ رَبِّي»»

سیدنا جابر رضي الله عنه فرمائی چې رسول الله صلی الله علیه و آله به د حج په موسم کښې په خلقو باندې ځان پیش کولو، یعنی د هجرت نه مخکښې د نبوت په شروع کښ، د حج په زمانه کښې چونکه د څلورو واړو طرفونو نه، د مختلفو ښهرونو نه به خلق مکې مکرمې ته راتلل نو په دې موقع باندې رسول الله صلی الله علیه و آله پخپله د خلقو سره ملاقات کولو، د خپل ځان د پیش کولو مطلب هم دا دي او هغوی ته به رسول الله صلی الله علیه و آله هم دا فرمائیل چې په تاسو کښې څوک داسې شته چې ما ځان سره په واپسې کښې بوځي چې زه هلته د تبلیغ او د رسالت کار سره ته اورسولې شم، او د خپل رب کلام هغوی ته اورسولې شم، دا زما قوم قریش ما دي کار ته نه پریرې دي.

په دې حدیث کښې رسول الله صلی الله علیه و آله «کلام ربی» فرمایلي دي معلومه شوه چې کلام د الله پاک صفت دي، هم دا د مصنف رحمه الله غرض دي.

والحدیث أخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه، وقال الترمذی حسن صحيح غريب.

[۴۷۳۶] (۱) حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُمَرَ، أَنبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَايْدَةَ، عَنْ مُجَالِيدٍ، عَنْ عَامِرِ بْنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شُهَيْرٍ، قَالَ: "كُنْتُ عِنْدَ النَّجَاشِيِّ، فَقَرَأَ ابْنُ لَهُ آيَةً مِنَ الْإِنْجِيلِ، فَضَحِكْتُ، فَقَالَ: أَتَضْحَكُ مِنْ كَلَامِ اللَّهِ؟"

حضرت عامر بن شهر رضي الله عنه روایت کړې دي هغوی فرمایلي دي چې زه د نجاشي په دربار کښې وم چې د هغه ځوی د انجیل یو آیت اولوستو، ما اوځندل نو هغه اووې آیا ته د الله پاک په کلام پورې خندا کوي؟

قوله: «عن عامر بن شهر قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ النَّجَاشِيِّ فَقَرَأَ ابْنُ لَهُ آيَةً مِنَ الْإِنْجِيلِ فَضَحِكْتُ فَقَالَ: أَتَضْحَكُ مِنْ كَلَامِ اللَّهِ تَعَالَى»

سیدنا عامر بن شهر رضي الله عنه فرمائی چې یو ځل زه شاه حبشه نجاشي سره ناست اوم نو د هغه ځوئی د انجیل یو آیت اولوستلو چې په هغې باندې ماته خندا راغله، خندا به ورته د څه وجې نه راغلې وی چې هغه مونږ ته نه ده معلومه، یا خو به په دې کښې د آیت د مضمون دخل وی، یا د هغه په طرز قراءت باندې یا بل څه وجه، دلته د نجاشي په کلام کښې هم د کلام اضافت د الله پاک طرف ته کړې شوې دي معلومه شوه چې دا خبره د مخکښې نه مشهوره ده او اهل کتاب هم دا مني.

[۴۷۳۵] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ، وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ، وَكُلُّ حَدَّثِنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ، قَالَتْ: "وَلَشَأْنِي فِي نَفْسِي كَانَ أَحَقَرَمِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ اللَّهُ فِي بَأْمِرَتِي".

د ام المؤمنین حضرت عائشہ نہ روایت دی چہ ما بہ خیل خان لره په نفس خیل کنبی ډیر زیات حقیر گنړلو ددی خبری نه چہ الله تعالیٰ به زما د براءت په سلسله کنبی داسی کلام فرمائی چہ دهغی به تلاوت کولی شی :-

قوله: (عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ وَكُلُّ حَدَّثِنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ) ابن شهاب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د عائشہ رضی اللہ عنہا متعلق حدیث الافک ماته خپله د عائشہ رضی اللہ عنہا په روایت د خلورو استاذانو نه رارسیدلې دې کوم چہ په سند کنبی ذکر دی، خو هغه پوره حدیث ماته د هر یو نه نه دې رارسیدلې بلکه د هر یو نه دې اوږد حدیث څه نه څه حصه، چہ دهغی یو تکره دا هم ده چہ کله د عائشہ رضی اللہ عنہا په باره کنبی د آیات براءت نزول اوشونو د هغی په باره کنبی هغه فرمائی چہ ما به خپله مرتبه د دې نه ډیره کمه گنړله چہ الله پاک به د دې مسئلې په باره کنبی کلام فرمائی یعنی د وحی په ذریعه به فیصله فرمائی او وحی هم داسی چہ متلو وی، بلکه زما په ذهن کنبی دا وه چہ زما په باره کنبی به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څه خوب وغیره اوینی، د عائشہ رضی اللہ عنہا په باره کنبی په دې کلام کنبی (ان يتكلم الله في) ذکر دی، یعنی د کلام نسبت د الله پاک طرف ته په قرآن کریم کنبی، ترجمه الباب ثابت شو چہ قرآن کریم کلام الله او د الله پاک صفت دی، په حاشیه د بذل کنبی دی د حدیث افک متعلق اخرجه البخاری مفصلا فی مواضع كثيرة من كتابه وبسط الحافظ شرحها فی التفسیر، زمونږ په نزد هم د دې حوالې په کتاب الحدود، باب حد القذف کنبی تیرې شوي. والحديث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی مطولا ومختصرا، قاله المنذري.

[۴۷۳۷] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ ابْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ: أَعِيدَ كَمَا بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ، ثُمَّ يَقُولُ: كَانَ أَبُوكُمْ يَعُودُ بِهِمَا إِسْمَاعِيلَ، وَإِسْحَاقَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ لَيْسَ بِمَخْلُوقٍ.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به حضرات حسن، حسین رضی اللہ عنہما په دې الفاظو سره دمول: [أَعِيدَ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَّةٍ، وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ] زه دواړو لره د الله پاک د کامل کلماتو په پناهې کنبی ورکووم چہ د هر شیطان، د هر موذی او د هر بد نظر د شر نه محفوظ وی - بیاني فرمائیل ستاسو پلار (حضرت ابراهیم علیه السلام) به

(۱) صحیح البخاری/الشهادت ۱۵ (۲۶۶۱)، المغازی ۱۲ (۴۰۲۵)، ۳۴ (۴۱۴۱)، صحیح مسلم/التوبة ۱۰ (۲۷۷۰)، تحفة الأشراف: ۱۶۱۲۶، ۱۶۱۲۸، ۱۶۳۱۱، ۱۶۵۷۶، ۱۷۴۰۹، ۱۷۴۱۲ (صحیح)
(۲) صحیح البخاری/احادیث الأنبياء ۱۰ (۳۳۷۱)، سنن الترمذی/الطب ۱۸ (۲۰۶۰)، سنن ابن ماجه/الطب ۳۶ (۳۵۲۵)، تحفة الأشراف: ۵۶۲۷، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۷۱، ۲۷۰) (صحیح)

حضرت اسماعیل او اسحاق علیهم السلام ته ددې په ذریعې سره پناه ورکوله. "امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی دا دلیل دې ددې خبرې چه قرآن کریم مخلوق نه دې -

قوله: «عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ: «أُعِيذُكُمَا بِكَلِمَاتِ اللَّهِ الثَّامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَأَمِيَّةٍ». ثُمَّ يَقُولُ: «كَانَ أَبُوكُم يُعَوِّذُ بِهِمَا إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ»»

يعنی رسول الله صلی الله علیه و آله به د حسن او حسین علیهما السلام دپاره دا دعا کوله یعنی د دم کولو دپاره چه په هغې کبې د کلماتو اضافت الله پاک طرف ته کړې شوې دې «هامة» هر زهریله خناور، مار لرم وغیره، او لامة یعنی ذات لمم او د لمم معنی ده یو خیز ته نزدې کیدل لهذا ترجمه به دا وی چه د هرې بدې سترگې او بد نظر نه کومه چه په بل لگیدونکې وی، او د ابوکم نه مراد سیدنا ابراهیم علیه السلام دې لانه ابوالعرب، یعنی ابراهیم علیه السلام به هم خپل دواړه خامن اسماعیل او اسحاق علیهم السلام هم په دې دعا باندې دمول.

په بعض نسخو کبې د دې دعا نه پس دا زیادت دې: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا ذَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ لَيْسَ بِمَخْلُوقٍ... امام خطابی رحمته الله علیه فرمائی چه امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه به د رسول الله صلی الله علیه و آله د قول «بکلمات الله التامة» نه استدلال کولو چه قرآن کریم مخلوق او حادث نه دې خکه چه په هر کلام مخلوق کبې خه نه خه نقص وی لهذا کوم کلام چه په ټولو صفاتو سره موصوف وی لکه دلته په حدیث کبې چه دی هغه به غیرمخلوق وی او هغه دالله سبحانه وتعالی کلام دې.

د الله پاک د صفت کلام په غیر مخلوق کیدو باندې د امام بیهقی استدلال:

د کلام الله په غیر مخلوق کیدو باندې امام بیهقی رحمته الله علیه فرمائی چه د الله پاک کلام د هغه د صفات ذات نه دې او د الله پاک یو صفت د صفات ذات نه مخلوق او حادث نه دې، الله پاک فرمائی: «إِنَّمَا قَوْلُنَا لَشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ» چه د هغې نه معلومیږی چه هر مخلوق خیز په کن سره پیدا کیږی نو که قرآن کریم مخلوق او منلې شی نو ظاهره ده چه هغه به مخلوق وی په کن سره او کن هم د الله پاک قول او کلام دې لهذا د هغې دپاره به هم د کن ضرورت وی او چونکه هغه کن هم قول دې په دې وجه د هغې دپاره به د یو بل کن ضرورت وی، وهکدا الی غیر النهایة، یعنی تسلسل به لازم شی کوم چه باطل دې والحديث اخرجه البخاری ومسلم والترمذی والنسائی وابن ماجه، قاله المنذرى.

[۴۷۳۸] (حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ الرَّازِيُّ، وَعَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالُوا: أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، أَنبَأَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَرْثُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا تَكَلَّمَ اللَّهُ بِالْوَحْيِ، سَمِعَ أَهْلُ السَّمَاءِ لِلْسَّمَاءِ صَلَافَةً، كَجَرِّ السِّلْسِلَةِ عَلَى الصَّفَا، فَيُصْعَقُونَ، فَلَا يَرَوْنَ كَذَلِكَ حَتَّى يَأْتِيَهُمْ جِبْرِيلُ، حَتَّى إِذَا جَاءَهُمْ جِبْرِيلُ فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ، قَالَ: فَيَقُولُونَ: يَا جِبْرِيلُ، مَاذَا قَالَ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: الْحَقُّ، فَيَقُولُونَ: الْحَقُّ، الْحَقُّ".

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرمائیل: کله چې الله تعالیٰ په څه وحی باندې تکلم فرمائی نو آسمان والا په اسمان کېښي یو آواز اوري لکه چې په کانډې باندې زنځیر رانښکلي شي. د هغې نه هغوی بې هوشه کیږي او بیا په هم دي کیفیت کېښي وی تردې پورې چې هغوی ته جبریل امین راشي نو د هغه په راتلو سره ددوی نه هغه کیفیت زائله شي او هغوی د جبریل امین نه پوښتنه کوي چې ستا رب څه او فرمائیل؟ هغه ورته وائی: حق ئې او فرمائیل، نو هغوی هم او وائی چې حق ئې او فرمائیل، حق ئې او فرمائیل.

قوله: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِذَا تَكَلَّمَ اللَّهُ بِالْوَحْيِ سَمِعَ أَهْلُ السَّمَاءِ لِلْسَّمَاءِ صَلَصلةً كَجَرِّ السِّلْسِلَةِ عَلَى الصِّفَا..... قَالَ: «فَيَقُولُونَ: يَا جِبْرِيلُ مَاذَا قَالَ رَبُّكَ فَيَقُولُ: الْحَقُّ فَيَقُولُونَ: الْحَقُّ الْحَقُّ»»

شرح الحديث:

چې کله الله پاک کلام فرمائی په وحی سره جبرائیل عليه السلام ته نو د اسمان ملائک ټول د آسمان یو آواز اوري، په یو روایت کېښي دي: «اذا تكلم الله بالوحي اخذ السموات منه رجفة او قال رعدة شديدة من خوف الله تعالى فاذا سمع ذلك اهل السموات صعقوا وخروا لله سجدا، یعنی خپله په اسمان کېښي یو آواز پیدا شي د هغې د خوزیدو او رپیدو د وجې نه د الله پاک د ویرې نه، چې کله د آسمان دا آواز ملائک واورې نو هغوی بیهوشه شي.

صلصلة هغه آواز ته وائی چې اوسپنه اوسپنې ته راگزار کړې شي او دلته په روایت کېښي دي د دې په باره کېښي چې داسې آواز پیدا شي لکه د اوسپنې زنځیر چې په صفا کانډې باندې رانښکلي شي، «فيصعقون» نو عام ملائک په دې باندې بیهوشه شي پس هغوی هم په دې کېښي حالت کېښي پراته وی تر دې چې جبرائیل عليه السلام هغوی ته تشریف راوړي او د هغوی په راتلو باندې د هغوی نه بیهوشی لري شي او هغوی په هوش کېښي راشي او د جبرائیل عليه السلام نه تپوس کوي چې ستا رب څه خبره او کړه نو هغه فرمائی حق خبره ئې او کړه نو په دې باندې هغه ټول ملائک وائی او صحیح ده حق خبره ئې او کړه.

په دې حدیث کېښي هم د قول نسبت د الله پاک طرف ته کړې شوې دي معلومه شوه چې قول او کلام د الله پاک صفت دي.

د بخاری په شروع کېښي په اول باب کېښي د عائشې رضي الله عنها په حدیث کېښي داسې دي چې حارث بن هشام د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو «كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْيُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَخْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلَصلةِ الْجَرَسِ، وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ، فَيُفْصِمُ عَنِّي وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَخْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ» په دې حدیث کېښي د وحی دوه طریقې ذکر دي اول په مثل د صلصلة الجرس یعنی د جرس په شان آواز او بل شکل دا چې کله داسې هم کیږي چې هغه فرشته ماسره د انسان په شکل کېښي خبرې کوي نو زه د هغه کلمات محفوظ کړم، د صلصلة الجرس په باره کېښي د مولانا شبیر احمد عثمانی په تقریر بخاری کېښي دي: بیا په دې کېښي کلام دي چې دا صوت د وحی وو یا که د ملائکو د وزرو، د

علماء کرامو دواړه اقوال پکښې شته، زمونږ په نزد ظاهر دا ده والله اعلم چه دا آواز به د وحی وو او دا بیان مشابه دې د هغې کوم چه په بل حدیث کښې راغلی دی چه کله الله پاک څه حکم رالیرې نو ملائک داسې آواز اوری کوم چه په صفا کانړی باندې د زنجیر رابښکلو نه پیدا کیږي، ملائک په دې آواز اوریدلو سره په سجده کښې پریوځي او خپلې وزرې وهی او په هغوی باندې رعب راشي، او د حضرت شیخ په تقریر کښې دی چه په دې کښې د علماء کرامو شپږ اقوال دی (کوم چه وړاندې په هغې کښې ذکر دی) خو دا دې په ذهن کښې وی چه د بخاری والا حدیث کوم چه د هغې په شروع کښې دې په اول باب کښ، د کوم الفاظ چه مونږ پورته ذکر کړې دی هغه د اتیان الوحی علی الرسول په باره کښې دې چه د هغې تعلق د زمکې او دې عالم سره دې، او کوم حدیث چه د ابوداؤد دې دا بل دې اود دې تعلق د عالم علوی سره دې لکه چه د دې د الفاظونه معلومیري ﴿اذا تكلم الله تعالى بالوحي سمع اهل السماء﴾ دې طرف ته حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې هم اشاره کړې ده، لهذا دواړه احادیث بیل بیل کنړل پکار دی.

والحدیث اخرجه البخاری والترمذی وابن ماجه نحوه من حدیث عكرمة مولى ابن عباس عن ابي هريرة رضى الله تعالى عنه وقد تقدم في كتاب الحروف، قاله المنذرى.

باب فی ذکر البعث والصّور

باب په قبر کښې د سوال جواب او د عذاب بیان

بعث یعنی د مړو د قبرونو نه پاسیدل او دوباره ژوندی کیدل، قال تعالى ﴿ثم بعثناكم من بعد موتكم﴾ او هم د دې نه دې ﴿البعث﴾ د الله پاک په نومونو کښ، او صور هغه جسم دې کوم چه د ښکر مشابه دې په کوم کښې چه به اسرافیل عليه السلام پوکې وهی یعنی د چا په پوکې سره چه به په هغې کښې آواز پیدا شی په حدیث الباب کښې هم دا مضمون دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمائیل چه ﴿الصُّورُ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ﴾ خو د بعث او صور مسئله خو په ظاهر اجماعی ده ټولې اسلامی ډلې د دې قائل دی او دلته د هغه ابوابو سلسله روانه ده چه په هغې کښې د نورو اسلامی ډلو اختلاف موندلې شی، او په ډیر نسخو کښې دا باب شته هم نه، پس د منذری په نسخه کښې دا باب نشته.

[٤٧٤٢] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا مُعْتَمِرٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَسْلَمٌ، عَنْ يَشْرِبْنِ شَقَافٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الصُّورُ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ.

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلې دی: "صور یو ښکر دې چه په هغې کښې به پوکې وهلې شی."

١: سنن الترمذی/صفة القيامة ٨ (٢٤٣٠)، تفسير القرآن ٤٠ (٣٢٤٤)، (تحفة الأشراف: ٨٦٠٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٩٢، ١٦٢/٢)، سنن الدارمي/الرقائق ٧٩ (٢٨٤٠) (صحيح)

[۴۷۴۳] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «كُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُ الْأَرْضَ، إِلَّا عَجَبَ الذَّنْبِ، مِنْهُ خُلِقَ، وَفِيهِ يُرْكَبُ».

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روايت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائيل: د ابن آدم به تمام جسم خاوره او خوري مگر د لکني آخري جر بچ پاتي کيږي. هم ددي نه د پيدائش ابتداء کيږي او هم ددي نه به دوباره جسم مرکب کيږي.

قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «كُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُ الْأَرْضَ إِلَّا عَجَبَ الذَّنْبِ مِنْهُ خُلِقَ وَفِيهِ يُرْكَبُ»»

رسول الله ﷺ فرمائي چه د انسان د بدن ټول اندامونه زمکه خوري، سوا د ملا د هلوکي نه چه هم د دي نه الله پاک د دي انسان د پيدائش شروع کړې وو او هم د دي نه به نې بيا دوباره وجود جوړوي.

د عجب الذنب په باره کښې اختلاف دي چه دا به زمکه خوري يا نه؟ بعضو ويلي دي چه مقصود ترې نه طول بقا او طول مکث دي يعنی ترد ډير زمانې پورې به باقی وي او آخر هغه به هم يوه ورځ فنا شي، او دويم قول دا دي چه هغه خو به زاپه او خراب شي خو بالکليه به نه فنا کيږي بلکه څه ذرات به د هغې په زمکه کښې په خاورو کښې مخلوط کيدو سره باقی وي اگر چه هغه محسوس او په نظر رانشي نو بيله خبره ده. فقد ورد انه يكون مثل حبة خردل، هم په دي وجه ويلي شي د دي په باره کښې اول ما يخلق و آخر ما يخلق يعنی په پيدائش کښې د بدن په ټولو اندامونو باندې مقدم او په زړيدو او خرابيدو کښې د ټولو نه روستو، په حاشيه د بذل کښې دي واليه يظهر ميل الطحاوی فی مشکل الآثار اذ قال لا يستکر من لطيف قدرته تعالى ان يبقى عجب الذنب لا تاكله التراب او النار اذا احترق، ويكون مثل نار ابراهيم ..

د انبياء ﷺ په شان هغه اشخاص د چا بدنونه چه خاورې نه خوري:

علماء کرامو ليکلي دي چه د دي حديث د عموم نه انبياء کرام ﷺ مستثنی دي فان الله تعالى حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء (بذل) او په حاشيه د بذل کښې دي چه د انبياء کرامو ﷺ سره په دي کښې څو اشخاص نور هم دي کوم چه د هغوی سره ملحق دي او هغه دا دي: الشهداء، المودن المحتسب، الصديقون، العلماء العاملون، حامل القرآن والعامل به، والمرابط، والميت بالطاعون صابرا محتسبا، والمکثر من ذکر الله تعالى، والمحب لله... فتلك عشرة كاملة، كذا في الاوجز عن الزرقاني. والحديث اخرجه مسلم والنسائي، قاله المنذري.

.....

(۱) سنن النسائي/الجنائز ۱۱۷ (۲۰۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۳۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/تفسير الزمر ۴ (۴۸۱۴)، تفسير النبأ ۱ (۴۹۳۵)، صحيح مسلم/الفتن ۲۸ (۲۹۵۵)، سنن ابن ماجه/الزهد ۳۲ (۴۲۶۶)، موطا امام مالك/الجنائز ۱۶ (۴۸)، مسند احمد (۲/۳۱۵، ۳۲۲، ۴۷۸، ۴۹۹) (صحيح)

باب فِي الشَّفَاعَةِ

باب ۲۰، ۲۱ - شفاعت بیان

په شفاعت کښې د معتزله او خوارجو اختلاف دې هغوی د مذنبین او عصاة (نافرمان) د پاره د شفاعت قائل نه دی، خو کوم شفاعت چه به د مومنانو دپاره د درجاتو د اوچتوالی دپاره کولې شی د هغې قائل دی، په شرح عقائد کښې دی: والشفاعة ثابتة للرسول والاخيار (الصلحاء والاتقياء) فی حق اهل الکبائر ما لمستفيض من الاخبار، خلافا للمعتزلة، وهذا مبني على ما سبق من جواز العفو والمغفرة بدون الشفاعة فبالشفاعة اولى وعندهم لما لم يجر لم تجز، یعنی د اهل سنت په نزد د مذنبین مغفرت او معافی بغیر د شفاعت نه هم جائز ده د چا دپاره هم چه الله پاک او غواری، لهذا د شفاعت په صورت کښې مغفرت کیدل به په طریق اولی جائز وی، او د معتزله په نزد چونکه عقاب د عاصی واجب دې په الله پاک باندې معاف کول جائز نه دی هم په دې بناء د هغوی په نزد شفاعت هم جائز نه دی بیا د دې دلایل هم ذکر کړې شوي دي.

[۴۷۳۹] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، أَخْبَرَنَا بَسْطَامُ بْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ أَشْعَثَ الْحَدَّانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي.

د حضرت انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: زما شفاعت به زما د امت د هغه کسانو دپاره وی کوم چه د کبیره گناه مرتکب شوي وی. -
د باب د اول حدیث نه د معتزله تردید کیږي «شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي» هغوی ددې قسم آیتونونه استدلال کړې دي «فما تنفعهم شفاعة الشافعين» او «وما للظالمين من حميم ولا شفيع يطاع» د دې جواب دا دي چه دا آیتونه د کفارو په باره کښې دي.
د شفاعت اقسام او د هغې مصادیق:

امام نووی رحمته الله د قاضی عیاض نه نقل کړی دی چه د شفاعت پنځه قسمونه دي ۱: فی الراحه من هول الموقف... یعنی د حساب کتاب شروع کولو دپاره، د خلقو د قبرونو نه د اوچتیدلو نه پس په میدان حشر کښې چرته چه نمر څه دپاسه د یوې نیزې په مقدار وی د حساب کتاب په انتظار کښې به سخت حیران او سرگردان وی چه په څه طریقچه حساب خو شروع شی، انجام چه هر څه وی هغه خو روستو خبره ده او بیا به ټول مخلوق د مشورې کولو نه پس آدم عليه السلام ته لار شی او بیا به د هغوی د عذر فرمائیلو نه پس پرله پسې د نورو انبیاء عليهم السلام په خدمت کښې او بیا په آخر کښې به د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په خدمت کښې راشی، بیا به د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په سفارش باندې د حساب و کتاب سلسله شروع شی، هم د دې شفاعت نوم عظمی او کبری دي.

۲: بعض خلقو لره بغیر د حساب کتاب نه جنت ته د داخلولو دپاره، ۳: کوم خلق چه د عذاب مستحق وو د هغوی دپاره د جنت سفارش، ۴: د اخراج من النار دپاره سفارش، پس ډیر نافرمان به د شفاعت د وجې نه د جهنم نه راویستلې شی او جنت ته به بوتلې

١: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۳۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۳/۳) (صحیح)

شی ۵. هغه شفاعت کوم چه به د رفع درجات دپاره وی (هامش بذرل)
 په حاشیه د ترمذی کنبی په دې باندې زیادت دې چه په هغې کنبی د اهل سنت په دلائلو
 کنبی دا آیت پیش کړې دې: **يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا**. دا
 دا چه د شفاعت په باره کنبی آثار او روایات حد د تواتر ته رسیدلې دی د خپلې مجسومې
 په اعتبار سره د صحت شفاعت فی الاخرة په باره کنب، او د سلف صالحین اجماع هم، او بیا
 د شفاعت د ذکر شوې پنځو قسمونو د ذکر کولو نه پس په اخیر کنبی دی: **هذا ما قاله**
الطبي في شرح المشكاة، وزاد الشيخ في اللغات خمسة أقسام آخر احدها في الذين تساوت حسناتهم
وسيناتهم فيشفع فيهم ليدخلوا الجنة يعني د کومو خلقو چه نیکی او گناهونه برابر وی د هغوی
دپاره شفاعت، الثانية في استفتاح الجنة، يعني د جنت دروازه د پرانستلو دپاره، الثالثة في
تخفيف العذاب لمن يستحقه، الرابعة لاهل المدينة، والخامسة لزائري قبره الشريف على وجه الامتياز
والاختصاص، والله تعالى اعلم اه په دې کنبی بعض د رسول الله ﷺ سره خاص دی او بعض
 عام دی (حاشیه ترمذی ۶۹/۲) والحديث أخرجه البخاري في التاريخ الكبير بالاسناد الذي أخرجه به
 ابوداؤد، قاله المنذري.

[۴۷۴۰] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو جَرَّاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ
 حُصَيْنٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ، فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَيُسَمَّوْنَ
 الْجَهَنَّمِيِّينَ".

د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: یوه ډله به د
 جهنم نه د حضرت محمد ﷺ په شفاعت سره راوځي او جنت ته به داخل شی او د هغوی نوم
 به "جهنمیین" وی.

﴿حَدَّثَنِي عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ عَنِ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: « يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ
 بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَيُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ »﴾

د رسول الله ﷺ په شفاعت سره به بعض خلق جهنم ته رسیدلو نه پس د هغې نه
 راویستلو سره جنت ته داخل کړې شی چه د هغوی نوم به جهنمیین وی یعنی جنت ته د
 داخلیدو نه پس هم، د تذکیر نعمت دپاره.

والحديث أخرجه البخاري والترمذي وابن ماجه، قاله المنذري.

[۴۷۴۱] (٢) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سَفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ
 النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ".

حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی: بې شکه اهل جنت به په

١: صحيح البخاري للرقاق ٥١ (٦٥٦٦)، سنن الترمذي/صفة جهنم ١٠ (٢٦٠٠)، سنن ابن ماجه للزهدي ٣٧ (٤٣١٥)، (تحفة
 الأشراف: ١٠٨٧١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٣٤/٤) (صحيح)

٢: صحيح مسلم للجنة وصفة نعيمها ٧ (٢٨٣٥)، (تحفة الأشراف: ٢٣٠٠)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣١٦٣، ٣٦٤) سنن
 الدارمي للرقاق ١٠٧ (٢٨٧٢) (صحيح)

جنت کښې خوراک، څښاک کوی.

قوله: «عَنْ جَابِرٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ: «إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ» يعني جنتیان به په جنت کښې خوراک څکا کوی څنگه چه په دنیا کښې خوراک څکا کوی او د خوراک څکا کونکي نعمتونه چه څنگه دلته دی هلته به هم وی، بلکه دا څیزونه اصل به هم هغه وی، په دنیا کښې خو لږ شان د نمونې په طور ورکړې شوې دي، په ابوداؤد کښې خو د جنت دوزخ سره متعلق مستقل ابواب نشته، په بخاری او ترمذی وغیره کښې په کثرت سره دي، په ترمذی کښې دی ابواب صفة الجنة یو غټه سرخی چه د هغې لاندې ډیر ابواب د نعماء جنت متعلق مذکور دي، د دې نه پس د صفة جهنم سره متعلق ډیر ابواب دي او په هغې کښې روایات مفصله ذکر دي او په ابواب صفة الجنة کښې یو باب صفة شجر الجنة دې او یو باب باب فی صفة غرف الجنة، هم دغه شان صفة درجات الجنة، نساء اهل الجنة، صفت ثمار الجنة وغیره وغیره.

ایا په جنت کښې به جماع او اولاد وی :

هم د دغې ابوابو نه یو باب صفة جماع اهل الجنة هم دې چه په هغې کښې دا حدیث مذکور دي: «عن أنس: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يعطى المؤمن في الجنة قوة كذا وكذا من الجماع قيل يا رسول الله أو يطبق ذلك؟ قال يعطى قوة مائة» په جنت کښې به یو مومن ته دومره کړته، یا دومره زنانو سره د جماع طاقت ورکولې شی (تعداد ذکر نه دي) په دې باندې یو صحابی تپوس او کړو چه آیا په هغه کښې به دومره طاقت وی نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل یو جنتی ته به په جنت کښې د سلو سړو طاقت ورکړې شی اوس دا چه په جنت کښې به اولاد هم وی یا نه دې باره کښې په هغې کښې یا په بل باب کښې ئې ضمنا دا حدیث ذکر کړې دي «عن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المؤمن إذا اشتهى الولد في الجنة كان حمله ووضع وسنه في ساعة كما يشتهي» چه کله مومن په جنت کښې اولاد غواړی نو د جماع نه پس د حمل استقرار او د هغه پیدائش او د هغه پوره عمر (درې دیرش کاله) دا ټول کارونه به په یو ساعت کښې اوشی. هذا حدیث حسن غریب.... وقد اختلف اهل العلم في هذا فقال بعضهم في الجنة جماع ولا يكون ولد هكذا روي عن طاووس و مجاهد و إبراهيم النخعي وقال محمد قال إسحق بن إبراهيم في حديث النبي صلى الله عليه وسلم إذا اشتهى المؤمن الولد في الجنة كان في ساعة واحد كما يشتهي ولكن لا يشتهي قال محمد وقد روي عن أبي رزين العقيلي عن النبي صلى الله عليه وسلم قال إن أهل الجنة لا يكون لهم فيها ولد... اهدد محمد نه مراد امام بخاری رحمه الله دې او اسحاق بن ابراهیم هم هغه دې کوم چه په اسحق بن راهویه سره مشهور دي هغوی فرمائی چه که غواړی نو هم دغه شان به اوشی څنگه چه په حدیث کښې ذکر دی خو هغه به داسې نه غواړی، لهذا هلته به د پیدائش سلسله نه وی. دا حدیث کوم چه مصنف رحمه الله په دې باب کښې راوړې دي د ترجمة الباب مناسب نه دي چه دا حدیث که په راروان باب کښې وې نو ډیره به غوره وه. والحديث أخرجه مسلم بإثره منه، قاله المنذرى.

باب فِي خَلْقِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ

باب دَفْنَا نَه وَرستو پورته کیدل او د شپیلې پوک و هلو بیان

[۴۷۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْجَنَّةَ، قَالَ جِبْرِيلُ: أَذْهَبُ فَانْظُرَ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ فَانْظَرَ إِلَيْهَا، ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، وَعِزَّتِكَ لَا يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا، ثُمَّ حَفَّهَا بِالْمَكَارِهِ، ثُمَّ قَالَ: يَا جِبْرِيلُ أَذْهَبُ فَانْظُرَ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ فَانْظَرَ إِلَيْهَا ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَدْخُلَهَا أَحَدٌ، قَالَ: فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ النَّارَ، قَالَ: يَا جِبْرِيلُ أَذْهَبُ فَانْظُرَ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ فَانْظَرَ إِلَيْهَا، ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، وَعِزَّتِكَ لَا يَسْمَعُ بِهَا أَحَدٌ قَبْدَ خُلُوعِهَا، فَحَفَّهَا بِالشَّهَوَاتِ، ثُمَّ قَالَ: يَا جِبْرِيلُ أَذْهَبُ فَانْظُرَ إِلَيْهَا، فَذَهَبَ فَانْظَرَ إِلَيْهَا، ثُمَّ جَاءَ، فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ لَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا دَخَلَهَا».

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کله چه الله تعالی جنت پیدا کړو نو جبریل امین ته ئې او فرمائیل: لاړ شه او دې لره او گوره بیا راغي نو وې وئیل ای زما رب! ستا په عزت مې دې قسم وی ددې متعلق چه څوک هم اوړی نو په دې کبسي به داخلیدل غواړی. بیا الله جل شانہ هغه (جنت) لره په مکروهاتو کبسي پټ کړو. (یعنی جنت چه د راتللو دپاره کوم عمل کولې شی او د کومو شرعی پابندیانو قبول چه به وی نو یقیناً هغې ته د انسان طبیعت مائل نه وی، یا د حق په لاره کبسي چه کوم تکالیف مخې ته راځي نو په هغې باندې د استقامت په وجه سره تکلیفونه او چتولې شی، بیا الله تعالی او فرمائیل: جبریل! لاړ شه هغې لره او گوره او راشه هغه لاړو هغه ئې او کتلو او بیا راغي او وې وئیل ای زما رب! ستا په عزت باندې مې قسم وی! ما ته یوه ده چه دې کبسي خو به هیڅ څوک داخل نه شی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل بیا چه هر کله الله تعالی دوزخ پیدا کړو نو جبریل ئې او فرمائیل: جبریل! لاړ شه او هغه او گوره هغه لاړو وې کتل او بیا راغي او وې وئیل: ای زما رب! ستا په عزت باندې قسم وی څوک داسې نشته دې چه ددې متعلق و اوړی او بیا په دې کبسي داخل شی. بیا الله تعالی جهنم لره په نفسانی خواهشاتو او مرغوباتو سره پټ کړو. بیا ئې او فرمائیل: جبریل! لاړ شه او هغه او گوره جبریل لاړو هغه ئې او کتلو او بیا راغي او وې وئیل ای زما رب! ستا په عزت باندې قسم وی او زما دې ستا په جلال باندې قسم وی! ما ته یوه ده چه دې ته د داخلیدو نه خو به هیڅ څوک بچ نه شی. قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْجَنَّةَ قَالَ لِجِبْرِيلَ: أَذْهَبُ فَانْظُرَ إِلَيْهَا الخ»

مضمون د حدیث دا دي چه کله الله پاک جنت پیدا کړو او جوړیدو سره تیار شو نو جبرائیل عليه السلام ته ئې او فرمائیل لاړه شه هغه او گوره هغه لاړو او د لیدو نه پس راغلو او دا راتلو نه پس ئې ډیر په وثوق سره قسم خوړلو سره دا عرض او کړو چه د داسې جنت چه کوم انسان حال و اوړی نو هغه به هغې ته ضرور ځی. د دې نه پس الله پاک جنت لره په ناخوښه او

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۵)، وقد أخرجه: سنن النسائي، الإيمان والنذور ۲ (۳۷۹۴)، مسند احمد (۲/۲۵۶، ۳۳۲، ۳۷۳) (حسن صحيح)

د مشقت په کارونو باندې گیر کړو کوم چه ذریعه وی د دخول جنت، او بیا ئې اوفرمائیل جبرائیل عليه السلام ته چه اوس لار شه او وې گوره هغه لارو او د کتلو نه پس راغلو نو دې خل ئې قسم خوړلو نه پس په وثوق سره اووې چه اوس خو زما دا ویره ده چه کیدې شی څوک به هم په دې کښې داخل نه شی، د دې نه پس په حدیث کښې د جهنم حال ذکر دې چه کله الله پاک هغه پیدا کړو نو جبرائیل ته ئې اوفرمائیل چه لار شه او هغه او گوره، هغه لارو او د کتلو نه پس راغلو او هم هغه شان ئې په قسم خوړلو سره اووې چه د دې حال چه څوک هم واورې نو ممکن نه ده چه دې ته به داخل شی، د دې نه پس الله پاک هغه په خواهشاتو او د نفس په غوره خیزونو سره گیر کړو او وې فرمائیل چه اوس لار شه او وې گوره هغه او کتلو او راغلو او قسم خوړلو سره ئې عرض او کړو چه اوس خو زما دا ویره ده چه څوک به هم دې ته د داخلیدو نه بغیر پاتې نه شی.

د مصنف رحمه الله غرض په ترجمه الباب سره دا بیان دې چه جنت او جهنم دواړه پیدا شوي دي، نه داسې لکه معتزله چه وائی چه جنت او دوزخ تر اوسه پورې نه دې پیدا کړې شوي هغه به د قیامت په ورځ باندې پیدا کیږي، دا بحث په شرح عقائد کښې هم ذکر دې، د معتزله شبهات او د هغې جوابات دې هلته او کتلې شی حضرت شیخ په حاشیه د بذل کښې د علامه شعرانی د الیواقیت والجواهر ۱۵۵ په حوالې سره چه جنت او دوزخ پیدا کړې شوي دي خو د هغې جوړیدل لا نه دې مکمل شوي، د خلقو د اعمالو په اعتبار سره په مزه مزه آبادیږي د هغه روایت د وجې نه په کوم کښې چه د جنت په باره کښې دی چه «انها قیعان و غراسها سبحان الله والحمد لله» دا اشاره د حدیث معراج د یو ټکړې طرف ته ده چه په هغې کښې دی چه کله رسول الله صلی الله علیه و آله د پورته نه په واپسې باندې په ابراهیم عليه السلام باندې راتیر شو نو هغوی رسول الله صلی الله علیه و آله ته اوفرمائیل چه خپل امت ته زما سلام وایه او هغوی ته د جنت په باره کښې دا اووایه کوم چه پورته ذکر شوه «انها قیعان» یعنی جنت خو هوار میدان دې د هغې اونې او بوټی دا دی سبحان الله الحمد لله، هم دغه شان په دلیل کښې هغوی یو بل حدیث پیش کړو چه «من بنی لله مسجدا بنی الله له بیتا فی الجنة» وړاندې هم په دې حاشیه کښې دی چه جنتونه اووۀ دی امام راغب اصفهانی د هغې نومونه ذکر کړې دي.

د جهنم عذاب ابدی دې او د فناء نار قول مردود دي :

او د دې نه پس بیا دا دی چه د جهنم عذاب د کفارو دپاره ابدی دې او بیا ئې د دې نه پس د شیخ محی الدین ابی عربی رانې دا نقل کړه چه د کفارو دپاره به جهنم د یوې مودې دپاره خو عذاب وی، بیا به د هغوی طبیعت ناریه جوړ شی بیا به هغوی د اور نه په ځانې د اذیت مزې اخلي او د ابن تیمیه او د ابن قیم او د سلفو د یو جماعت نه منقول دی چه اور به فنا شی کذا فی تفسیر الجمل، په تفسیر جمل کښې دا مسئله د سورة هود په آخر کښې د «خالدين فيها ما دامت السموات والارض الا ماشاء ربک» د لاندې ذکر شوې ده فارجع الیه لوشت، د هغې په آخر کښې دا دی د فناء نار قول د بعض علماء کرامو نه د نقل کولو نه پس : وقد نصر هذا القول ابن القيم کشیخه ابن تیمیه وهو مذهب متروک وقول مهجور لا یصار الیه ولا

يعول عليه وقد اول ذلك كله الجمهور واجابوا عن الآيات المذكورة بنحو عشرين وجها الخ.
والحديث أخرجه الترمذی والنسائي، قاله المنذرى.

باب فى الحوض

باب: ۲۲، ۲۱- د جنت او دوزخ د پيدا کولو بيان

د دې حوض کوثر خوارجو او بعض معتزله و انکار کړې دې او هم په دې وجه د دې بحث په شرع عقائد کښې ذکر کړې شوي دې پس په هغې کښې دى: «والحوض حق لقوله تعالى: انا اعطيتك الكوثر» ولقوله عليه الصلوة والسلام حوضى مسيرة شهر وزواياه سواء ماؤه ابيض من اللبن وريحه اطيب من المسك وكيزانه اكثر من نجوم السماء من يشرب منها فلا يظماء ابدا، والاحاديث فيه كثيرة اه د دې په حاشيه کښې دى چه د مصنف عليه السلام د کلام نه معلومېږي چه هم کوثر حوض دې او اصح دا ده چه کوثر جنت دې او حوض موقف دې، او د دې توجيه دا هم کيږي شى چه يو خو دې کوثر او يو نهر الکوثر او يو دې حوض الکوثر لهذا کوثر په دواړو باندې صادقېږي د بعض رواياتو نه معلومېږي چه د قيامت په ورځ به د هر نبي دپاره يو حوض وي، پس د ترمذی روايت دې: عن قتادة عن الحسن عن سمرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان لكل نبي حوضا وانهم يتباهون ايهم اكثر وارده واني ارجو ان اكون اكثرهم وارده قال ابو عيسى هذا حديث غريب وقد روى الأشعث بن عبد الملك هذا الحديث عن الحسن عن النبي صلى الله عليه وسلم مرسلًا ولم يذكر فيه عن سمرة وهو أصح.

[۴۷۴۵] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَمَامَكُمْ حَوْضًا، مَا بَيْنَ نَاحِيَّتَيْهِ كَمَا بَيْنَ جَرَبَاءَ وَأَذْرَحَ».

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله ﷺ او فرمايل: بي شكه وړاندې په محشر کښې، يو حوض دې - د هغې کناري دومره قدرې اوږدې دى لکه چه د جرباء او اذرح په مابين کښې څومره قدرې فاصله ده - (دا د شام دوه علاقې دى ددې په درميان کښې په پخوا زمانه کښې د دوريو شپو د مسافت فاصله وه.)

قوله: «عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «إِنَّ أَمَامَكُمْ حَوْضًا مَا بَيْنَ نَاحِيَّتَيْهِ كَمَا بَيْنَ جَرَبَاءَ وَأَذْرَحَ»»

رسول الله ﷺ فرمائي چه يقينا ستاسو مخکښې حوض دې (يعنى ستاسو مخې ته راتلونکې دې) چه د هغې د دواړو غاړو دومره مزل او فاصله ده څومره چه د جرباء او اذرح ترمينځه. جرباء او اذرح دوه علاقې دى په شام کښې د هغې ترمينځه د درې ورځو مسافت دې وقد جاء فى تحديد الحوض حدود مختلفة ووجه التوفيق ان تحمل على بيان تطويل المسافة لا على تحديدها (بذل) دا روايات مختلفه په ترمذی شريف کښې هم شته.

والحديث أخرجه مسلم، قاله المنذرى.

(١) صحيح مسلم للفضائل ٩ (٢٢٩٩)، (تحفة الأشراف: ٧٥٣٨)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للرفاق ٥٣ (٦٥٧٧)، مسند احمد (٢١/٢، ١٢٥/٦) (صحيح)

[۴۷۶۶] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ التَّمَرِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ غَمْرُو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَزَلْنَا مَنْزِلًا، فَقَالَ: «مَا أَنْتُمْ جُزْءٌ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ جُزْءٍ مِمَّنْ يَرُدُّ عَلَى الْحَوْضِ»، قَالَ: قُلْتُ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: سَبْعُ مِائَةٍ، أَوْ ثَمَانِ مِائَةٍ.

د زید بن ارقم رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وو مونږ په یو منزل باندې پراو اوکړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل تاسو خلق یو لاکهमे حصه هم نه ئی د هغه خلقو نه کوم چه به ماته په حوض باندې راخی. ابو حمزه وائی ما تپوس اوکړو: په دغه ورځ باندې ستاسو تعداد څومره وو؟ هغه او فرمائیل اووه سوه یا اته سوه.

«عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَتَزَلْنَا مَنْزِلًا فَقَالَ: «مَا أَنْتُمْ جُزْءٌ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ جُزْءٍ مِمَّنْ يَرُدُّ عَلَى الْحَوْضِ» الخ»

سیدنا زید بن ارقم رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وو په یو سفر کښې په لاره کښې مونږ په یو منزل باندې کوز شو نو هلته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا خبره ارشاد او فرمائیله چه تاسو د هغه خلقو د لکهمی حصې برابر هم نه یی کوم چه به د قیامت په ورځ زما حوض باندې راخی، د دې صحابی رضی اللہ عنہ شاگرد د هغوی نه تپوس اوکړو چه تاسو هغه وخت څومره تعداد کښې وی؟ هغوی اووي اووه سوه یا اته سوه.

[۴۷۶۷] (۲) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ الْمُخْتَارِ بْنِ قُلْقُلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، يَقُولُ: «أَغْفَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِغْفَاءَةً، فَرَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَيِّئًا، فَأَمَّا قَالَ لَهُمْ، وَأَمَّا قَالُوا لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لِمَ ضَمَيْكَ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ أَنْزِلَتْ عَلَيَّ آتِفَا سُورَةٍ، فَقَرَأْتُ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ حَتَّى خَتَمَهَا، فَلَمَّا قَرَأَهَا، قَالَ: هَلْ تَذَرُونَ مَا الْكَوْثَرُ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: فَإِنَّهُ نَهْرٌ وَعَدْنِيهِ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ فِي الْجَنَّةِ، وَعَلَيْهِ خَيْرٌ كَثِيرٌ، عَلَيْهِ حَوْضٌ تَرُدُّ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَيْنَتُهُ عَدَدُ الْكَوَاكِبِ».

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه په حضور صلی اللہ علیہ وسلم باندې پرکالی راغله بیا مسکې شو او خپل سر مبارک ئې اوچت کړو. بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم، یا صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه پوښتنه اوکړه ای د الله رسوله تاسو ولې مسکې شوی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په ما باندې اوس یو سورت نازل شوې دې. "او بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم اولوستو: {بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ} {إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ} آخره پورې. کله چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا اولوستو نو وې فرمائیل تاسو څه پوهیږئ چه کوثر څه خیز دې؟ صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل الله او د هغه رسول ښه پوهیږی، حضور او فرمائیل دا یو نهړ دې چه ددې ما سره الله تعالی په جنت کښې د راکولو وعده فرمائیلي ده او په هغې باندې به خیر کثیر وی او په هغې باندې به یو حوض وی چه هغې ته به د قیامت په ورځ باندې زما امت راخی د هغې د څښلو لوښی به د ستورو په شمیر باندې وی.

قوله: «سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: أَغْفَى رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِغْفَاءَةً فَرَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَيِّئًا الخ» سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه یو ځل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم باندې په ناسته ناسته پرکالی

۱: تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۷/۴، ۳۶۹، ۳۷۱) (صحيح)

۲: انظر حديث رقم (۷۸۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۵) (صحيح)

راغله، لږ ساعت پس ئې سر پورته اوچت کړو او مسکې شو، بیا رسول الله ﷺ خپله او فرمائیل: یا د صحابه کرامو ﷺ په تپوس باندې د (مسکې کیدو په وجه) رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په ما باندې هم دې وخت کښې یو سورة نازل شوي دې او بیا رسول الله ﷺ بسم الله الرحمن الرحيم لوستلو نه پس (انا اعطیناک الکوثر) تر آخره پورې تلاوت او فرمائیلو او بیا ئې تپوس او کړو چه تاسو ته پته شته چه کوثر څه څیز دې؟ صحابه کرامو ﷺ عرض او کړو: الله ورسوله اعلم... (قال فإنه نهرٌ وعدنيہ ربی عز وجل فی الجنة وعلیہ خیر کثیر علیہ خوض ترد علیہ أمتی یوم القيامة آیتہ عدد الکواکب) رسول الله ﷺ او فرمائیل چه هغه یو نهر دې چه د هغې ماسره وعده کړې ده زما رب په جنت کښ، په هغې باندې خیر کثیر دې، په هغې باندې حوض دې په کوم چه به راځي زما امت د قیامت په ورځ د هغې جامونه به د اسمان د ستورو په تعداد کښې وی دا حدیث هم په دې سند سره په کتاب الصلوة باب من لم یر الجهر بسم الله الرحمن الرحيم کښې هم تیر شوي دې، والحديث أخرجه مسلم والنسائي، قاله المنذرى.

[٤٧٤٨] (١) حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ النَّضْرِ، أَخْبَرَنَا الْمُعْتَمِرُ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، قَالَ: أَخْبَرَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "لَمَّا عَرَّجَ بَنِي اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجَنَّةِ، أَوْكَمَا قَالَ: عَرَّضَ لَهُ نَهْرٌ حَافَتَاهُ الْيَاقُوتُ الْمُجِيبُ، أَوْ قَالَ: الْمُجُوفُ، فَضَرَبَ الْمَلِكُ الَّذِي مَعَهُ يَدَهُ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْكَ، فَقَالَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمَلِكِ الَّذِي مَعَهُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: الْكُوثَرُ الَّذِي أَعْطَاكَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ."

د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه کله نبی کریم ﷺ د معراج په موقع باندې جنت ته بوتللي شو نو هغه ته یو نهر اوښودلې شو چه د هغې کنارې د داسې یاقوتو نه وې چه هغه حول دار وو، نو هغه فرشتې کومه چه د نبی کریم ﷺ سره وه هغې (د هغه نهر په ویخ کښې) خپل لاس او هلو او مشک ئې ترینه راویستل. نو حضرت محمد ﷺ د فرشتې نه پوښتنه او کړه دا څه دی؟ هغې اووې دا هغه حوض دې کوم چه الله تعالی تاته درکړې دې. "قوله: (فَضَرَبَ الْمَلِكُ الَّذِي مَعَهُ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْكَ) فَقَالَ مُحَمَّدٌ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٢٣٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للرفاق ٥٣ (٦٥٨١)، التوحيد ٢٧ (٧٥١٦) (صحيح)

٢: دنیا د نعمتونو هلیفت صرف نومونه دی د دې اهل هلیفت په جنت کښې دي: په حاشیه د بذل کښې دی چه په الکوکب الدرې صفحه ٢: لا تعلم نفس ما اخفي لهم من قرة عين د لاندې تیر شوي دې چه په احادیثو کښې د سرو او سپینو او د مشک و عنبر چه کوم ذکر راځي هغه صرف یو تمثیل دې صرف په نوم کښې د اشتراک د وجې نه اهد مطلب دا دې چه په جنت کښې چه به کوم سره او سپین او مشک وغیره وی په دنیا کښې داسې څیزونه کوم دی د مثال په طور وئیلې شی، په جنت کښې خو د هغه نومونو حقیقت موندلې شی په دنیا کښې خو د هغه څیزونه صرف نومونه دی گڼې د دواړو ځایونو په سرو او سپینو زرو کښې ډیر فرق دې بلکه د آسمان او زمکې نه هم زیات فرق دې لکه چه حضرت په تیر شوی حدیث کښې (ان اهل الجنة ياكلون فيها ويشربون) په شرح کښې لیکلې دی او حافظ په فتح الباری کښې د امام نووي رحمه الله نه نقل کړی دی چه د اهل جنت تنعم به د اهل دنیا په شان وی په لذت کښې په تفاضل سره، او بله خبره دا چه د هغه ځاني نعمتونه دانمی دی په هغې کښې انقطاع نشته، هم دغه شان په بخاری کښې دی (قالوا هذا الذي رزقنا من قبل بعضه او توابه متشابها يشبه بعض بعضا ويختلف في الطعام) د دې د لاندې حافظ رحمه الله لیکلې دی هو कहول ابن عباس رضي الله عنهما في الدنيا مما في الجنة الا الاسماء اهل

لِلْمَلِكِ الَّذِي مَعَهُ : « مَا هَذَا »... الخ»

یعنی چه کله د معراج په شپه رسول الله ﷺ جنت ته لاړو نو په هغوی باندې یو داسې نهر پیش کړې شو چه د هغې دواړه طرفونه د هغې د ژور والی دیوالونه، د یاقوت نه جوړ وو داسې یاقوت کوم چه د دننه نه ډډ وی او کلک نه وی، نو کوم ملک چه د هغوی سره وو هغه په دې نهر کښې لاس وهلو سره یو مشک راویستلو نو رسول الله ﷺ د هغه فرشتې نه تپوس او فرمائیلو چه دا څه خیز دې هغې جواب ورکړو دا کوثر دې کوم چه الله پاک تاسو ته درکړې دې، د مشک راویستلو مطلب دا دې چه په دې نهر کښې دننه زمکه په ځانې د خاورې مشک دی، الله اکبر څه حال دې د جنت د نعمتونو، والحديث اخرجه الترمذی والنسائی، قاله المنذری.

[۷۴۹] () حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ أَبُو طَالُوتَ، قَالَ: شَهِدْتُ أَبَا بَرَزَةَ دَخَلَ عَلَى عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ، فَحَدَّثَنِي فَلَانٌ، سَمَاءُ مُسْلِمٍ، وَكَانَ فِي السِّمَاءِ، فَلَمَّا رَأَى عُبَيْدُ اللَّهِ، قَالَ: "إِنَّ مُحَمَّدًا هَذَا الدَّخْدَاحُ، فَقَرَّبَهَا الشَّيْخُ، فَقَالَ: مَا كُنْتُ أَحْسَبُ أَنِّي أَبْقَى فِي قَوْمٍ يُعْتَرُونِي بِصُحْبَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ: إِنَّ صُحْبَةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكَ زَيْنٌ، غَيْرُ شَيْنٍ، قَالَ: إِنَّمَا بَعَثْتَ إِلَيْكَ لِأَسْأَلَكَ عَنِ الْخَوْضِ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ فِيهِ شَيْنًا، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَرَزَةَ: نَعَمْ، لَأَمْرَةً، وَلَا ثِنْتَيْنِ، وَلَا ثَلَاثًا، وَلَا أَرْبَعًا، وَلَا خَمْسًا، فَمَنْ كَذَبَ بِهِ، فَلَا سَقَاةَ اللَّهُ مِنْهُ، ثُمَّ خَرَجَ مُغَضَّبًا."

مسلم بن ابراهيم بيان کوی چه مونږ ته عبد السلام بن ابو حازم ابو طالوت بيان کړي دی او فرمائيلي دی چه ما ابو برزه رضی الله عنه لره اولیدو چه هغه د یزید بن معاویه د جانب نه د کوفې امیر عبید الله بن زیاد ته ورغی - عبد السلام وائی: ما ته یو کس بیان کړې دې کوم چه په دې مجلس کښې شریک وو - (ابوداود رحمه الله فرمائی) مسلم بن ابراهيم د هغه نوم هم اخستې دې، عبید الله چه کله حضرت ابو برزه رضی الله عنه لره اولیدو نووې وئیل: خپل دې موټا محمدی ته اوگوره - شیخ د هغه په خبره باندې پوهه شو (چه ده طعنه راکړه) نو هغوی اووې چه ما ته دا امید نه وو چه زه به په داسې قوم کښې باقی پاتې شم چه هغه به ماته د حضرت محمد ﷺ په صحابیت باندې طعنه راکوی - نو عبید الله هغه ته اووې: بې شکه د حضرت محمد ﷺ صحبت ستاسو دپاره باعث عزت دې په دې کښې څه د عیب خبره نشته دې - بیا ئې اووې چه ما تالره ددې دپاره راوبللو چه زه ستانه د حوض متعلق تپوس اوکرم - آیا تا د رسول الله نه په دې باره کښې څه اوریدلي دی - نو حضرت ابو برزه رضی الله عنه او فرمائیل: او څه یو ځل، دوه درې ځله، څلور پنځه ځله نه (بلکې ډیر زیات مې ترینه اوریدلي دی) نو څوک چه د هغې تکذیب کوی الله تعالی دې په هغه باندې ددې نه اونه ځکوی، بیا په غصه کښې بهر راوتلو -

قوله: () حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ أَبُو طَالُوتَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَذْكُرُ فِيهِ شَيْنًا فَقَالَ أَبُو بَرَزَةَ: نَعَمْ لَأَمْرَةً وَلَا ثِنْتَيْنِ وَلَا ثَلَاثًا وَلَا أَرْبَعًا وَلَا خَمْسًا فَمَنْ كَذَبَ بِهِ فَلَا سَقَاةَ اللَّهُ مِنْهُ ثُمَّ خَرَجَ مُغَضَّبًا

مضمون الحديث :

عبدالسلام بن ابی حازم رحمته الله فرمائی د چا کنیت چه ابوطالوت دې چه زه یو خل د ابوبرزه صحابی رحمته الله په خدمت کښې حاضر شوم هغوی دغه وخت کښې د عبیدالله بن زیاد سره ناست وو (اوس وړاندې چه د عبیدالله بن زیاد په مجلس کښې کومه خبره راپېښه شوه د ابوبرزه سره هغې لره یو هغه سړې کوم چه په دغه مجلس کښې وو د هغه ځانې نه په راتلو باندې هغوی ته یعنی ابوطالوت ته بیانوی خو د هغه سړې نوم دلته ذکر نه دې دا نوم مصنف رحمته الله ته یاد نه دې پاتې شوې د مصنف رحمته الله استاد مسلم بن ابراهیم خو بیان کړې وو) ابوطالوت وائی چه دې فلانی د دننه واقعه ماته داسې بیان کړه چه کله ابوبرزه رحمته الله لره عبیدالله اولیدلو نو هغه د هغوی په لیدو باندې دا جمله اوئيله حاضرینو ته خطاب کولو سره : اوگورئ ساسو دا محمدی د وړوکی قد والا راغلو، په ظاهر به هغه په ښکته آواز سره وئیلې وی خو هغه صحابی دا جمله واوریده او فوراً ئې اووې چه زما دا خیال نه وو چه د داسې خلقو دنیا ته د راتلو پورې به زه باقی یم کوم چه به ماته پیغور راکوی د رسول الله رحمته الله په صحبت باندې، په دې باندې عبیدالله زر اووې نه صاحبه د رسول الله رحمته الله صحبت (ستاسو دپاره مبارک دې) د ښائست باعث دې هیڅ د عیب خبره نه ده بیا ئې اووې چه ما خو په تاسو پسې سړې د دې دپاره درلیرلې وو چه ستاسو نه د حوض په باره کښې تپوس اوکړم چه تاسو د دې په باره کښې د رسول الله رحمته الله نه څه اوریدلې دی که نه؟ په دې باندې ابوبرزه رحمته الله د خفگان په لهجه کښې وفرمائیل: یو خل نه دوه کرته نه درې کرته څلور کرته نه پنځه کرته نه بلکه د دې نه مې هم زیات اوریدلې دی (اوس څه ئې اوریدلې دی هغه ته ئې بیان نه کړل بلکه وې فرمائیل) کوم سړې چه حوض دروغژن گنړی الله پاک دې ترې نه هغه خړوب نه کړی محروم دې ترې نه اوساتی، او د دې وینا نه پس په خفگان سره راواپس شو.

قوله: (الدحداح) د دې معنی ده کوم چه پیر بدن والا او وړوکی قد والا وی، نو ابوبرزه رحمته الله به هم دغه شان وو، خو ورسره ئې هغوی ته محمدی هم اوئیلو یعنی چاته چه د رسول الله رحمته الله صحبت حاصل وی، حضرت خو په بذل کښې دا لیکلې دی چه د دحداح په وینا خو هغوی ته غصه رانغله خو د محمدی په لفظ کوم چه ئې د تمسخر په انداز کښې وئیلې وو د هغې په وینا ورته غصه ورغله، او عبیدالله بن زیاد وو هم د فساق او فجار نه، خو دویم احتمال دا هم دې چه دلته هغه دا لفظ محمدی د تمسخر په طور نه وو وئیلې د توقو دپاره خو ئې دحداح وئیلې وو خو هغوی دا اوگنړله چه گینې دا محمدی لفظ هم د طنز په طور وائی په دې وجه هغوی ته غصه ورغله : الاحتمال الثاني ذكره شيخنا مولانا محمد اسعد الله رحمه الله تعالى في هامش كتابه، چه د هغې قرينه هغوی دا لیکلې ده ولذا قال ان صحبة محمد رحمته الله لك زين غير شين ...

عبیدالله بن زیاد او د هغه پلار زیاد ابن ابیه د دواړو څه نه څه حال په کتاب الصلوة باب قول النبی رحمته الله كل صلوة لا يتمها صاحبها ... کښې تیر شوې دې دا چه حضرت ابوبرزه رحمته الله وفرمائیل فمن كذب فلا سقاء الله منه، په دې باندې په حاشیه د بذل

کښې دې چه کيدې شی دا په عبیدالله بن زیاد باندې تعريض وی ځکه چه هغه د حوض کوثر منکر وو کما بسطه الحافظ ۱۲۴۸هـ پس په فتح الباری کښې دې په باب فی الحوض کښې په کتاب الرقاق کښې قلت وانکره الخوارج وبعض المعتزلة وممن کان ینکره عبیدالله بن زیاد احد امراء العراق لمعاوية وولده، د دې نه پس حافظ د ابوداؤد هم دا روایت لیکلې دې او هم په دې کښې دی: وعند احمد عن أبي سبرة قال قال عبید الله بن زیاد ما اصدق بالحوض وذلك بعد ان حدثه أبو برزة والبراء وعائذ ابن عمرو فقال له أبو سبرة بعثني أبوك في مال إلى معاوية فلقيني عبد الله بن عمرو فحدثني وكتبته بيدي من فيه انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول موعدهم حوضي الحديث فقال ابن زیاد حينئذ اشهد أن الحوض حق الى آخر ما ذكر دې نه معلومه شوه چه کوم وخت هغه ابوبرزه را طلب کړو په خپل مجلس کښې او د دواړو ترمينځه سوال او جواب اوشو تر هغه وخته پورې هغه د حوض قائل نه وو، روستو د ابوبرزه د حديث اوریدلو نه پس د حوض قائل شوې وو، په دې حديث کښې چه کوم لفظ فلان راغلې دې کوم چه د عبد السلام استاد دې حافظ په مبهمات تقريېب کښې لیکلې دی چه د دې نه مراد د هغوی تره دې: هو عمه ولم اقف على اسمه ... دې نه پس حضرت د مسند احمد په روایت د هغوی نوم عباس الجريري نقل کړې دې، هلته ئې د نوم تصريح شته، حدثنا عبد السلام ابوطالوت ثنا العباس الجريري ان عبیدالله بن زیاد قال لابی برزة الخ.

ايا دا حديث الحوض سنداً ثلاثي دي؟

د دې پورته ذکر کړې شوې حديث نه معلومه شوه چه په دې حديث کښې د عبد السلام استاد ابوبرزه رضي الله عنه صحابی نه دې بلکه د دواړو ترمينځه يو واسطه ده لهذا دا حديث رباعی شو نه ثلاثی لکه چه امام سخاوی ته وهم شوې دې په فتح المغيېث کښې چه دا حديث ثلاثی دې او دا خبره د الدرر المنضود په مقدمه کښې هم تيره شوې ده فتذكر. په حاشیه د بذل کښې داسې دی:

ظانده: فی الجامع الصغير: اذا جعلت اصبعك في اذنك سمعت خورير الكوثر (قط) عن عائشة رضي الله عنها یعنی تاسو په خپلو دواړو غوږونو کښې خپلې گوټې داخلولو سره او غوري هغه وخت چه کوم آواز محسوسیږي هغه د نهر کوثر د غورځیدلو او د بهیدلو آواز وی، حافظ ابن القيم فرمائی وقد روی احاديث الحوض اربعون من الصحابة وكثير منها واكثرها في الصحيح او بيا هغه ټول نومونه هغوی ذکر کړل او په حاشیه د بذل کښې دی وعد العيني من روی الحوض من الصحابة اكثر من خمسين صحابيا.

باب فِي الْمَسْأَلَةِ فِي الْقَبْرِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ

باب ۲۲، ۲۳- د حوض بیان

[۴۷۵۰] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا سُئِلَ فِي الْقَبْرِ، فَشَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ سُوْرَةُ إِبْرَاهِيمَ آيَةُ ۲۷».

د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د مسلمان نه چه کله په قبر کښې سوال کولې شی نو هغه گواهی ورکوی چه د الله نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دی او حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم د الله رسول او بنده دی. او هم ددی مصداق دا قول د الله تعالی دی: { يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ } { الله تعالی اهل ایمانو لره په پخه خبره باندې په دنیا کښې ثابت قدم لری او په آخرت کښې به ئې هم ثابت قدم لری. }
قوله: (عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: «إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا سُئِلَ فِي الْقَبْرِ..... فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ)»)

یعنی دا آیت کریمه چه د هغې ترجمه دا ده چه الله پاک اهل ایمان لره ثابت قدم ساتی په کلکه خبره باندې د دې نه مراد د قبر سوال دی او د قول ثابت نه مراد کلمه شهادت ده او په عون المعبود کښې دی: اذا سئل فی القبر التخصیص للعادة او کل موضع فيه مقره فهو قبره... یعنی د قبر تخصیص د اکثریت په اعتبار سره دی چه اکثر انسان په قبر کښې دفن کولې شی یا دا چه د قبر نه مراد هر هغه ځای دی چرته چه د مرگ نه پس مړې وی یعنی د مړی مقرر مراد دې هم د هغې نه په قبر سره تعبیر کړې شوې دی او په دې حدیث کښې مسئول عنه حذف کړې شوې دی ای سئل عن ربه ودينه ونبيه لما ثبت فی الاحادیث الاخری اه وفيه ایضا قال النووي مذهب اهل السنة اثبات عذاب القبر وقد تظاهرت علیه الأدلة من الكتاب والسنة اه او په شرح عقائد کښې دی: (وعذاب القبر للكافرين ولبعض عصاة المؤمنين) حص البعض لان منهم من لا يريد الله تعالى تعذيبه فلا يعذب (وتنعيم اهل الطاعة فی القبر بما يعلمه الله تعالى ويريد) وهذا اولی مما وقع فی عامة الكتب من الاختصار على اثبات عذاب القبر دون تنعيمه بناء على ان النصوص الواردة فيه اكثر الخ یعنی مصنف د عذاب قبر مقابل یعنی تنعيم دواړه ذکر کړل چه دا اولې ده د هغې نه کوم چه په اکثر کتابونو کښې دی یعنی صرف عذاب قبر لره ذکر کول او هغې سره تنعيم لره نه ذکر کول او د هغې په حاشیه کښې دی قال ابن عباس رضی اللہ عنہما ثلاث يعصمهم الله تعالى من عذاب القبر المؤذن والشهيد والمتوفى يوم الجمعة او ليلة اه (۲) او د دې نه

(۱) صحيح البخاري/الجنائز ۸۶ (۳۱۲۰)، وتفسير سورة إبراهيم ۲ (۶۶۹)، صحيح مسلم/الجنة ۱۷ (۲۸۷۱)، سنن الترمذي/تفسير سورة إبراهيم ۱۵ (۳۱۲۰)، سنن النسائي/الجنائز ۱۱۴ (۲۰۵۹)، سنن ابن ماجه/الزهد ۳۲ (۴۲۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۲۸۲، ۲۹۱) (صحيح)

(۲) پرون په ورځ د جمعی دلته مديني طيبي ته د سهار نپور نه خبر راغلو چه برادر م..... له

پس دی «وسوال منکر ونکیر ثابت» دا ثابت د دې درې وارو خبر دې یعنی عذاب او تنعيم او سوال، قال السيد ابوشجاع ان للصبيان سوالا وكذا للانبياء عليهم السلام عن التبليغ والوعظ. عند البعض (بالدلائل السمعية) لانها امور ممكنة اخبر بها الصادق على ما نطقت به النصوص، یعنی دا امور عقلا ممكن دی خلاف عقل نه دی مخبر صادق عليه السلام د دې خبر ورکړې دې بیا د دې په ثابت کیدو کښې څه تامل دې د دې نه پس هغوی د دې دلائل آیات قرانیه او احادیث ذکر کړې دی او د هغې نه پس ئې لیکلې دی: وانکر عذاب القبر بعض المعتزلة والروافض لان الميت جماد لا حياة له ولا ادراك فتعذبه محال، والجواب انه يجوز ان يخلق الله تعالى في جميع الاجزاء او في بعضها نوعا من الحياة قدر ما يدرك الم العذاب او لذة التنعيم، وهذا لا يستلزم اعادة الروح الى بدنه ولا ان يتحرك ويضطرب او يرى اثر العذاب عليه حتى ان الغريق في الماء والماکول في بطون الحيوانات والمصلوب في الهواء يعذب وان لم نطلع عليه ومن تامل في عجائب ملكه وملكوته وغرائب قدرته وجبروته لم يستبعد امثال ذلك فضلا عن الاستحالة اه

والحديث اخرجه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجة بنحوه، قاله المنذري.

[۴۷۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ الْخُفَّافُ أَبُو نَعْرِ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ تَحْتَ لَبْنِي النَّجَّارِ، فَتَمِعَ صَوْتًا، فَفَزِعَ، فَقَالَ: مَنْ أَصْحَابُ هَذِهِ الْقُبُورِ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَاسٌ مَا تَوَافَى الْجَاهِلِيَّةُ، فَقَالَ: يَتَعَوَّدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ، قَالُوا: وَمِمَّ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ، أَتَاهُ مَلَكٌ، فَيَقُولُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَعْبُدُ؟ فَإِنْ اللَّهُ هَذَا، قَالَ: كُنْتُ أَعْبُدُ اللَّهَ، فَيَقَالُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، فَمَا يُسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ غَيْرِهَا فَيَنْطَلِقَ بِهِ إِلَى بَيْتٍ كَانَ لَهُ فِي النَّارِ، فَيَقَالُ لَهُ: هَذَا بَيْتُكَ كَانَ لَكَ فِي النَّارِ، وَلَكِنَّ اللَّهَ عَصَمَكَ، وَدَحَمَكَ، فَأَبْدَلَكَ بِهِ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ: دَعُونِي حَتَّى أَذْهَبَ فَأُبَشِّرَ أَهْلِي، فَيَقَالُ لَهُ: اسْكُنْ، وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ، أَتَاهُ مَلَكٌ، فَيَنْتَهَرُهُ، فَيَقُولُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَعْبُدُ؟ فَيَقُولُ: لَا أَذْرِي، فَيَقَالُ لَهُ: لَا دَرَيْتَ وَلَا تَلَيْتَ، فَيَقَالُ لَهُ: فَمَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ، فَيُخْرِجُهُ بِمِطْرَاقٍ مِنْ حَدِيدٍ بَيْنَ أُذُنَيْهِ، فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا الْخَلْقُ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ،"

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله د بنو نجار په یو نخلستان کښې داخل شو، هغوی یو آواز واوریدو او یوه پرې راغله او تپوس ئې اوکړو: دا د قبرونو والا څوک دی؟ هغوی اووئیل ای د الله رسوله! دا څه خلق وو چه په دور د جاهلیت کښې مړه شوې دی نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل په الله سره د اور د عذاب او د دجال د فتني نه پناه غواړئ: " هغوی اووئیل او دا څنگه دی ای د الله رسوله! حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل بې شکه کله چه

۶۱..... مولوی حکیم محمد اسرائیل مرحوم نن په ۱۶ ذیقعد ۱۴۲۴ هجری د جمعې په ورځ په دولس نیمې بجې د ورځې وفات شو «انا لله وانا اليه راجعون یغفر الله لنا وله» حسن اتفاق ته گوره چه د دغه رور د وفات خبر راورسیدلو او نن دلته د خالی په ورځ باندې دا مضمون لیکلې شی: یثبت الله الدین امنو بالقول الثابت الایة... او دا چه د جمعې په ورځ باندې چه د چا وفات کیږي هغه د قبر د عذاب او سوال او جواب نه محفوظ وی فالحمد لله علي احسانه فالمرجو من الله سبحانه وتعالى ان اعني محفوظ من فتنة القبر، وندعو الله سبحانه وتعالى ان يعصمني اياي وجميع اهل بيتي ومن لحق بي وجميع احبابي من فتنة القبر ويجعلنا ممن ينعم في القبر. آمین (۱) نظر حدیث رقم: (۳۳۳۱)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۴) (صحیح)

مؤمن بنده په قبر کښې ایخودلې شی نو هغه ته فرشته راځي او هغه دده نه پوښتنه کوي تا د چا عبادت کولو؟ نو که چرې الله تعالی هغه ته توفیق ورکړي نو هغه وائي ما د الله تعالی عبادت کولو، بیا د هغه نه تپوس کولې شی تا ددې کس په باره کښې څه وئیلې؟ نو هغه وائي دا د الله بنده او د هغه رسول دي. نو د هغه نه ددې نه علاوه نور تپوس نه کوي. چنانچه هغه یو کور ته بوتللي شی کوم چه د هغه دپاره په دوزخ کښې تیار شوې وو او ده ته وائي (اوگوره) دا ستا په دوزخ کښې کور وو لیکن الله تعالی ته ددې نه بچ کړې ئې، او په تا باندې ئې رحم کړې دي او ددې په بدله کښې تاته په جنت کښې کور درکړې دي. نو هغه به وائي ما پریردئ چه زه لاړشم او خپل کور والو ته خوشخبری ورکړم نو ده ته وئیلې شی آرام اوکړه. او کافر چه کله په قبر کښې کیخودې شی نو هغه ته فرشته راځي او د هغه نه پوښتنه کوي: تا د چا عبادت کولو؟ هغه وائي ماته معلومه نه ده. بیا هغه ته وئیلې شی تا نه زده کړې دي او نه دي لوستلې دي. بیا د هغه نه پوښتنه کولې شی تا ددې کس په باره کښې څه وئیلې؟ نو هغه به جواب ورکوي ما به هغه وئیلې کوم چه به خلقو وئیل. نو هغه فرشته ده لره د اوسپنې په دروند گرز سره د غوږونو په مینځ کښې وهی نو هغه په دې سره دومره چغې وهی چه د جن او انسان نه علاوه تمام مخلوق دده آواز اوري.

قوله: «عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- دَخَلَ نَخْلًا لِيَتَنَّى التَّجَارَ فَسَمِعَ صَوْتًا فَفَزِعَ فَقَالَ: «مَنْ أَصْحَابُ هَذِهِ الْقُبُورِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَاسٌ مَاتُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ: «تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الدُّجَالِ»»

په قبر کښې سوال او جواب د اوږد حديث مفصل شرح:

يعني يو ځل رسول الله ﷺ د قبيله بنو النجار د کهجورو باغ ته تشریف یوړلو، هلته هغوی ته د ویرې څه آواز واوریدلو، هغوی تپوس اوکړو چه دا د قبرونو والا څوک دي؟ صحابه کرامو ﷺ عرض اوکړو چه بعض هغه خلق دي کوم چه د جاهلیت په زمانه کښې مړه شوي دي، په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د الله پاک نه پناه او غواړئ د اور د عذاب نه او د دجال د فتنې نه، صحابه کرامو ﷺ عرض اوکړو او دا ولې؟ یعنی د اصحاب قبور د سوال کولو نه پس هغوی د دې دعاء د غوښتلو ولې ترغیب او فرمائیلو نو په دې باندې رسول الله ﷺ په قبر کښې سوال او جواب وغیره بیان او فرمائیل، او وې فرمائیل چه کله مومن په قبر کښې کیخودلې شی نو هغه ته یو فرشته راځي او هغه ته وائي تا د چا عبادت کولو پس که الله پاک هغه ته هدایت فرمائیلې وی یعنی په دنیا کښ، او یا دا مطلب دې چه دا رحمانی به ئې او فرمائی دلته په قبر کښ، نو هغه به جواب ورکوي چه ما به د الله پاک عبادت کولو بیا به هغه ته اوئیلې شی: «ما کنت تقول فی هذا الرجل؟ فيقول هو عبدالله ورسوله» چه د دې سړي په باره کښې څه وائي نو هغه به وائي چه د الله پاک بنده او د هغه رسول دي. بیا به د هغه د دې جواباتو نه پس د هغه نه تپوس نه شی کولې، بیا به هغه خپل مکان طرف ته بوتلې شی د جهنم او ورته به اوئیلې شی چه په دوزخ کښې ستا ځاني دا وو (یعنی که ایمان دې نه وې راوړې او نافرمانی دې کړې وې) خو الله پاک په تا باندې رحم

او فرمائيلوا او ته ئې د دې نه بچ کړې او د هغې په بدل کښې ئې تاته په جنت کښې ځانې درکړو، په يو حديث کښې دې چه د هر سړي دپاره که هغه دنيا ته د راتلو نه پس مومن وي او که کافر وي الله پاک د هغه د استوگنې دوه ځايونه تيار کړې دي (۱) يو په جنت کښې او بله په جهنم کښې چه که ايمان راوړي نو د جنت استوگنې ته به بوتلې شي او که ايمان نه راوړي نو د جهنم استوگنې ته به بوتلې شي، نو هغه به په دې اکرام او انعام ليدو باندې وائي چه ما پريږدئ چه د خپل کور خلقو ته زيرې ورکړم، نو هغه ته به اوښلې شي چه ته په سکون سره دلته ايسار شه، يعنې د تلو اجازت نشته، وړاندې په حديث کښې د کافر حال مذکور دې چه هغه ته هم فرشته راځي په قبر کښې او د هغه نه سخت تپوس کوي چه تا به د چا بندگي کوله؟ نو هغه وائي «لا ادري» چه ماته پته نشته «فيقال له لا دريت ولا تليت» تلوت او تليت دواړو طريقو سره مستعمل دي او د دې مصدر تلو دې په وزن د سمو يعنې اتباع کول او په چا پسې کيدل، پس په قاموس کښې دې تلوته کدعوته ورميته تلوا کسمو تبعه، او که مصدر د دې تلاوت او منلې شي نو د دې استعمال په واؤ سره کيږي تلوت او دلته د ازدواج د وجې نه و او په ياء سره بدل کړې شو (۲) او معنی د دې هم دغه قراءت ده، نو د پوره جملې معنی دا شوه چه نه خو تا خپله تحقيق او کړو او نه دې د پوهه خلقو اتباع او کړه يا دا چه قران يا کتابونه دې نه دي لوستلې گويا نه دې تحقيق او کړو او نه دې د اهل حق اتباع او کړه، او د امام خطابی رحمه الله رائي دا ده چه محدثين دا لفظ هم دغه شان وائي «لا دريت ولا تليت» او دا غلطه ده او کوم چه صحيح ده هغه هم دغه شان ده: لا دريت ولا ائتليت دې اي ولا استطعت ان تدري.

او په مظاهر حق (ص ۶۹ ج ۱) کښې د دې ترجمه داسې کړې شوې ده: نه تا په خپل عقل ځان پوهه کړو او نه دې قرآن اولوستلو اه په دې حديث کښې دې «ما كنت تقول في هذا الرجل» چه ته د دې سړي په باره کښې څه وائي چه د هغه نه مراد رسول الله ﷺ دې، د هغوی نه به په رجل سره تعبير کولې شي د ازمينست او امتحان په طور، ځکه چه که يو تعظيمي لفظ اختيار کړې شوې وي نو بيا به هغه د سائل د سوال نه پوهه شوې وي چه په هغې سره به د امتحان معنی باقی نه پاتې کيده، اوس وړاندې په دې کښې دوه احتماله دي يو دا چه د هغوی او د مړي تر مينځه چه کوم حجابات دي هغه به لرې کړې شي، تردې چه هغه به رسول الله ﷺ ويني، که داسې وي نو دا ډير لوڼې بشارت دي د مومن دپاره خو د دې په باره کښې هيڅ حديث زما په علم کښې نشته، او چا چه دا احتمال بيان کړې دې هغه صرف په دې حيثيت سره چه لفظ هذا د حاضر طرف ته د اشارې کولو دپاره دې خو احتمال دا هم دې چه د هذا اشاره ما في اللمن طرف ته وي (ځکه چه په قبر کښې د الله او رسول ﷺ نه علاوه

(۱) په کفارو باندې د حجت قائمولو دپاره چه اوگوره مونږ ستاسو د ايمان راوړلو په صورت کښې ستاسو دپاره په جنت کښې حصه کړې وه چه هغوی دا او نه وائي چه يا الله تا خو زموږ حصه په جنت کښې کړې هم نه وه.

(۲) يعنې که د هغې مصدر تلاوت او منلې شي، او د تلو منلو په صورت کښې دې ته احتياج نشته.

څوک په ذهن کښې کيدې شي، بذل عن القسطلاني او په مظاهر حق کښې دې، دا اشاره يا خو په سبب د شهرت د رسول الله ﷺ ده او يا به ورته د رسول الله ﷺ صورت مثالي اوبښائي، پس په دې صورت کښې د مرگ خواهش کول د دې نعمت عظمي د حصول دپاره غوره ده او په دې کښې زيرې دې د محبينو دپاره.

شب عاشقان بيدل چه قدر دراز باشد تو بيا کز اول شب در صبح باز باشد
او د دې دواړو استوگنو د ښودلو په باره کښې په مظاهر حق کښې دې: دواړه استوگنې ورته شودلې شي چه که دوزخې وې نو د دې لائق وې اوس چه جنتي شوي نو دا ورته ملاؤ شو، دې دپاره چه د جنت د نعمتونو قدر ورسره پيدا شي.

قوله: ﴿فَيَقَالُ لَهُ: فَمَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ﴾ بيا به د دې کافر نه تپوس او کړې شي د معبود د تپوس کولو نه پس، چه د دې سړي په باره کښې به تا څه وئيل؟ نو هغه به وائي چه څه به نورو خلقو وئيل هم هغه به ما هم وئيل، او د بخاري په روايت کښې دلته د ﴿لا ادرى﴾ لفظ اضافه ده چه ماته پته نشته، ما به هم هغه څه وئيل څه چه به نورو خلقو وئيل يعنې مومنانو، او د بخاري په روايت کښې د دې نه پس دا هم دې، ﴿لا دريت ولا تليت﴾ وړاندې په روايت کښې دې ﴿فَيَضْرِبُهُ بِمِطْرَاقٍ مِنْ حَدِيدٍ بَيْنَ أُذُنَيْهِ فَيَصْبِحُ صَنِخَةً يَسْمَعُهَا الْخَلْقُ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ﴾ پس فرشته ئې وهی هغه لره داوسپنې په گرز د هغه د دواړو غوږونو ترمينځه يعنې په تندې باندې پس هغه چغې وهی داسې چغې چه ټول مخلوق ئې اوري سوا د انسانانو او پيريانو نه، په مظاهر حق کښې دې: او جنات او انسان ئې آواز څکه نه اوري چه د اوريدلو نه پس ايمان بالغيب نه پاتې کيږي او مسئله د معيشت منقطع کيږي.

په قبر کښې به فاسق مسلمان سره څه معامله کيږي:

په مظاهر حق کښې د فائدي د لاندې يو خبره دا ليکلې ده چه په احاديث صحيحه کښې چه کوم حال مذکور دې يعنې د مومن د نجات او د کافر او منافق د عذاب نو دا د مومن مطيع حال دې، خو د مومن فاسق حال په دې احاديثو کښې ذکر نه دې چه د هغه دپاره عذاب شته او که نه د هغې په باره کښې هغوی ليکي. پس وئيلي دي علماء کرامو چه حکم د فاسق مومن دا دې چه په جواب کښې د مومن مطيع سره شريک دې او بشارت او دروازه پرانستلې کيدل په جنت کښې او د داسې نوپه هغې کښې شريک نه دې، يا به په هغې کښې هم شريک وي خو په مرتبه کښې د هغې نه کم تر، تر دې چه څه عذاب به هم وي خو کوم فاسق لره چه الله پاک او غواړي هم داسې به ئې اوبخښي.

په روايات مختلفه کښې تطبيق:

دلته په بذل کښې د حضرت گنگوهي د تقرير نه يو اشکال او د هغې جواب ليکلې شوې دې چه په دې روايت کښې دې ﴿يَسْمَعُهَا الْخَلْقُ﴾ او په يو بل روايت کښې دې ﴿يَسْمَعُهَا مِنْ يَلِيهِ﴾ او په يو کښې دې ﴿يَسْمَعُهَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ﴾ چه په دې کښې په ظاهر تعارض دې پته

د دې متعلق څه د باب په اخير کښې هم راځي.

يو کښې دې چه نژدې څيزونه ئې اوري او په دويم کښې دې چه ټول مخلوق ئې اوري سوا د انسان او پيرې نه او په دريم کښې دې چه د مشرق او مغرب ترمينځه چه څه دې هغوی ټول ئې اوري، د دې جواب ئې دا ليکلې دې چه د «من يليه» والا روايت کښې د هغې د علاوه نفی چرته ده د نژدې خلقو سره ئې لرې خلق هم اوري او دويم جواب ئې دا ليکلې دې چه د «ما بين المشرق والمغرب» والا مسافت بعيد کيدل هغه زمونږ په اعتبار سره دې په دې عالم کښې زمونږ د ضعف په لحاظ سره، او د هغه ځانې د خلقو په اعتبار سره دا بعد نه دې بلکه د هغه عالم په اعتبار سره د مشرق او مغرب ترمينځه مسافت او بعد صرف دومره دې څنگه چه د يو وسيع کور د دوه ديوالونو ترمينځه وي.

د دې نه پس چه کوم روايت راځي په هغې کښې دا دی: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قُرْعَ نِعَالِهِمْ»

[۴۷۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بِمِثْلِ هَذَا الْإِسْنَادِ، نَحْوَهُ، قَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قُرْعَ نِعَالِهِمْ فَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ، فَيَقُولَانِ لَهُ: قَدْ كَرَّ قَرِيبًا مِنْ حَدِيثِ الْأَوَّلِ، قَالَ فِيهِ: وَأَمَّا الْكَافِرُ، وَالْمُنَافِقُ، فَيَقُولَانِ لَهُ: زَادَ الْمُنَافِقُ، وَقَالَ: يَسْمَعُهَا مَنْ وَلِيَهُ غَيْرُ الثَّقَلَيْنِ.

محمد بن سليمان د عبد الوهاب نه هم په دې اسناد سره ددې حديث په مثل باندې روايت کړې دې - فرمائي: کله چه بنده په خپل قبر کښې کيخودې شي او د هغه ملگری د هغه نه واپس شي نو دې د هغوی د پښو آواز اوري او ده ته دوه فرشتې راځي او ده ته وائي ... او اول حديث ته نژدې نژدې ئې حديث بيان کړو - په دې کښې ئې وئيلي دي: "کافر او منافق وائي ... په دې کښې د منافق لفظ زيات دې - او مزید ئې دا وئيلي دي: "دده دې چغو لره د پيريانو او انسانانو نه علاوه قریب قریب تمام مخلوق اوري -"

چه کله مړی لره خلق د دفن کولو نه واپس شي او هغه مړې د هغه خلقو د خپو کشارې اوري هم دغه وخت دې مړی ته دوه ملائک راځي د سوال دپاره مطلب دا دې چه څنگه خلق د مړی د دفن کولو نه فارغ شي فوراً هم په دغه وخت کښې دهغه ځانې احوال شروع شي، او په دې روايت کښې دا هم دی «يسمعها من يليه غير الثقلين» او د هغې نه په روستو روايت کښې کوم چه د براء بن عازب رضی الله عنه نه روايت کړې شوې دې او اوږد دې په هغې کښې د مومن او د کافر حال مفصلاً ذکر کړې شوې دې: «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ»

[۴۷۵۳] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، وَحَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ، وَهَذَا لَفْظُ هَنَادٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ الْمِنْهَالِ، عَنْ زَادَانَ، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: "خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَأَتَيْنَا إِلَى الْقَبْرِ، وَلَمَّا يَلْحَدُ، فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ، كَأَمَّا عَلَيَّ رُغُوسِنَا الطَّيْرُ، وَفِي يَدِي عَوْذُ بِنْتُكَتْ بِهِ فِي الْأَرْضِ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: اسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، زَادَ فِي حَدِيثِ جَرِيرٍ هَاهُنَا، وَقَالَ: وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفَقَ نِعَالِهِمْ إِذَا وَلَوْ أَمْدِيرِينَ، حِينَ

(۱) نظر حديث رقم: (۳۲۳۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۰) (صحیح)

(۲) نظر حديث رقم: (۳۲۱۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۸) (صحیح)

يَقَالَ لَهُ: يَا هَذَا، مَنْ رَبُّكَ؟ وَمَا دِينُكَ؟ وَمَنْ نَبِيُّكَ؟ قَالَ هَذَا: قَالَ: وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ، فَيَجْلِسَانِيهِ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللَّهُ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: دِينِي الْإِسْلَامُ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي يُبْعَثُ فِيكُمْ؟ قَالَ: فَيَقُولُ: هُوَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَيَقُولَانِ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ فَيَقُولُ: قَرَأْتُ كِتَابَ اللَّهِ، فَأَمَنْتُ بِهِ، وَصَدَّقْتُ، زَادَ فِي حَدِيثِ جَرِيرٍ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ سُورَةُ إِبْرَاهِيمَ آيَةٌ ٢٢، ثُمَّ اتَّفَقَا، قَالَ: فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ قَدْ صَدَّقَ عَبْدِي، فَأُفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَأُفْخُوهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَالْبُسُوفُ مِنَ الْجَنَّةِ، قَالَ: فَيَأْتِيهِ مِنْ رُوحِهَا وَطِيبِهَا، قَالَ: وَتُفْتَحُ لَهُ فِيهَا مَدَبَعَةٌ، قَالَ: وَإِنَّ الْكَافِرَ، فَذَكَرَ مَوْتَهُ، قَالَ: وَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ، وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيَجْلِسَانِيهِ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ لَا أَدْرِي، فَيَقُولَانِ: مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي يُبْعَثُ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ: هَاهُ هَاهُ لَا أَدْرِي، فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ، فَأُفْرِشُوهُ مِنَ النَّارِ، وَالْبُسُوفُ مِنَ النَّارِ، وَأُفْخُوهُ بَابًا إِلَى النَّارِ، قَالَ: فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا، وَسَمُومِهَا، قَالَ: وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ "زَادَ فِي حَدِيثِ جَرِيرٍ، قَالَ: ثُمَّ يُقَيِّضُ لَهُ أَعْمَى، أَبْكُمْ مَعَهُ مِرْزِيَّةً مِنْ حَبِيدٍ، لَوْ ضَرَبَ بِهَا جَبَلٌ لَصَارَ تَرَابًا، قَالَ: فَيَضْرِبُهُ بِهَا فَرِيَةً يَمْلَأُهَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ، فَيَصِيرُ تَرَابًا، قَالَ: ثُمَّ تُعَادُ فِيهِ الرُّوحُ".

د حضرت براء بن عازب رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه مونږ د رسول الله صلی الله علیه و آله سره د یو انصاری جنازې ته لاړو. مونږ قبر ته اورسیدو، لا تر اوسه پورې لحد تیار نه وو، نو رسول الله صلی الله علیه و آله کیناستو او مونږ هم د رسول الله صلی الله علیه و آله نه گیر چاپیره کیناستو، گویا چه زمونږ په سرونو باندې مارغان ناست دی. (نهایت پرسکون او په خاموشی سره ناست وو) د حضور صلی الله علیه و آله په لاس کښې ډکې وو او په هغې سره ئې زمکه گروله. حضور صلی الله علیه و آله خپل سر اوچت کړو او وې فرمائیل: په الله سره د عذاب قبر نه امان غواړئ. حضور صلی الله علیه و آله دا خبره دوه یا درې ځله او فرمائیله. د جریر په روایت کښې دلته کښې دا اضافه ده... "کله چه خلق واپس ځي نو مړې د هغوی د پښو آواز اوري، او د هغه نه پوښتنه کولې شی: ای فلاں! ستا رب څوک دي؟ ستا دین څه دي؟ او ستا نبی څوک دي؟" هناد وئیلې دی: فرمائی ده ته دوه فرشتې راځي او ده لره کینه وی او ده ته وائی ستا رب څوک دي؟ نو هغه وائی زما رب الله دي بیا ترینه تپوس کوی ستا دین څه دي؟ نو هغه وائی زما دین اسلام دي. بیا هغوی تپوس کوی دا کس څوک دي کوم چه په تاسو کښې مبعوث کړې شوې وو؟ نو هغه فرمائی هغه د الله رسول دي، بیا هغوی وائی تاته څنگه علم اوشو؟ هغه وائی ما د الله کتاب لوستي دي، ما په هغې باندې ایمان راوړو او د هغې تصدیق مې اوکړو. د جریر په روایت کښې مزید دادی: هم دا (سوال او جواب) مصداق دي د الله جل شانہ ددې فرمان: { يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ } بیا دواړه په روایت کولو کښې متفق دی. فرمائی: بیا د اسمان نه یو منادی اعلان کوی په تحقیق سره زما بنده رښتیا او وې، ده ته د جنت بستره خوره کړئ، او ده ته د جنت لباس واغوندئ او ده ته د جنت د طرف نه یوه دروازه کولائو کړئ. فرمائی: د جنت د طرف نه د هغه ځانې هواگانې، راحتونه، او خوشبوئې ده ته راځي. او ده ته قبر دومره کولائو کړې شی څومره چه دده نظر لگی. بیا ئې د کافر او د هغه د مرگ ذکر اوکړو او وې فرمائیل: د هغه روح د هغه په جسم کښې واپس کولې شی او هغه (یعنی فرشتې) ده ته راځي او ده لره کینه وی او دده نه پوښتنه کوی: ستا رب څوک دي؟ نو

هغه وائی هاه هاه ا ماته خبر نشته، بیا ترینه تپوس کوی ستا دین څه دې؟ نو هغه وائی هاه هاه ا ماته خبر نشته - بیا ترینه تپوس کوی: دا کس څوک دې کوم چه په تاسو کښې لیرې شوي وو؟ نو هغه وائی هاه هاه ا ماته خبر نشته دې - نو منادی د آسمان نه اعلان کوی چه دۀ دروغ اووې، دۀ ته د اور بستره خوره کړئ، دۀ ته د اور لباس واغونده وئ او دۀ ته د دوزخ د طرف نه دروازه کولاؤ کړئ - فرمائی چه بیا د جهنم د طرف نه د هغې سخت تپش او سخته گرمه هوا دۀ ته راځی او په دۀ باندې قبر تنگولې شی تردې پورې چه دۀ پوښتنې په یو بل کښې ننوځی - د جریر په روایت کښې مزید دادی: "بیا په دۀ باندې رنده او گونگا فرشته مقرر کړې شی، چه د هغه سره دروند گرز وی - که چرې په هغې باندې غر اووهلې شی نو هغه به هم خورې شی (یعنی ریزه ریزه به شی) بیا دۀ لره په هغې سره داسې گزار ورکړی چه د هغې آواز د پیریانو او انسانانو نه علاوه د مشرق او مغرب په مابین کښې تمام مخلوق اوری - او بیا هغه خاوره (ریزه ریزه) شی -" فرمائی بیا په هغه کښې روح واپس کړې شی - [او دارنگه بار بار عذاب ورکولې شی -]

مونږ یو ځل د رسول الله ﷺ د یو انصاری صحابی په جنازه کښې وتلو او قبرستان ته اورسیدلو خو قبر په کنستلو کښې تیار شوې نه وو، پس رسول الله ﷺ په انتظار کښې کیناستلو او مونږ هم د هغوی نه گیر چاپیره په سکون سره کیناستلو ﴿كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِنَا الطِّيبُ﴾ لکه چه زمونږ په سرونو باندې مارغان ناست وی، یعنی ډیر په سکون او سکوت سره، (لکه د چا په سر باندې چه مرغی کینی او هغه غواړی چه هغه هم دغه شان ناست وی او پانسی نو ظاهره ده چه هغه به دې وخت کښې بالکل په سکون سره کینی) په دغه وخت کښې د رسول الله ﷺ په لاس مبارک کښې یو چوکه وه چه د هغې په ذریعه هغوی په ناسته ناسته باندې زمکه راگروله لکه چه په څه سوچ کښې وی، بیا لږ ساعت پس ئې خپل سر اوچت کړو او وې فرمائیل چه د عذاب قبر نه د الله پاک پناه او غواړئ، هغوی دوه یا درې کرته او فرمائیل.

دا روایت ډیر اوږد دې په دې کښې دا هم دی ﴿فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ : أَنْ قَدْ صَدَّقَ عَبْدِي فَأَفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَالْبَسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ﴾ یعنی کله چه هغه مړې په خپل سوال او جواب کښې کامیاب شی نو د اسمان نه یو فرشته آواز کوی چه زما دې بنده رشتیا اووې پس د هغه دپاره د جنت فرش خور کړئ او هغه ته د جنت جامې واغوندوئ او د هغه دپاره جنت طرف ته یو کهړکئ پرانیزی رسول الله ﷺ او فرمائیل پس هغه ته په هغه کهړکئ د جنت هواگاني او خوشبویانې راځی، او هغه دپاره د هغه په قبر کښې د نظر د رسیدو پورې فراځی او کړې شی، بیا په دې روایت کښې د کافر حال ذکر شوې دې: ﴿وَأَنَّ الْكَافِرَ «.فَذَكَرَ مَوْتَهُ قَالَ : « وَتَعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ : مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ : هَاهُ هَاهُ لَا أَذْرِي فَيَقُولَانِ لَهُ : مَا دِينُكَ فَيَقُولُ الْخُ﴾ چه د هغه روح د هغه په بدن کښې واپس کړې شی او هغه ته دوه ملائک راځی کوم چه هغه کینوی، اول ترې نه د رب په باره کښې تپوس کوی چه ستا رب څوک دې نو هغه په ویره باندې هم هغه لفظ استعمالوی کوم چه د

دهشت او د حیرانتیا په وخت باندې انسان وائی یعنی « هاه هاه » او دا چه زه نه پوهیږم، بیا د هغه نه د هغه د دین په باره کښې تپوس کوی هغه د هغې په جواب کښې هم وائی « لا ادري » هم دغه شان وړاندې د رسول الله ﷺ په باره کښې هم، پس د اسمان نه یو فرشته آواز کوی چه دې سړی دروغ اووې (ځکه چه دین خو په دنیا کښې ښکاره شوې وو خوده ئې طلب اونکړو) او بیا حکم کولې شی چه د اور بستره ورته واچوئ او د هغې جامې ورته واغوندوئ او د جهنم د طرف نه ورته یو کهرکئ پرانیزي، پس هغه ته د جهنم گرمی او د هغې گرمه هوا راځی او په هغه باندې د هغه قبر تنگ کړې شی چه د هغې د وجې نه ئې پختی په یو بل کښې ننوځی. « قَالَ ثُمَّ يُقَيِّضُ لَهُ أَغْمَى أَبْغَمَى مَعَهُ مِزْرَّةٌ مِنْ حَدِيدٍ لَوْ ضُرِبَ بِهَا جَبَلٌ لَفُصَّ تَرَاتُماً » رسول الله ﷺ او فرمائیل چه بیا په دې کافر انسان باندې یو داسې فرشته مقرر کړې شی چه په یو لحاظ سره رنده او گونگئ وی، دا اشاره ده د هغه فرشتې د تشدد طرف ته، گویا د هغه حال نه وینی او د هغه آواز او چغې بالکل اوری نه او هم په دې وجه ئې پرې رحم نه راځی چه هغې سره د اوسپنې یو گرز وی داسې که هغه غر ته راخلاص کړې شی نو هغه به هم خاوری شی، نو هغه فرشته دې کافر لره د هغې په ذریعه باندې وهی داسې وهل چه اوری د هغه چغې د مشرق او مغرب ترمینځه هر یو څیز سوا د انسان او پیړی نه پس هغه خاورې شی بیا په هغه کښې دوباره روح واچولې شی (چه د عذاب دا سلسله هم دغه شان روانه وی) په مظاهر حق کښې لیکي: « ان کذب » چه دروغژن دې ځکه چه د دین اسلام او د نبوت دعوت د مشرق نه تر مغربه رسیدلې وو د نه پوهیدلو څه معنی (چه دا کافر وائی زه نه پوهیږم).

په قبر کښې د سوال او جواب متعلق بعض علمی فوائد:

په قبر کښې د سوال سره متعلق په حاشیه د بذل کښې دی: والسؤال بالعربية وقيل بالسريانية كذا في الفتاوى الحديثية ۷ وقال ايضا السؤال في القبر من خواص هذه الامة وكذا قال في الانوار الساطعة ۳۰ من فروع الشافعية: ان السؤال خاص بهذه الامة وذكر فيه العيني الاختلاف ۲۲۸/۴ د فتاوی (حدیثیه) عبارت دا دې: وظاهر احادیث سؤالهما انهما يسالان كل أحد بالعربية، وفي بعض طرق حديث الصور الطويل عند علي بن معبد: تخرجون منها شبانا كلکم أبناء ثلاث وثلاثين، واللسان يومئذ بالسريانية سراعا إلى ربهم ينسلون، فإن أريد بيومئذ اختصاص تكلمهم بالسريانية بيوم النفخ لم ينافي ما مر وإن أريد بيومئذ وقت كونهم في الصور نافاه والحاصل الأخذ بظاهر الحديث هو أن السؤال لسائر الناس بالعربية نظير ما مر أنه لسان أهل الجنة إلا إن ثبت خلاف ذلك ولا يستبعد تكلم غير العربي بالعربية لأن ذلك الوقت تخرق فيه العادات او په دې کښې دا هم دی: وجزم الترمذي الحكيم وابن عبد البر أيضا بأن السؤال من خواص هذه الأمة لحديث مسلم " إن هذه الأمة تبلى في قبورها " وخالفهما جماعة منهم ابن القيم وقال: ليس في الأحاديث ما ينفي السؤال عن تقدم من الأمم، وإنما أخبر النبي صلى الله عليه وسلم أمته بكيفية امتحانهم في القبور لا أنه نفى ذلك عن ذلك وتوقف آخرون وللتوقف وجه لأن قوله " أن هذه الأمة " فيه تخصيص فتعدية السؤال

لغيرهم تحتاج إلى دليل، وعلى تسليم اختصاصه بهم فهو لزيادة درجاتهم ولخفة أحوال المحشر عليهم ففيه رفق بهم أكثر من غيرهم، لأن المحن إذا فرقت هان أمرها بخلاف ما إذا توالى فتفرقها لهذه الأمة عند الموت وفي القبور والمحشر دليل ظاهر على تمام عناية ربهم بهم أكثر من غيرهم، وكان اختصاصهم بالسؤال في القبر من التخفيفات التي اختصوا بها عن غيرهم لما تقرر فتأمل ذلك، يعني كه دا تسليم كړې شى چه عذاب قبر د دې امت خصوصيت دې نو په اصل كښې هم دهغوى د فائدي دپاره دې د تخفيف عذاب دپاره چه ټول مصيبتونه ورته په محشر كښې راجمع نه شى، څه سختى پرې د مرگ په وخت راشي او څه په قبر كښې او باقى څه چه ئې په مقدر كښې وى هغه په محشر كښ، او بيا د دې نه پس په دې كښې دا هم دى چه د دې احاديثو د ظاهر نه معلومېږي چه مومن اگر چه فاسق وى نو هغه د مومن عادل په شان صحيح جواب ور كوي، خو وړاندي د زيرى والا خبره چه ده هغه كيدي شى چه د هغه د حال مناسب وى، او په هغې كښې دا هم دى چه د مومن عاصي نه د تپوس كونكې فرشتې نوم منكر دې، او كوم چه فرمانبردار دې د هغې نوم مبشر او بشير دې.

والحديث اخرجه النسائي وابن ماجه مختصرا، وقد تقدم في كتاب الجنائز مختصرا، قاله المنذرى.

[٤٧٥٤] (١) حَدَّثَنَا هَذَا بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثُمَيْرٍ، أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ، أَخْبَرَنَا الْيُفْهَالُ، عَنْ أَبِي عُمَرَ زَادَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَذَكَّرْنَاهُ.

ابو عمر ذازان وائی چه ما د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ نه واوریدل - هغوی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه ددې په مثل باندې روایت او کړو -

باب فی ذکر المیزان

باب د میزان بیان

په هامش بذل كښې دى : انكره المعتزلة شرح مواقف r/r او په بذل كښې دى : وقد ذكر في كلام الله تعالى في مواضع اه او په شرح عقائد كښې دى : والوزن حق لقوله تعالى وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ والميزان عما يعرف به مقادير الاعمال، والعقل قاصر عن ادراك كيفيته وانكرته المعتزلة لان الاعمال اعراض ان امكن اعادتها لم يمكن وزنها، ولانها معلومة لله فوزنها عبث، والجواب انه قد ورد في الحديث ان كتب الاعمال هي التي توزن فلا اشكال الخ وعلى تقدير تسليم كون افعال الله تعالى معللة بالاغراض، لعل في الوزن حكمة لا نطلع عليها، وعدم اطلاقنا على الحكمة لا يوجب العبث،

(په وزن باندې د معتزله پوښې اشكال)

يعنى معتزله د دې نه انكار ځكه كوى چه اعمال كه هغه حسنات وى يا سيئات دا اعراض دى نه جواهر، او اعراض باقى پاتې كيدونكې څيز نه دى، العرض لا يبقى زمانين مشهور دې د فلاسفه په نزد، يعنى عرض خو موجود كيدو سره فنا كيږي لهذا د هغې اعاده ممكن نه ده، او كه اعاده ممكن او منو نو د هغې وزن ممكن نه دې ځكه چه هغه وزنى او مادى څيز نه دې.

(جواب): د دې اشكال جواب دا دې چې اعمال اگر چه اعراض دی خو د وزن تعلق د اعمالو سره نه دې بلکه د اعمال نامو سره دې فلا اشكال،

(د معتزله دویم اشكال)

او دویم اشكال هغوی دا کړې دې چې د بندگانو اعمال خو الله پاک ته معلوم دی لهذا د هغې وزن کول عبث دی.

(جواب): نو د هغې جواب دا ورکړې شوې دې چې د الله پاک افعال معلل بالاغراض نه وی لهذا دا سوال نه پیدا کېږي چې په تللو کښې څه فائده ده، او که د لږ ساعت دپاره اومنو هم چې د الله پاک د فعل دپاره هم څه غرض او فعل کیدل پکار دی نو د دې جواب به دا وی چې کیدې شي په دې وزن کښې څه فائده او حکمت وی چې په هغې باندې مونږ خبردار نه یو، او په شروع کښې هغوی وئيلي دي چې: خو د دې وزن کیفیت به څه وی نو زموږ عقل د دې د فهم نه قاصر دې، او د معتزله رائي د وزن په باره کښې کومه چې په قرآن کریم او حدیث کښې ذکر ده دا ده چې د دې نه مراد عدل دې نه ظاهري معنی د وزن او هغوی وائي چې میزان د الوان بصر دې او میزان الاصوات سمع ده او میزان المعقولات هغه عقل دې په دې وجه په لفظ د جمع سره ذکر کړې شو، قال الله تعالى فاما من ثقلت موازينه واجيب عنه بان الجمع للتعظيم وقيل لكل مكلف ميزان والظاهر ان يعتبر تعدده بالاعتبار الاشخاص وان اتحد ذاته (شرح عقائد) خو دا ټول اشکالات او جوابات کوم چې په مخکښ تیرو شوؤ زمانو کښې وو، خو په دې دور کښې دا ټول څیزونه اظهر من الشمس شو، ریډیو، ټی وی، کمپیوټر، انټرنیټ او موبائل وغیره ایجادات د اغراضو او د جواهرو فرقونه ختم کړل، په وړوکی شان مشین کښې معلومه نه ده داسې داسې څیزونو د مودو دپاره محفوظ شي، تردې چې د حرارت او بردودت په شان اغراضو هم د مشینانو په ذریعه معلومات کیږي چې کله د قادر مطلق د یو مخلوق دا کمال دې نو خپله د هغه د قدرت کامله به څه حال وی.

[۴۷۵۵] (۱) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَحُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، أَنَّ إِسْمَاعِيلَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَهُمْ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنْ الْحَسَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، "أَنَّهَا ذَكَرَتْ النَّارَ، فَبَكَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَبْكِيكِ؟" قَالَتْ: ذَكَرْتُ النَّارَ، فَبَكَتْ، فَبَلَ تَذَكُّرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ، فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا عِنْدَ الْمِيزَانِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيْخَفَ مِيزَانُهُ أَوْ يَثْقُلَ، وَعِنْدَ الْكِتَابِ حِينَ يُقَالُ: هَؤُلَاءِ أَقْرَعُوا كِتَابِيَهُ حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ، أَيْ يَمِينِهِ، أَمْ فِي شِمَالِهِ، أَمْ مِنْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ؟ وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وَضِعَ بَيْنَ ظَهْرِي جَهَنَّمَ" قَالَ يَعْقُوبُ، عَنْ يُونُسَ، وَهَذَا الْفُطْحُ حَدِيثُهُ.

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چې هغوی د جهنم ذکر او کړو او په ژړا شوه، نو رسول الله ﷺ تپوس او کړو: "تالره څه څیز ژړولي دې؟ هغې او فرمائیل: ماته جهنم ریا د شوې دې نو ژاړم، نو آیا تاسو به د قیامت په ورځ باندې خپل کور والو لره یاده وی؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل درې مقامات داسې دی چې په هغې کښې به څوک چالره

(۱) تفرید ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۵۸)، وقد أخرجه: حم (۱۰۱/۸) (ضعیف)

نه ياده وي : د ميزان (تلي) سره تردې پورې چه دۀ ته پته اولگي چه ددۀ ټول سپک شو يا دروند، د عمل نامې د ميلاويدو په وخت کښې، کله چه اووئيلې شي (بنا وُم اَقْرئ وَا کتَابيه) راشه ا زما عمل نامه اولوله - " تردې پورې چه ورته معلومه شي چه ددۀ عمل نامه ددۀ په ښې لاس کښې راځي يا په گس لاس کښې د ملا نه شا طرف ته - او (دریم مقام) پل صراط دې کله چه کيخودې شي د جهنم په عين وسط باندې - [يعنی پل صراط به د جهنم په مينځ باندې تير کړې شوې وي -]

قوله: « عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّهَا ذَكَرَتْ النَّارَ فَبَكَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- : « مَا يُبْكِيكِ ». قَالَتْ : ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيتُ فَهَلْ تَذْكُرُونَ يَغْلَمُ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَفَى يَمِينِهِ أَمْ فِي شِمَالِهِ أَمْ مِنْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ وَعِنْدَ الصَّرَاطِ إِذَا وَضَعَ بَيْنَ ظَهْرَيْنِ جَهَنَّمَ »

د عائشې صدیقې رضی اللہ تعالیٰ عنہا نه روایت دې چه یوه ورځ هغې ته د جهنم خیال راغلو نو په ژړا شوه رسول الله ﷺ ترې نه تپوس او کړو ولې ژاړې نو هغې اووې د جهنم په خیال راته ژړا راغله، آیا تاسو به د قیامت په ورځ خپل کور والا هم یادوئ، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه درې موقعې خو داسې دی چه په هغې باندې به څوک هم چاته یاد نه وي، یو د میزان په وخت ترڅو چه ئې دا نه وي پیژندلې چه د هغه د نیکو تله درنیرې او که د گناهونو، او یو چه کله د اعمال نامو د تقسیم وخت راشي، چه کله هر یو ته د هغه اعمال نامه ورکولو سره اوئیلې شي واخله دا خپل کتاب اولوله نو ترڅو چه هغه ته یقین رانشي چه د هغه اعمال نامه به په کوم لاس کښې ورکولې شي په ښې لاس کښې يا په گس لاس کښ، دشا دطرف ته او په پل صراط باندې چه کله هغه د جهنم په شا باندې کيخودلې شي او خلق په هغې باندې تیریرې.

په دوه احادیثو کښې دفع تعارض :

دلته دا سوال واردیږي چه دا حدیث عائشه د حدیث انس خلاف دې کوم چه په ترمذی (ص ۱۶۹ ج ۲)، "باب ما جاء فی شان الصراط" کښې راغلې دې «سألت النبی صلی الله علیه و سلم أن یشفع لی یوم القیامة فقال أنا فاعل قلت یا رسول الله فاین أطلبک؟ قال اطلبني أول ما تطلبني علی الصراط قلت فإن لم ألقک علی الصراط؟ قال فاطلبي عند المیزان قلت فإن لم ألقک عند المیزان؟ قال فاطلبي عند الحوض فإني لا أخطئ هذه الثلاث المواطن» ځکه چه کله سیدنا انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ د رسول الله ﷺ نه د قیامت په ورځ باندې د سفارش درخواست اوکړو نو هغوی او فرمائیل او ضرور به کوم، بیا هغوی تپوس اوکړو چه زه تاسو چرته او گورم نو رسول الله ﷺ ورته دا ځایونه اوښودل چه زه به تاته یا په پل صراط باندې ملاویږم او که هلته ملاؤ نه شوم نو په میزان باندې او دریم ځای ئې چه کوم اوښودلو نو هغه حوض کوثر دې او په دې حدیث عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا کښې رسول الله ﷺ فرمائي چه په پل صراط او میزان باندې به څوک هم چاته یاد نه وي، د دې جواب په حاشیه د ترمذی او په حاشیه د سید علی المشکاة دا نقل کړې دې چه د ترمذی په روایت کښې سوال کونکې انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ دې کوم چه د زړه د ساتنې محتاج وو په دې وجه ورته رسول الله ﷺ داسې جواب ورکړو چه مایوس نه شي، لهذا د هغوی مناسب

جواب ئی ورکړو، او عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا چونکه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حرم ده هلته د هغې د اعماد او اتکال ویره وه چه د ښځې په خپل خاوند باندې ناز وی لهذا هغې ته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه جواب ورکړو او دویم جواب د دې دا ورکړې شوې دې چه د عائشې رضی اللہ عنہا او د انس سوالات دواړه مختلف دی یو په بل باندې نه شی قیاس کیدلې، ځکه چه د عائشې رضی اللہ عنہا سوال د یادولو په باره کښې وو چه تاسو به مونږ هلته یاد ساتئ او که نه او د انس رضی اللہ عنہ سوال د طلب او د تلاش کولو په باره کښې وو چه زه تاسو تلاش کوم نو چرته به مو تلاش کوم یعنی د سفارش دپاره پس په حدیث انس کښې دا نشته چه تاسو به ما چرته یادوئ بلکه په دې کښې خو د تلاش او طلب ذکر دې.

باب فی الدجال

د دجال بیان

په کتاب الفتن کښې هم د دجال ذکر تیر شوې دې هلته دا د باب اشراط الساعة په حیث سره تیر شوې دې او دلته په دې حیثیت سره چه بعض فرق باطله د دې انکار کوی یعنی خوارج او معتزله او جهمیه.

[۴۷۵۶] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْحَدَّادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُرَّاقَةَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّهُ لَمَّا كُنْتُ نَبِيًّا بَعْدَ نُوحٍ إِلَّا وَقَدْ أُنْذِرَ الدَّجَالَ قَوْمَهُ، وَإِنِّي أَنْذِرُكُمْ، فَوَصَفَهُ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: لَعَلَّهُ سَيُذْرِكُ مَنْ قَدْ رَأَى وَسَمِعَ كَلَامِي، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ قُلُوبُنَا يَوْمَئِذٍ أَمْثَلُهَا الْيَوْمُ؟ قَالَ: أَوْ خَيْرٌ.

د حضرت عبیده بن جراح رضی اللہ عنہ نه روایت دې هغه فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دې: "په تحقیق سره د نوح علیه السلام نه پس چه کوم یو نبی هم راغلې دې نو هغه خپل قوم لره هم د دجال د فتنې نه یرولې دې او زه هم تاسو لره د هغه نه یره وم." چنانچه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه علامات بیان او فرمائیل او وې فرمائیل: ممکنه ده چه هغه لره هغه سرې بیا مومی چاچه زه لیدلې یم او زما خبرې ئې اوریدلې دی. "صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل ای د الله رسوله! په دغه ورځو کښې به زمونږ زړونه څنگه وی؟ آیا هم داسې به وی څنگه چه نن دی؟ فرمائی یا ددې نه بهتر."

(لَمْ يَكُنْ نَبِيٌّ بَعْدَ نُوحٍ إِلَّا وَقَدْ أُنْذِرَ الدَّجَالَ قَوْمَهُ) په دې باندې خو کلام په اول ځانې کښې تیر شوې دې په کتاب الفتن کښې (لَعَلَّهُ سَيُذْرِكُ مَنْ قَدْ رَأَى وَسَمِعَ كَلَامِي) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی قریبه ده چه د دجال زمانه بعض هغه خلق بیا مومی چا چه زه لیدلې یم او زما کلام ئې اوریدلې دې یعنی صحابه کرام رضی اللہ عنہم، خو علامه سندھی لیکلې دی چه د سماع دوه صورتونه دی بغیر د واسطې نه او په واسطې سره که بغیر د واسطې نه مراد وی نو په دې صورت کښې به دا محمول کولې شی په خضر علیه السلام باندې ځکه چه هغوی به تر آخرې زمانې پورې وی د یو قول مطابق، او که مراد سماع وی بالواسطه نو بیا د دې د ذکر فائده دا

۱. سنن الترمذی/الفتن ۵۵ (۲۲۳۴)، (تحفة الأشراف: ۵۰۴۶) (ضعیف)

کیدی شی چه په دې کښې اشاره کیدی شی دې طرف ته چه د هغوی کلام یعنی د هغوی حدیث او د هغې د سماع او روایت سلسله به تر د خروج الدجال پورې قائم وی، په دې باندې حضرت په بذل کښې لیکلې دی چه په سماع کښې خو دواړه احتمالات دی بالواسطه او بلا واسطه خورویت خو بالواسطه نه شی کیدی لهذا بلا واسطه به مراد کولې شی اوس یا خو به محمول کولې شی په خضر علیه السلام باندې یا په بعض معمرین جناتو باندې اه اقول او زه وایم چه دا حدیث به په هغه وخت باندې محمول کولې شی د کوم وخته پورې چه هغوی ته د خروج الدجال علم نه وو گینې د اشراط الساعة احادیث په دې باندې دال دی چه د هغه د خروج زمانه به اخره زمانه وی. والحديث اخرجه الترمذی، قاله المنذری.

[۴۷۵۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَالِبٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّاسِ، فَأَثَفَنِي عَلَى اللَّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، فَذَكَرَ الدَّجَالَ، فَقَالَ: إِنِّي لَا أَنْذِرُكُمْ، وَمَا مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا قَدْ أَنْذَرَهُ قَوْمَهُ، لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوْحٌ قَوْمَهُ، وَلَكِنِّي سَأَقُولُ لَكُمْ فِيهِ قَوْلًا لَمْ يَقُلْهُ نَبِيٌّ لِقَوْمِهِ: تَعْلَمُونَ أَنَّهُ أَعُورٌ، وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعُورٍ".

حضرت سالم د خپل پلار (حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه) نه روایت کوي چه رسول الله صلی الله علیه و آله خلقو ته د خطبې لوستلو دپاره اودريدو، حضور صلی الله علیه و آله د الله تعالی حمد او ثنا بیان اوفرماييله د کومو چه هغه لائق دي. بیا حضور صلی الله علیه و آله د دجال ذکر اوکړو اووې فرمائيل زه تاسو لره د هغه نه يره وم او کوم يو نبی چه هم راغلي دي نو هغه خپل قوم لره د هغه نه يرولي دي. يقينا حضرت نوح عليه السلام هم خپل قول لره دده نه يرولي وو، ليکن زه تاسو ته د هغه په باره کښې داسې خبرې کووم چه هغه هيڅ نبی خپل قوم ته نه دی بيان کړې، تاسو پوهه شی هغه کانادي (يعنی په يوه سترگه کښې ئې عيب دي) او الله جل شانہ کانا نه دي.

باب فِي قِتَالِ الْخَوَارِجِ

باب: د خوارجوسره د جنگ بيان

خوارج د اهل باطل يوه ډله ده کوم چه د علي عليه السلام د جماعت نه وتلو سره باغيان شوې وو او په علي عليه السلام باندې ئې خروج کړې وو، د علي عليه السلام او د هغوی تر مينځه زبردست جنگ اوشو په مقام نهروان باندې د دې جنگ نهروان ذکر وړاندې څه اندازه خپله په متن کښې راروان دي، په دې جنگ کښې علي عليه السلام شانداره فتحه حاصله کړې وه، په انجاح الحاجة کښې لیکلې دی: ولهم عقائد فاسدة، د عثمان، علي، عائشه او کومو صحابه کرامو رضي الله عنهم تر مينځه چه جنگ واقع شو د هغه ټولو سره دوی بغض لرلو او د مرتکب کبيره به ئې تکفير کولو، سيدنا علي عليه السلام د خپل خلافت په زمانه کښې او سيدنا معاويه رضي الله عنه هم په خپل دور کښې د هغوی سره قتال اوکړو.

ماسره په خپل يو يادداشت کښې لیکلې دی: د قتل خوارج نه مقصود بالذات د مصنف عليه السلام قتل لره بيانول نه دی بلکه د دې فرقې بطلان چه دوی د اهل سنت نه خارج دی، اوس

(۱) صحيح البخاري/الفتن ۲۶ (۷۱۲۷)، صحيح مسلم/الفتن ۱۹ (۲۹۳۱)، سنن الترمذي/الفتن ۵۶ (۲۲۳۶)، (تحفة الأشراف: ۶۹۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۱۳۵، ۱۴۹) (صحيح)

چونکه په حدیث کښې د قتل ذکر وو په دې وجه په ترجمه الباب کښې هم هغه ذکر کړې شو، بل دا چه خوارجو لره دلته دجال سره نژدې ذکر کولو کښې په ظاهر کښې دا مناسبت دې چه هم من شعبة الدجال فتدبر... دا اشکال لیکلې شوې د خو کلونو روستو دې، د هغې نه بیا خو کاله پس لیکلې شوې دی: لکن یوند ما قلته اولاً ما فی ابن ماجه ۱۴ هـ... او د ابن ماجه په صفحه ۱۶ باندې په باب فی ذکر الخوارج کښې دا روایت دې «عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَنْشَأُ نَشْوٌ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ، قَالَ ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ، أَكْثَرَ مِنْ عَشْرِينَ مَرَّةً، حَتَّى يَخْرُجَ فِي عِرَاضِهِمُ الدَّجَالُ»

یعنی ابن عمر رضی الله عنهما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ارشاد نقل کوی چه یو جماعت به پیدا شی کوم چه به په کثرت سره د قرآن کریم تلاوت کوی خو د هغوی حال به دا وی چه قرآن به ئې د مرئ نه نه نسکته کیږی. یا خو لاندې طرف مراد دې یعنی په خلوص به ئې نه لولی، یا ترې نه مراد پورته طرف دې چه د هغوی دا عمل به آسمان ته نه خیرې چه کله هم او په کومه زمانه کښې هم د دوی خوگ جماعت ښکاره کیږی نو هغه به قطع کړې شی، یعنی مسلمانان به ورسره قتال کوی، ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه ما دا جمله «کله قرن قطع» د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه د شلو کړتو نه زیات خل اوریدلې ده. او بیا وړاندې په حدیث کښې دی تردې چه هم د دوی په مینځ کښې به د دجال خروج کیږی، د دې نه معلومه شوه چه اهل حق به اگر چه دا خوارج هلاکوی خو د هغوی جرړې به ختمې نه کړې شی تردې چه د خروج الدجال وخت به راشی، وړاندې ظاهره ده چه هغوی به د دجال سره وی، لهذا د مصنف رحمه الله د دې دوه بابونو مناسبت په فهم کښې راغلو.

[۴۷۵۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، أَخْبَرَنَا زُهَيْرٌ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، وَمَنْدَلٌ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنْ أَبِي جَهْمٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ وَهْبَانَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا، فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ».

د حضرت ابو ذر رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: چه چا د جماعت نه یو لیشت هم جدائی اختیار کړه، نو هغه د اسلام رسنۍ د خپل څټ نه اویستله. "قوله: «عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ»»

کوم سرې چه د جماعت یعنی سواد اعظم (د اهل حق جماعت) نه د یو لیشت په مقدار باندې جدا شی نو پوهه شه چه هغه د اسلام کړی د خپلې مرئ نه ویستله، دا حدیث په خوارجو باندې صادق راځی، د دې نه په روستو روایت کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: كَيْفَ أَنْتُمْ وَأَنْتُمْ مِنْ بَغْدَى يَنْتَابِرُونَ بِهَذَا الْقَتْلِ الخ... چه ستاسو به څه حال وی او تاسو به څه کوئ هغه وخت چه کله زما نه پس داسې خلفاء راشی چه په مال فئ کښې به ځان ته ترجیح

۱: تفرد به، أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۰۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۸۰/۵) (صحیح)

ورکوی یا به ناحق یو بل ته ترجیح ورکوی، په دې باندې صحابی حدیث ابوذر رضی الله عنه او فرمائیل چه والله زه خو به په خپله اوږه باندې توره ږدلو سره هغوی د هغې په ذریعه قتل کوم تردې چه تاسو ته در اورسم، یعنی تردې چه مړ شم، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیا د دې نه درته غوره خبره او نه ښائمه هغه دا چه صبر کوه تردې چه ماسره ملاؤ شي.

[۴۷۵۹] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، أَخْبَرَنَا مُطَرِّفُ بْنُ طَرِيفٍ، عَنْ أَبِي الْجَهْمِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ وَهْبَانَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ أَنْتُمْ وَأَيُّكُمْ مِنْ بَعْدِي يَسْتَأْذِنُونَ بِهَذَا الْفِعْرِ؟ قُلْتُ: إِذَنْ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ أَضَعُ سَيْفِي عَلَى عَاتِقِي، ثُمَّ أَضْرِبُ بِهِ، حَتَّى أَلْقَاكَ، أَوْ أَحْكَمَكَ، قَالَ: أَوَّلًا أَذْكَ عَلَى خَيْرٍ مِنْ ذَلِكَ، تَصْبِرُ حَتَّى تَلْقَانِي.

د حضرت ابو ذر رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: زما نه پس به ستاسو څه حال وی کله چه به امام (خلیفه) دې مال فئ او مال غنیمت لره خپل ذاتی مال گنځی - (یعنی د شرعی تقاضو مطابق به ئې نه خرچ کوی او تقسیم به ئې هم نه کوی) ما عرض او کړو زما دې په هغه ذات باندې قسم وی کوم ذات چه ته په حق سره رالیرلې ئې زه به خپله توره په اوږه باندې کیږدم او په هغې سره به وهل کووم تردې پورې چه له تاسو سره ملاؤ شم حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیا زه تاته ددې نه بهتر خیز اونه ښایم؟ صبر کوه تردې پورې چه زما سره ملاؤ شي.

[۴۷۶۰] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، الْمَعْنَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ الْمَعْلَى بْنِ زِيَادٍ، وَهَشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ ضَبَّةَ بْنِ مَحْصِيٍّ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَتَكُونُ عَلَيْكُمْ أَيْمَةٌ، تَعْرِفُونَ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُونَ، فَمَنْ أَنْكَرَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ هِشَامُ بِلِسَانِهِ فَقَدْ بَرَأَ، وَمَنْ كَرِهَ بِقَلْبِهِ، فَقَدْ سَلِمَ، وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا تَقْتُلُهُمْ؟ قَالَ ابْنُ دَاوُدَ: أَفَلَا نَقَاتِلُهُمْ؟ قَالَ: لَا، مَا صَلُّوا.

د ام المؤمنین حضرت ام سلمه رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "په تاسو باندې به داسې امام (خلیفه) مقرر شي چه دهغه بعضې خبرې به تاسو ته ښه معلومیري او څه بدې، نو چا چه انکار او کړو ... د هشام الفاظ دادی ... په خپلې ژبې سره ئې انکار او کړو، نو هغه بری شو او چا چه په زړه سره انکار او کړو هغه محفوظ پاتې شو، لیکن چه څوک راضی پاتې شو او د هغوی متبع شو - او ویلې شو: ای د الله رسول له آیا مونږ هغوی لره قتل نه کړو؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل نه - ترڅو پورې چه هغوی مونږ کوی - امام ابوداود رضی الله عنه فرمائی: افلا نقاتلهم؟ آیا مونږ د هغوی سره قتال اونه کړو؟

قوله: (عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : « سَتَكُونُ عَلَيْكُمْ أَيْمَةٌ تَعْرِفُونَ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُونَ فَمَنْ أَنْكَرَ » قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ هِشَامُ : « بِلِسَانِهِ فَقَدْ بَرَأَ وَمَنْ كَرِهَ بِقَلْبِهِ فَقَدْ سَلِمَ »)

(۱): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۹/۵، ۱۸۰) (ضعيف)

(۲): صحيح مسلم بالإمارة ۱۶ (۱۸۵۴)، سنن الترمذي للفتن ۷۸ (۲۲۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۵/۸، ۳۰۲، ۳۰۵، ۳۲۱) (صحيح)

يعنی رسول الله ﷺ او فرماييل چه په تاسو باندې به راروانه زمانه کښې داسې خلفاء او ائمه راشي چه د هغوی بعض خبرې به تاسو ښه وينئ او بعض بدې، نو کوم سړی چه د هغوی په بده خبره باندې په ژبې سره انکار او کړو نو هغه خو خپل حق ادا کولو سره د ذمې نه بری شو، او چا چه صرف په زړه باندې بد او گنړلو او په ژبه باندې ئې نکیر او نکړو نو هغه بری دې د گناه نه او وړاندې هم داسې دی چه چا بد او گنړلو هغه سلامت پاتې شو او محفوظ پاتې شو د گناه نه.

قوله: «وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ» خو څوک چه په ناجائز حرکاتو باندې راضي پاتې شو او د هغوی موافقت ئې او کړو يعنی بد ئې او نه گنړلو، د دې جملې جزاء محذوف ده، يعنی هغه هلاک شو او هغه خپل دين برباد کړو، په دې باندې چا تپوس او کړو چه يا رسول الله ﷺ مونږ هغوی قتل نه کړو؟ رسول الله ﷺ او فرماييل نه، تر څو چه هغوی مونږ کوی يعنی د مسلمانانو قبلي طرف ته.

د اهل قبله اطلاق په هغوی باندې کيږي کوم چه د ضروريات دين انکار نه کوی، په دې باندې په حاشيه د بذل کښې دی، يشکل عليه قتال الخوارج و قتال منکری الزکاة، يعنی هر کله چه دا خبره ده چه د اهل قبله سره قتال مه کوئ نو د خوارجو سره قتال ولې او کړې شو او د منکرين زکاة سره قتال ولې او کړې شو، خو وړاندې د دې هيڅ جواب حضرت نه دې ورکړې، د دې جواب دا دې چه په دې حديث کښې خو د ائمه او خلفاء ذکر دې چه عوامو لره هغوی سره قتال کول نه دی پکار نه د دې برعکس، په ائمه او خلفاء باندې خو د سرکښه عوامو او باغيانو سر وهل ضروری دی، د ابوداؤد د دې حديث الفاظ زمونږ په نسخه کښې داسې دی، او په حاشيه د بذل کښې دی: ولفظ المشكاة عن المسلم: من انكر فقد برئ ومن كره فقد سلم، وهكذا في الترمذي وهو اوضح من لفظ ابی داؤد اه زه وايم چه د ابوداؤد نسخې هم مختلف دی زمونږ د بذل والا نسخه کښې خو هم دغه شان دی کوم چه پورته اوليکلي شو خو د ابوداؤد په بعض نورو نسخو کښې د مسلم او ترمذی د روايت پشان دی کوم لره چه حضرت شيخ اوضح فرماني.

[٤٧٦١] حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ، عَنْ ضَبَّةَ بْنِ مَحْصَنٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِمَعْنَاهُ، قَالَ: فَمَنْ كَرِهَ، فَقَدْ بَرَّءٌ، وَمَنْ أَنْكَرَ، فَقَدْ سَلِمَ" قَالَ قَتَادَةُ: يَعْنِي مَنْ أَنْكَرَ بِقَلْبِهِ، وَمَنْ كَرِهَ بِقَلْبِهِ.

حضرت ام سلمه رضی الله عنها د نبی کریم ﷺ د مذکوره روايت هم معنی روايت نقل کړې دې - حضور ﷺ او فرماييل " چا چه په زړه سره ناخوښه او گنړلو او مکروه ئې او گنړلو هغه بری شو او چا چه انکار او کړو هغه محفوظ پاتې شو - قتاده رحمه الله فرماييلي دی مقصد دادې چه په زړه سره ئې انکار او کړو او په زړه سره ئې بد او گنړل -

قوله: «قَالَ قَتَادَةُ: يَعْنِي مَنْ أَنْكَرَ بِقَلْبِهِ وَمَنْ كَرِهَ بِقَلْبِهِ» خو که د انکار او کراهت دواړو تعلق د زړه سره او منلې شی نو لکه چه قتاده وائی نو په دواړو جملو کښې به تکرار واقع شی لکه

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٨١٦٦) (صحیح)

چه په بذل کښې دی او بیا ئې د هغې نه روستو د حضرت گنگوهی د تقریر نه دا نقل کړی دی چه د قتاده تفسیر وهم دې او د غیر قتاده تفسیر صحیح دې چه انکار کولې شی په ژبه باندي او کراهت په قلب سره او په حاشیه د بذل کښې دی : وسط علی هذا التفسیر القاری اشد البسط اه والحديث اخرجه مسلم والترمذی، قاله المنذری.

[۴۷۶۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ عَرْفَجَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: سَتَكُونُ فِي أُمَّتِي هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ وَهَنَاتٌ، فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَفْرُقَ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ وَهُمْ جَمِيعٌ، فَاضْرِبْهُ بِالسَّيْفِ كَأَنَّمَنْ كَانَ.

د حضرت عرفجه رضي الله عنه نه روایت دې چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی چه فرمائیل ئې : زما په امت کښې به فتنې وی، فتنې او فتنې - چنانچه چاچه او غوښتل چه هغه د مسلمانانو په معامله کښې تفرقه واچوی او حال دادې چه هغوی متحد وو نو ده لره په توره سره قتل کړئ، خواه که هرڅوک وی.

قوله: «عَنْ عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ: «سَتَكُونُ فِي أُمَّتِي هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ وَهَنَاتٌ فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يَفْرُقَ أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ وَهُمْ جَمِيعٌ فَاضْرِبْهُ بِالسَّيْفِ كَأَنَّمَنْ كَانَ»»

رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه زما په امت کښې به وړاندې زمانه کښې شرونه او فسادونه وی، شرونه او فسادونه به وی دا ئې درې کرته او فرمائیل، پس کوم سړې چه اراده کوی د مسلمانانو ترمینځه د اختلاف پیدا کولو او حال دا چه هغوی د مخکښې نه متفق وی یعنی په یو امام باندي نو د هغه سټ په توره باندي او هئ که هرڅوک وی والحديث اخرجه مسلم والنسائي قاله المنذری.

[۴۷۶۳] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْمَعْنَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ أَبِي رَافَةَ، أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي رَافَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَهْلَ النَّهْرَوَانَ، فَقَالَ: "فِيهِمْ رَجُلٌ مُودِنُ الْيَدِ، أَوْ مُخْذِرُ الْيَدِ، أَوْ مُثَدِّوْنَ الْيَدِ، لَوْلَا أَنْ تَبْطُرُوا، لَنَبَأْتُكُمْ مَا وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ يَقْتُلُونَهُمْ، عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: قُلْتُ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْهُ؟ قَالَ: إِي وَرَبِّ الْكَعْبَةِ."

حضرت عبیده سلمانی روایت کړې دې چه حضرت علی رضي الله عنه د اهل نهروان تذکره او کړه او وې ونیل چه په هغوی کښې به یو سړې وی چه د هغه به یو لاس وړوکی وی یا به په کښې نقص وی لکه څنگه چه د ښځې ورون وی - که چرې ماته دا یرنه وي چه تاسو به خوشالئ کښې راشئ او ډیر وړاندې به لاړ شئ نو ما به تاسو ته هغه ضرر ضرور ښودلې وي کوم چه الله جل شانہ د حضرت محمد صلی الله علیه و آله په ژبه باندي د هغه سره د جنگ کوونکو په باره کښې فرمائیلې دې - عبیده وائی چه ما حضرت علی رضي الله عنه نه پوښتنه او کړه چه آیا دا فرمان تاسو د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دې؟ هغه او فرمائیل او ا په رب د کعبې مې دې قسم وی!

(۱): صحيح مسلم بالإمارة ۱۴ (۱۸۵۲)، سنن النسائي للمحاربة ۶ (۴۰۲۵)، (تحفة الأشراف: ۹۸۹۶)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۴/۴) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم للزكاة ۴۸ (۱۰۶۶)، سنن ابن ماجه للمقدمة ۱۲ (۱۶۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۳۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۸۳/۱، ۹۵، ۱۴۴، ۱۵۵، ۱۱۳، ۱۲۱، ۱۲۲) (صحيح)

قوله: «عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عَبِيدَةَ : أَنَّ عَلِيًّا ذَكَرَ أَهْلَ النَّهْرَوَانِ» په بعض نسخو کښې په دې حدیث باندې، باب فی قتل الخوارج ذکر دې او زموږ په نسخه کښې د قتل الخوارج باب په حدیث ابوذر من فارق الجماعة قید شېر الخ باندې وو او دا ټول احادیث د هغې د لاندې روان دی، او په بعض نسخو کښې په دې احادیثو باندې په ځانې د قتل الخوارج باب فی الخوارج ذکر کړې شوې دې او په دې حدیث باندې کوم چه اوس شروع کیږي په دې باندې سرخی ده، باب فی قتل الخوارج او هم دا نسخه زیاته مناسب معلومیږي.

دا حدیث کوم چه موږ اوس شروع کړو په دې کښې عبیده سلمانی فرمائی چه سیدنا علی عليه السلام د اهل نهروان ذکر اوکړو یعنی د خوارجو چا سره چه علی عليه السلام په مقام نهروان کښې قتال کړې وو جنگ نهروان معروف دې.

قوله: «فَقَالَ : فِيهِمْ رَجُلٌ مُودِنٌ الْيَدِ أَوْ مُخَدِّجُ الْيَدِ أَوْ مَثْدُونُ الْيَدِ لَوْلَا أَنْ تَبْطَرُوا لَبَاتَكُمْ مَا وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ يَقْتُلُونَهُمْ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ - صلى الله عليه وسلم»

سیدنا علی عليه السلام فرمائی د اهل نهروان په باره کښې چه په هغوی کښې به یو سړې داسې ضرور وی چه د هغه یو لاس ناقص دې یعنی د هغه یو لاس به صرف د مټ پورې وی وړاندې مړوند به شي نه وی که ته بطر او فخر نه کوي نو زه به تاته هغه حدیث بیان کړم چه په هغې کښې د الله پاک وعده د هغه خلقو سره کوم چه به د خوارجو سره قتال کوي ذکر ده، په نهروان کښې چه کوم جنگ او قتال شوې وو د هغې تفصیلی روایت وړاندې راروان دې چه په هغې کښې علی عليه السلام ته په خوارجو باندې فتح نصیب شوې وه، په ظاهر کښې دا روایت د فتح نه روستودې او په ظاهر کښې او د هغه مفصل روایت یوه ټکړه ده.

«قَالَ قُلْتُ : أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْهُ قَالَ : إِي وَرَبِّ الْكَفَى» چه کله سیدنا علی عليه السلام دا خبره او فرمائیله کومه چه پورته ذکر شوه نو د هغوی شاگرد د هغوی نه تپوس اوکړو چه آیا واقعی تاسو دا حدیث د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوریدلې وو؟ نو هغوی په قسم خوړلو سره او فرمائیل او ما خپله اوریدلې وو، والحديث اخرجه مسلم وابن ماجه، قاله المنذرى.

[٤٧٦٤] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: "بَعَثَ عَلِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذُهِبَةٍ فِي ثَرَبَتِهَا، فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةٍ: بَيْنَ الْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ الْخُزَلَمِيِّ، ثُمَّ الْمَجَاشِعِيِّ، وَبَيْنَ عُبَيْدَةَ بْنِ بَذْرِ الْغَزَارِيِّ، وَبَيْنَ زَيْدِ الْخَيْلِ الطَّائِي، ثُمَّ أَحَدِ بَنِي نُبَهَانَ، وَبَيْنَ عَلْقَمَةَ بْنِ عَلَاثَةَ الْعَامِرِيِّ، ثُمَّ أَحَدِ بَنِي كِلَابٍ، قَالَ: فَقَضَيْتُ فَرِيضَ، وَالْأَنْصَارَ، وَقَالَتْ: يُعْطَى صَنَادِيدُ أَهْلِ نَجْدٍ وَيَدْعُنَا، فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ، قَالَ: فَأَقْبَلَ رَجُلٌ غَابِرُ الْعَيْنَيْنِ، مُشْرِفُ الْوَجْهَتَيْنِ، نَازِلُ الْحَبِينِ، كَثُ اللَّحْيَةِ، مَخْلُوقٌ، قَالَ: اتَّقِ اللَّهَ يَا مُحَمَّدُ، فَقَالَ: مَنْ يُطِيعُ اللَّهَ إِذَا عَصَيْتَهُ، أَيَأْمَنُنِي اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ وَلَا تَأْمَنُونِي؟ قَالَ: فَسَأَلَ رَجُلٌ قَتْلَهُ، أَحْسِبُهُ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ، قَالَ: فَمَنْعَهُ، قَالَ: فَلَمَّا وَلَّى، قَالَ: إِنَّ مِنْ ضَنْضِي هَذَا، أَوْفَى عَقِبِ هَذَا اقْوَمَا يَقْرَعُونَ الْقُرْآنَ، لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَةِ، يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ، وَيَدْعُونَ أَهْلَ

١: صحيح البخاري/الأنبياء ٦ (٤٦٦٧)، المغازي ٦١ (٤٣٥١)، تفسير التوبة ١٠ (٣٣٤٤)، التوحيد ٢٣ (٧٤٣٢)، صحيح مسلم/الزكاة ٤٧ (١٠٦٣)، سنن النسائي/الزكاة ٧٩ (٢٥٧٩)، التحريم ٢٢ (٤١٠٦)، (تحفة الأشراف: ٤١٣٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٣)، (٣١، ٦٨، ٧٢، ٧٣) (صحيح)

الْأَوْتَانِ، لَيْنٌ أَنَا أَذْرَكُهُمْ قَتَلْتَهُمْ قَتْلَ عَادٍ.

د حضرت ابو اسعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې څه سونا (سره زر) اولیرل چه لا صفا شوې نه وو. نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغې لره د اقرع بن حابس حنظلی، عیینه بن بدر فزاری، د بنو نبهان زید الخیل الطائی او د بنو کلاب علقمه بن علائه عامری دې څلورو کسانو په مابین کښې تقسیم کړل، نو قریشو او انصارو ته په دې باندې غصه ورغله او هغوی اووې چه د اهل نجد لویو خلقو څه ئې ورکوی او مونږ لره پریږدی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زه خو د هغوی تالیف قلب کول غواړم (ددې دپاره چه په اسلام کښې د هغوی زړونه جم شی) نو په دې کښې یو سړې راغې چه د هغه سترگې دننه ورغلې وې او تندي ئې بهر راوتې وو گیره ئې گنډه، او سړ ئې خړیلي وو. هغه اووې ای محمد! د الله نه اویریرې. نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که چرې زه د هغه نافرمانی او کړم نو څوک به د هغه اطاعت کوی؟ الله جل شانہ خو مالره د زمکې امین جوړ کړې دې او تاسو مالره امین نه گنړئ؟ راوی وائی: په دې باندې یو کس پوښتنه اوکړه: آیا زه د لره قتل کړم؟ زما خیال دې چه هغه حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ وو مگر حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه لره منع کړو. بیا هر کله چه هغه شا کړه او واپس لاړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ددې کس په نسل کښې به داسې خلق وی چه هغوی به قرآن لولي مگر دا به د هغوی د مرو نه بره نه خپړی، د اسلام نه به داسې اوځی لکه څنگه چه غشي د خپل ښکار نه اوځی دا خلق به مسلمانانو لره وژنی او بت پرستو لره به پریږدی، په الله قسم! که چرې ما دوی لره بیا موندو نو هغوی لره به د قوم عاد په شان قتلوم.

قوله: «عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: بَعَثَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذُعَيْبَةٍ فِي ثُرَيْيْهَا فَقَسَمَهَا بَيْنَ أَرْبَعَةِ بَنِينَ: الْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ الْحَنْظَلِيِّ ثُمَّ الْمُجَاشِعِيِّ وَبَيْنَ عَيْنَةَ بْنِ بَدْرِ الْفَزَارِيِّ وَبَيْنَ زَيْدِ الْخَيْلِ الطَّائِي ثُمَّ أَحَدَ بَنِي نَبْهَانَ وَبَيْنَ عُلْقَمَةَ بْنِ عَلَاءَةَ الْغَامِرِيِّ ثُمَّ أَحَدَ بَنِي كِلَابٍ قَالَ فَغَضِبَتْ قُرَيْشٌ وَالْأَنْصَارُ وَقَالَتْ: يُغْطِي صَنَادِيدَ أَهْلِ نَجْدٍ وَبَدْعُنَا. فَقَالَ: «إِنَّمَا أَتَأَلَّفُهُمْ»

یعنی یو ځل سیدنا علی رضی اللہ عنہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته لږ شان سره زر کوم چه په خاورو کښې گډه شوې وو هغه راو لیرل، یعنی د چا د غوږونو نه وتلې شوې سره زر وو کوم چه تراوسه پورې صفا کړې شوې هم نه وو، نو هغه سره زر هغوی لاس په لاس هم د هغه مجلس په څلورو کسانو باندې تقسیم کړل او د هغه څلورو ترمینځه د چا نومونه چه په روایت کښې ذکر دی د: الحنظلی ثم المجاشعی مطلب دا دې چه که د هغوی نسبت لوڼې خاندان ته او کړې شی نو حنظلی به ورته وئیلې شی او که د هغه خاندان د یو څانگې او بطن طرف ته او کړې شی نو هغوی ته به مجاشعی وئیلې شی، لکه چه د یو سړی په باره کښې اوئیلې شی الهاشمی ثم الحسنی، دلته هم په دواړو نسبتونو کښې د عموم او خصوص فرق دې، بهر حال په دې روایت کښې دی چه په دې تقسیم باندې قریش او انصار خفه شو او دې خلقو اووئیل چه د نجد لوڼې لوڼې خلقو ته تاسو ورکړه کوئ او مونږ پریږدئ، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل دا خو د هغوی د تالیف قلب دپاره ورکوم، یعنی مصلحة قال: فَأَقْبَلَ رَجُلٌ غَائِرُ الْعَيْنَيْنِ مُشْرِفٌ

الْوَحْشَيْنِ نَاتِي الْجَبِينِ كَثُ اللَّحْيَةِ مَخْلُوقٌ قَالَ : اتَّقِ اللَّهَ يَا مُحَمَّدُ (ﷺ)) یعنی د رسول الله ﷺ د دې تقسیم نه پس او دقراو انصارو لره د پوهه کولو نه پس اودقریشو یو بل سرې رامخکښې شو د اعتراض دپاره چه د هغه حلیه راوی بیان کړې ده چه د هغه سترگې چوچې وې او دواړه اننگی ئې پورته پورته وو هم دغه شان ئې تندي هم راوتلې وو او گیره د هغه گنډه وه او د سر ویښته ئې اخستلې شوې وو، هغه اودریدلو او وې وئیل ای محمد (ﷺ) د الله پاک نه اویریرې، په دې باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه که هم زه د الله پاک نافرمانی شروع کړم نو اطاعت به ئې څوک کوی، الله پاک خو ماته امانتدار او امین وائی د زمکې والو په حق کښ او تاسو ما امین نه گنړئ، په دې باندې خالد بن الولید رضی الله عنہ رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه تاسو ماته اجازت راکړئ زه به دې قتل کړم؟ راوی وائی چه رسول الله ﷺ د قتل نه منع اوفرمائیل، « قَالَ : فَلَمَّا وَلَّى قَالَ : « إِنَّ مِنْ ضَنْضِي هَذَا أَوْ فِي عَقِبِ هَذَا قَوْمًا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَةِ يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ وَيَدْعُونَ أَهْلَ الْأَوْتَانِ لِيْنَا أَذْرَكْنَهُمْ لَا قَتْلَنَهُمْ قَتْلَ عَادٍ ») یعنی کله چه هغه اعتراض کونکې روان شو د بکواس کولو نه پس نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه د دې سرې د نسل نه به داسې قوم پیدا کیږي کوم چه به په کثرت سره قرآن لولی خو هغه به د هغوی د مرو نه نه کوزیږي (د دې شرح تیره شوه) د اسلام نه به داسې بهر وی لکه څنگه چه غشي د بنکار نه بهر اوڅی، په غشي چه یو وړوکي شان ځناور ویشتلې شی نو هغه د هغه د بدن نه بل طرف ته فوراً صفا اوڅی نو رسول الله ﷺ د تشبیه په طور د خوارجو حال بیانوی چه هغوی به هم د غشي په شان د اسلام نه اوڅی. د اسلام نه د هغه لغوی معنی مراد ده یعنی د امیر د اطاعت نه، او دا مطلب نه دې چه خوارج به د دائره اسلام نه خارج وی چه څوک دا اشکال اونکړی چه د اهل سنت په نزد خو د اهل قبله تکفیر نه شی کولې، او هم دغه شان د هغوی قتل کول د هغوی د کفر د وجې نه نه وو بلکه د بغاوت د وجې نه وو، وړاندې دا دی چه قتل کوی به هغوی اهل اسلام لره او پریږدی به د غیر الله بندگان، په بذل کښې په « يَقْتُلُونَ أَهْلَ الْإِسْلَامِ » باندې دی بتکفیرهم ایا هم یعنی د خوارجو د خپل مقابل تکفیر کول هم دا گویا د هغوی قتل کول دی گینې په قتال کښې خو سیدنا علی رضی الله عنہ او اهل حق همیشه غالب پاتې شوې دی په خوارج باندې، وړاندې فرمائی چه زه د هغوی زمانه بیا مومم یعنی د خوارجو نوزه به هغوی د قوم عاد په شان قتل کړم یعنی څنگه چه په آفت سماوی سره الله پاک قوم عاد لره بالکل هلاک کړل او ختم ئې کړل.

په دې حدیث کښې « رجل غائر العينين » راغلې دې یعنی رئیس الخوارج، د هغه نوم په بذل کښې حرقوص بن زهير ذوالخويصره لیکلې دې د ذوالخويصره ذکر په کتاب الطهارة کښې په باب الارض يصيبها البول کښې تیر شوې دې، او په صحيح بخاری کښې په کتاب استنابة المرتدين کښې په باب من ترک قتال الخوارج للتالف کښې د ابوسعید خدری رضی الله عنہ په روایت کښې داسې دی : « بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ جَاءَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ذِي الْخُوَيْرَةِ التَّمِيمِيُّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ وَنِلَكَ مَنْ يَغْدِلُ إِذَا لَمْ أَغْدِلْ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ دَغْنِي

أَضْرِبَ عُنُقَهُ) حافظ د دې په شرح کښې د ذوالخويصره نوم په يو روايت کښې حرقوص نقل کړې دې او د هغې نه پس ئې ليکلې دى: وقد جاء ان حرقوصا اسم ذى الثدية كما سياتى، وزعم بعضهم انه ذوالثدية الاتى ذكره وليس كذلك او بيا وړاندې حافظ (فقال عمر) باندې ليکلې دې: وتقدم فى المغازى عن ابى سعيد فى هذا الحديث فسأله رجل اظنه خالد بن الوليد قتله، وفى رواية مسلم فقال خالد بن الوليد بالجزم، وقد ذكرت وجه الجمع بينهما فى اواخر المغازى وان كلا منهما سال، نور تفصيل دې د دې او کتلې شى په فتح البارى ۲۰۳/۱۲ کښې او په حاشيه د بذل کښې حضرت شيخ داسې ليکلې دى (قال الحافظ فى الفتح ۲۲۶/۱۲ وهذه القصة غير قصة جابر ومن فسره به فقد وهم الخ والمنكر فيها غيره لكن قال فى ص ۲۳۹ ان المنكر فى موضعين واحد. د دې نه په روستو روايت کښې دى: (لَا يَرْجِعُونَ حَتَّى يَرْتَدَّ عَلَى فُوقِهِ)

[۴۷۶۵] (١) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، وَمُبَشِّرُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَلَبِيُّ بِإِسْنَادِهِ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو، قَالَ يَقْنَى الْوَلِيدُ: حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنِي قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، وَأَنْسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلَافٌ وَفُرْقَةٌ، قَوْمٌ يُحْسِنُونَ الْقِيلَ وَيُسَيِّئُونَ الْفِعْلَ، يَفْرَعُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيصَهُمْ، يَمُرُّونَ مِنَ الَّذِينَ مَرُّوا السَّهْمَ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَا يَرْجِعُونَ حَتَّى يَرْتَدَّ عَلَى فُوقِهِ، هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ، طَوَّيْتُ لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَقَتْلُوهُ، يَدْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ، مَنْ قَاتَلَهُمْ كَانَ أَوْلَى بِاللَّهِ مِنْهُمْ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا سَيِّئُهُمْ؟ قَالَ: "الْخُلُقُ".

د حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ او د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روايت دې، چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زما په امت کښې به اختلاف او افتراق راځي - يو قوم به خبرې ډیرې ښې کوي مگر کار به د هغوی ډیر زیات خراب وي - قرآن مجید به لولی مگر د هغوی د مرئ نه به نه متجاوز کيږي، هغوی به د دین نه داسې اوځي لکه څنگه چه غشي د خپل هدف نه اوځي د هغوی به حق طرف ته راتلل داسې محال وي لکه څنگه چه د غشي خپلې ليندې ته راتلل محال دي، هغوی به په انسانانو او مخلوقاتو کښې د ټولو نه زیات بد وي - مبارکي دې وي داسې کس ته چه دوی لره قتل کړي او هغوی ده لره قتل کړي - (شهادت او مومي) او په ظاهره سره به د الله کتاب طرف ته رابلل کوي مگر د هغوی به هيڅ تعلق د دې کتاب سره نه وي - څوک چه د هغوی سره قتال کوي هغه به په نسبت د دوی الله تعالی ته ډیر زیات قریب وي - صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل اي د الله رسوله! د هغوی به علامات څه وي؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل سر کتیا کول -

چه دا خلق به دین او د امام د اطاعت طرف ته واپس نشي ترڅو چه غشي د خپل فوق طرف ته رانشي او د غشي خپل فوق طرف ته واپس کيدل محال دي، لهذا دا د تعليق بالمحال د قبيلې نه دې، فوق وائی په غشي او لينده کښې وتر ته يعنی د غشي ايخودلو هغه ځائې چه غشي ترې نه ويشتلې شي، په لغت کښې ليکلې دي چه هغې ته سوفار وائی، (هُم شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ) يعنی په ټول مخلوق کښې هغوی بدترین مخلوق دې په بذل کښې دي چه

(۱) تقرده ابو داود، انظر ما قبله وما بعده، (تحفة الأشراف: ۱۳۱۲) (صحیح)

کيدې شی د خلق نه مراد مسلمانان او د خلیقه نه مراد نور خلق او خناور وی، ﴿طَوْبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ﴾ زیرې او بشارت دې د هغه سړی دپاره کوم چه دا خوارج قتل کړی، او د هغه چا دپاره هم چا دا خوارج نې قتل کړی، ﴿يَذْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ﴾ په ظاهر کښې به خلق رابلی د کتاب الله طرف ته یعنی د هغې د حکم طرف ته، حال دا چه د هغوی به د کتاب الله سره هیڅ تعلق نه وی، وړاندې دی، چه کوم سړې د هغوی سره قتال کوی یعنی زما په امت کښې نو هغه به زیات اقرب الی الله وی د هغوی د مقابلین نه یعنی څوک چه د هغوی سره قتال نه کوی، ﴿قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا سَيِّمُهُمْ قَالَ: «التَّحْلِيْقُ»﴾ صحابه کرامو تپوس او کړو چه د دوی ظاهري علامت څه دې چه د هغې نه هغوی فورا او پېژندلې شی څه دې؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل تحلیق، او د دې نه په روستو روایت کښې التسبید دې یعنی په ویښتو خرښلو کښې مبالغه، چه په سر باندې بالکل ویښته نه پرېږدی د بار بار حلق د وجې نه، ﴿فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَانِيمُوهُمْ﴾ چه کله تاسو دوی وینئ نو هغوی اوده کړئ، دا هم داسې ده لکه په کتاب الخراج کښې په باب ماجاء فی خبر مکه کښې تیر شوي دی، ﴿فلا یشرفن لکم احد الا انتموه﴾ په الدر المنضود جلد اول کتاب الطهارة کښې د علی رضی الله عنه دا حدیث ﴿ومن ثم عادیث راسی عادیث راسی﴾ د لاندې په تحلیق باندې څه کلام تیر شوي دې چه دا سنت دې او که خلاف سنت او بله دا چه د امام احمد په روایت کښې تحلیق مکروه دې ځکه چه دا د خوارجو علامت دې.

حدیث ابی سعید الاول اخرجہ البخاری ومسلم والنسائي، قاله المنذرى.

[۴۷۶۶] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحَوَهُ، قَالَ: سَيِّمُهُمُ التَّحْلِيْقُ وَالتَّسْبِيْدُ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَانِيمُوهُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: التَّسْبِيْدُ اسْتِئْصَالُ الشَّعْرِ.

حضرت قتاده رضی الله عنه د حضرت انس رضی الله عنه او هغوی د نبی کریم ﷺ نه د مذکوره بالا روایت هم معنی روایت کړې دې - په دې روایت کښې دی: "ددغه خوارجو علامات سر کتا کول او ویښتان لرې کول دی - کله چه ته هغوی لره بیا او مومي نو هغوی لره اوده (یعنی مړه) کړئ -" امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې د [التسبید] معنی ده [استئصال الشعر] ویښتانو لره د ویخ نه ویستل -"

[۴۷۶۷] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ خَبِثَةَ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا، فَلَا تَنْتَهِ عَنْهُ مِنَ السَّمَاءِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكْذِبَ عَلَيْهِ، وَإِذَا حَدَّثْتُكُمْ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ، فَأَتَمُّ الْحَرْبِ خَذَعَةٌ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حَدَّثَاءُ الْأَسْنَانِ، سَفَهَاءُ الْأَجْلَامِ، يَقُولُونَ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ، يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَا يُجَاوِزُ إِيْمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، فَأَيُّمًا لَقِيْتُمُوهُمْ فَأَقْتُلُوهُمْ، فَإِنْ قَتَلْتُمْ أَجْرَ لِمَنْ قَتَلْتُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

۱: سنن ابن ماجه/المقدمة ۱۲ (۱۷۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۷/۳) (صحيح)
 ۲: صحيح البخاري/المناقب ۲۵ (۳۶۱۱)، وفضائل القرآن ۳۶ (۵۰۵۷)، والمرتدين ۶ (۶۹۳۰)، صحيح مسلم/الزكاة ۴۸ (۱۰۶۶)، سنن النسائي/المحاربة ۲۲ (۴۱۰۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۱، ۱۲۳، ۸۱/۱) (صحيح)

حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه کله زه تاسو ته د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیث بیانوم (نو په هغې کښې هیڅ خفانه وی، بلکې هغه بالکل حق او صاف وی، ماته د اسمان نه راپریوتل، په رسول الله صلی الله علیه و آله باندې د دروغو وئیلو نه زیات خوښ دی او کله چه زه تاسو سره ستاسو په مابین کښې خبرې کووم (نو یاد ساتئ) جنگ د چال (او د هوکې) نوم دې (ډیر مصلحتونه ملحوظ ساتل ضروری دی دې وجې نه دې خبرو لره عام کول نه دی پکار) ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی هغه فرمائیل په آخره زمانه کښې به خلق راځي چه په عمرو نو کښې به خوانان وی مگر دین عقل، په مخلوق کښې به د ټولو نه د بهترین شخصیت (رسول الله صلی الله علیه و آله) خبرې کوی، مگر د دین نه به داسې تیریرې لکه څنگه چه غشي د خپل ښکار نه اوځي - د هغوی ایمان به د هغوی د خلق نه لاندې نه کوزیرې - تاسو چه د هغوی سره کوم ځانې هم ملاؤ شی نو هغوی لره قتل کړئ - بې شکه د هغوی په قتل کښې به د قاتل دپاره په ورځ د قیامت ډیر لوی اجر وی -

(قَالَ عَلِيٌّ : إِذَا حَدَّثَكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَدِيثًا فَلَا تَأْخُذْ مِنَ السَّمَاءِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكْذِبَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ)

د سیدنا علی رضی الله عنه مقصود دلته د رسول الله صلی الله علیه و آله هغه خبر بیانول دی کوم چه هغوی د خوارجو په باره کښې ورکړې دې او په دې مضمون باندې د یقین قائمولو دپاره او دا چه دا حدیث بالکل صحیح نقل کوم د دې دپاره ئې د تمهید په طور دا خبره بیان او فرمائیله چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په حدیث کښې د خپل طرف نه د څه یو ځانې کولو نه زما دپاره د اسمان نه راپریوتل غوره دی، او کومه خبره چه زمونږ او ستاسو تر مینځه وی د هغې دا حکم نه دې او نه د هغې دا درجه ده ځکه چه (الحرب خدعة) جنگ کښې په چال کولو باندې کار کیږي، او په هغې کښې د څه لږو شان دروغو یعنی توریې گنجائش دې د دې نه پس چه کوم حدیث مقصود بالذکر دې هغه ئې بیان او فرمائیلو چه رسول الله صلی الله علیه و آله به فرمائیل زما نه روستو به څه خلق وی چه د نوی عمر والا به وی او د عقل نه به کم وی یا د عقل نه به خلاص وی (یعنی عقل به پکښې نه وی) په ژبه باندې خو به هغوی ښه خبرې راوباسی، قیل اراد به القرآن ويحتمل ان یراد به قولهم (لا حکم الا الله) (بذل) الی

آخر الحديث، والحديث أخرجه البخاري ومسلم والنسائي، قاله المنذري.

[٤٧٦٨] () حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ الْجَنَبِيُّ، أَنَّهُ كَانَ فِي الْجَيْشِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ الَّذِينَ سَارُوا إِلَى الْخَوَارِجِ، فَقَالَ عَلِيٌّ: "أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي يَقْرَعُونَ الْقُرْآنَ، لَيْسَتْ قِرَاءَتُكُمْ إِلَى قِرَاءَتِهِمْ شَيْئًا، وَلَا صَلَاتُكُمْ إِلَى صَلَاتِهِمْ شَيْئًا، وَلَا صِيَامُكُمْ إِلَى صِيَامِهِمْ شَيْئًا، يَقْرَعُونَ الْقُرْآنَ يَحْسِبُونَ أَنَّهُ لَهُمْ، وَهُوَ عَلَيْهِمْ، لَا تَجَاوِزْ صَلَاتُهُمْ تَرَاهُمْ، يَخْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَخْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَوْ يَعْلَمُ الْجَيْشُ الَّذِينَ يَصِيبُونَهُمْ مَا قُضِيَ لَهُمْ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَكَلَّمُوا عَنِ الْعَمَلِ، وَأَيَّةُ ذَلِكَ أَنَّ فِيهِمْ رَجُلًا لَهُ عَصَدٌ، وَلَيْسَتْ لَهُ ذِرَاعٌ عَلَى عَصْدِهِ، مِثْلُ حَلَسِي الثَّدْيِ عَلَيْهِ شَعْرَاتٌ بَيْضٌ، أَتَدْهَبُونَ إِلَى مُعَاوِيَةَ وَأَهْلِ الشَّامِ، وَتَتْرَكُونَ هَؤُلَاءِ يَخْلَفُونَكُمْ فِي ذَرَارِيكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ؟ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ يَكُونُوا هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ، فَإِنَّهُمْ قَدْ سَفَكُوا الدَّمَ الْحَرَامَ، وَأَغَارُوا فِي سَرِيرِ النَّاسِ،

فَيُرَوُّ عَلَى اسْمِ اللَّهِ، قَالَ سَلَمَةُ بْنُ كَهِيلٍ: فَتَزَلْنِي زَيْدُ بْنُ وَهَبٍ مَنَزِلًا مَنَزِلًا، حَتَّى مَرَّ بِنَا عَلَى قَنْطَرَةٍ، قَالَ: فَلَمَّا التَقَيْنَا عَلَى الْخَوَارِجِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ الرَّاسِبِي، فَقَالَ لَهُمْ: الْقَوَالِمُ مَا حَرَّمَ السُّيُوفُ مِنْ جُفُونِهِمَا، فَأَلْنِي أَخَافُ أَنْ يَنَاشِدُوكُمْ كَمَا تَنَاشِدُوكُمْ يَوْمَ حَرُورَاءَ، قَالَ: فَوَحَّشُوا بِمَا حَرَّمَ وَاسْتَلُّوا السُّيُوفَ وَشَجَرَهُمُ النَّاسُ بِرِمَاحِهِمْ، قَالَ: وَقَتَلُوا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضِهِمْ، قَالَ: وَمَا أَصِيبَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ إِلَّا رَجُلَانِ، فَقَالَ عَلِيٌّ: التَّيْمُسُ فِيهِمُ الْمُخَدَجُ، فَلَمْ يَجِدُوا، قَالَ: فَقَامَ عَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ بِنَفْسِهِ، حَتَّى أَتَى نَاسًا قَدْ قُتِلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ، فَقَالَ: أَخْرِجُوهُمْ، فَوَجَدُوهُ مِمَّا لِي الْأَرْضُ فَكَبَّرَ، وَقَالَ: صَدَقَ اللَّهُ وَبَلَّغَ رَسُولُهُ، فَقَامَ إِلَيْهِ عُبَيْدَةُ السَّلْمَانِيُّ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَقَدْ سَمِعْتُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِي وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ حَتَّى اسْتَخْلَفَهُ ثَلَاثًا، وَهُوَ يَخْلِفُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مَا لِكَ: ذَلَّ لِلْعِلْمِ أَنْ يُجِيبَ الْعَالِمُ كُلَّ مَنْ سَأَلَهُ.

د زید بن وهب جهني رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه هغه د حضرت علي رضی اللہ عنہ سره په هغه لښکر کښي شریک وو کوم چه د خوارجو طرف ته تلې وو - حضرت علي رضی اللہ عنہ او فرمائیل اي خلقو! ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلي دي هغه فرمائیل: زما په امت کښي به داسي خلق وي چه هغوی به قرآن مجید لولي - ستاسو قراءت به د هغوی د قراءت په مقابله کښي هيڅ نه وي نه به ستاسو مونځ د هغوی د مونځ په مقابله کښي څه وي، نه به ستاسو روژي د هغوی د روژو په مقابله کښي څه حیثیت لري - هغوی به قرآن لولي او دا به گنړي چه دا د هغوی په حق کښي دلیل او تائید دي، حالانکه دا به د هغوی خلاف وي د هغوی مونځونه به د هغوی د خلق نه بره نه ځي - د اسلام نه به داسي اوځي لکه څنگه چه غشي د خپل ښکار نه اوځي - که چرې هغه لښکر ته کوم چه به دوی لره وژني د هغه فضائلو علم اوشي کوم چه الله تعالی د هغوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ژبه باندې د هغوی دپاره مقدر کړې دي نو هغوی به هم په دې باندې تکیه اوکړي - او د هغوی (خوارجو) نشانی داده چه په هغوی کښي به یو داسي سړي وي چه د هغه خوبه د څنگل نه بره لاس وي مگر لاندې به ئې لاس نه وي - د بره لاس آخر به د هغه د ښځې د تي په شان وي - په هغې باندې به سپین وینسته وي - آیا تاسو معاویه او د اهل شام طرف ته تلل غواړئ او هغه (خوارجو) لره په خپل اولاد، مال او اسباب کښي ورستو پریخودل غواړئ؟ په الله قسم! ماته امید دي چه هم دا هغه خلق دي - (د کومو خلقو خبر چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورکړې دي) دوی حرامې وینې لره توې کړې ده او د خلقو محفوظ علاقې ئې لوټ کړې دي، چنانچه د الله نوم واخلي (د هغوی د مقابلې دپاره) روان شي، سلمه بن کهیل وائی چه مونږ لره زید بن وهب منزل په منزل او گرځولو تردې پورې چه مونږ په یو پل باندې تیر شو کله چه مونږ د هغوی مقابل شو او د خوارجو سردار عبد الله بن وهب راسبي وو نو هغه خپلو خلقو ته اووئیل نیزې اولئ او تورو لره د خپلو ټیکو نه راوباسئ ماته پته ده چه دوی تاسو سره هغه شان مقابله کوي لکه څنگه چه ئې د حروراء په ورځ باندې کړې وه: چنانچه هغه خلقو خپلې نیزې او غورځولي او تورې ئې د ټیکو نه راویستي نو خلقو په خپلو نیزو سره هغوی لره او چیرلو او قتل کړو بعضو بعضو نورو لره - د حضرت علي رضی اللہ عنہ د لښکر نه صرف دوه کسان شهید شو - نو حضرت علي رضی اللہ عنہ او فرمائیل تلاش کړئ په دوی کښي، په دوی کښي به یو مخدج وي [یعنی لاس به ئې عیب جن وي]، مگر هغه اونه موندلي شو نو حضرت علي رضی اللہ عنہ خپله پاسیدو تردې پورې چه هغه مړو ته راغې چه هغوی

په یو بل باندې قتل شوې وو. هغوی او فرمائیل: دوی لره راوباسئ. چنانچه دوی هغه لره اوموندو، چه هغه د ټولو نه لاندې په زمکه باندې پروت وو حضرت علی رضی الله عنه اکبر او وئیل اووې فرمائیل: الله تعالی رښتیا فرمائیلې دی او د هغه رسول هغې لره رسولې دی. پس حضرت عبیده سلمانې د هغوی د طرف نه پاسیدو اووې وئیل: ای امیر المؤمنین! قسم په هغه ذات باندې چه د هغه نه سوا څوک معبود نشته دې! آیا دا بیان تاسو د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دې؟ هغوی او فرمائیل ها! په الله قسم! چه د هغه نه سوا څوک معبود نشته دې. تردې پورې چه هغه درې ځله قسم ورکړو او حضرت علی رضی الله عنه هم درې ځله په قسم سره جواب ورکړو. امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی: چه امام مالک رحمته الله فرمائیلې دی: دا د علم اهانت دې چه عالم د هر سوال جواب ورکړي.

قوله: «عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ قَالَ أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ وَهَبٍ الْجُهَنِيُّ: أَنَّهُ كَانَ فِي الْجَنَّةِ يَقُولُ: «يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ أُمَّتِي يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَيْسَتْ قِرَاءَتُكُمْ إِلَى قِرَاءَتِهِمْ شَيْئًا وَلَا صَلَاتُكُمْ إِلَى صَلَاتِهِمْ شَيْئًا وَلَا صِيَامُكُمْ إِلَى صِيَامِهِمْ شَيْئًا»

د جنگ نهروان قصه:

په دې روایت کښې د جنگ نهروان ذکر دې چه د هغې ذکر او حواله اوس نزدې تیره شوې ده، او د کوم راوی او حکایت کونکې چه زید به وهب الجهنی دې هغوی وائی چه زه خپله په دې لښکر کښې اوم کوم چه د سیدنا علی رضی الله عنه سره وو کوم چه د خوارجو طرف ته تلې وو. هغوی فرمائی چه علی رضی الله عنه او فرمائیل (یعنی خوارجو سره په جنگ کولو کښې د ترغیب دپاره) چه ای خلقو ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل هغوی فرمائیل چه یو قوم به زما د امت نه داسې راوځي هغوی به د قرآن کریم تلاوت کوی او داسې غوره قراءت به کوی چه ستاسو قراءت به د هغوی په مقابله کښې هیڅ نوی او نه ستاسو مونځونه د هغوی د مونځونو په مقابله کښې او نه ستاسو روژې د هغوی د روژو په مقابله کښې، قرآن به لولی او دا به گنړی چه گڼې دا د هغوی دپاره مفید دې، حال دا چه هغه به په هغوی باندې حجت وی، که پوهه شی هغه لښکر چه کوم هغوی سره قتال کوی چه د هغوی د پاره د رسول الله صلی الله علیه و آله په ژبه مبارکه باندې څه فیصله شوې ده، یعنی د الله پاک د طرف نه د ثواب وعده «لَتَكْلُوا عَلَى الْعَمَلِ» نو هغوی به هم په دې عمل باندې اعتماد او کړی یعنی دې خلقو سره په قتال باندې یعنی بیا به د بل څه عمل ضرورت نه گنړی د ثواب عظیم د حصول نه پس، او په یو نسخه کښې دی «لَتَكْلُوا عَلَى الْعَمَلِ» د دې ترجمه به دا وی چه د دې قتال نه علاوه به د نورو اعمالو نه منع شی، حاصل د دواړو یو دې، «وَأَيُّ ذَلِكَ أَنَّ فِيهِمْ رَجُلًا لَهُ عَصَدٌ وَلَيْسَتْ لَهُ ذِرَاعٌ عَلَى عَصَدِهِ مِثْلُ حَلْمَةِ الثَّوْدِي عَلَيْهِ شَعْرَاتٌ بَيْضٌ» او د دوی علامه دا ده یعنی د دې قوم چه هغوی سره د قتال رسول الله صلی الله علیه و آله ترغیب ورکړې دې چه په دوی کښې به یو سړې وی چه د هغه به یو طرف ته صرف مت وی او د هغې سره به مړوند نه وی، او بله دا چه د هغه په لاس باندې به د سینې په شان یو بوټی وی چه د هغې نه گیر چاپیره به سپین وینسته وی او د دې نه په روستو روایت کښې دی «(مثل شعيرات التي تكون على ذنب اليربوع) داسې وینسته

لکه د یربوع په لکۍ باندې چه وی، یربوع د مړې په شان یو ځناور دې، چه د هغه په لکۍ باندې د ولاړو ویښتو یو حصه وی، او د هغې نه په روستو روایت کښې دې ﴿ مثل سبالة السور ﴾ چه هغه ویښته داسې اودریږي لکه د پیشو بریت، پس تاسو معاویه رضی الله عنه او اهل الشام ته ځانې هغوی سره د قتال دپاره او دا خلق د ځان نه شاته خپل آل او اولاد ته پریږدئ، مطلب دا دې چه اول دوی ختم کړئ د ددوی نه روستو به د اهل الشام قصه کتلې شی، والله زه امید کوم چه هم دا هغه خلق دی د چا په باره کښې چه رسول الله صلی الله علیه و آله خبر ورکړې دې، یقینا دا خلق ناحقه وینې تویوی او خلق لوټ کوی، د الله پاک نوم اخستلو سره د دوی طرف ته روان شی... ﴿ قَالَ : سَلَمَةُ بْنُ كَهِيلٍ : فَتَزَلْنِي زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ مَنَزِلًا مَنَزِلًا ﴾ سلمه بن کهیل څوک چه دا قصه د زید بن وهب نه روایت کوی هغوی وائی چه زید بن وهب زه د دې جنگ په هر منزل باندې کوز کړم، یعنی پوره په تفصیل سره هغوی ماته دا قصه بیان کړه، منزل په منزل، حتی مررنا علی قنطرة هغه وائی تردې چه په تلو تلو کښې زمونږ تیریدل په یوپل باندې اوشو یعنی په قنطره دبرجان باندې، زید بن وهب وائی چه کله مونږ او هغوی مخامخ شو او حال دا چه د هغوی امیر یعنی د خوارجو امیر عبدالله بن وهب راسبی وو نو هغه خپلو خلقو ته اووې: ﴿ اَلْقُوا الرِّمَاحَ وَاسْلُوا السُّيُوفَ مِنْ جُفُونِهَا ﴾ چه نیزې یو طرف ته او غورزوئ او تورې راوباسئ د تیکو نه، مطلب دا چه مونږ به په حمله کښې تندي کوو ځکه چه د جنگ په شروع کښې خو نیزې استعمالولې شی چه کله هغوی لږ په فاصله باندې وی او چه کله هغوی رانزدې شی نو بیا تورې استعمالولې شی ﴿ فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يُنَاشِدُوَكُمْ كَمَا نَاشِدُوَكُمْ يَوْمَ حُرُورَاءَ ﴾ ځکه چه زه ویریږم د دې خبرې نه چه هغوی ستاسو نه صلح طلب نه کړی لکه څنگه ئې په یوم حروراء کښې طلب کړې وه، د دې نه معلومه شوه چه د دې نه مخکښې به څه خبره په مقام حروراء کښې هم راپیښه شوې وی، ﴿ قَالَ : فَوَحَّشُوا بِرِمَاحِهِمْ وَاسْتَلُّوا السُّيُوفَ ﴾ پس هغوی د خپل امیر د حکم مطابق نیزې او غورزولې او تورې ئې راویستلې، ﴿ وَشَجَرَهُمُ النَّاسُ بِرِمَاحِهِمْ ﴾ د الله پاک د قدرت کرشمه او گورئ چه، خلقو یعنی اصحاب علی رضی الله عنه دا خلق هم په هغه نیزو سره ختم کړل، یعنی کومې نیزې چه هغوی د خپل امیر په هدايت باندې غورزولې وې هم هغه نیزې د اصحاب علی رضی الله عنه په کار شوې، ﴿ قَالَ - وَفَتَّلُوا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضِهِمْ ﴾ یعنی هغوی داسې قتل کړې شو چه د یو بل دپاسه پراته وو. ﴿ قَالَ : وَمَا أَصِيبَ مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ إِلَّا رَجُلَانِ ﴾ یعنی د اصحاب علی رضی الله عنه نه په دې جنگ کښې صرف دوه کسان قتل کړې شو، او د خوارجو تعداد اته زره وو او په هغوی کښې اکثر قتل شو، ﴿ فَقَالَ عَلِيٌّ ااتِمِسُوا فِيهِمُ الْمُخَدَجَ ﴾ یعنی کله چه جنگ ختم شو او د اهل حق فتح اوشوه نو علی رضی الله عنه او فرمائیل خپلو ملگرو ته چه اوس هغه ناقص الید او گورئ په دې قتل کړې شوې خلقو کښې چه دا یقینی طور معلومه شی او مشاهده اوشی چه د کوم قوم رسول الله صلی الله علیه و آله نڅښه ورکړې وه هغه هم دا دی خو هغوی ته په لتون باندې داسې یو سړې هم ملاؤ نه شو ﴿ فَقَامَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِنَفْسِهِ ﴾ بیا علی رضی الله عنه خپله د لتون دپاره پاسیدلو تردې چه

هغوی په لټولو لټولو د مقتولینو یو د هیری ته اور سیدل کوم چه په یو کنده کښې پراته وو. سیدنا علی عليه السلام او فرمائیل خپلو ملگرو ته چه دا راوباسئ کیدې شی چه په دې کښې وی پس هغه ملاؤ شو د ټولو نه لاندې، سیدنا علی عليه السلام د هغه په لیدو باندې تکبیر او وئیلو او وی فرمائیل **« صَدَقَ اللَّهُ وَبَلَغَ رَسُولُهُ »** په دې باندې عبیده سلمانی اودریدو سره د علی عليه السلام نه تپوس او کړو چه ای امیر المومنین په هغه الله پاک قسم چه د هغه نه سوا بل هیڅوک معبود نشته چه تاسو د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه خپله دا حدیث اوریدلې دې یعنی د وعده ثواب والا، نو هغوی هم په قسم خوړلو سره او فرمائیل چه او هم دغه شان ده، او د هغوی دا په قسم خوړلو سره سوال او جواب درې کړته اوشو، په بل روایت کښې دی **« قال ابو اوضی کأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ حَبَشِيٌّ عَلَيْهِ قُرَيْطُقٌ لَهُ إِحْدَى يَدَيْنِ مِثْلُ تَذِي الْمَرْأَةِ »** ابوالوضی د دې مخدج مقتول کوم چه هغوی لیدلې وو، د هغه حال بیانوی چه گویا زه هغه لره دا وخت وینم یعنی د هغه نقشه زما مخکښې ده چه هغه مخدج داسې ښکاریدو لکه چه څوک حبشی وی چه د هغه په بدن باندې یو قمیص گوتې (وروکې قمیص) وو او د هغه یو لاس داسې وو لکه د زنانه سینه چه وی، قریطق تصغیر دې د قرطق او هغه معرب دې د قمیص نه، د قریطق د تصغیر نه معلومه شوه چه هغه قمیص به وړوکې شان وو هم په دې وجه مونږ د هغې ترجمه په قمیص گوتې سره کړې ده.

[۴۷۶۹] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ جَمِيلِ بْنِ مُرَّةٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَضِيِّ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: اَطْلُبُوا الْمُخَدَجَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، فَاسْتَخْرَ جُوهَ مِنْ تَحْتِ الْقَتْلِ فِي طَبِينٍ، قَالَ أَبُو الْوَضِيِّ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ حَبَشِيٌّ عَلَيْهِ قُرَيْطُقٌ لَهُ إِحْدَى يَدَيْنِ مِثْلُ تَذِي الْمَرْأَةِ، عَلَيْهَا شَعِيرَاتٌ مِثْلُ شَعِيرَاتِ التِّي تَكُونُ عَلَى ذَنْبِ الْبُرْيُوقِ.

ابو وضی بیان کوی چه حضرت علی عليه السلام او فرمائیل: هغه مخدج لره تلاش کړئ. او حدیث ئې بیان کړو. چنانچه هغه د مقتولینو د لاندې نه راویستلې شو، چه په خټو کښې لیت پیت پروت وو. ابو وضی وئیلې دی. گویا چه زه هغه ته گورم، حبشی سړې وو، په هغه باندې چغه وه، د هغه یو لاس داسې وو لکه د ښځې سینه باندې تې. په هغې باندې څو ویښتان وو لکه څنگه چه د ځنگلی مړې په لکښې باندې وی.

[۴۷۷۰] (٢) حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ، عَنْ ثَعْيْبِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي مَرْزَمٍ، قَالَ: "إِنْ كَانَ ذَلِكَ الْمُخَدَجُ لَمَعْنًا يَوْمَئِذٍ فِي الْمَسْجِدِ نَجَالِسُهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَكَانَ فَقِيرًا وَرَأَيْتُهُ مَعَ الْمَسَاكِينِ يَشْهَدُ طَعَامَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَعَ النَّاسِ، وَقَدْ كَسَوْتُهُ بُرْسَالِي"، قَالَ أَبُو مَرْزَمٍ: وَكَانَ الْمُخَدَجُ يُسَمَّى نَافِعًا ذُو الثَّدْيَةِ، وَكَانَ فِي يَدَيْهِ مِثْلُ تَذِي الْمَرْأَةِ، عَلَى رَأْسِهِ حَلْمَةٌ مِثْلُ حَلْمَةِ الثَّدْيِ، عَلَيْهِ شَعِيرَاتٌ مِثْلُ سِبَالَةِ السَّنُورِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ عِنْدَ النَّاسِ اسْمُهُ حَرْقُوسٌ.

ابو مریم وائی په تحقیق سره دغه مخدج سړې به په دغه ورځو کښې زمونږ سره په چمات کښې وو. ورځ او شپه به مونږ د هغه سره ناست وو، فقیر سړې وو، ما هغه لره د هغه مسکینانو سره اولیدو، چه د حضرت علی عليه السلام په طعام کښې به شریک وو، کومو خلقو چه

١: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱) (صحيح الإسناد)

٢: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۳۳) (ضعيف الإسناد)

به د هغه سره تناول کولو، او ما هغه ته خپل برنس هم ورکړې وو. ۱۰ برنس هغه اوږدې توپن ته وائی کومه چه عربیان په سره وی ۱ ابو مریم وائی. هغه ته به نافع ذو الثدیه (سینو والا) ونیلې شو. د هغه په مټ باندې د بنخو د سینو په شان سینه وه او د هغې په سر باندې تې غونډې وو، او په هغې باندې د پېشو د بریتو په شان خوویښته وو. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه په خلقو کښې د هغه نوم حرقوس معروف دې.

قوله: (عَنْ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ : إِنْ كَانَ ذَلِكَ الْمُخْدَجَ لَمَعْنَا يَوْمَئِذٍ فِي الْمَسْجِدِ.....وَكَانَ فَقِيرًا وَرَأَيْنَهُ مَعَ الْمَسَاكِينِ يَشْهَدُ طَعَامَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَعَ النَّاسِ وَقَدْ كَسَوْتُهُ بُرْنَسًا لِي)

د دې رئیس الخوارج ابتدائی حال :

ابو مریم د دې رئیس الخوارج ابتدائی حال بیانوی چه دا مخدج په شروع کښې یعنی په خپله ابتدائی زمانه کښې مسجد کښې اوسیدلو زمونږ د هغه سره شپه ورځ ناسته پاسته وه او په اصل کښې هغه غریب او فقیر سړې وو د مسکینانو سره به د علی عليه السلام په لنگر کښې شریکیدلو او یو ځل ما هغه ته خپله چوغه هم ورکړې وه، یعنی په شروع کښې خو هغه داسې غریب او مسکین وو چه زمونږ گمان هم نه وو چه هغه به په راروانه زمانه کښې داسې وی.

بَابُ فِي قِتَالِ اللُّصُوصِ

باب: ۲۸، ۲۹- د ډاکوانو سره د قتال بیان

د دې باب د دې کتاب سره څه مناسبت دې او دلته دا ولې ذکر کړې شوي دي، دې باره کښې زما په ذهن کښې دا راځي چه مصنف رحمه الله په دې کښې دا وئیل غواړي چه دا د خوارجو سره د علی عليه السلام قتال کول د هغوی د کفر د وجې نه نه وو بلکه د بغاوت د وجې نه وو لکه څنگه چه غله او ډاکوان یعنی قطاع الطريق قتل کولې شی، د هغې وجه هم د هغوی کفر نه وی بلکه هغوی د حکومت باغیان وی په دې وجه د هغوی سزا سخته ده، قتلېدو و تشکر.

[۴۷۷۱] (حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَسَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ بِغَيْرِ حَقٍّ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ، فَهُوَ شَهِيدٌ.)

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و سلم او فرمائیل چه د چا د مال په ناحقه سره د اخستو کوشش او کړې شو او بیا هغه قتال او کړو او په هغې کښې دې قتل شو، نو دا شهید دې.

قوله: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : « مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ بِغَيْرِ حَقٍّ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ فَهُوَ شَهِيدٌ »)

۱: سنن الترمذي/الديات ۲۲ (۱۴۲۰)، سنن النسائي/المحاربة ۱۸ (۴۰۹۳)، سنن ابن ماجه/الحدود ۲۱ (۲۵۸۰)، (نحفة الأشراف: ۸۶۰۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/المظالم ۳۳ (۲۴۸۰)، صحيح مسلم/الایمان ۶۲ (۲۲۵)، مسند احمد (۲) ۱۶۳، ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۱۰، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۲۱، ۲۲۴ (صحيح)

[۴۷۷۲] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، وَسَلْمَانَ بْنُ دَاوُدَ يَعْنِي أَبَا أَيُّوبَ الْهَاشِمِيَّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمَّارٍ بْنِ يَاسِرٍ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ قَتَلَ ذَوْنَ مَالٍ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ ذَوْنَ أَهْلٍ، أَوْ ذَوْنَ دَمِهِ، أَوْ ذَوْنَ دِينِهِ، فَهُوَ شَهِيدٌ.

د حضرت سعيد بن زید رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "کوم کس چه د خپل مال په حفاظت کنبی مړ شو هغه شهید دی. او څوک چه د خپل کور والو په حفاظت کنبی یا د وینې یا د دین په دفاع کنبی قتل شو هغه شهید دی." یعنی څوک چه د خپل مال په حفاظت کنبی د چا سره قتال او کړی او بیا قتل کړې شی، هم دغه شان د خپل اهل و عیال د حفاظت دپاره قتال کوی یا د خپل دین د بچ کولو دپاره، په دې ټولو صورتونو کنبی به شهید وی یعنی حکمی، او هغه ته به د شهادت ثواب ملاوېږی. والحديث أخرجه الترمذی والنسائی، وحديث سعيد بن زيد أخرجه الترمذی والنسائی وابن ماجه، قاله المنذرى.

[آخر کتاب السنة]

خان پوهول پکار دی چه اوس د کتاب الادب د شروع کیدو نه مخکښې دوه احادیث نور ذکر دی چه د هغې نه اول خو په باب الخلفاء کنبی تیر شو یعنی «مثل عثمان عبدالله کمثل عیسی» د هغې شرح هلته تیره شوه. لهذا دا حدیث دلته مکرر دی، خو دلته د دې حدیث نه پس یو «قال ابوداؤد» دې د هغې شرح مونږ دلته لیکو:

(۱) حَدَّثَنَا أَبُو ظَفَرٍ عَبْدُ السَّلَامِ، حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، عَنْ عَوْفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ يَخْطُبُ، وَهُوَ يَقُولُ: "إِنَّ مَثَلَ عُثْمَانَ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ يَرْفَعُهَا وَيُقَرِّبُهَا: إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ارْأَيْكَ رَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوْرَةَ آلِ عِمْرَانَ آيَةً ٥٥، يُشِيرُ إِلَيْنَا بِيَدِهِ وَإِلَى أَهْلِ الشَّامِ". سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ يَقُولُ قَالَ عَفَّانُ كَانَ يَحْسِي لَا يَحْدِثُ عَنْ هُمَارٍ، قَالَ أَحْمَدُ قَالَ عَفَّانُ وَ لَنَا قَدِيمٌ مَعَاذِ ابْنِ هِشَامٍ وَافَقَ هُمَارًا فِي أَحَادِيثَ كَانَ يَحْسِي رُبَّمَا قَالِبَعْدَ ذَلِكَ كَيْفَ قَالَ هُمَارٌ فِي هَذَا. قَالَ ابوداؤد سَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ سَمَاعٌ هَؤُلَاءِ، عَفَّانُ وَأَصْحَابُهُ. مِنْ هُمَارٍ أَصْلَحَ مِنْ سَمَاعٍ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَتَبَهُ بَعْدَ ذَلِكَ.

عوف (بن جميله اعرابی) بیان اوکړو، هغوی اووې: ما د حجاج (بن يوسف) نه په خطبه ورکولو کنبی اوریدلې وو، هغه وئیل چی د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ مثال د الله تعالی په نزد د عیسی ابن مریم علیهما السلام په رنگ دی. بیا ئې دغه آیت اولوستو: (إِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ارْأَيْكَ رَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا) "کله چی الله تعالی او فرمائیل: ای عیسی ازه تا ددې جهان نه پورا پورا اچتولو واله یم او خپل ځان طرفته رابللو واله یم او ددې

(۱) سنن الترمذی للذیات ۲۲ (۱۴۲۱)، سنن النسائی للمحاربة ۱۸ (۴۰۹۵، ۴۰۹۶، ۴۰۹۹)، سنن ابن ماجه للحدود ۲۱ (۲۵۸۰)، (تحفة الأشراف: ۴۴۵۶)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۸۷/۱، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰) (صحيح)

(۲) تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۱۸۳) (ضعيف)

کافرانو د صحبت نه تا پاکولو واله یم. هغه به دغه آیت لوستلو او د دې په شرح کولو به ئې زموږ طرفته او د اهل شام طرفته اشاره کوله.

امام احمد رحمه الله فرمائی چې عفان دا خبره اوکړه چې امام حدیث یحیی القطان به د همام نه روایت نه کولو یعنی د هغوی نه به ئې احادیث نه اخستل (دا خبره خو د هغوی د شروع ده) وړاندې عفان وائی چې کله معاذ بن هشام راغلو او په ډیرو احادیثو کښې هغوی د همام موافقت اوکړو نو کله چې یحیی دا اولیدل نو بیا هغه په همام باندې اعتماد شروع کړې وو پس یحیی القطان به په ډیرو روایتونو کښې د همام په باره کښې معلومات کول چې هغوی د دې روایت په باره کښې څه وائی، د دې نه پس دی.

(قال ابوداؤد سمعت احمد بن حنبل يقول سماع هؤلاء عفان واصحابه من همام اصلح من سماع عبدالرحمن وكان يتعاهد كتبه بعد ذلك)

عفان د چا ذکر چې پورته راغلې دې هغه د همام په شاگردانو کښ، امام احمد رحمه الله فرمائی چې د عفان او د هغه د اصحابو سماع د همام نه زیاته معتبر ده د عبدالرحمن بن مهدی د سماع نه، دا عبدالرحمن هم د همام د شاگردانو نه دې، په دې کښې د اصلح او غیر اصلح وجه وړاندې ذکر ده چې په شروع کښې د همام عادت د روایاتو په سلسله کښې خپل کتاب طرف ته د مراجعت نه وو بلکه په خپل حفظ سره به ئې بیانول خو بیا په اخر کښې د هغوی عادت بدل شو او د روایاتو په سلسله کښې ئې خپل کتاب طرف ته مراجعت شروع کړو او صرف په خپل حفظ باندې ئې اعتماد پریخودلې وو، نو کیدې شی چې د عفان او د هغه د اصحابو سماع د عبدالرحمن نه په اخر کښې شوې وی (یعنی کله چې هغوی په خپل حفظ باندې اعتماد ترک کړو) او د عبدالرحمن بن مهدی سماع ترې په شروع کښې شوې وی ځکه چې د عبدالرحمن سماع د همام نه کمزورې ده او د عفان وغیره قوی، پس وړاندې خپله په کتاب کښې راځی

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ شَاءَ اللَّهِ تَعَالَى قَالَ قَالَ لِي هَمَّامُ كُنْتُ أَخْطِئُ وَلَا أَرْجِعُ وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ تَعَالَى، قَالَ ابوداؤدُ سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ فِي ذِكْرِ أَصْحَابِ قِتَادَةَ أَعْلَمُهُمْ بِأَعَادَةِ مَا يَسْمَعُ مِنْهُمْ أَلَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ شُعْبَةَ، وَأَرَوَاهُمْ هِشَامٌ وَأَحْفَظُهُمْ سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، قَالَ ابوداؤدُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِأَحْمَدَ فَقَالَ: سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ فِي قِصَّةِ هِشَامٍ هَذَا كَلَهُ يَحْكُونُ عَنْ مَعَاذِ بْنِ هِشَامٍ، إِنْ كَانَ يَقَعُ هِشَامُ مِنْ سَعِيدٍ لَوْ بَرَزَ لَهُ.

ترجمه: د حضرت حسین بن علی رضی الله عنه نه روایت دې چې عفان ان شاء الله مونږ ته اووئیل چې ماته همام بن یحی اووئیل چې ما به غلطی کوله او رجوع به مې نه کوله، او په دې خبره باندې د الله تعالی نه معافی غواړم امام ابوداؤد فرمائی چې ما د علی بن عبدالله نه واوریدل چې د هشام په شاگردانو کښې د خپلو اوریدلی شوو احادیثو د زیات معلوماتو کښې دهغې نه دکوم چې ما سماع نه ده کړې شعبه دې، او په روایت کولو کښې دټولو نه بهتر هشام او په حفظ کښې سعید بن ابی عروبه دټولو نه زیات دې امام ابوداؤد فرمائی چې ما دا خبره د امام احمد په مخکښې اوکړه، نو هغوی اووئیل چې سعید بن ابی عروبه دهشام (دستوائی) په باره کښې څه وئیلی دی هغه ټول ئې د معاذ بن هشام نه بیان کړی دی

اود هشام د سعيد سره څه مقابله؟ که هغه ددوی سره موازنه هم اوکړې شي.
 ﴿قال قال لي همام كنت اخطي ولا ارجع واستغفر الله تعالى﴾ يعني همام خپله وائي چه زما نه به په روايت کښې خطا کيدله او ما به رجوع نه کوله، په ظاهر کښې مطلب دا دې چه د کتاب طرف ته د عدم رجوع د وجې نه به زما نه خطا کيدله، د دې نه معلومه شوه چه هغوی ته د خپلې خطا احساس روستو او شو هم په دې وجه ئې د کتاب طرف ته رجوع شروع کړه، لهذا د دې نه هم دا معلومه شوه چه د هغوی د شروع روايات زيات قابل اعتماد نه دی په خلاف د اخر کښ، ﴿واستغفر الله تعالى﴾ مطلب هم دا دې چه زه د دې خپل عادت نه توبه اوباسم او بيا دپاره به داسې نه کوم او دا عادت به پرېږدم.

﴿قال ابو داؤد سمعت علي بن عبد الله يقول اعلمهم باعادة﴾ (۱) ما يسمع مما لم يسمع شعبة، وارواهم هشام واحفظهم سعيد بن ابي عروبة﴾

د علي بن عبد الله نه مراد علي ابن المديني دي، د امام بخاري مشهور استاد، هغوی د قتاده په شاگردانو کښې خپل مينځ کښې فرق مراتب بيانوی چه په هغوی کښې هغه درې شاگردان ذکر کړل، شعبة، هشام او سعيد، چه د شعبة دا حال وو چه کوم روايت به هغوی د خپل استاد نه براه راست اوريدلو هغه به ئې بيل ساتلو او کوم چه ئې براه راست نه وو اوريدلې هغه بيل، او هشام د قتاده په شاگردانو کښې زيات کثير الروايه دي او سعيد بن ابي عروبه د ټولو نه زيات حافظ وو.

﴿قال ابو داؤد : فذكرت ذلك لاحمد فقال : سعيد بن ابي عروبة في قصة هشام هذا كله يحكونه عن معاذ بن هشام، اين كان يقع هشام من سعيد لو برزله﴾

امام ابو داؤد رحمه الله فرماني چه کومه خبره ما د علي ابن المديني نه اوريدلې وه نو د هغې ذکر ما خپل استاد محترم احمد بن حنبل رحمه الله ته اوکړو نو هغوی او فرمايل چه ته سعيد بن ابي عروبه د هشام په مقابله کښې ذکر کوي يعني دا چه د هغوی خوبي دا ده او په هغوی کښې دا خبره اصل کښې خلق د معاذ بن هشام نه نقل کوي چه په هغه کښې دا خوبي وه او په هغه کښې دا، يعني يو ته هم په بل باندې علي الاطلاق ترجيح نشته بلکه هر يو په بل باندې من وجه اوچت دي د دې په باره کښې امام احمد رحمه الله فرماني چه دا خبره خود هشام په باره کښې د هغه خوی معاذ کړې ده او دا خبره د هم هغه ځاني نه مشهوره شوې ده حال دا چه د سعيد بن ابي عروبه مقام ديراوچت دي که هغه مخامخ راشي نو هشام د هغه په مقابله کښې هيڅ هم نه دي.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنْبِهِ، عَنْ أَخِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ: اشْفَعُوا تَوْجَرُوا فَإِنِّي لَا رَيْدَ الْأَمْرِ، فَأَوْجَرَهُ كَيْمَا تَشْفَعُوا تَوْجَرُوا، فَإِن رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اشْفَعُوا تَوْجَرُوا»

ترجمه: د حضرت معاويه رضي الله عنه روايت دي چه حضور صلي الله عليه وسلم او فرمايل چه سفارش کوي اجر به درکولې شي، بعضې خل داسې کيږي چه دڅه کار د کولو زه اراده کوم

(۱) اي ما بتميز ما سمع من قتاده مما لم يسمع منه

خو دا روسته کوم ستاسو د سفارش کولو په نیت سره، چه تاسو په دې کښې سفارش اوکړئ، ځکه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلي دی چه سفارش کوئ اجر به درته درکولې شی.

قوله: « عَنْ مُعَاوِيَةَ أَشْفَعُوا تُجْرُوا فَإِنِّي لأُرِيدُ الْأَمْرَ فَأَوْخِزُهُ كَيْمَا تَشْفَعُوا فَتُجْرُوا فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ « أَشْفَعُوا تُجْرُوا » »

د سيدنا معاويه رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دي چه سفارش کوئ تاسو ته به اجر درکولې شی د دې نه پس معاويه رضي الله عنه او فرمايل چه بعض وخت داسې کيږي چه زه د يو کار کولو اراده اوکړم خو هغه موخر کړم ستاسو د سفارش په نیت باندې چه تاسو په هغې کښې سفارش اوکړئ چه تاسو ته د سفارش اجر ملاؤ شی، ځکه چه رسول الله ﷺ فرمائی: اشفعوا تجروا. بيا هم دا حديث مصنف رحمه الله په بل سند سره ذکر کړې دې چه د هغې راوی ابو موسی اشعري رضي الله عنه دي.

حدثنا ابو معمر حدثنا سفيان عن برید، عن أبي بردة، عن أبي موسى، عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله.

ترجمه: د حضرت ابو موسی رضي الله عنه نه هم د غسې روايت منقول دي.

بسم الله الرحمن الرحيم

أول كتاب الأدب

د آدابو او اخلاقو بيان

د ادب تعريف حضرت شيخ يو ځل فرمائيلى وو « هو ما يستحسن قولاً وفعلًا » چه هغه قول او فعل کوم چه شرعا او عقلا غوره وي، دا کتاب الادب په سنن ابی داؤد کښې آخری کتاب دي، کتاب الادب د خپلي موضوع په اعتبار سره يو جامع کتاب دي، په شريعت مطهره کښ، مخصوص احکام، فرائض واجبات، عبادات او معاملات، چه د هغې بيان په شروع د کتاب کښې تر دې ځانې پورې اوشو، د دې نه علاوه هم د هر څيز ادب او مناسب طريقه ده، اوسيدل سلام او خوراک او خوب مجلس او د هغې ختمول، زيارت او ملاقات، تعلق او ترک تعلق او په ژوند کښې پيښيدونکي نور امور او احوال، د خوشحالي او د خفگان، د دې ټولو متعلق د اسلام هدايات او آداب پکښې راغلي دي، هم دا هدايات او مناسب طرق حضرات محدثين په کتاب الادب کښې بيانوي.

باب فِي الْحِلْمِ وَأَخْلَاقِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

باب ۱۰۱- د نبی کریم ﷺ د حلم او اخلاقو بيان

د حسن اخلاق فضيلت:

اخلاق جمع د خلق ده، امام ترمذي رحمه الله يو مستقل باب ترلې دي: باب ما جاء في حسن الخلق، چه په هغې کښې يو روايت دي « عن أبي الدرداء قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول ما من شيء يوضع في الميزان أثقل من حسن الخلق وإن صاحب حسن الخلق ليبلغ به درجة صاحب الصوم والصلاة » يعنى د قيامت په ورځ باندې به چه کله د اعمالو وزن وي نو

ټولو نه وزنی څیز به په هغې کښې حسن خلق وی، او دا چه د دې حسن خلق په وجه باندې انسان د صوم او صلوٰه د پابندۍ کونکو درجې ته اورسېږي، او په بل حدیث کښې چه د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې په هغې کښې دی **﴿ قال سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن أكثر ما يدخل الناس الجنة؟ فقال تقوى الله وحسن الخلق وسئل عن أكثر ما يدخل النار، قال الفم والفرج ﴾** یعنی د رسول الله ﷺ نه تیوس او کړې شو چه جنت ته د تلو غټ سبب به څه وی نو رسول الله ﷺ مختصراً شان جواب ورکړو چه د الله پاک ویره او حسن اخلاق او هم دغه شان د هغوی نه دا سوال هم

او کړې شو چه زیات ترد دخول نار سبب څه وی نو وې فرمائیل چه ژبه او شرمگاه.

د حسن خلق تعریف :

د ترمذی په حاشیه کښې د علامه طیبی نه نقل کړې شوې دی چه په تقوی سره اشاره ده د معامله مع الخالق طرف ته چه ټول او امر پوره کړی او د ټولو منهیاتو نه پرهیز او کړی، او په حسن خلق سره اشاره ده د **﴿ حسن معامله مع الخلق ﴾** طرف ته، یعنی الله پاک سره د معاملې صفائی فیما بین وین الله دا خو تقوی شوه، او د مخلوق سره په ښه طریقه باندې راتلل دا حسن خلق دې، خپله د ترمذی په متن کښې ذکر دی : **عن عبدالله بن المبارك انه وصف حسن الخلق فقال ﴿ هو بسط الوجه وبذل المعروف وكف الاذى ﴾** عبدالله بن المبارك رحمه الله د چا ثقافت او جلالت شان چه متفق علیه بین المحدثین دې هغوی د حسن خلق دا تعریف کړې دې چه په هغې کښې درې اجزاء ذکر دی خلقو سره په روڼر تندی ملاویدل، او په خلقو باندې احسان کول که په مال سره وی او که په نفس سره وی په نورو الفاظو د خلقو په کار راتلل او د تکلیف ورکولو نه منع کیدل، یعنی په دې کوشش کښې اوسیدل چه زموږ نه چاته تکلیف او نه رسیږي بغیر د وجې نه، او د امام احمد رحمه الله نه نقل دی چه حسن الخلق **﴿ ان لا تغضب ولا تحقد ﴾** چه یو خو دا چه انسان غصه نه کوی یعنی د غصې عادت ئې نه وی، دویم دا چه د چا سره حسد او کینه نه ساتی، او په یو روایت کښې دی د هغوی نه : **ان تحتمل ما يكون من الناس ...** چه د خلقو د طرف نه چه بعض ناخوښه امور راپیښ شی نو هغه برداشت کول (تحفه ۱/۱۳) (او د رسول الله ﷺ په باره کښې په قرآن کریم کښې ارشاد دې : **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ**

د احادیث الباب مضمون :

په دې باب کښې مصنف رحمه الله درې احادیث ذکر کړې دی دوه د انس رضی الله عنه او یو د ابوهریره رضی الله عنه

[۴۷۷۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الشَّعْبِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، قَالَ: قَالَ أَنَسُ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ خُلُقًا، فَأَرْسَلَنِي يَوْمًا لِحَاجَةٍ، فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا أَذْهَبُ وَفِي نَفْسِي أَنْ أَذْهَبَ لِمَا أَمَرَنِي بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ".

١: صحيح مسلم للفضائل ١٣ (٢٣١٠)، (تحفة الأشراف: ١٨٤)، وقد أخرجه: صحيح البخاري (الوصايا ٢٥ (٢٧٦٨)، الأدب ٣٩ (٦٠٣٨)، الديات ٢٧ (٦٩١١)، سنن الترمذي (البر والصلة ٦٩ (٢٠١٥) (حسن)

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَخَرَجْتُ حَتَّى أَمَرَ عَلَى صَبِيَّانٍ وَهُمَا يَلْعَبُونَ فِي السُّوقِ، فَأَذَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَابِضٌ بَقَعَايَ مِنْ وَرَائِي، فَانْظَرْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَضْحَكُ، فَقَالَ: يَا أُنَيْسُ، أَذْهَبَ حَيْثُ أَمَرْتُكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، أَنَا أَذْهَبُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ أُنَيْسُ: وَاللَّهِ لَقَدْ خَدَمْتُهُ سَبْعَ سِنِينَ أَوْ تِسْعَ سِنِينَ، مَا عَلِمْتُ قَالَ لَيْشٍ صَنَعْتُ: لِمَ فَعَلْتَ كَذَا وَكَذَا؟ وَلَا لَيْشٍ تَرَكْتُ: هَلَا فَعَلْتَ كَذَا وَكَذَا؟

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله په خلقو کښې د ټولو نه زیات د عمده اخلاقو مالک وو. حضور صلی الله علیه و آله یو خل زه د څه کار دپاره اولیرلم، ما اووې په الله قسم! زه نه ځم، حالانکه زما په زړه کښې وو چه د الله نبی صلی الله علیه و آله څه فرمائیلې دی زه د هغې دپاره ځم. فرمائی چه زه اووتلم تردې پورې چه په ماشومانو باندې زما تیردل اوشو چه هغوی په بازار کښې لوبې کوولې. نو اچانک (څه گورم) چه رسول الله صلی الله علیه و آله د ورستو نه زما څټ نیولې وو. ما د هغوی طرف ته اوکتل نو هغه صلی الله علیه و آله خندل. اوئې فرمائیل "أُنَيْسُ! هلته کښې لاړ شه د کوم ځانې چه ما تاته وئیلې دی ما عرض اوکړو ها! ای د الله رسوله! ځم. حضرت انس رضي الله عنه فرمائی قسم دې په الله! چه ما اووه کاله د حضور صلی الله علیه و آله خدمت کړې دې یا نهه کاله، ماته معلومه نه ده چه هغه په یو کار باندې کوم چه ما کړې وی چرته داسې وئیلې وی تا داسې ولې اوکړل؟ یا څه کار چه ما پریخودې وی او هغوی وئیلې وی چه داسې دې ولې اونه کړل؟

د اول حدیث مضمون دا دې انس رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله په خلقو کښې د ټولو نه زیات بااخلاقه وو، هغوی وړاندې د رسول الله صلی الله علیه و آله د اخلاقو یو واقعه بیانوی هغه دا چه هغوی یوه ورځ ماته د یو کار اووې چه لاړ شه او دا اوکړه، نو ما اووې چه والله زه خونه ځم خو زما په زړه کښې دا وو چه ضرور به ځم چه هر کله رسول الله صلی الله علیه و آله حکم کوی. پس زه د هغه کار دپاره اووتلم، په لاره کښې ماشومانو لوبې کولې چه کله زه په هغوی باندې ورتیر شوم نو ما د هغوی تماشه شروع کړه، لږ ساعت پس زه څه گورم چه رسول الله صلی الله علیه و آله د شاته نه زما ست او نیولو، چه کله ما هغوی ته شاته اوکتل نو هغه وخت هغوی خندل، نو رسول الله صلی الله علیه و آله ماته او فرمائیل لاړ شه کنه د کوم دپاره چه ما تاته وئیلې دی، ما اووې جی دا دې اوس ځم، هغوی فرمائی چه قسم په الله ما د هغوی په خدمت کښې اووه یا نهه کاله تیر کړی دی ماته نه دی یاد چه هغوی ماته چرته زما د یو کار په باره کښې وئیلې وی چه تا داسې ولې اوکړل او یا مې یو کار پریخودلې وی نو د هغې په باره کښې ئې هم داسې تپوس نه دې کړې چه تا ولې اونکړو.

او په بل روایت کښې دی هغوی فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله خدمت تر لسو کالو پورې اوکړو په مدینه منوره کښې او زه هلک (کم عمره) اوم ټول کارونه مې خو د هغوی د خوښې نه وو خو د دې سره سره رسول الله صلی الله علیه و آله کله هم د یو کار په باره کښې اف قدرې نه دې کړې.

[۴۷۷۴] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "خَدَمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ بِالْمَدِينَةِ، وَأَنَا غُلَامٌ لَيْسَ كُلُّ أَمْرٍ كَمَا يَشْتَرِي صَاحِبِي أَنْ أَكُونَ عَلَيْهِ، مَا

قَالَ لِي فِيهَا: أَفِ قَطُّ، وَمَا قَالَ لِي: لِمَ فَعَلْتَ هَذَا، أَوْ: أَلَا فَعَلْتَ هَذَا".

حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه ما د نبي كريم صلی الله علیه و آله په مدينه منوره كښي لس كاله خدمت او كړو او زه يو كم عمره هلک وم - زما ټول كارونه به په هغه معيار باندې پوره نه وو څنگه چه به د حضور صلی الله علیه و آله خواهش وو، (ددې باوجود) نبي كريم صلی الله علیه و آله ما ته چرې أف قدرې هم نه دي ونيلي او نه ئې داسې ونيلي دي: تا ولې داسې او كړل؟ او داسې دې ولې اونه كړل."

او د مسلم په يو روايت كښي (تسع سنين) دې بغير د شك نه، او په بل روايت كښي (عشر سنين) دې نو كيدي شي چه د خدمت موده د لسو كالو نه كمه او د نهو نه زياته وي، په يو روايت كښي ئې كسر حذف كړو او په بل كښي ئې پوره كړو. او د ابوهريره رضي الله عنه په حديث كښي دې هغوی فرمائي چه

[٤٧٧٥] (١) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هِلَالٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ يُحَدِّثُ، قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَهُوَ يُحَدِّثُنَا: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ مَعَنَا فِي الْمَجْلِسِ يُحَدِّثُنَا، "فَإِذَا قَامَ فَمُنَا قِيَامًا حَتَّى نَرَاهُ قَدْ دَخَلَ بَعْضُ بَيُوتِ أَزْوَاجِهِ، فَحَدَّثَنَا يَوْمًا، فَقُمْنَا حِينَ قَامَ، فَنَظَرْنَا إِلَى أَعْرَابِي قَدْ أَذْرَكُهُ، فَجَبَدَهُ بِرِدَائِهِ، فَحَمَرَقَبْتَهُ، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَكَانَ رِدَاءَ خَشِنًا، فَالْتَفَتَ، فَقَالَ لَهُ الْأَعْرَابِيُّ: اخْمِلْ لِي عَلَى بَعِيرِي هَذَيْنِ، فَإِنَّكَ لَا تَحْمِلُ لِي مِنْ مَالِكَ، وَلَا مِنْ مَالِ أَبِيكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ، لَا وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ، لَا وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ، لَا تَحْمِلْ لَكَ حَتَّى تَقِيدَ نِيرَ مِنْ جَبَدِكَ الَّتِي جَبَدْتَنِي، فَكُلْ ذَلِكَ، يَقُولُ لَهُ الْأَعْرَابِيُّ: وَاللَّهِ لَا أَقِيدُكُمْ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، قَالَ: ثُمَّ دَعَا رَجُلًا، فَقَالَ لَهُ: اخْمِلْ لِي عَلَى بَعِيرِي هَذَيْنِ عَلَى بَعِيرٍ شَعِيرًا، وَعَلَى الْآخَرِ ثَمْرًا، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيْنَا، فَقَالَ: انْصَرِفُوا عَلَى بَرَكَةِ اللَّهِ تَعَالَى".

حضرت ابوهريره رضي الله عنه مونږ ته روايت بيان كړې دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله به مونږ سره په جمات كښي ناست وو او خبرې به ئې كولې - كله چه به هغه صلی الله علیه و آله پاسيدو نومونږ به هم پاسيدو، تردې پورې چه مونږ به اوليدل چه حضور صلی الله علیه و آله خپلې كومي بي بي كړه لاړو، چنانچه يو ځل حضور صلی الله علیه و آله مونږ سره خبرې كوولې كله چه هغه پاسيدو نو مونږ هم پاسيدو - بيا مونږ اوليدل چه يو باندېچي هغه لره بيا موندو او د حضور صلی الله علیه و آله خادر ئې اونيولو او رائي ښكلو تردې پورې چه د حضور صلی الله علیه و آله بدن مبارك سور شو حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه خادر هم ډير زيات سخت وو، حضور صلی الله علیه و آله هغه ته متوجه شو نو هغه اعرابي حضور صلی الله علیه و آله ته اووئيل: ماته زما دا دوه اوبښان راكړه بي شكه ته ماته څه خپل ذاتي مال نه راكوي او نه څه د خپل پلار د مال نه راكوي - نبي كريم صلی الله علیه و آله او فرمائيل: "نه زه د الله نه طلب د مغفرت كووم، نه زه د الله نه طلب د مغفرت كووم، نه زه د الله نه طلب د مغفرت كووم - او زه تاته تر هغه وخته پورې نه شم دركولې ترڅو چه ته مالره پرې نه دې د هغه څه نه چه تا زه نيولي يم -" او هغه باندېچي به هر ځل وئيل په الله قسم زه تا نه پريږدم - او راوی پوره حديث ذكر كړو - بيا حضور صلی الله علیه و آله يو شخص راوبللو او هغه ته ئې او فرمائيل ده ته دده دوه اوبښان راوله په يو باندې اوربشي او په بل باندې كجوري -" بيا حضور صلی الله علیه و آله زمونږ طرف ته متوجه شو او وې فرمائيل تاسو لار شئ، په تاسو دې د الله تعالى برکت وي -"

رسول الله ﷺ به په مجلس کښې مونږ ته احاديث بيانول فاذا قام قمنا قياما حتى نراه قد دخل بغض بئوت أزواجه پس چه کله به هغوی یو مجلس ختمولو سره پاسیدل نو مونږ به هم د هغوی سره اودریدلو نو هغوی ته به مو کتل تر دې چه هغوی به په خپل بیبيانو کښې د یوې کور ته داخل شو، یعنی مونږ به اودریدو سره فوراً نه راتلو بلکه ترڅو چه به هغوی کور ته نه وو داخل شوې مونږ به د هغوی زیارت کولو تر دې چه د نظر نه به غائب شو، د دې نه پس ابوهریره رضی الله عنه د یوې ورځې واقعه بیانوی چه رسول الله ﷺ مجلس ختمولو سره اودریدل د عادت مطابق مونږ هم اودریدلو نو مونږ او کتل چه یو اعرابی راغلو او هغوی سره ملاؤ شو او د هغوی خادر ئې رابښکلو خپل طرف ته چه د هغې په زور سره د رسول الله ﷺ ست مبارک سور شو ځکه چه هغه خادر نرم نه وو بلکه زیگ وو، رسول الله ﷺ د هغه طرف ته متوجه شو چه اوگوری څه وئیل غواړی نو دې اعرابی رسول الله ﷺ ته اووې چه زما په دې دوه اوبسانو باندې غله بار کړه ځکه چه ته چاله خپل مال یا د خپل پلار مال نه ورکوي یعنی په بیت المال کښې زمونږ حق دې نو په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل: استغفر الله دا صحیح ده چه زه د خپل طرف نه نه ورکوم او دا جمله ئې درې کرته او فرمائیل، د دې نه پس ئې او فرمائیل چه زه به تا ته هر گز غله درنکړم تر څو چه ته ماته زما د قصاص حق رانکړې یعنی د رابښکلو د خادر، هغه اعرابی به بار بار وئیل چه قصاص خوزه تاسو ته نه درکوم فذكر الحديث.

د دې نه معلومېږي چه د دې نه پس بل څه هم وو کوم چه مصنف رحمه الله حذف کړل بیا رسول الله ﷺ یو سړې راوغوښتلو د بیت المال د خادمانو نه یا په عاملینو کښې او هغه ته ئې او فرمائیل چه د هغه په دواړو اوبسانو کښې په یو باندې اوربشې او په بل باندې کهجورې بار کړه، دې منظر لره د مجلس نه اوچتیدونکو ټولو صحابه کرامو چونکه اولیدو نو رسول الله ﷺ هغوی ته او فرمائیل چه لارشی د الله پاک نوم اخستلو سره څوک چه چرته ځی.

د رسول الله ﷺ د هغه اعرابی نه د قصاص مطالبه کول دا د خوش اخلاقی په طور باندې وو په انبساط سره گینې که د رسول الله ﷺ مقصود قصاص اخستل وې نو په دې کښې د دې وینا څه حاجت وو د رسول الله ﷺ د خادمانو جماعت هلته ولاړ وو چا چه د هغوی د اوچتو اخلاقو مشاهده کوله او صرف د دې نه بلکه چونکه هغوی شارع ﷺ وو په دې وجه په دې مسئله باندې هم هغوی دغه اعرابی خبر کړو ﴿جزاء سینه سینه مثلها﴾ او دویمه خبره دا چه ﴿فمن عفا واصلح فاجره على الله﴾ په دې باندې رسول الله ﷺ عمل او فرمائیلو. والحديث

اخرجه النسائي، قاله المنذرى

باب فی الوقار

باب ۲- په عزت سره د اوسیدو بیان

وقار یعنی سنجیده کیدل او حلم په دې کښې معنی د رزانت ده، او وقر په معنی د باوقار شخص.

[۴۷۷۶] (حَدَّثَنَا النُّعْمِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا قَابُوسُ بْنُ أَبِي طَيَّانٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ: أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ الْهَدْيَ الصَّالِحَ، وَالسَّمْتَ الصَّالِحَ، وَالْإِقْتِصَادَ، جُزْءٌ مِنْ خُمْسَةِ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ).

د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دې چې نبي کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "نیک چلن، عمده کردار، او میانه روی د نبوت پنځه ویشتمه (۲۵) حصه ده." قوله: «أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ «إِنَّ الْهَدْيَ الصَّالِحَ وَالسَّمْتَ الصَّالِحَ وَالْإِقْتِصَادَ جُزْءٌ مِنْ خُمْسَةِ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ»

یعنی ښه عادتونه او غوره اخلاق او میانه روی دا خیزونه د نبوت په پنځویشتمو اجزاء کښې یو دي، یعنی دا عادتونه د نبوت په اوصافو کښې دي چې د هغې نه معلومیږي چې دا ډیر ښه خصلتونه دي او د نبوت د اوصافو نه دي کوم چې په انبیاء صلی الله علیه و آله کښې موندلې شي، او وقار هم په دې اوصافو کښې داخل دي.

باب مَنْ كَظَمَ غَيْظًا

باب د غصې بیان

[۴۷۷۷] (حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرَرِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي مَرْحُومٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مَعَاذٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ، دَعَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى رُغُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، حَتَّى يُغَيِّرَ اللَّهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ مَا شَاءَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: اسْمُ أَبِي مَرْحُومٍ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَيْمُونٍ).

حضرت سهل بن معاذ د خپل پلار نه روایت کوي، چې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "کوم کس چې غصه او خکي او حال دادې چې دې په هغې باندې د عمل در آمد قدرت لري نو الله تعالی به ده لره د قیامت په ورځ باندې را وبلې په سرونو د مخلوق باندې، او ده ته به اختیار ورکړې شي چې د جنت د حور عین نه چې کومه یوه ئې خوښه شي منتخب دې کړي. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي چې د سند د راوی ابو مرحوم نوم عبد الرحمن بن میمون دي.

«مَنْ كَظَمَ غَيْظًا - وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ» یعنی کوم سړې چې غصه برداشت کړی سره د هغې چې د دې په پوره کولو باندې قادر وي یعنی مجبور نه وي نو الله پاک به هغه ته د قیامت په ورځ باندې د ټولو خلقو مخکښې راوستلو سره اختیار ورکړي په حورو کښې

۱: تفرد به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۵۴۰۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۷۱) (حسن)

۲: سنن الترمذي/البر والصلة ۷۴ (۲۰۲۱)، صفة القيامة ۴۸ (۳۴۹۳)، سنن ابن ماجه/الزهد ۱۸ (۴۱۸۶)، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۹۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۸۳، ۴۴۰) (حسن)

د یوې حورې د منتخب کولو. والحديث أخرجه الترمذی وابن ماجه، قاله المنذرى.

او د دې نه په روستو روایت کښې دى ﴿مَلَأَهُ اللَّهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا﴾ چه داسې سرې به الله پاک د امن وایمان یعنی د سکون نه ډک کړی، د دې نه پس دا دى هم په دې روایت کښې چه چا سره ښه جامې موجود وى او د هغې په استعمال باندې د قادر کیدو باوجود هغه ترک کړی تواضعا نو الله پاک به په آخرت کښې هغه ته د اعزاز او اکرام جوړه اچوی. ﴿ومن زوج الله توجّه لله﴾ یعنی څوک چه د چا واده په اخلاص سره چرته اوکړی (نو دا د هغه ډیر لوڼې خدمت دې او احسان دې په دې دجه، به الله پاک هغه ته په آخرت کښې د بادشاهانو والا تاج په سر کړی.

[۴۷۷۸] (۱) حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَعْنِي ابْنَ مَهْدِيٍّ، عَنْ بَشْرِ يَعْنِي ابْنَ مَنْصُورٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ وَهَبٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَبْنَاءِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَحْوَةُ، قَالَ: مَلَأَهُ اللَّهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا، لَمْ يَذْكُرْ قِصَّةَ دَعَاةِ اللَّهِ زَادَ، وَمَنْ تَرَكَ لِبْسَ ثَوْبٍ جَمَالٍ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهِ، قَالَ بِشْرٌ: أَحْسِبُهُ، قَالَ: تَوَاضَعًا، كَسَاةَ اللَّهِ حُلَّةَ الْكِرَامَةِ، وَمَنْ زَوَّجَ لِلَّهِ تَعَالَى تَوَجَّهَ اللَّهُ تَاجَ الْمُلْكِ.

د نبی کریم ﷺ د صحابه کرامو رضی الله عنہم نه د یو صحابی څوې د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: او د مذکوره بالا حدیث په مثل ئې روایت اوکړو. فرمائی: "الله تعالی به ده لره په امن او امان سره ډک کړی." مگر په دې سند کښې دا نه دی ذکر چه: الله تعالی به ده لره را وبلې. "مزید فرمائی: چاچه د زینت او جمال والا لباس پریخودو حالانکه دې دهغې استطاعت لری "بشر بن منصور فرمائی زما خیال دې چه حضور ﷺ او فرمائیل: ده هغې لره د تواضع په وجه سره پریخودې وى نو الله تعالی به ده ته د عزت او د کرامت جوړه واغونډه وى. او چا چه د الله تعالی د رضا دپاره نکاح اوکړه نو الله تعالی به هغه ته تاج شاهي ورپه سر کړی."

[۴۷۷۹] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا تَعْدُونَ الصُّرْعَةَ فَيَكْمُرُ؟ قَالُوا: الَّذِي لَا يَصْرَعُهُ الرَّجَالُ، قَالَ: "لَا، وَلَكِنَّهُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ".

د حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل تاسو خلق زبردست پهلوان چاته وانئ؟ صحابه کرامو رضی الله عنہم او فرمائیل چه هغه لره څوک راپرخولې نه شی. حضور ﷺ او فرمائیل نه، پهلوان هغه څوک دې چه هغه د غصې په حالت کښې خپل خان په قابو کښې اوساتی."

قوله: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَا تَعْدُونَ الصُّرْعَةَ .. الخ ﴾

رسول الله ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنہم ته او فرمائیل چه تاسو پهلوان څوک گنړئ نو هغوی عرض اوکړو چه څوک ئې راجولې نه شی، رسول الله ﷺ او فرمائیل چه داسې نه ده بلکه بهادر هغه

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۰۴) (ضعيف)

۲: صحيح مسلم للبر والصلة ۳۰ (۲۶۰۸)، (تحفة الأشراف: ۹۱۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۲/۱) (صحيح)

انسان دې کوم چه په خپل نفس باندې قابو ساتی د غصې په وخت. والحديث اخرجه مسلم اتم منه، قاله المنذرى.

باب مَا يُقَالُ عِنْدَ الْغَضَبِ

بابه غصه چه راشی نوڅه به والی؟

[۴۷۸۰] (۱) حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: "اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَغَضِبَ أَحَدُهُمَا غَضَبًا شَدِيدًا حَتَّى خَبِلَ إِلَى أَنْ أَنْفَهُ يَمْزَعُ مِنْ شِدَّةِ غَضَبِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِلَى لَا أَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ عَنْهُ مَا يَجِدُهُ مِنَ الْغَضَبِ فَقَالَ: مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" قَالَ: فَجَعَلَ مُعَاذٌ يَأْمُرُهُ قَائِيًا وَنَحِيكَ، وَجَعَلَ يَزِدُّهُ غَضَبًا.

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دې چه دوو کسانو د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وړاندې باندې یو بل ته کنخل او کرل. په هغوی کښې یو کس دومره غصه شو چه ما ته خیال راغې چه د زیاتې غصې د وجې نه به دده پوزه شلېږي. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: بې شکه ماته یوه کلمه معلومه ده که چرې دا او وائی نو دده غصه به لرې شی. "معاذ رضي الله عنه او فرمائیل: ای د الله رسوله! هغه کومه کلمه ده؟ حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل دا وائی: { اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ } ای الله زه د شیطان مردود نه په تاسره پناه غواړم. چنانچه حضرت معاذ رضي الله عنه هغه کس ته او فرمائیل چه دا کلمه او وایه مگر هغه انکار او کړو بلکې جنگ ئې کولو او غصه ئې زیاتیدله.

قوله: «عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَغَضِبَ أَحَدُهُمَا غَضَبًا شَدِيدًا الْخ»

د رسول الله صلی الله علیه وسلم مخکښې دوه کسانو کنخلې او کړې، په هغوی کښې یو ډیر زیات غصه وو چه زمونږ خیال راتلو چه د شدت او غضب د وجې نه به ئې پوزه او شلېږي نو په دې موقع باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه زه یو داسې کلام او دعا پیژنم چه که دا سرې ئې اولولې نو غصه به ترې نه لاره شی، د صحابه کرامو رضي الله عنهم په تېوس باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه هغه دا ده: { اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ } سیدنا معاذ رضي الله عنه په دې حدیث اوریدلو باندې هغه غصه کونکې ته د دې دعا تلقین شروع کړو، خو هغه د دې د وینا نه انکار او کړو، او ضد ئې شروع کړو په جنگ کولو باندې، او غصه ئې زیاتیدله. والحديث اخرجه الترمذی والنسائی، قاله المنذرى.

[۴۷۸۱] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدٍ، قَالَ: "اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَعَلَ أَحَدُهُمَا تَحْمَرُّ عَيْنَاهُ وَتَنْتَفِعُ أَوْدَاجُهُ، فَقَالَ

(۱) سنن الترمذی للدعوات ۵۲ (۳۴۵۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۴، ۲۴۵/۵) (ضعيف)
(۲) صحيح البخاري بئذ الخلق ۱۱ (۳۲۸۲)، الأدب ۴۴ (۶۰۵۰)، ۷۵ (۶۱۱۵)، صحيح مسلم للبر والصلة ۳۰ (۲۶۱۰)، (تحفة الأشراف: ۴۵۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۴/۶) (صحيح)

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ لَأَعْرِفُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا هَذَا الذَّهَبَ عَنْهُ الَّذِي يَجِدُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ "فَقَالَ الرَّجُلُ: هَلْ تَرَى بِي مِنْ جُنُونٍ؟"

د حضرت سلمان بن صرد رضي الله عنه نه روایت دې چه دوه کسانو یو بل ته د نبی کریم صلی الله علیه و آله په وړاندې باندې رد بد او وئیل تردې پورې چه په دوی کښې د یو کس سترگې سرې شوې او د مرئ رگونه ئې اوپرسیدل - نو رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمائیل: ما ته یوه کلمه معلومه ده، که چرې دا کس هغه کلمه اوواښی نو دده نه به دا کیفیت لرې شی - (او هغه کلمه داده) { أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ } "زه د شیطان د شر نه په الله پاک سره پناه غواړم -"

مگر هغه سړی اووې آیا ته وینی مالره چه زه مجنون یم -"

قوله: «عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صُرَدَ قَالَ اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخ»

دوه سړو په خپل مینځ کښې کنځلې کولې د رسول الله صلی الله علیه و آله په موجودگۍ کښې، چه هغوی کښې د یو تن سترگې د غصې د وجې نه سرې وې او د مرئ رگونه ئې پرسیدل نو رسول الله صلی الله علیه و آله هم هغه خبره ارشاد وفرمائیلله کومه چه په اول حدیث کښې تیره شوه، دې سړی په اوریدلو باندې اووې چه آیا ته ما مجنون گنړې، دې سړی په خپل بیوقوف توب سره دا اوگنړله چه استعاذه د جنون علاج دې، وئیلې شوې دی چه ممکنه ده چه دا سړی د منافقینو نه وی یا څوک ناپوهه اعرابی. والحديث اخرجه مسلم والنسائي، قاله المنذرى.

[٤٧٨٢] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ أَبِي حَرْبٍ بْنِ أَبِي الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: إِنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَنَا: إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ، فَإِنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَالْأَفْلَظُ طَعِمَ."

د حضرت ابو ذر غفاری رضي الله عنه نه روایت دې چه په تحقیق سره رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته وفرمائیل کله چه په تاسو کښې چاته غصه راشی او ولاړ وی نو هغه دې کښې په دې شان که دده نه غصه لاړه (خو بهتره ده)، ورنه بیا دې ځملى -

قوله: «إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ الْخ» یعنی که څوک په ولاړه باندې غصه شی نو هغه له دا تدبیر اختیارول پکار دی چه کښې، که په دې سره ترې نه غصه لاړه شی نو صحیح ده گڼې بیا دې سملی، د دې نه معلومه شوه چه د ظاهری تدابیرو هم اعتبار شته دا اختیارول پکار دی.

[٤٧٨٣] (٢) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ بَكْرِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَا ذَرٍّ بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَذَا أَصَحُّ الْحَدِيثَيْنِ.

د حضرت بکر (بن عبد الله) نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت ابو ذر غفاری رضي الله عنه لره (د) څه کار دپاره، اولیرلو او دا حدیث ئې بیان کړو - امام ابو داود رحمته الله علیه فرمائی چه دا حدیث (باوجود ددې نه چه مرسل دې) صحیح تردې -

١: (تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ١٢٠٠١)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٥٢/٥) (صحیح)

٢: (انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٢٠٠١، ١٨٤٥٩) (صحیح)

[۴۷۸۴] (۱) حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلْفٍ، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، الْمُغَفَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو وَائِلٍ الْقَاصُّ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى عُرْوَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ السَّعْدِيِّ فَكَلَّمَهُ رَجُلٌ، فَأَغْضَبَهُ، فَقَامَ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ رَجَعَ وَقَدْ تَوَضَّأَ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي عَطِيَّةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خَلِيقَ مِنَ النَّارِ، وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ، فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَتَوَضَّأْ.

ابو وائل القاص (واعظ) بیان کوی چه مونو حضرت عروه بن محمد سعدی ته ورغلو - یو سری د هغه سره څه خبره او کړه نو هغه ته غصه ورغله نو هغه پاسیدو او اودس ئې اوکړو بیا واپس راغی او وې وئیل چه ماته زما پلار زما د نیکه عطیه رضی الله عنه نه روایت کړې دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي دی: "بی شکه غصه د شیطان د طرف نه وی او شیطان د اور نه پیدا شوې دې او اور په اوبو سره مړ کولی شی - نو کله چه په تاسو کنبې چاته غصه راشی نو هغه له پکار دی چه هغه اودس اوکړی."

قوله: «عَنْ دَاوُدَ عَنْ بَكْرِ بْنِ خَلْفٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: «إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ»

قوله: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ»

چه غصه د شیطان د طرف نه وی او شیطان د اور نه پیدا کړې شوې دې او اور په اوبو باندې مړ کولی شی پس کله چه په تاسو کنبې چاته غصه ورشی نو هغه له پکار دی چه اودس اوکړی، د دې حدیث په شروع کنبې دی چه عروه بن محمد سعدی ته د یو سری په خبره باندې غصه ورغله نو هغه لارو او اودس ئې اوکړو.

بَابُ فِي الْعَفْوِ وَالْتِجَازِ فِي الْأَمْرِ

باب د معاف کولو بیان او په څه کار کنبې زیاتې کول (د حد نه تیریدل)

[۴۷۸۵] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: مَا خَيْرَ رَسُولٍ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا مَا لَمْ يَكُنْ إِنْمَاءً، فَإِنْ كَانَ إِنْمَاءً كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنْهُ، وَمَا اتَّقَمَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ إِلَّا أَنْ تُنْتَهَكَ حُرْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى، فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهَا.

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته چه کله هم په دوو کارونو کنبې اختیار ورکړې شوې دي نو هغه همیشه آسان کار اختیار فرمائیلي دي، خو په دې شرط چه هغه به گناه نه وه - او که په هغې کنبې به گناه وه نو حضور صلی الله علیه و آله به د ټولو نه زیات د هغې نه لرې کیدونکي وو، او رسول الله صلی الله علیه و آله هیڅ کله د خپل ذات دپاره انتقام نه دي اخستی، سوا ددې نه چه د الله د حرمتو سپکوالې به کیدو نو په هغې کنبې به ئې د الله دپاره انتقام اخستو.

قوله: «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ مَا خَيْرَ رَسُولٍ اللَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا»

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۹۰۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۲۷/۴) (ضعيف)

۲: صحيح البخاري/المناقب ۲۳ (۳۵۶۰)، والأدب ۸۰ (۶۱۲۶)، والحدود ۱۰ (۶۸۵۳)، صحيح مسلم/الفضائل ۲۰ (۲۳۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۶۵۹۵)، وقد أخرجه: موطأ امام مالك للجامع ۱ (۲)، مسند أحمد (۱۱۶/۱، ۱۸۲، ۲۰۹، ۳۶۲) (صحيح)

یعنی رسول الله ﷺ ته چه به کله هم په دوه کارونو کښې د یو اختیار ورکړې شو نو رسول الله ﷺ به په هغې کښې چه کوم اسان کار وو هغه اختیارولو په دې شرط چه په هغې کښې گناه نه وی، او که په هغې کښې به گناه وه نو د هغې نه به لرې اوسیدلو، او دویم جزء د حدیث دا دې چه رسول الله ﷺ کله هم د یو سړی نه د خپلې وجې نه انتقام نه دې اخستلې مگر هله چه د الله پاک حکم به ماتیدلو نو هغه وخت به ئې د الله پاک دپاره انتقام اخستلو. والحديث أخرجه البخاري ومسلم والترمذي، قاله المنذري.

[۴۷۸۶] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَادِمًا، وَلَا امْرَأَةً قَطُّ.

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول الله ﷺ کله هم چا خادم یا ښځې لره نه دی وهلی.

[۴۷۸۷] (٢) حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الطُّفَاوِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ الزُّبَيْرِ فِي قَوْلِهِ: "خُذِ الْعَفْوَ سُورَةَ الْأَعْرَافِ آيَةً ١١٩" قَالَ: أَمَرَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَأْخُذَ الْعَفْوَ مِنْ أَخْلَاقِ النَّاسِ.

د حضرت عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ نه روایت دې - د الله تعالی دا فرمان: { خُذِ الْعَفْوَ } "معاف کول خپل کړئ" ددې په تفسیر کښې هغوی او فرمائیل چه د الله نبی ته حکم کړې شوې وو چه د خلقو په عاداتو او معاملاتو کښې د هغوی سره د معافۍ رویه اختیار کړی.

بَابُ فِي حُسْنِ الْعِشْرَةِ

باب: په خپلو معاملاتو کښې د حسن اخلاق بیان

یعنی د خپل مجلس خلقو سره په ښه طریقه باندې ملاویدل.

[۴۷۸۸] (٣) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدُ يَعْنِي الْحَمَّانِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَلَغَهُ عَنِ الرَّجُلِ الشَّيْءُ، لَمْ يَقُلْ: مَا بَالَ فُلَانٌ يَقُولُ، وَلَكِنْ يَقُولُ: مَا بَالَ أَقْوَامٌ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا".

حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان فرمائی چه نبی کریم ﷺ ته به کله د چا (نامناسب) خبر ملاؤ شو نو داسې به ئې نه فرمائیل: فلانکی لره څه شوې دی چه داسې وائی یا کوی؟ بلکې داسې به ئې فرمائیل: خلقو لره څه شوې دی چه داسې داسې وائی یا کوی.

قوله: «لَمْ يَقُلْ مَا بَالَ فُلَانٌ يَقُولُ وَلَكِنْ يَقُولُ: «مَا بَالَ أَقْوَامٌ يَقُولُونَ كَذَا وَكَذَا»

یعنی کله به چه رسول الله ﷺ ته د چا بده خبره راورسیده نو رسول الله ﷺ به په هغې باندې خبرداري د هغه نوم اخستلو سره نه کولو چه فلانی سړی ته څه شوی دی چه هغه داسې وائی، بلکه دا هغوی طریقه په داسې موقعو باندې دا وه چه د خبرداري په وخت به ئې عام خطاب فرمائیلو چه بعض خلقو باندې څه چل شوې دې چه هغوی وائی یا هغوی کوی په

(١): تفرد به أبو داود (تحفة الأشراف: ۱۶۶۶، ۱۷۲۶۲)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/الفضائل ۲۰ (۲۳۲۸)، سنن ابن

ماجه/النكاح ۵۱ (۱۹۸۴)، مسند احمد (۲۰۶۷)، سنن الدارمي/النكاح ۳۴ (۲۲۶۴) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/تفسير سورة الأعراف ۵ (۴۶۴۴)، (تحفة الأشراف: ۵۲۷۷) (صحيح)

(٣): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۴۰) (صحيح)

کوم څيز چه به د رسول الله ﷺ تنبيه کول مقصود وو هغه به ئي بيان او فرمائيلو. والحديث اخرجه النسائي بمعناه، قاله المنذري.

[۴۷۸۹] (۱) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا سَلَمُ الْعُلَوِيُّ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَثَرُ صُفْرَةٍ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَلَمًا يُوَاجِهَ رَجُلًا فِي وَجْهِهِ بَشْيٌ يَكْرَهُهُ، فَلَمَّا خَرَجَ، قَالَ: لَوْ أَمَرْتُمْ هَذَا أَنْ يَغْسِلَ ذَا عُنْتَهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَلَمٌ لَيْسَ هُوَ عَلَوِيًّا، كَانَ يُبَصِّرُ فِي النُّجُومِ، وَشَهِدَ عِنْدَ عِدَّتِي بِنِ اِرْطَاةٍ عَلَى رُؤْيَةِ الْهَيْلَالِ، فَلَمْ يُحْزَ شَهَادَتَهُ.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه يو کس نبی کریم ﷺ ته راغي او په هغه (سړي) باندې د زرد (زیر) رنگ څه نشان وو. او رسول الله ﷺ به چا ته داسې خبره په خپلې سره ډیر کم کړتې کووله چه کومه به هغه بده گنرله. (يعني د هغه په غلطۍ سره به ئي هغه لره نه رتلو.) کله چه هغه لاړو نو حضور ﷺ او فرمائيل: "که چرې هم تاسو دده ته او وائئ چه دې دا رنگ اووینځي (نو دا به بهتره وي) امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه ددې راوی (سلم علوی) په حقیقت کښې د علي رضی اللہ عنہ د اولاد نه نه دې (دا بل څوک دې، دده نوم سلم بن قیس دې او دا بصری دې، او چونکه ستوری بره وي) نو په ستورو باندې د نظر ساتلو په وجه سره دده ته علوی وئيلي شی. دده حضرت عدی بن اړطات په وړاندې د میاشتي د لیدو گواهی ورکړه نو هغوی قبوله نه کړه.

قوله: «حَدَّثَنَا سَلَمُ الْعُلَوِيُّ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْخ» چه يو سړي د رسول الله ﷺ مجلس ته راغلو چه د هغه په جامو باندې د زیر رنگ اثر وو (د زعفران يا عصفر) «وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَلَمًا يُوَاجِهَ رَجُلًا فِي وَجْهِهِ بَشْيٌ يَكْرَهُهُ»

يعني د رسول الله ﷺ عادت مبارک دا وو چه د چا څه خبره به ئي ناخوښه وه نو هغه به ئي مخامخ نه رتلو پس چه کله هغه لاړو نو رسول الله ﷺ حاضرینو ته او فرمائيل چه تاسو هغه ته ولې او نه وئيل چه دا وینځي. او په حاشیه د بذل کښې حضرت شیخ لیکلي دي چه د ټولو شراح شمائل ترمذی رائي دا ده چه په «يکره» کښې چه کوم ضمير د فاعل دې هغه د رجل طرف ته راجع دې، په دې صورت کښې به ترجمه دا وي چه کوم څيز لره کوم سړي ناخوښه گنړي او هغه ئي ناخوښه وي نو هغه خبره به رسول الله ﷺ هغه ته مخامخ نه کوله. والحديث اخرجه الترمذی والنسائي، قاله المنذري.

قوله: «قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَلَمٌ لَيْسَ هُوَ عَلَوِيًّا كَانَ يُبَصِّرُ فِي النُّجُومِ.. الخ» (۲)

(۱): انظر حديث رقم: (۴۱۸۲)، (تحفة الأشراف: ۸۶۷) (ضعيف)

(۲): د شيخ محمد عوامه په تعليق کښې دي چه د ابوداود په يو نسخه کښې د حافظ يوسف بن خليل په قلم سره چه هغې لره املاء کونکي ملک محسن دې دا عبارت دې: قال أحمد ابن يوسف: سلم العلوي ليس هو من ولد علي بن ابي طالب كما قال ابوداود واما هو منسوب الي بني علي بن سود وهو معروف بهم وقول ابي داود يبصر في النجوم سهو منه، واما علي (الظاهر بدله سلم) يبصر الهلال قبل الناس بيوم لحدة بصره وهو معروف بذلك، وقيل انه كان يبصر النجوم كالذلاء لحدة بصره، ولقد قال له انس بن مالك يا سلم خل بين الناس وبين هلالهم حتي يروه وهو ضعيف، فهو حديث البصر يبصر النجوم، لا يبصر في النجوم بمعنى انه كان منجما

په سلم علوی کښې د نسبت تحقیق :

یعنی پورته چه کوم راوی سلم علوی راغلې دې نو هغه علوی په دې لحاظ سره نه دې چه هغه د اولاد علی نه وو بلکه پورته د ستورو طرف ته به ئې کتل په دې وجه ورته علوی وئیلې شی، پس یو ځل هغوی عدی بن ارطاة ته په رویت هلال باندې گواهی ورکړه نو هغوی د هغه د شهادت اعتبار اونکړو.

په عربی حاشیه کښې مونږ د بعض علماء کرامو نه دا تحقیق نقل کړې دې چه د امام ابوداؤد رحمه الله رائي د سلم په باره کښې چه علوی په معنی د اولاد علی نه دې بلکه هغه ته علوی په دې لحاظ سره وئیلې شی چه «کان یصر فی النجوم» دا خبره د امام ابوداؤد رحمه الله صحیح نه ده، هغوی ته خو علوی په دې وجه وائی چه هغه د بنو علی بن سود نه دې او د هغوی طرف ته منسوب دې، بله دا چه د هغوی په باره کښې دا هم مشهوره ده چه سپوږمئ او ستوری به هغه ته ډیر زر په نظر راتلل د ټولو نه اول د حدید البصر او تیز نظر کیدو د وجې نه.

دا حدیث بسنده وخته مکرر دې، په کتاب الترجل کښې په باب فی الخلق للرجال کښې تیر شوې دې او هلته مونږ د سلم علوی په باره کښې د امام ابوداؤد رائي کوم چه هغوی دلته ښکاره کړې ده لیکلې ده.

[۴۷۹۰] (۱) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنِي أَبُو أَحْمَدٌ، حَدَّثَنَا سُبْيَانُ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ فَرَاصَةَ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، م وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْقَلَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا يَشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَاهُ جَمِيعًا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ غَرَّكَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خَبْلٌ لَيْمٌ».

نصر بن علی او محمد بن متوکل عسقلانی دواړه د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه مرفوعا روایت کوي، چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "مؤمن ساده او سخی وی، او فاجر سرې د هوکه باز او بخیل وی."

قوله: «الْمُؤْمِنُ غَرَّكَرِيمٌ، وَالْفَاجِرُ خَبْلٌ لَيْمٌ»

شرح الحديث :

یعنی د مومن شان چه هغه په حقیقت کښې مومن وی دا دې چه هغه ساده وی، شریف الطبع وی، د غر ترجمه خود بې وقوف او ده خو دلته دا مراد نه ده چه هغه غافل او جاهل وی بلکه چونکه د هغه په طبیعت کښې شر نه وی په دې وجه د داسې قسم خبرو لتول هم نه کوي، د شرارت د طریقو او د چالاکیانو نه بې خبره وی، او د فاجر په باره کښې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه هغه د هوکه باز چالاک او رذیل وی.

(تطبيق بين الحديثين)

دلته یو سوال واردیږي چه دا حدیث په ظاهر کښې د «اتقوا فراسة المومن» خلاف دې، هغه دوه طریقو سره جمع کړې شوې دې یو دا چه حدیث الباب د عام مومنین په اعتبار

(۱) سنن الترمذي للابن العسقلاني (۱۹۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۶۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۴/۲) (حسن)

سره دي او حديث الفراسة د لوڼې خلكو په اعتبار سره دي چه كوم صاحب كشف وي او يا داسې اونيلي شي چه د كوم سړي د ساده توب تعريف كيږي هغه داسې دي چه د هغې منشاء يې خبرې نه ده بلكه حسن ظن وي، ځكه چه حسن ظن مامور به دي يعنې بالمومنين، په دي وجه هغوی كله كله د حسن ظن په بناء باندې دهوكه اوخوري گيڼې فهم ئې ښه وي. والحديث اخرجه الترمذی، قاله المنذرى

[۴۷۹۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُبَيَّانُ، عَنْ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: بَنَسُ ابْنِ الْعَشِيرَةِ، أَوْ بَنَسُ رَجُلٍ الْعَشِيرَةِ، ثُمَّ قَالَ: ائْذَنُوا لَهُ، فَلَمَّا دَخَلَ أَلَانَ لَهُ الْقَوْلَ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَأَنْتَ لَهُ الْقَوْلَ وَقَدْ قُلْتَ لَهُ مَا قُلْتَ، قَالَ: إِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ وَدَعَهُ، أَوْ تَرَكَهُ النَّاسُ لِاتِّقَاءِ فَحْشِهِ".

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دي چه يو کس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغي او د داخلیدو اجازت ئې طلب کړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائيل: "ډیر بد دي ابن العشیره" (يعنی په خاندان کښي د ټولو نه بدترین) یا ئې وفرمائيل ډیر بد دي رجل العشیره "بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائيل ده ته اجازت ورکړئ. كله چه هغه دننه راغي نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه سره ډیرې په نرمي خبرې اترې اوکړې، سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائي چه ما ورته اووي: اي د الله رسوله! تاسو دده سره ډیر زیاتي په نرمي خبرې اوکړې، حالانکه تاسو دده متعلق داسي داسي فرمائيلي وو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائيل د قیامت په ورځ باندې به د ټولو نه زیات بد هغه سړي وي چه هغه لره خلقو د دبد کلامی په وجه سره پریخودې وي.

قوله: ﴿فَقَالَ بَنَسُ ابْنِ الْعَشِيرَةِ أَوْ بَنَسُ رَجُلٍ الْعَشِيرَةِ﴾ یعنی یوسړی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دروازه باندې اجازت طلب کړو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه د آواز نه اوپیژندلو نو وې فرمائيل چه دا دخپلې قبیلې بد سړي دي، خو کور ته د دننه راتلو اجازت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته ورکړو د هغه د دننه راتلو نه پس رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه سره نرمې خبرې وفرمائيلې، بیا د هغه د تلو نه پس عائشې رضی اللہ عنہا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو چه تاسو د دي خبرې باوجود هغه سره نرمې خبرې ولې اوکړې، نو وې فرمائيل چه د قیامت په ورځ باندې به د ټولو نه بد سړي هغه وي چه هغه لره خلق پریږدي د هغه د سختو خبرو او د بې هوډه خبرو د وجي نه.

(په ښکاره د فسق گونګي غیبت)

د دي حديث نه علماء کرامو دا مسئله مستنبط کړې ده چه كوم سړي فاسق او ملعون وي يعنی علانيه طور گناه کوي د هغه د غیبت گنجائش شته دا راتلونکي سړي څوک وو د هغه په باره کښي حافظ منذري ليکلي دي چه دا عيينه بن الحصن الفزاری وو (کوم چه اول په مولفة القلوب کښي وو) وقيل هو مخرمة بن نوفل والد مسور بن مخرمة، والحديث اخرجه البخاري ومسلم والترمذی، قاله المنذرى.

۱: صحيح البخاري للأدب ۳۸ (۶۰۳۲)، ۴۸ (۶۰۵۴)، ۸۲ (۶۱۳۱)، صحيح مسلم للبر والصلة ۲۲ (۲۵۹۱)، سنن الترمذی للبر والصلة ۵۹ (۱۹۹۶)، (تحفة الأشراف: ۱۶۷۵۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۸۸۶) (صحيح)

[۴۷۹۲] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ: "أَنَّ رَجُلًا اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَنَسْ أَخُو الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَلَّمَهُ، فَلَمَّا خَرَجَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لِمَا اسْتَأْذَنَ؟ قُلْتُ: بَنَسْ أَخُو الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ انْبَسَطَتْ إِلَيْهِ، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ."

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ یو کس راغی او د نبی کریم ﷺ نه ئې د راتلو اجازت طلب کړو نو حضور ﷺ او فرمائیل: د خاندان د ټولو نه بدترین سړې دې. "بیا چہ کله هغه حضور ﷺ ته راغی نو حضور ﷺ د هغه سره ډیرې په نرمۍ خبرې او کړې. کله چہ هغه واپس لاړو نو ما عرض او کړو ای د الله رسوله! کله چہ ده اجازت طلب کړو نو تاسو او فرمائیل: د خاندان ډیر بدترین سړې دې. "کله چہ راغی نو تاسو د هغه سره ډیرې په نرمۍ خبرې اترې او کړې، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل ای عائشه! بې شکه الله تعالی د بدگو، [بدی کوونکی] په تکلف سره د بد گوئی کوونکی سره محبت نه کوی. "د امام ابوداؤد رحمه الله نه د نبی کریم ﷺ ددې فرمان [بنس اخو العشیر] د معنی متعلق پوښتنه او کړې شوه نو هغوی او فرمائیل چہ دا د نبی کریم ﷺ خاصه ده. "

[۴۷۹۳] (۲) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَائِشَةَ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَتْ: فَقَالَ، تَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَائِشَةُ، إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ الَّذِينَ يُكْرَمُونَ اتِّقَاءَ سِنَتِهِمْ.

سیده حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په مذکورہ قصه کښې فرمائی چہ نبی کریم ﷺ او فرمائیل: ای عائشه! بدترین دی هغه خلق چہ د هغوی د ژبې د شر نه د بچ کیدو دپاره د هغوی عزت او کړې شی. "

[۴۷۹۴] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو قَطَنٍ، أَخْبَرَنَا مُبَارَكٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ رَجُلًا اتَّقَمَ أَذْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَأْتِي رَأْسَهُ، حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ هُوَ الَّذِي يُتَمَّى رَأْسَهُ، وَمَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحَدَ يَدَيْهِ فَتَرَكَ يَدَهُ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ هُوَ الَّذِي يَدْعُرُ يَدَهُ."

حضرت انس رضی اللہ عنہ بیان کوی چہ ما نه دی لیدلې چہ چا د نبی کریم ﷺ په غوږ کښې سرگوشي کول غوښتل او هغه ترې نه غوږ مبارک لرې کړې وی، تردې پورې چہ هغه کس به خپله د حضور ﷺ نه خپل سر لرې کولو. او ما نه دی لیدلې چہ چا د نبی کریم ﷺ لاس مبارک نیولې وی او حضور ﷺ د هغه لاس پریخودې وی، تردې پورې چہ هغه کس به خپله لاس پریخودو. "

قوله: «عَنْ أَنَسٍ قَالَ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا اتَّقَمَ أَذْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَيَتَمَّى رَأْسَهُ... الخ»
سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما نه دی لیدلې یو سړې چا چہ د رسول الله ﷺ غوږ ته خوله نژدې کړې وی، یعنی خپله خوله ئې د هغه غوږ ته نژدې کړې وی او هغوی سره ئې پټه خبره

(۱): تقدیه ابو داؤد، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۵۵) (حسن صحیح)

(۲): تقدیه ابو داؤد، (تحفة الأشراف: ۱۷۵۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۱/۸) (ضعیف الإسناد)

(۳): تقدیه ابو داؤد، (تحفة الأشراف: ۴۶۳) (حسن)

کړې وی او رسول الله ﷺ خپل سر مبارک یعنی غوږ دهغه نه لرې کړی وی ترڅو چه هغه سړی خپله خوله نه لرې کړې، وړاندې په حدیث کښې هم دغه شان د لاس د نیولو په باره کښې هم دی، چه که یو سړی به د رسول الله ﷺ لاس اونیولو یعنی د لاس کښې ئې ترې نه لاس اونیولو د یو کار یا خبرې دپاره نور رسول الله ﷺ به ترې نه خپل لاس نه راښکلو تردې چه هغه سړی به پریخودلو.

قوله: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ﴾

فاحش هغه سړی دې چه فحش گوئی د هغه طبیعت جوړ شوې وی لهذا بغیر د تکلف نه د هغه نه فحش گوئی صادریږی، او متفحش هغه سړی چه فحش گوئی ئې عادت خو نه وی خود څه وجې نه ئې په تکلف سره اختیار کړی.

باب فِي الْحَيَاءِ

باب: د حیا بیان

د حیا تعریف:

د حیا تعریف داسې کوی: هو خلق يبعث على ترك القبيح ويمنع من التقصير في حق ذوى الحق... وروى عن السيد الجليل ابى القاسم الجنيد انه قال: الحياء روية الآلاء وروية التقصير فيتولد بينهما حالة تسمى الحياء (الحل المفهم عن النووى) یعنی حیا د انسان د هغه خصلت نوم دې کوم چه هغه لره د ترک قبیح دپاره تیار کړی او خاوند د حق لره د حق د کوتاهې کولو نه منع کړی او جنید بغدادی دا فرمائی چه د الله پاک د طرف نه چه په بنده باندې کوم نعمتونه دی د هغې د تصور او د خپل طرف نه په عمل کښې د کوتاهې احساس او د دواړو د مجموعې نه چه کوم حالت پیدا کیږی د هغې نوم حیا دې.

د انسان غوره حالت:

ما په یو کتاب کښې لوستلې وو چه د حسن بصری رحمته الله علیه په زمانه کښې یو ځوان هلک وو چه په هغه باندې د هغوی نظر پریوتلو هغه به همیشه خاموش په نظر راتلو چا سره په خبرو اترو باندې هغوی هغه هلک نه وو لیدلې یوه ورځ هغه ځوان روان وو حسن بصری رحمته الله علیه هغه راوغوښتلو او د هغه نه ئې د هغه حالت او تپوسلو چه د دې وجه څه ده؟ هغه عرض اوکړو خبره دا ده چه زه دا سوچ کوم چه د الله پاک په مونږ باندې دومره انعامات دی او زموږ عملی حالت څومره کمزورې دې، د دې احساس په وجه زما دا کیفیت وی، حسن بصری رحمته الله علیه د هغه په جواب اوریدلو باندې او فرمائیل ښه زه لاره شه ته د حسن بصری نه هم وړاندې تلې ئې.

[٤٧٩٥] (١) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُوَ يَعْطِ أَغَاةَ فِي الْحَيَاءِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دَعَا، فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ".

(١): صحيح البخاري/الإيمان ١٦ (٢٤)، سنن النسائي/الإيمان ٢٧ (٥٠٣٦)، (تحفة الأشراف: ٦٩١٣) وقد أخرجه: صحيح مسلم/الإيمان ١٢ (٣٦)، سنن الترمذي/الإيمان ٧ (٢٦١٨)، سنن ابن ماجه/المقدمة ٩ (٥٨)، موطا امام مالك/حسن الخلق (١٠)٢، مسند احمد (٥٦٧٢، ١٤٧) (صحيح)

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ یو انصاری باندی تیر شو او هغه خپل رور ته د حیا په باره کښي وعظ کولو، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "دده لره پریږده - بې شکه حیا د ایمان حصه ده -"

قوله: «مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُوَ يَعْظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ الْخ» یو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په یو انصاری صحابی باندی تیر شو چا چہ خپل رور ته نصیحت کولو د حیا په باره کښي، یعنی د کثرت حیا په باره کښي ئې هغه پوهولو چہ سړی لره زیات شرمیدل نه دی پکار بیا هغه د ډیرو فوائدو نه محرومه کیږي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په اوریدو سره او فرمائیل: دې پریږده چہ شرمیږي ځکه حیا خو د ایمان نه ده یعنی د هغې یو جزء دی.

[۴۷۹۶] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، قَالَ: كَتَمَ عُمَرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ، وَكَمَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ، فَحَدَّثَ عُمَرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلَّهُ، أَوْ قَالَ: الْحَيَاءُ كُلُّهُ خَيْرٌ، فَقَالَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ: إِنَّا نَجِدُ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ أَنَّ مِنْهُ سَكِينَةٌ وَقَارًا، وَمِنْهُ ضَعْفٌ، فَأَعَادَ عُمَرَانُ الْحَدِيثَ، وَأَعَادَ بُشَيْرُ الْكَلَامَ، قَالَ: فَغَضِبَ عُمَرَانُ حَتَّى احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَقَالَ: أَلَا أَرَانِي أَحَدَيْتُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَحَدَّثْنِي عَنْ كُتُبِكَ، قَالَ: قُلْنَا: يَا أَبَا نُجَيْدٍ إِيَّاهُ.

حضرت ابو قتاده بیان کوی چہ مونږ د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ سره وو او هلته کښي بشیر بن کعب هم وو حضرت عمران بن حصین حدیث بیان کړو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی: "حیا سراسر خیر دی -" بشیر بن کعب اووې مونږ ته په څو کتابونو کښي ملاو شوي دی چہ بعضي حیا د وقار او اطمینان په وجه سره وی - او بعضي حیا د کمزوری او بزدلی په وجه سره وی، نو حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ حدیث دوباره بیان کړو - او بیا بشیر هم خپله خبره دوباره ذکر کړه - راوی بیان کوی چہ حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ دومره په غصه کښي راغې چہ د هغه سترگې سړې شوې اووې فرمائیل: زه تاته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حدیث بیانوم او ته ماته د خپلو کتابونو نه بیانوي - مونږه اووې: ای ابو نجید! بس کړه - بس کړه، (دده دپاره دومره تنبیه کافی ده)،

قوله: «فَقَالَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ: إِنَّا نَجِدُ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ أَنَّ مِنْهُ سَكِينَةٌ وَقَارًا وَمِنْهُ ضَعْفٌ» یعنی یو ځل عمران بن حصین رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا حدیث نقل کړو «الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلَّهُ» چہ حیا خو ټول خیر دی نو په دې باندې بشیر بن کعب اووې چہ مونږ په بعض کتابونو کښي داسې لیکلي مومو چہ بعض قسمونه د حیا سکینه او وقار وی او بعض قسمونه د هغې د ضعف د قبیلې نه وی. (لهذا دا چہ دویم قسم دی دا خیر نه دی، په دې باندې عمران رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا حدیث دوباره واورولو او بشیر دوباره خپله خبره اوکړه، په دې باندې عمران بن حصین رضی اللہ عنہ خفه شو تردې چہ د هغوی سترگې سړې شوې اووې فرمائیل چہ زه خپل ځان ته گورم چہ زه خو تاسو ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حدیث بیانوم کوم چہ مونږ دپاره واجب الاتباع دی او تاسو مونږ ته د خپلو کتابونو خبرې نقل کوئ او د مسلم د روایت الفاظ دا دی:

(۱) صحیح مسلم/الایمان ۱۲ (۳۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۸۷۸)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأدب ۷۷ (۶۱۱۷)، مسند احمد (۴/۴۲۷) (صحیح)

قوله: ﴿ فَقَالَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ إِنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي الْحِكْمَةِ أَنَّ مِنْهُ وَقَارًا وَمِنْهُ سَكِينَةٌ. فَقَالَ عِمْرَانُ أَحَدُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَتُحَدِّثُنِي عَنْ صُحُفِكَ ﴾
 د دې نه پس په روايت كښې دې: ﴿ قَالَ قُلْنَا يَا أَبَا نُجَيْدٍ إِيهَ إِيهَ ﴾ دا آخري لفظ دوه كرتو لوستلې شوې دې ﴿ ايه ايه ﴾ يعنى د حاء په كسره سره د تنوين نه، او ﴿ ايه ايه ﴾ په سكون د هاء سره، اول كلمه استزاده ده يعنى نور او فرمايى او فرمايى، او دويم د زجر دپاره ده يعنى حسبك، يعنى بس كړئ بس كړئ ډير مه خفه كيږئ.

[۴۷۹۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ حَرَّاشٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْخَى، فَافْعَلْ مَا شِئْتَ".

د حضرت ابو مسعود رضي الله عنه نه روايت دې هغوى فرماتى چه رسول الله ﷺ فرمايلي دي: "د تير شوى پيغمبرانو عليهم السلام د تعليماتو نه چه كومه خبره د خلقو سره باقى پاتې شوې ده هغه دا خبره ده چه كله ستا نه حيا لاره شى نو بيا چه دې څه خوښه شى هغه كوه "د امام ابوداود رحمه الله نه تپوس او كړې شو چه د قعنبى سره د شعبه په واسطې سره ددې حديث نه علاوه بل كوم حديث هم شته دې؟ هغوى او فرمايل نه.

قوله: ﴿ إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْأُولَى إِذَا لَمْ تَسْخَى فَافْعَلْ مَا شِئْتَ ﴾

رسول الله ﷺ فرماتى چه بيشك د ايمان هغه خصلت كوم چه خلقو د مخكښې انبياء كرامو ﷺ نه حاصلولو (هغه د حياء په باره كښې دې) چه كله په تا كښې حياء پاتې نه شى نو كوه هر څه چه كوي، ځكه چه د بدو كارونو نه حياء مانع وي، نو چه كله هغه پاتې نه شى نو انسان هر قسم كار كولې شى.

د دې حديث نه معلومه چه حياء داسې خصلت حسنه ده كوم چه د تيرو انبياء ﷺ په تعليم هم موندلې شى او په هيڅ يو شريعت كښې هم دا منسوخ نه شو، او يو مطلب د دې حديث دا هم بيان كړې شوې دې چه انسان چه د كوم كار د كولو اراده او كړې نو هغې لره د كولو نه مخكښې پكار دى چه دا سوچ او كړې چه د دې كار نه روستو به شرمنده كيږي خو نه، كه طبيعت فيصله او كړې چه نه به شرمنده كيږي نو هغه دې او كړې او كه په ذهن كښې ئې دا راشي چه د دې د كولو نه پس به شرمنده كيږي نو نه دې كوى.

۱: صحيح البخاري/أحاديث الأنبياء ۵۴ (۳۴۸۳)، الأدب ۷۸ (۶۱۲۰)، سنن ابن ماجه/الزهد ۱۷ (۴۱۸۳)، (تحفة الأشراف: ۹۹۸۲)، وقد أخرجه: مستد احمد (۱۲۱/۴، ۱۲۲، ۲۷۳/۵) (صحيح)

بَابُ فِي حُسْنِ الْخُلُقِ (۱)

باب: دَئِبَةُ اخلاق و بیان

[۴۷۹۸] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ يَعْنِي الْإِسْكَدَرَانِيَّ، عَنْ عُمَرَ، عَنْ الْمُطَّلِبِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُذْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ."

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ ما د رسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی ہغہ فرمائیل : بی شکہ مؤمن د دئبہ اخلاقو پہ بناء باندی د روزہ دار او د شوگیرہ کوونکی درجہ حاصلہ وی۔

[۴۷۹۹] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَحَفْصُ بْنُ عُمَرَ، قَالَا: حَدَّثَنَا ح. حَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَرَّةَ، عَنْ عَطَاءِ الْكِيخَارَانِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَا مِنْ شَيْءٍ أَثْقَلَ فِي الْمِيزَانِ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ، قَالَ أَبُو الْوَلِيدِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءَ الْكِيخَارَانِيَّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ عَطَاءُ بْنُ يَعْقُوبَ، وَهُوَ خَالَ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ، يُقَالُ: كِيخَارَانِيٌّ وَكُوخَارَانِيٌّ.

د حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ نبی کریم ﷺ اوفرمائیل : "پہ میزان (تلہ) کنبی د حسن خلق نہ زیات بل کوم خیز زیات وزن دار نہ دی۔" ابو الولید طیالسی وائی (د قاسم بن ابی بڑہ پہ سند کنبی تصریح دہ چہ، ما د عطاء کیخارانی نہ اوریدلی دی۔ امام ابو داود رحمہ اللہ فرمائی چہ دا عطاء بن یعقوب دی او د ابراہیم بن نافع ماما دی۔ ددہ پہ نسبت

(۱) د اخلاق حسنہ او اوصاف مرضیہ مصداق: (وفي حاشية البذل عن الراغب: الخلقُ والخلقُ في الأصل واحد، كالشرب والشرب، ولكن خص الخلق الذي بالفتح بالهيات والصور المدركة بالبصر وخص الخلق الذي بالضم بالقوي والسجایا المدركة بالبصيرة انتهى وقد كان النبي صلى الله عليه وسلم يقول اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي أخرجه أحمد وفي حديث علي الطويل في دعاء الافتتاح عند مسلم واهدني لأحسن الأخلاق لا يهدي لأحسنها إلا أنت وقال القرطبي في المفهم الأخلاق اوصاف الانسان التي يعامل بها غيره وهي محمودة ومذمومة، فالمحمودة علي الاجمال ان تكونه مع غيرك علي نفسك فتتصف منها ولا تنصف لها وعلي التفصيل العفو والحلم والجود والصبر وتحمل الاذي والرحمة والشفقة وقضاء الحوائج والتوادر ولين الجانب ونحو ذلك، والمذموم منها ضد ذلك اذ بزيادة من الفتح، وديمه خبره په حاشیه د بذل کنبی دادہ : ويشكل علي الحديث بانه كيف يمكن تحسين الاخلاق وقد قال علي (جامع الصغير ۶۹/۱ برواية احمد في مسنده عن ابی الدرداء) اذا سمعتم ببجل زال عن مكانه فصدقوه واذا سمعتم برجل تغير عن خلقه فلا تصدقون واجاب عنه القاري ۱۶۲/۱ بان المراد في الحديث التبديل بالكلية، والمراد في احاديث التحسين الازالة الوصفی یعنی القدرة علي العمل بها كما ينبغي فالغضب مثلا زواله بالكلية ممنوع لكنه يغضب لله لا لغيره هذا خلق حسن اذ وبه قرر في مكاتيب مرزا مهر جان جانان ص ۱۰۱ وايده بقول عمر رضي الله عنه لم يزل عني لغضب لكنه كان اولاً في حماية الكفر والآن في حماية الاسلام، وذكر القاري في شرح الشرائع ۱۸۷۲ الاختلاف في انها طيبة او مكتسبة ورجح ان بعضها كذا وبعضها كذا.

انصاف من النفس لا للنفس : قلت ان تكون مع غير علي نفسك الخ.. یعنی کله چہ ستا د بل سره معاملہ راشی نو ته خپل نفس لاتدی کړه، او د خپل نفس نه انصاف طلب کړه د بل دپاره او د خپل نفس دپاره د بل نه انصاف مه طلب کړه مثلاً ستا د خپل ملگری یا د یو پردی سړی سره څه ناخوښه واقعہ پېښه شوه چہ په هغې کنبې په ظاهر کنبې د بل قصور ښکاری خو تاله پکار دی چہ ښه به سوچ سره اوگوره چہ آیا واقعی په دې کنبې یو اړخ د خپلې کمزوری هم شته، دا دې انصاف من النفس او انصاف للنفس د دې مقابل دی، دا کتل چہ دې بل انسان په ما باندې څه زیاتې اوکړو. والله تعالی اعلم

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۴/۱، ۹۰، ۱۳۳، ۱۸۷) (صحیح)

(۳) سنن الترمذي والبر والصلة ۶۲ (۲۰۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۹۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۸، ۴۴۷۱) (صحیح)

کښي "کيخاراني، او کوخاراني" دواړه قسمه بيانولې شي.

د خلق تعريف د کتاب الادب په شروع کښي تير شو هغه د دې باب په اول او د دويم په شروع کښي هم په روايت د ترمذي تير شوي دي او د دې باب دريم حديث دا دي:

[۴۸۰۰] () حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَانَ الدِّمَشْقِيُّ أَبُو الْجَمَاهِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو كَعْبٍ أُيُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّعْدِيُّ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ حَبِيبٍ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا زَعِيمٌ بَيْتٍ فِي رِیْضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ، وَإِنْ كَانَ مُحِقًّا، وَبَيْتٍ فِي وَسْطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكُذِبَ، وَإِنْ كَانَ مَارِحًا، وَبَيْتٍ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ.

سیدنا ابو امامه رضی اللہ عنہ بیان کوي، چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: زه د يو محل ذمه دار یم د جنت په يو جانب کښي، د هغه کس دپاره چه هغه جگړا پریرېدی، اگر چه دې په حقه باندي وی. او د يو محل، د جنت په درمیان کښي د هغه کس دپاره چه هغه دروغ پریرېدی، اگر که په مزاح کښي ولي نه وی، او د جنت په اعلي منزلونو کښي د يو محل (ذمه دار یم) د هغه کس دپاره چه هغه خپل اخلاق عمده کړي.

قوله: « عَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « أَنَا زَعِيمٌ بَيْتٍ فِي رِیْضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُحِقًّا وَبَيْتٍ فِي وَسْطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكُذِبَ وَإِنْ كَانَ مَارِحًا وَبَيْتٍ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ »

د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دي چه زه ذمه داري اخلم د جنت په طرفونو کښي د يو محل د هغه سړي دپاره کوم چه جنگ کول پریرېدی يعني د هغې نه خان ساتي اگر چه په حق باندي ولي نه وی، او ذمه داري اخلم د جنت په مینځ کښي د يو محل د هغه سړي دپاره کوم چه د دروغو عادت پریرېدی اگر چه په توقو کښي وی، او هم دغه شان ئې او فرمائیل چه کوم انسان خپل اخلاق برابر کړي زه د هغه دپاره ذمه داري اخلم د جنت د محل په اعلي مقام کښي، او ترمذي کښي په روايت د انس رضی اللہ عنہ مرفوعا داسې دي: من ترک الکذب وهو باطل بنی له فی ریض الجنة، ومن ترک المراء وهو محق بنی له فی وسطها په دې کښي په ترک کذب باندي مرتب کړې شوي دي ریض الجنة لره او ترک مراء باندي په بیت فی وسط الجنة، او بله دا چه په دې کښي د کذب نه پس دی وهو باطل دا یا خو صفت کاشفه دي کوم چه د تنفیر دپاره ذکر کړې شوي دي په دې صورت کښي به دا جمله معترضه وی، او یا به دا جمله حالیه منلې شي وهو باطل يعني په داسې حال کښي چه هغه کذب باطل وی يعني بغیر د مصلحت نه، ځکه چه بعض کذب باطل نه وی نو کوم چه په څه خاص مصلحت باندي مبنی وی مثلاً اصلاح ذات البین یا په حرب کښي، امام غزالي رحمته اللہ علیہ فرمائي چه د مراء نه مراد یا خو دا مراد دي چه د بل په خبره باندي اعتراض کول په هغې کښي څه نقص او خلل ظاهر وار سره د الفاظو په اعتبار سره یا د معنی په اعتبار سره یا د قصد متکلم په اعتبار سره، او د ترک مراء حقیقت دي ترک الاعتراض والانکار، د دې نه پس فرمائي چه کومه خبره تاسو واورئ

پس که هغه حق وی نو د هغې تصدیق کوی، او که هغه باطله وی خود امور دین سره ټی څه تعلق نه وی نو هلته تاسو له پکار دی چه د هغې نه دې سکوت او کړی. (تحفة الاخوانی ۱/۶)

[۴۸۰۱] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، وَعُمَانُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَعْبُدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهَبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاطُ، وَلَا الْجَعْفَرِيُّ، قَالَ: وَالْجَوَّاطُ: الْغَلِيظُ الْقَطْ.

د حضرت حارثه بن وهب رضي الله عنه نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمایل: "ترش رو او بد مزاجه به جنت ته نه داخلیری، او نه په تکبر سره تللو والا." د جواظ معنی ده سخت مزاجه، بد اخلاقه.

قوله: «(لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاطُ وَلَا الْجَعْفَرِيُّ)». قَالَ وَالْجَوَّاطُ الْغَلِيظُ الْقَطْ

جنت ته به نه داخلیری جواظ چه د هغې تفسیر خپله په کتاب کښې دې سخت مزاج او بد مزاج، او بعض دا معنی د جعفری لیکلې ده او د جواظ معنی ټی لیکلې ده مختال یعنی متکبر، او بعضو وئیلې دی بخیل. والحديث أخرجه البخاري ومسلم بنحوه اتم منه، قاله المنذرى.

بَابُ فِي كَرَاهِيَةِ الرَّفْعَةِ فِي الْأُمُورِ

باب ۸ - په امورو کښې د رفعت او برترۍ د اظهار معانعت

يعني تكبر او غرور (خود پسندی)

[۴۸۰۲] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَتِ الْعَضْبَاءُ لَا تُسَبِّقُ، فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ لَهُ، فَسَابَقَهَا الْأَعْرَابِيُّ، فَكَانَ ذَلِكَ شَقًّا عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: حَقٌّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ."

حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه د رسول الله ﷺ (اوبښه) عضباء به د ټولو نه وړاندې وه څوک به هم ددې نه وړاندې کیدو نه، یو باندیچی په خپل یو ځوان اوبښ باندې راغی او ددې اوبښې سره ټی په مقابله کړو او د هغې نه وړاندې لاړو. دا په اصحاب رسول ﷺ باندې گران تیر شو، نو رسول الله ﷺ او فرمایل: "په الله پاک باندې دا حق دی چه څوک هم په دنیا کښې اوچت اوسی هغوی لره الله تعالی ځکه کوی."

قوله: «(عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَتِ الْعَضْبَاءُ لَا تُسَبِّقُ فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ لَهُ فَسَابَقَهَا الْأَعْرَابِيُّ)». الخ (۱) د رسول الله ﷺ اوبښه کومه چه مشهوره ده په عضباء باندې هغه به د چا نه روستو نه پاتې کیدله بلکه د ټولو اوبښانو نه به مخکښې وتله، د مدینې یو اعرابی راغلو په خپله یو معمولی اوبښه باندې کیناستلو سره، هغه اعرابی د عضباء سره مسابقه او کړه، په مسابقه کښې د دې اعرابی اوبښه مخکښې شوه، حال دا چه د رسول الله ﷺ اوبښه ډیره تیزه او سابقه الحاج وه (لکه چه په باب النذر فیما لا یملک د دې باب په حدیث کښې تیر شوې دی) دا خبره

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۲۸۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۰۶۴) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للجهاد ۵۹ (۲۸۷۲ تعليقاً)، سنن النسائي بالخيل

۱۵ (۳۶۲۲)، مسند أحمد (۲۵۳/۳) (صحيح)

په صحابه کرامو رضي الله عنهم باندې بده اولگيده نو رسول الله ﷺ او فرمايل: «حَقُّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ» چه عاده الله هم داسې جاري دې چه د کوم خيز درجه او چتوی هغه کله نه کله ښکته هم ښکاره کوی.

دې حديث ته په رارسيدو باندې ماته خپله واقعه راياديږي چه يو ځل زما د طالب علمي په زمانه کښې داسې اوشوه چه زه د يو کتاب په امتحان کښې فيل شوم نو د دې ډير شهرت اوشو ځکه چه زما به هميشه اعلى نمبرې راتلې تر دې چه خبره حضرت شيخ ته اورسيدله، احقر د څه کار دپاره د حضرت شيخ په خدمت کښ پورته دار التصنيف ته لاړو د هم هغه ورځو خبره ده نو حضرت شيخ ډير په انبساط سره په مسکي کيدو باندې ماته دا حديث واورولو، د دې نه ماته پته اولگيده چه دا خبره حضرت ته هم راورسيده، وې فرمايل گوره ا زړه مه خفه کوه د الله پاک عادت شريفه دې لکه چه څنگه په حديث پاک کښې راځي چه کوم خيز پورته شي نو کله کله هغه په دې خيز کښې ښکته هم ښائي. والحديث اخرجه البخاري تعليقاً، قاله المنذرى.

[۴۸۰۳] (۱) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ حَقًّا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ.

د حضرت انس رضي الله عنه نه دا قصه مروی ده په دې کښې دی چه رسول الله ﷺ او فرمايل: "بي شکه په الله باندې دا حق دی چه په دنيا کښې کوم خيز هم سر او چتوی نو الله هغې لره پست او خکته کوی."

بَابُ فِي كَرَاهِيَةِ التَّمَادُّحِ

باب ۹- د يوبل د مدح کولو د کراهيت بيان

يعنى د مبالغه فى المدح ناخوبښه کيدل.

[۴۸۰۴] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَمَّامٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ فَأَتَانِي عَلَى عُثْمَانَ فِي وَجْهِهِ، فَأَخَذَ الْمُقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ ثُرَابًا، فَحَثَا فِي وَجْهِهِ، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا لَقِيتُمُ الْمَدَاحِينَ، فَاحْثُوا فِي وَجْهِهِمُ التُّرَابَ.

حضرت همام بن حارث فرمائي چه يو کس راغې او هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه په وړاندې د هغه تعريف شروع کړو، نو حضرت مقداد بن اسود رضي الله عنه خاوره او چته کړه او د هغه په خله باندې ئې ورواچوله او وې فرمايل چه رسول الله ﷺ فرمايلي دي: "کله چه تاسو د داسې خلقو سره ملاؤ شئ چه هغوی مدحه کوونکي او خوشامندې کوونکي وي نو د هغوی په خله کښې خاوره واچوئ."

نوله: (جَاءَ رَجُلٌ فَأَتَانِي عَلَى عُثْمَانَ فِي وَجْهِهِ فَأَخَذَ الْمُقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ ثُرَابًا فَحَثَا فِي وَجْهِهِ الخ)

۱: صحيح البخاري/الجهاد ۵۹ (۲۸۷۲)، (تحفة الأشراف: ۶۶۳) (صحيح)

۲: صحيح مسلم/الزهد ۱۴ (۳۰۰۲)، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۴۹)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الزهد ۵۴ (۲۳۹۳)، سنن ابن ماجه/الأدب ۳۶ (۳۷۴۲)، مسند احمد (۵/۶) (صحيح)

یوسړې د عثمان رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو نو هغه د مخامخ د هغوی تعریفونه شروع کړل نو سیدنا مقداد رضی الله عنه کوم چه هلته موجود وو یو موټې خاورې واخستلې او د هغه په مخ باندې ور ویشتلې چه د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد دې: إِذَا لَقِيتُمُ الْمَدَاحِينَ فَاخْشَوْا فِي وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ. (د مداحین نه څوک مراد دی؟)

امام خطابی رحمته الله فرمائی چه د مداحین نه مراد هغه خلق دی کوم چه د خلقو مدح د گټې وټې ذریعه جوړوی، او که څوک د چا په یو ښه کار باندې د چا تعریف او کړی او د هغه همت او چټ کړی او د نورو د تحریص او ترغیب دپاره نو دا سړې به په هغه مداحین کښې داخل نه وی، هغه فرمائی چه مقداد دا حدیث په ظاهر باندې محمول کړې دې او داسې ئې کړې دی، او وئیلې شوې دی چه په مخ باندې د خاورو ویشتلو نه مراد هغه د ورکړې نه محروم کول دی د کوم مقصد دپاره چه هغه تعریف کوی وللعاهر الحجر.

والحدیث اخرجه مسلم والترمذی وابن ماجه، قاله المنذری

[۴۸۰۵] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو شَهَابٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ رَجُلًا أَتَنِي عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا مَدَحَ أَحَدُكُمْ صَاحِبَهُ لَا فَمَحَالَةً، فَلْيَقُلْ: إِنِّي أَحْسِبُهُ كَمَا يُرِيدُ أَنْ يَقُولَ، وَلَا أَزْكِيهِ عَلَى اللَّهِ".

حضرت عبد الرحمن بن ابو بکره د خپل پلار نه روایت کوی چه یو کس د نبی کریم صلی الله علیه و آله په موجودگي کښې د بل کس مدحه او کړه نو حضور صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل: تا د خپل ملگری مرئ کټ کړه. حضور صلی الله علیه و آله دا درې ځله او فرمائیل: بیا ئې او فرمائیل که چرې څوک د چا ملگری تعریف کول غواړی نو هغه لره پکار دی چه داسې او وائی: زه ده لره داسې گنم چه دې داسې داسې دې او د الله تعالی د علم په مقابله کښې، زه دده صفائی نه کووم.

قوله: (أَنَّ رَجُلًا أَتَنِي عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ لَهُ « قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ » یو سړی د بل سړی تعریف او کړو د رسول الله صلی الله علیه و آله په مجلس کښې نو رسول الله صلی الله علیه و آله هغه مادح ته او فرمائیل چه تا د خپل ملگری یعنی ممدوح ست مات کړو، او دا خبره هغوی درې کرته او کړه.

د ست ماتولو نه مراد دینی نقصان رسول دی ځکه چه په دې مدح کولو کښې احتمال دې چه دا سبب جوړ شی د ممدوح د اعجاب بنفسه یعنی خود پسندی به پکښې پیدا شی کوم چه سراسر دینی نقصان دې او په دې باندې بیا دنیوی مضرت هم مرتب کیدې شی ځکه چه د اعجاب نه پس به هغه د خپلې ترقی نه منع شی، او بیا رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه کوم سړی د چا تعریف کوی نو داسې دې او وائی چه زما په نزد هغه داسې دې، او حتمی فیصله دې د چا په باره کښې نه کوی چه د هغې نه دا فهم کړې شی چه هغه واقعی داسې دې د الله پاک په نزد هم والحدیث اخرجه البخاری ومسلم وابن ماجه، قاله المنذری.

(۱) صحیح البخاری/الأدب ۹۵ (۶۱۶۲)، صحیح مسلم/الزهد ۱۴ (۳۰۰۰)، سنن ابن ماجه/الأدب ۳۶ (۳۷۴۴)، تحفة الأشراف: (۱۱۶۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۱/۵، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۵۰) (صحیح)

[۴۸۰۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ أَبِي الْمُبَاضِّ، حَدَّثَنَا أَبُو مَسْلَمَةَ سَعِيدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، قَالَ: قَالَ أَبِي: "انْطَلَقْتُ فِيهِ وَقَدْ بَنَى عَامِرٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْنَا: أَنْتَ سَيِّدُنَا، فَقَالَ: السَّيِّدُ اللَّهُ، قُلْنَا: وَأَفْضَلُنَا فَضْلًا وَأَعْظَمُنَا طَوْلًا، فَقَالَ: قُولُوا بِقَوْلِكُمْ أَوْ بَعْضُ قَوْلِكُمْ، وَلَا يَسْتَجِيرَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ".

حضرت مطرف بیان کوی چه زما پلار (عبد الله بن شخير رضی الله عنه) فرمائیلي دی چه زه د بنو عامر د وفد سره د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شوم - نو مونږ اووې تاسو زمونږ سید (سردار) یئ - حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "سید (او حقیقی سردار) الله تعالی و تبارک دې "مونږ اووې تاسو زمونږ صاحب فضل او فضیلت، او صاحب جود او سخا یئ - نو حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل تاسو خوداسې خبرې کوی مگر چرته کښې شیطان تاسو لره خپل وکیل جوړ نه کړی - (او چرته کښې داسې خبره اونه کړی چه هغه زما د شان سره مناسب نه وی -) قوله: «فَقُلْنَا أَنْتَ سَيِّدُنَا. فَقَالَ «السَّيِّدُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى». قُلْنَا وَأَفْضَلُنَا فَضْلًا وَأَعْظَمُنَا طَوْلًا. فَقَالَ «قُولُوا بِقَوْلِكُمْ أَوْ بَعْضُ قَوْلِكُمْ وَلَا يَسْتَجِيرَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ»»

مطرف بن عبد الله بن الشخير فرمائی چه زما والد یو ځل په وفد د بنو عامر کښې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شو، مونږ د هغوی په حق کښې دا تعظیمی الفاظ عرض کړل: انت سیدنا وغیره... کوم چه وړاندې په روایت کښې ذکر دی نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې په جواب کښې او فرمائیل: السید، الله... چه اصل سیادت خود الله پاک دپاره دې، او د ائې هم او فرمائیل چه دا ټولې خبرې مه کوی یعنی په بیان مناقب کښې مبالغه مه کوی چه شیطان تاسو زړور نه کړی، یعنی د مخلوق په تعظیم کښې داسې تعظیم کوم چه ناجائز حد ته رسیدونکې وی.

د حضرت گنگوهی په تقریر کښې دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم دا منع کول هضمًا لنفسه النفیسة وو یعنی تواضعا او سهارنپوری صاحب فرمائی: او دا هم ممکنه ده چه دا د هغه وخت واقعہ وی چه هغوی ته دا وحی نه وه کړې شوې چه هغوی سید ولد ادم دی. والحديث أخرجه النسائي، قاله المنذرى.

باب في الرفق

باب ۱۰ - د نرم خوئی بیان

[۴۸۰۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ يُونُسَ، وَحُمَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَيْهِ مَا لَا يُعْطَى عَلَى الْعَنْفِ".

د حضرت عبد الله بن مغفل رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "الله تعالی په رفق او نرمی سره موصوف دې، هغه ته نرمی او نرم خوئی خوئی دې - او په دې باندې هغه څه ورکوی چه هغه په ترش رویی (او سخت مزاجی) باندې نه ورکوی -"

۱: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۳۴۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۵، ۲۴/۴) (صحیح)

۲: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۶۵۲)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۸۷/۴) (صحیح)

[۴۸۰۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرِ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، قَالُوا: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ الْيَقْدَامِيِّ بْنِ شُرَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْبَدَاوَةِ، فَقَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْدُو إِلَى هَذِهِ التَّلَاعِ، وَإِنَّهُ أَرَادَ الْبَدَاوَةَ مَرَّةً، فَأَرْسَلَ إِلَيَّ نَاقَةً مُحَرَّمَةً مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ، فَقَالَ لِي: يَا عَائِشَةُ، ارْفُقِي، فَإِنَّ الرِّفْقَ لَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا زَانَهُ، وَلَا نَزَعَ مِنْ شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ"، قَالَ ابْنُ الصَّبَّاحِ فِي حَدِيثِهِ: مُحَرَّمَةٌ يَعْنِي: لَمْ تُرْكَبْ.

حضرت مقداد بن شریح د خپل پلار نه روایت کوی، هغوی فرمائی چه ما د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه تپوس اوکړو چه څنگل ته تلل څنگه دی؟ نو هغې او فرمائیل چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به دې تیلو (او څنگلو) طرف ته تللو - هغه یو ځل اراده اوکړه چه څنگل ته لاړ شی نو هغه د صدقې د اوبسانو نه ماته یوه اوبنه راولیږله چه په هغې باندې لا سورلی نه وه شوي - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: عائشه! نرمی اختیار کړه بې شکه نرمی چه په کوم څیز کبسي هم وی نو هغې لره مزین او خائسته کوی او د کوم څیز نه چه اوینستلې شی نو هغې لره بد صورته کوی. "ابن صباح په خپل حدیث کبسي واضح کړې دی چه د [محرمه] نه مراد داسې اوبنه ده چه په هغې باندې باقاعده سورلی نه وی شوي -

قوله: (سالت عن البداوة الخ) دا حدیث د کتاب الجهاد په شروع کبسي تیر شوي دي.

[۴۸۰۹] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، وَوَكَيْعٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ جَرِيرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ، يُحْرَمِ الْخَيْرَ كُلَّهُ.

د حضرت جریر بن عبد الله رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "کوم کس چه د نرم خوئی نه محروم شو هغه د خیر نه محروم پاتې شو -"

[۴۸۱۰] (۳) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ الْأَعْمَشُ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ الْأَعْمَشُ: وَقَدْ سَمِعْتُهُمْ يَذْكُرُونَ، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ الْأَعْمَشُ: وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ.

حضرت مصعب د خپل پلار (حضرت سعد بن ابی وقاص رضی اللہ عنہ) نه روایت کوی - اعمش وائی او ماته هم داسې معلومه ده چه هغوی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه روایت کړې دي، حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: په څه کار کبسي جلد بازی (تیزی) کول نه دی پکار سوا ددې نه چه د آخرت کار وی. قوله: (التودة في كل شيء الا في عمل الآخرة) یعنی ترک تعجیل په هر عمل کبسي غوره دي سوا د عمل آخرت نه چه په هغې کبسي تعجیل پکار دي.

(۱): انظر حديث رقم: (۲۴۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۵۰) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم/البر والصلة ۲۳ (۲۵۹۲)، سنن ابن ماجه/الأدب ۹ (۳۸۷)، (تحفة الأشراف: ۳۲۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۶، ۳۶۲/۴) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۹۴۱) (صحيح)

باب فِي شُكْرِ الْمَعْرُوفِ

باب ۱۱ - په احسان او کار خیر باندې د شکر ادا کولو بیان

[۴۸۱۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيَْادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "کوم کس چه د خلقو شکر په نه ادا کوی نو دې د الله تعالی هم شکر گزار نه وی."

قوله: ﴿لَا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ﴾ یعنی کوم سړې چه د خلقو شکر گزار نه وی، یعنی د کوم سړي عادت چه د خلقو د شکر ادا کولو نه وی نو د هغه عادت د الله پاک د شکر ادا کولو په باره کښې هم دغه شان وی، او یا مطلب دا دي چې کوم انسان د خلقو شکر نه ادا کوی نو الله پاک د داسې انسان شکر نه قبلوی، او یا مطلب دا دي چې کوم انسان د خلقو شکر نه ادا کوی نو د الله پاک هم کامل شکر گزار نه شی کیدی، گویا د شکر کمال دا دي چې منع حقیقی یعنی د الله پاک سره د هغه انسان شکر هم ادا کوی کوم چه په ظاهر کښې سبب د نعمت جوړ شوي دي.

پس د حضرت عادت شریفه وو چه کله به ئې چاته د شکر په خط لیکلو نو په هغې کښې به داسې وو چه الله پاک دې معطی او وسائط ته د دې غوره جزاء خیر ورکړی. والحديث أخرجه الترمذی، قاله المنذری.

[۴۸۱۲] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ الْمُهَاجِرِينَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَتْ الْأَنْصَارُ بِالْأَجْرِ كُلِّهِ، قَالَ: لَا، مَا دَعَوْتُمُ اللَّهَ هُمْ وَأَنْتُمْ عَلَيْهِمْ."

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دي چې مهاجرینو او وئیل ای د الله رسوله! تمام اجر خو انصارو یورو - حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل نه - ترخو پورې چه تاسو د الله تعالی نه د هغوی دپاره دعا گانې کوئ او د هغوی سره د احسان مندی اظهار کوئ - "نو په دې شان به د هغوی د اجر سره تاسو ته هم اجر ملاویری،

[۴۸۱۳] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ، أَخْبَرَنَا عَمَارَةُ بْنُ غَزِيَّةَ، حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ قَوْمِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً فَوَجَدَ فَلْيَجْزِ بِهِ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَتَيْنِ بِهِ، فَمَنْ أَلْتَنَى بِهِ فَقَدْ شَكَرَهُ وَمَنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عَمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ شُرَحْبِيلَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ شُرَحْبِيلٌ، يَعْنِي رَجُلًا مِنْ قَوْمِي، كَانَتْهُمْ كِرْهُوَةٌ فَلَمْ يُسَمَوْهُ.

حضرت عماره بن غزیه بیان کړې دي چې زما په قوم کښې یو سړی د حضرت جابر رضي الله عنه بن عبد الله رضي الله عنه نه روایت کړې دي، هغوی فرمائیلې دي: چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: چاته

۱: سنن الترمذی، الیر والصله ۳۵ (۱۹۵۴)، (تحفة الأشراف: ۱۴۳۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۵، ۴۶۱، ۳۰۳، ۲۱۱/۵) (صحیح)

۲: سنن النسائي "في اليوم والليلة" (۱۸۱)، (تحفة الأشراف: ۳۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۲۰۰، ۲۰۱) (صحیح)

۳: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۲۷۷) (حسن)

چه څه عطيه او هديه ورکړې شي نو که چرې دده همت وي نو د هغه دې مدح او تعريف اوکړي. چا چه د خپل محسن مدح او تعريف اوکړو نو دده د هغه شکريه ادا کړه او چا چه د هغه (احسان) لره پټ کړو نو دده د هغه ناشکري اوکړه. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه دې روايت لره يحيى بن ايوب په واسطه د عماره بن غزیه، د شرحبیل نه او هغه د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت کړې دې. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه په سند کښي عماره بن غزیه چه د چا نوم اخستې دې او داسې ئې وئيلي دي چه زما د قوم نه يو سړی ماته بيان کړې دې. "هغه هم شرحبیل دې." گویا چه هغې دده د نوم ذکر کول خوښ نه کړل.

قوله: (مَنْ أُعْطِيَ عَطَاءً فَوَجَدَ فَلْيَخْرِجْ بِهِ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيُشْرِ بِهِ فَمَنْ أَتَى بِهِ فَقَدْ شَكَرَهُ وَمَنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ) چه کوم سړی ته يو خيز ورکړې شي يعنی هديه نو که هغه سره گنجائش وي نو هغه له پکاردی چه په خپل مال سره دې بدله ورکړي او که گنجائش نه وي د بدل د ورکړې نو د ورکونکي دې کم از کم ذکر خير کوي، او د هغه د نعمت اظهار دې کوی په خپله ژبه باندې، چه دا ذکر خير هم د هغه په دې شکريه کښي داخل دې او کوم سړی چه ئې پټ کړي يعنی نه ئې په بدله کښي څه ورکړل او نه ئې د هغې په ژبه باندې څه اظهار اوکړو بلکه خاموش پاتې شو. (يعنی هغه سره چا د خير بالکل هيڅ کار اونکړو) نو بيشکه دې سړی د هغه ناشکري اوکړه او په کفران نعمت کښي اخته شو. د رسول الله صلی الله علیه و آله په باره کښي راځي: (كان يقبل الهدية ويثيب عليها) چه د رسول الله صلی الله علیه و آله عادت مبارک د هديه د قبولولو وو (په دې شرط چه څه مانع نه وي، او بيا به رسول الله صلی الله علیه و آله هغه مهدي ته د هغې بدله هم ورکوله.

[۴۸۱۴] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْجَرَّاحِ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُوَيْبَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ أَبْلَى بِلَاءً فَقَدْ كَرِهَ فَقَدْ شَكَرَهُ، وَإِنْ كَتَمَهُ فَقَدْ كَفَرَهُ).

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل: "چا چه په چا باندې احسان اوکړو بيا دې دويم د هغه ذکر اوکړو نو دا د هغه شکريه ادا کول دی او که دې دويم کس هغه لره پټ کړو نو دده د هغه ناشکري اوکړه."

بَابُ فِي الْجُلُوسِ فِي الطَّرَقَاتِ

باب ۱۲ - په لارو کښي کيښاستل ښه نه دی

[۴۸۱۵] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَعْنَى ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ زَيْدِ يَعْنَى ابْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ بِالطَّرَقَاتِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا بَدَلْنَا مِنْ فَمَالَيْسَا نَتَحَدَّثُ فِيهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ أَبَيْتُمْ فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهُ، قَالُوا: وَمَا حَقُّ الطَّرِيقِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: غَضُّ الْبَصَرِ، وَكُفُّ الْأَذَى، وَرَدُّ السَّلَامِ، وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ).

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۳۲۹) (صحیح)
 ۲: صحيح البخاري/المظالم ۲۲ (۲۴۶۵)، الاستئذان ۲ (۶۲۲۹)، صحيح مسلم/اللباس ۳۲ (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۴۱۶۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴۷، ۳۶۸۳) (صحیح)

د حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "په لارو کښې د کیناستو نه احتراز او کړئ". خلقو او وې ای د الله رسوله ازموږ خو ددې نه سوا بله چاره نشته دي، زموږ په خپل مابین کښې خبرې اترې کیرې نو رسول الله ﷺ او فرمائیل که چرې ددې نه انکار کوئ نو بیا د لارې د حق خیال ساتئ. "هغوی عرض او کړو ای د الله رسوله د لارې څه حق دي؟ حضور ﷺ او فرمائیل نظر خکته ساتل، د تکلیف ده خیز لرې کول، د سلام جواب ورکول، ښه خبره کول او د بدئ نه منع کول."

قوله: ﴿إِيَّاكُمْ وَالْجُلُوسَ بِالطَّرَفَاتِ﴾ خان بچ کړئ په لارو کښې د ناستې نه، صحابه کرامو رضی اللہ عنهم عرض او کړو یا رسول الله ﷺ موږ سره خو بل ځانې نشته د خبرو اترو د کولو، د لارو په غاړو باندې ناستې سره خبرې اترې کوو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل څه که تاسو ضرور کینئ د لارو په غاړو باندې نو بیا د لارې حق ادا کوئ، صحابه کرامو رضی اللہ عنهم عرض او کړو د لارې حق څه دي؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل: ﴿عُضُّ الْبَصْرِ﴾ یعنی سترګې ښکته ساتل چه بې ځایه نظر پر نوڅی او ﴿كَفِّ الْأَذَى﴾ د دې خیال ساتئ چه زموږ نه چاته نقصان او نه رسیږي او ﴿رَدِّ السَّلَامِ﴾ یعنی په خبرو کښې دومره مه مشغول کیرئ چه د سلام کونکي د سلام خبر هم درته نه وی، بلکه د هغه د سلام جواب ورکول او د ﴿أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ هم لحاظ ساتئ، او په بل روایت کښې دي ﴿فَتَغِيثُوا الْمَلْهُوفَ وَتَهْدُوا الضَّالَّ﴾ یعنی د مظلوم امداد کول او د چا نه چه لار ورکه وی هغه ته لاره ښودل.

[۴۸۱۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ أَبِي الْمِقْصِلِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: وَإِرشَادُ السَّبِيلِ.

حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ په دې قصه کښې د نبی کریم ﷺ نه نقل کړې دي، حضور ﷺ او فرمائیل د راه گیر (په لاره تلونکي مسافر) رهنمائي کول (هم د لارې په حق کښې داخل دي) ﴿سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ خَيْرُ الْمَجَالِسِ أَوْسَعُهَا﴾

[۴۸۱۷] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عِيْسَى النَّيْسَابُورِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، أَخْبَرَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عُجَيْنَةَ الْعَدَوِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: وَتَغِيثُوا الْمَلْهُوفَ، وَتَهْدُوا الضَّالَّ.

حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ په دې قصه کښې بیان کړې دي چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل د پريشان حال مدد کوئ او د چا نه چه لاره غلطه شي هغه ته لاره ښايئ.

[۴۸۱۸] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى بْنِ الطَّبَّاعِ، وَكَثِيرُ بْنُ عُيَيْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، قَالَ ابْنُ عِيْسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، فَقَالَ لَهَا: يَا امْرَأَتَانِ، اجْلِسِي فِي أَيِّ نَوَاحِي السِّكِّ شِئْتَ، حَتَّى أَجْلِسَ إِلَيْكَ، قَالَ: فَجَلَسْتُ، فَجَلَسَ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۷۵) (حسن صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۷۳) (صحيح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۷۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۱۴/۳) (صحيح)

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهَا حَتَّى قَضَتْ حَاجَتَهَا^(۱)، لَمْ يَذْكُرْ ابْنُ عِيْسَى: حَتَّى قَضَتْ حَاجَتَهَا. وَقَالَ كَثِيرٌ عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَنَسٍ.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه یوه بنسخه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغله اووې وئیل: ای د الله رسوله! زما تاسو سره یو کار دی حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای ام فلاں! د کوڅې په کونه [جانب] کنبې کینه زه تاسره کیناستې شم (او ستا خبره اوریدې شم) چنانچه هغه کیناسته تردې پورې چه هغې خپل حاجت پوره کړو - ابن عیسی د [حتی قضت حاجته] الفاظ ذکر کړې نه دی او کثیر (ابن عبید) په خپل سند کنبې (په عنعنه سره روایت کړې دي او) عن حمید عن انس ثی وئیلی دمی

[۴۸۱۹] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ فِي عَقْلِهَا شَيْءٌ، بِمَعْنَاهُ.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ روایت دی چه د هغه بنسخې په عقل کنبې څه کمې وو، او د مذکوره بالا هم معنی ثی روایت او کړو.

بَابُ فِي سَعَةِ الْمَجْلِسِ

بابه د مجلس د فراخوالی بیان

[۴۸۲۰] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الْمَوَالِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: خَيْرُ الْمَجَالِسِ أَوْسَعُهَا^(۱)، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرَةَ الْأَنْصَارِيِّ.

حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی، هغه فرمائیل: بهترین مجلس هغه دی کوم چه فراخه او کولای وی. امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی چه د حدیث د راوی عبد الرحمن بن ابو عمره صحیح نسب دادي: "عبد الرحمن بن عمر بن ابو عمره الانصاری".

یعنی زیات فراخه ځانې د جلوس دپاره غوره دي، ځکه چه په هغې کنبې د ناستو دپاره هم ارام وی د ځانې د وسعت د وجې نه، او د نورو خلقو دپاره هم مثلاً د تیریدونکي دپاره.

بَابُ فِي الْجُلُوسِ بَيْنَ الظِّلِّ وَالشَّمْسِ

بابه ۱۳ - په نمر او سوری کنبې د کیناستو بیان

[۴۸۲۱] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ، وَقَالَ: فَخَلَدَ فِي الظِّلِّ، فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلُّ وَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ، فَلْيَقُمْ^(۱).

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دي، چه سیدنا ابو القاسم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی: کله چه

(۱) صحیح مسلم / الفضائل ۲۳ (۲۳۲۶)، (تحفة الأشراف: ۴۲۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۵/۳) (صحیح)

(۲) تفرد به، ابوداود، (تحفة الأشراف: ۴۱۳۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۳، ۶۹) (صحیح)

(۳) تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۳/۲) (صحیح)

څوک په نمر کښې ناست وی د مځلډ الفاظ دی که څوک په سوری کښې ناست وی او بیا دده نه سورې لار شی او څه په نمر باندې راشی او څه په سوری باندې نو هغه دې د هغه ځانې نه پاسی.

قوله: «إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ» وَقَالَ مَخْلَدٌ «فِي الْفَيْءِ» «فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلَّ الْخ» چه د ناستې په وخت د انسان څه حصه په نمر وی او څه په سوری کښې، د دې نه منع کولې شی، که د مخکښې نه نمر ته ناست دې او بیا د نمر په ښکته کیدو او وخت تیریدلو سره د بدن څه حصه په نمر کښې پاتې شوه او څه په سوری کښې، هم دغه شان که د مخکښې نه په سوری کښې ناست دې او بیا روستو دغه شان اوشی نو د هغه ځانې نه پاسیدو سره ځانې بدلول پکار دی.

[۴۸۲۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسٌ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّهُ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ، فَقَامَ فِي الشَّمْسِ، فَأَمَرَهُ، فُحُولٌ إِلَى الظِّلِّ".

حضرت قیس (بن ابو حازم) د خپل پلار نه روایت کوی چه هغه راغی او حضور ﷺ خطبه لوستله، نو دې په دھوپ کښې اودریدو، نو حضور ﷺ دده ته حکم اوکړو نو سوری ته لاړو. قوله: «حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَخْطُبُ فَقَامَ فِي الشَّمْسِ فَأَمَرَ بِهِ فُحُولٌ إِلَى الظِّلِّ»

قیس بن ابی حازم د خپل پلار نه روایت کوی چه هغه یعنی ابو حازم ﷺ یو ځل د رسول الله ﷺ مجلس ته راغلو په داسې حال کښې چه رسول الله ﷺ خطبه ورکوله، نو هغوی نمر ته اودریدل نو رسول الله ﷺ اولیدلو نو هغوی ورته د نمر نه په سوری کیدو حکم اوکړو یا خو په دې وجه چه موسم گرم وو بغیر د څه وجې نه په نمر اودریدل نقصانی دی خو هغوی د رسول الله ﷺ د خطبې د اوریدلو په شوق کښې زر زر په نمر اودریدل، او یا هغه ځانې داسې وو چه نزدې هلته د نمر د خوزیدو په وجه پاندې د هغې څه حصه په نمر پاتې کیده او څه په سوری کښې، په دې دویم مطلب کښې به حدیث د ترجمه الباب موافق شی.

باب فِي التَّحَلُّقِ

باب ۱۴ - د مختلف حلقو جوړولو بیان

[۴۸۲۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ الْأَعْمَشِ، حَدَّثَنِي الْمُسَيْبُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ تَمِيمِ بْنِ طَرَفَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: "دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ وَهُمْ حُلَقٌ، فَقَالَ: مَا لِي أَرَاكُمْ عِزِينَ".

د حضرت جابر بن سمرة ﷺ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ جمات ته تشریف راوړلو په داسې حال کښې چه صحابه کرامو ﷺ ټولې جوړ کړې ناست وو - نو حضور ﷺ او فرمائیل: څه خبره ده چه تاسو په ټولو کښې جدا جدا ناست یئ؟

قوله: «مَا لِي أَرَاكُمْ عِزِينَ» یعنی یو ځل رسول الله ﷺ مسجد ته تشریف راوړلو نو دغه

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۷۳، ۱۲۷، ۲۶۲/۴) (صحیح)

(۲): صحیح مسلم (۲۷، ۴۳۰)، (تحفة الأشراف: ۲۱۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۷، ۱۰۱، ۹۳) (صحیح)

وخت کښې صحابه کرام رضي الله عنهم ځانله ځانله حلقې جوړې کړې وې نو رسول الله ﷺ په دې باندې انکار او فرمائيلو چه څه خبره ده چه زه تاسو بيل بيل مجلسونو کښې وينم. عزيز جمع د عزه ده، په ظاهره به دا حضرات د رسول الله ﷺ په انتظار کښې ناست وو لهذا بغير د څه مصلحت او حاجت نه رسول الله ﷺ بيل بيل مجلسونو کښې ناسته خوښه او نه فرمائيله. ټول يو مجلس جوړ کړی چه معلومه شی چه ټول د يو مقصد دپاره ناست دي، او په ظاهره کښې د اتفاق صورت محسوس شی.

[۴۸۲۴] (۱) حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ ابْنِ قُضَيْلٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، بِهَذَا، قَالَ: كَانَتْهُ يُحِبُّ الْجَمَاعَةَ.

ترجمه: د اعمش نه هم دا حديث نقل دې البته په دې کښې دی: گویا چه هغه به اجتماعیت خوښولو.

[۴۸۲۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ الْوُرْكَانِيُّ، وَهَنَادٌ، أَنَّ شَرِيكَاً أَخْبَرَهُمْ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي.

د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه نه روایت دې چه کله به مونږه د نبی کریم ﷺ په مجلس کښې راتلو نو تر کوم ځای پورې چه به مجلس وو (نو د هغې په آخر کښې به) کیناستو. ﴿كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - جَلَسَ أَحَدُنَا حَيْثُ يَنْتَهِي﴾ دا حديث په باب فی التحلق کښې ذکر شوې دې خو د دې د باب سره په ظاهره کښې هيڅ جوړ نسته، بلکه دا خو يو مستقل ادب دې چه په هغې باندې امام بخاری رحمته الله علیه يو مستقل باب قائم کړې دې من قعد حيث ينتهي المجلس، هغه دا چه روستو راتلونکي سرې چرته چه مجلس ختمېږي هغه له هم هلته کیناستل پکار دی، او د خلقو په ستونو باندې اوختلو سره ورله وړاندې تلل نه دی پکار، خو که د مجلس په وړاندې حصه کښې خالی ځای وي نو بیا بيله خبره ده، هلته که خلاف مصلحت نه وي نو وړاندې تلل پکار دی، امام بخاری رحمته الله علیه خو د دې باب د لاندې د درې کسانو يو خاص واقعه ذکر کړې ده هغه په حديث په بخاری او ترمذی کښې دواړه ځایه دې هلته دې اوکتلي شی.

باب الْجُلُوسِ وَسَطَ الْحَلَقَةِ

باب..... د حلقې په مینځ کښې د کیناستو بیان

[۴۸۲۶] (۳) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، حَدَّثَنِي أَبُو جُلَيْزٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ مَنْ جَلَسَ وَسَطَ الْحَلَقَةِ.

د حضرت حذیفه رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ لعنت کړې دې په هغه سرې باندې چه هغه د حلقې په مینځ کښې کینی.

قوله: ﴿عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَعَنَ مَنْ جَلَسَ وَسَطَ الْحَلَقَةِ﴾

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۲۱۲۹) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی للاستدلال ۲۹ (۲۷۲۵)، (تحفة الأشراف: ۲۱۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۷، ۹۱/۵) (صحیح)

(۳): سنن الترمذی للأدب ۱۲ (۲۷۵۳)، (تحفة الأشراف: ۳۳۸۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۴/۵، ۳۹۸، ۴۰۱) (ضعیف)

راتلو په وجه باندې اودریدل د توجه تام منافی دی، خو مستثنیات هر ځایې کښې وی د موقع او محل په اعتبار سره.

او د دې حدیث دویم جزء دا دی (وَلَهُی النَّبِیُّ - صلی الله علیه وسلم - أَنْ یَمْسَحَ الرَّجُلُ یدَهُ بِثَوْبٍ مَنْ لَمْ یُکْسَهُ) چه رسول الله ﷺ د دې نه هم منع فرمائیلې ده چه یو سړې خپل لاس د هغه سړی په جامه باندې پاک کړی یا اوچ کړی چاته چه هغه کپړه ور اغوستولې نه ده یعنی د پردی سړی په جامه باندې، معلومه شوه چه که خپل خوښې یا خادم وی څوک چه هم د هغه ورکړې جامې اغوندي نو په دې کښې هیڅ قباحت نشته.

[۴۸۲۸] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَقِيلِ بْنِ طَلْحَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْخَصِيبِ، عَنْ ابْنِ عَمْرٍو، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ فَجْلِسِهِ، فَذَهَبَ لِيَجْلِسَ فِيهِ، فَهَبَّاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو الْخَصِيبِ اسْمُهُ: زِيَادُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دی چه نبی کریم ﷺ ته یو کس راغی نو یو سړې هغه ته پاسیدو د خپل ځایې نه، هغه (راتلونکې) په هغه ځایې باندې کیناستو نو نبی کریم ﷺ هغه لره منع کړو. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه د ابو خصیب نوم زیاد بن عبد الرحمن دی.

بَابُ مَنْ يُؤْمَرُ أَنْ يُجَالَسَ

باب ۱۶ - د څنګه خلقو صحبت اختیار کړې شی؟

یعنی کومو خلقو سره چه د ناستې حکم دی هغوی سره دې ناسته او کړې شی.

[۴۸۲۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الْأُتْرَجَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الثَّمَرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحُهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحُهَا، وَمَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْبَيْتِ إِنْ لَمْ يُصَبِّكَ مِنْهُ شَيْءٌ أَصَابَكَ مِنْ رِيحِهِ، وَمَثَلُ جَلِيسِ السَّوِّءِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْكِبْرِ إِنْ لَمْ يُصَبِّكَ مِنْ سَوَادِهِ أَصَابَكَ مِنْ دُخَانِهِ".

د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دی، چه رسول الله ﷺ او فرمائیل مؤمن کوم چه د قرآن مجید تلاوت کوی د هغه مثال د ترنج په شان دی چه د هغې خوشبو هم وی او ذائقه ئې هم ښه وی. او هغه مؤمن چه د قرآن مجید تلاوت نه کوی د هغه مثال د کجوري په شان دی چه د هغې ذائقه عمده وی مګر خوشبو په کښې نه وی. او فاجر سړې چه قرآن لولی د هغه مثال د ریحان په شان دی چه د هغې خوشبو خو وی لیکن خوند ئې تريخ وی، او فاجر انسان چه قرآن مجید نه لولی د هغه مثال د حنظل دی چه د هغې خوند تريخ وی او خوشبو په کښې هم نه وی. او د نیک صالح ملګری مثال د مشکو په شان دی که تاته دده نه څه ملاؤ هم نه شی

(۱): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۷۲۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الجمعة ۲۰ (۹۱۱)، الاستذنان ۳۱ (۶۲۶۹)، صحيح مسلم/السلام ۱۱ (۲۱۷۷)، سنن الترمذي/الأدب ۹ (۲۷۵۰)، مسند احمد (۱۴۹/۲)، سنن الدارمي/الاستذنان ۲۴ (۲۶۹۵) (حسن).

(۲): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۸) (صحيح).

خو د هغه خوشبو به تاته ضرور رسيږي، او د بد ملگري مثال د بتي والا په شان دې که تاته د هغې تور والې هم اونه رسي خو لوگي به نې ضرور تاته رسيږي -

قوله: ﴿مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الْأَنْزَجَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ..... الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْخَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا﴾ (۱)

په دې حديث كښې په يو خاص حيثيت سره د مومن سړي درې قسمونه بيان كړي شوي دي او د هغه مرتبه په تشبيه سره بيان كړې شوې ده.... د ټولو نه اول قسم د هغه مومن دې چه د صالح كيدو سره سره د قرآن كريم تلاوت هم كوي چه د هغه مثال د نارنج دې چه د هغې خوشبوني هم خائسته ده او ذائقه ئې هم خائسته ده، او كوم مومن سړي چه د قرآن كريم تلاوت نه كوي نو هغه په شان د كهجورې دې چه ذائقه خو ئې ښكلې ده خو خوشبوني پكښې نشته، او د هغه فاجر مسلمان مثال چه تلاوت د قرآن كريم كوي په شان د گل دې چه د هغې خوشبوني خو ښه وي خو د هغې خوند تريخ دې، او د هغه فاسق مثال چه د قرآن كريم تلاوت نه كوي په شان د حنظلې دې يعنې د اندرائن (كركنډې) (۲) د ميوې دې چه د هغې مزه ترخه ده او بوټي ئې هم نشته، او په مظاهر حق كښې د اترجه ترجمه په ترنج سره كړې شوې ده او په فائده كښې ليكي چه مومن سړي چه قرآن لولي په شان د نارنج څكه دې چه مزه ئې ښه ده په سبب د هغې چه ايمان پكښې ثابت دې، او خوشبوني لري چه خلق ثواب مومي په سبب د اوريدلو د قراءت د هغه، او زده كوي قرآن د هغه نه. (مظاهر حق ۲/۲۰۷)

قوله: ﴿وَمَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْمِسْكِ الْخ﴾ د صالح ملگري مثال د مشك والا سره د ناسته كونكي دې (اي كمثل جليس صاحب المسك) چه كه تاته د هغه نه مشك ملاؤ نه شي نو د هغه خوشبوني خو درته حاصلېږي او بد انسان سره د ناسته كونكي مثال د بڼي والا سره د ناسته كونكي دې چه كه د هغه تور والې په تارانشي نو لوگي خو به ئې درباندي ضرور راځي.

[۴۸۳۰] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، وَحَدَّثَنَا ابْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا الْكَلَامِ الْأَوَّلِ إِلَى قَوْلِهِ: وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَزَادَ ابْنُ مُعَاذٍ، قَالَ: قَالَ أَنَسٌ: وَكُنَّا نَحَدِّثُ أَنَّ مَثَلُ جَلِيسِ الصَّالِحِ وَصَاقٍ بَقِيَّةِ الْحَدِيثِ.

حضرت انس رضي الله عنه د حضرت ابو موسی رضي الله عنه نه او هغوی د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د مذکوره حديث اولې حصې "چه د هغې خوند تريخ وي" پورې روايت كړې دې - او ابن معاذ مزید ونيلى دې چه حضرت انس رضي الله عنه فرمائيلي دي مونږ به ونيلى چه د صالح ملگري مثال او باقی

(۱) ريحان د يو خوشبويه گيا نوم دې

(۲) د خربوزي په شكل يوه ترخه ميوه ده خو په جسم كښې ډيره وړه ده غرنيزه علاقه كښې كيږي دا په دوايانو كښې استعمالېږي.

(۳) وقد أخرجه: صحيح البخاري للفضائل القراء ۱۷ (۵۰۲۰)، ۳۶ (۵۰۵۹)، والأطعمة ۳۰ (۵۴۲۷)، والتوحيد ۵۷ (۷۵۶۰)، صحيح مسلم للمسالكين ۲۷ (۷۹۷)، سنن الترمذي للأمثال ۴ (۲۸۶۵)، سنن النسائي للإيمان ۳۲ (۵۰۴۱)، سنن ابن ماجه للمقدمات ۱۶ (۲۱۴)، مسند احمد (۴/۳۹۷، ۴۰۸)، (تحفة الأشراف: ۸۹۸۱) (صحيح)

حديث لره ټي بيان كړو.

[۴۸۳۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّبَّاحِ الْعَطَّارُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ شُبَيْلِ بْنِ عَزْرَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَثَلُ الْجَلِيلِ الصَّالِحِ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ.

شېبل بن عزره د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دې، چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل : د صالح ملگری مثال او مذکوره بالا حدیث ټي روایت کړو.

[۴۸۳۲] (۲) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حَيَّوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ غَيْلَانَ، عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَوْ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا".

حضرت ابو سعيد رضی اللہ عنہ روایت کوی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل : صرف د مؤمن سړی صحبت اختیار کړه، او ستا خوراک دې نه خوری مگر متقی.

فوله: ﴿ لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا ﴾ مومن سړی سره خپله ناسته کوه او نه دې خوری ستا ډوډی مگر متقی انسان، یعنی هغه ډوډی چه د دوستی او مینې په وجه په چا خوړلې شی، او هغه خوراک چه په یو اوږی باندې د هغه د حاجت د وجې نه او خوړې شی یعنی طعام الحاجة هغه عام دې په هغې کښې د متقی قید نشته، قال الله سبحانه وتعالى : وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا..... دا حکم عام دې.

[۴۸۳۳] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، وَأَبُو دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ وَرْدَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل : انسان د خپل محبوب ملگری په دین باندې وی - نو تاسو لره پکار دی چه غور او کړئ چه تاسو د چا سره دوستی کوئ.

فوله: ﴿ الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ ﴾ چه انسان د خپل دوست په دین او مسلک باندې وی یعنی هم هغه اختیاروی د صحبت د اثر د وجې نه لهذا سړی له پکار دی چه ښه دې او گوری هغه دوست چا سره چه دوستی کوی.

د دې حدیث امام ترمذی رحمه الله تحسین کړې دې او حاکم ورته صحیح وئیلې دې، دا خبره حافظ ابن حجر د سراج الدین قزوینی په تردید کښې کړې ده هغه دې حدیث ته موضوع وئیلې دې، په حاشیه د کتاب کښې په دې باندې مبسوط کلام دې.

(۱): تفرد به أبو داود، وانظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۰۵) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی للزهدي ۵۵ (۲۳۹۵)، (تحفة الأشراف: ۴۳۹۹)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۸۴) (حسن)

(۳): سنن الترمذی للزهدي ۴۵ (۲۳۷۸)، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۲۵)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۰۳/۲، ۳۳۴) (حسن)

[۴۸۳۴] حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَبِي بَرْقَانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي الْأَصْبَغِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ، قَالَ: «الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اتَّخَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ».

حضرت ابو هريره رضي الله عنه مرفوعاً (د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه) روایت کوی - روحونه (په ازل کښې) مجتمع لښکر وو، د کومو چه هلته کښې تعارف اوشو نو (په دنیا کښې) د هغوی په مابین کښې الفت او محبت وی او د چا په مابین کښې چه هلته کښې نا واقفی شوې ده (نو په دې دنیا کښې) هغوی د یو بل نه جدا جدا اوسی -

قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ قَالَ: «الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اتَّخَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ»» (۲)

۱: صحیح مسلم ۷/۱۹۹ والصله ۴۹ (۳۶۳۸)، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۹۵، ۵۲۷، ۵۳۹) (صحیح)
 ۲: دا حدیث په بخاری او مسلم دواړو کښې دې، په مسلم کښې مسند او په بخاری کښې معلقا، په کتاب الانبياء کښې امام بخاری رحمه الله په دې باندې یو باب ترلې دې باب الارواح جنود مجنده، دا حدیث په مقاصد حسنه کښې د احادیثو د گڼو کتابونو نه کمی زیاتی سره نقل کړې دې اود مسند ابی یعلی یو روایت نې نقل کړې دې چه په هغې سره د دې حدیث شان ورود یعنی سبب حدیث معلومیږي، سیده عائشه رضی الله عنها فرماني چه په مکه مکرمه کښې یو زنانه وه بطاله توقی مسخري به نې کولې او هم دا قسم یو زنانه په مدینه منوره کښې هم اوسیدله نو یو ځل دا مکيه زنانه مدینې ته راغله او د راتلو سره هم دې مدینه سره دیره شوه او بیا دا دواړه عائشې رضی الله عنها ته راغلې، عائشې رضی الله عنها ته د دې دواړو په لیدو باندي تعجب پیدا شو پس عائشه رضی الله عنها فرماني چه ما د دې مکيه نه تپوس او کړو چه آیا تا دا مدینه د مخکښې نه پیژندله؟ هغې اووې نه د مخکښې نه خو مې نه پیژندله خو چه کله زه دې سره ملا شوم نو ما او پیژندله (لکه چه د مخکښې نه مې ورسره پیژندگلو وی) په دې باندي عائشه رضی الله عنها په خدا شوه او وې فرمائیل چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې وو او هم دا حدیث الارواح جنود مجنده الخ نې بیان کړو، او په یو روایت کښې داسې دی، عائشه رضی الله عنها فرماني چه د دې نه پس رسول الله صلی الله علیه و آله زما کور ته تشریف راوړلو او هغوی د هغې مکيه په باره کښې تپوس او کړو چه آیا هغه دلته موجوده ده؟ ما عرض او کړو او جی موجوده ده، رسول الله صلی الله علیه و آله تپوس او کړو هغه چرته دیره شوې ده ما اووې فلانی مدینه سره، نو په دې باندي هغوی او فرمائیل: الحمد لله الارواح جنود مجنده الحديث... او په یو روایت کښې داسې دی (په مقاصد حسنه کښې): الارواح جنود مجنده تلثی لتشام کما تشام الخیل فما تعارف منها اتلف وما تنافر منها اختلف... یعنی روحونه چه کله خپل مینځ کښې یو بل سره ملاو شی یعنی په عالم ارواح کښې نو یو بل بویوی لما تعارف منها اتلف وما تنافر منها اختلف پس کوم روح چه د بل روح متعارف وی (د اوصافو د اتحاد د وجې نه) نو هغه د هغه سره مانوس شی او کوم چه غیر متعارف راوځی هغه غیر مانوس پاتې شی هم په دې کتاب کښې یو واقع بله لیکلې شوې ده چه د اویس قرني رضی الله عنه سره هرم بن حیان عبدي ملاو شو چه ورسره نې ددې نه مخکښې ملاقات نه وو کړې نو اویس رضی الله عنه هغه په خپل نوم سره مخاطب کړو، هم ته په دې باندي تعجب اوشو، او تپوس نې ترې نه او کړو چه تاسو ته زما او زما د پلار نوم څنگه معلوم دې، نو هغوی او فرمائیل: عرف روجي روحك حين كلمت نفسي نفسك لان الارواح لها اتفس كاتفس الاجساد... یعنی زما روح ستا روح په عالم ارواح کښې پیژندلې وو، د دې حدیث شرح د عجلونی په کتاب کشف الخفاء کښې هم ذکر ده او په هغې کښې دا هم دی: اختلفوا اهل الارواح خلقت قبل الاجساد او معاه، والراجع الاول بل ادعي لیه ابن حزم الاجماع... الي اخر ما ذکر پس حاصل د حدیث دا شو چه په دې دنیا کښې د بعض خلقو د بعضو نورو سره مینه محبت او هم دغه شان د بعضو د بعضو نورو نه نفرت او عدم تعلق دا متفرع دې د ارواح په موانست او عدم موانست باندي او د دې دواړو څیزونو تعلق د اوصافو او طبائعو په موافقت او عدم موافقت باندي دې، پس په دنیا کښې مونږ گورو چه د اتقیاء... به

د الارواح جنود مجنّدة تشریح :

رسول الله ﷺ فرمائی چه ارواح لښکري لښکري دي، دا لفظ په کتاب الجهاد کښې هم په يو حديث کښې تير شوې دي، « سَيَصِيرُ الْأَمْرُ إِلَى أَنْ تَكُونُوا جُنُودًا مُجَنَّدَةً جُنْدٌ بِالشَّامِ وَجُنْدٌ بِالْيَمَنِ الخ » لکه چه وائی قناطير مقنطرة، د مبالغه فی الکثرة دپاره، اوس دا چه هغه چرته دي جواب دادې چه په خپل عالم کښې دي کوم ته چه عالم ارواح وائی، ارواح دي دنيا کښې د راتلو او بدنونو کښې د منتقل کيدو نه مخکښ په خپل مستقر باندې جمع دي بيا د هغه ځايي نه دنيا ته په خپل خپل وخت باندې په بدنونو کښې منتقل کيږي، « فما تعارف منها ائتلف » يعنی د کومو روحونو چه په هغه عالم ارواح کښې تعارف اوشي (او تعارف وي د طبائعو په اتحاد سره په شر او خير کښ) نو داسې روحونه خپل مينځ کښې د يو بل سره مانوس شي، يعنی هم هلته په عالم ارواح کښې چه د هغې لازمي نتيجه دا وي چه داسې روحونه دنيا ته د راتلو نه پس هم ډير زر مانوس کيږي لکه چه مشهور ده « الجنس يميل الى الجنس » دا د حديث د جمله اولی مطلب شو او جمله ثانيه « وتناكر منها اختلف » د دې د شرح اوس خاص حاجت پاتې نه شو دا د اول صورت مقابل دي يعنی بعض روحونه داسې وي چه د هغوی خپل مينځ کښې تعارف او آشنائي نه وي نو د طبائع د اختلاف د وجې نه خو داسې روحونه چه کله بدن کښې منتقل کيدو سره دي دنيا ته راشي نو دلته هم د هغوی خپل مينځ کښې جوړ نه وي ځکه چه په عالم ارواح کښې ئې جوړ او مناسبت نه وو، د دې نور وضاحت د واقعاتو په رڼا کښې په حاشيه کښې او گوري. والحديث اخرجه مسلم، قاله المنذري.

باب في گراهية المراء

باب ۱۷ - د جنه اوفساد د کراهيت بيان

[۴۸۳۵] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو سَامَةَ، حَدَّثَنَا بَرِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بَرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي بَعْضِ أَمْرٍ، قَالَ: يَتَّقُوا وَلَا تَتَّقُوا وَتَيَسَّرُوا وَلَا تَعْسَرُوا".

۱..... او صلحاء جوړ هم د دې قسم حضراتو سره وي، او د فساق او فجار تعلق د خپلو هم جنسو سره، په فتح الباري جلد ۶ کښې دي فتعارف الارواح يقع بحسب الطباع التي جبلت عليها من خير وشر، فاذا اتفقت تعارف واذا اختلفت تناكرت او بيا په اخر کښې حافظ ليکلي دي: خو مونږ گورو چه هم د نوع واحد په بعض اشخاصو کښې تالف وي او په بعضو کښې تناكر نو د هغې منشاء به د روستو عوارضو سره وي يعنی خارجي امور او هم دا خبره په بذل المجهود کښې د حضرت گنگوهي د تقرير نه ليکلي شوې ده. «زما زړه غوښتل چه د دې حديث شرح په ښه طريقه واضحه شي، فالحمد لله مطلب واضح شو که د چا خوښه شي نو دعاء د مغفرت دې اوکړي، د دې حديث په باره کښې د ابن عبدالسلام الفاظ هم واورئ هغه فرمائي د تعارف ارواح نه مراد خو تقارب فی الصفات دي لهذا په کومو روحونو کښې چه عالم ارواح کښې تعارف يعنی موافقة فی الصفات وي نو په هغه ارواح کښې په عالم دنيا کښې د راتلو نه پس ائتلاف او جوړ وي، او د کومو ارواح چه په خپل مينځ کښې تعارف نه وي نو دي دنيا ته په راتلو کښې هم په هغې کښې ائتلاف او جوړ نه وي

۱: صحيح مسلم للجهاد ۳ (۱۷۳۲)، (تحفة الأشراف: ۹۰۶۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۳۹۹، ۴۰۷) (صحيح)

حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به کله خپلو صحابو رضی اللہ عنہم لره د خپل څه کار دپاره لیږل نو هغوی ته به ئی فرمائیل : خوشبری ورکوونکی جوړ شی، نفرت مه پیدا کوئ، آسانی کوئ تنگی او مشقت مه پیدا کوئ.

قوله: « كَان رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِذَا بَعَثَ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي بَعْضِ أَمْرِهِ قَالَ « بَشُرُوا وَلَا تُنْفَرُوا وَبَشُرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا » »

يعني رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به چه کله یو صحابی د څه کار دپاره لیږلو نو هغه ته به ئی فرمائیل چه چرته روان ئی هلته تلو سره د هغه ځانې خلقو ته د زیری احادیث اوروئ او هغوی خوشحاله کوئ، یعنی الله پاک چه په اطاعت باندې کومې وعدې فرمائیلې دی هغه بیانوئ، او د هغوی نفرت مه پیدا کوئ، او ویروئ ئی مه صرف د عذاب او وعید په احادیثو اورولو باندې، او د خلقو سره د سهولت معامله کوئ نه د سختی او تنگسیا، د سختی او تنگسیا په معاملې سره خپل مینځ کښې اختلاف او جدال پیدا کیږی. لهذا په حدیث کښې د جدال د کراهت بیان اوشو لکه مصنف رحمته الله علیه چه په ترجمې سره ښکاره کړې ده. والحديث اخرجه مسلم، قاله المنذرى.

[۱۸۳۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُهَاجِرِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ قَائِدِ السَّائِبِ، عَنِ السَّائِبِ، قَالَ: "أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَمَلُوا بَنُونَ عَلَى وَيَذْكُرُونِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِغَضِي بِهِ، قُلْتُ: صَدَقْتَ، يَا بِي أَنْتَ وَأُمِّي كُنْتُ شَرِيكِي فَنِعْمَ الشَّرِيكَ كُنْتُ لَا تُدَارِي وَلَا تُمَارِي.

د حضرت سائب رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه زه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شوم نو خلقو زما مدحه او زما د اعمالو د تذکرې ذکر او کړو، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زه دده متعلق د ټولو نه زیات پوه یم. ما عرض او کړو تاسو رښتیا او فرمائیل، زما مور او پلار دې په تاسو باندې قربان وی تاسو زما شراکت دار وی او ډیر زیات ښه شراکت دار وی، په تاسو کښې د مخالفت کولو یا د جنگ جگړې څه خبره بالکل نه وه.

قوله: « عَنْ قَائِدِ السَّائِبِ عَنِ السَّائِبِ »

شرح الحديث :

سائب رضی اللہ عنہ کوم چه صحابی دې هغوی په اخر کښې نابینا شوې وو په دې وجه د هغوی یو قائد وو چا چه به د هغوی لاس نیولې وو، نو هغه قائد د سائب رضی اللہ عنہ نه روایت کوی چه سائب فرمائی چه زه یو ځل د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغلم نو حاضرین مجلس هغوی ته زما ذکر خیر شروع کړو او تعریف ئی کولو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ما ته د هغه خوبیانې او حال ستاسو نه زیات معلوم دې، نو په دې باندې سائب اووې رښتیا او فرمائیل تاسو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما مور پلار دې په تاسو باندې قربان وی، تاسو زما په (څه زمانه کښې) شریک وی نو واقعی چه تاسو ښه شریک وی، تاسو به جنگ جهگړې نه کولې بلکه د هغې نه به لرې اوسیدې. په بذل کښې دی چه کیدې شی د دې نه مراد شرکت فی السفر وی

کوم سفر چه ملک شام طرف ته شوې وو د رسول الله ﷺ د نبوت نه مخکې، او دا سائب رضي الله عنه صحابی فرسی مکی دي.

(د راوی حضرت سائب رضي الله عنه تعارف)

خان پوهه کړه چه د سائب په نوم باندې ډير صحابه کرام دي، السائب بن خلاد الانصاري، السائب والد خلاد کوم چه راوی دي د استنحاء بثلاثة احجار، يو دي السائب بن ابی السائب، حافظ ابن حجر رحمه الله په اصابه کښې دا حديث الباب د ابن ابی السائب په ترجمه کښې ذکر کړې دي او په اسد الغابة کښې هم د دوی په باره کښې ليکلې دي (وکان شريك النبي ﷺ قبل المبعث بمكة) او بيا وړاندې ليکي: وقد اختلف فيمن كان شريك النبي ﷺ ف قيل هذا (يعني السائب ابن ابی السائب) وقيل ان اباه كان شريك النبي ﷺ (يعني ابوالسائب) وقيل قيس بن السائب وقيل غيره، والحديث اخرجه النسائي وابن ماجه، قاله المنذري.

باب الْهَدْي فِي الْكَلَامِ

باب: ۱۸ - د نبی کریم ﷺ د خبرو او کفتجو کولو اسلوب (طريقه)

[۴۸۳۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْحَرَّانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَتَبَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ يَتَحَدَّثُ يُكْثِرُ أَنْ يَرْفَعَ طَرَفَهُ إِلَى السَّمَاءِ".

حضرت يونس رضي الله عنه د خپل پلار عبد الله بن سلام رضي الله عنه روايت کوي چه هغوی او فرمايل: چه رسول الله ﷺ به کله ناست وو او خبرې به ئې کولې نو د هغوی نظر به اکثر اسمان طرف ته وو.

قوله: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِذَا جَلَسَ يَتَحَدَّثُ يُكْثِرُ أَنْ يَرْفَعَ طَرَفَهُ إِلَى السَّمَاءِ) يعنى رسول الله ﷺ به په خپل مجلس کښې د خبرو کولو په وخت په کثرت سره اسمان طرف ته نظر او چتولو، په دي باندې په متن بين السطور کښې دي: (كالمنتظر للوحي او كالمفكر في امر) يعنى يا خود انتظار وحى د وجې نه يا په يو کار کښې د سوچ کولو د وجې نه، او په حاشيه کښې د ملا على قارى نه هم دادى او دا زائد دي: وشوقا الى الرفيق الاعلى... يعنى د بارى تعالى د ملاقات په شوق کښ.

او د دي نه په روستو حديث کښې دي: كَانَ فِي كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- تَرْيِيلٌ أَوْ تَرْسِيلٌ... او په مشكاة کښې په روايت د ابوداؤد (وترسيل) دي په ځانې د او... واو دي.

[۴۸۳۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَرٍ، عَنْ مُسْعَرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا فِي الْمَسْجِدِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: "كَانَ فِي كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرْيِيلٌ أَوْ تَرْسِيلٌ".

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۳۳۵) (ضعيف)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۷۲) (صحيح)

د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه بيان دي چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خبرو کښې به ترتیل وو. (یعنی خبرې به ئې په مزه مزه او واضحه کولې)

یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله خبرې به په مزه مزه وې (یعنی وقفې وقفې سره) د دې نه معلومه شوه چه په مزه مزه خبرې کول د کلام غوره طریقه ده، د دې نه په روستو روایت کښې دی «کَلَامًا فَضْلًا يَفْهَمُهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ» یعنی هره خبره بیله بیله او واضحه، چه په هغې باندې هر اوریدونکي پوهه شی.

[۴۸۳۹] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرِ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَسَامَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ كَلَامُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامًا فَضْلًا يَفْهَمُهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ".

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دي چه د رسول الله صلی الله علیه و آله خبرې به دومره واضحه وې چه هر اوریدونکي به په هغې باندې پوهیدو.

[۴۸۴۰] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ، قَالَ: زَعَمَ الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ قُرَّةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلُّ كَلَامٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ فَهُوَ أَجْذَمٌ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ يُونُسُ، وَعُقَيْلٌ، وَشُعَيْبٌ، وَسَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: هره یوه خبره چه د هغې ابتداء د الله تعالی په حمد او ثنا سره نه وی هغه بې برکته وی. "امام ابوداود رحمته الله فرمائی چې دي روایت لره یونس، عقیل، شعيب او سعيد بن عبد العزيز، عن الزهري، عن النبي صلی الله علیه و آله د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه مرسل روایت کړې دي.

قوله: «كُلُّ كَلَامٍ لَا يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ فَهُوَ أَجْذَمٌ» یعنی د کوم کلام په شروع کښې چه د الله پاک حمد او ثناء نه وی نو هغه کلام نقاص دي او د ابن ماجه په روایت کښې دي «فهو اقطع» یعنی هغه مقطوع البرکة دي.

د دې حدیث په سند باندې مصنف رحمته الله کلام کړې دي هغه دا چه اکثر راویانو دا حدیث د زهري نه مرسل روایت کړې دي (۳) عن الزهري عن النبي صلی الله علیه و آله والحديث أخرجه النسائي مسنداً ومرسلاً قاله المنذري.

باب فِي الْخُطْبَةِ

باب ۱۹ - د خطبې ونيلو بيان

[۴۸۴۱] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشْهَدُ فِيهَا كَالْيَدِ الْجَدْمَاءِ".

(۱) سنن الترمذي/المناقب ۹ (۳۳۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۴۰۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۸۶، ۲۵۷) (حسن)
(۲) سنن ابن ماجه/النكاح ۱۹ (۱۸۹۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۲۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۹/۲) (ضعيف)
(۳) او د دې حدیث په اسنادي مرتبه کښې د علماء اختلاف دي، سبکی د طبقات شافعيه په شروع کښې په دې باندې تفصیلی کلام کولو سره خپل میلان د تحسین یا تصحیح طرف ته ظاهر کړې دي
(۴) سنن الترمذي/النكاح ۱۶ (۱۱۰۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۳/۲) (صحیح)

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي چه نبي كريم صلی الله علیه و آله او فرمائيل هر هغه خطبه چه په هغي كښي د تشهد (د الله د توحيد او د محمد رسول الله صلی الله علیه و آله د رسالت ذكر) نه وي نو هغه داسي ده لكه جزام زده (ناقص او عيب دار) لاس.

قوله: (كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُدٌ فَهِيَ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ)

خطبه وائي هغه اهم كلام و خبرې ته كومه چه د خلقو مخې ته كيخودلې شي، د تشهد نه مراد شهادتين، لكه چه د حمد او ثناء نه پس معروف او مروج دي (د باب اول او د دي باب د دواړو) احاديثو د يو ځاني كولو نه معلومه شوه چه د قابل اهتمام او اهم خبرې په شروع كولو كښي حمد و ثنا او تشهد كيدل پكار دي (د دي دواړو مجموعې ته زمونږ په عرف كښي خطبه وائي) والحديث اخرجه الترمذي، قاله المنذري.

باب فِي تَنْزِيلِ النَّاسِ مَنَازِلَهُمْ

باب ۲۰ - د هر كس د مقام او مرتبې د خيال ساتلو بيان

يعني هر سړي لره د هغه مناسب مقام او مرتبه وركول.

[۴۸۴۲] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، وَأَبْنُ أَبِي خَلْفٍ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ الْيَمَانِ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ أَبِي شَيْبٍ، أَنَّ عَائِشَةَ مَرَّ بِهَا سَابِلٌ فَأَعْطَتْهُ كِسْرَةً، وَمَرَّ بِهَا رَجُلٌ عَلَيْهِ ثِيَابٌ وَهْنَةٌ فَأَقْعَدَتْهُ فَأَكَلَ، فَقِيلَ لَهَا فِي ذَلِكَ، فَقَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنْزَلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ يَحْيَى مُخْتَصَرٌ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: مَيْمُونٌ لَمْ يَذْكُرْ عَائِشَةَ.

د ميمون بن شبيب نه روايت دي چه په حضرت عائشي رضي الله عنها باندې يو سائل تير شو، نو هغي هغه سوال كړي ته د روتې يوه ټكړه وركړه - بيا يو دويم كس تير شو چه هغه ښه كپرې اغوستي وې او د هغه حالت عمده وو نو حضرت عائشي رضي الله عنها هغه لره كينولو او خوراك نې پرې او كړو - د هغي نه ددي فرق په باره كښي تپوس او كړې شو نو هغي او فرمائيل: چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمايلي دي خلقو لره په خپلو منازلو باندې اوساتي. "امام ابوداود رحمته الله فرمائي: چه د يحيي حديث مختصر دي، امام ابوداود رحمته الله فرمائي چه ميمون حضرت عائشي رضي الله عنها لره نه ده موندلې.

د باب د اول حديث مضمون دا دي چه د عائشي رضي الله عنها د كور مخې ته يو سوالگر تير شو نو هغي د هغه په لاس كښي د دودې يو ټكړه وركړه او چه د يو ښه هيئت او جامو والا تير شو نو عائشي رضي الله عنها هغه كينولو او خوراك نې پرې او كړو، بيا د چا په تپوس باندې هغي د دي وجه بيان كړه چه رسول الله صلی الله علیه و آله هم دا فرمايلي دي: أَنْزَلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ.

[۴۸۴۳] (۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الصَّوَّافِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُمَرَانَ، أَخْبَرَنَا عَوْفُ بْنُ أَبِي جَمِيلَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ حُزْرَاقٍ، عَنْ أَبِي كِنَانَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مِنْ أَجَلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْعَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمَقْسِطِ".

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۶۹) (ضعيف)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۱۵۰) (حسن)

د حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی الله عنه نه رایت دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "بی شک د بودا مسلمان او د صاحب قرآن عزت کول، چه هغه په دې کښې غلو او د تقصیر نه خان بچ ساتی، (دغه شان) د عادل حاکم عزت کول، د الله عز وجل د عزت حصه ده." قوله: ﴿إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَخَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ﴾

د بودا مسلمان اکرام کول دا گویا د الله پاک اعزاز او اکرام کول دی او هم دغه شان د حافظ قرآن اکرام، داسې حافظ قرآن کوم چه د قرآن کریم په تلاوت کښې غلو او د حد نه تجاوز نه کوی، یعنی په تجوید او ادا کولو د حروفو کښ (بذل) او دویم قول د غالی په تفسیر کښې دا دې یعنی په اعتبار د عمل او په اعتبار د تتبع د مشتبهاتو او د (حافی عنه) نه مراد تارک تلاوت دې، یعنی چه کوم تارک تلاوت نه وی او وړاندې په حدیث کښې دی د سلطان عادل اکرام، یعنی هغه هم د الله پاک په تعظیم کښې داخل دې، په دې حدیث کښې د بودا مسلمان تعظیم ته ډیر اهمیت ورکړې شوې دې تردې چه هغې ته د الله پاک تعظیم وئیلې شوې دې دا تعظیم د هغه د اسلام او د بودا توب د وجې نه دې او هیڅ علم یا فضل لره په دې کښې دخل نشته که هغه په دې انسان کښې وی او که نه وی هم دغه شان د حافظ قرآن حال هم دې.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَجْلِسُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ بِغَيْرِ إِذْنِهِمَا

باب ۲۱- بغیر د اجازت نه د دوو کسانو په مابین کښې د کیناستو بیان

[۴۸۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، الْمَعْنَى قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا عَامِرُ الْأَحْوَلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، قَالَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: لَا يَجْلِسُ بَيْنَ رَجُلَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا".

حضرت عمرو بن شعيب، د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "د دوو کسانو په مابین کښې به ناسته نه شی کولې مگر دا چه هغوی اجازت او کړی." اجازت او کړی.

[۴۸۵] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الْمَهْرِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ اللَّيْثِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَفْرُقَ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِلَّا بِإِذْنِهِمَا".

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: د چا دپاره حلال نه دی چه هغه دوو کسانو لره جدا جدا کړی (کوم چه یوځانې ناست وی او دې ورشی د هغوی په مابین کښې کینی، مگر دا که د هغې دواړو اجازت وی."

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۷۲۳) (حسن)

(۲): سنن الترمذي للأدب ۱۲ (۱۷۵۳)، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۱۳) (حسن صحيح)

باب فِي جُلُوسِ الرَّجُلِ

باب ۲۲: د سړی د ناستې متعلق احکام او مسائل

[۴۸۴۶] (۱) حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ شَيْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيُّ، عَنْ رُتَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا جَلَسَ احْتَبَى بِيَدِهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ شَيْخٌ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ.

د حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به کله کیناستو نو خپلې پندوئې به ئې د سینې سره پیوسته کولې او خپل لاسونه به ئې ترې نه چاپیره کول - امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائی چه په سند کښې مذکور عبد الله بن ابراهيم شيخ منکر الحديث دې.

[۴۸۴۷] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَسَّانَ الْعَنْبَرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَدِّي تَائِبُ صَفِيَّةَ، وَدُحْيَةُ ابْنَتَا عَلِيَّةَ، قَالَ مُوسَى: بِنْتُ حَرْمَلَةَ وَكَانَتْ رِبِيبَتِي قِيلَةَ بِنْتِ مَخْرَمَةَ وَكَانَتْ جَدَّةَ أَبِيهِمَا أَنَّهُمَا أَخْبَرَتَهُمَا، "أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ قَاعِدُ الْقُرْفَصَاءِ، فَلَمَّا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُخْتَشِمَ، وَقَالَ مُوسَى: الْمُخْتَشِمُ فِي الْجَلْسَةِ أُرْعِدْتُ مِنَ الْفَرْقِ.

حضرت قبله بنت مخرمه رضی اللہ عنہا فرمائی چه هغې پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم لره اولیدو چه هغه د "قرفصاء" په حالت کښې ناست وو (د احتباء په شکل یعنی پندوئې ئې د سینې سره لگولې وې او لاسونه ئې د پښو نه راچاپیره کړې وو)، فرمائی چه ما کله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره د خشوع او د انکسار په دې کیفیت کښې اولیدو نو د یرې نه په ما باندې لرزه راغله.

قوله: ﴿عَنْ قَيْلَةَ بِنْتِ مَخْرَمَةَ أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ قَاعِدُ الْقُرْفَصَاءِ﴾

قيله رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما یو ځل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اولیدو په داسې حال کښې چه هغوی خپلو دواړو لاسونو لره د خپو نه راتاؤ کړې وو او ناست وو، هغه فرمائی چه کله زما نظر په هغوی باندې پریوتلو په دې خشوع سره ناسته کولو سره نو زه د ویرې نه اورپیدم، په بذل کښې لیکي چه دا روایت په طبرانی کښې بطوله دې چه د هغې په اخیر کښې دا دی چه قيله رضی اللہ عنہا فرمائی چه کوم سړې ما سره خوا کښې ناست وو هغه زما په باره کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض اوکړو چه یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ﴿ارعدت المسکینه﴾ چه دا مسکینه زنانه خو رپیږي نو په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما طرف ته د کتلو نه بغیر په خپل لاس مبارک سره تسلی راکولو سره او فرمائیل: یا مسکینه علیک السکینه... د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دې فرمائیلو باندې الله پاک زما نه هغه ویره لرې کړه.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۰) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی للإشتداز ۵۰ (۲۸۱۴)، الشمانل (۶۶)، (تحفة الأشراف: ۱۸۰۴۷) (حسن)

بَابُ فِي الْجُلُوسَةِ الْمَكْرُوهَةِ

باب: د ناستي یو مکروهه انداز

[۴۸۴۸] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ حُرَيْمٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ، عَنْ أَبِيهِ الشَّرِيدِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: "مَرَّ بِی رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا جَالِسٌ هَكَذَا وَقَدْ وَضَعْتُ يَدِي الْيُسْرَى خَلْفَ ظَهْرِي وَأَثْكَاتُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِي، فَقَالَ: أَتَقْعُدُ قَعْدَةَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ؟"

حضرت شريد بن سويد بيان کوي چه رسول الله ﷺ په ما باندې تير شو په داسې حال کيښي چه ما گس لاس شاته ايخوډي وو او د گوتي په ځاني باندې مې ډډه لگولي ناست وم نو حضور ﷺ او فرماييل آيا ته د هغه خلقو په شان ناسته کوي چه په هغوي باندې د الله غضب شوي دي.

قوله: (عن الشريد بن سويد قال مر بي رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وأنا جالس هكذا الخ) شريد وائي چه يو ځل زه داسې ناست اوم چه خپل گس لاس مې شاته په زمکه باندې ايخوډلي وو او په هغې باندې مې تكيه لگولي وه، نو رسول الله ﷺ په داسې ناسته باندې نکير او فرماييلو چه ته د مغضوب عليهم په شان کيښي. د مغضوب عليهم نه مراد کيډي شي چه يهود وي، د دې نه معلومه شوه چه داسې په گس لاس باندې ډډه وهلو سره ناسته نه ده پکار.

بَابُ النَّهْيِ عَنِ السَّمْرِ بَعْدَ الْعِشَاءِ

باب: ۲۳- د ماسخوتن نه ورستو په بې مقصده خبرو کيښي مشغوله کيدل

[۴۸۴۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَوْفٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْيَنْهَالِ، عَنْ أَبِي بَرزَةَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَى عَنِ النَّوْمِ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثِ بَعْدَهَا".

د حضرت ابو برزه رضی الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ به منع فرماييله د اوده کيدو نه د ماسخوتن د مونځ نه مخکيښي او ددې نه ورستو د خبرو کولو نه. (يَنْهَى عَنِ النَّوْمِ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثِ بَعْدَهَا) دا حديث په مواقيت الصلاة کيښي تير شوي دي.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَجْلِسُ مُتَرَبِّعًا

باب: ۲۶- په بيان د هغه سري کيښي چه چارزا نوباندي ناسته کوي

[۴۸۵۰] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَقَرِيُّ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ يَمَّاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى الْفَجْرَ تَرَبَّعَ فِي مَجْلِسِهِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَسَنًا".

سيدنا جابر بن سمرة رضی الله عنه بيان کوي چه رسول الله ﷺ به کله د سحر مونځ اوکړو نو بيا به په

(۱): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۴۸۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۷/۴) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري / المواقيت ۲۳ (۵۶۸)، سنن الترمذي / الصلاة ۱۱ (۱۶۸)، سنن ابن ماجه / الصلاة ۱۲۵ (۷۰۱)، تحفة الأشراف: ۱۱۶۰۵، ۱۱۶۰۶ (صحيح)

(۳): صحيح مسلم / المساجد ۵۲ (۶۷۰)، (تحفة الأشراف: ۲۱۶۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۷، ۱۰۱، ۱۰۰/۵) (صحيح)

چارزانو باندې کیناستو، تردې پورې چه نمر به ښه طلوع شو -
 قوله: (إِذَا صَلَّى الْفَجْرَ تَرَبَّعَ فِي مَجْلِسِهِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ خَسَاءً) یعنی د رسول الله ﷺ معمول دا وو چه د سحر د مانځه نه پس به خپل ځانې کښې پرلت و هلو سره کیناستلو تردې چه نمر به ښکاره شو چه په هغې کښې سرخی نه وی کومه چه په شروع کښې وی.

باب فی التناجي

بابه ۲۴ - د سرگوشي بيان

[۴۸۵۱] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقِ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَنْتَجِي اثْنَانِ دُونَ الثَّالِثِ فَإِنْ ذَلِكَ يُخْزِنُهُ".

سیدنا عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ بیان کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: څوک دوه کسان دې سرگوشي نه کوی بغیر د ملگری خپل نه - [یعنی چه درې کسان وی نو دوه کسان دې یو بل سره پټې خبرې نه وی]

قوله: (لَا يَنْتَجِي اثْنَانِ دُونَ الثَّالِثِ فَإِنْ ذَلِكَ يُخْزِنُهُ) یعنی د آداب مجلس نه دا هم ده چه په کوم ځانې کښې درې کسان ناست وی نو د هغوی نه دې دوه کسان خپل مینځ کښې پټې خبرې نه کوی ځکه چه هغه دریم کس به په دې باندې غمژن کیږي، او وړاندې په روایت کښې دی چه که څلور کسان وی نو بیا د دوه کسانو په تناجی کښې هیڅ باک نشته، په حاشیه د بذل کښې دی چه د دې حدیث په شرح کښې اووه بحثونه دی چه د هغې خلاصه په حاشیه د کوکب کښې ذکر شوې ده او هغه اووه بحثونه دا دی، علة النهی، الحزن او سوء الادب او خوف الفیة هل الحكم باقی او کان فی اول الاسلام للخوف، هل يختص بالسفر؟ والجمهور على العموم، وذكر الاثنين ليس باحتراز بل المعنى ترك الواحد ويستثنى منه الاذن والرضاء ولا يجوز للثالث الدخول اذا كانا متناجيين من قبل، النهی للتحريم كما عند الجمهور، او نهی ادب وکمال اه

[۴۸۵۲] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ، قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَقُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: فَأَرْبَعَةٌ، قَالَ: لَا يَضُرُّكَ.

حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دی: او مذکوره بالا روایت ټې بیان کړو -

(۱): صحيح مسلم/السلام ۱۵ (۲۱۸۴)، سنن الترمذي/الادب ۵۹ (۲۸۲۵)، سنن ابن ماجه/الادب ۵۰ (۳۷۷۵)، تحفة الأشراف: (۹۲۵۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الاستبذان ۴۵ (۶۲۸۸)، ۴۷ (۶۲۹۰)، موطا امام مالك/الكلام ۶ (۱۴)، مسند احمد (۴۲۵/۱، ۴۶۲، ۴۶۴)، دي/الاستبذان ۲۸ (۲۶۹۹) (صحيح)
 (۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۷۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸/۲، ۴۳، ۱۴۱) (صحيح)

بَابُ إِذَا قَامَ مِنْ مَجْلِسٍ ثُمَّ رَجَعَ

باب ۲۵ - کوم کس چه د خپل ځاني به پاسی او بیا واپس راشی

[۴۸۵۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سَهِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَالِسًا وَعِنْدَهُ غُلَامٌ فَقَامَ ثُمَّ رَجَعَ، فَخَذْتُ أَبِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا قَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ".

حضرت سهیل بن ابی صالح بیان کوی چه زه د خپل پلار سره ناست وم، نو هغه پاسیدو لاړو او بیا واپس راغې نو زما پلار د حضرت ابو هريره رضی الله عنه نه روایت بیان کړو چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "کوم کس چه د خپل ځاني نه پاسی لاړ شی او بیا واپس راشی نو دې د دې ځاني زیات حقدار دې".

قوله: ﴿إِذَا قَامَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ﴾ یعنی که یو سړي د مجلس نه د څه ضرورت په وجه لاړ شی، د واپس راتلو په اراده باندې نو که بیا هغه راغلو نو زیات حقدار هم هغه دې، او دا په هغه صورت کښې ده چه کله دا ځاني د هغه را واپس کیدونکی سړي ملک نه وی بلکه حقوق عامه وی، خو که هغه ځاني د چا ملک وی نو بیا به هغه مالک احق وی (بذل) امام نووی رحمته الله فرمائی چه د واپس کیدونکی احقیقیت هغه وخت دې چه کله د یو مختصر کار د کولو دپاره پاسیدلې وی، او هغوی دا هم فرمائی چه دا حکم عام دې که هغه سړي په هغه ځاني باندې خپله څه کپړه وغیره کیخودلو سره پاسی یا بغیر د دې نه. او د دې نه په روستو حدیث کښې دی چه د رسول الله صلی الله علیه و آله معمول وو چه که هغوی به د مجلس په دوران کښ د څه کار دپاره پاسیدل نو د پاسیدو په وخت به ئې خپل څه څیز هلته پریخودلو نعلین شریف یا کپړه وغیره چه د هغې نه به د هغوی اصحابو رضی الله عنهم ته پته اولگیده چه رسول الله صلی الله علیه و آله به واپس راځی لهذا هغوی به هم هلته ناست وو.

[۴۸۵۴] (۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا مُبَشِّرُ الْحَلَبِيِّ، عَنْ ثَمَامِ بْنِ نُجَيْجٍ، عَنْ كَعْبِ الْإِيَادِيِّ، قَالَ: كُنْتُ أَخْتَلِفُ إِلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ، فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ فَقَامَ فَأَرَادَ الرُّجُوعَ نَزَعَ نَعْلَيْهِ أَوْ بَعْضَ مَا يَكُونُ عَلَيْهِ فَيَعْرِفُ ذَلِكَ أَصْحَابُهُ فَيَنْبُتُونَ".

حضرت کعب ایادی رضی الله عنه فرمائی چه زه به حضرت ابو درداء رضی الله عنه ته تلم راتلم. نو حضرت ابو درداء رضی الله عنه او فرمائیل چه رسول الله صلی الله علیه و آله به کله په یو ځاني باندې ناست وو او مونږ به هم د هغه نه گیر چاپیره کیناستو، نو که چرې هغه به پاسیدو او تلو به او د واپس راتلو اراده به ئې وه نو خپل پیزار یا چه څه به په هغه باندې وو [یعنی کپړا وغیره] نو هغه به ئې هلته کښې پریخودلو، نو په دې سره به صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د هغوی د واپس راتلو پته لگیده نو هغوی به ناست وو.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۷)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/السلام ۱۲ (۲۱۷۹)، سنن ابن ماجه/الأدب ۲۲ (۳۷۱۷)، مسند احمد (۳۴۲/۲، ۵۲۷)، سنن الدارمي/الاستبذان ۲۵ (۲۶۹۶) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۶۰) (ضعيف)

باب گراهیه أن یقوم الرجل من مجلسه ولا یدکر الله

باب: د مجلس نه بغیر د الله په ذکر سره د پاسیدو کراهت

[۴۸۵۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرَّازُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ سَهْمِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ قَوْمٍ يَقُومُونَ مِنْ مَجْلِسٍ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا قَامُوا عَنْ مِثْلِ جِيفَةِ حِمَارٍ وَكَانَ لَهُمْ حَسْرَةٌ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کوم خلق چه د مجلس نه پاسی او هغوی په دې مجلس کښې د الله تعالی ذکر نه وی کړې، نو دا داسې دی لکه چه دوی د مړ څر نه پاسیدل او (په آخرت کښې به) دا مجلس د دوی دپاره د حسرت باعث وی. [یعنی دا تمنا به کوی چه کاش مونږ په دې مجلس کښې د الله تعالی ذکر کړې وی].
 قوله: (مَا مِنْ قَوْمٍ يَقُومُونَ مِنْ مَجْلِسٍ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا قَامُوا عَنْ مِثْلِ جِيفَةِ حِمَارٍ وَكَانَ لَهُمْ حَسْرَةٌ) دا حدیث زمونږ په نسخه کښې د ذکر شوې باب د لاندې دې خود دې حدیث دې باب سره هیڅ مناسبت نشته، او په بعض نسخو په دې باندې مستقل بله ترجمه ده هم د دې حدیث مناسب: باب کراهیه ان یقوم الرجل من مجلسه ولا یذكر الله تعالی مضمون د حدیث دا دې چه کوم خلق د یو داسې مجلس د پوره کولو نه پس پاسی چه په هغې کښې د الله پاک ذکر چا نه وی کړې نو هغوی داسې دی گویا د یو مردار څر نه پاسیدلې وی، او دا مجلس به د هغوی دپاره د قیامت په ورځ باندې د افسوس سبب وی، ځکه چه مجلس عاده د فضول خبرو نه خالی نه وی او ذکر الله په منزله د کفاره وی، او د مولانا یحیی صاحب په تقریر کښې دی چه په دې حدیث کښې مراد دا نه دې چه دا خلق د مردارې خوړلو نه پاسیدلې دی گینې بیا خو به دا مجلس مجلس د حرامو شی او ترک ذکر ته حرام نه شی وئیلې کیدې بلکه مطلب دا دې چه گویا د مردار ځناور د خوا نه پاسیدلې دی او د مردار ځناور قرب مکروه خودې ضرور. (بذل)

[۴۸۵۶] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "مَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ فِيهِ كَأَنَّهُ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تِرَةً، وَمَنْ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَا يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهِ كَأَنَّهُ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ تِرَةً".

حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کوم کس چه په یو ځانې، یا په مجلس کښې ناست وی او ده په هغې کښې د الله تعالی ذکر نه وی کړې، نو دا به دده دپاره د الله تعالی د طرف نه د ډیر نقصان باعث وی، او څوک چه په یو ځانې کښې ملاست وي او په هغې کښې ده د الله تعالی ذکر نه وی کړې، نو دا به دده دپاره د الله تعالی د طرف نه د ډیر نقصان باعث وی.

(۱): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۹۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۱۵/۲، ۵۲۷) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۴۳)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الدعوات ۸ (۳۳۸۰)، مسند احمد (۴۳۲/۲)،

۴۵۲، ۴۸۱، ۴۸۴) (حسن صحيح)

باب فی کفارة المجلس

باب: ۲۷ - د مجلس د کفاري دعا

[۴۸۵۷] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي هِلَالٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ سَعِيدَ بْنَ أَبِي سَعِيدٍ الْقُبَيْرِيَّ حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّهُ قَالَ: "كَلِمَاتٌ لَا يَتَكَلَّمُ بِهِنَّ أَحَدٌ فِي مَجْلِسِهِ عِنْدَ قِيَامِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَّا كَفَّرَ بِهِنَّ عَنْهُ، وَلَا يَقُوهُنَّ فِي مَجْلِسٍ خَيْرٌ وَمَجْلِسٍ ذِكْرٌ إِلَّا خُتِمَ لَهُ بِهِنَّ عَلَيْهِ كَمَا يُخْتَمُ بِالْخَاتَمِ عَلَى الصَّحِيفَةِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ".

حضرت عبد الله بن عمر بن العاص رضي الله عنه فرمائی چه: خو کلمات دی خوک چه دا د مجلس نه د پاسیدو په وخت کبسي درې ځله او وائی نو دا به د هغه دپاره کفاره جوړیږي، او خوک چه دي لره په خپل دغه مجلس کبسي او وائی، که هغه مجلس د خیر وی او که د ذکر نو دا به دده دپاره داسي وی لکه چه په تحریر باندې مهر لگولې شوې وی (دده دپاره به ددې اجر او ثواب او د گناهونو نه کفاره کیدل محفوظ وی: هغه کلمات دادی: { سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ }.

په حدیث الباب کبسي دی چه د مجلس په ختم باندې که دا دعا اولوستلې شی: { سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ } نو دا دعا د هغه مجلس کفاره شی، د هغه مجلس د لغزش او گناهونو دپاره، او د مجلس خیر په ختمیدو باندې که اولوستلې شی نو دا دعا په منزله د مهر شی یعنی هغه نیکی نوره هم مضبوطه او محفوظ شی.

[۴۸۵۸] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: قَالَ عَمْرُو، وَحَدَّثَنِي بِأَخْوَدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ الْقُبَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.

عبد الرحمن بن ابو عمرو په واسطه د مقبری د حضرت ابو هريره رضي الله عنه، او هغوی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه د مذکوره حدیث په مثل باندې روایت کړې دي.

[۴۸۵۹] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ الْجَرَحِيُّ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنِي، أَنَّ عَبْدَةَ بْنَ سَلَمَانَ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ أَبِي بَرَزَةَ الْأَسْلَمِيِّ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بِأُخْرَةٍ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ مِنَ الْمَجْلِسِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، فَقَالَ رَجُلٌ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ لَتَقُولُ قَوْلًا مَا كُنْتُ تَقُولُهُ فِيمَا مَعْنَى، فَقَالَ: كَفَّارَةٌ لِمَا يَكُونُ فِي الْمَجْلِسِ".

د حضرت ابو برزه اسلمی رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه وسلم به په خپل اخري ورځو کبسي کله د مجلس نه پاسیدو نو دا کلمات به ئې وئیل: { سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ }.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۸۱)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الدعوات ۳۹ (۳۴۲۹)، مسند احمد (۴۹۴/۲) (صحيح) دون قوله: "ثلاث مرات"

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۸۱) (صحيح)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۰۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۵/۴)، سنن الدارمي/الاستئذان ۲۹ (۲۷۰۰) (حسن صحيح)

إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ)) یو کس د نبی کریم ﷺ نه پوښتنه اوکړه چه ای د الله رسوله! تاسو دا سې کلمات وائی چه مخکښې به مونه وئیلې؟ (ددې څه وجه ده؟) حضور ﷺ او فرمائیل دا د هغې څیز د کفارې دپاره دی کوم چه په مجلس کښې کیږی.

قوله: (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يَقُولُ بِأَخْرَةٍ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ مِنَ الْخِ) یعنی رسول الله ﷺ به د مجلس په آخر او ختم باندې دا دعا لوستله او یا مطلب دا چه په آخری عمر او اخره زمانه کښې ئې دا دعا لوستل شروع کړل د مجلس نه د پاسیدو په وخت.

باب فِي رَفْعِ الْحَدِيثِ مِنَ الْمَجْلِسِ

باب: د مجلس خبره بل ځانې ته اوږل

یعنی د یو ځانې خبره بل ځانې ته نقل کول، د یو خبره بل ته په طور د شکایت رسول، د اول مطلب مناسب دې حدیث (المجالس بالامانة) او د ویم مطلب مناسب دا حدیث الباب دې.

[۴۸۶۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِيَسٍ، حَدَّثَنَا الْفَرَيَابِيُّ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ الْوَلِيدِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكُنْتُ لَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ إِسْرَائِيلَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ الْوَلِيدُ ابْنُ أَبِي هِشَامٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ زَابِيٍّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يُبَلِّغُنِي أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِي عَنْ أَحَدٍ شَيْئًا فَإِنِّي أَجِبُ أَنْ أَخْرَجَ إِلَيْكُمْ وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ".

ضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "څوک دې ماته زما د صحابه و په باره کښې څه خبره نه رارسوی - زه غواړم چه زه تاسو ته راشم، او زه سلیم الصدر یم - (یعنی زما سینه دې پاکه وی)

قوله: (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « لَا يُبَلِّغُنِي أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِي عَنْ أَحَدٍ شَيْئًا فَإِنِّي أَجِبُ أَنْ أَخْرَجَ إِلَيْكُمْ وَأَنَا سَلِيمُ الصَّدْرِ »)

رسول الله ﷺ خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته هدایت فرمائی چه په تاسو کښې دې څوک هم د خپل ملگری شکایت ماته نه راوړی ځکه چه زما د خپل ځان په باره کښې دا خبره خوښه ده چه زه ستاسو مخکښې مجلس ته راشم په داسې حال کښې چه زما سینه (مبارکه) محفوظ وی. یعنی د اهل مجلس د طرف نه یا د چا د طرف نه زما په زړه کښې څه نه وی، ظاهره ده چه د شکایت رارسیدو په صورت کښې خو به د رسول الله ﷺ په زړه کښې د هغه سړی تشریح متعلق تکدر پیدا کیږی.

د ترمذی شریف د یو ترجمه الباب تشریح:

امام ترمذی رحمته الله علیه په دې حدیث باندې باب فی فضل الازواج ترجمه قائم کړې ده او هغوی د دې حدیث نه د ازواج مطهرات فضیلت ثابت کړو، هغه په ظاهر کښې د دې حدیث نه داسې په فهم کښې راځی چه رسول الله ﷺ دا فرمائی چه څنگه زه د کور دننه مجلس ته د بهر مجلس ته سلیم الصدر راځم نو هم دغه شان د بهر د مجلس په اعتبار سره هم زه سلیم الصدر کیدل غواړم لهذا په تاسو کښې دې ماته څوک د ملگری شکایت نه کوی، پس د دې نه معلومه

(۱) سنن الترمذی للمناقب ۶۴ (۳۸۹۶)، (تحفة الأشراف: ۹۲۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۷۱) (ضعیف)

شوه چه په ازواج مطهراتو کښې به یوې هم د بلې شکایت رسول الله ﷺ ته نه کولو. (۱)

باب فِي الْحَذَرِ مِنَ النَّاسِ

باب ۲۹ - په خلقو کښې هوښیار او سیدل [هر یو کس باندې اعتماد نه شی کولې]

یعنی د خلقونه احتیاط کول او د هغوی د شر نه بچ کیدل په هر یو باندې اعتماد نه کول.

[۴۸۶۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا نُورُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ سَيَّارٍ الْمُؤَدَّبُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِيهِ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ عِيسَى بْنِ مَعِيْنٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْفَقَّاءِ الْخَزَاعِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "دَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أَرَادَ أَنْ يَنْعَثَنِي بِمَالٍ إِلَى أَبِي سُفْيَانَ يَقْسِمُهُ فِي قُرَيْشٍ بِمَكَّةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، فَقَالَ: التَّمَسَّ صَاحِبًا، قَالَ: فَجَاءَنِي عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمَرِيُّ، فَقَالَ: بَلِّغْنِي أَنَّكَ تُرِيدُ الْخُرُوجَ وَتَلْتَمِسُ صَاحِبًا، قَالَ: قُلْتُ: أَجَلْ، قَالَ: فَأَنَا لَكَ صَاحِبٌ، قَالَ: فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: قَدْ وَجَدْتُ صَاحِبًا، قَالَ: فَقَالَ: مَنْ؟ قُلْتُ: عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ الضَّمَرِيُّ، قَالَ: إِذَا هَبْطْتَ بِلَادَ قَوْمِهِ فَأَحْذَرَهُ، فَإِنَّهُ قَدْ قَالَ الْقَابِلُ: أَخُوكَ الْبَكْرِيُّ وَلَا تَأْمَنَّهُ، فَخَرَجْنَا حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِالْأَبْوَاءِ، قَالَ: إِنِّي أُرِيدُ حَاجَةً إِلَى قَوْمِي بِوَدَّانَ، فَتَلَيْتُ لِي، قُلْتُ: رَأَيْتُكَ، فَلَمَّا وَلَّى ذَكَرْتُ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَدَدْتُ عَلَى بَعِيرِي حَتَّى خَرَجْتُ أَوْضَعُهُ حَتَّى إِذَا كُنْتُ بِالْأَصَافِرِ إِذَا هُوَ بِعَارِضِي فِي رَهْطٍ، قَالَ: وَأَوْضَعْتُ فَنَسِيتُهُ، فَلَمَّا رَأَيْتُ قَدْ كُنْتُ الصَّرَفُوا وَجَاءَنِي، فَقَالَ: كَأَنْتَ لِي إِلَى قَوْمِي حَاجَةٌ، قَالَ: قُلْتُ: أَجَلْ وَمُضِينًا حَتَّى قَدْ مَنَّا مَكَّةَ، قَدْ فَعَعْتُ الْمَالَ إِلَى أَبِي سُفْيَانَ".

عبد الله بن عمرو بن فغواء خزاعي د خپل پلار نه روایت کوي چه رسول الله ﷺ ما لره راوبللو او حضرت ﷺ ماته مال راکړو او دې لره ئې په مکه کښې ابو سفیان ته لیږل غوښتل - چه هغه ئې په اهل قریشو کښې تقسیم کړی او دا د فتح مکې نه ورستو واقعه ده حضور ﷺ ماته او فرمائیل: "خوک ملگري تلاش کړه -" چنانچه عمرو بن امیه ضمری ماته راغې او وئیل ئې ما اوریدلی دی چی ته مکې ته تلل غواړې او د رفیق سفر په تلاش کښې ئې ما اووې او - هغه اووې چه زه درسره ځمه - چنانچه زه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او عرض مې اوکړو ما د سفر ملگري تلاش کړې دې - حضور ﷺ او فرمائیل خوک دې؟ ما ورته اووې چه عمرو بن امیه ضمری، حضور ﷺ او فرمائیل کله چه تاسو دده د قوم علاقې ته اورسئ نو خوشیار [بیدار] اوسئ وئیلو والا وائی چه بکري (د با په زیر سره) ستا رور دې مگر په ده باندې اعتماد مه کوه، چنانچه مونږه اووتلو تردې پورې چه ابواء مقام ته اورسیدو نو هغه ما ته اووې چه زما خپل قوم سره لږ غوندې کار دې زه ودان ته ځمه ته دلته کښې اودریږه زما انتظار کوه، ما ورته اووې خیر په سلامتیا سره لاړ شه کله چه هغه روان شو نو ماته د نبی کریم ﷺ فرمان یاد شو نو زه په خپل اوښ باندې سور شوم او هغې لره مې شړولو تردې پورې چه اصافر مقام ته اورسیدم، نو اچانک گورم چه امیه د خپل قوم د څو کسانو سره زما په معارضه کښې را روان دې چنانچه ما خپل اوښ

(۱) ځکه چه رسول الله ﷺ د خپل زړه سلامتی صدر د بهر د مجلس والو په عدم شکایت باندې موقوف کړه اود کور د مجلس نه هغوی مطمئن وو هلته داسې څه خبره نه موندلې کیدله چه د خفگان سبب وی.

(۲) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۹/۵) (ضعيف)

نور هم تيز او شړلو تردې پورې چې د هغوی نه وړاندې شوم هر کله چې هغه او کتل چې زه د هغوی د لاسونو نه اووتلم نو هغوی واپس شو. بيا هغه يواځې ماته راغې او وې وئيل چې زما د خپل قوم سره څه کار وو. ما او وې وو به. تردې پورې چې مونږ مکې ته راوړسیدو او ما هغه مال ابو سفیان رضي الله عنه ته حواله کړو.

په دې کښې مصنف رحمته الله علیه یو واقعہ ذکر کړې ده چې د هغې خلاصه دا ده چې د عمرو بن الفغواء الخزاعی صحابی رضي الله عنه رات دی چې یو ځل زه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم راطلب کړم، هغوی زما په لاس باندې څه مال ابو سفیان رضي الله عنه ته لیږم تر ټولو ښه قریش مکه کښې د تقسیمولو دپاره او دا واقعہ د فتح مکې نه روستو ده، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ماته د دې مال او فرمائیل چې په سفر باندې د تلو دپاره څه ک ملګري اولتوه، هغوی فرمائی چې ماته عمرو بن اسبه الضمری راغلو او وې وئيل چې ماته خبره رارسیدلې ده چې ته مکې ته د تلو اراده کونې چې د همدې دپاره یو ملګري ګوري، هغوی فرمائی چې او صحیح ده هم دغه شان ده، په دې باندې هغوی او وې چې زه د تلو دپاره تیار یم زه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ته لارم او هغوی ته مې عرض او کړو چې ماته ملګري ملاؤ شو، هغوی تپوس او کړو څوک؟ ما عرض او کړو عمرو بن امیه، رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل: «إِذَا هَبَطْتَ بِإِلَادِ قَوْمِهِ فَأَخَذَهُ فَإِنَّهُ فَذَّ قَالَ الْقَائِلُ أَخُوكَ الْبَكْرِيُّ وَلَا تَأْمَنُ» (۱) (عمرو بن امیه چې د کوم ځایي اوسیدونکي وو هغه لار د مکې او مدینې تر مینځه وه) نو په دې وجه رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم او فرمائیل چې کله ته هغه علاقې ته اورسېږې نو د هغه نه ځان ساته ځکه چې ویونکې وئیلې دی چې ستا ورور اگر که ستا حقیقي او مشر ورور ولې نه وی خو په هغه باندې هم اعتماد مه کوه، د بکري معنی ئې لیکلې ده الشقیق الاکبر یعنی سکه مشر ورور، زه د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په دې نصیحت اوریدلو سره په سفر باندې او تلم تردې چې مونږ مقام ابواء ته اورسیدلو نو زما ملګري عمرو بن امیه ماته او وې چې زه به د خپل یو ضرورت په وجه خپل کور ته ښکاره شم کوم چې په مقام ودان کښې دې ته هم دلته زما انتظار او کړه «قُلْتُ زَاهِدًا» مسافر لره د رخصت کولو په وخت دا جمله دعائیه یعنی "راشدا" وئیلې شی چې په هغې کښې د رشد او هدایت دعا ده چې کله هغه لارو نو ماته د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم نصیحت رایاد شو، په یاد راتلو سره ما په خپلې سورلۍ باندې کجاوه او ترله او هغې ته مې منډه ورکړه او هلته ولاړ پاتې نه شوم تردې چې مقام اصافر ته چې کله زه اورسیدم نو ما او کتل چې هغه د یو جماعت سره زما طرف ته راوان دې. ما په خپل زړه کښې خطرہ محسوس کړه چې معلومه نه ده چې څه معامله ده، او ما خپلې سورلۍ ته نوره هم منډه ورکړه چې په هغې سره زه د هغه نه نور هم مخکښې او تلم، پس چې کله هغه او کتل چې زه د هغوی د لاس نه او تلم او د هغه د وس نه بهر شوم نو هغه جماعت واپس شو او دې یعنی عمرو بن امیه ما سره ملاؤ شو، او وې وئيل زما د خپل قوم سره څه کار وو ما ورته او وې او جی تاسو صحیح او وې، او مونږ لارو تردې چې مکې ته اورسیدلو او هغه مال ما

۱ البکري په کسري د باء اول ولد الابوين اي اخوك شقيقك احدره، فاخوك مبتداء والبکري نعتہ والخبر محذوف تقديره يخاف منه احد (عون) قلت الظاهر ان قوله (فلا تأمنه) قائم مقام الخبر

په حفاظت سره ابوسفیان رضی اللہ عنہ ته اور سولو، د حضرت گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ په تقریر کښې دی «اذا هو يعارضني في رهط» چه هغه د يو جماعت سره زما طرف ته راروان وو، حضرت فرمائي چه ممکنه ده چه هغه خلق د دي ضمرې د رخصت کولو دپاره دکور نه تلې وي، خو خزاعی رضی اللہ عنہ دا اوگنړله چه هغوی د مال اخستلو دپاره په ما پسې راروان دی او په دي کښې هيڅ استبعاد نشته چه دا گمان صحيح وي.

[۴۸۶۲] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ".

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفرمائل چه ټک نه شی ورکولې کیدې مؤمن ته د يو سوړې نه دوه ځله.

قوله: «لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ»

په «لا يلدغ» کښې دوه احتماله دی يو دا چه دا په ضمي د غین سره اولوستلې شی د مضارع منفی کیدو د وجې نه او په دي صورت کښې به مطلب دا وی چه مومن یعنی چاته چه مومن وئیل پکار وی هغه نقصان نه اوچتوی د يو مقام نه بار بار، یعنی مومن ممدوح هغه دي چه هوښیار او حاضر ذهن وی او د غفلت نه لرې، او هغه داسې نه وی چه په يو کار کښې بار بار د هوکه خوری او هغه ته پته هم نه لگی، او دویم احتمال په دي کښې دا دي چه د غین په کسرې سره اولوستلې شی بنا په صیغې د نهی په دي صورت کښې به دا تنبيه وی چه مومن لره هر وخت هوښیار او سیدل پکار دی بار بار دي د يو ځای نه د هوکه نه خوری، هغه له پکار دی چه د ويرې او د نقصان د ځای نه پرهیز کوی د اول مطلب په باره کښې لیکلې دی چه د دي تعلق د امور آخرت سره دي نه د امور دنیا سره، او په احتمال ثاني کښې امر دنیا او آخرت دواړو سره تعلق کیدې شی، د دي حدیث يو شان ورود هم دي هغه دا چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په هغه موقع باندې فرمائلې وو چه کله هغوی ابو غره شاعر قید کولو نه پس په دي معاهده باندې آزاد کړو چه هغه به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خلاف تحریض نه کوی او نه به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بدی وائی، خو هغه د آزادیدو نه پس چه کله خپل قوم ته لاړو نو د دي معاهدې خلاف اوکړه نو دوباره رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه په جنگ احد کښې قید کړو، هغه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته دوباره د من او احسان درخواست اوکړو نو هغه وخت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا جمله وفرمائله (عون) اخرجه البخاری ومسلم وابن ماجه قاله المنذرى.

.....

(۱) صحيح البخاري/الأدب ۸۳ (۶۱۳۳)، صحيح مسلم/الزهد ۱۲ (۲۹۹۸)، سنن ابن ماجه/الفتن ۱۳ (۳۹۸۲)، تحفة الأشراف: ۱۳۲۰۵، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۹/۲)، سنن الدارمي/الرقاق ۶۵ (۲۸۲۳) (صحيح)

بَابُ فِي هَذِي الرَّجُلِ

باب ۲۰- د پیدل سری د چال بیان

د سری د طریقې په باره کښې (دلته د دې تعلق محذوف دي، یعنی په تلو راتلو کښې.

[۴۸۶۳] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ حَمِيدٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَشَى كَأَنَّهُ يَتَوَكَّأُ".

سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چې رسول الله ﷺ به کله تللو نو داسې به معلومیده لکه چې وړاندې ټټیری -

قوله: «عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- إِذَا مَشَى كَأَنَّهُ يَتَوَكَّأُ»

انس رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ چال اود رفتار کیفیت بیانوی چې رسول الله ﷺ چې به کله تلو نو لږ شان به وړاندې طرف ته مائل تللو لکه یو سرې چې د همسا په تکیه باندې گرځی، یعنی رسول الله ﷺ به سینه راویستلو سره نه گرځیدو کوم چې د تکبر چال دي بلکه لږ شان وړاندې طرف ته به مائل کیدو سره گویا د لرګی په تکیه روان وی.

[۴۸۶۴] (۲) حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُعَاذٍ بْنِ خُلَيْفٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْجَرْنِيُّ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قُلْتُ: كَيْفَ رَأَيْتَهُ؟ قَالَ: كَانَ أَبْيَضَ مَلِيحًا إِذَا مَشَى كَأَنَّمَا يَهْوِي فِي صَبُوبٍ".

حضرت ابو طفیل (عامر بن واثله) رضی اللہ عنہ فرمائی چې ما رسول الله ﷺ لره لیدلې وو - سعید جریری د هغه تپوس او کړو تا هغه لره څنگه لیدې دي؟ هغوی اوفرمايل هغه سپین رنگې او انتهای خوبصورته وو او کله چې به تللو نو داسې به لگیده چې هغه د بره نه لاندې کوزیږی -

قوله: «عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قُلْتُ: كَيْفَ رَأَيْتَهُ قَالَ كَانَ أَبْيَضَ مَلِيحًا» یعنی د رسول الله ﷺ رنگ سپین وو چې مائل وو د سرڅی په طرف، بالکل د سپینې چوڼې په شان نه وو.

قوله: «إِذَا مَشَى كَأَنَّمَا يَهْوِي فِي صَبُوبٍ» په بعض روایاتو کښې صَبُوب هم راغلې دي په معنی د لاندې زمکې، یعنی کله چې به رسول الله ﷺ گرځیدو نو داسې به محسوس کیده چې گویا لاندې زمکې ته کوزیدونکې دي، د لوړې زمکې نه ښکته زمکې ته، د دې مفهوم هم هغه دي کوم چې په پورته حدیث کښې تیر شو، والحديث اخرجه مسلم والترمذي بنحوه، قاله المنذري.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۵۶) (صحيح الإسناد)

(۲): صحيح مسلم/الفضائل ۲۸ (۲۳۴۰)، سنن الترمذي/الشمائل (۱۴)، (تحفة الأشراف: ۵۰۵۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰۴/۵) (صحيح)

باب فِي الرَّجُلِ يَضَعُ إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى

باب: ۳۱ - په بيان د هغه سرې کښې چه هغه يوه پښه په بله باندې ږدي

[۴۸۶۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ وَحِيدٍ ثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَضَعَ وَقَالَ قُتَيْبَةُ: يَرْفَعُ الرَّجُلُ إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى، زَادَ قُتَيْبَةُ وَهُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ".

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ منع فرمايلي ده ددې نه چه سرې يوه پښه په بله باندې کيږدي - د قتيبه په روايت کښې اضافه ده: چه کله هغه په ملا باندې اوډه وي - قوله: ﴿ عَنْ جَابِرٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنْ يَضَعَ - وَقَالَ قُتَيْبَةُ يَرْفَعُ الرَّجُلُ إِحْدَى - رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى - زَادَ قُتَيْبَةُ - وَهُوَ مُسْتَلْقٍ عَلَى ظَهْرِهِ ﴾

يعني رسول الله ﷺ د داسې ستونزې ستغ ملاستي نه منع فرمايلي ده چه يوه خپه په بلې خپې باندې کيږدي، او د دې نه په روستو روايت کښې دي کوم چه د عم عباد يعني د عبد الله بن زيد بن عاصم نه روايت هغې په دې کښې دا دي چه ما رسول الله ﷺ لره يوه خپه په بله خپه باندې کيږدلو سره په ملاسته باندې ليدلې دي، په دې دواړو احاديثو کښې جمع داسې کړې شوي ده چه منع په هغه صورت کښې ده چه کله احتمال د عورت د ښکاره کيدو وي داسې چه لباس په ځاني د پرتوگ ازار او لنگ وي، يا د ازار وسيع او غير وسيع فرق وي، که لباس پا جامه ده يا فراخه لنگ دي چه په هغې کښې د عورت د ښکاره کيدو احتمال نه وي په دې کښې کراهت هم نشته، دا توجيه خو خطابي وغيره شراح ليکلې ده، او حضرت په بذل کښې توجيه داسې بيان کړې ده چه د نيغ ملاستو نه پس خپه په خپه باندې د کيږدولو دوه صورتونه دي يو دا چه دواړه خپې مبسوط او خورې شوي وي، په دې صورت کښې يوې لره په بلې باندې کيږدولو سره کشف عورت نه کيږي، لهدا په حديث کښې ثبوت د هغه صورت دي، او دويم صورت دا دي چه يو گوندی او دروي او دويمه پرې کيږدي نو په دې صورت کښې ئې که لنگ اچولې وي نو د کشف عورت احتمال دي، لهدا محمل د نهی به په دې صورت کښې منلې شي.

[۴۸۶۶] (۲) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ وَحِيدٍ ثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عَبْدِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، "أَنَّه رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَلْقِيًا، قَالَ الْقَعْنَبِيُّ: فِي الْمَسْجِدِ وَاضِعًا إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى".

حضرت عباد بن تميم د خپل تره (عبد الله بن زيد عاصم انصاري رضي الله عنه) نه روايت کوي چه هغه رسول الله ﷺ لره اوليدو په داسې حال کښې چه هغه په ملا باندې ملاست وو - قعنبی

(۱): صحيح مسلم/اللباس ۲۰ (۲۰۹۹)، سنن الترمذي/الأدب ۲۰ (۲۷۶۷)، (تحفة الأشراف: ۲۶۹۲، ۲۹۰۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۷، ۳۶۲/۳) (صحيح)

(۲): بخ الصلاة ۸۵ (۴۷۵)، اللباس ۱۰۳ (۵۹۶۹)، الاستئذان ۴۴ (۶۲۸۷)، صحيح مسلم/اللباس ۲۲ (۲۱۰۰)، سنن الترمذي/الأدب ۱۹ (۲۷۶۵)، سنن النسائي/المساجد ۲۸ (۷۲۲)، (تحفة الأشراف: ۵۲۹۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/السفر ۲۴ (۸۷)، مسند احمد (۳۹/۴، ۴۰)، دي/الاستئذان ۲۷ (۲۶۹۸) (صحيح)

وائی په جمات کښې ملاست وو او حضور ﷺ یو پښه په بله باندې ایخودې وه -

[۴۸۶۷] (۱) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَعُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ كَانَا يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

د حضرت سعید ابن المسیب نه مروی دی چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنہ او حضرت عثمان بن عفان به داسې کول - (د اوده کیدو په حالت کښې به ئې یوه پښه په بله باندې کیخوده -)

باب فِي ثَقُلِ الْحَدِيثِ .

باب: ۳۲ - خبره نقل کول (دیر بد دی)

[۴۸۶۸] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ جَابِرٍ بْنِ عَتِيكٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ ثُمَّ التَفَتَ فِيهِ أَمَانَةٌ».

د حضرت جابر بن عبد الله نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کله یو سړې خبره اوکړې او بیا التفات [یعنی اخوا بل خوا اوگوری] نو دا خبره امانت دې -
قوله: «إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ بِالْحَدِيثِ ثُمَّ التَفَتَ فِيهِ أَمَانَةٌ»

یعنی کله چه یو سړی څه خبره تاسو ته اوکړه او د خبرې کولو په وخت ئې یوخوا بل خوا اوکتل نو دا قسم خبره امانت وی هغه بل ته نقل کول نه دی پکار ځکه چه ښی او گس طرف ته کتل علامت د دې خبرې د راز کیدو چه څوک زمونږ خبره اوری خو نه، او دویم مطلب د «التفت» دا هم بیان کړې شوې دې یعنی «غاب وانصرف» یعنی کله چه یو سړی تاته څه خبره اوکړه او هغه لاړو نو اوس د هغه دا خبره تاسره امانت دې د هغې ذکر دې په بل ځانې کښې اونکړې شی.

[۴۸۶۹] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَافِعٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي جَابِرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ مَجَالِسُ سَفَكِ دَمٍ حَرَامٍ، أَوْ فَرْجٍ حَرَامٍ، أَوْ اقْتِطَاعِ مَالٍ بِغَيْرِ حَقٍّ».

د حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنہ نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: «مجالس په امانتونو سره دی - ما سوا د درې مجلسونو نه چه په هغې کښې د ناحق وینې تویولو، یا ناحق فحش کاری، یا د ناحق مال وهلو خبره وی -»

قوله: «عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ مَجَالِسُ سَفَكِ دَمٍ حَرَامٍ أَوْ فَرْجٍ حَرَامٍ أَوْ اقْتِطَاعِ مَالٍ بِغَيْرِ حَقٍّ»» یعنی عام قاعده دا ده چه په مجلس کښې کیدونکی خبرې امانت وی هغې لره بل طرف ته نقل کول پکار نه دی خو د

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۵۲۹۸) (صحيح الإسناد عن عثمان)

(۲): سنن الترمذي والبر والصلة ۳۹ (۱۹۵۹)، (تحفة الأشراف: ۲۳۸۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳/ ۳۲۴، ۳۵۲، ۳۷۹، ۳۹۴) (حسن)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۶۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳/ ۳۴۲) (ضعيف)

دې نه درې قسم مجلسونه مستثنی دی، د دې مجالسو اظهار نه صرف دا چه جائز دې بلکه واجب دې یو هغه مجلس چه په هغې کښې د چا د ناحق قتل کیدو مشوره او کړې شی، یا د فرج حرام یعنی د زنا کاري مشوره کړې شوې وی، یا ناحق د بل په مال باندې د قبضې کولو په باره کښې مجلس شوې وی، د دې مجالسو خبرې متعلقه سړی ته ضرور کول پکار دی.

[۴۸۷۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، وَابْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، قَالَا: أَخْبَرَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عُمَرَ، قَالَ: إِبْرَاهِيمُ هُوَ: عُمَرُ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعُمَرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ أَكْثَرَ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضَى إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا".

حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ روایت کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: د الله پاک په نزد باندې به د قیامت په ورځ باندې په امانت کښې دا خبره د ټولو نه زیات خیانت شمیرلې شی چه سړې خپلې ښځې ته او یا ښځه خپل خاوند ته نزدې شی او بیا د هغې راز ښکاره کړی.

قوله: (إِنَّ مِنْ أَكْثَرِ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضَى إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا) من اعظم الامانة ای من اعظم نقض الامانة یعنی د لوڼې درجې خیانت چه د هغې خیانت کیدل به د قیامت په ورځ ښکاره کیږي چه سړې خپلې ښځې سره ملاؤ شی یعنی په یواځې والی کښې او په پرده کښې او بیا په بل مجلس کښې د دې مجلس راز ښکاره کړی، د دې حدیث په مضمون باندې د کتاب النکاح په اخر کښې یو مستقل ترجمة الباب تیر شوې دې باب ما یکره من ذکر الرجل ما یكون من اصابته اهله کافی مفصل حدیث دې فارجع الیه لوست.

باب فِي الْقَتَاتِ

باب ۳۲- د چغل خوریان

قتات یعنی نمام (چغل خور) کما فی البذل، او په هامش بذل کښې د علامه عینی نه په دې دواړو کښې فرق نقل کړې شوې دې هغه دا چه نمام خو هغه سړې دې کوم چه د هغه مجلس خبره نقل کړی چه په کوم کښې هغه خپله شریک شی، او قتات هغه سړې دې کوم چه د یو مجلس خبره په پټه واورې او بغیر په هغه مجلس کښې د شرکت کولو نه ټی نقل کړی، بله دا چه کوم سړې د اهل مجلس نه په پټه یا د خلقو نه په پټه خبره واورې که هغه بل ځانې کښې نقل کوی او که نه، هغه ته هم اهل لغت قتات وئیلې دې کما فی البذل عن القاموس، په حدیث الباب کښې دی: (لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ)

[۴۸۷۱] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هَبَّامٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ".

۱: صحيح مسلم للنكاح ۲۱ (۱۴۳۷)، (تحفة الأشراف: ۴۱۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۹/۳) (ضعيف)

۲: صحيح البخاري للأدب ۵۰ (۶۰۵۶)، م الإيمان ۴۵ (۱۵۰)، سنن الترمذي للبر والصلة ۷۹ (۲۰۲۶)، (تحفة الأشراف: ۳۳۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۲/۵، ۳۸۹، ۳۹۷، ۴۰۳، ۴۰۴) (صحيح)

پرجه: د حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "چغل خور به جنت ته نه ځی."

باب فی ذی الوجہین

باب ۲۴- د ذووجہین بیان

ذو الوجہین یعنی د دوه مخونو والا چاته چه دوه پریز وائی، چاته چه لار شی هم د هغه موافق خبره کوی، او د هغه مخکښی د هغه د مخالف بدی بیانوی. نو چونکه دا سړی د خپل مخ نه دوه مختلف قسم خبرې ظاهر وی په دې لحاظ سره ذو الوجہین شو او هم داسې سړی ته منافق وائی داسې سړی ته په حدیث الباب کښې شر الناس وئیلی کیږی

[۴۸۷۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مِنْ شَرِّ النَّاسِ ذُو الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَوْلًا بِوَجْهِهِ وَهَوْلًا بِوَجْهِهِ".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل بدترین دې هغه سړی چه هغه ذو وجہین (دوه پریزې) وی چه هغوی ته ورشی نو یو مخ ئې وی او چه بل ته ورشی نو بل مخ ئې وی.

[۴۸۷۳] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الرُّكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ، عَنْ نَعِيمِ بْنِ حَنْظَلَةَ، عَنْ عَمَّارٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ".

د حضرت عمار بن یاسر رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د چا په دنیا کښې دوه مخونه وی نو د قیامت په ورځ باندې به دده دوه ژبې وی د اور نه.

قوله: (مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ) کوم انسان چه په دنیا کښې د دوه مخونو والا وی د هغه به په قیامت کښې دوه ژبې وی د اور نه.

باب فی الغیبة

باب ۲۶- د غیبت احکام او مسائل

[۴۸۷۴] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ قِيلَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْغَيْبَةُ؟" قَالَ: ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ قِيلَ: أَقْرَأْتَ إِنْ كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ، قَالَ: إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ اغْتَبْتَهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدْ بَرَّيْتَهُ".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه د رسول الله ﷺ نه پوښتنه او کړې شوه: ای د الله رسوله! غیبت څه څیز دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل ستاسو خپل رور لره په داسې انداز کښې ذکر کول چه هغې لره هغه بد گنړی. "او وئیلی شو او که زه کومه خبره کووم هغه زما

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۷۱۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/المناقب ۱ (۳۴۹۴)، والأدب ۵۲ (۷۱۷۹)، صحيح مسلم/فضائل الصحابة ۴۸ (۲۵۲۶)، سنن الترمذي/البر والصلة ۷۸ (۲۰۲۵)، مسند احمد (۲/۲۴۵، ۴۵۵) (صحيح)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۶۹)، وقد أخرجه: سنن الدارمي/الرقاق ۵۱ (۲۸۰۶) (صحيح)

(۳): سنن الترمذي/البر والصلة ۲۳ (۱۹۳۴)، (تحفة الأشراف: ۱۴۰۵۴)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/البر والصلة ۲۰ (۲۵۸۹)، مسند احمد (۲/۲۳۰، ۴۵۸)، سنن الدارمي/الرقاق ۶ (۲۷۵۶) (صحيح)

په رور کښې موجوده وی؟ (نو بیا به هم غیبت وی؟) حضور ﷺ او فرمائیل که چرې په هغه کښې دا خبره وی او تاسو ئې وائی، نو هم دا غیبت دې - او که چرې تاسو څه داسې خبره کوئ چه په ده کښې نه وی نو بیا خو تاسو په هغه باندې بهتان اولگوو -

د باب په اول حدیث کښې د غیبت تعریف د رسول الله ﷺ نه ذکر دې ﴿ ذکرک اخاک بما یکره ﴾ یعنی د چا ذکر د چا مخکښې داسې کول کوم چه په هغه باندې بد لگی، چا د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه که هغه بدی واقعی په هغه سړی کښې وی نو بیا به هم غیبت وی نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه که هغه صفت په هغه کښې اوموندلې شی نو بیا خو ستا هغې لره ذکر کول غیبت دې او که پکښې نه وی نو بیا به ستا ذکر کول په هغه باندې بهتان وی، په حاشیه د بذل کښې دی

وبسط الکلام على الغيبة وما يباح من انواعها الشامي ۲۸۹/۵ وقد وردت روايات معناها انه لا غيبة للفاسق المعلن كذا في اتحاف السادة ۴/۷ وفي امداد المشتاق ۳۳ للشيخ التهانوي عن شيخه ان المعصية على نوعين الباهي والجاهي والثاني اعظم، ولذا اكبر اثم ابليس على اثم ادم، ولذا قيل الغيبة اشد من الزنا اه او د مولانا عبدالحی لکهنوی رحمته الله په دې باندې مستقل تصنيف دې زجر الشبان والشيبة عن ارتكاب الغيبة ...

[۴۸۷۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْأَقْمَرِ، عَنْ أَبِي حُدَيْفَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "حَسْبُكَ مِنْ صَفِيَّةٍ كَذَا وَكَذَا"، قَالَ: غَيْرُ مُسَدَّدٍ تَعْنِي قَصِيرَةً، فَقَالَ لَقَدْ قُلْتَ كَلِمَةً لَوْ مَزَجَتْ بِمَاءِ الْبَحْرِ لَمَزَجَتْهُ، قَالَتْ: وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَانًا، فَقَالَ: مَا أَحَبُّ أُنَى حَكَيْتُ إِنْسَانًا وَأَنْ لِي كَذَا وَكَذَا".

ام المؤمنين حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما رسول الله ﷺ ته اوئیل : ستاسو دپاره په حضرت صفیه رضی اللہ عنہا کښې هم دا کافي دی چه هغه داسې داسې ده؟ د مسدد نه علاوه نورو وضاحت کړې دې چه ددې نه د هغې مراد د حضرت صفیه وړوکې قد والا کیدل وو - نو رسول الله ﷺ او فرمائیل تا داسې کلمه وئیلې ده که چرې دا په سمندر کښې ملاؤ کړې شی نو هغه به هم تریخ شی - " حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما د حضور ﷺ په وړاندې د چا حکایت نقل کړو نو حضور ﷺ او فرمائیل زه دا نه خوښه وم چه د چا حکایت نقل کړم خواه که ماته پرې دومره دومره مال هم ملاؤ شی -

قوله: ﴿ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قُلْتُ لِلنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَسْبُكَ مِنْ صَفِيَّةٍ كَذَا وَكَذَا قَالَ تَعْنِي قَصِيرَةً. فَقَالَ « لَقَدْ قُلْتَ كَلِمَةً لَوْ مَزَجَتْ بِمَاءِ الْبَحْرِ لَمَزَجَتْهُ... الخ ﴾ »

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ مخکښې اووې چه ستاسو دپاره خو د صفیه رضی اللہ عنہا دا یو صفت کافی دې. غالباً د لاس په اشارې سره ئې اووې چه د هغې قد وړوکې دې، نو په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل چه یقیناً دې وخت کښې تا یو داسې لفظ د

۱: سنن الترمذی / صفة القيامة ۵۱ (۲۵۰۲، ۲۵۰۳)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۸/۶، ۱۳۶، ۱۸۹، ۲۰۶) (صحيح)

خولې نه راويستلو چه كه په سمندر كښې واچولې شي يعنې دې لره يو مجسم خيز فرض كولو سره نو هغه لفظ به په پوره سمندر باندې غالب شي، يعنې د هغې ټولې اوبه به خرابې او گنده كړي. ﴿قَالَتْ وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَانًا فَقَالَ الْخ﴾ هغه دا هم فرمائي چه ما يوه ورځ د رسول الله ﷺ مخكښې د يو سړي د څه خبرې او د صفت نقل او كړو، يعنې هغه شان مې ورته او كړل نو په دې باندې هغوی او فرمايل چه زما د يو انسان نقل كول خوښ نه دی اگر چه ماته دومره دومره مال راكړې شي، وقال النووي ومن الغيبة المحاكاة بان يمشي متعارجا او مطاء راسه، امام نووي رحمه الله فرمائي چه محاكاة هم غيبت دي مثلا د چا د گډ تلو ښكاره كولو دپاره گډ لار شي يا مثلا سر ښكته كولو سره د بل په نقل كولو كښ.

[۴۸۷۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي حُسَيْنٍ، حَدَّثَنَا ثَوْفَلُ بْنُ مُسَاحِقٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ مِنْ أَرْبَى الرَّبَا الْإِسْطِطَالَةَ فِي عِرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ".

حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه روايت دي چه نبي كريم ﷺ او فرمايل د ټولو نه زيات سود دادې چه انسان په ناحقه سره د چا د عزت سره لوبې او كړي.

قوله: ﴿إِنَّ مِنْ أَرْبَى الرَّبَا الْإِسْطِطَالَةَ فِي عِرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ (۱) د سعيد بن زيد نه مرفوعا روايت دي چه د مسلمان د ناحق عزت اخستلو دپاره ژبه استعمالول د سود په ټولو قسمونو كښې بدترين قسم دي. حال دا چه د سود په باره كښې په يو روايت كښې راځي چه ﴿ان الربا سبعون بابا اهورها ان ينكح الرجل امه﴾ يعنې د سود خورئ اويا درجات دي چه په هغې كښې د ټولو نه سپكه د خپلې مور سره د زنا برابر ده.

ربا هغه زيادت ته وائي كومه چه په احد المتعاقدين كښې يو كس ته حاصله شي بغير د څه عوض نه، او د چا په ناحق عزت اخستلو كښې هم دا خبره موندلې شي چه د دې په مقابله كښې هغه سړي د دۀ عزت نه دي اخستلي او دې ئې اخلي (يعنې بې عزتي ئې كوي) نو دا د هغه عزت اخستل خالي عن البدل دي.

[۴۸۷۷] (۲) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَايِرِ اسْتِطَالَةَ الْمَرْءِ فِي عِرْضِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ بِغَيْرِ حَقٍّ وَمِنْ الْكِبَايِرِ السَّبْتَانِ بِالسَّبَةِ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روايت دي چه رسول الله ﷺ او فرمايل بي شكه په كبيره گناهونو كښې يو كبيره گناه داده چه انسان د خپل مسلمان رور په ناحقه سره هتک او سپكاوي او كړي، په كبيره گناهونو كښې دا هم ده چه څوك چاته د يو كښل په ځاني باندې دوه كښلې او كړي.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۴۶۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۹۰/۱) (صحيح)
(۲): ويؤخذ منه ان ما كان بحق فهو يجوز، قال العيني ۲۲۰/۴ ذكر الغزالي والنووي اباحة العلماء الغيبة في ستة مواضع فهل تباح للميتة ايضا ام لا؟ قلت الظاهر لا لقوله عليه السلام كفوا عن مساوئهم امه
(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۰۲۰) (ضعيف)

[۴۸۷۸] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُصَنِّیِّ حَدَّثَنَا بَقِیَّةٌ، وَأَبُو الْمُغِیرَةِ، قَالَا: حَدَّثَنَا صَفْوَانٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَبْرِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَمَّا عُرِجَ بِي مَرَرْتُ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِنْ نَحَاسٍ يَخْمِشُونَ وَجُوهَهُمْ وَصُدُورَهُمْ فَقُلْتُ: مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرِيلُ؟ قَالَ: هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لُحُومَ النَّاسِ وَيَقْعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَدَّثَنَا هُجَيْبُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ بَقِیَّةٍ لَيْسَ فِيهِ أَنَسٌ.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: کله چه زما معراج او کړې شو نو زما تیریدل په یو داسې قوم باندې او شو چه د هغوی نوکان د تانبې وو او په هغې سره ئې خپل مخونه او سینې شکولې. ما تپوس او کړو ای جبریل ادا کوم خلق دی؟ هغوی اووې دا هغه خلق دی چه دوی به د نورو خلقو غوښه خوړله او د هغوی په عزت کښې به واقع کیدل. "امام ابوداود رحمته الله فرمائی چه دي روایت لره یحیی بن عثمان د بقیه نه روایت کړې دي مگر په دي کښې د حضرت انس رضی اللہ عنہ ذکر نشته دي (مرسل ئې روایت کړې دي).

قوله: «لَمَّا عُرِجَ بِي مَرَرْتُ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِنْ نَحَاسٍ يَخْمِشُونَ وَجُوهَهُمْ وَصُدُورَهُمْ الْخ»

د سیدنا انس رضی اللہ عنہ نه مرفوعا روایت دي نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه کله زه آسمانونو ته بوتلې شوم نو زه په داسې خلقو باندې راتیر شوم چه د هغوی نوکونه د تانبې وو چه د هغې په ذریعه هغوی خپل مخونو او سینې شکولې، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه ما د جبرائیل علیه السلام نه تپوس او کړو چه دا خلق څوک دی نو هغوی او فرمائیل چه دا هغه خلق دی چه د خلقو غوښې خوری یعنی د هغوی غیبت کوی او د هغوی بې عزتی کوی.

[۴۸۷۹] (۲) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ أَبِي عِيسَى السَّيْلَحِينِيُّ، عَنْ أَبِي الْمُغِیرَةِ، كَمَا قَالَ ابْنُ الْمُصَنِّیِّ.

عيسى ابن ابی عيسى السيلحيني د ابو مغیره نه هم داسې روایت کړې دي لکه څنگه چه (مذکوره بالا حدیث کښې) ابن مصفی وئيلي دي.

[۴۸۸۰] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ، فَإِنَّهُ مِنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ".

د حضرت ابو برزه اسلمی رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای هغه خلقو ا چه په خپلو ژبو سره ئې ایمان راوړې دي مگر ایمان د هغوی په زړونو کښې لا کوز شوي نه دي ا په مسلمانانو باندې بد گوښی مه کوئ، او د هغوی په عیوبو پسې لگئ، بې شکه څوک چه د هغوی په عیوبو پسې لگیدلې وي. الله تعالی به د هغوی په عیوبو پسې اولگي، او الله تعالی چه د چا په عیوبو پسې شی نو هغه لره به د هغه په کور کښې دننه رسوا کړي.

قوله: «يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ»

دابو برزه الاسلمی رضی اللہ عنہ نه مرفوعا روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ای د هغه خلقو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۴/۳) (صحيح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۲۸)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲۰/۴، ۴۲۱) (حسن صحيح)

جماعت چا چه صرف په ژبه باندې ايمان راوړې دې او ايمان د هغوی زړه ته نه دي رسيدلې د مسلمانانو غيبت مه کوي او مه د هغوی عيب بيانوي، ځکه چه څوک د مسلمانانو عيب بيانوي نو الله پاک خپله د هغه عيب بيانوي او د چا عيب چه الله پاک بيان کړی نو په خپل کور کښې ناست به ئې رسوا کړی حال دا چه څوک په خپل کور کښې وی هغه د ډيرو آفتونو نه محفوظ وي.

﴿من امن بلسانه﴾ کښې اشاره ده چه د مسلمانانو غيبت کول د منافقينو شعار دي.

[۴۸۸۱] (۱) حَدَّثَنَا حَيُّوَةُ بْنُ شَرِيحٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ ابْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَقَاصٍ بْنِ رَيْبَعَةَ، عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ أَكَلَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْلَةً فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ، وَمَنْ كَسَى ثَوْبًا بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْسُوهُ مِثْلَهُ مِنْ جَهَنَّمَ، وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُومُ بِهِ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

حضرت مستور د (بن شداد رضي الله عنه) بيان کوي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمايل چا چه د يو مسلمان په وجه سره يو نورې هم خوړلې وي (د هغه غيبت يا سپکاوي ئې کړې وي او په هغې باندې ئې د چا نه عوض اخستي وي) نو الله تعالی به په هغه باندې د جهنم نه دغه شان نورې خوړی - او چا چه د مسلمان په وجه سره څه کپړا اغوستي وي نو الله تعالی به د جهنم نه دده ته دغه شان جامه واغونده وي - او چا چه د چا تشهير او کړو او هغه لره ئې د ليدو مقام ته اورسوو (د هغه چرچا ئې کړې وي) نو الله تعالی به دده تشهير په ورځ د قيامت باندې اوکړي او د دکهلاوي په مقام باندې به ئې اودروي - [يعنی داسې عذاب به ورکړي چه د هغې به په تمامو خلقو کښې چرچا وي -]

قوله: ﴿عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «مَنْ أَكَلَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْلَةً فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ الْخ»

يعنی کوم انسان چه د يو مسلمانې سړي د وجې نه يو نمړې خوړی، چه د هغې دوه صورتونه دي يا د هغه ناحق تعريف کولو سره د هغه د دوست مخکښ، يا د هغه بدې بيانولو سره د هغه د مخالف مخکښ، لکه چه د اختلافاتو په زمانه کښې داسې ډير څه کيږي نو الله پاک به په هغه باندې د جهنم د اور نمړې او خوړوي.

﴿وَمَنْ كَسَى ثَوْبًا بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْسُوهُ مِثْلَهُ مِنْ جَهَنَّمَ﴾ د دې جملې مطلب هم هغه دي کوم چه د مخکښې دې صرف فرق دا دي چه هلته د طعام ذکر دي دلته د لباس.

﴿وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُومُ بِهِ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾

د دې جملې مطلب کښې دوه احتماله دي ځکه چه په ﴿برجل﴾ کښې به بآء سببيه وي يا د تعديه دپاره که سببيه وي نو مطلب به دا وي چه کوم سړي د يو لوښې سړي د نسبت په ذريعه په يو اوچت مقام باندې ولاړ وي چه دريا او د شهرت ځانې وي نو داسې سړي به الله پاک د ذلت په ځانې باندې اودروي د قيامت په ورځ باندې، مثلاً خپل نسبت د يو اوچت سړي طرف ته بيانولو سره چه زه د فلانې عالم يا پير ځونې يا رشته داريم اود خلقو نه فائده

(۱) تقدربه أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۹/۴) (صحيح)

اخستل غواړی، او احتمال ثاني یعنی د باء د تعدیه په صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه کوم سړې بل سړی لره په یو اوچت مقام باندې اودروی یعنی د هغه د تعریفونو پل ترلو سره چه دا داسې دې او داسې دې، د اول معنی خلاصه دا شوه چه د یو لوئې سړی په نسبت باندې خان لویول غواړی او د دویمې معنی خلاصه دا شوه چه د خپلې فاندې او غرض دپاره بل لره د حد نه زیات اوچتول او د هغه تعریفونه کول، او د نن صبا د ایجاداتو په اعتبار سره د دې په مثال کښې تی وی پیش کیدلې شی چه په هغې کښې سمعة او ریاء دواړه موندلې شی، پس په دې زمانه کښې خلق دا قسم حرکتونه په تی وی باندې ډیر زیات کوی.

[۴۸۸۲] (۱) حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ مَالُهُ وَعِرْضُهُ وَدَمُهُ حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل د یو مسلمان دپاره د بل مسلمان مال، عزت، او خون حرام دې. د بنده د بدئ دپاره دا کافی ده چه هغه خپل مسلمان رور حقیر (سپک) او گنړی.

قوله: «كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ مَالُهُ وَعِرْضُهُ وَدَمُهُ حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ» د یو مسلمان هر څیز په بل مسلمان باندې حرام دې وړاندې د هغه څیز تفسیر دې یعنی د هغه مال هم او نفس هم او عزت هم، یعنی د یو مسلمان دپاره د بل مسلمان مال یا د هغه نفس یا د هغه عزت کښې یو څیز ته نقصان رسول د الله پاک د طرف نه قطعاً حرام او ممنوع دی، مونږ ته هیڅ حق نه دې حاصل چه مونږ د یو مسلمان په نفس یا د هغه په مال باندې لاس اوچت کړو، یا په څه طریقه باندې د هغه عزت لوټ کړو او کوم سړې چه د دې قانون الهی خلاف ورزی او کړی هغه به د الله پاک په قبضه کښې راشی، عیاذاً بالله تعالی.

وړاندې په حدیث کښې دی: د سړی د شری معنی د هغه د شری کیدو دپاره دا کافی ده چه هغه خپل مسلمان رور سپک گنړی، الله پاک دې مونږ د دې ټولو گناهونو نه محفوظ اوساتی امین.

بَابُ مَنْ رَدَّ عَنْ مُسْلِمٍ غِيبَةً

بابه ۳۶- د چا مسلمان رور (په عدم موجودگي کښې د هغه) د عزت دفاع کول

یعنی د چا د طرف نه مدافعت کولو او د هغه د عزت حفاظت کولو کښې چه کوم اجر او ثواب دې د هغې بیان.

[۴۸۸۳] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَسْمَاءَ بْنِ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْبَارَكِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ يَحْيَى الْمُعَاوِرِيِّ، عَنْ سَهْمِلِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ حَمَى مُؤْمِنًا مِنْ مُنَافِقٍ أَرَاهُ، قَالَ: بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا يَحْمِي لَحْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ،

(۱) سنن الترمذي/البر والصلة ۱۸ (۱۹۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۱۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/البر والصلة ۱۰ (۲۵۶۴)، سنن ابن ماجه/الزهد ۲۳ (۴۲۱۳) (صحيح)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۲۹۱)، وقد أخرجه: مستند احمد (۴۴۱/۳) (حسن)

وَمَنْ رَفَى مُسْلِمًا بِشَيْءٍ يُرِيدُ شَيْنَهُ بِهِ حَبَسَهُ اللَّهُ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ حَتَّى يُخْرِجَ مِمَّا قَالَ."

حضرت سهل بن معاذ بن انس جهنی د خپل پلار نه روایت کوی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: چا چه د چا مؤمن بچاؤ او کړو د چا منافق نه راوی وائی زما خیال دې چه هغه داسې او فرمائیل: الله تعالی به د قیامت په ورځ باندې یوه فرشته راولیږي او هغه به دده غوښه د جهنم د اور نه بچ کوی. او چا چه په مسلمان باندې د څه خیز تهمت اولگوو چه ددې په ذریعې سره ده په هغه باندې عیب لگول غوښتل نو الله تعالی به دده لره په پل صراط باندې بند کړي، تردې پورې چه دې راوځي د هغه څه نه کوم چه ده وئيلي وو. ۱۰ یعنی چه دده د وئیلو سزا پوره شی ۱۰

قوله: «مَنْ حَمَى مُؤْمِنًا مِنْ مُنَافِقٍ» کوم سړې چه حفاظت اوکړي د یو مسلمان د منافق نه د هغه د ژبې یا د لاس نه نو الله پاک د داسې انسان دپاره یو فرشته مقرر کړي کوم چه به د قیامت په ورځ باندې د هغه بدن لره د دوزخ نه بچ کوی، او کوم انسان چه منسوب کړي د یو مسلمان طرف ته داسې خیز چه په هغې سره د هغه مقصود په هغه باندې عیب لگول وی نو هغه سړې به الله پاک د قیامت په ورځ د جهنم په پل باندې اودروی تردې چه هغه د خپل قول د وبال نه خلاصې بیا مومی یعنی د دې قول د گناه نه به خلاصې بیا مومی یعنی د هغه قول د گناه نه بهر راشي، چه د هغې درې صورتونه لیکلې شوې دی بارضاء خصمه، یعنی د هغه خصم به راضي کړې شی، یا د چا د سفارش په ذریعه، او بتعذیه بقدر ذنبه، یعنی هغه ته به د هغه د قصور او گناه په اندازه عذاب ورکولو نه پس.

[۴۸۸۴] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، أَنَّهُ سَمِعَ إِسْمَاعِيلَ بْنَ بِشِيرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَأَبَا طَلْحَةَ بْنَ سَهْلٍ الْأَنْصَارِيَّ يَقُولَانِ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ أَمْرٍ يُخْذَلُ أَمْرًا مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ تُنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتُهُ وَيُنْتَقَصُ فِيهِ مِنْ عِزِّهِ إِلَّا خَذَلَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ، وَمَا مِنْ أَمْرٍ يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَقَصُ فِيهِ مِنْ عِزِّهِ وَيُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا نَصَرَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ نَصْرَتَهُ" قَالَ يَحْيَى: وَحَدَّثَنِيهِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، وَعَقْبَةُ بْنُ شَدَادٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ هَذَا هُوَ ابْنُ زَيْدٍ مَوْلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ بِشِيرٍ مَوْلَى بَنِي مَعَالَةَ، وَقَدْ قِيلَ عُتْبَةُ بْنُ شَدَادٍ مَوْضِعٌ عُقْبَةُ.

د حضرت جابر بن عبد الله رضی الله عنه او د حضرت ابو طلحه انصاری رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: چا چه یو مسلمان لره بی یار ومددگار پریخودو په هغه ځانې کښې په کوم ځانې کښې چه د هغه بی عزتی کیدله نو الله تعالی به دده لره په هغه ځانې کښې بی یار ومددگار پریږدي په کوم ځانې کښې چه به دې غواړي نصرت د هغه. او چا چه د یو مسلمان مدد اوکړو (او د هغه دفاع ئې اوکړه) په هغه ځانې کښې په کوم ځانې کښې چه د هغه بی عزتی کیدله نو الله تعالی به دده په هغه کښې نصرت او مدد اوکړي په کوم ځانې کښې چه به دې د هغه نصرت غواړي. "یحیی وائی چه ماته دا روایت عبید الله بن عمر او عقبه بن شداد هم روایت کړې دې. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه یحیی بن سلیم، د

(۱) نفر دېه ابوداود، (تحفة الأشراف: ۲۲۱۴، ۳۷۶۹، ۱۹۱۰۱، ۱۸۹۹۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰/۴) (ضعيف)

حضرت زید رضی اللہ عنہ صاحبزاده دې کوم چی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم آزاد کرده غلام وو او اسماعیل بن بشیر د بنو مغاله آزاد کرده غلام دې او د عقبه بن شداد په ځانې باندې عتبه هم وئیلی شوې دی.

قوله: «مَا مِنْ أَمْرٍ يَخْذُلُ أَمْرًا مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتُهُ وَيُنْتَقِصُ فِيهِ مِنْ عِزِّهِ الْخ» یخذل د خذلان نه دې چه د هغې معنی ترک نصرت عند الحاجة دې، یعنی کوم انسان چه د یو مسلمان د طرف نه مخ واوړی او د هغه پکار نه راځی او د هغه نصرت نه کوی په داسې مقام کښې چه په هغې کښې د هغه حرمت ضائع کولې شی او د هغه عزت خرابولې شی، نو د هغه انسان سره به الله پاک هم داسې معامله کوی چه د هغه نصرت به نه کوی په داسې مقام کښې چه په هغې کښې به هغه خپل نصرت غواړی، او د هغې بالمقال چه کوم سړې د یو مسلمان نصرت کوی په داسې مقام کښې چرته چه د هغه عزت کمولې شی نو الله پاک د هغه سړی نصرت فرمائی په داسې مقام کښې چه په هغې کښې هغه خپل نصرت غواړی.

باب مَنْ لَيْسَتْ لَهُ غِيَبَةٌ

باب: داسې خلق چه د هغوی بدی بیا نول غیبت نه وی

[۴۸۵] (۱) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ نَاصِرٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ مِنْ كِتَابِهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا الْجَرِيرِيُّ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَمْعِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا جُنْدُبٌ، قَالَ: "جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّى رَاحِلَتَهُ فَأُطْلِقَهَا ثُمَّ رَكِبَ ثُمَّ نَادَى: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تُشْرِكْ فِي رَحْمَتِنَا أَحَدًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اتَّقُولُونَ هُوَ أَضَلُّ أَمْ بَعِيرُهُ أَمْ تَسْمَعُونَ إِلَى مَا قَالُوا، قَالُوا: بَلَى."

د حضرت جندب بن عبد الله بجلی رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه یو د باندې اوسیدونکې راغې، هغه خپله سورلۍ کینوله، د هغې پنډۍ ئې اوترله بیا جمات ته لاړو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پسې ئې مونځ ادا کړو. کله چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سلام واړولو نو هغه خپلې سورلۍ له راغې، هغې لره ئې کولاؤ کړه، په هغې باندې سور شو بیا ئې په اوچت آواز سره اووې: ای الله په ما باندې رحم اوکړه، او په حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندې رحم اوکړه، او زمونږ په دې رحمت کښې بل چا لره مه شریک کوه. نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: تاسو څه گنړئ؟ چه دې زیات جاهل دې او که دده دا اوبښ. آیا تاسو واونه ریدل چه ده څه اووې؟ صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل ولې نه. [مونږ واوریدل]

قوله: «جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا الْحَدِيثُ وَفِي آخِرِهِ: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تُشْرِكْ فِي رَحْمَتِنَا أَحَدًا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- «اتَّقُولُونَ هُوَ أَضَلُّ أَمْ بَعِيرُهُ»

دا حدیث په کتاب الصلاة کښې تیر شوې دې په دې حدیث باندې په بعض نسخو کښې باب ترلې شوې دې باب مَنْ لَيْسَتْ لَهُ غِيَبَةٌ او دا ترجمه ده هم د دې حدیث مناسب، په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه منقول دی، قوله: هو اضل ام بعيره فيه دلالة على ان اظهار

العیب لاظهار الحق ودلالة الناس على الهدى غير منهي عنه، فمن اقتدى به الناس وهو غير متاهل لذلك وجب عليهم كافة اظهار معاييه والتشجيع على مثالبه لئلا تفتن الخليقة به، یعنی کوم سړې چه د خلقو مقتدی جوړ شي او خلق هم د هغه اتباع کوي حال دا چه هغه د دې اهل نه وي نو د هغه د احوالو په خلقو باندې ظاهرول مخلوق لره د فتنې نه د بچ کولو دپاره ضروري دي.

باب فِي النَّهْيِ عَنِ التَّجَسُّسِ

باب: ۳۷- د جاسوسۍ بیان

یعنی د نورو خلقو په عیبونو لټولو کښې د هغې په باره کښې چه کوم وعید راغلي دي.

[۴۸۸۸] (۱) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّمْلِيُّ، وَأَبْنُ عَوْفٍ، وَهَذَا لَفْظُهُ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْفَرَيَابِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «إِنَّكَ إِنْ اتَّبَعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ أَفْسَدْتَهُمْ أَوْ كَذَبْتَ أَنْ تُفْسِدَهُمْ»، فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ كَلِمَةً سَمِعَهَا مُعَاوِيَةُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ نَفَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا.

د حضرت معاويه رضي الله عنه نه روایت دي هغه فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلي دي، حضور صلی الله علیه و آله فرمایل: که چرې تاسو د خلقو په عیبو پسې اولگیدئ نو هغوی لره به خراب کړئ - ... یا ... قریبه ده چه تاسو هغوی لره خراب کړئ - نو حضرت ابو درداء رضي الله عنه فرمائی دا خبره کومه چه امیر معاويه رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلي ده الله تعالی هغه ته ددې نه ډیره زیاته فائده ورکړه -

« عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « إِنَّكَ إِنْ اتَّبَعْتَ عَوْرَاتِ النَّاسِ أَفْسَدْتَهُمْ أَوْ كَذَبْتَ أَنْ تُفْسِدَهُمْ » نَفَعَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا »

سیدنا معاويه رضي الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه واوریدل چه ته د خلقو پټ عیوب او د هغوی پټو رازونو پسې شي او هغه لټوئ نو د اصلاح په ځانې به هغه خراب کړي، ځکه چه هغه به په دې صورت کښې مجبور کیدو سره جرات کولو باندې نور هم ښکاره هغه کار کوي په کوم باندې چه هغه ته تنبیہ کولې شوه (۲)، سیدنا ابو الدرداء فرمائی چه معاويه رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله دا خبره اوریدلي وه هغوی په دې باندې عمل اوکړو او د هغوی ډیره په کار راغله په ورځو دخلافت کښ.

[۴۸۸۹] (۲) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَمْرٍو الْحَضْرَمِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا صَمُضُّ بْنُ زُرْعَةَ، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، وَكَثِيرِ بْنِ مَرْثَةَ، وَعَمْرِو بْنِ الْأَسْوَدِ، وَالْبُقْدَامِيِّنِ مَعْدِي كُوبٍ، وَأَبِي أَمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِنَّ الْأَمِيرَ إِذَا ابْتَغَى الرِّبِّيَّةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ».

حضرت جبیر بن نفیر، کثیر بن مره، عمرو بن اسود رحمهم الله، د حضرت مقدم بن

(۱) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۱۳) (صحیح)

(۲) ځکه چه اول خو نې دا گنړله چه زمونږ د دې حرکتونو نه څوک خبر نه دی په دې وجه به نې دا کارونه په پټه کول او کله چه دا اوگوری چه د دې خو ټولو ته خبر شوې دي نو اوس د پټ کولو څه فائده ښکاره کول پکار دی

(۳) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۴۸۸۶، ۱۸۴۷۲، ۱۹۱۵۸، ۱۹۲۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۶) (صحیح لغيره)

معدیکرب او د حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دي، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: امیر (حاکم وخت) که چرې د تهمت او د شبهې په بناء باندې خلقو پسې اولگیدل نو هغوی لره به خراب کړي.

قوله: «إِنَّ الْأَمِيرَ إِذَا ابْتَغَى الرِّبَّةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ» دا حدیث مرفوع چه د ډیرو صحابه کرامو نه نقل دي جبير بن نفير، کثير بن مره، عمرو بن الاسود، مقداد بن معدیکرب او ابو امامه رضی اللہ عنہ، د دې مطلب او د پورته حدیث مطلب یو دي یعنی چه کوم حاکم او امیر د خپلو لاندې کسانو سره د تهمت او بدگمانی معامله کوي او په تصریح سره هغوی ټوکی نو دا اوگنړی چه هغوی نور هم خرابوي علامه مناوی فرمائی چه په دې حدیث سره مقصود امام ته ترغیب ورکول دي د تغافل او د خلقو د عیوبو په ترک تتبع سره، یعنی په هره خبره او هره کوتاهي باندې خلق رانیول نه دي پکار مصلحه ډیرې خبرې معاف کیدل او نظر انداز کول پکار دي.

[۴۸۹۰] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، قَالَ: أَتَى ابْنُ مَسْعُودٍ، فَقِيلَ: هَذَا فَلَانٌ تَقَطَّرُ لِحْيَتُهُ خَمْرًا، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "إِنَّا قَدْ نَهَيْنَا عَنْ التَّجَسُّسِ وَلَكِنْ إِنْ يَظْهَرُ لَنَا شَيْءٌ نَأْخُذُ بِهِ".

حضرت زید بن وهب بیان کوي چه حضرت عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ته یو سړې راوستلې شو او ورته اووئیلې شو چه دا فلاں سړې دي او دده د گيرې نه د شرابو څاڅکی غورځیري. نو عبد الله اووې: مونږ د تجسس نه منع کړې شوي یو، البته که څه خبره ظاهره او واضحه شوې وي نو مونږ به د هغې مواخذه کوو.

قوله: «أَتَى ابْنُ مَسْعُودٍ فَقِيلَ هَذَا فَلَانٌ تَقَطَّرُ لِحْيَتُهُ خَمْرًا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّا قَدْ نُهَيْنَا عَنِ التَّجَسُّسِ وَلَكِنْ إِنْ يَظْهَرُ لَنَا شَيْءٌ نَأْخُذُ بِهِ»

چا ابن مسعود رضی اللہ عنہ ته اووې چه د فلاڼی سړي د گيرې نه شراب څاڅی مطلب دا وو چه هغه را طلب کړی او د هغه نه تحقیق او کړی، نو هغوی او فرمائیل چه مونږ د تجسس نه منع کړې شوي یو که یو څیز د مسئلې په طور مونږ ته راشي نو هغه به اخلو.

بَابُ مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يُحِلُّ الرَّجُلَ قَدْ اغْتَابَهُ

بابه څوک چه خپل غیبت کوونکی لره معاف کړي

دلته په حاشیه باندې یو باب دي باب ما جاء فی الرجل یحل الرجل قد اغتابه، او د هغې د لاندې دا حدیث ذکر شوي دي «عَنْ قَتَادَةَ قَالَ أَيْعِزُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ أَبِي ضَمْصَمٍ - أَوْ ضَمْصَمٍ شَكَ ابْنُ عُبَيْدٍ - كَانَ إِذَا أَصْبَحَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعُرْضِي عَلَى عِبَادِكَ» او د دې نه پس یو روایت مرفوعا دي

[۴۸۸۶] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ ثَوْرٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: "أَيْعِزُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ أَبِي ضَمْصَمٍ أَوْ ضَمْصَمٍ شَكَ ابْنُ عُبَيْدٍ كَانَ إِذَا أَصْبَحَ، قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعُرْضِي عَلَى عِبَادِكَ".

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۲۳۰) (صحيح الإسناد)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۷) (صحيح)

د حضرت قتاده رضي الله عنه نه روایت دې فرمائی: آیا ستاسو نه ممکنه نه ده چه د ابو ضیغم یا د ابو ضمضم په شان شی، په نوم کښې محمد بن عبید ته شک دې. کله چه به سبا شو نو هغه به وئیل: ای الله! ما خپل عزت ستا د بندگانو دپاره صدقه کړې دې. (که چرې زما په دوی کښې چا بې عزتی کړې وی نو ما هغوی لره معاف کړې دې.)

[۴۸۸۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَجْلَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيَعِزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ أَبِي ضَمْضَمٍ، قَالُوا: وَمَنْ أَبُو ضَمْضَمٍ، قَالَ: رَجُلٌ فِيْمَنْ كَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِمَعْنَاهُ، قَالَ: عَرَضِي لِمَنْ شَتَمَنِي»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، قَالَ: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَمِيِّ، عَنْ ثَابِتٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَنَسٌ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَحَدِيثُ حَمَّادٍ أَصَحُّ.

د حضرت عبد الرحمن بن عجلان نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: "آیا په تاسو کښې څوک عاجز شته دې چه هغه د ابو ضمضم په شان شی؟ صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمائیل ابو ضمضم څوک دې؟ حضور ﷺ او فرمائیل ستاسو نه وړاندې یو کس تیر شوې دې. او د مذکوره بالا حدیث هم معنی ئې روایت کړو. فرمائی: چا چه ماته بد رد وئیلې وی زما عزت د هغوی دپاره (صدقه) دې. " امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دې روایت لره هاشم بن قاسم روایت کړو نو وې فرمائیل: عن محمد بن عبد الله العمی عن ثابت قال حدثنا انس عن النبي ﷺ. د مذکوره بالا حدیث هم معنی ئې بیان کړو. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه د حماد روایت زیات صحیح دې.

قوله: «أَيَعِزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ مِثْلَ أَبِي ضَمْضَمٍ». قَالُوا وَمَنْ أَبُو ضَمْضَمٍ قَالَ «رَجُلٌ فِيْمَنْ كَانَ قَبْلِكُمْ». بِمَعْنَاهُ قَالَ «عَرَضِي لِمَنْ شَتَمَنِي» یعنی رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په تاسو کښې یو هم نه شی کولې چه د ابو ضمضم په شان شی، صحابه کرامو رضي الله عنهم عرض او کړو څوک ابو ضمضم؟ رسول الله ﷺ او فرمائیل په تیرو امتونو کښې یو سړې وو چه دهغه دامعمول وو چه روزانه په ئې د سحر په وخت وئیل (اللَّهُمَّ إِنِّي قَدْ تَصَدَّقْتُ بِعَرَضِي عَلَى عِبَادِكَ) او په یو روایت کښې دې (قد تصدقت عرضی علی من شتمنی) چه ای الله زه خپل عزت ستا په بندگانو باندې صدقه کوم، یعنی هغوی لره د گناهونو نه د بچ کولو دپاره چه د الله پاک څوک بنده زما د وجې نه گناهکار نه وی.

د دې آیت کریمه د لیکلو په وخت زما په ذهن کښې دا آیت کریمه راغلو (خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ) رسول الله ﷺ دا فرمائی او حکم کوی چه د خلقو په عادت کښې د عفو او بخښنې عادت خپل کړئ.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱، ۶۷، ۱۹۲۱۵) (ضعیف)

باب فی السَّترِ عَنِ الْمُسْلِمِ

باب: ۳۸ - د مسلمان د پرده پوشی بیان

[۴۸۹۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَشِيطٍ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عَافِيَةَ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ رَأَى عَوْرَةَ فَسَتَرَهَا كَانَ كَمَنْ أَحْيَا مَوْءُوْدَةً".

د حضرت عقبه بن عامر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: خوګ چه په چا کښې څه بدې او وینې او بیا ئې په هغه باندې پرده واچوله نو گویا چه ده ژوندی څخه کړې شوې جینې ژوندی کړه.

قوله: «مَنْ رَأَى عَوْرَةَ فَسَتَرَهَا كَانَ كَمَنْ أَحْيَا مَوْءُوْدَةً» یعنی کوم انسان چه په یو مسلمان کښې څه عیب پټ او وینې او د هغې نه پس هغه دا پټ او ساتلو او په خلقو باندې ئې ښکاره نه کړو نو د دې سړی دا فعل د هغه سړی سره مشابه دې چه ژوندی ښځه کړې شوې ماشومه ژوندی کړې. (هغې لره د قبر نه راویستلو سره یا والدین لره د دفن کولو نه په منع کولو سره).

[۴۸۹۲] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَحَّيٍّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَشِيطٍ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عَافِيَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الْهَيْثَمِ يَذْكُرُ، أَنَّهُ سَمِعَ دُخَيْنًا كَاتِبَ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: كَانَ لَنَا جِرَانٌ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ فَهَيَّيْتُهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا، فَقُلْتُ لِعَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ: إِنَّ جِرَانَنَا هَؤُلَاءِ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ وَإِنِّي نَهَيْتُهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا فَأَنَا دَاعٍ لَهُمُ الشَّرْطُ، فَقَالَ: دَعُهُمْ، ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى عَقْبَةَ مَرَّةً أُخْرَى، فَقُلْتُ: إِنَّ جِرَانَنَا قَدْ أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُوا عَنْ شُرْبِ الْخَمْرِ وَأَنَا دَاعٍ لَهُمُ الشَّرْطُ، قَالَ: وَبِحُكِّ دَعُهُمْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ كَرَّمَ مَعْنَى حَدِيثِ مُسْلِمٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ: عَنْ لَيْثٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: لَا تَفْعَلْ وَلَكِنْ عَظُمُوهَا وَتَهَدَّ دُهُمُ.

حضرت دخین چه دا د حضرت عقبه بن عامر کاتب (سیکرټری) و و بیان کوی چه زمونږه څو ګاونډیان وو چه هغوی شراب څښل. ما هغوی لره منع کړو مګر هغوی منع شول. ما حضرت عقبه رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل، چه زمونږ دا ګاونډیان شراب څښی، ما دوی لره منع کړې دې مګر دوی منع نه شو. زه پولیس ته اطلاع ورکوم نو هغوی او فرمائیل پرېږده هغوی لره، زه بیا دوباره حضرت عقبه رضی اللہ عنہ ته راغلم او هغوی ته مې اوئیل چه زما دې ګاونډیانو د شرابو څښلو د پریځودو نه انکار کړې دې او زه هغوی لره پولیس ته ښایم نو هغوی او فرمائیل افسوس په تا باندې هغوی لره پرېږده. بې شکه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی. او مذکوره بالا روایت ئې ذکر کړو. امام ابوداؤد رحمته اللہ علیہ فرمائی چه حضرت هاشم بن قاسم د لیت نه په دې روایت کولو کښې فرمائیلې دی: داسې مه کوه بلکې هغوی ته نصیحت کوه او دهمکې ورکوه.

قوله: «أَنَّ سَمِعَ أَبَا الْهَيْثَمِ يَذْكُرُ أَنَّهُ سَمِعَ دُخَيْنًا كَاتِبَ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ كَانَ لَنَا جِرَانٌ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ فَهَيَّيْتُهُمْ الخ» ابو الهیثم وائی چه ما د دخین بن عامر الحجری نه واوریدل کوم چه د

(۱): تفرد به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۹۹۵۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۷/۴) (ضعيف)

(۲): تفرد به ابوداؤد، (۱۵۳/۴، ۱۵۸)، (تحفة الأشراف: ۹۹۲۴) (ضعيف)

عقبه بن عامر امير بصره مير منشی وو یعنی دخین به وئیل چه زما څه گاونډیان وو کوم چه د شرابو څکلو عادت وو ما به هغوی منع کول خو هغوی نه منع کیدل، ما عقبه بن عامر رضی الله عنه ته د هغوی شکایت اوکړو او ورته مې اووې چه زه په هغوی پسې شرطی (پولیس) راولم، هغوی او فرمائیل پرېږده هغوی، څو ورځې پس ما بیا هغوی ته دهغه شکایت اوکړو او ورته مې هم دا اووې چه پولیس راولم، نو هغوی دوباره هم زه منع کړم او وې فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی او پورته ذکر شوې حدیث ئې ذکر کړو، او په بل روایت کښې دی چه هغوی او فرمائیل چه داسې مه کوه بلکه هغوی پوهه کړه او وې یروه.

باب الْمَوَاحَاةِ

باب په خپل مابین کښې د رورولن بیان

[۴۸۹۳] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ فَإِنَّ لِلَّهِ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

حضرت سالم د خپل پلار (حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه) نه روایت کوی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: "مسلمان د مسلمان رور دی، نه په دې باندې ظلم او زیاتې کوی او نه دده لره دده په حالاتو باندې پرېږدی (چه دده هېڅ پرواه نه کوی، کوم کس چه خپل رور په څه کار کښې وی (چه د هغه څه ضرورت پورا کوی، نو الله تعالی دده په کار کښې وی (الله تعالی به ضرور دده څه کار یا حاجت پورا کوی)، او چا چه د چا مسلمان نه څه دک درد لرې کړو نو الله تعالی به د قیامت په ورځ باندې دده یو درد لره دفع کړی، او چا چه د یو مسلمان عیب لره پټ کړو، نو الله تعالی به د قیامت په ورځ باندې دده عیب لره پټوی."

﴿الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ فَإِنَّ لِلَّهِ فِي حَاجَتِهِ الْخ﴾

یو مسلمان د بل مسلمان رور دې دیني او اسلامي اخوت مراد دې نه دې په یو بل باندې ظلم کوی او نه دې هغه په څه مصیبت کښې گپړوی، او کوم سرې چه د خپل رور په کار کښې لگیا شی الله پاک د هغه حاجت پوره کوی، او کوم انسان چه د بل مسلمان نه د هغه پریشانی لرې کوی نو الله پاک ترې نه د قیامت په پریشانو کښې یو پریشانی لرې کړی، او کوم انسان چه د یو مسلمان پرده ساتی د قیامت په ورځ باندې به الله پاک د هغه پرده ساتی. ﴿ولا یسلمه﴾ کښې همزه د سلب دپاره ده په دې وجه معنی ئې د سلب حفاظت شوه یعنی په مصیبت کښې اچول. والله اعلم.

(۱) صحیح البخاری/المظالم ۳ (۲۴۴۲)، الإکراه ۷ (۶۹۵۱)، صحیح مسلم/البر والصلة ۱۵ (۲۵۸۰)، سنن الترمذی/الحدود ۳ (۱۴۲۶)، (تحفة الأشراف: ۶۸۷۷)، وقد أخرج: مسند احمد (۹۱/۲) (صحیح)

باب الْمُسْتَبَّانِ

باب: ۳۹ - کنخل کوونکی

په یو نسخه کښې دی باب الاستباب او په بله نسخه کښې دی باب فی السباب.

[۴۸۹۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلِمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمُسْتَبَّانِ: مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي مِنْهُمَا مَا لَمْ يَغْتَدِ الْمَظْلُومُ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرمايل په خپل مابين کښې کنخل کوونکی چه څه هم او وائی، د هغې گناه په ابتداء (شروع) کوونکی باندې ده ترڅو پورې چه مظلوم زیاتي اونه کړي.

قوله: ﴿الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي مِنْهُمَا مَا لَمْ يَغْتَدِ الْمَظْلُومُ﴾ استباب یعنی د یو بل ته کنخل کول د دواړو طرفونو نه، نو په دې صورت کښې حکم په حدیث کښې دا بیان کړې شوي دي چه د دې کنخلو وېال به ټول په شروع کوونکی باندې وی څوک چه په کنخلو کولو کښې مخکښې شوي دي خو په هغې کښې یو قید دي ﴿مَا لَمْ يَغْتَدِ الْمَظْلُومُ﴾ د مظلوم نه مراد چاته چه کنخل کړې شوي وو په شروع کښې یعنی په دې شرط چه مظلوم اعتداء اونکړي د هغه عدم اعتداء دا ده چه څنگه هغه ته یو ځل کنخل او کړې شو هغه هم په بدل کښې یو ځل کنخل او کړي، نو که دغه شان د یوې کنخلې تقابل په یوې سره کیدلو نو ترڅو پورې چه دا سلسله روانه وی نو په اول کنخل کوونکی به دا ټوله گناه وی خو که مظلوم اعتداء او کړه د یوې کنخلې په بدل کښې ئې دوه کنخلې او کړې نو د هغې حکم به دا نه وی بلکه په دې صورت کښې به دواړه په گناه کښې مشترک وی.

باب فِي التَّوَاضُعِ

باب: ۴۰ - د تواضع او انکسار بیان

د تواضع حقیقت او تعریف:

د تواضع تعریف په بذل کښې د لمعات نه داسې نقل کړې شوي دي ﴿هو التوسط بين الكبر والضعفة، والكبر هو رفع النفس الى ما هو فوق مرتبتها، والتواضع وقوفها في مقامها ومرتبتها﴾ یعنی تواضع د هغه درمیانی حالت نوم دي کوم چه د کبر او ضعة په مینځ کښې وی. یعنی خپل ځان لره په خپله مرتبه کښې ساتل نه د هغې نه پورته ختل او نه د هغې نه ښکته کیدل. (۱)، حضرت شیخ د شمائل په شرح خصائل کښې د باب ما جاء فی تواضع رسول الله ﷺ په شروع کښې لیکلې دي چه صوفیاء وائی چه حقیقت د تواضع د تجلی شهود د دوام نه بغیر نه حاصلیږي. اهـ

(۱): سنن الترمذي/البر والصلة ۵۱ (۱۹۸۱)، (تحفة الأشراف: ۱۴۰۵۳)، وقد أخرجه: صحيح مسلم/البر والصلة ۱۸ (۲۵۸۷) (صحيح)

(۲): پورته تلل کبر دي او ښکته تلل ضعة دي.

[۴۸۹۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ الْحَجَّاجِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَبْغَى أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلَا يَفْخَرُ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ".

د حضرت عياض بن حمار رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمايل بي شكه الله تعالى ماته وحی راليرلې ده چه تواضع او انكساری اختيار كړئ تردې پورې چه څوك دې په چا باندې ظلم او زياتي نه كوي او نه دې څوك په چا باندې فخر او كړي. قوله: «إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَبْغَى أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلَا يَفْخَرُ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ» رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه الله پاک په ما باندې دا وحی راليرلې ده چه تواضع اختيار كړئ (يعنی هر انسان دې خپل ځان په خپل مقام او مرتبه كښې اوساتي، چه هيڅوك په بل باندې ظلم او زياتي اونكړي او نه څوك په بل باندې فخر او كړي، په حديث كښې گويا د تواضع ثمره او د هغې نتيجه ذكر كړې شوې ده چه د تواضع په وجه باندې په انسان كښې دا صفت پيدا كيږي په دې وجه مشهوره ده چه خپل مينځ كښې اتفاق په تواضع باندې موقوف دي، كه د يو جماعت په ټولو افرادو كښې صفت د تواضع موندلې كيږي او هر يو په خپل مقام او مرتبه باندې اوسيري نو خپل مينځ كښې به د چا حق هم نه ضائع كوي او په بل باندې به زياتي نه كوي هر يو ته به د هغه حق رسيري او د يو بل د بل نه شكاييت نه وي، او د تواضع مطلب دا نه دي چه انسان خپل ځان د هر چا نه سپك گنري، او حقير گنرل هم اگر چه بعض لحاظ سره صحيح دي خو هغه په حقيقت كښې په تواضع كښې داخل نه دي هغه ځانله يو بيل حالت دي كوم چه په انجام باندې د نظر ساتلو په اعتبار سره موندلې شي، ځكه چه د خپل انجام چاته هم خبر نشته نو په دې حيثيت سره كه څوك خپل ځان د نورو نه سپك او گنري نو هغه امر اخر دي، په سالكين باندې بعض وختونو كښې چه كله د قبض كيفيت راخوړ شي هغه وخت هغوی ځانونه د ځناورو (سپو او خنزيرانو) نه هم زيات بدتر گنري.

بَابُ فِي الْإِتِّصَارِ

باب ۴۱- د بدل اخستوييان

د انتصار معنی ده انتقام، كوم چه جائز دي په اندازه د ظلم، خو احسن عفو ده. (بذل)

[۴۸۹۶] (۲) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ قَالَ: "بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَمَعَهُ أَصْحَابُهُ، وَقَعَ رَجُلٌ بِأَبِي بَكْرٍ فَأَذَاهُ فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ أَذَاهُ الثَّانِيَةَ، فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ أَذَاهُ الثَّالِثَةَ، فَانْتَصَرَ مِنْهُ أَبُو بَكْرٍ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ حِينَ انْتَصَرَ أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَوْجَدْتُ عَلَى يَأْ رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَزَلَ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ يُكَذِّبُكَ بِمَا قَالَ لَكَ، فَلَمَّا انْتَصَرْتَ وَقَعَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسْ إِذْ وَقَعَ الشَّيْطَانُ".

حضرت سعيد بن مسيب رضي الله عنه فرمائي چه يو ځل نبی کریم صلی الله علیه و آله ناست وو او د هغه سره خپل

(۱): سنن ابن ماجه ۱۶ (۱۷۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۱۶) (صحيح)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۵۹۷، ۱۳۰۵۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۷۲) (حسن لغیره)

صحابه کرام رضی الله عنہم هم وو چه یو سری حضرت ابوبکر رضی الله عنہ ته بد رد اووئیل او هغوی ته ئی اذیت اورسوو، نو حضرت ابو بکر رضی الله عنہ خاموش وو - هغه دوی ته په دویم ځل باندي اذیت ورکړو نو حضرت ابو بکر رضی الله عنہ خاموش وو بیا هغه په دریم ځل باندي حضرت ابوبکر رضی الله عنہ ته اذیت اورسوو نو حضرت ابو بکر رضی الله عنہ هغه ته په بدله کښې څه او فرمائیل کله چه حضرت ابو بکر بدله واخسته نو رسول الله صلی الله علیه وسلم پاسیدو، نو حضرت ابوبکر رضی الله عنہ او فرمائیل ای د الله رسوله آیا تاسو زما نه ناراضه شوی؟ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "د آسمان نه یوه فرشته نازله شوې وه چه هغې به ددې سری په وئیلو باندي دده تکذیب کولو، کله چه تا دده نه بدله واخسته نو شیطان راغی - او کله چه شیطان راغی نو زه نه کینم"

قوله: ﴿بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - جَالِسٌ وَمَعَهُ أَصْحَابُهُ وَقَعَ رَجُلٌ بِأَبِي بَكْرٍ فَأَذَاهُ فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ الْخ﴾

مضمون حدیث دا دې چه یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو اصحابو ترمینځه تشریف فرما وو چه په هغوی کښې صدیق اکبر هم وو نو یو سری صدیق اکبر ته بد اووې او زیادت ئې اوکړو چه په هغې سره هغوی ته تکلیف اورسیدو خو هغوی خاموش وو، په دویم ځل هم داسې اوشو هغه بد اووې نو هغوی خاموش وو، خو په دریم ځل صدیق اکبر رضی الله عنہ د دې کنځلو جواب ورکړو، په دې باندي رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه مجلس نه پاسیدو، صدیق اکبر رضی الله عنہ د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس اوکړو یا رسول الله صلی الله علیه وسلم آیا تاسو زما نه خفه شوی؟ نو هغوی او فرمائیل د آسمان نه یو فرشته راکوزه شوې وه چاچه د دې بد ویونکی تردید او تکذیب کولو، خو چه کله تا د هغه د کنځلو جواب ورکړو او انتقام دې واخستلو نو هلته په مینځ کښې شیطان واقع شو، د شیطان د واقع کیدو نه پس زما هلته کیناستل مناسب نه وو.

[۴۸۹۷] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ يَسُبُّ أَبَا بَكْرٍ وَسَاقَ نَحْوَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، كَمَا قَالَ سُفْيَانُ.

د حضرت ابو هريره رضی الله عنہ نه روایت دې چه یو کس به حضرت ابوبکر رضی الله عنہ ته بد رد وئیل - او د مذکوره بالا حدیث هم معنی ئې روایت بیان کړو - امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه صفوان ابن عیسی د ابن عجلان نه هم داسې روایت کړې دې لکه څنگه چه صفوان کړې دې -

د دې نه په روستو روایت کښې هم دا قسم بله واقعه ذکر ده ﴿قَالَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَعِنْدَنَا زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ الْخ﴾

[۴۸۹۸] (٢) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، وَحَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، أَخْبَرَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، الْمَعْنَى وَاحِدٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ، قَالَ: كُنْتُ أَسْأَلُ عَنِ الْإِنْتِصَارِ وَلَكِنْ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ سورة الشورى آیه ۴۱، فَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ بْنُ جُدْعَانَ، عَنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ أَمْرًا أَبِيهِ، قَالَ ابْنُ عَوْنٍ: وَزَعَمُوا أَنَّهَا كَانَتْ تَدْخُلُ عَلَى أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: قَالَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ: "دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَنَا

(١): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۳۱۶۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۴۲) (ضعيف)

(٢): تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۱۳۰) (ضعيف الإسناد)

زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ، فَجَعَلَ يَصْنَعُ شَيْئًا بِيَدِهِ، فَقُلْتُ: بِيَدِهِ حَتَّى فَطَنْتُهَا هَا، فَأَمْسَكَ وَأَقْبَلَتْ زَيْنَبُ تَقَحُّمًا لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَفَنَمَّا هَا فَأَبَتْ أَنْ تَتَمَّيَّ، فَقَالَ لِعَائِشَةَ: سَيِّبَا فَسَيِّبَا فَعَلَبْتَهَا، فَأَنْطَلَقَتْ زَيْنَبُ إِلَيَّ عَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ، فَقَالَتْ: إِنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَقَعَتْ بِكُمْ وَقَعْتُ فُجَاءَتْ فَاطِمَةُ، فَقَالَ هَا: إِنَّهَا جِيئةُ أَبِيكَ وَرَبِّ الْكُعْبَةِ فَأَنْصَرَفْتُ، فَقَالَتْ لَهُمْ: أَتَيْ قُلْتُ لَهُ كَذَا وَكَذَا، فَقَالَ لِي: كَذَا وَكَذَا، قَالَ: وَجَاءَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَلَّمَهُ فِي ذَلِكَ.

حضرت (عبد الله) ابن عون رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما به د قرآن په دې آیت کریمه کښې { وَلَمَّا انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأَلَيْكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ } د وارد لفظ د [انتصار] د معنی پوښتنه کوله چه ماته علی ابن زید بن جدهان د خپلې مور ام محمد نه روایت او کړو او ابن عون وائی: ددغه خلقو خیال وو چه ام محمد به ام المؤمنین (حضرت عائشې رضی اللہ عنہا) ته راتله - ام محمد وئیلې دی: ام المؤمنین رضی اللہ عنہا فرمائیلې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته تشریف راوړو، او زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا هم مونږ سره وه، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څه او کړل په لاس خپل سره (یعنی ښکته چه ښځه خاوند وی) نو ما د هغه لاس او نیولو او هغه لره مې په اشارې سره پوهه کړو چه هغه (زینب رضی اللہ عنہا هم) زمونږ سره ده - نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم منع شو - بیا حضرت زینب رضی اللہ عنہا راغله او حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته ئې خبرې کولې نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت زینب رضی اللہ عنہا لره منع کړله مگر هغه منع نه شوله نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشې رضی اللہ عنہا ته او فرمائیل چه دې ته جواب ورکړه، چنانچه هغې په دې انداز کښې جواب ورکړو او په (سیده زینب رضی اللہ عنہا باندې) غالبه شوه - نو حضرت زینب رضی اللہ عنہا حضرت علی رضی اللہ عنہ ته لاره اووې فرمائیل سیده عائشه رضی اللہ عنہا ستاسو د بنو هاشمو په باره کښې داسې داسې وائی او داسې داسې کوی، نو حضرت فاطمه رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغله نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته او فرمائیل په رب د کعبې مې دې قسم وی ادا ستا د پلار محبوبه ده - چنانچه حضرت فاطمه رضی اللہ عنہا واپس، لاره (حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت زینب رضی اللہ عنہا ته) ئې اووئیل چه ما هغه ته داسې داسې وئیلې دی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم ما ته داسې داسې فرمائیلې دی چنانچه حضرت علی رضی اللہ عنہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغې او د هغه سره ئې په دې باره کښې خبرې او کړې -

سیده عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا خپله یو واقعه بیانوي چه یو ځل داسې اوشو چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما کور ته تشریف راوړلو دې وخت کښې اتفاقا زما په کور کښې زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا د مخکښې نه موجود وه. (چه د هغې علم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته نه وو) نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خپل لاس مبارک زما طرف ته راوړد کړو او څه ئې کول یعنی (هغه عادت کوم چه د زوجینو ترمنځه کوی) ما په لاس سره اشاره او کړه او د زینب رضی اللہ عنہا هلته موجودگي باندې مې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته خبر ورکړو نو هغوی منع شو، زینب رضی اللہ عنہا زما په اشاره باندې پوهه شوه او هغه په دې باندې خفه شوه تردې چه عائشې رضی اللہ عنہا ته ئې بدې وئیل شروع کړل، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه منع هم کړه خو هغه منع نه شوه او هم هغه شان ئې بدې وئیلې، په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عائشې رضی اللہ عنہا ته او فرمائیل ته هم د دې جواب ورکوه، د عائشې رضی اللہ عنہا د فصاحت او بلاغت څه شان وو چه کله هغې وینا شروع کړه نو زینب رضی اللہ عنہا ته ئې شکست ورکړو، بیا زینب هلته ایساره

نه شوه او نيغه علي عليه السلام ته لاره او هغوی ته ئې د عائشې رضي الله عنها شکايت او کړو چه هغوی تاسو ټولو ته يعنی بنو هاشم ته بدې ردې وئيلې، عائشه رضي الله عنها هاشميه نه وه، او زينب رضي الله عنها د خپلې مور د طرف نه هاشميه وه چه هغه د صفيه بنت عبدالمطلب لور وه، په دې وجه خبره په خاندان باندې راغله، په علي او فاطمه رضي الله عنها باندې هم دا خبره بده اولگيده، پس فاطمه رضي الله عنها د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه رسول الله صلى الله عليه وسلم هغې ته يو مختصر شان جمله او فرمايېله «إِنَّهَا حَبَّةُ أَيْلِكِ وَرَبُّ الْكَفَّةِ» چه آيا تاته پته نشته چه هغه زما نيازبينه ده (بيا زه هغې ته څه او ايم) په دې باندې هغه واپس شوه، او واپس تلو سره ئې د خپل کور خلقو ته هم دا خبره نقل کړه چه ما رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض کړې وو خو هغوی دا جواب را کړو، د دې نه پس علي عليه السلام رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغلو او هغوی سره ئې دې باره کښې خبرې او کړې.

په دوه متعارض قصو کښې تطبيق او توجيه :

مصنف رحمه الله په دې باب الانتصار کښې دا دوه مختلف قصې ذکر فرمايلې دي د اول تعلق د صديق اکبر عليه السلام سره وو او د دويمې قصې تعلق د هغوی د لور سيده عائشه رضي الله عنها سره، په دواړو قصو کښې ډير بعد دې، لکه چه ښکاره ده په اول قصه کښې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په انتصار باندې خفه شو او دلته ئې په دې قصه کښې خپله د دې امر او فرمايېلو، ددې ډير توجيهات کړې شوي دي يو دا چه د صديق اکبر شان ډير اعلى او ارفع وو د عائشې رضي الله عنها هغه مقام نه وو په دې وجه د دواړو قصو حکم بيل بيل دې، يو توجيه دا کړې شوې ده چه مقصود په دواړو ځايونو کښې يو دې يعنی دفع د فتنې، په اول قصه کښې د هغې دفعه زياته غوره په سکوت کښې وه او دلته د هغې دفعه په انتصار کښې وه، او يا داسې بيان کړه چه د صديق اکبر عليه السلام په واقعه جوابي کاروائى کونکې فرشته وه او د چا نه چه انتقام اخستلې کيدو هغه يو پردې سرې وو، او په دويمه قصه کښې دواړو طرفونو ته خپل عزيزات وو، په دې وجه دلته جواب د فرشتې خوښ نه کړې شو چه هغه هم خپله ده، او يا دې دا اوئيلې شى چه په بله قصه کښې د زينب رضي الله عنها ايراد د عائشې رضي الله عنها نه راستنيدو سره د رسول الله صلى الله عليه وسلم طرف ته واپس کيدلو، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د طرف نه مدافعت کول په هر مسلمان باندې فرض دی، او يو جواب دا هم کيدې شى چه دا دويم روايت سندا ضعيف دې محدثينو په دې باندې کلام کړې دې قال المنذرى فيه على بن زيد بن جدهان لا يحتج بحديثه، وام محمد مجهولة.

باب فى النهى عن سب الموتي (۱)

باب مروتہ د بدر د وئيلو د ممانعت بيان

[۴۸۹۹] (۱) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا مَاتَ صَاحِبُكُمْ فِدْعُوهُ وَلَا تَقْعُوا فِيهِ".

(۱) واستثنى منه البخاري حيث ترجم باب ذكر شرار الموتى واستدل بسورة تبت (هامش البذل)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۲۸۲)، وقد أخرجه: الرقاق ۴۲ (۶۵۱۶)، سنن النسائي/الجنائز ۵۲ (۱۹۳۸)، مسند احمد (۱۸۰/۶) (صحيح)

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل : ستاسو نه چه خوک مړه شی نو د هغه عیب چینی مه کوی -
 قوله: «إِذَا مَاتَ صَاحِبُكُمْ فَدَعُوهُ لَا تَقْعُوا فِيهِ»

یعنی کله چه ستاسو خوک خپل یا ملگری وفات شی نو هغه پریرېدی یعنی په بدی سره مه ئې یادوی، «لَا تَقْعُوا فِيهِ» دا جمله ثانیه د اولی تفسیر کوی او ترجمه الباب هم د مصنف رحمته الله هم دا دې چه د مر انسان په بدی سره ذکر نه دی کول پکار، دا روایت په ترمذی کښې هم دې په کتاب المناقب کښې باب فی فضل ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم او د هغې الفاظ دا دی «خیرکم خیرکم لاهله وانا خیرکم لاهلی، واذما مات صاحبکم فدعوه» او د هغې په حاشیه کښې د صاحب په مصداق کښې دوه قوله دی یو دا چه د دې نه مراد خپله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دې او مطلب دا دې چه کله زه د دې دنیا نه لار شم او وفات شم نو زما په فراق کښې ډیر مه غمژن کیږئ چه هر وخت ما یادوی بلکه په خپلو کارونو کښې اولگئ، او یا مطلب دا دې چه زما د مرگ نه پس ما پریرېدی زما عترت (اولاد) ته په تکلیف ورکولو باندې ماته تکلیف مه راکوی، او دویم قول دا دې چه د صاحبکم نه مراد «احدکم» دې بیا د دې په مطلب کښې هم دواړه احتمال دی چه کله په تاسو کښې د چا وفات اوشی نو د هغه د مساوی ذکر پریرېدی، او یا مطلب دا دې چه د هغه زیات یادول پریرېدی، او د هغه په یادولو باندې مه ژارئ، د باب په دویم حدیث کښې دی «اذکروا محاسن مؤتاکم» یعنی د خپلو مرو صرف محاسن بیانوی کوم چه په هغوی کښې موندلې شو عیبونه ئې مه بیانوی.

شرح الحديث من كلام المحدث الكنگوهی :

د حضرت کنگوهی په تقریر کښې دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مطلق موتی نه دې فرمائیلې بلکه «موتاکم» ئې فرمائیلې دې چه اشاره ده د «موتی المؤمنین» طرف ته لهذا د نهی تعلق به د هغه اموات سره وی چه د هغه مرگ علی سنة المسلمین وی یعنی د مسلمانانو په طریق باندې، او د چا طریقچه چه د مسلمانانو د طریق خلاف وی مثلاً اهل بدعت نو د هغوی د عیبونو نه سکوت جائز نه دې چه خلق د هغه طریقچه اختیار نه کړی، خو دا ضروری ده چه د هغه د عیبونو اظهار د الله پاک دپاره وی د خپل نفس د تشفی او د مړی د سپکاوی په طور نه وی. اه.

[۴۹۰۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ أَبِي الْمَكِّيِّ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ".

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل د خپلو مرو حوبی بیانوی او د هغوی د بدو نه منع شی -

(۱): سنن الترمذی/الجنائز ۳۴ (۱۰۱۹)، (تحفة الأشراف: ۷۳۲۸) (ضعیف) (عمران بن انس ضعیف راوی هی (۱))

باب فِي النَّهْيِ عَنِ الْبَغْيِ

باب ۴۳- د حد نه د تجاوز کولو د ممانعت بیان

[۴۹۰۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سَفْيَانَ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ضَمْضَمُ بْنُ جُوَيْسٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "كَانَ رَجُلَانِ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مُتَاخِيَيْنِ، فَكَانَ أَحَدُهُمَا يُذْنِبُ وَالْآخَرُ مُجْتَهِدٌ فِي الْعِبَادَةِ، فَكَانَ لَا يَزَالُ الْمُجْتَهِدُ يَرَى الْآخَرَ عَلَى الذَّنْبِ، فَيَقُولُ: أَقْصِرْ، فَوَجَدَهُ يَوْمًا عَلَى ذَنْبٍ، فَقَالَ لَهُ: أَقْصِرْ، فَقَالَ: خَلْنِي وَرَبِّي أَبْعَثَ عَلَيَّ رَقِيبًا، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ أَوْ لَا يُدْخِلُكَ اللَّهُ الْجَنَّةَ فَقَبِضْ أَرْوَاحَهُمَا، فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَقَالَ لِهَذَا الْمُجْتَهِدِ: أَكُنْتَ بِي عَالِمًا أَوْ كُنْتَ عَلَيَّ مَا فِي يَدِي قَادِرًا، وَقَالَ لِلْمُذْنِبِ: أَذْهَبَ فَأَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وَقَالَ لِلْآخَرِ: أَذْهَبُوا بِهِ إِلَى النَّارِ"، قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَكَلِّمَ بِكَلِمَةٍ أَوْ بَقِيَّتِ دُنْيَاةً وَآخِرَتُهُ.

حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمائي چه ما د رسول اله نه نه اوريدلي دي هغه فرمائيل: "په بنی اسرائیلو کښې دوه کسان وو په خپل مابین کښې رونه جوړ شوې وو - یو په گناهونو کښې مبتلا وو او دویم کس به په عبادت کښې مشغول وو - په عبادت کښې مشغول کس چه به کله دویم لره په گناه کښې اولیدو نو هغه ته به ئې وئیل چه منع شه، آخر یو ځل ده دغې دویم کس لره په گناه کښې اولیدو نو هغه ته ئې اووئیل منع شه هغه اووې مالره پرېږده زما معامله زما د رب سره ده آیا ته په ما باندې څه چوکیدار جوړ کړې شوې ئې؟ نو هغه اووې په الله قسم الله تعالی به تالره معاف نه کړی یا تا به جنت ته داخل نه کړی - چنانچه هغه دواړه مړه شو او رب العالمین ته دواړه جمع کړې شو، نو الله تعالی هغه کس ته اووې کوم چه په عبادت کښې مصروف وو: آیا ته زما متعلق زیات عالم وې یا څه چه زما په لاس کښې دی تاته په هغې باندې زیات قدرت حاصل وو؟ او بیا ئې گنهیگار ته او فرمائیل: څه زما په رحمت سره جنت ته داخل شه - او د دویم متعلق ئې او فرمائیل ده لره جهنم ته بوځئ - حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمائي زما دې قسم وی په هغه ذات باندې د چا په قبضه کښې چه زما روح دې اهغه داسې خبره کړې وه چه دهغه ئې دنیا او آخرت تباه کړو -

قوله: «كَانَ رَجُلَانِ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مُتَاخِيَيْنِ فَكَانَ أَحَدُهُمَا يُذْنِبُ وَالْآخَرُ مُجْتَهِدٌ فِي الْعِبَادَةِ الْخ»

د ابو هريره رضي الله عنه نه مرفوعا روایت دي چه په بنی اسرائیلو کښې دوه سړی وو د یو بل ملگری او دوستان په هغوی کښې یو گناه کونکې وو، او دویم مجتهد فی العبادة وو، یعنی عبادت او مجاهده کونکې، نو دې عابد چه به خپل ملگری په گناهونو باندې لیدو نو هغه به ئې پوهولو او خبردارې به ئې ورکولو، یوه ورځ داسې کار او شو چه هغه یو گناه کوله دې عابد هغه سړې د عادت مطابق منع کړو نو هغه اووې «خَلْنِي وَرَبِّي» چه ته ما په خپل رب باندې پرېږده زه پوهه شه او زما رب پوهه شه او دا ئې هم ورته اوئیل چه ته ما باندې رقیب او ذمه دار جوړ کړې شوې ئې، په دې باندې هغه عابد ته غصه ورغله او هغه اووې «وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ لَكَ» یعنی قسم خورلو سره ئې اووې چه ستا مغفرت به نه کیږي، پس چه کله دا

۱: تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۱۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۳/۲) (صحيح)

دواړه وفات شو نو په عالم برزخ کښې د دې دواړو معامله د رب العلمين مخکښې پيش کړې شوه نو په دې عابد مجاهد باندې جرح او کړې شوه چه آيا تاته د دې خبرې علم وو چه زه به د دې سړي مغفرت نه کوم، او يا زما مغفرت او عدم مغفرت ستا په اختيار کښې دې او بيا د دې نه پس فيصله اوشوه د دې مجرم دپاره چه ته جنت ته لاړ شه زما په رحمت باندې او د دې عابد په باره کښې اوښلې شو چه دې جهنم ته داخل کړئ.

قوله: «قال ابوهريره وَاللّٰى نَفْسِىْ بِيَدِهِ لَتَكَلِّمَ بِكَلِمَةٍ اَوْ يَنْقُتَ ذَنْبًا وَّآخِرَتُهُ»

ابوهريره رضي الله عنه په دې باندې فرمائى چه زه قسم خوړلو سره وایم چه دې سړى د خولې نه يو خبره راويستلې وه کومې چه دهغه دنيا او آخرت تباه کړو.

او د باب په دويم حديث کښې دى چه په ټولو گناهونو کښې داسې گناه چه دهغې سزا د آخرت سره سره په دنيا کښې هم زر ملاويږي هغه ظلم او قطع رحمى ده، د دې دوو نه علاوه بله هيڅ گناه داسې نه ده.

[۴۹۰۲] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْبٍ، عَنْ عِيْنَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ ذَنْبٍ أَجْدَرُ أَنْ يُعَجِّلَ اللَّهُ تَعَالَى لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مِمَّا يَذْخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِثْلُ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ".

د حضرت ابو بکره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل: "هيڅ يوه گناه دومره لائقه نه ده چه دهغې کوونکى ته الله تعالى په دنيا کښې سزا ورکړي - او دهغې سره سره په آخرت کښې هم سزا ورکړي لکه څومره چه ظلم او زياتي او قطع رحمى ده."

باب فِي الْحَسَدِ

بابه ۴۴ - د حسد بيان

[۴۹۰۳] (٢) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ صَالِحٍ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ يَعْنِي عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي هَيْمٍ، عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ"، أَوْ قَالَ: الْعُشْبَ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل: د حسد نه خپل ځان لره بچ کړئ، بې شکه حسد نيکي داسې خوري لکه څنگه چه اور خشاک خوري ... يائي او فرمائيل ... گيا خوري."

قوله: «إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ أَوْ قَالَ الْعُشْبَ»

ځان بچ کړئ د حسد کولو نه ځکه چه حسد د انسان نيکي داسې خوري لکه اور چه لرگي يا گيا لره.

(حسد او غبطه)

د حسد تعريف دا دې: د بل دنعمت زوال غوښتل، د حضرت ناظم مولانا اسعد الله صاحب رحمته الله

(١): سنن الترمذي/صفة القيامة ٥٧ (١٥١١)، سنن ابن ماجه/الزهد ٢٣ (٤٢١١)، (تحفة الأشراف: ١١٦٩٣)، وقد أخرجه:

مسند احمد (٣٨/٥) (صحيح)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٥٤٨٨) (ضعيف)

نه مونږ هم دغه شان اوریدلې وو، او یو وی غبطه چه بل سره څه نعمت لیدو باندې دهغي د حصول تمنا کول، قطع نظر د دې نه چه هغه نعمت هغه سره پاتې شی یا نه شی، او په حسد کښې د دې برعکس مقصود دا وی چه هغه سره نه وی که ماته ملاؤ شی او که نه شی.

[۴۹۰] (۴) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي الْعَمِيَاءِ، أَنَّ سَهْلَ بْنَ أَبِي أَمَامَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ دَخَلَ هُوَ وَأَبُوهُ عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ بِالْمَدِينَةِ فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَهُوَ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ، فَإِذَا هُوَ يُصَلِّي صَلَاةً خَفِيفَةً دَقِيقَةً كَأَنَّمَا صَلَاةُ مُسَافِرٍ أَوْ قَرِيبًا مِنْهَا فَلَمَّا سَلَّمَ، قَالَ أَبِي: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، أَرَأَيْتَ هَذِهِ الصَّلَاةُ الْمَكْتُوبَةُ أَوْ شَيْءٌ تَنَفَّلْتَهُ؟ قَالَ: إِنَّهَا الْمَكْتُوبَةُ وَإِنَّمَا لَصَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَا أَخْطَأْتُ إِلَّا شَيْئًا سَهَوْتُ عَنْهُ، فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يَقُولُ: "لَا تُشَدُّ دُوعَالِي أَنْفُسِكُمْ فَيُشَدُّ عَلَيْكُمْ، فَإِنَّ قَوْمًا شَدُّوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَتِلْكَ بَقَايَاهُمْ فِي الصَّوَامِعِ وَالْدِيَارِ وَرَهَبَانِيَّةٍ ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَا هَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ عَدَا مِنَ الْعَدِ، فَقَالَ: أَلَا تَرَكِبُ لِيَتَنَظَّرَ وَلِتَعْتَبِرَ، قَالَ: نَعَمْ، فَرَكِبُوا جَمِيعًا فَإِذَا هُمْ بِدِيَارٍ بَادٍ أَهْلِهَا وَانْقَضُوا وَفَنُوا خَاوِيَةً عَلَى عُرُوشِهَا، فَقَالَ: أَتَعْرِفُ هَذِهِ الدِّيَارَ، فَقُلْتُ: مَا أَعْرِفُنِي بِهَا وَبِأَهْلِهَا، هَذِهِ دِيَارُ قَوْمٍ أَهْلَكَهُمُ الْبَغْيُ وَالْحَسَدُ إِنَّ الْحَسَدَ يُطْفِئُ نُورَ الْحَسَنَاتِ وَالْبَغْيُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ وَالْعَيْنُ تَزْنِي وَالْكَفُّ وَالْقَدَمُ وَالْحَسَدُ وَاللِّسَانُ وَالْقَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ.

حضرت سهل بن ابو امامه رضي الله عنه بيان کوی چه د هغه پلار صاحب په مدينه منوره کښې حضرت انس بن مالک رضي الله عنه ته لاړو، - دا د حضرت عمر بن عبد العزيز د دور خبره ده، او هغه د مديني گورنر وو، مونږ حضرت انس رضي الله عنه ته اورسيدو نو هغه ډير زيات خفيف مونځ لوستو، گویا چه د مسافر مونځ وی یا هغي ته نژدې - کله چه هغه سلام واپولو نو زما پلار پوښتنه او کړه: الله تعالی دې په تا باندې رحم او کړی ادا او بنائې چه دا فرض مونځ وو یا تاسو څه نفل او کړل؟ هغوی او فرمائیل: دا فرض مونځ وو او د نبی کریم صلی الله علیه و آله مونځ به هم داسې وو ما د هغي نه څه څیز نه دې پریخودې سوا ددې نه که څه څیز هیر شوې وی - (نو هغه جدا خبره ده) هغوی او فرمائیل چه رسول الله صلی الله علیه و آله به فرمائیل: په خپلو ځانونو باندې سختی مه کوی، بې شکه څو قومونو په ځان باندې سختی او کړه نو الله تعالی هم په هغوی باندې سختی او فرمائیل - د ځنگل په عبادت خانو کښې او په گرجو کښې دننه ددغي خلقو باقی افراد دی - (چه د هغوی په قرآن مجید کښې ذکر دې - دغي خلقو رهبانیت لره اختیار کړو، هغوی دا بدعت ایجاد کړو، مونږ په هغوی باندې فرض کړې نه وو - [الحديد: ۲۷] بیا مونږ په بله ورځ باندې د سحر په وخت کښې ورغلو نو هغوی او فرمائیل آیا تاسو نه سوریرئ (په خپلو سورلو باندې) چه څه اووینئ او عبرت حاصل کړئ - زما پلار اووې هان مونږ څو - چنانچه مونږ ټول سواره شو - نو هغوی مونږ ته څو کلی اوښودل چه د هغي خلق هلاک شوې وو او هغوی برباد کړې شوې وو او د هغوی کورونه په خپلو چتونو باندې راپریوتې وو - هغوی او فرمائیل: آیا تاسو دا کلی پیژنئ؟ زما پلار اووې نه - ما ته ددې کلو او ددې خلقو څه علم نشته دې - هغوی او فرمائیل چه دا د هغه قوم کلی دی چه هغوی

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۹) (حسن) ملاحظه هو: سلسلة الاحاديث الصحيحة، للالباني ۳۱۲۴ وتراجع

لره بغاوت او حسد برباد کړې دی. بې شکه حسد د نیکو نور لره مړ کوی او بغاوت د هغې تصدیق کوی یا د هغې تکذیب کوی. سترگه زنا کوی او بیا لاس، پښه، جسم، ژبه او شرم گاه د هغې تصدیق کوی یا تکذیب.

قوله: «أَنَّهُ دَخَلَ هُوَ وَأَبُوهُ عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ بِالْمَدِينَةِ» زمونږ په موجوده نسخه کښې د دې نه پس د حدیث متن دا دی: «لَا تُشَدُّوْا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَيُشَدَّدَ عَلَيْكُمْ فَإِنْ قَوْمًا شَدُّوْا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّدَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَمِنْ ذَلِكَ بَقَايَاهُمْ فِي الصَّوَامِعِ وَالذِّبَارَاتِ (وَرَهْبَانِيَّةٍ ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنَاَهَا عَلَيْهِمْ)» خو صرف د دې متن د ترجمه الباب سره مطابقت نشته دلته چا په روایت کښې اختصار کړې دی او د دې روایت کافی حصه پریخودلې شوه کومه چه په بعض نسخو کښې ده او هغه متروک حصه زمونږ د نسخې په حاشیه باندې ذکر ده هغه دې او کتلې شی هم د هغې په یو ځای کولو سره د حدیث ترجمه الباب سره موافقت پیدا کیږي، مونږ د پوره روایت مضمون لیکو، عربی عبارت دې په حاشیه کښې او کتلې شی، سهل بن امامه فرمائی چه یو ځل زه او زما والد صاحب ابو امامه د انس رضی الله عنه کور ته لاړو مدینې منورې ته، او دا د هغه زمانې خبره ده چه د مدینې طیبې امیر عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه وو، چه کله مونږ هلته هغوی ته اورسیدو نو هغوی هغه وخت مونږ کولو ډیر مختصر او خفیف شان لکه څنگه چه مسافر مونږ کوی. چه کله سیدنا انس رضی الله عنه د مانځه نه سلام او گرځولو نو زما والد یعنی ابو امامه هغوی ته اووې چه الله پاک دې په تاسو باندې رحم او کړی دا چه تاسو مختصر مونږ کولو دا فرض مونږ وو یا نفل، نو هغوی او فرمائیل چه دا فرض مونږ وو او دا ئې هم او فرمائیل چه رسول الله صلی الله علیه و آله به هم داسې مونږ کولو، ما بالکل هم هغه شان کړې دې، خو که څه خیز رانه سهوا پاتې شوې وی نو هغه بیله خبره ده او بیا انس رضی الله عنه هغه او فرمائیل څه چه پورته په متن کښې دی هغه دا چه رسول الله صلی الله علیه و آله به فرمائیل: پخپل ځان باندې تشدد مه کوئ یعنی په احکاماتو باندې عمل کولو کښې غلو مه کوئ، په اعتدال سره چلیږئ گینې الله پاک به مو واقعی په شدت کښې اخته کړی، یعنی که تاسو په خپلو ځانونو شدت کوئ نو بیا به الله پاک هم تاسو د دې شدت مکلف کړی ځکه چه بعض اهل کتابو په خپلو ځانونو باندې تشدد او کړو نو الله پاک هم په هغوی باندې تشدد او فرمائیلو او نن صبا چه په دې صوامع او گرجو کښې کوم خلق مقیم دی دا هم د هغوی باقی او پاتې شوې دی یعنی چا چه په خپلو ځانونو باندې تشدد کړې وو، چه د هغې ذکر الله پاک په دې آیت کریمه کښې کړې دې «وَرَهْبَانِيَّةٍ ابْتَدَعُوْهَا مَا كَتَبْنَاَهَا عَلَيْهِمْ» او په هغه دویمه نسخه کښې دا دی چه د هغې مضمون دا دی: سهل وائی چه زما والد په بله ورځ سحر بیا د انس رضی الله عنه په خدمت کښې حاضر شو او انس رضی الله عنه ته ئې اووې چه بهر نه راوځئ چه لږ په سورلۍ باندې د زمکې سیر او کړو د عبرت او غور دپاره، نو هغوی او فرمائیل تههیک ده څه چه څو، دوی سواره شو او روان شو (ممکنه ده چه نور ملگری به هم ورسره وو ځکه چه په روایت کښې د جمع صیغه ده په تلو تلو کښ په څه کورونو باندې تیر شو چه د هغې اوسیدونکي فنا شوې وو او ختم شوې وو، دا کورونه داسې وو چه د هغې دیوالونه او چهتونه راپریوتلې وو نو د

هغې په لیدو باندې ابو امامه د انس رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه تاسو دا کورونه پیژنئ، یعنی د چا وو نو هغوی جواب ورکړو « مَا أَعْرِفُنِي بِهَا وَبِأَهْلِهَا » دا صیغه د تعجب ده، چه زما نه زیات دا کورونه او د دې اهل څوک پیژنی، او بیا ئې او فرمائیل چه دا د داسې خلقو کورونه دی کوم چه هلاک او برباد کړل ظلم او حسد « إِنَّ الْحَسَدَ يُطْفِئُ نُورَ الْحَسَنَاتِ وَالْبَغْيُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ أَوْ يُكَذِّبُهُ » چه دا حسد داسې سپیره خصلت دې چه د نیکو نور ختموی او د انسان ظلم کول دا د دې حسد تصدیق کوی یا تکذیب یعنی نظر حسد (۱) دپاره ظلم د هغه تصدیق کوی چه دا نظر نظر د حسد وو، او عدم بغی (ظلم نه کول) دا د نظر حسد تکذیب کوی، یعنی ظلم چه دې نو دا علامت د حسد دې، او ترک ظلم او عدم البغی دا علامت دې د عدم حسد، والعین تزنی والكف والقدم والجسد واللسان والفرج يصدق ذلك او یکذبه... یعنی د سړی سترگې هم زنا کوی او لاس هم او خپې هم او ژبه هم او د دې اعضاء د زنا کولو تصدیق یا تکذیب چه اصل زنا ده هغه شرمگاه کوی، یعنی د دې اندامونو نه د زنا کیدل یا نه کیدل په تصدیق فرج او تکذیب فرج باندې موقوف دې د زنا بالفرج نه د دې اعضاء زنا کار کیدل ثابتیږی او د ترک زنا بالفرج نه ثابتیږی چه دا اندامونه زنا کار نه دی.

د حدیث په دې آخری ټکړه کښې اشاره ده هغه حدیث مرفوع طرف ته کوم چه په کتاب النکاح کښې په باب ما یومر به من غض البصر کښې تیر شوی دې: « إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حِفْظَهُ مِنَ الزَّانَا قَرْنَا الْعَيْنَيْنِ النَّظْرُ وَزَنَا اللِّسَانِ الْمَنْطِقُ وَالنَّفْسُ تَمْنَى وَتَشْتَهَى وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ وَيُكَذِّبُهُ » او د دې شرح هم هلته تیره شوې ده.

د دې پوره حدیث نه پس دا حدیث د ترجمة الیاب موافق شو ځکه چه په دې حدیث کښې دی « ان الحسد يطفى نور الحسنات ».

باب فی اللعن

بابه ۴۵- ذلعت بیان

[۴۹۰۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ رَبَاحٍ، قَالَ: سَمِعْتُ نُمَيْرَانَ يَذْكُرُ عَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا لَعَنَ شَيْئًا صَعِدَتِ اللَّعْنَةُ إِلَى السَّمَاءِ، فَتُغْلَقُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا ثُمَّ تَهْبِطُ إِلَى الْأَرْضِ فَتُغْلَقُ أَبْوَابُهَا دُونَهَا، ثُمَّ تَأْخُذُ يَمِينًا وَشِمَالًا فَإِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاعِرَ رَجَعَتْ إِلَى الَّذِي لَعَنَ فَإِنْ كَانَ لَيْدِكَ أَهْلًا وَلَا رَجَعَتْ إِلَى قَائِلِهَا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ: هُوَ رِبَاحُ بْنُ الْوَلِيدِ سَمِعَهُ مِنْهُ وَذَكَرَ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ حَسَّانٍ وَهَمَّ فِيهِ.

حضرت ابو درداء رضی الله عنه بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: بنده چه کله په یو څیز باندې لعنت کوی نو دا لعنت اسمان طرف څیژی نو هغې ته وړاندې د اسمان دروازی بندولې شی

(۱) یعنی د یو صاحب النعم نعمتونو ته کتل کله خو صرف د حرص او غبطه په طور وی او کله په طور د حسد وی. د اول (یعنی د غبطه) علامت دا دې چه په دې صورت کښې هغه په دې صاحب النعم باندې ظلم او زیادت نه کوی او د ثانی علامت دا دې چه په دې صورت کښې هغه په هغه باندې ظلم او زیادت کوی.

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۰۰) (حسن)

بیا هغه زمکې طرف ته راکوزیږي. بیا هغه ښی او گس طرف ته ځي. که څه ځانې هغه بیا اونه مومی نو په کوم څیز سره چه لعنت کړې شوې وی په هغې باندې واقع کیږي خو په شرط ددې سره چه هغه څیز ددې حقدار وی. ورنه بیا ویونکی طرف ته واپس کیږي. "امام ابو داود رحمته الله فرمائی: چه مروان بن محمد وئیلې دی (په سند کښې مذکور راوی ولید بن رباح په اصل کښې) رباح بن ولید دې. یحیی بن حسان ته په دې کښې وهم شوې دې. مضمون د حدیث دا دې چه کله یو سړې په بل باندې لعنت کوی یعنی د لعنت بددعاء کوی لعنة الله علیه، نو اول هغه لعنت د آسمان طرف ته څیژی نو د آسمان دروازې بندې کړې شی د هغې د رسیدو نه مخکښ، بیا هغه د زمکې طرف ته راکوزیږي نو هم دغه شان د زمکې دروازې هم بندې کړې شی د هغې د راکوزیدو نه مخکښ، بیا هغه لعنت یو خوا بل خوا تاویږي چه کله ورته هیڅ لاره ملاؤ نه شی نو هغه سړی ته راواپس شی په چا باندې چه لیرې شوې وو، پس که هغه سړې د هغې مستحق وی نو هم په هغه باندې واقع شی گینې واپس کیدو سره په خپل ویونکی باندې واقع کیږي، لهذا د لعنت بددعاء کونکی لره دا کتل پکار دی په ښه طریقي سره چه په چا باندې هغه لعنت کوی هغه د هغې اهل دې هم او که نه، ځکه چه که د لعنت اهل نه وی نو هغه لعنت به واپس هم په هغه ویونکی باندې واقع کیږي.

[۴۹۰۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ الْحُسَيْنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَلْعَنُوا بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا يَغْضِبِ اللَّهُ وَلَا بِالنَّارِ".

حضرت سمره بن جندب رحمته الله بیان کوی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: د الله په لعنت سره لعنت مه کوی او د الله په غضب او د دوزخ بد دعا مه کوی.

[۴۹۰۷] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، وَزَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، أَنَّ أُمَّ الدَّرْدَاءِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "لَا يَكُونُ اللَّعَّانُونَ شَفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ".

حضرت ابو درداء رحمته الله بیان کوی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه اوریدلې دی هغوی فرمائیل: څوک چه د ټولو نه زیات لعنت کوونکې شو نو هغه (د چا) سفارشی یا گواه نه شی جوړیدي. ﴿لَا يَكُونُ اللَّعَّانُونَ شَفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ﴾ د دې په شرح کښې درې اقوال دی یو دا چه کوم خلق په نورو باندې په کثرت سره لعنت لیري او هغوی په دې باندې عادت دی نو د قیامت په ورځ باندې به هغوی د امت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحية، د هغه خلقو نه نه وی کوم چه به د قیامت په ورځ باندې د تبلیغ انبیاء گواهی ورکوی، یعنی هغوی به د دې شرف نه محروم وی، او دویم مطلب دا چه په دنیا کښې دا خلق د دې قابل نه دی چه د هغوی شهادت قبول کړې شی، لاجل فسقهم، دریم مطلب دا دې چه دې خلقو ته به د شهادت مرتبه نه نصیب کیږي، کذا فی هامش البذل نقلًا عن النووی ۲۲۲/۲..... د دې نه په روستو

۱: سنن الترمذي/البر والصلة ۴۸ (۱۹۷۶)، (تحفة الأشراف: ۴۵۹۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵/۵) (حسن)

۲: صحيح مسلم/البر والصلة ۲۴ (۲۵۹۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۸/۶) (صحيح)

روایت کښې دې چه یو سړې کوم چه د هوا د تیزوالی د وجې نه پریشانه وو په خادر اغوستلو کښې چه د هوا د وجې نه هغه بار بار غورځیدلو نو دې سړی هوا ته د لعنت بددعاء او کړه نو رسول الله ﷺ د دې نه منع او فرمایلېه: «لَا تَلْعَنُهَا فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ» چه دا هوا خو هم په دې باندې مامور ده په خپله مرضی باندې خو نه لگی.

[۴۹۰۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَحْزَمَ الطَّائِي، حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ الْعَطَّارُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، قَالَ زَيْدُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّ رَجُلًا لَعَنَ الرِّيحَ، وَقَالَ مُسْلِمٌ: إِنَّ رَجُلًا نَازَعَتْهُ الرِّيحُ رِدَاءَهُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَعَنَهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَلْعَنُهَا فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ وَإِنَّهُ مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِأَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ".

۰۰ حضرت ابن عباس رضی الله عنہ نه روایت دې چه یو کس په هوا باندې لعنت اوئیلو - او د مسلم (بن ابراهیم) الفاظ دی چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې په هوا سره د یو کس خادر والوتلو نو هغه په هوا باندې لعنت او کړو، نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل په دې باندې لعنت مه کوی، بې شکه دا (د الله د حکم) پابند ده - او بې شکه چاچه په یو خیز باندې لعنت او کړو او حال دادي چه هغه ددې حقدار نه وو نو دا په لعنت کوونکی باندې واپس کیږی -

باب فِيمَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَ

باب: ۴۶ - څوک چه خپل ظالم ته بددعاء او کړی

[۴۹۰۹] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ مَعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "سَرِقَ لَهَا شَيْءٌ فَجَعَلَتْ تَدْعُو عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُسَيِّحِي عَنْهُ".

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنہ بیان کوی چه د هغې څه خیز غلا کړې شو نو هغې (غلا کوونکی) ته بددعاء او کړه نو رسول الله ﷺ هغې ته او فرمائیل: "د هغه سزا په هغه باندې مه سپکه وه -"

په دې باب کښې چه کوم حدیث ذکر دې هغه په کتاب الصلاة کښې تیر شوي دې په باب الدعاء کښې، د ترمذی په روایت کښې دی: «من دعا على من ظلمه فقد انتصر» یعنی ظالم ته بددعاء کول دا د هغه نه انتقام اخستل دی، لهذا هغه مظلوم دې د بددعاء نه پس دا نه گنړی چه ما صبر او کړو، الله پاک دې ماته په دې صبر باندې جزاء خیر راکړی، ځکه چه هغه خو بددعاء کولو سره انتقام اخستلې دې.

۱: سنن الترمذی/البر والصلة ۴۸ (۱۹۷۸)، (تحفة الأشراف: ۵۴۲۶، ۱۸۶۴۱) (صحیح)

۲: تقریبه أبو داود، مسند احمد (۴۵/۸، ۱۳۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۳۷۷) (ضعیف)

باب فِيمَنْ يَهْجُرُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

باب ۴۷ - مسلمان رور سره تعلق پریخودل

[۴۹۱۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَبَاغُضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلَا يَجِلْ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ".

د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "غصه مه کوی - یوبل سره حسد مه کوی، یوبل ته مه شا کوی، [چه د یو بل سره تعلق کت کړی] بلکې د الله تعالیٰ بندگان رونه رونه جوړ شی - د هېڅ یو مسلمان دپاره حلال نه دی چه د خپل رور سره د درې ورځو نه زیات قطع تعلق او کړی -"

قوله: (لَا تَبَاغُضُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه خپل مینځ کښې بغض مه ساتئ یعنی د بغض اسباب مه اختیاروی چه په بغض کښې اخته نه شی، او نه د یو بل سره حد کوی او نه خپل مینځ کښې قطع تعلق کوی. (تدابروا) دا د دبر نه اخستلې شوې دې په قطع تعلق کښې هم دا وی چه انسان د یو بل نه مخ واپړوی او شا کړی، او په خپل مینځ کښې د رونه رونه په شان اوسپړی د الله پاک بندگان جوړیدو سره، نه د نفس او شیطان بندگان، (وَلَا يَجِلْ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ) او د یو مسلمان دپاره حلال نه دی چه د بل مسلمان سره ترک سلام و کلام او کړی د درې ورځو نه زیاتی، په مظاهر حق ۱۵۵/۳ کښې دی:

فائدة: زیات د درې ورځو نه د دې قید نه فهمیږی چه د درې ورځو پورې ترک ملاقات حرام نه دې ځکه چه د انسان په طبیعت کښې غضب او بد اخلاقی او غیرت دومره ورځو پورې وی په دې وجه دومره اندازه معافی او کړې شوه، او غالب دا دې چه په درې ورځو کښې خفگان لار شی یا کم شی، او د دې نه مخکښې په باب ما ینهی عنه من التهاجر والتقاطع واتباع العورات کښې د دې لاندې لیکلې شوې دی د تهاجر معنی ده پرې کول او هم دا معنی د تقاطع ده، پس تقاطع بیان او تفسیر دې د تهاجر دپاره او مراد د دې نه ترک ملاقات او سلام دې د خپل مسلمان رور سره او پرې کول دی د ناستې ولارې هغه سره او د اخوت اسلام د درې ورځو نه زیات، او عورات جمع د عورت ده او عورت هغه دې چه شرم لری او مکروه گنړی د هغې ښکاره کیدل، او خوښوی چه پټ وی، یعنی عیب او نقصان کوم چه په سړی کښې دې، او اتباع عورت یعنی عیب لټول اه.

(۱) صحیح البخاری/الأدب ۵۷ (۶۰۶۵)، ۶۲ (۶۰۷۶)، صحیح مسلم/البر والصلة ۷ (۲۵۵۹)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/البر والصلة ۲۴ (۱۹۳۵)، مسند احمد (۱۹۹/۳)، موطا امام مالك/حسن الخلق ۴ (۱۴) (صحیح)

[۴۹۱۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ".

د حضرت ابو ایوب انصاری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "د هیڅ یو مسلمان دپاره جائز نه دی چه د خپل مسلمان ورور سره د دریو ورځو نه زیات تعلق کتې کړی. چه کله دواړه ملاؤ شی نو دې هم مخ واړه وی او هغه هم. او په دوی کښې د ټولو نه بهتر هغه څوک دې چه هغه په السلام علیکم وئیلو باندې شروع او کړی."

قوله: ﴿قوله يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ﴾ د ابوایوب انصاری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د یو سړی دپاره حلال نه دی چه هغه ملاقات ترک کړی د خپل مسلمان سره د درې ورځو نه زیات چه دواړه خپل مینځ کښې ملاؤ شی او مخونه واړوی د یو بل نه، یعنی یو بل ته نه گوري. (مظاهر حق) او وړاندې لیکي: او مراد دا دې چه که ترک د ملاقات په د هغه د حقوقو د تقصیر په وجه باندې وی نو منع دې مثلاً هغه د هغه غیبت او کړو او د هغه خیر خواهی ئې اونکړه په دې باندې هغه خفه شو او ترک تعلق ئې او کړو، نو دا نه دی کیدل پکار، او که تقصیر په امور دین کښې کوی لکه اهل هواء وبدعت نو هغه سره ترک ملاقات هغه همیشه واجب دې تر څو چه ظاهر نه شی توبه او رجوع د هغه د طرف نه، او سیوطی د موطاء په حاشیه باندې د ابن عبدالبر نه نقل کړی دی چه علماء کرامو په دې باندې اجماع کړې ده چه کوم انسان د چا د خبرو او ملاویدو نه د خپل دین د خرابیدو او یا په هغې کښې فساد باندې او یا په ضرر دنیا باندې ویرېږی نو هغه لره ترک تعلق او ځان لرې ساتل د هغه نه جائز دی په ښه طریقه چه عیب گوئی او غیبت په کښې واقع نه شی او کینه او عداوت وغیره. ﴿وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ﴾ د دې متعلق لیکي: او شروع او کړی یعنی رومبې شی په سلام علیک باندې، او خفگان ختم کړی، په دې کښې اشاره ده چه په دې سلام کولو باندې د ترک تعلق گناه ختمیږی، او دا مقدار کافی دې د دې نه کم نه دی کیدل پکار چه د مسلمان حق ضائع نه شی.

[۴۹۱۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ مِثْرَةَ، وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ السَّرْحِيُّ، أَنَّ أَبَا عَامِرٍ أَخْبَرَهُمْ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هِلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَهْجُرَ مُؤْمِنًا فَوْقَ ثَلَاثِ مَرَّاتٍ بِهِ ثَلَاثٌ فَلْيَلْقَهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ فَإِنْ رَدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ اشْتَرَكَ فِي الْأَجْرِ وَإِنْ لَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَاءَ بِالْإِثْمِ" زَادَ أَحْمَدُ وَخَرَجَ الْمُسْلِمُ مِنَ الْحِجْرَةِ.

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "د هیڅ یو مسلمان

(۱): صحيح البخاري للأدب ۶۲ (۶۰۷۷)، الاستذنان ۹ (۶۲۳۷)، صحيح مسلم للبر والصلة ۸ (۲۵۶۰)، سنن الترمذي للبر والصلة ۲۱ (۱۹۳۲)، (تحفة الأشراف: ۳۴۷۹)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/حسن الخلق ۴ (۱۳)، مسند احمد (۱۶۵)، (۴۲۲، ۴۲۱) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۰۳)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للبر والصلة ۸ (۲۵۶۱)، مسند احمد (۳۹۲/۲)، (۴۵۶) (ضعيف)

دپارہ جائز نہ دی چه د صاحب ایمان سره د دریو ورخو نه زیاته مقاطعه (قطع تعلق) او کړی . که چرې درې ورځې تیرې شوې نو پکار دی چه د هغه سره ملاؤ شی او هغه ته سلام او کړی . . که چرې هغه د سلام جواب ورکړو نو دواړه په ثواب کښې شریک شو، او که چرې هغه جواب ورنه کړو نو ددې گناه په دې دویم کس باندې ده .“ احمد (بن سعید سرخسی) مزید فرمائی : سلام کوونکي د مقاطعي د گناه نه اووتلو .“

[۴۹۱۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ بْنُ عَمَّةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُنِيبِ يَعْنِي الْمَدَنِيَّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي شَامِرُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَكُونُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ مُسْلِمًا فَوْقَ ثَلَاثَةٍ فَإِذَا الْقِيَهُ سَلَّمَ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَاءَ بِأَثْمِهِ".

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل : ” هیڅ مسلمان دپارہ روا نه دی چه هغه د مسلمان سره د دریو ورخو نه زیات قطع تعلق او کړی . (چنانچه (پکار دی) چه کله د هغه سره ملاؤ شی نو سلام دې ورته او کړی، درې ځله . که چرې یو ځل هم جواب ورنه کړی نو هم هغه گنهگار شو.“

[۴۹۱۴] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَنْ هَجَرَ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَاتَ دَخَلَ النَّارَ".

حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل د هیڅ مسلمان دپارہ حلال نه دی چه د خپل رور سره د درې وروخو نه زیات تعلق کت کړی . چا چه د دریو ورخو نه زیاته مقاطعه او کړه او مړ شو نو هغه به اور ته داخلېږی .“

[۴۹۱۵] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ حَبِوَةَ، عَنْ أَبِي عُمَانَ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي أُنَيْسٍ، عَنْ أَبِي خُرَاشٍ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفِكَ دَمِهِ".

حضرت ابو خراش اسلمی رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه واوریدل چه فرمائیل ئې : څوک چه د یو کاله پورې د خپل رور سره رابطه کت کړی نو هغه داسې دې لکه چه دده وینه ئې توې کړې وی .“

(مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفِكَ دَمِهِ) یعنی کوم سړې چه د خپل رور سره ترک تعلق او کړی د یو کال پورې نو هغه د هغه د وینې بهیولو په شان ده، په مظاهر حق کښې دی چه گناه د ترک ملاقات قتل کولو ته نژدې نژدې ده.

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۹۷)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأدب ۶۲ (۶۰۷۷)، مسند احمد (۳۲۷/۴) (ن .)

۲: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۱، ۳۹۲، ۳) (صحيح)

۳: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۲۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۰/۴) (صحيح)

[۴۹۱۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سَهْمِيلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "تُفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ كُلَّ يَوْمٍ اثْنَيْنِ وَخَمِيسٍ فَيُغْفَرُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَيْنِ لِكُلِّ عَبْدٍ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا مَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَاءٌ، فَيُقَالُ: أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَجَرَ بَعْضَ نَسَابِهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَابْنُ عُمَرَ هَجَرَ ابْنَاهُ إِلَى أَنْ مَاتَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِذَا كَانَتْ الْهَجْرَةُ لِلَّهِ فَلَيْسَ مِنْ هَذَا إِشْيَاءٌ، وَإِنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ غَطَّى وَجْهَهُ عَنْ رَجُلٍ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل: د هر پير او د جمعرات په ورځ باندې د جنت دروازي پرانستلې شي، نو هر هغه بنده چه هغه الله سره څوك شريك نه وي جوړ كړې هغه لره بخښلې شي، سوا ددې نه چه دده او دده د ورور په مابين كښې بغض او ناراضې وي - نو وئيلې شي، دوى ته مهلت وركړئ، تردې پورې چه صلح او كړې - امام ابوداود رحمه الله فرمائې چه نبى كريم صلی الله علیه و آله د خپلو بيبيانو سره څلوېښت ورځې تعلق كې كړې وو او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د خپل يو ځوى سره تر مرگه پورې مقاطعه كړې وه - امام ابوداود رحمه الله فرمائې غرض ددې كه چېرې دا مقاطعه د الله دپاره وي نو په دې باندې وعيدونه نشته دې - حضرت عمر بن عبد العزيز رضي الله عنه د يو سړي نه خپل مخ پټ كړې وو.

قوله: ﴿ تَفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ كُلَّ يَوْمٍ اثْنَيْنِ وَخَمِيسٍ فَيُغْفَرُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَيْنِ لِكُلِّ عَبْدٍ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا مَنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَاءٌ فَيُقَالُ أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا ﴾

شرح الحديث :

د ابوهريره رضي الله عنه نه مرفوعا روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل چه د جنت دروازه پرانستلې شي د هر گل او زيارت په وړځ باندې، پس مغفرت كولې شي په دې دواړو ورځو كښې د هر هغه بنده څوك چه شرك نه كوي مگر هغه سړې چه د هغه او د هغه د ورور تر مينځه دشمنى او كينه وي پس ملائكو ته وئيلې شي چه دې دواړو ته مهلت وركړئ تر دې چه خپل مينځ كښې صلح او كړې په مظاهر حق كښې د دې حديث په ترجمه كښې داسې دى: پس نه پاتې كيږي بغير د بخښلو هيڅوك مگر هغه سړې چه ده د هغه او ديو مسلمان تر مينځه دشمنى او كينه الخ بيا د دې نه پس دى:

فانده: د جنت دروازي پرانستلې شي يعنى د هغې طبقات، يا بالاخانې او درجات د هغې په دې دواړو ورځو (گل او زيارت) كښې د وجې د رحمت د كثر د وجې نه كوم چه په دې دواړو ورځو كښې نازليرې، او سبب دې د مغفرت، كذا قال على، او حضرت شيخ ليكلي دي چه پرانستلې كيدل د دروازو كڼايه ده د كثر مغفرت نه او د مخلوق د گناهونو د معاف كولو نه او د ثواب وركولو او د درجاتو د اوچتيدلو نه او صواب دا دې چه محمول دې په ظاهر باندې ځكه چه حمل كول د نصوصو په ظاهر باندې واجب دى تر څو چه څه دليل د واپس كولو نه وي راغلي او پرانستل د دروازو به علامت د عفو وي، او وړاندې ليكي: او تردې چه صلح او كړې، ظاهره دا ده چه مغفرت د هر يو موقوف دې د هغه په صفائې باندې او

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۷۹۸)، وقد أخرجه: صحيح مسلم لابر والصله ۱۱ (۲۵۶۵)، سنن الترمذي لابر والصله ۷۶ (۲۰۲۴)، مسند احمد (۲/۴۶۵) (صحيح)

په زوال د عداوت باندې برابره ده چه دویم صفا وی یا نه وی، والله اعلم... او حضرت په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقریر نه د دې حدیث په شرح کښې لیکلې دی چه مقصود په دې حدیث سره والله تعالی اعلم دا دې چه په دواړو کښې د خلقو د حسنات او سیئات تقابل وی نو د تقابل نه پس چه کوم سرې د مغفرت او عفو مستحق وی د هغه مغفرت کولې شی یعنی په دې شرط چه مانع موجود نه وی کوم چه په حدیث کښې ذکر دی یعنی هجران مسلم، او که دا مانع وی نو بیا به د هغه مغفرت د ترک هجران او خپل مینځ کښې د تعلقاتو صحیح کولو پورې موخر کړې شی، وذلك لانها لو قصد بها هذا المعنى (عموم المغفرة فى اليومين لكل مومن لزم اهمال الروایات الواردة فى عذاب القبر ووزن الاعمال وغيره ذلك الخ.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ إِذَا كَانَتْ الْهَجْرَةُ لِلَّهِ فَلَيْسَ مِنْ هَذَا بَشَىءٍ وَإِنْ عَمَرَ بَنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ غَطَى وَجْهَهُ عَنْ رَجُلٍ ﴾ امام ابو داؤد رحمته الله فرمائی چه که هجران د مسلمان د الله پاک دپاره یعنی د امر دین دپاره وی نو هغه په دې وعید کښې داخل نه دي، حضرت عمر بن عبد العزيز خليفه عادل يو ځل د يو سړي په ليدو باندې په خپل مخ باندې پرده اچولې وه.

باب فِي الظَّنِّ

باب ۴۸- د ظن او گمان بيان

[۴۹۱۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا تَجَسُّبُوا".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل خپل خان لره د گمان او ظن نه بچ ساتئ، بې شکه گمان د ټولو نه زیات دروغ دی، او تحسس او جاسوسی مه کوی. قوله: ﴿ إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ ﴾ د سیدنا ابو هريره رضي الله عنه نه مرفوعا روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: خان بچ کړئ د گمان نه، یعنی د ظن او گمان د اتباع کولو نه، یا بچ کړئ خان په بل باندې د بد گمان نه ځکه چه بد گمانی ډیر غټ دروغ دی، د حدیث نه مراد حدیث النفس دي ځکه چه بد گمانی اکثر او زیات ترد واقعی خلاف وی لهذا د دروغ خبرې په مقابله کښې زیات سخت شو (بذل) د اکذب کیدو د وجې نه چا واضح نه کړل پس ممکن ده چه داسې اوئیلې شی چه صدق او کذب عموماً صفت وی د کلام او د کلام تعلق دي د لسان سره په خلاف د ظن چه د دي تعلق د قلب سره دي او د انسان د باطن سره پس کوم ظن چه خلاف واقع وی هغه به نور هم زیات قبیح وی په نسبت د هغه کلام کوم چه خلاف واقع وی، والله تعالی اعلم او په حاشیه د ترمذی کښې لیکلې دی ای اثمه اعظم من الحديث الکاذب.

قوله: ﴿ وَلَا تَحْسَبُوا وَلَا تَجَسُّبُوا ﴾ رومې لفظ په حاء مهمله سره دي او دویم په جیم سره،

(۱) • تخریج: صحیح البخاري/النکاح ۵۵ (۵۱۴۳)، الأدب ۵۷ (۶۰۶۶)، الفرائض ۲ (۶۷۷۴)، صحیح مسلم/البر والصلة ۹ (۲۵۶۳)، سنن الترمذی/البر والصلة ۵۶ (۱۹۸۸)، (تحفة الأشراف: ۱۳۸۰۶)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/حسن الخلق ۴ (۱۵)، مسند احمد (۲/۲۴۵، ۳۱۲، ۳۴۲، ۴۶۵، ۴۷۰، ۴۸۲) (صحیح)

یعنی د خلقو عیبونه مه لټوی، دواړه الفاظ هم معنی دی، او په عون المعبود کښې د علامه مناوی نه نقل کړې شوې دی: لا تحسسوا ای لا تطلبوا الشئ بالحاسة كاستراق السمع وابصار الشئ خفية... یعنی د حاسه سمع یا حاسه بصر نه یو څیز تپوسل، او لا تجسسوا ای لا تعرفوا خبر الناس بلطف كما يفعل الجاسوس، یعنی د خلقو حال په لطیفې حیلي سره (بلطائف الحیل)، معلومولو کوشش مه کوئ، څنگه چه جاسوس کوی، گویا اول د لفظ حاسه نه دې او دا دویم د جاسوسی نه دې.

بَابُ فِي النَّصِيحَةِ وَالْحَيَاةِ

باب ۴۹- د (مسلمان رور د) خیر خواهي او د حفاظت بیان

[۴۹۱۸] (۱) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّنُ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ يَكْفُ عَلَيْهِ ضِعَّتُهُ وَيَحُوطُهُ مِنْ وَرَائِهِ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه مروی دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل: "مومن د مؤمن ائینه ده، او مؤمن د مؤمن رور دې، دده د مال حفاظت کوی، او د هغه په غیر موجودگي کښې د هغه د عزت حفاظت کوی."

قوله: ﴿الْمُؤْمِنُ مِرَاةُ الْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ يَكْفُ عَلَيْهِ ضِعَّتُهُ وَيَحُوطُهُ مِنْ وَرَائِهِ﴾

مومن د مومن دپاره آئینه ده، د دې څو مطالب لیکلي شوي دي:

۱: خپل عیبونه سړی له پکار دی چه په بل کښې اوگوری یعنی د بل په ذریعه د خپل عیب معلومات اوکړی، څنگه چه د خپل مخ داغ وغیره د آئینې په ذریعه معلوموی دغه شان که د یو مومن عادت په تاسو بد لگی نو اوگوره چه هغه په ما کښې خو نشته، که وی نو د هغې د زائل کولو کوشش اوکړه، دغه شان به د ډیرو بدو عادتونو اصلاح اوشی، مشهوره ده چه د لقمان حکیم عليه السلام نه چا تپوس اوکړو: حکمت از که آموختی؟ گفت از بے ادبان، یعنی تاسو دا حکمت د چا نه زده کړو نو جواب ئې ورکړو چه د بې ادبانه، هغه داسې چه کوم خصلت چه ماته د هغوی بد معلوم شونو د هغې نه ما پرهیز اوکړو. ۲: په بل کښې که څه عیب بیا مومي نو په هغې باندې خاموشی اختیار کړه، ښکاره رتلو سره ئې رسوا کوه مه څنگه چه آئینه د انسان د مخ داغونه په خاموشی سره ښائی. ۳: د یو مومن زړه د بل دپاره د آئینې په شان صفا کیدل پکار دی، د هغه د طرف نه په زړه کښې بغض او کینه کیدل نه دی پکار.

او د حدیث د دویمې جملې مطلب دا دې ضیعه یعنی ما یحتمل الضیاع... لکه مال او وړوکي اولاد یعنی یو مومن لره پکار دی چه د بل مومن مال او وړوکي اولاد په هغه باندې پریردی یعنی د هغوی حفاظت کوی.

قوله: ﴿وَيَحُوطُهُ مِنْ وَرَائِهِ﴾ د هغه نه شاته یعنی چه کله هغه نه وی نو د هغه د څیزونو حفاظت کوی.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۰۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي والبر والصلة ۱۸ (۱۹۲۹) (حسن)

باب فی اصلاح ذات البین

باب ۵۰- په خپل مابین کښې روابط بهتر جوړول

[۴۹۱۹] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ؟" قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ."

د حضرت ابو درداء رضي الله عنه نه روایت دې چې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل ایا زه تاسو ته د روژې، مونځ، او د صدقې نه د افضل درجاتو اعمال اونه ښایم؟ صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمائیل ولې نه ای د الله رسوله حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل په خپل مابین کښې تعلق او روابط ښه جوړول - (او ددې په خلاف) په خپل مابین کښې فساد اچول (دین لره) د خړښلو خصلت دې - [یعنی په دې سره دین ختمیږي]

قوله: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلِ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ» قَالُوا بَلَى. قَالَ «إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ»

ذات البین یعنی خپل مینځ کښې تعلقات، د هغې د اصلاح ثواب د نفلی عباداتو روژو او مونځونو نه زیات دې، او خپل مینځ کښې د حالاتو خرابیدل یعنی د مینې او محبت په ځانې بغض او کینه دا بیخ کندی کونکې خصلت دې، یعنی دین لره ختمونکې څنگه چې چارۍ وینسته ختموی.

[۴۹۲۰] (۲) حَدَّثَنَا نَعْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شَيْبَةَ الْمُرَوَّزِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَمْ يَكْذِبْ مَنْ تَمَى بَيْنَ اثْنَيْنِ لِيُصْلِحَ"، وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَمُسَدَّدٌ: لَيْسَ بِالْكَاذِبِ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ النَّاسِ، فَقَالَ: خَيْرًا أَوْ تَمَى خَيْرًا.

حضرت حمید بن عبد الرحمن د خپلې مور (ام کلثوم بنت عقبه بن ابی معیط) نه روایت کوي، چې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: چاچه د دوو کسانو په مابین کښې د صلح دپاره خبره جوړه کړې او وئیلې وې، ده دروغ نه دی وئیلې - "احمد بن محمد او د مسدد په روایت کښې دا الفاظ دي: دروغجن نه دې هغه څوک چا چې صلح او کړه د خلقو په مابین کښې که ده ښه خبره کړې وې یا ئې رسولې وې -"

«لَمْ يَكْذِبْ مَنْ تَمَى بَيْنَ اثْنَيْنِ لِيُصْلِحَ» یعنی کوم سړي چې د یو سړي د طرف نه بل ته څه خبره اورسوي د واقعي خلاف د هغوی تر مینځه د صلح کولو او موافقت کولو دپاره، مثلاً د دوه کسانو د مخکښې نه خفگان دې په څه وجه باندې نو یو کس په دې دواړو کښې یو ته لار شې او د بل د طرف نه ورته دا نقل کړي چې هغه ستاسو تعریف کولو چې د هغه د زړه نه د هغه نفرت اوځي او خپل مینځ کښې متفق شې نو دې دروغو ته به دروغ نه وئیلې

(۱) سنن الترمذي/صفة القيامة ۵۶ (۲۵۰۹)، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۴/۸) (صحيح)

(۲) صحيح البخاري/الصلح ۲ (۲۶۹۲)، صحيح مسلم/البر والصله ۳۷ (۲۶۰۵)، سنن الترمذي/البر والصله ۲۶ (۱۹۳۸)،

(تحفة الأشراف: ۱۸۳۵۳، ۲۰۱۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۳/۸) (صحيح)

کیرری یعنی دا به د دروغو په حکم کښې نه وی، لکه چه مشهوره ده چه دروغ مصلحت آمیز به ارزاستی فتنه انگیز.

[۴۹۲۱] (۱) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْجَبَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَسْوَدِ، عَنْ ثَائِفٍ يَعْنِي ابْنَ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ الْهَادِي، أَنَّ عَبْدَ الْوَهَّابِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَهُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أُمِّهِ أُمِّ كَلْثُومٍ بِنْتِ عَقْبَةَ، قَالَتْ: "مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرْخَصُ فِي شَيْءٍ مِنَ الْكُذْبِ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ، كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا أَعْدُو كَاذِبًا: الرَّجُلُ يُضِلُّ بَيْنَ النَّاسِ، يَقُولُ الْقَوْلَ وَلَا يُرِيدُ بِهِ إِلَّا الْإِصْلَاحَ، وَالرَّجُلُ يَقُولُ فِي الْحَرْبِ، وَالرَّجُلُ يُحَدِّثُ أَمْرًا تَوَلَّاهُ وَالْمَرْأَةُ تُحَدِّثُ زَوْجَهَا".

د ام کلثوم بنت عقبه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی چه فرمائیل شي: زه نه شمیرم دروغجن هغه کس چه هغه صلح کوی په مابین د خلقو کښې، چه دې یوه خبره کوی او اراده نه کوی په دې سره مگر د اصلاح، او هغه سرې چه هغه په حرب (جنگ) کښې وی، او هغه سرې لره چه هغه خپلې ښځې سره خبرې کوی او هغه ښځې لره چه د خپل خاوند سره خبرې کوی.

قوله: ﴿ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يُرْخَصُ فِي شَيْءٍ مِنَ الْكُذْبِ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ ﴾ سیده ام کلثوم رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د کذب په باره کښې رخصت او اجازت نه دې اوریدلې مگر په درې موقعو باندې یو دا چه د هغه سرې مقصد اصلاح ذات البین وی، دویم هغه دروغ کوم چه د جنگ په وخت دشمن ته اوښلې شي (هغوی لره د شکست ورکولو دپاره) دریم د ښځې خاوند ته دروغ او د خاوند ښځې ته دروغ خپل مینځ کښې د زړه د خوشحالولو دپاره څه خبره کول.

بَابُ فِي النَّهْيِ عَنِ الْغِنَاءِ

باب: د سندرو (لویو) ولیدو د ممانعت بیان

[۴۹۲۲] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ خَالِدِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ مُعَوِذٍ ابْنِ عَفْرَاءَ، قَالَتْ: "جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ عَلَى صَبِيحَةَ بِنْتِ يَحْيَى فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِ كَعْبَلِكٍ مِثْلَ جَوَارِيَاتٍ يَفْرِيْنَ بِدَفِّ لَهْنٍ وَيَنْدَبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ أَهْلِي يَوْمَ بَدْرٍ إِلَى أَنْ قَالَتْ إِحْدَاهُنَّ: وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي الْقَدْرِ، فَقَالَ: دَعِي هَذِهِ وَقُولِي الَّذِي كُنْتَ تَقُولِينَ".

ترجمه: ربیع بنت معوذ بن عفراء رضی اللہ عنہا وائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته په هغه صبا باندې راغې په کومه شپه چه زما رخصتی شوې وه هغوی صلی اللہ علیہ وسلم زما په بستره باندې داسې کیناستل لکه څنگه چه ته (خالد بن زکوان) ناست شي، بیا (د انصارو) څه ماشومانو خپل تنبل وهلو، او په غزوه بدر کښې د خپل شهید شوی پلارانو نیکونو صفات شي ذکر کول تردې چه په هغوی کښې یوې اووئیل او په مونږ کښې داسې نبي دې چه هغه د راروان صبا خبرې هم ښائی، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: دا پریرېدئ (داسې مه وایئ) او هغه وایئ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۵۳) (صحیح)

(۲): صحیح البخاري/المغازي ۱۲ (۴۰۰۱)، سنن الترمذي/النکاح ۶ (۱۰۹۰)، سنن ابن ماجه/النکاح ۲۱ (۱۸۹۷)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۳۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۹/۶، ۳۶۰) (صحیح)

کوم چه تاسو اوس مخکښې وئیل

قوله: «عَنِ الرَّبِيعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرَاءَ قَالَتْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَدَخَلَ عَلَى صَبِيحَةَ بِنْتِي بِي فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَا جَلَسَ مِنِّي فَجَعَلَتْ جُوزِيَّاتٍ يَضْرِبْنَ بِدَفٍّ لَهْنٌ وَيَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ آبَائِي يَوْمَ بَدْرٍ إِلَى أَنْ قَالَتْ إِخْذَاهُنَّ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ «دَعِي هَذِهِ وَقُولِي الَّذِي كُنْتَ تَقُولِينَ»»

خالد بن ذکوان د ربیع بنت معوذ نه روایت کوی «د ربیع د واده د موقعې یو واقعہ کومه چه هغوی خالد ته واوروله، په داسې حال کښې چه خالد هغوی سره ناست وو هغه فرمائی «خالد ته خطاب کولو سره، په کومه شپه چه زما رخصتی اوشوه نو د هغې په سحر رسول الله ﷺ زمونږ کور ته راغلو او راتلو سره زما په بستره باندي داسې تشریف فرما شو څنگه چه ته ماسره ناست ئې (چونکه د واده ورځ وه په دې وجه، وړو ماشومانو تنبل وهلو او کوم زما پلاران چه په جنگ بدر کښې شهیدان شوي وو د هغوی ندبه یعنی مرثیه ئې وئیل شروع کړل (۱) په اشعارو کښې ئې د هغوی ذکر کولو، په دې ماشومانو جینکو کښې یوې دا شعر هم اووئیلو، «وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ» چه په مونږ کښې یو نبی موجود دې څوک چه د صبا په خبرو پوهیږی، نو رسول الله ﷺ د دې مصرع په اوریدو باندي اوفرمائیل: دا پریږدئ دا مه وایئ، او هغه مخکښې اشعار چه دې کوم وئیل هغه وایه ځکه چه په دې کښې د علم غیب نسبت رسول الله ﷺ ته کړې شوې وو سره د دې چه لا یعلم الغیب الا الله، په دې وجه رسول الله ﷺ د دې نه منع اوفرمائیله.

(یو اشکال او دهغې جوابات)

دلته دا سوال واردیږی چه د رسول الله ﷺ او د ربیع ترمینځه تعلق د محرمیت خو شته دې نه نو بیا رسول الله ﷺ هغې سره څنگه کیناستلو، (جوابات): د دې څو جوابونه ورکړي شوي دي، یو دا چه د رسول الله ﷺ ناسته په حجاب سره وه، د دواړو ترمینځه پرده حائل وه یا دا چه دا د نزول حجاب نه مخکښې واقعده، او که د نزول حجاب نه روستو واقعده اومنلې شی نو دا وئیلې کیدې شی چه په اصل مذهب کښې مخ او لاسونه د حکم حجاب نه مستثنی دي، د فتنې په وخت د هغې هم د پتولو حکم کولې شی، او رسول الله ﷺ ښکاره خبره ده چه د دې نه محفوظ دې، کذا قال الکرماني، او په کوکب کښې دی چه د رسول الله ﷺ دپاره د حجاب حکم بالکل نه وو هغوی د یوې زنانه دپاره هم نامحرم نه وو فی الواقع، خو رسول الله ﷺ به په دې امورو کښې د پردو په شان معامله فرمائیله تعلیمه.

دغه شان سوال او جواب په کتاب الجهاد باب فی رکوب البحر فی الغزو کښې... کان یدخل علی ام حرام بنت ملحان د حدیث د لاندې تیر شوې دی په جلد رابع صفحه ۳۰۲ کښ.

(۱) من قتل من آبائي... کښې د اباء مصداق د هغې والد معوذ او معاذ او عوف دواړه د ربیع تروونه مراد دی تغلیبا ورته اباء اوئیلې شو

مولانا محمد تقی عثمانی لیکي: د دې حدیث نه استدلال کولو سره علماء کرامو لیکلې دی چه د نکاح اعلان په تنبل وهلو او غناء سره کیدلې شی په دې شرط چه په خپلو حدودو کښې دننه وی، او په هغې کښې د لوبو ونیلو نور آلات او د سازو سامان استعمال نه وی اهو په عرف الشذی کښې دی: الدف ما یكون مجلدا من جانب واحد، وصرح الفقهاء بعدم جواز الدف ذی جلاجل، یعنی د ف هغه دې کوم چه د یو طرف نه غږیږي چه هغې ته تنبل وائی او کوم تنبل چه په جلاجل یعنی گونگړوگانو سره وی د هغې د حرمت فقهاء کرامو تصریح کړې ده.

[۴۹۲۳] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ لَعِبَتِ الْحَبَشَةُ لِقْدُومِهِ فَرَحًا بِذَلِكَ لِعِبَائِهِمْ".

ترجمه: انس رضی الله وائی چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې ته راغی نو حبش دهغوی ﷺ په راتلو باندې خوشحاله شو، لوبې ئې اوکړې، او په خپلو نیزو (جنگی آلاتو) ئې لوبې اوکړې.

قوله: «لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الْمَدِينَةَ لَعِبَتِ الْحَبَشَةُ لِقْدُومِهِ فَرَحًا بِذَلِكَ» د انس رضی الله عنه روایت دې هغوی فرمائی چه کله رسول الله ﷺ تشریف راوړلو مدینې ته (د یو سفر نه په واپسې) نو د رسول الله ﷺ په خیر او عافیت سره د واپس کیدو په خوشحالی باندې بعض حبشیانو په نیزو وغیره سره لوبې اوکړې. حراب جمع د حربه ده یعنی وړه نیزه.

بَابُ كَرَاهِيَةِ الْغِنَاءِ وَالزَّمْرِ

باب د کاناواو باجو غږولو د کراهت بیان

غناء یعنی سندرې او زمر یعنی د تنگ ټکور سامان استعمالول، په بذل کښې دی: الزمر هو الغناء بحسن الصوت، او په حاشیه کښې دی: اصل الزمر الغناء بنفخ الصوت في القصب ففي الصراح، زمر نائے زدن یعنی شپیلې وهل (۲)، وقال العيني: مشتقة من الزمير وهو الصور الذي له صفير، یعنی زمر مشتق دې د زمير نه، او زمير وائی د شپیلې په شان آواز ته، وفي الحديث عند مسلم وغيره: الجرس مزامير الشيطان، اما المعازف ففي الصراح (تهالې) وهو جمع معرف یعنی چغاله، وفي غياث اللغات: چغانه چوبی باشد که آن راشکافته جلاجل دران تعبہ کنند، وقال الحافظ في الفتح ۴۴/۱۰ المعازف آلات اللهو وقيل اصوات الملاحى وقيل الدفوف، ويطلق على الغناء الخ، وفي الدر المختار ۱۴۸/۵: المغزف آلة اللهو، وتعقبه ابن عابدين بانه نوع منه والعام العزف كفلس اه ويجوز بيع آلات اللهو عند الامام خلاف لهما كما في كتاب القصب من الشامي، وفي كتاب البيوع من بحر الرائق ۱۷۱/۶ الصحيح قوله. آه.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۱/۳) (صحيح الإسناد)

(۲): د مولانا روى د مثنوى شريف ابتداء هم په دې لفظ سره ده: بشنواز نه جون حكایت می كند: وزجداثيها شكایت می كند... د دې شرح دې د حضرت تهانوى په كليد مثنوى كښې اوكتلې شى.

[۴۹۲۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ اللّٰهُ الْعَدَنِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: "سَمِعَ ابْنُ عُمَرَ مِزْمَارًا، قَالَ: فَوَضَعَ أَصْبُعَهُ عَلَى أُذُنَيْهِ وَنَأَى عَنِ الطَّرِيقِ، وَقَالَ لِي: يَا نَافِعُ هَلْ تَسْمَعُ شَيْئًا، قَالَ: فَقُلْتُ: لَا، قَالَ: فَرَفَعَ أَصْبُعَهُ مِنْ أُذُنَيْهِ، وَقَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُ مِثْلَ هَذَا أَفْصَنَهُ مِثْلَ هَذَا"، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ النَّوْلِيُّ: سَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ، يَقُولُ: هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ.

حضرت نافع بیان فرمائی چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د موسیقی آواز واوریدو نو هغه خپلې گوتې په غوږونو باندې کیخودې او د لارې نه لرې لارو او بیاتې زمانه تپوس اوکړو ای نافع! آیا څه اورې؟ ما اووې نه نو هغه خپلې گوتې د غوږونو نه اوچتې کړې او وې فرمائیل چه زه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وم نو هغه داسې آواز واوریدو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هم داسې کړې وو. امام ابو داود رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا حدیث منکر (ضعیف) دی.

قوله: «عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعَ ابْنُ عُمَرَ مِزْمَارًا - قَالَ - فَوَضَعَ أَصْبُعَهُ عَلَى أُذُنَيْهِ وَنَأَى... الخ»
د ابن عمر رضی اللہ عنہما شاگرد او خادم نافع رضی اللہ عنہ فرمائی چه یوه ورځ ابن عمر رضی اللہ عنہما د شپیلۍ آواز واوریدلو نو خپلې دواړه گوتې یې په خپلو غوږونو کښې کیخودلې او د لارې نه یو طرف ته شو او د لارې نه لرې وتلو، او تپوس یې اوکړو چه اوس خو نه اوریدلې کیږی، ما اووې نه په دې باندې هغوی د خپلو غوږونو نه لاس رالږې کړو، او وې فرمائیل چه یو ځل زه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره اوم نو هغوی هم داسې کړې وو.
قوله: «قال ابو داود: هذا حديث منكر»

د حاشیه په نسخه کښې چه کوم روایت دې په هغې کښې داسې دی «فسمع صوت مِزمار راع» یعنی د شپونکې د شپیلۍ وهلو آواز وو.

[۴۹۲۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا مَطْعَمُ بْنُ الْيَقْدَامِ، قَالَ: حَدَّثَنَا نَافِعٌ، قَالَ: كُنْتُ رَدْفَ ابْنِ عُمَرَ إِذْ مَرَّ بِرَأْسِ مَرْقَدٍ كَرْمَحَوْهٖ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَذْخَلَ بَيْنَ مَطْعَمٍ وَنَافِعٍ سُلَيْمَانَ بْنَ مُوسَى.

(د مذکوره بالا روایت په سلسله کښې) حضرت نافع رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما سره په سورلۍ باندې د هغه نه شاته سور وم د هغه تیریدل په یو راعی (شپونکې) باندې اوشو چه هغه باجه غږوله. او د مذکوره بالا حدیث په مثل باندې یې بیان اوکړو. امام ابو داود رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د مطعم (بن مقدم) او د نافع په مابین کښې د سلیمان بن موسی واسطه داخله کړې شوې ده.

[۴۹۲۶] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْمَلِيعِ، عَنْ مَيْمُونٍ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ ابْنِ عُمَرَ فَسَمِعَ صَوْتَ زَامِرٍ فذَكَرَ نَحْوَهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَهَذَا الْكُرْهَاءُ.

حضرت ميمون بن مهران، د نافع نه روایت کوی چه مونږه د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما سره وو چه هغه د یو باجي والا آواز واریدو. او د مذکوره بالا روایت په مثل باندې یې بیان کړو. امام ابو داود رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه دا روایت د ټولو نه زیات منکر (ضعیف) دی.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۶۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۸/۲) (۳۸) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۴۴۸) (حسن صحيح الإسناد)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۵۱۰) (صحيح الإسناد)

[۴۹۲۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامُ بْنُ مَسْكِينٍ، عَنْ شَيْخٍ شَهِدَ أَبَا وَائِلٍ فِي وَلِيْمَةِ فَعَلُوا يَلْعَبُونَ يَتَلْعَبُونَ يَغْنَوْنَ، فَحَلَّ أَبُو وَائِلٍ حَبْوَتَهُ، وَقَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "الْغَنَاءُ يُنْبِتُ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ".

سلام بن مسکین د یو شیخ نه روایت کوی کوم چه د ابو الوائل رضی الله عنه سره په یوه ولیمه کښې حاضر وو پس هغه خلقو په خپل مابین کښې لوبې او گمانې وئیلې حضرت ابو وائل رضی الله عنه د خپلې ملا نه کپرا پرانسته او وې فرمائیل: ما د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه نه اوریدلې دی هغه فرمائیل چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی هغه فرمائیل چه موسیقی په زړه کښې نفاق پیدا کوی.

باب فِي الْحُكْمِ فِي الْمُخَنَّثِينَ

باب: د هيجراگانو متعلق احكام او مسائل

[۴۹۲۸] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ أَبَا أَسَامَةَ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ مِقْصِلِ بْنِ يُونُسَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ أَبِي يَسَّارٍ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَتَى بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَضَبَ يَدَيْهِ وَرَجُلِيهِ بِالْحِنَاءِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا بَالُ هَذَا؟ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ، فَأَمَرَ بِهِ فَنُفِيَ إِلَى النَّقِيعِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَقْتُلُهُ؟ فَقَالَ: إِنِّي نَهَيْتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ" قَالَ أَبُو أَسَامَةَ: وَالنَّقِيعُ نَاحِيَّةٌ عَنِ الْمَدِينَةِ وَلَيْسَ بِالنَّقِيعِ.

د حضرت ابو هريره رضی الله عنه نه روایت دي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله ته یو هیجرا راوستې شو چه هغه خپل لاسونه او پښې په نکریزو سره رنگ کړې وو نبی کریم صلی الله علیه و آله د هغه متعلق پوهتنه او کړه چه ده لره څه شوې دي؟ او بنودلې شوه چه اي د الله رسوله صلی الله علیه و آله دي د ښځو سره مشابهت کوی. نو حضور صلی الله علیه و آله حکم او کړو او هغه لره ئې د مقام نقیع په طرف باندې اویستو او د علاقې نه ئې بهر کړو. صحابه کرامو رضی الله عنه عرض او کړو چه آیا ده لره قتل نه کړو؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه زه منع کړې شوې یم د مونځ کوونکو د قتل نه. ابو اسامه وائی چه نقیع (د نون سره) د مدینې جانب ته د یو ځانې نوم دي او دا د بقیع نه علاوه دي.

قوله: «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَتَى بِمُخَنَّثٍ قَدْ خَضَبَ يَدَيْهِ وَرَجُلِيهِ بِالْحِنَاءِ فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «مَا بَالُ هَذَا؟» فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ. فَأَمَرَ بِهِ فَنُفِيَ إِلَى النَّقِيعِ» رسول الله صلی الله علیه و آله ته یو مخنث راوستلې شو چا چه په خپلو ځپو او لاسونو باندې نکریزې لگولې وې، رسول الله صلی الله علیه و آله تپوس او کړو چه په ده باندې څه چل شوې دي؟ اوئیلې شو یا رسول الله صلی الله علیه و آله دي د زنانو مشابهت اختیاروی، رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه په حق کښې د ښهر نه د بهر ویستلو حکم او کړو نقیع علاقې ته، دا نقیع په نون سره په مدینه کښې یو ځانې دي، د بقیع نه علاوه. د مخنث متعلق روایات په کتاب اللباس باب ما جاء فی قوله تعالی غیر اولی الاربة کښې تیر شوې دي او هلته د خنث قسمونه او د هغې حکم او د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې چه کوم مخنث موندلې شو د هغوی نومونه وغیره ټول تیر شوې دي.

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۹۳۱۵) (ضعیف)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۶۴) (صحیح)

[۴۹۲۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا مُخَنَّثٌ، وَهُوَ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ أَخِيهَا: إِنَّ يَفْتَحَ اللَّهُ الطَّائِفَ غَدًا دَلَّلْتُكَ عَلَى امْرَأَةٍ تُقْبَلُ بِأَرْبَعٍ وَتُذِيرُ بِثَمَانٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْمَرْأَةُ كَانَتْ لَهَا أَرْبَعٌ عُنَى فِي بَطْنِهَا.

د ام المؤمنین حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا نہ روایت دی ہے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ددی خواتہ تشریف راوړو او وې لیدل چه د هغې په خوا کښې یو هیجرا دی او د هغې (ام سلمه) ورور عبد الله ته وائی که چرې سبا ته الله تعالی طائف لره فتح کړی نو زه به تاته یوه ښځه ښایم چه هغه په څلورو باندې راځی او په اتو (۸) باندې واپس کیږی - نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ده لره دخپل کور نه اوباسی - امام ابوداود رحمته الله فرمائی: د هغه مطلب دا وو چه د ښځې په خپته باندې (د چاق والی په وجه سره) څلور پټې جوړیږی - (د ښځې په خپته باندې د مخې نه څلور پټې او کله چه شا کړی نو ترخونو طرف ته دا څلور څلور پټې یعنی څلور یو جانب ته او څلور بل جانب ته ښکاری نو په عربو کښې د ښځې په دې صورت کښې فربه اندام کیدل به احسن گنړلې شو، قوله: (عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا مُخَنَّثٌ وَهُوَ يَقُولُ لِعَبْدِ اللَّهِ أَخِيهَا إِنَّ يَفْتَحَ اللَّهُ الطَّائِفَ غَدًا دَلَّلْتُكَ عَلَى امْرَأَةٍ تُقْبَلُ بِأَرْبَعٍ وَتُذِيرُ بِثَمَانٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ» دا روایت هم په کتاب اللباس کښې تیر شو.

[۴۹۳۰] (۲) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَعَنَ الْمُخَنَّثِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَرَجِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ، وَقَالَ: أَخْرِجُوهُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ" وَأَخْرَجُوا فَلَانًا وَقَلَانًا يَعْنِي الْمُخَنَّثِينَ.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په هیجرا جوړونکی سړی باندې او په مردانه انداز اختیارولو والا ښځې باندې لعنت کړې دي - او فرمائیلې ئې دی چه دوی لره دخپل کور نه بهر کړئ او فلاں فلاں هیجرا لره د کورونو نه اوباسی -

بَابُ فِي اللَّعِبِ بِالْبَنَاتِ

باب: ۵۴ - د کډو سره د لوبو کولو بیان

یعنی د گډیانو جوړول او د هغې سره لوبې کول.

[۴۹۳۱] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ فَرَمَّادُ خَلَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي الْجَوَارِي، فَأَدَا دَخَلَ خَرَجْنَ وَإِذَا خَرَجَ دَخَلْنَ".

۱: صحيح البخاري/المغازي ۵۶ (۴۳۲۴)، اللباس ۶۲ (۵۸۷)، النكاح ۱۱۳ (۵۲۳۵)، صحيح مسلم/السلام ۱۳ (۲۱۸۰)، سنن ابن ماجه/النكاح ۲۲ (۱۹۰۲)، الحدود ۳۸ (۲۶۱۴)، (تحفة الأشراف: ۱۸۲۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۰/۶)، (۳۱۸) (صحيح)

۲: صحيح البخاري/اللباس ۶۱ (۵۸۸۶)، الحدود ۳۳ (۶۸۳۴)، سنن الترمذي/الأدب ۳۴ (۲۷۸۵)، (تحفة الأشراف: ۶۲۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۵/۱) (صحيح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۷۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأدب ۸۱ (۶۱۳۰)، صحيح مسلم/المصالح ۱۳ (۲۴۴۰)، سنن ابن ماجه/النكاح ۵۰ (۱۹۸۲) (صحيح)

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان فرمائی چه ما د گدیانو سره لوبې کولې، نو ډیر وختونه به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو او زما سره به (د محلي) ماشومانې جینکې وې. کله چه به حضور صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو نو هغوی به لارې او کله چه به حضور صلی اللہ علیہ وسلم لارو نو هغوی به راتللي.

قوله: (عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ فَرَأَيْتُ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَعِنْدِي الْخَوَارِى فَإِذَا دَخَلَ خَرَجَن وَإِذَا خَرَجَ دَخَلَن)

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما به گدیانې جوړولې او د جینکو سره یو ځانې به مې لوبې کولې بعض وخت به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کور ته داخل شو هم په دې حال کښې چه ما سره به نور جینکو لوبې کولې، د هغوی په راتلو باندې به هغوی بهر ته لارې او کله چه به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بهر لارو نو هغوی به ماته واپس راغلي.

د بنات نه مراد واره واره مجسم تصویران د جینکو په شکل کښې او مصنوعی کپړې وغیره چه د هغوی دپاره هم د هغوی د بدن مطابق گنډلې شی هغوی ته د اغوستولو دپاره، د کور زنانه په خپلو ماشومانو جینکو باندې دا څیزونه جوړوي د مشق دپاره، چه هغوی گنډل زده کړې او هم د دې مصلحت تدریب د وجې نه د صور منهیة نه د دې تخصیص کړې شوې دي، فقهاء کرامو د دې بیع او شراء هم جائز کړې ده لکونها غیر بالغة حیثه کذا قال فی البذل عن فتح الودود، او په حاشیه د بذل کښې دی چه علامه عینی ۵/۵۸۹ د دې په نسخ او عدم نسخ کښې په تفصیل سره اختلاف بیان کړې دي، والی النسخ مال جماعة من السلف كما فی رسالة تصویر ۱۰۳ هم دغه شان په حاشیه د بذل کښې په دغه وخت کښې د عائشې رضی اللہ عنہا عمر څه وو، بالغه یا نابالغه، دې باره کښې ئې د علماء گرامو رائي لیکلې ده چه څوک تفصیل کتل غواړي د حاشیه طرف ته دې رجوع او کړي په هغې کښې د کتابونو حوالې ذکر دي او د دې نه د روستو روایت مضمون دا دي:

[۴۹۳۲] (حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَارَةُ بْنُ غَزِيَّةَ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ أَوْ خَيْبَرَ وَفِي سَهْوَةٍ مَا يَسْتَرْفِهِتُ رِيحَ فَكَشَفْتُ نَاحِيَةَ السَّيْرِ عَنْ بَنَاتٍ لِعَائِشَةَ لَعِبَ، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟ قَالَتْ: بَنَاتِي وَرَأَى بَيْنَهُنَّ فَرَسًا لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ رِقَاعٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى وَسَطَهُنَّ؟ قَالَتْ: فَرَسٌ، قَالَ: وَمَا هَذَا الَّذِي عَلَيْهِ؟ قَالَتْ: جَنَاحَانِ، قَالَ: فَرَسٌ لَهُ جَنَاحَانِ؟ قَالَتْ: أَمَّا سَمِعْتُ أَنَّ لِسُلَيْمَانَ خَيْلًا لَهَا أَجْنَحَةٌ؟ قَالَتْ: فَضَجَّكَ حَتَّى رَأَيْتُ نَوَاجِدَهُ."

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د غزوة تبوک یا د خیبر نه تشریف راوړو نو زما د طاقچې مخې ته پرده وه. هوا راغله نو هغې د پردې یو جانب اوچت کړو نو په دې سره زما گدیانې ئې په نظر باندې راغلي. حضور صلی اللہ علیہ وسلم تپوس او کړو "عائشه دا څه دی؟ ما اووې چه دا زما گودیانې دي. حضور صلی اللہ علیہ وسلم په دې کښې د کپړې یو اس هم اولیدو

چه د هغې دوه وزرونه وو. حضور ﷺ پوښتنه اوکړه چه دا څه وينم؟ ما اووي دا اس دي. هغه تپوس اوکړو او ددې د پاسه څه دي ما اووي ددې دوه وزرې دي. حضور ﷺ او فرمائيل آيا د اس هم وزرې وي؟ حضرت عائشې رضي الله عنها او فرمائيل تا دا اوريدلې نه دي چه د سليمان عليه السلام د اس وزرې وي؟ فرمائي چنانچه رسول الله ﷺ دومره قدرې او خندل تردې پورې چه ما د حضور ﷺ نواجد (غابونه مبارک) اوليدل.

سيده عائشه رضي الله عنها فرمائي چه کله رسول الله ﷺ د غزوه تبوک يا خيبر نه واپس تشریف راوړلو نو د هغې د لوبو چه کومه طاقچه وه چه په هغې باندې يو وره شان پرده اويژاند وه د هوا په وجه باندې هغه پرده لرې شوه د هغې په لرې کيدو باندې په هغه طاقچه کښې چه د لوبو کومې گډيانې وغيره پرته وي هغه ښکاره شوې رسول الله ﷺ هغه طاقچې طرف ته اشاره فرمائيلو سره د عائشې رضي الله عنها نه تپوس اوکړو چه په دې کښې دي څه ايخودلې دي؟ هغې اووي دا زما گډيانې دي، چه د هغې په مينځ کښې د کپرې نه جوړ يو اس هم وو چه د هغې دوه وزرې وي، رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه دا په مينځ کښې ئې څه دي نو هغې اووي چه دا اس دي، رسول الله ﷺ ترې نه تپوس اوکړو دا د پاسه پرې څه دي نو هغې اووي دائي دوه وزرې دي، نو رسول الله ﷺ او فرمائيل (فَرَسٌ لَهُ جَنَاحَانِ) چه د اس دوه وزرې هم دي، نو هغې اووي چه آيا تاسو نه دي اوريدلې چه د سليمان عليه السلام چه کوم آسونه وو د هغې وزرې وي، هغه فرمائي چه په دې باندې رسول الله ﷺ او خندل.

بَابُ فِي الْأَرْجُوحَةِ

بابه ۵۵- د تال بيان

ارجوحه يعنی تال، يعنی د هغې جواز او د ثبوت، په دې کښې مصنف رحمه الله د عائشې رضي الله عنها دا حديث ذکر کړې دي چه کله مونږ هجرت کولو سره مدينې ته راغلو نو د يوې ورځې واقعې ده چه ما په تال باندې ځنگل وانا مجمة او زما د سر ويښته د جمه په شان وو، يعنی واپړه ځنگه چه د سړو د غوږونو پورې وي، نوزه د کور ښځو د تال نه کوزه کړم او بوټي تلم، څه ئې سنگار کړم او د هغې نه پس ئې رسول الله ﷺ ته اورسولم، يعنی زما رخصتې ئې اوکړه او ما سره رسول الله ﷺ خلوت او فرمائيلو او زه د نهو کالو اوم، او په بل روايت کښې دي چه دغه وخت ما ته بعض انصاري زنانه دادعا اوکړه: ﴿على الخير والبركة﴾

[۴۹۳۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا بَشَرُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَنِي وَأَنَا بِنْتُ سَبْعٍ أَوْ سِتٍّ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ أَتَيْنِ نِسْوَةً، وَقَالَ بَشَرٌ: فَأَتَيْنِي أُمُّ رُومَانَ وَأَنَا عَلَى أَرْجُوحَةٍ قَدْ هَبَنَ بِي وَهَيَّأَنِي وَصَنَعَنِي، فَأَتَى بِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَنَى بِي وَأَنَا ابْنَةُ سَبْعٍ فَوَقَفْتُ بِي عَلَى الْبَابِ، فَقُلْتُ: هَيْه هَيْه"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَيْ تَنَفَّسْتُ فَأَدْخِلْتُ بَيْتًا فَإِذَا فِيهِ نِسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْنَ عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَاتِ، دَخَلَ حَدِيثُ أَحَدِهِمَا فِي الْآخِرِ.

(۱): تفرد به أبو داود، انظر حديث رقم: (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۵۵، ۱۶۸۸۱) (صحيح)

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماسره واده اوکړو نو زما عمر اووه کاله یا شپږ کاله وو. کله چه مونږه مدینې منورې ته راغلو نو څو ښځې راغللې ... د بشر بن خالد الفاظ دی: (زما مور) ام رومان راغله ... او زه په یو ټال باندې ومه او هغې مالره بوتلو، مالره ئې تیار کړو، جوړه ئې کړمه او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ئې زه بوتلم. زما رخصتی اوشوه نو زما عمر نهه کاله وو. (زما مور) مالره په دروازه کښې اودرولمه نو ما اووې: (هیه، هیه) یعنی د انکار کولو آواز. امام ابوداود رحمۃ اللہ علیہ ددې په وضاحت کښې فرمائی یعنی ما اوږده ساه واخسته او یو کور ته داخله کړې شوم نو هلته کښې د انصارو څو ښځې وې هغوی په دعائي خیر او برکت سره زما استقبال اوکړو. د حماد او د ابو اسامه روایت په یو بل کښې میلاو شوي دي.

[۴۹۳۴] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ مِثْلَهُ، قَالَ: عَلَى خَيْرِ طَائِرٍ، فَسَلَّمْتُ لِلْيَمَنِ، فَغَسَلَنَ رَأْسِي وَأَصْلَحَنِي فَلَمْ يَرُعْنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمُحِي، فَأَسَلَمْتُنِي إِلَيْهِ.

حضرت ابو اسامه د مذکوره بالا حدیث هم مثل روایت کړو او وې فرمائیل: الله دې اوکړي چه ستا قسمت ښه وي. او مالره ئې هغه ښځو ته حواله کړو. هغوی زما سر اوینځلو او مالره ئې جوړه کړه او تیاره کړه، او زه په دغه وخت کښې اویریدم شان، کله چه ورځ تیره شوه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما مخې ته شو نو هغوی مالره هغه ته حواله کړو.

[۴۹۳۵] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ جَاءَنِي نِسْوَةٌ وَأَنَا أَلْعَبُ عَلَى أَرْجُوْحَةٍ وَأَنَا مُجَمَّمَةٌ، فَذَهَبَنِي بِي فَيَأْتِنَنِي وَصَنَعْنِي، ثُمَّ أَتَيْنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَنَى بِي وَأَنَا ابْنَةُ تِسْعِ سِنِينَ."

ام المؤمنین حضرت عائشه رضی اللہ عنہا بیان کوی چه کله مونږه مدینې ته راغلو نو ماته څو ښځې راغلې او ما چونکه په یو ټال باندې لوبې کولې. او زما ویښتان د غوږونو نه لاندې زږیدل. نو هغوی مالره بوتلو او زه ئې تیاره کړمه، او جوړه ئې کړمه، بیا هغوی زه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راوستلم. زما (د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په کور) کښې رخصتی اوشوه نو زما عمر نهه کاله وو.

[۴۹۳۶] (۳) حَدَّثَنَا بَشَرُ بْنُ خَالِدٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَسَامَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ بِإِسْنَادِهِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: وَأَنَا عَلَى الْأَرْجُوْحَةِ وَمَعِيَ صَوَاحِبَاتِي فَأَدْخَلَنِي بَيْتًا فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْنَ عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَاتِ.

حضرت هشام بن عروه په خپل دې سند کښې په دې روایت کښې فرمائی چه سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه زه د خپلو ملگرو سره په یو ټال باندې وم، نو هغوی مالره یو کور ته داخل کړو، هلته کښې د انصارو څو ښځې وې نو هغوی د خیر او برکت په دعاگانو سره زما استقبال اوکړو.

۱: انظر حديث رقم: (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۵۵) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، انظر حديث رقم: (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۸۱) (صحيح الإسناد)

۳: انظر حديث رقم: (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۵۵) (صحيح)

[۴۹۳۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبٍ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَدْ مَنَّا الْمَدِينَةَ فَنَزَلْنَا فِي بَيْتِ الْحَارِثِ بْنِ الْخَزَرَجِيِّ، قَالَتْ: قَوْلَ اللَّهِ إِنِّي لَعَلِّي أَرْجُو حَاجَةَ بَيْنَ عِدَّتَيْنِ، فَجَاءَتْنِي أُمِّي فَأَنْزَلَتْنِي وَلِي جُمُعَةٍ وَسَاقِ الْحَدِيثِ.

يحيى بن عبد الرحمن بن حاطب بیان کوی چه ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنہا بیان کوی : چه مونږه راغلو مدينې ته او د بنو حارث بن خزرج سره زمونږه قیام او شو فرمائی، په الله قسم زه د کجورو په دوو لختو کښې په لگیدلې یو ټال باندې وم چه زما مور راغله، نو هغې مالره د هغې نه راکوز کړو، او زما ویښتان واره واره وو. او پوره حدیث ئې بیان کړو.

قوله: ﴿قَوْلَ اللَّهِ إِنِّي لَعَلِّي أَرْجُو حَاجَةَ بَيْنَ عِدَّتَيْنِ فَجَاءَتْنِي أُمِّي فَأَنْزَلَتْنِي وَلِي جُمُعَةٍ﴾ په دې حدیث کښې د هغه ټال شکل ذکر شوې دې هغه د یو مضبوطې رسې نه وو چه یو سر ئې په یو اونه کښې او ترلې شی او دویم سر ئې په بله اونه کښې او د هغې رسې په مینځنۍ حصه باندې اوځانگلي شی کومه چه د زمکې طرف ته زورپنده ده، یعنی زما مور راغله او زه ئې د هغه ټال نه بوتلم په داسې حال کښې چه زما ویښته واره واره وو یعنی د جمه په شکل.

بَابُ فِي النَّهْيِ عَنِ اللَّعِبِ، بِالنَّزْدِ

باب ۵۶ - د نرد لوبه جائز نه ده

[۴۹۳۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ لَعِبَ بِالنَّزْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ".

د حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل : کوم کس چه د نرد لوبه او کړه نو هغه د الله او د هغه د رسول نافرمانی او کړه.

قوله: ﴿مَنْ لَعِبَ بِالنَّزْدِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ او په بل روایت کښې دې ﴿مَنْ لَعِبَ بِالنَّزْدِ شِيرٍ فَكَأَنَّمَا غَمَسَ يَدَهُ فِي لَحْمِ خَنزِيرٍ وَدَمِهِ﴾

[۴۹۳۹] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ لَعِبَ بِالنَّزْدِ شِيرٍ فَكَأَنَّمَا غَمَسَ يَدَهُ فِي لَحْمِ خَنزِيرٍ وَدَمِهِ".

حضرت سلیمان بن بریده د خپل پلار نه روایت کوی، نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیل : چه کوم کس نرد شیر لوبه او کړه نو گویا چه هغه خپل لاس لره د خنزیر په غوښه او په وینې سره آلوده کړو. په دې حدیث کښې د نرد شیر لوبې کولو نه ممانعت دې چه که چا داسې او کړل نو هغه د الله پاک او د هغه د رسول صلی الله علیه و آله وسلم نافرمانی او کړه، او په بل روایت کښې دې چه چا خپل لاسونه په دې لوبه کښې استعمال کړل نو گویا هغه خپل لاسونه د خنزیر په غوښه او وینه کښې غوږه کړل..... دا لوبه ارد شیر بن بابک د فارس بادشاه وضع کړې ده او هغه چلولې وه هم

۱: تفرد به ابو داود، انظر حديث رقم: (۲۱۲۱)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۰/۶) (حسن صحيح)

۲: سنن ابن ماجه/الأدب ۴۳ (۳۷۶۲)، موطا امام مالك/الرقيا ۲ (۶)، (تحفة الأشراف: ۸۹۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۰، ۳۹۷، ۳۹۴/۴) (حسن)

۳: صحيح مسلم/الشعر ۱ (۲۲۶۰)، سنن ابن ماجه/الأدب ۴۳ (۳۷۶۳)، (تحفة الأشراف: ۱۹۳۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۱، ۳۵۷، ۳۵۲/۵) (صحيح)

په دې وجه ورته نرد شیر وائی، په لغت کښې لیکلې دی چه نرد یو قسم لوبه ده کومه چه اردشیر بن بابک شاه ایران ایجاد کړې وه، په حاشیه د بذل کښې دی د مغنی نه نقل کولو سره چه دا لوبه حرام ده، چه د هغې د وجې نه سرې عند الانمة الاربعة مردود الشهادة جوړېږي، او هم دا حکم د شطرنج دې د ائمه ثلاث په نزد، په خلاف د امام شافعی چه هغوی دې ته مباح وئیلې دی. (المغنی ۱۲/۳۵) (التعلیق المجدد ۲۸۱)

بَابُ فِي اللَّعِبِ بِالْحَمَامِ

بابه ۵۷- د کونترود الوزولویان

یعنی کوترې ساتل او په هغې لوبې کول، په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ یو سرې اولیدو چه د یو کوترې طرف ته ئې منډې وهلې نو هغوی او فرمائیل: شیطان په شیطاني پسې روان دي.

[۴۹۴۰] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَتَّبِعُ حَمَامَةً، فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتَّبِعُ شَيْطَانَةً.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ یو کس لره اولیدو چه په کونترود پسې لگیدلې وو حضور ﷺ او فرمائیل شیطان، شیطاني پسې دي -
حمامه ته ئې شیطانه په دې وجه اووې چه هغه د هغه غفلت او حماقت ذریعه جوړه شوه.

بَابُ فِي الرَّحْمَةِ

بابه ۵۸- د رحمت او شفقت بیان

[۴۹۴۱] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُسَدَّدُ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي قَابُوسَ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، "يَنْبَغُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ، اِرْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنْ فِي السَّمَاءِ"، لَمْ يَقُلْ مُسَدَّدٌ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، وَقَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه د نبی کریم ﷺ نه نقل کوی " په رحم کوونکو باندې به رحمن رحم کوی - تاسو د زمکې په اهل باندې رحم کوئ آسمان والا به په تاسو باندې رحم کوی -"

قوله: « عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو يَنْبَغُ بِالنَّبِيِّ - صلى الله عليه وسلم - » الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ اِرْحَمُوا أَهْلَ الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مِّنْ فِي السَّمَاءِ »

رسول الله ﷺ فرمائی چه کوم خلق رحم والا وی په نورو باندې رحم کوی نو الله پاک هم په هغه باندې رحم فرمائی، لهذا په زمکې والو باندې رحم او کړئ، نو هغه به په تاسو باندې رحم او کړی چه په آسمان کښې دي.

١: سنن ابن ماجه للأدب ۴۴ (۳۷۶۵)، (تحفة الأشراف: ۱۵۰۱۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۵/۲) (حسن صحيح)

٢: سنن الترمذي للبر والصلة ۱۶ (۱۹۲۴)، (تحفة الأشراف: ۸۹۶۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۰/۲) (صحيح)

الحديث المسلسل بالاولية :

هم دا هغه حديث دې کوم چه په المسلسل بالاولية سره مشهور دې او صحيح دا ده چه د دې حديث د اوليت سلسله په سفيان بن عيينه باندې راتلو سره ختمیږي، د هغې نه پورته يعنې د صحابي طرف ته نه شي موندلې، او چاچه دا مسلسل گنړې دې تر آخره پورې هغه په غلطۍ باندې دې.

د دې حديث د تسلسل د باقی ساتلو صورت دا دې چه کوم استاد حديث هر يو کتاب خپل شاگرد ته لوستل شروع کړي نو اول دې دا حديث هغه ته واوروي يا دې په هغه باندې اولولي.

[۴۹۴۲] () حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ حَدَّثَنَا ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ مَنْصُورٌ، قَالَ ابْنُ كَثِيرٍ فِي حَدِيثِهِ، وَقَرَأْتُهُ عَلَيْهِ وَقُلْتُ: أَقُولُ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، فَقَالَ: إِذَا قَرَأْتَهُ عَلَيَّ فَقَدْ حَدَّثْتُكَ بِهِ، ثُمَّ اتَّفَقَا، عَنْ أَبِي عُمَانَ مَوْلَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ الصَّادِقَ الْمَصْدُوقَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَاحِبَ هَذِهِ الْحَجَرَةِ، يَقُولُ: "لَا تُنْزَعُ الرَّحْمَةُ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ".

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه ما ددې حجرې والا نه يعنې د حضرت ابو القاسم صادق مصدوق رضي الله عنه نه اوريدلې دي، هغه فرمايل "رحمت نه شي لرې کولې مگر د شقي (بدبخت) نه. قوله: () حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ كَثِيرٍ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ قَالَ كَتَبَ إِلَيَّ مَنْصُورٌ - قَالَ ابْنُ كَثِيرٍ فِي حَدِيثِهِ وَقَرَأْتُهُ عَلَيْهِ عَلَيَّ فَقَدْ حَدَّثْتُكَ بِهِ ﴿

شرح السند او په تحديد او اخبار کښې عدم فرق :

په دې حديث کښې د مصنف رحمه الله دوه استاذان دي حفص بن عمر، او ابن کثير، او د هغوی دواړو استاد شعبه دي، او د شعبه استاد منصور دي، د منصور د روايت په باره کښې خو حفص د شعبه نه دا نقل کړی دی: کتب الی منصور او ابن کثير د شعبه نه داسې نقل کړی دی کتب الی منصور وقراته عليه، يعنې د حفص په روايت کښې خو دا دی: شعبه وائي چه ما ته منصور حديث اولیکلو، او ابن کثير وائي چه شعبه وائي چه منصور زما طرف ته ليکلو سره راوليږلو او ما هغه حديث په هغوی باندې لوستلې هم دې، او بيا د ابن کثير په روايت کښې دا زيادت دې چه شعبه وائي چه ما خپل استاد منصور ته اووې چه اوس د دې نه پس چه کله ما تاسو ته حديث واورولو نو په وخت د روايت حديث دا وئيلې شم چه ﴿ حدثنی منصور ﴾ نو هغوی د دې اجازت راکړو چه کله تا دا حديث په ما باندې ولوستلو نو داسې شوه لکه چه دا حديث ما تاته بيان کړو، دا ټول سوال او جواب د ابن کثير په روايت کښې دی د حفص بن عمر په روايت کښې نشته.

قوله: ﴿ ثُمَّ اتَّفَقَا عَنْ أَبِي عُمَانَ ﴾ يعنې د دې نه پس چه کوم سند راوان دې په هغې کښې حفص او ابن کثير متفق دی، د دواړو په روايت کښې چه کوم فرق وو هغه په شروع کښې وو.

^۱: سنن الترمذي/البر والصلة ۱۶ (۱۹۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۹۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۱/۲، ۴۴۲، ۴۶۱، ۵۳۹) (حسن)

د دې سوال او جواب نه معلومه شوه چه د منصور په نزد د قراءت علی الشیخ په صورت کښې هم حدثنا وئیلې شي، او په دې کښې دویم قول کوم چه مشهور دې هغه دا دې لکه د کتاب په شروع کښې چه تیر شو چه د قراءت علی الشیخ په صورت کښې خبرنا او د سماع من لفظ الشیخ په صورت کښې حدثنا استعمالولې شي.

[۴۹۴۳] () حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَابْنُ السَّرْحِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ ابْنِ عَامِرٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو يَرْوَاهُ، قَالَ ابْنُ السَّرْحِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرًا، وَيَعْرِفَ حَقَّ كَبِيرًا، فَلَيْسَ مِنَّا".

حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بیان کوی، نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلې دی: څوک چه زمونږ په وړو باندې شفقت نه کوی او زمونږه د مشرانو حق اونه پیژنی نو هغه زمونږ نه نه دې.

باب فِي النَّصِيحَةِ

باب ۵۹ - د خیر خواهي بیان

دا ترجمه الباب مکرر دې اوس نزدې تیر شوې دې.

[۴۹۴۴] () حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةَ، قَالُوا: لِمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: لِلَّهِ وَكِتَابِهِ وَرَسُولِهِ وَأَيُّمَةُ الْمُؤْمِنِينَ وَعَامَّتُهُمْ، وَأَيُّمَةُ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتُهُمْ".

حضرت تميم داری رضي الله عنه بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "دين د نصيحت (د خلوص او خیر خواهي) نوم دې - دين د نصيحت نوم دې - دين د نصيحت نوم دې - صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمائیل اي د الله رسوله ا د چا دپاره؟ حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: "د الله دپاره، د هغه د کتاب دپاره، د هغه د رسول دپاره، د اهل ايمان د ائمه و حکام او د عامو مسلمانانو دپاره - يا ئي او فرمائیل چه د مسلمانانو د ائمو او حکامو او د عامو مسلمانانو دپاره - « عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةُ إِنَّ الدِّينَ النَّصِيحَةَ ». قَالُوا لِمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « لِلَّهِ وَكِتَابِهِ وَرَسُولِهِ وَأَيُّمَةُ الْمُؤْمِنِينَ وَعَامَّتُهُمْ » »

د نصيحت معنی ارادة الخيره چا سره د خیر اراده کول، او چا سره چه دا د خیر اراده کولې شي هغه ته منصوح له وائی او دا معنی ډیره جامع ده هره نیکی او خیر په دې کښې راځی حال دا چه لفظ د نصيحت ډیره وړه شان کلمه ده خو معنی د دې ډیره لویه ده او زه وایم چه په کوم لفظ سره د دې ترجمه کولې شي یعنی خیر خواهي هغه هم دغه شان جامع لفظ دې.

هغه نصيحت کوم چه د ټول دين خلاصه ده:

په دې حديث کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر په تاکید او تحقيق او ډیر په قوت سره او فرمائیل چه دين نوم دې د خیر خواهي یعنی د دين خلاصه دا ده، په دې باندې صحابه

(۱): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۸۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۲۲) (صحيح)

(۲): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۸۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۲۲) (صحيح)

کراموتی ﷺ تپوس او کړو چه د چا دپاره خیر خواهی ده؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه د ټولو دپاره، تر دې چه د الله پاک دپاره هم او د کتاب الله دپاره هم او د رسول الله ﷺ دپاره او د مسلمانانو خلفاء او بادشاهانو او عامة الناس دپاره، خو د هر یو سره خیر خواهی د هغه د حال مناسب وی، لهذا د نصیحت معنی شوه د هر یو خیز او هر شخص سره د هغه شایان شان معامله کول، پس د الله پاک خیر خواهی به د هغه د شان مناسب وی او د کتاب الله سره به د هغه د شان مناسب او هم دغه شان باقی ټول هم، په الله پاک باندې ایمان د هغه عبادت او په هر حال کبسي د هغه د حکم اطاعت او پوره کول دا نصیحت لله دې، او هم دغه شان د کتاب الله تعظیم ظاهره او باطنا، د هغه تلاوت کول او د هغې په معانی باندې خان پوهه کولو سره د هغې احکامات باندې عمل کول دا نصیحة لکتاب الله دې هم په دې باندې دې قیاس کړې شی باقی ټول خیزونه هم، نو د هر خیز سره شایان شان معامله کول چه د هغې دویم تعبیر دا هم کیدې شی « اعطاء کل ذی حق حقه » هر ذی حق ته د هغه حق ورکول، دا د ټول دین خلاصه ده او لب لباب دې، د دې حدیث په باره کبسي امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم صفحه ۵۴ کبسي فرمائی: هَذَا حَدِيثٌ عَظِيمُ الشَّانِ وَعَلَيْهِ مَدَارُ الْإِسْلَامِ كَمَا سَنَذْكُرُهُ مِنْ شَرْحِهِ (یعنی د دې حدیث د شرح نه به معلومه شی چه واقعی دا حدیث مدار الاسلام دې، وَأَمَّا مَا قَالَهُ جَمَاعَاتُ مِنَ الْعُلَمَاءِ أَنَّهُ أَحَدُ أَرْبَاعِ الْإِسْلَامِ أَيْ أَحَدُ الْأَحَادِيثِ الْأَرْبَعَةِ الَّتِي تَجْمَعُ أُمُورَ الْإِسْلَامِ فَلَيْسَ كَمَا قَالُوهُ، بَلْ الْمَدَارُ عَلَى هَذَا وَخَدُّهُ، یعنی بعض علماء کرامو چه دا خبره فرمائیلې ده چه دا حدیث د هغه څلور احادیثو نه دې چه د هغې په مجموعه کبسي د اسلام ټول امور مضمردی لهذا په دې حدیث کبسي څلورمه حصه د امور اسلام راغلی دی، دا خبره صحیح نه ده بلکه یواځې هم په دې یو حدیث باندې د ټول امور اسلام مدار دې. وَهَذَا الْحَدِيثُ مِنْ أَفْرَادِ مُسْلِمٍ، وَلَيْسَ لِتَمِيمِ الدَّارِيِّ فِي صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْءٌ، وَلَا لَهُ فِي مُسْلِمٍ عَنْهُ غَيْرَ هَذَا الْحَدِيثِ. بیا امام نووی رحمه الله د دې حدیث شرح په تفصیل سره لیکلې ده.

[۴۹۴۵] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ جَرِيرٍ، قَالَ: "بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَأَنْ أَنْصَحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ، قَالَ: وَكَانَ إِذَا بَايَعَ الشَّيْءَ أَوْ اشْتَرَاهُ، قَالَ: أَمَا إِنَّ الَّذِي أَخَذْنَا مِنْكَ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا أَعْطَيْنَاكَ فَاخْتَرْ."

حضرت جریر (بن عبد الله بجلی) رحمه الله فرمائی چه ما د نبی کریم ﷺ سره د اوریدو او د اطاعت کولو او د هر مسلمان سره په خیر خواهی کولو باندې بیعت کړې دې، - راوی وائی: چنانچه هغه (جریر) چه به کله څه خیز اخستو یا خرڅوو نو فرائیل به ئې: په تحقیق سره کوم خیز چه مونږه ستاسو نه اخستی دې هغه مونږ ته د خپل هغه خیز نه کوم چه مونږه تاسو ته درکړې دې، زیات محبوب دې، چنانچه تاسو ته اختیار دې - (که خپل خیز واپس اخستل غواړئ نو اخستی شی)

۱. سنن النسائي / البيعة ٦ (٤١٦٢)، (تحفة الأشراف: ٣٢٣٩)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للإيمان ٤٢ (٥٧)، مواقيت الصلاة ٣ (٥٢٤)، الزكاة ٢ (١٤٠١)، البيوع ٦٨ (٢١٥٧)، الشروط ١ (٢٧٠٥)، الأحكام ٤٣ (٧٢٠٤)، صحيح مسلم للإيمان ٤٣ (٥٦)، سنن الترمذي للبر ١٧ (١٩٢٥)، مسند أحمد (٣٥٨/٤، ٣٦١، ٣٦٤، ٣٦٥) (صحيح الإسناد)

قوله: « عَنْ جَرِيرٍ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَأَنْ أَنْصَحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ - قَالَ - وَكَانَ إِذَا بَاعَ الشَّيْءَ أَوْ اشْتَرَاهُ قَالَ « أَمَا إِنَّ الَّذِي أَخَذْنَا مِنْكَ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا أَغْطَيْنَاكَ فَأَخْتَرُ » »

سیدنا جریر رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره د هغه په خبره منلو او د هغوی په اطاعت او د هر مسلمان په نصیحت او خیر خواهی باندې بیعت او کړو اوس په دې باندې راوی وائی چه د دې بیعت نه پس د جریر رضی اللہ عنہ دا حال وو چه که خپل یو خیز به ئې په چا باندې خرڅولو یا به ئې د چا نه یو خیز په پیسو ورکولو سره اخستلو نو د بیع او شراء د تام کیدو نه پس به ئې هم هغه ته دا فرمائیل چه کوم خیز مونږ ستاسو نه اخستلې دې هغه زمونږ په نزد زیات خوښ دې د هغه خیز نه کوم چه مونږ تاله درکړې دې لهذا مونږ خودا واپس کول نه غواړو د زیات خوښیدو د وجې نه خوزه تاته وایم که تاته په خپل خیز کښې کوم چه تا مونږ ته راکړې دې هغه زیات خوښ وی او ته ئې زما نه واپس اخستل غواړې نو اخستلې ئې شې (خکه چه د نصیحت او خیر خواهی تقاضه هم دا ده).

دا د جریر رضی اللہ عنہ کمال احتیاط دې چه د بل د شک د ضرر نه هم د بیج کولو کوشش کوی، خکه چه بعض وخت بائع د بیع نه پس، هم دغه شان مشتری ته د شراء نه پس د هغه په رائې کښې بدلون راځی، د بائع خیال پیدا کیږی چه که ما دا بیع نه وې کړې نو غوره به وه، او مشتری ته د شراء نه پس دا خیال او وسوسه راځی چه که ما دا خیز نه وې اخستلې نو غوره به وه، په دې وجه به جریر رضی اللہ عنہ داسې کول، او د عام خلقو حال دا دې چه مشتری د شراء نه پس دا سوچ کوی چه ما په بائع باندې احسان او کړو چه د هغه خیز مې واخستلو او هم دغه شان بائع خپل خیز خرڅولو سره په مشتری باندې احسان کول غواړی چه ما دومره ښه خیز تاته خومره ارزان درکړو.

بَابُ فِي الْمَعُونَةِ لِلْمُسْلِمِ

باب ۶۰ - د مسلمان سره د مدد کولو بیان

[۴۹۴۶] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، وَعُمَرَانُ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، قَالَ عُمَرَانُ، وَجَرِيرُ الرَّازِيُّ. حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، وَقَالَ وَاصِلٌ قَالَ: حَدَّثْتُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ لَمْ أَتَفَقُوا، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ نَفَسَ عَنْ مُسْلِمٍ كَرْبَةً مِنَ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كَرْبَةً مِنَ كَرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُسْلِمٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَذْكُرْ عُمَرَانُ عَنْ أَبِي مُعَاوِيَةَ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ.

حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ بیان کوی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: چه چا د یو مسلمان نه د دنیا یو درد او تکلیف لرې کړو الله جل شانہ به د قیامت د ورځې یو درد د ده نه لرې کړی او چا

(۱) سنن الترمذي للحدود ۳ (۱۴۲۵)، البر والصلة ۱۹ (۱۹۳۰)، لقراءات ۱۲ (۲۹۴۶)، تحفة الأشراف: ۱۲۳۵۹، ۱۲۵۱۰، ۱۲۸۸۹، وقد أخرجه: صحيح مسلم للذكر والدعاء ۱۱ (۲۶۹۹)، سنن ابن ماجه للمقدمة ۱۷ (۲۲۵)، مسند احمد (۲۵۲/۲)، ۳۲۵، ۵۰۰، ۵۲۲، سنن الدارمي للمقدمة ۳۲ (۳۶۰) (صحيح)

چه آسانتیا را بسته په یو معسر (په مشکل کښې پریوتی کس) باندې آسانتیا به راوولی په ده باندې الله تعالی په دنیا او آخرت کښې - او الله جل شانہ د خپل بنده مدد کوی ترڅو چه دې د خپل (مسلمان) رور په مدد کښې وی - امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی چه عثمان (بن ابی شیبہ) د ابو معاویه نه دا جمله نه ده روایت کړې: "چه څوک په مصیبت زده کس باندې آسانتیا راوولی ..."

د حدیث مضمون دا دې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه کوم سړې د یو مسلمان نه د هغه څه پریشانی لرې کړی، نو الله پاک به د هغې په بدل د قیامت په ورځ د هغه پریشانی لرې کړی، حال دا چه د دنیا پریشانی د آخرت د پریشانی په مقابله کښې هیڅ هم نه ده، او څوک چه یو غریب ته سهولت ورکړی د قرض وغیره په معامله کښ، نو الله پاک هغه سره د سهولت معامله فرمائی په دنیا او آخرت کښ، او هم دغه شان څوک چه د یو مسلمان عیب پټ کړی او د هغه پرده ساتی نو الله پاک به د هغه عیبونه پټ کړی په دنیا او آخرت کښې او الله پاک د خپل بنده په امداد کښې وی ترڅو چه هغه بنده د خپل رور اعانت کوی.

[۴۹۴۷] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ رِيعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ، عَنْ حُدَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ نَبِيُّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ".

د حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه ستاسو نبی فرمائیلي دی: "هره نیکی صدقه ده."

باب فِي تَغْيِيرِ الْأَسْمَاءِ

باب: ٦١ - د (غلط) نوم د بدلولو بیان

[۴۹۴۸] (٢) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ح وَحَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي زَكْرِيَّا، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّكُمْ تَدْعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَاءِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ، فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ"، قَالَ ابُودَاوُدَ: ابْنُ أَبِي زَكْرِيَّا لَمْ يَذْكُرْ أَبَا الدَّرْدَاءِ.

د حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلي دی چه تاسو ته به د قیامت په ورځ باندې په خپلو او د خپلو پلارانو په نومونو سره آواز کولې شی - چنانچه خپل نومونه ښه ردئ - امام ابوداؤد رحمہ اللہ فرمائی چه حضرت ابن ابوزکریا، حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ لره نه موندلي -

قوله: «إِنَّكُمْ تَدْعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ»

د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دې چه تاسو به د قیامت په ورځ باندې په خپلو او د خپلو پلارانو په نومونو باندې رابللې شی، لهذا خپل نومونه ښه ردئ، چه په ښه نوم سره درته آواز اوشی، په دې روایت کښې خو هم دا دی چه انسان ته به د هغه او د هغه د پلار په نوم باندې آواز کولې شی، خو په بعض روایاتو کښې دې چه د قیامت په ورځ به خلقو ته آواز کولې شی د

١: صحیح مسلم للزکاة ١٦ (١٠٠٥)، (تحفة الأشراف: ٣٣١٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣/٣٨٣، ٣٩٧، ٣٩٨، ٤٠٥) (صحیح)

٢: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٠٩٤٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥/١٩٤)، سنن الدارمي/الاستاذان ٥٩ (٢٧٣٦) (ضعیف)

مياندو په نوم باندې چه د هغې حكمت بعضو دا بيان كړې دې چه د ولد الزنا حال ښكاره نه شي، او بعضو وئيلي دي چه د عيسى عليه السلام د حال په رعايت ساتلو كښې خكه چه د هغوي نسبت خو د مور طرف ته متعين دې. لهذا په دې دواړو روايتونو كښې تعارض شو، د دې يو جواب خو دا كيدې شي چه حديث الباب د صحاح روايت دې او هغه بل روايت د دې درجي نه دې، او يا دا چه دواړه روايتونه دې په تغليب باندې حمل كړې شي، يعنې نه خو به ټول د پلار په نوم باندې رابللي شي او نه ټول د مياندو په نومونو باندې بلكه بعض به يو شان او بعضي بل شان، كذا في البذل عن اللععات، او يا دې داسې اوئيلي شي چه په حديث الباب باندې خپله كلام دې لكه چه په بعض نسخو كښې دى: قَالَ أَبُو دَاوُدَ ابْنُ أَبِي زَكْرِيَاءَ لَمْ يَذْكُرْ أَبَا الدَّرْدَاءِ.

[۴۹۴۹] (۱) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ زِيَادٍ سِلَّانٌ، حَدَّثَنَا عِيَادُ بْنُ عَبَّادٍ، عَنْ عُيَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ثَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى: عَبْدُ اللَّهِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ".

د حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى: په تمامو نومو كښې عبد الله او عبد الرحمن الله عز وجل ته زيات خوښ دى.

قوله: (أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ) د ټولو نه زيات غوره نوم د الله پاك په نزد دا دوه نومونه دى عبد الله او عبد الرحمن، او هم دغه شان هغه نومونه چه په هغې كښې د عبدیت نسبت اسماء حسنى كښې د يو نوم طرف ته وى، او په حاشیه د بذل كښې دا دى چه د دې دوه نومونو احبیت على الاطلاق نه دې لكه چه د شامى د ظاهر نه معلومېږي بلكه په اعتبار د عبودیت دې (يعنى كوم نوم چه په عبد سره وى) خكه چه مخكښې خلقو به نومونه كيخودل عبد الشمس وغيره، گينې د ټولو نه زيات غوره نوم محمد او احمد دى.

[۴۹۵۰] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعِيدٍ الطَّلَقَانِيُّ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُهَاجِرِ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَقِيلُ بْنُ شَيْبٍ، عَنْ أَبِي وَهَبٍ الْجُثَمِيِّ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَسْمَوُا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ، وَأَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ: عَبْدُ اللَّهِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَأَصْدَقُهَا: حَارِثٌ، وَهَمَامٌ، وَأَقْبَحُهَا: حَرْبٌ، وَمَرَّةٌ".

د حضرت ابو وهب جشمى رضی اللہ عنہ نه روایت دې ... او دۀ ته د صحابى كيدو شرف حاصل دې ... هغه فرمائي چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى چه د انبياؤ عليهم السلام نومونه ږدئ او الله تعالى ته په تمامو نومونو كښې زياد محبوب عبد الله او عبد الرحمن دى. د ټولو نه زيات واقعيت ته قريب دا نومونه دى، حارث او همام او دا د ټولو نه زيات قبيح او ناخوښه، حرب، او مره دى.

۱: صحيح مسلم للأدب ۱ (۲۱۳۲)، (تحفة الأشراف: ۷۹۲۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي ۶۴ (۲۸۳۶)، سنن الدارمي ۶۰ (۲۷۳۷) (صحيح)

۲: سنن النسائي للخيال ۲ (۳۵۹۵)، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۲۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۵/۴) (صحيح) (الصحيحة ۹۰۴، ۱۰۴، ۱۱۷۸ وتراجع الابناني ۴۶)

قوله: ﴿ تَسْمُوا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ وَأَحِبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ وَأَصْدَقُهَا حَارِثٌ وَهَمَامٌ وَأَقْبَحُهَا حَزْبٌ وَمُرَّةٌ ﴾

په دې حديث كښې د انبياء ﷺ په نومونو باندې د نوم كيخودلو ترغيب دې لهذا د دې نه د دې تائيد كيږي كوم چه پورته د شامي نه تير شو، او حارث او همام ته چه اصدق يعني زيات رشتيني وئيلي شوي دي نو هغه ښكاره ده خكه چه هر سړي حارث يعني د گټې فكر كونكي دې، او هم دغه شان په هر سړي كښې هم او فكر موندلې شي، لهذا دا دواړه نومونه د هر سړي په اعتباره سره د مسمي موافق دي.

[۴۹۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "ذَهَبْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ وَلَدَ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عَبَاءَةٍ يَهْنَأُ بِعِزِّهِ، قَالَ: هَلْ مَعَكَ تَمْرٌ، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَتَنَاوَلْتَهُ تَمْرَاتٍ، فَأَلْقَاهُنَّ فِي فِيهِ فَلَاكِهِنَّ، ثُمَّ فَعَرَفَاهُ فَأَوْجَرَهُنَّ إِيَّاهُ، فَجَعَلَ الصَّبِيُّ يَتَلَمَّظُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حُبُّ الْأَنْصَارِ التَّمْرُ، وَسَمَاءُ عَبْدِ اللَّهِ."

حضرت انس فرمائي چه كله د عبد الله بن طلحه ولادت اوشو نو ما هغه لره د نبی کریم ﷺ په خدمت كښې حاضر كړو، او نبی کریم ﷺ يوه عباء اغوستي وه او خپل اوبښ لره ئي تياره وو، حضور ﷺ تپوس او كړو: "آيا تسو سره كجورې شته؟ ما عرض او كړو او ما د هغه په خدمت كښې خو كجورې پيش كړې - هغې لره پيغمبر ﷺ په خپله خله مبارك كښې اوچيپلي بياني دبجي خله كولاؤ كړه او د هغه په خله كښې ئي واچوله، نو هغه خپله خله اوچلوله نو نبی کریم ﷺ او فرمائيل: "د انصارو د كجورو سره محبت" (يعني اوگوري!) چه نومولود بجې ئي څنگه په ميني سره خوري، او حضور ﷺ د هغه نوم عبد الله كيخودو.

قوله: ﴿ عَنْ أَنَسٍ قَالَ ذَهَبْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حِينَ وَلَدَ وَالنَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي عَبَاءَةٍ يَهْنَأُ بِعِزِّهِ لَهُ الْخ ﴾

د رسول الله ﷺ په زمانه كښې د صحابه كرامو ﷺ دا معمول وو چه كله به د چا كره اولاد پيدا شو نو هغه نوې پيدا شوې به ئي د رسول الله ﷺ خدمت ته راوستلو او په رسول الله ﷺ باندې به ئي د هغه تحنيك كولو (۲) په دې حديث كښې هم د دې ذكر دې، انس ﷺ فرمائي چه ما خپل اخيافي رور عبد الله د پيدائش نه پس د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضر كړو د تحنيك دپاره، چه كله زه هلته اورسيدم نو هغه وخت رسول الله ﷺ غباء يعني چوغه اغوستلې وه او په خپلو اوبښانو باندې ئي په خپلو لاسونو مباركوهنا، يعني مخصوص تيل قطران مړل (زما په غير كښې ماشوم ليدو سره هغوی پوهه شو چه ما هغه د تحنيك دپاره راوستلې دې، رسول الله ﷺ تپوس او كړو تاسره كهجوره شته، ما هغوی ته خو كهجورې پيش كړې، هغه رسول الله ﷺ په خپله خوله مبارك كښې واچولې ﴿ فَعَرَفَاهُ ﴾ فعر بمعنى فتح،

(۱) صحيح مسلم الآداب ۵ (۲۱۴۴)، انظر حديث رقم: (۲۵۶۳)، (تحفة الأشراف: ۳۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۸، ۲۸۷، ۲۱۲، ۱۷۵/۳) (صحيح)

(۲) دا د حنك نه دې په معنی د تالو، چه د هغې مفهوم دا دې چه كهجوره يو داسې انسان په خوله كښې پسته كړي چا سره چه محبت وي او بيا هغه د هغه ماشوم په تالو پورې رابښكلي شي

يعنى بيا رسول الله ﷺ د دې ماشوم خوله پرانستله او هغه چوپلې شوې كهجورې ئې د دې ماشوم په خوله كښې واچولې هغه ماشوم فورا خوله خوزولو سره دا كهجورې رودل شروع كړل چه په هغې باندې رسول الله ﷺ حيران شو او وې فرمائيل: «حب الانصار التمر» او گوره د انصارو كهجورې خومره خوښې دى او بيا ئې پرې عبد الله نوم كيخودلو.

باب فى تغيير الاسم القبيح باب ۶۱ - د غلط او د بدو نومو د بدلولو بيان

[۴۹۵۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيَّرَ اسْمَ عَاصِيَةَ، وَقَالَ: أَنْتِ جَمِيلَةٌ.

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ د عاصیه نوم بدل کړو او وې فرمائیل: "ته خو جمیله (یعنی خوبصورته) ئې.

قوله: «غَيَّرَ اسْمَ عَاصِيَةَ وَقَالَ أَنْتِ جَمِيلَةٌ» یعنی یو زنانه چه د هغې نوم عاصیه وو، رسول الله ﷺ د هغې نوم بدل کړو او جمیله نوم ئې پرې کیخودلو، عرب خلقو به دا قسم نومونه کیخودل، عاصی ظالم وغیره د تکبر او تعلی په طور چه مونږ څوک هم نه منو، او نه د چا نه ویریرو، چه اسلام راغلو نو د داسې نومونو نه ئې منع او کړه. (بذل)

[۴۹۵۳] (۲) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَطَاءٍ، أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ سَأَلَتْهُ مَا سَمَّيْتَ ابْنَتَكَ؟ قَالَتْ: سَمَّيْتُهَا مَرْءَةً، فَقَالَتْ: "إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ هَذَا الْإِسْمِ، سَمَّيْتُ بَرَّةً، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ، اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ، فَقَالَ: مَا سَمَّيْتُهَا؟ قَالَتْ: سَمَّوْهَا زَيْنَبَ."

حضرت محمد بن عمرو بن عطاء رضی اللہ عنہ فرمائی چه حضرت زینب بنت ابو سلمه زما نه پوښتنه او کړه چه تا د خپل بچی څه نوم ایڅې دې؟ ما ورته اوښودل چه "بره" (نیک صالحه) نو هغې او فرمائیل چه رسول الله ﷺ د دې نوم نه منع فرمائیلې ده. زما نوم بره ایخودې شوې وو نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل خپل ځان ته پخپله باندې نیک او صالح مه وائی، الله پاک په تاسو کښې نیک او صالح ښه پیژنی. "تپوس او کړې شو مونږه د هغې څه نوم کیږدو؟ حضور ﷺ او فرمائیل: "زینب" نوم ئې کیږدئ.

قوله: «مَا سَمَّيْتَ ابْنَتَكَ قَالَ سَمَّيْتُهَا بَرَّةً» محمد بن عمرو بن عطاء فرمائی چه زینب بنت ابی سلمه رضی اللہ عنہا د رسول الله ﷺ ربیبه (پرکتی) یعنی د زوجې محترمی ام سلمه رضی اللہ عنہا لور) زما نه تپوس او کړو چه تا د خپلې لور څه نوم کیخودلې دې، ما اووې ما د هغې نوم بره کیخودلې دې، نو هغوی اووې چه زما نوم هم په شروع کښې بره وو نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: «لَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ» چه خپله نیکی او صلاح مه ثابتوی، الله پاک ته

۱: صحیح مسلم الأداب ۳ (۲۱۳۹)، سنن الترمذی الأدب ۶۶ (۲۸۳۸)، (تحفة الأشراف: ۸۱۵۵، ۷۸۷۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه الأدب ۳۲ (۳۷۳۳)، مسند احمد (۱۸۷۲)، سنن الدارمی الاستبذان ۶۲ (۲۷۳۹) (صحیح)
۲: صحیح مسلم الأداب ۳ (۲۱۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۸۴) (حسن صحیح)

معلومه ده چه په تاسو کښې نیکی کونکې څوک دې، بیا زما د کور خلقو د رسول الله ﷺ په فرمان باندې زما نوم بدلولو سره زینب کړلو.

د دې حدیث نه معلومه شوه چه د رسول الله ﷺ د ربیبه زینب بنت ابی سلمه رضی الله عنهما نوم بره وو رسول الله ﷺ پرې بدلولو سره زینب کیخودلو، په دې باندې په حاشیه د بدل کښې دی چه په تاریخ خمیس ۳۴۳/۱ کښې د جویریې رضی الله عنها په ذکر کښې دی چه د هغې نوم بره وو نو رسول الله ﷺ پرې بدل کړو او جویریې ئې پرې کیخودلو. (که ان یقال خرج من عند برة) کذا فی المشکاة وقد ذکر مثله فی میمونة وزینب بنت جحش وزینب بنت ابی سلمه، وکان اسم کل واحدة منهن برة الی اخر ما فیہ یعنی د څو زنانو په باره کښې هم دا راځی چه د هغوی نوم بره وو او رسول الله ﷺ پرې نور نومونه کیخودل.

[۴۹۵۴] (حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْمُقْصِلِ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَشِيرُ بْنُ مَيْمُونٍ، عَنْ عَمِّهِ أَسَامَةَ بْنِ أَخْذَرِيٍّ: "أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ: أَصْرَمُ كَانَ فِي النَّفَرِ الَّذِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا اسْمُكَ، قَالَ: أَنَا أَصْرَمُ، قَالَ: بَلْ أَنْتَ زُرْعَةٌ".

د حضرت اسامه بن اخدری رضی الله عنه نه روایت دې چه اصرم نوم یو سړې په هغه وفد کښې شامل وو کوم چه نبی کریم ﷺ ته راغلي وو - حضور ﷺ د هغه نه پوښتنه او کړه ستا نوم څه دې؟ هغه اووې اصرم (کت کونکې) حضور ﷺ اوفرمائیل بلکې ته زړعه ئې " (بمعنی زمیداری کونکې)

قوله: « أَنَّ رَجُلًا يُقَالُ لَهُ أَصْرَمُ كَانَ فِي النَّفَرِ الَّذِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « مَا اسْمُكَ » قَالَ « بَلْ أَنْتَ زُرْعَةٌ »

یعنی یو سړې چه د هغه نوم اصرم وو هغه په هغه خلقو کښې وو کوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلي وو، یعنی په ظاهر کښې د وفد په شکل، نو رسول الله ﷺ د هغه نه تپوس او کړو چه ستا څه نوم دې هغه اووې اصرم. قَالَ « بَلْ أَنْتَ زُرْعَةٌ » اصرم خو چونکه د صرم نه ماخوږ دې چه د هغې معنی د قطع ده چه په هغې کښې ایهام دې د قطع د خیر او برکت نو په دې وجه رسول الله ﷺ د هغه نوم زړعه کیخودلو، زړعه په لغت کښې وئیلی شی د فصل تخم ته او د فصل زمکې ته هم.

[۴۹۵۵] (حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، عَنْ يَزِيدَ يَعْنِي ابْنَ الْبُقَادِمِ بْنِ شُرَيْجٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ شُرَيْجٍ، عَنْ أَبِيهِ هَانِئٍ، "أَنَّهُ لَمَّا وَقَفَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ قَوْمِهِ سَمِعَهُمْ يَكْنُونَهُ بِأَبِي الْحَكَمِ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَكَمُ وَاللَّهُ الْحَكَمُ، فَلِمَ تَكْنِيهِمُ بِالْحَكَمِ، فَقَالَ: إِنَّ قَوْمِي إِذَا اخْتَلَفُوا فِي شَيْءٍ أَتَوْنِي فَحَكَمْتُ بَيْنَهُمْ، فَرَضِي كِلَا الْفَرِيقَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَحْسَنَ هَذَا، فَمَا لَكَ مِنَ الْوَلَدِ؟ قَالَ: لِي شُرَيْجٌ، وَمُسْلِمٌ، وَعَبْدُ اللَّهِ، قَالَ: فَمَنْ أَكْبَرُهُمْ؟ قُلْتُ: شُرَيْجٌ، قَالَ: فَأَنْتَ أَبُو شُرَيْجٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: شُرَيْجٌ هَذَا: هُوَ الَّذِي كَسَرَ السِّلْسِلَةَ، وَهُوَ مِمَّنْ دَخَلَ نُسْرًا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَيَلْقَى أَنَّ شُرَيْجًا كَسَرَ بِابِ نُسْرًا، وَذَلِكَ أَنَّهُ دَخَلَ مِنْ بَيْتِ رَبِّ.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۳) (صحیح)
۲: سنن النسائي لأدب القضاة ۷ (۵۳۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۲۵) (صحیح)

د حضرت هانی بن یزید نه روایت دی چه کله هغه د خپل قوم د وفد سره رسول الله ﷺ ته راغی نو نبی کریم د هغوی نه واوریدل چه هغه ته ئې د ابو الحکم په کنیت سره آواز کولو نو رسول الله ﷺ هغه لره راوبللو او وې فرمائیل: "حکم" فیصله کوولو والا، صرف الله دې (او دا هم د هغه نوم دې) او تمامی فیصلې هم د هغه طرف ته دی، تاته دا کنیت د "ابو الحکم" ولې درکړې شوې دې؟ هغه عرض اوکړو: بې شکه زما قوم چه کله په څه څیز کښې اختلاف کوی نو ماته راځی زه ددوی په مابین کښې فیصله کووم او بیا دواړه راضی کیږی - نو رسول الله ﷺ او فرمائیل دا خو ډیره ښه خبره ده - ستا څوې څوک دې، ما او وې: شریح، مسلم، او عبد الله - حضور ﷺ پوښتنه اوکړه په دوی کښې مشر څوک دې ما او وې شریح - حضور ﷺ او فرمائیل پس ته ابو شریح ئې - امام ابو داود رحمته الله علیه فرمائی دا شریح هم هغه دې کوم چه د قلعه تستر زنجیر مات کړو او په هغې کښې داخل شوې وو، او ماته دا خبره رارسیدلې ده چه هغه د تستر دروازه ماته کړې وه او په سرنګ کښې هغې ته داخل شوې وو -

قوله: «أَنَّ لَنَا وَقَدْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَعَ قَوْمِهِ سَمِعَهُمْ يَكُونُ بِأَبِي الْحَكَمِ الْخ» شریح بن هانی د خپل پلار هانی بن یزید نه روایت کوی چه کله هغه د خپل قوم سره وفد جوړیدو باندې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلل نو رسول الله ﷺ او کتل چه خلقو هغه ته ابو الحکم وئیلو نو هغه ئې راطلب کړو او وې فرمائیل: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَكَمُ وَإِلَيْهِ الْحُكْمُ چه حکم خو د الله پاک نوم دې او حکم په اصل کښې د هغه صفت دې، ستا کنیت ابو الحکم ولې دې؟ نو هغوی عرض اوکړو چه خبره دا ده چه کله زما قوم په څه خبره کښې اختلاف کوی نو هغوی ماته راځی نو کومه فیصله چه زه د هغوی مینځ کښې اوکړم نو په هغې باندې دواړه ډلې راضی شی، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه دا کار خو ډیر ښه دې (خو کنیت بیا هم دا نه دی کیدل پکار) بیا رسول الله ﷺ د هغه نه تپوس اوکړو چه ستا څومره ځامن دی نو هغه او وې شریح، مسلم او عبد الله (دری ځامن دی) رسول الله ﷺ تپوس اوکړو په هغوی کښې مشر کوم یو دې؟ ما عرض اوکړو چه شریح، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل: فَأَنْتَ أَبُو شَرِيح، یعنی د مشر څوی په نوم باندې هغوی زما کنیت کیخودلو.

(د شریح نه څوک مراد دې؟)

د شریح په نوم باندې ډیر سړی دی په رجال حدیث کښې او دا چه د چا ذکر شروع دې دا خو شریح بن هانی دې د هغوی په باره کښې لیکلې دی په تقریب کښې محضرم ثقة، قتل مع ابن ابی بکرة بسجستان.... یو شریح بن النعمان الکوفی دې، یو قاضی شریح دې هغه شریح بن الحارث الکوفی دې محضرم ثقة وقیل له صحبة.

[۴۹۵۶] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: "مَا اسْمُكَ، قَالَ: حَزْنٌ، قَالَ: أَنْتَ سَهْلٌ، قَالَ: لَا، السَّهْلُ يُوْطَأُ وَمُتَمَنَّنٌ"، قَالَ سَعِيدٌ: فَظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيَصِيبُنَا بَعْدَهُ حَزُونَةٌ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَغَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ اسْمَ الْعَاصِ، وَعَزِيزَ، وَعَتَلَةَ، وَشَيْطَانَ، وَالْحَكْمَ، وَغَرَابَ، وَحَبَابَ، وَشَهَابَ، فَسَمَاءُ: هِشَامًا، وَسَمَى حَرْبًا: سَلْمًا، وَسَمَى الْمُضْطَجِعَ: الْمُنْبِعِثَ، وَأَرْضًا سَمَى عَفْرَةَ سَمَاءَهَا: خَفْرَةَ، وَشَعْبَ الضَّلَالَةِ سَمَاءُ: شَعْبَ الْهُدَى، وَبَنُو الزَّيْنَةِ سَمَاءُهُم: بَنِي الرَّشْدَةِ، وَسَمَى بَنِي مُغْوِيَةَ: بَنِي رَشْدَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: تَرَكْتُ أَسَانِيدَهَا لِإِلَّاخْتِصَارٍ.

حضرت سعید بن المسیب د خپل پلار او هغه د خپل نیکه (حزن) نه روایت کوی چه نبی کریم ﷺ د هغه نه تپوس او کړو ستا څه نوم دي؟ هغه اووې زما نوم حزن دي (بمعنی سخت او دشوار گزار زمکه) حضور ﷺ او فرمائیل ته سهل ئی - (بمعنی نرم او آسان) هغه اووې نه، سهل خو پائمال کولې او حقیر کولې شی - سعید وائی ماته یقین راغې چه مونږه ته ددې نه پس څه سختی او غم لاحق کیدونکې ده - امام ابوداود رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم ﷺ عاص، عزیز، عتله، شیطان، حکم، غراب، حباب او شهاب نومونه بدل کړې دی - او د شهاب نوم ئی هشام ایخوډې دي او د حرب ئی سلم، د مضطجع ئی منبعث - د یو علاقې نوم عفره ئی بدل کړو او خضره ئی کړو - د شعب الضلاله ئی شعب الهدی د بنو الزینیه ئی بنو الرشده، او د بنو مغویه ئی بنو رشده کړو - امام ابوداود رضی الله عنه فرمائی چه ما ددې سندونه د اختصار په عرض سره پریخوډې دی -

قوله: « عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ لَهُ « مَا اسْمُكَ ». قَالَ حَزْنٌ. قَالَ « أَنْتَ سَهْلٌ » قَالَ لَا السَّهْلُ يُوطَأُ وَيُنْتَهَنُ »

د سعید بن المسیب پلار د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ د هغه نه تپوس او کړو چه ستا څه نوم دي نو هغوی اووې حزن، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل ته سهل ئی، یعنی نوم دي بدل کړه، د حزن په ځانې باندې سهل کیږده، هغوی اووې دا نوم زما خوښ نه دي، سهل څیز خود خپو لاندې کولې شی، خلق په هغې باندې گرځی او ذلیله کوی ئی، د هغوی نمسي سعید فرمائی، چه کله ما دا واقعه واوریده نو هم هغه وخت ماته اندازه اوشوه چه چونکه زما نیکه د رسول الله ﷺ تجویز کړې نوم اختیار نه کړو بلکه هغه ئی ناخوښه کړو نو دهغې د وجې نه دهغه په نسل کښې حزونت او تشدد اوسختی راروانه ده.

« قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَغَيْرَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - اسْمَ الْعَاصِ، وَعَزِيزَ، وَعَتَلَةَ، وَشَيْطَانَ، وَالْحَكْمَ، وَغَرَابَ، وَحَبَابَ، وَشَهَابَ، فَسَمَاءُ هِشَامًا، وَسَمَى حَرْبًا سَلْمًا، وَأَرْضًا سَمَى عَفْرَةَ سَمَاءَهَا خَفْرَةَ، وَشَعْبَ الضَّلَالَةِ سَمَاءُ: شَعْبَ الْهُدَى، وَبَنُو الزَّيْنَةِ سَمَاءُهُم بَنِي الرَّشْدَةِ، وَسَمَى بَنِي مُغْوِيَةَ بَنِي رَشْدَةَ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ تَرَكْتُ أَسَانِيدَهَا لِلإِخْتِصَارِ »

دا ټول هغه نومونه دي چه په هغې کښې رسول الله ﷺ تغیر فرمائیلو سره دویم نوم تجویز فرمائیلې دي او د هر یو سند مصنف رضی الله عنه سره موجود وو، مصنف رضی الله عنه خپله فرمائی چه ما د هغې اسانید اختصارا ترک کړل چونکه دا د کتاب آخره ده کوم چه په مدرسه کښې د کال په آخره کښې لوستلې شی په دې وجه زه طالبانو ته وایم چه څنگه زمونږ د کتاب په ختمولو کښې تندې وی هم دغه شان مصنف رضی الله عنه هم تندې کوی د هغوی هم تصنیف پوره کیږی - په کتاب النکاح کښې تیر شوې دی چه ولد الزنا ته به ولد زینیه وئیلې، او د دې بالمقابل ثابت النسب ته ولد رشده وئیلې شی.

[۴۹۵۷] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ، حَدَّثَنَا مُجَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: "لَقِيتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ، فَقَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْأَجْدَعُ شَيْطَانٌ."

د حضرت مسروق نه روایت دي چه زه د حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه سره ميلاؤ شوم نو هغه تپوس اوکړو: ته څوک ئي؟ ما ورته اووي چه مسروق بن اجدع - نو عمر رضي الله عنه او فرمائيل چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم اوريدلي دي هغه فرمائيل اجدع شيطان دي.

قوله: «عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ لَقِيتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ مَنْ أَنْتَ قُلْتُ مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ فَقَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ «الْأَجْدَعُ شَيْطَانٌ»»

د مسروق رضي الله عنه نه روایت دي چه يوه ورځ عمر بن الخطاب رضي الله عنه زه اوليدم او ما نه ئي تپوس اوکړو چه ته څوک ئي؟ ما اووي مسروق بن اجدع نو په دي باندې هغوی او فرمائيل چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلي دي چه اجدع د شيطان نوم دي حافظ په اصابه کښي د مسروق د پلار اجدع په ترجمه کښي ليکلي دي: انه شاعر جاهلي اسلامي او بيا پکښي وړاندې دي چه يو ځل د عمر رضي الله عنه په خدمت کښي راغلي وو، او دا د مسروق بن اجدع پلار دي، نو عمر رضي الله عنه د هغه نوم بدلولو سره عبدالرحمن گيخودلو، د مسروق په باره کښي په تقريب کښي ليکي: ثقة فقيه عابد مخضرم، د مسروق په نوم نور هم رجال دي: مسروق بن اوس، مسروق ابن المرزبان، او په معارف السنن ج ۱/ص ۱۰۸ کښي دي: مسروق هو ابن عبدالرحمن الاجدع، سمی مسروق لانه سرق فی صغره، توفي ۶۳ هـ يعنی هغوی ته مسروق په دي وجه وائي چه هغه لره په وړو کوالي کښي يو غل غلا کړي وو.

[۴۹۵۸] (۲) حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا مَنصُورُ بْنُ الْمُعْتَمِرِ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ عَمِيْلَةَ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُسَمِّنَنَّ غُلَامَكَ يَسَارًا، وَلَا رَبَاحًا، وَلَا نَجِيحًا، وَلَا أَفْلَحًا فَإِنَّكَ تَقُولُ: أَتَمُّهُو؟" فَيَقُولُ: لَا، إِمَّا هُنَّ أَرْبَعٌ فَلَا تَزِيدَنَّ عَلَيَّ."

حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائيل: چه د خپل بچي يا د غلام نوم [يسار] "مبارک" "آسان" [رباح] "نفع آور" [انجیح] "کامياب" [افلح] "کامياب" هرگز مه ږدي. ځکه چه تاسو به پوښتنه کوئ چه هغه دلته کښي شته؟ نو جواب به ميلاويږي نه.

قوله: «لَا تُسَمِّنَنَّ غُلَامَكَ يَسَارًا، وَلَا رَبَاحًا، وَلَا نَجِيحًا وَلَا أَفْلَحًا» څنگه چه د بدو نومونو نه رسول الله صلى الله عليه وسلم منع فرمائيلي ده هم دغه شان د بعض ښه قسم نومونو نه هم د يو بل مصلحت د وجي نه منع فرمائيلي ده لکه رباح، يسار وغيره پورته ذکر کړي شوي نومونه، او د دي مصلحت خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان او فرمائيلو چه په دي نومونو کښي د نيک فالئ په بعض صورتونو کښي نفی کيږي، مثلاً چا تپوس اوکړو چه په کور کښي رباح شته يا يسار شته، نو که هغه

(۱): سنن ابن ماجه ۳۱/الأدب ۳۱ (۳۷۳۱)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱/۱) (ضعيف)

(۲): صحيح مسلم ۲/الأدب ۲ (۲۱۳۶)، سنن الترمذي ۶۵/الأدب ۶۵ (۲۸۳۶)، سنن ابن ماجه ۳۱/الأدب ۳۱ (۳۷۳۰)، (تحفة الأشراف: ۱۰۶۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷/۵، ۱۰، ۱۲، ۲۱)، سنن اللخمي ۶۱/الاستبصار (۲۷۳۸) (صحيح)

په کور کښې نه وو نو هم دا جواب به ورته ملاویرې چه نشته چه په هغې کښې د صورة یسر او ربیع نفی گنرلې شی.

قوله: «إِنَّمَا هُنَّ أَرْتَعُ فَلَا تَرِيدُنَّ عَلَيَّ» سمره رضی الله عنه راوی د حدیث خپل شاگرد ته فرمائی چه گوره په دې روایت کښې ما تاته صرف خلور نومونه ذکر کړی دی د خپل طرف نه په دې کښې د بل نوم اضافه اونکړې.

[۴۹۵۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، قَالَ: سَمِعْتُ الزُّكَيْنَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَمُرَةَ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَمَّى رَقِيقَتُنَا أَرْبَعَةَ أَسمَاءَ: أَفْلَحَ، وَيَسَارٌ، وَنَافِعًا، وَرَبَّاحًا".

حضرت سمره رضی الله عنه بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله منع فرمائیلې ده ددې خبرې نه چه مونږه د خپلو غلامانو دا نومونه کیږدو - افلاح، یسار، نافع، او رباح (نفع والا).

[۴۹۶۰] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سَفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنْ عِشْتُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَنْهِيَ أُمَّتِي أَنْ يُسَمَّوْا نَافِعًا، وَأَفْلَحَ، وَبِرَكَّةً"، قَالَ الْأَعْمَشُ: وَلَا أَذْرِي ذَكَرَ نَافِعًا أَمْ لَا، فَإِنَّ الرَّجُلَ يَقُولُ: إِذَا جَاءَ أُمَّتُ بَرَكَةً؟، فَيَقُولُونَ: لَا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ لَمْ يَذْكُرْ بَرَكَةً.

د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: که الله اغوسته او زه ژوندې پاتې شوم نو زه به خپل امت لره منع کووم ددې نه چه هغوی نافع، افلاح او برکت نوم کیږدې - "اعمش فرمائی ماته معلومه نه ده چه شیخ (ابو سفیان) د نافع ذکر کړې دې یا نه دې کړې - په اصل کښې سړې چه کله راځی او تپوس کوی چه آیا برکت شته دې؟ نو جواب به میلاویرې نه - امام ابوداود رضی الله عنه فرمائی چه ابو زبیر په واسطه د حضرت جابر رضی الله عنه سره د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه ددې حدیث په مثل روایت کړې دې مگر په دې کښې د برکت نوم نشته دې.

[۴۹۶۱] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَخْنَعُ: اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ تَسْمَى مَلِكُ الْأَمْلَاحِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ بِإِسْنَادِهِ، قَالَ: أَخْنَعُ اسْمٌ.

حضرت ابو هريره رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه نقل کوی، چه حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: چه د قیامت په ورځ باندې به د ټولو نه زیات بد نوم د هغه چا وی چه هغه خپل نوم ملک الاملاک (شهنشاه، مهاراج) ایخودې وی - امام ابوداود رضی الله عنه فرمائی چه شعيب بن ابو همزه په واسطه د ابو الزناد د هغه په سند سره دا روایت بیان کړې دې نو په هغې کښې د (اخنع اسم په ځانې) اخنی اسم (مبغوض ترین نوم) وئیلې دی.

قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «أَخْنَعُ اسْمٌ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ تَسْمَى بِمَلِكِ الْأَمْلَاحِ»

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۴۶۱۲) (صحیح)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۲۳۳۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۸۳) (صحیح)

(۳): صحيح البخاري للأدب ۱۱۴ (۶۲۰۶)، صحيح مسلم للأدب ۴ (۲۱۴۳)، سنن الترمذي للأدب ۶۵ (۲۸۳۷)، (تحفة الأشراف: ۱۳۶۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۴۴/۲) (صحیح)

رسول الله ﷺ فرمائی چه د قیامت په ورځ باندې به د الله پاک په نزد د ټولو نه زیات غلط نوم د هغه سړی وی چه د هغه نوم ملک املاک وی. دا روایت په صحیح بخاری کښې په صفحه ۹۱۲ باندې هم شته او په هغې کښې دا اضافه ده: قال سفیان یقول غیره تفسیره: شاهان شاه. (شهنشاه)

باب فی الألقاب

باب ۶۲ - په بدو القابو سره د رابللو بیان

[۴۹۶۲] () حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ دَاوُدَ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو جَبْرِ بْنُ الضَّحَّاكِ، قَالَ: "فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي بَنِي سَلَمَةَ: وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْقُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ سُورَةُ الْحَجَرَاتِ آيَةٌ ۝ قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَيْسَ مِنَّا رَجُلٌ إِلَّا وَلَهُ اسْمَانِ أَوْ ثَلَاثَةٌ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: يَا فُلَانُ، فَيَقُولُونَ مَهْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ إِنَّهُ يَغْضَبُ مِنْ هَذَا الْإِسْمِ، فَأَنْزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ سُورَةُ الْحَجَرَاتِ آيَةٌ ۝".

حضرت ابو جبیره بن ضحاک بیان کوی چه دا آیت کریمه: { وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْقُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ } [الحجرات : ۱۱] په بدو بدو نومونو او القابو سره آواز مه کوی، د ایمان راوړلو نه ورستو د فسق نوم ډیر بد څیز دی. " دا زمونږه د بنو سلمه په باره کښې نازل شوې دې - هغوی بیان کوی چه رسول الله په مونږ کښې تشریف راوړو نو په مونږه کښې یو کس داسې نه وو چه د هغه به دوه یا درې نومونه نه وو - نو رسول الله ﷺ چه به یو کس لره رابللو چه ای فلان! نو خلقو به وئیل ای د الله رسول مه بې شکه دا سړی په دې نوم سره غصه کیږی پس چنانچه آیت { وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ ... } نازل شو -

(حَدَّثَنِي أَبُو جَبْرِ بْنُ الضَّحَّاكِ قَالَ فِينَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي بَنِي سَلَمَةَ) (وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْقُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ)

ابو جبیره ﷺ فرمائی چه زمونږ یعنی د بنو سلمه په باره کښې دا آیت نازل شوې دې چه د هغې شان نزول دا دې چه کله رسول الله ﷺ هجرت فرمائیلو سره مدینې طیبې ته تشریف راوړلو نو زمونږ په قبیله کښې د هر سړی دوه دوه او درې درې نومونه وو نو بعض وخت به داسې اوشوه چه په هغوی کښې یعنی بنو سلمه کښې به چا په هغه نومونو سره آواز ورکړو چه ای فلانی! نو بعض خلقو رسول الله ﷺ ته عرض او کړو یا رسول الله ﷺ صبر او کړی هغه په دې نوم باندې مه رابلئ ځکه چه هغه خفه کیږی په دې نوم سره، نو په دې باندې دا آیت کریمه نازل شو چه د خپل خان دپاره بد بد لقبونه مه تجویز کوی.

تنابز د نېز نه ماخوژ دې، نېز په وزن د لقب، د لقب په معنی دې، خو د نېز استعمال په بد لقب کښې کیږی لقب هغه نوم ته وائی کوم چه په معنی وصفی باندې دال وی که هغه وصف حسن وی او که قبیح.

۱: سنن الترمذی / تفسیر القرآن ۴۹ (۳۲۶۸)، سنن ابن ماجه / الأدب ۳۵ (۳۷۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۸۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۹/۴، ۲۶۰، ۳۸۰/۵) (صحیح)

باب فِيمَنْ يَتَكَنَّى بِأَبِي عِيسَى

باب ۶۴ - ابو عيسى کنیت ایخودل څنګه دی؟

[۴۹۶۳] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ: "أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ضَرَبَ ابْنًا لَهُ تَكْنَى: أَبَا عِيسَى، وَأَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ تَكْنَى بِأَبِي عِيسَى، فَقَالَ لَهُغَيْرٌ "أَمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَكْنَى بِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَانِي، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَا تَأَخَّرَ، وَإِنَّا فِي جُلُجَتِنَا، فَلَمْ يَزَلْ يَكْنَى بِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ حَتَّى هَلَكَ."

حضرت زید بن اسلم د خپل پلار نه روایت کوی چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه خپل هغه خوی ته کوم چه خپل کنیت ابو عيسى ایخودی وو سزا ورکړه، حضرت مغیره بن شعبه خپل کنیت ابو عيسى کیخودو پس حضرت عمر رضی الله عنه هغه ته او فرمائیل آیا تاسو لره دا کافی نه دی چه خپل کنیت ابو عبد الله کیږدی - هغوی اوبنودله چه رسول الله صلی الله علیه و آله زما دا کنیت ایخودی وو نو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل: د رسول الله صلی الله علیه و آله مخکینی او وروستونی گناهونه الله پاک معاف کړي دی او مونږه خو د نورو خلقو په شان یو - (په مونږ کښي هیڅ یو کس د بل نه اعلی نه دی)، چنانچه حضرت مغیره ته به ترد وفاته پورې ابو عبد الله وئيلي شو .

قوله: « أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ضَرَبَ ابْنًا لَهُ تَكْنَى أَبَا عِيسَى وَأَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ تَكْنَى بِأَبِي عِيسَى فَقَالَ لَهُ عُمَرُ أَمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَكْنَى بِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْخ »

سیدنا عمر رضی الله عنه خپل یو خوی ته وهل ورکړل چه هغه خپل کنیت ابو عيسى تجویز کړي وو، او هم دغه شان د مغیره بن شعبه رضی الله عنه کنیت هم ابو عيسى وو نو هغوی ته عمر رضی الله عنه او فرمائیل چه آیا ستاسو دپاره دا کافی نه ده چه خپل کنیت ابو عبد الله کیږدی نو هغوی په دې باندې عرض او کړو چه دا کنیت خو ماته رسول الله صلی الله علیه و آله کیخودلې وو، په دې باندې عمر رضی الله عنه او فرمائیل چه د رسول الله صلی الله علیه و آله خبره څه له کوي د هغوی خو مخکښي روستو ټول گناهونه بخښلې شوي دي، « وَإِنَّا فِي جُلُجَتِنَا » او وې فرمائیل چه مونږ خو په حباب الماء کښي یو یعنی د اوبو په بوربور کي کښي (هغه ډیره نازکه او تنګه وی) یعنی مونږ له احتیاط کول پکار دی او د مشرانو سره تلل نه دی پکار، په دې باندې هغوی خپل کنیت بدل کړو، پس همیشه هغوی ته تر مرګه پورې ابو عبد الله اوئيلي شو، دلته دوه نسخې دي په یو کښي هم دغه شان دی او په یو کښي دی: « فِي جُلُجَتِنَا » د جلجه معنی خو پورته راغله، او جلجله وائی تحرک او اضطراب ته، یعنی او زمونږ خلقو معامله خو په حرکت او اضطراب کښي ده یعنی خوزیدل. د حضرت گنګوهی په تقریر کښي دی چه د عمر رضی الله عنه مراد دا دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله خو به بعض وخت داسي امور کوم چه به فی نفسه مکروه وو خو کله کله به ئې د جواز د بیان دپاره کول مصلحة چه څوک حرام اونه گنځي، خو په هغه مکروه کار کښي صورت د اثم موندلې شی هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله په حق کښي خو معاف دي بلکه رسول الله صلی الله علیه و آله ته خو په هغې باندې ثواب ملاویږي، خو د بل په حق کښي هغه فعل مکروه دي.

(۱) تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۸۷) (صحیح)

او وړاندې په دې کښې دا هم دی چه د ابو عیسی کنیت د کیخودلو کراهت په دې وجه هم دې چه په دې کښې ایهام دې د دې خبرې چه د عیسی عليه السلام پلار وو حال دا چه داسې نه ده. او بیا وړاندې فرمائی: او کیدې شی چه امام ترمذی رحمه الله چه کوم خپل کنیت ابو عیسی کیخودلې دې نو هغه وخته پورې به هغه ته د دې د کراهت روایتونه نه وی رسیدلی او یا دا چه دا تکنی به د هغوی د طرف نه وه بلکه د هغوی د مشرانو د طرف نه به وه، او دا هم ممکنه ده چه د هغوی په ذهن کښې دا خبره وی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دا کنیت د مغیره بن شعبه رضي الله عنه دپاره کیخودلې وو اگر چه عمر رضي الله عنه هغه په بیان د جواز باندې محمول کړې دې. په دې باندې نور کلام د الکوکب الدری په مقدمه کښې ذکر شوې دې هغه دې اوکتلې شی په هغې کښې دا هم ذکر دی: وما ل ابن عابدين الى الكراهة اذا قال في الخطر والاباحة ولا يسمي حكيمًا ولا اباالحاكم ولا ابا عيسى الى اخر ما قال اه

باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لِابْنِ غَيْرِهِ يَا بَنَى

باب ۶۵- د چا بل چا بچی ته ویل چې "ای زما خویه"

یعنی د بل چا خوی ته «یا بنی» ویلې شی لکه عام طور چه د خلقو په محاوراتو کښې داسې ویلې کیدې شی، مصنف رحمه الله د حدیث الباب نه د دې جواز ثابت کړې دې.

[۴۹۶۴] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْدَدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ مُجَبُّوبٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي عُمَارَةَ سَمَاءَةَ ابْنِ مُجَبُّوبٍ الْجَعْدِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: يَا بَنَى"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ مَعِينٍ يُثْنِي عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ مُجَبُّوبٍ، وَيَقُولُ: كَثِيرُ الْحَدِيثِ.

د حضرت انس بن مالک نه روایت دې چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم ده (انس رضي الله عنه) ته آواز اوکړو ای زما خویا ۱۰۰ امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه ما د یحیی بن معین واوریدل او هغه د محمد بن محبوب مدح کوله او د انسی بنودله چه دا د ټولو نه زیات صاحب حدیث وو.

سیدنا انس رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ماته او فرمائیل «یا بنی» په حاشیه د بذل کښې دی چه آیت کریمه «ادعوهم لابائهم» خو په ظاهر کښې تقاضه کوی چه خوښې دې خپل پلار ته منسوب کړې شی نو د دې نه شبهه کیدله ابن غیر ته د «یا بنی» ویلو په عدم جواز باندې، او هم په دې وجه باندې حافظ ابن کثیر د دې آیت کریمه په تفسیر کښې حدیث الباب ذکر کړې دې.

.....

۱: صحیح مسلم للأدب ۶ (۲۱۵۱)، سنن الترمذی للأدب ۶۲ (۲۸۳۱)، (تحفة الأشراف: ۵۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۳/۳) (صحیح)

باب فِي الرَّجُلِ يَتَكَنَّى بِأَبِي الْقَاسِمِ

بابه ۶۶ - ابو القاسم کنیت ایخودل څنګه دی؟

[۴۹۶۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَانِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَسَمَّوْا بِأَسْمِي، وَلَا تَكْتُبُوا بِكُنْيَتِي"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، وَسَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، وَسُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ، عَنْ جَابِرٍ، وَابْنِ الْمُثَنِّدِ، عَنْ جَابِرٍ، نَحْوَهُمْ وَأَنْسِ بْنِ مَالِكٍ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى: زما نوم ايخودې شئ ليكن زما په كنيت سره خپل كنيت مه ږدئ، امام ابو داود رحمه الله فرمائي: چه ابو صالح د ابو هريره رضي الله عنه نه هم داسې روايت كړې دې - او ددې نه علاوه ابوسفيان، سالم بن ابوجعد، سليمان يشكري، او ابن منكر د حضرت جابر رضي الله عنه نه هم داسې روايت كوي او حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه هم مروى دې -

(تَسَمَّوْا بِأَسْمِي وَلَا تَكْتُبُوا بِكُنْيَتِي) رسول الله ﷺ فرمائي چه زما په نوم باندې نوم ږدئ خو زما په كنيت باندې كنيت مه ږدئ. په دې سلسله كښې مصنف رحمه الله درې ابواب قائم كړي دي، دويم باب دا دې: باب فيمن راي ان لا يجمع بينهما چه په هغې كښې مصنف رحمه الله دا حديث مرفوع ذكر كړې دې: مَنْ تَسَمَّى بِأَسْمِي فَلَا يَكْتُبِي بِكُنْيَتِي وَمَنْ تَكُنَّى بِكُنْيَتِي فَلَا يَتَسَمَّى بِأَسْمِي، يعنى ممانعت د جمع بين الاسم والكنية نه دې، كه د چا نوم محمد وي نو د هغه كنيت ابو القاسم نه دى كيدل پكار او كه د مخكښې نه ئې نوم ابو القاسم دې نو كنيت ورله محمد كيخودل نه دى پكار، او دريم باب دې: باب في الرخصة في الجمع بينهما، او په دې دريم باب كښې مصنف رحمه الله د علي رضي الله عنه د ځوى محمد بن الحنفية دا حديث ذكر كړې دې چه زما والد علي رضي الله عنه به فرمايل چه ما رسول الله ﷺ ته عرض كړې وو چه كه د ستاسو نه روستو زما څونې پيدا شى نو ايا زه د هغه نوم ستاسو په نوم او د هغه كنيت ستاسو په كنيت كيخودلې شم؟ نو رسول الله ﷺ ماته د دې اجازت راكړې وو، او بل روايت په دې كښې دا دې چه يو زبانه د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه او عرض ئې او كړو چه يا رسول الله ﷺ زما څونې شوې دې نو ما د هغه نوم محمد كيخودلې دې او كنيت ئې ابو القاسم دې، خو ماته بعض خلقو اووې چا دا خبره د هغوى نه ده خوښه، نو په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمايل: مَا الَّذِي أَخْلَ اسْمِي وَحَرَّمَ كُنْيَتِي أَوْ مَا الَّذِي حَرَّمَ كُنْيَتِي وَأَخْلَ اسْمِي... يعنى څوك دې چه زما په نوم باندې نوم كيخودل ئې جائز كړو او كنيت ئې ناجائز كړو، مطلب دا چه دواړه جائز دي.

(۱) صحيح البخاري العلم ۲۸ (۱۱۰)، المناقب ۲۰ (۳۵۳۹)، الأدب ۱۰۶ (۶۱۸۸)، صحيح مسلم للأدب ۱ (۲۱۳۴)، سنن ابن ماجه للأدب ۳۳ (۳۷۳۵)، (تحفة الأشراف: ۱۴۴۳)، وقد أخرجه: مستد احمد (۲/ ۲۴۸، ۲۶۰، ۲۷۰)، سنن الدارمي للاستئذان ۵۸ (۲۷۳۵) (صحيح)

په مسئله الابواب کنبی مذاهب علماء :

په دې مسئله کنبی اختلاف روایات چونکه وو هم په دې وجه مصنف رحمته الله علیه په دې کنبی ډیر ابواب قائم کړل، په دې کنبی مذاهب علماء هم مختلف دی، پس په دې کنبی د علماء کرامو پنځه اقوال مشهور دی. ۱: يجوز التسمية مطلقا ولا يجوز التكنی، وهو مذهب الشافعی والظاهرية، یعنی محمد نوم کیخودل جائز او ابو القاسم کنیت کیخودل جائز نه دی. ۲: لا يجوز التكنی لمن اسمه محمد ای النهی عن الجمع لا عن نفس التكنی، یعنی نوم او کنیت جمع کول منع دی که هر یو جدا جدا وی نو جائز ده. ۳: كلاهما ممنوعان مطلقا یعنی دواړه ناجائز دی. ۴: النهی مطلق فی حیاته وبعد مماته النهی لمن اسمه محمد واحمد یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کنبی خو منع مطلقا ده او د وفات نه پس ممانعت د جمع کولو نه دي: يجوز الكل الان ای بعد وفاته صلی الله علیه وسلم وهو مذهب الجمهور، یعنی د منع د روایاتو تعلق د رسول الله صلی الله علیه و آله د حیات سره وو، د وفات نه پس پکنبی گناه نشته، او په حاشیه د بذل کنبی دی ووسط الطحاوی ۲۹۵/۲ الکلام علی المسئلة ورجح منع التكنی مطلقا سواء اسمه محمد او لا وفي الشامي ۲۹۶/۵ جوازهما معا والنهی منسوخ.

باب مَنْ رَأَى أَنَّ لَا يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا

بابه ۶۷ - دهغه حضراتو دلیل کوم چه (د نبی کریم صلی الله علیه و آله) د نوم او د کنیت په مابین کنبی جمع کول جائز نه گنړی

[۴۹۶۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ تَسَمَّى بِاسْمِي، فَلَا يَتَكَنَّي بِكُنْيَتِي، وَمَنْ تَكَنَّي بِكُنْيَتِي، فَلَا يَتَسَمَّى بِاسْمِي"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَرَوَى بِهِذَا الْمَعْنَى ابْنُ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَرَوَى عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مُخْتَلِفًا عَلَى الرَّوَايَتَيْنِ، وَكَذَلِكَ رِوَايَةُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، اخْتَلَفَ فِيهِ رِوَاةُ الثَّوْرِيِّ، وَابْنُ جُرَيْجٍ عَلَى مَا قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ، وَرِوَاةُ مَعْقِلِ بْنِ عُبَيْدٍ لِلَّهِ، عَلَى مَا قَالَ ابْنُ سِيرِينَ، وَاخْتَلَفَ فِيهِ عَلَى مُوسَى بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَيْضًا عَلَى الْقَوْلَيْنِ اخْتَلَفَ فِيهِ حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ.

حضرت ابو زبیر د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت کوی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کوم کس چه زما نوم کیږدی هغه دې زما کنیت نه اختیاره وی او چا چه زما کنیت ایخودی وی هغه دې زما نوم نه اختیاره وی. امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی: چه ابن عجلان په واسطه د خپل پلار د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه هم ددې روایت هم معنی روایت کړې دي. (د نوم یا د کنیت نه یو اختیارول جائز دی د دواړو جمع کول ناجائز دی)، او د ابو زرعه نه په واسطه د حضرت ابو هریره رضی الله عنه سره دواړه روایتونه مروی دي. (جمع کول درست نه دی، او د تیر شوی روایت په مثل هم چه صرف کنیت جائز نه دي، د عبد الرحمن بن ابو عمره روایت کوم چه د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه دي په هغې کنبی هم اختلاف دي، ثوری او ابو جریج د ابو زبیر په مثل روایت کړې دي (چه جمع کول درست نه دی) او معقل بن عبید الله د ابن سیرین په شان

(۱) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۲۹۸۳، ۱۳۶۱۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۱۳) (منکر)

روایت کړې دې (چه نوم ایخودل جائز او کنیت جائز نه دې، د موسی بن یسار روایت کوم چه په واسطه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه سره دې په هغې کښې هم دواړه قوله دی - په دې کښې حماد بن خالد او ابن ابوفدیک اختلاف کړې دې - تقدم الکلام علیه انفا.

باب فی الرخصة فی الجمع بینهما

باب ۶۸ - (د نبی کریم صلی الله علیه وسلم) د نوم او کنیت د جمع کولو د رخصت بیان

[۴۹۶۷] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرِ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ فِطْرِ، عَنْ مُنْذِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ "قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ وَلِدَ لِي مِنْ بَعْدِكَ وَلَدٌ أَسَمِيهِ بِاسْمِكَ، وَأَكْنِيهِ بِكُنْيَتِكَ، قَالَ: نَعَمْ"، وَلَمْ يَقُلْ أَبُو بَكْرٍ، قُلْتُ: قَالَ: قَالَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت محمد ابن حنفیه بیان کوی چه حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه او کړه ای د الله رسوله ا که ستاسو نه وروستو زما بچې پیدا شو، نو آیا زه د هغه نوم او کنیت ستاسو په نوم او کنیت باندې ایخودې شم؟ حضور صلی الله علیه وسلم او فرییل او - (د) حدیث د راوی، ابو بکر بن شیبه په الفاظو کښې د [قُلْتُ] لفظ نشته دې - بلکې داسې دې [قال علی للنبي صلی الله علیه وسلم] حضرت علی رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه تپوس او کړو -

[۴۹۶۸] (۲) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ الْحَبِيبِ، عَنْ جَدِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي قَدْ وَلَدْتُ غُلَامًا، فَسَمَيْتُهُ مُحَمَّدًا، وَكُنَيْتُهُ: أَبَا الْقَاسِمِ، فَذَكَّرَنِي أَنْكَ تَكْرَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: مَا الَّذِي أَحَلَّ اسْمِي، وَحَرَّمَ كُنْيَتِي، أَوْ مَا الَّذِي حَرَّمَ كُنْيَتِي، وَأَحَلَّ اسْمِي".

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی الله عنه نه روایت دې چه یوه ښځه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته راغله او وې وئیل ای د الله رسوله ا زما بچې شوې دې او ما د هغه نوم محمد او کنیت ابو القاسم ایخودې دې او ماته ښودلې شوې ده چه تاسو دا ناخوښه گنړئ - حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل څه وجه ده چه زما نوم حلال دې او کنیت حرام - یانې او فرمائیل څه څیز زما کنیت حرام گرځولې دې او نوم ئې جائز کړې دې؟ - تقدم الکلام علیه ایضا.

باب مَا جَاءَ فِي الرَّجُلِ يَتَكَنَّى وَلَيْسَ لَهُ وَلَدٌ

باب ۶۹ - د اولاد نه کیدو باوجود کنیت ایخودل

کنیت چونکه عموما په لفظ د ابو سره وی چه د هغې ظاهر تقاضه دا ده چه کنیت د هم هغه لوڼي عمر والا کیدل پکار دی چه د چا اولاد وی لهذا د دې په رد کښې مصنف رحمه الله دا باب قائم کړې دې د حدیث الباب په ذریعه،

(۱): سنن الترمذی للأدب ۶۸ (۲۸۴۳)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۵/۱) (صحيح)
(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۵۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۳۵/۶، ۲۰۹) (ضعيف)

[۴۹۶۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ عَلَيْنَا، وَلِي أَمْرٌ صَغِيرٌ يَكُنِّي: أَبَا عَمِيرٍ، وَكَانَ لَهُ نُفَرٌ يَلْعَبُ بِهِ فَمَاتَ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ، فَرَأَاهُ حَزِينًا، فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ قَالُوا: مَاتَ نُفْرُهُ، فَقَالَ: يَا أَبَا عَمِيرٍ، مَا فَعَلَ النُّفَيْرُ؟"

د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله ﷺ به مونږ ته تشریف راوړلو او زما وړوکي رور چه د هغه کنیت ابو عمیر وو د هغه یوه مرغی وه چه د هغې سره به ئې لوبې کوولې. دغې مرغی ته به ئې په عربی کښې نغیر وئیلو نو هغه مړه شوه. یو ځل نبی کریم ﷺ هغه ته ورغې او هغه لره ئې غمجن بیا موندو نو تپوس ئې اوکړو د لره څه شوې دی؟ مونږه ورته اوبښودله چه دده مرغی نغیر مړه شوې ده نو حضور ﷺ هغه ته او فرمائیل ای ابو عمیر اڅه اوکړل ستا نغیر؟

چه د هغې مضمون دادې: سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله ﷺ به زمونږ کور ته تشریف راوړلو او زما یو وړوکي رور وو چه د هغه کنیت ابو عمیر وو چه هغه سره یو مرغی وه چه هغې سره به ئې لوبې کولې، یو ورځ هغه مرغی مړه شوه، رسول الله ﷺ د عادت مطابق مونږ کړه تشریف راوړلو نو زما دا رور ئې خفه اولیدو نو رسول الله ﷺ تپوس اوکړو چه دې ولې خفه دې نو عرض اوکړې شو چه د ده هغه مرغی مړه شوه نو په دې باندې رسول الله ﷺ هغه ماشوم ته متوجه کیدو سره د تفریح په طور خطاب اوکړو «ابا عمیر ما فعل النعیر» د مصنف رحمته الله غرض حاصل شو چه کنیت د وړوکي ماشوم هم کیدې شی.

ددې حدیث نه علماء کرامو ډیر مسائل مستنبط کړی دی، حضرت په بذل کښې پنځه شپږ فوائد د خطابی نه د دې په شرح کښې نقل کړی دی او په حاشیه د بذل کښې دی و ذکر الحافظ فی الحدیث فوائد اکثر من ستین (فتح ۱۰/۳۲۲) د دې حدیث شرح او د هغې د فوائدو په تفصیل کښې مستقل یو جزء هم تصنیف کړې شوې دې چه د هغې مصنف په ابن القاص سره معروف دې فقیه ابوالعباس احمد ابن ابی محمد الطبری الشافعی المعروف بابن القاص المتوفی ۳۲۵ هجری، حافظ هم په فتح الباری کښې د ابن القاص ذکر کړې فوائد اخستلې دی او بیا ئې د هغې نه زیاتې هم ذکر کړې دی، د هغې نه یو بحث دا هم دې چه د دې ماشوم نوم څه وو قیل اسمہ حفص وقیل اسمہ عبدالله، او دا هم چه د دې مرغی نوم کوم چه په دې حدیث الباب کښې نغیر ذکر دې د دې مرغی تعریف د دې صورت او شکل او دا چه عوام د دې نه په نغری سره تعبیر کوی، د مدینې طیبې یو مشهوره مرغی ده کومه چه هلته ساتلې شی، او صاحب قاموس د دې ترجمه په بلبل سره کړې ده.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۷۸)، وقد أخرجه: خ/الأدب ۸۱ (۶۱۲۹)، صحيح مسلم/الأدب ۵ (۲۱۵۰)، سنن الترمذي/الاصلا ۱۳۱ (۳۳۳)، سنن ابن ماجه/الأدب ۲۴ (۳۷۲۰)، ۳۴، مستند احمد (۱۱۵/۳)، ۱۱۹، ۱۷۱، ۱۹۰، ۲۰۱، ۲۲۳، ۲۷۸ (صحيح)

باب فِي الْمَرْأَةِ تُكْنَى

باب: ۷۰ - بشعه که کنیت اختیار کړی نو جانزدی

[۴۹۷۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ النُّعْمِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَهَا قَالَتْ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، كُلُّ صَوَاحِبِي هُنَّ كُنًى، قَالَ: فَأَكْتَنِي بِأَيْنِكَ عَبْدُ اللَّهِ"، يَعْنِي ابْنَ أَخْتِهَا، قَالَ مُسَدَّدٌ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، قَالَ: فَكَانَتْ تُكْنَى بِأَمْرِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهَكَذَا قَالَ قُرَّانُ بْنُ تَمَّامٍ، وَمَعْمَرٌ جَمِيعًا، عَنْ هِشَامِ نَحْوَهُ، وَدَوَّاهُ أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ عَبَادِ بْنِ حَمْزَةَ، وَكَذَلِكَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، وَمُسْلِمَةُ بْنُ قَعْنَبٍ، عَنْ هِشَامٍ، كَمَا قَالَ أَبُو أَسَامَةَ.

ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما اووي اي د الله رسوله ا زما د تولو ملگرو کښتونه دي - حضور ﷺ او فرمائیل: "ته د خپل خوی عبد الله په نوم باندې خپل کنیت کيږده - مقصد دا وو چه د خپل خوري په نسبت سره - مسدد وضاحت کړې دې چه ددې نه مراد عبد الله بن زبیر دې - چنانچه هغې ام عبد الله کنیت اختیار کړو - امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه قران بن تمام او ابو معمر دواړو د هشام نه هم ددې په مثل روایت کړې دې او ابو اسامه د هشام نه، هغه د عباد بن حمزه نه روایت کړې دې - او هم داسې حماد بن سلمه او مسلم بن قعنب د هشام نه هم داسې روایت کړې دې لکه څنگه چه اسامه وئيلي دي -

په حدیث الباب کښې دې چه یو ځل عائشې رضی اللہ عنہا رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه زما څومره هم چه بنې دي د هغوی یو نه یو کنیت شته رسول الله ﷺ او فرمائیل ته هم خپل کنیت د خپل خوی عبد الله ابن الزبیر په نوم باندې کيږده، د خوی نه مراد خورنې دې د هغوی د خور اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ عنہا څوئې، پس د هغې کنیت ام عبد الله شو.

باب فِي الْمَعَارِضِ

باب: ۷۱ - په اشارې سره (ذومعنی) خبره کول

[۴۹۷۱] (۲) حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شَرِيحٍ الْحَضْرَمِيُّ، إِمَامُ مَسْجِدِ حِمَاصَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ ضَبَّارَةَ بْنِ مَالِكٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَفْيَانَ بْنِ أَسِيدٍ الْحَضْرَمِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "كَبُرَتْ خِيَانَةٌ أَنْ تُحَدِّثَ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِهِ مُصَدِّقٌ، وَأَنْتَ لَهُ بِهِ كَاذِبٌ".

حضرت سفیان بن اسید حضرمی رضی اللہ عنہ بیان کوی چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دي چه هغه فرمائیل: ډیر لوی خیانت دې چه ته خپل رور (مسلمان) ته یوه خبره اوکړې چه هغه تالره ریښتونې گنړی او ته هغه ته دروغ وائي -

قوله: «كَبُرَتْ خِيَانَةٌ أَنْ تُحَدِّثَ أَخَاكَ حَدِيثًا هُوَ لَكَ بِهِ مُصَدِّقٌ وَأَنْتَ لَهُ بِهِ كَاذِبٌ»

په کبرت خیانه کښې خیانت منصوب دې بناء بر تمیز کما فی قوله تعالی «کبرت کلمة تخرج من افواههم» یعنی څومره د لوئې خیانت خبره ده چه ته خپل رور ته داسې خبره اوکړې چه

(۱): تقدیر به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۷/۱، ۱۵۱، ۱۸۶، ۲۶۰) (صحیح)
(۲): تقدیر به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۴۴۷۵) (ضعیف)

هغه پکښې تا رښتینې گنړی حال دا چه ته هغه ته دروغ وائی. دا حدیث مصنف رحمه الله په معاریض باندې محمول کړې دې یعنی توریه، کلام لره د هغې د معنی نه لرې کولو سره بله معنی مراد کول چه هغې لره مخاطب او اوریدونکې محمول کوی په ظاهري معنی باندې او متکلم خپل نیت پټ ساتی بلې معنی «د کلام نزدې معنی پریخودلو سره بعید معنی مراد اخستل» مخاطب ته د دھوکې دپاره، هم په دې وجه په حدیث کښې دې ته خیانت وئیلې شوې دې. د توریه او تعریض اجازت په بعض مواقع کښې د بل د ضرر نه د بچ کیدو دپاره شریعت ورکړې دې، او بل لره په مغالطه کښې د اچولو دپاره ممنوع دې چه هغې ته په حدیث کښې لوئې خیانت وئیلې شوې دې.

بَابُ قَوْلِ الرَّجُلِ زَعَمُوا

باب ۷۲ - "د خلقو خیال دې، کفر لې شی او وئیلې شی" وغیره انداز سره خبرې کول

[۴۹۷۲] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَوْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ لِأَبِي مَسْعُودٍ: "مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: فِي زَعَمُوا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "يُنْسَ مَطِيئَةُ الرَّجُلِ زَعَمُوا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: هَذَا حَدِيثٌ.

د حضرت ابو قلابه رضي الله عنه نه روایت دې چه حضرت ابو مسعود رضي الله عنه د ابو عبد الله (حضرت حذیفه رضي الله عنه) نه یا ابو عبد الله (حضرت حذیفه رضي الله عنه) د حضرت ابو مسعود رضي الله عنه نه تپوس او کړو چه تا ددې په باره کښې څه اوریدلې دی کوم خلق چه د "زعموا" په انداز کښې خبرې کوی؟ (د خلقو خیال دې، باور کولې شی، وئیلې شی وغیره، هغوی او فرمائیل ما د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه اوریدلې دی چه هغوی فرمائیل: "زعموا" د سړی ډیره زیاته بده سورلی ده. "امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه د ابو عبد الله نه مراد حضرت حذیفه رضي الله عنه دې.

﴿يُنْسَ مَطِيئَةُ الرَّجُلِ زَعَمُوا﴾ مطیة چه د هغې جمع مطایا راځی په معنی د سورلۍ، د زعم استعمال په قول حق او باطل و کذب دواړو کښې کیږی، او زیات تر د دې استعمال په شک او غیر یقیني خبره کښ کیږی، د حدیث ترجمه خو دا ده چه لفظ زعموا دا د سړی ډیره بده سورلۍ ده، د بعض خلقو عادت وی د هرې اوریدلې خبرې د نقل کولو که د هغې په حقیقت کښې څه سند وی او که نه وی، او ظاهره ده چه کله یو سړی دا قسم خبره نقل کړی کومه چه داسې اوریدلې شوې وی نو هغه به دې لره هم دغه شان نقل کوی، داسې مې اوریدلې دی او خلق داسې وائی، نو گویا دې ذکر کړې شوې سړی زعموا لره د خپل کلام سلسله او د هغې د گادۍ چلولو ذریعه او د هغې سورلۍ جوړه کړې ده رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم په دې باندې تنبیه فرمائی چه داسې بې سنده خبرې نه دی نقل کول پکار، پس په یو بل حدیث کښې دی ﴿کَفَى بِالْمَرْءِ كَذْبًا أَنْ يَحْدُثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ﴾

باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ فِي خُطْبَةٍ "أَمَّا بَعْدُ"

باب ۷۳ - په خطبه کښې د امان بعد استعمال

[۴۹۷۳] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ أَبِي حَيَّانَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ حَيَّانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَهُمْ، فَقَالَ: «أَمَّا بَعْدُ».

د حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته خطبه اولوسته اووي فرمائیل: "اما بعد! (د حمد و صلوت نه پس -"

قوله: «عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَطَبَهُمْ فَقَالَ «أَمَّا بَعْدُ»»

د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د لفظ "اما بعد" استعمال په خپلو خطاباتو کښې په کثرت سره په احادیثو کښې وارد دي، لهذا په خطبه کښې ددې کلمې استعمال د خطباء دپاره مسنون دي. په امان بعد باندې مستقل ترجمه امام بخاری رحمہ اللہ هم قائم کړې دي دوه ځايه په کتاب الجمعة او صلاة الکسوف کښې، شراح خو د امام بخاری غرض په ترجمه الباب سره هم هغه ذکر کړې دي کوم چه مونږ دلته پورته لیکلي دي یعنی د دې لفظ د استعمال سنیت په خطبه کښې، او حضرت شیخ په تراجم بخاری دریم جلد کښې په دې کښې یو بله نکته بیان کړې ده یعنی د لفظ امان بعد د استعمال جواز د دې د عدم جواز په یو لحاظ سره شبه پیدا کیدي شی ځکه چه د تقدیر د عبارت نه پس دا لیکلي شی اما بعد الحمد والصلوة او لفظ بعد د اختتام او انتهاء طرف ته مشعر دي چه د هغې نه شبه پیدا کیدي شی د حمد و صلاة د انتهاء او د انقطاع حالانکه حمد و صلوة، خو همیشه او علی الدوام د اختیارولو څیز دي بلکه خپله په بعض روایاتو کښې د حمد سره دوام ذکر دي په بعض دعاگانو کښې لکه «لک الحمد حمدا دائما مع دوامک، ولک الحمد حمدا خالدا مع خلودک، ولک الحمد حمدا لا منتهی له» وغیر ذلک من الادعية، او بیا د دې نه روستو هلته په الابواب والتراجم کښې دا هم ذکر دی، وکلمة اما بعد، يقال لها فصل الخطاب واول من تکلم بها قيل داود رضی اللہ عنہ وقيل يعقوب رضی اللہ عنہ وقيل يعرب بن محطان، وقيل كعب بن لوی، وقيل السحبان بن وائل، وقيل قس بن ساعدة. اه

باب فِي الْكُرْمِ وَحِفْظِ الْمَنْطِقِ

باب ۷۴ - د انگورو دپاره لفظ "کرم" استعمال اول په خپلو خبرواترو کښې د محتاط اوسیدو بیان

[۴۹۷۴] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: الْكُرْمُ، فَإِنَّ الْكُرْمَ: الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ، وَلَكِنْ قُولُوا: حَدَائِقُ الْأَعْنَابِ".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په تاسو کښې دې څوک د انگورو دپاره لفظ "کرم" استعمال نه کړي - بې شک کرم (د سخاوت منطوق) مسلمان

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۶۸۹)، وقد أخرجه: صحيح مسلم لفضائل علي ۴ (۲۴۰۸) (صحيح)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۶۳۲)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للأدب ۱۰۱ (۶۱۸۲)، صحيح مسلم للألفاظ من الأدب ۲ (۲۲۴۹)، مسند احمد (۲/۲۷۲، ۴۶۴، ۴۷۶) (صحيح)

سرې دې - بلکې داسې وائی: [حدائق الاعناب] د انگورو باغونه -

قوله: ﴿لَا يَقُولْنَ أَحَدُكُمُ الْكَزَمَ فَإِنَّ الْكَزَمَ الرَّجُلُ الْمُسْلِمُ وَلَكِنْ قُولُوا حَذَائِقَ الْأَغْنَابِ﴾

په لفظ الكرم کښې د راء په سکون او فتحې دواړو سره منقول دې دا مصدر دې د کرم یکرم، او مبالغه صفت هم واقع کیږي د رجل عدل په شان وئیلې شی رجل کرم، وامراه کرم، ورجلان کرم، ورجال کرم، مذکر مونث، تشبیه جمع په دې کښې ټول برابر دی، او د دې اطلاق په انگور او د هغې په اونه هم کیږي. ابن القيم فرمائی د کرم معنی ده کثرت الخیر والمنافع، او عرب خلق د انگور خیلې نه هم په کرم سره تعبیر کوی د هغې د کثرت فوائد د وجې نه، او بیا هغه فوائد هغوی بیان کړي دي، امام خطابی رحمته الله فرمائی چه کرم چونکه ډیر ښه نوم او ښه صفت دې عرب خلق وائی رجل کرم وقوم کرم، رجل کرم بمعنی کریم او قوم کرم ای اکرام، او د انگور د خوبیانو د وجې نه عرب په دې باندې د کرم اطلاق کوی نو رسول الله صلی الله علیه و آله د انگور نوم کرم کیخودلو نه منع فرمائیلې ده د دې ویرې نه چه د دې د نوم د خوبیانو او غوره والی دوجې نه خلق د دې د څکلو رغبت اونگری. (۱) او وې فرمائیل چه د دې لفظ د استعمال زیات لائق خو مومن سرې دې اه او بعض شراح د دې هم تصریح کړې ده چه د عربو خلقو په ذهنونو کښې دا خبره هم د مخکښې نه ده چه د انگوری شرابو خاصیت دا دې چه په دې سره انسان کښې د کرم او سخاوت صفت پیدا کیږي، رسول الله صلی الله علیه و آله هم د دې د ازالې دپاره دا وفرمائیل، زه وایم مفسرینو هم د آیت کریمه ﴿قُلْ فِيهَا أَثِمَ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ د لاندې د منافع خبر په بیان کښې لیکلې دی: ومن منافعها تصفية اللون وحمل البخیل على الكرم وزوال الهم وهضم الطعام الخ (الجميل) ﴿ولكن قولوا حدائق الاعناب﴾ یعنی د انگور باغ ته کرم مه وایئ بلکه حديقه العنب ورته وایئ.

بَابُ لَا يَقُولُ الْمَمْلُوكُ "رَبِّي وَرَبَّتِي"

باب ۷۵ - وينځه او غلام دې خپل آقا ته داسې نه والی چه "زما رب"

[۴۹۷۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، وَحَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، وَهَشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: عَبْدِي وَأَمَتِي، وَلَا يَقُولَنَّ الْمَمْلُوكُ: رَبِّي وَرَبَّتِي، وَلْيَقُلْ الْمَالِكُ: فَتَايَ وَفَتَاتِي، وَلْيَقُلْ الْمَمْلُوكُ: سَيِّدِي وَسَيِّدَتِي، فَإِنَّكُمْ الْمَمْلُوكُونَ، وَالرَّبُّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمائیل چه په تاسو کښې دې هيڅوک خپل غلام او وينځې ته په [يا عبدي] "اي زما بنده" يا [يا امتي] "اي زما بندي" الفاظو سره اواز نه کوی، او نه دې يو غلام خپل آقا ته [ربي] او [ربتی] "يعنی زما رب" وائی - مالک لره پکار دی چه په دې سره بلل کوی [فتای] "اي زما خوانه -

(۱) یعنی د انگورو نه جوړ شوی شراب

(۲) تفرد به ابو داود (تحفة الأشراف: ۱۴۴۲۹، ۱۴۴۵۹، ۱۴۵۲۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للعق ۱۷ (۲۵۵۲)، صحيح مسلم للألفاظ من الأدب ۳ (۲۲۴۹)، مسند احمد (۲/۴۲۳، ۴۶۳، ۴۸۴، ۴۹۱، ۵۰۸) (صحيح)

[فتاتی] ای زما پیغلی - او مملوک لره پکار دی چه او وائی [سیدی، سیدتی] ای زما سردار ابی شکه تاسو تول مملوک یئ او "رب" هم الله عز وجل دی -

[۴۹۷۶] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ أَبَا يُونُسَ حَدَّثَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي هَذَا الْخَبَرِ وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: وَلَيَقُولُ: سَيِّدِي وَمَوْلَايَ.

ابو یونس (سلیمان بن جبیر) د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه نقل کوی او په دې روایت کبسي ئی د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ذکر نه دې کړې - (موقوفه ئی روایت کړې دې، او د سیدی او سیدتی په ځاني باندې ئی وئیلی دی: او پکار دی چه [سیدی] او [مولای] "ای زما سردار او وائی -

[۴۹۷۷] (۲) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو بْنِ مَيْسَرَةَ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَرِيدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَقُولُوا لِلْمَنَافِقِ: سَيِّدٌ، فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّدًا فَقَدْ اسْخَطَظَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ".

حضرت عبد الله بن بریده د خپل پلار نه روایت کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلي دی: چه چا منافق ته سید [سردار، آقا] مه وائی - ځکه که چېرې هغه سردار شو نو تاسو خپل رب عز وجل ناراضه کړو -

قوله: ﴿لَا تَقُولُوا لِلْمَنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّدًا فَقَدْ اسْخَطَظَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ﴾

یعنی منافق سړی ته سید مه وایی، ځکه چه سید خو واجب الطاعت وی او منافق د اطاعت لائق نه دې، بلکه د هغه اطاعت د الله پاک د ناراضگي سبب دې.

باب لَا يَقَالُ خَبِثَتْ نَفْسِي

باب ۷۶ - څو کدې داسې نه وائی چه زما نفس خبیث شوې دې

[۴۹۷۸] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ بْنِ حَنِيْفٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: خَبِثَتْ نَفْسِي، وَلَيَقُولَنَّ: لَقِستْ نَفْسِي".

حضرت ابو امامه د خپل پلار (سهل بن حنیف رضی اللہ عنہ) نه روایت کوی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمایل په تاسو کبسي دې یو کس هرگز داسې نه وائی چه زما نفس خبیث شوې دې - "او که وئیل هم وی نو داسې دې وائی: "زما طبیعت پریشان دې - طبیعت خراب دې -" ﴿لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبِثَتْ نَفْسِي وَلَيَقُولَنَّ لَقِستْ نَفْسِي﴾ یعنی کله چه د انسان زړه دننه خرابیږي، یعنی قی وغیره ورځی او دغه کیفیت پیدا کیږي نو داسې وخت کبسي دغه مه وایه ﴿خبثت نفسی﴾ بلکه داسې وایه ﴿لقتت نفسی﴾ ځکه چه د خبیث لفظ زیات سخت او شنیع دې، لهذا بغیر د ضرورت نه شنیع او قبیح لفظ استعمالول نه دی پکار.

(۱): تفرد به ابو داود، انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۸۲) (صحیح)

(۲): سنن النسائي اليوم والليله (۲۴۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۴۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۴۷۵، ۳۴۷) (صحیح)

(۳): صحيح البخاري للأدب ۱۰۰ (۶۱۸۰)، صحيح مسلم للألفاظ من الأدب ۴ (۲۲۵۱)، (تحفة الأشراف: ۴۶۵۶) (صحیح)

[۴۹۷۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ: جَاشَتْ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيَقُلَّ: لَقِستْ نَفْسِي".

د ام المؤمنين حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په تاسو کښې دې هر گز څوک داسې نه وائی چې زما نفس جوش وهی بلکې داسې دې وائی زما نفس پریشان دې.

[۴۹۸۰] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّلِيبِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ حُدَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَقُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ، وَلَكِنْ قُولُوا: مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ".

د حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل داسې مه وائی چې الله او غواړی او فلان او غواړی، بلکې داسې وائی څه چې الله او غواړی، بیا فلان او غواړی.

قوله: ﴿لَا تَقُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلَانٌ وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فُلَانٌ﴾

یعنی کله چې یو انسان هغه سره په څه کار کښې امداد کړې وی او د هغه ښه امداد ئې کړې وی او بیا د الله پاک په فضل سره هغه کار اوشو نو اوس هغه سړې د دواړو شکریه ادا کول غواړی د الله پاک هم او د هغه سړې هم کوم چې ذریعه جوړ شو نو د هغه ذکر دې داسې نه کوی چې ماشاء الله و شاء فلان په واؤ عاطفه سره ځکه چې په دې سره د شرکت او د مساوات وهم راځی حال دا چې اصل مشیئت خو د الله پاک دې په دې وجه په ځانې د ﴿و شاء فلان﴾ وئیل پکار دی.

باب

باب [بلا عنوان، بلا ترجمه]

[۴۹۸۱] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ رُقَيْعٍ، عَنْ تَمِيمِ الطَّلِيبِيِّ، عَنْ عِدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ، "أَنَّ خَطِيبًا خَطَبَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشِدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا، فَقَالَ: "قُمْ أَوْ قَالَ: أَذْهَبْ، فَبُئِسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ".

د حضرت عدی ابن خاتم نه روایت دې چې یو خطیب د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندې باندې خطبه اولوسته نو هغه اووې {مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشِدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا} چا چې د الله او د هغه د رسول اطاعت او کړو بې شکه هغه هدایت یافته شو او چا چې ددې دواړو نافرمانی او کړه. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل او درېزه ایانې او فرمائیل څه ته ډیر بد خطیب ئې.

قوله: ﴿فَبُئِسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ﴾ دا حدیث بسنده و متنه مکرر دې په ابواب الجمعده کښې په باب الرجل یخطب علی قوس کښې تیر شوي دې او د هغې شرح هم تیره شوې ده.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۰)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأدب ۱۰۰ (۶۱۸۰)، صحيح مسلم/الألفاظ من الأدب ۴ (۲۲۵۰)، مسند احمد (۵۱/۶، ۲۰۹، ۲۸۱) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۳۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵/۳۸۴، ۳۹۴، ۳۹۸) (صحيح)

(۳): انظر حديث رقم: (۱۰۹۹)، (تحفة الأشراف: ۹۸۵۰) (صحيح)

[۴۹۸۲] حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَعْنَى ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَعْنَى الْحَذَّاءِ، عَنْ أَبِي ثَمِيمَةَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، عَن رَجُلٍ، قَالَ: "كُنْتُ رَدِيفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَعَثَرْتُ ذَاتَهُ، فَقُلْتُ: تَعَسَّ الشَّيْطَانُ، فَقَالَ: لَا تَقُلْ تَعَسَّ الشَّيْطَانُ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَعَاطَمَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الْبَيْتِ، وَيَقُولُ: يَقْوَتِي، وَلَكِنْ قُلْ: بِسْمِ اللَّهِ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَصَاغَرَ حَتَّى يَكُونَ مِثْلَ الدُّبَابِ".

حضرت ابو مليح د يو کس نه روايت کوي هغه فرمائي چه زه د نبی کریم ﷺ پسي ورسئو په سورلي باندي ناست وم نو د نبی کریم ﷺ سورلي تيندق غوندي اوخورو پس زما د خلي نه اووتل چه "شیطان دي هلاک شی" نو حضور ﷺ او فرمائيل داسي مه وايه، ته چه کله داسي وائي نو هغه پرسيري تردي پوري چه هغه د يو کور برابر شی او هغه پوهيري چه زما په قوت سره داسي اوشو، ليکن وايه "د الله په نوم سره" پس ته چه کله داسي وائي نو هغه ورکوتې کيري تردي پري چه هغه د مچ برابر شی.

قوله: «عَنْ رَجُلٍ قَالَ كُنْتُ رَدِيفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَثَرْتُ ذَاتَهُ فَقُلْتُ تَعَسَّ الشَّيْطَانُ»
يو صحابي خپله واقعه بيانوي چه يو خل زه په رسول الله ﷺ پسي شاته ناست اوم، اتفاقاً دي سورلي په تلو تلو کبسي تيندک اوخورلو نو په دي باندي ما اووي «تَعَسَّ الشَّيْطَانُ» چه الله دي شيطان تباه کړی، په دي باندي رسول الله ﷺ او فرمائيل: داسي مه وايه که ته داسي وائي نو په دي سره به شيطان په تکبر او غرور کبسي راتلو سره دومره غټ شی لکه يو کوټه، «ويقول بقوتي» يعني شيطان به هغه وخت خوشحاليدو سره په خپل زړه کبسي وائي يا خپلو ملگرو ته چه اوگوره ده صحيح اوگنرله چه هم زما په طاقت سره داسي اوشو يعني سورلي تيندک خورلي دي، ځکه چه شيطان ته هغه وخت خيرې کولو سره هم دا په ذهن کبسي راځي چه د خيرې کونکي په زړه کبسي هم دا ده چه دا نقصان شيطان کړي دي، شيطان په دي باندي خوشحاليږي چه اوگوره کتونکي اعتراف کړي دي زما د طاقت، «ولكن قل بسم الله» يعني د اول جملې په ځاني بسم الله وايه (چه دا په فهم کبسي راشي چه دا کار د الله پاک په حکم باندي شوې دي)، «فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ تَصَاغَرَ» ځکه چه کله ته بسم الله اوائي نو د هغې په وجه به شيطان د غټيدو په ځاني دومره وړوکي شی چه په وړوکوالي کبسي به د مچ برابر شی.

[۴۹۸۳] حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، ح، وَحَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا سَمِعْتَ، وَقَالَ مُوسَى: إِذَا قَالَ الرَّجُلُ هَلْكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلُكُمُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مَالِكٌ: إِذَا قَالَ ذَلِكَ تَحْزَنُ أَلْمَا يَرَى فِي النَّاسِ: يَعْنِي فِي أَمْرِ دِينِهِمْ، فَلَا أَرَى بِهِ بَأْسًا، وَإِذَا قَالَ ذَلِكَ عَجَبًا بِنَفْسِهِ وَتَصَاغَرَ لِلنَّاسِ، فَهُوَ الْمَكْرُوهُ الَّذِي نَهَى عَنْهُ.

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روايت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائيل: کله چه تاسو واورئ ... او په الفاظو د موسی (بن اسماعيل) ... کله چه او وائي بنده چه خلق هلاک شول نو ويونکي

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵/۵۹، ۷۱) (صحيح)

(۲): صحيح مسلم/البر والصلة ۴۱ (۲۶۲۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۳، ۱۲۷۴۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲/۲۷، ۳۴۲) (صحيح)

د ټولو نه زیات هلاک دې - امام ابوداؤد رحمته الله علیه فرمائی چه امام مالک رحمته الله علیه فرمائیلي دي: کله چه څوک په دیني حالت کښې د کمی او خرابي په وجه سره داسې او وائي نو په دې کښې څه خرج نشته دې لیکن کله چه څوک خپل ځان لوي او نورو خلقو لره حقیر گنړی نو بیا داسې وئیل ناجائز دی او هم ددې نه ممانعت راغلي دي.

قوله: « إِذَا قَالَ الرَّجُلُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلُكُهُمْ » (اهلک) د اسم تفضیل صیغه هم کیدې شی او د باب افعال نه د فعل ماضی هم، ډیر کرته انسان په متکبرانه شان کښې خپل ځان د معائب نه بری گنړلو سره په نورو کښې نکتي راوباسی او وائي چه خلق تباه شو هغوی غرق شو یعنی د بدو کارونو د وجې نه، نور رسول الله صلی الله علیه و آله د داسې سړي په باره کښې فرمائی چه کوم سړي د نورو په باره کښې داسې وائي او دا گنړی نو هغه پخپله په هغوی ټولو کښې زیات هلاکیدونکي او بربادیدونکي دي، دا په هغه صورت کښې دې چه کله اهلک د اسم تفضیل صیغه اومنلې شی، او که دا فعل ماضی اومنلې شی نو په دې صورت کښې به ئې مطلب دا وی چه کوم سړي داسې اووي یعنی هلک الناس نو هغه د گناه په اعتبار سره داسې دي لکه چه واقعی هغه دا خلق هلاک کړي وی.

قوله: « قَالَ أَبُو دَاوُدَ قَالَ مَالِكٌ إِذَا قَالَ ذَلِكَ تَحَرُّنَا لِمَا يَرَى فِي النَّاسِ - يَغْنَى فِي أَمْرِ دِينِهِمْ - فَلَا أَرَى بِهِ بَأْسًا وَإِذَا قَالَ ذَلِكَ عُجِبْنَا بِنَفْسِهِ وَتَصَاغَرْنَا لِلنَّاسِ فَهُوَ الْمَكْرُوهُ الَّذِي نَهَى عَنْهُ » امام مالک رحمته الله علیه د دې حدیث په شرح کښې فرمائی چه یو سړي د خلقو په باره کښې داسې اوائي چه «هلک الناس» نو د دې دوه صورتونه دی که د هغه دا وینا د خلقو په دیني نقصان سره د خفگان او غم د وجې نه ده نو بیا په داسې وینا کښې پاک نشته، او که د خود پسندی په طور نور خلق سپک او ذلیل گنړی نو په دې صورت کښې ممنوع دي.

باب فِي صَلَاةِ الْعَتَمَةِ

باب ۷۸ - د نماز عتمه (یعنی په تیاره کښې د مونځ) بیان

[۴۹۸۴] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْبٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَغْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ إِلَّا وَإِنَّهَا الْعِشَاءُ، وَلَكِنَّهُمْ يُغْتَمُونَ بِالْإِبِلِ".

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما بیان کوي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل داسې دي هرگز نه وی چه دا د باندې خلق ستاسو د مونځ په نوم باندې غالب راشی - خبردار ابی شکه ددې نوم عشاء دي - لیکن دغه خلق د اوبسانو د پیو په لوشلو کښې تیاره کوي - نو ددې په مناسبت سره دي ته عتمه یعنی د تیرې مونځ وئیلې شی.

قوله: « لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَغْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ إِلَّا وَإِنَّهَا الْعِشَاءُ وَلَكِنَّهُمْ يُغْتَمُونَ بِالْإِبِلِ »

(١): صحيح مسلم/المساجد ٣٩ (٦٤٤)، سنن النسائي/المواقيت ٢٢ (٥٤٢)، سنن ابن ماجه/الصلاة ١٣ (٧٠٤)، تحفة الأشراف: (٨٥٨٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٠/٢، ١٨، ٤٩، ١٤٤) (صحيح)

(د عتمه معنی)

بعض اعرابو به په مغرب باندې د عشاء او په عشاء باندې به ئې د عتمه اطلاق کولو د اعتمام معنی د تاخیر ده، په اصل کښې د عتمه معنی د ظلمت ده او د اعتم معنی ده دخل فی العتمه یعنی په تیارة کښې داخل شو، دې اعرابو به د خپلو څاروو پټې ماښام کښې ناوخته لوشل^(۱)، چه کله به تیارة شوه یعنی په وخت د عتمه به ئې پټې لوشل.

(وجه د ممانعت)

او چونکه هم دا وخت د ماسخوتن د مانځه هم وو نو په دې وجه به هغوی په عشاء باندې په ځانې د عشاء د عتمه اطلاق کولو حال دا چه په قرآن کریم کښې د عشاء لفظ راغلي دي نه عتمه نو گویا هغوی به په عشاء باندې لغه د قرآن کریم لره پریخودلو سره د خپل یو دنیوی کار د وجې نه دا لفظ استعمالولو، رسول الله ﷺ خلق د اعرابو د اتباع کولو نه منع فرمائی یعنی د عشاء په نوم بدلولو کښې چه دا اعراب په تاسو باندې غالب رانشی چه څنگه هغوی دې ته عتمه وائی تاسو هم ورته عتمه وئیل شروع کړئ، خو د دې باوجود هم په بعض احادیثو کښې په عشاء باندې د عتمه اطلاق کړې شوې دي، د دې جواب دا دي چه د کثرت اطلاق نه منع کړې شوې ده لکه چه د لفظ غلبه نه فهمیږي د نفس اطلاق نه منع نه ده کړې شوې کله کله دي ته د عتمه وئیلو نه منع نه ده کړې شوې.

[۴۹۸۵] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مُسْعَرٌ بْنُ كِدَامٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَدَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ، قَالَ مُسْعَرٌ: أَرَأَيْتَ مِنْ خُزَاعَةٍ: "لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ، فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا عَلَيَّ ذَلِكَ، فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "يَا بِلَالُ، أَقِمِ الصَّلَاةَ أَرْحَنًا بِهَا".

د حضرت سالم بن ابو جعد نه روایت دي چه یو سړی اووې ... د مسعر خیال دي چه هغه د قبيله خزاعه نه وو ... کاش چه ما مونځ کولې او سکون مې بیا موندلې، پس نورو خلقو گویا چه دده په دې قول باندې عیب لگولو - نو هغه او فرمائیل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغه فرمائیل: بلال! د مونځ اقامت او وایه، مونږ ته په دې سره راحت راوړسوه. قوله: (قَالَ رَجُلٌ - مِنْ خُزَاعَةٍ - لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا عَلَيَّ ذَلِكَ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « يَا بِلَالُ أَقِمِ الصَّلَاةَ أَرْحَنًا بِهَا »)

د قبيله خزاعه یو سړی په خپل مجلس کښې دا خبره اوکړه چه ما مخکښې مونځ کولې نو غوره وو ماته به آرام ملاؤ شو یعنی د مانځه د فراغت نه پس به راته آرام ملاویدی، د خلقو د هغه په دې لفظ باندې اشکال پیدا شو ځکه چه د هغه د کلام نه دا شبه پیدا کیده چه مونځ یو بوجه دي او په هغه باندې دا گران دي په دې وجه د مونځ کولو سره دا بوجه د خان نه کوزول غواړي، چه کله هغه اوکتل چه د خلقو اشکال پیدا کیږي نو هغه په دې باندې

(۱) ما په یو کتاب کښې کتلې وو چه دې اعرابو د خپلو څاروو پټې ناوخته په تیارة کښې په دې وجه لشل چه پټې فقیرانو ته ورنکړې چه د پیو د راویستلو په وخت اکثر فقیران راشی نو د هغوی نه د بچ کیدو دپاره به ئې اکثر په تیارة کښې راویستل، چه فقیرانو ته پته او نه لگي.
(۱) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۴/۵) (صحیح)

رسول الله ﷺ کلام پیش کرو چه داسی وئیل خو خپله د رسول الله ﷺ نه ثابت دی چه هغوی یوخل سیدنا بلال رضی الله عنه ته او فرمائیل چه پاسه او مونږ ته مونځ را کولو سره آرام راکړه. د دې سړی په کلام کښې چه کوم فاسترحت ذکر دې د دې فی نفسه دوه مطلبه کیدې شی یو خو هغه مطلب کوم چه دې خلقو فهم کړې دې او بیا ئې په دې باندې دا اشکال او کړو او دویم مطلب دا کیدې شی چه اول زه مونځ او کړم چه په مونځ کښې مشغول کیدو سره سکون او راحت حاصل کړم ځکه چه مونځ په اصل کښې د الله پاک سره مناجات دې کوم چه واقعی د راحت اولذت څیز دې دمومن دپاره خودې خلقو ترې نه دامطلب وانخستلو.

[۴۹۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنْفِيَّةِ، قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَأَبِي إِلَى صِهْرِنَا مِنَ الْأَنْصَارِ نَعُودُهُ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَقَالَ لِبَعْضِ أَهْلِهِ: يَا جَارِيَّةُ، ائْتُونِي بِوَضُوءٍ لَعَلِّي أَصَلِّي فَأَسْتَرِيحَ، قَالَ: فَأَنكَرْنَا ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "قُمْ يَا بِلَالُ، فَأَرْحُضْنَا بِالصَّلَاةِ".

د حضرت عبد الله بن محمد بن حنفیه رضی الله عنه نه روایت دې بیان فرمائی چه زه او زما پلار صاحب په انصارو کښې زما سخر گنئی والو ته د عیادت دپاره لاړو نو د مونځ وخت شو نو هغه د کور والو نه یو کس ته اووې ای جینئ د اودس دپاره اوبه راوړئ، شائد چه څه مونځ او کړم نو راحت به بیا مومم - نو مونږه دده دا جمله خوښه نه کړه نو هغوی اووې ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغه به فرمائیل ای بلال! پاسه مونږ ته په مونځ سره راحت راکړه.

[۴۹۸۷] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ زَيْدٍ بْنُ أَبِي الزَّرْقَاءِ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْسِبُ أَحَدًا إِلَى الدِّينِ".

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه، نه دی اوریدلې چه نسبت به ئې کولو یو کس ته مگر دین طرف ته -

قوله: «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا» قَالَتْ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَنْسِبُ أَحَدًا إِلَى الدِّينِ

یعنی رسول الله ﷺ به د یو سړې په تعریف او تعارف کولو کښې د هغه سړی په نوم او کار کښې او په ټولو احوالو کښې د دین د نسبت خیال ساتلو او د هغوی نقطه نظر به په هر څیز کښې دین وو لهذا سړی له پکار دی چه په خپل نوم او کار او هر څیز کښې د دین نسبت ملحوظ اوساتی، علامه سندی فرمائی چه په ظاهر کښې مراد دا دې چه رسول الله ﷺ به د نسبت الی الاجداد اعتبار نه فرمائیلو او هغې ته به ئې زیات اهمیت نه ورکولو بلکه د دینې نسبتونو اعتبار به ئې کولو لکه هجرت او نصرت وغیره.

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۱/۵) (صحیح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۸۸) (ضعیف الإسناد)

باب مَارُوِي فِي التَّرْخِيصِ، فِي ذَلِكَ

بابه ۷۹- په بعضې وختونو کښې د استعاري او د کفاني استعمال جانزدې

د «فی ذلک» اشاره صرف پورته باب طرف ته نه ده کوم چه متصلا تیر شو بلکه په مجموعه ابواب کوم چه تیر شوې دی چه په هغې کښې د کلام ادب او طریقه ذکر کړې شوې ده یعنی اصل خو دا ده چه هر کلام او خبره دې پوره په احتیاط سره وی په هغې کښې دې څه سخت او فحش لفظ نه وی نه د فخر او تکبر بوټی او نه د دروغو شبهه وغیره، خو داسې قسم مبالغه چه په هغې سره مخاطب په دهوکه کښې واقع نه شی او معنی مرادی واضح شی، د دومره بې احتیاطۍ گنجائش شته، د دې ترجمې د لاندې مصنف رحمته الله علیه دا حدیث ذکر کړې دي.

[۴۹۸۸] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ أَنَسٍ، قَالَ: "كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ، فَقَالَ: مَا رَأَيْنَا شَيْئًا أَوْ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا".

د حضرت انس رضي الله عنه بیان دي چه په مدینه کښې څه افواه خوره شوه (شاند چه څه دشمن حمله کوونکې دي) نو نبی کریم صلی الله علیه و آله د حضرت ابو طلحه رضي الله عنه په اس باندې سور شو (او خوا دیخوا ئي) او کتل او راغي) او وې فرمائیل مونږه هیڅ نه دی لیدلې - یانې او فرمائیل چه مونږه څه د خوف او یرې خبره اونه لیده - او دا اس خو گویا چه سمندر دي.

قوله: «عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ فَقَالَ «مَا رَأَيْنَا شَيْئًا» أَوْ «مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا»»

سیدنا انس رضي الله عنه فرمائی چه یو ځل په مدینه طیبه کښې «د شپې په وخت کما فی روایه» څه ویره او موندلې شوه، دا روایت په بخاری کښې دولس ځایونو کښې دي یو ځانې کښې دی : فَأَنْطَلَقَ النَّاسُ قِبَلَ الصَّوْتِ فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ سَبَقَ النَّاسُ إِلَى الصَّوْتِ وَهُوَ يَقُولُ لَمْ تُزَاغُوا لَمْ تُزَاغُوا وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ عَزِي مَا عَلَيْهِ سَرْجٌ فِي عُنُقِهِ سَيْفٌ أَوْ بِهِ يُو رَوَايَتِ كُنْزٍ دى: فَرَسًا لَنَا يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ، چه د هغې نه معلومېږي چه په مدینه طیبه کښې د بهر نه څه شور شان واوریدلې شو چه په هغې باندې اهل مدینه هغې طرف ته منډې کړې خو رسول الله صلی الله علیه و آله د ټولو نه مخکښې وتلو سره بهر اورسیدلو او په واپسې کښې ئې او فرمائیل چه ویرېږئ مه ویرېږئ مه هیڅ نشته دي او دا ئې هم او فرمائیل رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه اس په باره کښې چه مونږ هغه د دریاب په شان تیز رفتار بیا موندلو، او په یو روایت کښې دی د هغه اس په باره کښې «کان یقطف» یعنی هغه بطئ السیر وو او په یو روایت کښې دی: «وکان بعد ذلک لا یجاری» یعنی د رسول الله صلی الله علیه و آله په هغه باندې د سوریډو په برکت هغه د همیشه دپاره سریع السیر شو چه په مسابقت کښې بیا د هغه برابر هیڅ څه هم نه وو.

د مصنف رحمته الله علیه غرض خو په آخری لفظ سره دي: «وان وجدناه لبحرا» دا ان مخففه من المثقلة دي رسول الله صلی الله علیه و آله په فرس باندې د مبالغه فی التشبيه دپاره دبحر اطلاق او فرمائیلو.

(۱): صحيح البخاري/الهيئة ۳۳ (۲۶۲۷)، صحيح مسلم/الفضائل ۱۱ (۲۳۰۷)، سنن الترمذي/الجهاد ۱۴ (۱۶۸۵)، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۸)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الجهاد ۹ (۲۷۷۲)، مسند احمد (۳، ۱۷۰، ۱۸۰، ۲۷۴، ۲۹۱) (صحيح)

بَابُ فِي التَّشْدِيدِ فِي الْكَذِبِ

باب د دروغ و لیلو مډمت

[۴۹۸۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ وَحْدَانَ مَسَدَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا، وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْذُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا".

د حضرت عبد الله (بن مسعود رضی اللہ عنہ) نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: د دروغو نه ځان ساتئ - بې شکه دروغ د گناه طرف ته رهنمائی کوی او گناه جهنم طرف ته، بې شکه کوم انسان چه دروغ وائی او هم د دروغو په کوشش کښې اوسیرې نو آخر د الله په نزد باندې هغه کذاب (انتهاى دروغجن) اولیکلې شی - (همیشه) ریښتیا وائی، ریښتونوالې د نیکی طرف ته رهنمائی کوی او نیکی جنت ته رسول کوی - او کوم کس چه ریښتیا وائی او په ریښتو کښې کوشش کوی نو آخر د الله په نزد باندې صدیق (انتهاى ریښتونې) اولیکلې شی -

قوله: ﴿إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ﴾

ځان بچ کړئ د دروغ و لیلو نه ځکه چه کذب رهنمائی کوی د فجور طرف ته، د فجور نه مراد یا خو معصیت دې یا ترې نه خپله کذب دې، ځکه چه اصل معنی د فجور الميل عن الصدق والانحراف الى الكذب (۱) یعنی د درغو د سپیره والی د وجې نه انسان په ډیرو گناهونو کښې اخته کیږی او په دویم صورت کښې به ئې معنی دا وی چه یو دروغ انسان نورو دروغو ته تیاروی، دغه شان بیا د هغې عادت جوړ شی، او وړاندې رسول الله ﷺ فرمائئ: او فجور انسان جهنم ته رسوی، او بیشکه انسان دروغ وائی او ډیر زیات دروغ وائی تردې چه د الله پاک په نزد هغه دروغ ژن اولیکلې شی، یا خو په عمل نامه کښې مراد دې او یا مطلب دا دې چه د هغه د دروغ ژن کیدو په خلقو کښې شهرت او کړې شی.

﴿وَعَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ﴾ یعنی رشتیا لازم اونیسی، ځکه چه صدق رهنمائی کوی د نیکو اعمالو طرف ته، او یا د بر نه مراد خپله صدق دې چه یو صدق د بل صدق طرف ته رهنمائی کوی چه کله یو انسان همت کولو سره رشتیا وائی او د خپل ظاهري نقصان پرواه نه کوی نو بیا د الله پاک د طرف نه هغه ته توفیق ملاویرې په راروانه زمانه کښې هم د صدق د اختیارولو ځکه چه مشهوره ده چه یو نیکی بله نیکی راکاږی او بدی بدی لره، او نیکی انسان جنت ته رسوی او بیشکه انسان رشتیا اختیاروی او د هغې قصد او کوشش کوی تردې چه د الله

(۱) صحیح مسلم البر والصله ۲۹ (۲۶۰۷)، القدر ۱ (۲۶۴۳)، سنن الترمذی للبر ۴۶ (۱۹۷۱)، (تحفة الأشراف: ۹۲۶۱)، وقد أخرجه: صحیح البخاری للأدب ۶۹ (۶۰۹۴)، سنن ابن ماجه للمقلعة ۷ (۴۶)، موطا امام مالك للكلام ۷ (۱۶)، مسند احمد (۳۸۴، ۴۰۵)، سنن الدارمی الرقاق ۷ (۲۷۵۷) (صحیح)

(۲) ومنه قول الاعرابي في عمر بن الخطاب رضي الله عنه اقسم بالله ابو حفص عمر: ما مسها من نقب ولا دبر

اغفر له اللهم ان كان فجر

پاک په نزد د هغه نوم په صدقین کښي اولیکلي شي.

[۴۹۹۰] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيَلْهُو لَهُ وَيَلْهُو لَهُ".

حضرت بهز بن حکیم فرمائی چه ماته مې خپل پلار د خپل والد صاحب نه روایت کړې دې فرمائی چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دې هغه فرمائیل: هلاکت دې د هغه چا دپاره چه هغه په دې غرض سره دروغ اووایی چه په هغې پورې خلق اوخاندی - هلاکت دې د هغه دپاره، هلاکت دې د هغه دپاره -

(او په حاشیه د بذل کښې دې: بسط ابن عابدين ۲۰۳/۵ انواع الکذب واحكامها، وفي العيني ۲۰۶/۲ اباح الکذب للاصلاح وقال ۳۵۳/۷ بل واجب في مواضع، وبسط السيوطي الروايات في قوله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ۲۴۰/۳ وانما يتفرق الکذب ۳۱۷/۲ وعد ابن حجر المكي في الزواجر ۱۵۳/۲ من الكبائر الکذب الذي فيه حد او ضرر، وبسط الكلام على غيره، وتقدم في البذل ۲۸۶/۳ الكلام على قصة سيدنا ابراهيم عليه السلام)

﴿وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ فَيَكْذِبُ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ وَيَلْهُو لَهُ وَيَلْهُو لَهُ﴾

رسول الله ﷺ فرمائی چه خساره او تباهي ده د هغه سرې دپاره چه خبره کوي او دروغ وائی د خلقو د خندولو دپاره، او د مجلس د گرمولو دپاره، بيا مکرر فرمائی رسول الله ﷺ چه د هغه دپاره هلاکت دې د هغه دپاره هلاکت دې. د ﴿ليضحك به القوم﴾ په شرح کښې په بذل کښې ليکلي دي چه که کذب د څه مصلحت او ضرورت په بناء وي نو بيا امر اخر دې د هغې گنجائش شته او صرف د تفريح دپاره دروغ وئيل قطعاً حرام دي.

[۴۹۹۱] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ مَوَالِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ بْنِ رَبِيعَةَ الْعَدَوِيِّ حَدَّثَهُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، أَنَّهُ قَالَ: "دَعَنْتُ أُمِّي يَوْمًا وَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا فِي بَيْتِنَا، فَقَالَتْ: هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ، فَقَالَ هَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَمَا أَرَدْتَ أَنْ تُعْطِيَهُ، قَالَتْ: أُعْطِيَهُ ثَمَرًا، فَقَالَ هَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا إِنَّكَ لَوَلِمَ تُعْطِيهِ شَيْئًا كَيْتَ عَلَيْكَ كَذِبَةٌ".

حضرت عبد الله بن عامر فرمائی چه يو ځل زما مور مالره راوبللو، چه دلته راشه او رسول الله ﷺ مونږ كره تشریف فرما وو حضور ﷺ زما د مور نه پوښتنه او كره تاسو ده ته څه وركول غواړئ؟ هغې اووې چه مونږه ده ته كجورې وركول غواړو بيا رسول الله ﷺ هغې ته اووې كه چرې ده ته تاسو څه څيز نه وې وركړې نو په تا باندې به دروغ ليكلي شوې وو - قوله: ﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ أَنَّهُ قَالَ دَعَنْتُ أُمِّي يَوْمًا وَرَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَاعِدًا فِي بَيْتِنَا فَقَالَتْ هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ الْخ﴾

۱: سنن الترمذي/الزهد ۱۰ (۲۳۱۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۸۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۵، ۵، ۷)، سنن الدارمي/الاستبذان ۶۶ (۲۷۴۴) (حسن)
۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۳۵۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۴۷/۳) (حسن)

د عامر بن ربیعہ عدوی خوښې عبداللہ ﷺ خپله واقعہ بیانوی چه زه یوه ورځ زما مور را طلب کړم او لاس راوړدلو سره ئې راته اووې راشه چه درکړم ... هغه وخت رسول اللہ ﷺ زموږ په کور کښې تشریف فرما وو، رسول اللہ ﷺ په دې لیدو باندې زما مور ته او فرمائیل تا هغه ته څه ورکول غوښتل؟ نو هغې اووې چه ما ورته کهبجوره ورکوله، نو په دې رسول اللہ ﷺ او فرمائیل (بس بیا خیر دې) او که تا هغه ته څه نه ورکولې او هسې دې ورته په دروغه موټې پټ ساتلې وې نو دا به دروغ وې او په تا باندې به لیکلې کیدل (یعنی عمل نامه کښ).

د دې نه معلومه شوه چه د ماشومانو د ژړا په وخت یا د هغوی د قلا رولو په وخت چه کوم کلمات د ژبې نه ویستلې شی هغه هم دروغ او غلط نه دی کیدل پکار گینې په کذب کښې به داخل شی. (بذل عن اللغات)

[۴۹۹۲] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، م وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَائِثُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ، قَالَ ابْنُ حُسَيْنٍ فِي حَدِيثِهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَمْ يَذْكُرْ حَفْصُ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَمْ يُسْنِدْهُ إِلَّا هَذَا الشَّيْخُ يَعْنِي عَلِيَّ بْنَ حَفْصٍ الْمَدَائِنِيَّ.

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ فرمائیلې دی چه د یو کس د گڼه کار کیدو دپاره دا کافی دی چه هغه هره اوریدلې شوې خبره کوی. امام ابوداود رضی اللہ عنہ فرمائی چه د حفص بن عمر په روایت کښې د ابوهريره رضی اللہ عنہ ذکر نشته دې (روایت مرسل دې) امام ابوداود رضی اللہ عنہ فرمائی: او دې لره صرف علی بن حفص مدائنی مسند روایت کړې دې.

(عن ابی هريره رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال في بالمرء إثمًا أن يحدث بكل ما سمع)

رسول اللہ ﷺ ارشاد فرمائی چه د سړی د گناه دپاره دا کافی ده چه هر اوریدلې شوې خبره په خلقو کښې نقل کوی، ځکه چه د هرې اوریدلې شوې خبرې دپاره رشتیا کیدل ضروری خو نه دی لهذا بغیر د تحقیق نه نه دی نقل کول پکار.

باب فِي حُسْنِ الظَّنِّ

باب ۸۱ - د ښه گمان کولو بیان

[۴۹۹۳] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، م وَحَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ مَهْنَأِ بْنِ شَيْبٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَمْ أَفْهَمْ مِنْهُ جَيِّدًا، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَاسِعٍ، عَنْ شَتِيرٍ، قَالَ نَصْرُ: ابْنُ غَمَّارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ نَصْرُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: مِنْهَا ثَلَاثَةٌ بَعَرْتُ.

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دې او په قول د نصر بن علی رسول اللہ ﷺ او فرمائیل: ښه گمان کول د حسن عبادت نه دې. امام ابوداود رضی اللہ عنہ فرمائی: په سند کښې مذکور مهنا (بن ابو شبل) ثقه دې او بصری دې.

(۱) صحيح مسلم المقدمة ۳ (۵)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۶۸، ۱۸۵۸۰) (صحیح)

(۲) تقر د به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۳۴۹۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۴/۲، ۴۰۷، ۴۹۱) (ضعيف)

قوله: ﴿حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ﴾ ښه گمان ساتل بهترين عبادت دي، د الله پاک سره حسن ظن دا دي چه د اعمال صالحه کوشش کوي او د الله پاک د رحم او کرم نه دا اميد ساتي او دا گمان ساتي چه الله پاک به دا قبلوي او کومه کوتاهي چه په دي کښي اوشوه هغه به معاف کوي، او خلقو سره په حسن ظن کښي تفصيل دي، پس که هغه د خپل مال او خيز د حفاظت په معامله کښي دي نو دا خو عبادت نه دي بلکه د حذر او د احتياط خلاف دي او که په نورو امورو کښي وي کوم چه احتياط طلب نه دي نو کيدي شي چه هغه حسن ظن په عبادت کښي داخل شي ځکه چه سوء ظن (بدگماني) چه کله په هغې کښي څه فائده نه وي نو هغه خالص گناه ده. (بذل)

[۴۹۹۴] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُرَوِّزِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنْ صَفِيَّةَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُعْتَكِفًا فَأَتَيْتُهُ أَرْوَرَهُ لَيْلًا، فَحَدَّثْتُهُ وَقُمْتُ فَأَنْقَلَبْتُ، فَقَامَ مَعِيَ لِيَقْلِبَنِي، وَكَانَ مَسْكَنَهَا فِي دَارِ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، فَمَرَّ رَجُلَانِ مِنَ الْأَنْصَارِ فَلَمَّا رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْرَعَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيَّ رِسَالُكُمَا إِنَّهَا صَفِيَّةُ بِنْتُ حَبِيٍّ، قَالَا: سُبْحَانَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ، فَحَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا أَوْ قَالَ: شَرًّا".

د ام المؤمنين حضرت صفيه رضي الله عنها نه روايت دي چه رسول الله ﷺ په اعتكاف کښي وو او زه د شپي په وخت کښي د هغه د زيارت دپاره حاضره شوم، ما د حضور ﷺ سره خبرې کوولي، بيا پاسيدم او واپس تلمه نو حضور ﷺ زما سره پاسيدو ددي دپاره چه ما واپس بوخي او زما مسکن د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه په احاطه کښي وو، نو د انصارو دوه سړي تير شو هغوی چه کله رسول الله ﷺ اوليدو نو لږ تيز غوندي لارل، نو نبی کریم ﷺ او فرماييل اودريږي دا (زما سره) صفيه بنت حبي ده - هغوی دواړو اووي سبحان الله (الله پاک دي) اي د الله رسوله حضور ﷺ او فرماييل بي شکه شيطان د انسان په جسم کښي داسي گردش کوي لکه څنگه چه وينه گردش کوي، ماته دا يره شوه چه چرته کښي هغه ستاسو په زړونو کښي څه وانه چوي - يائي او فرماييل څه بده خبره وانه چوي -

قوله: ﴿عَنْ صَفِيَّةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُعْتَكِفًا فَأَتَيْتُهُ أَرْوَرَهُ لَيْلًا الْخ﴾

دا حديث په كتاب الصوم المعتكف يدخل البيت لحاجة کښي تير شوي دي.

بَابُ فِي الْعِدَّةِ

بابه ۸۲ - ذوعدي او ذوهذا توكيد

[۴۹۹۵] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي النَّعْمَانِ، عَنْ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ وَمِنْ نَيْبَتِهِ أَنْ يَفِي لَهُ فَلَمْ يَفِ وَلَمْ يَجِ لِلْيَعَادِ، فَلَا لِمَ عَلَيْهِ".

د حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه نه روايت دي چه نبی کریم ﷺ او فرماييل: کله چه بنده د خپل

(١) انظر حديث رقم: (٢٤٧٠)، (تحفة الأشراف: ١٥٩٠١) (صحيح)

(٢) سنن الترمذي للإيمان ١٤ (٢٦٣٣)، (تحفة الأشراف: ٣٦٩٣) (ضعيف)

رور سره څه وعده او کړې او دده نیت دا وی چه زه به خپله وعده پورا کووم مگر اونه کړې شی او وعدې ته اونه رسیدو نو په ده باندې هیڅ گناه نشته دې -

قوله: ﴿ إِذَا وَعَدَ الرَّجُلُ أَخَاهُ الْخَ ﴾ چه کله یو سړې چا سره د یو څیز وعده او کړې او د وعدې په وخت ئې اراده دهغې د پوره کولو وی او بیا ئې روستو د څه عذر د وجې نه پوره نه کړې شی نو په هغه باندې هیڅ گناه نشته.

د دې نه معلومه شوه چه ایفاء وعد د مکارم اخلاق نه دې (او واجب شرعی نه دې) په دې شرط چه نیت ئې د هغې د پوره کولو وی، او کومې وعده خلافئ ته چه په حدیث کښې علامت د نفاق وئیلې شوې دې د هغې نه مراد هغه وعده ده کومه چه د پوره کولو په نیت باندې وی، او د بعضو رائي دا ده چه بغیر د څه مانع نه وعده نه پوره کول حرام دی، او په شرائع سابقه کښې ایفاء وعد مامور به او واجب وو. (بذل عن اللغات)

[۴۹۹۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِبٍ النَّيْسَابُورِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ بُدَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحَمْسَاءِ، قَالَ: "بَايَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْعَ قَبْلِ أَنْ يُبْعَثَ، وَبَقِيتُ لَهُ بَقِيَّةٌ فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ، فَنَسِيتُ ثُمَّ ذَكَرْتُ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ، فَقَالَ: يَا فَتَى، لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى: هَذَا عِنْدَنَا عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَكَذَا بَلَغَنِي، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: بَلَغَنِي أَنَّ بَشْرَ بْنَ السَّرِيِّ رَوَاهُ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ.

د حضرت عبد الله بن ابو حمسا رضي الله عنه نه روایت دې هغه فرمائی چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله د مبعوث کیدو نه وړاندې خبره ده چه ما د هغه نه یو سودا کړې وه او څه قیمت باقی پاتې شو، نو ما د هغه سره وعده او کړه چه زه به دا په هم دې مکان کښې تاته راوړم، مگر ماته دا خبره درې ورځې ورستو یاده شوه، بیا زه راغلم نو حضور صلی الله علیه و آله هم هلته کښې موجود وو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "ای جوان! تا ماته ډیر تکلیف را کړو - زه ددرې ورځو نه دلته کښې انتظار کووم - امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی چه محمد بن یحیی فرمائیلې دی چه (په سند کښې مذکور) عبد الکريم، دا ابن عبد الله بن شقيق دې - امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی چه په واسطه د علی بن عبد الله ماته دا روایت هم دغه شان رارسیدلې دې - امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی چه بشر بن سری دې لره د "عن عبد الکريم بن عبد الله بن شقيق" په سند سره روایت کړې دې. قوله: ﴿ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحَمْسَاءِ قَالَ بَايَعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بَيْعَ قَبْلِ أَنْ يُبْعَثَ وَبَقِيتُ لَهُ بَقِيَّةٌ فَوَعَدْتُهُ أَنْ آتِيَهُ بِهَا فِي مَكَانِهِ فَجِئْتُ فَإِذَا هُوَ فِي مَكَانِهِ فَقَالَ « يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ عَلَيَّ أَنَا هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثٍ أَنْتَظِرُكَ » ﴾

عبد الله بن ابی الحمساء رضي الله عنه فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه یو څیز اخستلې وو د هغوی د بعثت او نبوت نه مخکښې چه په هغې کښې د هغوی د ثمن څه حصه باقی پاتې شوې وه، ما هغوی سره دا وعده او کړه او لارم چه زه تاسو ته هغه ثمن هم دې ځانې ته راوړم، خو د هغه ځانې نه د راتلو نه پس مانه هیر شو، د درې ورځو تیریدو نه پس ماته رایاد شو، زه زر

راغلم هغوی لره د کتلو دپاره چه او مې کتل نو رسول الله ﷺ هم هلته موجود وو، رسول الله ﷺ زما په لیدو باندې اوفرمائیل ای هلکه تا زه ډیر په مشقت کښې واچولم، زه د درې ورځو نه هم دلته یم. (صلی الله علی سیدنا محمد صادق الوعد الامین).

باب فی الْمُتَشَبِّعِ بِمَا لَمْ يُعْطَ

باب ۸۲ - د دھوکې د ورکولو دپاره داسې ظاهر کول چه دا څیز زما دې، حالانکه د هغه نه وی

[۴۹۹۷] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُنْذِرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ، "أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَةً تَغْنِي ضَرَّةَ هَلٍ عَلَيَّ جُنَاحُ أَنْ تَشْبَعْتُ لَهَا بِمَا لَمْ يُعْطَ زَوْجِي؟ قَالَ: الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِيسِ ثَوْبَيْنِ زُورٍ".

د حضرت اسماء بنت سیدنا ابوبکر رضی الله عنہ نه روایت دې چه یوې ښځې اووې ای د الله رسوله زما یوه گاونډۍ ده، که چېرې زه هغې ته داسې ظاهره کړم چه دا څیز زما خاوند ماته راکړې دې، حالانکه راکړې ئې نه وی نو آیا په ماباندې به گناه وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل څوک چه داسې ظاهره کړی چه دا څیز زما دې، حالانکه هغه ته نه وی ورکړې شوې نو دده مثال د هغه سړی په شان دې چه هغه د مکر دوه کپړې اغوستي وی -

قوله: ﴿عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي جَارَةً - تَغْنِي ضَرَّةَ - هَلٍ عَلَيَّ جُنَاحُ أَنْ تَشْبَعْتُ لَهَا بِمَا لَمْ يُعْطَ زَوْجِي قَالَ « الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِيسِ ثَوْبَيْنِ زُورٍ »﴾

یوې زنانه د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه زما یو بن ده نو که زه د یو داسې څیز په باره کښې چه ماته خاوند نه وی راکړې په هغې باندې ښکاره کړم چه ماته زما خاوند راکړې دې نو په دې کښې څه باک خو نشته د دې په جواب کښې رسول الله ﷺ دا اوفرمائیل چه: ﴿ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِيسِ ثَوْبَيْنِ زُورٍ ﴾ رسول الله ﷺ د هغې عدم جواز لره یو مثال سره تشبیه ورکولو باندې بیان اوفرمائیلو.

دې زنانه د رسول الله ﷺ نه د ﴿ تشیع بما لم يعط الزوج ﴾ اجازت غوښتلې وو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه داسې کونکې خو د هغه سړی مشابه دې چا چه دواړه جامې د دروغو اچولې وی چه د هغه پوره جامه د دروغو وی، ځکه چه عرب خلق د دوه کپړو اغوستلو عادت وو هم دا د هغوی پوره جامه وه (ازار او رداء) د تشیع معنی په لغت کښې دا ده چه سړې د لوږې باوجود په تکلف مور جوړشی او خپل مور والې ښکاره کوی.

(د ثوبی زور نه څه مراد دی؟)

د دروغو د جامې نه څه مراد دې د دې په شرح کښې لیکلې شوې دی چه لکه څوک د زاهدانو او صوفیانو په شان جامې واچوی او په حقیقت کښې هغه زاهد نه وی د جواب حاصل دا شو چه تشیع بما لم يعط جائز نه دې، دا ټول په ټوله دروغ دی، او بعض شارحینو ﴿ ثوبی زور ﴾ د دروغو د کپړې شرح دا لیکلې ده چه بعض خلق په طور د فخر او د خپل

(۱): صحيح البخاري/النكاح ۱۰۷ (۵۲۱۹)، صحيح مسلم/اللباس ۳۵ (۲۱۳۰)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۴۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۳، ۳۴۶، ۳۴۵/۶) (صحيح)

رياست د ښکاره کولو دپاره دانسې کوی چه د خپل قميص په لستونړی کښې دننه یو بله کپړه زورپنده کړی کومه چه د بهر نه ښکاری چه خلق دا اوگنړی چه هغه ماشاء الله دوه کپړې اچولې دی او دا د بل قميص لستونړې دې، او یو تفسیر د «لایس لوی زور» دا کړې شوې دې چه څنگه یو سړې د بل جامې په سوال واخلی او هغه اغوستلو سره په هغې باندې فخر کوی دا ښکاره کولو سره چه دا جامې زما دی.

باب مَا جَاءَ فِي الْمَزَاحِ

باب ۸۴ - د مزاح او خوش طبعی بیان

[۴۹۹۸] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، "أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْمِلْنِي، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّا حَامِلُوكَ عَلَى وَلَدٍ نَاقَةٍ، قَالَ: وَمَا أَصْنَعُ بَوْلِدِ النَّاقَةِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَهَلْ تَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا النَّوْقَ."

د حضرت انس رضي الله عنه نه مروی دی چه یو سړې نبی کرم صلی الله علیه وسلم ته راغې اووې وئیل ای د الله رسوله ا ماته څه سورلی عنایت او فرمائی نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل مونږه تاته د اوبښې بچې درکوو - نو هغه اووې زه به د اوبښې په بچې باندې څه کووم؟ نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم او فرمائیل اوبښ لره خو هم اوبښه زیږه وی -

قوله: «عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اخْمِلْنِي. قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّا حَامِلُوكَ عَلَى وَلَدٍ نَاقَةٍ»»

یو سړې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې راغلو او عرض ئې اوکړو چه زما سورلئ پکار ده راکړئ، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل مونږ به تا سور کړو د اوبښې په بچې باندې، (رسول الله صلی الله علیه وسلم دا په مزاح کښې او فرمائیل، هغه عرض اوکړو چه زه د اوبښې په بچې څه کوم هغه خود سورلئ د کار نه وی، رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل: وَهَلْ تَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا النَّوْقَ... چه لونې اوبښ هم خپلې مور راوړې وی او هغه هم د خپلې مور بچې وی.

[۴۹۹۹] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْعِزَّارِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، قَالَ: "اسْتَأْذَنَ أَبُو بَكْرٍ رَحْمَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعَ صَوْتَ عَائِشَةَ عَالِيًا، فَلَمَّا دَخَلَ تَنَاولَهَا لِيَلْعَمَهَا، وَقَالَ: أَلَا أَرَاكَ تَرْفَعِينَ صَوْتَكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْجُزُهُ، وَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ مُغَضَّبًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جِئْتَ خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ: كَيْفَ رَأَيْتَنِي أَنْقَذْتُكَ مِنَ الرَّجُلِ، قَالَ: فَمَكَتْ أَبُو بَكْرٍ أَيَّامًا، ثُمَّ اسْتَأْذَنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدَهُمَا قَدْ اصْطَلَحَا، فَقَالَ: لِمَا أَذْخَلَانِي فِي سِلْبِكُمَا كَمَا أَذْخَلْتُمَانِي فِي حَرْبِكُمَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ فَعَلْنَا قَدْ فَعَلْنَا."

د حضرت نعمان بن بشير نه روایت دي چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه د دننه داخلیدو اجازت اوغوستو نو هغوی د حضرت عائشې رضي الله عنها آواز واوریدو چه څه قدرې

(۱) سنن الترمذي/البر والصلة ۵۷ (۱۹۹۱)، (تحفة الأشراف: ۶۵۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۷/۳) (صحيح)

(۲) تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۳۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۷۲/۴، ۲۷۵) (ضعيف الإسناد)

اوچت وو - کله چه هغه دننه راغي نو هغوی حضرت عائشې رضی اللہ عنہا لره د وهلو دپاره اونیوه - اووې فرمائیل زه تالره وینمه چه ته د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په وړاندې خپل آواز اوچتوې - نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم هغې لره خلاصه کړه او حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ غصه بهر اووتلو، کله چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ لاړو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: اوگوره! تالره ما ددې سړی نه څنگه خلاص کړو؟ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ څو ورځې توقف اوکړو او بیا ئې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د دننه د داخلیدو دپاره اجازت اوغوستو او هغوی لره ئې بیا موندو چه د هغوی صلح شوې ده، نو هغوی ته ئې او فرمائیلو چه مالره هم په خپله صلح کښې شامل کړئ لکه څنگه چه تاسو په خپله جگړه کښې شامل کړې ووم -

قوله: **«عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ اسْتَأْذَنَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَسَمِعَ صَوْتَ عَائِشَةَ عَالِيَا الْخِ»**

يعني يو ځل صدیق اکبر رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د حجرې شریفې دروازې ته رارسیدلو سره اجازت طلب کړو د دننه داخلیدو، هم په دې وخت کښې د دننه نه هغوی باندې د عائشې رضی اللہ عنہا په زوره د خبرو کولو اواز راغلو، چه کله هغوی دننه داخل شو نو عائشې رضی اللہ عنہا وهله په دې وینا سره چه ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخکښې خپل آواز اوچتوې، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زړ رامخکښې شو او هغه ئې ترې نه بچ کړه، ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خفه کیدو سره د کور نه اوتلو، کله چه هغه لاړو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم عائشې رضی اللہ عنہا ته او فرمائیل: **«كَيْفَ رَأَيْتِ أَنْفَذْتُكَ مِنَ الرَّجُلِ»** چه اوگوره ما ته د دې سړی نه څنگه بچ کړې په دې قصه کښې د مزاح خبره هم دا ده چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د عائشې رضی اللہ عنہا د پلار نه په رجل سره تعبیر او فرمائیلو، وړاندې په روایت کښې دی چه څو ورځې تیریدلو نه پس ابوبکر رضی اللہ عنہ بیا هم هلته حاضر شو او د دننه راتلو اجازت ئې طلب کړو چه دننه داخلیدو سره ئې دواړه خوشحاله او راضی اولیدل نو وې فرمائیل: **«أَدْخَلْنِي فِي سَلَمِكُمَا كَمَا أَذْخَلْتُمَانِي فِي حَزْبِكُمَا»** چه ما د دوستی او سلامتی په وخت کښې هم خپل ځان ته راوبلئ څنگه مو چه د جنگ په وخت رابللي اوم، دا د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ د طرف نه مزاح دې، په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: **«قَدْ فَعَلْنَا قَدْ فَعَلْنَا بِالْكُلِّ بِالْكُلِّ رَاخِي رَاخِي»** (۱)

[۵۰۰۰] **«حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ، عَنْ بُسَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشَجِيِّ، قَالَ: "أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ»**

۱ حضرت شیخ په بذل کښې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مزاح د روایاتو طرف ته اشاره کړې ده، پس په هغې کښې دی قال المناوي ۳۴/۲ قیل لسفیان بن عیینة المزاح محنة؟ قال بل سنة، لكن الشأن في من يحسنه ويضعه مواضعه ودخل الشعبي وليمة فراي اهلها سكوتا فقال ما لي اراكم كائكم في جنازة، ابن القناء ابن الدف الخ قلت وقد ثبت عن النبي صلی اللہ علیہ وسلم فعلا وتقريرا الانواع العديدة من المزاح، منها ما في السائل في اختضائه صلی اللہ علیہ وسلم زاهر آمن خلفه وهو لا يبصره ومنها ما في المراقبة (مناقب عمر في آخر الفصل ج ۵ ص ۵۴۱) من لطف عائشة وجه سودة بحريرة لابانها عن اكلها وضحك صلی اللہ علیہ وسلم فيا للأسف ان النصاري اخذوا حسناتنا واخذنا سيئاتهم وتقدم قريبا حديث النغير اهـ

۲: صحيح البخاري/الجزية ۱۵ (۳۱۷۶)، سنن ابن ماجه/الفتن ۴۲ (۴۰۴۲)، (تحفة الأشراف: ۱۹۰۰۳، ۱۰۹۱۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲/۱) (صحيح)

تَبُوكَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمَ، فَسَلَّمْتُ، فَرَدَّدَ وَقَالَ: ادْخُلْ، فَقُلْتُ: أَكَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: كَلَّكَ قَدْ خَلْتُ."

د حضرت عوف بن مالک اشجعی رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه د عزوة تبوک په سفر کښې زه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم هغه د چمړې په یوه خیمه کښې ناست وو. ما سلام اوکړو نو حضور ﷺ جواب راکړو اووي فرمائیل دننه راشه، ما عرض اوکړو آیا زه ټول درشم ای د الله رسوله حضور ﷺ او فرمائیل چه ټول راشه. او زه دننه داخل شوم. قوله: «عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمَ»

عوف اشجعی رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه رسول الله ﷺ ته راغلم په غزوه تبوک کښې او هغوی د یو څرمنې په خیمه کښې ناست وو ما سلام عرض کړو، رسول الله ﷺ د هغې جواب راکړو او وي فرمائیل داخل شه، هغه وائی چه ما عرض اوکړو: «أَكَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ «كَلَّكَ»» آیا پوره داخل شم، یعنی پوره بدن سره رسول الله ﷺ او فرمائیل او پوره راشه، په بل روایت کښې دی «من صغر القبة» یعنی دا خبره ئې د قبي د وړو کوالی د وجې نه کړې وه.

[۵۰۰۱] (١) حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، قَالَ: إِنَّمَا قَالَ: ادْخُلْ كَلَى مِنْ صِغَرِ الْقُبَّةِ.

د عثمان بن ابو عاتکه نه روایت دي (په مذکوه بالا قصه کښې) عوف بن مالک چه کوم او فرمائیل چه زه ټول دننه درشم - دا په دې وجه سره وو چه هغه خیمه وړه غوندي وه.

[۵۰۰۲] (٢) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا ذَا الْأُذُنَيْنِ".

حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه (يو ځل) نبی کریم ﷺ ماته داسې اواز اوکړو ای د دوه غوږونو والا.

«عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «يَا ذَا الْأُذُنَيْنِ»»

سیدنا انس رضی اللہ عنہ فرمائی چه رسول الله ﷺ ماته په دې وینا سره اواز او فرمائیلو یا ذا الاذین ای د دوه غوږونو والا یعنی د مزاح د وجې نه رسول الله ﷺ داسې او فرمائیل او د مزاح سره سره په دې کښې د انس رضی اللہ عنہ مدح ته هم اشاره ده چه ماشاء الله د هغه دوه غوږونه دی او په دواړو باندې اوریدل کوی، یعنی بیدار او وځي دي.

بَابُ مَنْ يَأْخُذُ الشَّيْءَ عَلَى الْمِزَاحِ

باب: په خنده خنده کښې یو څیز راخستل

[۵۰۰۳] (٣) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ أَبِي ذُلَيْبٍ، وَحَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذُلَيْبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ،

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ١٠٩١٨، ١٩٠٠٣) (ضعيف الإسناد)

(٢): سنن الترمذي/المناقب ٤٦ (١٩٩٢)، (تحفة الأشراف: ٩٣٤)، وقد أخرجه: مسند أحمد (١١٧/٣، ١٢٧، ٢٤٢، ٢٦٠) (صحيح)

(٣): سنن الترمذي/الفتن ٣ (٢١٦٠)، (تحفة الأشراف: ١١٨٢٧)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٢٢١/٤) (حسن)

أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ لِأَعْيَابٍ وَلَا جَادًا، وَقَالَ سُلَيْمَانُ: لَعِبًا وَلَا جَدًّا، وَمَنْ أَخَذَ عَصَا أَخِيهِ فَلْيَرُدَّهَا» لَمْ يَقُلْ ابْنُ بَشَّارٍ: ابْنُ يَزِيدٍ، وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت عبد الله بن سائب بن یزید د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوی چه هغه د نبی کریم ﷺ نه اوریدلې دی چه هغه فرمائیل: په تاسو کښې دې څوک د خپل رور څه څیز هرگز نه اخلی، په خدا او مزاح کښې او نه په حقیقت کښې په رښتني طور باندي. د سلیمان (بن عبد الرحمن) الفاظ وو [لعبا ولا جدا] او چا چه د خپل رور نه څه همسا هم اخستې وی نو هغه دې واپس کړی. محمد بن بشار د (عبد الله بن سائب په نسب کښې) ابن یزید نه دی وئیلې. او د [سمع النبی یقول په ځانې باندي ئې] قال رسول الله ﷺ وئیلې دی. قوله: «لَا يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ لِأَعْيَابٍ وَلَا جَادًا» د دې جملې په شرح کښې څو احتمالات دی: ۱. په تاسو کښې دې څوک د خپل ملگری سامان نه اوچتوی، په شروع کښې خو په توقو کښې او روستو حقیقتا، یعنی د اوچتولو په وخت خو ئې مزاح ښکاره کړې وو د ملگری سره او بیا ئې روستو حقیقتا هغه څیز ځان سره کیخودلو، نو په دې صورت کښې به تقدیر د عبارت داسې وی: «لا عبا ابتداء جادا انتهاء» ۲. په ظاهر کښې خو په مزاح او توقو کښې او بیاطن حقیقة، یعنی د اخستلو په وخت خو دا ښکاره کوی چه په توقو کښې ئې اخلی او په زړه کښې ئې دا دی چه حقیقتا به ئې اونیسم، یعنی لا عبا ظاهرا وجادا باطنا، ۳. د دویم معنی عکس چه ښکاره خو کړی چه په حقیقت کښې ئې اخلم د هغه د خفه کولو دپاره او په حقیقت کښې ئې د اخستلو اراده نه وی، یعنی لا عبا فی الواقع وجادا فی الظاهر. ۴. لا لا عبا ولا جادا، یعنی د بل څیز دې نه په توقو کښې اخلی او نه حقیقت کښې.

[۵۰۰۴] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَنْبَارِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ مُنِيرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّهُمْ كَانُوا يَسِيرُونَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ، فَأَنْطَلَقَ بَعْضُهُمْ إِلَى حَبْلِ مَعَهُ، فَأَخَذَهُ فَفَرَّغَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَرَوْعَ مُسْلِمًا».

د حضرت عبد الرحمن بن ابو لیلی نه روایت دې چه د حضرت محمد ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنهم فرمائیلې دی چه دغه خلق د نبی کریم ﷺ سره په سفر کښې تلل نو په دوی کښې یو کس اوده شو او دویم کس د هغه نه رسئ و اخسته کومه چه د هغه سره وه، نو هغه اویریده نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل د هیڅ مسلمان دپاره جائز نه دی چه هغه دویم مسلمان لره اویره وی. «لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَرَوْعَ مُسْلِمًا» د پوره حدیث مضمون دا دی عبد الرحمن بن ابی لیلی د بعض صحابه کرامو رضی الله عنهم نه نقل کوی چه هغوی یو ځل د رسول الله ﷺ سره په یو سفر کښې روان وو چه د هغوی یو ملگری اوده شو چه هغه سره د هغه رسئ هم وه، د هغه یو ملگری هغه رسئ اوچته کړه هسې د هغه د ویرولو دپاره په توقو کښې، چه کله هغه پاسیدو او وې کتل چه زما رسئ غائب ده نو اویریدو، رسول الله ﷺ تم هم د دې خبرې خبر ملاؤ شو نو

(١): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۲۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۲/۵) (صحيح)

هغوی پورته ذکر شوي جمله ارشاد او فرماييله چه د يو مسلمان دپاره جائز نه دی چه بل مسلمان او يروی.

باب مَا جَاءَ فِي الْمُتَشَدِّقِ فِي الْكَلَامِ

باب ۸۶ - په تکلف سره خبرې کول

تشدد د شدد نه اخستلی شوي دي په معنی د ژامنې، د هر انسان دوه ژامنې وی چه په هغې کښې لاندې د خوراک خکاګ او خبرو په وخت کښې متحرک وی، د تشدد فی الکلام نه مراد تکلف دي یعنی په تکلف سره خبره کول، یا بغیر د غور او فکر نه خبره کول بغیر د احتیاط نه، او یو تفسیر د دي دا هم دي چه د خبرو کولو په وخت خوله وړانول، بل ته د اذیت ورکولو دپاره.

[۵۰۰۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ الْبَاهِلِيُّ، وَكَانَ يَنْزِلُ الْعَوْقَةَ، حَدَّثَنَا ثَافِعُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ بَشْرِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هُوَ ابْنُ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبْغِضُ الْبَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ تَخَلُّلَ الْبَاقِرَةِ بِلِسَانِهَا".

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلي دي: په تحقیق سره الله جل شانہ هغه سړی باندې غصه کيږي کوم چه (په ناحقه باندې) زبان آور وی (یعنی چه بلیغې خبرې کوي او ډیرې خبرې جوړه وي) او خپله ژبه داسې چلوي لکه څنگه چه غوا چلوي - (یعنی لکه څنگه چه ځناور گيا خوري او رطب او یابس هر قسم گيا ته خله اچوي دغه شان دي هم په هر قسم خبره باندې خپله خله چلوي)

قوله: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُبْغِضُ الْبَلِيغَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِي يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ تَخَلُّلَ الْبَاقِرَةِ بِلِسَانِهَا» الله پاک په خلقو کښې د داسې فصیح او بلیغ سره بغض ساتي کوم چه خپله ژبه چلوي په خوله کښې دننه څنگه چه غوا د گيا خوړلو په وخت ژبه تاوهی او کومه گيا نې چه هم خولې ته اورسي په هغې شخوند وهی مراد د دي نه هغه سړي دي کوم چه په تکلف او تصنع سره مبالغه فی الکلام کوي چه د هغه ژبه مسلسل گرځي او په تکلف سره خبرې کوي باقی نفس بلاغت او طبعی فصاحت مذموم نه دي بلکه تکلف فی البلاغة.

[۵۰۰۶] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرَرِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمَسِيكِ، عَنْ الضَّحَّاكِ بْنِ شَرْحَبِيلٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلَامِ لَيْسَ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ أَوْ النَّاسِ، لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمایلي: چا چه د خبرو صرف (یعنی د خبرو جوړولو طریقه او انداز) د دي دپاره زده کړو چه هغه په دي ذریعه سره د خلقو زړونه واخلي، نو الله جل شانہ به د قیامت په ورځ باندې دده هیڅ فرض او نفل نه قبلوي.

قوله: «مَنْ تَعَلَّمَ صَرْفَ الْكَلَامِ لَيْسَ بِهِ قُلُوبَ الرِّجَالِ أَوْ النَّاسِ، لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفًا وَلَا عَدْلًا»

(۱): سنن الترمذي ۷۲ (۲۸۵۳)، (تحفة الأشراف: ۸۳۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۵/۲، ۱۸۷) (صحیح)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۵۱۰) (ضعیف)

وَلَا غَدْلًا) کوم سړې چه جذباتی تقریرونه زده کړې د خلقو زړونه په هغې باندې د مقید کولو دپاره یعنی خپل طرف ته د مائل کولو دپاره نو د قیامت په ورځ باندې به الله پاک نه د هغه فرض عبادت قبول کړی او نه نفل، او یو قول دا دې چه د صرف نه مراد توبه او د عدل نه مراد فدیة ده.

په بذل کښې لیکلې دی چه: کتب مولانا محمد یحیی المرحوم فی التقرير قوله لیسې به القلوب، فاما لو نوی فیه ان یوثر کلامه ووعظه فی سبیل الله خالصا فلا ضیر، یعنی حضرت ګنګوهی رحمته الله فرمائی چه که یو مقرر جذباتی تقریر په دې نیت کوی چه د هغه د کلام او وعظ اثر په قلوب باندې اوشی او هغوی د دې نه متاثر شی په اخلاص سره، د الله پاک دپاره نو په دې کښې هیڅ باک نشته. اه

[۵۰۰۷] (حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: "قَدِمَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَعَجِبَ النَّاسُ يَغْنَى لِبَيَانِهِمَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لِسِحْرًا، أَوْ إِنَّ بَعْضَ الْبَيَانِ لَسِحْرٌ".

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه د مشرق د جانب نه دوه سړی راغلل او هغوی خطاب او کړو نو خلقو ته د هغوی په اسلوب خطاب او بیان باندې ډیر تعجب اوشو نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: "بی شکه بعضې د بیان نه (سحر) جادو دې.

قوله: «قَدِمَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَعَجِبَ النَّاسُ - يَغْنَى لِبَيَانِهِمَا - فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا» أَوْ «إِنَّ بَعْضَ الْبَيَانِ لَسِحْرٌ»

سیدنا عبد الله بن عمر رضي الله عنه فرمائی چه یو ځل مدینې طیبې ته دوه کسان د بلاد مشرق نه راغلل هغوی بیل بیل تقریرونه او کړل، چه په هغې باندې خلق حیران شو نو په دې موقع باندې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه واقعی بعض بیان د جادو په شان اثر لری، یعنی د جادو په شان موثر، زړونو لره مائل کونکې، پس که مائل کول د زړونو وی د حق طرف ته نو هغه بیان ممدوح دې، او که مقصود مائل کول وی د باطل طرف ته نو داسې بیان مذموم دې، وقد اطلال الکلام فی معنی هذا الحديث الشيخ الامام ابو هلال العسكري فی کتابه "جمهرة الامثال" والامام ابو الفضل الميداني فی کتابه "مجمع الامثال"، او په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی چه د دې حدیث په باره کښې د علماء کرامو دواړه اقوال دی بعض وائی چه په دې کښې مقصود مدح ده د کلام بلیغ او وئیلې شوې دی چه مقصود مذمت دې.

(دا دوه سړی څوک وو؟)

او دا دوه سړی راتلونکې په دوی کښې د یو نوم زبرقان بن بدر لیکلې دې او دویم عمرو بن الاهتم او دواړه صحابه رضي الله عنهم دی. او د هغوی دا راتلل په ۹ هجری کښې شوې وو (عون) په بذل کښې د دې دواړو د تقریر قصه هم لیکلې شوې ده فارجع الیه لوشنت،

۱: صحيح البخاري/النكاح ٤٧ (٥١٤٦)، الطب ٥١ (٥٧٦٧)، سنن الترمذي/البر والصلة ٨١ (٢٠٢٩)، (تحفة الأشراف: ٦٧٢٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٦٧٢، ٥٩، ٦٢، ٩٤، ٢٦٣/٤) (صحيح)

د هغې په اخر کښې دا هم دی چه په ظاهر کښې د دې قصې نه معلومېږي چه رسول الله ﷺ د دې مذمت فرمائيلې دې د هغوی د طرز کلام په تلون باندې چه هغه یوه ورځ د زبرقان مدح او کره او په بله ورځ باندې ئې مذمت او کړو نو چه کله رسول الله ﷺ تپوس او کړو چه دا څه دی، نو هغه جواب ورکړو چه اوله ورځ باندې چه څه وئيلې وو هغه هم صحيح وو او کوم چه مو روستو اووې هغه دروغ نه دی، د هغه جواب اوریدلو نه پس رسول الله ﷺ دا جمله ارشاد او فرمائيله.

[۵۰۰۸] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْبَهْرَانِيُّ، أَنَّهُ قَرَأَ فِي أُصْلٍ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِيَّاشٍ، وَحَدَّثَهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ابْنُهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي ضَمْضَمٌ، عَنْ شَرِيحِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو ظَبْيَةَ، أَنَّ عَمْرَوَ ابْنَ الْعَاصِ، قَالَ يَوْمًا وَقَامَ رَجُلٌ فَأَكْثَرَ الْقَوْلَ، فَقَالَ عَمْرُو: "لَوْ قَصَدَ فِي قَوْلِهِ لَكَانَ خَيْرًا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَقَدْ رَأَيْتُ أَوْ أَمَرْتُ أَنْ أَتَجَوَّزَ فِي الْقَوْلِ، فَإِنَّ الْجَوَّازَ هُوَ خَيْرٌ".

د حضرت ابو ظبيه (کلاعی حمصی) نه روایت دې چه یوه ورځ یو سړی خطاب او کړو او ډیرې خبرې ئې او کړې: نو حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه او فرمائیل که چرې ده په خپلو خبرو کښې میانه روی (اعتدال) اختیار کړې وې نو دده دپاره به ډیره بهتره وې، ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغه فرمائیل: تحقیق ما لیدلې دی یا ئې او فرمائیل ماته حکم کړې شوي دې چه په خبرو کښې میانه روی (اعتدال) اختیار کړم - بې شکه میانه روی سراسر خیر دې -

قوله: (أَنَّ عَمْرَوَ بْنَ الْعَاصِ قَالَ يَوْمًا وَقَامَ رَجُلٌ فَأَكْثَرَ الْقَوْلَ فَقَالَ عَمْرُو لَوْ قَصَدَ فِي قَوْلِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ « لَقَدْ رَأَيْتُ أَوْ أَمَرْتُ أَنْ أَتَجَوَّزَ فِي الْقَوْلِ فَإِنَّ الْجَوَّازَ هُوَ خَيْرٌ »)

يعني سړی یو ورځ او دریدلو او ډیر اوږد تقریر ئې او کړو په دې باندې عمرو بن العاص رضی الله عنه او فرمائیل چه که دې سړی په خپل کلام او تقریر کښې میانه روی اختیار کړې وې او دومره اوږد تقریر ئې نه وې کړې نو د هغه په حق کښې به غوره وې، ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغوی به فرمائیل چه زه مناسب گنرم، یا دا چه ماته حکم کړې شوي دې د دې خبرې چه په خبره کښې اختصار او کړم ځکه چه په ایجاز او اختصار کښې خیر دې.

بَابُ مَا جَاءَ فِي الشَّعْرِ

باب ۸۷ - د شعر او شاعري بیان

[۵۰۰۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّلَاطِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَمْتَلِكُ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَبْضًا خَيْرَ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِكَ شِعْرًا"، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: بَلَقْنِي عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، أَنَّهُ قَالَ وَجْهَهُ: أَنْ يَمْتَلِكَ قَلْبُهُ حَتَّى يَشْفَلَهُ عَنِ الْقُرْآنِ وَذِكْرِ اللَّهِ، فَإِذَا كَانَ الْقُرْآنُ وَالْعِلْمُ الْغَالِبَ، فَلَيْسَ جَوْفُ هَذَا عِنْدَنَا مِمْتَلِئًا مِنَ الشَّعْرِ، وَإِنْ مِنَ الْبَيَانِ لِحَرٍّ، قَالَ: كَانَ الْمَعْنَى: أَنْ يَيْلَمَ مِنْ بَيَانِهِ: أَنْ يَمْدَحَ

(۱) تفرقه ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۷۴۷) (حسن الإسناد)

(۲) صحيح البخاري للأدب ۹۲ (۶۱۵۵)، صحيح مسلم للشعر ۷ (۲۲۵۷)، سنن الترمذي للأدب ۷۱ (۲۸۵۱)، سنن ابن ماجه للأدب ۱ (۳۷۵۹)، (تحفة الأشراف: ۱۲۴۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۸۷۲، ۳۳۱، ۳۵۵، ۳۹۱، ۴۸۰) (صحيح)

الْإِنْسَانَ فَيَصْدُقُ فِيهِ حَتَّى يَصْرِفَ الْقُلُوبَ إِلَى قَوْلِهِ، ثُمَّ يَدْمُهُ فَيَصْدُقُ فِيهِ حَتَّى يَصْرِفَ الْقُلُوبَ إِلَى قَوْلِهِ الْآخِرِ، فَكَانَهُ سَحَرًا سَامِعِينَ بِذَلِكَ.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ فرمايلي دي، په تاسو كښي چه د چا خيټه د پيپ نه ډكه شي دا د هغه دپاره ددي نه بهتره ده چه د شعرونو نه ډكه شي. حضرت ابو علي (الولوي) رضي الله عنه فرمائي: چه ددي ارشاد په توضيح كښي د حضرت ابو عبيده قول مونږه ته رارسيدلي دي چه ددي نه مراد دادي چه څوك په شعر او شاعري كښي دومره منهمك او مشغول شي چه د قرآن مجيد او د الله د ذكر نه پرې غافل شي، (نو دا انتهايي مذموم دي، ليكن كه قرآن مجيد او د علم مشغله غالبه وي نو داسې سړي زمونږ په خيال كښي ددي مصداق نه جوړيږي چه دده خيټه د شعرونه ډكه ده. (او دا حديث چه) بې شكه بعضي بيان جادو وي ددي مفهوم دادي چه څوك د چا مدح كوي او په داسې عمدگي سره ئي او كړي چه د خلقو زړونه دده طرف ته مائل شي او بيا چه كله د هغه مذمت كوي نو په داسې انداز كښي ئي كوي چه خلق دده دي بلې خبرې طرف ته واوړي. گويا چه دده دي سامعينو لره په دي خبرې سره مسحور كړل.

قوله: ﴿لَأَنْ يَمْتَلِي جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحًا خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِي شِعْرًا﴾ د رسول الله ﷺ ارشاد دي چه د سړي خيټه او د هغه باطن كه د پيپ نه ډك شي دا غوره ده د دي په نسبت چه د هغه باطن ډك وي د اشعارو نه.

د مصنف رحمه الله شاگرد ابو علي د دي حديث شرح د ابو عبيد قاسم بن سلام نه نقل كوي چه دا په هغه صورت كښي ده چه كله هغه اشعار هغه لره د قرآن كريم د تلاوت او ذكر الله نه غافل كړي، خو كه د دي باوجود پرې قرآن او علم غالب وي نو دا مذموم نه دي، او د هغه سړي په باره كښي دا نه صادقېږي چه د هغه خيټه د اشعارو نه ډكه ده، او د دي نه پس بيا د تير حديث ﴿ان من البيان لسحرا﴾ تفسير نقل كوي چه د سحر كيدو مطلب دا دي چه په خپل كلام او بيان كښي دومره ماهر شي چه د يو سړي په مدح باندې راشي او د هغه ښه مدح او كړي چه په هغې كښي صرف رشتيا استعمال كړي او هم د هغې نه كار واخلي چه په هغې سره خلق د هغه ممدوح معتقد شي او بيا هم د هغه مذمت شروع كړي او په هغې هم د حقيقت خلاف څه خبره اونكړي تر دي چه خلق دا سړي مذموم او گنډي يعني څنگه چه د كوم سړي د خپل تقرير په زور سره قابل مدح كيدل ثابت كړي وو، بيا هم دغه شان په خپل كلام او بيان سره د هغه د قابل مذمت كيدلو خلقو له باور وركړي، لكه چه هغه په سامعينو باندې سحر كړي وي.

[٥٠١٠] (١) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ بْنِ عَبْدِ يَغُوثَ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِنَّ مِنَ الشُّعْرِ حِكْمَةً".

١: صحيح البخاري/الأدب ٩ (٦١٤٥)، سنن ابن ماجه/الأدب ٤١ (٣٧٥٥)، (تحفة الأشراف: ٥٩)، وقد أخرجه: مستد احمد (١٢٦، ١٢٥/٥)، سنن الدارمي/الاستبذان ٦٨ (٢٧٤٦) (صحيح)

د حضرت ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل بی شکہ بعضی د شعر نہ حکمت دی، (یعنی بعضی شعرونہ د حکمت نہ دک وی)۔

قوله: «ان من الشعر حکمة» او په بل روایت کښی دی «حکما» د حکم معنی د حکمت ده کما فی قوله تعالى: واتيناه الحکم صبا... یعنی واقعی بعض اشعار په ډیر حکمت باندي مشتمل وی.

[۵۰۱۱] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "جَاءَ أَغْرَابِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا، وَإِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حُكْمًا".

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه یو د باندي اوسیدونکي نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغي او په خپل مخصوص انداز کښی ئي خبرې او کړې نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل "بی شکہ بعض بیان جادو وی او بی شکہ بعضی شعر حکمت وی۔

[۵۰۱۲] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو ثُمَيْلَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ الْأَنْصَارِيُّ عَبْدَ اللَّهِ بْنُ ثَابِتٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي صَخْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا، وَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا، وَإِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حُكْمًا، وَإِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيَالًا"، فَقَالَ صَعْصَعَةُ بْنُ صُوحَانَ: صَدَقَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَمَا قَوْلُهُ: إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا، قَالَ الرَّجُلُ يَكُونُ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَهُوَ الْخَنُّ بِالْحُجَجِ مِنْ صَاحِبِ الْحَقِّ، فَيَسْحَرُ الْقَوْمَ بِبَيَانِهِ فَيَذْهَبُ بِالْحَقِّ، وَأَمَا قَوْلُهُ: إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا، فَيَتَكَلَّفُ الْعَالِمُ إِلَى عِلْمِهِ مَا لَا يَعْلَمُ فَيُجْهَلُهُ ذَلِكَ، وَأَمَا قَوْلُهُ: إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حُكْمًا، فَبِهِ هَذِهِ الْهَوَاعِظُ وَالْأَمْثَالُ الَّتِي يَتَعَلَّقُ بِهَا النَّاسُ، وَأَمَا قَوْلُهُ: إِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيَالًا، فَعَرَضُكَ كَلَامُكَ وَحَدِيثُكَ عَلَى مَنْ لَيْسَ مِنْ شَأْنِهِ وَلَا يُرِيدُهُ.

حضرت صخر بن عبد الله بن بریده د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوی فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلي دی هغه فرمائیل: بی شکہ بعض بیان جادو وی او بعضی علم جهالت، بی شکہ بعض شعر حکمت وی او بعضی اقوال عیال (بوج) وی۔ په دې باندي صعصعه بن صوحان او فرمائیل رښتیا فرمائیلي دی د الله نبی صلی اللہ علیہ وسلم د هغه دا فرمان چه بعض بیان جادو وی ددې وضاحت دادې چه په بعضو اوقاتو کښی د سړی په ذمه باندي څه حق وی (چه هغه حقدار ته ادا کړی) مگر هغه د حقدار په مقابلہ کښی الحن الحجج وی نو خلقو لره په خپل بیان سره مسحور کوی او حق وهی۔ او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان: بعض علم جهالت وی۔ ددې مفهوم دادې چه په بعضي وختونو کښی صاحب علم په هغه امورو کښی چه ده ته د هغې خبر نه وی په تکلف سره خبره کوی نو د جهالت ارتکاب کوی، او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا قول: بعض شعر حکمت وی۔ نو ددې نه مراد هغه اشعار دی چه په هغې کښی وعظ او نصیحت او عمده مثالونه ذکر کوی چه ددې نه خلق نصیحت بیا مومی، او د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان "بعض اقوال محض بوج وی۔" ددې مفهوم دادې چه ته خپله خبره

(١): سنن الترمذي/الأدب ٦٩ (٢٨٤٥)، سنن ابن ماجه/الأدب ٤١ (٣٧٥٦)، (تحفة الأشراف: ٦١٠٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٦٩/١، ٣٠٩، ٣١٣، ٣٢٧، ٣٣٢) (صحيح)

(٢): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ١٩٧٩، ١٨٨١٧) (ضعيف)

داسې کس ته پيش کړې چې دا دهغه د ذوق او مزاج مطابق نه وي او نه هغه ددې اراده کوي. **«عن بريدة بن الحصيب سمعت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول «إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا وَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا وَإِنَّ مِنَ الشَّعْرِ حُكْمًا وَإِنَّ مِنَ الْقَوْلِ عِيَالًا»**» وړاندې په متن کښې د دې حديث شرح ذکر شوي ده او په دې شرح کښې **«ان من البيان سحرا»** په مذمت باندې محمول کړې شوي دي چې يو سړي دې ډير د تيزې ژبې والا چې د هغه په ذمه د بل چا حق دې خو هغه د خپل بيان په زور باندې خلق مسحور او مغلوب کوي او د صاحب حق، حق خپله په قبضه کښې واخلي، او د **«ان من العلم جهلا»** مطلب ئې دا بيان کړې دې چې يو عالم په څه مسئله کښې د هغې نه خبر نه وي په تکلف سره رائي ورکوي، نو د هغې دا رائي ورکول کوم چې صورة علم دې د صاحب بصيرة په نزد د هغه نه جاهل جوړوي، او د **«ان من الشعر حکما»** په باره کښې وائي چې واقعي ډير اشعار داسې وي چې په هغې کښې د حکمت او موعظت خبرې وي او خلق د هغې نه نصيحت حاصلوي لکه چې مشاهده ده.

او **«ان من القول عيالا»** چې بعض کلام د خلقو په نزد وبال او سخت وي، فرمائي د دې نه مراد دا دې چې څوک ستاسو خبره اوريدل نه غواړي او نه د هغې اهل دې او خپل کلام په هغه باندې پيش کوي نو ظاهره ده چې هغه خوبه دهغې په اوريدو باندې تنگ شي.

[۵۰۱۳] **«حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي خَلْفٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمُعْتَى، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدٍ، قَالَ: "مَرَّ عُمَرُ بِحَسَّانَ وَهُوَ يُنْشِدُ فِي الْمَسْجِدِ فَلَحَظَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: قَدْ كُنْتُ أُنْشِدُ فِيهِ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ"»**.

د حضرت سعيد بن المسيب نه روايت دې چې حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه په حضرت حسان رضي الله عنه باندې تير شو، او هغه په مسجد نبوي کښې شعرونه وويل، نو حضرت عمر رضي الله عنه هغه ته په تيز نظر سره او کتل نو هغه جواب ورکړو - بي شکه ما به په دې جملات کښې شعرونه وويل او په دې کښې به هغه عظيمه هستي موجوده وه کوم چې ستانه ډير زيات افضل ترين وو -

قوله: **«مَرَّ عُمَرُ بِحَسَّانَ وَهُوَ يُنْشِدُ فِي الْمَسْجِدِ»** يعنی يو ځل سيدنا عمر رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مشهور شاعر حسان بن ثابت رضي الله عنه باندې تير شو او هغه په مسجد کښې اشعار وويل نو عمر رضي الله عنه د هغوي طرف ته او کتل يعنی تنبيها، په دې باندې حسان رضي الله عنه او فرمائيل چې ما خو به په مسجد کښې د هغه چا په موجودگي کښې اشعار وويل کوم چې ستاسو نه غوره وو، يعنی رسول الله صلى الله عليه وسلم.

[۵۰۱۴] **«حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ بِمَعْنَاهُ زَادَ فُحْشِي أَنْ يَرْمِيَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجَازَهُ»**.

حضرت سعيد بن المسيب رضي الله عنه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه د مذکوره بالا حديث هم معنی

^۱: صحيح البخاري/بدء الخلق ۶ (۳۲۱۲)، صحيح مسلم/الفضائل الصحابة ۳۴ (۲۴۸۵)، سنن النسائي/المساجد ۲۴ (۷۱۷)، (تحفة الأشراف: ۳۴۰۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۲/۵) (صحيح)
^۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۴۰۲) (صحيح)

روایت کړې دې - په دې کښې مزید دادی : بیا حضرت عمر رضی الله عنه ته خیال راغې چه دې خود رسول الله صلی الله علیه و آله اجازت پیش کوی - چنانچه هغه ته ئې اجازت اوکړو - (چه په جمات کښې شعر لوستي شي)

[۵۰۱۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلِيمَانَ الْبَصِيعِيُّ لَوْثِي، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، وَهَشَامٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ لِحْسَانَ مِنْبَرٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَيَقُومُ عَلَيْهِ يَهْجُو مَنْ قَالَ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ رُوحَ الْقُدِّيسِ مَعَ حَسَّانٍ مَا نَاقَحَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله به د حضرت حسان دپاره په مسجد نبوی کښې منبر ایخودلو - پس هغه به په دې منبر باندې اودریدو او د رسول الله صلی الله علیه و آله د مذمت کوونکو هجوه به ئې کووله - چنانچه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل حسان چه ترخو پورې د رسول الله صلی الله علیه و آله د طرف نه دفاع کوی، روح القدس (جبریل امین) هغه سره دې "قوله: «عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَضَعُ لِحْسَانَ مِنْبَرٍ فِي الْمَسْجِدِ فَيَقُومُ عَلَيْهِ» یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله به د حسان رضی الله عنه دپاره په مسجد کښې منبر کیخودلو چه په هغې باندې به هغوی اودریدلو سره د رسول الله صلی الله علیه و آله د طرف نه د کفارو هجو کوله، یعنی په اشعارو کښې او رسول الله صلی الله علیه و آله دا هم فرمائیلی چه جبرائیل علیه السلام د حسان په تائید کښې دې چه ترخو پورې هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله د طرف نه مدافعت کوی.

[۵۰۱۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ يَزِيدَ النَّحْوِيِّ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْفَأْوُونَ سُورَةُ الشُّعْرَاءِ آيَةٌ ۲۲۲، فَتَنْسَخُ مِنْ ذَلِكَ وَاسْتَنْتَى، فَقَالَ: إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا سُورَةُ الشُّعْرَاءِ آيَةٌ ۲۲۴."

حضرت ابن عباس رضی الله عنه ددې آیت کریمه { وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْفَأْوُونَ } په باره کښې فرمائی : چه ددې عموم منسوخ شوې دې او اصحاب ایمان ددې نه مستثنی کړې شوې دی او فرمائیلی ئې دی : { إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا } مگر هغه کسان چه ایمان ئې راوړو او نیک عمل ئې اوکړو او د الله ئې ډیر ذکر اوکړو - قوله: «عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ (وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْفَأْوُونَ) فَتَنْسَخُ مِنْ ذَلِكَ وَاسْتَنْتَى فَقَالَ (إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا)»

مطلب ښکاره دې چه د آیت کریمه په شروع کښې چه کوم راغلی دی چه د شعراء اتباع هم هغه خلق کوی کوم چه گمراه وی د دې نه په ظاهره عموم معلومیږي چه د ټولو شعراء دا حال دې چه د هغوی اتباع کونکی گمراهان دی په دې وجه د دې آیت کریمه په آخر کښې د بعض شاعرانو استثناء اوکړې شوه کوم چه د هغوی شعر د الله پاک ذکر سره په غفلت کښې نه اچوی.

(۱) : سنن الترمذي / الأدب ۶۹ (۲۸۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۰۲۰، ۱۶۳۵۱)، وقد أخرجه: صحيح مسلم / فضائل الصحابة ۳۴ (۲۴۸۵)، مسند احمد (۷۲/۸) (حسن)
(۲) : تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۶۸) (حسن الإسناد)

باب فی الرؤیا^(۱)

باب ۸۸ - د خوبونو بیان

[۵۰۱۷] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ زُكْرَانَ بْنِ صَفْصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاةِ الْعَدَاةِ، يَقُولُ: هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا، وَيَقُولُ: إِنَّهُ لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه نبي كريم صلی الله علیه و آله به كله د سحر د مانځه نه فارغ شو نو پوښتنه به ئې كوله آيا نن شپا په تاسو كښې چا څه خوب ليدلې دي؟ او فرمائيل به ئې بې شكه زما نه ورستو د نبوت څه حصه باقى نشته سوا ددې نه چه چا ته څه نيك خوب راشي. **قوله:** (لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ إِلَّا الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ) د دې حديث شرح په كتاب الصلاة باب في الدعاء في الركوع والسجود كښې تيره شوې ده هلته د حديث الفاظ داسې دي: (لم يبق من مبشرات النبوة الا الرؤيا الصالحة يراها المسلم او ترى له)

[۵۰۱۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ".

د سيدنا عباده بن صامت رضي الله عنه نه روايت دي چه نبي كريم صلی الله علیه و آله او فرمائيل د مؤمن خوب د نبوت شپږ څلوېښتمه حصه ده.

قوله: (رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوَّةِ) رسول الله صلی الله علیه و آله فرماني د مومن د خوب په باره كښې چه هغه د نبوت په اجزاء كښې دي يعنې د علم نبوت په اجزاء كښې او د هغې د آثارو نه دي چه د هغې نه بعض د راروان پېښيدونكي امورو څه پته لگي او په بعض امور كښې مومن ته د هغې نه رهنمائي ملاويږي، اگر چه خوب حجة شرعيه نه دي خو د انسان په بعض نجى او ذاتى امورو كښې (بلكه په اجتماعى امورو كښې هم) د رهنمايې ذريعه ضرور ده په دې شرط چه خوب د مومن سړى وي، قال الخطابي: معنى هذا الكلام تحقيق امر الرؤيا وتاكيدده.... او بيا هغوى د حديث شرح او فرمائيله، خطابى هم داسې فرمائي چه د دې حديث نه رؤيا صالحه او د رشتينې خوبونو اهميت بيانول مقصود دى اهلهذا هغه چه وئيلې شى چه دا خو د خوب خبره ده، او د خوب څه اعتبار، مطلقا داسې وئيل

(۱) د حضرت شيخ په حاشيه د بډل كښې دى واختلف في حقيقة الرؤيا علي اقوال ذكرها الحافظ في الفتح ۲۸۴/۱۲ اشد البسط، ويقال الرؤيا تحتص بالنام والرؤية باليقظة، وقيل الرؤيا عام كما بسطه القسطلاني في المواهب والزرقاني في شرحه في بحث المعراج، وفي الفتاوي الحديثية لابن حجر صفحه ۳ انه تخلق من الله سبحانه وتعالى وابطل غير ذلك من الاقوال، وبسط الاختلاف فيها في شروح الشماثل ۲۸۹/۲، والكوكب ۶۹/۲ ومقدمة تعطير الانام وغيرها من كتب التعبير، وذكر في اعلام الموقعين ۱/۶۹ اصول التعبير

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۹۰، ۱۳۵۰۸)، وقد أخرجه: موطا امام مالك/الرؤيا ۱ (۲)، مسند احمد (۳۲۵/۲) (صحيح الإسناد)

(۳) صحيح البخاري/ التعبير ۲ (۶۹۸۷)، صحيح مسلم/ الرؤيا ۲ (۲۲۶۴)، سنن الترمذي/ الرؤيا ۱ (۲۲۷۱)، (تحفة الأشراف: ۵۰۶۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۵/۳، ۳۱۶۵، ۳۱۹)، دي/الرؤيا ۱ (۲۱۸۲) (صحيح)

صحيح نه دی.

په دې حديث كښې دا دی چه د مومن سړی خوب د نبوت په شپږ څلويښتو اجزاء كښې يو جزء دې، د دې عدد په باره كښې روايات مختلف دي، د هغه ټولو رواياتو خلاصه په حاشيه د بډل كښې د فتح الباري ۱۲/۲۹۳ نه نقل كړی ده قال الحافظ : وجملۃ ما ورد من العدد في ذلك عشرة ۲۶، ۴۰، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷ وهي اصحابها، وقيل ۲۴، ۷۲، ۴۲، ۲۷، ۲۵ د دې شپږ څلويښت عدد والا حديث تشریح داسې كړې شوې ده چه د رسول الله ﷺ د وحی ابتداء په خوبونو سره اوشوه او دا موده د خوبونو شپږ مياشتې ده كومه چه د نبوت د مودې شپږ څلويښتمه حصه ده ځكه چه د رسول الله ﷺ د نبوت موده دريوشت كلونه ده، درويشت كاله كه په شپږ شپږ مياشتو باندي تقسيم كړې شی نو هغه شپږ څلويښت جوړيږي لهذا خوبونه د نبوت شپږ څلويښتمه حصه شوه اكثر شارحين دا ليكي چه د رسول الله ﷺ مقصود په دې حديث سره دا بيانول دی چه خوب د نبوت د اجزاء نه دې في الجملة يعنى په بعض اعتبارات سره يعنى من وجه د بعض غيب په خبرو باندي د خبريدو په اعتبار سره، باقى دا چه د نبوت د دې جزء د اجزاء نبوت سره څه مناسبت دې، تفصيلا، مثلا شلم جز يا څلويښتم جزء وغيره وغيره كوم چه په رواياتو كښې راځي، د دې نسبت علم مونږ ته نشته، قاضى ابوبكر بن العربي فرمائي د اجزاء نبوت د تعداد په باره كښې : اجزاء النبوة لا يعلم حقيقتها الا ملك او نبي وانما القدر الذى اراده النبي ان يبين ان الرويا جزء من اجزاء النبوة فى الجملة، لان فيها اطلاعا على الغيب من وجه ما، واما تفصيل النسبة فيختص بمعرفة درجة النبوة، وقال المازرى لا يلزم العالم ان يعرف كل شى جملة وتفصيلا، فقد جعل الله للعالم حدا يقف فمنه ما يعلم المراد به جملة وتفصيلا، ومنه ما يعلمه جملة لا تفصيلا، وهذا من هذا القبيل. اه

يعنى مونږ ته مجملأ دومره خو د دې احاديثو نه معلومه شوه چه خوب د نبوت د اجزاء نه يو جزء دې اوس دا چه كوم جزء دې او ددې د نبوت دكل اجزاؤ سره څه نسبت دې (لسم جزء دې يا شلم مثلا) په دې باندي پوهيدل زمونږ د وس خبره نه ده، په دې نسبت باندي نبى ښه پوهيږي او د عالم دپاره دا ضرورى نه ده چه هره خبره هغوى مجملا هم اوپيژني او تفصيلا هم، بلكه د هر عالم د علم يو حد وى كوم ځانې ته راتلو سره چه هغه اودريږي د هغې نه وړاندي نه شى تلې، پس بعض امور داسې وى چه د هغې په مراد باندي عالم مجملا او تفصيلا پوهيدلې شى او بعض امور داسې وى چه د هغې علم اجمالا وى تفصيلا نه وى، او دا خبره يعنى د خوبونو جزء نبوت كيدل هم د دې قبيل نه دى، او دلته چه دا د شپږ څلويښتم جزء چه كومه شرح تيره شوې ده د بعض علماء گرامونه په دې باندي هم د شراح اشكال دې چه په فتح الباري كښې ذكر دې. (۱)

(۱) نقل بن بطلال عن أبي سعيد السفاقي أن بعض أهل العلم ذكر أن الله أوحى إلى نبيه في المنام ستة أشهر ثم أوحى إليه بعد ذلك في اليقظة بقية مدة حياته ونسبتها من الوحي في المنام جزء من ستة وأربعين جزءا لأنه عاش بعد النبوة ثلاثا وعشرين سنة علي الصحيح... دا خو هم هغه توجيه ده كومه چه مونږ پورته نقل كړه او هغوى په دې باندي اعتراض كوي : قال بن بطلال هذا التأويل يفسد من وجهين أحدهما أنه قد اختلف في قدر المدة التي...

[۵۰۱۹] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ لَمْ تَكْذُرُوا الْمُؤْمِنِينَ أَنْ تَكْذِبَ، وَأَصْدَقَهُمْ رُؤْيَا أَصْدَقَهُمْ حَدِيثًا، وَالرُّؤْيَا ثَلَاثٌ: قَالَ رُؤْيَا الصَّالِحَةِ بَشَرَى مِنَ اللَّهِ، وَرُؤْيَا تَحْزِينٍ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَرُؤْيَا مِمَّا يُحَدِّثُ بِهِ الْمَرْءُ نَفْسَهُ، فَإِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ مَا يَكْرَهُ، فَلْيَقُمْ فَلْيُصَلِّ وَلَا يُحَدِّثْ بِهَا النَّاسَ، قَالَ: وَأَحِبُّ الْقَيْدَ وَأَكْرَهُ الْغُلَّ، وَالْقَيْدُ ثَبَاتٌ فِي الدِّينِ" قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ: يَعْنِي إِذَا اقْتَرَبَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ: يَعْنِي يَسْتَوِيَانِ.

د سيدنا ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي چه نبي كريم صلی الله علیه و آله او فرماييل كله چه زمانه قريبه شي، نو د مسلمان خوب به غالبا دروغ نه وي او د ټولو نه رښتونې خوب به د هغه چا وي څوك چه په خبرو كښې د ټولو نه زيات رښتونې وي - خوب په درې قسمه باندي وي، ښه خوب د الله تعالي د جانب نه بشارت وي، او يو خوب د شيطان د طرف نه د غمگين كولو والا وي او يو قسم خوب د بنده او هام او خيالات وي - نو كله چه په تاسو كښې څوك ناخوبښه خوب اوويني نو هغه لره پكار دي چه پاسي مونځ او كړي او خلقو ته ئې بيان نه كړي - او حضرت ابو هريره رضي الله عنه او فرماييل چه زه په خوب كښې په پښو كښې بيړو ليدلو لره خوښه وم او په غاړه كښې طوق لره بد گنرم، په پښو كښې بيړي ليدل په دين كښې د ثابت قدمي علامت دي - امام ابو داود رحمه الله فرمائي - "زمانه قريب راشي -" ددې مفهوم دادې چه كله ورځ او شپه دواړه برابر برابر شي (يعني د سپرلي موسم وي -)

قوله: (إِذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ لَمْ تَكْذُرُوا الْمُؤْمِنِينَ أَنْ تَكْذِبَ وَأَصْدَقَهُمْ رُؤْيَا أَصْدَقَهُمْ حَدِيثًا الخ)

چه كله زمانه نژدې شي نو نژدې نه ده چه د يو مسلمان خوب دروغ شي (بلكه رشتيني به وي) د اقترب زمان نه څه مراد دي په دې كښې درې اقوال دي:

۱: د دې نه مراد قرب قيامت دي چه په اخر زمانه كښې به قيامت ته نژدې د مسلمانانو اكثر بلكه ټول خوبونه رشتيا وي. (۲)

۲: د ورځو او شپو برابر كيدل لكه چه ايام ربيع يعني موسم بهار كښې وي، دا تفسير وړاندې په كتاب كښې هم راروان دي چه دا زمانه د اعتدال زمانه وي نه زياته د گرمي او نه زياته د يخني، د دې نه معلومه شوه چه د خوب په صحيح او رشتيني كيدو كښې د موسم هم ډير دخل وي.

۳: بعد بعثة النبي صلى الله عليه وسلم إلى موته والثاني أنه يبقى حديث السبعين جزءا بغير معنى قلت ويضاف إليه بقية الأعداد الواقعة اهـ يعني دا خبره كول چه د وحى د بيداري زمانه صرف دريوشت كلونه ده دا خبره اتفاقي نه ده بلكه مختلف فيه ده، دويمه وجه دا چه د شپږ څلوېښتم جزء كيدو توجيه كه او منلې شي نو د دې نه علاوه چه كوم رواياتو كښې نور اعداد راغلي دي چرته پنځويشت او چرته څلوېښت چرته اويا، د دې توجيه به څه وي لهذا دا تشرېح ډيره غوره نه ده.

(صحيح مسلم للرويا (۲۲۶۳)، سنن الترمذي للرويا ۱ (۲۲۷۰)، سنن الدارمي للرويا ۶ (۲۱۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۴۴۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/التعبير ۲۶ (۷۰۷۱) (صحيح)

په ظاهر كښې په دې وجه والله تعالي اعلم.... چه دا زمانه به د فتنو او اختلافاتو زمانه وي چه په هغې كښې په مرد مومن د رهنمايي زيات محتاج وي او د خوبونو فائده رهنمائي ده تنبيه يا تبشير، هداما بخطر بيالي)

۳: د دې نه مراد قرب اجل دې يعنی په ډير عمر کښې يعنی بډ اتوب کښې چه کوم خوبونه اوليدلې شي (بذل) وړاندې فرمائی چه کوم سړې څومره رشتينې وى هغه هومره به ئې خوب رشتينې وى. (د دروغژن سړى خوب به هم اکثر دروغ وى).
قوله: (الرُّؤْيَا ثَلَاثٌ: فَالرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ بُشْرَى مِنَ اللَّهِ وَالرُّؤْيَا تَحْزِينٌ مِنَ الشَّيْطَانِ وَرُّؤْيَا مِمَّا يُحَدِّثُ بِهَا الْمَرْءُ نَفْسَهُ)

(د خوبونو اقسام)

رسول الله ﷺ فرمائی چه د خوبونو درې قسمونه دى. ۱: رؤيا صالحه يعنی رشتينې خوبونه دا خو د الله پاک د طرف نه د مومن دپاره بشارت وى. ۲: بعض خوبونه د شيطان د طرف نه وى د تحزين دپاره يعنی په غم او خفگان کښې د اخته کولو دپاره د شيطان د طرف. ۳: هغه خوب د سړى چه کومې خبرې هغه په زړه کښې راولى نو دا خوب هم دهغې آئينه دار وى يعنی څنگه خبرې چه د انسان په ذهن کښې په بيدارئ کښې تاويزې بعض وخت هم هغه په خوب کښې هم وينى، لهذا دا آخرى دواړه قسمونه قابل اعتبار نه دى.
قوله: (فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مَا يَكْرَهُ فَلْيُصَلِّ وَلَا يُحَدِّثْ بِهَا النَّاسَ) چه کله په تاسو کښې يو تن مکروه او ناخوبه خوب وينى او په ليدو ليدو کښې ئې سترگې او غړيې نو هغه له پکار دى چه پاسيدو سره دې اودس اوکړى او دوه رکعته دې اوکړى او د ورځې دې دا خوب چاته هم نه ذکر کوى.

د رويا صالحه او غير صالحه آداب :

د ناخوبه خوب متعلق په دې حديث کښې دا دوه آداب بيان کړې شوې دى، علماء کرامو د دې شپږ آداب ليکلي دى. ۱: د الله پاک نه پناه غوښتل د هغه خوب د شر نه، ۲: او د شيطان د شر نه، ۳: که د هغه د خوب په ليدو باندې سترگې کولاؤ شى نو گس طرف ته دې درې کرته لارې اوتوکى، ۴: او د هغه خوب ذکر دې نه کوى، ۵: پاسيدو سره دوه رکعته کول، ۶: اول چه په کوم اړخ باندې ملاست وى هغه بدلول، د هغې نه اکثر آداب په روستو رواياتو کښې راځى.

او هم دغه شان د رويا صالحه هم څه آداب دى، شارحينو د هغې درې آداب ليکلي دى. ۱: د الله پاک حمد په ځانې راوړل او د هغه شکر ادا کول. ۲: په زړه کښې په هغې باندې خوشحاليدل. ۳: خپل محبوب او مخلص انسان ته د هغې تذکره کول.

قوله: (وَأَجِبْ الْقَيْدَ وَآكْرَهُ الْغُلَّ) يعنی سړې دا خوب وينى چه د هغه په خپو کښې رسئ پرته ده. (۱) رسول الله ﷺ فرمائی چه زما دا خوبه ده چه يو سړى خوب وينى چه د هغه په مرئ کښې طوق دې د دې په باره کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه زما دا ناخوبه ده چه د قيد تعبير ډير ښه دې ثبات فى الدين، په دين کښې کلکيدل، او د غل په باره کښې رسول الله ﷺ هيڅ او نه فرمائيل ځکه چه هغه د اهل نار صفت دى.

۱: په بذل کښې ئې دا د حديث مرفوع د تکرې په حيثيت سره ليکلې دې خو مندرى وغيره شارحين وانى چه دا جمله د ابوهريره رضی الله عنه د طرف نه مدرج ده مرفوع نه ده.

قوله: « قَالَ أَبُو دَاوُدَ « إِذَا اقْتَرَبَ الزَّمَانُ » الخ » دا معنی په معانی ثلاثه کښې تیرې شوي.

[۵۰۲۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَعْلَى بْنُ عَظَاءٍ، عَنْ وَكَيْعِ بْنِ عُدَيْسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الرُّؤْيَا عَلَى رَجُلٍ طَائِرٌ مَا لَمْ تُعْبَرْ فَإِذَا عُبِّرَتْ وَقَعَتْ، قَالَ: وَأَخْبِيَهُ قَالَ: وَلَا تَقْصُهَا إِلَّا عَلَى وَادٍ أَوْ ذِي رَأْيٍ".

د حضرت ابو رزین (لقیط بن صبره عقیلی رضی اللہ عنہ) نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل خوب د مارغه په پښه باندې دې ترڅو پورې چه د هغې تعبیر بیان نه شی - چنانچه کله چه د هغې تعبیر بیان کړې شی نو (هم هغه شان) کیږي. او زما خیال دې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه دې لره د چا محبت کوونکی (مخلص) یا د صاحب علم نه علاوه چاته هرگز بیان نه کړې.

قوله: « لِرُّؤْيَا عَلَى رَجُلٍ طَائِرٌ مَا لَمْ تُعْبَرْ فَإِذَا عُبِّرَتْ وَقَعَتْ » یو قول د دې حدیث په شرح کښې دا دې چه د خوب چه ترڅو پورې تعبیر ورنکړې شی د هغې وقوع نه کیږي، یعنی چه مصداق د هغه خوب نه شی موندلې کیدې د تعبیر نه پس د هغې وقوع او استقرار کیږي، او ترڅو چه تعبیر واخلستلې شی نو د هغې مثال د هغه څیز دې کوم چه د یو مرغی په پنجه باندې کیځودلې شوې وی، او کوم څیز چه د مرغی په پنجه باندې وی نو د هغې استقرار نه وی، چه کله هغه مرغی لږ شان حرکت اوکړي فوراً به ترې نه هغه څیز اوغورځیږي، لهذا د دې نه معلومه شوه چه خوب لیدونکی که ښه خوب لیدلې دې نو د یو صحیح تعبیر ورکونکی نه د هغې تعبیر زر اخستل پکار دی چه د هغه خوب او د هغې د مصداق وقوع اوشی او انسان د هغې نه منتفع شی، هم په دې وجه په حدیث کښې فرمائیلې شوې دی: « وَلَا تَقْصُهَا إِلَّا عَلَى وَادٍ أَوْ ذِي رَأْيٍ » چه خوب داسې انسان ته بیانول پکار دی او د داسې سړي نه د هغې تعبیر اخستل پکار دی کوم چه د هغه همدرد وی او پوهه وی ځکه چه تعبیر ورکونکې که همدرد وی نو که په دې خوب کښې دوه اړخونه دی یو د خیر او بل د شر نو هغه به هغه اړخ اختیار کړي چه په هغې کښې خیر دې او بیا د الله پاک په اذن باندې د هغې وقوع هم کیږي، او که معبر د خوب لیدونکی مخالف وی نو د هغه د خوب بل اړخ یعنی د شر تعبیر به بیان کړي په دې وجه د هغه نه د تعبیر اخستلو نه منع اوکړې شوه خو کم از کم دومره ضرور ده چه هغه واد او ذی رائي د خوب چه کوم تعبیر ورکوي په هغه خوب کښې د دې تعبیر گنجائش ضرور وی یعنی یو اړخ پکښې هغه هم وی گینې که د هغې پکښې هیڅ اړخ هم نه وی او څوک همدرد په همدردی کښې راتلو سره بې تکه تعبیر د هغې ورکړي نو د هغې هیڅ اعتبار نشته، غالباً هم دې طرف ته اشاره کولو دپاره امام بخاری رحمته الله دا ترجمه قائم کړې ده من لم یو الرؤیا لاول عابر اذا لم یصب، غالباً دا ونیل غواری چه هغه چه راځی الرؤیا لاول عابر هغه هم وخت دې چه کله تعبیر ورکونکی په قاعده کښې تعبیر ورکړې وی او که یو ناخبره غلط تعبیر ورکړي نو اگر که هغه اول عابر

(۱) سنن الترمذی / الرؤیا ۶ (۲۲۷۸)، سنن ابن ماجه / الرؤیا ۶ (۳۹۱۴)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰/۴، ۱۱، ۱۲، ۱۳) سنن الدارمی / الرؤیا ۱۱ (۲۱۹۴) (صحیح)

وی خو واقع کیرې به نه. او د حضرت گنگوهی په تقریر الکوکب الدری کښې د دې نورې معنی اختیار کړې دی چه هغه دا چه خوب لیدونکې چه ترڅو پورې د خپل خوب تعبیر وانخلي په تذبذب او تردد کښې اوسیرې، کله ئې د دې خوب مفهوم په ذهن کښې څه راځي، او کله څه، په یو معنی باندې د هغه د راتې استقرار نه راځي لکه چه د مرغی په خپو کښې څه خیز وی د هغې استقرار نه وی، او کله چه خوب بیانونکې خپل خوب داسې چاته بیانولو سره د هغې تعبیر حاصل کړی نو د هغه تردد ختم شی او یو معنی د خوب متعین شی، د دې حدیث د فهم دپاره شروح ته د نورې رجوع ضرورت دي.

[۵۰۲۱] (۱) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ زُهَيْرًا، يَقُولُ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ سَعِيدٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا قَتَادَةَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "الرُّؤْيَا مِنَ اللَّهِ، وَالْحُلُمُ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ شَيْئًا يَكْرَهُهُ، فَلْيَنْفُتْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ لِيَتَعَوَّذْ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ".

د حضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه روایت دي چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی چه ښه خوب د الله جل شانه د طرف نه دي او بد خوب د شیطان د طرف نه وی. چنانچه کله چه په تاسو کښې څوک څه ناپسندیده خبره اووینی نو پکار دی چه خپل گس طرف ته درې ځله توکانړې او توکی بیا د هغې د شر نه په الله سره پناه او غواړی. بې شکه دغه خوب به ده ته ضرر نه رسوی.

[۵۰۲۲] (۲) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الْأَمْدَانِيُّ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ الثَّقَفِيُّ، قَالَا: أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ الرُّؤْيَا يَكْرَهُهَا فَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ، وَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ ثَلَاثًا، وَيَتَحَوَّلْ عَنْ جَنْبِهِ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ".

د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل کله چه په تاسو کښې څوک داسې خوب اووینی چه ده ته بد معلومیرې نو ده لره پکار دی چه خپل گس طرف ته لارې او توکی، او درې ځله د شیطان د شر نه په الله پاک سره پناه او غواړی او خپل طرف دي بدل کړی. [یعنی په کوم جانب چه اوده وو هغه جانب دي بدل کړی او په بل طرف دي اوده شی.]

[۵۰۲۳] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَيْسِرَانِي فِي الْبَقِظَةِ، أَوْ لَكَأَمَّا رَأَى فِي الْبَقِظَةِ، وَلَا يَمَثُلُ الشَّيْطَانُ بِي".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي فرمائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی چه

۱: صحيح البخاري/الطب ۳۹ (۵۷۴۷)، التعبير ۳ (۶۹۸۴)، ۱۰ (۶۹۹۵)، ۱۴ (۷۰۰۵)، ۴۶ (۷۰۴۴)، صحيح مسلم/الروياح ۱ (۲۶۶۱)، سنن الترمذي/الروياح ۵ (۲۲۷۷)، سنن ابن ماجه/الروياح ۳ (۳۹۰۹)، موطا امام مالك/الروياح ۱ (۴)، مسند احمد

(۲۹۶۷/۵، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۹)، سنن الدارمي/الروياح ۵ (۲۱۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۳۵) (صحيح)

۲: صحيح مسلم/الروياح ۲ (۲۲۶۲)، سنن ابن ماجه/تعبير الروياح ۴ (۲۹۰۸)، (تحفة الأشراف: ۲۹۰۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۰/۳) (صحيح)

۳: صحيح البخاري/العلم ۳۸ (۱۱۰)، الأدب ۱۰۹ (۶۱۹۷)، التعبير ۱۰ (۶۹۹۳)، صحيح مسلم/الروياح ۱ (۲۲۶۶)، (تحفة الأشراف: ۱۵۳۱۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/تعبير الروياح ۲ (۳۹۰۱)، مسند احمد (۱/۲۳۱، ۳۴۲، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۲۵، ۴۶۳) (صحيح)

فرمانیل ئې : چاچه زه په خوب کښې اولیدم هغه به عنقریب مالره په وینښه اووینی، یا نې او فرمانیل هغه مالره گویا چه په وینښه اولده. او شیطان زما صورت نه شی اختیارولې.

قوله: «مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَسْرَانِي فِي الْيَقَظَةِ» رسول الله ﷺ فرمائی چه چا زه په خوب کښې اولیدم نو ما به په بیدارۍ کښې هم وینی یعنی د قیامت په ورځ، پس په دې حدیث کښې گویا اشاره د هغه انسان حسن خاتمه ته رزقنا الله تعالی ذلک مع جمیع الاحبة، لهذا دا اشکال پاتې نه شو چه د قیامت په ورځ باندې خو د رسول الله ﷺ ټول امت هغوی لره وینی، او دویم قول په دې کښې دا دې چه په دنیا کښې په حالت د بیدارۍ کښې د رسول الله ﷺ زیارت مراد دې بعض علماء کرامو وئیلې دې : او داسې زیات ترد انسان وفات ته نزدې وی د احتضار په وخت، په داسې وخت کښې الله پاک داسې سړی ته یعنی په خوب کښې د رسول الله ﷺ زیارت کونکی ته د رسول الله ﷺ د زیارت سعادت نصیب کوی او په چا باندې چه الله پاک کرم او کړی د دې حالت نه مخکښې هم هغه د رسول الله ﷺ زیارت کوی. (بذل) او یو مطلب د دې دا هم دې چه دا کلام مبنی دې په تشبیه باندې چه کوم سړی زه په خوب کښې لیدلې اوم نو گویا هغه زه په ویڅه باندې اولیدم لکه چه په بعض روایاتو کښې دی بلکه په حدیث الباب کښې دی : «لَكَائِمًا رَأَى فِي الْيَقَظَةِ»

قوله: «وَلَا يَتَمَثَّلُ الشَّيْطَانُ بِي» د دې جملې نه د دې نزدې جملې تائید کیږي. «لَكَائِمًا رَأَى فِي الْيَقَظَةِ» یعنی چاچه زه په خوب کښې اولیدم نو واقعه هغه هم زه اولیدم ځکه چه شیطان د چا په خوب کښې زما په صورت کښې نه شی راتلې، یعنی دا نه شی کیدې چه یو سړی په خوب کښې د رسول الله ﷺ نه علاوه بل څوک سړی وینی او په خوب کښې دا اوگنړی چه زه هغوی وینم، پس د شمائل ترمذی په روایت کښې دی : «مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ».

د دې نه پس پیژندل پکار دی چه دا چه په حدیث کښې ذکر دی چه چا زه په خوب کښې اولیدم هغه فی الواقع هم زه اولیدم دا علی العموم ده یا مقید؟ په دې کښې دواړه اقوال دی، وئیلې شوې دی چه دا هله ده چه لیدونکی رسول الله ﷺ لره د هغوی په صورت معهوده کښې لیدلې وی کوم صورت او شکل چه د رسول الله ﷺ په کتابونو کښې منقول دې، دویم قول په دې کښې دا دې چه دا مطلق دې اگر که په هر صورت کښې ئې لیدلې وی، او اکثر علماء کرامو هم دې ته ترجیح ورکړې ده، او دا چه که په صورت کښې اختلاف اوموندلې شی چه په کوم شکل کښې هغه لیدلې دې هغه د منقول مطابق نه وی نو د هغې په باره کښې دا دی چه دا اختلاف د کتونکی د حال د وجې نه دې. (بذل) په حاشیه د بذل کښې دې باره کښې د «ارواح ثلاثه» نه زمونږ د مشائخ دهلویه درې مسلکونه نقل کړې شوې دی یو د شاه رفیع الدین قدس سره چه دا په هغه صورت کښې دې، یعنی د حدیث محمل چه هر کله کتونکې رسول الله ﷺ لره خاص هم په هغه هیئت معروفه کښې اوگوری کوم چه په کتب حدیث کښې منقول دې تردې چه د رسول الله ﷺ په گیره مبارکه کښې د شلو وینستو سپین والې نقل دې او هغه د رسول الله ﷺ یوویشته وینسته سپین اوینی نو بیا هغه رسول

الله ﷺ او نه لیدو، ځکه چه صحابه کرامو ﷺ به هم د هغه چا نه چه رسول الله ﷺ به ئې په خوب کښې اولیدو نو د هغه د صفت او حلیه سوال کولو چه په هغې کښې خوب لیدونکې رسول الله ﷺ لیدلې دې، نو که د هغه بیان کړې صفت به د هغه صفت مطابق وو په کوم باندې چه هغه رسول الله ﷺ لیدلې دې نو بیا به ئې تصدیق کولو کښې نه به ئې کولو، او دویم قول د شیخ المشائخ شاه عبدالعزیز صاحب رحمته دې او هغه هم هغه دې کوم چه مونږ پورته د جمهورو نقل کړې دې چه په کوم صفت ئې هم رسول الله ﷺ اولیدو نو هغه فی الواقع رسول الله ﷺ اولیدو په دې شرط چه خوب لیدونکې په خوب کښې په دې پوهیږي چه دا رسول الله ﷺ دې، د هغه زړه په دې باندې گواهی ورکوی، درېم قول د شاه محمد اسحق صاحب رحمته دې چه که کتونکې هغوی لره د خپلې زمانې د اتقیاء په هیئت باندې وینی نو د هغه دا خوب حق دې گڼی نه دې اه (ارواح ثلاثه ۳۴)

[۵۰۲۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ صَوَّرَ صُورَةَ عَذْبَةِ اللَّهِ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا وَلَيْسَ بِنَافِثٍ، وَمَنْ تَحَلَّمَ كَلِيفَ أَنْ يَعْقِدَ شَعِيرَةً، وَمَنْ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ يَفْرُونَ بِهِ مِنْهُ صَبَّ فِي أُذُنِهِ الْأَنْكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چاچه څه تصویر جوړ کړو نو الله پاک به ده ته په هغې سره عذاب ورکوی، تردې پورې چه په هغې کښې روح واچوی مگر دې به په کښې روح نه شی اچولې او چا چه په دروغه دا دعوی او کړه چه ده دا خوب لیدلې دې نو ده لره به د دې خبرې مکلف کولې شی چه دې په دانه (یعنی د اوربشو په دانه) کښې غټه واچوی (چه دا خبره ناممکنه ده) او چا چه د یو قوم د خبرې اوریدو کوشش او کړو او هغوی د خپلې خبرې د کولو دپاره دده نه لرې کیدل نو د قیامت په ورځ باندې به دده په غوږونو کښې سیکه اچولې شی.

قوله: «مَنْ صَوَّرَ صُورَةَ عَذْبَةِ اللَّهِ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا وَلَيْسَ بِنَافِثٍ الْخ» کوم سرې چه یو صورت جوړ کړی یعنی د ذی روح نو الله پاک به هغه د هغې د وجې نه په عذاب کښې اچوی تردې چه هغه په دې کښې روح واچوی، او حال دا چه هغه به په دې باندې قادر نه وی، لهذا په عذاب کښې به اخته وی، تر څو چه الله پاک غواړي او وړاندې په حدیث کښې دی «ومن تحلم» یعنی یو سرې خپل دروغژن خوب بیان کړی چه ما دا خوب لیدلې دې نو هغه به په دې خبره مکلف کړې شی چه د اوربشي دانې ته دې غوټه ورکړي او ظاهره ده چه هغه به ئې نه شی ورکولې، او د دې نه په وړاندې حدیث کښې دی: کوم انسان چه د بل چا خبرو ته غوږ ږدي د اوریدو دپاره او هغوی ئې هغه ته اورول نه غواړي نو د قیامت په ورځ باندې به د هغه په غوږونو کښې ویلې کړې تانبه واچولې شی.

(۱) صحیح البخاري/التعبیر ۴۵ (۷۰۴۲)، سنن الترمذي/اللباس ۱۹ (۱۷۵۱)، الرؤيا ۸ (۲۲۸۳)، سنن النسائي/الزينة من المجتبى ۵۹ (۵۳۶۱)، سنن ابن ماجه/الرؤيا ۸ (۳۹۱۶)، (تحفة الأشراف: ۵۵۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۱۷۱، ۲۴۱، ۱۴۶، ۳۵۹، ۳۶۰) (صحیح)

[۵۰۲۵] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ كَأَنِّي فِي دَارِ عَقْبَةَ بْنِ رَافِعٍ، وَأَتَيْنَا بِرُطَبٍ مِنْ رُطَبِ ابْنِ طَابٍ، فَأَوَّلْتُ أَنَّ الرِّفْعَةَ لَنَا فِي الدُّنْيَا وَالْعَاقِبَةَ فِي الْآخِرَةِ، وَأَنَّ دِينَنَا قَدْ طَابَ".

د حضرت انس رضي الله عنه بن مالک نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل ما نن شپا اولیدل گویا چه مونږه د عقبه بن رافع رضي الله عنه په کور کښې یو او مونږه ته د مدینې معروفې او عمدې، تازه کجورې د کجورو د ابن طاب نه پیش کړې شوې. نو ما ددې دا تعبیر کړې دي چه مونږ ته به په دنیا کښې رفعت او سربلندی حاصلیږي او په آخرت کښې به مو انجام عمده وی او زمونږه دین هم ښه دي.

قوله: «عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ «رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ الْخ» یعنی یوه ورځ رسول الله ﷺ خپل خوب بیان او فرمائیلو چه ما د شپې خوب اولیدو چه مونږ یعنی رسول الله ﷺ او د هغوی د مجلس ملگری، د عقبه بن رافع په کور کښې ناست دی او مونږ ته رطاب ابن طاب راوړلې شوې، ابن طاب د تمر یو قسم دی هم دا د هغې نوم دی، نور رسول الله ﷺ د هغې تعبیر دا راویستلو چه زمونږ دپاره یعنی خپله د هغوی دپاره او کوم چه د هغوی په طریق باندې وی په دنیا کښې سربلندی ده او په آخرت کښې حسن عاقبت یعنی حسن انجام او دریمه خبره دا چه زمونږ دین اسلام ډیر زیات پاک او مزیدار دي.

د تعبیر په درې اجزاء کښې رفعت چه واخستلې شو د «رافع» نه او حسن عاقبت چه ماخوځ کړې شو نو هغه د «عقبه» نه او پاکیزگی د ابن طاب نه، د دې نه دا هم معلومه شوه چه په خوب کښې همیشه په نوم سره د هغې مخصوص مسمی مراد نه وی مراد بلکه کله نې معنی مراد وی.

بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّائِبِ

باب ۸۹ - د اسویلی بیان

[۵۰۲۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُنْمِسْكَ عَلَى فِيهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ".

د حضرت ابو سعید خدری نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل کله چه په تاسو کښې چاتی اسویلي راشی نو هغه لره پکار دی چه خپله خله بنده کړی، بې شکه (په دې کښې) شیطان داخلېږي.

قوله: «إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُنْمِسْكَ عَلَى فِيهِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ»

تتاؤب تفاعل من التوباء وهى فترة من ثقل النعاس، والهزمة بعد الالف هو الصواب والواو غلط، كذا فى المغرب ذكره القارى (عون) يعنى تتاؤب د ثوباء نه اخستلې شوې دي هغه سستی او

(۱) صحیح مسلم / الروایا ۴ (۲۲۷۰)، (تحفة الأشراف: ۳۱۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۶۳) (صحیح)

(۲) صحیح مسلم / الزهد ۹ (۲۹۹۵)، (تحفة الأشراف: ۴۱۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱/۳، ۳۷، ۹۳، ۹۶)، سنن

الدارمي / الصلاة ۱۰۶ (۱۴۲۲) (صحیح)

ستومانی چه د خوب د راتلو په وخت وی.

رسول الله ﷺ فرمائی چه کله په تاسو کښې یو تن ته اسویلي راشی نو خپله خوله دې بنده کړی یعنی یا خو دې خوله نه پرانیزی هغه دې کلکه کړی او که دا نه شی کولې نو په لاس یا رومال کیخودلو سره دې خوله بنده کړی، ځکه چه په خولې پرانستلو سره شیطان دننه داخلېږی، او د دې نه په روستو روایت کښې د فی الصلاة قید دې او په هغې کښې دې (فلیکظم ما استطاع)،

[۵۰۲۷] (١) حَدَّثَنَا ابْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ وَكَيْعٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سَهْمِ بْنِ نَحْوَةَ، قَالَ: فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظُمْ مَا اسْتَطَاعَ.

د حضرت سهل بن نه د مذکوره بالا روایت هم معنی روایت مروی دې - (مگر په دې کښې دې، اسویلي که چرې په مانځه کښې راشی نو ترڅو پورې چه کیدې شی نو د خلې د بندیدو کوشش دې اوکړی -

حافظ عراقی فرمائی چه په اکثر روایاتو کښې خو مطلق راغلي دي، لهذا مطلق به په مقید باندې محمول کولې شی، اصل کښې شیطان د انسان د مونځ په خرابولو پسې لگیدلې وی لهذا د دې کراهت به په مانځه کښې اشد وی او د دې نه دا نه لازمېږی چه بغیر د مانځه نه دې مکروه نه وی بلکه کراهت مطلقا دي.

[۵۰۲۸] (٢) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذئبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ، فَإِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرِدْهُ مَا اسْتَطَاعَ، وَلَا يَقُلْ هَاهُ هَاهُ، فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ."

د حضرت ابوهريره رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمایل بي شکه الله تعالی پرنجی لره خوښه وی او اسویلی لره ناخوښه وی، چنانچه کله چه په تاسو کښې چاته اسویلي راشی نو ترڅو پورې چه کیدې شی هغې لره دې بند کړی او د ها ها آواز دې نه اوباسی - بي شکه دا د شیطان د طرف نه وی او هغه (یعنی شیطان) په دې پورې خدا کوی -
قوله: (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَطَاسَ وَيَكْرَهُ التَّثَاؤُبَ الخ)

رسول الله ﷺ فرمائی چه الله پاک عطاس یعنی اینګې خوښوی او تثاؤب یعنی اسویلي بد ګنړی، علماء کرامو لیکلي دي چه اینګې سبب وی د حفظ دماغ په هغې سره دماغ سپکېږی او سبب دې د دماغو نه د استفراغ فضله دپاره، یعنی د دماغو نه د خیرې وغیره لرې کولو دپاره، او د حواسو د تقویت دپاره د دې سره بیداری او تازه والې حاصلېږی، چستی راځی هم په دې وجه الحمد لله وئیل مستحب دی (٣)، په خلاف د تثاؤب چه په دې

(١): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ٤١١٩) (صحیح)

(٢): صحیح البخاري بدء الخلق ١١ (٣٢٨٩)، الأدب ١٢٥ (٦٢٢٣)، ١٢٦ (٦٢٦٢)، سنن الترمذي الصلاة ١٥٦ (٣٧٠)، الأدب ٧ (٢٧٤٧)، (تحفة الأشراف: ١٤٣٢٢)، وقد أخرجه: صحیح مسلم للزهدي والرفاعي ٩ (٢٩٩٥)، مسند احمد ٢ (٢٦٥/٢)، ٤٢٨، ٥١٧ (صحیح)

(٣): وفي هامش البذل ووجه في السيرة الحلبية ٨٨١ في سبب الحمد وجوها منها ان العطاس سبب لالتواء العنق فحمد لله علي معافاته من ذلك اها

سره سستی او ناراستی پیدا کیږي او د دې سبب د خیتې ډک والې او د نفس دروند والې دې او د حواسو خراب والې دي.

قوله: ﴿وَلَا يَقُلْ هَاهُ هَاهُ فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ﴾ د اسویلی په وخت خاص طور د هاه هاه چه کوم آواز پیدا کیږي هغه خو بالکل نه دی راویستل پکار چه په دې سره شیطان په انسان پورې توفې کوي او خاندې ورپورې یعنی حقیقه، یا مراد د ضحک نه خوشحالیدل دی.

په بذل کښې د خطابی نه حب عطاس او د کراهت تشاؤب شرح کولو سره په اخره کښې لیکي: فصار العطاس محمودا لانه يعين على الطاعات، والتشاؤب مذموما لانه يثبطه عن الخيرات وقضاء الحاجات اهـ

باب فِي الْعَطَاسِ

باب: د پرنجی بیان

[۵۰۲۹] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عُثْلَانَ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا عَطَسَ وَضَعُ يَدَهُ، أَوْ تَوْبَهُ عَلَى فِيهِ، وَخَفَضَ أَوْ غَضَّ بِهَا صَوْتَهُ، شَكَ يَحْيَى.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ ته به کله پرنجی راغي نو هغه به په خپله ځله باندې خپل لاس یا څه کپړا ایخوده او خپل آواز به ئې کمولو. یحیی ته شک دي چه په روایت کښې لفظ د [خَفَضَ] و و یا لفظ د [غَضَّ]: (معنی ئې یوه ده.) په حدیث الباب کښې دی چه رسول الله ﷺ به چه کله اینګې کولو نو خپل لاس مبارک یا کپړه مبارکه به ئې په خپله خوله مبارکه باندې کیخوده او خپل آواز به ئې ښکته کولو یعنی د اینګی په وخت کښې چه کوم آواز پخپله پیدا کیږي هغه به قصدا رسول الله ﷺ ښکته کولو او رو کولو.

[۵۰۳۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ دَاوُدَ بْنِ سَفْيَانَ، وَخُشَيْشُ بْنُ أَصْرَمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "خَمْسٌ تَحِبُّ لِلْمُسْلِمِ عَلَى أَخِيهِ: رَدُّ السَّلَامِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ، وَاجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَازَةِ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمايل په يو مسلمان باندې د بل مسلمان پنځه خبرې واجب دي. د سلام جواب ورکول، په پرنجی راتلو باندې دعا کول، دعوت قبلول، بیمار پرسی کول او په جنازه کښې شریک کیدل.

قوله: ﴿خَمْسٌ تَحِبُّ لِلْمُسْلِمِ عَلَى أَخِيهِ رَدُّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ وَاجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَازَةِ﴾ د دې پنځو په باره کښې د رومبو دوو په باره کښې په بذل کښې لیکلي دي چه د دې وجوب علی الکفایه دي وجوب لعینه نه دي، لهذا چه کله یو جماعت ته سلام

(۱): سنن الترمذي للأدب ۶ (۲۷۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۸۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۳۹/۲) (حسن صحيح)
(۲): صحيح البخاري/الجنائز ۲ (۱۲۴۰ تعليقا)، صحيح مسلم/السلام ۳ (۲۱۶۲)، (تحفة الأشراف: ۱۳۲۶۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۲۱/۲، ۳۷۲، ۴۱۲، ۵۴۰) (صحيح)

او کړې شی نو په هغوی کښې د یو جواب ورکول کافی دی، هم دغه شان که څوک اینګي او کړي او الحمد لله او ائی نو د هغه تشمیت یعنی یرحمک الله وئیل هم واجب علی الکفایه دی، او حافظ د اهل ظواهر مسلک د وجوب نقل کړې دي یعنی لعینه، او ابن ابی حمزه فرمائی: «ذهب جماعة من علمائنا انه فرض عين الى اخر ما ذكر من الاختلاف فيه» او د تشمیت عطس په باره کښې په حاشیه د بذل کښې لیکلې دی، قال ابن عابدین: ۲۹۳/۵ تشمیت العطس فرض كفایة عند الاكثر، وعند الشافعي سنة وعند الظاهرية فرض عين.

باب کیف تشمیت العطس (۱)

باب: ۹۱- ډیرنجی جواب څنګه ورکړې شی؟

[۵۰۳۱] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، قَالَ: "كُنَّا مَعَ سَالِمِ بْنِ عُبَيْدٍ، فَعَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالَ سَالِمٌ: وَعَلَيْكَ وَعَلَى أَمِكَ، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ: لَعَلَّكَ وَجَدْتَ مِمَّا قُلْتَ لَكَ، قَالَ: لَوْ دِدْتُ أَنَّكَ لَمْ تَذْكُرْ أَمِي بِخَيْرٍ وَلَا بَشَرٍ، قَالَ: إِنَّمَا قُلْتُ لَكَ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّا بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَعَلَيْكَ وَعَلَى أَمِكَ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ، قَالَ: فَذَكَرَ بَعْضُ الْحَامِدِ، وَلَيَقُلُّ لَهُ مِنْ عِنْدِهِ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، وَلَيُرَدِّدُ يَعْنِي عَلَيْهِمْ: يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ."

د حضرت هلال بن يساف نه روایت دي فرمائی چه مونږه د سالم بن عبید رضی الله عنه سره وو چه په مجلس کښې یو کس ته پرنجی راغي نو هغه اووي "اسلام عليكم" (په تا باندې دي سلامتی وی)، نو حضرت سالم رضی الله عنه او فرمائیل په تا باندې او ستا په مور دي هم (سلامتیا وی)، بیا ئې ددې نه پس او فرمائیل شاید چه تا ته زما دا خبره ښه نه وی لگیدلې؟ هغه اووي زه دا خوښومه چه ته ذکر نه کړې زما مور لره نه په خیر سره او نه په شر سره - هغوی او فرمائیل ما تاته هم هغه خبره وئیلی ده کومه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وه - مونږه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ناست وو چه په قوم کښې چاته پرنجی راغي نو هغه السلام عليكم اووي نو رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل په تا او ستا په مور باندې هم (دي سلامتیا وی)، بیا حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل کله چه په تاسو کښې چاته پرنجی راشی نو پکار دی چه الحمد لله او اوائی - یعنی تمام تعریفونه الله لره دی [راوی فرمائی چه هغه د څه بل یو حمد ذکر هم

(۱) تشمیت په شین معجمه، او تشمیت سین مهمله په دواړو سره منقول دي او اخستلې شوي دي د شماتت نه او مراد دا دي چه الله پاک دي تا د شماتت اعداء نه محفوظ اوساتی، او دویم ماخوذ دي د سمت نه او مقصود په دي سمت سره د حسن دعا کول دي او د جواب د عطس دپاره دا دواړه الفاظ مناسب دي تشمیت او تشمیت ځکه چه د اینګی په وخت د عطس د مخ هیئت خراب شي په دي وجه هغه ته د حسن سمت دعاء کولې شي یعنی د ښه هیئت دعا ورته کولې شي او د اینګی په وخت چونکه دماغ او ستې جهتيکه خوری چه د هغې نه د ضرر رسیدو ویره هم ده په دي وجه اینګی والاته د حمد هدایت په عافیت باندې او د جواب ورکونکی جواب ته تشمیت یعنی د شماتت اعداء نه د بچ کیدو د دعا حکم او کړې شو

(۱) سنن الترمذي ۳ (۲۷۴۰)، النسائي في الكبرى ۱۰۰۵۳، وعمل اليوم والليلة ۸۶ (۲۲۵)، (تحفة الأشراف: ۳۷۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷/۸) (ضعيف)

او کړو، او کوم کس چه دده سره په خوا کښې وی نو هغه لره پکار دی چه دا او وائی [یرحمک الله] الله تعالی دې په تا باندې رحم او کړی او بیا دې پرنجی والا هغه خلقو ته جواب ورکړی [یغفر الله لنا ولكم] الله تعالی دې مونږ او تاسو لره معاف کړی.

قوله: «عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ قَالَ كُنَّا مَعَ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدٍ فَقَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ الْخ» هلال بن یساف فرمائی چه یو ځل مونږ د سالم بن عبید رضی الله عنه سره ناست وو یو سړی اینګې او کړو چه په هغې باندې هغه السلام علیکم اووې نو په دې باندې سالم رضی الله عنه او فرمائیل «وعلیک وعلی امک» (۱) یعنی په تا دې هم سلام وی او ستا په مور هم، بیا هغوی خپله او فرمائیل چه کیدې شی تا ته زما په داسې وئیلو باندې غصه درغلې وی، هغه سړی اووې نور خو هیڅ هم نه خو که تاسو زما د مور ذکر نه وې کړې نو ښه به وه، هغوی او فرمائیل چه ما تاته په جواب کښې دې وخت کښې هم هغه خبره او کړه کومه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي وه هم په داسې موقع باندې، او بیا هغوی د رسول الله صلی الله علیه و آله نه هم داسې واقعہ نقل کړه، او بیا د دې نه روستو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه کله په تاسو کښې چاته اینګې راشی نو هغه لره الحمد لله وئیل پکار دی، او د هغه خوا کښې چه څوک وی هغه له یرحمک الله وئیل پکار دی او بیا اینګی کونکی له پکار دی چه هغه یغفر الله لنا ولكم اوائی،

[۵۰۳۲] (۱) حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي يُوْسُفَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ وَرَقَاءَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَرْفَجَةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَشْجَعِيِّ بِهَذَا الْحَدِيثِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

خالد بن عرفطه د حضرت سالم بن عبید اشجعی رضی الله عنه نه او هغوی د رسول الله صلی الله علیه و آله نه دا مذکوره بالا روایت نقل کړې دې.

او د دې نه په روستو روایت کښې دی چه هغه دې الحمد لله علی کل حال او وائی او د هغه خوا کښې خلق دې یرحمک الله وائی، او بیا دې هغه اینګې کونکی بهدیکم الله ویصلح بالکم وائی.

[۵۰۳۳] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَلْيَقُلْ أَخُوهُ أَوْ صَاحِبُهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، وَيَقُولَ هُوَ: يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصَلِّحُ بِالْكُمْ".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کله چه په تاسو کښې چاته پرنجې راشی نو هغه لره پکار دې چه دا او وائی {الحمد لله على كل حال} په هر حال کښې الله لره تعریف دې، او د هغه رور یا ملګری لره پکار دی چه او وائی [یرحمک الله] الله دې

(۱) د حضرت گنګوهی په تقریر کښې دی قوله وعلی امک او ستا په مور دې هم سلام وی چا چه تاته دا تعلیم ورکړو ګینې د پلار تعلیم خو داسې نه وی هغه خو صحیح تعلیم درکوی، وړاندې فرمائی چه د دې نه معلومه شوه چه د یو ذکر په ځانې بل ذکر کیخودل د خپل طرف نه غلط او بدعت مذمومه دې، (انظر ما قبله، تحفة الأشراف: ۳۷۸۶) (ضعیف)

(۲) صحیح البخاری/الأدب ۱۲۶ (۶۲۲۴)، سنن النسائي/اليوم واللييلة (۲۳۲)، (تحفة الأشراف: ۱۲۸۱۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۳/۲) (صحیح)

په تا باندې رحم او کړې او بیا دې پرنجی والا دا او وائی { يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَ يُصْلِحُ بَالَكُمْ } الله تعالی دې تاته هدایت او کړې او الله دې ستا احوال درست کړی -

او د ترمذی په یو روایت کښې دې چه عاطس له پکار دی چه هغه الحمد لله رب العلمین او وائی په حاشیه د بذل کښې دی ویقول هو يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَ يُصْلِحُ بَالَكُمْ باندې لیکلې دی قال ابن بطل و بذلك قال الجمهور وقال الكوفيون يقول يغفر الله لنا ولكم، وذهب مالك والشافعي الى التخيير بين اللفظين، كذا في العيني ۳۷۰/۱، قلت وحكى التخيير في تكملة البحر ۲۰۸/۸ وفتاوی قاضی خان ۳۰۶/۳

باب گم مَرَّةٌ يُشْمَتُ الْعَاطِسُ

باب ۹۲- څو کرته دې د پرنجی جواب ورکړی

[۵۰۳۴] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "شِمْتُ أَخَاكَ ثَلَاثًا، فَمَا زَادَ فَهُوَ زَكَاةً".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې هغه فرمائی خپل رور ته په پرنجی باندې درې ځله جواب ورکوي او کوم چه ددې نه زیات وی، نو بیا هغه زکام وهلې دې -
﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ شِمْتُ أَخَاكَ ثَلَاثًا فَمَا زَادَ فَهُوَ زَكَاةً ﴾

یعنی جواب د عاطس درې کرته واجب دې د هغې نه پس نه، ځکه چه زیات اینگی راتلل د زکام او د مرض علامت دې بلکه په ځانې د یرحمک الله دې داسې اوائی الرجل مزکوم، لکه چه د باب په آخری حدیث کښې راځی، خو په دې کښې روایات مختلف دی چه تشمیت یعنی جواب د عاطس دې څو کرته ورکړې شی، او الرجل مزکوم دې په کومه مرتبه کښې اوئیلې شی په دې کښې مختلف اقوال دی، قبل فی الثانية وقيل فی الثالثة وقيل فی الرابعة، والصحيح فی الثالثة، کذا فی البذل عن النووی، او په حاشیه د بذل کښې دی چه د ملا علی قاری میلان دې طرف ته دې چه تر درې کړتو پورې تشمیت موکد دې د دې نه پس استحباب او هم دغه شان په شامی او عالمگیری وغیره کښې هم دی او په فتاوی سراجیه کښې دی چه تشمیت صرف درې کړتو پورې واجب دې. (په دې شرط چه اینگی کونکې حمد او کړی، او د دې نه پس اختیار دې او په فتاوی قاضی خان ص ۴۰۶ کښې دی ان فعل حسن وان لم يفعل فحسن ایضا.

[۵۰۳۵] (٢) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَادٍ الْبَصْرِيُّ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا أَنَّهُ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَبُو نَعِيمٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ قَيْسٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُجْلَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

حضرت سعید بن ابو سعید د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت کړې دې او فرمائیلې ئې دی چه ماته هم دا معلومه ده چه هغوی ددې حدیث نسبت نبی کریم صلی الله علیه و آله ته کولو او د مذکوره

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۵۱) (حسن)

(٢): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۵۱) (حسن)

روایت په شان روایت ئې بیان کړو. امام ابو داود رحمه الله فرمائی چې دې روایت لره ابو نعیم په واسطه د موسی بن قیس د محمد بن عجلان نه، هغوی د سعید نه هغوی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه او هغوی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کړې دي.

[۵۰۳۶] (۱) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أُمِّهِ حُمَيْدَةَ أَوْ عُبَيْدَةَ بِنْتِ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ الزَّرْقِيِّ، عَنْ أَبِيهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "تَشَبَّهْتُ الْعَاطِسَ ثَلَاثًا، فَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَشَبَّهْتَهُ فَشَبَّهْتَهُ، وَإِنْ شِئْتَ فَكُفَّ."

حمیده یا عبیده بنت عبید بن رفاعه زرقی د خپل پلار نه روایت کوی، او هغوی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت کړې دي هغوی فرمائیلي دي: پرنجی کوونکی ته درې ځله جواب کوئ، بیا که چرې جواب ورکول غواړئ نو دوه ځله نور او که غواړئ نو پریردئ.

[۵۰۳۷] (۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَايِدَةَ، عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ عَمَّارٍ، عَنْ إِيَّاسِ بْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّ رَجُلًا عَطَسَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، ثُمَّ عَطَسَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الرَّجُلُ مَزْكُومٌ."

د حضرت ایاس بن سلمه بن اکوع نه روایت دي هغه د خپل والد صاحب نه نقل کوی چې یو کس د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مجلس کښې پرنجې او کړو نو حضور صلی الله علیه وسلم هغه ته دعا او کړه او وې فرمائیل [یرحمک الله] الله دي په تا باندې رحم او کړی. "هغه بیا پرنجې او کړو نو حضور صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چې ده ته زکام دي.

بَابُ كَيْفَ يُشَمَّتُ الدِّمِيُّ

باب: ۹۲ - که څوک غیر مسلم پرنجې او کړی نو څنګه جواب به ورکوي؟

[۵۰۳۸] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كَانَتْ الْيَهُودُ تَعَاطِسُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجَاءً أَنْ يَقُولَ لَهَا: يَرْحَمُكُمْ اللَّهُ، فَكَانَ يَقُولُ: يَهْدِيكُمْ اللَّهُ، وَيُصْلِحُ بِأَلْسِنَتِكُمْ."

حضرت ابوهریره رضی الله عنه د خپل پلار نه روایت کوی چې یهودیانو به د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په مجلس کښې عمدا پرنجې کوو او توقع به ئې کوله چې حضور صلی الله علیه وسلم دوی ته په [یرحمک الله] سره دعا او کړی مګر حضور صلی الله علیه وسلم به دا جواب ورکولو: [یهدیکم الله ویصلح بالکم] الله تعالی دي تاسو ته هدایت او کړی او ستاسو د احوالو اصلاح دي او کړی.

مضمون د حدیث دا دي چې د بعض یهودو دا حال وو چې کله به هغوی رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وو نو په تکلف به ئې اینګی کول په دي توقع او امید باندې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی ته په (یرحمک الله) سره دعا ورکړی. رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی په چال باندې پوهیدلو، په دي وجه

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۹۷۴۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للأدب ۵ (۲۷۴۴) (ضعيف)

(۲): صحيح مسلم الزهد ۹ (۲۹۹۳)، سنن الترمذي للأدب ۵ (۲۷۴۳)، سنن ابن ماجه للأدب ۲۰ (۳۷۱۴)، (تحفة الأشراف: ۴۵۱۳)، وقد أخرجه: سنن الدارمي للاستئذان ۳۲ (۲۷۰۳) (صحيح)

(۳): سنن الترمذي للأدب ۳ (۲۷۳۹)، (تحفة الأشراف: ۹۰۸۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۰/۴، ۴۱۱) (صحيح)

به رسول الله ﷺ هغوی ته په ځانې د یوحنا الله (صرف) یهدیکم الله ویصلح بالکم فرمائیل

باب فِيمَنْ يَعْطُسُ وَلَا يَحْمَدُ اللَّهَ

باب ۹۴ - کوم کس چه د پرنجی په راتلو باندې الحمد الله اونه وانی ...

[۵۰۳۹] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الْمَعْنِي، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "عَطَسَ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا وَتَرَكَ الْآخَرَ، قَالَ: فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَجُلَانِ عَطَسَا فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا، قَالَ أَحْمَدُ: أَوْ فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا وَتَرَكَ الْآخَرَ، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا أَحْمَدُ اللَّهِ، وَإِنَّ هَذَا لَمُحَمَّدُ اللَّهِ."

د حضرت انس رضی الله عنه روایت دی چه د نبی کریم ﷺ په مجلس کښې دوو کسانو ته پرنجی راغې نو حضور ﷺ یو ته جواب ورکړو او دویم ته ئې جواب ورنه کړو. نو حضور ﷺ ته اووئیلې شو ای د الله رسوله! دوو کسانو پرنجې او کړو مگر تاسو یو ته جواب ورکړو ... احمد (یونس) وضاحت کړې دې چه دلته کښې لفظ د [فشمت احدهما] و و یا [فسمت احدهما] ... او دویم کس لره مو پریخودو نو حضور ﷺ او فرمائیل چه ده (کوم ته چه ما جواب ورکړو) د الله حمد کړې دې او ده د الله حمد نه دې کړې. "نو دې دویم کس ته مې ځکه جواب ورنه کړو!"

تولہ: ﴿عَنْ أَنَسٍ قَالَ عَطَسَ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا الخ﴾

د رسول الله ﷺ مخکښې دوه کسانو اینکې او کړو نو رسول الله ﷺ یو عاطس ته تشمیت او فرمائیلو او بل ته نه، په دې باندې د هغوی نه تپوس او کړې شو نو وې فرمائیل چه په دې دواړو کښې یو حمد او کړو او بل نه.

تولہ: ﴿قَالَ أَحْمَدُ أَوْ فَشَمَّتْ أَحَدَهُمَا - وَتَرَكَ الْآخَرَ﴾ زمونږ په نسخه کښې په دواړو ځایونو کښې شمت په شین معجمه سره دې او په بذل کښې لیکلې دی چه په اکثر نسخو کښې هم دغه شان دی او صرف په یو نسخه مدنیه کښې اول په سین مهمله سره دې او دویم په شین معجمه سره، او کیدل هم دغه شان پکار دی یعنی یو په شین سره او بله په سین سره حاصل دا چه د مصنف ﷺ په دې حدیث کښې دوه استاذان دی یو احمد بن یونس او بل محمد بن کثیر، د محمد بن کثیر روایت خو بغیر د شک نه دې او د احمد بن یونس په روایت کښې دا لفظ په شک سره دې فشمت او سمت وهذا ماخوذ من البدل، او دې وخت کښې زمونږ مخې ته دوه نسخې دی یو هغه چه په هغې باندې د شیخ محمد عوامه تعلیق دې په هغې کښې داسې دی: فشمت احدهما قال احمد فسمت احدهما، یعنی د محمد بن کثیر په روایت کښې، په شین معجمه سره دې او د احمد بن یونس په روایت کښې په سین مهمله سره.

او دویمه نسخه زمونږ مخې ته هغه ده چه په هغې باندې شرح د منذری ده په دې کښې عبارت داسې دې: فشمت احدهما. قال احمد وهو ابن یونس.... فشمت احدهما وترکت الآخر،

۱: صحیح البخاری/الأدب ۱۲۳ (۶۲۲۱)، صحیح مسلم/الزهد ۹ (۲۹۹۱)، سنن الترمذی/الأدب ۴ (۲۷۴۲)، سنن ابن ماجه/الأدب ۲۰ (۳۷۱۳)، (تحفة الأشراف: ۸۷۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۰/۳، ۱۱۷، ۱۷۶) (صحیح)

چه د هغې مطلب دا دې چه د محمد بن كثير او احمد دواړو په روايت كښې شمت په شين معجمه سره دې (نه په سين مهمله سره) او فرق دا دې چه د احمد بن يونس په روايت كښې د (وتركت الاخر) زيادت دې، او د محمد بن كثير په روايت كښې د دې جملې معطوفې زيادت نشته، او د دې تحقيق نه دا هم معلومه شوه چه په دې نوې دواړو نسخو كښې د قال احمد نه پس د لفظ (او) زيادت نشته.

أَبْوَابُ النَّوْمِ

داوده كيدو سره متعلق احكام او مسائل

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَنْبَطِحُ عَلَى بَطْنِهِ

بابه ... په خيټه باندي (اولټه) سملاستل (مكروه دى)

او په بعض نسخو كښې د دې نه مخكښې يو غټه سرخى ده ابواب النوم چه مناسب معلوميرى راتلونكو ابوابو ته كتلو سره.

[٥٠٤٠] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ يَعِيشَ بْنِ طَخْفَةَ بْنِ قَيْسِ الْغَفَارِيِّ، قَالَ: كَانَ أَبِي مِنْ أَصْحَابِ الصُّفَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَإِنْ طَلَقْنَا، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، أَطْعِمِينَا فُجَاءَت بِحَشِيشَةٍ فَأَكَلْنَا، ثُمَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ، أَطْعِمِينَا، فَجَاءَت بِحَنَسَةٍ مِثْلِ الْقَطَاةِ فَأَكَلْنَا، ثُمَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ، اسْقِينَا، فَجَاءَت بِعَسٍ مِنْ لَبَنٍ فَشَرَبْنَا، ثُمَّ قَالَ: يَا عَائِشَةُ، اسْقِينَا، فَجَاءَت بِقَدِيرٍ صَغِيرٍ فَشَرَبْنَا، ثُمَّ قَالَ: إِنْ شِئْتُمْ يَتَمُّ، وَإِنْ شِئْتُمْ انْطَلَقْتُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ، قَالَ: فَبَيْنَمَا أَنَا مُضْطَجِعٌ فِي الْمَسْجِدِ مِنَ السَّحَرِ عَلَى بَطْنِي، إِذَا رَجُلٌ يُحَوِّكُنِي بِرِجْلِهِ، فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ ضُجْعَةٌ يُبْغِضُهَا اللَّهُ، قَالَ: فَفَنَظَرْتُ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د حضرت يعيش بن طخفه بن قيس غفاري بيان دې چه زما پلار (طخفه) د اصحاب صفة نه و ورسول الله ﷺ هغه ته او فرمائيل زمونږه سره د حضرت عائشې رضي الله عنها كورته لار شه - پس مونږ لارو (هله ته كښې چه اورسيدو) حضور ﷺ او فرمائيل عائشه ا په مونږ باندي څه اوخوروه - پس هغې جشيشه راوړه او مونږه اوخوره - جشيشه دې ته وائي چه غنم اوړه كړې او اوړه په انډو باندي واچوي بيا په هغې كښې غوښه يا كجورې واچوه او پاڅه ئې كړې، دې ته يو قسم حليم هم وائي ا بيا حضور ﷺ او فرمائيل عائشه رضي الله عنها په مونږه باندي څه اوخوروه نو هغې حيس (دكجورو، غورو، او د پښير مركب خوراك) راوړو - چه دا لږ غوندي وو لكه چه يو چنر چنره وي (يا ممكنه ده چه حضرت سيده عائشه رضي الله عنها مراد وي چه هغه په صدق او وفا شعارئ كښې د قطاة مارغه په شان وه) مونږه هغه حيس اوخورو - بيا حضور ﷺ او فرمائيل عائشې ا په مونږه باندي څه اوڅكوه - پس هغې د پيو يوه غټه پياله راوړه مونږه هغه اوڅښل، حضور ﷺ بيا او فرمائيل عائشې ا په مونږه باندي څه اوڅكوه - نو هغې يوه وړه پياله راوړه نو مونږه هغه هم اوڅښله - بيا حضور ﷺ او فرمائيل كه غواړئ

(١): سنن ابن ماجه / المساجد ٦ (٧٥٢)، الأدب ٢٧ (٣٧٢٣)، (تحفة الأشراف: ٤٩٩١)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٢٩/٣) (ضعيف)

نو اوده شی او که غوایی نو جمات ته لار شی، طخفه فرمائی چه زه په جمات کښې په خپته باندې اولته اوده وم ځکه چه زما د پهيپهرو تکليف وو. پس اچانک ما بيا مونده چه څوک ماته د خپلو پښو نه حرکت راکوی او وائی چه داسې اوده کيدل الله تعالى ته ناخوبښه دی. فرمائی چه ما او کتل هغه رسول الله ﷺ وو.

قوله: « عَنْ يَعِيشَ بْنِ طَخْفَةَ قَالَ كَانَ أَبِي مِنْ أَصْحَابِ الصُّفَّةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا » الخ »

يعيش بن طخفه فرمائی چه زما پلار يعنی طخفه بن قيس د اصحاب صفه ﷺ نه وو (کوم چه به اکثر اوږې وو لکه چه وړاندې هم په دې قصه کښې دی) رسول الله ﷺ او فرمائیل يعنی مونږ اصحاب صفه ته چه راځئ ماسره د عائشې ﷺ د کور طرف ته، مونږ ټول هغوی سره روان شو، رسول الله ﷺ کور ته رسيدو سره عائشې ﷺ ته او فرمائیل په مونږ باندې څه خوروه هغې لږه شان دليا راوړه، مونږ ټولو اوخوره بيا رسول الله ﷺ او فرمائیل چه عائشې نور څه راباندې خوروه نو دې ځل ئې مالیده راوړه، د کهجورو، ستوانو، پښير او غوړو مجموعه، خو هغه هم لږ شان وه د قطاة مرغی برابر، کوم چه مونږ اوخورله، بيا رسول الله ﷺ او فرمائیل چه اي عائشه اوس راباندې څه اوځکوه نو هغې د پيو يو لويه پياله راوړله کومه چه مونږ ټولو اوځکله، رسول الله ﷺ او فرمائیل عائشې نور هم راباندې اوځکوه، دې ځل هغې يو وړه پياله کښې راوړل کوم چه مونږ ټولو اوځکل، په اخير کښې رسول الله ﷺ او فرمائیل که ستاسو زړه غواړي نو اوده شی او که غواړئ نو مسجد ته لار شی، وړاندې هغوی فرمائی چه زه د شپې په آخر کښې اولته ملاست اوم ناڅاپه زه چا په خپه باندې اوخوزولم په دې وينا چه د ملاستې دا طريقه د الله پاک ناخوبښه ده ما چه کله پورته او کتل نو هغه رسول الله ﷺ وو.

په بذل کښې « من السحر » باندې ليکلې دی: ای من اخر الليل، او د دې نه پس ئې د ملا علی قاری رحمته الله نه نقل کړی دی: السحر الرنة ای من اجل وجع الرنة..... يعنی د کولمو د درد د وجې نه، دا گویا هغوی د خپل اولته سملاستو وجه بیان کړه چه چونکه په خپته کښې ئې درد وو په دې وجه اولته ملاست وو، د دې نه معلومه شوه چه د خپتې په درد کښې په اولته ملاستې سره آرام ملاويږي، په درد کښې تخفيف راځي د دې په وجه باندې حضرت شيخ په حاشیه د بذل کښې ليکلې دی چه لفظ سحر مشترک دی په دوه معنو کښې او ظاهر دلته دويمه معنی ده اه يعنی کومه چه ملا علی قاری رحمته الله ليکلې ده، ځان پوهه کړئ چه سحر کوم چه په معنی د اخر الليل دې هغه په ففتحین سره دې او کوم چه په معنی د الرنة دې نو هغه دوه طريقو سره ضبط کړې شوي دې سحر، سحر. پس په مرقاة کښې دی: من السحر بفتحين وفي نسخة بسكون الثاني، وهو الرنة اه او په مصباح المنير کښې دی چه سحر بمعنی الرنة کښې درې لغات دی علی وزن فلس، وسبب وقفل (عون) او هم دا درې لغات ئې په دې کښې په قاموس کښې ليکلې دی.

او سحر چه په معنی د قبيل صبح دې يعنی اخر الليل دا صرف په فتح تحت سره ين

ضبط کړې شوي دي.

ددې حديث نه معلومه شوه چه اولته ملاسته مکروه ده، لکه چه په ترجمه الباب کښې دي.

باب فِي النَّوْمِ عَلَى سَطْحٍ غَيْرِ مُحَجَّرٍ

باب ۹۵- په داسې چت باندې اوده کيدل چه په هغې باندې کانړی [پرده وغیره] نه وي.

او په بعض نسخو کښې علی سطح غیر محجر دي.

[۵۰۴۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ نُوحٍ، عَنْ عُمرِ بْنِ جَابِرٍ الْحَنْفِيِّ، عَنْ وَعَلَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَثَّابٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَلِيٍّ يَعْنِي ابْنَ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ بَاتَ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ لَيْسَ لَهُ حِجَارٌ، فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ".

حضرت عبد الرحمن د خپل پلار علی بن شیبان نه روایت کوی چه رسول الله ﷺ فرمائي دي چه څوک په داسې چت باندې اوده شی چه په هغې باندې کانړی [پرده وغیره] نه وي نو دهغه نه ذمه اوچته شوه.

قوله: (مَنْ بَاتَ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ لَيْسَ لَهُ حِجَارٌ فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ) يعنى کوم سړې چه په يو داسې چت باندې اوده شی چه د هغې په غاړو باندې پرده نه وي، وړوکې شان ديوال، نو زه د هغه خلقو نه بری الذمه یم، که د هغه چت نه هغه سړې راپريوخی او مړ شی نو د هغې به څوک ذمه دار وي هغه راغورځيدونکي به خپله مستحق د ملامتې وي، لهذا د يو کور په داسې چت باندې اوده کيدل نه دي پکار چه ناخاپی انسان راپاسی او د بې خيالي نه د پورته نه اوغورځيږي، په فتح الودود کښې د دې شرح هم دا ليکلي ده چه د هغه خون بها به د چا نه هم نه شی اخستلي او په لمعات کښې د براءت ذمه معنی دا ليکلي ده چه د الله پاک د طرف نه چه کوم د بندگيانو حفاظت وي هغه به د هغه سره نه وي، او د هغه د دې بې احتياطي او د خوب داداېو د خلاف ورزی په وجه باندې.

باب فِي النَّوْمِ عَلَى طَهَارَةٍ

باب ۹۶، ۹۷- په اوداسه کښې داوده کيدو فضيلت

[۵۰۴۲] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ شُهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي ظَبْيَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَا مِنْ مُسْلِمٍ بَيْتٍ عَلَى ذِكْرِ طَاهِرٍ، فَيَتَعَارَمِنْ اللَّيْلَ، فَيَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ"، قَالَ ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ: قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو ظَبْيَةَ فَحَدَّثَنَا بِهَذَا الْحَدِيثِ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ ثَابِتٌ: قَالَ فَلَانٌ: لَقَدْ جَهِدْتُ أَنْ أَقُولَهَا جِئَنَ أَنْبِئْتُ، فَمَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا.

د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه روایت دي چه نبی کریم ﷺ او فرمائي څوک چه په اودس کښې او د الله په ذکر سره اوده شی او بیا چه کله د شپې په څه وخت کښې دده سترگې کولاو شی (او په بستره باندې خپل اړخ وغیره بدل کړي)، او د الله تعالی نه د دنیا او د آخرت

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۲۰) (صحیح)

(۲) سنن ابن ماجه للدهام ۱۶ (۳۸۸۱)، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۷۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۵/۵، ۲۴۴) (صحیح)

خه خیر او غواړی، نو ده ته به ورکړی هغې لره. ثابت بنانی فرمائی چه ددې حدیث راوی ابو ظبیه ماته راغې او هغوی مونږ ته دا حدیث په واسطه د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه ... د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه روایت کړو، ثابت رضی الله عنه فرمائی چه یو صاحب اووې ما ډیر کوشش کړې دې چه د شپې پاسم او داسې خه دعا او کړم مگر زه په دې کښې کامیاب نه شم.

مضمون د حدیث دا دی چه کوم انسان د اوده کیدو دعا لوستلو سره په اودس کښې اوده شی او د شپې نې خه وخت سترگې کهلاؤ شی نو هغه وخت چه هغه خه دعا هم غواړی د دنیا او د آخرت خپګره نو هغه به هغه ته ضرور ملاویرې، ثابت بنانی رضی الله عنه فرمائی چه یو حل ابو ظبیه مونږ ته راغلو او هغوی مونږ ته د معاذ رضی الله عنه دا حدیث مرفوع واورولو.

ثابت بنانی رضی الله عنه فرمائی چه یو سړی اووې چه ما خو ډیر کوشش اوکړو او ډیر مې او غوښتل چه هغه وخت دعا او غواړم خو کله هم راته توفیق ملاؤ نه شو، کیدې شی چه د نسیان د وجې نه او عین وخت باندې د نه یادیدلو د وجې نه.

په **« قال ثابت »** سره د مصنف رحمته الله علیه غرض غالبا د شهر بن خوشب متابعت بیانول دی ځکه چه شهر راوی متکلم فیه دې لکه چه په مقدمه د مسلم کښې دی **« ان شهرا نزکوه »**

د اوده کیدو ترمینځه په ویخیدو باندې د دعاء متعلق وړاندې یو مستقل باب

راوان دې، ما يقول الرجل اذا تعار من الليل، چه په هغې کښې مصنف رحمته الله علیه د حضرت عبادہ رضی الله عنه دا حدیث مرفوع ذکر کړې دې: **« مَنْ تَعَارَ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ حِينَ يَسْتَقِظُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ثُمَّ دَعَا رَبَّ اغْفِرْ لِي »**. قَالَ الْوَلِيدُ أَوْ قَالَ « دَعَا اسْتَجِيبَ لَهُ فَإِنْ قَامَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى قِيلَتْ صَلَاتُهُ » او د امام بخاری رحمته الله علیه ترجمه ده په ابواب التهجد کښې

باب فضل من تعار من الليل فصلی ... او بیا په دې کښې هغوی هم دا حدیث د عبادہ ذکر کړو، د تعار معنی په لغت کښې دا لیکلې ده چه په اودو اودو د انسان سترگې چه او غړیرې، په ډډه اوړی او خه لفظ نې هم د ژبې نه اوځی په کچه شان خوب کښې نو په دې حدیث کښې دا او فرمائیلي شو چه انسان له پکار دی چه په شپه کښې دې د سترگو د غړیدو نه فائده واخلي یعنی د آخرت او بې اختیاره دې د دې سترگو غړیدل کیدل غنیمت او گنډی، د الله پاک ذکر دې اوکړی او خه دعاء دې اوکړی د هغه وخت دعاء به انشاء الله ضرور قبلیرې، او دې وخت کښې کوم ذکر کول پکار دی د دې هم رسول الله صلی الله علیه و آله په امت باندې مهربانی کولو سره تعیین او فرمائیلي لکه چه پورته ذکر شوې دی، او دا ضروری نه ده چه کوم ذکر کول پکار دی د دې هم رسول الله صلی الله علیه و آله په امت باندې شفقت کولو سره تعیین فرمائیلي دې لکه چه پورته ذکر دی، او دا ضروری نه ده چه دې وخت کښې دې انسان مونځ هم اوکړی خو که پاسی او اودس اوکړی او دوه رکعتو اوکړی نو بیا خو ډیره ښه ده لکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه انشاء الله دا مونځ به هم قبول شی.

د دې نه معلومه شوه چه د انسان په ژوند سره مقصود ذکر الهی دې اوده ویخ په ناسته ولاړه هر حال کښې انسان لره د دې خیال ساتل پکار دی او خیال دې کوی چه کله

اوده کيږي نو په ذکر دې اوده کيږي، د حضرت گنگوهي په تقرير کښي يو ځاني کښي داسي ليکلي دي او په حاشيه د ترمذي ۲/۷۷۷ کښي د مجمع البحار نه نقل کړې دي، «من تعار من الليل» يعني کوم سړي چه د خوب نه بيداريدلو سره په دې دعا بيدار شي (کومه دعا چه په حديث کښي ذکر ده) او دا هم هغه وخت کيدې شي چه کوم انسان د ذکر عادت وي تر دې چه بي ارادې او بي اختياره هم د هغه نه ذکر صادريږي. اه
د باب په دويم حديث کښي دي:

[۵۰۴۳] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "قَامَ مِنَ اللَّيْلِ، فَقَضَى حَاجَتَهُ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ، ثُمَّ نَامَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي بَالٍ.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ د شپي د قضائي حاجت دپاره پاسيدو بيا ئي خپل مخ او لاسونه وينخل او بيا اوده شو. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه [قضی حاجتہ] ددې نه مراد بول کول دي.

قوله: (أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَقَضَى حَاجَتَهُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ نَامَ، يَعْنِي بَالٍ) سيدنا ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائي چه يو ځل رسول الله ﷺ د شپي پاسيدو پس قضاء حاجت ئي اوکړو يعني متياز ئي اوکړې د دې نه پس ئي مخ او لاس وينخلو او اوده شو، د دې نه معلومه شوه چه د اوده کيدو نه مخکښي اودس کول پکار دي که په مينځ کښي هم سترگي او غريږي هغه وخت هم اودس کولو سره اوده کيدل پکار دي اگر چه هغه اودس ناتمام ولې نه وي لکه چه د دې حديث د ابن عباس رضی اللہ عنہما نه معلومه شوه، ځکه چه د دې اودس نه پس د رسول الله ﷺ د مونځ کولو ذکر خو شته دې نه، د مانځه د اودس خو کامليدل ضروري دي.

باب كَيْفَ يَتَوَجَّهْ

باب... (په اوده کيدو کښي) خپل مخ به کوم طرفته کوي

[۵۰۴۴] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْحَدَّادِ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ بَعْضِ آلِ أُمِّ سَلَمَةَ "كَانَ فِرَاشُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوًا مِمَّا يَوْضَعُ الْإِنْسَانُ فِي قَبْرِهِ، وَكَانَ الْمَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ".

حضرت ابو قلابه د سيدنا ام سلمه رضی اللہ عنہا خاندان د يو کس نه روایت کوي چه د نبی کریم ﷺ بستره به داسي خورولي شوه لکه څنگه چه انسان په قبر کښي کيخودې شي او جمات به د هغه سر طرف ته وو.

قوله: (عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ بَعْضِ آلِ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَ كَانَ فِرَاشُ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- نَحْوًا مِمَّا يَوْضَعُ الْإِنْسَانُ فِي قَبْرِهِ وَكَانَ الْمَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ)

(۱): صحيح البخاري/الدعوات ۱۰ (۶۳۱۶)، صحيح مسلم/الحيض ۵ (۷۶۳)، سنن النسائي/التطبيق ۶۳ (۱۱۲۲)، سنن ابن ماجه/الطهارة ۷۱ (۵۰۸)، (تحفة الأشراف: ۶۳۵۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۲۳۴، ۲۸۳، ۲۸۴، ۳۴۳) (صحيح)
(۲): تفرد به أبو داود (ضعيف)

شرح الحديث او د آداب نوم تحقيق :

د ترجمه الباب غرض دا دې چه د اوده كيدو په وخت د انسان مخ كوم طرف ته كيدل پكار دى آيا په دې وخت كښې هم قبلې ته مخ كول سنت يا مستحب دى، د حديث الباب په ظاهر كښې مطلب دا دې چه په حجره شريفه كښې چه په كوم بستره باندي رسول الله ﷺ آرام فرمائيلو د هغې حالت داسې وو لكه څنگه چه انسان په قبر كښې كيخودلې شى او دا خبره ټولو ته معلومه ده چه مړى لره په قبر كښې په ښى طرف باندي د قبلې به طرف باندي سملولې شى، معلومه شوه چه رسول الله ﷺ به د اوده كيدو په وخت هم دا صورت اختيارولو، لهذا د دې حديث نه د قبلې په طرف باندي خوب كول ثابت شو، او د مصنف رحمه الله غرض هم د خوب جهت لره بيانول دى، او امام بخارى رحمه الله په كتاب الدعوات كښې د آداب نوم په سلسله كښې درې څلور ابواب قائم كړي دى، باب الضجع على الشق الايمن باب اذا بات طاهرا باب ما يقول اذا نام باب وضع اليد تحت الخد اليمنى دا څلور آداب شو، په ښى طرف باندي سملاستل، په اودس كښې اوده كيدل، دعاء لوستلو سره اوده كيدل، او د ښى لاس په تلى باندي مخ كيخودل او دا څلور واړه آداب هغوى د احاديثو نه ثابت فرمائيلې دې، خو هيڅ باب امام بخارى رحمه الله په مستقبل القبلة باندي نه دې قائم كړې، په ظاهر كښې هم په دې وجه باندي چه هغوى سره د دې ادب متعلق څه حديث د هغوى د شرط مطابق نه وو، خو د امام ابوداؤد رحمه الله سره په دې باب كښې يو حديث وو په دې وجه هغوى په دې ادب باندي باقاعده ترجمه قائلولو سره د دې متعلق حديث بيان او فرمائيلو، لهذا حديث الباب د نوم مستقبل القبلة دليل شو او د مندرى د كتلو نه پس معلومېږي چه حديث الباب په صحاح سته كښې سوا د ابوداؤد نه په يو كتاب كښې هم نشته، په حديث الباب كښې دا هم دى «وكان المسجد عند راسه» چه د هغې نه ثابته شوه چه د رسول الله ﷺ د سر مبارك طرف ته مسجد نبوى وو، مسجد نبوى د رسول الله ﷺ د حجرې شريفې نه غربى طرف كښې دې لهذا معلومه شوه چه د استراحت په وخت د رسول الله ﷺ سر په غربى طرف كښې او اقدام عاليه په شرقى طرف كښې كيدل او په ښى طرف باندي د ملاستې ثبوت په احاديث شهيره كښې دې او د دې ملاستې نه پس په ښى طرف كښې د جنوب طرف دې د جنوب په طرف كښې د اهل مدينه قبله ده، او هم دا هيئت د ملاستې د انسان په قبر كښې وى فاغتم وتشكر ...

باب مَا يُقَالُ عِنْدَ النَّوْمِ

باب ۹۷، ۹۸ - داوده كيدو په وخت كښې به كومه دعا وائي؟

په دې باب كښې مصنف رحمه الله د اوده كيدو په وخت څو دعاگانې ذكر كړي دي.

[۵۰۴] (١) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُوَان، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ مَعْبُدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَوَّاءٍ، عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرُقُدَ، وَضَعَ

(١) تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۷/۶) (صحيح)

بَدَّهَ الْيَمْنَى تَحْتَ خَدِّهِ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ ثَلَاثَ مِرَارٍ.

د ام المؤمنین حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بہ کله اودہ کیدل غوبستل نو خپل بنی لاس به ئی د خپل رخسار لاندې کیخودلو او بیا به ئی دا دعا فرمائیلہ: {اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ} ای الله! په کومه ورځ چہ به ته خپل بندگان راپاسه وې مالره د خپل عذاب نه محفوظ کړه، دا کلمات به ئی درې واره لوستل.

۱. اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ، ثَلَاثَ مِرَارٍ

[۵۰۴۶] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، قَالَ: سَمِعْتُ مَنْصُورًا يُحَدِّثُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ، فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ، وَقُلْ: اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَهْبَةً وَرَغْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجِيَ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ، قَالَ: فَإِنْ مِتَّ مِتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَقُولُ، قَالَ الْبَرَاءُ: فَقُلْتُ: أَسْتَذْكِرُهُنَّ، فَقُلْتُ: وَبِرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ، قَالَ: لَا، وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ."

د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته او فرمائیل کله چہ خپلې بستري ته راځي نو داسې اودس کوه لکه څنگه د مونځ دپاره کوي بيا په خپل بنی اړخ باندې سمله او اووايه، {اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَهْبَةً وَرَغْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجِيَ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ} ای الله! ما خپل مخ ستا تابع کړو او خپله معامله مې تاته او سپارله خپله ملا مې ستا طرف ته اولگوله (يعنی هم ته مې خپله سهارا جوړه کړې) زه هم ستا نه بیرېرم او زما شوق هم ستا طرف ته دی ستا نه سوا زما څه د پناهې ځانې شته او نه د نجات - ما ستا په هغه کتاب باندې ایمان راوړو کوم چہ تا نازل کړې دی او هغه نبی مې تسلیم کړو کوم چہ تا رسول جوړ کړو او رالیرلې دي دي، "حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل که چرې ته (په دغه شپه) کښې مې شوې نو په فطرت باندې به مې ئې - او پکار دی چہ دا ستا آخره خبره وی (ددې نه ورستو څه بله خبره نه وی) حضرت براء رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ما دا دعا د یادولو دپاره دوباره اولوسته نو دا لفظ مې اووي [وبرسولک الذي ارسلت] ما ستا په هغه رسول باندې ایمان راوړو کوم چہ تا رالیرلې دي - "نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل نه (بلکې ما چہ کوم الفاظ تاته لوستلې دي هم هغه الفاظ یاد کړه او هغه الفاظ دادی: اونییک الذي ارسلت] ما ستا په هغه نبی باندې ایمان راوړو کوم چہ تا رالیرلې دي -

۲. اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَهْبَةً وَرَغْبَةً إِلَيْكَ.... لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجِيَ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ... الخ.

(۱): صحيح البخاري/الوضوء ۷۵ (۲۴۷)، صحيح مسلم/الذكر والدعاء ۱۷ (۲۷۱۰)، سنن الترمذي/الدعوات ۱۱۷ (۳۵۷۴)، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۵ (۳۸۷۶)، مسند احمد (۴/۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۶، ۳۰۰)، سنن الدارمي/الاستئذان ۵۱ (۲۷۲۵) (صحيح)

د دې دعاء په باره کښې دا دی چه کوم انسان د دې دعاء کولو سره اوده شی نو که هغه هم په دې حالت باندې مړ شو یعنی د اوده کیدو په حالت کښ، نو په فطرت یعنی اسلام باندې به مری، او د دې دعاء په باره کښې دا هم دی چه دا دې بالکل په اخر کښې اولولی یعنی د اوده کیدو نه لږ مخکښې چه د دې نه پس دخبرو کولو حاجت رانشی، او په دې حدیث کښې دا هم دی راوی د حدیث براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه کله ماته رسول الله صلی الله علیه و آله د دې دعاء تعلیم او فرمائیلو نو ما د هغې د یادولو دپاره هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په ناسته ناسته لوستل شروع کړل او د لوستلو په وخت مې په خائي د « وبيک الذی ارسلت » ورسولک الذی ارسلت » اووي، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل « لا وبيک الذی ارسلت » یعنی ماته رسول الله صلی الله علیه و آله د دعاء د الفاظو په بدلولو باندې تنبییه او فرمائیله چه داسې نه بلکه هم هغه شان لوله څنگه چه درته مونږ ښودلې وه، په دې باندې شارحینو لیکلې دی چه د ادعیه ماثوره او مسنونه الفاظ توقیفی دی په دې کښې تغیر او تبدل نه دی کول پکار، د رسول الله صلی الله علیه و آله بیان کړې الفاظو خاصیت بیل دي.

[۵۰۴۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ فِطْرَيْنَ خَلِيفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ وَأَنْتَ طَاهِرٌ، فَتَوَسَّدَ يَمِينِكَ، ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَهُ.

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه بیان کوی چه رسول الله صلی الله علیه و آله ماته او فرمائیل: کله چه ته خپلې بستري ته راځي او په اودس کښې ئې نو په خپل ښي اړخ باندې اوده شه ... بیا ئې مذکوره بالا حدیث روایت کړو.

[۵۰۴۸] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْقَزَّالُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، وَمَنْصُورٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ الْبَرَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِهَذَا، قَالَ سُفْيَانُ: قَالَ أَحَدُهُمَا: إِذَا أَتَيْتَ فِرَاشَكَ طَاهِرًا، وَقَالَ الْآخَرُ: تَوَضَّأَ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، وَسَاقَ مَعْنَى مُعْتَمِرٍ.

حضرت براء رضی الله عنه (بن عازب) د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه هم دغه روایت بیان کړې دي - سفیان د خپلو استاذانو د اعمش او د منصور متعلق فرمائیلې دی چه په دوی کښې د یو الفاظ دا وو: کله چه تاسو په اودس کښې ئې او خپلې بستري ته راشئ - " او دویم وئیلې دی کله چه تاسو خپلې بستري ته د راتللو اراده او کړئ نو اودس او کړئ لکه څنگه چه د مونږ دپاره اودس کوئ - " او د معتمر هم معنی روایت (۵۰۴۶) ئې بیان کړو.

[۵۰۴۹] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَبِيعٍ، عَنْ حُدَيْفَةَ، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَامَ، قَالَ: اللَّهُمَّ يَا سَمِيعُ أَحْيَا وَأَمُوتُ، وَإِذَا اسْتَيْقَظَ، قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا، وَإِلَيْهِ النُّشُورُ".

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۳) (صحيح)

(۲): انظر حديث رقم: (۵۰۴۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۳) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري/الدعوات ۷ (۶۳۱۲)، التوحيد ۱۳ (۷۳۹۴)، سنن الترمذي/الدعوات ۲۸ (۳۴۱۷)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۶ (۳۸۸۰)، (تحفة الأشراف: ۳۳۰۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۸۵/۵، ۳۸۷، ۳۹۷، ۳۹۹، ۴۰۷)، سنن الدارمي/الاستئذان ۵۳ (۲۷۲۸) (صحيح)

د سیدنا حذیفه رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به کله اوده کیدو نو دا دعا به ئی لوستله: **{اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَمُوتُ وَأَحْيَا}** ای الله! هم ستا په نوم سره ژوندی او مړ کیرم. یعنی اوده کیرم او پاسم. او کله چه به پاسیدو نو دا دعا به ئی وئیله: **{الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ}** تمام تعریفونه هغی الله لره دی کوم چه مالره د مړ کولو نه ورستو ژوندی کړو، (د خوب نه ورستو ئی راوینس کړم) او د هم هغه طرف ته واپس کیدل دی. **قوله: {اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ}** او د بیداریدو په وخت **{الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ}**.

[۵۰۵.] **{حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمَرَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا أَوَى أَحَدُكُمْ إِلَى فِرَاشِهِ، فَلْيَنْقُضْ فِرَاشَهُ بِدَاخِلَةِ إِزَارِهِ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا خَلْفَهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيَضْطَجِعْ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتَ جَنِّي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكَتَ نَفْسِي فَأَرْحَمَهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ"**.

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کله چه په تاسو کښی خوک بستری تا راشی نو هغه لره پکار دی چه خپلی بستری لره د خادر په پلو سره اوځنډی، څه معلومه ده چرته کښی دده ورستو په دې باندي څه خیز راغلی وی، بیا دې په خپل ښی اړخ باندي اوده شي او دا دعا دې الولی: **{بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتَ جَنِّي وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكَتَ نَفْسِي فَأَرْحَمَهَا وَ إِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ}** هم ستا په نوم سره ای زما ربه! ما خپل اړخ لگولی دې او ستا په نوم سره به هغی لره اوچتووم. که چرې ته زما روح بند کړې (مرگ راکړې) نو په هغی باندي رحم او کړې او که چرې واپس ئی کړې نو د هغی حفاظت او کړې لکه څنگه چه ته د خپلو نیکو بندگانو حفاظت کوي.

۴: {بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتَ جَنِّي وَبِكَ أَرْفَعُهُ إِنْ أَمْسَكَتَ نَفْسِي فَأَرْحَمَهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ} او په دې حدیث کښی دا هم دی **{فَلْيَنْقُضْ فِرَاشَهُ بِدَاخِلَةِ إِزَارِهِ}** چه کله انسان داوده کیدو په نیت باندي بستری ته راشی نو د خپل لنگ په دننه حصه دې بستره اوځنډی، ځکه چه هغه ته پته نه لگی چه دهغه په بستره باندي د پاسیدو نه پس (یعنی سحر چه د هغی نه پاسیدلې وو) چه څه خیز په هغی باندي ناست وی، یعنی څه ضرر ځناور په ښی طرف به سملی که په کس طرف؟ او د هغی تحقیق:

قوله: {قوله ثم ليضطجع على شقه الأيمن} بیا دې په ښی اړخ باندي سملی، دا اوس نزدې تیره شوه چه دا د خوب په آدابو کښی ده او دا هم تیر شوې دی چه امام بخاری رحمته الله مستقل ترجمه قائم کړې ده. باب النوم على الشق الايمن. شرح په شق ایمن باندي د اوده کیدو فوائد لیکلې دی. ۱. منها انه اسرع الى الانتباه چه په سره بیداری زر کیرې، ابن الجوزی رحمته الله

۱: صحيح البخاري/الدعوات ۱۳ (۶۳۲۰)، والتوحيد ۱۳ (۷۳۹۳)، صحيح مسلم/الذكر والدعاء ۱۷ (۲۷۱۴)، (تحفة الأشراف: ۱۴۳۰۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الدعوات ۲۰ (۳۴۰۱)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۵ (۳۸۷۴)، مسند احمد (۴۲۲/۲، ۴۳۲)، سنن الدارمي/الاستبذان ۵۱ (۲۷۲۶) (صحيح)

فرمائی چه د دې هیئت په باره کښې اطباء تصریح کړې ده چه دا اصلح للبدن دې، بیا هغوی فرمائی چه شروع دې او کړی په ښی طرف باندې د ملاستې نه بیا دې په گسه ډډه واوړی، ځکه چه په ښی طرف باندې ملاسته سبب دې د انحدار طعام یعنی د هغې د تحلیل او په گس طرف باندې اوده کیدل سبب دې د هضم لاشتمال الکبد علی المعدة صاحب د فیض الباری فرمائی چه په ښی طرف باندې سملاستل د انبیاء ﷺ طریقه ده ځکه چه زړه گس طرف ته وی نو په دې صورت کښې به معلق وی سرې په خوب کښې د نه غرقیدو او اطباء اختیار کړې دې خوب علی الشق الایسر فانه انفع للصحة او چونکه د انبیاء ﷺ نظر د آخرت په طرف وی په دې وجه هغوی دا څیز اختیار فرمائیلې دې چه په هغې کښې د آخرت نفع زیاته ده او د اطباء نظر د بدن په صحت باندې دې، او ملا علی قاری رحمته الله علیه لیکلې دی چه په هیئاتو د نوم کښې د ټولو نه انفع دا ده چه شروع او کړی په ایمن باندې بیا دې لږ ساعت پس گسې ډډې باندې سملی، او بیا دې ښی ډډه اختیار کړی، ځکه چه دا اسرع علی انتباه ده د عدم استقرار قلب د وجې نه ځکه چه قلب په جانب ایسر کښې دې په ښی طرف باندې اوده کیدو کښې به معلق وی پس د عدم استقرار د وجې نه به مستغرق فی النوم نه وی، په خلاف د نوم علی الایسر، ځکه چه قلب ته به په دې صورت کښې استقرار حاصل شی، چه په کوم کښې استراحت وی کوم چه به په انتباه کښې د تاخیر سبب وی. (ملخصاً من الابواب والتراجم)

[۵۰۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، وَحَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَخُوَّةٍ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ "إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ"، زَادَ وَهْبٌ فِي حَدِيثِهِ: أَقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ، وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې چه کله به حضور ﷺ خپلې بستري ته تشریف راوړو نو دا دعا به ئې کوله: { اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ } د وهب بن بقیه په روایت کښې مزید دا الفاظ دی: { أَقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَ أَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ } ای الله ای د اسمانونو رب ای د زمکې رب ای د فرشتو رب ای د داني چوونکي او راتوکوونکي ای د تورات، انجیل او د قرآن نازلوونکي زه د هر شر والا څیز نه، د کومو چه تندي تا نیولې دی، په تا سره پناه غواړم، ته د ټولو نه اول ئې ستانه وړاندې هیڅ نه وو ته د ټولو نه آخری ئې ستانه پس به هیڅ نه وی، هم ته ظاهر ئې ستانه زیات ظاهر هیڅ څوک نشته هم ته پوشیده ئې ستانه پوشیده تر او پټ هیڅ څوک نشته.

(۱) صحیح مسلم الذکر والدعاء ۱۷ (۲۷۱۳)، سنن الترمذی للدعوات ۱۹ (۳۴۰۰)، سنن ابن ماجه للدعاء ۱۵ (۳۸۷۳)، مسند احمد (۴۰۴/۲)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۳۱) (صحیح)

زما قرض ادا کړې او مالره د (خلقو) د محتاجی نه بی پرواه کړې.

۵: «اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى مُنْزِلَ التُّورَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ أَنْتَ الْأَوَّلُ.....فَوْقَكَ شَيْءٌ وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ». «اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ»

انت الاول الخ یعنی د الله پاک نه ابتداء شته او نه انتهاء، هغه د همیشه نه دې او همیشه به وی، انت الظاهر الخ د دلالتو په اعتبار سره ستا وجود دومره ښکاره دې چه د هغې نه زیات هیڅ څیز نه شی کیدې، او د حواس ظاهره په اعتبار سره ته دومره پټې چه ستا نه زیات پټ هیڅ نه شی کیدې.

[۵۰۵۲] (۱) حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا الْأَحْوَصُ يَعْنِي ابْنَ جَوَابٍ، حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ رُزَيْقٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيِّ رَجَمَهُ اللَّهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ عِنْدَ مَضَجِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَكَلِمَاتِكَ الثَّامَةِ مِنْ شَرِّ مَا أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ تَكْشِفُ الْمَغْرَمَ وَالْمَأْتَمَ، اللَّهُمَّ لَا يَهْزُمُ جُنْدُكَ وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ".

د حضرت علي رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ به د اوده کیدو په وخت کښې دا کلمات فرمائیل: {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَكَلِمَاتِكَ الثَّامَةِ مِنْ شَرِّ مَا أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ تَكْشِفُ الْمَغْرَمَ وَالْمَأْتَمَ، اللَّهُمَّ لَا يَهْزُمُ جُنْدُكَ وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ} "ای الله زه ستا په بزرگي والا مخ باندې پناه غواړم، اوستا په کامل کلماتو باندې غواړم د هغه څیز د شر نه د کوم تندي چه تا نیولې دی، یا الله! هم ته قرض او گناه لرې کوونکې ئې یا الله! ستا لښکر نه شی واپس کولې - ستا وعده خلاف نه وی او ستا په نزد باندې چا مالدار ته د هغه مال (یا خاندانی شرف والا ته د هغه شرف) هیڅ فائده نه شی ورکولې، ته د هر عیب نه پاک او د تمامو تعریفونو والا ئې.

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ وَكَلِمَاتِكَ الثَّامَةِ مِنْ شَرِّ مَا أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ اللَّهُمَّ أَنْتَ تَكْشِفُ الْمَغْرَمَ وَالْمَأْتَمَ اللَّهُمَّ لَا يَهْزُمُ جُنْدُكَ وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ»

[۵۰۵۳] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ، قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَأَوَانَا، فَكَم مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤَوِّي".

د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې چه کله به نبی کریم ﷺ خپلې بسترې ته راتلونو دا دعا به ئې فرمائیل: {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَانَا وَأَوَانَا، فَكَم مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤَوِّي} تمام تعریفونه هغې الله لره دی چا مونږ ته خوراک راکړو او مونږه ئې سیرابه کړو، د تکلیفونو نه ئې مونږه ته حفاظت راکړو او مونږه ته ئې د اوسیدو ځانې عنایت کړو، څومره

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۳۸) (ضعیف)

(۲): صحيح مسلم للذكر والدعاء ۱۷ (۲۷۱۵)، سنن الترمذي للدعوات ۱۶ (۳۳۹۶)، (تحفة الأشراف: ۳۱۱)، وقد أخرجه:

مسند احمد (۱۵۳/۳، ۱۶۷، ۲۳۵) (صحيح)

مخلوق چه دې د هغې هيڅ څوك د هغې نه كفايت كووونكي شته او نه هغوى ته ځانې وركوونكي څوك شته.

٧: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَآوَانَا فَكَمْ مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤْوَى﴾

ټول تعريفونه د هغه الله پاک دپاره دي چا چه مونږ له خوراک راکړو او زمونږ د ټولو حاجتونو كفايت ئې او فرمائيلو او مونږ ته ئې د اوسيدو دپاره استوگنه راکړه پس څومره خلق داسې دي چه د هغوى دپاره هيڅ كفايت كوونكي نشته او نه ورله استوگنه وركوونكي شته، پس مونږ گورو چه ډير خلق د سرگونو په غاړو باندې او په پليټ فارمو باندې پراته وي په گرمي او يخني كې، ما خپل والد صاحب ليدلې دې چه هغوى به هميشه د سملاستو په وخت دا دعا په لږ اوچت آواز باندې لوستله.

[٥٠٥٤] (١) حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ التَّنِيسِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ أَبِي الْأَزْهَرِ الْأَنْمَارِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ "إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ مِنَ اللَّيْلِ، قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ وَضَعْتُ جَنْبِي، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَخْسِئْ شَيْطَانِي وَفُكَّ رَهَانِي وَاجْعَلْنِي فِي النَّدَى الْأَعْلَى"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ أَبُو هَمَامٍ الْأَهْوَازِيُّ، عَنْ ثَوْرٍ، قَالَ أَبُو زَهْرٍ الْأَنْمَارِيُّ.

د حضرت ابو ازهر انماري رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ به كله د شپې اوده كيدو نودا دعا به ئې وئيله: {بِسْمِ اللَّهِ وَضَعْتُ جَنْبِي، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَخْسِئْ شَيْطَانِي وَفُكَّ رَهَانِي وَاجْعَلْنِي فِي النَّدَى الْأَعْلَى} د الله په نوم سره ما خپل اړخ كيځودو، اې الله! زما گناه او بخښي زما شيطان لره دفع (لري) كړې، زما نفس (د دوزخ نه) آزاد كړې او ما لره د اعلى او افضل مجلس والونه او گرځوي. "يعني ما د ملائكو او انبياؤ او رسولانو هم نشين جوړ كړې". امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه دې روايت لره ابو همام اهوازي (محمد بن زبير قان، د ثوري نه نقل كړې دې نو د (ابو ازهر په ځانې باندې ئې) ابو زهير انماري وئيلي دي.

٨: ﴿بِسْمِ اللَّهِ وَضَعْتُ جَنْبِي اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَأَخْسِئْ شَيْطَانِي وَفُكَّ رَهَانِي وَاجْعَلْنِي فِي النَّدَى الْأَعْلَى﴾ (٢)

[٥٠٥٥] (٣) حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو سَمْعَاقٍ، عَنْ فَرُوقَةَ بْنِ تَوْفَلٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِنُوفَلٍ: "اقْرَأْ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ثُمَّ تَمَّ عَلَى خَاتِمَتِهَا، فَأَمَّا بَرَاءَةٌ مِنَ الشِّرْكِ".

حضرت فروه بن نوفل د خپل پلار نه روايت كوي چه نبي كريم ﷺ نوفل رضي الله عنه ته فرمائيلي وو {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} وايه او هم په دې باندې خپلې خبرې ختمه وه او اوده كيږه بي شكه په دې كېنې د شرك نه د براءت اظهار دې.

(١): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ١١٨٥٩) (صحیح)

(٢) يعني زما شيطان زما نه لري اوساته او زما نفس راخلاص كړه يعني ما راخلاص كړه د ټولو حقوقو نه، رهان په معنی د مرهون كوم چه د نفس صفت دې كما في قوله تعالى كل نفس بما كسبت رهينة، او كړه ما د مجلس اعلى يعني ملاء اعلى او ملائكو نه.

(٣): سنن الترمذي/الدعوات ٢٢ (٣٤٠٣)، (تحفة الأشراف: ١١٧١٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٥٧٥)، سنن الدارمي/فضائل القرآن ٢٢ (٣٤٧٠) (صحیح)

٩: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ تول سورت، نوفل بن فروه رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله ماته او فرمائیل چه د اوده کیدو په وخت کنبی دا سورت لوله، خکه چه د دې سورة لوستل د شرک نه براءت دې.

[٥٠٥٦] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَزَيْدُ بْنُ خَالِدٍ بْنُ مَوْهَبٍ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ يَعْنِي ابْنَ فَضَّالَةَ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلِّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفْفِيَهُ، ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا، وَقَرَأَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ، ثُمَّ تَمَسَّحَ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ: يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ، وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ".

د ام المؤمنين حضرت عائشي رضي الله عنها نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله به هره شپه خپلي بسترې ته تشریف راوړو نو خپل دواړه لاسونه به ئې یوځای کول او په هغې کنبې به ئې {قل هو الله احد، قل اعوذ برب الفلق} او {قل اعوذ برب الناس} سورتونه لوستل او چپ کول به ئې بیا ترکوم ځای پورې چه به کیدې شوه په جسم باندې به ئې رابنکل - اول به ئې د خپل سر، مخ او د مخې طرف د حصې نه به ئې ابتداء کوله او درې ځله به ئې داسې کول.

١٠: ﴿سورة قل هو الله احد﴾ او معوذتین، د رسول الله صلی الله علیه و آله عادت مبارک وو چه د اوده کیدو نه مخکنبې به ئې دا درې سورتونه لوستل او په خپلو دواړو تلو مبارکو باندې به ئې دم کول او په خپل پوره بدن باندې به ئې رابنکل تر کوم ځای پورې چه به لاسو رسیدل، شروع به ئې فرمائیل د سر مبارک او مخ مبارک نه، او داسې به ئې درې کرته کول.

[٥٠٥٧] (٢) حَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ بَجْرِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ ابْنِ أَبِي بَلَالٍ، عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ: الْمُسَبِّحَاتِ قَبْلَ أَنْ يَرْقُدَ، وَقَالَ: إِنْ فِيهِمْ آيَةٌ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ آيَةٍ".

د حضرت عرباض بن ساريه رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله به د اوده کیدو نه وړاندې د [المسبحات] تلاوت فرمائیلو او حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل: په دې کنبې یو آیت دې چه د زرو آیتونو نه افضل دې.

١١: مسبحات سبعة: د رسول الله صلی الله علیه و آله معمول وو چه د اوده کیدو نه مخکنبې به ئې مسبحات لوستل او رسول الله صلی الله علیه و آله دا هم او فرمائیل چه په دې سورتونو کنبې یو آیت داسې دې کوم چه د زرو آیتونو نه افضل دې او هغه سورتونه دا دی: سورة بنی اسرائیل، سورة الحديد، الحشر، الصف، الجمعة، التغابن، الاعلی.

[٥٠٥٨] (٣) حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، عَنْ ابْنِ بَرِيْدَةَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ، يَقُولُ: "إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي

١: صحيح البخاري للدعوات ١٢ (٦٣١٩)، سنن الترمذي للدعوات ٢١ (٣٤٠٢)، سنن ابن ماجه للدعاء ١٥ (٣٨٧٥)، (تحفة الأشراف: ١٦٥٣٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١٦٧، ١٥٤) (صحيح)

٢: سنن الترمذي للدعوات ٢٢ (٣٤٠٩)، (تحفة الأشراف: ٩٨٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٢٨٤) (ضعيف)

٣: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٧١١٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (١١٧/٢) (صحيح الإسناد)

وَأَوَانِي وَأُطْعِمَنِي وَسَقَانِي، وَالَّذِي مَنَ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ، وَالَّذِي أُعْطَانِي فَأَجْزَلَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ، اللَّهُمَّ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ وَإِلَهُ كُلِّ شَيْءٍ أَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ".

سیدنا ابن عمر رضی اللہ عنہما ابن بریدہ تہ او فرمائیل چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ کلمہ خپلی بستی ری تہ راتلو نو دا دُعا بہ نبی فرمائیلہ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي وَ آوَانِي وَ أَطْعَمَنِي وَ سَقَانِي، وَالَّذِي مَنَ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ، وَالَّذِي أُعْطَانِي فَأَجْزَلَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ - اللَّهُمَّ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَ مَلِيكَهُ وَ إِلَهُ كُلِّ شَيْءٍ، أَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ} تمام تعریفونہ ہغہ اللہ لہ دی چہ زما نبی (ہر قسم) کفایت او فرمایہ، او ماتہ نبی دَ اسیدو دپارہ خانی راکرو، ما تہ نبی خوراک خبناک راکرو، او کوم ذات چہ پہ ما باندی احسان او کرو او دیر زیات نبی او کرو کوم ذات چہ ماتہ راکرو او دیر زیات نبی راکرو، پہ ہر حال کنبی اللہ تعالیٰ لہ تعریف دی ای اللہ ا د ہر خیز پروردگار او د ہغی مالکہ ای د ہر خیز معبودہ ازہ د اور نہ پہ تاسرہ پناہ غوارم۔

۱۲: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي وَ آوَانِي وَأُطْعِمَنِي وَسَقَانِي وَالَّذِي مَنَ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ وَالَّذِي أُعْطَانِي فَأَجْزَلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ اللَّهُمَّ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ وَإِلَهُ كُلِّ شَيْءٍ أَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ (دا تولی دولس دعا گانی شوی چہ پہ دی کنبی بعض (دری خلور) خو ضرور یادول پکار دی او پہ اہتمام سرہ دی اولوستلی شی۔

[۵۰۵۹] (۱) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ عُثْلَانَ، عَنْ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى فِيهِ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تِرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِيهِ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تِرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ".

د حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کوم سہی چہ چرتہ کنبی اودہ وی او پہ ہغی کنبی نبی د اللہ تعالیٰ ذکر نہ وی کرہی نو د قیامت پہ ورخ باندی ہغہ تہ حسرت او افسوس وی۔ او کوم کس چہ چرتہ کنبی ناست وی او ہلتہ کنبی نبی د اللہ تعالیٰ ذکر نہ وی کرہی نو د قیامت پہ ورخ باندی بہ دہ تہ حسرت او افسوس وی۔

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا تَعَارَى مِنَ اللَّيْلِ

باب: ۹۸، ۹۹ - پہ شپہ کنبی چہ کلمہ سترکھی کولاشی نو کومہ دُعا بہ وانی

د دی باب ذکر او د ہغی تشریح پہ باب النوم علی الطہارۃ کنبی تیر شوہی دی، او د دی باب اول حدیث ہم ہلتہ تیر شو،

[۵۰۶۰] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، قَالَ: قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي عُثَيْرُ بْنُ هَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جُنَادَةُ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَعَارَى مِنَ اللَّيْلِ، فَقَالَ حِينَ يَسْتَقِيطُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ دَعَا: رَبِّ اغْفِرْ لِي، قَالَ الْوَلِيدُ أَوْ

(۱) تفرد بہ ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۰۴۴) (حسن)

(۲) صحيح البخاري للتهجد ۲۱ (۱۱۵۴)، سنن الترمذي للدعوات ۲۶ (۳۴۱۴)، سنن ابن ماجه للدعاء ۱۶ (۳۸۷۸)، (تحفة الأشراف: ۵۰۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۱۳/۵)، سنن الدارمي للاستئذان ۵۳ (۲۷۲۹) (صحيح)

قَالَ: دَعَا اسْتَجِيبَ لَهُ، فَإِنْ قَامَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ.

د حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه په شپه کښي چه د چا سترگي کول او شی او هغه د پاسیدو په وخت کښي دا کلمات او وائی: { لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ } او بیا دعا او کړی [رَبِّ اغْفِرْ لِي] امام ابو داود رحمه الله فرمائی چه د ولید الفاظ دی: بیا شه دعا او کړی، نو قبوله به کړې شی دده دپاره.

او د دې باب په دویم حدیث کښي دا دعاء ذکر ده:

﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ اسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا وَلَا تُرْغِ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴾

[۵۰۶۱] (۱) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ اسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا، وَلَا تُرْغِ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ."

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به کله د شپې پاسیدو نو دا دعا به ئې فرمائیل: { لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ اسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ - اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا وَلَا تُرْغِ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ } ستانه سوا څوک معبود نشته، ته پاک ئې، ای الله! زه ستانه د گناهونو معافی غواړم او ستا د رحمت سوالی یم، ای الله! زما په علم کښي اضافه او فرمایه او د هدایت نه پس زما زړه لره گمراه نه کړي. (ای زما ربه!) په ما باندې د خپل طرف نه رحمت عنایت او فرمایه، بې شکه هم ته عنایت کوونکې ئې.

دا دعاء د بیداریدو په وخت د لوستلو ده لکه چه په ترجمه الباب کښي دی.

د سنن ابو داود اخري يعنى دوه ديرشمه پاره:

د دې باب په باره کښي د کتاب په حاشیه کښي لیکلې دی: (آخر الجزء الحادى والثلاثين، واول الجزء الثانى والثلاثين) د دې کتاب په دوه دیرشو پارو کښي یو دیرش پارې پوره شوي، اوس وړاندې دوه دیرشمه پاره شروع کیږي، یعنې آخری پاره.

باب فی التَّسْبِيحِ عِنْدَ النَّوْمِ

باب: داوود هکيدو په وخت کښي د تسبیحاتوورد

[۵۰۶۲] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ الْمَعْنَى،

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۱۸) (ضعيف)

(۲): صحيح البخاري/لغرض الخمس ۶ (۳۱۱۳)، المناقب ۹ (۳۷۰۵)، النفقات ۶ (۵۳۶۱)، صحيح مسلم للذكر والدعاء ۱۹ (۲۷۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۱۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للدعوات ۲۴ (۳۴۰۸)، مستند احمد (۱۴۷۱)، سنن الدارمي للاستذنان ۵۲ (۲۷۲۷) (صحيح)

عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: قَالَ مُسَدَّدٌ: قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ قَامِلَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَلَقَّى فِي يَدَيْهَا مِنَ الرَّحَى، فَأَتَى بِسَبِي فَأَتَتْهُ نَسْأَلُهُ، فَلَمْ تَرَهُ فَأَخْبَرَتْ بِذَلِكَ عَائِشَةَ، فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهُ، فَأَتَانَا وَقَدْ أَخَذْنَا مَضْجَعَنَا قَدْ هَبْنَا لِنَقُومَ، فَقَالَ: عَلَى مَكَانِكُمَا، فَجَاءَ فَقَعَدَ بَيْنَنَا، حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِي، فَقَالَ: أَلَا أَدُلُّكُمَا عَلَى خَيْرٍ مِمَّا سَأَلْتُمَا إِذَا أَخَذْتُمَا مَضْجَعَكُمَا، فَسَجَّائِلًا وَثَلَاثِينَ، وَاحْمَدًا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَكَبِيرًا أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمَا مِنْ خَادِمٍ."

حضرت علی نہ روایت دی چہ سیدہ فاطمہ رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ میچنہ باندی د اورہ کولو پہ سبب سرہ د لاسونو د تکلیف اظہار اوکرو۔ بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ خو غلامان راوستی شو نو سیدہ فاطمہ رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ راغلہ چہ یو غلام طلب کری مگر حضور صلی اللہ علیہ وسلم میلان نہ شو نو هغی دا خبرہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا تہ اوبسودلہ۔ کلہ چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راورو نو هغی حضور صلی اللہ علیہ وسلم تہ د هغی ذکر اوکرو (چہ سیدہ فاطمہ رضی اللہ عنہا راغلی وہ) نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونہ تہ تشریف راورو پہ داسی حال کنسی چہ مونہ بستر و تلی وو هغہ تشریف راورو نو مونہ پاسیدو حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل پہ خپل خپل خانی باندی کینی۔ هغہ راغی او زمونہ پہ مابین کنسی کیناستو تردی پوری چہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د پنبو یحوالی ما پہ خپلہ سینہ کنسی محسوس کرو، حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل آیا زہ تاسو تہ داسی خبرہ اونہ بنایم چہ هغہ ستاسو دپارہ بهترہ وی د هغہ خیز نہ د کوم چہ تاسو مطالبہ کری دہ؟ کلہ چہ تاسو پہ بسترہ باندی اودہ کیری نو دري دیرش کرتہ "سبحان الله" دري دیرش کرتہ "الحمد لله" او خلور دیرش کرتہ "الله اکبر" وائی دا ستاسو دپارہ د خادم نہ خو چندہ بهتر دی۔

[۵۰۶۳] (۱) حَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ هِشَامٍ الشَّكْرِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ الْجَرْنِيِّ، عَنْ أَبِي الْوَرْدِيِّ ثَمَامَةَ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي عُبَيْدٍ: أَلَا أُحَدِّثُكَ عَنِّي وَعَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَأَنَّتُ أَحَبَّ أَهْلِ الْبَيْتِ إِلَيْهِ، وَكَأَنَّتُ عِنْدِي فَجَرَّتْ بِالرَّحَى حَتَّى أَثَرَتْ بِيَدِهَا، وَاسْتَقَمَّتْ بِالْقُرْبَةِ حَتَّى أَثَرَتْ فِي نَحْرِهَا، وَقَمَّتِ الْبَيْتَ حَتَّى اغْبَرَّتْ ثِيَابَهَا، وَأَوْقَدَتِ الْقَدْرَ حَتَّى دَكِنَتْ ثِيَابَهَا وَأَصَابَهَا مِنْ ذَلِكَ فَهَرَأَ، فَسَمِعْنَا أَنَّ رَقِيقًا أَتَى بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: لَوْ أَتَيْتُ أَبَاكَ فَسَأَلْتِيهِ خَادِمًا يَكْفِيكَ، فَأَتَتْهُ فَوَجَدَتْ عِنْدَهُ خَدَانًا فَاسْتَحَبَّتْ فَرَجَعَتْ، فَقَعَدَ عَلَيْنَا وَنَحْنُ فِي لِقَاعِنَا، فَجَلَسَ عِنْدَ رَأْسِنَا فَأَذْهَلَتْ رَأْسَهَا فِي اللَّقَاعِ حَيَاءً مِنْ أَبِيهَا، فَقَالَ: مَا كَانَ حَاجَتِكَ أُمِّسَ إِلَى آلِ مُحَمَّدٍ؟، فَسَكَتَتْ مَرَّتَيْنِ، فَقُلْتُ: أَنَا وَاللَّهِ أُحَدِّثُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ هَذِهِ جَرَّتْ عِنْدِي بِالرَّحَى حَتَّى أَثَرَتْ فِي يَدِهَا، وَاسْتَقَمَّتْ بِالْقُرْبَةِ حَتَّى أَثَرَتْ فِي نَحْرِهَا، وَكَسَحَتِ الْبَيْتَ حَتَّى اغْبَرَّتْ ثِيَابَهَا، وَأَوْقَدَتِ الْقَدْرَ حَتَّى دَكِنَتْ ثِيَابَهَا، وَبَلَّغْنَا أَنَّهُ قَدْ أَتَاكَ رَقِيقٌ أَوْ خَدَمٌ، فَقُلْتُ لَهَا: سَلِيهِ خَادِمًا، فَذَكَرَ مَعْنَى حَدِيثِ الْحَكَمِ وَأَتَمَّ."

امیر المؤمنین حضرت علی رضی اللہ عنہ ابن اعبد تہ اوفرمائیل زہ تاسو تہ خپلہ او د فاطمہ رضی اللہ عنہا بنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم خبرہ اونہ بنایم؟ سیدہ فاطمہ رضی اللہ عنہا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ خپل اهل کنسی د تولو نہ زیاتہ محبوبہ وہ۔ میچنہ به نی چلولہ تردی پوری چہ د هغی پہ لاسونو کنسی (ددی پہ وجہ سرہ) نخبسی جوړې شوې، په مشکیزه کنسی به نی اوبہ راوړې په هغی سره نی په سینہ کنسی نشانی جوړې شوې په کور کنسی به نی جارو و هله په هغی سره به نی کپړې خرابې وې او د کتوئی پسې به نی اور بلولو نو په هغی سره به نی جامې گنده کیدی او په دې سره به

هغې ته اذیت هم رسیدو - بیا مونږه واوریدل چه نبی کریم ﷺ ته خو غلامان راوستي شوې دی نو ما اووې: که چرې ته خپل پلار ته لاره شي او هغه ته د یو خادم او وائي چه هغه ستا دپاره کار کوی (نو دا به ستا دپاره بهتره وي) چنانچه هغه حضور ﷺ ته راغله مگر هغې بیا مونده چه پیغمبر ﷺ سره خو کسان خبرې کوونکي ناست دی نو هغې ته په خبرو کولو کښې حیا راغله، لهذا هغه واپس راغله - په سبا باندې حضور ﷺ مونږه ته تشریف راوړو په داسې حال کښې چه مونږه لحاف اغوستي وو

چنانچه حضور ﷺ د حضرت فاطمې رضی الله عنها سر طرف ته کیناستو پس هغې د خپل پلار نه د حیا په سبب سره خپل سر لره په لحاف کښې پټ کړو حضور ﷺ پوښتنه اوکړه: ”پرون ستا د ال محمد سره څه کار وو؟ نو هغه خاموشه شوه - حضور ﷺ دوباره پوښتنه اوکړه: نو ما عرض اوکړو چه ای د الله رسوله ازه ئې عرض کووم - بې شکه دا زما (په کور کښې) په میچنې سره اوږه کوی تردې پورې چه په لاسونو کښې ئې نخښې جوړې شوې دی، په مشک کښې اوبه راوړی تردې پورې چه په سینه کښې ئې نشاني جوړې شوې دی، په کور کښې جارو وهی او کپړې ئې گنده کیږی، په کتوی پسې اور بله وی تردې پورې چه کپړې ئې تورې شوې دی او مونږه ته معلومه شوې ده چه تاسو ته خو غلامان راوستي شوې دی نو ما دې ته اووې چه تاسو ته د څه غلام او وائي ... او مذکوره بالا روایت ئې د حکم هم معنی ذکر کړو او هغه زیات کامل دي -

د دې باب په اول دوه احادیثو کښې خو تسبیح فاطمه مذکور دي او دا حدیث په کتاب الجهاد باب تقسیم الخمس، کښې تیر شوي دي، چه په هغې کښې رسول الله ﷺ خپلې لور فاطمې رضی الله عنها او د هغې خاوند سیدنا علی رضی الله عنهما دواړو ته د اوده کیدو په وخت د دې تسبیح لوستلو حکم فرمائیلې دي، درې دیرش کرته سبحان الله، او درې دیرش کرته الحمد لله او څلور دیرش کرته الله اکبر.

[۵۰۶۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرْظِيِّ، عَنْ شَيْبِ بْنِ رَجَافٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَذَا الْخَبَرِ، قَالَ فِيهِ: قَالَ عَلِيٌّ: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مِنْذُ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِلَّا لَيْلَةً صَفِيْنِ فَأَتَى ذَكَرَهُمَا مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَقُلْتُهُمَا.

حضرت علی رضی الله عنهما د نبی کریم ﷺ نه دا خبر بیان کړې دي - په دې کښې دی چه حضرت علی رضی الله عنهما او فرمائیل: د کله نه چه ما د رسول الله ﷺ نه (دا د تسبیحاتو والا عمل) اوریدلې دي - دې لره ما کله هم نه دی پریخوډې - صرف د صفین په شپه کښې دا ماته د شپې په اخره کښې یاد شو، نو دا ما په هغه وخت کښې اولوستل -

او د دې نه پس د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما حدیث مرفوع کښې دی

۱: تفرد به ابو داود، انظر حدیث رقم: (۲۹۸۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۱۲۲) (ضعیف)

[٥٠٦٥] (١) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "خَصَلَتَانِ أَوْ خَلَّتَانِ لَا يَخَافُ عَلَيْهِمَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ هَمًّا يَسِيرٌ وَمَنْ يَعْمَلْ بِهِمَا قَلِيلٌ: يُسَبِّحُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا، وَيَحْمَدُ عَشْرًا، وَيُكَبِّرُ عَشْرًا ف ذَلِكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ وَأَلْفٌ وَخَمْسٌ مِائَةٌ فِي الْمِيزَانِ، وَيُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ، وَيَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَيُسَبِّحُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ ف ذَلِكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ وَأَلْفٌ فِي الْمِيزَانِ، فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْعُدُهَا بِيَدِهِ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ هُمَا يَسِيرٌ وَمَنْ يَعْمَلْ بِهِمَا قَلِيلٌ؟ قَالَ: يَأْتِي أَحَدَكُمُ بَعْنَى الشَّيْطَانِ فِي مَنَامِهِ فَيَنُومُهُ قَبْلَ أَنْ يَقُولَهُ، وَيَأْتِيهِ فِي صَلَاتِهِ فَيَذْكُرُهُ حَاجَةً قَبْلَ أَنْ يَقُولَهَا".

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دي چه نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل: دوه عملونه داسې دی که یو مسلمان بنده د هغې پابندی او کړی نو په جنت کښې به داخل شي او هغه ډیر آسان دی مگر په هغې باندې عمل کوونکی ډیر کم دی - (یو داچه) د هر مونځ نه پس لس ځله "سبحان الله" لس ځله "الحمد لله" او لس ځله "الله اکبر" او وائی نو د ژبې د ادائیګۍ په اعتبار سره یونیم سل [١٥٠] ځله دی (په مجموعې طور باندې د پنځو مونځونو نه پس) او په تله کښې به یو نیم زر (١٥٠) وی او کله چه اوده کیږی نو څلور ډیرش ځله الله اکبر او درې ډیرش ځله الحمد لله او درې ډیرش ځله سبحان الله دې وائی - د ژبې په اعتبار سره خو دا سل ځله دی مگر په میزان کښې دا تسبیحات به زر ځله وی - "یقینا ما رسول الله صلی الله علیه و آله لره لیدلې دي چه هغه به دې تسبیحاتو لره په لاس سره شمیر کول - صحابه کرامو رضي الله عنهم تپوس او کړو: ای د الله رسوله! دا څنگه دی، چه دا عمل آسان دي مگر کوونکی ئې ډیر کم دی؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه د اوده کیدو په وخت کښې بنده ته شیطان راشی او وړاندې ددې نه چه دا تسبیحات اولولی هغه ده لره اوده کوی او (دغه شان) په مونځ کښې شیطان راشی او ده ته څه کار وریاده وی نو هغه ددې د لوستلو نه بغیر پاسی -

چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه دوه عادتونه داسې دی چه کوم مسلمان بنده هم د هغې اهتمام کوی نو هغه به جنت ته داخلېږی، او دا ئې هم او فرمائیل چه هغه دواړه کارونه ډیر آسان دی خو په هغې باندې عمل کوونکی ډیر کم دی، او هغه دوه کارونه دی ١: په پنځو مونځونو کښې د هر مانځه نه پس تسبیح (سبحان الله) تحمید (الحمد لله) تکبیر (الله اکبر) هر یو لس لس کرته د دې ټولو مجموعه یو سل ډیرش شوه د لوستلو په اعتبار سره او په آخرت کښې د میزان په وخت پنځلس سوه ٢: د اوده کیدو په وخت څلور ډیرش کرته تکبیر، او تحمید او تسبیح هر یو درې ډیرش کرته، کوم چه د لوستلو په اعتبار سره صرف سل دی او په آخرت کښې د میزان په اعتبار سره زر، په حاشیه د بذل کښې د درمنشور نه په دې کښې دا زیادت نقل کړې دي: وایکم بعمل فی اليوم والليلة الفین وخمس مائة سینه، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه د دې نیکیانو مجموعه پنځویشته سوه شوه نو په تاسو کښې به څوک داسې وی چه په شپه او ورځ کښې پنځویشته سوه گناهونه کوی، مطلب دا شو چه کوم

١: سنن الترمذی للدعوات ٢٥ (٣٤١٠)، سنن النسائی السهو ٩١ (١٣٤٩)، سنن ابن ماجه للإقامة ٣٢ (٩٢٦)، (تحفة الأشراف: ٨٦٣٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/١٦٠، ٢٠٥) (صحیح)

انسان د دې تسبیحاتو اهتمام کوی د هغه حسنات به یقینا د سیئاتو نه زیات وی، زه وایم چه دا زیادت د ترمذی په روایت کښې هم شته، دا د غور مقام دې چه په دې مختصر شان عمل کښې دومره لوڼې ثواب دې چه د هغې په وجه باندې سرې د ﴿فاما من ثقلت موازينه فهو فی عيشة راضية﴾ مرتبه حاصلولی شی.

د دې باب آخری حدیث کوم چه ام الحکم یا ضباعه په دواړو کښې د یو نه روایت دې دا هم په ابواب الخمس کښې تیر شوې دې، خو په هغې کښې د دې تسبیح ذکر صرف د هر فرض مانځه نه پس دې د اوده کیدو د وخت ذکر نشته، د دې حدیث سند هم گران او مغلق دې د دې وضاحت هم هلته تیر شوې دې، پورته ذکر شوی تسبیحات اگر چه زمونږ په ژبه باندې د تسبیح فاطمه په نوم باندې مشهور شوې دی خو په روایاتو کښې د دې په باره کښې راغلی دی ﴿معقات لا یخیب قائلهن﴾ نو د دې وجې نه د دې تسبیحاتو نه په معقات سره تعبیر کول زیات مناسب معلومیږی.

[۵۰۶۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عِيَّاشُ بْنُ عُقْبَةَ الْخَضْرَمِيُّ، عَنْ الْفَضْلِ بْنِ حَسَنِ الضَّمَرِيِّ، أَنَّ ابْنَ أَمْرِ الْحَكَمِ أَوْ ضِبَاعَةَ ابْنَتِي الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ، عَنْ إِخْدَاهُمَا، أَنَّهَا قَالَتْ: أَصَابَ رَسُولَ اللَّهِ سَبِيًّا، فَذَهَبَتْ أَنَا وَأُخْتِي فَاطِمَةُ بِنْتُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَشَكَّوْنَا إِلَيْهِ مَا نَحْنُ فِيهِ، وَسَأَلْنَاهُ أَنْ يَأْمُرَ لَنَا بِشَيْءٍ مِنَ السَّبِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَبَقَكُنْ يَتَامَى بَذِي، ثُمَّ ذَكَرَ قِصَّةَ التَّنْسِيحِ، قَالَ: عَلَى أَثَرِكِ صَلَاةٌ لَمْ يَذْكُرِ النَّوْمَ.

د ام الحکم د خوی یا د ضباعه بنت زبیر نه روایت دې (ام الحکم، او ضباعه دواړه د زبیر بن عبد المطلب لوریانې دی، فرمائی چه رسول الله ﷺ ته خو قیدیان رواستي شو نو ما او زما خور او د نبی کریم ﷺ لور بی بی حضرت سیده فاطمه رضی الله عنهما د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. مونږه حضور ﷺ ته هغه مشکلات پیش کړل په کومو کښې چه مونږه وو، او مونږه عرض او کړو چه د دې قیدیانو نه د یو خادم زمونږ دپاره حکم او کړی نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه د بدر یتیمان په تاسو باندې سبقت کړې دې (یعنی هغوی ستاسو نه وړاندې دی، بیا ئې د تسبیح والا قصه ذکر کړه او په دې روایت کښې د هر مونځ نه د بعد بیان دې او د اوده کیدو د وخت ذکر په کښې نشته دي.

باب مَا يَقُولُ إِذَا أَصْبَحَ

باب ۱۰۰، ۱۰۱- د سحر په وخت کښې دعاهگانې

د سحر په وخت دعاهگانې

[۵۰۶۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ يَعْقُبَ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، مُرْنِي بِكَلِمَاتٍ أَقُولُهُنَّ إِذَا أَصْبَحْتُ وَإِذَا أَمْسَيْتُ، قَالَ: قُلْ: اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِكُهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ

۱: انظر حديث رقم: (۲۹۸۷)، (تحفة الأشراف: ۱۵۹۱۲، ۱۸۳۱۴) (صحيح)

۲: سنن الترمذي/الدعوات ۱۴ (۳۳۹۲)، (تحفة الأشراف: ۱۴۲۷۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹/۲، ۱۰، ۲۹۷)، سنن

الدارمي/الاستبذان ۵۴ (۲۷۳۱) (صحيح)

نَفْسِي، وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكَهِ، قَالَ: قُلُوبًا: إِذَا أَصْبَحْتَ، وَإِذَا أَمْسَيْتَ، وَإِذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ.

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اوفرمائیل ای د اللہ رسولہ ماتہ خہ داسی کلمات اوبنائی چہ زہ سحر او مابنام هغی لره وایم، حضور صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ اوفرمائیل چہ دا وایہ: {اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِكُهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكَهِ} ای اللہ اذ اسمانون او د زمکی پیدا کوونکیہ اذ باطن او د ظاهر پیژندونکیہ او د هغی مالکہ ازہ دا گواهی کووم چہ ستا نہ سوا خوک معبود نشته دی، زہ د خپل نفس د شرارت او د

هغی د شرک نہ په تاسره پناه غوارم دا دُعا سحر او مابنام او د اوده کیدو په وخت کبسي وایہ.
۱: {اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِكُهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكَهِ}

دا دعاء د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ په طلب باندې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم هغوی ته تعلیم کړې وه چہ سحر او مابنام دا وایہ، او د اوده کیدو په وخت هم.

[۵۰۶۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، "أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا أَصْبَحَ: اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ، وَإِذَا أَمْسَى قَالَ: اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ."

د سيدنا ابوهریره رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ کله به سبا شو نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به دا دُعا کووله: {اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ} ای اللہ مونږه ستا په فضل سره سبا کړو او ستا په فضل سره شپه کوو. هم ستا په فضل سره ژوندی یو او هم ستا په نوم سره به مرو او هم ستا طرف ته واپسی ده (د هر یو ځیز) او د مابنام په وخت کبسي به ئې دا دُعا کووله: {اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ} ای اللہ مونږه هم ستا په فضل سره مابنام کړو او هم ستا په فضل سره ژوندی یو او هم ستا په نوم سره به مرو او هم ستا طرف ته واپسی ده.

۲: اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ د سحر په وخت او که د مابنام وخت وی نو داسی: اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ.

[۵۰۶۹] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ الْغَزَّازِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ مَكْحُولٍ الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ أَوْ يُمْسِي: اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَسْأَلُكَ، وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، أَعْتَقَ اللَّهُ رُبْعَهُ مِنَ النَّارِ، فَمَنْ قَالَهَا مَرَّتَيْنِ: أَعْتَقَ اللَّهُ نِصْفَهُ، وَمَنْ قَالَهَا ثَلَاثًا: أَعْتَقَ اللَّهُ ثَلَاثَةَ أَرْبَاعِهِ، فَإِنْ قَالَهَا أَرْبَعًا: أَعْتَقَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ."

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۷۵۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الدعوات ۱۳ (۳۳۹۱)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۴ (۳۸۶۸)، مسند احمد (۵۲۲، ۳۵۴/۲) (صحيح)

۲: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۰۳) (ضعيف)

د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کوم کس د سحر او د مابنام په وخت کښې دا مذکوره دعا اولولی نو الله تعالیٰ به د هغه څلورمه حصه د اور نه آزاده کړی او کوم کس چه دا دوه ځله اولولی نو الله تعالیٰ به دده نیمه حصه د جهنم نه آزاده کړی. او کوم کس چه دا درې ځله اولولی نو الله تعالیٰ به د هغه درې حصې د اور نه آزادې کړی او کوم کس چه ټي څلور ځله اولولی نو هغه لره به (په کامل طور باندې) د اور نه آزاد کړی. [د دعا کلمات دادی: {اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ، وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ، وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ} ای الله! ما سبا کړې دي او تالره گواه جوړوم او ستا د عرش او چتوونکو او نورو فرشتو لره او ستا تمام مخلوق لره گواه جوړوم چه هم ته الله ټي ستا نه سوا څوک بل معبود نشته دي او محمد ستا بنده او رسول دي.]

۳: {اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ}

کوم انسان چه دا دعا سحر او مابنام يو ځل لولی نو د هغه څلورمه حصه بدن به د جهنم نه آزاد شی، او کوم انسان ټي چه دوه کرته اولولی نو د هغه نیم بدن به آزاد شی، او څوک ټي چه درې کرته اولولی نو د هغه بدن به په څلورو کښې درې حصې آزاد شی، او که څلور کرته ټي اولولی نو د هغه پوره بدن به آزاد شی.

[۵۰۷۰] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ ثَعْلَبَةَ الطَّائِي، عَنْ ابْنِ بَرِيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ أَوْ حِينَ يُمْسِي: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاعْفُ عَنِّي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَمَاتَ مِنْ يَوْمِهِ أَوْ مِنْ لَيْلَتِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ."

حضرت عبد الله د خپل پلار بريد رضی اللہ عنہ نه روایت کوی چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه کوم کس سحر يا مابنام دا دعا اولولی او دي په دغه ورځ يا شپه کښې مړ شو نو په جنت کښې به داخلېږي. "هغه دعا داده، {اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاعْفُ عَنِّي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ} ای الله! ته زما رب ټي، ستا نه سوا څوک معبود نشته دي او زه ستا بنده یم زه ستا په عهد او وعدي باندې، تر کومې پورې چه زما همت دي قائم یم، زه په تا سره پناه غواړم د هغه شر کوم چه ما کړې دي، ستا کوم نعمتونه چه په ما باندې دی ماته د هغې اقرار دي او ماته په خپلو گناهونو باندې هم اعتراف دي پس مالره او بخښې، بې شکه ستا نه سوا څوک گناهونه نه معاف کوی."

۴: {اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ بِنِعْمَتِكَ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاعْفُ عَنِّي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ}

۱: سنن ابن ماجه للدعاء ۱۴ (۳۸۷۲)، (تحفة الأشراف: ۲۰۰۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۷۵) (صحيح)

د دې دعاء په باره کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه څوک دا دعاء يو ځل سحر او يو ځل ماښام لولي او بيا مړ شي سحر يا ماښام نو جنت ته به داخل شي.

[٥٠٧١] (١) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ، عَنْ خَالِدٍ، وَرَوَدَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَامَةَ بْنِ أُعَيْنَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: "إِذَا أَمْسَى أَمْسَيْنَا، وَأَمْسَى الْمَلِكُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ"، زَادَ فِي حَدِيثِ جَرِيرٍ، وَأَمَّا زَيْدٌ كَانَ يَقُولُ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُوَيْدٍ يَقُولُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَمِنْ سُوءِ الْكِبَرِ أَوْ الْكُفْرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ، وَإِذَا أَصْبَحَ قَالَ ذَلِكَ أَيْضًا: أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ شُعْبَةُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهِيلٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: مِنْ سُوءِ الْكِبَرِ، وَلَمْ يَذْكُرْ: سُوءَ الْكُفْرِ.

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه روايت دې چه نبی کریم ﷺ به د شپې دا کلمات لوستل: { اَمْسَيْنَا وَ اَمْسَى الْمَلِكُ لِلّٰه، وَالْحَمْدُ لِلّٰه، لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه وَ خَدَه لَا شَرِيكَ لَهُ } د جرير په روايت کښې اضافه ده ليکن زبيد ونيلي دي چه ابراهيم بن سويد به فرمائيل: { لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه وَ خَدَه لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمَلِكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ اَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَ خَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَ اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَ شَرِّ مَا بَعْدَهَا - رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَ مِنْ سُوءِ الْكِبَرِ أَوْ الْكُفْرِ - رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَ عَذَابِ الْقَبْرِ } او کله چه به سبا شو نو بيا به ئې هم داسې فرمائيل: { أَصْبَحْنَا وَ أَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلّٰه — } امام ابوداود رضي الله عنه فرمائی چه دې روايت لره شعبه په واسطه د سلمه بن كهيل، د ابراهيم بن سويد نه نقل کړې دې نو په دې کښې ئې [من سوء الكبر] ونيلي دي او [سوء الكفر] ئې ذکر کړې نه دي.

[٥٠٧٢] (٢) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي عَقِيلٍ، عَنْ سَائِقِ بْنِ نَاحِيَةَ، عَنْ أَبِي سَلَامٍ، أَنَّهُ كَانَ فِي مَسْجِدٍ خُصَّ قَمَرٌ بِهِ رَجُلٌ، فَقَالُوا: هَذَا خَدَمَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: حَدِّثْنِي بِحَدِيثٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَدَاوَلْهُ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ الرَّجَالُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ قَالَ إِذَا أَصْبَحَ وَإِذَا أَمْسَى: رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا، إِلَّا كَانَ حَقَاقِلِي اللَّهِ أَنْ يُرْضِيَهُ".

حضرت ابوسلام (مطور الحبشي) د خمس په جمات کښې ناست وو چه په هغې باندې يو کس تير شو - خلقو اووې چه دا سرې د نبی کریم ﷺ صحابی پاتې شوي دي نو ابوسلام د هغه طرف ته پاسيدو او ورغې اووې فرمائيل: ماته داسې حديث بيان کړه چه هغه تا د رسول الله ﷺ نه اوريدلي وي نو هغوی او فرمائيل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلي دي هغه فرمائيل: څوک چه د سحر يا ماښام دا لولي { رَضِينَا بِاللّٰه رَبًّا وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا وَ بِمُحَمَّدٍ

(١): صحيح مسلم للذكر والدعاء ١٨ (٢٧٢٣)، سنن الترمذي للدعوات ١٣ (٣٣٩٠)، (تحفة الأشراف: ٩٣٨٦)، وقد أخرجه: مسند احمد (١/٤٤٠ مرفوعاً) (صحيح)

(٢): سنن ابن ماجه للدعاء ١٧ (٣٨٧٠)، (تحفة الأشراف: ١٢٠٥٠، ١٥٦٧٥)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤/٣٣٧، ٥/٣٦٧) (ضعيف)

رَسُولًا} نو په الله پاک باندې به حق وی چه ده لره به راضی کوی -

هم د دې دعاء نوم دې سید الاستغفار، د دې نه پس په دې باب کبسي نوري هم ډیر دعاء گاني ذکر شوي دي چه د هغې نه مونږ اکثر دلته نقل کوو.

په دعاء : ﴿ رَحِمْنَا بِاللَّهِ رَبَّنَا وَبِالْإِسْلَامِ دِينَنَا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولَنَا ﴾ چه کوم انسان دا دعاء لولي سحر يا مانښام نو الله پاک په خپله ذمه دا خبره اخستلي ده چه هغه راځي کړي.

[۵۰۷۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، وَاسْمَاعِيلُ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَنبَسَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ غَنَامٍ الْبَيَاضِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ اللَّهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنْكَ وَخَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ فَالَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ فَقَدْ أَدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ وَمَنْ قَالَ مِثْلَ ذَلِكَ حِينَ يُمَسِّي فَقَدْ أَدَّى شُكْرَ لَيْلَتِهِ.

د حضرت عبد الله بن غنام البياضي نه روايت دې چه رسول الله ﷺ او فرمايل چه چا د سحر په وخت کبسي دا اوئيل: { اللَّهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنْكَ وَخَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ فَالَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ } پس هغه ددغه ورځي شکر ادا کړو او چا چه د مانښام داسې اووي پس هغه ددغه شپي شکر ادا کړو.

په دعاء : ﴿ اللَّهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنْكَ وَخَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ فَالَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ ﴾ کوم انسان چه دا دعاء د سحر په وخت اولوستله هغه د پوره ورځي شکريه ادا کړه او چا چه دا دعاء د مانښام په وخت اولوستله هغه د پوره شپي شکريه ادا کړه، يقينا دا د دې دعا ډیر لوڼي فضيلت دي او دا خو ضروري لوستل پکار دي او د دعاء په مضمون باندې د پوهيدو سره لوستل پکار دي دعا گاني خو دا ټولي قابل اهتمام دي د يو بل نه زياتي.

[۵۰۷۴] (۲) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى الْبَلْخِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْفِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُثْمَانَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُبَادَةُ بْنُ مُسْلِمٍ الْفَزَارِيُّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: "لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُ هَؤُلَاءِ الدَّعَوَاتِ حِينَ يُمَسِّي وَحِينَ يُصْبِحُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي، اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَتِي، وَقَالَ عُثْمَانُ: عَوْرَاتِي وَأَمِنْ رَوْعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ قُوِّي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ وَكِيعٌ: يَغْنَى الْخُصْفُ.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روايت دې چه رسول الله ﷺ به سحر او مانښام دا دعاء نه پريخوده: { اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي - اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَتِي } د عثمان بن شيبة الفاظ دي: { عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ قُوِّي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي } - امام ابوداود رحمه الله فرمائي: حضرت وكيع وئيلي دي چه د [اغتال من تحتی] نه مراد دادي: چه په زمكه کبسي ننستلي شم - [ددي نه پناه غواړم -]

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۹۷۶) (ضعيف)
(۲): سنن النسائي للاستعاذة ۵۹ (۵۵۳۱)، عمل اليوم والليلة ۱۸۱ (۵۶۶)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۴ (۳۸۷۱)، (تحفة الأشراف: ۶۶۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۵/۲) (صحيح)

دعاء اخر : سیدنا ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی چه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم به دا دعاء سحر او مابنام لوستله کله به نبي هم نه پریخودله. **«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَخَنُّي»**

[۵۰۷۵] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو، أَنَّ سَالِمًا الْفَرَاءَ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ أُمَّهُ حَدَّثَتْهُ، وَكَانَتْ تُحَدِّثُ بَعْضَ بَنَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ ابْنَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَتْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهَا، فَيَقُولُ: قُولِي جِئَنَ تَصْبِيحِينَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، فَإِنَّهُ مَنْ قَالَهُنَّ جِئَنَ يَصْبَحُ: حَفِظَ حَتَّى يُمْسِيَ، وَمَنْ قَالَهُنَّ جِئَنَ يُمْسِي: حَفِظَ حَتَّى يَصْبَحُ."

د عبد الحميد (چه دا ازاد کرده غلام د بنو هاشم دي) چه ددي مور بي بي د نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم د يوې صاحبزادې خدمت كړې وو، هغه صاحبزادې هغې ته بيان كړې وو چه نبي كريم صلی اللہ علیہ وسلم به هغوي ته ښودلو او فرمايل به نبي كله چه تاسو سبا كوي نو دا وائي: {سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، أَغْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا} الله پاك دي د خپلو حمدونو سره، نيكي او خير د الله د توفيق نه بغير ممكن نه دي څه چه الله او غواړي هغه كيږي او څه چه نه غواړي هغه نه كيږي زما يقين دي چه الله تعالي په هر څيز باندې پورا قدرت لري او د هغه علم هر څيز لره په خپله ځيره كښي اخستې دي. "بي شكه څوك چه د سبا په وخت كښي دا كلمات او وائي نو تر د مابنامه پورې به دده حفاظت كولي شي او چا چه د مابنام دا كلمات اولوستل نو تر د سبا پورې به د هغه حفاظت كولي شي.

دعاء اخر : د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم يوې لور خپلې خادمې ته او فرمايل چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به ماته دا دعاء ښودله چه دا لوله سحر او مابنام: **«سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ أَغْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا»** چه كوم سرې سحر دا دعاء اولولي هغه به تر مابنامه پورې محفوظ وي او څوك چه نبي د مابنام اولولي هغه به تر سحره پورې محفوظ وي.

[۵۰۷۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ ابْنِ سُلَيْمَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْبَيْهَقِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي عُبَايَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "مَنْ قَالَ جِئَنَ يَصْبَحُ: سُبْحَانَ اللَّهِ جِئَنَ يُمْسِي: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَعَشِيًّا وَجِئَنَ تُظْهِرُونَ إِلَيَّ وَكَذَلِكَ تُخْرِجُونَ، أَدْرَكَ مَا فَاتَهُ فِي يَوْمِهِ ذَلِكَ، وَمَنْ قَالَهُنَّ جِئَنَ يُمْسِي، أَدْرَكَ مَا فَاتَهُ فِي لَيْلَتِهِ"، قَالَ: الرَّبِيعُ، عَنْ اللَّيْثِ.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمايل چه كوم كس د (سوره

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۳۸۸) (ضعيف)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۸۱۳) (ضعيف جداً)

روم دا مذکوره آیات، اولولی نو هغه ددغه ورځي فوت کړې شوې نيکي حاصله وی او چا چه د دا د مابنام په وخت کښې اولوستل نو دې د دغه شپې فوت کړې شوې نيکي حاصله وی. " (هغه آیات دادی) { فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَ حِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًا وَحِينَ يُظَاهِرُونَ } إِلَى { وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ } : د ربیع بن سلیمان په روایت کښې د [اخبرنی الليث] په ځانې باندې د [عن الليث] الفاظ دی . "

دعاء اخر : ﴿ فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًا وَحِينَ يُظَاهِرُونَ يُخْرِجُ الْخَبْءَ مِنَ الْأَمْتِ وَيُخْرِجُ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴾

سیدنا ابن عباس رضی اللہ عنہما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد نقل کوی چه کوم سرې دا دعاء د سحر په وخت اولولی نو د ورځي چه کوم خیر د هغه نه فوت شوې دې هغه به بیا مومی، او کوم سرې چه دا د مابنام اولولی نو کوم خیر چه ترې نه د شپې فوت شوې دې هغه بیا مومی.

[۵۰۷۷] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، وَوَهْبُ بْنُ نَحْوَةَ، عَنْ سَهْمِيلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَاصٍ، وَقَالَ حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي عَاصٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَنْ قَالَ إِذَا أَصْبَحَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، كَانَ لَهُ عِدْلٌ رَقَبَةٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَكُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَحُطَّ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَرَفَعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، وَكَانَ فِي حِرْزٍ مِنَ الشَّيْطَانِ حَتَّى يُمْسِيَ، وَإِنْ قَالَهَا إِذَا أَمْسَى، كَانَ لَهُ مِثْلُ ذَلِكَ حَتَّى يُصْبِحَ، قَالَ فِي حَدِيثِ حَمَّادٍ: فَرَأَى رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا يَرَى النَّاسُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبَا عَاصٍ يُحَدِّثُ عَنْكَ بِكَذِّ وَأَكْذَاءٍ، قَالَ: صَدَقَ أَبُو عَاصٍ، " قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ، وَمُوسَى الزَّمْعِيُّ، عَنْ سَهْمِيلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَاصٍ.

د ابن ابو عاص نه روایت دې او د حماد په روایت کښې دی چه ابو عیاش رضی اللہ عنہ بیان کړې دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم کس د سبا په وخت کښې دا اوواښي { لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ } د یو الله نه ما سوا څوک معبود نشته دې د هغه سره څوک شریک نشته دې، ملک هم د هغه دې، تعریف هم هغه لره دې او هغه په هر څیز باندې ښه قادر دې. " نو د هغه ثواب دومره دې لکه چه د اولاد اسماعیل نه یو غلام آزاد کړی، او د هغه دپاره لس نیکی لیکلې شی او لس غلطی ترې نه وړانولې شی، او دې لس درجې بلندولې شی او تر د مابنام پورې به د شیطان نه محفوظ وی او که د مابنام دا کلمات اوواښي نو تر د سحره پورې دا هر څه دی. " د حماد په روایت کښې دی چه یو سرې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لره په خوب کښې اولیدو اووې فرمائیل ای د الله رسول له ابو عیاش ستاسو نه داسې قسم روایت کوی حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ابو عیاش رښتیا وئیلې دی. " امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرماني چه دې روایت لره اسماعیل بن جعفر، د موسی زمعی او د عبد الله بن جعفر نه په واسطه د سهیل د هغه د پلار نه او هغه د ابو عیاش نه روایت کړې دې.

(۱) سنن ابن ماجه ۱۴ (۳۸۶۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۷۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۰/۴) (صحيح)

دعاء اخر : ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَخَدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْخَزَاوُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ د ابو عیاش زرقی نه روایت دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کوم سرې دا دعا سحر اولولی نو هغه ته به د یو عربی غلام (فی حاشیة الترمذی ۱۳۳ عن اللعمات فيه دليل لمن قال باسترقاق العرب وهو مختلف فيه، وقيل مبالغة اه) آزادولو ثواب ملاویرې او لس نیکی ئې لیکلې کیرې او لس گناهونه به ئې معاف شی او لس درجې ئې اوچتیرې، او تر ماښام پورې به د شیطان نه محفوظ وی او که داپه شپه کښې اولولی نو بیا به هم ورته دا څیزونه حاصلیرې تردې چه صبا کړی وړاندې په روایت کښې دا هم دی چه یو سرې د رسول الله ﷺ زیارت په خوب کښې اوکړو نو هغه رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو چه یا رسول الله ﷺ! ابو عیاش ستاسو د طرف نه دا حدیث نقل کوی نو رسول الله ﷺ د دې په جواب کښې او فرمائیل: ﴿ صدق ابو عیاش ﴾

[۵۰۷۸] (۱) حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عُثْمَانَ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي زَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِرُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ عَرِيضَكَ، وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرِيضِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ، أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَخَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا أَصَابَ فِي يَوْمِهِ ذَلِكَ مِنْ ذَنْبٍ، وَإِنْ قَالَهَا حِينَ يُمَسِّي، غُفِرَ لَهُ مَا أَصَابَ يَلَيْلَةَ".

د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دی چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دی چه چا د سبا په وخت کښې دا کلمات اووې: { إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ وَأَشْهَدُ حَمَلَةَ عَرِيضِكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَخَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ } ای الله ما سبا کړو، تالره گواه جوړوم او ستا حاملینو فرشتو او نورو فرشتو لره او ستا تمام مخلوق لره گواه کووم چه بې شکه هم ته الله ئې ستا نه سوا هیڅوک د عبادت لائق نشته دې تاسره څوک شریک نشته دې، او بې شکه محمد ﷺ ستا بنده او رسول دې - نو دې چه په دغه ورځ کښې کومه گناه هم کوی الله تعالی به هغې لره معاف کوی او که د ماسخوتن دې کلماتو لره او وائی نو په دغه شپه کښې چه دده نه کومه گناه کیرې نو هغه به معاف کولې شی -

[۵۰۷۹] (۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو النَّضْرِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْفَلَسْطِينِيُّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ حَسَّانٍ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ مُسْلِمٍ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِيهِ مُسْلِمِ بْنِ الْحَارِثِ التَّمِيمِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ أَسْرَأَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: إِذَا انْعَرَفْتَ مِنْ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ، فَقُلْ: اللَّهُمَّ اجْزِنِي مِنَ النَّارِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ، لَمْ يَمِتْ فِي لَيْلَتِكَ كِتَابٌ لَكَ جَوَّارٌ مِنْهَا، وَإِذَا صَلَّيْتَ الصُّبْحَ، فَقُلْ كَذَلِكَ، فَإِنَّكَ إِنْ مِتَّ فِي يَوْمِكَ كُتِبَ لَكَ جَوَّارٌ مِنْهَا، أَخْبَرَنِي أَبُو سَعِيدٍ، عَنْ الْحَارِثِ، أَنَّهُ قَالَ: أَسْرَهَا إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَحْنُ نَخْصُ بِهَا إِخْوَانَنَا.

د مسلم بن حارث تمیمی رضی الله عنه نه روایت دی، چه رسول الله ﷺ هغه ته د راز دارې په صورت کښې او فرمائیل: کله چه ته د ماښام د مونځ نه سلام واره وې نو اووه ځله { اللَّهُمَّ اجْزِنِي مِنَ النَّارِ سَبْعَ مَرَّاتٍ } وایې

(۱) سنن الترمذی للدعوات ۷۹ (۳۵۰۱)، وانظر رقم: ۵۰۶۹، (تحفة الأشراف: ۱۵۸۷) (ضعيف)

(۲) تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۲۸۱) (ضعيف)

النَّارِ {وايه -} اې الله ما لره د جهنم د اور نه محفوظ اوساته - که ته دا اوواښي او ته په دغه شپه کښې مړ شوي نو ستا دپاره به د جهنم نه حفاظت اولیکلي شي - "ابو سعید د حارث نه روایت کړې دي چې رسول الله ﷺ ماته (بالخصوص) د راز دارۍ په انداز کښې فرمائيلي وو، نو مونږه هم دې لره خپلو روڼو ته بالخصوص ښايو -

دعاء اخر : (اللَّهُمَّ اجْزِنِي مِنَ النَّارِ) د دې په باره کښې مسلم بن الحارث تمیمی رضی الله عنه فرمائي چې يو ځل رسول الله ﷺ ماته پټ شان د دې دعاء تعلیم راکړو او وې فرمائيل چې کله ته د ماښام د مانځه نه فارغ شي نو اووه کرته دا لوله او د دې نه په روستو روایت کښې دا اضافه ده چې د مانځه نه پس چاسره د خبرو نه مخکښ، که ستا په دې شپه کښې وفات او شو نو ستا دپاره به د جهنم نه پناه اولیکلي شي او د سحر د مانځه نه پس هم دغه شان لوله بيا که په دغه ورځ باندې ستا وفات او شو نو ستا دپاره به د جهنم نه خلاصې اولیکلي شي.

د دې روایت په اخر کښې دی چې د صحابی راوی حدیث خوښي حارث بن مسلم وائي چې دا حدیث چونکه خاص طور رسول الله ﷺ مونږ ته بیان فرمائيلي وو هم په دې وجه مونږ دا حدیث صرف خپلو روڼو ته بیانوو. (تولو خلقو ته ئې نه بیانوو) په دې باندې حضرت په بذل کښ د حضرت گنگوهی د تقریر نه دا نقل کړې دی چې د رسول الله ﷺ هغوی ته په پټه باندې بیانول په دې وجه وو چې هغوی دا ډیر لوڼي نعمت او غنیمت او گنډی، په خصوصیت سره چې کوم اهمیت پیدا کيږي هغه په عموم کښې نشته په دې وجه د دې صحابی رضی الله عنه خوی هم دې دعاء سره د خصوصیت معامله کوله چې د دې اهمیت باقی وی اه دا ټولي د دې حضراتو د قدردانۍ خبرې دي. رضی الله تعالی عنهم ووزقنا اتباعهم.

[۵۰۸۰] (۱) حَدَّثَنَا، وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْجَنَازِيُّ، وَعَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ، وَمُؤَمِّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَانِيُّ، عَنْ عُثْمَانَ الْجَنَازِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ حَسَّانَ الْكِنَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُسْلِمُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ نَحْوَهُ: إِلَى قَوْلِهِ: جَوَارِ مِنْهَا إِلَّا أَنَّهُ قَالَ فِيهَا قَبْلَ أَنْ يَكْلِمَ أَحَدًا، قَالَ عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ فِيهِ: إِنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، وَقَالَ عَلِيُّ وَابْنُ الْمُصَفَّى: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ، فَلَمَّا بَلَغْنَا الْمَغَارَ اسْتَعَثَّتْ قُرَيْبِي فَسَبَقْتُ أَصْحَابِي، وَتَلَقَّانِي الْحَيُّ بِالرَّيْنِ، فَقُلْتُ لَهُمْ: قُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ تَحْرُزُوا، فَقَالُوا: فَلَا مَنِي أَصْحَابِي، وَقَالُوا: حَرَمَتْنَا الْغَنِيْمَةَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرُوهُ بِالَّذِي صَنَعْتُ، فَقَدْ عَانَى لِحَسَنِ لِي مَا صَنَعْتُ، وَقَالَ: أَمَا إِنَّ اللَّهَ قَدْ كَتَبَ لَكَ مِنْ كُلِّ لِسَانٍ مِنْهُمْ كَذًّا وَكُذًّا، قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: فَأَنَا نَسِيتُ الثَّوَابَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا إِنِّي سَأَكْتُبُ لَكَ بِالْوَصَاةِ بَعْدِي، قَالَ: فَفَعَلْتُ، وَخَتَمَ عَلَيْهِ، فَقَدَعَهُ إِلَيَّ وَقَالَ لِي، ثُمَّ ذَكَرَ مَعْنَاهُمْ، وَقَالَ ابْنُ الْمُصَفَّى قَالَ: سَمِعْتُ الْحَارِثَ بْنَ مُسْلِمِ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيِّ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِيهِ.

د عبد الرحمن بن حسان کناني نه روایت دي چې ماته روایت کړې دي مسلم بن حارث بن مسلم تمیمی د خپل پلار نه، چې نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل او د مذکوره بالا حدیث په مثل باندې ئې روایت او کړو - او د [جوار منها] پورې ئې روایت او کړو - مگر په دې کښې دی چې دا کلمه {اللَّهُمَّ اجْزِنِي مِنَ النَّارِ} (د سلام نه ورستو) د چا سره د خبرو کولو نه وړاندې

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۲۸۱) (ضعیف)

به وائي علي بن سهل فرماييلي دي چه د مسلم بن حارث پلار خپل خوي ته دا حديث بيان كړو، او علي بن سهل او محمد بن مصفى روايت كړې دي چه رسول الله ﷺ مونږه لره په يو مهم كښي اوليرلو. كله چه مونږه د جنگ مقام ته اورسيدو نو ما خپل اس لره تيز كړو او د خپلو ملگرو نه وړاندې تير شوم نو ماته د دشمن د قبيلي آوازونه واوريدې شو ما هغوى ته اووي: [لا اله الا الله] او وائي نو تاسو به بچ شئ چنانچه هغه خلقو دا كلمه او وئيله. نو زما ملگرو مالره ملامه كړو اووي وئيل چه تا خو مونږ لره د غنيمت نه محرومه كړو بيا چه هر كله مونږه رسول الله ﷺ ته راورسيدو او ملگرو دا واقعه بيان كړه كوم څه چه ما كړې وو نو حضور ﷺ مالره راوبللو او زما د عمل تحسين ئي او كړو اووي فرماييل چه الله تعالى ستا دپاره د هغوى نه د هر هر بنده په بدله كښي دومره دومره ثواب ليكلي دي.....

عبد الرحمن (بن حسان) وائي چه زما نه ددغه ثواب حساب هير شوې دي بيا رسول الله ﷺ او فرماييل آگاه اوسئ بي شكه زه ستاسو دپاره د خپل ځان نه ورسو وصيت ليكم. چنانچه حضور ﷺ هم داسي او كړل او په دغه تحرير باندې ئي مهر اولگوو او ماته ئي حواله كړو او ماته ئي او فرماييل بيا ئي د مذكوره روايت هم معني روايت او كړو، ابن مصفى او فرماييل: چه ما د حارث بن مسلم بن حارث تميمي نه اوريدلي دي، هغه د خپل پلار نه حديث روايت كولو.

﴿ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ الْجَمْعِيُّ وَمُؤْمِلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ وَعَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى..... أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ نَحْوُهُ إِلَى قَوْلِهِ « جَوَّازٌ مِنْهَا ». إِلَّا أَنَّهُ قَالَ فِيهِمَا « قَبْلَ أَنْ تُكَلِّمَ أَحَدًا ». قَالَ عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ فِيهِ إِنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ ﴾

دا هم دا پورته حديث دي د سند د شروع حصه ئي مختلف ده، وړاندې تلو سره په عبد الرحمن بن حسان كښي دواړه سندونه ملاؤ شو، په اول سند كښي د مصنف ﷺ استاد صرف اسحق بن ابراهيم وو او په دي دويم سند كښي دير دي يعنى څلور دي، په اول سند كښي د عبد الرحمن شاگرد ابوسعيد فلسطيني دي، او په دويم سند كښي وليد، په دواړو روايتونو كښي څو فرقونه دي، په اول سند كښي عن الحارث بن مسلم عن ابيه دي او په دويم سند كښي حديثي مسلم بن الحارث عن ابيه دي. دا دوه فرقونه شو، په اول سند كښي عن وو او دلته حديثي دي، او په اول سند كښي الحارث بن مسلم وو او په دي كښي مسلم بن الحارث په تهذيب كښي ليكلي دي چه په دي كښي دواړه اقوال دي بعض داسي وائي او بعض داسي، لهذا د دي حديث چه كوم صحابي راوي دي د هغه نوم كښي دوه اقوال شو حارث بن مسلم، او مسلم بن الحارث. دريم فرق دا دي چه دا دويم سند چه د هغې راوي وليد دي په دي كښي دا زيادت دي، قبل ان تكلم احدا.

څلورم فرق دا دي چه په دي دويم حديث كښي د مصنف ﷺ اكثر استاذانو د مسلم بن الحارث نه پس «عن ابيه» اوئيلو او صرف يو استاد يعنى علي بن سهل په ځاني د «عن ابيه» «ان اباه حدثه» وئيلي دي، د عنعنه او تحديت فرق دي، خو دا آخري فرق صرف د علي بن سهل د روايت په اعتبار سره دي گڼي د مصنف ﷺ باقي استاذانو هم دغه شان

وئيلي دى څنگه چه په اول سند كښي وو يعنى «عن ابيه».

د دې نه پس مصنف عليه السلام فرمائي: «وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ ابْنِ الْمُصْطَفَى قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي سَرِيَّةٍ الْخ» د مصنف عليه السلام په څلورو استاذانو كښي علي بن سهل او محمد بن المصفي په اصل حديث كښي چه كوم پورته تير شوې دې چه په هغې كښي «اللهم اجرني من النار» دعاء ذكر شوې ده د دې نه مخكښي يو واقعه بله هم ذكر كړې ده او بيا د هغه واقعي نه پس دا دى چه تاسو دا دعاء لولئ كومه چه پورته تير ده، هغه واقعه دا ده چه حارث بن مسلم فرمائي چه مونږ رسول الله ﷺ په ي، سريه كښ اوليږلو: «فَلَمَّا بَلَغْنَا الْمَغَارَ اسْتَحْنَتُ فَرَسِي فَسَبَقْتُ أَصْحَابِي وَتَلَقَّانِي الْخِيَّ بِالزَّيْنِ فَقُلْتُ لَهُمْ قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تُخْرِزُوا الْخ» فرمائي چه كله مونږ محل اغاره و قتال ته نژدې اورسيدلو نو ما خپل اس د خپلو ملگرو نه وړاندې اوزغلولو او هغوى ته اورسيدم چا سره چه قتال كول وو، هغوى زما په ليدو باندې په ژړا شو د جنگ نه په ويريدو باندې، ما هغوى ته اووې چه ځان بچ كول غواړئ نو لا اله الا الله اويئ او په اسلام كښي داخل شئ. «فَقَالُوا» پس هغه خلقو كلمه اولوستله، چه كله زما ملگرو دا واقعه اوليده نوزه ئي ملامه كړم چه تا مونږ د غنيمت نه محروم كړو، خو څه چه كيدل هغه خو اوشو اوس د قتال مسئله خو پاتي نه شوه پس دا ټول مدينې ته واپس راغلل او زما ملگرو زما د كارروايي خبر رسول الله ﷺ ته وركړو په ظاهر كښي د شكايه په طور، خو رسول الله ﷺ زه را طلب كړم او زما د دې فعل تحسين ئي او فرمائيلو او شاباشي ئي راكړو او دا ئي هم او فرمائيل چه په هغه اسلام راوړونكو كښي د هر يو په بدل كښي تاته دومره ثواب ملاؤ شو، او ما ته ئي دا هم او فرمائيل چه زه ستا دپاره يو ليك تاته دركوم د سند په طور، پس هغوى دا ليك اوليكلو، او په هغې باندې ئي مهر اولگولو او ماته ئي حواله كړو لكه چه په روايت كښي دى «قَالَ فَقَعَلَ وَخَتَمَ عَلَيْهِ فَدَفَعَهُ إِلَيَّ» د دې نه پس دى «وَقَالَ لِي لَمَّا ذَكَرَ مَغْنَاهُمْ» يعنى د دې نه پس ئي ماته د هغه دعاء تلقين او فرمائيلو نو څنگه چه رسول الله ﷺ هغوى ته خاص دا وثيقه وركړه دغه شان ئي دا دعا هم هغوى ته په خصوصيت سره وركړه.

«مَا كُتِبَ لَكَ بِالْوَصَاةِ بَعْدِي» (۱) د دې مطلب په ظاهر كښي دا دې چه رسول الله ﷺ

د روستو راتلونكى خليفه په نوم باندې څه ليكل او كړل د هغه صحابي دپاره څه عطيه مستقل يا هغه وخت سره، چه هغوى ته دې دومره وركړې شى.

[۵۰۸۱] (۱) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدِمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ مُسْلِمٍ الدِمَشْقِيُّ وَكَانَ مِنْ تِلْكَ الْمُسْلِمِينَ مِنَ الْمُتَعَبِّدِينَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُذَرِّكُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ يَزِيدُ: شَيْخُ ثِقَةٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ، عَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "مَنْ قَالَ إِذَا أَصْبَحَ وَإِذَا أَمْسَى: حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ، وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، كَفَاهُ اللَّهُ مَا أَهَمَّهُ صَادِقًا كَانَ يَهْمًا أَوْ كَاذِبًا".

(۱) زه ستا دپاره وصيت ليكم د خپل ځان نه روستو يعنى د بيا دپاره،

(۲) تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۰۴) (موضوع)

د عقبه په ډيرو طرقو سره ذکر کړې دې چه په هغې کښې د عبدالله بن حبيب هيڅ ذکر نشته، او مونږ سره دلته د ابوداؤد د کتاب الصلوة په آخر کښې باب المعوذتين کښې صرف د عقبه بن عامر رضي الله عنه حديث په دوه طرقو سره روايت کړې شوي دي، او دلته مصنف رحمه الله صرف د عبدالله بن حبيب حديث ذکر فرمائيلې دي، او امام نسائي رحمه الله دواړه يو ځاني ذکر فرمائيلي دي لهذا دا دواړه احاديث مستقل شو رسول الله ﷺ عبدالله بن حبيب او عقبه بن عامر رضي الله عنه دواړو ته د دې سورتونو د لوستلو تعليم ورکړې وو.

[۵۰۸۳] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ ابْنُ عَوْفٍ وَرَأَيْتُهُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي ضَمُضٌ، عَنْ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ، قَالَ: قَالُوا: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، حَدِّثْنَا بِكَلِمَةٍ نَقُولُهَا إِذَا أَصْبَحْنَا وَأَمْسَيْنَا وَاضْطَجَعْنَا فَأَمْرُهُمْ أَنْ يَقُولُوا: اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ، وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ أَنَّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، فَإِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَشِرْكِهِ، وَأَنْ نَقْتَرِفَ سُوءًا عَلَى أَنْفُسِنَا أَوْ نَجْرَهُ إِلَى مُسْلِمٍ".

د حضرت ابومالك اشعري رضي الله عنه نه روايت دې چه صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمايل اي د الله رسوله! مونږ ته يوه کلمه ارشاد او فرمائي چه هغې لره مونږ سحر او ماښام او د اوده کيدو په وخت کښې وايو نو حضور ﷺ او فرمائيل، تاسو دا وائي: {اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ، وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ أَنَّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، فَإِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَشِرْكِهِ، وَأَنْ نَقْتَرِفَ سُوءًا عَلَى أَنْفُسِنَا، أَوْ نَجْرَهُ إِلَى مُسْلِمٍ} اي د زمکې او اسمانونو پيدا کوونکيه! د غيب او د ظاهر پيژندونکيه! هم ته د هر څيز مالک ئې او فرستې گواه دی چه ستا نه سوا څوک معبود نشته دې - مونږه د خپل نفس د شرارتونو او د شيطان مردود د شرارتونو نه په تاسره پناه غواړو او ددې خبرې نه هم پناه غواړو چه مونږه په خپلو ځانونو باندې د بدې ارتکاب او کړو يا د چا مسلمان دپاره بدې او کړو.

[۵۰۸۴] (۲) قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَبِهَِذَا الْإِسْنَادِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا أَصْبَحَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ: أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ فَتَحَهُ وَنُورَهُ وَتَوْرَهُ وَبَرَكَتَهُ وَهُدَاهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ، ثُمَّ إِذَا أَمْسَى فَلْيَقُلْ مِثْلَ ذَلِكَ".

امام ابوداؤد رحمه الله هم په دې اسناد سره روايت کوي چه رسول الله ﷺ فرمائيلي دي: کله چه په تاسو کښې څوک سبا کړي نو هغه لره پکار دی چه دا کلمات وائي: {أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ فَتَحَهُ وَنُورَهُ وَتَوْرَهُ وَبَرَكَتَهُ وَهُدَاهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ} او کله چه ماښام وی نو هم داسې دې وائي: "

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۵۶) (ضعيف)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۵۷) (ضعيف)

[۵۰۸۵] (۱) حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ جُعْثِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْأَزْهَرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْحَرَّازِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَرِيقُ الْهَوْزِيِّ، قَالَ: "دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَسَأَلْتُهَا بِمَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَحُ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ؟" فَقَالَتْ: لَقَدْ سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْءٍ مَا سَأَلَنِي عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ، كَانَ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ كَبَّرَ عَشْرًا وَحَمْدَ عَشْرًا، وَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَشْرًا، وَقَالَ: سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ عَشْرًا، وَاسْتَغْفَرَ عَشْرًا، وَهَلَّلَ عَشْرًا، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَيْقِ الدُّنْيَا، وَضَيْقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ عَشْرًا، ثُمَّ يَفْتَحُ الصَّلَاةَ".

حضرت شریق ہوزنی فرمائی کہ زہ ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا سے راغلم او د ہغی نہ می پوہنتہ او کرہ کہ رسول اللہ ﷺ بہ کلہ د شپی پاسیدو نو د کوم خیز نہ بہ ئی ابتداء کولہ؟ ہغی او فرمائیل پہ تحقیق سرہ تا زما نہ داسی تپوس کرې دې کہ ددی متعلق مخکسبی زما نہ چا تپوس نہ دې کرې۔ حضور ﷺ کہ کلہ د شپی پاسیدو نو لس خلہ بہ ئی [اللہ اکبر] [لس خلہ] [الحمد لله] [او لس خلہ بہ ئی] [سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ] [لس خلہ بہ ئی] [سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ] [لس خلہ بہ ئی] [استغفر الله] [لس خلہ بہ ئی] [لا اله الا الله] [او بیا بہ ئی] [لس خلہ فرمائیل: {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَيْقِ الدُّنْيَا وَضَيْقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ}] ای اللہ زہ د دنیا او د ورخی د قیامت د تنگی نہ پہ تا سرہ پناہ غوارم۔

دعاء اخر: رسول اللہ ﷺ کہ بہ کلہ د شپی راہیدار شو نو د مانخہ د شروع کولو نہ مخکسبی بہ ئی دا اذکار لوستل، تکبیر «اللہ اکبر» لس کرتہ، تحمید «الحمد لله» لس کرتہ، سبحان اللہ وبحمدہ لس کرتہ، سبحان الملک القدوس لس کرتہ، استغفار لس کرتہ، تہلیل (لا اله الا الله) لس کرتہ، او د دې نہ پس بہ ئی دا لوستل: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضَيْقِ الدُّنْيَا وَضَيْقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ» لس کرتہ۔

[۵۰۸۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ قَاسِعًا، يَقُولُ: سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَنِعْمَتِهِ وَحُسْنِ بَلَايِهِ عَلَيْنَا، اللَّهُمَّ صَاحِبِنَا فَأَفْضِلْ عَلَيْنَا، عَابِدًا بِإِلَهِهِ مِنَ النَّارِ".

د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت دې کہ رسول اللہ ﷺ بہ کلہ پہ سفر کسبی وو او سحر بہ شو نو دا بہ ئی فرمائیل: { سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَنِعْمَتِهِ وَحُسْنِ بَلَايِهِ عَلَيْنَا - اللَّهُمَّ صَاحِبِنَا فَأَفْضِلْ عَلَيْنَا، عَابِدًا بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ } اوری اوریدونکی، حمد دې اللہ لرہ او خہ بنہ نعمتونه او احسان دې د ہغہ پہ مونږ باندې۔ ای اللہ زمونږہ ملگرې جور شہ او پہ مونږ باندې خپل فضل او کرې پہ داسې حال کسبی کہ مونږہ د جہنم د اور نہ پہ اللہ پاک سرہ پناہ غوارو۔

دعاء اخر: { سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَنِعْمَتِهِ وَحُسْنِ بَلَايِهِ عَلَيْنَا اللَّهُمَّ صَاحِبِنَا فَأَفْضِلْ عَلَيْنَا } «عَابِدًا بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ»

حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی کہ نبی کریم ﷺ بہ کلہ پہ سفر کسبی وو نو د سحر

۱: تفر د بہ ابو داود، انظر ما تقدم عند المؤلف برقم: ۷۶۶، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۵۳)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الاقامة ۱۸۰ (۱۳۵۶)، سنن النسائي/قيام الليل ۹ (۱۶۱۶)، عمل اليوم والليلة ۲۵۴ (۵۵۵۰)، مسند احمد (۱۴۳/۶) (حسن صحيح) ۱: صحيح مسلم/الذكر والدعاء ۱۸ (۲۷۱۸)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۶۹) (صحيح)

په وخت به ئې دا دعا وئيله، ددې ترجمه دا ده چه:

اوریدونکی د الله تعالی حمد لره او دهغه د نعمتونو شکر کول او په خپل امتحان کښې زمونږه ښه کارکردگی (اولیده او) واوړیدله، اې الله زمونږه ملگرې جوړ شه او په مونږ باندې خپل فضل او کرې، مونږه د جهنم د اور نه په الله پاک سره پناه غواړو.

مطلب دادې چه مونږ دهغه نعمتونو اقرار کوو او په هغې باندې دالله تعالی حمد او ثنا وایو او ټول آوریدونکی په هغې باندې گواه جوړوو اې الله زمونږ ملگرې شي (په اعتبار د مدد او نصرت سره) او په مونږ باندې فضل او کرې د جهنم نه مو بچ کړي.

[۵۰۸۷] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ مَعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ، قَالَ: كَانَ أَبُو ذَرٍّ يَقُولُ: "مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ: اللَّهُمَّ مَا حَلَفْتُ مِنْ حَلْفٍ، أَوْ قُلْتُ مِنْ قَوْلٍ، أَوْ نَذَرْتُ مِنْ نَذْرٍ، فَمَشِيتُكَ بَيْنَ يَدَيَّ ذَلِكَ كُلِّهِ، مَا شِئْتُ كَانَ وَمَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتَجَاوِزْ لِي عَنْهُ، اللَّهُمَّ فَمَنْ صَلَّيْتَ عَلَيْهِ فَعَلَيْهِ صَلَاتِي، وَمَنْ لَعَنْتَ فَعَلَيْهِ لَعْنَتِي، كَانَ فِي اسْتِثْنَاءِ يَوْمِهِ ذَلِكَ، أَوْ قَالَ: ذَلِكَ الْيَوْمَ".

د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روایت دي چه چا د سحر په وخت کښې دا دعا اولوسته: {اللَّهُمَّ مَا حَلَفْتُ مِنْ حَلْفٍ أَوْ قُلْتُ مِنْ قَوْلٍ أَوْ نَذَرْتُ مِنْ نَذْرٍ فَمَشِيتُكَ بَيْنَ يَدَيَّ ذَلِكَ كُلِّهِ: مَا شِئْتُ كَانَ وَمَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ - اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتَجَاوِزْ لِي عَنْهُ، اللَّهُمَّ فَمَنْ صَلَّيْتَ عَلَيْهِ فَعَلَيْهِ صَلَاتِي، وَمَنْ لَعَنْتَ فَعَلَيْهِ لَعْنَتِي} نو ددې کلماتو لوستونکي به ددغه ورځې د غلطو نه مستثنی وي. (یعنی محفوظ به وي) -

[۵۰۸۸] (۲) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو مَوْدُودٍ، عَنْ سَمِعَةَ ابْنِ عُمَانَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ يَعْنِي ابْنَ عَفَانَ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: "مَنْ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَمْ تُصِبْهُ فِتْنَةٌ بَلَاءٌ حَتَّى يُصْبِحَ، وَمَنْ قَالَهَا حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَمْ تُصِبْهُ فِتْنَةٌ بَلَاءٌ حَتَّى يُمَيِّتَ" وَقَالَ: فَأَصَابَ أَبَانَ بْنَ عُمَانَ الْغَالِبُ، فَجَعَلَ الرَّجُلُ الَّذِي سَمِعَ مِنْهُ الْحَدِيثَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: مَا لَكَ تَنْظُرُ إِلَيَّ؟ قَوَالَ: مَا كَذَبْتُ عَلَى عُثْمَانَ، وَلَا كَذَبَ عُثْمَانُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ الْيَوْمَ الَّذِي أَصَابَنِي فِيهِ مَا أَصَابَنِي غَضِبْتُ فَتَسَبَّحْتُ أَنْ أَقُولَهَا.

د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه نه روایت دي چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله اوریدلي دي: چه چا د ماښام په وخت کښې دا دعا درې ځله اولوسته نو ده ته به تر د سبا پورې اچانک مصیبت نه راځي. {بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ}: او چا چه د سبا په وخت کښې درې ځله دا کلمات اووې نو هغه ته به تر ماښامه پورې اچانک مصیبت نه راځي. "راوی بیان کوی چه ددې حدیث روایت کوونکي ابان بن عثمان فالج وهلي وو نو د هغه نه حدیث اوریدو والا هغه ته په تعجب سره کتل (چه بیا دا فالج څنگه په تا باندې راغی) نو هغه او فرمائیل: څه شوې دی ما ته ولي گوري؟ په الله قسم ما په حضرت عثمان رضي الله عنه باندې دروغ نه دی وئيلي او نه حضرت عثمان رضي الله عنه په حضور صلی الله علیه و آله باندې دروغ

(۱): تفرد به أبو داود (ضعيف الإسناد)

(۲): سنن الترمذي للدعوات ۱۳ (۳۳۸۸)، سنن ابن ماجه للدعاء ۱۴ (۳۸۶۹)، (تحفة الأشراف: ۹۷۷۸)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۷۲، ۶۲/۱) (صحيح)

وئیلې دی لیکن په کومه ورځ باندې چه ما ته فالج راغې زه په هغه ورځ باندې په غصه کښې وم او زمانه دا کلمات هیر شوې وو -

بله دعاء: {بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ} درې کرته د سحرې او درې کرته ماښام، رسول الله ﷺ او فرمائیل چه څوک داسې کوی نو هیڅ ناگهانی مصیبت به هغه ته نه رسیږي دې حدیث لره د رسول الله ﷺ نه نقل کونکي سیدنا عثمان رضی الله عنه دې، او د هغوی نه نقل کونکي د هغوی خوښ ابان رضی الله عنه دې. او د ابان نه روایت کونکي راوی نامعلوم الاسم دې یو ځل ابان رضی الله عنه فالج او هلو نو هغه نامعلوم الاسم سړی د هغه طرف ته کتل شروع کړل (یعنی په دې لحاظ که هغه حدیث صحیح وو کوم چه تا بیان کړې وو نو ته فالج ولې او هلی، ابان رضی الله عنه د هغه په اعتراض باندې پوهه شو نو هغوی په جواب کښې اووې چه څه خبره ده ولې ماته گوري په الله پاک قسم چه ما دا حدیث د خپل والد عثمان رضی الله عنه نه نقل کړې او نه عثمان رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه حدیث غلط نقل کړې دې، اصل کښې خبره دا ده چه په کومه ورځ باندې زه فالج او هلم نو هغه ورځ ماته په څه خبره باندې غصه راتله چه دهغې په وجه باندې د دې لوستل مانه هیر شو. او گوري څومره د یقین خبره ده.

[۵۰۸۹] (۱) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَاصِمٍ الْأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو مَوْدُودٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ عُثْمَانَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ لَمْ يَذْكُرْ قِصَّةَ الْفَالَجِ.

محمد بن کعب د ابان بن عثمان نه، او هغوی د حضرت عثمان رضی الله عنه نه مذکوره بالا حدیث روایت کړې دې -

[۵۰۹۰] (۲) حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، عَنْ عَبْدِ الْجَلِيلِ بْنِ عَظِيمَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي يَكْرَةَ، أَنَّهُ قَالَ لِأَبِيهِ: "يَا أَبَتِ إِنِّي أَسْمَعُكَ تَدْعُو كُلَّ عِدَاةٍ: اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يُعِيدُهَا ثَلَاثًا حِينَ تُصْبِحُ وَثَلَاثًا حِينَ تَمْسِي، فَقَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو بِهِمْ، فَأَنَا أَحِبُّ أَنْ أُسْتَنْ بِسُنَّتِهِ، قَالَ عَبَّاسٌ فِيهِ: وَتَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يُعِيدُهَا ثَلَاثًا حِينَ تُصْبِحُ وَثَلَاثًا حِينَ تَمْسِي فَتَدْعُو بِهِمْ، فَأَحِبُّ أَنْ أُسْتَنْ بِسُنَّتِهِ، قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دَعَاؤُ الْمَكْرُوبِ: اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسٍ طَرَفَةَ عَيْنٍ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ"، وَبَعْضُهُمْ يَزِيدُ عَلَى صَاحِبِهِ.

د حضرت عبد الرحمن بن ابوبکره رضی الله عنه نه روایت دې هغه خپل پلار ته اووې: ابا جان زه ستا نه اورمه چه ته هر سحر دا کلمات وائي: {اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ} تاسو دا دعا درې ځله لولئ نو هغه او فرمائیل بهي شکه ما د رسول الله ﷺ نه دا دعا اوریدلې ده چه هغه به لوستله - نو زه خوښوم چه د هغه په سنتو باندې عمل او کړم - [بل راوی] عباس (بن عبد العظیم) په خپل روایت کښې وئیلې دی او هغه به دا دعا هم وئيله:

۱: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۹۷۷۸) (صحیح)

۲: تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۶۸۵)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴۲/۵) (حسن الإسناد)

{اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ} دې لره به ئې د سحر په وخت کښې درې ځله لوستله او د ماښام به ئې هم لوستله - - (نو هغه اوفرمائيل، زه خوښه وم چه د حضور ﷺ په سنتونو باندې عمل او کړم - اووې فرمائيل: چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل: د پريشان حال دپاره دا دعا ده: {اللَّهُمَّ رَحِمَتُكَ أَزْجُو، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ} اي الله زه ستا د رحم اميدواريم، ته د سترگې د رف برابر هم مالره خپل نفس ته مه حواله کوه او زما تمام معاملات درست کړې، ستا نه علاوه د عبادت څوک لائق نشته دې - په دې روايت کښې عباس بن عبد العظيم او محمد بن مثنى بعضې کلمات د يو بل زيات وئيلي دي -

دعاء اخر: {اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ} رسول الله ﷺ به دا دعاء سحر او ماښام درې درې کرته لوستله.

دعاء اخر: {اللَّهُمَّ رَحِمَتُكَ أَزْجُو، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ} رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه کوم انسان ته څه مصيبت او پريشاني اورسيږي نو هغه له پکار دي، چه دا دعاء اولولي، دې دعاء ته رسول الله ﷺ دعوات المكروب فرمائيلي ده.

[۵۰۹۱] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْهَالِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ سَمِيِّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ: سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَمُحَمَّدٍ مِائَةً مَرَّةً، وَإِذَا أَمْسَى كَذَلِكَ، لَمْ يَوَافِ أَحَدًا مِنَ الْخَلَائِقِ بِمِثْلِ مَا وَافَى".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ فرمائيلي دي: هکوم سړې چه د سبا په وخت کښې سل ځله {سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَمُحَمَّدٍ} اوواڼي اوهم دغه شان ماښام هم اوواڼي، نو په مخلوقاتو کښې به څوک داسې نه وي چه هغه به دومره ثواب بيا موندلې وي

دعاء اخر: {سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَمُحَمَّدٍ} سحر او ماښام سل سل کرته، ددې په باره کښې رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه کوم انسان داسې کوي نو په مخلوق کښې به يو سړې هم د هغه مرتبي ته او نه رسيږي، يعنې په هغه خلقو کښې کوم چه دا نه لولي

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا رَأَى الْهَيْلَالَ

باب ۱۰۱، ۱۰۲ - د نوي مياشتې د ليدو دعا

[۵۰۹۲] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، أَنَّهُ بَلَغَهُ "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَأَى الْهَيْلَالَ، قَالَ: "هَيْلَالٌ خَيْرٌ، وَرُشْدٌ هَيْلَالٌ خَيْرٌ، وَرُشْدٌ هَيْلَالٌ خَيْرٌ، وَرُشْدٌ آمَنْتُ بِالَّذِي خَلَقَكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرٍ كَذَا، وَجَاءَ بِشَهْرٍ كَذَا".

حضرت قتاده رضي الله عنه ته دا روايت رسيدلې دي چه کله به نبي کريم ﷺ نوې مياشت اوليده نو فرمائيل به ئې: {هَيْلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ هَيْلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ هَيْلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ آمَنْتُ بِالَّذِي خَلَقَكَ} د

(١): صحيح مسلم للذكر والدعاء ۱۰ (۲۶۹۲)، سنن الترمذي للدعوات ۵۹ (۳۴۶۹)، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۶۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۷۱/۲) (صحيح)
(٢): تفرد به ابو داود (ضعيف الإسناد)

خير او د هدايت مياشت، د خير او هدايت مياشت، د خير او هدايت مياشت ما ايمان راوړي دې په هغه ذات باندې چه ته ئې پيدا كړې ئې - حضور ﷺ به دا درې ځله فرمائيل - ددې ورستو به ئې فرمائيل: **{(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذَا وَ جَاءَ بِشَهْرِ كَذَا)}** حمد هغې الله لره دې چه فلاں مياشتې لره ئې بوتله او فلاں مياشت ئې راوستله -

د رسول الله ﷺ معمول وو چه كله به ئې د اولې شپې مياشت اوليده نو دا دعاء به ئې لوستله: **﴿ هَلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ هَلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ هَلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ آمَنْتُ بِاللَّهِ خَلَقَكَ ﴾** دا هم درې كړته، د دې نه پس به ئې دا لوستل: **﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذَا وَ جَاءَ بِشَهْرِ كَذَا ﴾** دواړو ځايونو كښې به د كذا په ځاينې د هغه مياشت نوم اخستلې شى، يعنې هغه مياشت چه تير شوه او بل ځاينې كښې هغه مياشت كومه چه شروع شوه، مثلاً: **الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرِ ذِي الْقَعْدَةِ وَ جَاءَ بِشَهْرِ ذِي الْحِجَّةِ**.

او د دې نه په روستو روايت كښې دى: **﴿ كَانَ إِذَا رَأَى الْهَلَالَ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ ﴾**

[۵۰۹۳] **(حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ جُبَابٍ أَخْبَرَهُمْ، عَنْ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ قَتَادَةَ، "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَأَى الْهَلَالَ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي هَذَا الْبَابِ حَدِيثٌ مُسْنَدٌ صَحِيحٌ.**

د حضرت قتاده رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ به كله مياشت اوليده نو خپل مخ به ئې د هغې نه اړولو - (بيا به ئې دعا كوله) امام ابوداود رحمته الله فرمائى چه په دې مسئله كښې څه مرفوع حديث وارد نه دې -

چه كله به رسول الله ﷺ سپوږمى اوليده نو خپل مخ مبارك به ئې د هغې نه واړولو، د دې حديث راوى قتاده دې او پورته چه كومه دعاء تيره شوې ده، د هغې راوى هم قتاده دې د دې نه په ظاهر كښې دا په فهم كښې راځي چه مراد دا دې چه د مذكوره دعاء لوستلو په وخت به رسول الله ﷺ داسې كول چه د چا دا وهم او شبه پيدا نه شى چه د سپوږمى نه دعاء غوښتلې كيږي. والعياذ بالله تعالى، كذا فى البذل نقل عن تقرير الكنكوهي.

باب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ

باب ۱۰۲، ۱۰۳ - ذكر كونه د وتلو په وخت كښې دعا

يعنې كورته د داخلیدو دعاء، په دې باب كښې مصنف رحمته الله زمونږ د نسخې موافق درې احاديث ذكر كړي دى خو په اولنو دوه احاديثو كښې چه كومه دعا ذكر ده هغه د كور نه د بهر راوتلو ده، خو په دريم حديث كښې چه كومه دعاء ذكر ده هغه د دخول بيت ده: **﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ رَبُّنَا تَوَكَّلْنَا لَمْ لَيْسَلَمْ عَلَى أَهْلِهِ ﴾** (۱) رسول الله ﷺ او فرمائيل چه كله انسان په خپل كور كښې داخلېږي نو

(۱) تفرد به أبو داود (ضعيف الإسناد)

(۲) في هامش الحصن: قوله المولج بكسر اللام فقط في أصل الجلال، ويفتحها في أصل الأصيل والاول هو المعول فانه نظير الموعد وشبه الموعد، ولعل وجه الفتح هو المشكلة لقوله وخير المخرج مع انه من لزوم ما لا يلزم الي آخر ما فيه

هغه له پکار دی چه اول دا دعاء اوکړی او بیا دې د خپل کور خلقو ته سلام اوکړی.

[۵۰۹۴] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: "مَا خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَيْتِي قَطُّ إِلَّا رَفَعَ طَرَفَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أَضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزِلَّ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ".

د ام المؤمنين حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به کله زما د کور نه وتلو نو خپل نظر به نبي اسمان طرف ته اوچت کړو او دا دعا به نبي لوستله: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أَضَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزِلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ)) اي الله زه په تاسره پناه غواړم ددې خبرې نه چه زه گمراه شم يا گمراه کړې شم، يا اوخویرم يا اوخوه یولي شم يا ظلم اوکړم يا زما سره ظلم اوکړې شی، يا د څه جهالت کار اوکړم يا زما سره څه د جهالت برتاؤ اوکړې شی.

او د وتلو دعاء کومه چه په دې حدیث کښې ذکر ده: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أَضَلَّ أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزِلَّ أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أَظْلَمَ أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ)) او په حدیث کښې دا هم دی ام سلمه رضی اللہ عنہا فرمائی چه کله به هم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما د کور نه وتلو نو د آسمان طرف ته به نبي سترگې مبارکې اوچتولو سره دا دعاء لوستله.

او د دې باب په دویم حدیث کښې دا دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه کوم انسان د کور نه د وتلو په وخت دا دعاء لولی: ((بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)) نو ورته وئیلې شی یعنی من جانب الله تعالى هُدَيْتَ وَكُفَيْتَ وَوَقَيْتَ. چه ته په هدايت باندي نبي او د هر شر نه ستا کفايت او حفاظت اوکړې شو.

[۵۰۹۵] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو إِبْرَاهِيمَ بْنُ الْحُسَيْنِ الْخُثْعِيُّ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ مِنْ بَيْتِهِ، فَقَالَ: بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، قَالَ: يُقَالُ جَيْبُذٍ: هُدَيْتَ وَكُفَيْتَ وَوَقَيْتَ، فَتَنَحَّى لَهُ الشَّيَاطِينُ، فَيَقُولُ لَهُ شَيْطَانٌ آخَرُ: كَيْفَ لَكَ بِرَجُلٍ قَدْ هُدِيَ وَكُفِيَ وَوَقِيَ".

د حضرت انس بن مالک رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله او فرمائیل: چه کله بنده د کور نه اوځی او دا کلمات او وائی: ((بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)) د الله عز وجل په نوم سره، زه توکل کووم په الله پاک باندي، د څه شر او د بدی نه حفاظت او د څه نیکی او د خیر حاصلول د الله پاک د مدد نه بغیر ممکن نه دی. نو په دغه وخت کښې ده ته وئیلې شی، تاته هدايت میلاؤ شو ستا کفايت اوکړې شو او ته محفوظ کړې شوې (د هر مصیبت نه) چنانچه شیاطین دده نه لرې کیږی او دویم شیطان دوی ته وائی چه ستا داؤ به په داسې سړی باندي څنگه اوچلیږی چه هغه ته هدايت کړې شوې دې، د هغه کفايت کړې شوې دې، او هغه محفوظ کړې شوې دې.

(۱) سنن الترمذي/الدعوات ۳۵ (۳۴۲۷)، سنن النسائي/الاستعاذة ۲۹ (۵۴۸۸)، ۶۴ (۵۵۴۱)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۱۸ (۳۸۸۴)، (تحفة الأشراف: ۱۸۱۶۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۲۲، ۳۱۸، ۳۰۶۷) (صحيح)

(۲) سنن الترمذي/الدعوات ۳۴ (۳۴۲۶)، سنن النسائي/لغى اليوم والليلة (۸۹)، (تحفة الأشراف: ۸۹) (صحيح)

او د حضرت گنگوهی په تقریر کښې دی د دې دعا په مناسبت کښې چه سرې ترڅو په خپل کور کښې وی نو د فتنو او مصیبتونو نه په امن وی پس کله چه هغه د کور نه اوځی نو شیطان ورپسې اولگی او هغه سره اوسېږی او هغه باندې جهگرې وغیره کوی پس کله چه د کور نه وتونکې د الله پاک پناه او غواړی د هغه څیز نه د کوم نه چه رسول الله ﷺ پناه غوښتلې ده او د رسول الله ﷺ دا بیان کړې دعا لولی نو شیطان د هغه نه بیل شی.

بَاب مَا يَقُولُ الرَّجُلُ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ

باب: کورته چه داخلېږی نو څه به وائی:

[۵۰۹۶] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ ابْنُ عَوْفٍ وَرَأَيْتُ فِي أَصْلِ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنِي هَمَّضَمٌ عَنْ شُرَيْحٍ عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا وَلَجَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ، فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ وَحَسْبِ اللَّهُ".

د حضرت ابو مالک اشعری رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: چه کله یو سرې خپل کور ته داخلېږی نو هغه لره پکار دی چه دا دعا او وائی: {اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ وَحَسْبِ اللَّهُ} او بیا دې خپل کور والوته سلام او کړی.

بَاب مَا يَقُولُ إِذَا هَاجَتِ الرِّيحُ

باب: ۱۰۲، ۱۰۴- تیزه هوا چه چلیږی نو کومه دعا به وائی

[۵۰۹۷] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، وَسَلَمَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "الرِّيحُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ، قَالَ سَلَمَةُ: قُرُوءُ اللَّهِ تَأْتِي بِالرَّحْمَةِ، وَتَأْتِي بِالْعَذَابِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا، فَلَا تُسَبِّهُوا وَسَلُّوا اللَّهَ خَيْرَهَا، وَاسْتَعِيدُوا بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلې دی هغه فرمائیل: هوا د الله د رحمت نه ده - "سلمه بن شبيب فرمائی د الله دا روح کله رحمت راولی او کله عذاب هم راولی کله چه تاسو دا اووینی او دې ته بد رد مه وائی، بلکې د الله نه ددې د خیر سوال کوئ او ددې د شر نه په الله سره پناه غواړئ -"

[۵۰۹۸] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهَبٍ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو، أَنَّ أَبَا النَّضْرِ حَدَّثَهُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: "مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۵۸) (ضعيف) (تراجم الألباني ۱۴۴)

(۲): سنن ابن ماجه/الأدب ۲۹ (۳۷۲۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۳۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۵۰، ۲۶۷، ۴۰۹، ۴۳۶، ۵۱۸) (صحيح)

(۳): صحيح البخاري/لبه الخلق ۵ (۳۲۰۶)، تفسير سورة الأحقاف (۴۸۲۹)، الأدب ۶۸ (۶۰۹۳)، صحيح مسلم/الاستسقاء ۳ (۸۹۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۳۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/تفسير القرآن ۴۶ (۴۸۲۸)، سنن ابن ماجه/الدعاء ۲۱ (۶۰۹۲)، مسند احمد (۱۹۰/۸) (صحيح)

مُسْتَجِيعًا ضَاحِكًا حَتَّى أَرَى مِنْهُ هَوَاتِهِ، إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ وَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْمًا أَوْ رِيحًا عَرَفَ ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، النَّاسُ إِذَا رَأَوْا الْغَيْمَ فَرَحُوا رَجَاءً أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْمَطَرُ، وَأَرَأَيْكَ إِذَا رَأَيْتَهُ عَرَفْتَ فِي وَجْهِكَ الْكَرَاهِيَّةَ، فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، مَا يُؤْمِنُنِي أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ قَدْ عَذِبَ قَوْمٌ بِالرَّيْحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ، فَقَالُوا: هَذَا عَارِضٌ مُمِطِرُنَا".

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چې ما چرته کښې نه دی لیدلې چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به دومره په زوره سره خندلې وی چې زه د هغه ژبې لره اووینم، حضور صلی اللہ علیہ وسلم به مسکې کیدو. کله چې به وریځ یا تیزه هوا چلیده نو د پریشانۍ غوندې یو کیفیت به د هغه په مخ باندې ظاهریدو. ما عرض اوکړو ای د الله رسوله! خلق چې کله وریځ وینی نو خوشالیرې په دې امید باندې چې ددې نه به باران کیږي او زه وینم چې کله تاسو دا اووینئ نو ستاسو په مخ باندې پریشانۍ غوندې راځي حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ای عائشې! مالره دا یره بی آرامه کوی چې چرته کښې په دې کښې عذاب نه وی، بې شکه یو قوم ته د هوا په ذریعې سره عذاب ورکړې شوې وو. او یو قوم عذاب اولیدو نو خلقو اووې: { هَذَا عَارِضٌ مُمِطِرُنَا } دا وریځ ده ددې نه به په مونږ باندې باران کیږي.

سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چې ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم کله هم په تیزه خند نه دی لیدلې (چې په هغې سره تالو ښکاره شی)، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به بس تبسم فرمائیلو او د هغوی دا حال وو چې کله به ئې په آسمان باندې وریځ اولیده یا په تیزه هوا چلیده نو د هغې اثر به د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مخ مبارک نه پیژندلې کیدو، یعنی ویره، هغه فرمائی چې ما عرض اوکړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خلق خو چې کله وریځ وینی نو خوشحالیرې د باران په توقع باندې او زه تاسو وینم چې کله تاسو وریځ وینی نو ستاسو په مخ باندې غم محسوسیږي. په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چې څه خیز ما مطمئن کولې شی په وریځ کښې د عذاب کیدو نه، په تحقیق سره بعض قومونو ته عذاب ورکړې شوې دې د هوا په ذریعې، یعنی قوم عاد، د هود علیه السلام قوم، او په تحقیق سره بعض قومونو د عذاب یعنی وریځ چې په هغې کښې عذاب وو یعنی ثمود د صالح علیه السلام قوم هغوی د دې وریځې په لیدو باندې اووې چې دا په مونږ باندې اوبه راوړونکې ده، د دې آیت کریمه طرف ته اشاره ده: { فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُمِطِرُنَا الْخ }

[۵۰۹۹] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْيَعْقُوبِ بْنِ شَرِيحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَأَى نَاسِئًا فِي أَفْقِ السَّمَاءِ تَرَكَ الْعَمَلَ وَإِنْ كَانَ فِي صَلَاةٍ، لَمْ يَقُولْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، فَإِنْ مَطَرًا، قَالَ: اللَّهُمَّ صَيِّبًا هَنِيئًا".

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چې کله به نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د آسمان په کناره باندې د وریځې څه ټکرا اولیده نو کار وغیره به ئې پریځودو او که چېرې په مونږ کښې به وو او بیا به ئې دا دعا کووله - {اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا} ای الله زه ددې د شر نه په تاسره پناه

(۱): سنن ابن ماجه/الدعاء ۲۱ (۳۸۸۹)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۴۶)، وقد أخرجه: سنن النسائي / الاستسقاء ۱۵ (۱۵۲۲) (صحيح)

غوارم، او که باران به شو نو دا به ئی فرمائیل: {اللَّهُمَّ صَيِّبًا هَنِيئًا} ای الله دې لره ښه وریدونکې نفع آور او مبارک او گرځوي.

﴿إِذَا رَأَى نَاشِئًا فِي أَفْقِ السَّمَاءِ تَرَكَ الْعَمَلَ الْخ﴾ یعنی کله به چه رسول الله ﷺ وریځ اوچته اولیده په اسمان کښې نو اول به چه په کوم کار کښې مشغول وو هغه به ئی پریخودلو اگر چه په مانځه کښې به وو یعنی نفل مونځ، او که مطلق مونځ مراد کړې شی نو بیا به د دې ترک نه مراد تاخیر وی، او رسول الله ﷺ به دا دعاء لوستله: ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا﴾ پس که د دې نه پس به باران وریدلو نو بیا به ئی دا دعاء کوله: ﴿اللَّهُمَّ صَيِّبًا هَنِيئًا﴾

بَاب مَا جَاءَ فِي الْمَطَرِ

بابه ۱۰۴، ۱۰۵ - د باران بیان

[۵۱۰۰] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُسَدَّدُ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: "أَصَابَنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَطَرٌ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَسَرَتْوَبُهُ عَنْهُ حَتَّى أَصَابَهُ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لِمَ صَنَعْتَ هَذَا؟ قَالَ: لِأَنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ."

د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې هغوی فرمائی چه مونږه د نبی کریم ﷺ سره وو او باران شروع شو نو رسول الله ﷺ اووتلو او د خپل جسم نه ئی کپړا لري کړه تردې پورې چه باران دهغه په جسم باندې اولگیدو مونږ عرض اوکړو ای د الله رسوله اتاسو داسې ولې اوکړل؟ حضور ﷺ او فرمائیل ځکه چه دا د خپل رب د طرف نه اوس اوس راغلي دي.

د حدیث الباب مضمون دا دې: سیدنا انس رضی الله عنه فرمائی چه د یو ځل واقعده مونږ رسول الله ﷺ سره وو (ظاهره دا ده چه په سفر کښې) پس باران شروع شو نو هغوی د دننه نه بهر راغلل (په ظاهره دخیمې نه) او د خپل بدن نه ئی کپړه لري کړه خادر وغیره کومه ئی چه اچولې وه، تر دې چه د باران اوبه د رسول الله ﷺ په بدن باندې اولگیدې، مونږ عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ تاسو داسې ولې اوکړل نو هغوی او فرمائیل ځکه چه دا تازه په تازه د الله پاک د طرف نه راروانې دی یعنی د پورته نه راځی الله پاک هم بره دې ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾ امام نووی رحمه الله فرمائی چه باران د الله پاک رحمت دې کوم چه تازه تازه د پورته نه راروانې دی نو رسول الله ﷺ به د هغې نه برکت حاصلولو.

بَاب مَا جَاءَ فِي الدِّيَكِ وَالْبَهَائِمِ

بابه ۱۰۵، ۱۰۶ - د چرکه او د نورو ځناورو بیان

[۵۱۰۱] (۲) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتَيْبَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَسْبُوا الدِّيَكِ، فَإِنَّهُ يُوقِظُ لِلصَّلَاةِ".

(۱): صحيح مسلم / صلاة الاستسقاء ۲ (۸۹۸)، سنن النسائي الكبرى (۱۸۳۷)، (تحفة الأشراف: ۲۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۳/۳، ۲۶۷) (صحيح)

(۲): تقرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۷۵۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۱۵/۴، ۱۹۳/۵) (صحيح)

د حضرت زید بن خالد رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه چرگ ته کنخل مه کوئی خکه چه دا د مونغ دپاره رابیدارول کوی -

(لَا تَسُبُّوا الذِّكْرَ فَإِنَّهُ يُوقِظُ لِلصَّلَاةِ) چرگ ته بدی ردی مه وایی خکه چه هغه مانخه دپاره پاسوی، د تهجد او د سحر، د دی نه پس په بل روایت کنسې دی

[۵۱۰۲] (حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الذِّكْرِ، فَسَلُّوا اللَّهَ تَعَالَى مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا، وَإِذَا سَمِعْتُمْ نَهْيَ الْحِمَارِ، فَتَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ شَيْطَانًا".

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کله چه تاسو د چرگ اواز واورئ نو د الله تعالی نه د هغه د فضل سوال کوئ بی شک هغه به فرشتې لیدی وی او کله چه تاسو د خر اواز واورئ نو د شیطان نه په الله پاک سره پناه غواړئ، بی شک هغه شیطان لیدلې دی -

چه کله د چرگانو آوازونه واورئ (کوم ته چه مونږ بانگ وایی) نو د الله پاک نه د هغه د فضل سوال او کوئ خکه چه دا چرگ د ملائکو په لیدو بانگ وائی، او کله چه تاسو د خر اواز واورئ (یعنی د هغه رمبارې) نو د الله پاک پناه غواړئ د شیطان نه په دی وجه خکه چه خر د شیطان په لیدو چغه وهی.

(ایا چرک همیشه د فرشتې په لیدو اواز کوی؟)

د حضرت گنگوهی په تقریر کنسې دی چه دا مطلب نه دی چه چرگ کله هم آواز کوی نو د فرشتو په لیدو ئې کوی، هم دغه شان چه خر کله هم آواز کوی نو د شیطان په لیدو باندې بلکه د هغوی د آوازونو اسباب نور هم دی، خو چونکه دا معلومه نه ده چه دا آواز د خه وجې نه دی، کیدی شی چه په دی وجه باندې وی چه هغه فرشته اولیده او هغه شیطان اولیدو لهذا دا دعاء هر وخت کول پکار دی، او مستحب ده، او د فرشتو د لیدو په وخت کنسې د دعاء استحباب په دی وجه وی چه دعاء د اولیاء او مقربین په گاوند کنسې قبلیری او کوم خاڼې کنسې چه د صالحینو وجود وی هلته برکت نازلیری.

او د دی نه په روستو روایت کنسې دی

بَابُ نَهْيِ الْحَمِيرِ وَنَبَاحِ الْكِلَابِ

بابه د خراود سپی اواز

[۵۱۰۳] (حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا سَمِعْتُمْ نَبَاحَ الْكِلَابِ وَنَهْيَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ، فَتَعَوَّذُوا بِاللَّهِ، فَإِنَّهُنَّ يَرَيْنَ مَا لَا تَرَوْنَ".

د حضرت جابر بن عبد الله بیان دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: کله چه تاسو د شپې د خراود

۱: صحيح البخاري/بدء الخلق ۱۵ (۳۳۰۳)، صحيح مسلم/الذكر والدعاء ۲۰ (۲۷۲۹)، سنن الترمذي/الدعوات ۵۷ (۳۴۵۹)، (تحفة الأشراف: ۱۳۶۲۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۶۲، ۳۲۱، ۳۶۴) (صحيح)

۲: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۲۴۹۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۰۶۳) (صحيح)

سپی آواز و اورئ نو د الله نه پناه طلب کری. بی شکله دا هغه څه وینی چه هغه تاسو نه وینی. چه کله تاسو خلق د شپې د سپو د غپاری آواز و اورئ یا د خرونو نو په دغه وخت کبښې د الله پاک نه پناه غواری ﴿فَإِنَّهُمْ يَرْتَنّوْنَ مَا لَا تَرَوْنَ﴾ ځکه چه بیشکه دا ځناور هغه څیزونه وینی کوم چه تاسو ته نه ښکاره کیږی شیاطین او آفتونه د اسمان نه نازلیدونکی.

[۵۱۰۴] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ بْنِ حُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ وَغَيْرِهِ، قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَقْلُوا الْخُرُوجَ بَعْدَ هَذَاةِ الرَّجُلِ، فَإِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى دَوَابَّ يَبْشُرْنَ فِي الْأَرْضِ"، قَالَ ابْنُ مَرْوَانَ: فِي تِلْكَ السَّاعَةِ، وَقَالَ: فَإِنَّ لِلَّهِ خَلْقًا، ثُمَّ ذَكَرْنَا بَاحَ الْكَلْبِ وَالْحَمِيرِ نَحْوَهُ، وَزَادَنِي حَدِيثُهُ، قَالَ ابْنُ الْهَادِ: وَحَدَّثَنِي شُرَحْبِيلُ الْحَاجِبُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

د حضرت جابر بن عبد الله او د حضرت علي بن عمر بن حسين بن علي عليه السلام نه روایت دي هغوی فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل کله چه د قدمونو د آواز بندیدل اوشی نو ډیر کم بهر ته اوځی. بی شکله د الله تعالی په مخلوق کبښې څه ځناور دی چه هغې لره الله پاک خوره وی. ابراهیم بن مروان فرمائی چه په دغه وخت کبښې مه اوځی او د [فان لله دواب] په ځانې باندې ئې دا الفاظ وئیلې دي [فان لله خلقا] بیانی د څر او د سپی د آواز ذکر کړې دي، لکه څنگه چه په مذکوره روایت کبښې دی.

﴿أَقْلُوا الْخُرُوجَ بَعْدَ هَذَاةِ الرَّجُلِ﴾ رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائی چه د قدمونو د سکون نه پس (یعنی کله چه خلق گرځیدل د شپې په وخت کبښې بند کړی، نو د کورونو نه بهر وتل کم کړی، ځکه چه د الله پاک مخلوق ډیر داسې دي کوم چه په دې وخت کبښې یعنی د شپې په وخت کبښې په زمکه باندې خواره کړی، یعنی ضرری ځناور او جنات وغیره، لهذا د شپې په سرکونو باندې د گرځیدلو نه احتیاط کول پکار دی.

بَابُ فِي الصَّبِيِّ يُولَدُ فَيُؤَذَّنُ فِي أُذُنِهِ (۲)

باب: ۱۰۶، ۱۰۷ - د ماشوم په غوږ کبښې د آذان کولو بیان:

[۵۱۰۵] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَاصِمُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَدْنَى فِي أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ بِالصَّلَاةِ".

حضرت عبید الله بن رافع د خپل پلار نه روایت کوی هغه فرمائی چه کله سیده فاطمې عليها السلام حضرت حسن بن علی عليه السلام لره اوزیږولو نو ما اولیدل چه رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه په غوږ کبښې د مونځ والا آذان کړې وو.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۱۳۸، ۲۲۵۵، ۲۲۷۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳/۳۵۵) (صحيح)

(۲) في هامش البذل نقلًا عن حاشية شرح الاقناع ۲۷۲/۴ يسن ايضا ان يقرأ في اذن المولود قل هو الله احد قال بعضهم خاصيتها ان من فعل به ذلك لم يزن مدة عمره (اصح)

(۳) سنن الترمذي ۱۷ (۱۵۱۴)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۲۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹/۶، ۳۹۱، ۳۹۲) (ضعيف)

سیدنا ابورافع رضی اللہ عنہ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آزاد کړې شوي غلام او خادم فرمائی چه کله د فاطمي رضی اللہ عنہا خوني سیدنا حسن رضی اللہ عنہ پیدا شو نو ما اولیدل چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه په غوږ کښې اذان ورکړو، د دې حدیث نه د نوی پیدا شوی ماشوم په غوږ کښې د اذان سنیت ثابتیږي. او په شرح السنه کښې روایت دې چه عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ به د ماشوم په ښي غوږ کښې اذان او په گس غوږ کښې اقامت کولو. (عون عن المرقاة) وهکذا فی حاشية الترمذی، د اقامت په باره کښې حافظ په تلخیص کښې لیکلې دی چه یو مرفوع حدیث هم دې: اخرجه ابن السنی من حدیث الحسین بلفظ من ولد له مولود فاذن فی اذنه الیمنی واقام فی الیسری لم تضربه ام الصبیان، وام الصبیان هی التابعة من الجن (عون).

په بل روایت کښې دی سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته به ماشومان راوستلي شو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د هغوی دپاره د برکت دعاء فرمائیله او د هغوی تحنیک به ئي هم فرمائیلو،

[۵۱۰۶] (١) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُسَيْبٍ. وَحَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو اسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتِي بِالصَّبْيَانِ، فَيَذَعُهُنَّ بِالْبَرَكَةِ، زَادِيُوسُفٌ: وَيَحْنِكُهُنَّ، وَلَمْ يَذْكُرْ بِالْبَرَكَةِ.

د حضرت عائشي رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته به واره بجی راوستي شو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم به د هغوی دپاره د برکت دعاگانې کولې. یوسف بن موسیٰ مزید فرمائیلي دی ... چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم به د هغوی تحنیک هم کولو ... او د برکت ذکر ئي نه دې کړې. د تحنیک ذکر اوس خو بابونه مخکښې شوې دې، او د باب په دریم روایت کښې دی سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی:

[۵۱۰۷] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَطَّارُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَمْرِ حُمَيْدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَلْ رَبِّي، أَوْ كَلِمَةٌ غَيْرَهَا فِيكُمْ الْمُغْرَبُونَ؟ قُلْتُ: وَمَا الْمُغْرَبُونَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمُ الْجَنُّ".

د حضرت عائشي رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ماته او فرمائیل چه آیا په تاسو کښې خوک مغرب هم موندلې شوې دی؟ ما عرض اوکړو د مغرب نه څه مراد دی حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل هغه ماشوم چه په هغه کښې جن [پیرې] شریک شوې وی. قوله: « قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « هَلْ رَبِّي - أَوْ كَلِمَةٌ غَيْرَهَا - فِيكُمْ الْمُغْرَبُونَ - قُلْتُ وَمَا الْمُغْرَبُونَ قَالَ « الَّذِينَ يَشْتَرِكُ فِيهِمُ الْجَنُّ » »

چه یوه ورځ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما نه تپوس اوکړو چه آیا په تاسو کښې مغربین (۲) هم په کتلو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۵۴، ۱۷۲۴۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۷۶) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۷۸) (ضعيف الإسناد)

(۳) دا د اسم فاعل صيغه ده د باب تفعيل نه هم مستعمل دې او د باب افعال نه هم ولفي البذل قيل المغرب من الانسان من خلق من ماء ماء الانسان والجن وكتب عليه الشيخ في هامشه فيكون الحديث حجة لمن قال انهم يتناكحون والمسئلة خلافته مبسوطة في الفتح ۲۱۷/۶ ولفي الشامي ۲۸۱/۲ ولا يجوز نكاح الاتس مع الجن واجازه الحسن البصري

کښې راځي، يعنې موندلې شي، هغه فرمائي ما تپوس او کړو چه مغربين څوک دی؟ نو رسول الله ﷺ اوفرماييل چه په چا کښې د جناتو شرکت وي، يعنې د چا په پيدائش او وجود کښې چه د هغوی شرکت وي، چه د هغې نه مراد شيطان دې، او د شرکت نه مراد شرکت فی الجماع دې شارحينو ليکلې دی چه د کومې جماع په وخت بسم الله او نه لوستلې شي په هغې کښې د شيطان شرکت پيدا شي يعنې بې بسم الله اولاد او داسې ماشوم ته مغرب او وئيلې شو چه هغه کښې يو عرق غريب داخل شوې دې يعنې د غير جنس نسب په هغه کښې شامل شوې دې، او دويم قول د مغربين په باره کښې دا دې چه د دې نه مراد اولاد زنا دې او د مشارکه نه مراد د شيطان انسان لره په زنا باندې تيارول او د هغې ترغيب ورکول دی.

باب فِي الرَّجُلِ يَسْتَعِيدُ مِنَ الرَّجُلِ

باب ۱۰۷، ۱۰۸ - که چرې څوک د چا نه امان او پناه طلب کړي

[۵۱۰۸] (١) حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ الْجَشْمِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَصْرُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي تَمِيمٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيدُوهُ، وَمَنْ سَأَلَكُمْ بَوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْطُوهُ"، قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: مَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائي دي څوک چه له تاسو نه د الله په نوم باندې پناه طلب کړي نو هغه ته پناه ورکړئ، او څوک چه له تاسو نه د الله په مخ باندې سوال او کړي نو هغه ته ورکړئ. "د عبید الله الفاظ دی: [من سألکم بالله]

[۵۱۰۹] (٢) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَسَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، وَحَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ الْمَعْنَى، عَنِ الْأَعْمَشِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ اسْتَعَاذَكُمْ بِاللَّهِ فَأَعِيدُوهُ، وَمَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ"، وَقَالَ سَهْلٌ وَعُثْمَانُ: وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، ثُمَّ اتَّفَقُوا: وَمَنْ آتَى إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَاقْبَلُوهُ، قَالَ مُسَدَّدٌ وَعُثْمَانُ: فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا، فَأَدْعُوا اللَّهَ لَهُ حَتَّى تَعْلَمُوا أَنْ قَدْ كَفَّ أَمْرُهُ.

د حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ اوفرماييل: څوک چه ستاسو نه د الله په واسطه سره امان طلب کړي نو هغه ته امان ورکړئ او څوک چه ستاسو نه د الله په واسطه سره سوال او کړي نو هغه ته ورکړئ، سهل او عثمان وئيلي دي او څوک چه تاسو ته دعوت درکړي هغه قبول کړئ. "او بيا دا ټول راويان متفق دي: او څوک چه تاسو سره نيکي او کړي نو د هغې بدله ورکړئ، مسدد او عثمان وئيلي دي که چرې بدله نه مومي نو د هغه دپاره د الله نه دعا غواړئ تردې پورې چه ستاسو يقين راشي چه تاسو د هغه بدله پوره کړه.

په حديث الباب کښې دی چه ﴿مَنْ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيدُوهُ وَمَنْ سَأَلَكُمْ بَوَجْهِ اللَّهِ فَأَعْطُوهُ﴾ چه کوم سړي د الله پاک واسطه درکولو سره ستاسو نه پناه او غواړي يعنې د خپل دشمن نه نو هغه ته پناه ورکړه او د هغه درخواست پوره کړه او هم دغه شان هغه سړي کوم چه د الله پاک واسطه درکولو سره ستا نه سوال کوي نو هغه ته ورکړه او څوک چه تاسو ته دعوت درکړي

(١): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٥٧٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٤٩، ٢٥٠) (حسن صحيح)

(٢): انظر حديث رقم: (١٦٧٢)، (تحفة الأشراف: ٧٣٩١) (صحيح)

هغه قبول کړی او څوک چه تاسو سره ښه سلوک کوی (فَكَافَتْهُ) نو د هغه مکافات کوی یعنی د هغه د احسان بدله ورکوی، (فَان لَمْ تَجِدُوا فَادْعُوا لَهُ) پس که د بدلي ورکو دپاره تاسو څه بیا نه مومئ نو د هغه دپاره په دویمه درجه کښې صرف دعاء کوی تردې چه پوهه شی چه تاسو د هغه مکافات او پوره والي او کړو.

بَابُ فِي رَدِّ الْوَسْوَسةِ

باب ۱۰۸، ۱۰۹ - وسوسه او د هغې علاج

[۵۱۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ، حَدَّثَنَا النَّظَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ يَعْنِي ابْنَ عَمَّارٍ، قَالَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو زُمَيْلٍ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقُلْتُ: "مَا شَيْءٌ أَجْدُهُ فِي صَدْرِي؟" قَالَ: قُلْتُ؟ وَاللَّهِ مَا أَتَكَلَّمُ بِهِ، قَالَ: فَقَالَ لِي: أَشْيٌ عَمِّنْ شَيْءٍ؟ قَالَ: وَصَحِيحٌ، قَالَ: مَا نَجَّيْتُمْ مِنْ ذَلِكَ أَحَدٌ، قَالَ: حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ سُورَةَ يُونُسَ آيَةً ۖ قَالَ: فَقَالَ لِي: إِذَا وَجَدْتَ فِي نَفْسِكَ شَيْئًا، فَقُلْ: هُوَ الْأَوَّلُ، وَالْآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالْبَاطِنُ، وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ."

حضرت ابو زميل (سماک بن وليد حنفی) فرمائی چه ما د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه سوال او کړو د هغه کیفیت به څه وی کوم چه زه په خپله سينه کښې مومم؟ هغه پوښتنه او کړه هغه څه دی؟ ما اووې په الله قسم زه هغې لره په ژبه باندې نه شم راوستې - هغوی اووې آیا دا د شک شبهې خبره ده؟ وې خندل او اوښي فرمائیل: ددې نه چاته هم نجات نشته دې - تردې پورې چه الله تعالی دا آیت نازل کړو - { فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ } که چېرې تاسو ته په هغه څیز کښې شک وی کوم چه مونږ نازل کړی دی نو د هغه کسانو نه تپوس او کړی کوم چه هغه کتاب لره لولی چه ستاسو نه مخکښې نازل شوي دی، بیا هغه ماته او فرمائیل: کله چه ته په خپل نفس کښې څه محسوس کړې نو دا وائی، { هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ، وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ } دغه الله د ټولو نه اول او د ټولو نه آخر دې، هم دغه الله ظاهر او باطن دې او هغه په هر څیز باندې ښه خبر دار دې - قوله: (حَدَّثَنَا أَبُو زُمَيْلٍ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ مَا شَيْءٌ أَجْدُهُ فِي صَدْرِي قَالَ مَا هُوَ قُلْتُ وَاللَّهِ مَا أَتَكَلَّمُ بِهِ)

ابو زميل وائی چه ما ابن عباس رضي الله عنه ته عرض او کړو چه معلومه نه ده زما په سينه کښې خیالات راځي هغوی تپوس او کړو څه دې هغه خیال؟ ما اووې والله چه زه خو هغه په ژبه نه راوباسم، په دې باندې هغوی او فرمائیل چه د څه شک شبهې خبره ده؟ په دې باندې هغوی په خندا شو نو ابن عباس رضي الله عنه او فرمائیل د شک او شبهې نه خو تر نن پورې څوک هم نه دی خلاص شوی تردې چه په قرآن کریم کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله په باره کښې دا آیت راغلو، (فَان كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْآيَةَ) او بیا ابن عباس رضي الله عنه ماته او فرمائیل چه کله ستا دا قسم څه شک وی نو دا کلمات لوله (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

د دې نه پس په دویم روایت کښې دی سیدنا ابوهریره رضي الله عنه فرمائی چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۶۷) (حسن الإسناد)

خدمت کښې څو صحابه کرام رضي الله عنهم راغلل او عرض ئې اوکړو يا رسول الله ﷺ مونږ په خپلو زړونو کښې داسې وسوسې او خيالات بيا مومو چه د هغې په ژبه باندې راوستل ډيره لويه گناه گنږو، که مونږ ته ټوله دنيا هم ملاو شي نو بيا هم مونږ هغه په خپله ژبه باندې ادا کول نه غواړو، نو هم په دې باندې رسول الله ﷺ او فرماييل چه آيا تاسو په خپل ځان کښې دا خيز بيا مومئ، يعنې د دې وسوسې بد گنږل چه که ټوله دنيا درته هم ملاو شو نو بيان به ئې نه کړئ، هغوی عرض اوکړو او هم دغه شان ده، رسول الله ﷺ او فرماييل: **«ذَٰكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ»** دا خو خالص ايمان دې يعنې د ايمان د وجې نه تاسو دا خيال بد گنږئ بيا د فکر څه خبره ده.

[۵۱۱۱] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا سُهَيْلٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَاءَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَقَالُوا: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا شَيْءٌ نَعْظُمُ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهِ أَوِ الْكَلَامَ بِهِ، مَا نَحِبُّ أَنْ لَنَا وَأَنَا تَكَلَّمْنَا بِهِ، قَالَ: أَوْ قَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: ذَٰكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ."

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه څو صحابه کرام رضي الله عنهم حضور ﷺ ته راغلل او وې وئيل اي د الله رسوله مونږه په خپلو زړونو کښې څه داسې خيالات محسوسه وو چه مونږ داهم ډير لوي گنږو چه هغه په خپلو خلو باندې راولو - مونږ دا هم نه خوښه وو چه مونږ ته دې د دنيا مال ملاو شي او هغې لره مونږ په خپلو خلو باندې راولو - حضور ﷺ او فرماييل آيا تاسو دا کيفيت بيا مومئ؟ هغوی او وې او حضور ﷺ او فرماييل دا صريح ايمان دې -

«قَدْ وَجَدْتُمُوهُ» کښې ضمير راجع دې د استعظام طرف ته چه په هغې باندې لفظ د **«نَعْظُمُ أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهِ»** دلالت کوي او دا ضمير د وسوسې طرف ته راجع نه دې ځکه چه وسوسه خو د شيطان د طرف نه وي، صاحب وسوسه داسې هم پوهولې شي لکه چه د بعض علماء کرامو نه منقول دی چه شيطان ستا په زړه کښې وسوسې خو ددې دپاره اچوي چه تاسره د ايمان دولت دې هغه هغې لره اخستل غواړي، غل خو هم په هغه کور کښې داخلېږي چرته چه دولت او مال وي په خالي او وران کور باندې به غل څه اوکړي، بعض صوفياء د وسوسې علاج هم دا ليکلي دې چه د وساوس په وخت کښې داسې سوچ کول پکار دی چه اطمینان پيدا شي او شيطان په خپل مقصد کښې ناکام شي ځکه چه د هغه مقصود انسان لره په شک او پریشانئ کښې اچولو سره د هغه اطمینان ختمول وي.

د دې نه په روستو روايت کښې دی چه يو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راتلو سره د وسوسو شکايت اوکړو او دا ئې هم اوئيل چه زه اوسوزم او سکاره شم نو دا زما ډيره خوښه ده د دې نه چه په خپله ژبه باندې هغه وسوسه ښکاره کړم نو رسول الله ﷺ او فرماييل: **«اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ إِلَى الْوَسْوََةِ»** چه ټول تعريفونه د هغه الله پاک دپاره دی چه چا د شيطان چال او تدبير د وسوسې طرف ته واپس کړو،

[۵۱۱۲] (٢) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَابْنُ قُدَامَةَ بْنُ أَغَيْنٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ ذِي عَن عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَادٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ

(١) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۵۷)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للإيمان ۶۰ (۱۳۲)، مسند احمد (۴۴۱/۲) (صحيح)

(٢) تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۵۷۸۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۳۲/۱، ۳۴۰) (صحيح)

أَحَدًا يَجِدُ فِي نَفْسِهِ يُعَرِّضُ بِالشَّيْءِ لِأَن يَكُونَ حُمَةً أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ، فَقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَهُ إِلَى الْوَسْوَسةِ، قَالَ ابْنُ قَدَامَةَ: رَدَّ أَمْرَهُ مَكَانَ رَدِّ كَيْدِهِ.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چې يو كس د نبی كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اووې وئيل اي د الله رسوله! زمونږ په زړه كښې څه خيالات راځي او هغه په خپلې اشارې او كنائې سره داسې وئيل چې دې خيالاتو لره په ژبه باندې د راوستلو په ځاني كونه كيدل مونږ ته زيات خوښ دى. نو رسول الله ﷺ او فرمايل: الله اكبر، الله اكبر، الله اكبر. حمد دې هغې الله لره چې هغه د شيطان مكر او فريب لره رد كړو وسوسې طرف ته. ابن قدامه د [رد كيده] په ځاني باندې [رد امره] وئيلې دى.

يعنې د شيطان اصل مقصد خو د ايمان نه وتل دى چې انسان د ايمان نه خارج شي خو په دې كښې خو كامياب ته شو نو هغه سوچ او كړو چې كم از كم چې دا سرې د كفر په وسوسه كفر كښې اخته كړي، په حقيقت د كفر كښې خو ئې اخته نه كړې شو، لهذا په دې باندې انسان لره پكار دى چې په ځاني د پريشانه كيدو د الله پاك شكر ادا كړي.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَنْتَمِي إِلَى غَيْرِ مَوَالِيهِ

باب ۱۰۹، ۱۱۰ - غلام چه چا بل چا لره خپل مالک او بنالی یا خوي چا بل لره خپل پلار او بنالی

[۵۱۱۳] (۱) حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَاصِمُ الْأَحْوَلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُهُ أَذْنًا، وَوَعَاةَ قَلْبِي مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ، وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ، فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ"، قَالَ: فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرَةَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: سَمِعْتُهُ أَذْنًا وَوَعَاةَ قَلْبِي مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ عَاصِمٌ: فَقُلْتُ: يَا أَبَا عُمَرَ، لَقَدْ شَهِدْتُكَ رَجُلَانِ أَيْمَارَ جَلِيلَيْنِ؟ فَقَالَ: أَمَّا أَحَدُهُمَا: فَأَوَّلُ مَنْ رَفِيَ يَسْمُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ فِي الْإِسْلَامِ يَعْنِي سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ، وَالْآخَرُ: قَدِيمٌ مِنَ الطَّائِفِ فِي بَضْعَةِ وَعِشْرِينَ رَجُلًا عَلَى أَقْدَامِهِمْ، فَذَكَرْتُ قَضْلًا، قَالَ النُّفَيْلِيُّ: حَيْثُ حَدَّثَ بِهَذَا الْحَدِيثِ: وَاللَّهُ أَنَّهُ عِنْدِي أَحَلَّى مِنَ الْعَسَلِ، يَعْنِي قَوْلَهُ: حَدَّثَنَا، وَحَدَّثَنِي، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: وَسَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ: لَيْسَ لِحَدِيثِ أَهْلِ الْكُوفَةِ نُورٌ، قَالَ: وَمَا رَأَيْتُ مِثْلَ أَهْلِ الْبَصْرَةِ كَأَنَّا نَعْلَمُوهُ مِنْ شُعْبَةٍ.

د حضرت سعد بن مالک رضي الله عنه نه روايت دې چې زما غوږونو د نبی كريم ﷺ نه اوریدلي دي او زړه مې ياد كړې دى حضور فرمايلې دى: چا چه د خپل پلار نه سوا په بل چا دعوى او كړه او ده ته علم وو چه زما پلار بل څوك دې نو په ده باندې جنت حرام دې. ابو عثمان نهدي وائى بيا زه د حضرت ابوبكره سره ملاؤ شوم نو ما ورته دا حديث بيان كړو نو هغه (تصديق او كړو او) او فرمائيل دې لره د محمد ﷺ نه زما غوږونو اوریدلي دي او زما زړه ياد كړې دى. عاصم (احول) بيان كړې دې فرمائى چه ما (خپل شيخ) ابو عثمان ته اووې چه ستاسو په وړاندې دوو كسانو گواهي كړيده دا څنگه كسان دى؟ هغوى او فرمائيل يو په دوى كښې هغه دې چه هغه د الله په لار كښې يائي او فرمائيل په اسلام كښې د

۱: صحيح البخاري/المغازي ۵۶ (۴۳۲۶)، صحيح مسلم/الايمن ۲۷ (۶۳)، سنن ابن ماجه/الحدود ۳۶ (۲۶۱۰)، (تحفة الأشراف: ۳۹۰۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۶۹، ۱۷۴، ۱۷۹، ۳۸۵، ۴۶)، سنن الدارمي/السير ۸۳ (۲۵۷۲)، الفرائض ۲ (۲۹۰۲) (صحيح)

ټولو نه مخکښې غشې ویشتلې دي، يعنې حضرت سعد بن مالک رضي الله عنه، او دويم حضرت ابوبکره رضي الله عنه هغه دي چه هغه د طائف نه پيدل راغلي وو او د هغه خلقو تعداد د شلو نه زيات وو او د هغوی فضيلت ئې بيان کړو امام ابوداود فرمائی چه نفيلی وئيلي دي: چونکه شيخ دا حديث د [حدثنا] او د [حدثني] په الفاظو سره بيان کړې دي نو دا ماته د شهنو نه هم زيات خوږ دي. امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه ما د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه اوريدلي دي هغه فرمائيل: د کوفيانو په حديث کښې نور دي، او فرمائی چه ما د اهل بصره په شان نه دي ليدې. هغوی د شعبه نه علم حاصل کړې وو.

قوله: ﴿ حَدَّثَنِي أَبُو عَثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُهُ أَذْنًا يَ وَوَعَاهُ قَلْبِي مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ « مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ أَبِيهِ فَالْجَنَّةُ عَلَيْهِ حَرَامٌ » . قَالَ فَلَقِيتُ أَبَا بَكْرَةَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ مِنْ مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ﴾

شرح الحديث:

د متن حديث ترجمه ده چه کوم سړې خپل خان لره د خپل حقيقي پلار نه علاوه بل طرف ته منسوب کولو سره اوای سره د دي چه هغه ته پته ده چه هغه زما پلار نه دي نو جنت په هغه باندې حرام دي، په اسلام کښې د ولد الزنا نسب د زانی نه نه ثابتیږي او زانی د ولد الزنا شرعی پلار نه دي لهذا که یو ولد الزنا سره د علم نه خپل خان د زانی طرف ته منسوب کړي نو هغه به په دي وعید کښې داخل وي، ابو عثمان دا حديث د سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه نه اوریدلي وو هغوی فرمائی چه د دي حديث د اوریدلو نه پس ما د ابوبکره رضي الله عنه سره ملاقات اوکړو او هغه ته مې دا حديث واورولو هغوی او فرمائيل چه دا حديث خو ما خپله هم د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم نه براه راست اوریدلي دي او محفوظ کړې مې دي نو گویا اوس دا حديث ابو عثمان ته د دوه صحابو نه اورسیدلو اولا د سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه او ثانيا د ابوبکره رضي الله عنه نه هم په دي وجه وړاندې په روایت کښې دي ﴿ قَالَ عَاصِمٌ فَقُلْتُ يَا أَبَا عَثْمَانَ الْخ ﴾ عاصم د ابو عثمان شاگرد دي هغوی خپل استاد ابو عثمان ته اووي چه د دي حديث تصديق اوس تاسو ته د دوه صحابه کرامو رضي الله عنهم نه شوې دي کوم چه دواړه د ډيرې اوچتې مرتبې دي، ﴿ فَقَالَ أَمَا أَخَذْتُمَا الْخ ﴾ نو په دي باندې ابو عثمان او فرمائيل چه او بالکل صحيح دي اووي چه اوس دا حديث ماته د دوه لویو درجو والا صحابه کرامو رضي الله عنهم نه حاصل شو، او بیا ئې وړاندې د هغوی اوصاف بیان کړل چه په هغوی کښې یو خو هغه دي چا چه په جهاد کښې د ټولو نه اول غشې چلولې دي يعنې سعد بن ابی وقاص، او دويم يعنې ابوبکره رضي الله عنه کوم چه ثقفي دي هغه د حصن طائف نه راکوزیدو سره د شلو نه زیاتو ملگرو سره د رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم په لښکر کښې شامل شو.

د زیاد بن عبيد ثقفي تذکره:

دا ابو عثمان د دي حديث په اوریدلو باندې د ابوبکره رضي الله عنه سره ولي ملاؤ شو، د دي مقصد دا دي چه دا حضرت ابوبکره رضي الله عنه د زیاد اخيافي رور وو او دي زیاد به خان منسوب کولو د غیر اب طرف ته يعنې د زانی طرف ته او خان ته به ئې زياد بن ابی سفیان وئيلو حال

دا چه ابوسفیان د هغه پلار نه وو بلکه هغه په زمانه جاهلیت کښې د اسلام نه مخکښې د هغه د مور سره زنا کړې وه او د هغه د مور خاوند عبيد دې نو اصولا د هغه د هغه نسبت الولد للفراش د قاعدې د لاندې د عبيد طرف ته کيدل پکار دی زياد ابن عبيد، نه زياد ابن ابی سفیان، نو د هغه مقصد د ابوبکره رضی الله عنه سره په ملاويدو کښې دا وو چه هغه زياد د دې نه منع کړی يعنی د نسبت الی غیرالاب نه او دا حديث هغوی هغه ته واورولو نو هغوی اووې چه دا حديث خوماته د مخکښې نه معلوم دې، خو په ابوداؤد کښې روايت مختصر دې، هغوی په جواب کښې دا هم فرمائيلې وو چه ما خو په دې سلسله کښې د زياد سره خبره کړې ده خو هغه او نه منله، دا روايت چه په هغې دا ذکر دې په صحيح بخاری کښې دې، او د دې زياد او عبيدالله بن زياد ذکر هم اوس نزدې په باب الحوض کښې تير شوې دې، په صحيح مسلم صفحه ۷۰ کتاب الايمان کښې دی: عن ابی عثمان لما ادعی زياد لقیت ابابکره الخ امام نووی د دې په شرح کښې ليکی: وَذَلِكَ أَنَّ زِيَادًا هَذَا الْمَذْكُورُ هُوَ الْمَعْرُوفُ بِزِيَادِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، وَيُقَالُ فِيهِ: زِيَادُ ابْنِ أَبِيهِ، وَيُقَالُ: زِيَادُ بْنُ أُمِّهِ، وَهُوَ أَخُو أَبِي بَكْرَةَ لِأُمِّهِ، وَكَانَ يُعْرِفُ بِزِيَادِ بْنِ عَبْدِ الثَّقَفِيِّ، ثُمَّ ادَّعَاهُ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ وَالْحَقُّهُ بِأَبِيهِ أَبِي سُفْيَانَ إِلَى آخِرِ مَا ذَكَرَ وَفِيهِ: كَانَ أَبُو بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِمَّنْ أَنْكَرَ ذَلِكَ، وَهَجَرَ بِسَبَبِهِ زِيَادًا، وَخَلَفَ أَنْ لَا يَكَلِّمَهُ أَبَدًا. وَلَقَلَ أَبَا عَثْمَانَ لَمْ يَبْلُغْهُ إِنْكَارُ أَبِي بَكْرَةَ الخ.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو عَلِيٍّ سَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ قَالَ قَالَ الثَّقَلِيُّ حَيْثُ حَدَّثَ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَاللَّهُ إِنَّهُ عِنْدِي أَخْلَى مِنْ الْعَسَلِ يعني قوله حدثنا وحدثنى ﴾، نفيلي د ابوداؤد استاد دې او هغوی دا حديث په صيغه د تحديد بيان کړې دې حدثنا زهير، نو هم د دې په باره کښې مصنف رحمه الله د نفيلي قول نقل فرمائی چه صيغه د حدثنا او حدثني يعنی په دې لفظ سره حديث روايت کول زما په نزد د شهدو نه هم زيات خوږ دې ځکه چه دا لفظ په سماع من غير واسطه کښې صريح الدلالة دې، په خلاف د عنعنه يعنی روايت په عن سره چه په دې کښې د تدليس او د واسطې امکان باقی پاتې وی، د دې نه پس امام ابوداؤد رحمه الله د خپل دويم استاد امام احمد بن حنبل قول نقل فرمائی: سَمِعْتُ أَحْمَدَ يَقُولُ لَيْسَ لِحَدِيثِ أَهْلِ الْكُوفَةِ نُورٌ د حديث نه مراد روايت حديث دې نه نفس حديث، او مطلب دا دې چه د اهل کوفه د روايت چه کوم طرز او طريقه ده په هغې کښې رنړا او وضاحت نه وی يعنی هغه خلق په خپلو سندونو کښې د تحديد او عنعني فرق نه ښکاره کوی چه د هغې په وجه د روايت حال واضح او منکشف کيږي نه او وړاندې فرمائی ﴿ وَمَا زَأْنَتْ مِثْلَ أَهْلِ الْبَصْرَةِ كَانُوا تَعْلَمُوهُ مِنْ شُعْبَةَ ﴾ چه اهل بصره د دې خيزونو ډير اهتمام کوی، په اصل کښې هغوی دا خيز د شعبه نه حاصل کړې دې يعنی د اسانيد بيانولو طريقه د عنعنه او تحديد وغيره د فرقونو خيال ساتل، په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقرير نه دی چه د اهل کوفه نه مراد ټول اهل کوفه نه دی بلکه د دې نه غير اصحاب ابی حنيفه مراد دی ځکه چه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه اصحاب او د علي رضی الله عنه اصحاب د چا نه چه زيات تر فقه حنفی اخستلې شوې ده او د هغوی شاگردان ټول په ټول د اسانيد علی وجهها روايت کوی بلکه د هغوی په حديث باندې خود اهل بصره نه زيات نور دې.

[۵۱۱۴] (۱) حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَابِدَةُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ تَوَلَّى قَوْمًا بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَدْلٌ وَلَا صَرْفٌ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه نبي كريم صلی الله علیه و آله او فرماييل چه کوم غلام د خپل مالکانو نه بغير د چا بل قوم سره تعلق جوړ کړو نو په هغه باندې د الله د فرشتو او د تمامو خلقو لعنت دي. دده نه به د قيامت په ورځ باندې هيڅ نفل يا فرض عمل قبول نه کړې شي.

(د ولاء نه کوم ولاء مراد دی؟)

قوله: «مَنْ تَوَلَّى قَوْمًا بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ»

په دې حديث کښې د ولاء نه ولاء الموالاة او ولاء العتق دواړه مراد کيدې شي، که ولاء الموالاة مراد وي نو بيا خوبه د «بغير اذن موالیه» دا قيد احترازی وي ځکه چه که د سابق موالی نه اجازت اخستلو سره د نورو خلقو سره عقد موالاة او کړې شي نو دا جائز ده په دې کښې هيڅ اشکال نشته، او که بغير د اجازت او بغير د خبر نه د نورو سره عقد موالاة او کړې شي نو دا به نقض عهد او غدر وي، او که د موالاة نه مراد ولاء العتق وي، يعنی سړې آزاد کړې شوې غلام دي د يو سړي او بيا هغه نمک حرامی کولو سره خپل عتق منسوب کړی د بل طرف ته او هغه ته خپل مولى العتاقة اوائی نو بيا به په دې صورت کښې بغير اذن قيد احترازی نه وي بلکه د بيان واقع دپاره به وي، ځکه چه د اجازت خو دلته سوال هم نه پيدا کيږي کوم مولى او آقا اجازت ورکولې شي خپل آزاد کړې شوې غلام ته چه ته خپل نسبت زما په ځانې د بل طرف ته او کړي.

مصنف رحمه الله په دې باب کښې درې احاديث ذکر کړي دي په اول حديث کښې «من ادعى الى غير ابيه» مذکور دي او په دويم کښې «من تولى بغير اذن موالیه» او دريم حديث کوم چه وړاندې راروان دي په هغې کښې دا دواړه احاديث راجمع دي پس د هغې الفاظ دا دي «من ادعى الى غير ابيه، او التمس الى غير موالیه»

[۵۱۱۵] (۲) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ وَتَمُّنُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ أَوْ اتَّمَى إِلَى غَيْرِ مَوْلَاهُ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ الْمَتَابَعَةُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ".

د حضرت انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دي هغه فرمائي چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوريدلي دي چا چه د خپل پلار نه سوا د چا بل چا سره خپل نسب جوړ کړو يا کوم غلام چه د خپلو مالکانو نه سوا د بل چا سره خپل نسبت جوړ کړو نو په هغه باندې ترقيامت په پورې مسلسل د الله لعنت دي.

۱: صحيح مسلم/العتق ۴ (۱۵۰۸)، الحج ۸۵ (۱۳۷۱)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۹۸/۲)، (۴۱۷) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۸۶۱) (صحيح)

باب فی التَّفَاخُرِ بِالْأَحْسَابِ

باب ۱۱۰، ۱۱۱ - په حسب، نسب باندې د فخر کولو بیان

[۵۱۱۶] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ الرَّقِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعَاوِيُّ، ۳. وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ وَهَذَا حَدِيثُهُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ غُبَيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَّرَهَا بِالْأَبَاءِ: مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ، وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ: أَنْتُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تَرَابٍ لَيْدَعَنَّ رِجَالٌ فُخْرَهُمْ بِأَقْوَامٍ، إِنَّمَا هُمْ فُخْرٌ مِنْ فُخْرِ جَهَنَّمَ، أَوْ لَيْكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجَعَلَانِ الَّتِي تَدْفَعُ بِأَنْفِهَا النَّتِنَ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرماييل: بې شکه الله تعالى ستاسو نه د جاهليت نخوست، او په پلار نيکه باندې فخر کول لرې کړې دي. (تاسو لره ئې په ايمان او اسلام باندې معزز کړې ئې) (سرې په دوه قسمه باندې دي) صاحب ايمان، متقی يا فاجر او بدبخت. تاسو ټول د آدم عليه السلام اولاد يي او آدم عليه السلام د خاور نه پيدا وو، ضرور به سرې پرېږدي فخر په اقوامو باندې، هغوی خو (د کفر او شرک په سبب سره) د جهنم کونډلي جوړ شوي دي، ورنه دا (په قوم باندې فخر کولو والا) د الله تعالى په نزد باندې د تور گونگت نه هم زيات ذليله وي کوم چه د خپلې پوزې په ذريعه سره گندگي لره دیکه کوي.

قوله: ﴿إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ غُبَيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَّرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ﴾

احساب جمع د حسب ده يعنی خانداني شرافت چه په هغې باندې خلق فخر کوي، رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه د الله پاک انعام او احسان دي چه په دې باندې د هغه شکر فرض دي چه هغه تاسو ته اسلام درکړو او د جاهليت د زمانې بد عادتونه يعنی په پلارانو او نيکونو باندې فخر کول هغه ئې ستاسو نه زائل کړل، پس اوس په اسلام کښې دا ده چه د عزت (او ذلت) مدار په ايمان او تقوی او فسق او فجور باندې دي، که مومن متقی وي خو باعزت دي، او که فاسق او فاجر وي نو بدبخت او ذليل دي، يعنی د خپلو اعمالو اعتبار دي، نسبت الی الاباء اصالة معتبر نه دي نه په ښه والی کښې او نه په بدی کښې، وړاندې رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائي چه تاسو ټول د آدم عليه السلام اولاد يي او ستاسو د ټولو پلار آدم عليه السلام د خاورې نه پيدا شوي دي نو د چا چه اصل خاوره وي هغه فخر ولې کوي، وړاندې فرمائي چه کوم خلق په خپلو پلارانو نيکونو باندې فخر کوي او پلاران هم داسې کوم چه د دوزخ خشاک دي يا خو دي دوی په هغوی باندې فخر کول پرېږدي، گيڼې د الله پاک په نزد به د سوتې د هغه گونگت نه زيات ذليل وي کوم چه گندگي لره په خپله پوزه باندې زغروي او وړاندې ځي، دا حديث د سنن ترمذي آخری حديث دي، د دي نه مخکښې امام ترمذي رحمه الله د بعض قبائلو په مناقب باندې څو ابواب قائم کړي وو او بيا د هغوی په فضائلو کښې چه کوم احاديث راغلي دي هغه ئې په هغه ابوابو کښې راوړي وو، بيا ئې د دي ټولو په آخر کښې دا باب راوړې دي.

(۱): سنن الترمذي للمناقب ۷۵ (۳۹۵۶)، (تحفة الأشراف: ۱۴۳۳) (حسن)

باب فی الْعَصِيَّةِ

باب: ۱۱۱، ۱۱۲ - د تعصب او عصبيت بيان

[۵۱۱۷] (۱) حَدَّثَنَا الثَّغَلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا سِمَاكُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ، فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّيَ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنِّهِ".

حضرت عبد الرحمن د خپل پلار حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت کوي هغوی فرمائي چا چه د خپل قوم بغير د حق نه مدد او کړو نو هغه د داسې اوښ په شان دې چه په کوهی کښې پريوتې وی او بيا هغه د لکني نه نيولې شي او بهر راويستې شي -
قوله: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّيَ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنِّهِ)

د عصبيت نه مراد حمية جاهليت يعنی هغه حمايت او طرفداري کومه چه د جاهليت په زمانه کښې معروف وه يعنی د خپل قوم حمايت کول په هر حال کښ، که هغوی په حق وی يا په غير حق، نداد د عصبه نه ماخوځ دي، چه د هغې اطلاق د پلار د طرف والا اقارب او رشته دارانو باندې کيږي، عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه کوم سړي د خپل قوم حمايت او نصرت کوي ناحق نو داسې او گنډه چه هغه په گناه او تباهي کښې داسې اخته شو چه د هغې نه خلاصې گران دې ځکه چه هغه دې باره کښې فرمائي چه دا سړي د هغه اوښ په شان دې کوم چه د زمکې نه په کوهی کښې پريوځي او هغه نې د لکني نه راکاږي نو ښکاره خبره ده چه دا اوښ داسې بهر نه شي راتلي، خو دا هغه وخت ده چه کله انسان د خپل قوم په حمايت کښې بې خايه او ناحق ولاړ وي گڼي د خپل قوم حمايت کول د هغوی په حق باندې د کيدو په صورت کښې ډير ښه خصلت او د فضيلت څيز دې لکه چه وړاندې په حديث کښې راځي : (خَيْرُكُمْ الْمَدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَا لَمْ يَأْتُمْ... لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصِيَّةٍ)

[۵۱۱۸] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: انْتَهَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ، فَقَدْ كَرَّمَنِي.

حضرت عبد الرحمن د خپل پلار عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت کوي هغوی فرمائي چه زه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضر شوم او هغه د څرمني په يوه خيمه کښې ناست وو او د مذکوره بالا حديث په مثل نې روایت او کړو -

[۵۱۱۹] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا الْفَرَيَابِيُّ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ بَشْرِ الدِّمَشْقِيُّ، عَنْ بَنِي وَائِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ، أَنَّهُمْ سَمِعَتْ أَبَاهَا يَقُولُ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "مَا الْعَصِيَّةُ؟" قَالَ: "أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ".

حضرت وائله بن اسقع رضي الله عنه بيان کوي چه ما عرض او کړو اي د الله رسوله ۱ عصبيت څه څيز دې؟ حضور صلی الله علیه وسلم او فرمايل، عصبيت دادي چه ته د خپل قوم مدد او کړې حالانکه هغوی په

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۳۶۳) (صحیح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۳۶۳) (صحیح)

۳: سنن ابن ماجه ۷/۳۹۴۹، (تحفة الأشراف: ۱۱۷۵۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۰۷/۴) (ضعيف)

ظلم باندې وی -

[۵۱۲۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يُحَدِّثُ، عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ الْمَذَلِيِّ، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "خَيْرُكُمْ الْمَدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَا لَمْ يَأْتُمْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ ضَعِيفٌ.

حضرت سراقه بن مالک بن جعشم مد لجنی رضی اللہ عنہ نه روایت دی هغه فرمائی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته خطبه اوئيله اووي فرمائيل : په تاسو کښي بهتر هغه څوک دی چه هغه د خپلي قبيلي والا دفاع کوي خو په دې شرط چه د گناه خبره نه وي - امام ابوداود رحمته اللہ علیہ فرمائي چه ايوب بن سويد ضعيف دي -

يعنی کوم سړي چه خپل قوم ته اواز اوکړي د خپل ناحق اعانت دپاره هغه زمونږ نه نه دي او هم دغه شان هغه سړي هم کوم چه د عصبيت په بنياد باندې قتال کوي، او هم دغه شان هغه سړي کوم چه په عصبيت باندې مړ شي يعنی د مرگ د وخته پورې په هغه کښي د عصبيت صفت باقي وي او هغه د دي نه توبه نه وي کړي.

[۵۱۲۱] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَكِّيِّ يَغْنِي ابْنَ أَبِي لَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلِيمَانَ، عَنْ جَبْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصِيَّةٍ".

د حضرت جبیر بن مطعم رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل چاچه د عصبيت دعوت ورکړو هغه زمونږ نه نه دي، چا چه په عصبيت سره جگړا اوکړه هغه زمونږ نه نه دي او څوک چه په عصبيت باندې مړ شو هغه زمونږ نه نه دي -
 ﴿عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ﴾

[۵۱۲۲] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عَوْفٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَخْرَاقٍ، عَنْ أَبِي كِنَانَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ".

د حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائيل د قوم د خور ځوي (خوريي) د قوم نه (فرد) دي -

تشریح: د دې حديث شرح مونږ سره په کتاب الفرائض الخال وارث من لا وارث له د لاندې تير شوي دي.

[۵۱۲۳] (۴) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَقْبَةَ، عَنْ أَبِي عَقْبَةَ وَكَانَ مَوْلَى مِنْ أَهْلِ قَارِسَ، قَالَ: "شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدًا، فَصَرَبْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَقُلْتُ: خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغَلَامُ الْقَارِسِيُّ، فَاتَّفَقَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: فَهَلَا قُلْتُ خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغَلَامُ الْأَنْصَارِيُّ".

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۸۱۷) (ضعيف)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۱۸۸) (ضعيف)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۹۱۵۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۹۷۴) (صحيح)

۴: سنن ابن ماجه/الجهاد ۱۳ (۲۷۸۴)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۷۰)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۹۵/۵) (ضعيف)

د حضرت ابو عقبه رضي الله عنه نه روایت دي او دا د اهل فارس غلام وو فرمائی چه زه د رسول الله صلی الله علیه و آله سره په غزوه احد کښي شریک وم. ما د مشرکینو یو کس لره اووهه او اومي وئیل واخله زه یو فارسی خوان یم انور رسول الله صلی الله علیه و آله ماته متوجه شو اووي فرمائیل تا داسي ولي اونه وئیل دا واخله او زه یو انصاری غلام یم^١

قوله: ﴿ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَخْذًا فَضَرَنْتُ رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقُلْتُ خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغُلَامُ الْفَارِسِيُّ فَالْتَفَتَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ « فَهَلَا قُلْتَ خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغُلَامُ الْأَنْصَارِيُّ »

دا حدیث د ابو عقبه رضي الله عنه دي کوم چه اصلا فارسی وو او د انصارو مولی هم دي، اوس ښکاره خبره ده چه په دي دواړو نسبتونو کښي د مولی الانصار نسبت دینی نسبت دي او د فارسی کیدو نسبت قومی نسبت دي، او دا مقام، مقام د فخر وو کوم چه د جهاد په موقع باندې جائز دي او په عصبيت کښي داخل نه دي، نو رسول الله صلی الله علیه و آله خبرداري اوفرمائیلو چه فخر که اوکړي شي نو د دینی نسبت په لحاظ دي اوکړي شي، انصاری کیدل دا یو دینی نسبت دي، د دي په شان یو بل حدیث په کتاب الصلاة کښي تیر شوې دي، باب ما جاء فی اسبال الازار کښي د ابن الحنظلیه کوم لره چه د هغوی نه روایت کونکي ابو الدرداء رضي الله عنه دي چه په هغې کښي دا تیر شوې دي ﴿ خذها مني وانا الغلام الغفاري الحديث ﴾ دا دواړه احادیث بیل بیل دي.

باب إخبار الرجل الرجل بمحبته إياه

باب: ١١٢، ١١٣ - څوک چه د چا نیکی اووینی او د هغه سره محبت کوي

[٥١٢٤] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ثَوْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنِ الْقَدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ وَقَدْ كَانَ أَدْرَكُهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ أَخَاهُ، فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّهُ يُحِبُّهُ."

حضرت حبيب بن عبيد د حضرت مقدم بن معدي كرب رضي الله عنه نه روایت کوي او حضرت بن حبيب ته د مقدم ملاقات حاصل وو، هغه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه رایت کوي هغه فرمائی چه کله سړي د خپل یو رور سره محبت کوي نو پکار دي چه هغه ته دا خبر ورکړي چه هغه له تاسره محبت کوي.

قوله: ﴿ إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّهُ يُحِبُّهُ ﴾ یعنی که د چا د چا سره خصوصي تعلق او مینه وي نو هغه دي د هغې نه خبر کړي چه هغه د هغه طرف ته متوجه شي او په مینه کښي ئې اضافه اوشي، او د دي نه په روستو حدیث کښي معلومیږي چه کله هغه هغه ته د خپل محبت خبر ورکړي او اوایی چه ﴿ انی احبک فی الله ﴾ نو هغه لره پکار دي چه په جواب کښي ورته داسي اوایی ﴿ احبک الذی احببتنی له ﴾

د باب په آخری حدیث کښي دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته عرض اوکړي شو چه که د یو سړي خپل رور سره محبت وي د هغه د عمل خیر د وجې نه خو هغه محبت کونکي خپله.

(١) سنن الترمذي / الزهد ٥٣ (٢٣٩٢)، (تحفة الأشراف: ١١٥٥٢)، وقد أخرجه: مسند احمد (١٣٠/٤) (صحيح)

داسی عمل نه کوی نو په دې صورت کښې به څه وی، نور رسول الله ﷺ او فرمائیل «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ» یعنی د انسان حشر به د هغه چا سره وی د چا سره چه د هغه محبت وی، سیدنا انس رضی الله عنه فرمائی چه صحابه کرام رضی الله عنهم چه څومره د دې حدیث په اوریدلو باندې خوشحاله شوي دی دومره په یو څیز باندې هم نه دی خوشحاله شوی چه د هغې وجه ښکاره ده چه د صحابه کرام رضی الله عنهم د ټولو نه زیات محبت د رسول الله ﷺ سره وو.

[۵۱۲۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ رَجُلًا كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لِأَحِبُّ هَذَا، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعَلِمْتَهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: أَعْلِمْنَاهُ، قَالَ: فَلَجِئْتُ، فَقَالَ: إِنِّي أَحْبَبْتُكَ فِي اللَّهِ، فَقَالَ: أَحْبَبْتَنِي لَهُ."

د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه روایت دې چه د نبی کریم ﷺ سره یو کس ناست وو یو سړې په هغه باندې تیر شو نو هغه اووې ای د الله رسوله ابې شکه زما دده سره محبت دې. نبی کریم ﷺ هغه ته او فرمائیل آیا تا دده ته ښودلی دی؟ هغه اووې نه، حضور ﷺ او فرمائیل هغه ته خبر ورکړه - چنانچه هغه لارو او د هغه سره ملاؤ شو او ورته ئې اووې چه زما تاسره د الله دپاره محبت دې نو هغه جواب ورکړو الله دې هم له تاسره محبت اوکړی چه د هغه په خاطر ته له ماسره محبت کوي.

[۵۱۲۶] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، "الرَّجُلُ يُحِبُّ الْقَوْمَ وَلَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَعْمَلَ كَعَمَلِهِمْ، قَالَ: أَنْتَ يَا أَبَا ذَرٍّ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ، قَالَ: فَإِنِّي أَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: فَإِنَّكَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ، قَالَ: فَأَعَادَهَا أَبُو ذَرٍّ، فَأَعَادَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه روایت دې چه هغوی عرض اوکړو ای د الله رسوله انسان د بعضي خلقو سره محبت کوي لیکن دا طاقت نه لری چه د هغه په شان عمل اوکړی حضور ﷺ او فرمائیل ابوذر ته به د هغه چا سره ئې د چا سره چه ته محبت کوي حضرت ابوذر رضی الله عنه او فرمائیل: بې شکه زه د الله او د هغه د رسول ﷺ سره محبت کووم حضور ﷺ او فرمائیل بې شکه ته به د هغه چا سره ئې د چا سره چه ته محبت کوي. "حضرت ابوذر رضی الله عنه خپله خبره دوباره اوکړه نور رسول الله ﷺ هم دغه شان خپل جواب دوباره ورکولو.

[۵۱۲۷] (۳) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةٍ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَحُوا بِشَيْءٍ لَمْ أَرَهُمْ فَرَحُوا بِشَيْءٍ أَشَدَّ مِنْهُ، قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلُ يُحِبُّ الرَّجُلَ عَلَى الْعَمَلِ مِنَ الْخَيْرِ يَعْمَلُ بِهِ وَلَا يَعْمَلُ بِمِثْلِهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۶۴)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۴۱/۳) (حسن).
 (۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۴۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۱۵۷۵، ۱۶۶، ۱۷۴، ۱۷۵)، دي/الرقاق ۷۱ (۲۸۲۹) (صحيح الإسناد).
 (۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۹۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/فضائل الصحابة ۶ (۳۸۸)، الأدب ۹۵ (۶۱۶۷)، ۹۶ (۶۱۷۱)، صحيح مسلم/البر والصلة ۵۰ (۲۶۳۹)، سنن الترمذي/الزهد ۵۰ (۳۲۸۶)، مسند أحمد (۱۰۴/۳)، ۱۱۰، ۱۶۵، ۱۶۸، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۸، ۲۰۰، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۳۸ (صحيح).

الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ."

د حضرت انس رضي الله عنه بن مالک نه روایت دي چه ما اوليدل صحابه کرامو رضي الله عنهم (چه کله دا مذکوره) فرمان واوريدو: تاسو به هم د هغه چا سره يی د چا سره چه تاسو محبت کوي نو (هغوی دومره) قدرې خوشاله شو چه هغوی ته دومره خوشالي په يو څيز سره هم نه وه رسيدلې. يو کس اووي اي د الله رسوله انسان د يو کس سره د هغه د ښه اعمالو په وجه سره محبت کوي ليکن خپله هغه عمل نه شي کولي. نو رسول الله صلي الله عليه وسلم او فرمايل انسان به د هغه چا سره وي د چا سره چه دي محبت ساتی.

باب فِي الْمَشُورَةِ

باب: ۱۱۲، ۱۱۴ - د مشورې بيان:

[۵۱۲۸] (١) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ".

ترجمه: حضرت ابو هريره رضي الله عنه وائي چه رسول الله صلي الله عليه وسلم او فرمايل: د چا نه چه مشوره او غوښتلې شي هغه له امانت دار كيدل پكار دي.

﴿ الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ ﴾ د چا نه چه مشوره طلب كړې شي نو هغه مستشار سړي امين دي دي باره كښ، لهذا هغه ته صحيح صحيح مشوره وركول پكار دي د خير خواهي سره او د مستشير راز هم نه دي فاش كول پكار، كوم چه د امين كيدو مقتضي دي.

باب فِي الدَّالِّ عَلَى الْخَيْرِ

باب: ۱۱۴، ۱۱۵ - د نيكي او د خير د خبرې د ښودونكي فضيلت

[۵۱۲۹] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِي، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: "جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَبْدَعْتُ قَوْمًا، قَالُوا: لَا أَجِدُ مَا أَهْمُكَ عَلَيْهِ، وَلَكِنَّ ابْنَ فُلَانٍ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَحْمِلَكَ، فَأَنَاءَ حَمَلَهُ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ قَاعِلِهِ".

د حضرت ابو مسعود انصاري رضي الله عنه نه روایت دي چه يو کس د نبی کریم صلي الله عليه وسلم په خدمت کښي حاضر شو اووي ونيل: اي د الله رسوله زما سورلي نشته دي ما ته يوه سورلي عنايت او فرمائي. حضور صلي الله عليه وسلم او فرمايل زما سره خو څه داسي سورلي نشته دي چه زه ئي تاته درکړم، ليکن فلاں کس ته لار شه شاند چه هغه تاته څه سورلي درکړي. چنانچه دي هغه سړي ته ورغي او ده ته ئي هغه سورلي ورکړه بيا هغه رسول الله صلي الله عليه وسلم ته راغي او حضور صلي الله عليه وسلم ته ئي اوښودل (چه هغه سورلي راکړه) نو رسول الله صلي الله عليه وسلم او فرمايل: څوک چه چا ته د خير

(١): سنن الترمذي/الأدب ۵۷ (۲۸۲۲)، سنن ابن ماجه/الأدب ۳۷ (۲۷۴۵)، (تحفة الأشراف: ۱۴۹۷۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۹/۲) (صحيح)

(٢): صحيح مسلم/الإمارة ۳۸ (۱۸۹۳)، سنن الترمذي/العلم ۱۴ (۲۶۷۱)، (تحفة الأشراف: ۹۹۸۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۰/۴، ۲۷۲/۵، ۲۷۳، ۲۷۴) (صحيح)

طرف ته رهنمائی او کړې هغه ته هم د کونکي په شان اجر میلاوېږي -
 یو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلو او عرض ئې اوکړو یا رسول الله ﷺ! زما
 اوبښه سترې کیدو سره بیکاره شوې ده (اوبښه چه کله سترې شی نو کینې او بیا د انتفاع
 قابل نه وی، تردې چه د هغه مالک هغه پرېږدي داسې اوبښ ته حسیر وائی، په کتاب
 الاجاره کښې په دې باندې مستقل باب تیر شوې دې، باب فیمن احیی حسیرا... لهذا ماته
 څه سورلی را کړئ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه ما سره خو دې وخت کښې سورلی نشته،
 او رسول الله ﷺ هغه ته د یو صحابی نوم واخستلو چه ته هغه ته لار شه کیدې شی چه هغه
 تاته سورلی درکړی، هغه سړې هغه صحابی ته لارو نو هغه ورله سورلی ورکړه، هغه سړې
 راغلو او رسول الله ﷺ ته ئې د دې خبر ورکړو په دې باندې رسول الله ﷺ او فرمائیل «مَنْ
 دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ» چه کوم سړې د خیر کار خپله اونکړې شی خو هغه چاته د
 بل داسې سړې خبر ورکړی کوم چه هغه کار خیر کولې شی نو هغه ته د وینا اجر د کار خیر
 کونکي د اجر برابر دي.

باب فی الهوی

باب: ۱۱۵، ۱۱۶ - د نفس د خواش بیان

[۵۱۳۰] (()) حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ شَرِيحٍ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي مَرْثَمٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "حُبُّكَ الشَّيْءَ يُغْمِي وَيُصِمُّ".

د حضرت ابو درداء رضی الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: چه د یو څیز محبت
 تاسو لره ړنده وی او کنړه وی -

«حُبُّكَ الشَّيْءَ يُغْمِي وَيُصِمُّ» ستا د یو څیز سره محبت کول تا ړندوی او کنړوی. یعنی تاته به
 د خپل محبوب یو عیب هم نه معلومېږي، او د محبوب په باره کښې به ته د نورو خلکو د
 تنقید نه هم کونړ شي، د رسول الله ﷺ مقصود په دې ارشاد کښې خبردارې ورکول دي چه
 د یو څیز په محبت کښې انسان لره ړندیدل او کنړیدل نه دی پکار، هم دا مصنف رحمه الله هم
 بیانوی، باب فی الهوی، یعنی د خپل محبوب څیز په باره کښې د نفسانی خواشیاو اتباع
 نه دی کول پکار، خپله هم هغه کتل پکار دی او که بل څوک نصیحت اوکړي یا تنقید
 اوکړي نو هغه هم اوریدل پکار دی.

په دې حدیث باندې محدثینو کلام کړې دي کوم چه په بذل کښې ذکر دي، په بذل کښې
 دی: قال صلاح الدين العلاتي الحديث ضعيف لا ينتهي لدرجة الحسن اصلا، ولا يقال انه موضوع،
 سراج الدين قزويني دي ته موضوع وثيلي دي.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۲۲)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵/ ۱۹۴، ۴۵۰/ ۸) (ضعيف)

بَابُ فِي الشَّفَاعَةِ

باب ۱۱۶، ۱۱۷ - د سفارش بیان

[۵۱۳۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اشْفَعُوا إِلَيَّ لِتُؤْجَرُوا وَلِيَقْضِيَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ".

د حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ما ته د (خپلو ملگرو) په باره کښې سفارش کوی چه ثواب بیا مومئ او فیصله خو به هغه وی کومه چه الله غواړی او د خپل نبی په ژبه باندې ئې کوی -

قوله: ﴿ اَشْفَعُوا إِلَيَّ لِتُؤْجَرُوا وَلِيَقْضِيَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ ﴾ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه تاسو ماته شفاعت کوی یعنی د چا په حق خبره کښ، ثواب حاصلوی، بیا چه الله پاک څه غواړی په خپل نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندې به فیصله او کړی، یعنی فیصله چه هر څه وی تاسو ته به د نیک نیت د وجې نه د سفارش ثواب ملاؤ شی. اوس نزدې د شفاعت سره متعلق یو حدیث د کتاب شرح السنة بالکل په اخر کښې تیر شو.

[۵۱۳۲] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، قَالَا: حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ هُذَيْفَةَ بْنِ مَنِيَّةٍ، عَنْ أَخِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ: "اشْفَعُوا تَوْجَرُوا، فَإِنِّي لَأُرِيدُ الْأَمْرَ فَأَوْخِرُهُ كَيْمَا تَشْفَعُوا فَتُؤْجَرُوا، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: اشْفَعُوا تَوْجَرُوا".

د حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ نه منقول دی (هغوی خپلو احبابو ته اوئیل، چه سفارش کوی اجر به بیا مومئ: رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی سفارش کوی ثواب به ملاویرې، بې شکه (بعضې وختونه، زه یو کار کول غواړم مگر هغې لره (څه قدرې) مؤخر کووم ددې دپاره چه تاسو سفارش او کړئ او ثواب بیا مومئ - یقینا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی سفارش کوی او اجر به بیا مومئ -

[۵۱۳۳] (۳) حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ بُرَيْدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ.

حضرت ابو بردہ رضی اللہ عنہ د حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ نه او هغوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه مذکوره بالا حدیث روایت کړې دې -

.....

۱: صحیح البخاري/الزکاة ۲۱ (۱۴۳۲)، الأدب ۳۶ (۶۰۲۷)، ۳۷ (۶۰۲۸)، التوحید ۳۱ (۷۴۷۶)، صحیح مسلم/البر ۴۴ (۲۶۲۷)، سنن الترمذی/العلم ۱۴ (۲۶۷۲)، سنن النسائي/الزکاة ۶۵ (۲۵۵۷)، (تحفة الأشراف: ۹۰۳۶)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۴۰۰، ۴۰۹، ۴۱۳) (صحیح)
 ۲: سنن النسائي/الزکاة ۶۵ (۲۵۵۸)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴۷) (صحیح)
 ۳: انظر رقم: (۵۱۳۱)، (تحفة الأشراف: ۹۰۳۶)

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَبْدَأُ بِنَفْسِهِ فِي الْكِتَابِ

بابه ۱۱۷، ۱۱۸ - د خط لیکلو ادب، د ټولو نه اول به خپل نوم لیکي

[۵۱۳۴] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ أَحْمَدُ قَالَ مَرَّةً يَعْنِي هُشَيْمًا، عَنْ بَعْضِ وَلَدِ الْعَلَاءِ "أَنَّ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ كَانَ عَامِلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْبَحْرَيْنِ، فَكَانَ إِذَا كَتَبَ إِلَيْهِ بَدَأَ بِنَفْسِهِ".

د حضرت عطاء حضرمي په باره کښې راځي چه هغه د نبي کریم ﷺ د طرف نه د بحرین گورنرو وچنانچه هغه چه به کله نبي کریم ﷺ ته خط لیکلو نو د خپل نوم نه به ئې شروع کووله -
قوله: (عَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ بَعْضِ وَلَدِ الْعَلَاءِ أَنَّ الْعَلَاءَ بْنَ الْحَضْرَمِيِّ كَانَ عَامِلَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- عَلَى الْبَحْرَيْنِ فَكَانَ إِذَا كَتَبَ إِلَيْهِ بَدَأَ بِنَفْسِهِ)

په ترجمه الباب سره مصنف ﷺ دا بیانول غواړي چه کله یو سړې چاته خط لیکي نو کاتب دې اول خپل نوم اولیکي په شروع کښې یا که د مکتوب الیه؟ او اشاره ئې کړې ده هم دې طرف ته چه کاتب لره اول خپل نوم لیکل پکار دی، او د دې په ثبوت کښې ئې د حضرت علاء بن الحضرمي د فعل نه کوم چه د رسول الله ﷺ عامل وو د بحرین، استدلال کړې دې چه کله به هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې څه مکتوب لیکلو نو په شروع کښې به ئې خپل نوم لیکلو، خو حضرت په بذل کښې دا لیکلې دی په طور د قاعدې چه د دې بنیاد په مرتبه باندې دې که کاتب په مرتبه کښې د مکتوب الیه نه لوئې وی نو بیا کاتب لره د خپل نوم نه شروع کول پکار دی لکه چه د دویم باب په حدیث کښې راځي چه کله رسول الله ﷺ د روم د بادشاه هرقل په نوم خط اولیکلو نو په هغې کښې ئې اول خپل نوم اولیکلو : من محمد رسول الله الى هرقل عظيم الروم او که د هغه مکتوب الیه مرتبه اوچته وی د کاتب نه لکه چه یو سړې خپل استاد ته خط لیکي نو هلته د مکتوب الیه نوم اول کیدل پکار دی، پاتې شوه خبره د علاء بن الحضرمي چه هغوی به اول خپل نوم لیکلو نو په ظاهر کښې به هغوی د رسول الله ﷺ په اتباع کښې داسې کول (خو رسول الله ﷺ خو د ټولو مشر وو په دې وجه به هغوی خپل نوم په اول کښې لیکلو) واما تقریر ﷺ فلاجل بیان الجواز، یعنی د رسول الله ﷺ د هغه په طرز باندې سکوت فرمائیل او خبردارې نه کول دا د بیان جواز دپاره وو چه داسې کول هم جائز دی اگر چه خلاف اولی دی.

[۵۱۳۵] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ ابْنِ الْعَلَاءِ، عَنْ الْعَلَاءِ يَعْنِي ابْنَ الْحَضْرَمِيِّ "أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَدَأَ بِأَسْمِهِ".

حضرت ابن سیرین د حضرت علاء د خوی نه روایت کړې دې، هغوی د (خپل پلار) حضرت علاء بن حضرمي ﷺ په باره کښې ښودلی دی چه هغه نبي کریم ﷺ ته خط اولیکلو نو د خپل نوم نه ئې شروع اوکړه -

(۱) : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۹/۴) (ضعيف الإسناد)

(۲) : تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۰۹) (ضعيف)

باب كَيْفَ يُكْتَبُ إِلَى الذِّمِّيِّ

بابه ۱۱۸، ۱۱۹ - كافر ته د خط ليكلو طريقه:

[۵۱۳۶] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلَى هِرَقْلَ: مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ: إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ: سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى"، قَالَ ابْنُ يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ أَبَا سَفْيَانَ أَخْبَرَهُ، قَالَ: فَدَخَلْنَا عَلَى هِرَقْلَ، فَأَجْلَسَنَا بَيْنَ يَدَيْهِ، ثُمَّ دَعَا بِكِتَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَذَا فِيهِ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ: إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ: سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى: أَمَا بَعْدُ.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه رايته دې چه نبي كريم صلی الله علیه و آله هرقل ته خط اوليكلو نو دا نبي اوليكل: د محمد رسول الله د طرف نه د روميانو رئيس هرقل طرف ته - سلامتي دې وي د هغه چاچه هغه په لار د هدايت باندې چليږي - ابن يحيى بيان كوي چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه ابو سفيان ما ته خبر راكړو چه مونږه هرقل ته ورغلو نو هغه مونږ لره خپلي مخې ته كينول - بيا هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله خط را اوغښتو، نو په هغې كښې وو:

«عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَتَبَ إِلَى هِرَقْلَ «مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ سَلَامٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى»»

د رسول الله صلی الله علیه و آله د دې خط ذكر پورته راغلي دي، د حديث د ترجمه الباب سره مطابقت كښې اشكال دي، په ترجمه الباب كښې كتابت الى الذمي ذكر شوې دي، او هرقل خودمي نه وو، بلكه د خپل ملك بادشاه وو، اللهم الا ان يقال چه استدلال د مصنف رحمه الله په طريقه د اولويت دي چه كله غير ذمي ته په خط ليكلو كښې كاتب د خپل نوم نه شروع او كړه نو د ذمي طرف ته په خط ليكلو كښ د خپل نوم نه ابتداء كول په طريق اولي پكار دي خكه چه ذمي خود مسلمانانو د لاندې او د هغوي تابع وي.

امام بخاري رحمه الله په كتاب الاستيذان كښې باب كيف يكتب الى اهل الكتاب ترجمه قائم فرمائيلو سره د هغې په ضمن كښ د حديث هم دا تكره ذكر فرمائيلي ده كومه چه دلته په ابوداؤد كښې ده، د بخاري ترجمه محتاج توجيه نه ده، د دې نه پس امام بخاري رحمه الله دويمه ترجمه قائم كړه باب بمن يبداء في الكتاب. په «الابواب والتراجم» كښې په دې سلسله كښې د شراح حديث كلام نقل كړې شوې دي چه شروع د چا د نوم نه كول پكار دي د كاتب يا كه د مکتوب اليه، عام طور شراحو هم دا ليكلي دي چه طريقه هم دا ده چه كاتب دي د خپل نوم نه شروع كوي او په استدلال كښې ئې هم دا د علاء بن الحضرمي واقعه ليكلي ده، او د نافع روايت ئې هم نقل كړې دي: كان عمال عمر اذا كتبوا اليه بداؤا بانفسهم، قال المهلب السنة ان يبداء الكاتب بنفسه اه او د امام نووي رحمه الله نه ئې نقل كړې دي: واختلف العلماء في الابتداء في عنوان الكتاب، فالصحيح الذي قاله كثير من السلف وجاء به الصحيح أنه يبدأ بنفسه، فيقدمها

(۱) صحيح البخاري لمده الوحي ۱ (۷)، الجهاد ۱۰۲ (۲۹۷۸)، تفسير سورة آل عمران ۴ (۱۵۵۳)، صحيح مسلم للجهاد ۲۷ (۱۷۷۳)، سنن الترمذي للاستيذان ۲۴ (۲۷۱۷)، تحفة الأشراف: ۴۸۵۰، ۵۸۵۳، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۳۶۲، ۳۶۳) (صحيح)

عَلَى الْمَكْتُوب إِلَيْهِ، فَيَقُولُ : مِنْ فُلَانٍ إِلَى فُلَانٍ، وَاسْتَدِلَّ عَلَيْهِ مِنْ حَدِيثِ هِرْقُلَ، ثُمَّ قَالَ : طَائِفَةٌ : يَبْدَأُ بِالْمَكْتُوبِ إِلَيْهِ، فَيَقُولُ : إِلَى فُلَانٍ مِنْ فُلَانٍ قَالُوا : إِلَّا أَنْ يَكْتُبَ الْأَمِيرُ إِلَى مَنْ دُونَهُ، أَوْ السَّيِّدُ إِلَى عَبْدِهِ، أَوْ الْوَالِدُ إِلَى وَلَدِهِ اه حضرت شيخ په الابواب والتراجم کښې د سهارنپوری صاحب رائي هم د بذل المجهود نه په دې مسئله کښې نقل کړې ده.

او د حضرت شيخ رائي د مصنف رحمته الله د دې ترجمې ثانيې په باره کښې دا ده چه زما په نزد د مصنف رحمته الله غرض په دې ترجمه الباب سره ابتداء بالاسم لره بيانول نه دی بلکه هغه غرض خو د اول باب نه حاصل شو او په دې دويم باب سره مقصود کيفيت د سلام بيانول دی چه دمی ته که خط اولیکلې شی نو سلام به څنگه لیکلې شی، د حديث نه معلومه شوه چه په ځاني د السلام عليك، السلام على من اتبع الهدى لیکل پکار دي، ما د حضرت رانپوری شاه عبد القادر صاحب رحمته الله د بعض مکاتیبو زیارت او کړو په نوم د حضرت شيخ نو په هغې کښې ما او کتل چه حضرت به د خپل نوم نه شروع کوله، از احقر عبد القادر ...

باب فی بر الوالدین

بابه ۱۱۹، ۱۲۰ - د مور او پلار سره د حسن سلوک بیان

[۵۱۳۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَيْسٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ، فَيُعْتِقَهُ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائيل: هيڅ يو بجې د خپل پلار د احسان بدله نه شي ورکولې - سوا ددې نه چه هغه (پلار) لره غلام بيا مومي نودې ئې واخلي او آزاد ئې کړي.

قوله: (لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ) يعنى يو خوښي هم د خپل پلار پوره حق نه شي ادا کولې خو په هغه صورت کښې چه يو سرې خپل پلار د چا غلام بيا مومي پس د هغه نه ئې واخلي او آزاد ئې کړي.
د باب په دويم حديث کښې دی:

[۵۱۳۸] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ أَبِي ذَلْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِي الْحَارِثُ، عَنْ حَمْرَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كَانَتْ تَحْتِي امْرَأَةٌ، وَكُنْتُ أَحِبُّهَا، وَكَانَ عُمَرُ يَكْرَهُهَا، فَقَالَ لِي: طَلِّقْهَا، فَأَبَيْتُ، فَأَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: طَلِّقْهَا".

حضرت حمزه د خپل پلار عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روايت کوي هغه فرمائي: چه زما په زوجيت کښې يوه ښځه وه او زما د هغې سره محبت وو مگر حضرت عمر رضي الله عنه به هغې لره ناخوښه گنرله نو هغه ماته او فرمائيل چه دې ته طلاق ورکړه ما انکار او کړو نو حضرت عمر رضي الله عنه د حضور صلی الله علیه و آله وسلم په خدمت کښې حاضر شو او خپله خبره ئې ورته او کړه - نو نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم

(۱): صحيح مسلم/العتق ۶ (۱۵۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۶۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/البر والصلة ۸ (۱۹۰۷)، سنن ابن ماجه/الأدب ۱ (۳۶۵۹)، مسند احمد (۲/۲۳۰، ۳۷۱، ۴۴۵) (صحيح)
(۲): سنن الترمذي/الطلاق ۱۳ (۱۱۸۹)، سنن ابن ماجه/الطلاق ۳۶ (۲۰۸۸)، (تحفة الأشراف: ۶۷۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۲۰، ۴۲، ۵۳، ۱۷۵) (صحيح)

ماته او فرمائیل دغه بنځي ته طلاق ورکړه.

قوله: «عن ابن عمر عن أبيه قال كانت تخني امرأة وكنت أحبها وكان عمر يكرهها» سيدنا ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي چې زما يوه بنځه وه چې زما خوښه وه خو زما د والد صاحب عمر رضي الله عنهما نه وه خوښه، هغوی ماته يو کړت او فرمائیل چې دې ته طلاق ورکړه نو زه دې ته تيار نه شوم، هغوی رسول الله ﷺ ته د دې شکایت او کړو، په دې باندې رسول الله ﷺ ماته د طلاق حکم او فرمائیلو.

[٥١٣٩] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَيْسٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: قُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرُ؟" قَالَ: أُمُّكَ، ثُمَّ أُمُّكَ، ثُمَّ أَبَاكَ، ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَلَا اقْرَبَ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَسْأَلُ رَجُلٌ مَوْلَاهُ مِنْ فَضْلٍ هُوَ عِنْدَهُ، فَيَمْنَعُهُ إِلَّا بِأَنَّهُ لَا دُعَى لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَضْلُهُ الَّذِي مَنَعَهُ شَجَاعًا أَقْرَعٌ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: الْأَقْرَعُ: الَّذِي ذَهَبَ شَعْرُ رَأْسِهِ مِنَ السَّيِّءِ.

حضرت بهز بن حکیم د خپل پلار نه او هغه د خپل نیکه نه روایت کوی هغه فرمائي چې ما اووې ای د الله رسوله ازه د چا سره حسن سلوک او کړم؟ حضور ﷺ او فرمائیل د خپلي مور سره بیا د خپلي مور سره، بیا د خپلي مور سره بیا د خپل پلار سره - بیا د قریبي رسته دار سره - او بیان کوی چې بیا رسول الله ﷺ او فرمائیل څوک چې د خپل مولی (آزاد کړې شوې غلام) نه د هغه زیاتي مال او غواری کوم چې د هغه سره وو او سره ددې نه چې د هغه سره وی او ورثې نه کړی نو د قیامت په ورځ باندې به دغه زیاتي مال د گنجی مار په شکل کښې دده مخې ته راځي - امام ابوداود رحمه الله فرمائي چې د [اقرع] نه مراد داسې مار دې چې د زهر و په وجه سره دده د سروینسته ختم شوې وی، [او هغه گنجی شوې وی]

قوله: «عن بهز بن حکیم عن أبيه عن جدّه قال قلت يا رسول الله من أبر قال « أمك ثم أمك ثم أمك ثم أباك ثم الأقرب فالأقرب »»

سيدna معاويه بن حیده رضي الله عنه فرمائي چې ما رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چې زه چا سره د نیکی او احسان سلوک او کړم؟ هغوی او فرمائیل د خپلي مور سره او دا ئې درې کړته او فرمائیل، او د دې نه پس ئې او فرمائیل چې د خپل پلار سره، او د پلار نه پس بیا د چا سره چې په رسته دارو کښې زیات نژدې وی، په حاشیه د بذل کښې دی: قال العینی ۲۲۲/۱۰ فيه حجة على ان طاعة الام مقدمة، وفي الكوكب ان الاب مقدم في الطاعة اه قلت وبه صرح في كراهية العالمگیریه ۲۲۶/۲ الى اخر ما في الحاشية، په کوكب ۱۷/۲ کښې دادي: په احسان او حسن سلوک کښې د مور درجه مقدم ده په پلار باندې او په تنظیم او اطاعت کښې د پلار، او د هغې په حاشیه کښې دی: قال مشائخنا الاب يقدم على الام في الاحترام والام في الخدمة.

قوله: « لا يسأل رجل مولاة من فضل هو عنده فيمنعه إياه إلا دُعَى لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَضْلُهُ الَّذِي مَنَعَهُ شَجَاعًا أَقْرَعٌ » په دې حدیث کښې د مولی نه مراد مولی الاعلی او مولی الاسفل دواړه کیدې شی یعنی که یو سړې د خپل آزاد کړې شوی غلام نه د یو داسې مال سوال او کړی

١) سنن الترمذي للبر والصله ١ (١٨٩٧)، (تحفة الأشراف: ١١٣٨٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٥، ٣/٥) (حسن صحيح)

کوم چه د هغه د ضرورت نه زائد دي او د هغې باوجود هغه د ورکړې نه انکار اوکړی نو د قیامت په ورځ باندې به د هغه مال را طلب کړې شی کوم چه به گنجې یعنی سخت زهریله مار جوړیدو سره مخامخ راشی، او په دویم صورت کښې به ئې ترجمه دا وی چه د چا آزاد کړې شوي غلام د خپل مولی نه د داسې مال سوال اوکړې کوم چه د هغه نه زائد دي الخ.

[۵۱۴۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى، حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ مُرَّةَ، حَدَّثَنَا كَلِيبُ بْنُ مَنَفْعَةَ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّهُ أَمَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَبْرَأُ؟ قَالَ: أَمُّكَ، وَأَبَاكَ، وَأَخْتُكَ، وَأَخَاكَ، وَمَوْلَاكَ الَّذِي يَلِي، ذَاكَ حَقٌّ وَاجِبٌ، وَرَجْمٌ مُؤَصَّلٌ".

حضرت کلب بن منفعه د خپل نیکه نه روایت کوی چه هغه د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او وې فرمائیل ای د الله رسوله ازه د چا سره حسن سلوک اوکړم؟ حضور ﷺ اوفرمائیل د خپل مور، پلار، خور، ورور او د هغه آزاد غلام سره کوم چه دي ته قریب وی د دوی حق واجب دي او د دوی سره رشته قائل لازم دی.

[۵۱۴۱] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنِ زِيَادٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ح. وَحَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَايِرِ أَنْ يَلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ يَلْعَنُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: يَلْعَنُ أَبَا الرَّجُلِ، فَيَلْعَنُ أَبَاهُ، وَيَلْعَنُ أُمَّهُ، فَيَلْعَنُ أُمَّهُ".

د حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ اوفرمائیل دا خبره ډیره غټه گناه ده چه څوک په خپل مور او پلار باندې لعنت اوکړی او وئیلې شو ای د الله رسوله دا څنگه کیدی شی چه څوک په مور او پلار باندې لعنت اوکړی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه څوک د بل چا په پلار باندې لعنت اوکړی او هغه دده پلار باندې لعنت اوکړی، او که چرې دي د بل چا په مور باندې لعنت اوکړی نو هغه به دده په مور باندې لعنت اوکړی.

قوله: (إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَايِرِ أَنْ يَلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ) رسول الله ﷺ فرمائی چه په کبیره گناهونو کښې دا خبره هم ده چه څوک په خپل مور پلار باندې لعنت اوکړی او د هغوی دپاره بد دعاء اوکړی، صحابه کرامو ﷺ تپوس اوکړو یا رسول الله ﷺ دا څنگه کیدی شی چه سړې په خپل مور پلار باندې لعنت اوکړی؟ رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه په داسې طریقه چه هغه سړې د چا په پلار باندې لعنت اوکړی یا د چا په مور باندې، او بیا هغه د دي په جواب کښې د هغه په مور پلار باندې لعنت اوکړی.

[۵۱۴۲] (۳) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مِهْدِيٍّ، وَعُمَيَّانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ الْمَعْنَى، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي سَيْدٍ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ مَوْلَى بَنِي سَاعِدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَيْدٍ

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۶۶۵) (ضعيف)

۲: صحيح البخاري/الأدب ۴ (۵۹۷۳)، صحيح مسلم/الإيمان ۳۸ (۹۰)، سنن الترمذي/البر والصلة ۴ (۱۹۰۲)، (تحفة الأشراف: ۸۶۱۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۴/۲، ۱۹۵، ۲۱۶، ۲۱۷) (صحيح)

۳: سنن ابن ماجه/الأدب ۲ (۳۶۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۹۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۹۷/۳) (ضعيف)

مَالِكُ بْنُ رَبِيعَةَ السَّاعِدِيُّ، قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سُلَيْمَةَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ بَقِيَ مِنْ بَرِّ أَبِي شَيْءٍ أَبْرُهُمَا بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا؟ قَالَ: نَعَمْ، الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا، وَالِاسْتِغْفَارُ لَهُمَا، وَإِنْفَادُ عَهْدِهِمَا مِنْ بَعْدِهِمَا، وَصَلَةُ الرَّجِيمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا، وَإِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا".

د حضرت ابو اسيد مالک بن ربیعہ ساعدی رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه یو ځل اتفاقاً مونږه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو چه د قبله بنو سلمه یو سړې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو او تپوس ئې اوکړو ای د الله رسوله آیا زما د مور او پلار د وفات کیدو نه پس هم په ما باندې څه حق شته چه د هغوی سره څه حسن سلوک او کرم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل او - د هغوی دپاره دعا کول د هغوی دپاره بخشش غوښتل، د هغوی نه ورستو د هغوی عهد پوره کول، دداسې رشته دارانو سره تعلق ساتل چه د هغوی (د مور او پلار) نه بغير د هغوی سره رشته داری نه شوه کیدې. او د هغوی د دوستانو عزت کول.

قوله: ﴿يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ بَقِيَ مِنْ بَرِّ أَبِي شَيْءٍ أَبْرُهُمَا بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا﴾ یو سړی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تپوس اوکړو چه زما د مور پلار د وفات نه پس هغوی سره د حسن سلوک کولو څه صورت باقی وی نو هغوی او فرمائیل او باقی وی د هغوی دپاره د رحمت دعاء او استغفار کول، او د هغوی وصیت پوره کول، او هغه خپلولی پالل کومه چه نه پاللې کیرې مگر د مور پلار د وجې نه یعنی صرف د مور پلار د وجې نه او دا هله کیدې شی چه په دې رشته دارو کښې هغه سره صله رحمې کونکې څوک براه راست رشته دار نه وی لکه د نسبی مور پلار رضاعی مور پلار چه د هغوی دوی سره براه راست خو رشته نشته دوی د هغوی په اصولو کښې نه دی بلکه هغوی سره څه رشته ده د هغوی د مور پلار خو دا سړې هغوی سره حسن سلوک د خپل مور پلار د وجې نه کوی، د دې مضمون د ادا کولو دپاره د بیهقي د روایت الفاظ زیات واضح دی: وَصَلَةُ رَحِمِهِمَا الَّتِي لَا رَحِمَ لَكَ إِلَّا مِنْ قَبْلِهِمَا... وړاندې په حدیث کښې دی. د مور پلار د دوستانو او ملگرو اکرام کول.

[۵۱۴۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا الثَّيْبِيُّ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسَمَةَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ أَبْرَ الْبَرِّ صِلَةُ الْمَرْءِ أَهْلَ وَدَّائِهِ بَعْدَ أَنْ يُوَلِّيَ".

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل د ټولو نه لوی حسن سلوک دادې چه د پلار د وفات نه ورستو انسان د هغه چا سره صله رحمې اوکړی چه دده پلار سره محبت کوونکې وو.

قوله: ﴿إِنَّ أَبْرَ الْبَرِّ صِلَةُ الْمَرْءِ أَهْلَ وَدَّائِهِ بَعْدَ أَنْ يُوَلِّيَ﴾ دا حدیث او د پورته ذکر شوی حدیث آخری جمله «واکرام صديقهما» دواړه یو شان معنی لری، صرف دومره فرق دې چه په اول حدیث کښې د والدینو د دوستانو سره اکرام ته برالوالدین وئیلې شوې دې او دلته دې ته علی وجه المبالغة ابر البر وئیلې شوې دې، یعنی ډیر لوڼې حسن سلوک.

(۱): صحيح مسلم للبر والصلة ٤ (٢٥٥٢)، (تحفة الأشراف: ٧٢٦٢)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للبر والصلة ٥ (١٩٠٣) (صحيح)

[۵۱۴۴] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ يَحْيَى بْنُ عَمَارَةَ بْنِ ثَوْبَانَ، أَخْبَرَنَا عُمَارَةُ بْنُ ثَوْبَانَ، أَنَا أَبُو الطَّفِيلِ أَخْبَرَهُ، قَالَ: "رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ لَحْمًا بِالْجِعْرَانَةِ، قَالَ أَبُو الطَّفِيلِ: وَأَنَا يَوْمَئِذٍ غَلَامٌ أَهْمِلُ عَظْمَ الْجُزُورِ، إِذْ أَقْبَلْتُ امْرَأَةً حَتَّى دَنَيْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَسَطَ هَازِءَةً فَجَلَسْتُ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ: مَنْ هِيَ؟ فَقَالُوا: هَذِهِ أُمُّهُ الَّتِي أَرْضَعَتْهُ."

حضرت ابو طفیل (عامر بن واثله لیثی رضی اللہ عنہ) بیان کوی چه ما رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لره اولیدو چه په جعرانه مقام کبسی ئی غوښه تقسیموله، زه په دغه ورځو کبسی نوجوان وم ما د اوبښ هډوکي اوچتولو چه اچانک یوه ښځه راغله تردې پورې چه هغه ښی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته قریب راغله نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغې ته خپل خادر خور کړو او هغه په هغه خادر باندې کیناسته ما تپوس او کړو چه دا څوک وو؟ نو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم راته اوبښودله چه دا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مور وه کومې چه ورته پی ورکړې وو.

(رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْسِمُ لَحْمًا بِالْجِعْرَانَةِ الْخ) ابو الطفيل صحابي رضی اللہ عنہ فرمائی چه دا واقعه زما د سترگو مخې ته ده چه کله ما اولیدو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په جعرانه کبسی په غوښه تقسیمولو باندې او زه دغه وخت کبښ وړوکي هلک اوم ما هم د اوبښ هډوکي اوچتولو چه ناڅاپه یو زنانه راغله چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته راغله د چا د پاره چه هغوی خپل خادر خور کړو او هغه په هغې باندې کیناستله، ما د خلقونه تپوس او کړو چه دا څوک ده؟ نو هغوی اووې چه دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم رضاعی مور ده یعنی حلیمه سعدیه رضی اللہ عنہا.

او د دې نه په روستو روایت کبسی دی چه یوه ورځ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ناست وو چه ناڅاپه د هغوی رضاعی پلار حارث بن عبد العزی راغلو نو هغوی د خپلې جامې څه حصه دهغوی دپاره اوغوروله او هغوی په هغې کیناستل، لږ ساعت پس د هغوی رضاعی مور راغله نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغې دپاره هم د خپلې کپړې څه حصه په دویم طرف کبسی اوغوروله او په هغې باندې هغه کیناستله، لږ ساعت پس د هغوی رضاعی رور عبد الله راغلو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغوی د وجې نه پاسیدل او هغه ئی خپلې مخې ته کینولو.

[۵۱۴۵] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ عَمْرَ بْنَ السَّائِبِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ جَالِسًا، فَأَقْبَلَ أَبُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ فَوَضَعَ لَهُ بَعْضَ ثَوْبِهِ فَقَعَدَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَتْ أُمُّهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَوَضَعَ لَهَا شَيْءَ ثَوْبِهِ مِنْ جَانِبِهِ الْآخَرِ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ أَخُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَقَامَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ."

د حضرت عمرو بن سائب رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه ماته دا خبر رارسیدلې دې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم یو ځل ناست وو چه د هغه رضاعی پلار راغی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خپل خادر یو طرف هغه ته خور کړو نو هغه پرې کیناستو، بیا د حضور صلی اللہ علیہ وسلم رضاعی مور راغله نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه خادر دویم طرف خور کړو او هغه پرې کیناسته، د حضور صلی اللہ علیہ وسلم رضاعی رور راغی نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه دپاره پاسیدو او هغه لره ئی خپلې مخې ته کینولو.

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۰۵۳) (ضعيف الإسناد)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۱۴۱) (ضعيف الإسناد)

باب فِي فَضْلِ مَنْ عَالَ يَتَامَى

باب ۱۲۰، ۱۲۱ دِيتِمَا نانو دِپرورش فضيلت

[۵۱۴۶] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، وَأَبُو بَكْرِ ابْنَا أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ ابْنِ حُدَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَتْ لَهُ أَنْثَى فَلَمْ يَبْذُهَا وَلَمْ يَهْنُهَا وَلَمْ يُؤْتِرْ وَلَدَهُ عَلَيْهَا، قَالَ يُعْنِي الذَّكُورَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ"، وَلَمْ يَذْكُرْ عُثْمَانُ يُعْنِي الذَّكُورَ.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه د چا جینی وی او دی هغی لره ژوندی دفن نه کری (لکه څنگه چه به کفارو کول) او نه د هغی اهانت او کړی او نه هلك ته په هغی باندي برتری ورکړی، نو الله تعالی به ده لره جنت ته داخل کری. " او ددی حدیث راوی عثمان لفظ د " الذکور " نه دی ذکر کری.

﴿ مَنْ كَانَتْ لَهُ أَنْثَى فَلَمْ يَبْذُهَا وَلَمْ يَهْنُهَا وَلَمْ يُؤْتِرْ وَلَدَهُ عَلَيْهَا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ ﴾ د کوم سړی چه یوه لور وی داسې چه نه ئې هغه ژوندی بنځه کړې وی او نه ئې د هغې بې حرمتی کړې وی او نه ئې پرې نارینه اولاد ته ترجیح ورکړې وی نو داسې سړې به الله پاک جنت ته داخل کری.

[۵۱۴۷] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، حَدَّثَنَا سُكَيْلٌ يُعْنِي ابْنَ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ سَعِيدِ الْأَعَشِيِّ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُكَيْلٍ الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ بَشِيرٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ فَأَذَبَهُنَّ وَزَوَّجَهُنَّ وَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ، فَلَهُ الْجَنَّةُ".

د حضرت ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلې دی چه کوم کس د دریو لونړو پرورش او کړو، هغوی ته ئې ادب او بنودلو، د هغوی واده ئې او کړو او د هغوی سره ئې د احسان معامله کووله، نو د هغه دپاره جنت دی.

[۵۱۴۸] (۳) حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ سُكَيْلٍ بِهَذَا الْإِسْنَادِ، قَالَ: ثَلَاثُ أَخَوَاتٍ أَوْ ثَلَاثُ بَنَاتٍ، أَوْ بَنَاتَانِ، أَوْ اخْتَانِ.

سهیل هم په دې اسناد سره د مذکوره بالا حدیث هم معنی روایت کړې دی او وئیلې ئې دی: چه چا د دریو خویندو یا د دریو لونړو یا د دوو لونړو یا د دوو خویندو پرورش او کړو.

[۵۱۴۹] (۴) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا النَّهَّاسُ بْنُ قَبْرِ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَدَّادُ أَبُو عَمَّارٍ، عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَا وَأَمْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَوْمَأَ يَزِيدُ بِالْوُسْطَى وَالسَّابَةِ، أَمْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ حَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى يَتَامَاهَا حَتَّى بَاتُوا أَوْمَاتًا".

د حضرت عوف بن مالک اشجعی رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه زه او د تور رخسار والا بنځه به د قیامت په ورځ باندي داسې (قریب قریب) یو - " یزید (بن زریع)

۱: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۶۵۷۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۲۳/۱) (ضعيف)

۲: سنن الترمذي/البر والصلة ۱۳ (۱۹۱۶)، (تحفة الأشراف: ۳۹۶۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۲/۳، ۹۷) (ضعيف)

۳: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۹۶۹) (ضعيف)

۴: تفرد به ابوداود، (تحفة الأشراف: ۱۰۹۱۱)، وقد أخرجه: حم (۲۹، ۲۷۶) (ضعيف)

خپله مینځمنی او د شهادت والا گوتې یو ځانې کړې او اشاره ئې اوکړه - (یعنی) هغه معززه او حسینېه ښځه چه خاوند ئې مړ شوی وی او (عزت او د خوبصورتی باوجود) د خپل یتیمانانو بچو په خاطر (د نکاح کولو نه) پاتې شوې ده تردې پورې چه هغه لوی شو یا مړه شو -

قوله: «أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفَعَاءُ الْخَدَنِينَ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». وَأَوَّمَا يَزِيدُ بِالْوُسْطَى وَالسَّبَابَةِ «امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ حَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى يَتَامَاهَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَاتُوا»

یو ځل رسول الله ﷺ خپلې دواړه گوتې اوچتولو سره د هغوی طرف ته اشاره کولو سره او فرمائیل چه زه او هغه کونډه زنانه د غمژن مخ والا (یعنی د خاوند د مرګ د وجې نه خفه شوې) به د قیامت په ورځ داسې یو ځانې یو، بیا وړاندې رسول الله ﷺ د هغه کونډې صفت بیان کړو چه هغه د خاوند والا ښځه کومه چه بې خاونده شوې وی، ښکلې او باحیثیته، چا چه خپل ځان منع کړو د خپلو یتیمانو بچو د خیال ساتلو دپاره او د پالنې دپاره، تردې چه هغه د دې نه جدا شی په غټیدو سره یا مړه شی.

د دې حدیث نه د یتیم ماشومانو د خدمت فضیلت صفا معلومیږی لکه چه په ترجمه الباب کښې دی.

باب فِي مَنْ ضَمَّ يَتِيمًا

باب: ۱۲۱، ۱۲۲ - ددې خبرې د فضیلت بیان چه یتیم لره د خپل

اهل او عیال سره ملاؤ کړی او پرورش ئې کوی

[۵۱۵۰] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سُفْيَانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سَهْلِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ، وَقَرْنٌ بَيْنَ أَصْبُعَيْهِ الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي الْأَبْهَامَ".

د حضرت سهل (بن سعد انصاری) نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل چه زه او د یتیم کفالت کوونکې به په جنت کښې داسې یو - او حضور ﷺ خپلې درمیانه او د شهادت والا گوتې یو ځانې کړې او اشاره ئې او فرمائیله -

«أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ فِي الْجَنَّةِ» کوم سرې چه د یو یتیم کفالت کوی رسول الله ﷺ خپلې دواړه گوتې اوچتولو سره د هغوی طرف ته اشاره او فرمائیله چه زه او هغوی به په جنت کښې داسې یو، د دې نه مراد د جنت د درجاتو قرب نه دې بلکه د دخول جنت قرب مراد دې. کدا قالوا.

.....

۱: صحیح البخاری/الطلاق ۲۵ (۵۳۰۳)، الأدب ۲۴ (۶۰۰۵)، سنن الترمذی/البر والصلة ۱۴ (۱۹۱۸)، تحفة الأشراف: (۴۷۱۰)، مسند احمد (۳۳۳/۵) (صحیح)

بَابُ فِي حَقِّ الْجَوَارِ

باب ۱۲۲، ۱۲۳ - د گواندیا نو د حقوقو بیان

[۵۱۵۱] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَا زَالَ جَبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ، حَتَّى قُلْتُ لِيُورَثَنِي".

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه جبریل امین علیه السلام ما ته د گواندی متعلق مسلسل وصیت کولو تردی چه ماته دا خیال شو چه هغه به د لره وارث جوړ کړی.

قوله: ﴿ مَا زَالَ جَبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى قُلْتُ لِيُورَثَنِي ﴾

جبرائیل علیه السلام به ماته د گواندی د حقوقو په باره کښې وصیت فرمائیلو دومره زیات چه ما دا او گنړله چه د گواندی نه به وارث جوړ کړی.

او د دې نه په روستو روایت کښې دی چه عبد الله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ یو بیزه ذبح کړه نو د هغې په باره کښې ئې د خپل کور د خلقو نه تپوس او کړو چه د خپل یهودی گواندی دپاره مو هم د هغې نه څه غوښه هدیہ کړې ده که نه، او د هغې نه پس ئې بیا دا پورته حدیث مضمون بیان کړو.

[۵۱۵۲] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بَشِيرِ أَبِي إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو "أَنَّهُ ذَبَحَ شَاةً، فَقَالَ: أَهْدِيْتُمْ لِي الْجَارِي الْيَهُودِي، فَأَلَيْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: مَا زَالَ جَبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ، حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَثُنِي".

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی اللہ عنہ متعلق دا مروی دی چه هغوی یوه چیلئ ذبح کړه او بیا ئې تپوس او کړو آیا تاسو زما یهودی گواندی ته هم څه لیرلې دی؟ بې شکه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی هغه فرمائیل: جبریل امین علیه السلام به ماته د گواندی په باره کښې مسلسل وصیت کولو تردی پورې چه ماته دا خیال راغی چه هغه به د لره وارث جوړه وی.

[۵۱۵۳] (۳) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ أَبُو تَوْبَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَيَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْكُو جَارَهُ، فَقَالَ: أَذْهَبَ قَاصِرٌ، فَأَتَاهُ مَرَّتَيْنِ، أَوْ ثَلَاثًا، فَقَالَ: أَذْهَبَ قَاطِرٌ مَتَاعَكَ فِي الطَّرِيقِ، فَعَطَرَهُ مَتَاعَهُ فِي الطَّرِيقِ، فَعَمِلَ النَّاسُ يَسْأَلُونَهُ فَيُظْهِرُهُمْ خَبْرَهُ، فَعَمِلَ النَّاسُ يَلْعَنُونَهُ فَعَمِلَ اللَّهُ بِهِ وَفَعَلَ وَفَعَلَ فَجَاءَ إِلَيْهِ جَارُهُ، فَقَالَ لَهُ: أَرَأَيْكَ لَا تَرَى مِنِّي شَيْئًا تَكْرَهُهُ".

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته یو کس راغی او د خپل گواندی شکایت ئې او کړو، حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل لاړ شه او صبر کوه. " هغه بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته دوه یا درې کرته راغی نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل لاړ شه او خپل سامان په لاره باندې واچوه.

۱: صحيح البخاري/الأدب ۲۸ (۶۰۱۴)، صحيح مسلم/البر والصلة ۴۲ (۲۶۲۴)، سنن ترمذي/البر والصلة ۲۸ (۱۹۴۲)، سنن ابن ماجه/الأدب ۴ (۳۶۷۳)، (تحفة الأشراف: ۱۷۹۴۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۹۱، ۱۲۵، ۳۳۸) (صحيح)

۲: سنن الترمذي/البر والصلة ۲۹ (۱۹۴۳)، (تحفة الأشراف: ۸۹۱۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/۱۶۰، ۲) (صحيح)

۳: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۱۴۱) (حسن صحيح)

چنانچه هغه خپل سامان په لاره باندې واچولو - خلقو د هغه نه پوښتنه اوکړه (چه دا څه شوې دی؟) نو هغه خلقو ته د خپل گاونډي سلوک اوښودلو نو خلقو هغه لره ملامته کړو - الله تعالی دې هغه داسې کړي، داسې کړي - هغه گاونډي ده ته راغې او هغه ته نې اووې ته خپل کور ته واپس لاړ شه - (بیا به) زمانه څه ناپسندیده کار نه ویني -

قوله: ﴿جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَشْكُو جَارَهُ الْخ﴾

يو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې راغلو د خپل گاونډي شکايت کولو سره چا چه به هغه ته تکليف ورکولو، رسول الله ﷺ ورته او فرمائيل لاړ شه او صبر کوه، د دې نه پس هم هغه په دويم ځل يا په دريم ځل راغلو نو هغه وخت رسول الله ﷺ هغه ته او فرمائيل چه داسې اوکړه چه د خپل کور ټول سامان د کور نه راوباسه او په لاره کښې نې کيږده، هغه لاړو او خپل سامان نې د کور نه بهر راويستلو او بهر نې په کوڅه کښې کيڅودل شروع کړل اوس په لاره باندې تلونکو د هغه نه تپوس کول شروع کړل چه څه خبره ده ته داسې ولې کوي هغه ورته اووې چه د گاونډي د تکليف ورکولو د وجې نه، خلقو به په دې اوریدلو سره هغه گاونډي ته خیرې کولې او بدې ردې به نې وئیلې، لږ ساعت تیر شوې وو چه د هغه گاونډي هغه ته راغلو او ورته نې اووې چه کور ته لاړ شه بیا به داسې ناخوښه خبره نه پېښېږي.

(د يو اخستونکي عجيبه واقعه)

په دې باندې ماته يو قصه راياده شوه کومه چه مې په وړوکوالي د خپل والد صاحب ﷺ نه اوریدلې وه چه يو مولوی صاحب د يو سړي نه خبروې واخستلې چه د هغې په باره کښې هغوی ډير په اعتماد سره اووې چه ډيرې خوږې دی هغه کور ته راوړلې چه کله نې هغه کور کښې اوکتلې نو هغه پيکه اوختلې هغوی هغه واپس راوړلې دې دکاندار ته، هغه د واپس اخستلو نه انکار اوکړو چه زه د دې ذمه دار نه یم، هغه مولوی صاحب هغه خبروې د هغه په خوا کښې خپلې مخې ته کيڅودلې او ورته کيښاستلو او کله چه به يو گاهک هغه ته د اخستلو دپاره راتلو نو هغه مولوی صاحب به هغه گاهک ته وئيل چه که نمونه کتل غواړې نو دا ده، هغه به د خوړلو نه پس واپس شو او نه به نې اخستله دوه درې اخستونکې هم دغه شان واپس شو چه کله خبروې والا دا اوکتل نو هغه عاجز راتلو سره اووې چه مولوی صاحب خپلې پیسې واخله، هغه مولوی صاحب پیسې واخستلې او لاړو.

[۵۱۵۴] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْقَلَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلَا يُوْذِ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيَقُلْ غَيْرَ أَوْلِيَّ صَمْتٍ".

د حضرت ابوهريره رضی اللہ عنہ روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائيل کوم کس چه په الله او په ورځ د آخرت ايمان لري نو هغه لره پکار دی چه د پل میلمه عزت کوي - کوم کس چه په الله او په ورځ د آخرت باندې ايمان لري هغه لره پکار دی چه خپل گاونډي ته تکليف نه رسوي -

(١) صحيح البخاري ۷ الأدب ۸۵ (۶۱۳۸)، صحيح مسلم ۷ الإيمان ۱۹ (۴۷)، سنن الترمذي ۵۰ (۲۵۰۰)، تحفة الأشراف: (۱۵۲۷۲)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه ۷ الفتن ۱۲ (۳۹۷۱)، مسند احمد (۲۶۷/۲، ۲۶۹، ۴۳۳، ۴۶۳) (صحيح)

او کوم کس چه په الله او په ورځ د آخرت باندې ایمان لری هغه لره پکار دی چه د خیر خبره کوی یا دی خاموش شی -"

[۵۱۵۵] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهَبٍ، وَسَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ عُبَيْدٍ حَدَّثَهُمْ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَتَيْنِ بِأَيِّهِمَا أَبَدَأُ؟ قَالَ: بِأَدْنَاهُمَا بَابًا"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ شُعْبَةُ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: طَلْحَةُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ.

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دی هغه فرمائی چه ما عرض او کړو ای د الله رسوله ازما دوه گاونډیان دی، زه (په احسان کولو کښې) د کوم نه ابتداء او کړم؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل د چا چه دروازه زیاته قریبه وی - "امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه شعبه ددې حدیث په سند کښې د طلحه په تعارف کښې وئیلې دی: هغه یو قریشی سړې وو -

باب فِي حَقِّ الْمَمْلُوكِ

باب: ۱۲۳، ۱۲۴ - د غلامانو د خاص خیال ساتلو بیان

[۵۱۵۶] (۲) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعُمَرَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ أَمْرِ مُوسَى، عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: "كَانَ آخِرُ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ اتَّقُوا اللَّهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ".

د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اخری خبره دا وه: "مونځ، مونځ" او د خپل غلام په باره کښې د الله نه بیرې -"

[۵۱۵۷] (۳) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ غَلِيظٌ وَعَلَى غَلَامِهِ مِثْلُهُ، قَالَ: فَقَالَ الْقَوْمُ: يَا أَبَا ذَرٍّ، لَوْ كُنْتَ أَخَذْتَ الَّذِي عَلَى غَلَامِكَ فَجَعَلْتَهُ مَعَ هَذَا فَكَانَتْ حُلَّةً وَكَسَوْتَ غَلَامَكَ ثَوْبًا غَيْرَهُ، قَالَ: فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ إِنِّي كُنْتُ سَابَيْتُ رَجُلًا وَكَانَتْ أُمُّهُ أَعْجَمِيَّةً، فَعَيَّرْتُهُ بِأَمِهِ فَشَكَانِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ، فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، إِنَّكَ أَمْرُؤُفِيكَ جَاهِلِيَّةٌ، قَالَ: إِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ فَضَلَّكُمْ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، فَمَنْ لَمْ يَلَا بِكُمْ فَبِعُودَةٍ وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ".

حضرت معرور بن سويد بیان کوی چه ما حضرت ابو ذر رضی اللہ عنہ لره په ربذه مقام کښې اولیدو، هغه یو پیر اونی خادر په سر کړې وو او د هغه په غلام باندې هم هغسې خادر وو زمونږ ملگرو اووې ای ابوذر! که چېرې تا د غلام والا خادر خپله اخستې وې نو داسې به ستا حله (پورا کپړا) جوړه شوې وې - غلام ته به دې څه بله کپړا ورکړې وې - نو حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه ما یو سړی ته کنځل کړې وو چه د هغه مور عجمی وه، ما هغه ته د هغه د مور پیغور ورکړو نو هغه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته زما شکایت او کړو - نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم

۱: صحيح البخاري/الشفعة ۳ (۲۲۵۹)، الهبة ۱۶ (۲۵۹۵)، الأدب ۳۲ (۶۰۲۰)، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۶۳)، وقد أخرجه: مسند احمد ۱۷۵/۶، ۱۹۳، ۲۳۹ (صحيح)

۲: سنن ابن ماجه/الوصايا ۱ (۲۶۹۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۳۴۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷۸/۱) (صحيح)

۳: صحيح البخاري/الإيمان ۲۲ (۳۰)، العتق ۱۵ (۲۵۴۵)، الأدب ۴۴ (۶۰۵۰)، صحيح مسلم/الإيمان ۱۰ (۱۶۶۱)، سنن الترمذي/البر والصلة ۲۹ (۱۹۴۵)، سنن ابن ماجه/الأدب ۱۰ (۳۶۹۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۳، ۱۶۱، ۱۵۸/۵) (صحيح)

او فرمائیل: ای ابوذر رضی اللہ عنہ ته داسی سړې ئې چه په تا کښې د جاهلیت اثر دې. هغه رضی اللہ عنہ مزید او فرمائیل: بې شکه دا (غلام) ستا رور دې الله تعالی تالره په ده باندې فضیلت درکړې دې. پس د چا سره چه ستا طبیعت نه لگی، نو هغه لره خرڅ کړه لیکن د الله مخلوق ته تکلیف مه ورکوه.

قوله: «كَانَ آخِرُ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «الصَّلَاةُ الصَّلَاةُ اتَّقُوا اللَّهَ فِيمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ»» سیدنا علی رضی اللہ عنہ فرمائی چه د دنیا نه د رخصت کیدو په وخت د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آخری کلام دا وو چه د مانځه اهتمام کړی، او د خادمانو او غلامانو په باره کښې د الله پاک نه اویرېږی.

قوله: «رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ وَعَلَيْهِ بُرْدٌ غَلِيظٌ وَعَلَى غُلَامِهِ مِثْلُهُ» معرور بن سوید فرمائی چه ما ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ په مقام ربذه کښې چرته چه هغوی استوگنه اختیار کړې وه، داسې اولیدو چه په هغوی باندې یو پیر شان خادر وو (او لنگ ئې بل قسم وو) او څنگه خادر چه ئې خپله اغوستلې وو هم دغه شان ئې په غلام باندې هم وو. نو دې خلقو هغوی ته عرض او کړو چه تاسو ډیره بې جوړه جامه اچولې ده دا خادر چه تاسو د اچولو دپاره غلام ته ورکړې دې دې نه خپل لنگ جوړ کړی چه ستاسو دواړه کپړې یو شان شی، خادر او لنگ، یو شان دوه کپړو ته حله وائی. او دې خپل غلام ته د اغوستلو دپاره بل خادر ورکړی، نو په دې باندې هغوی خپله واقعه واوروله، چه ما یو ځل یو سړی ته کنځل کړې وو چه د چا مور عجمی وه، ما هغه ته د هغه د مور پیغور ورکړو، لیکلې دی چه د دې سړی نه مراد سیدنا بلال رضی اللہ عنہ دې هغوی یو ځل هغوی ته داسې وئیلې وو، یا ابن السوداء... ای د تورې خویه! هغه لارو او زما شکایت ئې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته اوکړو، په دې باندې هغوی ماته او فرمائیل: «يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ أَمَرْتُ فِيكَ جَاهِلِيَّةَ الْخ» ای ابوذر! په تا کښې اوس هم د جاهلیت بعض خصلتونه باقی دی یعنی خان لوڼې گنډل او بل ته پیغور ورکول او بیا ئې او فرمائیل: چه دا تاسو سره چه کوم ستاسو غلامان دی دا ستاسو رونږه دی یعنی د یو پلار آدم عليه السلام ټول اولاد دې، وقتی طور الله پاک تاسو ته په دوی باندې فضیلت درکړې دې، په تاسو کښې چه د چا غلام د هغه موافقت (تابع داری) نه کوی هغه خرڅ کړی خان سره ئې مه ساتی، او هغه لره خان سره ساتلو باندې خپل خان په عذاب کښې مه اچوی.

[۵۱۵۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ فَإِذَا عَلَيْهِ بُرْدٌ وَعَلَى غُلَامِهِ مِثْلُهُ، فَقُلْنَا: يَا أَبَا ذَرٍّ، لَوْ أَخَذْتَ بُرْدَ غُلَامِكَ إِلَى بُرْدِكَ فَكَانَتْ حَلَّةٌ وَكَسَوْتَهُ ثَوْبًا غَيْرَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ يَدِيهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيَكْسِهِ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا يَكْلِفْهُ مَا يَغْلِيهِ، فَإِنْ كَلَّفَهُ مَا يَغْلِيهِ فَلْيُعِنِّهِ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ عُثْمَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ نَحْوَهُ.

حضرت معرور بن سوید رضی اللہ عنہ فرمائی چه مونږه په ربذه مقام کښې حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ سره

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۸۰) (صحیح)

ملاؤ شو او مونږ اوليدل چه په هغه باندې يو اونى پير خادر وو او د هغه د غلام هم هغسې خادر وو. نو مونږه اووې اې ابو ذر! كه چېرې تا دخپل غلام والا خادر د خپل خادر سره ملاؤ كړې وې نو دا به يوه جوړه جوړه شوې وې. نو هغه او فرماييل چه ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دى هغه فرماييل: دا ستاسو روڼه دى چه دوى لره الله پاك ستاسو د لاسونو لاندې كړې دى. چنانچه دچا رور چه د هغه ماتحت وى نو هغه لره پكار دى چه په هغه باندې هغه څه اوخوړى كوم چه په خپله باندې خوړى او هغه ته دې هم هغه څه اغونده وى كوم چه په خپله باندې اغوندى، او د هغه نه دې د هغه د همت نه زيات كار نه اخلى، او كه چېرې ده لره مكلف كړى، نو د هغه مدد دې هم او كړى. امام ابوداود رحمته الله عليه فرماني چه دې روايت لره ابن نمير د اعمش نه د مذكوره بالا روايت هم معنى بيان كړې دې.

[۵۱۵۹] () حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، م. وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: "كُنْتُ أَضْرِبُ غُلَامًا مَالِي، فَسَمِعْتُ مِنْ خَلْفِي صَوْتًا أَعْلَمُ أَنَّ مَسْعُودًا، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى مَرَّتَيْنِ: لِلَّهِ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَيْهِ، فَالْتَفَتْتُ فَإِذَا هُوَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هُوَ خَرُّ لَوْجِهِ اللَّهُ تَعَالَى، قَالَ: أَمَا إِنَّكَ لَوَلَّمْتَ تَفْعَلُ لِلْفَعْتِكِ النَّارُ أَوَلَمْ تَسْتَكِ النَّارُ".

د حضرت ابو مسعود انصاري رضي الله عنه نه روايت دې چه يو ځل ما خپل غلام لره وهلو نو ما د ورستو نه آواز واوريدو: "ابو مسعود خيال كوه " د ابن مثنى الفاظ دى: ما دا آواز دوه كرتې واوريدو " الله تعالى ته په ده باندې ددې نه زيات قدرت دې څومره چه پرې ته قدرت لرې. " ما شاته اوكتل نو هغه رسول الله ﷺ وو. نو ما (فورا) اووې اې د الله رسوله! دا د الله دپاره آزاد دې. حضور ﷺ او فرماييل: كه چېرې تا دا نه وې كړې نو اور به تالره په خپله گرفت كښې راوستې وو.

قوله: « عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ » « لِلَّهِ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَيْهِ » الخ

ابو مسعود انصاري رضي الله عنه فرماني چه ما خپل يو غلام وهلو نو ما د شاته نه يو آواز واوريدلو چه اې ابو مسعود خان پوهه كړه او دوه كرتې مې دا آواز واوريدلو چه بيشكه الله پاك په تا باندې زيات قادر دې په نسبت ستا په دې غلام باندې، دقادريدو په دويم روايت كښې دى چه ما هغه په كوره باندې وهلو، چه ما شاته اوكتل نو هغه رسول الله ﷺ وو، ما د هغوى په ليدو باندې عرض او كړو يا رسول الله ﷺ دا غلام د الله پاك دپاره آزاد دې، رسول الله ﷺ او فرماييل كه تا داسې نه وې كړې نو د جهنم اور به تاته رسيدلې وې.

[۵۱۶۰] () حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، عَنْ الْأَعْمَشِ، بِإِسْنَادِهِ وَمَعْنَاهُ نَحْوُهُ، قَالَ: كُنْتُ أَضْرِبُ غُلَامًا لِي أَسْوَدَ بِالسَّوْطِ، وَلَمَّا ذَكَرْتُ أَمْرَ الْعَتَقِ.

اعمش په خپل سند سره د مذكوره بالا حديث په مثل باندې روايت كړې دې. په دې كښې دى چه ما يو خپل غلام لره په كورا باندې وهلو. مگر په دې كښې د آزادولو بيان نشته دې.

۱: صحيح مسلم بالإيمان ۸ (۱۶۵۹)، سنن الترمذي للبر والصلة ۳۰ (۱۹۴۸)، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۰۹)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۲۰/۴، ۲۷۳/۵، ۲۷۴) (صحيح)
 ۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۰۰۰۹) (صحيح)

[۵۱۶۱] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ مَوْزِقٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ لَاءَ مَكُم مِّنْ مَّمْلُوكِكُمْ، فَأَطِيعُوهُ مِمَّا تَأْكُلُونَ وَالْكُسُوءَ مِمَّا تَلْبَسُونَ، وَمَنْ لَّمْ يَلَا بِكُمْ مِنْهُمْ فَبِيعُوهُ، وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ".

د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرماييل چې ستاسو د وينځو، غلامانو نه چې کوم تاسو سره موافق دي (ستاسو د خوښې مطابق ستاسو خدمت کوي، نو په هغوی باندې هغه څه خوره وي کوم چې تاسو خوري او دوی ته هغه واغونډه وي کوم چې په خپله باندې اغونډي او کوم چې ستاسو موافق نه وي، نو هغه لره خرڅ کړي او د الله مخلوق ته عذاب مه ورکوي.

قوله: «مَنْ لَاءَ مَكُم مِّنْ مَّمْلُوكِكُمْ فَأَطِيعُوهُ مِمَّا تَأْكُلُونَ وَالْكُسُوءَ مِمَّا تَلْبَسُونَ الخ» د ابوذر رضي الله عنه نه مرفوعاً روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرماييل چې ستاسو په غلامانو کښې چې کوم غلام ستاسو موافق وي، د هغه سره مناسبت وي نو په هغه باندې هم هغه شان خوري او اغونډي څنگه چې تاسو خپله خوري او اغونډي، او کوم چې ستاسو موافق نه شي نو هغه د بل چا په لاس باندې خرڅ کړي، خپل ځان سره نې مه ساتي، ځکه چې خپل ځان سره د ساتلو په صورت کښې به هغه ته د بار بار تنبيه او د وهلو حاجت راځي لکه چې وړاندې فرمائي: وَلَا تُعَذِّبُوا خَلْقَ اللَّهِ.

[۵۱۶۲] (۲) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ زُفَرٍ، عَنْ بَعْضِ بَنِي رَافِعِ بْنِ مَكِيثٍ، عَنْ رَافِعِ بْنِ مَكِيثٍ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الْخُذْيِيَّةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "حَسَنُ الْمَلَائِكَةِ يَمْنُ، وَسَوْءُ الْخَلْقِ شُؤْمٌ".

د حضرت رافع بن مكيث رضي الله عنه نه روایت دي او دي په غزوة حديبيه کښې د نبی کریم ﷺ سره شريک وو، هغوی بيان کوي چې نبی کریم ﷺ او فرماييل: چې «د خپل ماتحت او د زیر ملکيت والا سره، عمده برتاؤ کول برکت دي او بد خلقی نحوست دي».

قوله: «عَنْ رَافِعِ بْنِ مَكِيثٍ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ الْخُذْيِيَّةَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «حَسَنُ الْمَلَائِكَةِ يَمْنُ وَسَوْءُ الْخَلْقِ شُؤْمٌ»» چې د خپلو ماتحتو سره ښه سلوک کول سبب دي د خير او برکت، او بد خلقی سپيره والي دي.

[۵۱۶۳] (۳) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، حَدَّثَنَا بَقِيَّةٌ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ زُفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَالِيٍّ عَنْ رَافِعِ بْنِ مَكِيثٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ بْنِ رَافِعِ بْنِ مَكِيثٍ وَكَانَ رَافِعٌ مِّنْ جُهَيْنَةَ قَدْ شَهِدَ الْخُذْيِيَّةَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "حَسَنُ الْمَلَائِكَةِ يَمْنُ، وَسَوْءُ الْخَلْقِ شُؤْمٌ".

د حضرت حارث بن مكيث رضي الله عنه نه روایت دي. او حضرت رافع رضي الله عنه د قبيله جهينه نه وو او په غزوة حديبيه کښې د نبی کریم ﷺ سره وو. د رسول الله ﷺ نه روایت کوي چې هغه او فرماييل: «د زیر ملکيت او د ماتحت سره، عمده برتاؤ کول د برکت باعث دي او بد خلقی

(۱): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۸۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷۵، ۱۷۳) (صحيح)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۵۹۹، ۱۸۴۸۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۵۰۲/۳) (ضعيف)

(۳): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۵۹۹، ۱۸۴۸۰) (ضعيف)

نحوست (سپیړه والي) دي.

[٥١٦٤] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، وَهَذَا حَدِيثُ الْهَمْدَانِيِّ وَهُوَ أَثَرٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو هَانِيءُ الْخَوْلَانِيُّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ جُلَيْدٍ الْحَجَرِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَمْ نَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ؟ فَصَمَتَ، ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ الْكَلَامَ، فَصَمَتَ فَلَمَّا كَانَ فِي الثَّالِثَةِ، قَالَ: اعْفُوا عَنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً".

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه رايته دي چه د نبي كريم صلی الله علیه و آله په خدمت كښې يو كس حاضر شو او تپوس ئې او كړو اي د الله رسوله صلی الله علیه و آله مونږ غلام خومره قدرې معاف كوو؟ حضور صلی الله علیه و آله خاموش وو هغه بيا پوښتنه او كړه حضور صلی الله علیه و آله خاموش وو هغه بيا سوال او كړو نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائيل: هغه لره هره ورځ اويا (٧٠) كرتې معاف كوي. قوله: «كَمْ نَعْفُو عَنِ الْخَادِمِ فَصَمَتَ ثُمَّ أَعَادَ عَلَيْهِ الْكَلَامَ» سيدنا عبد الله بن عمر رضي الله عنه فرمائي چه يو سړي د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت كښې راغلو او عرض ئې او كړو يا رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ خپلو خادمانو ته خومره معافي او كړو يعنې د هغوی په غلطو باندې، رسول الله صلی الله علیه و آله خاموش پاتې شو، هغه بيا هم هغه عرض او كړو، په دې باندې هم هغوی خاموش پاتې شو، بيا په دريم كرت د هغوی په تپوسلو باندې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل چه هره ورځ اويا كرته بخښنه كوه.

[٥١٦٥] (٢) حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ح وَحَدَّثَنَا مُؤَمِّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عِيسَى، حَدَّثَنَا فَضِيلُ يَعْنِي ابْنَ عَزْوَانَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَعْمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الْقَاسِمِ نَبِيُّ التَّوْبَةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَال، جَلَدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خَدًّا"، قَالَ مُؤَمِّلٌ: حَدَّثَنَا عِيسَى، عَنِ الْفَضْلِ يَعْنِي ابْنَ عَزْوَانَ.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي هغه فرمائي چه ماته حضرت ابو القاسم نبي التوبه صلی الله علیه و آله او فرمائيل: چاچه په خپل غلام باندې تهمت اولگوو او حالانكه هغه ددې نه بري وو كوم چه دي د هغه په باره كښې وائي نو دة (مالك) ته به د قيامت په ورځ باندې حد لگولي شي "موسل (بن فضل) سند داسې بيان كړې دي [حدثنا عيسى عن فضيل يعني ابن عزوان] قوله: «مَنْ قَذَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَال جَلَدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خَدًّا» يعنې كوم مولی چه په خپل غلام باندې تهمت اولگوي د زنا وغيره او حال دا دي چه هغه غلام د دې نه بري دي نو په دې مولی باندې به د قيامت په ورځ باندې حد قذف جاري كيږي.

[٥١٦٦] (٣) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ، قَالَ: "كُنَّا نَزُولُ فِي دَارِ سُؤَيْدِ بْنِ مُقَرِّنٍ وَفِينَا شَيْخٌ فِيهِ جِدَّةٌ وَمَعَهُ جَارِيَةٌ لَهُ، فَلَطَمَ وَجْهَهَا، فَمَارَأَيْتُ سُؤَيْدًا أَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ ذَاكَ الْيَوْمَ".

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٨٨٣٦)، وقد أخرجه: سنن الترمذي للبر والصلة ٣١ (١٩٤٩) (صحيح)

٢: صحيح البخاري/الحدود ٤٥ (٦٨٥٨)، صحيح مسلم/الآيمان ٩ (١٦٦٠)، سنن الترمذي للبر والصلة ٣٠ (١٩٤٧)،

(تحفة الأشراف: ١٣٦٢٤)، وقد أخرجه: مسند أحمد (٤٣١/٢، ٤٩٩) (صحيح)

٣: صحيح مسلم/الآيمان ٨ (١٦٥٨)، سنن الترمذي/النذور ١٤ (١٥٤٢)، (تحفة الأشراف: ٤٨١١)، وقد أخرجه: مسند

أحمد (٤٤٨٣، ٤٤٨٥) (صحيح)

قَالَ: عَجَزَ عَلَيْكَ إِلَّا حُرُوجُهَا، لَقَدْ رَأَيْنَا سَابِعَ سَبْعَةٍ مِنْ وَلَدِ مُقَرِّنٍ، وَمَا لَنَا إِلَّا خَادِمٌ، فَلَطَمَ أَصْغَرَنَا وَجْهَهَا، فَأَمَرْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعِتْقِهَا".

د حضرت هلال بن ایساف رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه مونږه د حضرت سوید بن مقرن رضی اللہ عنہ په کور کښې وو زمونږه سره د ډیر عمر یو شیخ هم وو چه د هغه په طبیعت کښې تیزی وه او د هغه سره خپله وینځه هم وه نو هغه هغه خپله وینځه په مخ باندې او وهله - په دغه ورځ باندې حضرت سوید رضی اللہ عنہ دومره قدرې غصه وو چه د دینه وړاندې ما هغه لره په دومره غصه کښې نه وو لیدلې - هغوی اووې آیا ته دومره عاجز (او مغلوب الغضب) شوي وې چه ددې د وهلو دپاره تاته صرف ددې د عزت والا مخ ملاو شوي وو - ماته هغه منظر یاد دې چه زه په اولاد مقرن کښې اووم فرد وم او زمونږ هم یوه خادمه وه زمونږه یو وړوکی (کم عمره) هغې لره په مخ باندې او وهله نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته حکم اوکړو چه دې لره آزاده کړئ - معلومه شوه چه په دنیا کښې خو به پرې نه جاری کیږي پس مسئله هم دغه شان ده خو په آخرت کښې به پرې جاری کیږي.

قوله: «عَنْ هَلَالِ بْنِ إِسَافٍ قَالَ كُنَّا نَزُولًا فِي دَارِ سُؤَيْدِ بْنِ مِقْرِنٍ وَفِينَا شَيْخٌ فِيهِ جِدَّةُ الْخ»

هلال بن یساف وائی چه مونږ سوید بن مقرن رضی اللہ عنہ سره ډیره وو او مونږ سره یو مشر سړې وو چه هغه غصه ناک وو او هغه سره یو وینځه وه، یوه ورځ هغه شیخ دې وینځې ته سپړه ورکړه، نو هلال وائی چه د هغه ورځې نه زیات ما کله هم سوید رضی اللہ عنہ په غصه نه وو لیدلې، او وې فرمائیل هغه سړې ته چه تاته د دې دا نازک مخ د وهلو دپاره پاتې شوي وو، یعنی د بدن په بله حصه دې نه شوه وهلې (ځکه چه په مخ باندې د وهلو نه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم منع فرمائیلې ده) او بیا هغوی خپله یو واقعه واوروله چه مونږ د مقرن سره ناست وو چه په یو ځانې کښې اوسیدو او مونږ ټولو سره مشترک یو خادم وو نو زمونږ د ټولو نه وړوکی رور یو ځل هغه خادم په مخ باندې او وهلو نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مونږ ته حکم او فرمائیلو د هغه د آزادولو په دې حدیث کښې لفظ حر راغلي دي په شرح کښې لیکلي دي: حر کل شی افضله وارفعه.

[۵۱۶۷] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كَهَيْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ سُؤَيْدِ بْنِ مِقْرِنٍ، قَالَ: "لَطَمْتُ مَوْلَى لَنَا، فَدَعَاهُ أَبِي وَدَعَانِي، فَقَالَ: اقْتَصِ مِنْهُ، فَإِنَّا مَعْشَرُ بَنِي مُقَرِّنٍ كُنَّا سَبْعَةً عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ لَنَا إِلَّا خَادِمٌ، فَلَطَمَهَا رَجُلٌ مِنَّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اُعْتِقُوهَا، قَالُوا: إِنَّهُ لَيْسَ لَنَا خَادِمٌ غَيْرَهَا، قَالَ: فَلْتَعْدُ لَهُمْ حَتَّى يَسْتَعْنُوا، فَإِذَا اسْتَعْنَوْا فليُعْتِقُوهَا".

حضرت معاویه بن سوید بن مقرن فرمائی چه ما یو غلام لره په سپړه باندې او وهلو نو زما پلار ما او هغې لره راوغښتو او غلام ته ئې اووې دده نه خپله بدله واخله او هغه او فرمائیل چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په دور کښې مونږ د بنی مقرن نه اووه کسان وو او زمونږه هم یوه خادمه وه زمونږه نه یو سړی هغې لره په سپړه باندې او وهله، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل دې لره آزاده کړئ صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل چه ددوی سره ددې نه علاوه بله کومه خادمه نشته دې، او ئې فرمائیل چه تر کومه دوی ته کومه بله خادمه نه ملاویږي تر هغه پورې دې

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۷۱۷) (صحيح)

دا خدمت کوی کله چه دوی ددی نه مستغنی شی نو دې لره دې آزاده کړی.

[٥١٦٨] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَأَبُو كَامِلٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ذُكْوَانَ، عَنْ زَاذَانَ، قَالَ: أَتَيْتُ ابْنَ عُمَرَ وَقَدْ أُعْتِقَ مَمْلُوكًا لَهُ فَأَخَذَ مِنَ الْأَرْضِ عُوْدًا أَوْ شَيْئًا، فَقَالَ: مَا لِي فِيهِ مِنَ الْأَجْرِ مَا يَسُوِي هَذَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ لَطَمَ مَمْلُوكَهُ أَوْ ضَرَبَهُ، فَكَفَّارَتُهُ أَنْ يُعْتِقَهُ."

حضرت زاذان بیان کوی چه زه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما ته ورغلم او هغه خپل یو غلام لره آزاد کړې وو هغه د زمکې نه یو ډکې یا څه بل خیز واخستو او وې فرمائیل: چه دده په آزادولو کښې ماته دومره هم ثواب نه دې ملاؤ شوې، ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی هغه فرمائیل چا چه خپل غلام له سپیره ورکړه یا ئې اووهلو نو د هغه کفاره هم داده چه هغه لره آزاد کړی.

قوله: (عَنْ زَاذَانَ قَالَ أَتَيْتُ ابْنَ عُمَرَ وَقَدْ أُعْتِقَ مَمْلُوكًا لَهُ الْخ)

زاذان وائی چه زه ابن عمر رضی الله عنهما ته لارم او هم په هغه وخت کښې هغوی خپل یو غلام آزاد کړې وو، د دې نه پس هغوی د زمکې نه یو ډکې راوچت کړو او وې فرمائیل ماته به په دې آزادولو کښې د دې ډکې برابر ثواب هم نه ملاویرې (ځکه چه هغوی دې غلام ته سپیره ورکړې وه)، ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دی هغوی به فرمائیل چه کوم سرې خپل غلام ته سپیره ورکړی یا په څه طریقه هغه اووهی نو د دې جرم کفاره داده چه هغه دې آزاد کړی، او د مسلم په روایت کښې د حدیث مرفوع الفاظ دا دی: مَنْ ضَرَبَ غُلَامًا لَهُ حَدًّا لَمْ يَأْتِهِ أَوْ لَطَمَهُ فَإِنَّ كَفَّارَتَهُ أَنْ يُعْتِقَهُ... یعنی کوم انسان چه خپل غلام ته په یو داسې کار او جرم باندې وهل ورکړی کوم چه په حقیقت کښې هغه نه وی کړې، او یا هغه په مخ باندې اوهی نو په دواړو صورتونو کښې د هغه د گناه د معاف کیدو شکل دا دې چه هغه آزاد کړی، پس د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما د کلام مطلب دا دې چه چونکه زما دې غلام لره آزادول په طور د کفارې دی، ابتداء په غلام باندې د احسان کولو په طور نه دی، لهذا په دې باندې به ماته هغه ثواب نه وی کوم چه د غلام په آزادولو باندې وی، خو فی نفسه کفاره ادا کول هم سبب د اجر دې نو په دې حیثیت سره به راته ثواب ملاویرې. کذا فی البذل، د ابن عمر رضی الله عنهما مقصد په داسې کولو او داسې وئیلو سره خلقو ته خبردارې ورکول دی چه هغوی هم د دې خیال اوساتی چه غلام لره په مخ باندې سپیره ورکول یا ناحق د هغوی وهل دا لویه گناه ده.

بَابُ مَا جَاءَ فِي الْمَمْلُوكِ إِذَا نَصَرَ

باب ۱۲۴، ۱۲۵ - کوم مملوک غلام چه آقا ته نصیحت سکوی

[٥١٦٩] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا نَصَرَ لِسَيِّدِهِ وَأَحْسَنَ عِبَادَةَ اللَّهِ، فَلَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ."

(١) صحیح مسلم الايمان ٨ (١٦٥٧)، (تحفة الأشراف: ٦٧١٧)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢٥/٢، ٤٥، ٦١) (صحیح)

(٢) صحیح البخاري/العتق ١٦ (٢٥٤٦)، ١٧ (٢٥٥٠)، صحیح مسلم الايمان ١١ (١٦٦٤)، (تحفة الأشراف: ٨٣٥٢)، وقد

أخرجه: مسند احمد (٢٠/٢، ١٠٢، ١٤٢) (صحیح)

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: په تحقیق سره کوم غلام چه خپل آقا ته د خیر خواهی خبره او کړی او د الله تعالی عبادت په ښه طریقې سره او کړی نو د هغه دپاره دوه چنده ثواب دي.

قوله: ﴿إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا نَصَحَ لِسَيِّدِهِ وَأَخْسَنَ عِبَادَةَ اللَّهِ فَلَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ﴾ کوم غلام چه د خپل مالک خیر خواه وی د هغه خدمت کوی او د دې باوجود د الله پاک عبادت هم په ښه طریقې کوی نو د هغه دپاره دوه اجر و نه دی، په کتاب النکاح کښې یو حدیث تیر شوې دي: ﴿مَنْ أَعْتَقَ جَارِيَةً وَتَزَوَّجَهَا كَانَ لَهُ أَجْرَانِ﴾ د دې شرح دي هم او کتلې شی، یو مشهور حدیث دي ﴿ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ﴾ په دې باندې کلام هلته تیر شوې دي.

بَابُ فِيْمَنْ خَبَبَ مَمْلُوكًا عَلَى مَوْلَاةٍ

بابه: ۱۲۵، ۱۲۶، د چا غلام لره د هغه د مالک خلاف راتیزول

[۵۱۷۰] (١) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ رَزِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِيسَى، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ خَبَبَ زَوْجَةَ امْرِئٍ أَوْ مَمْلُوكَةً فَلَيْسَ مِنَّا".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه منقول دي چه رسول الله ﷺ او فرمائیل څوک چه د چا ښځې لره د هغې د خاوند خلاف یا غلام لره د هغه د آقا خلاف راتیز کړی نو هغه زموږ نه نه دي.

﴿مَنْ خَبَبَ زَوْجَةَ امْرِئٍ أَوْ مَمْلُوكَةً فَلَيْسَ مِنَّا﴾ دا حدیث هم په دې سند او متن سره د کتاب الطلاق بالکل په شروع کښې تیر شوې دي، باب فیمن خبب امراة علی زوجها کښې.

بَابُ فِيِ اسْتِئْذَانِ

بابه: ۱۲۶، ۱۲۷- د چا کور یا څه خاص مجلس ته د تلو دپاره اجازت طلب کول

استئذان یعنی د بل کور ته د اجازت اخستلو نه پس داخلیدل. د دې باب تعلق د حجاب او پردې سره دي او د پردې ابواب په کتاب اللباس کښې تیر شو، باب ما جاء فی قول الله تعالی یدنین علیهن من جلابیهن او په باب فی قول الله تعالی ولیضربن بخمرهن علی جویبهن... ونحو ذلك من الابواب، په حاشیه د بذل کښې دي ونزول آیه الاستئذان فی سنة ۱۰ هجری کما فی الخمیس ۱۳/۲.

[۵۱۷۱] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، "أَنَّ رَجُلًا أَطْلَعَ مِنْ بَعْضِ مَحَرِّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَشْقِصٍ أَوْ مَشَاقِصٍ، قَالَ: فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتَلِعُ لِبَطْعَنِهِ".

د حضرت انس بن مالک رضي الله عنه نه روایت دي چه یو سړي د نبی کریم ﷺ یو کور ته وراوختو

(١): تفرد به أبو داود، وانظر حديث رقم (٢١٧٥)، (تحفة الأشراف: ١٤٨١٧) (صحيح)

(٢): صحيح البخاري/ الاستئذان ١١ (٦٢٤٢)، الديات ١٥ (٦٩٠٠)، ٢٣ (٦٩٢٥)، صحيح مسلم/ الآداب ٩ (٢١٥٧)، سنن النسائي/ القسامة ٤٠ (٤٨٦٣)، (تحفة الأشراف: ١٠٧٨)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/ الاستئذان ١٧ (٢٧٠٨)، مسند احمد (٣) ١٠٨/، ١٤٠، ٢٣٩، ٢٤٢ (صحيح)

نو رسول الله ﷺ یوه اوږده نیزه واخسته او دهغه طرف ته پاسیدو، حضرت انس رضی الله عنه فرمائی گویا چه زه وینمه چه رسول الله ﷺ دا نیزه دهغه سړی د و هلو دپاره خوزه وی.

«عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَجُلًا أَطْلَعَ مِنْ بَعْضِ حَجَرٍ (۱) النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَامَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِمَشْقَصٍ يَخْتَلُهُ لِيُطْعِمَهُ»

یو سړی حافظ فرمائی چه دهغه نوم ماته په هیڅ روایت کښې صراحة ملاؤ نه شو خو ابن بشکوال نقل کړې دې چه دا حکم بن ابی العاص وو د مروان پلار یعنی یو سړی د رسول الله ﷺ په حجرو کښې یوې حجرې ته د بهر نه او کتل کوم چه رسول الله ﷺ اولیدو نو رسول الله ﷺ فوراً او دریدلو او دهغه طرف ته روان شو د یو غشی څوکه اخستلو سره، راوی وائی چه ما د رسول الله ﷺ طرف ته او کتل چه هغوی په څه طریقه موقع لټوله دهغه سړی د و هلو، او دهغې نه په روستو روایت کښې دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل

[۵۱۷۲] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ سَهْمِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ أَطْلَعَ فِي دَارِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَقَفَّأُوا عَيْنَهُ، فَقَدْ هَدَرَتْ عَيْنُهُ".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه هغه د رسول الله ﷺ نه واوریدل: څوک چه د چا کور ته بغیر د اجازت نه داخل شو او هغه دده سترگه اویسته نو دا ضائع دې. (یعنی په دې کښې څه قصاص نشته دې.)

قوله: «مَنْ أَطْلَعَ فِي دَارِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَقَفَّأُوا عَيْنَهُ فَقَدْ هَدَرَتْ عَيْنُهُ»

چه کوم سړی د چا په کور کښې گوری او هغه خلق د هغه سترگه ړنده کړی نو دهغه د سترگې ضمان نشته هغه معاف ده،

(ایا په دې صورت کښې به ضمان وی؟)

د جمهور علماء هم په دې حدیث باندې عمل دې په دې کښې د مالکیانو اختلاف دې قال الحافظ: وذهب المالكية إلى القصاص وأنه لا يجوز فقا العين ولا غيرها وأعتلوا بأن المعصية لا تدفع بالمعصية وأجاب الجمهور بأن المأذون فيه إذا ثبت الإذن لا يسمى معصية، په حاشیه د بذل کښې د مرقاة نه د امام شافعی رحمه الله په دې کښې دوه اقوال نقل کړی دی یو دا چه د ضمان په صورت کښې ساقط دې کله چه نې مالک مکان په کور کښې د کتلو نه منع کوی او بیا هم هغه نه منع کیږی، خو اصح قول دا دې چه په دې کښې مطلقاً ضمان نشته د وجې د اطلاق الحدیث نه، او د حنابلہ مذهب هم دا دې لکه چه په الروض المربع کښې دی چه په دې کښې هیڅ ضمان نشته او هدر دې، او د مالکیانو مسلک څنگه چه په «الشرح الكبير» کښې دی القود فی العمد والدية فی الخطابان اراد الزجر اه،، یعنی که په قصد سره نې سترگه ویستلې وی نو په دې صورت کښې دهغوی په نزد قصاص شته، او که سترگه ویستل نې مقصود نه

(۱) قوله من بعض حجر، وفي بعض النسخ في بعض حجر وهو الانسب وكتب الشيخ في البدل ولفظ البخاري من حجر في حجر النبي ﷺ الاول بضم الجيم وسكون المهملة (بمعنى سورى) والثاني بضم المهملة وفتح الجيم جمع حجرة (مختصراً)

(۲) صحيح مسلم للأدب ۹ (۲۵۶۳)، سنن النسائي/القصاص ۴۱ (۴۸۶۴)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۶۷۲، ۴۱۴، ۵۲۷) (صحيح)

وو بلکه بندول ئې مقصود وو خو سترگه ئې اووتله نوپه دې صورت کښې دیت دې مالکیانو دا حدیث په تغلیظ باندې حمل کړې دې، او د احنافو مسلک د درمختار و غیره نه دا نقل کړې دې چه که کتونکی لره د دې فعل نه منع کول بغیر د فقهاء عین نه ممکن نه وی نو بیا ضمان نشته او که ممکن وی نو په دې صورت کښې ضمان دې، وړاندې په دې کښې دی : ولو ادخل راسه فرماه بحجر فقاها لا یضمن اجماعا، انما الخلاف فیمن نظر من خارجها، او علامه شامی د معراج الدراية نه په دې کښې وجوب د ضمان نقل کړې دې د احنافو په نزد، حضرت فرمائی: فعلم بهذا ان روايات الحنفية فيها مختلفة وليس فيها نص عن ابی حنیفة ولا عن صاحبيه.

[۵۱۷۳] (۱) حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّنُ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ كَثِيرٍ، عَنْ الْوَلِيدِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا دَخَلَ الْبَصْرُ فَلَا إِذْنَ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و سلم او فرمائیل کله چه نظر دننه لاړو نو بیا اجازت نشته :-

قوله: ﴿ إِذَا دَخَلَ الْبَصْرُ فَلَا إِذْنَ ﴾ یعنی که څوک د دروازي نه بهر اودریدلو سره د اجازت اخستلو په وخت گوری نو هغه ته د عتاب په طور فرمائی چه هر کله دې داسې اوکتل نو د استیذان څه ضرورت پاتې شو، مطلب دا شو چه دا خو هم داسې شوه لکه چه څوک بغیر د استیذان نه دننه داخل شی.

باب كَيْفَ الْإِسْتِذَانُ

باب: اجازت به څنګه اخستې شی

دا باب په بعض نسخو کښې شته دلته او په بعض کښې نشته.

[۵۱۷۶] (۱) حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ أَبِي سَفْيَانَ، أَنَّ عَمْرُو بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ أَخْبَرَهُ، عَنْ كَلْدَةَ بِنْتِ حَنْبَلٍ، "أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ بَعَثَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَبَنٍ وَجَدَايَةٍ وَضَغَابِيسٍ، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَعْلَى مَكَّةَ، فَدَخَلَتْ وَلَمْ أَسْلَمْ، فَقَالَ: ارْجِعْ، فَقُلْ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ"، وَذَلِكَ بَعْدَ مَا أَسْلَمَ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ، قَالَ عَمْرُو: وَأَخْبَرَنِي ابْنُ صَفْوَانَ بِهَذَا أَجْمَعٌ، عَنْ كَلْدَةَ بِنْتِ حَنْبَلٍ، وَلَمْ يَقُلْ سَمِعْتُهُ مِنْهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: قَالَ يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ أُمَيَّةَ بْنَ صَفْوَانَ، وَلَمْ يَقُلْ سَمِعْتُهُ مِنْ كَلْدَةَ بِنْتِ حَنْبَلٍ، وَقَالَ يَحْيَى أَيْضًا: عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَفْوَانَ أَخْبَرَهُ، أَنَّ كَلْدَةَ بِنْتِ حَنْبَلٍ أَخْبَرَهُ.

د حضرت کلدۀ بن حنبل رضي الله عنه نه روایت دې چه حضرت صفوان بن امیه هغه ته پی، د اوسنې بچې او ککر [بادرنګ، یا یو قسم بوتې دې چه په زیتونو کښې ګډولې او خورلې شی] ورکړل او د رسول الله صلی الله علیه و سلم په خدمت کښې ئې راو لیرل او چونکه نبی کریم صلی الله علیه و سلم د مکې په اوچت جانب باندې وو - کلدۀ وائی چه زه د نبی کریم صلی الله علیه و سلم په مجلس کښې داخل شوم او سلام مې اونه کړو نو حضور صلی الله علیه و سلم او فرمائیل روستو لاړ شه او اووايه [السلام علیکم] دا واقعه د صفوان بن امیه د مسلمانیدو نه د بعد ده - عمرو (بن ابو سفیان) وائی چه ما ته دا

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۸۰۸)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۳۶۷۲) (ضعيف)

(۲): سنن الترمذي للاستذنان ۱۸ (۲۷۱۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۱۶۷)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۴۱۴/۳) (صحيح)

ټول (امیه) بن صفوان د کله بن حنبل په واسطې سره بیان کړې دي او په هغې کښې د سماع ذکر نشته دي. امام ابو داود رحمه الله فرمائي چه يحيى بن حبيب (د ابن اميه صراحت کړې دي او) اميه بن صفوان ئې وئيلي دي. او د کله بن حنبل نه ئې د سماع صراحت نه دي کړې. او يحيى بن حبيب دا هم وئيلي دي چه عمرو بن عبد الله بن صفوان په صيغي د اخبار سره روايت کړې دي.

قوله: « عَنْ كَلْدَةَ بْنِ حَنْبَلٍ أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ بَعَثَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- بِلَبْنٍ وَجِدَايَةٍ وَضَغَائِسٍ - وَالنَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- بِأَعْلَى مَكَّةَ - فَدَخَلَتْ وَلَمْ أَسْلَمْ فَقَالَ « اَرْجِعْ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ » »

کله بن حنبل رحمه الله فرمائي چه صفوان بن اميه رحمه الله هغه رسول الله صلی الله علیه و آله ته اوليرلو دي هدايا ورکولو سره پټې او د هوسئ بچې او واړه واړه خټکي، ضغایس جمع ده د ضغوس او رسول الله صلی الله علیه و آله د مکې په اعلى طرف کښ وو حجون چرته چه د مکې مکرمې مشهور قبرستان معله دي هغوی وائي چه زه رسول الله صلی الله علیه و آله ته اورسیدم بغیر د سلام نه نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل واپس شه او دروازي ته رسیدو باندې السلام علیکم اویه. (۱)

قوله: « قَالَ عَمْرُو وَأَخْبَرَنِي ابْنُ صَفْوَانَ بِهَذَا أَجْمَعَ عَنْ كَلْدَةَ بْنِ الْحَنْبَلِ وَلَمْ يَقُلْ سَمِعْتُهُ مِنْهُ يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ أُمَيَّةُ بْنُ صَفْوَانَ وَلَمْ يَقُلْ سَمِعْتُهُ مِنْ كَلْدَةَ بْنِ حَنْبَلٍ » (۲) د دي خائي نه عمرو بن سفيان خپل دويم سند بيانوي، پورته په سند کښې راغلي وو عمرو بن ابی سفيان ان عمرو بن عبدالله بن صفوان، د دي نه معلومه شوه چه د عمرو بن ابی سفيان دوه استاذان دي يو عمرو بن عبدالله، او دويم صفوان يعني اميه او دا دواړه روايت کوي د کله بن حنبل نه، او د مصنف رحمه الله په دي سند کښې دوه استاذان دي يو يحيى او دويم ابن بشار، د يحيى په روايت کښې په خائي د ابن صفوان اميه بن صفوان دي د نوم په تصريح سره او د ابن بشار په روايت کښې ابن صفوان وو، او د يحيى په روايت کښې «ان کله بن حنبل» دي او د ابن بشار په روايت کښې «عن کله بن حنبل».

واضح دي وي چه هديه ليرونکې صفوان بن اميه بن خلف الجمحي دي او د کوم قاصد سره چه ئې ليرلي وو هغه کله بن حنبل دي، او د کله بن حنبل نه روايت کونکي دوه دي يو عمرو بن عبدالله بن صفوان کوم چه په شوع کښې تير شوې دي، او دويم اميه بن صفوان، يعني يو په هغوی کښې د صفوان خوني او دويم د صفوان نمسي.

[۵۱۷۷] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَخْوَصِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ رَبِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِّنْ بَنِي عَامِرٍ، أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَبْتَ، فَقَالَ: أَلَيْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

۱، که هغوی هلته په خه خيمه کښې وو گڼې بيا نکير صرف په ترک د سلام باندې دي، والله تعالي اعلم لم يتعرض له الشراح

۲، فلعمرو بن ابی سفيان استاذان احدهما عمرو بن عبدالله (حفيد صفوان) والثاني ابن صفوان (اميه) وكلاهما يرويان عن كلدَةَ، لكن قال يحيى شيخ المصنف اميه بن صفوان وقال ابن بشار الشيخ الثاني للمصنف ابن صفوان، وايضا قال يحيى في روايته ان كلدَةَ بن حنبل: وقال ابن بشار عن كلدَةَ

۳، تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷۲، ۱۸۶۳۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۹/۵) (صحيح)

لِخَادِمِهِ: أَخْرِجْ إِلَى هَذَا فَعَلِمَهُ الْإِسْتِذَانُ، فَقُلْ لَهُ قُلْ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، أَدْخُلْ؟، فَسَمِعَهُ الرَّجُلُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، أَدْخُلْ؟، فَأَذِنَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَدَخَلَ."

د حضرت ربعی نه روایت دې چه د بنو عامر یو کس د نبی کریم ﷺ نه اجازت واخستو او حضور ﷺ په کور کښې دننه وو او هغه اووې آیا زه دننه درتلې شم؟ نو نبی کریم ﷺ خپل خادم ته او فرمائیل ده ته ورشه او د اجازت طلب کولو ادب ورته اوښایه او ورته اووایه (چه داسې) وایه: "السلام علیکم آیا دننه درتلې شم؟ هغه سړی دا خبره واوریده نووې فرمائیل السلام علیکم آیا دننه درتلې شم؟ نو نبی کریم ﷺ هغه ته اجازت ورکړو او هغه دننه راغی."

قوله: «عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ رَبِيعٍ قَالَ حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي غَامِرِ الْخِ» یو سړی کوم چه د قبيله بنو عامر نه دې هغه د رسول الله ﷺ دروازی ته رارسیدو سره اجازت طلب کړو او داسې ئې اووې «أَلَيْحَ» آیا زه دننه داخل شم؟ رسول الله ﷺ د دننه نه خادم راوولېږلو چه لار شه او دې سړی ته د استیذان چل اوښایه هغه داسې چه داسې وائی «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَدْخُلْ» (دې عامری سړی د بهر نه د رسول الله ﷺ خبره واوریدله او فوراً ئې دا طریقه اختیار کړه چه «السلام علیکم ادخل» نو رسول الله ﷺ هغه ته اجازت او فرمائیلو.

د دې نه پس په روایت کښې دی چه سیدنا سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د دروازی مخې ته ولاړ استیذان اوکړو، چه کله رسول الله ﷺ بهر تشریف راوړلو نو هغوی ئې د دروازی مخې ته ولاړ اولیدل او وې فرمائیل: «هكذا عنک او هكذا» یعنی دې طرف ته اودریږه یا دې طرف ته، یعنی د دروازی ښی طرف ته یا ګس طرف ته، بالکل مخامخ مه اودریږه، ځکه چه کله انسان د دننه نه بهر راوځی او دروازه پرانیزی یا پرده اوچته شی نو کور به مخامخ ښکاری.

۱. په حاشیه د بذل کښې دی: یشکل علیه ما فی البدائع ۱۲۴/۵ من تأخیر السلام عن الدخول، د بدائع عبارت دا دی: «وَإِذَا اسْتَأْذَنَ فَأَذِنَ لَهُ خَلٌّ لَكَ الدُّخُولُ يَدْخُلُ ثُمَّ يَسَلِّمُ وَلَا يَقْدُمُ السَّلَامَ عَلَى الدُّخُولِ كَمَا قَالَ بَعْضُ النَّاسِ لِقَوْلِهِ سَبَّحَانَهُ وَتَعَالَى فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ، وَلَئِنْ لَوْ سَلَّمْتُمْ قَبْلَ الدُّخُولِ فَلَا دَاخِلَ يَحْتَاجُ إِلَى السَّلَامِ ثَانِيًا أَوْ خَوْذِ دِي سَلْسَلِي يَوْ بَلْ آيَتِ كَرِيمَةٍ دَاسِي دِي: «لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا» په دې آیت کریمه کښې دا ذکر دی چه د بل کور ته تر هغه وخته پورې مه داخلېږه تر څو چه دې استیذان نه وی کړې او په هغوی باندې دې سلام نه وی کړې، په معارف القرآن کښې مفتی محمد شفیع رحمه الله د دې آیت کریمه د لاندې د استیذان په مسنون طریقه باندې په تفصیل سره کلام کړې دې او د دې سلسلې بعض روایات ئې هم ذکر فرمائیلې دی او مفتی صاحب مسنون طریقه هم دا کومه چه دلته په حدیث الباب کښې ده. دلته لیکلې ده، هم د دې حدیث نه او د بعض نورو روایاتو نه استدلال کولو سره او د کوم آیت کریمه حواله چه صاحب بدائع ورکړې ده چه د هغې نه د سلام تأخیر عن الدخول معلومېږی هغه سلام سلام د تحیه دې لکه چه خپله په آیت کریمه کښې تصریح ده تحیه من عند الله، او په حدیث الباب کښې چه کوم سلام ذکر دې هغه قبل الدخول دې او هغه سلام سلام د استیذان دې او هم دا مقتضی د آیت استیذان هم ده چه سلام د استیذان قبل الدخول دې، هغه چه په حدیث کښې راځی واذلا سلم علیهم سلم علیهم ثلاثا دې یو توجیه دا هم کړې شوی ده چه د درې سلامونو نه مراد سلام استیذان دویم سلام تحیه او دریم سلام رجوع مراد دې.

[۵۱۷۴] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ م وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ هَزَلٍ، قَالَ: "جَاءَ رَجُلٌ، قَالَ عُثْمَانُ: سَعْدٌ، فَوَقَّفَ عَلَى بَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَأْذِنُ، فَقَامَ عَلَى الْبَابِ، قَالَ عُثْمَانُ: مُسْتَقْبِلُ الْبَابِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَكَذَا عَنكَ أَوْ هَكَذَا فَإِنَّمَا الْإِسْتِئْذَانُ مِنَ النَّظَرِ".

د حضرت هزيل رضي الله عنه نه روايت دې چه يو شخص او په قول د عثمان بن ابی شيبه حضرت سعد راغي او د نبی کریم صلی الله علیه و آله په دروازه کښي اودريدو او اجازت ئي طلب کړو عثمان بن ابی شيبه وضاحت فرمايلي دې چه هغه دروازي ته بالکل مخامخ اودريدو نو نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه ته اوفرمايل: دې طرف ته اودريږه يا دې طرف ته - د اجازت اخستو حکم هم د نظر کولو په وجه سره دې (چه انسان دننه اونه گوري -)

[۵۱۷۵] (۲) حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ سَعْدِ ثَعْبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ.

طلحه بن مصرف د يو سړي په واسطی سره، د حضرت سعد رضي الله عنه نه دا مذكوره بالا حديث روايت کړي دي -

[۵۱۷۸] (۳) حَدَّثَنَا هَذَا بَنُ السَّرِيِّ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، عَنْ مَنصُورٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ جَرَّاشٍ، قَالَ: حَدَّثْتُ أَنَّ رَجُلًا مِّنْ بَنِي عَامِرٍ اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مَنصُورٍ، وَلَمْ يَقُلْ عَنْ رَجُلٍ مِّنْ بَنِي عَامِرٍ.

د حضرت ربعي بنخراش رضي الله عنه نه روايت دې هغه فرمائي چه ماته بيان کړې شوې دي چه د بنو عامر يو کس د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اجازت طلب کړو او د مذكوره بالا روايت هم معنی ئي بيان کړو - امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه مسدد د ابو عوانه نه هغه د منصور نه (او هغوی د ربعي نه) داسې روايت کړې دې او په دې کښي د بنو عامر د سړي ذکر نشته دې -

قوله: ﴿ حَدَّثَنَا هَذَا بَنُ السَّرِيِّ عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ ﴾ د سعد د روايت نه مخکښي چه کوم روايت تير شوې دې دا د هم هغه روايت دويم طريق دې لهذا د سعد روايت په مينځ کښي جدا شو، داسې زمونږ د دې نسخې په اعتبار سره دې گڼي د سعد روايت په نورو نسخو کښي د کلده بن حنبل د روايت نه مخکښي دي.

[۵۱۷۹] (۴) حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنصُورٍ، عَنْ رَبِيعِ بْنِ رَجُلٍ مِّنْ بَنِي عَامِرٍ، أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ، قَالَ: فَسَمِعْتُهُ، فَقُلْتُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، أَدْخُلْ؟

عبيد الله بن معاذ د خپل پلار نه روايت کوي او هغوی د شعبه نه، هغوی د منصور نه، هغوی د ربعي نه او هغوی د بنو عامر د يو کس نه روايت کوي چه هغه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اجازت طلب کړو - او د مذكوره بالا روايت په مثل ئي روايت اوکړو، فرمائي چه ما د حضور صلی الله علیه و آله خبره واوریده نو ما اووې السلام عليکم آیا زه دننه درتلې شم؟

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۳۹۴۶) (صحیح)

(۲): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۹۴۶) (صحیح)

(۳): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷۲، ۱۸۶۳۰) (صحیح)

(۴): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۵۵۷۲، ۱۸۶۳۰) (صحیح)

باب گم مَرَّةً يُسَلِّمُ الرَّجُلُ فِي الْإِسْتِثْذَانِ

بابه ۱۲۷، ۱۲۸ - څومره قدرې به سرې سلام کوي په اجازت طلب کولو کښې

[۵۱۸۰] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ خُصَيْفَةَ، عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ الْأَنْصَارِ، فَجَاءَ أَبُو مُوسَى فَرَعًا، فَقُلْنَا لَهُ: مَا أَفْرَعَكَ؟ قَالَ: "أَمَرَنِي عُمَرُ أَنْ آتِيَهُ فَأَتَيْتُهُ، فَاسْتَأْذَنْتُ ثَلَاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي فَرَجَعْتُ، فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْتِيَنِي؟ قُلْتُ: قَدْ جِئْتُ فَاسْتَأْذَنْتُ ثَلَاثًا، فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اسْتَأْذَنْ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا، فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ، فَلْيَرْجِعْ، قَالَ: لَتَأْتِيَنَّ عَلَى هَذَا بِالْبَيِّنَةِ، فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: لَا يَقُومُ مَعَكَ إِلَّا أَصْغَرُ الْقَوْمِ، قَالَ: فَقَامَ أَبُو سَعِيدٍ مَعَهُ، فَشَهِدَ لَهُ.

د حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دي فرمائي چه زه د انصارو په يو مجلس کښې ناست وم چه حضرت ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ په حالت د يرې کښې راغي - مونږه د هغه نه تپس اوکړو تاسو څه څيز اویرولئ؟ نو هغه وفرمائيل چه مالره حضرت عمر رضی اللہ عنہ بللي وو چه زه هغه ته ورشم زه هغه ته ورغلم او ما درې ځله اجازت طلب کړو مگر هغه ماته اجازت رانه کړو نو زه راواپس شوم - پس هغه ماته اووئيل چه څه وجه ده چه ته ماته رانغلي؟ ما هغه ته اووې چه زه درغلي وم او درې ځله مي اجازت طلب کړو مگر اجازت رانه کړې شو او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائيلى دي چه کله څوک درې ځله اجازت طلب کړي او هغه ته اجازت ور نه کړې شي نو هغه لره پکار دي چه هغه واپس شي - نو هغه (حضرت عمر رضی اللہ عنہ) وفرمائيل چه ته به ماته په دې خبره باندي گواه پيش کوي نو حضرت ابو سعيد رضی اللہ عنہ وفرمائيل چه له تا سره د خپل قوم نه يو وړو کي ماشوم هم تللي شي (او ددې حديث د صحيح والي شهادت کولې شي) چنانچه حضرت ابو سعيد رضی اللہ عنہ د هغه سره لاړو او د حضرت ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ په حق کښې ئې گواهي اوکړه -

﴿ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا فِي مَجْلِسٍ مِنْ مَجَالِسِ الْأَنْصَارِ فَجَاءَ أَبُو مُوسَى فَرَعًا... الخ ﴾ مضمون حديث دا دې چه يوه ورځ سيدنا عمر رضی اللہ عنہ په ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ پسې سرې اوليرلو د راطلب کولو دپاره هغوی د عمر رضی اللہ عنہ دروازي ته رارسيدلو سره درې کرته استيدان اوکړو، چه کله د دننه نه څه آواز رانغلو نو هغوی واپس روان شو، عمر رضی اللہ عنہ په هغوی پسې سرې بيا ور اوليرلو او تپوس ئې ترې نه اوکړو چه ته ولي واپس شوې؟ هغوی جواب ورکړو چه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حکم هم دا دې چه د درې کرته استيدان کولو نه پس واپس کيدل پکار دي، هغوی وفرمائيل چه په دې حديث باندي گواه پيش کړه، د گواه لتولو دپاره په ويړه ويړه د انصارو يو مجلس ته لاړو چه په هغې کښې ابوسعيد خدری رضی اللہ عنہ هم وو، اهل مجلس ترې نه تپوس اوکړو چه د ويرې دې څه وجه ده، په دې باندي هغوی خپله واقعه هغوی ته بيان کړه. په دې باندي ابوسعيد خدری رضی اللہ عنہ وفرمائيل: ﴿ لَا يَقُومُ مَعَكَ إِلَّا أَصْغَرُ الْقَوْمِ ﴾ چه په اهل

۱: صحيح البخاري/البیوع ۹ (۲۰۶۲)، الاستاذان ۱۳ (۶۲۴۵)، صحيح مسلم/الأداب ۷ (۲۱۵۳)، (تحفة الأشراف: ۳۹۷۰)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الاستاذان ۳ (۲۶۹۰)، سنن ابن ماجه/الأداب ۱۷ (۳۷۰۶)، موطا امام مالك/الاستاذان ۱ (۳)، مسند احمد (۳۹۸/۴)، دي/الاستاذان ۱ (۲۶۷۱) (صحيح)

مجلس کنبی چه کوم کم عمر سرې وی هغه به تاسره د گواه په طور ځی. (دا هغوی په دې وجه او فرمائیل چه عمر رضی الله عنه ته معلومه شی چه دا حدیث خو وړو وړو هلکانو ته هم معلوم دې) او بیا ابوسعید رضی الله عنه پخپله پاسیدو او هغوی دپاره نې گواهی ورکړه.

د باب په اول روایت کنبی خو هم دغه شان دی، او په دویم روایت کنبی د مجلس انصار ذکر نشته بلکه دا دی چه ابو موسی رضی الله عنه ابی بن کعب رضی الله عنه په گواهی کنبی پیش کړو او بله دا چه ابی رضی الله عنه عمر رضی الله عنه ته دا هم او فرمائیل « لا تکن عذابا علی اصحاب رسول الله صلی الله علیه و سلم »، د صحیح بخاری په روایت کنبی خو ابوسعید خدری رضی الله عنه ذکر دې او په صحیح مسلم کنبی د ابو داؤد په شان درې واړه راویتونه دی حافظ رحمه الله د ابوسعید خدری رضی الله عنه والا روایت ته ترجیح ورکړې ده او د دې دویم روایت په باره کنبی فرمائی چه په دې کنبی طلحه بن یحیی دې چه په هغه کنبی ضعف دی، بیا حافظ فرمائی چه جمع بین الروایتین هم ممکن ده چه ابی بن کعب به هم د ابوسعید رضی الله عنه نه پس راغلی وی.

[٥١٨١] (١) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّهُ أَمَّا عُمَرُ فَاسْتَأْذَنَ ثَلَاثًا، فَقَالَ: يَسْتَأْذِنُ أَبُو مُوسَى، يَسْتَأْذِنُ الْأَشْعَرِيُّ، يَسْتَأْذِنُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ قَيْسٍ، فَلَمْ يُؤْذِنْ لَهُ فَرَجَعَهُ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ عُمَرُ: مَا رَدَّكَ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَسْتَأْذِنُ أَحَدُكُمْ ثَلَاثًا، فَإِنْ أُذِنَ لَهُ، وَإِلَّا فَلْيَرْجِعْ، قَالَ: أَتَيْتَنِي بِبَيِّنَةٍ عَلَى هَذَا، فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَهُ، فَقَالَ: هَذَا أَبِي، فَقَالَ أَبِي: يَا عُمَرُ، لَا تَكُنْ عَذَابًا عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ عُمَرُ: لَا أَكُونُ عَذَابًا عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

د حضرت ابو برده رضی الله عنه نه روایت دې چه حضرت ابو موسی رضی الله عنه اشعری رضی الله عنه حضرت عمر رضی الله عنه ته لارو او اجازت نې درې ځله طلب کړو او وې فرمائیل چه ابو موسی اجازت غواړی. اشعری اجازت غواړی. عبد الله بن قیس (ابو موسی اشعری) اجازت غواړی، مگر اجازت ملاؤ نه شو پس هغه واپس شو. چنانچه حضرت عمر رضی الله عنه هغه لره د ورستو نه راوبللو چه واپس ولې ځی؟ نو هغه او فرمائیل چه رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمائیلي دی اجازت درې ځله طلب کوی که اجازت ملاؤ شو نو بهتره ده ورنه واپس شی. حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل په خپل بیان باندې ماته گواه پیش کړه (چه دا فی الواقع د رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمان دې) نو لارو او بیا واپس شو او وې وئیل دا ابی رضی الله عنه دې نو حضرت ابی رضی الله عنه او فرمائیل ای عمر! د صحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره عذاب مه جوړیږه. نو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل زه د رسول الله صلی الله علیه و سلم د صحابه کرامو رضی الله عنهم دپاره عذاب نه یم.

او د باب په دریم روایت کنبی دا زیادت دی چه ابوسعید خدری رضی الله عنه تلو سره گواهی ورکړه نو سیدنا عمر رضی الله عنه پخپل خان باندې تعجب او کړو او وې فرمائیل: « أَخْفَى عَلَيَّ هَذَا مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ » چه عجیبه خبره ده چه دا حدیث په ما باندې تر اوسه پورې پټ پاتې وو، او وې فرمائیل « أَلَهَانِي السُّفْقُ بِالسُّوَاقي » چه د بازارونو کاروبار زه د دې نه مشغول کړم، یعنی هم په دې وجه حدیث په ما باندې پټ پاتې شو.

[۵۱۸۲] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، أَنَّ أَبَا مُوسَى اسْتَأْذَنَ عَلَى عُمَرَ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ فِيهِ: فَأَنْطَلَقَ بِأَبِي سَعِيدٍ فَشَهِدَ لَهُ، فَقَالَ: أَخْفَى عَلَى هَذَا مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَهْلَانِي السَّفْقُ بِالْأَسْوَاقِ وَلَكِنْ سَلِمَ مَا شِئْتُ، وَلَا تَسْتَأْذِنُ.

د حضرت عبید بن عمیر نه روایت دی چه حضرت ابو موسی د حضرت عمر رضی الله عنه نه اجازت طلب کړو او مذکوره قصه ئې بیان کړه. او په دې سند کښې دی چه حضرت ابو سعید رضی الله عنه لره ئې د خان سره بوتلو او هغوی دده په حق کښې گواهی اوکړه. نو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل آیا د رسول الله صلی الله علیه و آله دا فرمان زما نه مخفی (پټ) پاتې شوې دې؟ ما لره د بازار تجارتی مشاغلو مشغول کړې دې، او تاسو چه کله او غواړئ نو سلام کوئ او راځئ او اجازت مه غواړئ.

د سیدنا عمر رضی الله عنه په باره کښې د هغوی دا خصلت مشهور دې چه هغوی په داسې موقعو کښې خان ډیر زر ملامته کوی، او بیا هغوی ابو موسی اشعری رضی الله عنه ته او فرمائیل چه د بیا دپاره تاته د استیذان ضرورت نشته بغیر د استیذان نه داخلېږه.

(خبر واحد لره د حجت نه منونکو استدلال سره د جوابه)

د دې واقعي نه هغه خلقو هم استدلال کړې دې کوم چه د خبر واحد حجت کیدل نه منی خو د دې نه استدلال صحیح نه دې ځکه چه عمر رضی الله عنه دلته د دې واحد سری په خبر باندې د بینة مطالبه احتیاطا کړې وه چه خلق په روایت حدیث کښې تندی نه کوی پس عمر رضی الله عنه خپله او فرمائیل لکه چه د دې نه په روستو روایت کښې دی:

[۵۱۸۳] (۲) حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِيهِ بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ لِأَبِي مُوسَى: إِنِّي لَمْ أَتُهَمَّكَ وَلَكِنَّ الْحَدِيثَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَدِيدٌ.

حضرت ابو برده د خپل پلار ابو موسی رضی الله عنه نه مذکوره بالا قصه بیان کړې ده په دې کښې دی چه بیا حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه ته او فرمائیل: ما په تا باندې څه قسمه تهمت نه دې لگولي (چه ته دروغ وائي، لیکن د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د حدیث د نقل کولو معامله ډیره سخته ده).

قوله: «أَمَا إِنِّي لَمْ أَتُهَمَّكَ وَلَكِنَّ خَشِيتُ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» گینې د عمر بن الخطاب رضی الله عنه نه د خبر واحد قبول په کثرت سره ثابت دی. (بذل) ا په حاشیه د بذل کښې دی: وبسطه القاری وقال انه رضى الله تعالى عنه طلب رجلا وبالاثنين لا يخرج الحديث من حد خبر الواحد حتى يبلغ حد التواتر اه یعنی ملا علی قاری فرمائی چه د دوه سړو روایت هم خبر مشهور یا متواتر خو نه دې هغه هم په خبر واحد کښې اصطلاحاً داخل دې.

(۱): انظر حديث رقم: (۵۱۸۰)، (تحفة الأشراف: ۴۱۴۶) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، انظر حديث رقم: (۵۱۸۱)، (تحفة الأشراف: ۹۰۸۴) (صحيح الإسناد)

[۵۱۸۴] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ، عَنْ رِبْعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، وَعَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ عُلَمَاءِهُمْ فِي هَذَا، فَقَالَ عُمَرُ لِأَبِي مُوسَى: أَمَا إِنِّي لَمُ أَتَيْتُكَ، وَلَكِنْ خَشِيتُ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

د حضرت ربیعہ بن ابو عبد الرحمن او د خو محدثینو نه مروی دی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضرت ابو موسیٰ رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل: چه ما په تا باندې څه تهمت نه دې لگولې لیکن ما ته دایره ده چه چرته کسې خلق د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم طرف ته دداسې احادیثو نسبت اونه کړې.

[۵۱۸۵] (۲) حَدَّثَنَا هِشَامُ أَبُو مَرْوَانَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى الْمُعَنَّى، قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَّارَةَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: "زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلِنَا، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَرَدَّ سَعْدٌ رَدًّا خَفِيًّا، قَالَ قَيْسٌ: فَقُلْتُ: أَلَا تَأْذَنُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ ذَرَّهُ: يَكْثُرُ عَلَيْنَا مِنَ السَّلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَرَدَّ سَعْدٌ رَدًّا خَفِيًّا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، ثُمَّ رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاتَّبَعَهُ سَعْدٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أَسْمَعُ تَسْلِيمَكَ وَأَرُدُّ عَلَيْكَ رَدًّا خَفِيًّا لِكَثْرَةِ عَلَيْنَا مِنَ السَّلَامِ، قَالَ: فَأَنْصَرِفْ مَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَهُ سَعْدٌ بِغَسْلِ، فَأَغْتَسَلَ، ثُمَّ نَازَلَهُ مِلْحَفَةً مَصْبُوعَةً بِزُغْفَرَانٍ أَوْوَرِيسٍ، فَاشْتَمَلَ بِهَا، ثُمَّ رَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ، وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَرَحْمَتِكَ عَلَى آلِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، قَالَ: ثُمَّ أَصَابَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الطَّعَامِ، فَلَمَّا أَرَادَ الْإِنْصِرَافَ قَرَّبَ لَهُ سَعْدٌ حِمَارًا قَدْ وَطَأَ عَلَيْهِ بِقُطَيْفَةٍ، فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ سَعْدٌ: يَا قَيْسُ اصْحَبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ قَيْسٌ: فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ارْكَبْ فَأَبِيتُ، ثُمَّ قَالَ: إِمَّا أَنْ تَرْكَبَ وَإِمَّا أَنْ تَنْصَرِفَ، قَالَ: فَأَنْصَرَفْتُ"، قَالَ هِشَامُ أَبُو مَرْوَانَ: عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَّارَةَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، وَابْنُ سَمَاعَةَ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ مُرْسَلًا، وَلَمْ يَذْكُرْ قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ.

د حضرت قيس بن سعد (بن عباده رضی اللہ عنہ) نه مروی دی چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زمونږ سره د ملاویدو دپاره زمونږ کور ته تشریف راوړو او (د جازت د طلب کولو دپاره ئې) او فرمائیل: "السلام علیکم ورحمة الله." (زما پلار) سعد جواب ورکړو مگر په خکته آواز سره قیس وائی چه ما اووې آیا ته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته اجازت نه ورکوي؟ نو هغه اووې پریږده چه هغه په مونږه باندې د ټولو نه زیات سلام اووائی. رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "السلام علیکم ورحمة الله." نو سعد رضی اللہ عنہ په خکته (رو) آواز سره جواب ورکړو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بیا او فرمائیل: السلام علیکم ورحمة الله." او واپس شو، حضرت سعد رضی اللہ عنہ په هغه پسې وروستو روان شو او عرض ئې اوکړو ای د الله رسوله اما ستا سلام اوریدو او جواب به مې هم کولو مگر په رو آواز سره ددې دپاره چه تاسو په مونږ باندې د ټولو نه زیات سلام اووائی. (او مونږ ته ستاسو دعا حاصله شی) چنانچه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت سعد رضی اللہ عنہ سره تشریف راوړو حضرت سعد رضی اللہ عنہ ته د غسل کولو او وئیل لهذا حضور صلی اللہ علیہ وسلم غسل او فرمایه. بیا

(۱): انظر حديث رقم: (۵۱۸۰)، (تحفة الأشراف: ۳۹۷۰) (صحيح الإسناد)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۰۹۶)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للطهارة ۵۹ (۴۶۶)، اللباس ۲۲ (۳۶۰۴)، مسند

احمد (۴۲۱/۳، ۷/۸) (ضعيف الإسناد)

نې هغه ته په زعفران يا په ورس سره رنگ شوې يو خادر ورکړو او حضور هغې لره راټول کړو. بيا حضور ﷺ دا وفرمائيل او لاسونه نې اوچت کړل "((اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَرَحْمَتَكَ عَلَى آلِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ)) اي الله په آل سعد بن عبادۀ باندې خپل خاص برکتونه او رحمتونه نازل کړې. بيا رسول الله ﷺ څه خوراک اوکړو کله چه حضور د واپسې اراده اوکړه نو سعد رضی الله عنه خر لره نزدې کړو او د هغې په ملا باندې نې کپړا اچولې وه، پس رسول الله ﷺ په هغې باندې سور شو نو حضرت سعد رضی الله عنه وفرمائيل اي قيس رسول الله ﷺ سره لاړ شه. قيس فرمائي چه رسول الله ﷺ ماته وفرمائيل سور شه. مگر ما انکار اوکړو نو حضور ﷺ وفرمائيل يا خو سور شه يا واپس لاړ شه. چنانچه زه واپس راغلم. هشام، ابو مروان دې روايت لره د محمد بن عبد الرحمن بن اسعد زرارۀ نه په صيغې دف عن سره روايت کړې دې. امام ابوداؤد رحمه الله فرمائي: چه عمر بن عبد الواحد او ابن سماعه دې روايت لره د اوزاعی نه مرسل نقل کړې دې او دې دواړو د قيس بن سعد ذکر نه دې کړې.

قوله: «عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ زَارَنَا رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فِي مَنْزِلِنَا فَقَالَ «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ». فَرَدَّ سَعْدٌ رَدًّا خَفِيًّا الْخ» د سعد بن عبادۀ رضی الله عنه څو نې قيس د خپل پلار واقعه بيانوي چه يو ځل زمونږ د کور خلقو سره د ملاقات دپاره رسول الله ﷺ راغلو او دروازي ته رارسيدلو سره نې استيذان وفرمائيلو «السلام عليكم ورحمة الله» زما والد صاحب د رسول الله ﷺ د سلام جواب اوريدلو سره په رو آواز د هغوی د سلام جواب ورکړو چه رسول الله ﷺ نه اوريدلو او نه نې ورته اورول مقصود وو، ما والد صاحب ته عرض اوکړو چه تاسو رسول الله ﷺ ته اجازت ولې نه ورکوي، نو هغوی وفرمائيل: پريږده چه رسول الله ﷺ راته هم په دې حال کښې په کثرت سره د «رحمت» او سلام دعاء اوکړي، دوباره رسول الله ﷺ «السلام عليكم ورحمة الله» وفرمائيل بيا هم سيدنا سعد رضی الله عنه په مزه جواب ورکړو، بيا په دريم ځل رسول الله ﷺ «السلام عليكم ورحمة الله» وفرمائيل او واپس روان شو نو سيدنا سعد رضی الله عنه ورپسې روستو په تيزي راغلو او عرض نې اوکړو يا رسول الله ﷺ ما خو ستاسو سلام اوريدلو، خو په مزه مې جواب درکولو چه ستاسو د طرف نه په مونږ باندې په کثرت سره سلام راشي، بيا رسول الله ﷺ هغوی سره کور ته راواپس شو. «وامرله سعد يغسل فاغتسل» او سعد رضی الله عنه د هغوی دپاره د غسل اوبو يا د غسل په وخت کښې په بدن باندې لگونکې څه خيز اشنان وغيره راوغوښتلو، پس هغوی غسل وفرمائيلو، د غسل نه په فراغت باندې سعد رضی الله عنه هغوی ته يو خادر پيش کړو کوم چه په زعفرانو او ورس باندې رنگ شوې وو هغه رسول الله ﷺ په خپل خان باندې راواچولو او بيا رسول الله ﷺ خپل دواړه لاسونه اوچتولو سره دعاء وفرمانيله: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَوَاتِكَ وَرَحْمَتَكَ عَلَى آلِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ» د دې نه پس رسول الله ﷺ دودئ اوخوړله، چه کله رسول الله ﷺ د واپسې اراده وفرمائيله نو سعد رضی الله عنه ورته درسورلي دپاره يو خر پيش کړو او په هغې نې د خادر يو گدئ اوغوړوله، رسول الله ﷺ په هغې باندې سور شو، او سعد رضی الله عنه خپل خوی قيس رضی الله عنه ته اووې چه ته هم د رسول الله ﷺ سره لاړ شه يعنی پيدل، هغوی هم د

رسول الله ﷺ سره روان شو، قيس ﷺ فرمائی چه رسول الله ﷺ ماته او فرمائيل چه ته هم سور شه ما د سوريدو نه انكار او كړو (د ادب او حياء د وجې نه) رسول الله ﷺ او فرمائيل يا سور شه گينې واپس شه، زه را واپس شوم.

په دې روايت كښې دى: «مِلْحَقَةٌ مَضْبُوعَةٌ بِزَعْفَرَانٍ أَوْ وَزْنٍ» د مالكيانو خو دا موافق دې خو د جمهورو د مسلك خلاف دې، د هغوى په نزد د سړى دپاره د ثوب مزعفر يا مورس استعمال جائز نه دې، لهذا يا خو دې دا اوئيلى شي چه د زعفران يا ورس اثر به ډير معمولى وي، او يا دا چه دا قصه د قبل التحريم ده.

[۵۱۸۶] (۱) حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، فِي آخِرِينَ، قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسْرِ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ أَوِ الْأَيْسَرِ وَيَقُولُ: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا يَوْمَئِذٍ سَتُورٌ».

د حضرت عبد الله بن بسر نه روايت دې چه رسول الله ﷺ به كله د چا دروازي ته تللو نو حضور ﷺ به هغې ته بالكل مخامخ نه اودريدو بلكې بنى يا كس طرف ته به اودريدو او فرمائيل به ئې: "السلام عليكم، السلام عليكم" او په دغه ورځو كښې به په دروازو باندي پردې نه وې.

قوله: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسْرِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ أَوِ الْأَيْسَرِ وَيَقُولُ «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا يَوْمَئِذٍ سَتُورٌ»

دا هم هغه ادب دې كوم چه مخكښې د سعد بن ابى وقاص ﷺ په روايت كښې تير شو، او د دې مصلحت دلته دا ذكر شوې دې چه په دغه زمانه كښې به په دروازو باندي پردې نه وې، په دې باندي په بذل كښې ليكلي دي چه انحراف مطلقا اولى دې اگر چه پرده پرې پرته وي مراعاة لاصل السنة.

باب الرَّجُلُ يَسْتَأْذِنُ بِالْذَّقِّ

باب: دروازه ټكول او اجازت طلب كول

[۵۱۸۷] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، "أَنَّهُ ذَهَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي دِينِ أَبِيهِ، فَدَقَّقْتُ الْبَابَ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قُلْتُ: أَنَا، قَالَ: أَنَا أَنَا كَأَنَّهُ كَرِهَهُ".

د حضرت جابر ﷺ نه روايت دې هغه فرمائی چه زه د خپل پلار د قرض په سلسله كښې د نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم - نو ما دروازه او ټكوله حضور ﷺ تپوس او كړو څوك ئې؟ ما جواب وركړو زه يم - حضور ﷺ او فرمائيل زه يم، زه يم - گويا چه حضور ﷺ دې انداز لره ناخوښه او گڼرو -

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲۰۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۸۹/۴) (صحيح)

۲: صحيح البخاري/الاستاذان ۱۷ (۶۲۵۰)، صحيح مسلم/الأدب ۸ (۲۱۵۵)، سنن الترمذي/الاستاذان ۱۸ (۲۷۱۱)، سنن ابن ماجه/الأدب ۱۷ (۳۷۰۹)، (تحفة الأشراف: ۳۰۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۸/۳، ۳۲۰، ۳۶۳)، سنن الدارمي/الاستاذان ۲ (۲۶۷۲) (صحيح)

قوله: « عَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ ذَهَبَ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي دَيْنِ أَبِيهِ فَدَقَّقْتُ الْبَابَ فَقَالَ « مَنْ هَذَا » . قُلْتُ أَنَا . قَالَ « أَنَا أَنَا » . كَأَنَّهُ كَرِهَهُ »

جابر رضي الله عنه فرمائی چه زه د خپل پلار د قرض په سلسله کښې د رسول الله صلی الله علیه و سلم په خدمت کښې حاضر شوم دروازي ته چه اورسیدم نو هغه مې اوټکوله نو د دتنه نه آواز راغلو: من هذا؟ ما اووي « انا » نو په دې باندې رسول الله صلی الله علیه و سلم او فرمائیل انا انا یعنی انا خه وی په دې سره خو تعین او نه شو چه څوک دې، په بذل کښې لیکلې دی: وانما کرر انا تاکیدا وهو الذي يفهم منه الانكار عرفا اه په دې وجه مونږ د دې ترجمه هم هغه اوکره کومه چه پورته تیره شوه، خو په دې کښې یو بل احتمال هم دې هغه دا چه تکرار تاکیدا نه دې بلکه د دې مطلب دا دې چه رسول الله صلی الله علیه و سلم د خپل ځان په باره کښې فرمائی چه انا خو زه هم یم یعنی په ما باندې هم صادق راځی بلکه په هر متکلم باندې صادق راځی لهذا د دې نه د تعین فائده حاصله نه شوه، نوم اخستل پکار دی.

په دې حدیث باندې په بعض نسخو کښې مستقل ترجمه ده « باب دق الباب عند الاستيذان » د دین جابر رضي الله عنه او د هغې مفصل قصه د کتاب الوصایه په آخر کښې باب ما جاء فی الرجل يموت وعليه دين له وفاء يستنظر غرماؤه کښې تیره شوې ده.

[۵۱۸۸] () حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ يَعْنِي الْقَمَاطِيَّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ، قَالَ: « خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلْتُ حَائِطًا، فَقَالَ لِي: أَمْسِكِ الْبَابَ، فَضَرِبَ الْبَابَ، فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ » وَسَأَقُ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَعْنِي حَدِيثَ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: فِيهِ فَدَقَّ الْبَابَ.

حضرت نافع بن عبد الحارث رضي الله عنه بیان کوی چه زه د رسول الله صلی الله علیه و سلم سره اووتم تردې پورې چه په یو باغ کښې داخل شو - نو حضور صلی الله علیه و سلم ماته او فرمائیل: دروازي لره د دتنه نه بنده ساته - (دې لره مډه کولاه وه) بیا دروازه اوټکولې شوه (د بهر نه چا اوټکوله) نو ما تپوس اوکړو څوک ئې؟ او حدیث ئې بیان کړو، د مذکوره بالا هم معنی: امام ابوداؤد رضي الله عنه فرمائی چه ددې نه مراد د حضرت موسی اشعری رضي الله عنه والا حدیث دې - راوی په دې کښې وئیلې دی: نو هغوی دروازه اوټکوله -

قوله: « عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَتَّى دَخَلْتُ حَائِطًا فَقَالَ لِي « أَمْسِكِ الْبَابَ » . فَضَرِبَ الْبَابَ فَقُلْتُ « مَنْ هَذَا » . وَسَأَقُ الْحَدِيثَ . قَالَ أَبُو دَاوُدَ يَعْنِي حَدِيثَ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ فِيهِ فَدَقَّ الْبَابَ »

مصنف رضي الله عنه خو دا حدیث دلته ډیر په اختصار سره ذکر کړې دې، په مسند احمد کښې دا حدیث مطولا دې کوم چه حضرت په بذل کښې نقل کړې دې او مضمون ئې دا دې چه نافع بن الحارث رضي الله عنه فرمائی چه زه یو ځل د رسول الله صلی الله علیه و سلم سره روان اوم تردې چه هغوی په یو باغ کښې داخل شو او ماته ئې او فرمائیل یعنی د دروازي د بندولو نه پس چه دروازه

(۱): تفرد به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۱۱۵۸۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴۰۸۳) (حسن)

بنده ساته څوک هم بغیر د اجازت نه دننه رانشی، او هغوی هم هلته د کوهی په غاړه باندې په کوهی کښې خپې زورندولو سره کیناستل لږ ساعت پس دروازه اوټکیده ما تپوس اوکړو څوک؟ هغه اووې ابوبکر! ما رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو ابوبکر رضی الله عنه ولاړ دې، رسول الله ﷺ او فرمائیل: «انذن له وبشره بالجنة» چه د دننه راتلو اجازت ورکړه او د جنت زیرې هم، پس ما هم دغه شان اوکړل، ابوبکر صدیق رضی الله عنه دننه راغلل او هم هغه شان کیناستلو څنگه چه رسول الله ﷺ ناست وو، لږ ساعت پس بیا دروازه اوټکیده په تپوس باندې معلومه شوه چه عمر رضی الله عنه دې ما رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو نو رسول الله ﷺ د هغوی په باره کښې هم هغه شان او فرمائیل هغوی هم راغلل او دغه شان کیناستل، په دریم ځل عثمان رضی الله عنه راغلل نو د هغوی په باره کښې ئې او فرمائیل «انذن له وبشره بالجنة معها بلاء» هغوی هم راغلل او دغه شان کیناستل، حضرت لیکلې دی چه د ابوموسی اشعری قصه کومه چه د نافع بن عبد الحارث د قصې په شان ده (کما قال المصنف) د دې تخریج امام مسلم رحمه الله کړې دې په فضائل عثمان کښ.

باب فی الرجل یدعی اَیْکونُ ذَکَ اِذْنُهُ

بابه ۱۲۸، ۱۲۹ - کله چه سړی لږه راوبللې شی او هغه د بلونکي

سړی سره لاړشی نو آیا دا د اجازت هم معنی دې؟

یعنی که یو سړی چا راطلب کړې او راغوبستلې وی نو آیا هغه ته هم د استیذان حاجت شته؟

[۵۱۸۹] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حَبِيبٍ، وَهَشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: "د چا د رابللو دپاره د سړی لیرل ددغه راتلونکي سړی دپاره اجازت دې".

د حدیث الباب الفاظ دا دی: «رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ» چه دا د هغه راطلب کول اجازت د دخول دې او د باب په دویم روایت کښې دی چه کله په تاسو کښې څوک راطلب کړې شی او د قاصد سره سره راشی نو هم دا د هغه دپاره اجازت دې معلومه شوه چه پوځانې ورسره رانشی بلکه روستو راشی نو د هغه حکم دا نه دې په بذل کښې د فتح الودود نه نقل کړی دی چه په دې صورت کښې اگر چه د استیذان څه خاص ضرورت نشته خو احتیاطاً استیذان کول غوره دی، خصوصاً کله چه هغه کور مخصوص بالرجال نه وی، پس یو ځل رسول الله ﷺ په اصحاب صفة پسې سړې اولیرلو نو هغه حضرات د راتلو نه پس د استیذان نه پس دننه داخل شو.

[۵۱۹۰] (۲) حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَجَاءَ مَعَ الرَّسُولِ، فَإِنْ ذَكَ لَهُ إِذْنٌ، قَالَ أَبُو عَلِيٍّ النَّوَلِيُّ: سَمِعْتُ أَبَا دَاوُدَ يَقُولُ: قَتَادَةُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ أَبِي رَافِعٍ شَيْئًا."

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۴۶۲) (صحیح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۶۷۳)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۵۲۳/۲) (صحیح لغيره)

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل: كله چه خوك د خوراك دپاره راوبللي شي او هغه د رابلونكي سره راشي نو هم دغه د هغه دپاره اجازت دي. امام ابوداود رحمه الله فرمائي وئيلي شي چه قتاده د ابورافع نه خه نه دی اوریدلي.

بَابُ الْإِسْتِثْذَانِ فِي الْعَوْرَاتِ الثَّلَاثِ

بابه ۱۲۹، ۱۳۰ - د پردې په درې وختونو کښې د اجازت طلب کولو بیان:

په دې ترجمه الباب کښې مصنف رحمه الله په دې آيت کریمه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ الْآيَةِ﴾ کښې چه کوم حکم ذکر دي هغه بيانول غواړي او د دې استیذان تعلق د هغه خلقو سره دي کوم چه کور ته هر وخت ځي راځي يعنی ممالیک يعنی خادمان که هغه غلامان وي او که وينځي وي مذكر وي او که مونث، يا نور نابالغ هلکان، د هغوی په باره کښې په دې آيت کریمه کښې حکم دي چه دا خلق دي په اوقات ثلاثه کښې بغير د استیذان نه نه داخلېږي، او په نورو اوقاتو کښې بغير د استیذان نه داخلیدي شي او هغه درې وختونه دا دي ﴿قبل صلاة الفجر﴾ او عند قبولة او بعد صلاة العشاء، په دې وختونو کښې چونکه انسان په پوره جامه کښې نه وي او دا وختونه هسې هم د خلوت وي هم په دې وجه دي اوقاتو نه په عورات سره تعبیر اړکړي شو ځکه چه په دې وختونو کښې بغير د استیذان نه داخلیدو سره بې پردگي راځي، لهذا دا وختونه د پردې وختونه دي په دې کښې پورته ذکر شوي خادمانو او غلامانو ته هم بغير د استیذان نه د داخلیدو اجازت نشته، او د هغوی نه علاوه د نورو خلقو دپاره په يو وخت کښې هم بغير د استیذان نه د دخول اجازت نشته.

[۵۱۹۱] حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، قَالَ: حَدَّثَنَا ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الصَّبَّاحِ ابْنُ سَفْيَانَ، وَابْنُ عَبْدِةَ، وَهَذَا أَحَدُهُمَا، قَالَ: أَخْبَرَنَا سَفْيَانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: "لَمْ يُؤْمَرْ بِهَا أَكْثَرُ النَّاسِ آيَةَ الْإِذْنِ وَإِلَى لَأَمْرٍ جَارِيَةٍ هَذِهِ تَسْتَأْذِنُ عَلَيَّ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَطَاءٌ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ بِأَمْرٍ بِهِ.

د حضرت عبید الله بن ابو یزید نه روايت دي هغه د حضرت عبد الله بن عباس رضي الله عنه نه اوریدلي دي: هغه فرمائيل چه اکثر خلقو (په سورة نور کښې وارد آيت: ۵۸) د اجازت طلب کولو والا آيت باندې ايمان نه دي راوړي حالانکه زه خپلي وينځي ته وایم چه ما ته راځي نو هم به اجازت طلب کوي. امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه عطاء هم د ابن عباس رضي الله عنه نه هم داسې روايت کړي دي. چه هغه به ددې حکم کولو.

د باب په اول حدیث کښې دی سیدنا ابن عباس رضي الله عنه فرمائي: ﴿لَمْ يُؤْمَرْ بِهَا أَكْثَرُ النَّاسِ آيَةَ الْإِذْنِ وَإِلَى لَأَمْرٍ جَارِيَةٍ هَذِهِ تَسْتَأْذِنُ عَلَيَّ﴾ چه په آيت استیذان باندې د خلقو عمل پاتې نه شو او زه دي خپلي وينځي ته وایم چه بغير د استیذان نه په ما مه داخلېږه، په ظاهر کښې هم هغه اوقات ثلاث مراد دي او د باب په دویم حدیث کښې دی: ﴿أَنْ نَقْرَأَ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالُوا يَا ابْنَ عَبَّاسٍ كَيْفَ تَرَى فِي هَذِهِ الْآيَةِ الَّتِي أَمَرْنَا فِيهَا بِمَا أَمَرْنَا وَلَا يَفْعَلُ بِهَا أَحَدٌ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (يَا أَيُّهَا

(۱): تقرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۵۸۶۹) (صحيح الإسناد)

الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ الْخ

[۵۱۹۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرَمَةَ، أَنَّ نَفْرًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ، قَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، "كَيْفَ تَرَى فِي هَذِهِ الْآيَةِ الَّتِي أَمَرْنَا فِيهَا بِمَا أَمَرْنَا وَلَا يَفْعَلُ بِهَا أَحَدٌ، قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَمْلِكُوا الْخَلْعَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثَ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ هُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ سُورَةُ النُّورِ آيَةُ ٥٨، قَرَأَ الْقَعْنَبِيُّ إِلَى: عَلِيمٌ حَكِيمٌ سُورَةُ النُّورِ آيَةُ ٥٨، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ اللَّهَ حَلِيمٌ رَحِيمٌ بِالْمُؤْمِنِينَ يُحِبُّ السُّتْرَ، وَكَانَ النَّاسُ لَيْسَ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ سُتُورًا وَلَا حِجَالًا فَرُبَّمَا دَخَلَ الْخَادِمُ أَوِ الْوَلَدُ أَوْ يَتِيمَةُ الرَّجُلِ وَالرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ، فَأَمَرَهُمُ اللَّهُ بِالِاسْتِئْذَانِ فِي تِلْكَ الْعَوْرَاتِ، فَجَاءَهُمُ اللَّهُ بِالسُّتُورِ وَالْخَيْرِ، فَلَمَّا رَأَى أَحَدًا يَفْعَلُ بِذَلِكَ بَعْدَ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: حَدِيثٌ عُبَيْدِ اللَّهِ وَعَطَاءٌ يُفْسِدُ هَذَا الْحَدِيثَ.

د حضرت عكرمه نه روايت دي چه د عراق خو كسانو اووي اي ابن عباس ته ددي ايت كريمه په باره كښي څه وائي؟ چه په دي كښي څه حكم مونږ ته راكړي شوې دي په هغي باندې څوك عمل نه كوي؟ يعنى د الله تعالى فرمان { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ ... عَلَيْكُمْ } اي ايمان والو! پكار دي چه ستاسو وينځي او ستاسو نابالغ ماشومان په درې وختونو كښي ستاسو نه اجازت طلب كوي - د مونږ د سحر نه وړاندې، او د ماسپڅين كله چه تاسو خپلي كپړې اوباسي او د مونږ د ماسخوتن نه وروستو - دا درې وختونه ستاسو د پردې دې ددې نه علاوه په تاسو او په هغوى باندې څه حرج نشته دي - دا تاسو ته تلونكي راتلونكي دي - (عبد الله بن مسلمه) قعنبى دې آيت لره تر آخره پوري يعنى (عليم حكيم) پوري لوستي دي - حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائي چه بې شكه الله تعالى حليم دي (برداشت كوي) او په مؤمنانو باندې رحم كوونكي دي او پردې لره خوښه وي - (كله چه دا آيت نازل شو) نو د خلقو په كورونو كښي نه پردې وې نه حجالي، په بعضي وختونو كښي به سړى د ښځې سره هم بستري كوله نو څه خادم به راغې يا ماشوم بچي يا يتيم ماشوم (كوم چه به په كور كښي وو نو دا كيفيت ډير نامناسب وو) نو الله تعالى هغوى ته ددې پردې په وختونو كښي د اجازت طلب كولو حكم او فرمايلو - نو اوس الله تعالى هغوى ته پردې ورکړې دي او خير ئې ورته عنايت فرمايلي دي (نو په دي وجه سره) زه چا لره په دي باندې عمل كوونكي نه وينم -

چه يو ځل څه خلق د عراق نه ابن عباس رضي الله عنه ته راغلل او د هغوى نه ئې د دي آيت كريمه په باره كښي تپوس او كړو چه په دي آيت كريمه باندې د اكثر خلقو عمل نشته بلكه د چاهم پرې نشته نو د دي آيت كريمه په باره كښي ستاسو را ئې څه ده يعنى په دي باندې عمل ضروري دي يا نه؟ په دي اوريدلو باندې هغوى او فرمايل: **إِنَّ اللَّهَ حَلِيمٌ رَحِيمٌ بِالْمُؤْمِنِينَ يُحِبُّ السُّتْرَ وَكَانَ النَّاسُ لَيْسَ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ سُتُورًا وَلَا حِجَالًا فَرُبَّمَا دَخَلَ الْخَادِمُ أَوِ الْوَلَدُ أَوْ يَتِيمَةُ الرَّجُلِ وَالرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ فَأَمَرَهُمُ اللَّهُ بِالِاسْتِئْذَانِ فِي تِلْكَ الْعَوْرَاتِ فَجَاءَهُمُ اللَّهُ بِالسُّتُورِ وَالْخَيْرِ فَلَمَّا رَأَى أَحَدًا يَفْعَلُ بِذَلِكَ بَعْدَ** ابن عباس رضي الله عنه او فرمايل چه د دي آيت كريمه نزول په هغه زمانه كښي شوې وو چه كله د

کمر و په دروازو باندې پردې نه وې، او دا خادمان به د خپل عادت مطابق د نورو وختونو په شان په دې درې وختونو کښې هم بغیر د استیذان نه کور ته دننه داخلیدل حال دا چه په دې وختونو کښې به انسان د خپل اهل سره یو ځای کیده، نو په دې باندې د دې آیت نزول شوې وو چه په دې درې وختونو کښې دا خدام بغیر د استیذان نه داخل نه شی. خو بیا خلقو ته وسعت حاصل شو او خلقو په خپلو کمر و باندې پردې رازوړندې کړې نو اوس د خلقو عمل په دې باندې د دې وجې نه پاتې نه شو، مطلب دا چه دا حکم معلل بالعله دې او هغه علت دې بې پردگۍ، که هغه بیا نه موندلې شی نو بیا استیذان ضروری نه دې.

(تطبیق بین الروایتین)

دا د ابن عباس رضی الله عنهما روایت په ظاهر کښې د هغوی د اول روایت خلاف دې نو یا خو به دا وئیلې شی چه اول د هغوی رائي هم هغه وه او روستو بدله شوه، او یا دا چه اول روایت په استحباب باندې محمول دې او په دویم کښې د وجوب نفی ده.

أَبْوَابُ السَّلَامِ

د السلام علیکم وئیلو آداب

بَابُ فِي إِفْشَاءِ السَّلَامِ

باب ۱۲۰، ۱۲۱- د سلام دعاء کولو حکم

پورته لیکلې شوې سرخی په بعض نسخو کښې شته او په بعضو کښې نه.

[۵۱۹۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَفَلَا أَدْلِكُكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ، أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ".

د حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل قسم دې په هغه ذات باندې چه د هغه په قبضه کښې زما روح دې: تاسو به تر هغه وخته پورې جنت ته نه شی تللې ترڅو چه تاسو ایمان راونه وړئ او تاسو تر هغه وخته پورې مؤمن کیدې نه شی ترڅو پورې چه په خپل مابین کښې محبت اونه کړئ. آیا زه تاسو ته یو داسې څیز اونه ښایم کله چه تاسو په هغې باندې عمل کوئ نو د یو بل سره به محبت کوئ؟ په خپل مابین کښې سلام لره خور کړئ (یعنی یو بل ته سلام ډیر کوئ).

قوله: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَفَلَا أَدْلِكُكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ»

رسول الله صلی الله علیه و آله قسم خوړلو سره فرمائی چه تاسو جنت ته تر هغه وخته پورې نه شی داخلیدې چه ترڅو پورې مومنان شوی نه یئ، او مومنان به نه شی (یعنی څه ته چه مومن وائی او څنگه چه د مومن کیدل پکار دی) ترڅو پورې چه مو خپل مینځ کښې محبت نه

۱: تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۸۱)، وقد أخرجه: صحيح مسلم للإيمان ۲۲ (۵۴)، سنن الترمذي/الاستبصار ۱ (۲۳۸۹)، سنن ابن ماجه/المقدمة ۹ (۶۸)، مسند احمد (۱/۱۶۵، ۲/۳۹۱) (صحيح)

وی، او بیا ئی او فرمائیل چه آیا زه تاسو ته داسې څیز او نه ښایم چه د هغې په اختیارولو سره تاسو د یو بل سره محبت شروع کړئ هغه دا چه تاسو خپل مینځ کښې یو بل ته سلام کوئ، او د سلام خصلت او عادت عام کړئ او د عام کولو مفهوم د باب په دویم حدیث کښې رسول الله ﷺ دا او فرمائیلو « وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ » یعنی که پیژندگلو وی او که نه وی په هر صورت کښې سلام او کړې شی، امام نووی رحمه الله فرمائی چه په دې صورت کښې اخلاص عمل زیات دی او د تواضع استعمال، خو فقهاء کرامو د سلام بعض صورتونه د دې حکم نه مستثنی کړی دی، او هلته ئې سلام ته مکروه وئیلې دي (بذل) او په الدر المنضود کتاب الطهارة ابواب الاستنجاء باب الرجل یرد السلام وهو یول کښې د دې مستثنیاتو ذکر تیر شوي دي.

[٥١٩٤] (١) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي الْخَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، "أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ؟ قَالَ: تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ".

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنه روایت دې چه یو کس د رسول الله ﷺ نه سوال او کړو کوم اسلام بهتر دي (یعنی د اسلام کوم یو خصلت غوره دي؟) حضور ﷺ او فرمائیل: دا چه تاسو طعام ورکوئ او سلام کول هغه چاته چه تاسو ئې پیژنئ یا نه پیژنئ. " او د بخاری ترجمه دا ده: باب افشاء السلام من الاسلام، چه په هغې کښې د عبد الله بن عمرو رضی الله عنه دا حدیث ذکر دي « أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ قَالَ تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ » او په جامع ترمذی کښې د عبد الله بن سلام رضی الله عنه روایت کښې دی: سمعت رسول الله ﷺ يقول: أيها الناس أفشوا السلام وأطعموا الطعام وصلوا بالليل والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام، قال الترمذی حدیث صحیح. (ای خلقتو سلام خور کړئ او (اوږو) باندې دودئ خوروی او د شپې چه کله خلق اوده وی تاسو مونځ کوئ (او د دې اعمالو په اختیارولو سره) جنت ته په سلامی باندې داخل شی.

باب کيف السلام

بابه ١٢١، ١٢٢- سلام به څنګه والی

[٥١٩٥] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَوْفٍ، عَنْ أَبِي رَجَاءٍ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، قَالَ: "جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَرَدَّ عَلَيْهِ، ثُمَّ جَلَسَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَشْرٌ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، فَرَدَّ عَلَيْهِ، فَجَلَسَ، فَقَالَ: عَشْرُونَ، ثُمَّ جَاءَ آخَرُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَرَدَّ عَلَيْهِ، فَجَلَسَ، فَقَالَ: ثَلَاثُونَ".

(١): صحيح البخاري/الإيمان ٦ (١٢)، ٢٠ (٢٨)، والاستاذان ٩ (٢٣٦)، صحيح مسلم/الإيمان ١٤ (٣٩)، سنن النسائي/الإيمان ١٢ (٥٠٣)، سنن ابن ماجه/الأطعمة ١ (٣٢٥٣)، (تحفة الأشراف: ٨٩٢٧)، وقد أخرجه: حم (١٦٩/٢) (صحيح)

(٢): سنن الترمذي/الاستاذان ٣ (٢٦٨٩)، (تحفة الأشراف: ١٠٨٧٤)، وقد أخرجه: مسند احمد (٤٣٩/٤، ٤٤٠)، سنن الدارمي/الاستاذان ١٢ (٢٦٨٢) (صحيح)

د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ روایت دی چه یو کس د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغې او وې وئیل السلام علیکم حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته د سلام جواب ورکړو او هغه کیناستو. نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل "لس" بیا دویم کس راغې او هغه او وې السلام علیکم ورحمة الله "حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته جواب ورکړو او هغه کیناستو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل "شل" بیا یو بل کس راغې او هغه او وې السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته "حضور صلی اللہ علیہ وسلم د هغه د سلام جواب ورکړو او هغه کس کیناستو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل "دیرش".

د باب په اول حدیث کښې کوم چه د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ روایت دی چه یو سړې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغلو هغه او وې السلام علیکم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغې جواب ورکړو او وې فرمائیل (عشر) دویم سړې راغلو او هغه او وې السلام علیکم ورحمة الله، نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغه جواب ورکولو سره او فرمائیل (عشرون) بیا یو دریم سړې راغلو هغه او وې (السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغې جواب هم ورکړو او وې فرمائیل (ثلاثون) یعنی چا چه صرف السلام علیکم او وې د هغه دپاره صرف د لسو نیکو ثواب، او چا په سلام کښې د ورحمة الله اضافه او کړه د هغه دپاره د شلو نیکو ثواب او څوک چه وبرکاته هم وائی نو د هغه دپاره دیرش نیکې د هرې کلمې په بدل کښې لس نیکې، او د دې باب دویم حدیث چه د هغې راوی معاذ بن انس دې په هغې کښې دا زیادت دی چه د هغه نه پس بیا یو څلورم سړې راغلو او هغه او وې: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ومغفرته نو په دې باندې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: اربعون هکذا تكون الفضائل، او دې سړی چونکه څلور کلمات او وې نو د هغه دپاره څلویښت نیکې دی، او وړاندې ئې هم او فرمائیل چه هم دغه شان به فضائل زیاتیرې څومره چه اضافه کوی،

[۵۱۹۶] (۱) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُوَيْدٍ الرَّقْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَطْنُ أُنَى سَمِعْتُ نَافِعَ بْنَ يَزِيدَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مَرْحُومٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مَعَاذٍ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَعْنَاهُ، زَادَ ثُمَّ أُنَى آخَرُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَقَالَ: أَرْبَعُونَ، قَالَ: هَكَذَا تَكُونُ الْفَضَائِلُ.

حضرت سهل د خپل پلار (معاذ بن انس) نه، او هغوی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه مذکوره بالا روایت نقل کړې دي. په دې کښې دا اضافه ده چه بیا یو څلورم کس راغې او هغه او وې السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ومغفرته نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل څلویښت (یعنی ده ته څلویښت نیکې ملاؤ شوې) او نیکې هم داسې زیاتیرې^{۱۰}

خو دا حدیث ضعیف دی ځکه چه د دې په سند کښې دوه راویان ضعیف دی یو ابو مرحوم او بل سهل بن معاذ، منذری فرمائی لا یحتج بهما، او په موطاء امام مالک کښې دی چه ابن عباس رضی اللہ عنہ ته یو یمنی سړې راغلو او سلام ئې اوکړو، (السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ثم زاد شینا مع ذلك ايضا) یعنی د برکاته نه پس ئې هم څه او وئیل نو ابن عباس رضی اللہ عنہ ترې نه تپوس اوکړو (راوی وائی چه دې وخت کښې د هغوی ظاهری نظر باقی نه وو پاتې شوې) چه دا

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۳۰۰) (ضعیف الإسناد)

څوک دې نو خلقو ورته اووې چه دا هم هغه يعنې دې کوم چه تاسو ته راځي، په دې باندې هغوی او فرماييل: «السلام انتهى الى البركة» يعنې دسلام الفاظ په «وبرکاته» باندې ختمیږي. (اوجز ۱/۲۷۱) کښې حضرت شيخ ليکي چه امام محمد عليه السلام په موطاء کښې د دې اثر د ذکر کولو نه پس فرماييلې دي «وبهذا نأخذ اذا قال وبرکاته فليکف فان اتباع السنة الفضل، وهو قول مالک والشافعي الى اخر ما بسط الکلام عليه في الاوجز» او په حاشيه د بذل کښې دي: وفي الدر المختار ۹۳/۵ لا يستحب ان يزيد على «وبرکاته» وقد ورد في ذلك روايات مرفوعة في مجمع الزوائد ۳۳/۸ وفي جمع الفرائد ۱/۲۱۴ عن ابن عباس ان السلام قد انتهى الى البركة، الى اخر ما في هامش.

باب فِي فَضْلِ مَنْ بَدَأَ بِالسَّلَامِ

باب: ۱۲۲، ۱۲۳- په سلام کولو کښې وړاندې کيدو فضيلت

[۵۱۹۷] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ قَارِسٍ الدَّهْلِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي خَالِدٍ وَهَبٍ، عَنْ أَبِي سُوَيْدٍ الْخَمَصِيِّ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِاللَّهِ مَنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ».

د حضرت ابو امامه رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرماييل الله تعالى ته په خلقو کښې د ټولو نه زيات قریب هغه کس دې چه هغه په دوی باندې په سلام کولو کښې ابتداء کوي. (يعنې په سلام کولو کښې سبقت او وړاندې والې کوي.)

قوله: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِاللَّهِ مَنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلَامِ» اولی په معنی د اقرب، په خلقو کښې الله پاک ته زيات نزدې يعنې د هغه رحمت او مغفرت ته نزدې هغه سرې دې کوم چه مسلمانانو ته په سلام کولو کښې وړاندې کيږي.

باب مَنْ أَوْلَى بِاللَّهِ

باب: ۱۲۲، ۱۲۴- اول سلام به څوک کوي

[۵۱۹۸] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْمَارُّ عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ».

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرماييل وړوکی دې غټ، تيريدونکي دې په ناست کس، او کم خلق دې ډيرو ته سلام کوي.

«يُسَلِّمُ الصَّغِيرُ عَلَى الْكَبِيرِ وَالْمَارُّ عَلَى الْقَاعِدِ وَالْقَلِيلُ عَلَى الْكَثِيرِ» په دې حديث کښې د سلام قاعده بيان کړې شوې ده چه ماشوم له پکار دی چه په لوتی باندې سلام کوي او تلونکی له پکار دی چه په ناست باندې سلام کوي او وړوکی جماعت والا له پکار دی چه په لوتی جماعت والا باندې سلام کوي ابن العربي فرمائي چه حاصل د حديث دا دې چه مفضل ته پکار دی، چه په څه اعتبار سره مفضل وي، هغه له پکار دی چه هغه شروع او کړی په سلام

۱: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۹۲۶)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الاستدكان ۶ (۲۶۹۴)، مسند احمد (۲۵۴/۵)، ۲۶۱، ۲۶۲ (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۷۹۴)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الاستدكان ۴ (۶۲۳۱)، صحيح مسلم/السلام ۱ (۲۱۶۰)، سنن الترمذي/الاستدكان ۱۴ (۲۷۰۳)، مسند احمد (۳۱۴/۲) (صحيح)

کولو کښې فاضل ته.

[۵۱۹۹] (۱) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ بْنُ عَرَبٍ، أَخْبَرَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدٌ، أَنَّ ثَابِتًا مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُسَلِّمُ الرَّائِبُ عَلَى الْمَاشِي، ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمايل سور سړې دې پيدل تلونکې باندې سلام اچوی - بيا نې مذکوره بالا حديث ذکر کړو -

بَابُ فِي الرَّجُلِ يُفَارِقُ الرَّجُلَ ثُمَّ يَلْقَاهُ أَيْسَلِّمُ عَلَيْهِ

باب: ۱۲۴، ۱۲۵ - دوه کسان چه جداوی او بيا ملاؤشی نو هم دې سلام کوی

[۵۲۰۰] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنْ أَبِي مَرْثَمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ، فَإِنْ خَالَتَ بَيْنَهُمَا شَجَرَةٌ أَوْ جِدَارٌ أَوْ حَجَرٌ ثُمَّ لَقِيَهُ، فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ أَيْضًا"، قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الْوَهَّابُ بْنُ بُحْتٍ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ سَوَاءً.

حضرت ابوهريره رضي الله عنه او فرمايل کله چه په تاسو کښې څوک د خپل رور سره ملاؤشی نو هغه ته دې سلام او کړې پس کله چه ددوی په مابين کښې څه اونه، يا ديوال يا څه گټ و غيره حائل شی او بيا دوباره ملاؤشی نو هم دې سلام کوی - حضرت معاويه فرمائي چه ماته عبد الوهاب بن بخت د ابو زناد نه او هغه د اعرج نه او هغوی د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه او هغوی د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم نه ددې روايت په مثل باندې روايت کړې دې -

قوله: (إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُسَلِّمْ عَلَيْهِ فَإِنْ خَالَتَ بَيْنَهُمَا شَجَرَةٌ أَوْ جِدَارٌ أَوْ حَجَرٌ ثُمَّ لَقِيَهُ... الخ) چه کله په تاسو کښې يو تن د خپل رور سره ملاقات کوی پس پکار ده چه هغه ته سلام او کړې او بيا چه کله دوباره ورته مخامخ شی د يو اونې يا ديوال د معمولی حيلولت نه پس هغه ته دې سلام کوی، په بذل المجهود کښې دې: فيه حث على افشاء السلام واكثاره... يعنى د رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم مقصد دا دې چه په سلام کښې عموم او کثرت کيدل پکار دى او دا د تغير حال په وخت باندې کيدل پکار دى.

[۵۲۰۱] (۳) حَدَّثَنَا عَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ "أَنَّ أُمَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَوْفِي مَشْرَبَةً لَهُ، فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَيُّدُ خُلِّ عُمَرُ؟".

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت عمر رضي الله عنه نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم ته راغې او حضور صلی الله علیه و آله وسلم په حجره کښې وو هغوی اووې السلام عليکم يا رسول الله السلام عليکم آیا عمر راتلې شی

۱: صحيح البخاري/ الاستدكان ۵ (۶۲۳۲)، ۶ (۶۲۳۳)، صحيح مسلم/ السلام ۱ (۲۱۶۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۲۲۶)، وقد

أخرجه: مسند أحمد (۳۲۵/۲، ۵۱۰) (صحيح)

۲: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۳۷۹۳، ۱۵۴۶۰) (صحيح)

۳: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۴۹۴) (صحيح)

قوله: (عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ فِي مَشْرَبَةٍ لَهُ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَيَدْخُلُ عُمَرُ)

دا د یو اوږد حدیث تکره ده کومه چه په بخاری کتاب النکاح وغیره کښې او په ترمذی کتاب التفسیر کښې د سورة تحریم په تفسیر کښې ذکر ده چه په هغې کښې دی چه رسول الله ﷺ د ازواج مطهرات نه په څه خبره باندې خفه کیدو سره د یو میاشت دپاره ایلا، کولو باندې په مشربه کښې قیام اختیار کړې وو. چه کله عمر رضی الله عنه دې نه خبر شو نو هغوی ډیره په ویره باندې رامنډه کړه خپلې لور حفصه ته راغلو او چه وې کتل نو هغه ناسته وه ژړل ئې اوږد حدیث دې چه د هغې په اخر کښې دی چه سیدنا عمر رضی الله عنه مشرې ته نزدې راغلو او د هلك په ذریعه ئې کوم چه هلته موجود وو استیذان اوکړو، هغه راتلو سره جواب ورکړو چه رسول الله ﷺ خاموش دې هیڅ جواب ئې رانکړو، عمر رضی الله عنه راغلو او په مسجد کښې کیناستلو لږ ساعت پس ئې زړه بیا اوغوبستل بیا مشرې ته نزدې لاړو څو کرته دا کار اوشو، قصه خو دا په بخاری او ترمذی وغیره کښې هر ځانې کښې ده خو د سلام ذکر صرف د نسائی په روایت کښې دې کوم چه په باب الایلا، کښې دې په هغې کښې بار بار سلام ذکر دې ولفظه فجاء عمر رضی الله عنه: فَصَعِدَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ فِي غَلِيَّةٍ لَهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ، ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ، فَرَجَعَ... الحديث.

باب فِي السَّلَامِ عَلَى الصَّبِيَّانِ

باب: ۱۳۵، ۱۳۶- ماشومانو ته سلام کول

[۵۲۰۲] (١) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، قَالَ: قَالَ أَنَسٌ "أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى غُلَمَانِ يَلْعَبُونَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمَا".

د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ په ماشومانو باندې تیریدو او هغوی لوبې کولې نو رسول الله ﷺ په هغوی باندې سلام واچولو.

[۵۲۰۳] (٢) حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا خَالِدٌ يَعْنَى ابْنَ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، قَالَ: قَالَ أَنَسٌ "اتَّهَى إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا غُلَامٌ فِي الْغُلَمَانِ، فَسَلَّمَ عَلَيْنَا ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَأَرْسَلَنِي بِرِسَالَةٍ وَقَعَدَ فِي ظِلِّ جِدَارٍ، أَوْ قَالَ: إِلَى جِدَارٍ حَتَّى رَجَعْتُ إِلَيْهِ".

د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه نبی کریم ﷺ مونږ ته تشریف راوړو او زه په هلکانو کښې یو هلک وم (یعنی کم عمره ماشوم وم) پس حضور ﷺ مونږ ته السلام علیکم اووئیل: بیا حضور ﷺ زما لاس اونیولو او مالره ئې د یو پیغام دپاره اولیرلو او خپله د یو دیوال سوری ته یا ئې او فرمائیل د دیوال سره ناست وو تردې پورې چه زه هغه ته واپس راغلم.

(١): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۴۱۱)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الاستاذان ۱۵ (۶۲۴۷)، صحيح مسلم/السلام ۵ (۲۱۶۸)، سنن الترمذي/الاستاذان ۸ (۲۶۹۶)، سنن ابن ماجه/الأدب ۱۴ (۳۷۰۰)، مسند احمد (۱۶۹/۳)، سنن الدارمي/الاستاذان ۸ (۲۶۷۸) (صحيح)
(٢): تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۳۹) (صحيح)

په حدیث الباب کښې د رسول الله ﷺ په هغه ماشومانو باندې کوم چه په لوبو کښې مشغول وو سلام کول ذکر دی.

باب فی السلام علی النساء

باب: ۱۳۶، ۱۳۷ - بنځوته سلام کول

[۵۲۰۴] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، سَمِعَهُ مِنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي أَسْمَاءُ ابْنَةُ يَزِيدَ، "مَرَّ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي نِسْوَةٍ، فَسَلَّمَ عَلَيْنَا".

د حضرت اسماء بنت یزید نه روایت دی چه حضور ﷺ په مونږه بنځو باندې تیر شو او هغه مونږ ته سلام او کړو.

په حدیث الباب کښې د رسول الله ﷺ د زنانو په یو جماعت باندې سلام کول ذکر دی، په بذل کښې د ابن الملک نه نقل دی چه دا د رسول الله ﷺ خصوصیت دی ځکه چه هغوی د فتنې د ویرې نه محفوظ وو او د بل سړی دپاره پردی بنځې ته سلام کول مکروه دی مگر دا چه هغه بوډی وی چه د هغې نه د فتنې خطر نه وی، او ډیرو علماء کرامو دې ته جائز وئیلې دی د هر یو بل ته سلام کول، ملا علی قاری فرمائی چه صحیح هم دا ده چه سلام کول په پردی زنانه باندې مکروه دی نو چه هر کله مکروه دی نو مسلم به هم د جواب مستحق نه وی.

باب فی السلام علی اهل الدِّمَةِ

باب: ۱۳۷، ۱۳۸ - ذمیانو (کافرانو) ته سلام کول

[۵۲۰۵] (۲) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَمِيعِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ أَبِي إِلَى الشَّامِ، فَجَعَلُوا يَمْشُونَ بِصَوَامِعَ فِيهَا نَصَارَى فَيَسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ أَبِي: لَا تَبْدَعُوهُمْ بِالسَّلَامِ، فَإِنَّ أَبَاهُ هَرِيرَةَ، حَدَّثَنَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا تَبْدَعُوهُمْ بِالسَّلَامِ، وَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فِي الطَّرِيقِ، فَأَضْطَرُّوهُمْ إِلَى أَضْيَقِ الطَّرِيقِ".

حضرت سهل بن ابو صالح فرمائی: چه زه د خپل پلار سره د شام طرف ته لاړم نو خلق د عیسایانو په عبادت خانو باندې تیر شول، او په هغوی باندې به ئې سلام اچولو. زما پلار اووې دوی ته په سلام کولو کښې ابتداء مه کوئ، ځکه چه د رسول الله ﷺ نه مونږ ته حضرت ابو هریره رضی الله عنه دا فرمان بیان کړې دی چه دې خلقو ته (یعنی کافرانو ته) په سلام کولو کښې ابتداء مه کوئ او دوی چه کله تاسو ته په لاره کښې ملاؤ شی نو هغوی لره تنگې لارې طرف ته مجبور کړئ.

په حدیث الباب کښې دی (لا تبدؤهم بالسلام) چه اهل ذمه ته په شروع کښې سلام مه کوئ، د دې نه معلومه شوه چه که هغوی سلام او کړی نو هغوی ته د سلام جواب ورکولې شی پس په شامی کښې لیکلې دی چه که نصرانی یا یهودی یا مجوسی سلام او کړی نو د

(۱): سنن الترمذي/الاستاذان ۹ (۲۶۹۷)، سنن ابن ماجه/الآداب ۱۴ (۳۷۰۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۶۶)، وقد أخرجه:

مسند احمد (۴۵۲/۶، ۴۵۷)، سنن الدارمي/الاستاذان ۹ (۲۶۷۹) (صحیح)

(۲): صحیح مسلم/السلام ۴ (۲۱۶۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۶۸۲)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الاستاذان ۱۲ (۲۷۰۰)، مسند

احمد (۳۴۷۲، ۴۵۹) (صحیح)

هغه په جواب ورکولو کښې هېڅ باک نشته، خو صرف «عليک» سره دې جواب ورکوی په دې باندې دې زیادت نه کوی، او قاضی عیاض د یو جماعت نه نقل کړی دی چه د ضرورت او حاجت د وجې نه هغوی سره ابتداء په سلام باندې کول جائز دی. (بذل)

[۵۲۰۶] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْيَهُودَ إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ أَحَدُهُمْ فَإِنَّمَا يَقُولُ: السَّامُ عَلَيْكُمْ، فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، وَرَوَاهُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ فِيهِ، وَعَلَيْكُمْ.

د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمایل یهودی چه کله تاسو ته سلام کوی نو لفظ د السام علیکم وائی (په تاسو باندې دې مرګ راشی) نو تاسو هغوی ته په جواب کښې (وعلیکم) وائی. (خه چه تاسو وئیلې دی هغه دې په تاسو باندې وی) امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه دې روایت لره امام مالک او ثوری د عبد الله بن دینار نه هم دغه شان روایت کړې دې په دې کښې ټي وئیلې دی [وعلیکم]

«إِنَّ الْيَهُودَ إِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ أَحَدُهُمْ فَإِنَّمَا يَقُولُ السَّامُ عَلَيْكُمْ فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ وَرَوَاهُ الثَّوْرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ قَالَ فِيهِ «وَعَلَيْكُمْ»

په دې حدیث کښې دا دی چه یهود کله تاسو ته سلام کوی نو هغوی د السلام په ځانې السام علیکم وائی نو رسول الله ﷺ فرمائی چه تاسو د هغوی په جواب کښې صرف وعلیکم وایی یعنی د دې نه پس نه السام وایی او نه السلام.

د دې نه پس مصنف رحمه الله د عبد الله بن دینار د شاگردانو اختلاف بیان کړې دې چه په روایت کښې د یهودو د سلام په جواب کښې «علیکم» دې او که «وعلیکم» نو د دې په باره کښې مصنف رحمه الله فرمائی چه امام مالک رحمه الله د عبد الله بن دینار نه هم دغه شان روایت کړې دې څنگه چه عبد العزيز بن مسلم کړې دې یعنی «وعلیکم» د واؤ سره په خلاف د سفیان ثوری چه هغوی د عبد الله بن دینار نه «علیکم» نقل کړې دې یعنی بغیر د واؤ نه خو په دې بل ځانې کښې نسخې مختلف دی په بعضو کښې په واؤ سره دې او په بعضو کښې بغیر د واؤ نه، خو د تقابل تقاضه دا ده چه په بل ځانې کښې «علیکم» کیدل پکار دی ځکه چه هر کله د مالک روایت په واؤ سره دې دلته په ابوداود کښې هم او په بخاری کښې هم نو د هغې مقابل یعنی د ثوری روایت بغیر د واؤ نه کیدل پکار دی، امام خطابی رحمه الله فرمائی چه د اکثر محدثینو روایت په «وعلیکم» واؤ سره دې خو سفیان بن عیینه علیکم بغیر د واؤ نه روایت کوی وهو الصواب، امام خطابی د واو حذف ته صحیح وئیلې دې د دې وجه هغوی دا بیان کړې ده چه د حذف واؤ په صورت کښې د هغوی قول او بد دعاء هم د هغوی

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۲۲۲)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الامستذان ۲۳ (۲۶۵۷)، واستأبته المرتدين ۴ (۱۹۲۸)، صحيح مسلم/السلام ۴ (۲۱۶۴)، سنن الترمذي/السير ۴۱ (۱۶۰۳)، موطا امام مالك/السلام ۲ (۳)، مسند احمد (۱۹۷۲)، سنن الدارمي/الامستذان ۷ (۲۶۷۷) (صحیح)

طرف ته واپس کيږي او د واو په صورت کښې به اشتراک ثابت شي ځکه چه واو عطف د جمع بين الشيئين دپاره راځي، او د کتاب په حاشيه کښې نې ليکلي دي چه په رواياتو کښې دواړو طريقو سره ذکر دي په واو سره هم او په حذف د واو سره هم، پس بعض خو دا وائي چه د واو حذف اولی دې چه شراکت لازم رانشي او بعض وائي چه په شرکت کښې هيڅ حرج نشته ځکه چه مرگ د ټولو ترمينځه مشترک دې او بعض وائي چه دا واو د تشريک دپاره نه دي بلکه د استيناف دپاره دي يعنی «وعليکم ما تستحقونه» اه مختصر من البذل.

[۵۲۰۷] (١) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مَرْزُوقٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ: "أَنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا لِلنَّبِيِّ: "إِنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ يُسَلِّمُونَ عَلَيْنَا، فَكَيْفَ نَرُدُّ عَلَيْهِمْ؟ قَالَ: قُولُوا وَعَلَيْكُمْ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ رَوَايَةُ عَائِشَةَ وَأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُهَنِيِّ وَأَبِي بَصْرَةَ يَعْنِي الْغِفَارِيَّ.

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دې چه صحابه کرامو رضي الله عنهم نبي کریم صلی الله علیه و آله ته عرض او کړو چه اهل کتاب (یهود او نصاری) مونږ ته سلام کوی نو مونږ هغوی ته څه رنگه جواب ورکوو؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل تاسو هغوی ته وعلیکم وائی - [د السلام لفظ به نه وائی] امام ابوداود رحمته الله فرمائی چه د حضرت عائشې رضي الله عنها او د ابو عبد الرحمن جهنی او د ابو بصره غفاری روایت هم داسې دي.

بَابُ فِي السَّلَامِ إِذَا قَامَ مِنَ الْمَجْلِسِ

بابه ۱۲۸، ۱۲۹- د مجلس نه د پاسیدو په وخت کښې سلام کول

[۵۲۰۸] (٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَمُسَدَّدٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ يَعْنَانَ ابْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ الْمُقْبِرِيِّ، قَالَ مُسَدَّدٌ سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمُقْبِرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَجْلِسِ، فَلْيَسَلِّمْ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ، فَلْيَسَلِّمْ، فَلْيَسَلِّمِ الْأُولَى بِأَحَقِّ مِنَ الْآخِرَةِ".

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: کله چه په تاسو کښې څوک څه مجلس ته اورسی نو ده لره پکار دی چه سلام او کړی او کله چه ددغه ځای نه د پاسیدو اراده او کړی نو هم دې سلام او کړی په اول ځل باندې سلام کول ددیم ځل په مقابله کښې څه زیات اهم نه دی.

د حدیث الباب مضمون دا دې چه کله په تاسو کښې څوک مجلس ته راشي نو هغه له پکار دی چه سلام او کړی او کله چه پاسی او ځی نو بیا دې هم سلام او کړی، ﴿فَلْيَسَلِّمِ الْأُولَى بِأَحَقِّ مِنَ الْآخِرَةِ﴾

.....

١: صحيح مسلم/السلام ٤ (٢١٦٣)، (تحفة الأشراف: ١٢٦٠)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الاستئذان ٢٢ (٦٢٥٧)، استئابة المرتدين ٤ (٦٩٢٦)، سنن الترمذي/تفسير القرآن ٥٨ (٣٣٠١)، سنن ابن ماجه/الأدب ١٣ (٣٦٩٧)، سنن النسائي/اليوم واليلة (٣٨٧، ٣٨٦)، مسند احمد (٣/٩٩، ٢١٢، ٢١٨، ٢٢٢، ٢٧٣، ٢٧٧، ٣٠٩) (صحيح)

٢: سنن الترمذي/الاستئذان ١٥ (٢٧٠٦)، (تحفة الأشراف: ١٣٠٣٨)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢/٢٣٠، ٤٣٩) (حسن)

باب گراهیه ان یقول علیک السلام

باب ۱۳۹، ۱۴۰ - علیک السلام ولیل مکروه دی

[۵۲۰۹] (۱) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَخْمَرِيُّ، عَنْ أَبِي غَفَّارٍ، عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ الْهَجَمِيِّ، عَنْ أَبِي جَرْرِ الْهَجَمِيِّ، قَالَ: "أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: عَلَيْكَ السَّلَامُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: لَا تَقُلْ عَلَيْكَ السَّلَامُ، فَإِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامُ تَحِيَّةَ الْمَوْتَى".

حضرت ابو جرې هجيمي رضي الله عنه بيان كوي چه زه د حضور ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم نو ما او وئيل عليک السلام يا رسول الله حضور ﷺ او فرمائيل دا لفظ [عليک السلام] مه وايه دا د مړو سلام دي.

قوله: «لَا تَقُلْ عَلَيْكَ السَّلَامُ فَإِنَّ عَلَيْكَ السَّلَامُ تَحِيَّةُ الْمَوْتَى» دا حديث دلته مختصر دي مطولا په كتاب اللباس باب ما جاء في اسبال الازار كښې تير شوې دي ظاهره هم دا ده چه په دي باندې كلام هم هلته تير شوې دي خو دي وخت كښې مسوده مخې ته نشته، مطلب دا دي چه د جاهليت په زمانه كښې مړو ته د سلام كولو طريقه هم دا وه يعنى عليک السلام. او يا مطلب دا دي چه دا طريقه د سلام صرف د مړو دپاره مشروع ده د ژوندو دپاره نه چه د هغې دوه وجې دي اول دا چه دا صيغه په ژوندو كښې مشروع ده د جواب دپاره چه داسې د سلام په جواب كښې وئيلي شي پس كه دا صيغه په شروع كښې اختيار كړې شي نو بيا به د سلام دپاره څه باقى پاتې شي، او دويمه وجه ئې دا ليكلې ده چه چونكه دا مشهوره ده چه «على» د ضرر دپاره راځي نو په شروع د عليک وئيلو په صورت كښې به مسلم عليه ته په اول ځل وحشت وي په خلاف د مړي كښې. الى اخر ما بسطه القارى في كتاب الزكاة ۴/۷۲.

باب ما جاء في رد الواحد عن الجماعة

باب ۱۴۰، ۱۴۱ - د جماعت د يوسړي جواب هم كافى دي

[۵۲۱۰] (۱) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ إِبرَاهِيمَ الْجَدِّي، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ خَالِدٍ الْخَزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَفَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: "يُجْزَأُ عَنِ الْجَمَاعَةِ إِذَا مَرَّ أَنْ يُسَلِّمَ أَحَدُهُمْ، وَيُجْزَأُ عَنِ الْجُلُوسِ أَنْ يَرُدَّ أَحَدُهُمْ".

د امير المؤمنين حضرت على بن ابى طالب رضي الله عنه نه روايت دي امام ابوداود رحمه الله فرمائي چه د هغوى شيخ حسن بن على دا روايت مرفوع ذكر كړې دي ... فرمائي چه يو جماعت تيريږي نو ددوى نه د يو سلام كول كافى دي. او د ناست خلقو نه چه يو كس جواب ور كړي نو كافى دي.

يعنى كه يو جماعت ته سلام او كړې شي نو كه د هغه جماعت نه يو هم د سلام جواب ور كړي

(۱) سنن الترمذي للاستذكان ۲۸ (۲۷۲۱) سنن النسائي اليوم الليلة (۳۱۸)، (تحفة الأشراف: ۲۱۲۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۶۳/۵) (صحيح)

(۲) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۰۲۳۱) (صحيح) (الإرواء: ۷۷۸، الصحيح: ۱۱۴۸، ۱۴۱۲)

نو کافی ده، په حديث الباب كښې دوه اجزاء دي يو خو هم دا كوم چه په ترجمه الباب كښې دي، دويم دا چه كه يو جماعت روان دي او هغه په يو ناست باندې ورتير شي نو چونكه په حديث كښې قاعده دا بيان كړې شوې ده چه ماشي له پكار دي چه هغه سلام او كړي په قاعد باندې نو كه د تلونكو پوره جماعت يو دي نو په هغوي كښې صرف د يو كس سلام كول د سنت د ادا كولو دپاره كافي دي.

باب فِي الْمَصَافِحَةِ

باب: ۱۴۱، ۱۴۲- د مصافحي كولو بيان

مصافحه ماخوځ ده د صفحه نه چه د هغې معنی ده الافضاء بصفحة اليد الى صفحة اليد، یعنی د خپل لاس تلې د بل د لاس د تلې سره يو ځایي كول د دي نه معلومه شوه چه مصافحه په پوره لاس سره كيدل پكار دي صرف گوتې په گوتو ايخودلو سره به مصافحه نه كيږي لكه چه بعض متكلفين كله كله كوي پس په اوجز ۱۴۲/۶ كښې دي د ابن عابدين نه وهی الصاق صفحة الكف بالكف واقبال الوجه بالوجه، فاخذ الاصابع ليس بمصافحه خلافا للروافض والسنة تكون بكلتا يديه بغير حائل من ثوب وغيره وعند اللقاء بعد السلام وان ياخذ الابهام فان فيه عرقا ينبت المحبة، كذا في الحديث ذكره القهستاني وغيره، آه.

(د مصافحه حكم)

په حاشيه د بډل كښې دي : چه مصافحه سنت ده د اكثر علماء كرامو په نزد، په شروع كښې امام مالك رحمه الله دي ته مكروه وئيله روستو د استحباب قائل شوې وو امام نووي رحمه الله فرمائي چه د ملاقات په وخت مصافحه كول بالا جماع سنت ده، او ابن عبدالبر فرمائي چه امام مالك رحمه الله مصافحي او معانقي دواړو ته مكروه وئيلې دي، د سحنون مالكي او د يو جماعت رائي هم داسې ده، او د امام مالك رحمه الله نه د مصافحي جواز هم نقل دي وعليه صنيع الموطاء، یعنی د هغوي د تصنيف موطاء نه جواز معلومېږي، وقال الابهري كرهها مالك اذا كان على وجه التكبر وبسط روايات المصافحة في الفتح ۱۴۵/۱ او د ترمذي په روايت كښې دي : عن ابن مسعود رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من تمام التحية الاخذ باليد، او په يو روايت كښې دي : وتما تحياتكم بينكم المصافحة، خو امام ترمذي رحمه الله په دواړو روايتونو باندې كلام كړې دي، یعنی مصافحه د سلام تكمله ده، معلومه شوه چه صرف په مصافحه باندې اكتفاء نه دي كول پكار، سلام اصل دي ففى الاوجز واخرج الطبراني فى الاوسط من حديث انس كانوا اذا تلاقوا تصافحوا واذا قدموا من سفر تعانقوا، وله فى الكبير كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا لقي اصحابه لم يصابحهم حتى يسلم عليهم اه

[۵۲۱۱] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَلْجٍ، عَنْ زَيْدِ أَبِي الْحَكَمِ الْعَنْزِي، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا تَقَى الْمُسْلِمَانِ فَتَصَافَحَا وَحَمِدَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَاسْتَغْفَرَا، غُفِرَ لهُمَا".

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۶۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۹۳/۴) (حسن لغيره)

د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه نه روایت دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي دی کله چه ددوو مسلمانانو ملاقات اوشی اومصافحه کوی او د الله حمد بیانوی او د الله نه بخشش غواړی، نو الله جل شانہ د دواړو مغفرت کوی:

په حدیث الباب کښې دی: ﴿ إِذَا اتَقَى الْمُسْلِمَانِ فِتْصَافَحًا وَحَمِدَا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَاسْتَغْفَرَاهُ غُفْرَ لَهُمَا ﴾ چه کله دوه مسلمانان د ملاقات په وخت مصافحه کوی او د الله پاک حمد او استغفار نو هغوی ته مغفرت کولې شی د دې حدیث نه معلومیږي چه د مصافحي په وخت د الله پاک حمد او استغفار سنت دي، او په یو روایت کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله به د مصافحي په وخت کښې دا لوستل: اللهم اتنا فی الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار... اخرجه ابن السني من حدیث انس رضی الله عنه، قال الحافظ ویستنی من عموم الامر بالمصافحة المرأة الاجنبية والامر الحسن انتهى (عون)

[۵۲۱۲] (١) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ، وَابْنُ مُنِيرٍ، عَنِ الْأَجَلِيِّ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مِنْ مُسْلِمَيْنِ يَلْتَقِيَانِ، فَيَتَصَافَحَانِ، إِلَّا غُفِرَ لَهُمَا قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِقَا".

د حضرت براء رضی الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیلي: کله چه دوه مسلمانان ملاقات کوی او د یو بل سره مصافحه کوی نو د جدا کیدو نه وړاندې د دوی مغفرت کولې شی.

[۵۲۱۳] (٢) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: "لَمَّا جَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَدْ جَاءَكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ، وَهُمْ أَوَّلُ مَنْ جَاءَ بِالْمُصَافَحَةِ".

ترجمه: انس بن مالک رضی الله عنه وائی کله چه د یمن خلق راغلل نو رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم او فرمائیلي: تاسو ته د یمن خلق راغلی دی دا هغه خلق دی چا چه دتولو نه مخکښي مصافحه کول شروع کړل.

او د باب په دویم حدیث کښې دی: ﴿ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ لَمَّا جَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « قَدْ جَاءَكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ وَهُمْ أَوَّلُ مَنْ جَاءَ بِالْمُصَافَحَةِ » ﴾ سیدنا انس رضی الله عنه فرمائی چه کله اهل یمن د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې مديني طيبي ته حاضر شو (نو هغوی به رسول الله صلی الله علیه و آله سره مصافحه کړې وی، نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیلي چه د تولو نه مخکښي د مصافحي سنت اهل یمن راوړې دي، او په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقرير نه په دې باندې لیکلې دي: ای بالکثرة والشروع والا فكانت المصافحة فيهم قبل اتيان اهل اليمن اه يعنى دا مطلب نه دي چه د هغوی د راتلو نه مخکښي هلته مصافحه نه وه بلکه کثرت او عموم مراد دي پس د صحيح بخاری روایت دي ﴿ عَنْ قُتَادَةَ، قَالَ: قُلْتُ لِأَنَسٍ أَكَاثِرِ الْمُصَافَحَةِ فِي أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: نَعَمْ ﴾.

(١): * تخريج: سنن الترمذي / الاستذنان ٣١ (٢٧٢٧)، سنن ابن ماجه / الأدب ١٥ (٣٧٠٣)، (تحفة الأشراف: ١٧٩٩)، وقد أخرجه: مسند احمد (٣٠٣، ٢٨٩/٤) (حسن)
(٢): * تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٦٢٣)، وقد أخرجه: مسند احمد (٢١٢/٣، ٢٥١) (صحيح)

دا د ابوداؤد والا روایت معلومه نه ده چه کوم یوې دې، حافظ منذری د دې د تخریج نه سکوت کړې دې په صحیحین کښې چه کوم روایت دې هغه خو داسې دې: أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ - وفي رواية - جاء أهل اليمن هم أرق أفئدة وألين قلوباً للإيمان يمان والحكمة يمانية الحديث.

دلته یو بحث د مصافحې په باره کښې دا دې چه بالید دې وی که بالیدین، د دې په باره کښې څه تفصیل په اوجز ۱۲/۶ کښې مذکور دې او په اخر کښې د حضرت گنگوهی رانې د الکوکب الدرې نه دا نقل کړې ده: والحق فيه ان مصافحته ﷺ ثابتة باليد وباليدین الا ان المصافحة بيد واحدة لما كانت شعار أهل الأفرنج وجب تركه لذلك اه یعنی اگر چه ثابت په دواړو طریقو باندې ده خو چونکه مصافحه بالید د انگریزانو شعار شوې دې په دې وجه د دې ترک واجب دې.

فانده: وفي هامش البذل والمشهور على اللسنة ان المصافحة عند الوداع لم تثبت وليس بصحيح لروايات ذكرتها على هامش جمع القوائد ۱۴۱/۲ حضرت شيخ فرمائی چه اگر چه مولانا عبدالحی بن عبدالحی خود واپسې د مصافحې انکار کړې دې چه هغه نه ده ثابت خو زه وایم چه ثابت ده.

باب فی المَعَانِقَةِ

باب ۱۴۲، ۱۴۳ - د غارې بیان

د معانقې په باره کښې مصنف ﷺ یو حدیث خو په دې باب کښې ذکر کړې دې د ابوذر غفاری رضی الله عنه چه یو سرې دهغوی نه تپوس او کړو ﴿ هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَافِحُكُمْ إِذَا لَقِيْتُمُوهُ ﴾ آیا رسول الله ﷺ به تاسو سره د ملاقات په وخت کښې مصافحه کوله؟ نو هغوی او فرمائیل چه ما دهغوی سره کله هم ملاقات کړې دې نو هغوی ﷺ ما سره مصافحه کړې ده، او د یو ځل خبره ده چه رسول الله ﷺ یو قاصد زما د رالیږلو دپاره راغوښتلو ما چه کله هغوی سره ملاقات او کړو نو هغوی ما سره مصافحه او کړه او د یو ځل خبره ده چه رسول الله ﷺ ما پسې یو قاصد راولیږلو زه هغه وخت خپل کور کښې نه اوم چه زه کله خپل کور ته راغلم نو ماته او نیلې شو چه د رسول الله ﷺ قاصد زما د طلب کولو دپاره راغلې وو زه فوراً د هغوی په خدمت کښې حاضر شوم هغه وخت هغوی په خپل تخت باندې وو نو هغوی ماله غاړه را کړه چه په هغې سره ماته ډیر لطف ملاؤ شو.

[۵۲۱۴] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ يَعْنِي خَالِدَ بْنَ ذَكْوَانَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ بُشَيْرِ بْنِ كَعْبِ الْعَدَوِيِّ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ عَنَزَةَ، أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي ذَرٍّ: حَيْثُ سَمِعَ مِنَ الشَّامِ: إِلَيَّ أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ حَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: إِذَا أَخْبَرْتُكَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ سِرًّا، قُلْتُ: إِنَّهُ لَيْسَ بِسِرٍّ، هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَافِحُكُمْ إِذَا لَقِيْتُمُوهُ؟ قَالَ: مَا لَقِيْتُهُ قَطُّ إِلَّا صَافِحَنِي، وَبَعَثَ إِلَيَّ ذَاتَ يَوْمٍ وَلَمْ أَكُنْ فِي أَهْلِي، فَلَمَّا جِئْتُ، أَخْبَرْتُ أَنَّهُ أَرْسَلَ لِي، فَأَتَيْتُهُ وَهُوَ عَلَى سَرِيرَةٍ، قَالَ لِمَنِي، فَكَانَتْ تِلْكَ أَجُودَةً وَأَجُودَةً.

حضرت ایوب بن بشیر بن کعب عدوی د بنو عنزه د یو کس نه روایت کوی چه هغه حضرت ابو ذر غفاری رضی الله عنه ته او فرمائیل چه زه ستاسو نه د نبی کریم ﷺ یو حدیث معلومول غواړم

(۱): تفرد به ابوداؤد، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۰۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۳/۵، ۱۶۷) (ضعيف)

نه د مصافحي او معانقي كراهت نقل كړې دې نو د دې روايت په وجه باندې كيدې شي چه مصنف عليه السلام د دې بله معنی مراد كړې وي (ان يصفح بعضهم عن بعض من الصفح وهو التجاوز والفران، وهو اشبه لان ذلك يذهب الغل في الاغلب واحتج مالك لمنع المصافحة باليد بقوله عزوجل اذا دخلوا عليه فقالوا سلاما قال سلام قوم منكرون، ولم يذكر مصافحة، الى اخر ما في الاوجز ۱۹۲/۶، يعنى دويم احتمال په دې كښې دا دې چه دا تصافحوا د صفح او عفو نه اخستلي شوې دي، يعنى خپل مينځ كښې يو بل معاف كول او يو بل ته بخښنه كول او په يو لحاظ سره دا غوره ده ځكه چه په صفح او عفو سره حسد او كينه لرې كيږي. اه) او امام بخاري عليه السلام ترجمه قائم كړې ده: باب المعانقة وقول الرجل كيف اصبحت، خو هغوى د معانقي په باره كښې هيڅ حديث نه دې ذكر كړې خو په كتاب البيوع كښې ئې باب ما ذكر في الاسواق او په كتاب اللباس كښې باب السخاب للصبيان كښې ئې د دې متعلق حديث ذكر كړى دى چه د هغې مضمون دا دې چه په يو ځل رسول الله عليه السلام د فاطمي عليها السلام د كور مخې ته كيناستلو او وې فرمائيل: اَنْتُمْ لَكُمْ اَنْتُمْ لَكُمْ فَحَبَسْتَهُ شَيْئًا فَظَنَنْتُ اَنَّهَا ثَلْبِسُهُ سَخَابًا، اَوْ تُغَسِّلُهُ فَبَجَاءَ يَشْتَدُّ حَتَّى غَانَقَهُ وَقَبْلَهُ... او د حسن عليه السلام په باره كښې ئې تپوس او فرمائيلو چه هغه چرته دې فاطمي عليها السلام د هغه مخ لاسونه وينځل چه په هغې كښې لږ وخت اولگيدو او بيا هغه په منډه منډه راغلو يعنى حسن عليه السلام او رسول الله عليه السلام ته ورترغاړه وتلو رسول الله عليه السلام هغوى د خپلې سينې مباركې سره اولگول او تقبيل ئې وكړو، د بخاري شريف د دې روايت نه د معانقي ثبوت ملاويري خو داسې سرسرى طور ځكه چه حسن عليه السلام خو ماشوم وو هغه ته رسول الله عليه السلام غاړه وركړه، هم په دې وجه امام بخاري عليه السلام دا حديث په اصل محل يعنى باب المعانقة كښې نه دې ذكر كړې خو چونكه په دې كښې لفظ معانقة ذكر وو په دې وجه ئې د هغې طرف ته ترجمه قائمولو سره اشاره او فرمائيله.

حضرت شيخ په الابواب والتراجم ۱۵۱/۱ كښې د امام نووي عليه السلام نه نقل كړى دى چه د معانقي په باره كښې د علماء كرامو اختلاف دې يعنى قادم من السفر دپاره چه دې ته امام مالك عليه السلام مكروه وئيلي دي او سفيان بن عيينه وغيره مستحب او هغوى فرمائي: وهو الصحيح الذى عليه الاكثرون والمحققون، صحيح هم دا ده چه د هغې اكثر علماء قائل دي چه د قادم من السفر دپاره مستحب ده هغوى فرمائي چه د امام مالك او سفيان په دې كښې مناظره هم اوشوه، سفيان بن عيينه استدلال وكړو د رسول الله عليه السلام د فعل نه د جعفر بن ابى طالب سره چه كله هغه د حبشې نه راغلې وو... امام مالك عليه السلام او فرمائيل چه هغه د رسول الله عليه السلام سره خاص وه، په دې باندې سفيان او فرمائيل چه خاص نه ده بلكه عام ده، په دې باندې هغوى خاموش شو، قاضى عياض عليه السلام فرمائي چه د امام مالك عليه السلام سكوت دليل دې د قول سفيان د تسليمولو او په دې كښې ئې د هغوى موافقت وكړو وهو الصواب، او د احنافو مذهب په تراجم كښې د علامه شامى نه كراهت معانقه نقل كړې دې او هم دغه شان تقبيل وجه او يد، او د امام طحاوى عليه السلام نه ئې نقل كړى دى چه دا قول د طرفين دې او امام

ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ فرمائی لا باس بالتقبیل والمعانقة الی اخر ما فیہ ... او په بذل کښې د لمعات نه نقل کړی دی چه صحیح دا ده چه معانقه جائز ده په دې شرط چه خوف د فتنې نه وی، او په دلیل کښې ئې د زید بن حارثه او د جعفر بن ابی طالب قصه پیش کړې ده، او د بعض علماء کرامو نه ئې توفیق بین الروایات داسې کړې دې چه مکروه هغه معانقه ده کومه چه علی وجه الشهوة وی، او وئیلې شوې دی چه اختلاف په هغه صورت کښې دې چه کله انسان په پوره جامه کښې نه وی صرف په ازار کښې وی او که په قمیص او ازار دواړو کښې وی نو فلا باس بالاجماع وهو الصحیح، پس خلاصه دا چه د احنافو په دې کښې دواړه اقوال دی خو اصح د جواز دې په شرط د عدم الفتنة او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ علی القول الاشهر د دې د کراحت قائل دې او د شوافعو په اصح قول کښې للقدام من السفر دپاره مستحب ده.

په حدیث الباب کښې «خَيْثُ سَيَّرَ مِنَ الشَّامِ» چه ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ چه کله د شام نه روان کړې شو، په بذل کښې د دې په تشریح کښې لیکلې دی چه ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ په ملک شام کښې وو او چونکه د هغوی اختلاف د مالدارانو سره مشهور دې چه د هغوی سره به ئې لانجې راتلې ځکه چه د هغوی مسلک وو چه څوک د ضرورت نه زیات مال خپل ځان سره ردی نو د زکاة د ادا کولو باوجود هم جائز نه دې نو په دې وجه د شام عامل د عثمان رضی اللہ عنہ په خدمت کښې د هغوی دا حال لیکلو سره اولیرلو نو په دې باندې عثمان رضی اللہ عنہ هغه مدینې منورې ته راطلب کړو خو هلته د راتلو نه پس هم د هغوی مالدارو سره اختلاف وو په دې وجه عثمان رضی اللہ عنہ هغوی ته په مقام ربذه کښې د استوگنې اختیارولو حکم ورکړو.

باب مَا جَاءَ فِي الْقِيَامِ

باب: ۱۴۳، ۱۴۴ - د تعظیم دپاره او دریدل

د قیام په باره کښې مصنف رحمۃ اللہ علیہ دوه ابواب قائم کړی دی یو دا او بل یو څو ابواب روستو راروان دې، باب الرجل يقوم للرجل يعظمه بذلك ... د باب ثانی نه مراد خو هغه قیام دې کوم چه د تعظیم د وجې نه وی او د دې نه منځکښې باب نه مراد هغه قیام دې کوم چه تعظیما نه وی بلکه په بل څه غرض سره وی، اظهار شوق ومحبت یا عذر او ضرورت، په دې باب کښې مصنف رحمۃ اللہ علیہ دوه احادیث ذکر کړي دی یو د ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ

[۵۲۱۵] (١) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ اِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي اِمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ بْنِ حَنِيفٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، "أَنَّ أَهْلَ قَرِيطَةَ لَمَّا نَزَلُوا عَلَى حَكْمِ سَعْدٍ، أَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَ عَلَى جَمَارٍ أَقْمَرٍ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قُومُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ أَوْ إِلَى خَيْرِكُمْ، فَجَاءَ حَتَّى قَعَدَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ."

د حضرت ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه بنو قریظه کله د حضرت سعد بن معاذ رضی اللہ عنہ د فیصلې په قبلولو باندې اتفاق اوکړو نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم حضرت سعد رضی اللہ عنہ لره

(۱) صحیح البخاری/الجهاد ۱۶۸ (۳۰۴۳)، المناقب ۱۲ (۳۸۰۴)، المغازی ۳۱ (۴۱۲۱)، الاستبذان ۲۵ (۶۲۶۲)، صحیح مسلم/الجهاد ۲۲ (۱۷۸)، (تحفة الأشراف: ۳۹۶۰)، وقد أخرجه: مستد احمد (۱۴۲/۶) (صحیح)

راوبللو، او هغه په یو سپین خر باندې سور وو راغی نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل خپل سردار ته یا خپل افضل ته اودریږئ: نو حضرت سعد رضی الله عنہ راغی تردې پورې چه د رسول الله ﷺ سره کیناستو.

د سعد بن معاذ رضی الله عنه په باره کښې چه کله رسول الله ﷺ هغوی د بنو قریظه د فیصلې دپاره راغوښتلو او هغه حاضر شو نو هغوی دغه وخت کښې په خر باندې سواره وو نو په دغه وخت کښې رسول الله ﷺ انصارو ته او فرمائیل: قوموا الی سیدکم، د دې قیام په باره کښې د بعضو رانې خو هم دا ده چه دا تعظیما وو او د اکثرو رانې دا ده چه دا د هغوی د اعانت دپاره وو هغه وخت هغه بیمار وو.

[۵۲۱۶] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ قَرِيبًا مِنَ الْمَسْجِدِ، قَالَ لِلْأَنْصَارِ: قَوْمُوا إِلَى سَيِّدِكُمْ.

حضرت شعبه رضی الله عنه روایت بیان کړې دې - فرمائی کله چه هغه جمات ته قریب راغی نو حضور ﷺ انصارو ته او فرمائیل خپل سردار ته اودریږئ -
او دباب دویم حدیث د عائشې رضی الله عنها دې چه د هغې مضمون دا دې

[۵۲۱۷] (۲) حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَخْبَرَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ مَيْسَرَةَ بْنِ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ، عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: "مَا رَأَيْتُ أَحَدًا كَانَ أَشْبَهَ سَمْتًا وَهَدْيًا وَذَلًّا، وَقَالَ الْحَسَنُ: حَدِيثًا وَكَلَامًا، وَلَمْ يَذْكُرِ الْحَسَنُ السَّمْتَ وَالْهَدْيَ وَالذَّلَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِنْ قَائِمَةٍ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهَا كَانَتْ إِذَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ، قَامَ إِلَيْهَا فَأَخَذَ يَدَيْهَا، وَقَبَّلَهَا، وَأَجْلَسَهَا فِي مَجْلِسِهِ، وَكَانَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهَا، قَامَتْ إِلَيْهِ، فَأَخَذَتْ يَدَيْهِ، فَقَبَّلَتْهُ وَأَجْلَسَتْهُ فِي مَجْلِسِهَا."

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دې چه ما هیچا لره نه دی لیدلې چه هغه د حضرت فاطمې رضی الله عنها نه زیات په عادات، چال چلن، او په خبرو کولو کښې مشابه وی د رسول الله سره ... د حسن بن علی په روایت کښې د [حدیثا وکلاما] الفاظ وارد دی - د السم، والهدی، والدل الفاظ په کښې نشته دې - ... او کله چه به دا حضور ﷺ ته راتله نو حضور ﷺ به دې ته پاسیدلو د هغې لاس به ئې نیولو او ښکلوله به ئې او په خپل ځانې باندې به ئې کینوله او (دغه شان) چه کله به حضور ﷺ هغې ته ورتللو نو هغه به پاسیده د حضور ﷺ لاس مبارک به ئې نیولو او ښکلولو به ئې او حضور ﷺ لره به ئې په خپل ځانې باندې کینولو -

سیده عائشه رضی الله عنها فرمائی چه په رفتار، خبرو او اخلاقو کښې د رسول الله ﷺ سره مشابهت لرونکې ما د فاطمې رضی الله عنها نه زیات څوک هم نه دی لیدلې، چه کله به هغه رسول الله ﷺ ته راتله په کور کښې نو رسول الله ﷺ به د هغوی په لیدو باندې اودریدلو او په تعلق او مینه کښې به ئې د هغې لاس او نیولو او د هغوی تقبیل به ئې کولو او هغوی به ئې په خپل ځانې باندې کینول، هغه فرمائی چه او هم دغه حال خپله د فاطمې رضی الله عنها وو چه کله به رسول الله ﷺ

(۱): انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۳۹۶۰) (صحیح)

(۲): سنن الترمذی / المناقب ۶۱ (۳۸۷۲)، (تحفة الأشراف: ۱۷۸۸۳، ۱۸۰۴۰) (صحیح)

هغوی کره تشریف اورلو نو هغه به د لرې نه د رسول الله ﷺ په لیدو باندې اودریدله، اود رسول الله ﷺ لاس به ئې نیولو او هغوی به ئې په خپل ځانې باندې کینول. امام نووی رحمه الله فرمائی چه د اهل علم و فضل دپاره قیام مستحب دي او د احادیثو نه ثابت دي او صراحة په دي کښې هیڅ حدیث صحیح نشته، او دغه شان علامه شامی هم د دي د استحباب تصریح کړې ده، علماء فرمائی چه تعظیما اودریدل د اهل فضل دپاره مکره نه دي بلکه مکروه د قیام محبت دي یعنی چه د کوم سړي دپاره قیام کولې شی هغه خپله د خپل ځان دپاره قیام خوښ کړی.

بَابُ فِي قُبْلَةِ الرَّجُلِ وَلَدَّةُ

باب: د پلار خپل بچی لره ښکلول

[۵۲۱۸] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ، أَبْصَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُقْبِلُ حُسَيْنًا، فَقَالَ: إِنَّ لِي عَشْرَةَ مِنَ الْوَلَدِ، مَا فَعَلْتُ هَذَا بِوَاحِدٍ مِنْهُمْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ".

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت دي چه حضرت اقرع بن حابس رضي الله عنه رسول الله ﷺ لره اولیدو چه هغه حضرت حسين رضي الله عنه لره ښکلولو، نو هغوی اووې په تحقیق سره زما لس بچی دي او ما د هیڅ یو سره داسې نه دی کړې (یعنی ښکل کړې مې نه دي)، نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل څوک چه رحم نه کوی نو په هغه باندې رحم نه شی کولې. "قوله: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ أَبْصَرَ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَهُوَ يُقْبِلُ حُسَيْنًا الْخ﴾ اقرع بن حابس رضي الله عنه یو ځل رسول الله ﷺ اولیدو چه د خپل نمسی حسین رضي الله عنه تقبیل ئې کولو نو هغه اووې چه زما لس ځامن دي ما خو چرته د یو تقبیل هم نه دي کړې، رسول الله ﷺ اوفرمائیل: ﴿مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يَرْحَمُ﴾ چه څوک په بل چا باندې رحم نه کوی نو الله پاک هم په هغه باندې رحم نه کوی.

په حاشیه د بذل کښې دي چه ملا علی قاری رحمه الله د امام نووی نه نقل کړی دی چه د پلار د خپل ځوی مخ ځکلول علی وجه الشفقة والرحمة واللفظ واجب دی او هم دغه شان د مخ نه علاوه د نورو اندامونو هم، او د خپل اولاد نه علاوه د خپلو احبابو د اولاد تقبیل سنت دي، واما التقبیل بالشهوة فحرام بالاتفاق، وسواء فی ذلك الوالد وغيره اه.

او د باب په دویم حدیث کښې د واقعه افک د حدیث آخری تکرر ذکر ده

[۵۲۱۹] (۲) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ: أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: لَمَّا قَالَ: تَغْنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أُنْشِرِي يَا عَائِشَةُ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَنْزَلَ عُدْرَكَ، وَقَرَأَ عَلَيْهَا الْقُرْآنَ، فَقَالَ أَبَوَايَ: قَوْمِي، فَقَبَّلِي رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: أَمَحَمَّدُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَا يَأْكُمَا".

(۱): صحيح مسلم/الفضائل ۱۵ (۲۳۱۸)، سنن الترمذي/البر والصلة ۱۲ (۱۹۱۱)، (تحفة الأشراف: ۱۵۱۴۶)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/الأدب ۱۷ (۵۹۹۳)، مسند احمد (۲۲۸/۲، ۲۴۱، ۲۶۹، ۵۱۳) (صحيح)

(۲): تفرد به ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۸۷۹)، وقد أخرجه: صحيح البخاري/تفسير سورة النور ۶ (۴۷۵۰)، صحيح مسلم/التوبة ۱۰ (۲۷۷۰)، مسند احمد (۵۹/۶) (صحيح)

د حضرت عروه رضی اللہ عنہ نه روایت دي چه حضرت عائشې رضی اللہ عنہا (د افک واقعہ بیانوله نو هغې) او فرمائیل: بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل عائشې رضی اللہ عنہا خوشخبری دي وی الله عز وجل ستا براءت نازل کړې دي. او هغې ته ئې د قرآن مجید آیت تلاوت او فرمایه، نو زما مور او پلار ماته اووې پاسه او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سر مبارک ښکل کړه نو ما اووې زه د الله جل شانہ حمد کووم ستاسو دواړو نه.

عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه کله زما په باره کښې د قرآن کریم آیت نازل شو نو ماته زما مور پلار اووې چه پاسه او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سر مبارک خکل کړه، او د هغوی شکریه ادا کړه، هغه فرمائی چه ما اووې زه صرف د الله پاک حمد وثناء او د هغه شکریه ادا کوم، په تاسو کښې د چا هم نه، د حدیث الافک ذکر په کتاب الحدود باب حد القذف کښې تیر شوي دي.

باب فی قبلة مابین العینین

باب ۱۴۵، ۱۴۶ - په تندي باندي ښکلول

[۵۲۲۰] (١) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ أَجَلَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَلَقَّى جَعْفَر بْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَأَلْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ".

د حضرت شعبي نه روایت دي چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د حضرت جعفر بن ابی طالب رضی اللہ عنہ سره ملاؤ شو (او هغه د سفر نه واپس راغلي وو) نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته غاړه ورکړه او د سترگو په مابین کښې (یعنی په تندي باندي) ئې ښکل کړو. د دې باب د حدیث مضمون اوس نزدې تیر شو.

باب فی قبلة الخد

باب په مخ باندي ښکلول

[۵۲۲۱] (٢) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ دَعْقَلٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ أَبَا نَضْرَةَ قَبَّلَ خَدَّ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا السَّلَام".

حضرت دیاس بن دغفل رضی اللہ عنہ بیان کوی چه ما حضرت ابو نضره (منذر بن مالک) لره اولیدو چه هغه سیدنا حسن بن علی رضی اللہ عنہ په مخ باندي ښکل کړو.

(دلته دحسن نه مراد حسن بصری دي)

(رَأَيْتُ أَبَا نَضْرَةَ قَبَّلَ خَدَّ الْحَسَنِ) منذری لیکلي دي چه د حسن نه مراد حسن بن ابی الحسن یعنی حسن بصری رضی اللہ عنہ دي. حضرت په بذل کښې لیکلي دي چه زمونږ په نسخه کښې د حسن نوم سره رضی الله تعالی عنه لیکلي شوي دي چه د هغې نه شبه پیدا کیږي چه دا حسن بن علی رضی اللہ عنہ دي خو په یوه نسخه کښې هم نه د حسن بن ابی الحسن تصریح شته او نه د حسن بن علی رضی اللہ عنہ، خو زمانه د دواړو حسن یوه ده په دې حیثیت سره د دواړو احتمال شته، خو منذری دوی ته حسن بصری وائی او د منذری مرتبه په احادیثو کښې اوچته ده په دې

(١): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۸۸۵۳) (ضعیف)

(٢): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۴۹۳) (صحیح الإسناد)

وجه هم د هغوی قول به راجح وی او کیدی شی چه د رضی الله تعالی عنه کتابت د ناسخینو د طرف نه وی. اه من البذل..... قلت وهذا هو المتعين اذ ابن وغفل لم يدرك عصر الصحابة لانه من الطبقة السابعة من طبقات التقريب.

[۵۲۲۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَالِمٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: "دَخَلْتُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ أَوَّلَ مَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ، فَإِذَا عَائِشَةُ ابْنَتُهُ مُضْطَجِعَةٌ، قَدْ أَصَابَتْهَا حُمَّى، فَأَتَاهَا أَبُو بَكْرٍ، فَقَالَ لَهَا: كَيْفَ أَنتِ يَا بِنْتِي؟ وَقَبَّلَ خَدَّهَا".

حضرت براء رضی اللہ عنہ بیان کوی چه زه د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سره راغلم او دا خلق نوي نوي مدينې ته راغلي وو، او د هغوی لور بی بی حضرت عائشه رضی اللہ عنہ د تبې په وجه سره ملاسته وه، نو ابوبکر رضی اللہ عنہ هغې ته نزدې شو او تپوس ئې ترینه او کړو ستا څه حال دي؟ او هغې لره ئې په مخ باندې ښکل هم کړه.

قوله: (عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ أَوَّلَ مَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَإِذَا عَائِشَةُ ابْنَتُهُ مُضْطَجِعَةٌ قَدْ أَصَابَتْهَا حُمَّى) سيدنا براء رضی اللہ عنہ فرمائی چه په شروع شروع کښې چه کله ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ هجرت فرمائيلو سره مدينې طبيبي ته راغلو نو زه د هغوی سره د هغوی کور ته داخل شوم هلته د هغوی لور عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا ملاسته وه او د هغې تبه وه نو هغه ته ورغلو او د هغې تپوس ئې او کړو او د هغې مخ ئې خکل کړو.

په حاشیه د بذل کښې دی: وفي الفتح ۲۸/۱۰ يجوز التقبيل الولد الصغير في كل عضو منه وكذا الكبير عند الاكثر مالم يكن عورة وكان عليه السلام يقبل فاطمة رضی اللہ عنہا وكذا ابوبكر ابنته عائشة اه وبسطت انواع القبلة في الشامي ۲/۵.

باب فِي قُبْلَةِ الْيَدِ

باب ۱۴۷، ۱۴۸ - د لاس ښکلول

[۵۲۲۳] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ حَدَّثَهُ، وَذَكَرَ قِصَّةً، قَالَ: "قَدْ تَوَنَّا، يَعْنِي مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَبَّلْنَا يَدَهُ".

حضرت عبد الرحمن بن ابو لیلی بیان کوی چه حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ قصه بیان کړه چه مونږه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته قریب شو او مونږه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لاس مبارک لره ښکل کړو. قوله: (أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ حَدَّثَهُ وَذَكَرَ قِصَّةً قَالَ قَدْ تَوَنَّا - يَعْنِي - مِنَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَبَّلْنَا يَدَهُ)

دا د یو اوږد حدیث تکرر ده لکه چه مصنف رحمته الله هم دې ته اشاره کړې ده، (وذكر قصته) کومه چه په کتاب الجهاد باب التولی يوم الزحف کښې تیر شوې دي، الدر المنضود جلد رابع او گوري، په حاشیه د بذل کښې دی قال النووي: تقبيل يد الرجل الصالح لزهده وصلاحه وعلمه اوشرفه ونحو

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۵۸۸) (صحیح)

(۲): انظر حديث رقم (۲۶۴۷)، (تحفة الأشراف: ۷۲۹۸) (ضعیف)

ذک من الامور الدنیویة لا یکره بل یستحب فاذا کان لغناه او شوکته او جاهه عند اهل الدنیا فمکروه شدید الکراهة، و ذکر الحافظ احادیث قبله الید والرجل فی التلخیص الحیر ۳۶۶ هـ، وفی الدر المختار ۲۴۵/۵ (ولا بأس بتقییل ید) الرجل (العالم) والمتورع علی سبیل التبرک ونقل المصنف عن الجامع أنه لا بأس بتقییل ید الحاکم والمتمدین (السلطان العادل) وقیل سنة (وتقییل رأسه) أي بالعالم (أجود) کما فی البزازیة (ولا رخصة فیہ) أي فی تقییل الید (لغیرهما) أي لغیر عالم وعادل هو المختار.

باب فی قبلة الجسد

باب ۱۴۸، ۱۴۹- په بدن باندې ښکلول

[۵۲۲۴] (۱) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، قَالَ: "يُحَدِّثُ الْقَوْمَ وَكَانَ فِيهِ مِزَاحٌ بَيْنَمَا يُضْحِكُهُمْ، قَطَعَنَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي خَاصِرَتِهِ يَغْوِي، فَقَالَ: أَصْبِرْ نِي، فَقَالَ: أَصْطَبِرُ، قَالَ: إِنَّ عَلَيْكَ قَمِيصًا وَلَيْسَ عَلَى قَمِيصٍ، فَرَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَمِيصِهِ، فَاحْتَضَنَهُ وَجَعَلَ يُقِيلُ كُشْحَهُ، قَالَ: إِنَّمَا أَرَدْتُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ".

حضرت عبد الرحمن بن ابو ليلى د حضرت اسيد بن حضير رضي الله عنه نه روايت كوي او دې د انصارو نه وو - ده يو ځل د خپل قوم سره خبرې كولي - مزاحيه سرې وو - او هغوی لره نې خنده ول نو حضور ﷺ دده تشو لره يو دكې يوړو نو هغوی (اسيد بن حضير) او فرمائيل ماته بدله راكړه حضور ﷺ او فرمائيل واخله هغوی اووې په تاسو باندې خو قميص دې او په ما باندې قميص نه وو - نو نبی كريم ﷺ خپل قميص لره بره كړو نو حضرت اسيد حضور ﷺ لره په خپلو متو كښې واخستو او د نبی كريم ﷺ اوږه نې ښكلوله اووې فرمائيل اې د الله ﷻ رسوله ازما هم دا نيت وو -

قوله: ﴿عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ - رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ - قَالَ بَيْنَمَا هُوَ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ وَكَانَ فِيهِ مِزَاحٌ يُضْحِكُهُمْ الْخ﴾

اسيد بن حضير رضي الله عنه فرمائي چه يو انصاري سړی د خلقو سره خبرې كولي چه د هغه په طبيعت كښې مزاح وو هغه خلق په خپلو خبرو باندې خندول چه په هغې باندې رسول الله ﷺ په يو چوكه سره د هغه ملا او هله نو هغه اووې ما پرېږدئ چه زه ستاسو نه بدل او قصاص واخلم نو رسول الله ﷺ او فرمائيل بدله واخله، هغه اووې چه ستاسو په بدن باندې خو قميص دې او زما په بدن باندې قميص نشته په دې باندې رسول الله ﷺ خپل قميص اوچت كړو، هغه سړی د رسول الله ﷺ پورې ځان اولگولو او دهغوی ﷺ شاتې خكل كړه او وې وئيل يا رسول الله ﷺ زما مقصد خو دا وو.

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۵۱) (صحيح الإسناد)

باب قُبْلَةِ الرَّجُلِ

باب: خپې ښکلول

[۵۲۲۵] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى بْنِ الطَّبَّاعِ، حَدَّثَنَا مَطَرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْنَقي، حَدَّثَنِي أُمُّ أَبَانَ بِنْتُ الْوَازِعِ بْنِ زَارِعٍ، عَنْ جَدِّهَا زَارِعٍ، وَكَانَ فِي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ، قَالَ: «لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ، فَجَعَلْنَا نَتَّبِعُ مِنْ رِوَاكِهَا، فَتَقَبَّلَ بَدَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَهُ، قَالَ: «وَأَنْتَظِرُ الْمُنْذِرَ الْأَشْجَ حَتَّى آتَى عَيْبَتَهُ، فَلَيْسَ تَوْبِيهِ، ثُمَّ آتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ فِيكَ خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ: الْحِلْمُ وَالْأَنَاءُ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا أَتَخَلَّقُ بِهِمَا أَمْ اللَّهُ جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا؟ قَالَ: بَلَى اللَّهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا، قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ».

ام ابان بنت وازع بن زارع د خپل پلار نه روایت کوی او دې په وفد د عبد القیس کښې شامل وو فرمائی چه کله مونږ مدينې منورې ته اورسیدو نو مونږ په جلدې جلدې سره د خپلو سورلو نه کوز شو او د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د هغوی لاس او پښې مو ښکلولې. لیکن منذر اشج انتظار او کړو تردې پورې چه هغه خپل سامان ته ورغې او خپلې دوه کپرې ئې واچولې بیا د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې راغې نو حضور ﷺ او فرمائیل بې شکه په تا کښې دوه خصلتونه داسې دی چه هغې لره الله تعالی خوښوی. حلم (بلنده حوصله او جلد بازی یعنی تیزی نه کول) او باوقار کیدل. "هغه تپوس او کړو چه ای د الله رسوله آیا زه په دې باندي په تکلف سره اظهار کووم او که زه الله په دې باندي پیدا کړې یم. حضور ﷺ او فرمائیل بلکې ته الله تعالی په دې باندي پیدا کړې ئې." پس هغه اووې حمد دې هغې الله لره چه هغه مالره په داسې عادتونو باندي پیدا کړې دې چه هغه الله او د هغه رسول ته خوښ دی.

قوله: (حَدَّثَنِي أُمُّ أَبَانَ بِنْتُ الْوَازِعِ بْنِ زَارِعٍ عَنْ جَدِّهَا زَارِعٍ وَكَانَ فِي وَفْدِ عَبْدِ الْقَيْسِ قَالَ لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَجَعَلْنَا نَتَّبِعُ مِنْ رِوَاكِهَا فَتَقَبَّلَ بَدَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَهُ - قَالَ - وَأَنْتَظِرُ الْمُنْذِرَ الْأَشْجَ الْخ)

ام ابان د خپل نیکه زارع نه روایت کوی کوم چه په وفد د عبد القیس کښې وو هغه فرمائی چه کله مونږ مدينې طیبې ته راورسیدو نو مونږ زر زر د خپلو سورلو نه کوزیدو سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضریدلو، د هغوی لاسونه او خپې مو ځکلول خو منذر اشج تیزی اونکره تر دې چه هغه اول د خپلو کپرو پندوکی ته راغلو خپلې دواړه کپرې ئې بدلې کړې او بیا د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو رسول الله ﷺ د هغوی دا ادا لیدلو سره او فرمائیل: «إِنَّ فِيكَ خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاءُ». قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَتَخَلَّقُ بِهِمَا أَمْ اللَّهُ جَبَلَنِي عَلَيْهِمَا قَالَ «بَلَى اللَّهُ جَبَلَكَ عَلَيْهِمَا». قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَبَلَنِي عَلَى خَلْتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ چه په تا کښې دوه عادتونه داسې دی کوم چه الله پاک خوښوی یو حلم او دویم وقار، هغوی عرض او کړو یا رسول الله ﷺ دا دوه خصلتونه ما خپله اختیار کړې دی او که الله پاک زما په خلقت کښې ایخودلې دی؟ نو رسول الله ﷺ او فرمائیل الله

پاک ته پيدا کړې هم په دې خصلتونو ئې، په دې باندې هغه اووې چه ټول تعريفونه د هغه الله پاک د پاره دې چا چه زه په داسې دوه خصلتونو باندې پيدا کړم کوم چه الله تعالى او د هغه رسول ﷺ خوښوي.

دا المنذر الاشج چا ته چه اشج عبدالقيس او الاشج العصري هم وائی، په تهذيب کښې د هغوی نسب داسې ليکلې دې المنذر بن عائد بن الحارث بن النعمان بن زياد بن عصر العصري کان سيد قومه.

په عون المعبود کښې د لمعات نه نقل کړی دی چه دا وفد د عبدالقيس کوم چه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوې وو مديني طيبي ته رسيدو سره د خپلو سورلو نه د زیارت نبوی په شوق کښې په تيزی سره د خپلو سورلو نه کوز شو او ډير په تيزی سره د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو، رسول الله ﷺ د هغوی د دې جذباتو مشاهده فرمائيله او د دې وفد چه کوم مشر وو اشج هغه اول کوزيدو سره خپلې قيام گاه ته لاړو او هلته تلو سره ئې غسل اوکړو او صفا جامې ئې واغوستلې د دې نه پس مسجد نبوی ﷺ ته داخل شو او هلته ئې دوه رکعت ادا کړل او دعاء ئې اوغوښتله او بيا د رسول الله ﷺ په خدمت کښې ډير په خشوع وخضوع او سکون اووقار سره حاضر شو په دې باندې رسول الله ﷺ د هغه په باره کښې هغه ارشاد وفرمائيلو کوم چه پورته په حديث کښې تير شو.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ

باب: ۱۴۹، ۱۵۰ - باب دې په بيان د هغه چا کښې چه هغه بل کس

ته اووانی چه مالره دې الله پاک په تا باندې قربان کړی

[۵۲۲۶] (۱) حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا أَبَا ذَرٍّ، فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَأَنَا فِدَاؤُكَ".

د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه روایت دې هغه فرمائی چه رسول الله ﷺ او فرمائيل: اي ابوذر! ما اووې حاضر یم او ډير باسعادت یم اي د الله رسوله! او زه په تا باندې قربان یم.

په حديث الباب کښې دی سيدنا ابوذر غفاری رضی الله عنه فرمائی چه ماته رسول الله ﷺ او فرمائيل ابوذر نو ما عرض اوکړو ﴿لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَأَنَا فِدَاكَ﴾

دا ترجمه امام بخاری رحمه الله هم قائم کړې ده په کتاب الادب کښې باب قول الرجل فداک ابی وامي، دواړه ترجمې يو بل ته نژدې نژدې دی، په يو کښې خپل نفس فدا کولې شی او په بل کښې خپل والدين،

(زه په فداء (قربان) یم، ددې قول حکم)

اوس دا چه خپل خان او خپل مور پلار په چا باندې فدا کول او داسې وئيل جائز دی که نه؟ د دې په باره کښې امام نووی رحمه الله په شرح د مسلم ۲۸۰/۲ کښې فرمائی: وَبِهِ قَالَ جَمَاهِيرُ

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۱۷) (حسن صحيح)

الْعُلَمَاءُ، وَكَرِهَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَالْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، وَكَرِهَهُ بَعْضُهُمْ فِي التَّفْدِيَةِ بِالْمُسْلِمِ مِنْ أَبَوَيْهِ. وَالصَّحِيحُ الْجَوَازُ مُطْلَقًا؛ لِأَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ حَقِيقَةُ فِدَاءٍ، وَإِنَّمَا هُوَ الْطَّافُ وَإِعْلَامُ بِالْمَحَبَةِ الْخ... يعني د جمهور علماء کرامو په نزد داسې وئیل جائز دی او عمر فاروق رضی الله عنه او حسن بصری رضی الله عنه دا مکروه گنرلی دی یعنی مطلقا، او بعض علماء کرامو د خپلو مسلم ابوینو تفدیه مکروه کړې ده یعنی د کوم سړی مور پلار چه مسلمانان وی هغوی دپاره فداک ابي وامی وئیل مکروه دی، او د کوم سړی مور پلار چه غیر مسلم وی د هغوی دپاره داسې وئیل جائز دی (ځکه چه خپل ځان په غیر الله باندې فدا کول څنگه جائز کیدې شی) امام نووی رحمه الله فرمائي چه صحیح خبره دا ده چه داسې وئیل مطلقا جائز دی ځکه چه په دې سره مقصود حقیقتا فدا نه دې بلکه په دې سره مقصود خو صرف اظهار لطف او محبت دې، او خپله د رسول الله صلی الله علیه و آله نه داسې وئیل ثابت دی، پس رسول الله صلی الله علیه و آله په جنگ احد کښې سعد رضی الله عنه ته او په غزوہ خندق کښې زبیر رضی الله عنه ته داسې فرمائي وو، په فتح الباری کښې دلته د دې ټولو خلاف د طبرانی روایت هم نقل کړې دې هغه دا چه یو ځل زبیر رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله د تیوس دپاره حاضر شو په داسې حال کښې چه د هغوی طبیعت ناساز وو او هغوی ته ئې داسې خطاب اوکړو یعنی په دې الفاظو ئې د هغوی تیوس اوکړو، «کیف تجدک جعلنی الله فداک» (نو دا رسول الله صلی الله علیه و آله بده او گنرله، او وې فرمائل «ما ترکک اعرایتک» چه تا اوسه پورې هغه د باند چیانو لهجه نه ده پریخودلې، د دې نه پس امام طبرانی رحمه الله فرمائي چه دا حدیث د هغه احادیث صحیحہ مقابلہ نه شی کولې، او که د دې روایت ثبوت او منلې شی نو بیا په دې کښې صراحة ممانعت نشته ځکه چه د هغوی په دې الفاظو باندې تیوس او عیادت کول خلاف اولی دی، د عیادت مسنون طریقه دا نه ده بلکه د «لا باس ظهور» په شان الفاظو باندې عیادت کول پکار دی.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ أُنْعِمَ اللَّهُ بِكَ عَيْنًا

باب ۱۵۰، ۱۵۱ - څوک چه بل کس ته اووالی الله تعالی دې ستا سترگې یحي کړی

[۵۲۲۷] (۱) حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ شَيْبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ قَتَادَةَ أَوْ غَيْرِهِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ حُصَيْنٍ، قَالَ: "كُنَّا نَقُولُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أُنْعِمَ اللَّهُ بِكَ عَيْنًا وَأُنْعِمَ صَبَاحًا، فَلَمَّا كَانَ الْإِسْلَامُ، نُهُيْنَا عَنْ ذَلِكَ"، قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ مَعْمَرٌ: يَكْرَهُ أَنْ يَقُولَ الرَّجُلُ: أُنْعِمَ اللَّهُ بِكَ عَيْنًا، وَلَا بَأْسَ أَنْ يَقُولَ أُنْعِمَ اللَّهُ عَيْنَكَ."

د حضرت قتاده یا د بل کوم شخص نه رایت دې چه حضرت عمران بن حصین او وئیل چه مونږ به په جاهلیت کښې یو بل ته داسې وئیلې: [انعم الله بک عینا] الله تعالی دې ستا سترگې یحي لری - او [انعم صباحا] سبا دې په خیر وی - بیا چه کله اسلام راغې نو مونږ ددې نه منع کړې شو - عبد الرزاق بیان کړې دې چه معمر وئیلې دی چه د [انعم الله بک عینا] وئیل مکروه دی مگر که [انعم الله عینک] اوواتی نو په دې کښې څه حرج نشته دې. په حدیث الباب کښې دی سیدنا عمران بن حصین رضی الله عنه فرمائي چه مونږ به د جاهلیت په زمانه

کښې داسې وئیل: «أَنْعَمَ اللَّهُ بِكَ عَيْنًا» چه د هغې دوه مطلبه کیدې شی چه یو دوست د بل دوست سره د ملاقات په وخت وائی چه الله پاک دې ستا سترگې یخې کړی، یعنی ستا د محبوب خیز په ذریعه، که بآ زانده اومنلې شی په دې صورت دمنع کښې وجه صرف دا ده چه دا د زمانه جاهلیت تحیه ده او که بآ سببیه اومنلې شی نو بیا خو به مطلب دا وی چه الله پاک دې ستا په ذریعه ستا د محبوب سترگې یخې کړی نو په دې کښې د منع دوه وجې شوې یو دا چه دا د زمانه جاهلیت تحیه ده او دویم دا چه په دې کښې دمعنی د فساد ایهام دې چه الله پاک دې ستا په ذریعه داسې اوکړی، او دویمه جمله «أَنْعَمَ صَبَاحًا» چه ته دې په ښه طریقه او کامیابی سره صبا کړې په دې کښې وجه د کراهت بس یوه ده کونه من تحیه الجاهلیة.

وراندې په روایت کښې دی چه که په ځانې د «بک عینا» «انعم الله عینک» اوائی نو هیڅ باک نشته، اول خو په دې وجه چه په الفاظو کښې د تغیر نه پس دا تحیه الجاهلیة پاتې نه شوه، بله دا چه د بآ سببیه د وجې نه چه په دې کښې کوم ایهام وو هغه په دې کښې نشته.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لِلرَّجُلِ حَفِظَكَ اللَّهُ

باب: ۱۵۲، ۱۵۳ - څوک چه چاته داسې دعا اوکړی "الله تعالی دې ستا حفاظت اوکړی"

[۵۲۲۸] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رِبَاجٍ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو قَتَادَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "كَانَ فِي سَفَرٍ لَهُ، فَعَطِشُوا، فَأَنْطَلَقَ سُرْعَانَ النَّاسِ، فَلَزِمْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ، فَقَالَ: حَفِظَكَ اللَّهُ بِمَا حَفِظْتُ بِهِ نَبِيَّهُ".

د ابو قتاده رضي الله عنه نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په خپل یو سفر کښې وو چه صحابه کرامو ته تنده اولگیده نو جلد باز خلق وړاندې لارل او زه په دغه شپه کښې د رسول الله صلی الله علیه و آله سره وم نو حضور صلی الله علیه و آله وفرمائیل الله تعالی دې ستا حفاظت اوکړی لکه څنگه چه تا د الله د نبی حفاظت اوکړو.

د حدیث الباب مضمون دا دې چه سیدنا ابو قتاده رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله په یو سفر کښې وو د رسول الله صلی الله علیه و آله ټول ملگری د تندي د وجې نه د ابو ځکلو دپاره لارل زه د رسول الله صلی الله علیه و آله د یواځې کیدو د وجې نه هم هغوی سره ایسار شوم، نو په دې باندې هغوی په دې الفاظو سره دعاء اوکړه: «حَفِظَكَ اللَّهُ بِمَا حَفِظْتُ بِهِ نَبِيَّهُ»

بَابُ فِي قِيَامِ الرَّجُلِ لِلرَّجُلِ

باب: ۱۵۱، ۱۵۲ - د یو کس د بل کس د تعظیم دپاره اودریدل:

د دې باب ذکر مونږ سره مخکښې په باب القیام کښې تیر شوی دې.

[۵۲۲۹] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ الشَّهِيدِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: "خَرَجَ مُعَاوِيَةُ عَلَى ابْنِ الزُّبَيْرِ وَابْنِ عَامِرٍ، فَقَامَ ابْنُ عَامِرٍ وَجَلَسَ ابْنُ الزُّبَيْرِ، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ لِابْنِ عَامِرٍ: اجْلِسْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُمَثَّلَ لَهُ الرَّجَالُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ".

۱: (تفرده ابو داود، انظر حديث رقم: (۴۳۷)، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۹۱) (صحيح)

۲: (سنن الترمذي للأدب ۱۳ (۲۷۵۵)، (تحفة الأشراف: ۱۱۴۴۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۹۱/۴، ۹۳، ۱۰۰) (صحيح)

د ابو مجلز نه روايت دي چه حضرت امير معاويه رضي الله عنه، حضرت عبد الله بن زبير او عبد الله بن عامر رضي الله عنه ته راغي نو ابن عامر رضي الله عنه (د هغه د تعظيم دپاره) اودريدو - ليکن ابن زبير ناست وو - نو حضرت معاويه رضي الله عنه ابن عامر رضي الله عنه ته اوويل: کينه، خکه چه ما د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اوريدلي دي هغه فرمائيل کوم کس چه دا خوبه وي چه خلق دي ده ته ولاړ وي نو هغه لره پکار دي چه خپل د اوسيدو ځاني په جهنم کښي جوړ کړي -

نوله: (مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَمُثَلَ لَهُ الرَّجُلُ قِيَامًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) يعني کوم سړي چه د خپل ځان دپاره دا خوبوي چه خلق د هغه مخکښي د تصوير په شکل باندې اودريږي نو هغه دي خپله استوگنه په جهنم کښي جوړه کړي يعني هغه دي دا اوگنږي چه د هغه استوگنه په جهنم کښي ده، او يا ئي مطلب دا دي چه هغه جهنم ته په خپله استوگنه کښي داخل شو، په يو حديث کښي دا دي چه الله پاک د هر چا دپاره دوه دوه استوگنې جوړې کړې دي يو په جنت کښي او يو په دوزخ کښي، که هغه سړي دنيا ته د راتلو نه پس مسلمان وي يا کافر جوړ شي، په کفارو باندې د حجت قائمولو دپاره چه هسې نه هغوی داسې اوائي چه يا الله تا زمونږ د شروع نه په جنت کښي څه حصه نه وه کيخودله.

د باب په دويم حديث کښي په روايت د ابو امامه رضي الله عنه دا دي

[۵۲۳۰] (حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُمَيَّرٍ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنِ أَبِي الْعَدْبَيْسِ، عَنْ أَبِي مَرْزُوقٍ، عَنْ أَبِي غَالِبٍ، عَنْ أَبِي أَمَامَةَ، قَالَ: "خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَوَكِّعًا عَلَى عَصَا، فَقُمْنَا إِلَيْهِ، فَقَالَ: لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الْأَعَاجِمُ، يُعْظَمُ بَعْضُهَا بَعْضًا."

د حضرت ابو امامه باهلي رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله مونږ ته تشريف راوړو او حضور صلی الله علیه و آله د خپلي امسا په سهارې سره تللو مونږ د هغه طرف ته پاسيدو نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائيل "د عجميانو (غير مسلمو) په شان مه اودريږي، چه هغوی يو بل ته تعظيم ورکوي -"

چه يوه ورځ رسول الله صلی الله علیه و آله د دننه نه بهر د همسا په تکیه تشريف راوړلو، مونږ د هغوی په ليدو باندې اودريدلو نو رسول الله صلی الله علیه و آله د دي نه منع او فرمائيله چه تاسو د عجميانو په شان مه اودريږي څنگه چه هغوی د يو بل د تعظيم دپاره اودريږي.

باب فِي الرَّجُلِ يَقُولُ فَلَانٌ يُقْرِنُكَ السَّلَامَ

باب ۱۵۲، ۱۵۴ - جاب دي په بيان د هغه چا کښي چه چاته اووالی فلا □ په تاباندې سلام وائي

[۵۲۳۱] (حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ غَالِبٍ، قَالَ: إِذَا لَجُلُوسٌ بِبَابِ الْحَسَنِ إِذَا جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، قَالَ: "بَعَثَنِي أَبِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: الْيَهُ، فَأَقْرَنُهُ السَّلَامَ، قَالَ: فَأَتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: إِنَّ أَبِي يُقْرِنُكَ السَّلَامَ، فَقَالَ: عَلَيْكَ السَّلَامُ وَعَلَى أَبِيكَ السَّلَامُ."

حضرت غالب (بن خطاب بصری) بیان کوي چه مونږه د حضرت حسن بصری رضي الله عنه په دروازه کښي ناست وو چه يو سړي راغي او هغه اووي چه ما ته زما پلار زما د نيکه نه روايت کړي

۱: سنن ابن ماجه للدعاء ۲ (۳۸۳۱)، (تحفة الأشراف: ۴۹۳۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۵۳/۵، ۲۵۶) (ضعيف)

۲: ترمذيه أبو داود، نظر حديث رقم: (۲۹۳۴)، (تحفة الأشراف: ۱۵۷۱۱)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۶۷۵) (ضعيف)

دې هغه فرمائی چه مالره زما پلار د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې اولیرلو اووې فرمائیل چه هغه ته لار شه او ورته زما سلام اووایه. چنانچه زه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم او عرض مې اوکړو چه زما پلار په تاسو باندې سلام وئیلې دې نو حضور ﷺ او فرمائیل: "علیک وعلى اییک السلام" په تا باندې او ستا په پلار باندې دې سلامتی وی. د یو صحابی نامعلوم الاسم ﷺ نه روایت دې چه زه خپل پلار د رسول الله ﷺ په خدمت کښې اولیرلم او وې فرمائیل هلته لار شه او په رسول الله ﷺ باندې زما سلام وایه، هغه فرمائی چه زه د هغوی په خدمت کښې لارم او د خپل پلار سلام مې ورته اورسولو نو رسول الله ﷺ په جواب کښې او فرمائیل: «علیک وعلى اییک السلام» او د باب په دویم حدیث کښې دی.

[۵۲۳۲] حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ زَكْرِيَّا، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، حَدَّثَتْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهَا: "إِنَّ جَبْرِيلَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ، فَقَالَتْ: وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ".

د ام المؤمنین حضرت عائشې رضی اللہ عنہا نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ او فرمائیل: په تحقیق سره جبریل علیه السلام په تا باندې سلام وائی نو هغې اووې [وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ] سیده عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه یو ځل ماته رسول الله ﷺ او فرمائیل چه جبرائیل علیه السلام تاته سلام وائی هغه فرمائی چه ما جواب ورکړو وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ. د اول حدیث نه معلومه شوه چه کله څوک دچا دطرف نه سلام راوړی نو جواب ورکونکی له پکار دی چه په جواب سلام کښې رارسونکې هم شریک کړی، او په دې دویم حدیث کښې صرف په مسلم باندې سلام دې په مبلغ باندې نشته، معلومه شوه چه په دواړو طریقو جائز دې (بذل) او په حاشیه د بذل کښې دی چه د ابن عابدین د ظاهر کلام نه معلومیږی چه د امام محمد ﷺ په نزد تشریک واجب دې او د نورو په نزد مستحب.

باب فِي الرَّجُلِ يُنَادِي الرَّجُلَ فَيَقُولُ لَبَّيْكَ

باب: ۱۵۴، ۱۵۵- د چا د آواز جواب په لیبیک وئیلو سره

[۵۲۳۳] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هَمَّامٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْفِهْرِيَّ، قَالَ: كُنْهَذْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُنَيْنًا، فَبِزْنَا فِي يَوْمٍ قَابِظٍ شَدِيدٍ الْحَرِّ، فَتَزَلْنَا تَحْتَ ظِلِّ الشَّجَرَةِ، فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ، لَبَسْتُ لِأُمِّي وَرَكِبْتُ فَرَسِي، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي فُسْطَاطِهِ، فَقُلْتُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، قَدْ جَانَ الرَّوَاحُ، قَالَ: أَجَلٌ، ثُمَّ قَالَ: يَا بِلَالُ، قُمْ فَتَارِ مِنْ تَحْتِ سَمَرَةٍ كَانَ ظِلُّهُ ظِلَّ طَائِرٍ، فَقَالَ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَأَنَا فِدَاؤُكَ، فَقَالَ: أَسْرِجِلِي

۱: صحيح البخاري لهذه الخلق ۶ (۳۲۱۷)، وفضائل الصحابة ۳۰ (۳۷۸)، والأدب ۱۱۱ (۶۲۰۱)، الاستبذان ۱۶ (۶۲۴۹)، ۱۹ (۶۲۵۳)، صحيح مسلم للأدب ۷ (۲۴۴۷)، سنن الترمذي للاستبذان ۵ (۲۶۹۳)، سنن النسائي/عشرة النساء ۳ (۳۴۰۵)، سنن ابن ماجه/الأدب ۱۲ (۳۶۹۶)، (تحفة الأشراف: ۱۷۷۲۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۴۷۶، ۱۵۰، ۲۰۸، ۲۲۴)، سنن الدارمي/الاستبذان ۱۰ (۲۶۸۰) (صحيح)

۲: تفرده أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۰۶۷)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲۸۷۵)، سنن الدارمي/السير ۱۶ (۲۴۹۶) (حسن)

الْفَرَسَ، فَأَخْرَجَ سَرْجًا دَفْتَاهُ مِنْ لَيْفٍ لَيْسَ فِيهِ أَشْرٌ وَلَا بَطَرٌ، فَرَكِبَ وَرَكِبْنَا، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْفَهْرِيُّ لَيْسَ لَهُ إِلَّا هَذَا الْحَدِيثُ، وَهُوَ حَدِيثٌ نَبِيلٌ جَاءَ بِهِ حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ.

د حضرت ابو عبد الرحمن فهری رضی اللہ عنہ نه روایت دې فرمائی چه زه په غزوه حنین کښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره وم - مونږه په سخته گرمۍ کښې مزل کولو بیا د یوې اونې سوری ته راغلو کله چه د نمر زوال اوشو نو ما خپله زغره واچوله او په اس باندې سور شوم او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلم حضور صلی اللہ علیہ وسلم په خپله خیمه کښې وو ما عرض او کړو **وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ** [د کوچ کولو وخت دې، حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل هان! بیا ټي او فرمائیل بلال! پاسه "نو هغه د کیکر د یوې اونې د لاندې نه فوراً پاسیدو او د هغې سوري داسې وو لکه د مارغه! (هغه د ډیر زیات نحیف او نری جسم والا وو) هغه اووې زه حاضر یم، حاضر یم، او په تاسو باندې فدا یم - حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل زما اس تیار کړئ (زین پرې واچوئ) چنانچه هغه داسې زین راویستو چه د هغې گدئ د کجورو د پټ به ډکې کړې شوې وې - په هغوی کښې څه قسم لوئی او تکبر نه وو (انتهاى ساده وو) چنانچه هغه سور شو او مونږ هم سواره شو - او پوره حدیث ټي بیان کړو - امام ابوداؤد رحمته الله فرمائی چه د ابو عبد الرحمن فهری رضی اللہ عنہ نه هم دا یو حدیث مروی دې او دا عمده حدیث دې چه دې لره حماد بن سلمه روایت کړې دې -

د حدیث مضمون دا دې ابو عبد الرحمن فهری رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره په حنین کښې شریک اوم یو ځل مونږ روان وو د سختې گرمۍ په ورځ کښې نو مونږ د یوې اونې د لاندې کیناستلو چه کله د نمر زوال اوشو نو ما خپله وسله واخستله او زغره مې واغوستله او په خپل اس باندې سور شوم او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلم په داسې حال کښې چه هغوی په خیمه کښې وو، پس ما اووې **السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ قَدْ خَانَ الرُّوْحُ...** چه د دې منزل نه د روانیدو وخت اوشو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل صحیح ده، بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سیدنا بلال رضی اللہ عنہ ته آواز او کړو او هغوی ته ټي او فرمائیل پاسیږه ای بلال نو هغوی د یو کیکر د اونې د لاندې نه فوراً پاسیدلو چه د هغې سوري دومره لږ وو خومره چه د یوې مرغۍ وى او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ټي عرض او کړو **(لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَأَنَا فِداؤُكَ)** رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل په اس باندې کته واچوه، **(فَأَخْرَجَ سَرْجًا دَفْتَاهُ مِنْ لَيْفٍ لَيْسَ فِيهِ أَشْرٌ وَلَا بَطَرٌ فَرَكِبَ وَرَكِبْنَا)** نو هغوی یو داسې کته راوړه چه د هغې دواړو طرفونو ته د کهجورو پوستکي وو نه په هغې کښې څه کبر وو او نه لوئی، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په هغې باندې سور شو او مونږ هم په خپلو خپلو سورلو باندې سواره شو او روان شو.

د حدیث د ترجمه الباب سره مناسبت ښکاره دې ظاهره دا ده چه د آواز ورکونکي په جواب کښې **(لبیک)** وئیل ثابتیږي، په حاشیه د بذل کښې دى چه داسې د چا په جواب کښې لبیک وئیل د امام مالک رحمته الله په نزد مکروه دى (کما فی الشرح الکبیر ۲/۲۲۲) بیا هغوی د دې تاویل کړې دې چه د امام مالک مراد د مطلق لبیک کراهت نه دې بلکه د تلبیه الحج استعمالول مراد دى او دا ترجمه امام بخاری رحمته الله هم کړې ده خو حافظ د ترجمه الباب د غرض نه

سکوت کړې دې د دې نه پس شیخ فرمائی چه په تلبیه د حج کښې خو د علماء کرامو اختلاف مشهور دې چه د غیر محرم دپاره جائز دې یا که نه او بیانی د ابن قدامه نه نقل کړی دی « لا باس ان یلبی الحلال وبه قال الشافعی واصحاب الرانی وکرهه مالک، ولنا انه ذکر ذکر يستحب المحرم فلا یکره بغيره کسائر الاذکار انه » زمونی استاد حضرت ناظم صاحب رحمته الله فرمائی چه لیبیک خو هغه وخت وئیلې شی چه کله یو سرې آواز اوکړی او راوغواړی د خپل څه حاجت او ضرورت دپاره، دا هغوی په دې باندې او فرمائیل چه بعض طالبانو به د استاد د حاضرئ اخستلو په وخت باندې د خپل نوم اوریدلو په وخت باندې « لیبیک » وئیلو چه دا د دې محل نه دې.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَقُولُ لِلرَّجُلِ أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ

باب: ۱۵۵، ۱۵۶- چاته په دې الفاظو سره دعا کول "الله تعالی دې تالره او خنده وی"

[۵۲۳۴] (۱) حَدَّثَنَا عَيْسَى بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَرْكِيُّ، وَصَمْعَةُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَأَنَا لِحَدِيثِ عَيْسَى أَضْبَطُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ السَّرِيِّ يَعْزِي السَّلْمِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ كِنَانَةَ بْنِ عَبَّاسٍ بْنِ مِرْدَاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: "ضَحِكَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ أَوْ عُمَرُ: أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ"، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

حضرت (عبد الله) ابن کنانه بن عباس بن مرد د خپل پلار نه روایت کوی او هغه د خپل نیکه نه روایت کوی چه یو ځل نبی کریم صلی الله علیه و آله او خندل نو حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل الله تعالی دې تالره همیشه او خنده وی. او حدیث لره ئې بیان کړو. په حدیث الباب کښې دی چه یو ځل رسول الله صلی الله علیه و آله په څه خبره باندې مسکې شو نو د هغوی په مسکا باندې په شیخینو کښې کوم چه هلته موجود وو یو داسې اووې: أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ. (۲) د دې حدیث نه په دې وخت کښې چه کومه دعاء مشروع ده معلومه شوه چه کله یو مسلمان بل مسلمان په مسکا باندې وینی نو هغه ته دې داسې دعاء اوکړی « اضحک الله سنک » چه الله پاک دې تا هم داسې په خندا لری.

بَابُ مَا جَاءَ فِي الْبِنَاءِ

باب: ۱۵۶، ۱۵۷- د مکان جوړولو بیان

[۵۲۳۵] (۲) حَدَّثَنَا مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدٍ، حَدَّثَنَا جَفْصٌ، عَنْ الْأَغْمَشِ، عَنْ أَبِي السَّرِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: "مَرَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَطْلُبُ حَاطَةً إِلَى أَنَا وَأُمِّي، فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَبْدَ اللَّهِ؟، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، شَيْءٌ أَصْلِحُهُ، فَقَالَ: الْأَمْرُ أَسْرَعُ مِنْ ذَلِكَ".

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنه بیان دې چه ما او زما مور په دیوال باندې خټې کولې چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په ما باندې تیر شو هغه تپوس اوکړو عبد الله ادا څه دی؟ ما عرض اوکړو ای د

(۱) سنن ابن ماجه/المباسبك ۵۶ (۳۰۱۳)، (تحفة الأشراف: ۵۱۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۵/۴) (ضعيف)

(۲) في هامش البذل: أو ردهذا الحديث ابن الجوزي في الموضوعات ورد عليه الحافظ في القول المسدد (۱۳۶)

(۳) سنن الترمذي/الزهد ۲۵ (۲۳۳۵)، سنن ابن ماجه/الزهد ۱۳ (۴۱۶۰)، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۰)، وقد أخرجه: مسند

احمد (۱۶۱/۲) (صحيح)

اللہ رسولہ اددې څه مرمت کوو حضور ﷺ او فرمائیل معامله ددې نه ډیره زیاته تیزه ده -
قوله: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ^(۱)) قَالَ مَرَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَأَنَا أُطِينُ خَانِطًا لِي
 أَنَا وَأُمِّي الْخ)

عبدالله بن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ فرمائی چه یوه ورځ رسول الله ﷺ په ما باندې تیر
 شو او ما او زما مور دواړو د خپل کور دیوال په خټو باندې برابرولو نو رسول الله ﷺ ما نه
 تپوس او کړو ای عبدالله دا څه دی؟ ما عرض او کړو یا رسول الله ﷺ دا دیوال لږ برابروم،
 نو رسول الله ﷺ او فرمائیل مرگ د دې نه زیات زر راروان دې، او هم د دې حدیث په دویم
 طریق کښې دی: وَنَحْنُ نُعَالِجُ خُصًا لَنَا وَهِيَ خص وائی د بانرس او لرگی وغیره نه چه کوم
 کور جوړولې شی چه مونږ برابرولو خپل کور کوم چه کمزورې شوې وو، وهی .. بروزن رضی د
 ماضی صیغه ده. (بذل) او دا (وَهِيَ) هم لوستلې شي بروزن رمی.

[۵۲۳۶] (۲) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَنَادُ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ الْأَعْمَشِ بِإِسْنَادِهِ هَذَا،
 قَالَ: مَرَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نُعَالِجُ خُصًا لَنَا وَهِيَ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ فَقُلْنَا: خُصٌ لَنَا وَهِيَ
 فَتَحْنُ نُصْلِحُهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَرَى الْأَمْرَ إِلَّا أَعْجَلَ مِنْ ذَلِكَ.

حضرت اعمش په خپل سند سره دا مذکوره روایت نقل کړې دې، فرمائی چه رسول الله ﷺ
 په ما باندې تیر شو او مونږه خپله کوټړی کومه چه زړه شوې وه د هغې مرمت مو کولو -
 حضور ﷺ تپوس او کړو دا څه دی؟ مونږ عرض او کړو چه زمونږه دا کوټړی زړه (ورسته
 شوې) شوې ده، نو ددې مرمت کوو، نو رسول الله ﷺ او فرمائیل " زه خو معامله ددې نه هم
 تیزه ګنړم -"

رسول الله ﷺ چه دا کوم ارشاد او فرمائیلو چه مرگ ډیر نزدې دې په دې باندې د
 حضرت ګنګوهی رضی اللہ عنہ په تقریر کښې دی چه د رسول الله ﷺ مقصود د دې مکان په اصلاح
 او مرمت منع کول نه دی بلکه مقصود ئې مرگ وریادول دی چه دا هم په ذهن کښې
 کیخودل پکار دی.

[۵۲۳۷] (۳) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ
 حَاطِبِ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِي طَلْحَةَ الْأَسَدِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: "أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ، فَرَأَى
 قُبَّةً مُشْرِفَةً، فَقَالَ: مَا هَذِهِ؟ قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ: هَذِهِ لِفُلَانٍ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، قَالَ: فَسَكَتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى إِذَا
 جَاءَ صَاحِبُهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ فِي النَّاسِ، أَعْرَضَ عَنْهُ، صَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ
 الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ، وَالْإِعْرَاضَ عَنْهُ، فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنِّي لَأُنْكِرُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ، قَالُوا: خَرَجَ، فَرَأَى قُبَّتَكَ، قَالَ: فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى قُبَّتِهِ فَهَدَمَهَا، حَتَّى سَوَّاهَا بِالْأَرْضِ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

^(۱) في هامش البذل: يفتش الحديث فإنه في الترغيب ص ۵۹۹ عن ابن عمر بدون الواو اه في جميع النسخ عندنا بالواو،
 وكذا في سنن الترمذي عن عبدالله بن عمرو، بالواو

^(۲) انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۸۶۵۰) (صحيح)

^(۳) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۷۲۰)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه للزهدي ۱۳ (۱۶۱)، مسند احمد (۲۲۰/۳) (حسن) (الصحيحة ۲۸۳۰)

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمْ يَرَهَا، قَالَ: مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةُ؟ قَالُوا: شَكَا إِلَيْنَا صَاحِبُهَا إِعْرَاضَكَ عَنْهُ فَأَخْبَرْنَاهُ فَبَدَمَهَا، فَقَالَ: أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَنَاءٍ عَلَى صَاحِبِهِ، إِلَّا مَا لَا يَلْعَنُ مَا لَا يَبْدُ مِنْهُ».

د حضرت انس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی کہ رسول اللہ ﷺ بہر اوتلو نو یوہ اوچتہ قبہ نبی اولیدہ - حضور ﷺ تپوس اوکړو: "دا څه دی؟" صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم عرض اوکړو، چہ دا د فلان انصاری ده - فرمائی چہ هغه خاموش شو او خبرہ نبی پہ خپل زړہ کنسې اوساتله - کله چہ د هغې مالک د نورو خلقو سره د نبی کریم ﷺ سلام کولو له راغې، نو حضور ﷺ هغه ته توجه اونه فرمائیلہ او بار بار داسې اوشو تردې پورې چہ هغه پوهه شو چہ حضور ﷺ ناراض دي او توجه نہ فرمائی، نو هغه ددې کیفیت خپلو ملگرو ته شکایت اوکړو اووې وئیل قسم په الله چہ زه پیغمبر ﷺ لره بدل بدل شان وینم - هغه ته خپلو ملگرو اوسودله چہ حضور ﷺ بہر وتلې وو او ستا قبہ نبی لیدلې وه، چنانچہ هغه هغه خپل قبہ نما مکان ته لاړو او هغې لره ورانہ کړه - تردې پورې چہ هغې لره نبی د زمکې سره برابره کړه - چنانچہ حضور ﷺ یو ځل بہر اوتلو او مکان پہ نظر باندې رانغې نو تپوس نبی اوکړو: "د قبې سره څه اوکړې شو؟" صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم ورته اووئیل چہ د هغې مالک مونږ ته ستاسو د بې توجهی شکایت کړې وو نو مونږ هغه ته ددې وجہ بیان کړه نو هغه دې لره ورانہ کړه حضور اوفرمائیل هر تعمیر د خپل مالک دپاره د وبال سبب دي مگر هغه ... مگر هغه چہ د هغې نه بغیر چاره نہ وی -

قوله: «عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- خَرَجَ فَرَأَى قُبَّةً مُشْرِفَةً فَقَالَ «مَا هَذِهِ»» يُوْخَلُّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَوَانٌ وَوَنُوْهُ لَرَه كُنْسِي نَبِي يُوْلُوْر كُوْر اُولِيْدُوْ نُوْ هَغُوْ تِپُوْس اوكړو چہ دا د چا دي؟ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم عرض اوکړو چہ دا د فلانی انصاری دي، رسول الله ﷺ په دي اوریدلو باندې خاموش پاتې شو خو هغوی دا خبره په ذهن کنسې اوساتله تردې چہ کله هغه د کور مالک د رسول الله ﷺ مجلس ته د خپل عادت مطابق حاضر شو او سلام نبی عرض کړو نو رسول الله ﷺ د هغوی نه مخ واپرولو هغه بار بار سلام اوکړو خو رسول الله ﷺ ترې نه اعراض فرمائیلو تردې چہ هغه صحابی د رسول الله ﷺ په خفگان باندې پوهه شو نو د دې خیز ذکر هغه نورو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم ته اوکړو چہ والله زه وینم چہ رسول الله ﷺ خفه دي د دې څه وجہ ده؟ هغوی ورته اووې چہ رسول الله ﷺ په لاره کنسې ستا کور لیدلې دي، هغه انصاری په دي اوریدلو باندې د مجلس نه بہر راغلو او خپل کور نبی راوغورخولو او بالکل نبی په زمکه باندې برابر کړو، د دې نه پس یو ځل بیا رسول الله ﷺ په هغه ځانې باندې تیر شو نو چہ کله هغوی هغه کور او نه لیدو نو د هغې په باره کنسې نبی تپوس اوفرمائیلو چہ هغه کور چرته لاړو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم هغوی ته قصه واوروله، نو په دي باندې رسول الله ﷺ اوفرمائیل: «أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَنَاءٍ عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا مَا لَا يَلْعَنُ مَا لَا يَبْدُ مِنْهُ» خبردار یقینا هم دا خبره ده چہ هره آبادی او کور د هغې په مالک باندې وبال دي خو صرف هغه کور چہ د هغې نه بغیر گزاره نه کیږی، الله اکبر! د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم د اخلاص ژوروالي اوگوری، د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم د ټولو نه اوچت وصف اخلاص وو.

باب فِي اخْتِذَاكَ الْغُرْفِ

بابه بالا خانه جوړول

[۵۲۳۸] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ مُطَرِّفٍ الرَّوَّاسِيُّ، حَدَّثَنَا عِيسَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَبِيصٍ، عَنْ دُكَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ الْمُرَزِيِّ، قَالَ: "أَتَيْنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْنَاهُ الطَّعَامَ، فَقَالَ: يَا عُمَرُ، أَذْهَبَ فَأَعْطِيهِمْ، فَأَرْتَقَى بَنَّا إِلَى عَلَيْهِ، فَأَخَذَ الْبِفَتْاحِ مِنْ حُجْرَتِهِ فَفَتَحَ."

حضرت دکین بن سعید مرزنی رضی اللہ عنہ بیان کوی چه مونږه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې حاضر شو او مونږه دهغه نه د غلې مطالبه او کړه نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "عمر! لاړ شه او دوی ته ورکړه." چنانچه هغه مونږه لږه بوتلو او په یوه بالاخانه باندې اوختلو او د خپلې حجرې نه ئې چابې واخسته او هغې لږه ئې کولاًو کړه.

قوله: «عَنْ دُكَيْنِ بْنِ سَعِيدِ الْمُرَزِيِّ قَالَ أَتَيْنَا النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَسَأَلْنَاهُ الطَّعَامَ فَقَالَ «يَا عُمَرُ أَذْهَبَ فَأَعْطِيهِمْ». فَأَرْتَقَى بَنَّا إِلَى عَلَيْهِ فَأَخَذَ الْبِفَتْاحِ مِنْ حُجْرَتِهِ فَفَتَحَ»

غرف جمع د غرغه ده یعنی په کوټه کښې دننه چه جهت اچولو سره یو مختصر شان حجره جوړول کوم ته چه زمونږ په عرف کښې ستور وائی چه په هغې کښې د خوراک خکاګ ذخیره او سامان محفوظ کولې شی، نو مصنف رضی اللہ عنہ په دې باب سره د غرف د جوړولو ثبوت پیش کوی، مضمون د حدیث دا دی: دکین بن سعید فرمائی چه مونږه د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کښې راغلو، د مسند احمد د روایت نه معلومه شوه چه د دې راتلونکو ښه کافی جماعت وو چه د هغوی تعداد څلور سوه څلوېښت وو. دا ټول خلق مدینې طیبې ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه د غلې اخستلو دپاره راغلی وو، په ظاهر د بیت المال نه، خو بیت المال هغه وخت خالی وو په دې وجه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سیدنا عمر رضی اللہ عنہ ته او فرمائیل چه ته خپل کور ته لاړ شه او په موسم کښې چه دې خپل کور کښې څه جمع کړی دی هغه دوی ته ورکړه، هم د دې مسند احمد په روایت کښې دی چه یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زما سره خو د کهجورو ذخیره د خپل کورو والو دپاره صرف د څلورو میاشتو په اندازه ده، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل لاړ شه ورکړه، هغوی عرض او کړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سمعا و طاعة، چه ستاسو حکم په سر سترگو، هغه صحابی فرمائی چه سیدنا عمر رضی اللہ عنہ مونږ یوې کوټې (بالاخانې) ته بوتلو او چابې ئې د خپلې تهیلې نه راویستله او دروازه ئې پرانستله، هغوی فرمائی چه کله مونږه غرقې (بالاخانې) ته اورسیدلو نو هلته مو د کهجورو یو مختصر شان ډهیرې اولیدو، سیدنا عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چه تاسو د دې نه د خپل ضرورت په اندازه واخلي، هغوی فرمائی چه مونږه د هغې نه هر یو د خپل حاجت او ضرورت په اندازه واخستل، دا صحابی راوی حدیث فرمائی چه په دوی کښې د ټولو نه آخری اخستونکې زه اوم نو ما چه د هغې نه حصه واخستله نو داسې معلومیده چه مونږه د دې نه یو کهجوره هم نه ده اخستلې، دا ټول د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د حکم (د منلو) برکت وو، چه عمر رضی اللہ عنہ عرض کړې وو چه مونږه سره خو زمونږ

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۳۵۴۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۷۴/۴) (صحيح الإستاذ)

د ضرورت نه زیاتی نشته خو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل چه بهر حال دوی ته ورکړه، نو دا واقعه هم د رسول الله ﷺ په معجزاتو کښې شوه د تکثیر طعام متعلق، هم په دې وجه دې لره د رسول الله ﷺ معجزات جمع کونکو مصنفینو کښې امام بیهقی رحمه الله په دلائل النبوة کښې ذکر کړې ده.

باب فی قطع السدر

باب ۱۵۸، ۱۵۹- د بیرې د ونې کټ کول (څنګه دی...؟)

[۵۲۳۹] (۱) حَدَّثَنَا نُصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، أَخْبَرَنَا أَبُو أَسَامَةَ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُبَيْشٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَطَعَ سِدْرَةَ صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ"، سَبَّلَ أَبُو دَاوُدَ عَنْ مَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ، فَقَالَ: هَذَا الْحَدِيثُ مُخْتَصَرٌ، يَعْنِي: مَنْ قَطَعَ سِدْرَةً فِي فَلَاةٍ يَسْتَظِلُّ بِهَا ابْنُ السَّبِيلِ وَالْبَهَائِمُ عَيْنًا وَظِلْمًا يَغْيِرُ حَتَّى يَكُونَ لَهُ فِيهَا، صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ.

د حضرت عبد الله بن حبشی نه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چا چه د بیرې اونه کټ کړه الله تعالی به د هغه سر په جهنم کښې آلتیه زورنده وی - د امام ابوداؤد رحمه الله نه ددې روایت د توجیه په باره کښې تپوس او کړې شو نو هغوی او فرمائیل دا حدیث مختصر دې ددې نه مراد دادې چه په څنګل کښې د راتوکیدلې د بیرې اونه کومه چه د تلو راتلونکو مسافرو او د ځناورو دپاره د سوری کار ورکوی او څوک دې لره بې مقصده په ظلم سره کټ کړی، نو الله تعالی به دده لره په جهنم کښې آلتیه زورنده وی -

قوله: « عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُبَيْشٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « مَنْ قَطَعَ سِدْرَةَ صَوَّبَ اللَّهُ رَأْسَهُ فِي النَّارِ » رسول الله ﷺ او فرمائیل چه کوم سړې د بیرې اونه پرې کړی نو الله پاک به هغه په جهنم کښې اولتیه زورند کړی.

مصنف رحمه الله دا حدیث په دوه طرقو سره ذکر کړې دې، ابن جریج عن عثمان او معمر عن عثمان،

[۵۲۴۰] (۲) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ وَسَلَمَةُ يَعْنِي ابْنَ شَيْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ ثَقِيفٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَحْوَةً.

حضرت عثمان بن ابو سلیمان د ثقیف د یو کس نه، هغه د عروه بن زبیر نه، هغه د نبی کریم ﷺ نه مرفوع روایت کړې دې - او د مذکوره بالا روایت په مثل ئې بیان کړې دې -

په دواړو طریق کښ اختلاف دې چه د دې دواړو طریق د سندونو نه ظاهریری، په اول طریق کښې راوی حدیث عبد الله بن حبشی صحابی رحمه الله دې او په دویم طریق کښې د دې راوی عروه بن الزبیر تابعی کوم چه دا مرفوعا روایت کوی، اول روایت مسند او دویم مرسل شو، او امام بیهقی رحمه الله دا حدیث په دریم طریق سره نقل کړې دې چه په هغې عن عروة عن عائشة موصولا دې او بیا هغوی او فرمائیل: المرسل هو المحفوظ، د دې حدیث په مفهوم باندې اشکال دې چه د دې مطلب څه دې، په بعض نسخو کښې دی چه د امام ابوداؤد نه د دې

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲۴۲) (صحیح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۲۴۲، ۱۹۰۴۴) (ضعیف)

حديث مطلب معلوم كړې شو نو هغوی او فرماښل چې د دې نه مراد د هغه بيړې اونه ده چې كومه په يو څنگل كښې ولاړه وي چې د هغې د سوري نه مسافر او ځناور فائدي اخلي، او يو سړې هغه بغير د څه وجې نه ناحق پرې كړي، او يو قول په دې كښې دا دې چې د دې نه د حرم مكه بيره مراد ده، او ونيلې شوي دي چې د حرم مدينه بيره، امام بيهقي رحمه الله فرمائي چې د امام شافعي رحمه الله نه تپوس او كړې شو د قطع سدر په باره كښې نو هغوی او فرماښل لا باس به. (۱)

[۵۲۴۱] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ، وَحُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ، قَالَ: سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ، عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ وَهُوَ مُسْتَنَدٌ إِلَى قَصْرِ عُرْوَةَ، فَقَالَ: "أَتَرَى هَذِهِ الْأَبْوَابَ وَالْمَصَارِيحَ؟ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ، كَانَ عُرْوَةَ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ وَقَالَ: لَا بَأْسَ بِهِ، زَادَ حُمَيْدٌ، فَقَالَ: هِيَ يَا عِرَاقِي جُنْتِي بِيَذْعَةٍ؟ قَالَ: قُلْتُ: إِنَّمَا الْبَذْعَةُ مِنْ قَبْلِكُمْ، سَمِعْتُ مَنْ يَقُولُ بِمَكَّةَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَطَعَ السِّدْرَ، ثُمَّ سَأَقِ مَعْنَاهُ.

حسان بن ابراهيم فرمائي چې ما د هشام بن عروه نه ددې مسئلې په باره كښې پوښتنه او كړه چې د بيړې كټ كول څنگه دي او هغه د خپل پلار محل ته ډډه لگولې ناست وو؟ نو هغه اووي ايا ته دا دروازي او چوكاټونه ويني دا د عروه د بيړو نه ساز شوې دي او عروه به دې لره د خپلې زمكې نه كټ كولې او ونيل ئې چې په دې كښې څه حرج نشته دي - حميد بن مسعده مزيد فرمائي چې هشام اووي قصه داده ا عراقی (حسان بن ابراهيم) خوماته يو بدعت راوړي دي - هغه وائي چې ما جواب ورکړو چې بدعت خو ستاسو د طرف نه دي - ما په مکه كښې د علماؤ نه اوريدلې دي چې هغوی دا بيان كولو چې رسول الله صلی الله علیه و آله په داسې سړي باندې لعنت كړې دي چې هغه بيره كټ كوي - "بيا ئې د مذكوره بالا هم معنی روايت كړې دي -

قوله: ﴿سَأَلْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ عَنْ قَطْعِ السِّدْرِ وَهُوَ مُسْتَنَدٌ إِلَى قَصْرِ عُرْوَةَ فَقَالَ أَتَرَى هَذِهِ الْأَبْوَابَ وَالْمَصَارِيحَ إِنَّمَا هِيَ مِنْ سِدْرِ عُرْوَةَ كَانَ عُرْوَةَ يَقْطَعُهُ مِنْ أَرْضِهِ﴾

يو سړی د هشام بن عروه نه معلومه كړه د قطع سدر په باره كښې چې د بيړې اونه پرې كولې شو كه نه، هغه وخت هشام د خپل خپل عروه جوړ كړی كور ته تكيه وهلې ناست وو، نو هغوی د سائل په جواب كښې اووي چې دا ته چې د دې كور په دروازو او چوكاټونو باندې ويني دا هم د بيړې اونه ده عروه د خپلې زمكې نه بيړې ريپلې وې او د هغې نه ئې دا جوړ كړې وو، او دا ئې هم اووي چې په دې كښې هيڅ باك نشته.

﴿فَقَالَ هِيَ يَا عِرَاقِي جُنْتِي بِيَذْعَةٍ قَالَ قُلْتُ إِنَّمَا الْبَذْعَةُ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ او بيا د دې نه پس هشام دا هم ووي چې بل څه او تپوسه اې عراقی، د عراقی نه مراد هم هغه حسان دي كوم چې تپوس كوي څه بدعت يعنی نوي نوې تپوسونه كوي، په دې باندې سائل يعنی حسان اووي چې دا بدعت او د سنت خلاف كار خو هم ستاسو د طرف نه شوي دي (چې د بيړې اونې مو پرې كړې او د هغې نه مو دروازي جوړې كړې، ما په مکه كښې د يو سړي نه اوريدلې دي هغه ونيل چې رسول الله صلی الله علیه و آله لعنت فرمايلې دي د بيړې په پرې كونكي باندې.

(۱) په دې كښې هيڅ باك نشته يعنی كومه بيره چې په خپل ملك كښې وي،

(۲) تفرد به أبو داود (حسن) (الصحيحه ۶۱۵)

په هی یا عراقی کښې په لفظ هی کښې دوه احتماله دی کسره هم او فتحه هم، په دې صورت کښې به یا خو دا ضمیر قصه وی، او یا په سکون د یاء سره، په دې صورت کښې به اسم فعل وی په معنی د امر دپاره د استزاده (په څه خیز کښې د زیاتۍ د طلب کولو دپاره وئیلې شی، مونږ ترجمه هم په دې لحاظ کړې ده.

بَابُ فِي إِمَاطَةِ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ

بابه ۱۵۹، ۱۶۰ - د لارې نه د موډی خیز د لارې کولو بیان

[۵۲۴۲] (۱) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَوْزِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثٌ مِائَةٌ وَسِتُّونَ مَفْصِلًا، فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَفْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ، قَالُوا: وَمَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ قَالَ: «الْخُحَاءُ فِي الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا، وَالشَّيْءُ تُنَجِّهِ عَنِ الطَّرِيقِ، فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَرُكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِئُكَ».

حضرت بریده رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اوریدلې دی هغه فرمائیل: په انسان کښې درې سوه شپیتته جوړونه دی - نو په ده باندې واجب دی چه د خپل هر جوړ په بدله کښې صدقه کوی - صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او فرمائیل ای د الله رسوله! په مونږ کښې څوک ددې طاقت لرلې شی؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل: "په جمات کښې بلغم (د مری خراشکې) دفن کول، په لار کښې پروت (موډی) خیز لرې کول، او که چرې دا درنه اونه شی نو د خاښت دوه رکعت ه مونږ به ستاسو ددې (تمامو صدقو) نه کافی کیږی."

قوله: (حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ «فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصِلًا فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَفْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ» الخ)

عبدالله بن بریده فرمائی چه ما اوریدلې دی د خپل پلار بریده نه بریده په ترکیب کښې بدل واقع شوې دې د (ابی) نه لهذا په ابی کښې یاء د متکلم ده هغوی به فرمائیل چه ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه واوریدل چه د هر انسان په بدن کښې درې سوه شپیتته جوړونه دی لهذا د هغه په ذمه ده دا خبره چه د هر جوړ د طرف نه یو صدقه ورکړی یعنی په طور د شکر د هغوی د جوړونو په سلامتی او عافیت باندې، په دې باندې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم عرض اوکړو چه روزانه په درې سوه شپیتو صدقو باندې څوک قادر دی ای د الله نبی صلی اللہ علیہ وسلم هغوی او فرمائیل په مسجد کښې تهوکلې لارې لرې کول، او د لارې نه تکلیف ورکونکې خیز لرې کول، یعنی داسې نیک کارونه ټول په صدقه کښې شمار دی، او وړاندې دا دی چه کله په دې امورو کښې د یو کار موقع رانشی نو د صلاة الضحی دوه رکعتونه ستا دپاره کافی دی، یعنی د درې سوه او شپیتو صدقاتو قائم مقام دې ځکه چه د دوه رکعتونو په ادا کولو کښې د بدن ټول مفاصل په حرکت کښې راځی کوم چه حرکت فی العبادة دې لهذا د ټولو اندامونو د طرف نه شکریه ادا شوه، الله اکبر د دوه رکعت ه مانځه څومره لوڼې اجر عظیم دې چه هغه د درې سوه شپیتو نیکو قائم مقام شو. د باب په دویم حدیث کښې دی

(۱) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۹۶۵)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۵۹، ۳۵۴/۵) (صحیح)

[۵۲۴۳] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، رَوَى عَنْهُ أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، عَنْ عَبَادِ بْنِ عَبَّادٍ وَهَذَا لَفْظُهُ وَهُوَ أَثَرٌ عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "يُضْبَحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ ابْنِ آدَمَ صَدَقَةٌ تُسَلِّمُهُ عَلَى مَنْ لَقِيَ صَدَقَةً، وَأَمْرَةٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيَةٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَإِمَاطَةٌ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ، وَبُضْعَةٌ أَهْلَهُ صَدَقَةٌ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَأْتِي شَهْوَةٌ وَتَكُونُ لَهُ صَدَقَةٌ، قَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ وَضَعَهَا فِي غَيْرِ حَقِّهَا أَكَانَ يَأْتِمُرُ؟ قَالَ: وَيَجْزِي مِنْ ذَلِكَ كَلِمَةُ رَكْعَتَيْنِ مِنَ الضَّحَى"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَمْ يَذْكُرْ حَمَّادُ الْأَمْرَ وَالنَّهْيَ.

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: سبا کیدو سره د ابن آدم په هر هر جوړ باندې صدقه کول واجبیږی - دده سلام کول په هغه چا باندې چه دده سره ملاویږی صدقه ده، چاته د نیکی خبره کول صدقه ده د بدی نه منع کول صدقه ده د لاری نه موډی (تکلیف ورکوونکي) خیز لري کول صدقه ده، د خپلي بسخي سره صحبت کول صدقه ده - صحابه کرامو رضي الله عنهم او فرمائیل اي د الله رسوله ادي خو خپل شهوت پورا کوی او دا دده د پاره صدقه گرځی دا څنگه؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل آیا تاسو وینئ که چرې دي دا کار په حرامو کنبې او کړی نو آیا دي به گنهگار نه وی؟ (ددې بالمقابل د حلال سره دا کار کول او خپل شهوت پورا کول په حلال طریقې سره ثواب او صدقه ده -) حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه په دي تمامو کارونو کنبې دده پاره د خاښت دوه رکعته کفایت کوی " امام ابوداود رحمته الله علیه فرمائی چه حماد د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ذکر نه دي کړي -

قوله: ﴿يُضْبَحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ ابْنِ آدَمَ صَدَقَةٌ الْخ﴾ دا حدیث په کتاب الصلوة باب صلوة الضحی کنبې تیر شوي دي سره د تشریح.

[۵۲۴۴] (۱) حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ يَكْفَةَ، أَخْبَرَنَا خَالِدٌ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدِّيلِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، بِهَذَا الْحَدِيثِ، وَذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَسْطِهِ.

حضرت ابو اسود ديلي د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه دا روايت نقل کړې دي، او فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله دا حدیث د خپلو خبرو کولو په دوران کنبې بیان فرمائيلي دي -

﴿عَنْ يَحْيَى بْنِ يَعْمَرَ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدِّيلِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ بِهَذَا الْحَدِيثِ﴾ دا د اول حدیث دویم طریق دي په اول سند کنبې د واصل نه روايت کونکي عباد وو او دلته خالد دي، خو د بذل المجهود په نسخه کنبې او د ابوداؤد په نسخه مجتباييه کنبې په دواړو کنب په خاتي د خالد عن واصل، خالد بن واصل دي، حال دا چه خالد بن واصل د تقريې په راويانو څوک هم نشته لهذا د دي لفظ تصحيح دي او کړې شی، د دویم طریق په آخر کنبې دي: و ذکر النبي صلی الله علیه و آله فی وسطه، په بذل المجهود کنبې ليکلې دي چه د دي کلام په معنی کنبې دوه احتمال دي يو دا چه ﴿النبي﴾ منصوب وی، د ﴿ذكر﴾ د مفعول کیدو په وجه باز دي يعنی راوی رسول الله صلی الله علیه و آله لره په مينځ د حدیث کنبې ذکر کړو نه په اول د حدیث کنبې، دویم دا چه ﴿النبي﴾ مرفوع وی د ذکر د فاعل کیدو په وجه باندې، په دي

۱: صحيح مسلم للمسافرین ۱۳ (۷۲۰)، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۲۸)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱۶۷/۵، ۱۷۸) (صحيح)
 ۲: انظر ما قبله، (تحفة الأشراف: ۱۱۹۲۸) (صحيح)

صورت کنبی بہ مطلب دا وی چہ رسول اللہ ﷺ دا پورته حدیث د خپل کلام په مینځ کنبی ذکر او فرمائیلو، یعنی د مخکښې نه بل څه خبره شروع وه د هغې په مینځ کنبی هغوی دا حدیث بیان او فرمائیلو او دریم یو احتمال حضرت ناظم صاحب د خپل کتاب په حاشیه باندې لیکلې دی چه د حدیث په مینځ کنبی چه کوم لفظ «یا رسول الله» راغلې دي، «ومن يطيق ذلك يا رسول الله» نو د دې دویم سند راوی یعنی خالد په ځانې د یا رسول الله یا نبی الله اوئیلو او د باب د آخری حدیث مضمون دا دي چه د هغې راوی ابوهریره رضی الله عنہ دي

[۵۲۴۵] (١) حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: "تَزَعَرُ رَجُلٌ لَمْ يَعْمَلْ خَيْرًا قَطُّ غَضَنَ شَوْكٍ عَنِ الطَّرِيقِ، إِمَّا كَانَ فِي شَجَرَةٍ فَقَطَعَهُ وَالْقَاءَ، وَإِمَّا كَانَ مَوْضِعًا فَمَاطَهُ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ بِهَا، فَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ".

د حضرت ابوهریره رضی الله عنہ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ فرمائيلې دي، چه یو سړی چه هغه کله هم د نیکی کار نه وو کړې هغه د لارې نه د ازغو یوه څانګه لرې کړه - دا (څانګه) یا خو په اونه باندې وه او د هغې لره کتې کړه یا په لاره کنبې پرته وه او د یو طرف ته کړه نو الله تعالی دده دا عمل قبول کړو او ددې په وجه ئې هغه لره جنت ته داخل کړو -

چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه یو سړی کله هم د خیر کار نه وو کړې (الظاهر من الامم السابقة) هغه د لارې نه ازغنه اونه لرې کړه، یا خو هغه په هغه څانګه کنبې وه چه د هغې نه ئې دغه څانګه پرې کړه او پرې کولو نه پس ئې او غورځوله، یا په لاره کنبې پرته وه هغه ئې د هغه ځانې نه هغه لرې کړه، نو د دې په بدل کنبی الله پاک هغه په جنت کنبې داخل کړو.

باب فِي إِطْفَاءِ النَّارِ بِاللَّيْلِ

باب: ۱۶۰، ۱۶۱ - د شپې اور مړ کول پکار دی (اوبیا اوده کیدل)

[۵۲۴۶] (٢) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ رَوَايَةً، وَقَالَ مَرَّةً: يَنْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَتْرَكُوا النَّارَ فِي بُيُوتِكُمْ حِينَ تَنَامُونَ".

حضرت سالم د خپل پلار (حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما) نه نقل کوی او یو ځل ئې د نبی کریم ﷺ نه مرفوع هم ذکر کړې دي چه د اوده کیدو په وخت کنبې په کورونو کنبې اور مه پریردئ - [یعنی اور مړ کوی او بیا اوده کیږئ]

قوله: «لَا تَتْرَكُوا النَّارَ فِي بُيُوتِكُمْ حِينَ تَنَامُونَ» رسول الله ﷺ فرمائی چه د شپې د اوده کیدو په وخت کنبې اور بغیر د مړ کولو نه مه اوده کیږئ.

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۳۲۳)، وقد أخرجه: صحيح البخاري للأذان ۳۲ (۶۵۲)، المظالم ۲۸ (۲۴۷۲)، صحيح مسلم/البر والصلة ۳۶ (۱۹۱۴)، الإمارة ۵۱ (۱۹۱۴)، سنن الترمذي/البر والصلة ۳۸ (۱۹۵۸)، سنن ابن ماجه/الأدب ۷ (۳۸۸۲)، موطا امام مالك/صلاة الجماعة ۲ (۶)، مسند احمد (۳۴۱/۲) (حسن صحيح)

٢: صحيح البخاري/الاستئذان ۴۹ (۶۲۹۳)، صحيح مسلم/الأشربة ۱۲ (۲۰۱۵)، سنن الترمذي/الأطعمة ۱۵ (۱۸۱۳)، سنن ابن ماجه/الأدب ۴۶ (۳۷۶۹)، (تحفة الأشراف: ۶۸۱۴)، وقد أخرجه: مسند احمد (۷/۲) (۴۴) (صحيح)

[۵۲۴۷] (۱) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّمَارِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ طَلْحَةَ، حَدَّثَنَا أَسْبَاطُ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "جَاءَتْ قَارَةٌ فَأَخَذَتْ تَجْرُ الْفَتِيلَةَ، فَجَاءَتْ بِهَا فَأَلْقَتْهَا بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْخُمْرَةِ الَّتِي كَانَ قَاعِدًا عَلَيْهَا، فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعِ الدِّرْهِمِ، فَقَالَ: إِذَا نِمْتُمْ، فَأُظْفِقُوا سُرُجَكُمْ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَذُلْ مِثْلَ هَذِهِ عَلَى هَذَا فَتُحْرَقُكُمْ".

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ یو خل یوې مړې د ډیوې یوه باتی راوړه او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم مخې ته ئې په هغه چټائی باندې او غړخوله په کومې باندې چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ناست وو او د یو درهم برابر ځائی اوسوزیدو، نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل کله چہ تاسو اوده کیرئ نو خپله ډیوه مړه کوئ - بې شکه شیطان داسې مخلوق ته داسې قسم کار ښائی او ستاسو په کورونو کښې اور لگوي -

قوله: ﴿عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ جَاءَتْ قَارَةٌ فَأَخَذَتْ تَجْرُ الْفَتِيلَةَ فَجَاءَتْ بِهَا فَأَلْقَتْهَا الْخ﴾

د سیدنا ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ د یو خل واقعہ ده چہ یوې مړې د بلې ډیوې باتی یوړه او چرته چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم تشریف فرما وو په هغه بوریه باندې ئې او غورخوله په کومه بوریه باندې چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ناست وو چہ د هغې نه د هغه بوریه څه حصه په اندازه د درهم اوسوزید، نو په دغه وخت کښې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ کله تاسو اوده کیرئ نو خپلې ډیوې مړې کوئ ځکه شیطان شریر دی مړې ته دا خبره ښائی یعنی په دې باندې ئې تیاروی، بیا هغه ستاسو څیزونه اوسیزی.

باب فِي قَتْلِ الْحَيَّاتِ

باب ۱۶۱، ۱۶۲ - د ماردو ژلوبیان

[۵۲۴۸] (۲) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ عُجْلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا سَأَلْتَنَاهُمْ مُنْذُ حَارَبْتَاهُمْ، وَمَنْ تَرَكَ شَيْئًا مِنْهُمْ خِيْفَةً، فَلَيْسَ مِنَّا".

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل د کله نه چہ زمونږ جنگ د (مارانو) سره شروع شوې دې مونږ ددې سره صلح نه ده کړې او چا چہ د یرې د وجې نه ددې نه څه څیز پریخودو هغه زمونږ نه، نه دې -

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « مَا سَأَلْتَنَاهُمْ مُنْذُ حَارَبْتَاهُمْ وَمَنْ تَرَكَ شَيْئًا مِنْهُمْ خِيْفَةً فَلَيْسَ مِنَّا » او د دې نه په روستو روایت کښې دی: ﴿اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ كُلَّهِنَّ فَمَنْ خَافَ ثَارَهُنَّ فَلَيْسَ مِنِّي﴾

[۵۲۴۹] (۳) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ يَحْيَى السَّكْرِيُّ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ يُونُسَ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ كُلَّهِنَّ فَمَنْ خَافَ ثَارَهُنَّ فَلَيْسَ مِنِّي".

(۱): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۶۱۱۴) (صحیح)

(۲): تفرده ابو داود، (تحفة الأشراف: ۱۶۱۴۲)، وقد أخرجه: مسند احمد (۲/ ۲۴۷، ۴۳۲، ۵۲۰) (حسن صحیح)

(۳): سنن النسائي/الجهاد ۴۸ (۳۱۹۵)، (تحفة الأشراف: ۹۳۵۷) (صحیح)

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرمايل هر قسم مار لره وژنئ څوک چې ددې په بدله کښې او يريډو هغه زمانه، نه دي.

په دې احاديثو کښې دي چې رسول الله ﷺ د مار په ليدو باندي د هغې د وژلو حکم او فرمايلو، او رسول الله ﷺ او فرمايل چې مونږ د دې مارانو سره کله صلح او دوستي کړه وه، زمونږ خو د دوی سره د هميشه نه دشمني او جنگ دي، يعنې طبعي طور باندي ځکه چې مار ضرري ځناور دي د انسان دشمن دي، او وړاندي رسول الله ﷺ او فرمايل چې کوم سړي د دې د ټار يعنې د بدلې د ويرې نه هغه پريږدي نو هغه زمونږ نه دي، اهل جاهليت به مار نه وژلو او د هغوی عقیده وه چې څنگه د هر ځناور يو جوړه وي هم دغه شان د هغه هم جوړه وي نو که يو سړي مار اويني او هغه مړ کړي که هغه نرو وي او که ښځه، نو د دې مار چې کومه جوړه وي هغه په بل وخت کښې د دې قتل کونکي نه بدل اخلي يعنې هغه چيچي او هلاکوي، نو که يو سړي د مار په ليدو باندي هغه نه وژني په څه وجه باندي مثلاً د وسلې د نه کيدو د وجې نه يا د کمزورۍ د وجې نه يا د همت د نه کيدو د وجې نه نو په دې کښې هيڅ باک نشته، او که د دې عقيدې او خيال په بنياد د هغې د وژلو نه ځان ساتي نو دا ناجائز او معصيت دي، خو د عام مارانو د حکم نه عوامر مستثنی دي دا استثناء وړاندي په روایت کښې راځي.

[۵۲۵۰] (۱) حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثَمِيرٍ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عِكْرَمَةَ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ فِيمَا أَرَى إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ تَرَكَ الْحَيَاتِ فَخَافَهُنَّ فَلَيْسَ مِنَّا، مَا سَأَلْنَاهُنَّ مِنْدًا حَارَّتَاهُنَّ".

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دي چې رسول الله ﷺ او فرمايل چا چې مار لره د هغه د بدلې د ويرې نه پريځودو هغه زمونږ نه، نه دي د کله نه چې ددې سره زمونږ جنگ شروع شوي دي مونږ د دوی سره صلح نه ده کړې.

[۵۲۵۱] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ مُوسَى الطَّلْحَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَابِطٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نَكْنُسَ زَمْرَمُونَ فِيهَا مِنْ هَذِهِ الْجَنَانِ، يَعْنِي الْحَيَاتِ الصَّغَارَ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِهِنَّ.

سيدنا عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه، رسول الله ﷺ ته او فرمايل چې مونږ د زم زم چينې لره پاکول غواړو ليکن په دې کښې واړه واړه ماران دي. نو نبی کریم ﷺ د هغې د وژلو حکم ورکړ.

قوله: (عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نَكْنُسَ زَمْرَمَ وَإِنَّ فِيهَا مِنْ هَذِهِ الْجَنَانِ يَعْنِي الْحَيَاتِ الصَّغَارَ فَأَمَرَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِقَتْلِهِنَّ) د رسول الله ﷺ محترم تره سيدنا عباس رضي الله عنه رسول الله ﷺ ته عرض او کړو چې زمونږ اراده د دې زمزم د کوهی د صفا کولو ده، په کوهی کښې چې کوم گند او خزله وغيره پريوځي نو د

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۶۲۲۱)، وقد أخرجه: مسند أحمد (۲۳۰/۱) (صحيح)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۵۱۳۳) (صحيح)

هغی صفا کولو ته خبره اورسی، او هغوی دا هم او فرمائیل چه په دې کوهی کنبې واره واره ماران هم پیدا شوی دی یعنی د مارانو بچی، نو رسول الله ﷺ د هغې د وژلو اجازت او فرمائیلو.

په او اخر د موطاء کنبې یو باب دې باب ما جاء فی قتل الحیات ... په اوجز کنبې د دې لاندې د دې متعلق بحثونه ذکر شوې دی، د قتل حیات په باره کنبې په اوجز کنبې په حواله د محلی د هدایه نه دا نقل کړی دی: يجوز قتل الحیة مطلقا، قال ابن الهمام اختارَ عَمَّا قِيلَ لَا تُقْتَلُ الْحَيَّةُ الْبَيْضَاءُ لِأَنَّهَا مِنَ الْجَنِّ وَقَالَ الطَّحَاوِيُّ: لَا بَأْسَ بِقَتْلِ الْكُلِّ لِأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَاهَدَ الْجِنَّ أَنْ لَا يَدْخُلُوا بُيُوتَ أُمَّتِهِ وَلَا يُظْهِرُوا أَنْفُسَهُمْ، فَإِذَا خَالَفُوا فَقَدْ نَقَضُوا عَهْدَهُمْ فَلَا حُرْمَةَ لَهُمْ، وَقَدْ حَصَلَ فِي عَهْدِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِيمَنْ بَعْدَهُ الضَّرَرُ بِقَتْلِ بَغْضِ الْحَيَّاتِ مِنَ الْجِنَّ، فَالْحَقُّ أَنَّ الْجِنَّ ثَابِتٌ، وَمَعَ ذَلِكَ فَالْأُولَى الْإِمْسَاكُ عَمَّا فِيهِ عَلَامَةُ الْجِنَّ لَا لِلْحُرْمَةِ بَلْ لِدَفْعِ الضَّرَرِ الْمُتَوَهَّمِ مِنْ جِهَتِهِمْ اهـ

یعنی د احنافو په نزد د ټولو مارانو وژل جائز دی، خو یو قول د حیه بیضاء په باره کنبې دا دې چه هغه دې قتل نه کړې شی چه هغه د جناتو د قبیلې نه دې، امام طحاوی رحمه الله هم داسې فرمائی چه د ټولو قتل کول جائز خو دی یعنی اگر چه هغه حیات بیوت وی کوم ته چه عوامر وائی، د دې نه پس هغوی فرمائی چه د رسول الله ﷺ په زمانه کنبې هم او د هغوی نه روستو هم بعض ماران کوم چه د جناتو د قبیلې نه وو د هغوی په قتل کولو باندې ضرر رسیدلې دې پس حق دا ده چه د ټولو قتل کول جائز دی خو د ضرر نه د بچ کیدو دپاره په کومو مارانو کنبې چه د جن علامات موندلې شی د هغوی نه منع کیدل اولی دی، علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د سلفو په دې خبره کنبې اختلاف وو بعض مطلقا د ټولو د قتل د جواز قائل وو بغیر د خه استثنی نه (ثم ذکر اسماء القائلین) او بعض علماء وائی چه عوامر البیوت یعنی په کورونو کنبې اوسیدونکی ماران د قتل د حکم نه مستثنی دی، هغوی به بغیر د تخریج او اعلان نه نه شی قتل کولې، امام مالک رحمه الله هم دغه شان فرمائی چه عوامر که د مدینې طیبې وی او که د بل ښهر هغه بغیر د انذار او تخریج نه قتل کول جائز نه دی، او په صحراگانو کنبې د انذار ضرورت نشته، او ابن نافع مالکی رحمه الله فرمائی چه صرف د مدینې طیبې د عوامرو انذار ضروری دې (اوجز ۲/۲۲۹) قال الحافظ ظاهر الحديث (لهی عن قتل الحیة التي فی البیوت) التعمیم وعن مالک تخصیصه بیوت اهل المدينة اهـ قال الشيخ فی الاوجز: وتقدم البسط فی ذلك فی اول الباب،

او په اول باب کنبې دا تیر شوې دی چه د ابن نافع په نزد دا بیوت د مدینې سره خاص دې، خو امام مالک رحمه الله دا په ټولو بیوتو باندې محمول کړې دې خو هغه فرمائی وفی بیوت المدينة اوجب، یعنی انذار د مطلق بیوت مدینه خو ضروری دې او د مدینې طیبې په بیوتو کنبې زیات ضروری دې، خو په صحراگانو کنبې د انذار حاجت نشته، قال الباجی قال مالک لا تنذر فی الصحاری ولا تنذر الا فی البیوت (من الاوجز ۲/۲۳۱)

[۵۲۵۲] (۱) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سَفِيَّانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ، وَذَا الطُّفَيْتَيْنِ، وَالْأَبْتَرِ، فَإِنَّهُمَا يَلْتَمِسَانِ الْبَصَرَ، وَيُسْقِطَانِ الْحَبْلَ»، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقْتُلُ كُلَّ حَيَّةٍ وَجَدَهَا، فَأَبْصَرَهُ أَبُو لُبَابَةَ أَوْ زَيْدُ بْنُ الْخَطَّابِ وَهُوَ يَطَارُ حَيَّةً، فَقَالَ: إِنَّهُ قَدْ نَهَى عَنْ ذَوَاتِ الْبُيُوتِ.

حضرت سالم د خپل پلار (حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه) نه روایت کوي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل: هر قسم ماران و ژني - هغه هم د کوم په پښت (ملا) باندي چه دوه توري (يا سپيني) لکيري وي، او د کوم چه لکي نه وي - بي شکه دا نظر زائله کوي (د چا سره چه ددي نظر ملاؤ شي) او دا د حمل د غورخيدو باعث جوړيږي. چنانچه حضرت عبد الله رضي الله عنه چه به کوم مار هم بيا موندو نو هغي لره به ئي وژلو - چنانچه حضرت ابو لبابه يا زيد بن خطاب رضي الله عنه هغه لره اوليدو چه مار لره ئي تلاش کولو، نو هغه بيان او کړو چه دا کوم په کورونو کښي اوسيدونکي ماران دي نو ددي د قتل نه منع کړي شوي ده.

قوله: (عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ «اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ وَذَا الطُّفَيْتَيْنِ وَالْأَبْتَرِ فَإِنَّهُمَا يَلْتَمِسَانِ الْبَصَرَ وَيُسْقِطَانِ الْحَبْلَ»)

د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ټول ماران چه وينئ نو هغه وژني، او خاص طور ذو الطفيتين او ابتران دواړو لره، ځکه چه دا دواړه د انسان سترگي طلب کوي يعنی هغه اوباسي، يعنی الله پاک په دوي کښي داسي خاصيت کيخودلې دي چه که د دي دواړو نظر د انسان په سترگو باندي پريوځي نو د هغي نظر ختميږي، او دويمه معني ئي د دي دا ليکلې ده چه دا دواړه طلب کوي د انسان سترگو لره يعنی په هغه باندي حمله کوي او چيچي ئي، او په حاشيه د بذل کښي چه علامه دميري دا دواړه معني ليکلې دي او اول معني ته ئي ترجيح ورکړې ده، او وړاندي دي، په حديث کښي دي چه دا دواړه حمل هم ساقطوي، يعنی که دا ماران يو حامله زنانه اويني نو د هغي حمل به ساقط شي يعنی د دي دواړو د زهرو د شدت د وجې نه، ذو الطفيتين د يو ډير خبيث قسم مار نوم دي دي ته ذو الطفيتين په دي وجه وائي چه د هغه په ملا باندي دوه سپين قسم کرښي وي، طفيه خو په اصل کښي د کهجوري په شان د يوې اونې نوم دي (مقل) د هغي پانړې ته وائي د هغه مار په شا باندي هم چونکه د مقل د پانړو په شان نخښه وي په دي وجه هغي ته ذو الطفيتين وائي، او د ابتر معني خو د بي لکي ده خو دلته ترې نه يو خاص قسم مار مراد دي چه لکي خو ئي نه وي پرې کړې شوي خو لکي ئي ډيره وړه وي داسي لکه چه پرې کړې شوي وي، په دي حديث کښي «اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ» مطلقاً راغلي دي خو په وړاندي روایت کښي د ذوات البيوت استثنا راځي چه د هغي قتل بعد الانذار کيدل پکار دي، او د انذار طريقه هم ذکر ده پس په په روایت کښي دي: «إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُنَّ شَيْئًا فِي مَسَاكِينِكُمْ فَقُولُوا أَنْشُدْكُمْ الْعَهْدَ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْكُمْ نُوْحٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْشُدْكُمْ الْعَهْدَ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ لَا تُؤْذُونَا فَإِنْ عَذَنْ فَاقْتُلُوهُنَّ» چه د هغي ترجمه دا ده چه مونږ تاسو ته هغه معاهده دريادوو او د هغي په

(۱): صحيح البخاري/بده الخلق ۱۴ (۳۲۹۷)، صحيح مسلم/السلام ۳۷ (۲۲۳۳)، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۴۷)، وقد أخرجه: سنن ابن ماجه/الطب ۴۲ (۳۵۳۵)، موطا امام مالك/الاستئذان ۱۲ (۳۲)، مسند احمد (۳/۴۳۰، ۴۵۲، ۴۵۳) (صحيح)

حواله درنه سوال کوو کومه چه تاسو نه سیدنا نوح عليه السلام اخستلې وه او هم دغه شان هغه عهد کوم چه تاسو نه سلیمان عليه السلام اخستلې وو، نوح عليه السلام د طوفان د راتلو نه مخکښې د الله پاک په حکم سره په خپله کشتی کښې د هر یو ځناور یو جوړه هم اخستلې وه نو کیدې شی چه په هغه وخت کښې هغوی د دې زهریله ځناورو نه دا عهد اخستلې وی چه بنو آدم ته تکلیف مه رسوئ او د سلیمان عليه السلام هم چونکه په ځناورو حکومت وو نو هغوی به هم ترې نه عهد اخستلې وی لکه چه د دې حدیث تقاضه ده، د دې انذار نه پس په حدیث کښ دی **«فليؤذنوا ثلاثا»** اوس دا چه ترد درې ورځو پورې اعلان مراد دې یا که صرف درې کرته اعلان مراد دې اگر که په یوه ورځ کښې وی؟ په دې کښې د علماء کرامو دواړه اقوال دی، پس علامه دمیری فرمائی: امره عليه السلام بقتل الحیاة امر ندب وحيات البيوت لا تقتل حتى تنذر ثلاثة ايام او ثلاث مرات والجمهور على الاول بان يقول انشدكن بالعهد الذى الخ.

او د دې نه پس د ابولبابه رضي الله عنه په روایت کښې دی **«فَانَّهُمَا يَخْطِفَانِ الْبَصَرَ وَيَطْرَحَانِ مَا فِي بَطُونِ النِّسَاءِ»** په ذوات البيوت کښې د انذار د قید د وجې نه وړاندې په یو روایت کښې راځی: **اِنْ نَفَرَا مِنَ الْجَنِّ اسْلَمُوا بِالْمَدِينَةِ فَاِذَا رَاَيْتُمْ اَحَدًا مِنْهُمْ فَحَذَرُوهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ** الخ چه بعض جنات په مدینه منوره کښې داسې وو چا چه اسلام قبول کړې وو او چونکه جنات په مختلفو شکلونو کښې متشکل کیږی په دې وجه چه کوم ماران ذوات البيوت وی په هغوی کښې دا احتمال دې چه دا د هغه جناتو نه وی چا چه اسلام قبول کړې دې او رسول الله صلی الله علیه و آله دا هم او فرمایل **«فَانْ بَدَا لَهُ بَعْدَ قَلِيلٍ قَتْلُهُ فَاِنَّهُ شَيْطَانٌ»** یعنی که د درې کرته انذار نه پس هم هغه لار نه شی بلکه ښکاره شی نو پوهه شه چه هغه مسلمان پیږې نه دې، یا خو پیږې نه دې بلکه مار دې، او که جن وی نو بیا غیر مسلم او کافر دې لهذا په قتل کښې ئې هیڅ گناه نشته، او د ترمذی په یو حدیث مرفوع کښې په روایت د ابوسعید خدری رضي الله عنه داسې دی چه **«ان لبيوتكم عمارا فخرجوا عليهن ثلاثا الحديث»**

قوله: «وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَقْتُلُ كُلَّ حَيَّةٍ وَجَدَهَا فَأَبْصَرَهُ أَبُو لُبَابَةَ وَزَيْدُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنَّهُ قَدْ نُهِيَ عَنْ ذَوَاتِ الْبَيْتِ» یعنی عبد الله بن عمر رضي الله عنه به هر مار چه کوم به ئې لیدلو وژلو به ئې یو ځل هغوی په یو مار پسې وو د وژلو دپاره نو په دې دواړو کښې یو هغوی اولیدل او وې وئیل چه د ذوات البيوت د وژلو نه رسول الله صلی الله علیه و آله منع فرمائیلي ده، د دې نه پس په روایت کښې راځی چه ابن عمر رضي الله عنه د دې حدیث اوریدلو نه پس د مار وژل پریځودلې وو او د ذوات البيوت قتل ئې ترک کړې وو بلکه هغه به ئې بهر ویستلو.

[۵۲۵۳] (١) حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ عَنْ مَالِكٍ عَنْ ثَابِعٍ عَنْ أَبِي لُبَابَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَهِيَ عَنْ قَتْلِ الْحَيَّاتِ الَّتِي تَكُونُ فِي الْبُيُوتِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ ذَا الطَّفِيِّتَيْنِ وَالْأَبْتَرِ، فَإِنَّهُمَا يَخْطِفَانِ الْبَصَرَ وَيَطْرَحَانِ مَا فِي بَطُونِ النِّسَاءِ".

د حضرت ابولبابه رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه مارانو کوم چه په کورونو

کښې اوسېږي د وژلو نه ئې منع فرمائيلې ده - سوا د هغې نه چه د هغه په پښت باندې (تورې يا سپينې) دوه پټې وې او د کوم مار چه لکئ نه وې، بې شکه دا د نظر د زائله کولو او د ښځو د حمل د غورځولو باعث جوړېږي -

[۵۲۵۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ وَجَدَ بَعْدَ ذَلِكَ يَغْنِي بَعْدَ مَا حَدَّثَهُ أَبُو لُبَابَةَ، حَيَّةً فِي دَارِهِ، فَأَمَرَهَا، فَأَخْرَجَتْ يَغْنِي إِلَى الْبَقِيعِ.

حضرت نافع روايت کوي چه د حضرت ابو لبابه رضي الله عنه د مذکوره حديث د معلوميدو نه پس حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه اوليدې شو چه هغه په خپل کور کښې مار اوليدو (نو هغې لره ئې اونه وژلو بلکې) دهغې متعلق ئې حکم او کړو او هغه لره د بقیع طرف ته اويستلې شو -

[۵۲۵۵] (۲) حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، وَأَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَسَامَةُ، عَنْ نَافِعٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَ نَافِعٌ: ثَمَرَأَيْتَهَا بَعْدَ فِي بَيْتِهِ.

حضرت اسامه، د حضرت نافع نه د مذکوره حديث په سلسله کښې روايت کوي ... نافع او فرمائيل چه ددې واقعي د اوريدو نه پس ما په کور کښې مار اوليدو ... (د وژلو په ځانې باندې ئې بقیع طرف ته اويستو -)

[۵۲۵۶] (۳) حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ انْطَلَقَ هُوَ وَصَاحِبٌ لَهُ إِلَى أَبِي سَعِيدٍ يَعُودَانِهِ، فَخَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ، فَلَقِينَا صَاحِبَ لَنَا وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَدْخُلَ عَلَيْهِ، فَأَقْبَلْنَا نَحْنُ، فَجَلَسْنَا فِي الْمَسْجِدِ، فَجَاءَ، فَأَخْبَرَنَا أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْهُوَامَ مِنَ الْجِنِّ، فَمَنْ رَأَى فِي بَيْتِهِ شَيْئًا، فَلْيَخْرِجْ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَإِنْ عَادَ فَلْيَقْتُلْهُ، فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ".

حضرت محمد بن يحيى روايت کوي چه ددوي پلار بيان کړې دې چه هغه د يو ملگري ابو سعيد رضي الله عنه د عيادت دپاره تلې وو بيا مونږه د هغه د خوا نه راوتلو نو مونږ سره يو ملگري ملاؤ شو چه هغه حضرت ابو سعيد رضي الله عنه ته ورتللو - چنانچه مونږ راغلو او په جمات کښې کيناستو او زمونږ هغه ملگري هم راغې - هغه اووې چه ما د حضرت ابو سعيد رضي الله عنه نه اوريدلې دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم فرمائيلې دي: بې شکه بعضې ماران پيرې وې - "چنانچه په تاسو کښې چه څوک په کور کښې څه اووينی نو هغه لره پکار دي چه هغه ته درې ځله خبردارې ورکړې که چرې هغه بيا په نظر راغې نو مړ دې کړې، بې شکه هغه شيطان دې -"

(عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي الْخ) محمد بن يحيى فرمائي چه ماته زما پلار ابويحيى بيان اوکړو چه يو ځل هغه او د هغه يو ملگري د ابوسعيد خدری رضي الله عنه تپوس له لارل چه کله هغوی د هغه ځانې نه راواپس کيدل نو د يو سړي سره ئې ملاقات اوشو (چه د هغه نوم ذکر نه دي) کوم چه ابوسعيد خدری رضي الله عنه ته ورتلو د عيادت دپاره، ابويحيى فرمائي چه مونږ خو راغلو او په مسجد کښې کيناستلو لږ ساعت پس هغه صاحب کوم چه د تپوس دپاره هلته روان وو د هغوی نه په واپس کيدو باندې مونږ ته راغلو او دا ئې او فرمائيل چه

(۱): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۴۷) (صحیح الإسناد)

(۲): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۲۱۴۷) (صحیح الإسناد)

(۳): تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۱۴۴۴) (صحیح)

ماته ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ دا حدیث مرفوع اور ولی دې چه : **إِنَّ الْهَوَامَّ مِنَ الْجِنَّ فَمَنْ رَأَى فِي بَيْتِهِ شَيْئًا فَلْيُخْرِجْ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنْ عَادَ فَلْيَقْتُلْهُ فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ...** چه رسول الله ﷺ فرمائیلې دې چه بعض ماران جنات وی پس کوم سرې چه هغه په خپل کور کښې وینی نو په هغه دې درې کرته تخریج او کړی یعنی هغه دې د مخصوص اعلان په ذریعه تنگ کړی خو که بیا هم راشی نو بیا دې قتل کړی ځکه چه دا شیطان دې.

[۵۲۵۷] (۱) حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ مَوْهَبٍ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ صَيْغِي أَبِي سَعِيدٍ مَوْلَى الْأَنْصَارِ، عَنْ أَبِي السَّائِبِ، قَالَ: أَتَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخَدْرِيَّ، فَبَيْنَمَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَهُ، سَمِعْتُ تَحْتَ سَرِيرَةِ تَحْرِيكَ شَيْءٍ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا حَيَّةٌ، فَقُلْتُ: أَبُو سَعِيدٍ: مَا لَكَ؟ قُلْتُ: حَيَّةٌ هَاهُنَا، قَالَ: فَتَرِيدُ مَاذَا؟ قُلْتُ: أَقْتُلُهَا، فَأَشَارَ إِلَى بَيْتٍ فِي دَارِهِ يَلْقَاءُ بَيْتَهُ، فَقَالَ: "إِنَّ ابْنَ عَمْرٍو لَيَكُنْ فِي هَذَا الْبَيْتِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ اسْتَأْذَنَ إِلَى أَهْلِهِ، وَكَانَ حَدِيثُ عَهْدٍ بِعَرِيسٍ، فَأُذِنَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَةٌ أَنْ يَذْهَبَ بِسِلَاحِهِ، فَأَتَى دَارَهُ فَوَجَدَ أَمْرَتَهُ قَائِمَةً عَلَى بَابِ الْبَيْتِ، فَأَشَارَ إِلَيْهَا بِالرَّمِيحِ، فَقَالَتْ: لَا تَعْجَلْ حَتَّى تَنْظُرَ مَا أَخْرَجَنِي، فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَإِذَا حَيَّةٌ مُنْكَرَةٌ، فَطَعَنَهَا بِالرَّمِيحِ، ثُمَّ خَرَجَ بِهَا فِي الرَّمِيحِ تَرْتِكُضُ، قَالَ: فَلَا أَذْرِي أَيُّهُمَا كَانَ أَسْرَعَ مَوْتًا الرَّجُلُ أَوِ الْحَيَّةُ، فَأَتَى قَوْمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: اذْغُرْ اللَّهُ أَنْ يَرُدَّ صَاحِبِنَا، فَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِصَاحِبِكُمْ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ نَفْرًا مِنَ الْجِنَّ أَسْلَمُوا بِالْمَدِينَةِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ أَحَدًا مِنْهُمْ فُحِدَ رُوحُهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ إِنْ بَدَأَ الْكُفْرَ بَعْدَ أَنْ تَقْتُلُوهُ فَاقْتُلُوهُ بَعْدَ الثَّلَاثِ".

حضرت ابو سائب بیان کوي چه زه د حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ په خدمت کښې حاضر شوم زه د هغه سره ناست وم چه ما د هغه د کتې لاندې د څه څیز حرکت محسوس کړو - چنانچه زه پاسیدم اودریدم، نو حضرت ابو سعید رضی اللہ عنہ او فرمائیل څه دی؟ ته څه غواړې؟ ما اووې چه دا مړ کووم - نو هغوی د خپل مکان مخې ته یو مکان طرف ته اشاره اوکړه اووې فرمائیل: بې شکه زما د تره ځوی په دې مکان کښې اوسیدو، د جنگ احزاب په ورځ باندې هغه خپل کور ته د راتللو اجازت اوغوستو او د هغه نوې نوې واده شوې وو - رسول الله ﷺ هغه ته اجازت ورکړو او ورته ئې او فرمائیل چه مسلح لاړ شه، هغه خپل کور ته راغې وې کتل چه د هغه بی بی د کور په دروازه کښې ولاړه وه، چنانچه هغه د هغې طرف ته په نیزې سره اشاره اوکړه - نو هغې اووې: تیزی مه کوه - اول اوگوره چه زه څه څیز بهر راوستې یم؟ (یعنی اوگوره چه بهر د څه څیز دپاره راوتلې یم) چنانچه هغه کور ته لاړو نو وې کتل چه هلته کښې یو بد صورت مار وو - چنانچه هغه په خپله نیزه هغه مار اووهلو او هم داسې په وهلو ئې د کور نه راویستو او مار د نیزې سره ټوپونه وهل، هغه اووې، ما ته معلومه نه ده چه په هغوی کښې اول څوک مړه شو، هغه سرې یا مار؟ چنانچه د هغه قوم رسول الله ﷺ ته راغې او هغوی اووې: دعا اوکړئ چه الله پاک زمونږ دا سرې واپس (ژوندي) کړی حضور ﷺ او فرمائیل د خپل ملگری دپاره د بخشش دعا کوي - "بیا ئې او فرمائیل په مدینه کښې څو پیریان مسلمانان شوې دی، نو کله چه تاسو چا لره اوونئ نو هغه لره درې ځله خبردار کړئ، ددې نه پس که چرې د قتل کولو خیال وی نو د دریم ځل نه پس ئې قتل کړئ."

(۱) صحیح مسلم/السلام ۳۷ (۲۲۳۶)، سنن الترمذی/الصید ۱۵ (۱۴۸۴)، موطا امام مالک/الاستذان ۱۲ (۳۳)، تحفة الأشراف: (۴۴۱۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۴/۳) (حسن صحيح)

قوله: (عَنْ أَبِي السَّائِبِ قَالَ أَتَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ فَبَيَّنَا أَنَا جَالِسٌ عِنْدَهُ سَمِعْتُ تَحْتَ سَرِيرِهِ تَخْرِبَكَ شَيْءٍ فَنَظَرْتُ فَإِذَا حَيَّةٌ الْخِ)

مضمون حدیث دا دې ابوالسائب وائی چه یو خل زه ابوسعید خدری رضی الله عنه ته لارو چه کله زه هغه سره ناست اوم نو هم په دغه وخت کښې ما د هغوی د تخت د لاندې د یو څیز د حرکت آواز واوریدلو زه وربښکته شوم او اومې کتل نو هغه مار وو زما په اودریدلو باندې هغوی اووې دا ولې څه خبره ده ولې اودریدې؟ ما ورته اووې دلته مار دې هغوی او فرمائیل ته څه غواړې؟ ما اووې د دې قتل نو مخامخ یو حجره وه هغوی او فرمائیل زما یو د تره ځونې وو هغه په دې کښې اوسیدلو په کومه ورځو کښې چه غزوه احزاب جاری وو او د هغې تیاري کیدلو نو یوه ورځ زما هغه د تره ځونې د رسول الله صلی الله علیه و آله نه اجازت اخستلو سره خپل کور ته راغلو او د نزدې نزدې د هغه واده هم شوې وو نو رسول الله صلی الله علیه و آله ورته د تلو اجازت ورکړو او رسول الله صلی الله علیه و آله ورته دا هم او فرمائیل چه ځان سره وسله یوسه، چه کله هغه خپل کور ته راورسیدلو نو خپله ښځه ئې په دروازه باندې اولیده، په دروازه باندې لیدلو سره ئې د هغې طرف ته په نیزه باندې اشاره اوکړه یعنی د غصې نه چه ته دلته ولې ولاړه ئې هغې اووې تندي مه کوئ کور کښې دننه اوگورئ چه د څه د وجې نه زه بهر راغلې یم چه کله هغه کور ته داخل شو نو وې کتل چه یو غټ مار دې (نو هغه د ځوانئ په جوش کښې) هغه په نیزه او هلو او په نیزې سره ئې د دننه نه راویستلو سره صحن ته راوړلو چه په نیزه باندې ئې توپونه وهل، ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی چه زه نه شم وئیلې (فَلَا أَذْرَى أَيْهَمَا كَانَ أَسْرَعَ مَوْتًا الرَّجُلُ أَوْ الْحَيَّةُ) چه څوک مخکښې مړ شو یعنی مړه خو دواړه شو خو دا معلومه نه شوه چه اول مرگ د چا واقع شو، بهر حال دواړه ختم شو (فَأَتَى قَوْمَهُ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- فَقَالُوا اذْغِ اللَّهُ أَنْ يَرُدَّ صَاحِبَنَا) د دې قصې نه پس د هغه ځوان د کور خلق د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې راغلل او درخواست ئې اوکړو چه د الله پاک نه دعا اوکړئ چه زمونږ سرې هغوی واپس کړی، رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائیل (د مرگ نه پس څوک هم دنیا ته واپس نه راځی) د خپل سړی دپاره بخښنه او غواړئ، او بیا وړاندې دا دی (إِنْ نَفَرًا مِنَ الْجَنِّ أَسْلَمُوا بِالْمَدِينَةِ الْخِ) د دې ذکر مونږ سره پورته تیر شو.

دلته دا سوال واردیږی چه دې خلقو د دې ځوان د مرگ نه پس د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د هغه د ژوندی کیدو د دعاء درخواست څنگه اوکړو، د دې جواب دا کیدې شی چه ممکنه ده هغوی دا گنرلې وی چه دې لا تراوسه پورې مړ نه وی بلکه د غشی او بیهوشی کیفیت وی پرې کوم چه په یو مرض کښې وی مرض سکتته چه په هغې کښې هم دا محسوسیږی چه انسان مړ شو، او یا کیدې شی چه په محبت او بې قراری کښې ئې بې اختیاره دا درخواست کړې وی، او بهر حال رسول الله صلی الله علیه و آله د دې دعاء د درخواست کولو شایان شان خو دي هم.

[۵۲۵۸] (حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ عُثْمَانَ، بِهَذَا الْحَدِيثِ مُخْتَصَرًا، قَالَ: فَلْيُؤْذَنُ ثَلَاثًا، فَإِنْ بَدَأَ لَهْ بَعْدُ، فَلْيَقْتُلْهُ، فَإِنَّهُ شَيْطَانٌ.

(۱): انظر حديث رقم: (۵۲۵۷)، (تحفة الأشراف: ۴۴۱۳) (حسن صحيح)

حضرت ابن عجلان دې حديث لره په اختصار سره روايت كړې دې - فرمائي دې لره درې ځله خبردار كړئ، ددې نه پس كه چرې ظاهر شي نو قتل ئې كړئ، بې شكه دا شيطان دې

[۵۲۵۹] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ صَيْفِيِّ مَوْلَى ابْنِ أَفْلَحٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو السَّائِبِ مَوْلَى هِشَامِ بْنِ زُهْرَةَ، أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ، فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَأَتَمَّ مِنْهُ، قَالَ: فَأَذِنُوا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنْ بَدَأَ الْكُفْرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَقْتُلُوهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ.

د حضرت ابو سائب مولى ابن هشام نه روايت دې چه هغه حضرت ابو سعيد رضي الله عنه ته لارو، او د مذكوره بالا حديث په مثل باندې ئې روايت او كړو - فرمائي: "هغه لره درې ورځو پورې متنبه كړئ (يعنى درې ورځې تنبيه او خبردای وركړئ چه ددې ځانې نه اوځه) كه چرې ددې نه پس ستاسو مخې ته راغې نو هغه لره قتل كړئ دا شيطان دې -"

[۵۲۶۰] (٢) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَّلَ عَنْ حَيَاتِ الْبُيُوتِ، فَقَالَ: إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُمْ شَيْئًا فِي مَسَاكِينِكُمْ، فَقُولُوا: أَشَدُّ كُنَ الْعَهْدُ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْكُمْ نَوْحًا، أَشَدُّ كُنَ الْعَهْدُ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ، أَنْ لَا تُوْذُوا فَإِنْ عُدْنَ فَأَقْتُلُوهُنَّ."

حضرت عبد الرحمن بن ابو ليلې د خپل پلار نه روايت كوي چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه په كورونو كښې د اوسيدونكو مارانو په باره كښې تپوس او كړې شو نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمايل كله چه تاسو ددې نه څه څيز په خپلو كورونو كښې اووينئ نو ورته اووائې زه تاسو ته هغه قسم دركوم كوم چه حضرت نوح عليه السلام تاسو دركړې وو، زه تاسو ته هغه قسم دركوم كوم چه حضرت سليمان عليه السلام تاسو ته دركړې وو چه مونږ ته هيڅ قسم ايذا مه راكوي - كه چرې بيا راووخئ نو قتل ئې كړئ -"

د باب آخرې حديث دې ﴿عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ قَالَ اقْتُلُوا الْحَيَاتِ كُلَّهَا إِلَّا الْجَانَّ الْأَبْيَضَ الَّذِي كَانَتْهُ قَضِيبُ فِضَّةٍ﴾

[۵۲۶۱] (٣) حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّهُ قَالَ: "اقْتُلُوا الْحَيَاتِ كُلَّهَا إِلَّا الْجَانَّ الْأَبْيَضَ الَّذِي كَانَتْهُ قَضِيبُ فِضَّةٍ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: فَقَالَ لِي: إِنْسَانُ الْجَانِّ لَا يَنْعَرُجُ فِي مِثْيَتِهِ، فَإِذَا كَانَ هَذَا صَحِيحًا كَانَتْ عَلَامَةً فِيهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ."

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دې چه ټولو مارانو لره وژنئ، سوا د هغې نه كوم چه د سپينو زرو د څانگې په شان وي - "امام ابو داود رحمته الله فرمائي چه ما ته يو شخص بيان كړې دې چه د مار په شكل كښې پيرې كوگ تلل نه شي كولي - كه چرې هغه بالكل نيغ روان وو نو هغه به انشاء الله د هغه د پيرې كيدو علامت وي -"

سيدنا ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي چه ماران وژنئ سوا د هغه سپين مار نه كوم چه په كتلو كښې داسې ښكاري لكه چه د سپينو زرو چاره ده، او په ترمذي كښې د عبد الله بن مبارك

(١) انظر حديث رقم: (٥٢٥٧)، (تحفة الأشراف: ٤٤١٣) (صحيح)

(٢) سنن الترمذي للعديد ١٥ (١٤٨٥)، (تحفة الأشراف: ١٢١٥٢) (ضعيف)

(٣) تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ٩١٥٩) (صحيح)

ﷺ په کلام کښې دی : انما يكره من قتل الحياة الحية تكون دقيقة كانها فضة ولا تلتوى في مشيتها... يعني دا قسم د مار چه دې داسې دې چه د تلو په وخت کښې کړېږي نه بلکه نيغ روان وي.

باب في قتل الأوزاع

باب ۱۶۲، ۱۶۳ - د چرمخکي د وژلو بيان

[۵۲۶۲] (١) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ الْوَزْعِ، وَسَمَاءَ فُونِسَقًا".

حضرت عامر بن سعد د خپل پلار سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه روایت کوي چه رسول الله ﷺ د چرمخکي د وژلو حکم کړې دې او دې ته ئې وړو کي فاسق وئيلي دي. "يعني دا نقصان ده خناور دې".

قوله: (أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِقَتْلِ الْوَزْعِ وَسَمَاءَ فُونِسَقًا) چه رسول الله ﷺ د وزغ يعني کړېږي (گرگت) د وژلو حکم او فرمائيلو دا کړېږي مشهور دې په تلون کښې او خپل رنگ بدلوي د چرمخکي مشابه وي خو لکئ ئې د هغې نه زیاته اوږده وي، په ځنگل کښې په گياگانو کښې گرځي رسول الله ﷺ د هغې د قتل حکم او فرمائيلو او د هغې نوم ئې فويسق کيخودلو کوم چه تصغير دې د فاسق يعني ضرري، لکه چه په کتاب الحج کښې تیر شو خمس فواسق يقتلن في الحل والحرم... دا هم گویا د هغې مثال دې.

[۵۲۶۳] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرْزَاءُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ سُكَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ قَتَلَ وَزْعَةً فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً، وَمَنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ الثَّانِيَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً أَذْنَى مِنَ الْأُولَى، وَمَنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ الثَّالِثَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً أَذْنَى مِنَ الثَّانِيَةِ".

د حضرت ابو هريره رضی الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلي دي : چا چه چرمخکي په اول گزار سره مړه کړه د هغه دپاره دومره دومره ثواب دې، او چا چه په دویم گزار سره مړه کړه د هغه دپاره دومره ثواب دې يعني د اول نه کم. او چا چه په دریم گزار سره مړه کړه د هغه دپاره دومره ثواب دې. يعني د دویم ځل والا نه کم.

قوله: (مَنْ قَتَلَ وَزْعَةً فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً وَمَنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ الثَّانِيَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً أَذْنَى مِنَ الْأُولَى وَمَنْ قَتَلَهَا فِي الضَّرْبَةِ الثَّالِثَةِ فَلَهُ كَذَا وَكَذَا حَسَنَةً أَذْنَى مِنَ الثَّانِيَةِ)

رسول الله ﷺ او فرمائيل چه کوم سړی گرگت مړ کړو په اول گزار کښې نو هغه ته به دومره نيکئ ملاويږي او کوم چه په دویم گزار هغه مړ کړي نو هغه ته به دومره دویمه نيکئ ملاويږي، راوی وائی چا چه عدد ذکر نه کړو چه د مخکښي ځل نه په وژلو کښې کمې، او

(١) صحيح مسلم/السلام ۳۸ (۲۲۳۷)، (تحفة الأشراف: ۳۸۹۳)، وقد أخرجه: مسند احمد (۱/۱۷۷، ۱۷۹) (صحيح)

(٢) صحيح مسلم/السلام ۳۸ (۲۲۴۰)، (تحفة الأشراف: ۱۲۷۳۱، ۱۲۵۸۸، ۱۵۴۸۷)، وقد أخرجه: سنن الترمذي/الأحكام ۱

(۱۴۸۲)، سنن ابن ماجه/الصعيد ۱۲ (۳۲۲۸)، مسند احمد (۲/۳۵۵) (صحيح)

چا چه په دریم ځل یعنی په اول دویم کښې مړ نه شو بلکه په دریم کښې نو د هغه دپاره به دومره نیکی وی، په دویم ځل د ویشتلو نه کمې، په دې روایت کښې په ضربات ثلاث کښې د یو د پاره کښې هم عدد د ثواب ذکر نه دې، او د صحیح مسلم په روایت کښې د ضرب اول په باره کښې دې «فله مائة سنة» او دلته د ابوداؤد په دویم حدیث کښې داسې دې «أَنَّهُ قَالَ «فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ سَبْعِينَ حَسَنَةً».

[۵۲۶۴] (۱) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ سَهْلٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي أَوْ أُخْتِي، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: «فِي أَوَّلِ ضَرْبَةٍ سَبْعِينَ حَسَنَةً».

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه روایت دې چه رسول الله ﷺ او فرمائیل: چا چه چر مخکې هم په اول گزار سره مړه کړه د هغه دپاره اويا (۷۰) نیکی دی.

(اشکال): دلته دا سوال واردیږي چه د قیاس تقاضا خو دا ده چه په ضربه ثانیه او ثالثه کښې د وژلو ثواب د ضربه اولی نه زیات وی ځکه چه قاعده دا ده «الاجر علی قدر النصب» چه د مشقت په اندازه ثواب ملاویږي،

(جواب: ۱): علماء کرامو لیکلې دی چه دا د دې قاعدې نه مستثنی دی چه د هغې یو وجه خو دا ده چه په یو ځل وژل «احسن قتلة» دی. په حدیث شریف کښې دې «ان الله قد كتب الاحسان فی کل شی» چه هر کار په حسن او خوبی باندې کول پکار دی، او د کوم ځناور وژل چه مقصود وی هغه په یو ځل وژل د قتل حسن او خوبی ده، اول خود وژونکی کمال، دویم دا چه مقتول ته تکلیف کم وی،

(جواب: ۲): او د دې استثناء وجه دا هم بیان کړې شوې ده چه په اول ځل وژلو کښې مبادرت الی الخیر موندلې شی، بله دا چه الاهتمام بامر الشارع په اول کښې زیات په فهم کښې راځي، بیا مشهور علی السنة دا ده چه د دې د قتل کولو حکم او په دې کښې د ثواب عظیم حکم په دې وجه دې چه دا ځناور ډیر موذی دې د سیدنا ابراهیم عليه السلام دپاره چه کوم اور بل کړې شوې وو ده ورله پوکې ورکولو او اضافه ئې پکښې کوله،

(په دویم جواب باندې اشکال): خو په دې باندې دا اشکال دې چه کوی ئې یو څوک او سزا ئې بل ته ملاویږي دا خو په اسلام کښې نشته،

(جواب): د دې جواب دا ورکړې شوې دې چه دا قتل د پھوکې د وهلو سزا نه ده بلکه د ده د پوکې وهلو نه معلومه شوه چه د ده په طبیعت کښې خبائثت او شر دې او قاعده ده چه جنس موذی وژل پکار دی اگر که هغه خیز تاته ضرر نه وی درکړې، او علماء کرامو د دې د خبائثت په باره کښې لیکلې دی چه دې په اوبو کښې خپلې لارې غورځوی چه په هغې سره انسان ته سخت ضرر رسیږي او که ده ته په یو ځانې کښې مالګه ملاؤ شی نو په هغې کښې ځان لوغړوی چه د هغې په وجه باندې هغه مالګه خرابه شی چه د هغې نه برگې مرض پیدا کیږي، او تردې پورې ئې لیکلې دی چه که مالګې ته د رسیدو ورته څه صورت ملاؤ نه شی

(۱) انتظار ماقبله، (تحفة الأشراف: ۱۲۵۸۸) (صحیح)

نو چرته چه مالګه پرته وی هلته چت ته خيجی او د هغې مالګې په خوا کښې غل کوی کذا
فی هامش البذل.

باب فی قتل الذر

بابه ۱۴۲، ۱۶۴- د میروډ وژلو مسئله:

ذر میړی کوم چه واره قسم وی او ډیر سخت چک لګوی فقی مختار الصحاح الذر جمع ذرة
وهی اصغر النمل، فقهاء کرامو لیکلې دی چه د هر موذی ځناور وژل جائز دی لهذا د دې وژل
هم جائز دی.

[۵۲۶۵] (۱) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ الْمُغِيرَةِ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي
هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "نَزَلَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ تَحْتَ شَجَرَةٍ فَلَدَغَتْهُ نَمْلَةٌ، فَأَمَرَ بِجَهَازِهِ فَأَخْرَجَ
مِنْ تَحْتِهَا، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَأَخْرَقَتْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ فَهَلَأَ نَمْلَةً وَاحِدَةً."

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي دي: یو نبي د انبياؤ عليهم
السلام نه د یوې اونې لاندې راغې نو یو میړی هغه ته ټک ورکړو نو هغه ټولو میړو لره د
هغې د ویخ نه راو ویستل او بیایي حکم اوکړو او هغه اوسوزولې شو. نو الله تعالی هغه ته
وحی اوکړه چه صرف یو میړی لره نې ولې نه وژلو. [کوم چه هغه ته ټک ورکړې وو]
قوله: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ « نَزَلَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ تَحْتَ شَجَرَةٍ
فَلَدَغَتْهُ نَمْلَةٌ فَأَمَرَ بِجَهَازِهِ فَأَخْرَجَ مِنْ تَحْتِهَا ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَأَخْرَقَتْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ فَهَلَأَ نَمْلَةً وَاحِدَةً »
سیدنا ابو هريره رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه و آله د تیرو انبیاء صلی الله علیه و آله نه د یو نبي واقعه
بیان او فرمائیله چه هغوی په سفر کښې ټلو ټلو سره د یوې اونې لاندې پاتې شو نو هلته
هغه یو میړی او خورلو نو هغه خپلو ملګرو ته اووې چه زما دا بستره د دې ځانې نه اوچته
کړئ، د هغې د اوچتولو نه پس د هغې نه لاندې د میړو سوړه وه د هغې په باره کښې ئې
او فرمایل چه په دې ټولو دې اور راو لیږلې شی. پس اور اولګولې شو، هم وخت د الله پاک
د طرف نه وحی راغله چه کله یو میړی خورلې وې نو تا یو ولې مړ نه کړو ټول دې ولې مړه
کړل او په دویم روایت کښې دی « فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأَخْرَقَتْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ فِي أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ
أَهْلَكَتْ أُمَّةً مِنَ الْأُمَمِ تُسَبِّحُ »

[۵۲۶۶] (۲) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَالِيحٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي
سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَنَّ نَمْلَةً
قَرَصَتْ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، فَأَمَرَ بِقَرْيَةِ النَّمْلِ فَأَخْرَقَتْ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ: أَفَى أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَهْلَكَتْ أُمَّةً مِنَ الْأُمَمِ"

(۱): صحيح مسلم / السلام ۳۹ (۲۲۴۱)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۱۹، ۱۵۳۰۷، ۱۳۸۷۵)، وقد أخرجه: صحيح البخاري / الجهاد
۱۵۳ (۳۰۱۹)، بدء الخلق ۱۶ (۳۳۱۹)، سنن النسائي / الصيد ۲۸ (۴۳۶۳)، سنن ابن ماجه / الصيد ۱۰ (۳۲۲۵)، مسند احمد
(۴۰۳/۲) (صحيح)

(۲): صحيح البخاري / الجهاد ۱۵۳ (۳۰۱۹)، بدء الخلق ۱۶ (۳۳۱۹)، صحيح مسلم / السلام ۳۹ (۲۲۴۱)، سنن النسائي /
الصيد ۲۸ (۴۳۶۳)، سنن ابن ماجه / الصيد ۱۰ (۳۲۲۵)، (تحفة الأشراف: ۱۳۳۱۹، ۱۵۳۰۷)، وقد أخرجه: مسند احمد
(۴۰۳/۲) (صحيح)

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دي چې رسول الله ﷺ او فرماييل چې يو ميري يو پيغمبر عليه السلام له ټك وركړو نو هغه ددغه تمامو ميريو په باره كښي حكم او كړو او هغه په اور اوسوزولي شو، نو الله تعالي هغه ته وحى او كړه: څه وجه ده چې تالره صرف يو ميري ټك دركړې وو او تا ټول جماعت لره هلاك كړو چې هغې (د الله) تسبيح كوله. صرف د يو ميري په بدل كښي دي زمونږ د مخلوق يو امت هلاك كړو چا چې زمونږ تسبيح كوله، د قريه معنى دلته د كلي نه ده بلكه د ميريو سوړې ته قريه النمل وائي په بدل كښي نقل كړې شوې دي د بعض كتابونو نه چې عرب خلق په اوډان كښي فرق كوي پس د انسان مسكن ته وطن او د اوبسانو مسكن ته عطن او د زمري دپاره عرين او غابه او د اوسني دپاره كناس او مرغو دپاره عش او د نمل دپاره قريه.

په دي حديث كښي چې د كوم نبي ذكر دي د هغوي په باره كښي په بدل كښي د فتح الباري نه نقل كړې دي چې مراد عزيز عليه السلام دي، او دويم قول دا دي چې مراد تري نه موسي عليه السلام دي، د كوم نبي قصه چې په دي حديث كښي ذكر شوې ده د هغوي په باره كښي ليكلي دي چې د دي قصې يو سبب هم دي هغه دا چې دا نبي په يو داسې كلي باندې تير شوې وو په كوم چې د الله پاك عذاب نازل شوې وو او د الله پاك په حضور كښي ئې عرض او كړو: قد كان فيهم صيانا ودوايا ومن لم يقترب ذبا.... چې اي الله په دي هلاكيدونكو كښي به ماشومان هم وو او خناور هم او څه بي گناه او بي قصوره هم، د دي نه پس دا قصه پيښه شوه، شراح ليكلي دي چې الله پاك د دي قصې په ذريعه هغوي ته تنبيه وركړه چې جنس موزي هلاكولي شي اگر چې هغه ايزاء نه وي رسولي او د هغوي اولاد هم قتل كولي شي اگر چې هغوي د ايزاء عمر ته نه وي رسيدلي.

[۵۲۶۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: "إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "نَهَى عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنَ الدَّوَابِّ: النَّمْلَةَ، وَالنَّحْلَةَ، وَالْهُذُنْدَ، وَالصَّرَدَ".

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دي چې رسول الله ﷺ د څلور قسم خناورو د قتل نه منع فرماييلي ده: ميري، د شهنو مچي، ملا چرگك، او توريانكه. قوله: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- نَهَى عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنَ الدَّوَابِّ النَّمْلَةَ وَالنَّحْلَةَ وَالْهُذُنْدَ وَالصَّرَدَ)

يعني رسول الله ﷺ د څلورو خناورو د قتل نه منع او فرماييله، ميري او د شهنو مچي او په مارغانو كښي هدهد او صرد، هدهد خو معروف دي او د صرد ترجمه كوي په معموله (تورنقي) سره، او بعض په لتوري (لاتو) (۲) سره.

۱: سنن ابن ماجه/الصيد ۱۰ (۳۲۲۴)، (تحفة الأشراف: ۵۸۵۰)، وقد أخرجه: مسند احمد (۳۳۲/۱)، سنن الدارمي/الأصاحي ۲۶ (۲۱۴۲) (صحيح)
۲: د چنچنري برابر يوه مرغی ده، خړ رنگ كښي په شاني توري كښي وي.

مصنف رحمہ اللہ د باب قتل الذر د لاندې دوه احادیث ذکر کړې دي د یو تعلق د تیرو انبیاء علیہم السلام د شریعت سره دې او د دویم حدیث د امت محمدیه علیہم السلام سره، کوم نبی چه د قریة النمل احراق کړې وو د هغې په باره کښې امام نووی رحمہ اللہ فرمائی چه د دې قصې نه معلومه شوه چه د هغه صاحب قصه نبی په شریعت کښې قتل نمل جائز وو بلکه احراق بالنار هم جائز وو، او عتاب په دغه واقعہ کښې نه خو په احراق باندې دې او نه په نفس قتل باندې بلکه د نملہ واحد نه په زیات قتل کولو باندې دې، خو زمونږ په شریعت کښې احراق الحيوان بالنار جائز نه دې او نه قتل النمل جائز دې د حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما د وجې نه یعنی د دې باب د حدیث ثانی د وجې نه، د امام نووی رحمہ اللہ د دې کلام نه پس حافظ فرمائی چه د امام نووی رحمہ اللہ نه علاوه نور حضرات لکه خطابی هغوی دمنع حدیث محمول کړې دې په نمل سلیمانی باندې، پس امام بغوی فرمائی چه نمل صغیر یعنی هغه وړوکی میرې کوم ته چه ذر وائی د هغې قتل جائز دې الی آخر ما فیه... امام نووی رحمہ اللہ خو په نمل او ذر کښې هېڅ فرق نه دې کړې او مطلقاً د میرې قتل کولو ته ئې ناجائز وئیلې دی خو خطابی او بغوی په دواړو کښې فرق کړې دې قتل ذر ته ئې جائز او نمل سلیمانی ته ئې ناجائز وئیلې دې، یعنی د شوافعو په نزد، او د ملا علی قاری رحمہ اللہ رائې هم دا ده پس هغه حدیث د ابن عباس په کوم چه د قتل نملہ ممانعت ذکر دې هلته لیکي چه د منع تعلق دخاص قسم میرې سره دې اوداهغه میرې دې کوم چه د غټ قسم وی چه د هغه خپې اوږدې اوږدې وی لانه قلیلة الاذی والضرر، د دې نه معلومه شوه چه د احنافو مذهب هم هغه دې کوم چه د بغوی او د خطابی دې یعنی د قتل ذر جواز د موذی کیدو د وجې نه او د نمل سلیمانی د قتل عدم جواز د هغه د غیر موذی کیدو د وجې نه، پس هغه چک نه لگوي په خلاف د وړوکی میرې کوم ته چه ذر وائی هغه موذی دې او ډیر سخت چک لگوي پس ظاهره دا ده چه د باب په اول حدیث کښې چه د یو نبی قصه پکښې ذکر ده ظاهره ده چه هغه میرې هم ذر وو چه د هغې قتل زونږ په شریعت کښې هم جائز دې او د باب دویم حدیث د ابن عباس رضی اللہ عنہما والا په کوم کښې چه د النملة لفظ ذکر شوې دې د منع تعلق هم ددې سره دې دهغې د غیر موذی کیدو د وجې نه یا دقلیل الاذی کیدو د وجې نه.

دویم خیز کوم چه په حدیث کښې ذکر دې چه د هغې د قتل نه منع کړې شوې ده هغه نحله یعنی د شهدو مچئ ده، د منع وجه په هغې کښې ښکاره ده چه هغه خو د انسان په حق کښې مفید او نافع ده او په حدیث کښې خلورم خیز هدهد او صرد د دې دواړو د قتل نه هم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم منع او فرمائیله په بذل کښې دی لعدم اضرارهما وليس فی قتلهما فائدة اما اذا اخذهما لیذبهما للاکل فلا باس، یعنی هسې په وژلو کښې هېڅ فائده نشته بلکه په دې کښې اضاعت دې خو که یو سړې دا ذبح کړی د خوراک په نیت باندې نو هغه امر آخر دې اه. د دې دواړو مرغانو حلت مختلف فیه دې لکه چه په هامش بذل کښې دی، د احنافو په نزد دواړه حلال خو دی خو مکروه، نقله ابن عابین عن غرر الافکار، او ابن قدامة د امام احمد رحمہ اللہ نه د هدهد او صرد دواړو په باره کښې د حلت نقل کولو نه پس فرمائیلي دي چه د امام

احمد رضی اللہ عنہ نہ بل روایت د دې دواړو خیزونو د تحریم دې، او علامه دمیری په حیوة الحیوان کښې اصح قول د دې دواړو په باره کښې د حرمت لیکلې دې. (۱)

[۵۲۶۸] (۲) حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ مَحْبُوبُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ أَبِي إِسْمَاعِيلَ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ ابْنِ سَعْدٍ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَهُوَ الْحَسَنُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: "كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَأَنْطَلَقَ لِحَاجَتِهِ، فَرَأَيْنَا حُمْرَةً مَعَهَا فَرْخَانِ، فَأَخَذْنَا فَرْخَيْهَا، فَجَاءَتِ الْحُمْرَةُ، فَجَعَلَتْ تَفْرِشُ، فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "مَنْ لَجَعَ هَذِهِ بَوْلَيْهَا؟ رُدُّوْا وَلَدَهَا إِلَيْهَا، وَرَأَى قَرْيَةً تَمْلُ قَدْ حَرَّقْنَاهَا، فَقَالَ: مَنْ حَرَّقَ هَذِهِ؟ قُلْنَا: نَحْنُ، قَالَ: إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي أَنْ يُعَذِّبَ بِالنَّارِ إِلَّا رَبُّ النَّارِ".

حضرت عبد الرحمن د خپل پلار عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت کوی هغوی فرمائی چه مونږه په یو سفر کښې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وو هغوی د قضای حاجت دپاره تشریف یووړو، نو مونږه یوه چنرچنر اولیده چه د هغې سره دوه بچی هم وو مونږ د هغې بچی اونیول نو د هغې مور په هغه بچو باندې ورپرېوته - نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تشریف راوړو او پوښتنه ئې اوکړه دې لره چا په خپلو بچو سره پریشانه کړې ده؟ دې ته خپل بچی واپس کړئ ... او حضور صلی اللہ علیہ وسلم اولیدل چه مونږ د میړو یو جماعت په اور باندې سوزولې وو - نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم تپوس اوکړو دې لره چا سوزولې دی؟ مونږ اووې چه دا مونږ کړی دی - حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چه د اور د رب نه علاوه بل چا دپاره روا نه دی چه هغه چا ته په اور سره عذاب ورکړی.

د دې باب آخری حدیث: ﴿فَانْطَلَقَ لِحَاجَتِهِ فَرَأَيْنَا حُمْرَةَ الْخ﴾

دا حدیث دلته بسنده ومتنه مکرر دې د دې نه مخکښې په کتاب الجهاد باب کراهیه حرق العدو بالنار کښې تیر شوې دې، او یو روایت تقریباً هم د دې په معنی د مرغو د بچو په باره کښې د کتاب الجنائز په شروع کښې هم تیر شوې دې د یو حدیث په ضمن کښې چه څوک کتل غواړی هغه دې هم اوگوری.

باب فِي قَتْلِ الضِّفْدَعِ

باب ۱۶۴، ۱۶۵ - د چیندخ د وژلو بیان

[۵۲۶۹] (۳) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ أَبِي ذُلُبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ خَالِدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ، "أَنَّ هَلِيبًا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ضِفْدَعٍ يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ، فَنَهَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِهَا".

(۱) ونصه هكذا: الأصح تحریم اكله لنهي النبي صلى الله عليه وسلم عن اكله، لأنه متن الريح، وبقوات الدود وقيل: يحل اكله، لأنه يحكي عن الشافعي وجوب الفدية فيه، وعنده لا يفدي إلا المأكول يعني د امام شافعي رضی اللہ عنہ نه نقل دی چه که محرم د دې ښکار اوکړی نو په دې کښې فدیة واجب ده او فدیة د هغوی په نزد په ماکول ځناور کښې وی، دلیل د هغوی روایت ثانیه یعنی د حلت دې: وکتب فی بیان الصرد: الأصح تحریم اكله لما رواه الامام احمد وابوداؤد وابن ماجه، وذكر حديث الباب، وقيل انه يوكل لان الشافعي اوجب فيه الجزاء علي المحرم اذا قتله وبه قال مالك الخ

(۲) انظر حديث رقم: (۲۶۷۵)، (تحفة الأشراف: ۹۳۶۲) (صحيح)

(۳) انظر حديث رقم: (۳۸۷۱)، (تحفة الأشراف: ۹۷۰۶) (صحيح)

د حضرت عبد الرحمن بن عثمان رضي الله عنه نه روایت دي چه يو معالج د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د چيندخ متعلق پوښتنه او کړه چه هغه دي لره په څه دوائی کښې اچوی نو نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه لره ددي د وژلو نه منع کړو.

قوله: «عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ أَنَّ طَبِيْبًا سَأَلَ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَنْ ضِفْدَعٍ يَجْعَلُهَا فِي دَوَاءٍ فَتَهَاةُ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَنْ قَتْلِهَا»

يعني يو طبيب د رسول الله صلی الله علیه و آله نه د چيندخ په باره کښې په يو دوايی کښې د گډولو متعلق تپوس او کړو نو رسول الله صلی الله علیه و آله هغه د هغې د قتل نه منع کړو، «هو الطهور ماؤه والحل ميتة» په کتاب الطهارة کښې د دي حديث په شرح کښې د ميتة البحر په باره کښې د امام شافعي رحمه الله يو قول تير شوي دي چه ټول حلال دي سوا د چيندخ نه هم د دي حديث په بناء، په بذل کښې د ضفدع په باره کښې ليکلي دي چه وئيلي شوي دي چه ضفدع به د ابراهيم عليه السلام د اور د مړ کولو دپاره اوبه راوړلې (په خلاف د وزغ لکه چه مخکښې تير شو) ويقل انها اکثر الدواب تسبيحا، چه په ټولو ځناورو کښې د ټولو نه زيات د الله پاک تسبيح کوي، په بذل کښې د حضرت گنگوهی د تقرير نه ليکلي دي چه په دي حديث کښې چه د کومي دوايی ذکر دي چه په هغې کښې د ضفدع د گډولو نه منع کړې شوي ده د هغې نه د خوراک دوائی مراد ده اه گویا انتفاع بغير الاكل جائز ده.

باب فِي الْخَذْفِ

بابه ۱۶۵، ۱۶۶- کت کانري وغيره ويشتل

[۵۲۷۰] (۱) حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ صُهَيْبَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ، قَالَ: "نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخَذْفِ، قَالَ: إِنَّهُ لَا يَصِيدُ صَيْدًا وَلَا يَنْكَأُ عَدُوًّا، وَإِنَّمَا يَفْقَأُ الْعَيْنَ وَيَكْسِرُ السِّنَّ."

د حضرت عبد الله بن مغفل رضي الله عنه نه روایت دي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د کنکرو (کت کانرو) د ويشتلو نه منع فرمائيلي ده، ځکه چه په دي سره ښکار نه کيږي او نه پرې څه دشمن زخمی کيږي، البته سترگې لره اوباسي، يا غاښ ماته وي.

قوله: «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- عَنِ الْخَذْفِ قَالَ «إِنَّهُ لَا يَصِيدُ صَيْدًا وَلَا يَنْكَأُ عَدُوًّا وَإِنَّمَا يَفْقَأُ الْعَيْنَ وَيَكْسِرُ السِّنَّ»»

خذف وئيلي شي وړوکی شان کانري يا گيتهکی ته د دوه گوتو ترمينځه (سيابتين) ترمينځه کيخودلو سره يا مسبحه او ابهام کښې کيخودلو سره ويشتل، سيدنا عبد الله بن مغفل رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد نقل فرمائي چه رسول الله صلی الله علیه و آله د خذف نه منع او فرمائيله او وي فرمائيل چه نه خو په دي سره څه ښکار کيږي او نه دا دشمن لره زخمی کوي، او دا کيدي

(۱): صحيح البخاري/ تفسير سورة الفتح ۵ (۴۸۴۱)، الذبائح ۵ (۵۴۷۹)، الأدب ۱۲۲ (۶۲۲۰)، صحيح مسلم/ الذبائح ۱۰ (۱۹۵۴)، سنن ابن ماجه/ الصيد ۱۱ (۳۲۲۷)، (تحفة الأشراف: ۹۶۶۳)، وقد أخرجه: سنن النسائي/ القسامة ۳۳ (۴۸۱۹)، مسند احمد (۸۷۴، ۸۷۵، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷) (صحيح)

شی چه د چا سترگه پرې اولگی او هغه ړنده کړی یا د چا غاښ مات کړی، یعنی په خذف کښې نفع هیڅ نشته، د ضرر ویره ده، هغه چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه نه خو په دې باندې څه ښکار کیږی یعنی د هغه مقصود په دې سره ښکار کول خو نه وی، او که هغه یو ځناور په دې باندې ویشتلو سره ښکار هم کړی نو د هغې ښکار حلال نه دې د موقوذ کیدو د وجې نه، په خلاف د ترامی یعنی د غشی د ویشتلو مشق کول چه هغه سراسر فائده مند دې لکه چه په حدیث کښې راځی ﴿الا ان القوة الرمی﴾ چه په دې کښې د دشمن دپاره تیاري دې.

د خذف ذکر په کتاب الحج کښې د رمی په بیان کښې تیر شوي دې مثل حصی الخذف، خذف عام طور سره هلکان کوی نو گویا په دې کښې ماشومان منع کړي شوي دی د دې حرکت نه چه دا خلاف ادب دې او دا کتاب دې هم کتاب الادب والحديث اخرجه البخاری ومسلم وابن ماجه، قاله المنذرى.

باب مَا جَاءَ فِي الْخَتَانِ

باب: ۱۶۶، ۱۶۷- د سنت بیان

د ختان ذکر د دې نه مخکښې په کتاب الطهارة ابواب السواک کښې عشر من الفطرة الحديث کښې تیر شوي دې د دې حکم هم هلته تیر شوي دې، او په دویم ځل په ابواب الغسل «اذا التقى الختانان وجب الغسل» کښې هم تیر شوي دې، دلته د دې په باره کښې په حدیث الباب کښې یو بل څیز او یو خاص ادب ذکر کړي شوي دي.

[۵۲۷۱] (١) حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدِّمَشْقِيُّ، وَعَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْأَشْجَعِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ، قَالَ عَبْدُ الْوَهَّابِ الْكُوفِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الْأَنْصَارِيَّةِ، أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَحْتَمِلُ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تُنْهَكِي، فَإِنَّ ذَلِكَ أَحْظَى لِلْمَرْأَةِ وَأَحَبُّ إِلَى الْبُعْلِ"، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بِمَعْنَاهُ وَإِسْنَادِهِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ هُوَ بِالْقَوِي، وَقَدْ رَوَى مُرْسَلًا، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَمُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ مُجْهُولٌ وَهَذَا الْحَدِيثُ ضَعِيفٌ.

د حضرت ام عطيه انصاريه رضي الله عنها نه روايت دې چه په مدينه کښې يوه ښځه وه چه هغې به سنتول کول، نو نبی کریم ﷺ هغې ته او فرمائیل: "سنت جور مه کوی، ځکه چه په دې کښې د ښځې دپاره زيات لذت او د خاوند دپاره هم دا کيفيت زيات خوښ وی." امام ابوداود رحمه الله فرمائی چه په واسطه د عبد الملک د عبید الله بن عمرو رضي الله عنه نه هم ددې هم معنی روايت د هغه په سند سره مروی دې. "امام ابوداود رحمه الله فرمائی: او دا حدیث قوی نه دې، دې لره مرسل هم روايت کړي شوي دې." امام ابوداود رحمه الله فرمائی: او محمد بن حسان مجهول دې او حدیث ضعیف دې.

قوله: (نا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ نا عَبْدُ الْوَهَّابِ الْكُوفِيُّ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ) په بعضو نسخو کښې هم دغه شان ده (نا عبد الوهاب) خو دا غلط دې ځکه چه په راویانو کښې څوک عبد الوهاب کوفی نشته او نه د دې نوم څرک راوی د عبد الملک بن عمیر په شاگردانو

کښې شته، او صحيح هغه ده کومه چه په بعض نورو نسخو کښې دې يعنی قَالَ عَبْدُ الْوَهَّابِ الْكُوفِيُّ او مطلب د دې دا دې چه د مصنف عليه السلام په دې حديث کښې دوه استاذان دې سليمان او عبدالوهاب په دې دواړو کښې د محمد بن حسان صفت الکوفی صرف عبدالوهاب ذکر کړې دې سليمان نه.

قوله: «عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ الْأَنْصَارِيَّةِ أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَخْتِنُ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ -صلى الله عليه وسلم- «لَا تُنْهَكِي فَإِنَّ ذَلِكَ أَخْطَى لِلْمَرْأَةِ وَأَحَبُّ إِلَى الْبَغْلِ»»

د ام عطيه انصاريه عليها السلام نوم نسيبه يا نسيه دې، چه د هغې په باره کښې په کتاب الجنائز کښې تير شوې دې چه دې ته د غسل ميت طريقه ښه معلومه وه او د رسول الله عليه السلام په زمانه کښې به ئې زنانو ته غسل ورکولو تردې چه ابن سيرين عليه السلام د هغې خدمت ته تلې وو او د هغې نه ئې د غسل ميت طريقه زده کړه. دا فرمائی چه په مدينه طيبه کښې يو زانان وه چا چه به د زنانو سنت کولو نو رسول الله عليه السلام هغې ته او فرمائيل چه ته د جينکو په سنت کولو کښې مبالغه مه کوه بلکه په معمولی قطع باندې اکتفاء کوه ځکه چه دا عدم مبالغه فی الختان د زانان دپاره زياته د لذت باعث ده او سړی ته زياته محبوب، د زانان په شرم گاه باندې د خرمنې يو ټکړه وی د عرف الديک يعنی د چرگ د چارخولک په شان، د جينې په ختنه کښې دا قطع کولې شی، د دې په باره کښې رسول الله عليه السلام هغه زانان ته چا چه به دا کار کولو داسې هدايت او فرمائيلو چه د دې په پرې کولو کښې مبالغه مه کوه د دې لره شان حصه پرې کوه او باقي پرېږده، د نهک معنی يو کار په مبالغې سره کول دی، په خلاف د هلك د ختنې چه هغه په ښه طريقه باندې کيدل پکار دی چه په هغې سره پوره حشفه ښکاره شی، د جينې په ختنه کښې د خفض او خفاض لفظ استعمالېږي، او په هلك کښې د ختن او ختان، هم په دې وجه د جينکو سنت کونکې زانان ته خافضه وائی، د دې زانان نوم هم چه خافضه وه ام عطيه وو پس د مستدرک حاکم په روايت کښې دې عَنْ الضَّحَّاكِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: كَانَتْ بِالْمَدِينَةِ امْرَأَةٌ تَخْفِضُ النِّسَاءَ يُقَالُ لَهَا أُمُّ عَطِيَّةٍ تَخْفِضُ الْجَوَارِي، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْفِضِي وَلَا تُنْهَكِي، فَإِنَّهُ أَنْضَرُ لِلْوَجْهِ وَأَخْطَى عِنْدَ الزَّوْجِ... دلته د ابوداؤد په روايت کښې حديث لره روايت کونکې ام عطيه الانصاريه ده هغه داسې فرمائی چه په مدينه منوره کښې يو زانان وه چه د زنانو سنت به ئې کولو او اوس د حاکم په روايت کښې تير شو چه ضحاک بن قيس وائی چه په مدينه منوره کښې يو زانان وه چاته چه ام عطيه وئيلې شوه هغې به د زنانو سنت کولو، مسکنه ده چه دلته په ابوداؤد کښې د امراءه کانت تختن بالمدينة مصداق خپله ام عطيه الانصاريه وی کومه چه د حديث روايت کونکې ده هغوی د خپل ځان نه په غائب سره تعبير کړې دې او خپل ځان خافضه کيدل ئې نه دی ښکاره کړې، په اسد الغابه کښې د ام عطيه الانصاريه الخافضه مستقل ترجمه ده او ام عطيه الانصاريه چه د هغې نوم نسيبه دې او هغه دا چه هغې به مرو ته غسل ورکولو د هغوی ترجمه ځانله ده خو د ام عطيه خافضه په ترجمه کښې ئې دا ليکلې دی: قال ابو موسى واطهنا المذكورة يعنى ام عطيه نسيبة التي ياتي ذكرها بعد هذه اه والله تعالى اعلم.

قوله: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ رَوَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بِمَعْنَاهُ وَإِسْنَادِهِ ﴾ په بډل کښې لیکلې دی چه په اکثر نسخو کښې داسې دی عن عبيدالله بن عمر، بدون الواؤ او په بعض نسخو کښې عبيدالله بن عمرو دې بفتح العين مع الواؤ وهو الصواب لانه عبيدالله بن عمرو بن ابی الوليد الاسدی مولا هم ابو وهب الجزري، روى عن عبد الملك بن عمير اه.

قوله: ﴿ قَالَ ابوداؤد: وليس هو بالقوى ﴾ يعنى دا حديث قوى نه دې چه د هغې وجه خپله مصنف عليه السلام بيان کړې ده لکه چه په بعض نسخو کښې دی: ﴿ قَالَ أَبُو دَاوُدَ مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانٍ مَجْهُولٌ ﴾ **هغه:** په حاشیه د بډل کښې دی: ثم فى ختانه صلى الله عليه وسلم ثلاثة اقوال بسطها صاحب الخميس ۲۰۳/۱ واجملها ابن القيم ۱۱/۱ وحكى عن كمال الدين ابن العديم انه ختن على عادة العرب وكان عموم هذه السنة للعرب قاطبة مغنيا عن نقل معين فيها، يعنى د ابن العديم راښي دا ده چه د رسول الله عليه السلام ختنه د پیدائش نه پس د عربو د عادت مطابق کړې شوې وه، او چونکه د ختنې طريقه په عربو کښې عام وه په دې وجه د هغې د مستقل نقل کولو حاجت او نه گنرلې شو، هم دغه شان په شامی ۵/۵هـ کښې دى الاشبه بالصواب انه عليه السلام لم يولد مختونا... يعنى صحيح هم دا ده چه رسول الله عليه السلام قدرتي طور او پیدائشى مختون نه وو پيدا شوې.

باب فِي مَشْيِ النِّسَاءِ مَعَ الرِّجَالِ فِي الطَّرِيقِ

باب: ۱۶۷، ۱۶۸- په لاره کښې د ښځو تلل د سروسره.

او په يو نسخه کښې دى: فى مشى النساء مع الرجال فى الطريق.

[۵۲۷۲] (۱) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي الْيَمَانِ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَبِي عَمْرٍو بْنِ جَمَّاسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أَسِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، "أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ خَارِجٌ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاخْتَلَطَ الرِّجَالُ مَعَ النِّسَاءِ فِي الطَّرِيقِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلنِّسَاءِ: اسْتَأْخِرْنَ، فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكُنَّ أَنْ تَحْقُقْنَ الطَّرِيقَ، عَلَيْكُنَّ بِخَافَاتِ الطَّرِيقِ، فَكَانَتِ الْمَرْأَةُ تَلْتَصِقُ بِالْجِدَارِ حَتَّى إِنَّ تَوْبَهَا لَيَتَعَلَّقُ بِالْجِدَارِ مِنْ لَصُوقِهَا بِهِ."

حضرت حمزه د خپل پلار ابو أسيد انصاري رضي الله عنه نه روايت کوي چه هغه د رسول الله عليه السلام نه اوریدلي دی، هغه او فرمائیل په داسې حال کښې چه هغه د جمات نه وتلو، او سړی د ښځو سره خلط (گډوډ) شوې په لاره کښې روان وو. نو رسول الله عليه السلام ښځو ته او فرمائیل: ورستو ورستو ځئ، تاسو لره مناسب نه دی چه د لارې په عین درمیان کښې روانې یئ. بلکه د لارې په اطرافو کښې ځئ. چنانچه ښځې به دیوال سره لگیدې او تلې به، تر دې پورې چه د هغوی جامې به په دیوال پورې اونختي، د وجې د لگیدو د دوی نه په دیوال پورې.

قوله: ﴿ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أَسِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ وَهُوَ خَارِجٌ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاخْتَلَطَ الرِّجَالُ مَعَ النِّسَاءِ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- لِلنِّسَاءِ: « اسْتَأْخِرْنَ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكُنَّ أَنْ تَحْقُقْنَ الطَّرِيقَ عَلَيْكُنَّ بِخَافَاتِ الطَّرِيقِ ۝ فَكَانَتِ الْمَرْأَةُ

تَلَصِّقُ بِالْجِدَارِ حَتَّىٰ إِنْ ثَوَّبَهَا لَيَتَّعَلُقُ بِالْجِدَارِ مِنْ لُصُوقِهَا بِهِ ﴿

حمزه بن اسيد روايت كوي د خپل پلار ابواسيد انصاري نه، دا اسيد بضم الهمزة صحيح دې بعض په فتحې د همزه سره ضبط كړې دې هغه صحيح نه دې قاله المنذري، هم دغه شان په سند كښې عن شداد بن ابی عمرو بن حماس دې، په دې كښې حماس بكسر الحاء المهملة دې كما فی البذل، په بعض كتابونو كښې دا د كاتب په قلم سره حماس ليكلي شوې دې هغه صحيح نه دې.

ابواسيد انصاري رضي الله عنه فرمائي چه ما د رسول الله ﷺ نه چه كله هغوی د مسجد نه وتل او حال دا چه په لاره كښې سړي د ښځو سره مخلوط شو دا واوريدل زنانو ته خطاب كولو سره چه د سړو نه شاته اوسئ او دويم هدايت ئې ورته دا وفرمائيلو چه ستاسو دپاره دا مناسب نه ده چه په طاق الطريق كښې ځئ يعنې د لارې په مينځ كښ، ستاسو دپاره ضروري ده چه د لارو په غاړه باندې ځئ، راوی وائی چه د رسول الله ﷺ د هدايت نه پس ما هره يوه زنانه اوليده چه هغه به ديوال سره جخته تلله تر دې چه جامې به ئې ديوال سره لگيدلې.

[۵۲۷۳] (١) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ بْنِ قَارِسٍ، حَدَّثَنَا أَبُو قَتَيْبَةَ سَلَمُ بْنُ قَتَيْبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ الْمَدَنِيِّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "نَهَى أَنْ يَمْشِيَ يَغْنَى، الرَّجُلُ بَيْنَ الْمَرَأَتَيْنِ".

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ددې نه منع فرمائيلې ده چه يو سړي د دوو ښځو په درميان كښې روان وي -

قوله: ﴿عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَهَى أَنْ يَمْشِيَ - يَغْنَى الرَّجُلُ - بَيْنَ الْمَرَأَتَيْنِ﴾ سيدنا ابن عمر رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ منع فرمائيلې ده د دې خبرې نه چه سړي د دوو زنانو تر مينځه ځي، يعنې په لاره كښې تلو سره سړو لره د ښځو نه بيل تلل پكار دي.

بَابُ فِي الرَّجُلِ يَسُبُّ الدَّهْرَ

باب: ۱۶۹، ۱۶۸: په بيان د هغه سړي كښې چه زمانې ته كنځل كوي

[۵۲۷۴] (٢) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سَفْيَانَ، وَابْنُ السَّرْمِ، قَالَا: أَخْبَرَنَا سَفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدٍ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: "يُؤْذِنِي ابْنُ آدَمَ، يَسُبُّ الدَّهْرَ، وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدِي الْأَمْرِ، أَقْلِبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ"، قَالَ ابْنُ السَّرْمِ، عَنْ ابْنِ الْمُسَيْبِ مَكَانَ سَعِيدٍ.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلې دي الله جل شانہ فرمائي چه د آدم ځوې ماته اذيت راكوي، هغه زمانې ته كنځل كوي، حالانكه هم زه زمانه يم، معامله زما په لاس كښې ده ورځ او شپه هم زه اړه ووم -

قوله: ﴿حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سَفْيَانَ وَابْنُ السَّرْمِ قَالَا حَدَّثَنَا سَفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ عَنِ

١: تفرد به أبو داود، (تحفة الأشراف: ۷۶۶۲) (موضوع)

٢: صحيح البخاري/تفسير سورة الجاثية ١ (٤٨٢٦)، التوحيد ٣٥ (٧٤٩١)، الأدب ١٠١ (٦١٨١)، صحيح مسلم الألفاظ من الأدب ١ (٢٢٤٦)، (تحفة الأشراف: ١٣١٣١)، وقد أخرجه: موطأ امام مالك للكلام ١ (٣) (صحيح)

أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - « يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يُؤْذِنِي ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ بِيَدَيِ الْأَمْرِ أَقْلَبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ». قَالَ ابْنُ السَّرْحِ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ مَكَانَ سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « د دې نه پس په بعض نسخو كښې (يقول الله عزوجل)

يعنى رسول الله ﷺ د الله پاک قول نقل فرمائی لهذا دا حدیث حدیث قدسی شو، د حدیث مضمون دا دی چه رسول الله ﷺ فرمائی چه الله پاک داسې فرمائی چه ابن آدم ماته اذیت راکوی (هغه داسې) چه زمانې ته کنځلې کوی او بدې ردې وائی حال دا چه زمانه خوزه یم، یعنی زمانې ته چه د کومو کارونو او حالاتو د وجې نه بد وائی د هغې افعالو او حالاتو پیدا کونکې خوزه یم ټول امور زما په لاس کښې دی او د شپې ورځې گردش زما د طرف نه دي، یعنی د بعض خلقو عادت وی چه د مصیبتونو د پېښیدو په وخت زمانې ته بدې ردې وائی، یا خبیة الدهر، وائی د زمانې ناکامی، علامه عینی د امام خطابی نه نقل کړې دی چه اهل جاهلیت به د مصائبو او حوادثو نسبت دهر ته کولو او د داسې خلقو دوه ډلې وې یو ډله خو هغه وه د چا چه په الله پاک باندې ایمان نه وو هغه ئې نه پیژندلو سوا د دهر او لیل و نهار نه نو هغوی به ټول بد او مکروه څیزونه د زمانې طرف ته منسوب کول، په دې عقیدې سره چه دا د زمانې فعل دي، دا فرقه خو هم هغه ده کومو ته چه دهر به وئیلې شی د چا مقوله چه الله پاک په قرآن کریم کښې نقل کړې ده: ﴿وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ﴾ او یوه فرقه هغه وه چا چه د څیزونو خالق پیژندلو او د دې قائل وو څه هغوی به مصیبتونه او ناخوښه امور د الله پاک طرف ته منسوب کول بد گنړل بلکه د هغې نسبت به ئې دهر او زمانې طرف ته کولو، او دا دواړه ډلې په دې خبره کښې مشترک وې چه د دهر مذمت به ئې کولو او کنځلې به ئې ورته کولې، نو رسول الله ﷺ د داسې وئیلو نه منع او فرمائیله چه زمانې ته کنځلې کول خو گویا الله پاک ته کنځلې کول دی ځکه چه کوم ناخوښه امور چه د زمانې د طرف نه گنړلو سره هغې ته بدې ردې وئیلې شی هغه ناخوښه امور او مصائب د زمانې د طرف نه نه دی بلکه د الله پاک د طرف نه دی په دې وجه دا کنځلې د زمانې نه واپس کیدو سره الله پاک ته رسیږي.

(د) (وانا الدهر) (اعراب):

(وانا الدهر) دوه طریقو سره لوستلې شوې دي مرفوع او منصوف، راجح په دې کښې رفع ده او دا مبتدا خبر دی چه هم زه زمانه یم یعنی په زمانه کښې انقلابات او تغیرات راوستونکې هم زه یم، ای انا خالق الدهر ومقلبه (بذل) او دهر منصوب لوستلې شوې دي دې لره ظرف منلو سره، یعنی ټول امور زما په لاس کښې دی د همیشه نه د طول الدهر او تقلیب د لیل ونهار څه کوم، علماء کرام فرمائی چه کوم سرې افعال یعنی تغیراتو او انقلاباتو کښې د یو څیز نسبت د زمانې طرف ته حقیقه کوی نو په دې سره کفر لازمیږي او د چا په خوله چه دا لفظ بغیر د قصد او عقیدې نه راشی نو هغه نه کافر کیږي بلکه دا قول به د هغه دپاره مکروه وی د اهل کفر سره د مشابهت د وجې نه په دې اطلاق کښې او هم دغه شان د (مطرنا بنوء کذا) حکم دي.

(ایا دهر د الله د اسماءو نه دي؟)

قاضی عیاض رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې بعض هغه علماء کوم چې غیر محقق دي هغوی دا خبره اوکړه چې دهر د الله پاک په اسماء حسنی کښې دي او دا غلطه ده. دهر د الله پاک په اسماء حسنی کښې نه دي فان الدهرة زمان الدنيا... ځکه چې دهر خو د دي دنیا د زمانې د مودې نوم دي. دلته اوس دوه خبرې باقی دي: اول دا چې الله پاک ته د تکلیف رسولو څه مطلب؟ ځکه چې ایذاء مستلزم دده تاذی ته، د ایذاء معنی ده تکلیف رسول چې د هغې دپاره تاذی یعنی د تکلیف رسیدل او د هغې نه متاثر کیدل لازم دي حال دا چې تاذی مقوله د انفعال نه ده او د الله پاک صفت دادې چې هغه (فعال لما یريد) دي. او هغه فاعل مختار دي نه منفعل (د بل د فعل اثر قبلونکي)، الله پاک خو په هر څیز کښې موثر دي نه د هغې نه متاثر، د دي جواب دا دي لکه چې امام نووي رحمۃ اللہ علیہ فرمایلې دي قوله یوذینی من الایذاء معناه یعالمنی معامله توجب الاذی فی حقکم... یعنی مطلب دا دي چې د الله پاک د فرمان چې ابن ادم ماسره داسې معامله کوي کومه چې خپله د هغوی په اعتبار سره ایذاء ده یعنی که یو انسان د بل انسان سره کوم چې د هغه محسن اعظم او مربی وي داسې گستاخانه معامله اوکړي نو یقیناً په دي سره به هغه ته تکلیف وي او بعض حضراتو داسې لیکلې دي چې الله پاک ته د تکلیف رسولو مطلب د هغه افعالو ارتکاب دي کوم چې د هغه ناخوښه ده گڼي. الله پاک ته څوک تکلیف رسولې شی.

(د حدیث قدسی تعریف)

دویمه خبره دا ده چې مونږ پورته اووي چې دا حدیث قدسی دي.

سوال: حدیث قدسی څه ته وائی او په دي او قرآن کریم کښې څه فرق دي؟

جواب: حدیث قدسی هغه حدیث دي چې د هغې نسبت رسول الله ﷺ د الله پاک طرف ته اوکړي چې الله پاک داسې فرمائی، په حدیث قدسی کښې مضمون د الله پاک د طرف نه وي او الفاظ د رسول الله ﷺ د طرف نه وي نو گویا د حدیث قدسی حقیقت وحی غیر متلو دي.

(په قرآن او حدیث قدسی کښې فرق)

د دي نه پس ځان پوهه کړئ چې په قرآن او حدیث کښې علماء کرامو ډیر فرقونه لیکلې دي. (۱)

۱) الفرق بين الحديث القدسي والقرآن (لابن القيم الجوزي، باثني عشر وجهاً ۱: جواز تلاوته وروايته للمجنب دون القرآن. ۲: يجوز للمحدث مس محله المكتوب وكتابة دون القرآن. ۳: انه لا ينعقد الصلوة به ولا يسقط به فرض القراءة، ۴: انه لا يلحق بالمصحف ولا يدخل فيه. ۵: انه لا يسمى قرآناً. ۶: انه لا ينسخ به القرآن عند من يقول السنة لا تنسخ القرآن ۷: انه لا يضمن لتأليه بكل حرف عشر حسنات. ۸: من منع بيع المصحف وشرائه كاحمد والشافعي في المشهور عنه وجمهور السلف لا يمنع لبيع من الكتاب المتضمن لهذه الآثار وشرائه بل هو عنده بمنزلة كتب الحديث. ۹: انه يجوز روايته بالمعني عند من يجوز رواية الحديث بالمعني بخلاف القرآن. ۱۰: انه لم يقع به التحدي والاعجاز ولا ببعضه كما وقع بالقرآن ويعشر سور منه ويسورة واحد منه ولهذا لا يسمى الجملة منه آية ولا سورة باتفاق المسلمين. ۱۱: انه يعمل منه بما روي باخبار الاحاد ويثبت بها القرآن يشترط نقله بالتواتر. ۱۲: انه يجوز نسخه بالسنة ويكون حكمه في ذلك حكم نسخ السنة بالسنة والله اعلم بالصواب. (لابن القيم الجوزي)

۱: قرآن قطعی دې او حدیث قدسی غیر قطعی،

۲: قرآن معجز دې او حدیث قدسی غیر معجز،

۳: قرآن کریم متلو دې یعنی د کوم چه په مانځه کښې تلاوت کولې شی او حدیث قدسی غیر متلو دې،

۴: قرآن کریم منزل من الله تعالی دې یعنی بلفظه ومعناه، او حدیث قدسی غیر منزل من الله دې ځکه چه په دې کښې الفاظ د رسول الله ﷺ د طرف نه دی، ډیرو محدثینو حضراتو صرف احادیث قدسیه یو ځانې کښې جمع کړی دی او دا مطبوعه کتابونه ملاویږي هم په دې حضراتو کښې د یو مجموعه د ابن عربی ده چه په هغې کښې هغوی سل احادیث قدسیه جمع کړی دی او هم دغه شان د شیخ عبدالغنی نابلسی هم ده یو مجموعه، او هم دغه شان یوه مجموعه د ملا علی قاری رحمته الله علیه ده او هم په دوی کښې یو علامه عبدالرؤف المناوی هم دې.

د سند په آخر کښې دې ﴿ قَالَ ابْنُ السَّرْحِ عَنْ ابْنِ الْمُسَيْبِ مَكَانَ سَعِيدٍ ﴾ د مصنف رحمته الله علیه په دې حدیث کښې دوه استاذان دی محمد بن الصباح او احمد بن عمرو بن السرح، امام ابوداؤد رحمته الله علیه فرمائی پورته په سند کښې چه کوم عن سعید راغلي دې نو دا لفظ د محمد بن الصباح دې او زما دویم استاد ابن السرح په ځانې د عن سعید عن ابن المسیب وئيلي دې اوس دلته په کاب کښې آخری لفظ سعید دې هم په دې باندې کتاب ختم دې نو اوس دا اوگنړی چه براءت اختتام هم په دې کښ دې، الله پاک دې مونږ او د کتاب ټولو لوستونکو ته د دارین سعادت رانسیب کړی، آمین ثم آمین.

والحدیث اخرجه البخاری ومسلم والنسائی، قاله المنذری.

.....

﴿ وهذا اخر ما اردت ابراده فی هذا الشرح وقد تم به هذا الشرح بعون الله تعالى وتوفيقه

فالحمد لله اولاً و آخراً والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه سرمداً ودائماً ﴾

چونکه د دې شرح تکمیل د بذل المجهود په شان په مدینه طیبه کښې اوشو او په دې پوره شرح کښې بذل المجهود شریف د اول نه تر آخره پورې زمونږ مخې ته وو او په حقیقت کښې چه څه فیض او نفع ده هغه زمونږ د شیخ او مرشد شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب المهاجر المدنی رحمته الله علیه او د هغه د شیخ او مرشد یعنی صاحب بذل المجهود المحدث الكبير والفقیه النبیل رئیس المناظرین مولانا خلیل احمد انبتهوی سهارنپوری المهاجر المدنی رحمته الله علیه طرف ته منسوب دې هم په دې وجه حضرت چه د بذل په آخر کښې کوم عبارت لیکلې وو هغه زه دلته استبراء لیکم

﴿ قد تم وکمل بتوفیق الله سبحانه وتعالى وحسن تسديده في المدينة المنورة في روضة من رياض الجنة عند قبر سيد ولد آدم بل سيد الخلق والعالم بتاريخ احد وعشرين من شهر شعبان سنة خمس واربعين ثلاث مائة والف من هجرة النبي الامين اللهم تقبله منا كما تقبلت من عبادك المقربين الصالحين واجعله خالصا لوجهك الكريم واغفر لنا ما وقع منا من الخطاء والزلل وما لا ترضى به من العمل فانك عفو كريم رب غفور رحيم ﴾

د الدر المنضود على سنن ابی داؤد دا شپږم جلد کوم چه آخری جلد دې نن په شلمه ذی الحجة ۱۴۲۴ هجري په ورځ د چهارشنبې په وخت د لس منته د پاسه په دولس بجې په مدينه منوره کښې پوره شو، آخری درې واړه جلدونه د الله پاک په فضل باندې په مدينه منوره کښې اولیکلې شو د عزيز گرامی قدر مولانا و مولوی حبيب الله چمپارنی ثم المدني خادم خاص حضرت شيخ رحمته الله په تعاون سره په جمع د مواد او املاء او ليکلو کښ، فجواه الله تعالى وسائر من اعانني في هذا التاليف احسن الجزاء ورزقني واياهم لما يحبه ويرضاه.

محمد عاقل عفا الله عنه ۱۴۲۴/۱۲/۲۰ هجري

الحمد لله د اتوار په ورځ سحر تقريبا ۶ بجې (۲۸ رمضان المبارک ۱۴۴۸)، ددې آخری جلد آخری ستنګ پوره شو، اود نورو جلدونو ستنګ ددې رمضان په نورو ورځو کښې پوره شوې دې. د تریسنگ مرحله ئې پاتې ده.

درخواست: ددې شرح لوستونکو او فائده اخستونکو ته درخواست دې چه خپل ځان او مصنف ته دعا کولو سره سره ددې کتاب په ترجمه او اشاعت کښې شریک ټول ملگری، دهغوی اهل و عیال او استاذان هم په خپلو دعاگانو یاد لری.

ربنا تقبل منا انک انت السميع العليم وتب علينا انک انت التواب الرحيم.